ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УРСР

РОВЕНСЬКА ОБЛАСТЬ

ІСТОРІЯ МІСТ
І СІЛ
УКРАЇНСЬКОЇ
РСР

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

В ДВАДЦЯТИ ШЕСТИ ТОМАХ

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

КИЇВ — 1973

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

РОВЕНСЬКА ОБЛАСТЬ

ГОЛОВНА РЕДАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

АН УРСР

9(С2)
І — 90

ХАРКІВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА
ім. М. В. ФРУНЗЕ

І $\frac{0161-003}{М222(04)-73}$ 419—73

ГРАМОТА

Президиум Верховного Совета Союза Советских Социалистических Республик

за активное участие в партизанском движении, мужество и стойкость, проявленные трудящимися Ровенской области в борьбе с немецко-фашистскими захватчиками в период Великой Отечественной войны, и за успехи, достигнутые в хозяйственном и культурном строительстве, Указом от 12 июля 1967 года наградил Ровенскую область Украинской ССР

ОРДЕНОМ ЛЕНИНА

Председатель Президиума Верховного Совета СССР

Секретарь Президиума Верховного Совета СССР

МОСКВА, КРЕМЛЬ. 26 июля 1967 г.

Мітинг трудящих м. Ровно з нагоди нагородження області орденом Леніна. 1967 р.

Відкриття пам'ятника на честь 25-річчя визволення Ровно від фашистських загарбників. 1969 р.

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ ТОМУ

Завершення праці над томом «Ровенська область» співпало з великим ювілеєм — 50-річчям утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. У сузір'ї республік-сестер Радянська Україна, в т. ч. Ровенська область, досягла величезних успіхів в економічному, політичному і культурному розвитку. З відсталого в минулому краю Ровенщина після возз'єднання з Радянською Україною в сім'ї радянських народів перетворилася на передову область з високорозвинутими промисловістю і сільським господарством.

Історія Ровенської області невід'ємна від історії українського народу. Ровенщина — споконвічна слов'янська земля, вона входила до складу Київської Русі, Галицько-Волинського князівства. Народні маси Ровенщини, виступаючи проти соціального і національного гноблення, разом з усім українським народом з допомогою братнього російського народу вели самовіддану боротьбу проти іноземного поневолення. Під час селянсько-козацьких повстань XVI—XVII ст., визвольної війни українського народу 1648—1654 рр., гайдамацьких рухів XVIII ст. тут діяли численні повстанські загони.

Возз'єднання краю в складі Правобережної України з Росією в кінці XVIII ст. мало прогресивне значення в історії Ровенщини. Воно сприяло дальшому розвиткові продуктивних сил, зміцненню економічних і культурних зв'язків з центральними районами країни, піднесенню визвольної боротьби трудящих мас.

Під час перемоги соціалістичної революції, у період іноземної інтервенції, громадянської війни населення краю разом з усім українським народом, з російським, білоруським та іншими народами нашої країни героїчно боролося за встановлення Радянської влади, проти українських буржуазних націоналістів, німецьких та польських окупантів.

Перебуваючи близько двадцяти років під гнітом буржуазно-поміщицької Польщі, трудящі Ровенщини, натхненні ідеями Великого Жовтня і успіхами будівництва соціалізму в СРСР, під керівництвом Комуністичної партії Західної України, яка входила до складу Комуністичної партії Польщі, продовжували мужню боротьбу за своє соціальне й національне визволення, за відновлення Радянської влади і возз'єднання українських земель в єдиній Українській Радянській державі.

Новий етап в історії Ровенщини розпочався у вересні 1939 року, коли Червона Армія визволила західноукраїнські і західнобілоруські землі. Народні Збори Західної України в жовтні 1939 року проголосили встановлення Радянської влади на всій території Західної України. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 4 грудня 1939 року була утворена Ровенська область в складі Радянської України. Над Ровенським Поліссям, глухим закутком за часів буржуазно-поміщицької Польщі, де панували злидні, безправ'я, голод, холод, зійшла зоря Радянської влади, розгорнулося соціалістичне будівництво.

В 1941—1945 роках трудящі області разом з усім радянським народом громили фашистів на фронтах Великої Вітчизняної війни. Збройна боротьба проти гітлерівців та їх пособників — українських буржуазних націоналістів на Ровенщині була частиною тієї героїчної партизанської війни, яка під керівництвом ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У і підпільних партійних органів розгорнулася на тимчасово окупованих територіях УРСР.

Після визволення Ровенщини Червоною Армією від фашистського поневолення трудящі області з допомогою братніх народів Радянського Союзу швидко відбудували народне господарство. За післявоєнний період створені нові галузі промисловості — хімічна, машино- і приладобудівна, текстильна, значно розширились харчова, деревообробна, легка промисловість. Небувалого піднесення досягло сільське господарство. Перемога колгоспного ладу відкрила трудовому селянству шлях до заможного і культурного життя.

Завдяки мудрій політиці Комуністичної партії і Радянського уряду за відносно невеликий час на Ровенщині змінився весь уклад життя. На оновленій землі бурхливо розвивається національна формою і соціалістична змістом радянська культура. Область вкрита густою сіткою шкіл, будинків культури, кінотеатрів, клубів, бібліотек.

Самовіддана боротьба трудящих області в роки Великої Вітчизняної війни, успіхи в розвитку народного господарства і культури були високо оцінені Комуністичною партією і Радянським урядом. Напередодні відзначення 50-річчя Великого Жовтня Ровенська область була нагороджена орденом Леніна.

Новими трудовими подвигами в ім'я перемоги комуністичного ладу відзначили трудящі Ровенщини разом з усім радянським народом 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна, історичні рішення XXIV з'їзду КПРС. В обстановці високого політичного й трудового піднесення проходила підготовка до піввікового ювілею Союзу РСР, створення якого, як відзначив Л. І. Брежнєв на спільному урочистому засіданні ЦК КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР 21 грудня 1972 року, було прямим продовженням справи Великого Жовтня, що «відкрив нову еру в розвитку людства, практичним втіленням ідеї великого Леніна про добровільний союз вільних націй». На честь цієї історичної події у містах і селах розгорнулося соціалістичне змагання за успішне виконання завдань дев'ятої п'ятирічки, примноження багатств любимої Батьківщини.

Книга «Ровенська область» — перша в радянській історіографії колективна праця, в якій систематизовано й узагальнено висвітлюється героїчне минуле й сучасне Ровенщини. Вона є частиною 26-томного видання «Історії міст і сіл Української РСР», що створюється за постановою ЦК КП України.

В томі вміщено 49 нарисів про міста, районні центри й найвизначніші населені пункти, 299 довідок про центри сільських Рад. Матеріали тому розповідають про виникнення і розташування того чи іншого населеного пункту, шляхи сполучення, кількісний склад населення, про соціально-економічне й політичне становище трудящих, їх боротьбу проти внутрішніх і зовнішніх ворогів, за встановлення Радянської влади й возз'єднання з УРСР, про досягнення в розвитку господарства, про охорону здоров'я, освіту, культуру, історичні пам'ятки та видатних людей, які своїми трудовими й ратними подвигами прославляють нашу країну. Том ілюструється фотографіями, картами, фотодокументами. Багато ілюстрацій публікується вперше. Для зручності користування томом у кінці додано іменний і географічний покажчики.

В збиранні матеріалів і написанні тому «Ровенська область» брали участь широкі кола громадськості: викладачі вузів і шкіл, журналісти, працівники музеїв, архівів, бібліотек, учасники Великої Вітчизняної війни, ветерани праці, радянські і партійні працівники, всього понад 1500 чоловік. Над підготовкою матеріалів працювали міська і 15 районних комісій.

Методологічною основою для наукової розробки історії міст і сіл області були твори основоположників марксизму-ленінізму, рішення з'їздів та Пленумів ЦК КПРС і ЦК КП України.

Під час роботи над томом автори використовували матеріали архівів Москви, Ленінграда, Києва, Мінська, Львова, Луцька, Житомира, Бреста, Пінська. Були також використані матеріали Ровенського обласного державного й Ровенського обласного партійного архівів, районних архівів області, статистичні збірники та огляди, енциклопедії, історичні та географічні словники, праці радянських і дореволюційних істориків, економістів та етнографів, періодичні видання тощо. Чимало цінних відомостей взято із спогадів безпосередніх учасників Жовтневої революції, громадянської та Великої Вітчизняної воєн, з поточних архівів радянських органів, промислових підприємств, колгоспів, радгоспів, культурно-освітніх закладів і організацій, з народних музеїв Ровенської області.

Вся робота обласної редколегії й авторського колективу проводилась під керівництвом Головної редакційної колегії «Історії міст і сіл Української РСР». Науково-методичну допомогу подав Інститут історії АН УРСР. Наукове редагування й видання книги здійснила Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук УРСР.

Редакційна колегія і авторський колектив висловлюють глибоку подяку робітникам, колгоспникам, ученим Інституту суспільних наук АН УРСР, викладачам Львівського ордена Леніна державного університету ім. І. Франка, працівникам облпартархіву, облдержархіву, обласного краєзнавчого музею, обласної наукової бібліотеки, партійним, радянським, профспілковим, комсомольським і громадським організаціям, ветеранам революційної боротьби, громадянської та Вітчизняної воєн — всім, хто взяв участь у створенні тому «Ровенська область».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ТОМУ

РОВЕНСЬКА ОБЛАСТЬ

МАСШТАБ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ за КІЛЬКІСТЮ ЖИТЕЛІВ

РОВНО	Міста з населенням понад 100 000 чол.
ЛУЦЬК	Міста з населенням 30 000—100 000 чол.
ДУБНО	Міста з населенням 10 000—30 000 чол.
Корець	Міста з населенням до 10 000 чол.
Рокитне	Селища міського типу з населенням до 10 000 чол.
Дружба	Села

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ за АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ

- Центри областей
- Центри районів
- Інші населені пункти

РОВЕНСЬКА ОБЛАСТЬ

овенська область розташована в північно-західній частині Правобережної України. Центр області — місто Ровно. На півночі вона межує з Брестською та Гомельською областями БРСР, на сході — з Житомирською, на південному сході — з Хмельницькою, на півдні — з Тернопільською й Львівською і на заході — з Волинською областями УРСР.

Територія Ровенської області 20,1 тис. кв. км. Населення — 1066,5 тис. чоловік, у т. ч. міського — 311,3 тис. чоловік. За національним складом українці становлять 93,5 проц., росіяни — 4,3 проц., білоруси — 1,3 проц., інші — 0,9 проц. Область утворена 4 грудня 1939 року. Вона має 15 адміністративних районів, 9 міст, з них одне обласного підпорядкування, 16 селищ міського типу. Всього в області 1038 населених пунктів, у т. ч. міських — 25, сільських — 1013, які підпорядковані 9 міським, 16 селищним і 324 сільським Радам депутатів трудящих.

Рельєф Ровенщини — хвилясто-рівнинний. Більша за розміром її північна частина розташована на Поліській рівнині, південна — на Волинському плато (середня висота 276 м, найвища точка 358 м над рівнем моря), яке в свою чергу розчленоване на Вододільне, Гощанське, Збитнянське, Острозьке, Пельчанське, Ровенське плато. Всі вони порізані численними річками, ярами, балками.

Найбільшими річками області є Прип'ять, яка протікає в північно-західній частині Ровенщини, та її притоки — Горинь (з Случчю), Стир (з Іквою), Ствига (з Львою). Є ще багато менших річок — Веселуха, Стубла, Замчиське, Устя, Бережанка, Путилівка, Пляшівка, Стави, Вілія та ін. Всі вони належать до басейну Прип'яті. В області вона найповноводніша ріка. Але для місцевого судноплавства використовується мало, бо протяжність її тут сягає лише до 25 км. Значно більше транспортне значення має річка Горинь. Вона тече з півдня на північ через усю територію області, поділяючи її на дві майже рівні частини. Для сплаву лісу використовуються Случ та інші притоки Горині. В північних районах області є чимало озер. Найбільші з них: Нобель, Біле, Велике Почевське, Хоромис, Островське, Бежицьке, Сомине, Гуска та Карасинське. У південних районах багато штучних ставків.

Клімат помірно континентальний з м'якою зимою і теплим літом. Найхолоднішим місяцем є січень, середня температура його від —4,8 до —5,4 градуса. Найтепліше у липні (від +18,0 до +18,5 градусів). Зимою бувають часті відлиги. На всій території області спостерігаються весняні й ранні осінні заморозки. Середньорічна кількість опадів коливається від 560 до 620 мм. На півночі області випадає більше дощу й снігу, ніж у південних районах.

З корисних копалин Ровенщина багата на торф та мінеральні будівельні матеріали — граніти, базальти, діорити, діабази, вапняки, сієніти, гнейси, пегматити, каоліни, габро, крейду, різні глини. Основні поклади торфу розміщені на півночі. Є джерела мінеральних вод — Острозьке й Степанське, які застосовуються для лікування кишково-шлункових захворювань. На базі радонової води функціонує відділення при Корецькій районній лікарні.

Грунтовий покрив області дуже різноманітний. У лісостеповій (південній) частині переважають чорноземи та сірі опідзолені грунти. А на терасах річок Горині та Ікви — підзолисті глинисто-піщані грунти. На Поліссі здебільшого дерново-підзолисті, а також болотні грунти. Грунтово-кліматичні умови області сприяють вирощуванню зернових і технічних культур — жита, озимої і ярої пшениці, ячменю, вівса, гречки, картоплі, цукрових буряків, льону, хмелю, виробництву продуктів тваринництва.

Третина території області зайнята лісами. Основні лісові масиви зосереджені в поліських районах, де найпоширенішою породою є сосна. Тут ростуть також дуб, осика, береза, граб, вільха. Поширена болотяна рослинність. У лісостепових районах найчастіше трапляються граб, дуб, клен, липа, ясен, дикі груші і яблуні. Ліси й луки області багаті на дикоростучі лікарські рослини — шипшину, павутинясті лопухи, чемерицю білу, валеріану, змійовики, водяний перець тощо.

Тваринний світ Ровенщини майже не відрізняється від фауни сусідніх областей. У лісах водяться вовки, лисиці, дикі кабани, борсуки, козулі, зайці, тхори лісові, горностаї, норки, куниці, білки, рідше — лосі, рисі. На Поліссі в річках водяться бобри і видри. У Клеванському лісі прижилися зубри, завезені сюди з Білорусії. З птахів гніздяться тетереви, рябчики, лелеки чорні, перепели, куріпки, дятли, синиці, горіхівки, численні качки, кулики. У річках і озерах є багато риби — окуні, щуки, краснопірки, лящі, лини, карасі та інші.

Поліський пейзаж. Ровенська область. 1970 р.

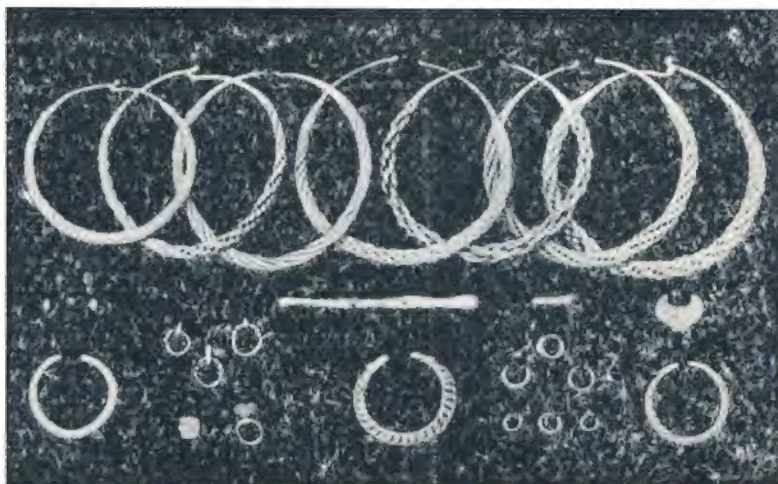

Заселення території Ровенщини, зокрема її південної частини, почалося ще в добу пізнього палеоліту, приблизно 40—35 тис. років тому. Найбільш ранніми є поселення первісних мисливців, досліджені поблизу сіл Липи, Мирогощі Другої і Мирогощі Першої Дубнівського та Городка Ровенського районів. На поселеннях виявлено залишки жител з кострищами, крем'яні знаряддя праці, багато кісток мамонтів та інших тварин[1].

У селі Шепетині Дубнівського району вперше на Ровенщині виявлено значне поселення доби мезоліту, на якому 12—10 тис. років тому проживали мисливці, що вже володіли луком та стрілами з крем'яними наконечниками.

Верхів'я річки Горині в добу неоліту (VI—IV тис. до н. е.) було північно-східною околицею вели-

[1] Археологія Української РСР, т. 1. К., 1971, стор. 59—60.

Давньоруські срібні речі, знайдені 1972 року в с. Торговиці Млинівського району.

кого етнічного масиву, що охоплював Західну Волинь і Подністров'я, заселеною скотарськими племенами. В Корецькому, Ровенському й Дубнівському районах відомо близько 10 неолітичних поселень, два з них, біля села Зозова Ровенського району, частково досліджені.

В добу міді (IV—III тис. до н. е.) територію Ровенщини заселювали скотарсько-землеробські племена. Більш ранні племена поширювались у верхів'ях Горині і досягали лівобережжя Вісли. Їх поселення досліджені поблизу селища Гощі та с. Острова Червоноармійського району. Пізніші набагато чисельніші племена охоплювали територію Середньої Європи, Волині та Поділля. Поселення цих племен виявлено в Острозькому, Здолбунівському, Ровенському та Дубнівському районах[1].

В кінці III — на початку II тис. до н. е. (в добу ранньої бронзи) Ровенщина була густо заселена більш-менш однорідними землеробсько-скотарськими племенами, які займали проміжну територію між Східною і Середньою Європою. Археологами виявлено близько 100 поселень і могильників. Частину з них досліджено в Здолбунівському, Острозькому, Ровенському та Дубнівському районах[2]. Найцікавіші матеріали здобуто під час розкопок і досліджень поховань у кам'яних гробницях на околицях с. Здовбиці (Здолбунівський район) та курганного могильника біля с. Іванного (Дубнівський район). Майстерні крем'яних знарядь цього ж часу виявлено поблизу Городка Ровенського, Крилова Дубнівського, Устенського Другого Здолбунівського районів.

Південні райони краю в добу середньої і пізньої бронзи (II — початок I тис. до н. е.) освоювали племена тшинецько-комарівської культури. Частина дослідників вважає їх ранніми предками слов'ян. Скарби бронзових знарядь праці, зброї та прикрас тих часів знайдено поблизу сіл Липи Дубнівського, Стеблівки Здолбунівського районів та в інших місцях. Вони свідчать про виникнення майнової нерівності в середовищі племен доби пізньої бронзи.

Коли у VIII—VII ст. до н. е. тогочасне населення навчилося добувати залізо і виготовляти з нього знаряддя праці та зброю, то це допомогло піднести продуктивність господарства, сприяло прискоренню майнового розшарування і серед племен, які заселяли територію сучасної області. Південне Погориння в добу раннього заліза (VI—II ст. до н. е.) заселювали скотарські племена, поширені головним чином у поліських районах північної частини сучасної України та на півдні Білорусії. На Ровенщині зафіксовано понад 50 поселень та могильників того періоду[3].

В III—II ст. до н. е. та в II—VI ст. н. е. на території сучасної області поширюються ранньослов'янські племена зарубинецької та черняхівської культур. В с. Могилянах Острозького району досліджено 4 поховання зарубинецької культури. Поселення черняхівської культури виявлено і частково досліджено поблизу сіл Варковичів і Підлужжя Дубнівського району, а на поселеннях поміж

[1] І. К. Свєшніков. Підсумки дослідження культури бронзової доби Прикарпаття та Західного Поділля. Львів, 1958, стор. 13.
[2] Археологія Української РСР, т. 1, стор. 292—301.
[3] Журн. «Археологія», 1971, № 2, стор. 68—81.

Бронзовий кельт кінця II тисячоліття до нашої ери, знайдений 1971 року в с. Іскрі Ровенського району.

селами Мирогощею Першою, Мирогощею Другою і Костянцем цього ж району розкопано кілька наземних жител.

Окремі знахідки та скарби римських монет, виявлені поблизу Костополя, Мізоча, Стоянівки тощо, свідчать про те, що в середовищі слов'янського населення цих земель, як і на інших територіях Наддніпрянщини, Надбужжя і Наддністрянщини, була розвинута внутрішня і зовнішня торгівля, яка сприяла нагромадженню багатств у руках окремих осіб. Утворювалась заможна верхівка, яка поступово концентрувала в своїх руках владу і починала дедалі більше пригноблювати трудовий люд. У кінці VI — на початку VII ст. на Волині, куди входили і землі сучасної Ровенської області, виникло об'єднання племен державного типу на чолі з дулібами-волинянами. У X ст. територія сучасної області ввійшла до складу Київської Русі, що була спільною колискою російського, українського і білоруського народів, які склалися на основі давньоруської народності. Це сприяло економічному і культурному розвитку краю. По берегах річок Горині, Случі, Стиру, Ікви виникли численні поселення та укріплення. На території області відомо близько 80 могильників, поселень та городищ. Укріплені міста, що тоді виникали, ставали центрами ремесла й торгівлі. У містах проживала і феодальна верхівка. Знайдені поблизу Бегеня і Городка (Ровенський район), Висоцька (Дубровицький район), Торговиці (Млинівський район) скарби дорогоцінних прикрас, що часто включають і грошові гривні, вказують на ступінь заможності окремих прошарків населення. Знайдене неподалік с. Білова Ровенського району поховання ювеліра свідчить про високий рівень розвитку місцевого ювелірного ремесла.

Деякі з погоринських міст відіграли помітну роль в історії давньоруської держави і неодноразово згадуються в літописах. Багато з них поклали початок сучасним містам і селам: Дубен — Дубно, Корчеськ — Корець, Заречеськ — Заріцьк, Милеськ — Мильськ, Сапогинь — Сапожин, Небль — Нобель[1]. Окремі поселення повністю зберегли свої старі назви до наших днів (Острог, Муравиця, Степань). Серед 11 міст, згаданих у літописах, найвизначнішу роль в історії краю відіграли Дорогобуж і Пересопниця, які в XI—XII ст. періодично були центрами удільних Пересопницького та Дорогобузького князівств Погориння.

На північному Погоринні деякий час існували також удільні Степанське і Дубровицьке князівства, які в XI—XII ст. входили до складу турово-пінських земель.

Після об'єднання 1199 року Галицького й Волинського князівств Ровенщина входить в єдине Галицько-Волинське князівство. Під час нападу в 1240—1241 рр. монголо-татар на галицько-волинські землі населення краю (Дорогобуж, Муравиця, Мильськ, Дубно та ін.) стійко боронилося від завойовників, проте не могло встояти перед численними полчищами ворога. Францисканський чернець — глава місії папи Іннокентія IV до татар, Плано Карпіні, який у 1246 році проїжджав через Ровенщину, розповідав про великі руїни, що траплялися на його шляху[2].

В 1254—1255 рр. руське військо на чолі з галицько-волинським князем Данилом Романовичем перейшло у наступ проти татарського воєводи Куремси і визволило землі по Південному Бугу, Тетереву, Случі. Але з Золотої орди замість Куремси був присланий новий воєвода Бурундай з великим військом. 1259 року територія Ровенщини знову опинилася під владою татар.

Перебуваючи під гнітом монголо-татарських завойовників, народні маси мусили виконувати різні тяжкі повинності, сплачувати ханським наглядачам поплужне

[1] Полное собрание русских летописей, т. 2. Ипатьевская летопись. М., 1962, стор. 249, 389, 409—412, 441, 936.

[2] Дж. дель Плано Карпини. История монгалов. М., 1957, стор. 67.

(данина від плуга), ямне (повинність підводами), кормове (утримання татарських наглядачів) та ін. У зв'язку з тим, що завойовники дуже поруйнували міста, на Ровенщині занепало ремісниче виробництво. Населення краю не раз піднімалось на боротьбу проти іноземних загарбників.

Галицько-Волинське князівство, ослаблене внаслідок монголо-татарських нападів, втратило свою незалежність і в 1340 році було захоплене Литвою. В другій половині XIV ст. між Литвою і Польщею за галицько-волинські землі тривала майже тридцятирічна боротьба. Щоб залучити на свій бік українських феодалів, великі литовські князі надавали їм жалувані грамоти на володіння землею, угіддями й селянами. Особливо виросли феодальні володіння магната Ф. Д. Острозького, якому великий князь литовський і польський король Владислав II Ягайло в 1386 році дав намісництво в Луцьку та населені пункти Корець, Заславль, Хлапотин, Іванів, Хребтовичі, Красне, Крупу, а великий литовський князь Вітовт у 1396 році подарував Радосілки, Межирічі, Ставки, Городницю та інші села. Князь Острозький із своїм загоном брав активну участь у Грюнвальдській битві (1410 р.) і в гуситських війнах.

Протягом XV ст. тривав процес зростання феодального землеволодіння. Зокрема, литовський князь Свидригайло жалуваними грамотами, які були видані в Острозі, Луцьку й Житомирі, роздавав села своїм прибічникам. У жалуваних грамотах він вказував, щоб «ці села держати вічно, непорушимо, з усім, що до цих сіл належить: з полями, з сіножатями, з водами, з ріками, з криницями, з притоками, з озерами, з рибами, з млинами, з ставами, з ловищами, і з звірами, і з потоками, з лісами, з дібровами, з порослями, з бобровими гонами, з болотами, з травами, з бортними деревами, з вигонами і з усіма видатками і прибутками»[1].

Після смерті Свидригайла в 1452 році Волинське князівство було остаточно ліквідоване, і Волинь стала складовою частиною Литовського великого князівства.

Завдяки розвитку феодально-кріпосницьких відносин на Волині у XV—XVI ст. посилюються товарно-грошові відносини, розвивається внутрішня і зовнішня торгівля. Територією сучасної області в середні віки пролягали торгові шляхи із Львова через Броди, Радзивилів, Дубно, Острог, Гощу, Корець, Житомир до Києва, з Києва через Корець, Острог, Дубно, Луцьк на Польщу. Купці з Ровенщини їздили на ярмарки до Луцька. Предметами торгівлі були різні ремісничі вироби, худоба, шкіра, одяг, зброя, взуття, вина, хутра. По річці Горині плавали невеликі судна, на яких місцеві купці вивозили товари до Польщі та балтійських портів.

Розвиток торгівлі й ремесла відбився на зростанні волинських міст. На географічній карті Європи, складеній в 1554 році фламандським картографом Г. Меркатором, позначено 29 населених пунктів Волині, в т. ч. Боремель, Вільгір, Дубровиця, Дорогобуж, Дубно, Клевань, Корець, Острог, Ровно, Степань[2]. Ці та інші західноукраїнські міста були відомі російським купцям та дипломатам і згадуються в документах про переговори дипломатів Івана III та Івана IV з польсько-литовськими послами про повернення Московській державі захоплених литовськими та польськими магнатами земель «искони русских государей»[3].

Представники панівних класів Ровенщини підтримали Люблінську унію 1569 року, яка була знаряддям польських феодалів у їхній агресії на українські землі. Після підписання унії більша час-

Пам'ятка архітектури. Башта Дубнівської фортеці XV ст. Фото 1970 р.

[1] Хрестоматія з історії Української РСР, т. 1. К., 1959, стор. 121.

[2] Rocznik Wołyński, t. 4. Równe, 1935, стор. 8 (табл. I).

[3] І. П. Крип'якевич. Зв'язки Західної України з Росією до середини XVII ст. К., 1953, стор. 6.

тина населених пунктів краю ввійшла до Луцького повіту (міста Білів, Гоща, Дубно, Дорогобуж, Корець, Клевань, Острог, Межирічі, Острожець, Ровно, Тучин), частина — до Кременецького повіту (міста Козин, Крупець, Радзивилів) Речі Посполитої[1]. До цих повітів належало також понад 500 сіл краю.

Майже всі поселення належали феодалам. Частина з них становила власність Дорогобузького, Дерманського, Степанського монастирів, Києво-Печерської лаври (села Обарів, Городок в районі Ровно)[2]. Для власного збагачення феодали й монастирі жорстоко експлуатували селян.

Населення краю займалося сільським господарством, передусім землеробством. Кожне господарство (дим) користувалося волокою — ділянкою землі, яка мала 30 моргів[3]. На одну волоку або лан припадало близько 18 чоловік сільського населення. Траплялися дими (села Шпанів, Боремель), яким належало півволоки, чверть волоки. Були в селах ще городники (володіли лише присадибними ділянками), халупники чи комірники (крім власної хати, нічого не мали) і підсусідки, що жили в чужих хатах. Кілька димів (3—8) складали дворище, а з дворищ утворювалися села. Вирощували жито, ячмінь, овес. Населення ще займалося лісними промислами, рибальством, бджільництвом, мисливством.

Хоч селяни мали своє майно, знаряддя праці, худобу, житло, але феодальне законодавство позбавляло їх права вільно ними розпоряджатися. За найменші провини селян судили і жорстоко карали, накладали на них різні грошові й натуральні штрафи. Панщина дедалі посилювалась і становила від 2 до 5 днів на тиждень[4]. На панське поле селяни-кріпаки виходили ще вдосвіта, а поверталися лише після заходу сонця. Це правило було записано в «Уставі на волоки»[5]. У деяких селах, особливо на півночі краю, де феодалам через неродючість грунтів невигідно було вести своє фільваркове господарство, панщина й підводна повинність замінювалися грошовими податками. У селі Вітковичах (теперішній Березнівський район) 1606 року, наприклад, селяни платили чинш по 8 злотих від волоки і давали ще сіно, льон, коноплі, мед, курей, яйця, жолуді, десятину від свиней. У першій половині XVII ст. панщина становила 5—6 днів. Особливо допікали орендарі. Взявши в оренду село чи кілька сіл, вони прагнули якнайшвидше розбагатіти і для цього вимагали від селян виконання повинностей понад норму.

Протягом XVI — першої половини XVII ст. на Ровенщині відбувався дальший розвиток ремесла. В сільській місцевості поширюються ткацтво, гончарство, бондарство, в містах — виробництво сукон, ковдр, зброї, сільськогосподарських знарядь праці. Острог славився ювелірами, Дубно — зброярами, Степань — майстрами музичних інструментів[6]. Ремісники у містах об'єднувалися в цехи. На території краю зароджуються підприємства, які були пов'язані з фільварковим господарством. Це — поташні (Клевань, Тучин, район Полісся, Межирічі), рудні (райони Дубровиці, Володимирця, Степані), гути (райони Березного, Степані). В Острозі в 1580—1630 рр. діяло підприємство, яке виробляло папір[7]. Князі Острозькі мали понад 100 млинів, десятки млинів на річці Ікві належали

Пам'ятка архітектури. Луцька брама XVI ст. в м. Острозі. Фото 1970 р.

[1] Źródła dziejowe, t. 19. Warszawa, 1889, стор. 19—20.

[2] Описание документов Архива западнорусских униатских митрополитов. 1470—1700, т. 1. СПб., 1897, стор. 60—61.

[3] Морг становить 0,52 га.

[4] І. Д. Бойко. Селянство України в другій половині XVI — першій половині XVII ст. К., 1963, стор. 143.

[5] Хрестоматія з історії Української РСР, т. 1, стор. 123—124.

[6] Журн. «Киевская старина», 1890, № 7, стор. 3.

[7] J. Ptaśnik. Papiernie w Polsce XVI w. Kraków, 1920, стор. 47.

королеві Боні[1]. Усі ці підприємства були дрібними, з примітивними машинами, які приводились у рух водяним колесом.

У першій половині XVII ст. майже всі землі Ровенщини перебували в руках купки великих землевласників — Заславських, Острозьких, Корецьких, Любомирських, Чарторийських, Радзівіллів, Гойських, Сангушків, Малинських[2]. Феодалам належали сотні селянських дворів.

В економічному житті краю зростала роль міст. Вони майже всі належали місцевим феодалам. У XVI ст. частина міст (Ровно, Острог, Дубно, Межирічі) користувались магдебурзьким правом. Але феодали, зокрема князі Острозькі, часто порушували це право, чинили кривди й утиски цеховим ремісникам, стягували великі мита з торговців. Феодали часто між собою ворогували, вели міжусобні війни, від чого значного лиха зазнавали народні маси. Незважаючи на великі матеріальні засоби і збройну силу, магнати не дбали про охорону краю від татарських наскоків. Протягом XVI ст. татари не раз нападали на міста і села Ровенщини, руйнували їх, забирали людей у полон. Великі набіги ординців були в 1617—1619 роках, від яких дуже потерпіло багато сіл. Дошкуляли населенню й жовніри, яких наймали феодали у різних країнах Західної Європи. В 1617 році загін жовнірів у районі Ровно повбивав і поранив багатьох селян. У лютому 1640 року брати-шляхтичі Юрій, Владислав і Стефан Немиричі захопили місто Гощу, села Терентіїв, Милятин, пограбували населення і фізично розправилися з ним. Такі розбійницькі наїзди було вчинено на Боремель, Підгайці та інші населені пункти.

Тяжкий феодально-кріпосницький гніт доповнювався релігійними утисками. Особливо це гноблення посилилось після Брестської церковної унії 1596 року. Місцеві феодали почали переходити у католицизм, в край масово переселялися представники католицьких чернечих орденів — єзуїтів, домініканців, францисканців, кармелітів та ін. Польські феодали і католицьке духівництво сподівалися ополячити українське населення, ще більше поневолити його і зміцнити тут своє панування. З цією метою вони споруджували костьоли, різні каплиці, колегії. У першій половині XVII ст. були збудовані костьоли у Ровно, Степані, Деражному, Корці, Межирічі, Острозі, Птичі[3]. Для спорудження їх зганялися великі маси людей, яких майже даром змушували працювати. Окремі православні монастирі передавались єзуїтам. На утримання костьолів феодали виділяли землі, цілі села. Адміністраціям костьолів і монастирів надавалося право судити селян за найменші провини.

У відповідь на посилення соціального, національного і релігійного гніту народні маси Ровенщини піднімалися на визвольну боротьбу. Доведені експлуатацією до зубожіння, селяни перестали коритись архімандритові Дерманського уніатського монастиря. Той запросив у князя Д. Заславського допомоги на приборкання непокірних. Незабаром у Дермань прибула урядова комісія. В лютому 1630 року вона засудила до страти кількох селян, багатьох було безжалісно покарано різками й оштрафовано.

В 1633 році проти уніатства виступили солдати Дубнівського замкового гарнізону. 1636 року повстали жителі Острога проти магнатки-католички Ганни Острозької-Ходкевич. Повстання було жорстоко придушене, а учасники його зазнали нелюдських катувань. Будинки страчених повстанців були спалені.

Виявом протесту проти сваволі феодалів були масові втечі селян на землі Слобідської України[4]. Особливо ці втечі почастішали в XVII ст. Селяни та міська біднота часто йшли в козаки.

---

[1] Історія селянства Української РСР, т. 1. К., 1967, стор. 88.

[2] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. К., 1930, стор. 24—25.

[3] П. Н. Батюшков. Волынь. Исторические судьбы Юго-Западного края. СПб., 1888, стор. 122—124.

[4] Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ. в XVI—XVIII столетии. Х., 1886, стор. 76—80.

Під час визвольної війни українського народу проти польсько-шляхетського гніту 1648—1654 рр. вся Ровенщина була охоплена повстаннями. В 1649 році на боротьбу проти шляхти піднялися жителі сіл Сарн, Дерев'яного, Голишева, Застав'я, Виткова, Симонова, Завізова, Угільців, Кухарева та багатьох інших. Вони знищували панів і їхні маєтки, виганяли католицьке духівництво. Народні маси створювали військові загони, висували з своїх рядів талановитих ватажків (Іван Буняк, Михайло Тиша, Іван Куковський)[1]. Перебування тут селянсько-козацької армії під командуванням видатного державного діяча і полководця Богдана Хмельницького значно активізувало виступи місцевих повстанців. За участю місцевих жителів козацькі полки оволоділи Острогом, де перебувало близько 20 тис. шляхтичів. Повстанський загін М. Тиші неодноразово захоплював Дубно, Клевань та інші міста. Повставало населення в районі Корця—Гощі.

Для придушення визвольного руху польські магнати надсилали каральні загони. Один з таких загонів чисельністю 1500 чоловік зруйнував села Жильжу і Суськ. Польські жовніри пограбували жителів, багатьох з них поранили і повбивали.

На території Ровенщини під Берестечком у 1651 році відбулася відома в історії битва між польсько-шляхетською армією і військом Богдана Хмельницького. Народні маси краю подавали козакам всіляку допомогу, перевозили козаків через річку Горинь. У бою під Берестечком повстанці виявили величезний героїзм. Навічно ввійшов в історію подвиг 300 козаків, які тримали оборону на одному з островів. Тільки через зраду татар козаки змушені були відступити. Чимало їх загинуло в нерівному бою, проте основні сили були збережені.

За Андрусівським договором 1667 року майже вся Правобережна Україна, в т. ч. і землі Ровенщини, залишилась у складі Польщі. Польські і українські магнати почали відновлювати феодальні порядки.

На початку XVIII ст. панщина становила 180—190 днів на рік, в середині століття вона зросла до 210—230 днів. Панщина доповнювалася різними поборами й повинностями. Так, селяни Милостова (тепер Ровенський район) у 1704 році мусили відбувати на пана прядильні толоки, терти коноплі, сторожувати, працювати на шарварках[2].

Дальший розвиток товарно-грошових відносин руйнував основи натурального господарства і посилював зв'язки поміщицьких маєтків з ринком. У другій половині XVIII ст. дві третини жита, половина ячменю, третина вівса і гречки з 5 фільварків Клеванського маєтку князя Чарторийського були перероблені на горілку й пиво, а 40 проц. врожаю пшениці продано у Бродах[3]. Фільваркові господарства часто-густо зростали за рахунок зменшення селянських наділів. У 30—70 роках XVIII ст. в Дубровицькому маєтку селянські господарства мали тільки по половині або чверть волоки. Вони платили податок і відбували панщину.

Найбільшими містами в 1775 році були: Дубно — 1127 будинків, Острог — 765, Ровно — 543, Степань — 521, Клевань — 275, Корець — 272, Бережниця — 262, Здовбиця — 218, Торговиця — 182 будинки[4]. Крім замків, культових споруд, всі інші будинки в містах були дерев'яні, переважно одноповерхові.

Коли відбувалася Північна війна 1700—1721 рр., Ровенщина стала театром воєнних дій між шведськими інтервентами і російськими військами. В 1706 році шведські війська захопили Ровно, Дубно, Тучин, Хупків, деякі погоринські села. Місцеве українське населення виступало проти військових сил Карла XII, подавало всіляку підтримку російській армії. Того ж року шведські загарбники були

---

[1] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 4. К., 1914, стор. XX—XLII.

[2] Там же, ч. 4, т. 2. К., 1870, стор. 13—14.

[3] В. А. Маркина. Магнатское поместье Правобережной Украины второй половины XVIII в. К., 1961, стор. 97, 100.

[4] A. F. Husching. Magazin für die neue Historie und Geographie. Halle, 1788, стор. 185, 272, 330—340.

вигнані з Дубна. Тікаючи з міста, ворог навіть не встиг вивезти усіх гармат. А наступного року вся Ровенщина була визволена від інтервентів.

У XVIII ст. неодноразово спалахували селянські заворушення проти феодалів. 1708 року в районі Великих Межиріч (нині Корецький район) діяв повстанський загін на чолі з міщанином Межиріч Грицьком Пащенком. У загоні були також козаки, російські солдати, калмики[1]. В південно-західній частині краю 1734 року вели бойові дії гайдамацькі загони козацького полковника Верлана[2]. Під час Коліївщини 1768 року повстанський рух перекинувся в район Дубна[3].

І. Федоров — російський першодрукар. Портрет невідомого художника.

Хоч українське трудяще населення терпіло соціальне й національне поневолення, яке затримувало його духовне зростання, воно продовжувало розвивати свою культуру, мистецтво, мову. Одним з перших найвизначніших центрів культурного пробудження краю став Острог. У 70-х роках XVI ст. у місті відкрилась греко-слов'янська школа. Вона була першою на Україні школою т. зв. вільних наук. Деякі історики її називали Острозькою академією. Навколо цього закладу гуртувалися педагоги, письменники, вчені, які своїми творами внесли значний вклад у розвиток української культури. Викладачі Острозької школи склали «Граматику словенського язика», що була надрукована у Вільні 1586 року вихідцями з Білорусії Мамоничами. Видання її свідчило про тісні зв'язки між білоруськими і українськими діячами культури[4].

В Острозі деякий час жив і працював російський першодрукар І. Федоров. Тут він заснував друкарню, яка за свого існування (1578—1612 рр.) випустила понад 20 книжок переважно полемічної літератури, спрямованої проти католицизму. Найвизначнішими друкованими працями були «Острозька біблія» (1580—1581 рр.), «Буквар» та ін. Вони становили високі зразки друкарства того часу.

На початку XVII ст. була заснована слов'яно-руська друкарня в Дермані (тепер Устенське Друге), яка в 1604 році видала книгу «Октоих осмигласник». В 1629 році згадується мандрівна друкарня в Чорній біля Ровно[5]. В 30-х роках XVII ст. відкриваються школи в Ровно, Гощі, Дубні.

На Ровенщині розгортали свою діяльність українські письменники-полемісти, творчість яких послужила важливою зброєю в боротьбі за соціальне і національне визволення українського народу. До них належали — Лаврентій Зизаній, Герасим і Мелетій Смотрицькі, Ігнатій Старушич[6].

Ровенщина відома своїми пам'ятками культури. Тут створювались Дубнівське (1539—1568 рр.), Дорогобузьке (1580 р.) та Пересопницьке (1556—1561 рр.) євангелія. З них найвизначнішою пам'яткою староукраїнської мови XVI ст. було Пересопницьке євангеліє. Воно оздоблене орнаментами, заставками і є також пам'яткою українського мистецтва тих часів. При монастирях у Дубні, Дермані, Клевані, Степані, Дорогобужі, Пересопниці існували бібліотеки. Книги там були переважно богословські, написані на пергаменті.

В XV—XVI ст. на території Ровенщини збудовано ряд феодальних замків, укріплених монастирів. В архітектурі церковних споруд застосовувався давньоруський

---

[1] Архив Юго-Западной Росии, ч. 3, т. 3. К., 1876, стор. 6.
[2] Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. К., 1970, стор. 72.
[3] Історія Української РСР, т. 1, К., 1967, стор. 333.
[4] А. Анушкин. Во славном месте Виленском. Очерки из истории книгопечатания. М., 1962, стор. 68—69.
[5] Торжество історичної справедливості. Львів, 1968, стор. 117.
[6] Українські письменники. Біо-бібліографічний словник, т. 1. К., 1960, стор. 346, 544, 555.

тип хрестовокупольного храму (церкви Богоявлення в Острозі, Троїцька в Межиріччі)[1]. На початку XVII ст. в краї завершується процес перенесення в кам'яну архітектуру форм народного дерев'яного будівництва[2].

В 1793—1795 рр. землі Ровенщини в складі Правобережної України були возз'єднані з Росією. Це позитивно позначилося на економічному й культурному розвитку краю. 1795 року в складі Волинського намісництва були утворені Острозький, Ровенський, Домбровицький і Подільського намісництва — Дубнівський повіти, які складають територію сучасної Ровенської області. Згідно з царським указом від 1797 року замість ліквідованого Волинського намісництва було створено Волинську губернію з центром у Новограді-Волинському, а з 1804 року — Житомирі. До губернії входило 12 повітів, у т. ч. на території Ровенщини — Ровенський, Дубнівський та Острозький.

Під час Вітчизняної війни 1812 року Волинь від французьких загарбників захищали 3-я російська армія і 4-й український козацький полк, штаб якого перебував у Дубні[3]. В Ровенському, Острозькому, Дубнівському повітах перебували загони полтавського, чернігівського, нижегородського, костромського ополчення[4]. Ровенщина стала прифронтовою смугою. Тому з Ровенщини до Києва були вивезені цінне майно і архівні документи. Місцеве населення прихильно ставилося до російських військ і ополченців, допомагало їм продуктами і фуражем. З Дубна, де містився арсенал, було надіслано військовим частинам 3700 рушниць і 60 тис. бойових патронів. Російська армія мужньо стримувала ворога, а потім відкинула його далеко на захід.

В умовах розкладу феодально-кріпосницької системи все більше посилювалась кріпосницька експлуатація. 70 проц. кращої землі на Ровенщині належало поміщикам. Вони часто віддавали на різні строки великі ділянки землі в оренду, що згубно відбивалося на становищі селян. Особливо значного поширення посесійна система набрала у Ровенському і Дубнівському повітах. Щоб мати більше сільськогосподарських виробів для збуту на ринках, поміщики примушували кріпаків більше працювати на панщині, вигадували різні повинності. Кріпаки села Терешова Дубнівського повіту з 23 квітня по 1 жовтня працювали по 4 дні на тиждень. Крім цього, вони виконували різні додаткові роботи, які не зараховувались у дні панщини. Чоловіки повинні були вартувати в маєтку, рубати й возити ліс, ремонтувати поміщицькі приміщення, а жінки — прясти льон і коноплі, полоти городи, мазати панські будівлі. Нерідко поміщики переводили натуральний збір і деякі повинності на грошові побори[5].

З проникненням капіталістичних відносин на окраїни Російської імперії і виникненням внутрішнього ринку в краї почала розвиватися мануфактура. У 1783—1831 рр. в Корці діяла фарфоро-фаянсова мануфактура, на якій працювало понад 1000 робітників. У 1816 році на суконних мануфактурах Ровенського повіту було зайнято 800 чоловік[6]. У 20-х роках XIX ст. суконні мануфактури були в Ровно, Дубровиці, Березному, Гощі, Гориньграді, Деражному, Самострілах, Сінному, Усті. Їх обслуговувало понад 1500 чоловік[7].

Розвивалася торгівля. Головними предметами її були хліб, ліс, льон, полотно, хутра, мед, віск. У селах та поміщицьких маєтках щовесни з'являлися сотні скупників, які на пні скуповували пшеницю та інші зернові культури. Восени і взимку

---

[1] Історія українського мистецтва, т. 1. К., 1966, стор. 222—223.

[2] П. М. Жолтовський. Визвольна боротьба українського народу в пам'ятках мистецтва XVI—XVIII ст. К., 1958, стор. 12.

[3] Народное ополчение в Отечественной войне 1812 года. Сборник документов. М., 1962, стор. 470.

[4] Там же, стор. 27—28, 395.

[5] І. О. Гуржій. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. К., 1954, стор. 80—81.

[6] ЦДІА СРСР, ф. 18, оп. 2, спр. 161, арк. 10.

[7] Т. І. Дерев'янкін. Мануфактура на Україні в кінці XVIII — першій половині XIX ст. Текстильне виробництво. К., 1960, стор. 104, 107, 110.

з Ровенщини тяглися валки з хлібом до Устилуга на Західному Бузі, Бреста, а також до Пінська через Степань, Дубровицю. У зв'язку з потребами ринку розвивалася борошномельна промисловість. Провідне місце по виробництву борошна займав Корець, потім ішли Дубно, Острог і Клевань.

В різні часи на Ровенщині побували відомі прогресивні діячі культури. Край відвідали хорватський історик і філолог Юрій Крижанич, український поет-фольклорист Климентій Зиновіїв, український просвітитель-гуманіст, філософ і поет Григорій Сковорода. За завданням Археографічної комісії восени 1846 року Ровенщину відвідав Т. Г. Шевченко. У Вербі, Дубні, Острозі, Корці та інших місцях він вивчав історичні й архітектурні пам'ятки, малював, збирав фольклорні матеріали. Свої враження від подорожі по Волині він пізніше зафіксував у повістях «Прогулка с удовольствием и не без морали» та «Варнак». У цих творах є цікаві роздуми поета про життя й боротьбу українського народу. «На полях Волыни и Подолии вы часто любуетесь живописными развалинами древних массивных замков и палат, некогда великолепных, как, например, в Остроге или Корце. В Корце даже церковь, хранилище бальзамированных трупов фамилии графов Корецких, сама собою в развалину превратилась. Что же говорят, о чем свидетельствуют эти угрюмые свидетели прошедшего? О деспотизме и рабстве! О хлопах и магнатах!»[1].

Вивчаючи Волинь, життя її людей, Т. Г. Шевченко робить висновок, що український народ Східної і Західної України — одне нерозривне ціле. Ця братерська єдність трудового народу, за висловом Шевченка, віками складалася на основі спільної боротьби трудящих мас проти жорстоких гнобителів.

Виснажлива праця у поміщицьких маєтках, розміри якої досягали п'яти і навіть шести днів на тиждень, виконання різних повинностей, оброку, державні податки — все це призводило до зубожіння більшості селян. Почастішали виступи трудящих проти кріпосницького ладу. В 1859 році відбулись антипоміщицькі заворушення селян Німовицької волості Ровенського повіту[2]. В 1861 році відмовились виконувати поміщицькі повинності селяни Рогізного, Пирятина, Рачина,Добриводи, Дермані Дубнівського повіту[3].

Селянська реформа 1861 року, проведена в інтересах поміщиків, викликала загальне незадоволення селян. Наляканий польським визвольним повстанням 1863 року, царський уряд змушений був дещо пом'якшити умови реформи на Правобережній Україні. Указом від 30 липня 1863 року скасовувалась тимчасова залежність селян і запроваджувався обов'язковий викуп наділів. Викупні платежі зменшувались на 20 проц. Внаслідок реформи за селянами Волині було закріплено 34,2 проц. землі, а за поміщиками — 65,8 проц.[4]. Поміщицькі селяни одержали в середньому на двір по 11,8 десятини землі. 71 проц. селян залишалося в залежності від поміщиків. Це дало можливість їм застосовувати різні форми експлуатації.

Царський указ 1863 року не поліпшив становище селян. Більша частина землі, лісів, лук лишалася в поміщиків. Селяни розорялися від сплати викупних платежів за землю і свою волю. Викупна ціна землі на Ровенщині перевищувала її ринкову ціну на 11,4 процента[5].

Реформа 1861 року сприяла розвитку капіталізму. Поміщицькі господарства пристосовувалися до нових умов, перетворюючись на капіталістичні підприємства. Питома вага цих господарств у виробництві продукції сільського господарства поступово зменшувалася, хоч в окремих частинах губернії (на Поліссі) їм ще належала

[1] Тарас Шевченко. Повна збірка творів в трьох томах, т. 2. К., 1949, стор. 552—553.
[2] Крестьянское движение в России в 1857 — мае 1861 гг. Сборник документов. М., 1963, стор. 122—124.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 300, спр. 21, арк. 16, 21, 25, 27, 29—30.
[4] В. П. Теплицький. Реформа 1861 року і аграрні відносини на Україні (60—90-і роки XIX ст.). К., 1959, стор. 109, 112.
[5] Д. П. Пойда. Крестьянское движение на Правобережной Украине в пореформенный период (1866—1900 гг.). Днепропетровск, 1960, стор. 36—58.

більша частина земель. У 1884 році селяни (65 проц. всього населення краю) мали лише 42 проц. земельних угідь, а поміщикам, які становили 1,4 проц. до загальної кількості населення, належало 44 проц. земельних угідь.

Характерним для краю в пореформений період було виникнення хуторів та інтенсивне поселення колоністів. Заможні колоністи утворювали окремі населені пункти. На початку 70-х років XIX ст. на Ровенщині вже перебувало понад 7300 німців-колоністів. Вони верховодили в Соломці (Фрідрихсдорфі), Тучині, Маці, Користі, Городищі та інших поселеннях. 1863 року в Дубнівському повіті була утворена перша чеська колонія Людгардівка. Колоністи користувалися різними пільгами, їм виділяли кращі землі, вони не відбували військової повинності[1]. Як слуги царського уряду, заможні колоністи разом з українськими, польськими і російськими поміщиками визискували трудове селянство. У селах Підцуркові й Глинську Дубнівського повіту чеські колоністи вперше на Україні почали вирощувати хміль.

На території Ровенщини у пореформений період найбільшого розвитку набула харчова промисловість. З 1861 по 1914 рік тут було збудовано 30 винокурних, 4 цукрові, кілька пивоварних і маслоробних заводів, близько 60 млинів тощо. 1889 року в Здолбунові став до ладу цементний завод. Переважали дрібні підприємства. На заводах деревообробної, харчової і легкої промисловості працювало всього по кілька робітників. Найбільше трудилося людей на Житинському цукровому заводі — до 1200 чоловік, на Рокитнівському склозаводі — 400 чоловік.

У процесі розвитку капіталізму, пролетаризації селянства на Ровенщині, як і по всій країні, формувався пролетаріат, створювалася і місцева буржуазія, яка визискувала трудящі маси. Крім місцевих капіталістів, робітників експлуатували й іноземні власники, капітал яких проникав сюди в різні галузі промисловості й транспорту. Будівництво залізниць, зокрема, було зв'язане з французькою компанією. До деревообробної промисловості свої руки простягали австрійські і англійські ділки, до хімічної — німецькі та бельгійські. Іноземні підприємці, нещадно визискуючи робітників, наживали великі капітали.

На фабриках і заводах робітники працювали по 12—15 годин на добу. Жінки й діти працювали стільки ж, як і чоловіки, але зарплату одержували вдвоє — втроє нижчу, ніж вони. Так, на Здолбунівському цементному заводі жінки й діти одержували по 10 копійок за день, на сірникових фабриках Ровенського повіту — 5—8 копійок. На цукрових заводах краю дівчатам платили по 2 копійки за упаковку трипудового ящика. Через таку мізерну оплату праці денний заробіток робітників становив 20—25 копійок. На підприємствах не існувало будь-якої охорони праці, люди працювали в тісноті, грязюці й духоті.

Економічному розвитку краю сприяли залізничні магістралі Козятин—Брест, Здолбунів—Радзивилів, Ровно—Лунінець, які проходили через територію Ровенщини. Будівництво їх значною мірою нагадувало картину, яку змалював великий російський поет М. О. Некрасов у творі «Залізниця». На це у свій час звернув увагу навіть кореспондент буржуазної газети «Киевлянин», відвідавши будівництво в районі Клевані. Тут він побачив гнаних голодом селян Полісся, які жили в землянках, мерзли, голодували, терпіли від різних хвороб, зносили брутальні лайки.

Прокладання залізничних шляхів сприяло розвитку деревообробної промисловості та виробництву будівельних матеріалів. Для потреб залізниць значно зросло видобування базальту та граніту. Збільшилось виробництво скла, цегли, вапна та інших будівельних матеріалів. Розвиток промисловості й залізничного транспорту прискорив зростання міського населення. Якщо зразу після реформи в Дубні проживало 7922 чоловіка, то в 1897 році 14 297 чоловік. В Острозі відповідно чисельність жителів збільшилась з 8274 до 14 749, у Ровно — з 6326 до 24 573 чоловік[2].

---

[1] Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. Материалы и исследования, т. 7. СПб., 1872, стор. 308—309.

[2] Памятная книжка Волынской губернии на 1915 год. Житомир, 1915, стор. 52—53.

У трьох повітах Ровенщини на 1897 рік налічувалося 2944 землевласники (в т. ч. чимало польських), які мали 499 383 десятини землі. В середньому на маєток припадало по 170 десятин. Чимало поміщиків мали по кілька тисяч десятин земельних угідь. Так, в Дубнівському повіті 24 маєткам належало 92 986 десятин, в Острозькому 10 маєткам — 37 622, в Ровенському 61 маєтку — 368 775 десятин землі. Такі поміщики, як А. Ледухівський (Дубнівський повіт), М. Ходкевич (Млинів), С. Гулянецький (Острозький повіт), Є. Малинський (Березне), В. Остроградський (Ровенський повіт) володіли разом 90 тис. десятин землі й лісу[1]. Тим часом дедалі зростала кількість безземельних і малоземельних селян. У 1900 році розміри наділів на одну ревізьку душу скоротилися з 4 до 1,7 десятини, а кількість безземельних зросла з 5,2 до 8,2 проц.[2]. Бідняки змушені були шукати заробітків. Вони йшли на лісові роботи, сплавляли ліс, працювали в економіях, переселялися в Сибір.

Убогість селянських мас позначалася і на їх оселях, домашньому побуті. Більшість хат по селах мала солом'яні стріхи, маленькі віконця, глиняні долівки. Приміщення всередині освітлювалося здебільшого світичем, що являв собою конусоподібну мішковину, обмазану глиною. Одна частина мішковини підв'язувалася до стелі, в якій було прорубано отвір для виходу диму. До другої частини прикріплялася залізна решітка, на яку клали палаючу лучину. Таке освітлення було тьмяне й дуже незручне. В багатьох поліських селян існували курні й напівкурні хати.

Селяни носили полотняний одяг. Чоловічі й жіночі сорочки прикрашалися вишивкою з рослинним орнаментом. Чоловічим і жіночим одягом служила свита з домотканого сірого, білого або чорного сукна. Заможніші селяни носили ще кожухи. Повсякденним взуттям були постоли.

Соціальне гноблення народних мас, їх розорення й зубожіння створювали умови для розгортання визвольного руху. З 1866 по 1900 рік відбулися заворушення у 215 населених пунктах Волині, в т. ч. у селах Липках Ровенського повіту, Бущі Дубнівського повіту. Проте селянські виступи були стихійними і локальними.

Під впливом загальнополітичної боротьби російського пролетаріату й робітників промислових центрів України, з поширенням марксистських ідей в повітах краю розгортається революційна боротьба. В 90-х роках XIX ст. тут розповсюджується марксистська література — твори К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна, Г. В. Плеханова, В. Лібкнехта. Частина літератури надходила з Львова через Радзивилів, Ровно[3], Здолбунів. Її надсилали члени Київського комітету РСДРП.

На початку XX ст. на Ровенщині розгорнули революційну діяльність соціал-демократичні гуртки. Перший такий гурток виник 1900 року в Острозі. Він складався переважно з учнів гімназії та міського училища. В його роботі активну участь брав Д. З. Мануїльський, який згодом став радянським партійним і державним діячем, діячем міжнародного комуністичного руху. Члени цього гуртка читали революційну літературу, випускали листівки, викривали чорносотенну політику царизму[4]. Пізніше утворилася Здолбунівська соціал-демократична група. До неї входило 14 чоловік — робітники залізниці і цементного заводу. В 1904 році організовуються соціал-демократичні гуртки в Ровно і Сарнах. Вони підтримували тісні зв'язки з Київським і Московським комітетами РСДРП, вели пропагандистську і агітаційну роботу серед трудящих, видавали й розповсюджували революційні прокламації й листівки.

Під час першої російської революції 1905—1907 рр. боротьба трудящих краю набрала ще більшого розмаху. Протестуючи проти кривавої розправи царського уряду над мирною демонстрацією 9 січня 1905 року в Петербурзі, застрайкували

---

[1] И. Поляков. Крупное землевладение на Волыни. К., 1898, стор. 3—7.

[2] Д. П. Пойда. Крестьянское движение на Правобережной Украине в пореформенный период, стор. 66.

[3] М. Волянюк, В. Маланчук. Поширення марксистсько-ленінських ідей на Західній Україні. Львів, 1960, стор. 41—42.

[4] Б. М. Зав'ялов. Дмитро Захарович Мануїльський. К., 1967, стор. 7.

робітники Житинського цукрового заводу Ровенського повіту. У березні застрайкували залізничники Сарн, до них приєднались залізничники Здолбунова, робітники-будівельники, друкарі, кравці й пекарі Ровно.

Революційним рухом були охоплені й інші міста й села. В червні 1905 року застрайкували робітники Острога. Під впливом робітничого руху в багатьох селах прокотилася хвиля селянських заворушень. Всюди спалахували пожежі в поміщицьких маєтках, селяни вимагали підвищення зарплати за роботу в поміщицьких господарствах, травили посіви на панських ланах, вирубували ліс.

На заклик Ровенської групи РСДРП відбулись заворушення солдатів у двох полках артбригади, розміщених у гарнізонах Ровно та Острога. Влітку 1905 року в Ровно відбулася велика політична демонстрація під лозунгами: «Геть уряд!», «Геть самодержавство!», «Хай живе воля!».

Не вщухала революційна боротьба і восени 1905 року. 13 жовтня застрайкували залізничники Здолбунова і Ровно. До них потім приєднались робітники Костополя, Ровно, Здолбунівського цементного заводу «Волинь». ливарники Квасилова[1], учні Ровенського училища. 17 жовтня на Рокитнівському склозаводі відбувся масовий мітинг та збір грошей на допомогу учасникам Жовтневого всеросійського політичного страйку[2]. В листопаді знову відбулись заворушення солдатів у гарнізонах Дубна і Ровно.

Найвищого піднесення набула революційна боротьба на Ровенщині під час Грудневого збройного повстання в Москві 1905 року. В Ровно і Сарнах відбулися багатоденні страйки залізничників. Застрайкували селяни сіл Симонова, Болотківців, Бродова Острозького повіту. Селяни Новомалина цього ж повіту поставили перед адміністрацією економії вимогу, щоб їм повернули 42 десятини сінокосу, відібраного у них поміщиком, збільшили поденну плату польовим робітникам, замінили неугодну економічну й маєткову прислугу, зменшили плату за користування пасовищем. Оскільки адміністрація не задовольнила селян, то вони розігнали панську прислугу і виділили для охорони садиби своїх вартових. Але з допомогою військового загону страйк було придушено.

Хоч революція пішла на спад після поразки Грудневого збройного повстання, виступи трудящих краю проти визискувачів продовжувались. Першого травня 1906 року застрайкували робітники ровенських підприємств. У грудні того ж року відмовились працювати ливарники Млинова.

В роки столипінської реакції царський уряд почав здійснювати земельну реформу, маючи на меті зберегти велике поміщицьке землеволодіння і створити собі опору на селі в особі куркульства.Столипін прагнув зробити Волинь зразком хутірського землеволодіння. Але збіднілі селяни виступали проти насадження хуторів і відрубів. До 1915 року на хутори виділилося лише 11 проц. селянських дворів[3].

Зазнала краху й політика переселення. Більшість безземельних і малоземельних селян, які переселилися в Сибір, на Урал і Далекий Схід, не змогли там завести своє господарство і розорені поверталися назад. Це ще більше загострювало класові суперечності на селі. Кількість бідняцьких господарств зростала, а середняцьких зменшувалась. На 1910 рік налічувалось 4,5 проц. безземельних господарств. 51 проц. мали від 1 до 5 десятин землі, 28,3 проц.— від 5 до 9 десятин і 16,2 проц.— більше 9 десятин. Отже, безземельних і малоземельних господарств налічувалось 55,5 процента[4].

Промислове піднесення, що відбувалося в країні, охопило й Ровенщину. За період з 1897 по 1914 рік число підприємств зросло з 340 до 366, а кількість робіт-

---

[1] Революція 1905—1907 гг. в России. Всероссийская политическая стачка в октябре 1905 года, ч. 1. Документы и материалы. М.—Л., 1955, стор. 229.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 318, оп. 1, спр. 809, арк. 2—6.

[3] Житомирський облдержархів, ф. 226, оп. 1, спр. 87, арк. 30.

[4] Материалы подворной переписи Волынской губернии 1910 года. Житомир, 1914, стор. 229—231.

ників з 4699 до 6490. Зокрема, в Дубнівському повіті налічувалося 131 підприємство, Острозькому — 75, Ровенському — 158[1]. Але вони були переважно дрібні, з невеликою кількістю робітників.

Жорстока поміщицько-капіталістична експлуатація і політичне безправ'я повсякденно переконували робітників і селянську бідноту в необхідності рішучої боротьби за своє визволення. Особливо їх дії активізувалися після 1910 року, коли в країні настало нове революційне піднесення. В травні 1910 року відбулось заворушення селян-чиншовиків села Річиці Ровенського повіту[2]. В 1912 році у відповідь на Ленський розстріл спалахнули страйки робітників Здолбунівського цементного заводу «Волинь», робітників Костопільського склозаводу і Моквинської паперової фабрики. В них взяло участь близько 1500 трудящих[3].

За пореформений період сталися деякі зрушення в галузі охорони здоров'я. На 1913 рік в краї налічувалось 14 приватних і 16 земських лікарень, 5 амбулаторій, 34 приватні аптеки. В середньому на одного лікаря припадав 11 151 чоловік. Медична допомога була недоступна для більшості населення, особливо сільського, яке переважно лікувалося народними засобами. В повітах краю була велика смертність. Якщо в 1896 році народилося 30 596 дітей, а померло 16 641 чоловік (54 проц. до народжених), то в 1913 році відповідно — 31 855 і 18 176 чоловік, що становило вже 57 процентів[4].

Розвиток капіталізму дав певний поштовх дальшому розвитку освіти й культури. Проте неписьменність і далі залишалась великим злом. У 1897 році серед усього населення було грамотних лише 18,5 проц., зокрема серед селян — 12 проц., селянок — 4,9 проц. На 1913 рік грамотність піднеслась тільки до 23 проц.[5]. На території Ровенщини вона була нижчою, ніж на решті території України і європейської частини Росії. В кінці XIX ст. у трьох повітах краю працювало близько 615 різного типу навчальних закладів, які охоплювали 25 тис. учнів. У галузі освіти переважали церковнопарафіяльні школи й школи грамоти. А в Дубні, Ровно, Острозі, крім них, були ще реальні училища й гімназії — всього 8 середніх навчальних закладів, які аж ніяк не могли задовольнити потреби населення краю. Зате налічувалось 705 культових установ, у т. ч. 458 православних церков, 28 костьолів, 27 синагог[6].

Школи на Ровенщині перебували в жалюгідному становищі. Вони, як правило, відкривалися в приватних, непристосованих для навчання будинках. На їх утримання держава відпускала незначні кошти. Частину грошей доводилося збирати з населення. Так, у с. Княгинині Дубнівського повіту від казни надходило 286 крб., громадськість збирала 390 крб., для школи с. Птичої казна виділяла 390 крб., громадськість — 402 крб. Більшість дітей залишалася поза школою. В 1896 році в Острозькому повіті з дітей шкільного віку не навчалися 7509 дівчаток і 4687 хлопчиків. Чимало шкіл, як писала офіційна газета «Волынские губернские ведомости», існували лише на папері, і тільки в звітах начальству доповідалося, що їх відвідують 5—10 учнів. Часто не вистачало вчителів і їх заміняли дячки, які не володіли педагогічними знаннями. «Дячок учив тому, що сам знав, себто часопису і псалтирю, із яких він сам не прочитував рядка, щоб не зробити в кожному слові помилки... Поняття і здібності учнів не розширялись, не розвивались, а в'яли і сковувались»[7]. Діяльність шкіл контролювало духівництво. В усіх навчальних

---

[1] Памятная книжка Волынской губернии на 1915 год, стор. 270—275, 300—311.

[2] Крестьянское движение в России. Июнь 1907 г.— июль 1914 г. Сборник документов. М.—Л., 1966, стор. 186—188, 453, 558.

[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1335, оп. 1, спр. 2463, арк. 219—298.

[4] Памятная книжка Волынской губернии на 1915 год, стор. 50—51.

[5] Весь Юго-Западный край. Справочная и адресная книга по Киевской, Подольской и Волынской губерниям. К., 1913, стор. 91.

[6] Большая энциклопедия, т. 8. СПб., 1902, стор. 762—764; т. 14. СПб., 1904, стор. 536—538; т. 16. СПб., 1904, стор. 367—368.

[7] Газ. «Волынские губернские ведомости», 1866, № 4, стор. 10.

закладах освіти основним предметом був закон божий. За вчителями постійно стежили. За доносом попа було звільнено з роботи в Ровенській гімназії вчителя фізики, який пропагував матеріалізм, заперечував «Книгу буття»[1].

Хоч навчальні заклади перебували під суворим контролем церкви, прогресивна частина вчителів сіяла серед учнів передове слово, виховувала в них любов до літератури й мистецтва, до усної народної творчості. У школах і гімназіях організовувалися літературні гуртки, де читали твори Некрасова, Шевченка, Бєлінського, Добролюбова, Писемського, Тургенєва. Один з членів такого гуртка в Ровенській гімназії В. Г. Короленко тоді почав свої перші літературні спроби і став згодом видатним російським письменником. У своїх творах він відобразив і життя Ровенщини.

В 70-х роках на території Острозького повіту побував видатний український письменник І. С. Нечуй-Левицький. У нарисі «Дрегочин та Остріг» він писав про старовинні західноукраїнські міста. У 90-х роках на Ровенщині жив російський письменник О. І. Купрін. Перебуваючи в поліському селі Кузьмівці, він зібрав цікавий матеріал з життя місцевого населення, що став основою його повісті «Олеся», в якій яскраво відтворено темноту й затурканість поліських селян. «Жодного письменного немає у нас в селі,— скаржиться герой повісті Ярмола.— Коли гумагу яку треба підписати, або у волості справа, або що... ніхто не може... Староста печатку тільки кладе, а сам не знає, що в ній напечатано... То добре було б для всіх, якби хто вмів розписатись».

До народної творчості Ровенщини значний інтерес виявляли прогресивні вчені-дослідники. За ініціативою Російського географічного товариства в західні райони країни була споряджена в 1869 році етнографічно-статистична експедиція на чолі з українським етнографом буржуазно-демократичного напряму П. П. Чубинським. Члени експедиції відвідали міста й села Ровенського, Дубнівського й Острозького повітів, де зібрали цінний етнографічний і фольклорний матеріал, який було вміщено в семитомному виданні.

Крім церковних свят, які століттями насаджувалися державою й церквою, на Ровенщині відзначалися народні свята, пов'язані з сільськогосподарським циклом (сінокіс, зажинки, обжинки тощо). Поширювались обрядові, побутові та історичні пісні. З них найбільш популярними були: «Посеред села там сиділа удова», «Горе тому козакові», «Ой там на горі малювали маляри», «Ой був собі козак Нечай» та інші.

На початку 90-х років у селах Ярославицької волості побувала велика українська поетеса Леся Українка, де записувала народні пісні. Тоді збирали фольклор вчителі й учні Острозької гімназії. Зразки цих матеріалів і нині зберігаються в Острозькому краєзнавчому музеї.

Передова громадськість краю відзначала ювілеї видатних діячів російської та української культури. 1872 року в Ровенській гімназії відбувся вечір, присвячений 150-річчю з дня народження Г. С. Сковороди. На відзначення 300-річчя з дня смерті російського першодрукаря Івана Федорова збиралися кошти на спорудження йому пам'ятника в Москві. Було проведено вшанування пам'яті О. С. Пушкіна і М. В. Гоголя під час їх сторічних ювілеїв. А в 1914 році, незважаючи на урядову заборону, трудящі краю відзначили 100-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. В містах і селах читалися й розповсюджувалися твори Кобзаря, відбувалися літературні вечори, концерти.

У містах розвивалося театральне мистецтво. В кінці XIX ст. у Ровно відкрився театр Зафрана, де ставилися п'єси вітчизняних та іноземних драматургів. На початку XX ст. появилися самодіяльні театри місцевих аматорів у Дубні, Ровно, Острозі та Здолбунові. На гастролі сюди приїздили також театральні студії з великих міст країни.

---

[1] Г. Миронов. Короленко. М., 1962, стор. 23.

Мітинг солдатів у м. Радзивилові з нагоди повалення самодержавства. 1917 р.

В 1913 році на Ровенщині працювали 15 бібліотек, 8 приватних клубів і 9 театрів (переважно в містах), 35 книжкових магазинів і лавок[1].

Напередодні першої світової війни на Ровенщині проживало близько 900 тис. чоловік. Переважна більшість населення займалася сільським господарством. Під впливом розвитку капіталізму на селі поглиблювався процес розшарування селянства, значна частина якого перетворювалась у найманих робітників. 1913 року в краї налічувалось 5600 безземельних селянських господарств. До двох десятин землі мали 9900 господарств, від 2 до 5 десятин — 31 200 господарств, тим часом як незначна кучка великих землевласників володіла десятками тисяч землі. Лише Малинські мали 43 454 десятини землі.

У зв'язку з розвитком капіталізму зростала кількість промислових підприємств. Більшість з них була дрібними, напівкустарними, але траплялися й порівняно великі на той час підприємства — Здолбунівський цементний завод, цукрові заводи в Мізочі, Корці, Шпанові, Городищі та ін. Умови праці на підприємствах були неймовірно тяжкі, робочий день тривав 14—16 годин, житлом служили, здебільшого, малопридатні бараки. Медичне обслуговування було погане. На весь Ровенський повіт, наприклад, було лише 6 лікарень, 9 фельдшерських пунктів і 4 амбулаторії. За лікування бралася велика плата.

Багато лиха трудящим краю завдала перша світова війна. Більше половини міст і сіл Ровенщини входило до прифронтової смуги. Тут перебували військові частини 3-ї і 8-ї російських армій, які влітку 1916 року здійснили Луцький прорив, визволивши від австро-німецьких військ Дубно, Млинів, Демидівку, Острожець, Ярославичі та інші населені пункти краю, які в 1915 році були тимчасово загарбані ворогом. За час війни до армії було мобілізовано 49,9 проц. працездатного чоловічого населення, реквізовано 70 проц. коней, багато рогатої худоби. Міста й села зазнали великих руйнувань. Тільки в Дубнівському повіті було знищено 8832 житлові і 26 832 господарські будівлі[2]. Війна принесла голод, епідемії. Від ящура й сапу лише в Тучинській, Млинівській, Кустинській, Деражненській і Ровенській волостях загинули тисячі голів великої рогатої худоби і коней.

Ворожу діяльність під час імперіалістичної війни проводили українські буржуазні націоналісти. Вони підтримували австро-німецький блок і підбурювали місцеве населення проти російської армії, допомогли австрійським окупантам у 1915 році пограбувати музей «Козацькі могили», чинили розправу над жителями, які не корилися загарбникам.

Звістку про повалення самодержавства трудящі Ровенщини зустріли з радістю. На багатолюдних мітингах і демонстраціях, які відбувались в містах і селах, вони вітали революцію і за прикладом пролетаріату Петрограда почали створювати Ради і профспілки. В березні виникла Рада робітничих і солдатських депутатів у Ровно, згодом — у Дубні, Здолбунові, Острозі й Сарнах.

Вийшовши з підпілля, більшовики стали гуртувати революційні сили. Акти-

[1] Памятная книжка Волынской губернии на 1914 год. Житомир, 1913, стор. 216—219, 225—226.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 2028, оп. 1, спр. 83, арк. 1.

Г. В. Разживін — голова військово - революційного комітету Південно-Західного фронту. 1917 р.

М. Д. Заграничний (Єфімов) — делегат II з'їзду КП(б)У від Ровенської підпільної організації. 1918 р.

візувала свою діяльність Сарненська група РСДРП. Вона встановила тісні зв'язки з ЦК РСДРП(б)[1]. Більшовики розгорнули легальну роботу в масах. Під революційними гаслами відбулись першотравневі свята в Ровно, Радзивилові, Сарнах та інших містах. Всюди на Ровенщині посилився селянський рух. У березні—червні 1917 року селяни Ровенської, Деражненської, Дубровицької, Тучинської, Варковицької та інших волостей випасали худобу в поміщицькому і казенному лісі, проводили там порубки дерев, захоплювали поміщицькі і церковні землі.

Під керівництвом Сарненської групи РСДРП(б) і Дубровицького партійного осередку солдатський комітет Особливої армії в м. Дубровиці 28 серпня заарештував командуючого армією генерала Ерделі та групу офіцерів, які відкрито підтримували контрреволюційний заколот на чолі з генералом Корніловим. При штабі Особливої армії було створено військово-революційний комітет по боротьбі з контрреволюцією — перший ревком на Волині[2]. Залізничники станцій Здолбунів, Ровно, Сарни взяли під свій контроль рух поїздів і заблокували ешелони з військами, які мали направлятися на Петроград. Розгром корніловщини сприяв зростанню революційних сил на Волині. Активізувалась діяльність груп РСДРП(б), більшовиків військових частин Особливої та 11-ї армій Південно-Західного фронту. Продовжувалась боротьба більшовиків з меншовиками та есерами в Дубнівській, Здолбунівській, Острозькій, Ровенській і Сарненській Радах за зміну їх складу і перетворення Рад на справжні органи керівництва боротьбою мас за перемогу соціалістичної революції.

З великим революційним піднесенням зустріли трудящі краю перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді. Представники Ровенщини Я. С. Базарний, М. К. Попов, Г. Мельников-Князев і Д. А. Пилипчук на II Всеросійському з'їзді Рад голосували за встановлення Радянської влади, за декрети про мир і землю, за перший робітничо-селянський уряд на чолі з В. І. Леніним. Вітаючи перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, робітники й трудове селянство під керівництвом більшовиків розгорнули активну боротьбу за владу Рад. Під впливом Сарненської і Дубнівської груп РСДРП(б) солдатські маси місцевих гарнізонів заявили про свою підтримку Радянської влади[3].

Проти трудящих мас, які боролися за Радянську владу, виступала контрреволюційна буржуазно-націоналістична Центральна рада. Вона з перших днів свого існування стала на шлях зради інтересів українського народу. Її військові частини жорстоко придушували революційні виступи трудящих. Але разом з революційними солдатами робітники й селяни мужньо боролися за свої права. Боротьба трудящих за перемогу соціалістичної революції значно активізувалася після І Всеукраїнського з'їзду Рад. Посланцями від Ровенщини на з'їзд були обрані В. П. Рикун, Ф. Шкулета, І. Веремієнко, М. Безуглий, П. Середа та ін. Разом з усіма делегатами вони одностайно голосували за встановлення Радянської влади на Україні, за створення Української Радянської соціалістичної держави, за єдність з великим російським народом[4]. Повернувшись на Ровенщину, її представники розповідали

---

[1] Журн. «Исторический архив», 1956, № 6, стор. 51.
[2] ЦДВІА СРСР, ф. 2158, оп. 5, спр. 4, арк. 108—111, 119.
[3] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 1, спр. 259, арк. 3.
[4] ЦДАЖР УРСР, ф. 1, оп. 1, спр. 1, арк. 7, 11, 32-а, 140, 143; спр. 4, арк. 11; Борьба трудящихся Волыни за власть Советов (Март 1917 г.—декабрь 1920 г.). Сборник документов и материалов. Житомир, 1957, стор. 95.

населенню про рішення з'їзду, організовували його на боротьбу за владу Рад. 26 грудня 1917 року була встановлена Радянська влада у Ровно. В місті організувався червоногвардійський загін, яким командував В. С. Ківдзе. Загін відіграв значну роль у боротьбі з контрреволюційними силами.

В. С. Ківідзе — командир Ровенського червоногвардійського загону. 1918 р.

В січні 1918 року майже на всій території Ровенщини діяли органи Радянської влади. В містах і селах під керівництвом більшовиків створювались військово-революційні комітети, роз'яснювалися ленінські декрети про мир і землю. По селах ревкоми розподіляли між селянами поміщицьку землю. У селі Малій Любаші Ровенського повіту ревком узяв на облік маєток графині Нирад і розподілив майно між сільською біднотою. Це ж саме зробили селяни Тучинської, Дубровицької, Млинівської, Ровенської та інших волостей. У Ровно, Дубні, Острозі були націоналізовані млини, частина будинків. Для захисту завоювань Великого Жовтня створювалися червоногвардійські загони.

На перешкоді дальших соціалістичних перетворень стали австро-німецькі інтервенти, які 19—22 лютого 1918 року окупували територію Ровенщини. На загарбаних землях вони встановили жорстокий режим. Були розігнані Ради й ревкоми, почались арешти більшовиків, членів Рад, ревкомів і земельних комітетів. Кривавий терор окупантів активно підтримували українські буржуазні націоналісти, допомагали їм придушувати революційні виступи трудящих.

Трудящі краю піднялися на боротьбу проти інтервентів. Нею керували підпільні партійні організації. Вже у березні 1918 року розгорнув свою діяльність партійний осередок у Дубровиці, на чолі якого став П. К. Шпаковський[1]. Активно боролися з ворогом більшовики Ровно та інших міст. Вплив більшовиків на маси швидко зростав. У травні 1918 року повстали селяни Мізоцької волості Дубнівського повіту. Протягом місяця вони зі зброєю в руках билися проти німецьких і гетьманських каральних загонів.

Організаторська і політична діяльність більшовиків краю значно посилилась після I з'їзду КП(б)У. В його роботі брав участь делегат від ровенських більшовиків[2]. У вересні 1918 року був створений підпільний Волинський губком КП(б)У, який підтримував тісні зв'язки з підпільними осередками Ровенщини. II з'їзд КП(б)У, делегатом якого від Ровенської підпільної організації був М. Д. Заграничний (Єфімов), спрямував більшовиків на посилення керівництва всіма формами народної війни проти німецьких інтервентів і гетьманщини, за відновлення Радянської влади. Під керівництвом Волинського губкому КП(б)У, більшовицьких осередків і ревкомів у повітах краю створювалися партизанські загони й групи.

Скориставшись з краху режиму австро-німецької окупації, в листопаді 1918 року владу на Україні захопила контрреволюційна Директорія. Її загони заарештовували і вбивали комуністів, передових робітників і селян, розганяли Ради, громили профспілки, жорстоко придушували революційні виступи трудящих. Проти Директорії всюди на Україні розгорнулася збройна боротьба.

Важливу роль у боротьбі народних мас проти німецьких інтервентів, націоналістичних урядів — гетьманщини та Директорії відіграло Дубровицьке збройне повстання в листопаді 1918 року, керівником і організатором якого були дубровицькі партійний осередок і військово-революційний комітет. Перемога Дубровицького збройного повстання справила революціонізуючий вплив на трудящі маси всієї Волині.

[1] Ровенський облпартархів, ф. 4199, оп. 1, спр. 9, арк. 24—25.

[2] Из истории гражданской войны в СССР. Сборник документов и материалов. 1918—1922, т. 1. М., 1960, стор. 630.

О. М. Ільїн — голова Військової ради повстанських комуністичних військ Білорусії та Заходу України. 1918 р.

Проти повстанців, які утримували район Дубровиця — Сарни і відновили тут Радянську владу, контрреволюційна Директорія кинула війська т. зв. Північної групи. Для повстанців склалося дуже загрозливе становище, але вони не здавалися й вели героїчну боротьбу. В районі ріки Прип'яті таку ж нерівну боротьбу з ворожими силами вели й білоруські повстанські загони. Для реорганізації і централізації повстанських загонів Волині й Білоруського Полісся у Видиборі 20 грудня 1918 року була скликана нарада. З розрізнених повстанських загонів, що діяли під керівництвом Дубровицького ревкому, сформували перший Дубровицький комуністичний повстанський полк (командир М. Я. Лясковець, комісар М. Д. Заграничний (Єфімов)[1]. З білоруських повстанців організували другий комуністичний поліський повстанський полк (командир Ф. А. Козубовський). Для координації бойових дій згодом було створено Військову раду повстанських комуністичних військ Білорусії та Заходу України. Головою її став уповноважений ЦК РКП(б) О. М. Ільїн.

5 січня 1919 року О. М. Ільїн звернувся телеграмою до уряду Радянської Росії по допомогу[2]. За вказівками В. І. Леніна до повстанців прибули випускники школи червоних командирів. Московські робітники надіслали зброю, одяг, літературу. На з'єднання з повстанськими полками були послані регулярні частини 17-ї стрілецької дивізії. Повстанці разом з червоноармійцями перейшли в наступ, оволоділи лінією Дубровиця — Сарни та частиною залізниці Сарни — Костопіль, визволяючи населені пункти від петлюрівців[3].

15 березня 1919 року проти Директорії повстали трудящі Ровенського і Дубнівського повітів. Під керівництвом підпільного Дубнівського ревкому, який очолював В. П. Рикун, повстанці визволили станцію Дубно і утримували її протягом цілого дня, паралізувавши залізничну лінію Здолбунів—Броди[4]. Директорії вдалося придушити це повстання.

Весною 1919 року війська Червоної Армії визволили значну частину території Ровенського і Дубнівського повітів. Зокрема, частини Новгород-Сіверської (комбриг Т. В. Черняк) і Таращанської (комбриг В. Н. Боженко) бригад 1-ї Української радянської дивізії визволили Корець, Острог[5], Тучин, Гощу, Олександрію, Ровно[6]. Повстанські загони під керівництвом Дубнівського ревкому визволили Дубно і утримували його до приходу Таращанської бригади. Частини 3-ї дивізії прикордонних військ, розгорнувши наступ від Олевська на Сарни, протягом першої половини червня 1919 року очистили від ворога багато населених пунктів на півночі краю[7].

Під ударами радянських військ з фронту і повстанців з тилу петлюрівські війська на Ровенщині були розбиті, їх недобитки відступили в Галичину. Війська 1-ї Української радянської армії, дійшовши до західних кордонів Ровенщини, разом з партизансько-повстанськими загонами Дубнівського і Ровенського повітів створили заслон для польських інтервентів, які весною 1919 року захопили західну частину Волині.

Місцеве населення брало активну участь у боротьбі з петлюрівцями. У Дубнівському повіті діяло багато партизанських загонів. Влітку 1919 року командир

---

[1] ЦДАЖР БРСР, ф. 5, оп. 1, спр. 10, арк. 2, 12.
[2] Из истории гражданской войны в СССР, т. 1, стор. 693.
[3] ЦДАРА, ф. 1250, оп. 2, спр. 4, арк. 43—44, 46, 49; спр. 83, арк. 200.
[4] ЦДАЖР УРСР, ф. 1092, оп. 2, спр. 165, арк. 132.
[5] ЦДАРА, ф. 167, оп. 1, спр. 3, арк. 17—19.
[6] Газ. «Правда», 13 червня 1919 р.
[7] Газ. «Правда», 24 червня 1919 р.

Таращанської бригади В. Н. Боженко у Млинові з місцевої молоді сформував 6-й Волинський полк, який успішно бився з ворогом.

У визволених містах і селах Ровенщини була відновлена Радянська влада. Під керівництвом Волинського губкому КП(б)У і місцевих більшовицьких організацій, які вийшли з підпілля, робітники й селяни приступили до державного, господарського й культурного будівництва. В Дубні, Острозі, Ровно були створені повітові комітети КП(б)У, організовувались нові партійні осередки. В населених пунктах краю працювали ревкоми. Їх очолювали місцеві комуністи.

Водночас створювалися комітети бідноти — опорні пункти пролетаріату. Вони фактично стали органами Радянської влади на селі. Протягом літа 1919 року число комітетів бідноти виросло до 600[1]. В повітових і деяких інших містах виникали профспілки та перші комсомольські організації. Уже в липні Ровенська рада профспілок об'єднувала 18 профспілок повіту. Ровенська комсомольська організація налічувала 100 членів, Корецька і Березнівська — по 30 членів, Острозька — 15. Комсомольські організації існували також у Дубні, Здолбунові, Сарнах. Велику роль у відновленні і зміцненні Радянської влади, розгортанні соціалістичного будівницта відіграли II Волинська губернська конференція КП(б)У і губернський з'їзд Рад (12—17 червня 1919 р.), в роботі яких брали участь представники парторганізацій і ревкомів Ровенщини. Їх постанови і рішення сприяли активізації діяльності партійних органів, ревкомів і комбідів, інтенсивному державному, господарському і соціально-культурному будівництву.

У червні того року були проведені Дубнівський повітовий з'їзд Рад, де обрали повітвиконком, з'їзд Рад Дубровицької волості Ровенського повіту та ін.[2]. Але через близькість фронту, куркульські виступи, бандитизм не скрізь відбулися з'їзди Рад, не всюди обрали постійно діючі органи Радянської влади.

Трудящі Ровенщини багато зробили для зміцнення Червоної Армії, посилаючи своїх синів добровольцями в її частини. Вони допомагали їй продуктами, білизною, доглядали поранених бійців.

Братерську допомогу населенню краю подавав великий російський народ. Трудящі Радянської Росії 20—26 липня 1919 року надіслали на Волинь 7363 штуки кіс, 31 087 пар взуття[3]. Населення Волині, в т. ч. Ровенщини, в свою чергу, подавало посильну допомогу робітникам Москви й Петрограда. Тільки для Петрограда було відправлено протягом 3—9 серпня 1919 року з Волині 3200 пудів цибулі, 100 пудів цукру, 800 пудів меду, 1000 пудів малясу, а робітникам Москви — 8 вагонів худоби, 2 вагони фуражу, 1200 пудів цибулі та інше[4].

Органи Радянської влади приділяли велику увагу охороні здоров'я трудящих. Були взяті на облік медичні заклади, націоналізовувались аптеки, відкривались нові лікарні, медпункти, амбулаторії, створювалися санкомісії для боротьби з епідеміями. Відділи народної освіти ревкомів здійснювали шкільну реформу, відкривали єдині трудові школи. В Ровно організували курси перепідготовки вчителів, у містах і селах створювались клуби, бібліотеки, хати-читальні. Розповсюджувалися твори В. І. Леніна, газети

Група партійних і радянських працівників м. Ровно. 1919 р.

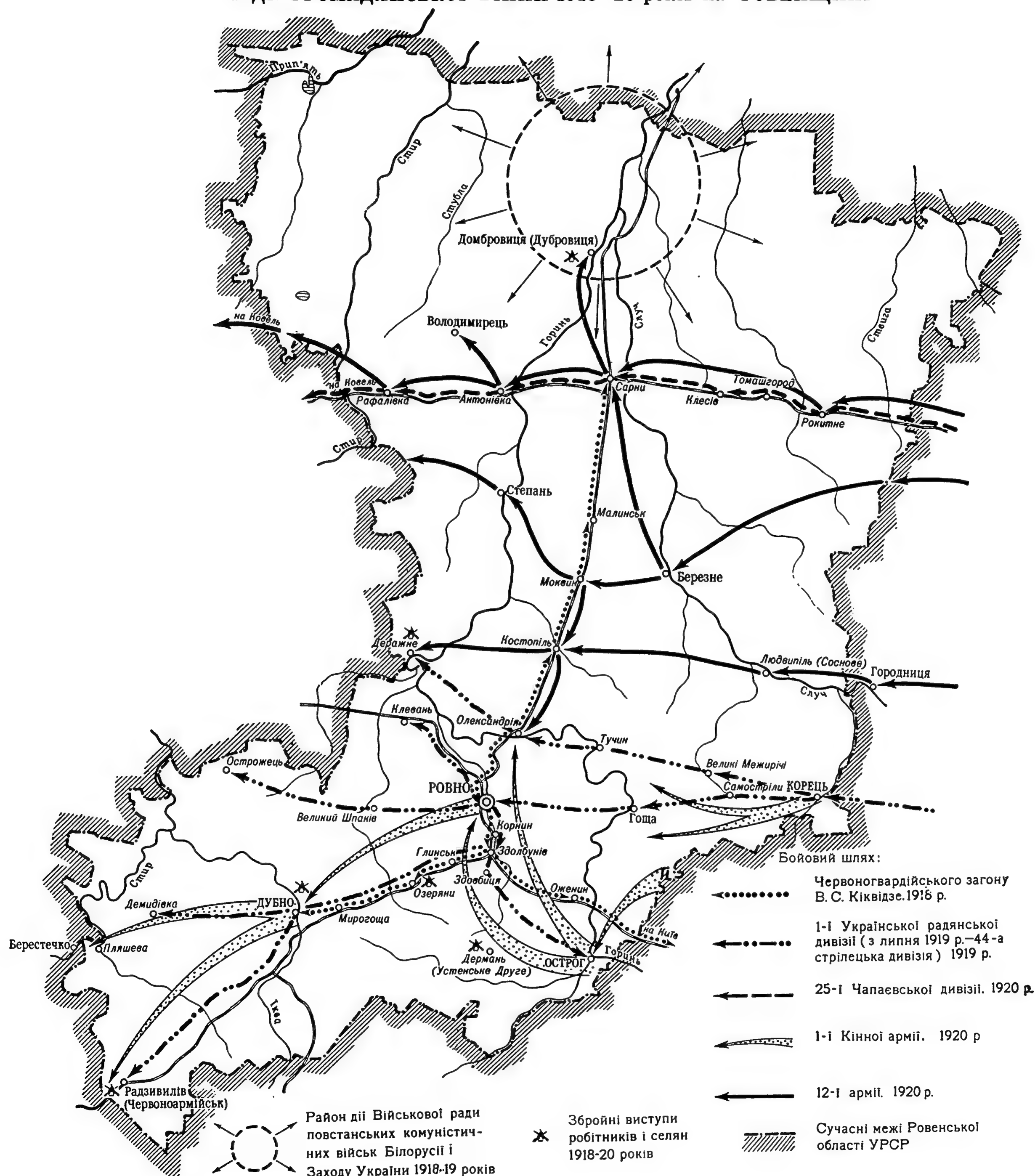
[1] Житомирський облдержархів, ф. Р-45, оп. 5, спр. 19, арк. 30—31, 36; ф. Р-1657, оп. 4, спр. 29, арк. 6—9; Ровенський облдержархів, ф. Р-466, оп. 1, спр. 30, арк. 41.

[2] Житомирський облдержархів, ф. Р-1657, оп. 4, спр. 19, арк. 5.

[3] Там же, спр. 12, арк. 100.

[4] Там же, ф. Р-45, оп. 5, спр. 19, арк. 57—58.

ПОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1918—20 років на РОВЕНЩИНІ

«Правда», «Комуніст», «Вісті» (орган Волинського губвиконкому). Ровенський і Острозький повітові ревкоми видавали свої газети «Вісті». З 1 липня до 7 серпня 1919 року Ровенський ревком розповсюдив 1128 брошур і 13 731 газету[1]. Подібна робота велась і в Дубнівському та Острозькому повітах.

К. Є. Ворошилов і С. М. Будьонний у м. Дубні. 1920 р.

У серпні 1919 року радянське будівництво на Ровенщині було зірване польськими інтервентами, які встановили тут жорстокий окупаційний режим. Багато борців за народне щастя, зокрема членів ревкомів і комітетів бідноти, було розстріляно, кинуто до в'язниці. Проти інтервентів у краї розгорнулася революційна боротьба, нею керував Волинський нелегальний губком КП(б)У. В міста й села посилалися комуністи для організації підпілля[2]. Щоб активізувати революційну боротьбу, поліпшити керівництво більшовицьким підпіллям, 5 січня 1920 року в Ровно скликали конференцію більшовиків, на якій обрали підпільний Ровенський райком КП(б)У[3]. При ньому працювала і польська секція. Основною формою боротьби проти окупантів був партизансько-повстанський рух, який охопив усі повіти. Партизанські загони діяли в районі Висоцька, Дубровиці, Сарн, Деражного, Острога, Дубна. Народні месники підривали військові ешелони, мости, руйнували засоби зв'язку, нападали на військові й поліцейські пости, громили поміщицькі маєтки тощо. В боротьбі проти інтервентів брали участь і польські селяни на Ровенщині[4].

Буржуазно-поміщицька Польща, озброєна і нацькована імперіалістами США та Антанти, у квітні 1920 року напала на Країну Рад. У цьому нападі їй допомагали українські буржуазні націоналісти, уклавши з Пілсудським т. зв. Варшавський договір. За ним західноукраїнські землі, в т. ч. Ровенщина, віддавалися буржуазно-поміщицькій Польщі. Цей акт викликав глибоке обурення трудящих і масові виступи в Дубнівському і Ровенському повітах проти інтервентів та петлюрівців[5].

Партизанська боротьба в тилу ворога сприяла визвольному походові Червоної Армії, яка в червні 1920 року перейшла в контрнаступ. Бої точилися дуже запеклі, але радянські воїни ламали опір ворожих частин і просувалися вперед. Протягом липня військами легендарної Першої Кінної і 12-ї армій Південно-Західного фронту було визволено всю Ровенщину. Робітники і селяни палко вітали своїх визволителів, організовували їм допомогу під час бойових операцій, підвозили снаряди і патрони, налагоджували через Горинь, Ікву, Случ переправи, були провідниками. Тисячі трудящих Корця, Ровно, Острога, Дубна, Дубровиці, Сарн, Дядьковичів, Білогородки, Верби та інших міст і сіл вступали добровольцями до лав Червоної Армії.

У боях під Ровно загинули один з перших організаторів автоброньових сил Радянської республіки П. Н. Бахарєв, командир 36-го кавалерійського полку, серб-інтернаціоналіст Олеко Дундич. Під Дубном смертю хоробрих поліг командир 2-ї бригади 11-ї кавалерійської дивізії С. М. Патоличев.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-466, оп. 1, спр. 30, арк. 4.
[2] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 3, спр. 6, арк. 274, 369.
[3] Борьба трудящихся Волыни за власть Советов, стор. 347.
[4] Ровенський облдержархів, ф. 30, оп. 18, спр. 14, арк. 41—42.
[5] Газ. «Красная Армия», 30 травня 1920 р.

С. М. Патоличев — командир 2-ї бригади 11-ї кавалерійської дивізії Першої Кінної армії.

Олеко Дундич — командир 36-го кавалерійського полку Першої Кінної армії.

На визволеній території під керівництвом Волинського губкому КП(б)У, політорганів Першої Кінної і 12-ї армій відновили свою діяльність повітові комітети КП(б)У, Острозький і Ровенський повітові комітети КСМ України, первинні партійні, комсомольські та профспілкові організації. Ровенська організація КП(б)У виросла до 77 членів і кандидатів, Дубнівська — 66, Острозька — 33. У повітах, волостях і селах за допомогою політорганів військових частин були створені ревкоми, а в більшості сіл — волосні та сільські комітети незаможних селян[1]. Ревкоми і КНС під керівництвом партійних організацій провели значну організаторсько-господарську і культурно-виховну роботу, спрямовану на зміцнення Радянської влади. Вони організовували допомогу Червоній Армії: поповнювали її ряди добровольцями, постачали їй хліб і продовольство, зброю, яку вилучали у населення. Тільки, наприклад, з Острозького повіту в частини Першої Кінної армії влилося 241 доброволець. Під час Тижня допомоги Західному фронту селянство Волині добровільно здало 10 тис. пудів хліба. В серпні профспілки м. Ровно віддали для фронту свій триденний заробіток і багато продукції для червоноармійців.

Велике значення у відбудові народного господарства відігравали комуністичні суботники й недільники, які були проведені в Ровно, Здолбунові, Костополі, Острозі, Дубні, Сарнах і багатьох інших містах і селах. Успішно виконувалась трудящими продрозкладка, розв'язувалось земельне питання, відбудовувалися медичні заклади, які подавали допомогу населенню і пораненим бійцям, проводилась реорганізація шкіл і підготовка до навчального року, відкривалися клуби, бібліотеки, хати-читальні. Відновився випуск «Вістей» Острозького й Ровенського повітревкомів та молодіжних газет. Трудящі повітів Ровенщини вивчали твори В. І. Леніна, знайомились з декретами і розпорядженнями урядів РРФСР та УРСР, схвалювали політику Комуністичної партії. Так, на Ровенському повітовому з'їзді ревкомів і КНС, який проходив 15—17 серпня 1920 року, трудящі прийняли важливі рішення, спрямовані на зміцнення влади Рад. Виражаючи палку любов до В. І. Леніна, з'їзд надіслав йому телеграму-привітання[2].

Але й цього разу мирне будівництво на Ровенщині було перерване новим наступом польських інтервентів. У кінці вересня край знову окупували польські війська. За Ризьким мирним договором 1921 року до буржуазно-поміщицької Польщі відійшло 56 проц. території Волинської губернії, в т. ч. Ровенський, Дубнівський та Острозький повіти. Всі вони разом увійшли до складу Волинського воєводства з центром у м. Луцьку.

Протягом двадцяти років свого панування на Західній Україні буржуазно-поміщицький уряд Польщі проводив політику перетворення західноукраїнських земель на аграрно-сировинний придаток центральних районів держави. Місцева промисловість розвивалася повільно, вона в основному була представлена численними карликовими підприємствами з мізерною кількістю робітників. На Ровенщині налічувалося в середині 30-х років XX ст. понад 1300 підприємств з загальною кількістю робітників близько 16 тисяч. На цегельнях, каменоломнях, миловарнях, тартаках, смолярнях, млинах, маслоробнях та підприємствах інших галузей про-

---

[1] АІІІ ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 512, арк. 7—9, Ровенський облдержархів, ф. Р-193, оп. 1, спр. 7, арк. 4—5.

[2] Трудящі України В. І. Леніну. Збірник документів. К., 1960, стор. 54.

Пам'ятник
В. І. Леніну
в м. Ровно.
1971 р.

Першотравнева
демонстрація в м. Ровно.
1970 р.

Вклейка надрукована на Харківській
друкоофсетній фабриці

Президія Ровенського повітового селянського з'їзду, м. Ровно. 1920 р.

мисловості була примітивна техніка і переважала ручна праця. Промислові робітники складали менше одного процента від загальної кількості населення. Хоч на Ровенщині є корисні копалини, значні запаси ділової деревини, наявність великих резервів робочої сили, але польський буржуазно-поміщицький уряд не приділяв уваги промисловому прогресу, прагнув, щоб край весь час був на колоніальному становищі. За період окупації Ровенщини обсяг її промислового виробництва скоротився майже вдвоє. Під час економічної кризи 1929—1933 років припинили роботу Здолбунівський цементний завод, Клесівські каменоломні, Берестовецькі і Яново-Долинські кар'єри.

Скорочення виробництва, закриття підприємств, збільшення кількості безробітних спричиняли зубожіння трудящих мас. Якщо прожитковий мінімум для робітничої сім'ї з 4—5 осіб дорівнював у Польщі 56—60 злотим на тиждень, то заробіток робітника на Волині, в т. ч. на Ровенщині, становив 11 злотих на тиждень[1]. Зменшення заробітної плати стало постійним явищем. Робітники працювали на кустарних підприємствах, де не було охорони праці й соціального забезпечення. Робочий день тут тривав 12—14 і більше годин. Про тяжке становище робітників на підприємствах писав навіть інспектор воєводства: «Подорож уважного і сумлінного спостерігача на Волині переконує, що часто зникає грань між безробітними і працюючими. Їх об'єднують злидні»[2]. Постійним лихом було безробіття. В роки кризи кількість безробітних становила понад 60 проц. від числа зайнятих на виробництві до 1929 року[3].

Не краще жилося й селянам, які становили понад 80 проц. всього населення Ровенщини. Переважна більшість селян мала від 0,5 до 3 га землі, а 8754 селянські господарства були безземельними. Тим часом поміщики, монастирі, складаючи 0,02 проц. до загальної кількості господарств, володіли 35 проц. кращих земель[4].

В 1928 році на Ровенщині було майже 20 проц. безкорівних і понад 32 проц. безкінних селянських господарств[5]. З року в рік їх ставало все більше. Безкінному селянину за наймання коня для обробітку ділянки від 2 до 5 га доводилося відробляти в середньому 45 робочих днів на рік[6]. В сільському господарстві майже не застосовувалися машинна техніка, мінеральні добрива.

Загальний процес розорення й зубожіння селян зумовлювався аграрною політикою буржуазно-поміщицького уряду, здійсненням парцеляції, комасації, осадництва. В 1934 році на Ровенщині було 1426 осадників, яким наділили 24 208 га землі. Осадники становили міцну опору польського уряду в його колонізаторській політиці. До них здебільшого належали колишні офіцери польської армії, які в 1920 році воювали проти Радянської країни. Їм передавалися кращі орні землі, луки, ліси, польська влада надавала їм кредити, їх постачали інвентарем. Осадники безжалісно знущалися з селян, брали участь у придушенні революційного руху.

Щоб послабити революційний рух, польський уряд оголосив закон про парцеляцію, тобто створення земельного фонду з частини поміщицьких і державних земель для продажу невеликих ділянок солдатам і селянам. Але землеволодіння

---

[1] История Польши, т. 3. М., 1958, стор. 307.
[2] 20 років під ярмом польських панів. К., 1940, стор. 10.
[3] Ровенський облдержархів, ф. 46, оп. 7, спр. 574, арк. 28; спр. 606, арк. 139.
[4] Радянська Ровенщина. 1939—1959. Документи й матеріали. Львів, 1962, стор. 57.
[5] Kwartalnik historyczny. 1928, стор. 517, 598, 662.
[6] 20 років під ярмом польських панів, стор. 16.

великих поміщиків залишалися без змін. Згідно з парцеляцією з 1921 по 1938 рік на Ровенщині було передано на викуп 152 053 га землі. Більша частина її перейшла у власність осадників, урядовців, куркулів, які економічно зміцнювалися і віддано підтримували існуючий реакційний режим. Цій меті підпорядковувалася і т. зв. комасація (виділення на хутори). Комасація проводилася за рахунок трудящих селян, які з року в рік зубожіли, а куркулі одержували додаткові наділи і збагачувались.

Важким тягарем для трудового селянства були надмірні державні податки, яких польський уряд за час свого панування ввів понад 50, в т. ч. чиншовий, особистий, прибутковий, земельний, шляховий, від коня, на утримання поліції та церкви і навіть від собаки. Крім прямих, існували й непрямі податки. Якщо в 1926 році вони складали в середньому на селянина 534 злотих, то в 1930 році — 1000 злотих[1]. За несплату податків майно у селян продавалося «з молотка».

Характеризуючи життя трудящих краю, газета «Комуніст» (орган ЦК КП(б) У та Харківського окружкому КП(б)У) 20 лютого 1921 року писала: «В зайнятих польськими військами областях Волині лютує страшний голод. Весь хліб польськими властями вивезений. Населення Володимир-Волинського, Дубнівського і Луцького повітів харчується березовою корою і іншими домішками».

Навіть буржуазна газета «Ілюстровани кур'єр цодзенни» змушена була констатувати: «Селянська хата тут — це низька халупа. Часто від 9 до 11 дітей живе в одному приміщенні з поросятами, курми, а іноді з великою рогатою худобою. Селянин разом з своєю сім'єю спить на дошках, встановлених на спеціальних підпірках. Про будь-яку гігієну годі й говорити. А в тім хто думатиме про гігієну, коли часто-густо їсти нічого. Основна їжа селян — це картопля, солоні огірки і більш нічого. Хліба немає. Про м'ясо давно забули. Цукор існує тільки у фантазії, як щось недосяжне. Виготовлення їжі дуже просте. Ранком варять картоплю на весь день і поливають її «розсолом» з-під огірків. Чим ближче до сівби, тим стає тяжче. В травні селяни блукають по лісах і шукають грибів, часто це отруйні гриби. Але люди якось звикли до них. Маленькі діти звикли їсти огірки і запивати їх водою, навіть під час дизентерії. По селах блукають голодні діти, бліді, виснажені... Предметом розкоші в селі є гас і махорка»[2].

Гнане голодом і злиднями, населення покидало рідний край. У 20—30-х рр. до США, Аргентіни, Канади, Уругваю та інших країн емігрувало близько 40 тис. чоловік. Але й там люди не знаходили порятунку.

Соціальний гніт доповнювався політичним безправ'ям і національними утисками. 21 травня 1921 року волинський воєвода видав розпорядження про заборону української мови на території воєводства[3]. Були закриті майже всі українські школи, а вчителі-українці звільнені з роботи. Українців звільняли також з усіх державних установ, з залізничного транспорту тощо. Скрізь було запроваджено діловодство польською мовою, включаючи судові справи. В 1928 році на території Волинського воєводства, де українці становили 70,1 проц. населення, було 5 початкових шкіл з українською мовою навчання, або 0,42 проц. від загальної кількості, польсько-українських шкіл налічувалось 35 проц.[4]. Виключно польською мовою навчались учні

Робота каменотесів, с. Іванова Долина Костопільського повіту. 30-і рр. XX ст.

[1] М. Бриль. Освобожденная Западная Украина. М., 1940, стор. 9.

[2] Боротьба українського народу проти польської шляхти. К., 1939, стор. 11.

[3] За волю народу. Боротьба трудящих Ровенщини за соціальне і національне визволення та возз'єднання з Радянською Україною (1921—1939). Документи і матеріали. Львів, 1964, стор. 13—14.

[4] I. Wołoszynowski. Województwo Wołyńskie w swietle liczb i faktów. Łuck, 1929, стор. 179.

у торгових і сільськогосподарських профтехучилищах, на різних курсах крою та шиття.

Про середні та вищі навчальні заклади дітям трудящих можна було лише мріяти, бо плата за навчання встановлювалась дуже висока. Т. Ф. Новак, який у 1939 році був обраний депутатом Народних Зборів Західної України, писав: «За рік навчання в гімназії треба було платити 250—300 злотих, крім утримання, а за навчання у вузі — від 700 до 1000 злотих. Якщо взяти до уваги, що корова в той час коштувала 250—300 злотих, а центнер зерна — 13—14 злотих, то легко уявити, хто міг вчити своїх дітей у середніх та вищих учбових закладах»[1].

Бідняки Костопільського повіту відправляються на заробітки. 30-і рр. XX ст.

Українське трудове населення відстоювало свою національну культуру, її демократичний зміст. «Боротьба за школу,— було сказано в одній з листівок КПЗУ,— це для нас частина боротьби за звільнення Західної України з-під ярма окупації»[2].

Певна заслуга в розвитку української культури належала низовим організаціям культурно-освітніх товариств, значній частині читалень «Просвіти», які комуністи використовували для проведення легальної роботи в масах. У багатьох селах діяли українські хори, драматичні гуртки, що організовували постановки п'єс українських класиків та прогресивних діячів літератури.

Великим чинником у формуванні демократичного напряму української культури була радянська література, яка посилювала громадські мотиви і реалізм, робила вирішальний вплив на ідейну еволюцію багатьох західноукраїнських письменників, у т. ч. на митців Ровенщини — К. Ткача (с. Катеринівка), С. Євчука (с. Тудорів) та ін. Вони вели послідовну боротьбу за передове, демократичне мистецтво, що служило справі визволення свого народу. Їм належить чимало поезій про злиденну долю трудящих під гнітом буржуазно-поміщицької Польщі. Письменники прославляли борців за народне щастя, оспівували радість життя на Радянській Україні. В їх словах звучала віра в краще майбутнє західноукраїнського населення, яке сподівалося, що допомога йому в боротьбі за визволення надійде з СРСР. Це прагнення народних мас натхненно оспівав поет Клим Ткач.

...Зі сходу гряне грізний грім,
Розіб'є в прах тяжкі кайдани,
І після грому засіяє
Кремлівська зіронька ясна,
І пісня вільна залунає,
Розквітне вільності весна.

В 1933—1934 рр. у Радзивилові жив відомий український письменник Петро Козланюк. Восени 1933 року він був ув'язнений у місті Дубні, де написав оповідання «Муляр». Після звільнення з тюрми письменник знову повернувся до Радзивилова, де у нього виник задум роману «Юрко Крук»[3]. В 1937 році на Ровенщині побувала видатна польська письменниця Ванда Василевська, яка про село Бяла (тепер Біле Володимирецького району) писала: «У хатах лежать спухлі з голоду люди. Старі, діти, хворі. Решта пішла старцювати по сусідніх селах, таких самих знедолених, як і це село»[4]. Враження від поїздок по Поліссю, по «краю неволі, по краю гніту» надихнули письменницю на створення книги «Вогні на болотах».

[1] Газ. «Червоний прапор», 23 травня 1959 р.
[2] Львівський облдержархів, ф. 139, оп. 9, спр. 376, арк. 59.
[3] Г. Сербін. Ровенщина. Львів, 1970, стор. 137.
[4] В. Василевська. Твори в восьми томах, т. 7. К., 1967, стор. 13.

Н. М. Поліщук — член Волинського окружкому КПЗУ, редактор газети «Червона Волинь». 1937 р.

Окупаційні власті по суті не дбали про охорону здоров'я. В Дубнівському повіті, наприклад, один лікар припадав на 41,7 тис. чоловік, у Ровенському — понад 60 тис. чоловік[1]. Спеціальною постановою Волинського воєводського управління від 10 січня 1936 року вартість хірургічної операції визначалася в 50—80 злотих, довідка про стан здоров'я — в 2—5 злотих. Абсолютна більшість трудящих краю була практично позбавлена можливості користуватись медичною допомогою.

Нестерпний соціальний і національний гніт викликав у трудящих рішучий протест, вони піднімалися на визвольну боротьбу. Революційно-визвольний рух з перших днів окупації краю розвивався під безпосереднім впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції і соціалістичного будівництва в СРСР. Успіхи у здійсненні великих ленінських ідей в СРСР визначили програмні вимоги революційного табору на західноукраїнських землях. Трудящі Ровенщини одностайно добивалися права разом з усім українським народом, у тісній дружбі з усіма народами Радянського Союзу жити вільним життям і будувати соціалістичне суспільство.

Ще в березні 1921 року в Дубнівському повіті діяли три партизанські загони. Влітку того ж року з'явилися значні партизанські загони в Ровенському і Острозькому повітах. Народні месники нападали на поліцейські дільниці, вели бойові операції проти поліції і навіть військових частин. У липні 1921 року партизани оволоділи містечком Мізочем Дубнівського повіту, роззброїли поліцію, знищили податкові документи і звернулися з відозвою до населення, закликаючи його боротися проти гнобителів. Проти повстанців окупаційні власті послали ескадрон кавалерії, батальйон піхоти і великий загін поліції, але ця каральна експедиція успіху не мала — партизани відступили в бойовому порядку[2].

Поблизу с. Підгірців Ровенського повіту група партизанів, яку очолював І. Куц, після запеклого бою примусила відступити загін добре озброєних поліцаїв. Улітку 1923 року в Ровенському повіті 6 партизанських загонів провели 14 операцій. На території Ровенського Полісся успішно діяв партизанський загін під командуванням К. П. Орловського — пізніше Героя Радянського Союзу і Героя Соціалістичної Праці.

В 1924 році полум'я партизанської війни охопило майже всю Ровенщину. Палали панські маєтки, селяни проганяли податкових агентів і поліцейських, які намагалися конфіскувати їхнє майно за несплату податків. У ряді сіл селяни відбирали землю у поміщиків і колоністів, випасали худобу на поміщицьких сіножатях, вирубували панський ліс.

В ході наростання класової боротьби у 1922—1923 рр. у містах і селах Ровенщини почали створюватися підпільні комуністичні осередки. У 1923 році вони виникли у Гощі, Корці, Тучині, Клевані, Млинові, Острозі, Синьові, Варковичах, Мізочі, Здолбунові та інших населених пунктах[3]. Встановивши між собою зв'язки, осередки об'єдналися в районні та повітові партійні організації[4]. На початку вересня 1923 року під керівництвом надісланого на Волинь члена ЦК КПСГ Г. В. Іваненка проходить об'єднання в єдину організацію комуністичних осередків Ровно, Луцька, Ротищ, Торчина та інших міст Волині. У вересні — жовтні того року відбувся II з'їзд КПП, який прийняв рішення про перейменування КПСГ в КПЗУ і поши-

[1] J. Wołoszyńowski. Województwo Wołyńskie w swietle liczb i faktów. Łuck, 1929, стор. 179.
[2] З історії західноукраїнських земель. К., 1957, стор. 210.
[3] І. Заболотний. Нескорена Волинь. Львів, 1964, стор. 49.
[4] АІПП ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 263, арк. 15—16.

рення її діяльності на Волинь, Полісся, Холмщину, Підляшшя. У відповідності з цим рішенням Волинський окружком розгорнув революційну роботу серед робітників і селян, піднімаючи їх на боротьбу проти польських окупантів та їх найманців — українських буржуазних націоналістів.

Для боротьби з наростаючим революційно-визвольним рухом правлячі кола буржуазно-поміщицької Польщі сформували з демобілізованих офіцерів прикордонний корпус. У прикордонних повітах заборонялися будь-які збори, навіть сільські сходи. В Ровно було створено «Волинський комітет самозахисту», який закликав усіх поміщиків до об'єднання і заявив, що він не спиниться перед розстрілом і спаленням цілих сіл, якщо вони будуть запідозрені у зв'язках з партизанами[1].

Незважаючи на терор, трудящі Ровенщини під проводом КПЗУ продовжували визвольну боротьбу. У березні 1925 року було створено Ровенський окружком КПЗУ[2]. Того ж року застрайкували робітники цукрових заводів у Корці та Шпанові, пекарі та цегельники Ровно, робітники швейних майстерень Острога і Дубна та багатьох інших підприємств.

В 1927 році трудящі Ровенщини провели масові першотравневі демонстрації під лозунгами: «Геть фашистську диктатуру!», «Хай живе УРСР і СРСР!», «Хай живе возз'єднання Західної України з Радянською Україною!». 1928 року вони бойкотували вибори в сейм або голосували за списки, оголошені урядом недійсними. В Дубнівському повіті 24 328 виборців (32,8 проц.) голосувало за блок, що його очолили комуністи[3].

Завдяки невпинній боротьбі комуністам вдалося відновити втрачені під час репресій 1930—1931 рр. контакти і встановити зв'язки з легальними профспілковими, молодіжними та культурно-освітніми організаціями, створити нові партійні осередки. Вплив комуністів поширювався в усіх повітах краю. З 1931 року організації КПЗУ перейшли від повітової системи до районної. На території Ровенщини було утворено понад 20 райкомів КПЗУ, які здійснювали керівництво революційно-визвольною боротьбою трудящих. За рішенням ЦК КПЗУ все партійне підпілля на Волині було підпорядковане Луцькому та Ковельському окружкомам КПЗУ. В Ровно і Дубні активно діяли міськкоми КПЗУ, а в повітах — Гощанський, Варковицький, Боремельський, Ставрівський, Ярославицький, Малинський, Радзивилівський та інші райкоми КПЗУ. На півночі Ровенщини, яка в той час входила до Пінського воєводства, Пінським окружкомом були створені ще Дубровицький і Клесівський райкоми КПЗБ[4]. З 1932 року комуністичне підпілля Сарненського повіту (Дубровиця, Висоцьк, Рокитне, Рафалівка, Степань) було безпосередньо підпорядковане Ковельському окружкому КПЗУ.

Виконком Комінтерну, ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У постійно подавали допомогу КПЗУ в розгортанні революційної боротьби на західноукраїнських землях. При ЦК КП(б)У існувало закордонне бюро, через яке здійснювались контакти з членами КПЗУ. Видатні діячі партії й уряду Радянської України В. П. Затонський, С. В. Косіор, Д. З. Мануїльський, П. П. Постишев, М. О. Скрипник, В. Я. Чубар зустрічалися з революційними діячами Західної України, делегатами з'їздів КПЗУ, учасниками пленумів ЦК КПЗУ, які відбувалися на території Радянського Союзу. Під впливом успіхів соціалістичного будівництва в СРСР комуністи Ровенщини активізували революційну пропаганду серед мас, мобілізуючи їх на боротьбу проти наступу капіталістів і поміщиків, проти польського фашизму та українських буржуазних націоналістів. Свою діяльність члени КПЗУ здійснювали в тісному

---

[1] Р. Оксенюк. Нариси історії Волині. Соціально-економічний розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861—1939). Львів, 1970, стор. 195.

[2] І. Заболотний. Нескорена Волинь, стор. 81.

[3] Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і возз'єднання з Радянською Україною (1921—1939 рр.). Збірник документів і матеріалів. ч. 1. Луцьк, 1957, стор. 237.

[4] За волю народну, стор. 89—91.

Підпільні видання КПЗУ та КПЗБ, які розповсюджувалися серед населення Ровенщини.

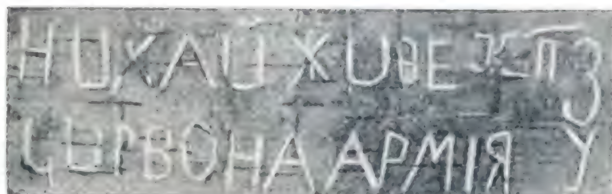
контакті з польськими комуністами, скеровуючи її проти спільного класового ворога, гартуючи тим самим дружбу двох братніх народів.

Розвиток революційного руху робітників і селян намагалися стримати українські буржуазні націоналісти, які об'єднувалися в організацію українських націоналістів (ОУН), Волинське українське об'єднання (ВУО), Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) та ін. Представники цих організацій під гучними лозунгами боротьби за «самостійну» Україну маскували своє вороже ставлення до трудящих мас, вони по суті відстоювали свої власні привілеї і багатство, були вірними слугами польської буржуазії. Польські власті спиралися на них у проведенні своєї реакційної політики. Не випадково українська буржуазія і куркульство залучалися до участі в сільськогосподарських і промислових виставках, ярмарках, польський уряд сприяв утворенню ряду націоналістичних культурно-освітніх організацій («Світло» в Дубні, «Літературно-мистецьке товариство» в Ровно), беручи їх діяльність під свій контроль[1].

Комуністи, спираючись на підтримку широких народних мас, вели повсякденну боротьбу проти українських буржуазних націоналістів. Великим успіхом у ровенців користувались нелегальний орган ЦК КПЗУ «Наша правда» та легальні періодичні видання партії й комсомолу — газети «Сель-Роб», «Сила», «Ілюстрована газета», журнали «Вікна», «Сяйво». Комуністична преса різко критикувала націоналістичну ідеологію, на своїх сторінках розповідала трудящим правду про СРСР, з усією рішучістю виступила на захист першої в світі держави робітників і селян — Країни Рад, викриваючи інтервенціоністські плани української буржуазії та її союзника — польської буржуазії. Журнал «Сяйво», орган ЦК КСМЗУ, який розповсюджувався на Ровенщині в 30-і роки, зазначив з цього приводу, що українська буржуазія «разом з світовими імперіалістами готується до нападу на Радянську Україну»[2]. Про це саме писала «Ілюстрована газета», легальний орган ЦК КПЗУ: «В одному ряді з імперіалістами, що збираються відірвати Радянську Україну від Союзу з іншими радянськими республіками та знищити її незалежність, стоїть українська націоналістична буржуазія на чолі з паном Євгеном Коновальцем та іншими зрадниками українського народу»[3]. Преса КПЗУ в 1929—1933 рр. на своїх сторінках вміщувала чимало фейлетонів, в яких викривалося зрадництво українських буржуазних націоналістів. Автором більшості з них був талановитий письменник П. Козланюк, який у 1933 році перебував у м. Радзивилові (Червоноармійську) і був заарештований польською поліцією та притягнутий до відповідальності за розповсюдження плакатів революційного змісту.

Водночас з українськими буржуазними націоналістами ворожу діяльність проти трудового народу проводили сіоністи, які об'єднувалися в різні партії й організації. Деякі з них діяли в Ровно, Дубні, Клевані, Костополі, Острозі, Олександрії, Тучині. Сіоністи блокувалися з польськими фашистами, які відверто готували напад на Радянський Союз. Одним з методів боротьби сіоністів проти революційного руху було їх намагання відокремити єврейських робітників від україн-

Лозунг на березовій корі, вирізаний політв'язнями ровенської тюрми. 1937 р.

[1] Р. Оксенюк. Нариси історії Волині, стор. 211—212.

[2] Журн. «Сяйво», 1 березня 1930 р.

[3] «Ілюстрована газета», 15 травня 1933 р.

ських і польських, посварити їх між собою, дезорганізувати роботу профспілок. Газета «Сель-Роб» розповідала про обурливий факт, коли сіоністські молодчики вчинили фізичну розправу над прогресивними єврейськими студентами у Львові[1]. Комуністична преса викривала антинародну діяльність сіоністів, закликала трудящих євреїв до спільної боротьби проти капіталістичного гніту в лавах єдиного інтернаціонального фронту. Орган ЦК КПЗУ — журнал «Наша правда» — писав: «Єврейські працюючі маси внаслідок господарської кризи і експлуатаційної політики уряду щораз більше вступають на шлях спільних виступів з польськими й українськими масами»[2].

Т. Ф. Новак — член Волинського окружкому КПЗУ. Фото 1940 р.

За ініціативою комуністів організовувались численні мітинги, демонстрації, які проходили під гаслами: «Геть фашизм!», «Геть руки від Радянського Союзу!», «Хай живе СРСР!». В січні 1935 року були широко відзначені дні пам'яті В. І. Леніна, Карла Лібкнехта і Рози Люксембург. Першого травня 1935 року були проведені багатолюдні мітинги та демонстрації трудящих. В організованій Варковицьким райкомом КПЗУ першотравневій демонстрації взяло участь понад 800 чоловік. Поліція вчинила дику розправу над демонстрантами, були вбиті й поранені[3]. У квітні 1935 року Княгининський райком КПЗУ організував масовий страйк робітників у маєтку поміщика Ледухівського с. Козирщини. Загін поліцаїв придушив страйк, 7 чоловік було поранено, а 12 заарештовано. Коли поранених везли до лікарні, по дорозі два чоловіка померли[4].

Жорстоке гноблення, масове безробіття викликали страйки й виступи робітників та селян проти визискувачів. Під керівництвом комуністів страйки в 1936—1938 рр. відбулися в Ровно, Дубні, Острозі, Володимирці, Здолбунові, Сарнах, Клесові, Дубровиці та багатьох інших населених пунктах Ровенщини.

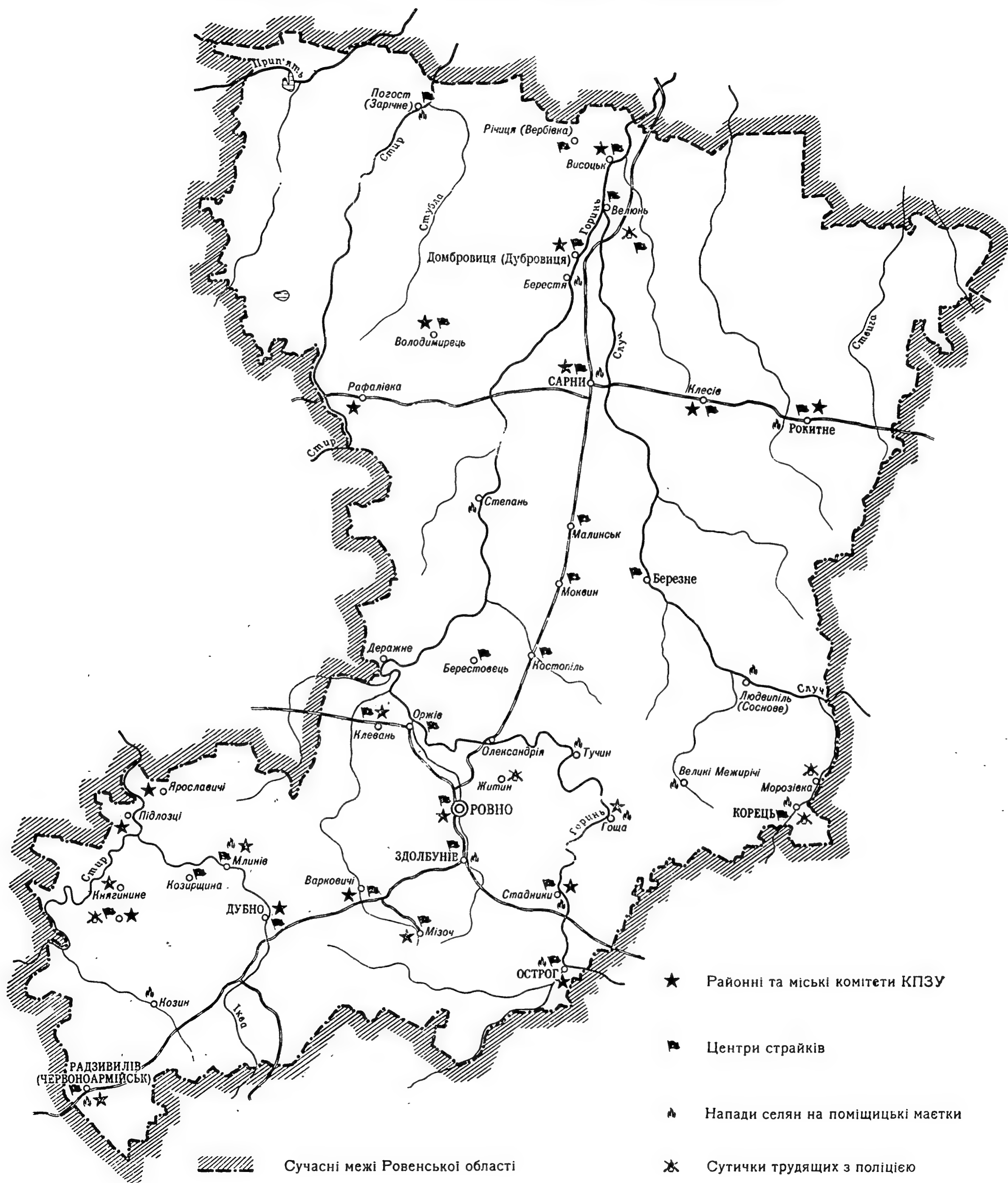
В лавах КПП та її складових частин КПЗУ та КПЗБ на Ровенщині виросло багато загартованих комуністів, які в тяжких умовах підпілля віддавали всі сили на боротьбу за народне щастя. Серед них секретарі підпільних райкомів КПЗУ Г. У. Гапончук, К. М. Тацій, І. І. Ніколайчук, І. В. Вальчун, О. С. Снасть, партійні активісти Т. Ф. Новак, М. М. Яков'юк, Г. К. Ковальчук, О. Р. Гуц, С. О. Козійчук, М. С. Тетеря, Ф. Б. Пирішко, Ф. Г. Кравчук, М. К. Бабій, Н. М. Поліщук, Л. І. Приходько, бійці роти ім. Т. Г. Шевченка інтернаціональної бригади ім. Я. Домбровського в Іспанії С. А. Краєвський, П. А. Краєвський, І. Лихочвор, революційний поет К. А. Ткач та ін. Частина з них під час Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу з фашистською Німеччиною брала активну участь у підпільних організаціях та партизанських загонах Ровенщини і героїчно боролася з німецькими окупантами.

Повсякденну роботу по революційному вихованню трудящих, зокрема молоді, проводили комсомольські організації Ровенщини. Вони були опорою і вірним помічником Комуністичної партії. Активно діяли райкоми КСМЗУ в Гощі, Дубні, Клесові, Острозі, Дубровиці та інших містах.

Комсомольці Ровенщини влаштовували проведення революційних свят — 1 Травня, річниць Великого Жовтня, відзначення днів пам'яті В. І. Леніна, Карла Лібкнехта, Рози Люксембург (3-х «Л»), розповсюджували листівки, революційні книги. Вони брали активну участь у страйковій боротьбі, проводили кампанії за

[1] Газ. «Сель-Роб», 22 грудня 1929 р.
[2] Журн. «Наша правда», 1932, № 3, стор. 62.
[3] О. Снасть. У жорстокій борні. Львів, 1971, стор. 61.
[4] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 140, арк. 7, 9.

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ РУХ на РОВЕНЩИНІ в 1921—39 роках

звільнення політв'язнів з пілсудських катівень, з молодечим запалом боролися за розвиток демократичної культури, створювали численні молодіжні хори, драмгуртки, організовували їх виступи перед трудящими краю.

В лютому 1935 року комсомольці с. Борбина Дубнівського повіту були ініціаторами виступу селян проти пацифікації, колоніальної політики і податкового гніту. З приводу цього селяни прийняли резолюцію і направили її дубнівському повітовому старості. Резолюцію підписали 120 чоловік[1]. У квітні того ж року комсомольці с. Довгошиїв (Дубнівський повіт) скликали масові збори молоді, на яких було висунуто ряд вимог до польських властей. Молодь домагалася, щоб у школах викладали українською мовою, на підприємствах та в економіях запровадили 8-годинний робочий день і підвищили зарплату, звільнили населення від податків, випустили з тюрем політичних в'язнів, дозволили вільний виїзд до Радянської України[2].

Так протягом майже 20 років трудящі Ровенщини, як і всієї Західної України, боролися за своє соціальне й національне визволення, за возз'єднання з своїми єдинокровними братами і сестрами. Ця мрія здійснилася золотої осені 1939 року під час визвольного походу Червоної Армії на західноукраїнські й західнобілоруські землі.

Населення Ровенщини радо зустрічало армію-визволительку, її воїнам підносили хліб-сіль, квіти. Всюди в містах і селах проходили масові мітинги і збори, трудящі від усієї душі дякували Комуністичній партії і Радянському уряду за братерську допомогу.

Про сердечну зустріч місцевого населення з воїнами Червоної Армії писав 19 вересня 1939 року кореспондент газети «Правда»: «Якими словами передати захоплення і радість селян Західної України, які зустрічають наші частини! Дорослі і діти обнімають і цілують бійців і командирів, і кожний селянин хоче подати хоч яку-небудь допомогу Червоній Армії. Поблизу Ровно, коли командир танка тов. Горденко подякував селянам за допомогу, селянин Марчан обняв його і міцно поцілував. Із слізьми на очах Марчан сказав: «Спасибі. дорогі наші брати. Ми довго мріяли про вас. Спасибі вам — ви врятували наше життя»[3].

З перших днів визволення трудящі краю почали створювати народні органи влади — тимчасові управління у містах і селянські комітети в селах. Активну участь у роботі органів народної влади взяли колишні члени КПЗУ та КПЗБ.

Питання про характер майбутньої влади на Західній Україні, її суспільний і державний лад вирішили обранці трудового народу, які зібрались 26—28 жовтня 1939 року в м. Львові. Серед депутатів Народних Зборів Західної України були і представники Ровенщини: Г. У. Гапончук, Т. Ф. Новак, У. В. Єфимчук-Дячук, О. П. Солімчук, Ф. Г. Кравчук, В. Л. Безкопильний та ін. Вони разом з іншими депутатами західноукраїнських земель прийняли декларації про встановлення Радянської влади в Західній Україні і прийняття її до складу Радянського Союзу з включенням до Української Радянської Соціалістичної Республіки, про конфіскацію поміщицьких земель і передачу їх без викупу в користування трудового селянства, про націоналізацію банків і великої промисловості.

1 листопада 1939 року позачергова V сесія Верховної Ради СРСР задовольнила прохання Народних Зборів Західної України і прийняла закон про включення

Трудящі м. Ровно зустрічають своїх визволителів — воїнів Червоної Армії. Вересень 1939 р.

[1] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 2872, арк. 2.

[2] Там же, ф. 32, оп. 28, спр. 89, арк. 10.

[3] Радянська Ровенщина, стор. 8.

Депутати Народних Зборів Західної України від Ровенщини: О. П. Солімчук, У. В. Єфимчук-Дячук, Г. У. Гапончук. 1953 р.

Західної України до складу СРСР і возз'єднання її з Радянською Україною. 15 листопада 1939 року III сесія Верховної Ради УРСР, заслухавши заяву Повноважної комісії Народних Зборів Західної України, ухвалила закон про прийняття Західної України до складу Української РСР[1].

Перед трудящими Ровенщини, як і всіх західноукраїнських земель, відкрились величезні можливості для економічного, політичного і культурного розвитку по шляху до соціалізму в єдиній сім'ї народів СРСР.

Згідно з адміністративно-територіальним поділом, проведеним у грудні 1939 року, на території Ровенщини було утворено 30 районних і одну міську Раду — в м. Ровно. Рішенням облвиконкому від 26 лютого 1940 року в області організували 856 сільських Рад, а в містах Дубні, Сарнах, Здолбунові, Костополі, Корці, Острозі були створені міські Ради, підпорядковані райвиконкомам.

В усіх районах області почали працювати районні комітети партії, райкоми комсомолу, профспілки. На керівну роботу в радянські органи влади було висунуто близько 3 тисяч місцевих активістів[2].

24 березня 1940 року в області відбулися вибори до Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР. Депутатами Верховної Ради СРСР від Ровенщини обрали першого секретаря обкому партії В. А. Бегму і колишню батрачку У. В. Єфимчук-Дячук. До Верховної Ради УРСР від області було обрано 10 депутатів — С. О. Козійчука, К. П. Хомич, П. І. Чабана та інших.

Після возз'єднання Західної України з Радянською Україною трудящі Ровенщини під керівництвом обласної партійної організації активно включилися в роботу по ліквідації економічної відсталості та соціалістичній перебудові промисловості й сільського господарства.

РНК УРСР і ЦК КП(б)У на початку 1940 року прийняли ряд рішень про розвиток народного господарства в західних областях України. З державного бюджету для Ровенщини було виділено 120 млн. крб. Значна сума з них пішла на піднесення сільського господарства, на розвиток освіти і культури.

Важливою запорукою в перебудові економіки краю було здійснення націоналізації близько 500 промислових підприємств[3]. Із РРФСР, БРСР та областей України на Ровенщину надходило фабрично-заводське устаткування, сільськогосподарські машини, насіння, надсилалися досвідчені кадри.

За короткий строк після возз'єднання промисловість Ровенщини у своєму розвитку пішла швидко вперед. У 1940 році вона значно перевершила рівень 1939 року. На Ровенщині були відбудовані й реконструйовані всі фабрики й заводи. Розгорнулося спорудження нових підприємств. Швидкими темпами розвивалися цементна, гранітнодобувна, паперова, деревообробна та харчова промисловість. Трудящі усвідомлювали, що вони тепер стали господарями своєї долі, працюють не на експлуататорів, а на себе, в ім'я розквіту рідної Батьківщини. Це надихало їх на трудові звершення, вони працювали енергійно, успішно виконували соціалістичні зобов'язання. Значно зросла продуктивність праці, що прискорило випуск валової продукції. За часів іноземного гніту 54 цегельні заводи протягом року виробляли 24 млн. штук цегли, а за 10 місяців 1940 року 24 заводи області дали 50 млн. штук цегли. Чотири цукрові заводи перевиконували середньодобові завдання. На кінець 1940 року вже працювало 522 підприємства. Якщо до визволення на

[1] Радянська Ровенщина, стор. 35—36.
[2] Там же, стор. 66—67.
[3] Там же, стор. 51—52.

Ровенщині налічувалось 16 838 робітників, то в 1940 році їх було 22 870 чоловік[1].

Докорінні зміни сталися і на селі. До возз'єднання на Ровенщині 15 тис. селянських господарств зовсім не мали землі. За Радянської влади селяни безплатно одержали в своє користування 105 тис. гектарів землі, яка раніше належала поміщикам, осадникам та куркулям, 13 тис. голів худоби, багато сільськогосподарських машин[2]. 30 проц. селянських господарств були звільнені від податків. Держава видавала кредити для придбання худоби. Колишні бідняки Березнівського, Дубнівського, Рокитнівського, Дубровицького, Рафалівського та інших районів, завдяки цій допомозі, закупили близько 4 тис. корів. В 1940 році було створено 30 машинно-тракторних станцій. На кінець року вони вже мали 288 тракторів, надісланих з східних областей країни. А до визволення Західної України на полях Ровенщини працювало лише 6 тракторів, які обслуговували поміщицькі господарства[3]. МТС подавали всебічну допомогу першим колгоспам та одноосібним селянським господарствам.

У переході дрібних селянських господарств до колективних форм господарювання велику роль відіграло знайомство хліборобів області з колгоспним життям у Радянському Союзі. Восени 1940 року група селян побувала в Москві на Всесоюзній сільськогосподарській виставці. Серед посланців області був і колишній наймит з с. Пугачівки Млинівського району С. С. Дроганчук. Повернувшись додому, він згадував: «Довго простоював я біля кожного стенда, прислухаючись до кожного слова екскурсовода, та все почуте записував у блокнот, щоб використати все це у себе в селі»[4].

Сорок молодих колгоспників того ж року виїжджали на Київщину й Полтавщину. Вони відвідали ряд колгоспів, де ознайомилися з садівництвом, рибним господарством та іншими галузями колгоспного виробництва. Передовий досвід вони використовували у своїх господарствах.

На прикладі передових колгоспів східних областей селяни Ровенщини переконувались, що єдино правильний шлях до заможного життя селян — це об'єднання у великі колективні господарства. На 10 квітня 1941 року в області було 465 колгоспів, які об'єднували понад 28 тис. селянських господарств[5]. Колективна праця, машинна техніка, якою наділяла Радянська держава колгоспи, агрономічна наука підвищили культуру землеробства, зробили його більш продуктивним. Середня вартість трудодня в колгоспах області напередодні Великої Вітчизняної війни становила 5 кг зерна, 5,2 кг картоплі, 1 крб. 90 коп. грішми[6].

Вживалося заходів щодо поліпшення охорони здоров'я трудящих. Протягом 1940 року на Ровенщині відкрили 10 лікарень, 8 пологових будинків, 9 поліклінік, 57 амбулаторій, 16 фельдшерсько-акушерських пунктів, 2 станції швидкої допомоги, 2 тубдиспансери, 52 аптеки. В лікувальних закладах працювало 498 лікарів і 689 працівників з середньою медичною освітою. Понад 500 чоловік в 1940 році побували у санаторіях і будинках відпочинку.

Радянська влада забезпечила трудящим краю всебічний культурний розвиток. У 1939—1941 рр. в містах і селах було відкрито широку сітку культурно-освітніх закладів: 3 будинки культури, 105 клубів, 106 хат-читалень, 32 бібліотеки. При будинках культури і клубах працювали різні гуртки художньої самодіяльності. Було створено обласну філармонію, обласний будинок народної творчості, музичну школу. В Ровно працював український драматичний театр. На базі існуючих музеїв організовано краєзнавчі музеї в Ровно, Острозі, Дубні.

---

[1] В. Л. Варецький. Соціалістичні перетворення у західних областях УРСР. К., 1959, стор. 202.

[2] Радянська Ровенщина, стор. 58—59.

[3] Там же, стор. 57.

[4] Газ. «Червоний прапор», 28 листопада 1940 р.

[5] В. Л. Варецький. Соціалістичні перетворення у західних областях УРСР, стор. 260.

[6] Там же, стор. 256.

І. І. Іванов — Герой Радянського Союзу. 1941 р.

О. Ф. Фролов — Герой Радянського Союзу. 1940 р.

Діти трудящих дістали право безплатно навчатися в школах рідною мовою. На початку 1940/41 навчального року вже працювало 1156 загальноосвітніх шкіл, у них здобували знання 185 700 учнів[1]. Це були діти робітників, селян, трудової інтелігенції.

Влітку 1940 року піонери і школярі проводили канікули організовано й культурно. 1800 учнів області відпочивали в піонерських таборах, відкритих у Клевані, Олександрії, Івановій Долині та інших місцях. На обладнання таборів держава асигнувала 391 500 крб. Близько 300 відмінників навчання побували в гостях у піонерів східних областей України. В лютому 1941 року відбувся перший обласний огляд художньої самодіяльності шкіл.

Організовано готувалися кадри для народного господарства й культури. 1940 року в Ровно відкрили вчительський інститут, де навчалося 210 студентів, а в області — 3 педучилища та 4 технікуми. Тут середню кваліфікацію одержували 5000 учнів. Для підвищення освітнього рівня трудящих у містах і селах відкрили 930 шкіл ліквідації неписьменності й малописьменності. В них навчалися грамоти 49 312 чоловік[2].

Щасливе життя трудящих області було перервано віроломним нападом німецько-фашистських загарбників на Радянський Союз 22 червня 1941 року. З перших днів війни територія Ровенщини стала місцем запеклих боїв. Вранці 22 червня льотчик-комуніст І. І. Іванов таранив фашистський бомбардувальник[3]. Відважному патріоту за цей подвиг посмертно присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

Бойові операції проти ворога на Ровенщині здійснювали воїни 5-ї армії під командуванням генерал-майора М. І. Потапова, 8-го, 9-го, 19-го, 22-го механізованих корпусів та інших військових частин і з'єднань Червоної Армії[4]. Ранком 26 червня в районі Луцька, Ровно, Дубна, Брод розгорнулася одна з найбільших танкових битв Великої Вітчизняної війни, у якій з обох сторін брало участь понад 1500 танків. Особливо успішно діяли цього дня воїни 43-ї дивізії. У бою під Дубном вони знищили 21 ворожий танк, 2 батареї, 50 автомашин і більше батальйону фашистської піхоти. Сильного удару по ворогу в районі Дубна завдав 8-й механізований корпус під командуванням генерал-лейтенанта Д. І. Рябишева, який розгромив 2 батальйони мотоциклістів, 3 артилерійські батареї, захопив 4 танки і взяв у полон увесь особовий склад штабів двох батальйонів[5]. 27 і 28 червня запеклі бої з гітлерівцями тривали в районі Ровно — Дубно — Червоноармійськ. 9-й механізований корпус (командир генерал-майор К. К. Рокоссовський) вів бої у районі Клевані. Радянські воїни з перших днів війни проти німецько-фашистських загарбників на Ровенщині виявили чудеса героїзму. Танкіст Герой Радянського Союзу О. Ф. Фролов поблизу села Птичі Дубнівського району таранив німецький танк. Разом з червоноармійцями у бій з фашистами під Дубном вступив винищувальний загін, створений з радянсько-партійного активу Дубнівського району[6].

На заклик партії до лав Червоної Армії ставали тисячі уродженців Ровенщини, щоб зі зброєю в руках боронити Радянську Вітчизну. Місцеві жителі доглядали

[1] Радянська Ровенщина, стор. 62.
[2] Там же.
[3] СССР в Великой Отечественной войне. 1941—1945. Краткая хроника. М., 1970, стор. 14.
[4] Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 1. К., 1967, стор. 73—74, 78.
[5] Архів МО СРСР, ф. 229, оп. 3780, спр. 6, арк. 118.
[6] Бойова і трудова слава Ровенщини. Львів, 1967, стор. 41—42.

поранених бійців, давали їм продукти, збирали розвідувальні матеріали про гітлерівські війська, були провідниками радянських частин[1]. Але обставини склалися так, що наші частини змушені були тимчасово залишити Ровенщину. До середини липня її окупували німецькі фашисти. На загарбаній території вони запровадили кривавий режим, який важким тягарем ліг на плечі трудящих.

З перших днів фашистської окупації народні маси Ровенщини виступили на боротьбу з ненависним ворогом. Під час наради, проведеної обкомом КП(б)У 29 червня в Корці, було накреслено конкретні заходи по мобілізації трудящих на боротьбу з фашистськими загарбниками. Секретарям райкомів партії доручалося створювати партійне підпілля, підбирати й підготовляти людей для боротьби в тилу ворога.

Секретар Клесівського райкому партії В. О. Сонін у липні 1941 року організував підпільну групу[2]. Її учасники вели розвідку, викривали підлі вчинки українських буржуазних націоналістів, які продавалися німецьким фашистам, організовували трудящих на боротьбу.

У серпні 1941 року в Дубровиці виникла підпільна організація на чолі з О. О. Криньком. Вона влаштовувала диверсії, передавала в партизанські загони продукти, медикаменти. Активно діяла під керівництвом комуніста осетина М. К. Фідарова підпільна організація в Сарнах. Мужньо боролися проти фашизму підпільники Ровенського, Морочнівського, Володимирецького, Рафалівського та інших районів області.

Відчутних ударів по фашистах завдавали патріоти Ровно. У місті діяло три підпільні організації, ними керували комуністи П. М. Мирющенко, Т. Ф. Новак, М. М. Остафов. Вони здійснили чимало диверсійних операцій, визволяли з концтаборів радянських військовополонених, знищували високопоставлених гітлерівських чиновників.

Полум'я антифашистської боротьби швидко розгорялося й охопило всю Ровенщину. Створювалися підпільні групи, партизанські загони.

В 1942 році успішно діяли проти фашистів партизанські групи Д. Попова і М. С. Корчева в Морочнівському районі, А. Сидельникова, М. Й. Мисюри в Рафалівському районі. Ці групи переростали в партизанські загони, які охоплювали сотні радянських патріотів. Широку діяльність на півночі області розгорнули партизанські загони з'єднання Г. М. Линькова, яке діяло у Білорусії. Окремі групи цих загонів доходили до Ровно, знищували ворожі ешелони, підриваючи залізниці та мости. Саме від Г. М. Линькова в листопаді 1942 року з Білорусії на Ровенщину прибув з загоном батальйонний комісар А. П. Бринський. Загін швидко зростав за рахунок місцевих підпільних груп і незабаром перетворився на партизанське з'єднання. Свої операції А. П. Бринський координував з іншими партизанськими загонами і з'єднаннями. На півдні області бойові операції здійснювали загони партизанського з'єднання А. З. Одухи. У серпні 1942 року у Ровенську область прибув десантний загін спеціального призначення під командуванням Д. М. Медведєва[3]. Загін зразу ж розгорнув свою діяльність, налагодив зв'язки з місцевим підпіллям області, проводив розвідку і зібрані дані про фашистські військові сили передавав у Москву. Особливою хоробрістю серед розвідників відзначився син великого російського народу М. І. Кузнецов. Під виглядом німецького офіцера він сміливо діяв у фашистському тилу, його ім'я стало легендарним у народі.

Для налагодження зв'язків з Києва до Ровно приїжджав Д. Соболєв — заступник керівника Київської підпільної організації. Тут він збирав розвідувальні дані про фашистські війська.

---

[1] Н. К. Попель. В тяжкую пору. М., 1959, стор. 207—208.

[2] Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 1, стор. 324—325.

[3] Л. Є. Кизя. Народні месники. Львів, 1960, стор. 61.

Засідання Ровенського обласного штабу партизанського руху. 1943 р.

Значно активізувалася й набрала планомірного характеру антифашистська боротьба та пожвавилася масово-політична робота серед населення Ровенщини, коли з Великої землі на початку січня 1943 року сюди прибула оперативна група на чолі з членом ЦК КП(б)У, депутатом Верховної Ради СРСР, секретарем Ровенського обкому КП(б)У В. А. Бегмою. За наказом Українського штабу партизанського руху в розпорядження оперативної групи з партизанського з'єднання О. М. Сабурова було передано загін «За Батьківщину» під командуванням І. П. Федорова. Дії розпочалися у північних районах області. Оперативна група встановила зв'язки з народними месниками, виявляла комуністів, які залишились на окупованій території, організовувала підпільні партійні комітети. У лютому було створено Ровенський підпільний обком партії, до якого ввійшли В. А. Бегма (секретар), І. П. Федоров, Л. Є. Кизя, О. С. Повторенко, Т. І. Бєляков та ін.[1]. Був сформований і обласний штаб партизанського руху.

Ровенський обком партії і штаб партизанського руху розгорнули активну діяльність. У селах і містах вони створювали антифашистські організації, партизанські загони і групи самооборони, розробляли плани спільних бойових дій, керували всім визвольним рухом на Ровенщині. На своїх засіданнях обком партії затвердив склад Висоцького, Морочнівського, Рокитнівського і Володимирецького райкомів КП(б)У. Пізніше було організовано Дубровицький, Рафалівський, Клесівський, Сарненський райкоми партії.

Боротьба народних месників щодалі набирала грізнішого характеру. Незважаючи на близькість ворожих гарнізонів, обком партії і штаб 26 березня в селі Дібрівську Морочнівського району скликали обласну партизанську конференцію. Її учасники звернулися до населення Ровенщини з відозвою, яка закликала чинити опір загарбникам. Відозва була надрукована в похідній партизанській друкарні і розповсюджена в містах та селах. Того ж дня до визволеного партизанами села Дібрівська прилетіли радянські літаки і скинули парашути зі зброєю та боєприпасами. Органічний зв'язок партії з широкими масами населення був запорукою успіху її діяльності в боротьбі з фашистськими поневолювачами.

Під безпосереднім керівництвом підпільного обкому партії працював підпільний обком комсомолу. Його очолив Т. І. Бєляков, а після його смерті, через тяжке поранення в бою, першим секретарем обкому комсомолу був обраний Л. В. Смирнов. У березні 1943 року в області було створено 5 підпільних райкомів комсомолу, 21 комсомольську організацію[2]. Молоді підпільники розповсюджували серед населення повідомлення Радянського інформбюро, чинили диверсії в тилу ворога, залучали юнаків і дівчат до партизанських загонів, були провідниками у наших розвідників, брали участь у бойових операціях.

Зважаючи на зростання кількості підпільних організацій, Ровенський обком ЛКСМУ у серпні 1943 року створив ще три райкоми комсомолу. Протягом 1943 року підпільники п'яти районів висадили в повітря 13 складів, зруйнували 63 мости, знищили близько 500 гітлерівців та українських буржуазних націоналістів[3].

---

[1] Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 2. К., 1968, стор. 186.

[2] П. Т. Тронько. Подвиг твоїх батьків. К., 1968, стор. 259.

[3] Там же, стор. 260.

З кожним днем партизанські загони поповнювалися новими людьми з місцевого населення, зростала кількість загонів і з'єднань. З партизанського загону «За Батьківщину», який становив базу Ровенського підпільного обкому партії, утворилося два великі з'єднання. Першим з них командував В. А. Бегма, комісаром був М. С. Корчев, другим — І. П. Федоров, комісаром — Л. Є. Кизя.

Т. І. Бєляков — секретар Ровенського підпільного обкому ЛКСМУ. Фото 1940 р.

Серед партизанів і підпільників Ровенщини були росіяни, українці, білоруси, грузини, молдавани, вірмени та представники інших народів СРСР і зарубіжних країн, зокрема, поляки і чехи. У партизанських загонах і підпіллі перебували іспанець Антоніо Бланко, словен Цасар Вінко, чехи В. Палічко та І. Гроуда, поляки Я. Журек-Дудова і Р. Сатановський, болгари Асен Драганов та В. Павлова, голландець Хуберт Гляз, німець Роберт Кляйн[1]. Вони не лише сміливо воювали, а й самі ставали командирами загонів і груп.

Успішно діяло на Ровенщині і польське партизанське з'єднання, яким командував Р. Сатановський. Воно перебувало в тісному контакті з партизанськими з'єднаннями В. А. Бегми і О. М. Сабурова, провело 35 боїв. Партизани з'єднання брали активну участь у визволенні Польщі.

Вже після визволення Ровенщини від гітлерівських окупантів 12 тисяч молодих чехів, які проживали в області, поповнили першу Чехословацьку бригаду Людвіка Свободи. В результаті цього бригада на території області була переформована в корпус[2].

Крім партизанських з'єднань і загонів, якими керував обласний штаб партизанського руху, на Ровенщині в різний час Великої Вітчизняної війни діяли з'єднання і загони під командуванням О. М. Сабурова, І. І. Шитова, Я. П. Шкрябача, О. Ф. Федорова, С. Ф. Маликова, В. М. Яремчука, М. І. Наумова, М. В. Таратути, П. С. Коротченка, П. П. Вершигори, М. І. Шукаєва, Я. І. Мельника, Д. І. Бурченка, М. А. Прокопюка. Через територію області в 1942 і 1943 роках пройшло з'єднання С. А. Ковпака. Крім великих бойових дій, партизанське з'єднання С. А. Ковпака 3—8 грудня 1942 року здійснило блискучу операцію «Сарненський хрест» — виведення з ладу залізничного вузла Сарни на важливій магістралі Варшава—Київ. На 15 діб тут припинився рух поїздів. Для боротьби з партизанами і на відбудову 5 знищених залізничних мостів гітлерівське командування змушене було кинути більше двох дивізій військ, які направлялися під Сталінград на допомогу оточеному Червоною Армією фашистському угрупованню.

До вдало проведених бойових дій належить також операція по блокуванню залізниці Сарни—Лунінець, здійснена з 15 серпня по 19 жовтня 1943 року партизанською бригадою С. П. Каплуна. За 65 днів хоробрі народні месники в цьому районі не пропустили жодного ворожого ешелону[3].

Місцеві партизани і населення всіляко допомагали партизанським з'єднанням, які робили рейди через територію Ровенщини. Про це пізніше писав партизанський генерал С. А. Ковпак. «Як ні одна область на Україні Ровенська область була центром, в якому сконцентрувались з'єднання,— підкреслював він,— тут починалися головні рейди по глибоких тилах противника. Кожен партизан завжди з почуттям глибокої вдячності буде згадувати її ліси, допомогу, яку надавали йому ровенчани»[4].

---

[1] І. М. Бречак, В. І. Клоков, А. В. Русак. Під прапором інтернаціоналізму. К., 1970, стор. 9, 83, 180.

[2] Л. Свобода. Від Бузулука до Праги. К., 1968, стор. 249—253.

[3] А. П. Бринский. По ту сторону фронта. Воспоминания партизана, кн. 2. Горький, 1959, стор. 250.

[4] Газ. «Червоний прапор», 5 лютого 1945 р.

За тісні зв'язки жителів с. Муравина Морочнівського району з партизанами гітлерівці неодноразово бомбардували село, але місцеве населення не припиняло своєї самовідданої боротьби. Патріоти с. Білого Володимирецького району знищили два мости, вивели з ладу вузькоколійну залізницю. Жителі Довговолі цього ж району не лише допомагали партизанам, а й самі брали участь у диверсіях, пустивши під укіс два ворожі ешелони. У селі Колках Дубровицького району існував загін місцевої самооборони, до якого входило 30 озброєних селян. Загін робив не раз нальоти на станцію Домбровицю, відбиваючи в окупантів награбований хліб.

Від нищівних ударів партизанів фашисти зазнавали втрат у живій силі і техніці, під ними всюди горіла земля. Спочатку окремі села, а потім цілі райони визволяли народні месники і відновлювали там радянські порядки. Весною 1943 року на території партизанського краю було понад тисячу населених пунктів[1].

Постійне керівництво партизанським рухом Ровенщини здійснювали ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У. Сюди надсилалися досвідчені партійні працівники для налагодження підпільної роботи, надходила література. 25 травня 1943 року в таборі з'єднання О. М. Сабурова секретар ЦК КП(б)У Д. С. Коротченко скликав нараду командирів і комісарів найбільших партизанських з'єднань. До табору прибув і начальник Українського штабу партизанського руху Т. А. Строкач. Присутні з великою увагою вислухали виступ секретаря ЦК, який дав всебічний аналіз поточного моменту і зупинився на завданнях партизанських загонів у здійсненні бойових дій проти ворога. У цій нараді брали участь В. А. Бегма, Л. Є. Кизя, І. П. Федоров та інші керівники партизанського руху на Ровенщині.

Д. С. Коротченко і Т. А. Строкач побували в ровенських партизанських загонах, виступали там з доповідями, ознайомились з похідною друкарнею, з життям народних месників, вручили партизанам урядові нагороди.

Патріоти Ровенщини підтримували двосторонній радіозв'язок з Великою землею, мали радіоприймачі, завдяки чому були обізнані з подіями, якими жили трудящі нашої країни. Радянські літаки доставляли партизанам зброю, боєприпаси, обмундирування, медикаменти, вивозили в госпіталі поранених людей. Багато рейсів на Ровенщину зробили льотчики Б. Лунц, М. Слєпов, В. Осавін[2]. Злагоджено працювали екіпажі літаків 101-го гвардійського авіаполка під командуванням Героя Радянського Союзу В. С. Гризодубової.

Громити ворога партизанам Ровенщини допомагала преса. Широкою популярністю тут користувались газети «Правда», «Радянська Україна», які надсилалися сюди літаками. З квітня 1943 року у з'єднанні ровенських партизанів почала виходити обласна газета «Червоний прапор»[3], яка водночас друкувалася і польською мовою «Червони штандар». У з'єднаннях випускалися також журнал «Народний месник», стінгазети, бойові листки. На їх сторінках комуністи закликали українське і польське населення до спільних дій у боротьбі проти гітлерівських окупантів.

У похідній партизанській друкарні видавалися районні газети «Більшовицька правда» (Рокитнівський район), «Кармалюк» (Володимирецький район), «Червона зірка» (Морочнівський район), «Червоний шлях» (Сарненський район), «Богунець» (Рафалівський район). У загоні «Переможці» виходила газета «Ми переможемо». Протягом 1943 року Ровенський підпільний обком КП(б)У видав понад 100 тис. примірників політичної літератури, в т. ч. звернення депутата Верховної Ради СРСР

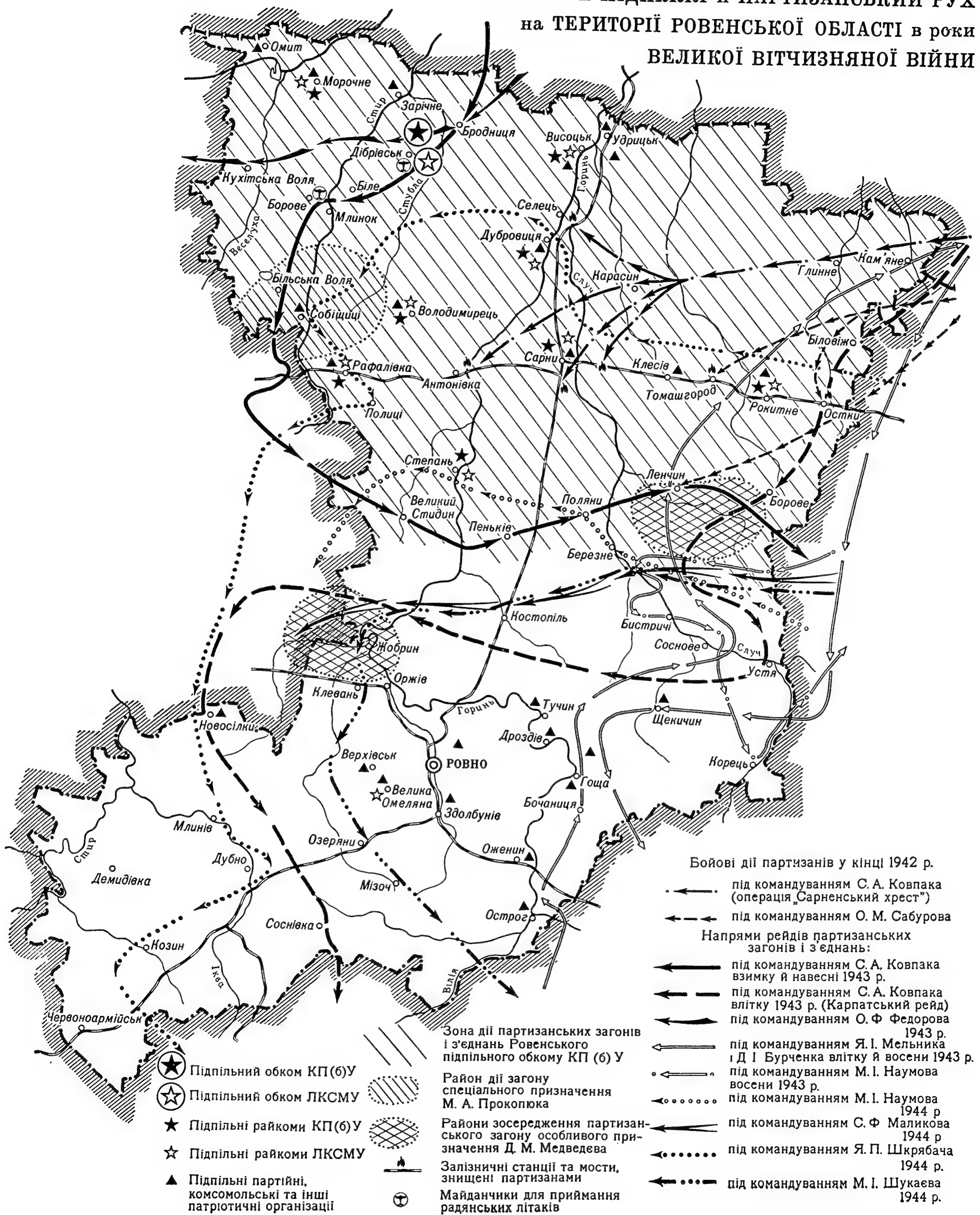
Партизани Ровенського з'єднання в поході. 1943 р.

[1] В. Бегма, Л. Кизя. Шляхи нескорених. К., 1965, стор. 312—313.

[2] М. В. Коваль. Все — для перемоги. К., 1970, стор. 121.

[3] Торжество історичної справедливості. Львів, 1968, стор. 638.

ПАРТІЙНЕ ПІДПІЛЛЯ й ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ
на ТЕРИТОРІЇ РОВЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ в роки
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ
Омит
Морочне
Зарічне
Стир
Бродниця
Дібрівськ
Нухітська Воля
Біле
Стубла
Борове
Млинок
Веселуха
Висоцьк
Удрицьк
Горинь
Селець
Дубровиця
Кам'яне
Глинне
Карасин
Случ
Більська Воля
Собіщиці
Володимирець
Біловіж
Рафалівка
Антонівка
Сарни
Клесів
Томашгород
Рокитне
Остки
Полиці
Степань
Ленчин
Великий Стидин
Поляни
Борове
Пеньків
Березне
Костопіль
Бистричі
Жобрин
Соснове
Устя
Клевань
Оржів
Тучин
Новосілки
Щекичин
Дроздів
Верхівськ
РОВНО
Корець
Велика Омеляна
Гоща
Здолбунів
Бочаниця
Млинів
Озеряни
Демидівка
Дубно
Оженин
Мізоч
Острог
Соснівка
Козин
Іква
Вілія
Червоноармійськ
Підпільний обком КП(б)У
Підпільний обком ЛКСМУ
Підпільні райкоми КП(б)У
Підпільні райкоми ЛКСМУ
Підпільні партійні, комсомольські та інші патріотичні організації
Зона дії партизанських загонів і з'єднань Ровенського підпільного обкому КП (б) У
Район дії загону спеціального призначення М. А. Прокопюка
Райони зосередження партизанського загону особливого призначення Д. М. Медведева
Залізничні станції та мости, знищені партизанами
Майданчики для приймання радянських літаків
Бойові дії партизанів у кінці 1942 р.
під командуванням С. А. Ковпака (операція „Сарненський хрест")
під командуванням О. М. Сабурова
Напрями рейдів партизанських загонів і з'єднань:
під командуванням С. А. Ковпака взимку й навесні 1943 р.
під командуванням С. А. Ковпака влітку 1943 р. (Карпатський рейд)
під командуванням О. Ф. Федорова 1943 р.
під командуванням Я. І. Мельника і Д. І. Бурченка влітку й восени 1943 р.
під командуванням М. І. Наумова восени 1943 р.
під командуванням М. І. Наумова 1944 р.
під командуванням С. Ф. Маликова 1944 р.
під командуванням Я. П. Шкрябача 1944 р.
під командуванням М. І. Шукаєва 1944 р.

В. А. Бегми до своїх виборців, листівки «Хто такі українські націоналісти?», «Геть зрадників українського народу!» та інші[1].

До партизанських загонів радянські літаки доставляли кінофільми («Чапаєв», «Пархоменко» та ін.), тут читались лекції, зокрема, з ними виступали лектори ЦК КП(б)У Л. І. Кухаренко, К. К. Дубина, відбувалися концерти художньої самодіяльності, розповсюджувалась художня література. Серед партизанів воювали й художники. У загоні «Переможці» перебував художник Г. М. Пономаренко. Його твори «Партизанська землянка», «Могила Гриші Шмуйловського» та інші нині експонуються у державних республіканських, обласних та народних музеях, зокрема у Ровенському обласному краєзнавчому музеї.

Підпільникам і партизанам Ровенщини доводилось боротися не тільки з німецькими фашистами, а й з їхніми найманцями — українськими буржуазними націоналістами. Підлі зрадники влітку 1943 року вчинили напад на с. Гуту Степанську і знищили понад 2 тисячі поляків[2]. Тільки у північній частині області вони спалили 25 населених пунктів (1086 дворів) і закатували багато мирного населення[3].

В липні 1943 року в с. Пізньому Висоцького району оунівці зарубали 27 жителів. Серед жертв були депутат Верховної Ради Української РСР К. П. Хомич, її брат, сестри. У селах Хиночах, Озері Володимирецького району націоналісти закатували 22 місцевих жителів. Майже 100 сімей вони вирізали в селах Жовкинях, Велюні, Морочному, Старій Рафалівці, Сварицевичах.

З літа 1943 року по лютий 1944 року партизани Ровенщини провели 35 боїв з бандитами ОУН[4]. Під час бойових дій було знищено сотні фашистських запроданців.

В лавах народних месників перебувало понад 7 тис. чоловік. Вони підірвали понад 600 ворожих ешелонів з солдатами і військовою технікою, 160 шосейних і залізничних мостів, 124 склади, розібрали понад 70 км залізничних колій, знищили 200 гармат, понад 260 автомашин і танків, близько 30 тисяч гітлерівських солдатів і офіцерів[5].

Партизанські з'єднання й загони допомагали військам 13-ї армії (командуючий генерал-лейтенант М. П. Пухов) громити ворога на півночі Ровенщини. Спільно з регулярними частинами вони брали безпосередню участь у проведенні Луцько-Ровенської операції з 27 січня по 13 лютого 1944 року. Тоді від ворога визволили більшу частину області. А південно-західну територію області, зокрема Дубнівський і Червоноармійський райони, визволено в другій половині березня 1944 року військами 1-го Українського фронту під командуванням Маршала Радянського Союзу Г. М. Жукова[6].

В боях за визволення Ровенщини від німецько-фашистських загарбників 1944 року загинуло майже 14 тис. воїнів Червоної Армії і близько 300 радянських партизанів і підпільників. За бойові подвиги високого звання Героя Радянського Союзу були удостоєні славні сини російського народу — піхотинець комсомолець В. Т. Сидоров, льотчик комуніст І. В. Павлюченко, танкіст комуніст М. О. Четвертний, артилерист комсомолець І. І. Удалов, українець комуніст П. Г. Стрижак. Батьківщина-мати високо оцінила і подвиги підпільників та партизанів. Д. М. Медведєву, М. І. Кузнецову, М. Т. Приходьку, М. С. Орлову, Т. Ф. Новаку присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу. Понад 3 тис. партизанів і підпільників нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу.

---

[1] Торжество історичної справедливості, стор. 639.
[2] Історичні зв'язки слов'янських народів. К., 1956, стор. 66—68.
[3] Л. Є. Кизя. Народні месники, стор. 140.
[4] В. Чередниченко. Націоналізм проти нації. К., 1970, стор. 36—37.
[5] АІІП ЦК КП України, ф. 70, оп. 1, спр. 1, арк. 146—147.
[6] А. Н. Грылев. Днепр—Карпаты—Крым. Освобождение Правобережной Украины и Крыма в 1944 г. М., 1970, стор. 130.

За мужність і героїзм, виявлені в боротьбі з окупантами, перше з'єднання партизанських загонів Ровенщини нагороджено почесним Червоним прапором Президії Верховної Ради УРСР, Раднаркому УРСР та ЦК КП(б)У.

На фронтах Великої Вітчизняної війни брало участь понад 100 тисяч уродженців Ровенщини, з них понад 15 тис. загинуло смертю хоробрих. За ратні подвиги 20 тисяч відзначено урядовими нагородами, 647 — удостоєні ордена Слави, А. І. Боричевський та А. П. Харковець — звання Героя Радянського Союзу.

Їх подвиги яскравими сторінками ввійшли в історію Великої Вітчизняної війни. Батальйон, яким командував капітан А. П. Харковець, в 1943 році на правому березі Дніпра оволодів сильно укріпленим пунктом в с. Лютежі, відбив 7 ворожих атак і знищив близько 300 гітлерівців. А. І. Боричевський у липні 1944 року на чолі групи бійців був перекинутий у ворожий тил, де захопив залізничний вузол Волковиськ і утримував його до підходу головних сил армії. Навіки залишились у пам'яті ровенців незабутні бойові подвиги російського льотчика Героя Радянського Союзу І. І. Іванова, керівника Сарненської підпільної організації осетина М. К. Фідарова, Героя Радянського Союзу узбека Найматжана Хакімова і багатьох інших патріотів — представників різних національностей, які визволяли Ровенщину від гітлерівських окупантів. На честь радянських воїнів і народних месників на Ровенщині споруджено понад 600 пам'ятників і обелісків.

Руїни і згарища залишили після себе німецько-фашистські загарбники. Область зазнала незліченних людських втрат і величезних матеріальних збитків. Гітлерівці висадили в повітря, спалили і пограбували 456 промислових підприємств, зруйнували 50 проц. житлового фонду. По області окупанти повністю знищили 176 і дуже пошкодили 462 населені пункти. Великих збитків завдано селам Острозького, Ровенського, Рокитнівського, Сарненського, Тучинського районів[1].

Особливо багато шкоди фашистські загарбники і українські буржуазні націоналісти завдали сільському господарству. Вони пограбували 465 колгоспів, вивезли до Німеччини близько 23 тис. коней, понад 49 тис. голів великої рогатої худоби, більш як 40 тис. свиней. Загальна сума збитків по області становила близько трьох млрд. карбованців[2].

Жахливі злочини гітлерівці вчинили проти радянських людей. По Ровенській області вони знищили 158 942 чоловіка, з них військовополонених 57 996 чоловік, вигнали до Німеччини 22 272 чоловіка[3].

Трудящі Ровенщини з ентузіазмом взялися відроджувати народне господарство. Відновлювались на місцях партійні, комсомольські і радянські органи, в роботу активно включалися колишні партизани і підпільники. В усіх 30 районах знову почали працювати райкоми КП(б)У і ЛКСМУ, райвиконкоми. Було створено 871 сільську Раду. Неоціненну допомогу у відбудові Ровенщини подав ЦК КП(б)У, який надіслав сюди із східних областей УРСР на роботу 5 тисяч досвідчених партійних, комсомольських, радянських і господарських працівників.

Сповнені бажання допомогти Червоній Армії швидше добити ненависного ворога, трудящі Ровенщини весною 1944 року внесли у фонд оборони 1800 тис. пудів хліба, 1380 тис. пудів картоплі, 360 тис. пудів м'яса, зібрали на танкову колону «Ровенщина» 12 млн. крб. У 1944 році було реалізовано на 33 млн. крб. Державної воєнної позики. Для госпіталів, які розміщалися в Ровно і Дубні, населення області зібрало 88 тис. по-

Руїни, заподіяні німецькими окупантами в м. Ровно. 1944 р.

[1] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. К., 1963, стор. 293.

[2] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 1, спр. 111, арк. 28.

[3] Там же, ф. 4054, оп. 1, спр. 37, арк. 27.

Зустріч населення м. Ровно з частинами Червоної Армії, які в 1944 році визволяли місто від фашистів. 1945 р.

дарунків, передало 2,5 тис. ліжок, 41 тис. кілограмів молока, 120 тонн овочів і фруктів[1]. Широко розгорнулася шефська допомога шахтарям Донбасу хлібом, картоплею, лісом, провадилася мобілізація трудових резервів на відбудову шахт, а також підприємств металургійної промисловості країни.

Вся організаторська, господарська й масово-політична робота на Ровенщині проходила в умовах жорстокої класової боротьби з недобитками банд українських буржуазних націоналістів, які намагалися перешкодити відновленню радянського життя в області, тероризували населення, по-звірячому вбивали радянських активістів. Лише за одну ніч в с. Мульчицях Рафалівського району бандити пограбували і вбили 50 чоловік[2]. Партійна організація Ровенщини вжила заходів до масового розповсюдження «Звернення Уряду УРСР до учасників так званих «УПА» і «УНРА», в якому викривалося антинародне обличчя українських буржуазних націоналістів. Водночас були створені з місцевих активістів винищувальні загони, які разом з військовими частинами рішуче викорінювали злочинну діяльність оунівських банд. В області діяло 968 груп охорони громадського порядку, що об'єднували 16 078 радянських активістів[3].

Відбудова народного господарства проходила у важких умовах: на фронтах ще точилися жорстокі бої з гітлерівськими фашистами. Війна вимагала величезних матеріальних і людських ресурсів, і держава не могла повністю забезпечити визволену від окупантів область досвідченими кадрами, промисловою й сільськогосподарською технікою, будівельними матеріалами, сировиною, насінням. І все ж радянський уряд робив усе можливе, щоб допомогти трудящим краю. З Російської Федерації, Казахстану, Вірменії, Грузії та інших республік сюди надходили автомашини, трактори, верстати, цегла, хліб, рис, одяг. Для відбудови основних промислових підприємств держава виділяла значні кошти. Воїни 1-го Українського фронту допомогли селянам засіяти 6 тис. гектарів землі[4].

Завдяки щоденному піклуванню партії й уряду про відбудову народного господарства, братній допомозі союзних республік, мобілізації місцевих ресурсів, героїчній праці трудящих Ровенщини швидко заліковувались рани, завдані війною. Вже на кінець 1944 року було відбудовано і введено в дію 179 промислових підприємств, у т. ч. 16 цегельних, 2 скляні, 9 лісопильних заводів, Моквинська паперова фабрика, 30 маслозаводів, 70 промислових артілей.

Коли закінчилась Велика Вітчизняна війна, відбудова народного господарства значно прискорилась, набрала ще більших масштабів. Мобілізуючу роль у виробничій діяльності населення краю відіграла постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про заходи по відбудові та дальшому розвитку господарства у Львівській, Станіславській, Дрогобицькій, Тернопільській, Ровенській, Волинській, Чернівецькій областях на 1945 рік». Трудящі Ровенщини під керівництвом обласної партійної організації ще з більшою енергією працювали, піднімаючи з руїн міста й села, підприємства, культурно-освітні заклади. Всюди проходили суботники, створювались ударні комсомольські бригади, розгорталося соціалістичне змагання.

Велике значення у відродженні господарства і зміцненні економіки області мав «Закон про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР

[1] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 1, спр. 14, арк. 40—41.
[2] Ю. Омельчук. Недолюдки. Львів, 1963, стор. 6.
[3] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 1, спр. 236, арк. 90.
[4] АІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 13, спр. 658, арк. 88.

на 1946—1950 рр.». Цей документ широко обговорювався на зборах трудящих, на його основі розроблялися плани виробничої діяльності колективів кожного міста й села. Над втіленням в життя величних накреслень енергійно трудилося все населення краю.

У 1947 році діяли всі підприємства легкої та харчової промисловості, до ладу стало 456 підприємств. До 31-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції 244 колективи достроково виконали свій річний план і дали країні на 9,2 млн. крб. надпланової продукції[1].

За 1946—1950 рр. було повністю відбудовано і реконструйовано промисловість. Разом з тим розгорталося спорудження нових підприємств. Були зведені просторі корпуси Костопільського домобудівного комбінату, Дубнівської трикотажної фабрики, Ровенського авторемонтного заводу, почато будівництво нового Здолбунівського цементного заводу (нині цементно-шиферний комбінат), Ровенського, Межиріцького, Дубнівського, Острожецького овочесушильних заводів.

План останнього року четвертої п'ятирічки промисловість краю виконала на 104,4 проц. Зростання обсягу виробництва продукції у порівнянні з 1948 роком становило 135 проц. А по окремих галузях промисловості цей показник значно вищий. Зокрема, виробництво цукру зросло на 216 проц., будівельної цегли — на 187. Невпинно підвищувалась і продуктивність праці: в 1948 році середній виробіток продукції на одного робітника становив 4,3, а в 1950 році — 6,1 тис. карбованців.

Загальні підсумки четвертої п'ятирічки показали, що темпи розвитку промисловості в західних областях були набагато вищі, ніж по республіці в цілому. Якщо рівень продукції в 1950 році по республіці перевищував довоєнний на 15 проц., то у Ровенській області — на 66 процентів[2].

У ході соціалістичного змагання за дострокове виконання п'ятирічки робітники працювали з великим ентузіазмом. 400 робітників за п'ятирічку виконали 6 річних норм, 130 — 7, 90 — 8, 17 — 10. А токар Здолбунівського вагонного депо В. О. Александров здійснив три п'ятирічні плани[3].

Фашистська окупація, воєнні дії і безчинства оунівців дуже підірвали сільське господарство. Окупанти пограбували колгоспи й МТС, створені до війни, і ліквідували їх. Після визволення в області, власне, не було колективних господарств, а існували лише одноосібні. Вони мали примітивні знаряддя праці, збирали мізерні врожаї. Врожайність зернових не перевищувала 5—7 цнт з гектара. Партійні і радянські органи значну увагу приділяли допомозі селянам в налагодженні сільськогосподарського виробництва і підготовці їх до колективізації.

В 1945 році відновлюється діяльність усіх 30 МТС, які існували до війни. Радянський уряд надсилає сюди 174 трактори, різноманітний сільськогосподарський реманент. З східних областей України на Ровенщину прибули висококваліфіковані спеціалісти — агрономи, зоотехніки, механіки. Було організовано 640 земельних громад. Для безкінних і однокінних господарств створено 21 тисячу добровільних супряг, які обслуговували тягловою силою 58 564 селянські двори. Поступово відновлювали свою діяльність і колгоспи. В 1947 році їх було вже 180, вони об'єднували 10 500 селянських господарств. Підвищувалась врожайність зернових культур, в середньому вона становила 13,7 цнт з гектара.

Пам'ятник воїнам-односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни, с. Корнин Ровенського району. 1970 р.

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 1, спр. 175, арк. 3; спр. 236, арк. 3, 48.

[2] Розвиток економіки західних областей УРСР за 20 років. Львів, 1960, стор. 10.

Одним з головних завдань партійних і радянських органів після лютневого (1947 р.) Пленуму ЦК ВКП(б) стає колективізація сільського господарства західних областей України. Вирішальну роль у цьому відіграли партійні і комсомольські організації. В селах, колгоспах, МТС і радгоспах області на кінець 1950 року працювало 1329 комуністів, об'єднаних у 194 первинні партійні організації, 46 кандидатських і партійно-комсомольських груп. Наприкінці 1950 року в усіх колгоспах були первинні парторганізації, працювали 818 первинних комсомольських організацій[1]. Велику роботу виконували і місцеві Ради депутатів трудящих. Вони послідовно проводили в життя закони Радянської влади, захищали бідноту від куркульства, подавали допомогу сім'ям воїнів Радянської Армії, вдовам, сиротам.

Для ознайомлення з досвідом колективного господарювання в листопаді 1948 року 120 хліборобів області відвідали Полтавщину. Там вони побували в передових колгоспах, знайомились з їх роботою, з життям колгоспного села[2]. Потім учасники цієї екскурсії були прийняті у Києві керівниками ЦК КП(б)У і уряду УРСР. На Ровенщину, в свою чергу, приїжджали передовики колгоспного виробництва Полтавської, Сумської, Житомирської та інших областей України. Вони допомагали трудящим області організовувати виробничі процеси в молодих колгоспах, розповідали їм про свої трудові успіхи. Все це позитивно впливало на селян-одноосібників, які на власні очі переконувались у перевагах колективного господарювання. Повсякденна організаторська й виховна робота, проведена партійними, радянськими і комсомольськими органами, приносила добрі наслідки. У 1948—1949 рр. розгорнувся масовий рух за суцільну колективізацію сільського господарства. В колгоспи пішов середняк. На початок 1949 року в області вже налічувалося 619 колгоспів, вони об'єднували 43 300 селянських господарств. А в Корецькому, Вербському, Рокитнівському, Сарненському, Степанському, Клесівському районах артілі були в кожному селі. На 10 500 гектарів зросла посівна площа. У 1948 році Ровенщина продала державі понад план 245 500 пудів хліба[3].

До кінця четвертої п'ятирічки колективізація на Ровенщині була в основному завершена. В області налічувалось 1077 колгоспів. XVII з'їзд КП(б)У, підсумовуючи наслідки боротьби українського народу за дострокове виконання четвертої п'ятирічки, відзначав: «Великою перемогою нашої партійної організації є завершення колективізації сільського господарства в західних областях. На основі суцільної колективізації в цих областях ліквідовано куркульство, завдано нищівного удару недобиткам українських буржуазних націоналістів»[4].

Спочатку колгоспи були невеликими, організаційно і економічно неміцними. Держава подавала їм допомогу, виділяла техніку для МТС, які обслуговували колгоспне виробництво. Уже в 1950 році на колгоспних і радгоспних полях області працювали 1201 трактор, 36 різних комбайнів. Для підготовки кадрів сільського господарства було відкрито Межиріцьку однорічну сільськогосподарську школу механізації сільського господарства й Острозьку зооветшколу. Протягом 1944—1950 рр. центральні державні органи направили в Ровенську область 2311 агрономів, зоотехніків, ветпрацівників та інших спеціалістів сільського господарства. Організовувалось також навчання рядових колгоспників у агрономічних та зооветеринарних гуртках. У 1950/51 навчальному році в області працювали 394 агрономічні і 379 зооветеринарних гуртків. Ними було охоплено 26 500 чоловік[5].

Для економічного зміцнення молодих колгоспів західних областей УРСР, перетворення їх на зразкові господарства за рішенням ЦК ВКП(б) від 13 грудня

---

[1] М. К. Івасюта. Нарпси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР. К., 1962, стор. 127.
[2] Газ. «Червоний прапор», 24 листопада 1948 р.
[3] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 1, спр. 236, арк. 3.
[4] Розвиток економіки західних областей УРСР за 20 років, стор. 11—12.
[5] АІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 124, спр. 1611, арк. 232.

1949 року були створені політвідділи МТС, а при обласних управліннях сільського господарства — політичні сектори. Працівники політсектора і політвідділів МТС області регулярно виступали з лекціями і доповідями перед хліборобами, роз'яснювали їм політику Комуністичної партії і Радянського уряду. При МТС були також створені агітколективи. Вони проводили значну виховну роботу серед колгоспників, допомагаючи їм краще розбиратися у внутрішній і зовнішній політиці партії. Безпосередньо на полі і фермах виступали культбригади. Тільки в 1950 році вони дали 1200 концертів[1].

Дбаючи про розвиток громадського тваринництва й рослинництва в області, Радянська держава в 1946—1950 рр. виділила кредит у сумі 2251,4 тис. крб. Крім того, колгоспам була видана насіннєва позика — 8147 тонн зернових культур, завезено 39 616 тонн мінеральних добрив[2]. Державна допомога забезпечила дальше зміцнення колгоспів.

За ці роки в колгоспах області виросли передовики виробництва, які своєю чесною, самовідданою працею добилися високих показників у підвищенні врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності громадського тваринництва. Ще в 1947 році ланка С. М. Слободи з колгоспу ім. РСЧА Мізоцького району зібрала з гектара по 25 цнт зернових, а ланка С. С. Сливи з колгоспу ім. 17 Вересня Корецького району у наступному році виростила по 500 цнт цукрових буряків. Понад 300 цнт картоплі з гектара зібрали ланки О. М. Холявко та П. Ф. Чухрай з Червоноармійського і Березнівського районів. Колгоспниці М. М. Галушко, А. К. Макарчук, Г. С. Четвертюк з Демидівського, Острожецького та Березнівського районів у 1949 році одержали в середньому по 17—22 поросят на одну свиноматку.

Партія й уряд високо оцінили сумлінну працю колгоспних трударів. У 1947—1949 рр. 274 передовики сільського господарства області були нагороджені орденами й медалями СРСР. Троє з них — П. Ф. Чухрай, С. С. Слива, М. М. Галушко— удостоєні ордена Леніна.

Відбудовуючи промисловість і сільське господарство з допомогою усієї країни, трудящі Ровенщини докладали чимало зусиль, щоб швидше підняти з руїн міста й села, зробити їх ще кращими, ніж вони були до війни. Для спорудження нових жител держава надала населенню кредит 3,5 млн. крб. в розстрочку на 10 років[3]. 21 травня 1945 року обком партії та облвиконком прийняли постанову «Про допомогу населенню, яке потерпіло від німецької окупації та українсько-німецьких націоналістичних банд, у відбудові житлових приміщень». Ця постанова передбачала переселення уже до кінця року всього населення, яке жило в землянках, у заново збудовані хати. Для забудовників виділявся лісоматеріал та інші будівельні матеріали, при кожній сільській Раді з досвідчених майстрів були створені будівельні бригади. Поряд з будівництвом нових будинків ремонтувалися старі приміщення. В 1947 році на капітальний ремонт жител держава виділила для області 2950 тис. крб. І вже 1950 року в основному було відновлено увесь житловий фонд. Широким фронтом йшло будівництво нових житлових і громадських приміщень. Виростали багатоповерхові будинки з упорядкованими квартирами в Ровно, Дубні, Сарнах. За четверту п'ятирічку в містах було споруджено 199,3 тис. кв. метрів житлової площі.

Впорядковувалися села. Замість курних, дерев'яних хат, з підсліпуватими віконцями, критих здебільшого соломою, за архітектурними планами зводилися світлі цегляні будинки під бляхою, оздоблені українським орнаментом. На місці згарищ і руїн виростали нові села, як Великі Цепцевичі Володимирецького, Балашівка Березнівського, Кузьмівка і Кричильськ Сарненського районів та десятки інших.

---

[1] Радянська Ровенщина, стор. 272—273.
[2] АІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 130, спр. 92, арк. 3, 7.
[3] Радянська Ровенщина, стор. 195.

Танцювальний колектив Ровенського будинку культури в Москві. 1960 р.

Місцеві органи Радянської влади поряд із житловим розгорнули будівництво комунальних підприємств. Швидко були відбудовані готелі, лазні, електромережі, водопроводи в Ровно, Сарнах, Костополі, Острозі, Корці, Здолбунові[1]. Лише на IV квартал 1944 року рішенням виконкому обласної Ради депутатів трудящих для цієї справи було виділено 590 тис. крб. Розпочалося шляхове будівництво, на яке асигнували 5026 тис. крб., налагоджувалось оранжерейно-паркове господарство. Закладалися парки, сквери, які незабаром стали окрасою міст і сіл, місцем відпочинку трудящих.

Значні кошти держава виділяла на охорону здоров'я. В містах і селах області розширювалась сітка медичних закладів. На кінець 1944 року працювало 36 лікарень, 88 фельдшерських, 68 фельдшерсько-акушерських пунктів та 13 пологових будинків. Їх число зростало з кожним роком. Відкривалися нові лікувальні заклади. У 1950 році в області було 56 лікарень, 464 фельдшерсько-акушерські пункти, 35 пологових будинків. Населення обслуговували 429 лікарів і 1496 працівників середнього медичного персоналу.

Партійні і радянські органи області в складних умовах повоєнного часу багато зробили для організації народної освіти, культури. Уже в 1944/45 навчальному році було відбудовано 717 загальноосвітніх шкіл, де навчалось 99 тис. дітей і працювало 2285 учителів. З Харківської, Полтавської, Дніпропетровської та інших областей на Ровенщину, де не вистачало вчительських кадрів, прибуло понад 1000 досвідчених педагогів.

Обласна Рада депутатів трудящих постійно дбала про роботу шкіл. У липні 1945 року на своїй сесії вона накреслила ряд заходів, спрямованих на забезпечення виконання закону про всеобуч, у т.ч. укомплектування навчальних закладів учителями, створення інтернатів для учнів з віддалених сіл, організацію безплатного харчування дітей-сиріт тощо.

Розпочався похід проти неписьменності серед дорослого населення. Відновив роботу Ровенський учительський інститут (з 1953 року він реорганізований на педагогічний), почали працювати дубнівські сільськогосподарський і культосвітній технікуми, Острозьке, Дубнівське і Костопільське педучилища, ровенські фельдшерсько-акушерська школа і кооперативний технікум. У 1950 році вони підготували й направили на роботу в райони області 535 учителів, 118 медпрацівників, 55 культосвітніх працівників, 46 спеціалістів сільського господарства.

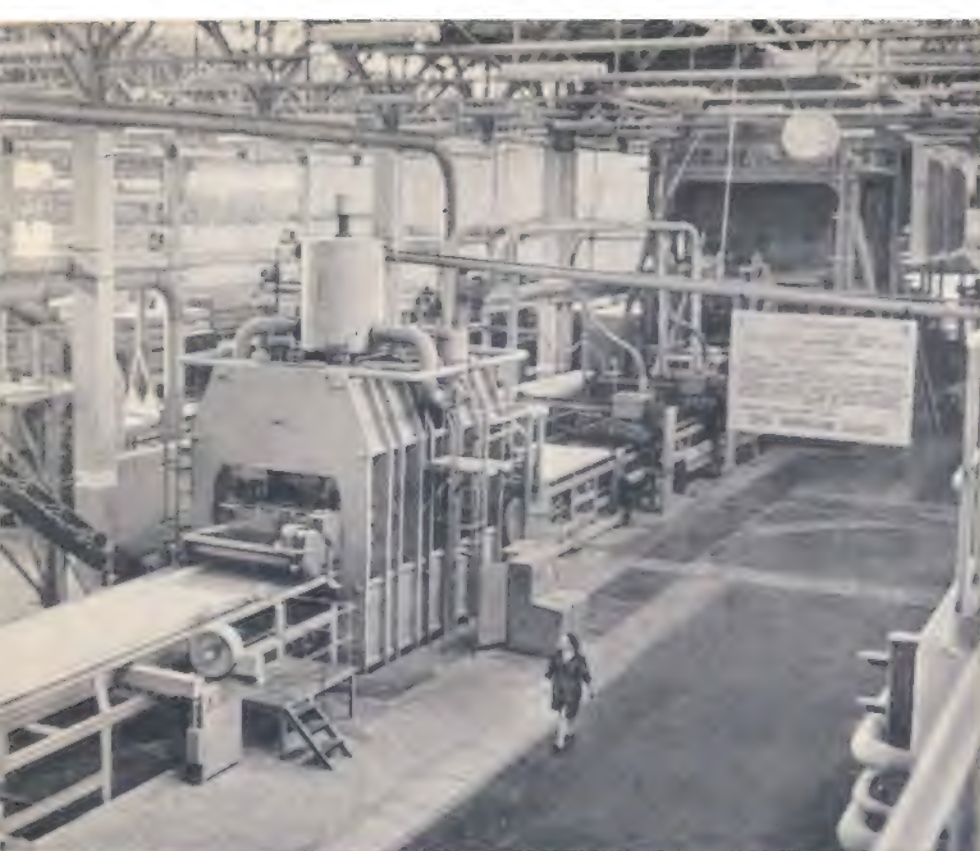
Щоб підвищити культурно-освітній рівень населення області, відбудовувалися клуби, бібліотеки, хати-читальні. Уже в липні 1945 року на Ровенщині працювало 28 районних будинків культури, 77 сільських клубів, 2 обласні, 29 районних, 35 сільських бібліотек та 278 хат-читалень[2]. У 1073 гуртках художньої самодіяльності брало участь понад 10 тис. аматорів. Систематично проводились обласні, районні і міські огляди художньої самодіяльності.

Пропагувати рішення партії та уряду допомагали агіткультбригади. В 1947 році їх було 72, вони обслужили понад 10 тис. хліборобів. У наступному році вже налі-

[1] Ровенський облпартархів, ф. Р-413, оп. 4, спр. 33, арк. 24—25.
[2] Там же, ф. 400, оп. 1, спр. 37, арк. 14.

Острозький цукровий завод. 1972 р.

Цех деревностружкових плит Костопільського ордена Леніна домобудівного комбінату ім. 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. 1972 р.

На Ровенській фабриці нетканих матеріалів. 1972 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

чувалося 99, а в 1950 році — майже 200 агіткультбригад. Високу майстерність показали бригади Острозького, Дубнівського, Олександрійського, Червоноармійського та інших районів.

Серед культурно-освітніх закладів краю одне з провідних місць належить Ровенському обласному музично-драматичному театру. Ще тривала Вітчизняна війна, а він уже виступав з п'єсами перед населенням. Першою післявоєнною його виставою була п'єса О. Корнійчука «Партизани в степах України». Пізніше з успіхом йшли «Любов Ярова» К. Треньова, «Лимерівна» Панаса Мирного, «Сильні духом» Д. Медведєва і А. Грибньова та ін. Почали діяти також філармонія, Ровенський, Дубнівський та Острозький краєзнавчі музеї.

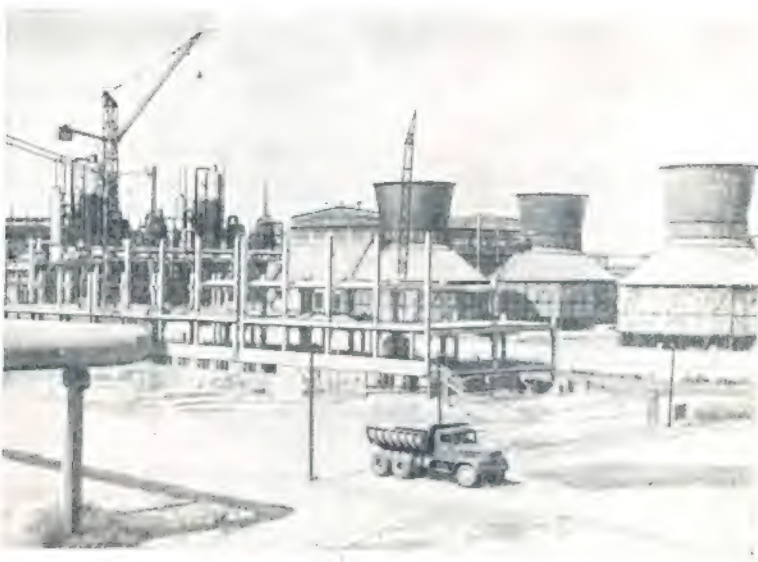
Успішне виконання завдань четвертої п'ятирічки стало основою для дальшого розвитку економіки Ровенщини. Зводилися корпуси нових підприємств, зокрема будівельної та харчової промисловості. З багатьох республік нашої країни надходили новітнє обладнання, верстати, машини. Ровенщина перетворювалась на розвинену промислову область. Зростала і чисельність робітничого класу, підвищувались його культурно-технічний рівень, трудова й політична активність.

На кінець п'ятої п'ятирічки випуск промислової продукції збільшився порівняно з 1950 роком на 83,5 проц. Було збудовано й здано в експлуатацію 15 нових підприємств, серед них Мізоцький цукровий, дубнівські овочесушильний і цегельний заводи, Сарненський, Гощанський, Зарічненський, Мізоцький маслозаводи[1]. Перевиконували соціалістичні зобов'язання колективи Здолбунівського цементного заводу № 1, Моквинської паперової фабрики, Костопільського хімлісгоспу, Ровенської швейної фабрики, Дубнівського ливарно-механічного заводу, Гощанського молокозаводу, Здолбунівського локомотивного депо. Завдяки впровадженню нової техніки і технології, підвищенню кваліфікації робітників та інженерно-технічних працівників значно зросла продуктивність праці. На кінець п'ятирічки вона збільшилася на 71,8 проц. у порівнянні з 1950 роком.

Нові кроки індустріалізації області були здійснені у 1956—1965 рр. За цей час став до ладу Ровенський льонокомбінат, потужність якого становить майже 30 млн. метрів тканин на рік, були розширені Костопільський домобудівний та Здолбунівський цементно-шиферний комбінати, побудовані ровенські заводи високовольтної апаратури та тракторних запасних частин, залізобетонних виробів, Клесівський каменедробильний завод, Костопільський завод вакуумного скла та ряд інших підприємств. Тільки за роки семирічки в народне господарство області було вкладено понад 400 млн. крб., споруджено 150 нових промислових підприємств і цехів, реконструйовано 43 підприємства, введено в експлуатацію понад 4 тис. км ліній електропередач. Середньорічний приріст промислового виробництва становив 12,2 проц. при плані 8,5 проц. Понад завдання випущено виробів на суму 103 млн. карбованців.

За роки семирічки колективи підприємств освоїли випуск більше ста нових виробів. Високу оцінку дістали швидкотверднучий цемент, деревностружкові плити, високовольтна апаратура, яка йде і за межі країни, та інша продукція. Склалося висококонцентроване машинне виробництво. Докорінно змінилася структура промисловості. Створено важку індустрію, зокрема її найважливішу

Ровенський завод азотних добрив. 1970 р.

[1] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 8, спр. 4, арк. 19.

Трелювання лісу в Клеванському лісгоспі. 1969 р.

галузь — машинобудування. Швидкими темпами на індустріальній основі розвивались електротехнічна, металообробна промисловість та виробництво будівельних матеріалів. Якщо в республіці випуск валової продукції промисловості в 1965 році порівняно з 1940 роком зріс на 456 проц., то на Ровенщині — на 1138 процентів[1].

Велику допомогу в період індустріалізації краю трудящим Ровенщини подали братні народи нашої Батьківщини. Підприємства 72 міст надіслали машини, верстати й апарати для Ровенського заводу тракторних запчастин. З 50 міст Російської Федерації, Білорусії, Казахстану, Киргизії, Узбекистану, Таджикистану надходило обладнання для Ровенського заводу високовольтної апаратури. Спільними зусиллями народів-братів будувався Здолбунівський цементно-шиферний комбінат ім. 50-річчя Жовтня, Дубнівський і Острозький цукрові заводи та інші підприємства.

Ще величніші перспективи розвитку Ровенщини розкрилися у восьмій п'ятирічці. Обсяг капіталовкладень у 1966—1970 рр. зріс в 1,5 раза, порівнюючи з попередніми п'ятьма роками, а в промисловому будівництві — в 1,7 раза.

Всюди на підприємствах області розгорталося соціалістичне змагання за виконання планів восьмої п'ятирічки. Про його розмах яскраво свідчить те, що в патріотичному русі за комуністичну працю на Ровенщині в 1966 році брало участь понад 80 тис. чоловік. Заспівувачами цього походу були колективи Костопільського домобудівного комбінату, Ровенського заводу високовольтної апаратури і льонокомбінату, Здолбунівського цементно-шиферного комбінату. В авангарді йшли комуністи й комсомольці.

На промислових та будівельних підприємствах запроваджувалася механізація та автоматизація виробництва, активізувався рух винахідників та раціоналізаторів, зосереджувалась увага на поліпшенні організації праці та підвищенні якості продукції. Комуністи очолювали боротьбу за дострокове виконання виробничих планів. Творчим ставленням до праці відзначалися делегати XXIII з'їзду КПРС машиніст тепловоза Здолбунівського депо І. Д. Мельник та бригадир штукатурів будівельного управління № 24 Л. П. Дозорцева, делегат XXIII з'їзду КП України машиніст екскаватора Здолбунівського цементно-шиферного комбінату В. А. Кухтицький, слюсар Ровенського заводу високовольтної апаратури, заслужений раціоналізатор УРСР О. Ф. Молчанов, бригадир бетонників на спорудженні Ровенського заводу азотних добрив П. С. Яковенко та багато інших.

Наслідком самовідданої праці колективів підприємств стало дострокове виконання виробничих планів. Колектив Ровенського заводу високовольтної апаратури, який зайняв перше місце в області по раціоналізації і винахідництву, одержав 134 тис. крб. надпланових прибутків. Колектив Костопільського домобудівного комбінату одним з перших на Ровенщині завоював високе звання підприємства комуністичної праці. За досягнуті успіхи комбінат в 1966 році нагороджено орденом Леніна. На комбінаті працює багато раціоналізаторів, які своїми цінними винаходами і технічними вдосконаленнями прискорюють виробничий процес. Наприклад,

[1] Журн. «Економіка Радянської України», 1967, № 2, стор. 2—3.

за пропозицією начальника цеху К. М. Багнюка було створено спеціальний цех, де з обрізків дерева виготовляються паркетні плитки, що дає велику економію сировини.

Самовіддано працювали трудящі області в ювілейному 1967 році. Стаючи на ювілейну вахту, вони брали підвищені соціалістичні зобов'язання. На честь 50-річчя Великого Жовтня підприємства області достроково виконали 10-місячне завдання, давши країні понад план на 17,5 млн. крб. продукції. 15 колективів завоювали пам'ятні прапори. Серед них Здолбунівський цементно-шиферний комбінат, Квасилівський дослідний завод, Ровенське будуправління № 22 та інші.

З новим трудовим натхненням готувалися трудящі краю до відзначення 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. На підприємствах народжувалися цінні починання, в яких яскраво виявлялося комуністичне ставлення до праці, висока патріотична свідомість радянських людей. Колектив Смизького ДОКу ім. Кірова виступив ініціатором змагання за підвищення рентабельності виробництва, колективи Ровенського льонокомбінату і Здолбунівського ордена Жовтневої Революції цементно-шиферного комбінату включилися в похід за дострокове виконання виробничих планів. У ленінському ювілейному році область достроково виконала восьмий п'ятирічний план випуску промислової продукції. Це зростання становить 62 проц. проти запланованих 53 проц. За цей час освоєно серійний випуск 109 нових видів продукції. Значно збільшились виробничі фонди, підвищився рівень механізації й автоматизації, зросла енергоозброєність підприємств. За роки п'ятирічки у виробництво було запроваджено десятки тисяч раціоналізаторських пропозицій, що дало економії державі на 23,7 млн. крб. На 20 проц. підвищилась продуктивність праці, за рахунок чого одержано майже 75 проц. приросту промислової продукції. Протягом п'ятирічки введено в дію 15 нових потужних підприємств: Ровенський завод азотних добрив, Ровенська фабрика нетканих матеріалів, найбільший в Радянському Союзі цех деревностружкових плит на Костопільському домобудівному комбінаті, Острозький цукровий і Любомирський силікатний заводи та ін. Споруджено 1800 тис. кв. метрів житла, сотні об'єктів охорони здоров'я, освіти, культури, побуту.

Дедалі Ровенщина робила все відчутніші кроки на шляху дальшої індустріалізації краю. Створювалися нові галузі промисловості, які невпізнанно змінювали обличчя області, її економічний потенціал. Поряд з деревообробною промисловістю, розвивалася текстильна, хімічна, зростали випуск запасних частин до сільськогосподарських машин, виробництво мінеральних добрив, високовольтної апаратури. Тепер за 16 робочих днів область видає стільки продукції, скільки її було вироблено за весь 1940 рік. Продукція підприємств Ровенщини відома в 32 країнах світу.

Швидкими темпами розвивається і сільське господарство Ровенщини. В 1952 році замість 1077 маломіцних стало 540 великих колективних господарств. Рішення вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС допомогли партійним організаціям і органам Радянської влади піднести сільське господарство, розвинути провідні галузі колгоспного виробництва. Краще почали обслуговувати колгоспи МТС, які одержували від держави більше тракторів, комбайнів та іншої сільськогосподарської техніки. Багато господарств виростили тоді високий урожай, збільшили поголів'я громадського тваринництва, створили необхідні фонди для дальшого розвитку артільного господарства.

У порівнянні з 1952 роком загалом по області

Обробіток цукрових буряків у колгоспі «Комунар» Здолбунівського району. 1969 р.

Відділення «Сільгосптехніки», с. Верба Дубнівського району. 1972 р.

підвищилась урожайність зернових і технічних культур, картоплі й овочів. На кожному гектарі колгоспники зібрали по 207 цнт цукрових буряків замість 175 цнт. А весь валовий збір був вищий на 830 тис. цнт, за рахунок чого країна одержала близько мільйона пудів додаткового цукру. Проведено розширення посівної площі льону-довгунця на 33 проц. і здано державі вдвоє більше волокна. Передові колгоспи, бригади й ланки одержали льоноволокна від 4 до 6 цнт з гектара на всій посівній площі. На 10,5 тис. га збільшились площі під картоплею.

Трудівники колгоспів і радгоспів добилися успіхів і в розвитку тваринництва. Поголів'я великої рогатої худоби збільшилось на 12 проц., у т. ч. корів — на 45,6, овець — на 28, свиней — на 45,8, птиці — на 34 проц. Водночас підвищилась продуктивність тваринництва, що забезпечило зростання його валової товарної продукції.

Зростання продукції землеробства і тваринництва дало змогу області достроково розрахуватися з державою за 1953 рік по здачі сільськогосподарської продукції і сировини, створити насінні, фуражні та інші громадські фонди. Колгоспи збільшили грошові прибутки на 71 млн. крб., неподільні фонди — на 83 млн. карбованців.

Постійну допомогу колгоспам подавала держава, сільське господарство озброювалось потужною технікою. На початку 1954 року в області було вже 2856 тракторів (в 15-сильному обчисленні) і 609 комбайнів. Для піднесення виробничої діяльності колгоспів підбиралися досвідчені кадри, посилювалась політмасова робота на селі. До кінця 1955 року в області було зміцнено керівництво в 97 артілях. Головами правлінь колгоспів стали 22 секретарі райкомів партії, 7 голів райвиконкомів, 22 завідуючі відділами райкомів партії та райвиконкомів, 46 працівників промисловості і транспорту. Для підготовки кваліфікованих кадрів відкривалися спеціальні курси і школи.

На дальший розвиток сільського господарства позитивно вплинула реорганізація МТС у ремонтно-технічні станції. Після реорганізації МТС колгоспи придбали 4462 трактори і 867 зернозбиральних комбайнів.

У боротьбі за виконання завдань, які покладалися на радянські органи в галузі сільського господарства, велика роль належала сільським Радам. Вони повсякденно працювали над дальшим підвищенням культури землеробства, дбали про раціональне використання землі, техніки, слідкували за впровадженням раціональних сівозмін і високоврожайних сортів сільськогосподарських культур. В галузі тваринництва зосереджувалась увага на підвищенні його продуктивності, поліпшенні племінної справи та зміцненні кормової бази. Виконавчі комітети систематично виносили на обговорення Рад актуальні проблеми економіки, кваліфікованіше вирішували питання бюджетно-фінансової роботи, використання основних фондів у колгоспах, підвищення ефективності виробництва. Внаслідок активної діяльності сільських Рад колгоспи значно підвищили врожайність усіх сільськогосподарських культур, продуктивність тваринництва, збільшили свої прибутки. В 1958 році, зокрема, грошові прибутки колгоспів становили 779 млн. крб., на 568 млн. більше у порівнянні з 1953 роком. Неподільні фонди колгоспів зросли більше, ніж у 4 рази[1].

---

[1] Радянська Ровенщина, стор. 385.

Активну участь у боротьбі за дальше піднесення сільського господарства брали комсомольські організації. В 1953—1954 рр. у сільськогосподарському виробництві працювало вже понад 10 тис. комсомольців, або чверть загального складу комсомольської організації області[1]. З 1958 року серед сільської молоді розгорнувся рух за право називатися ударником комуністичної праці. Першими у цей масовий рух включилися комсомольсько-молодіжні ферми колгоспів «Ленінським шляхом» Ровенського та «Зоря комунізму» Дубнівського районів.

Колгоспам допомагали промислові підприємства. Вони брали над ними шефство, проводили там виховну роботу, допомагали налагоджувати сільськогосподарське виробництво. За допомогою шефів колгоспи області з вересня 1953 року до весни 1954 року збудували 15 теплиць, відремонтували близько 15 тис. парникових рам. Лише один Дубнівський ливарно-механічний завод відремонтував для колгоспів району 48 сільськогосподарських машин, 65 цистерн під пальне та 8 кормозапарників. Для роботи в сільському господарстві з промисловості й транспорту було направлено 109 спеціалістів, у т. ч. 30 інженерів і техніків-механіків.

Шефська допомога колгоспам здійснювалась і в наступних роках. У 1955 році підприємства виготовили понад 16 тис. парникових рам, збудували 9 теплиць, 50 вагончиків для польових станів, 3 електростанції, електрифікували 17 колгоспів, забезпечивши їх матеріалами й інструментами. Партійні, профспілкові й комсомольські організації підприємств влаштовували шефські концерти, направляли в колгоспи агітбригади, читали лекції, виготовляли наочну агітацію.

Хліборобам області у великій пригоді стала Всесоюзна сільськогосподарська виставка, звідки вони черпали передовий досвід. Згодом вони й самі були її учасниками. У 1954 році колгоспи Ровенщини зібрали по 230,8 цнт з гектара цукрових буряків, за що область представили на ВСГВ. Наступного року з Ровенської області учасниками виставки затвердили 34 колгоспи, 9 тваринницьких ферм, 60 рільничих бригад, 480 колгоспників, механізаторів та інших спеціалістів сільського господарства[2].

Вжиті партією і урядом заходи, повсякденна виховна робота партійних і комсомольських організацій, самовіддана праця колгоспників забезпечували неухильне піднесення сільського господарства. За виробничі успіхи 261 чоловік був відзначений урядовими нагородами. Ланкова колгоспу «Заповіт Ілліча» Ровенського району А. А. Васильчук першою в області удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці. Її ланка виростила по 731 цнт цукрових буряків на кожному з чотирьох гектарів закріпленої за нею площі. Почин ланкової підхоплювали інші буряківники. За вирощування високих урожаїв цукрових буряків ланковим колгоспу ім. Дзержинського (нині «Перемога») Ровенського району М. М. Годлевській, К. П. Пастушок, Х. М. Совко було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Таких же нагород згодом удостоїлись свинарки колгоспу ім. Дзержинського Ровенського району Є. К. Гордійчук, О. І. Голуб, М. К. Доценко, ланкова колгоспу ім. РСЧА Мізоцького району З. С. Шах.

Трудівники сільського господарства області щоразу добивалися нових успіхів у виробництві продукції землеробства і тваринництва. Навіть у несприятливих погодних умовах 1959 року вони з честю виконали свої зобов'язання — одержали в середньому з гектара стопудовий урожай зернових культур і по 272 цнт цукрових буряків.

Передача трудящим с. Малина Млинівського району землі, взятої радянською делегацією з братської могили с. Лідіце ЧССР. 1967 р.

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 7, спр. 1, арк. 88.

[2] Там же, оп. 8, спр. 2, арк. 23, 25.

За роки семирічки сільське господарство все більше забезпечувалося сучасною технікою. Вже на початку 1963 року на колгоспних ланах працювало понад 6 тис. тракторів, 2123 комбайни, 2,8 тис. вантажних автомашин та багато іншої сільськогосподарської техніки. Майже всі польові роботи були механізовані, 90 проц. колгоспів електрифіковано. Все це забезпечило дальші успіхи в розвитку колгоспної економіки. На кінець семирічки хлібороби області в порівнянні з 1940 роком збільшили виробництво озимої пшениці в 2,5 раза, цукрових буряків більш як у десять разів, льону-довгунця — у п'ять разів[1]. 2178 передовиків сільськогосподарського виробництва були нагороджені орденами й медалями.

Втілюючи в життя рішення березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, колгоспники Ровенщини ще з більшим ентузіазмом розгорнули боротьбу за піднесення культури землеробства, за дальший розвиток громадського тваринництва. В 1966 році на 30 тис. гектарів були проведені роботи щодо поліпшення кормових угідь. Більше почали осушувати й освоювати заболочені землі, яких на території області налічувалося до 570 тис. га, з них 191 тис. га було осушено за попередні роки. Тепер постало завдання — всю непридатну землю перетворити на родючі поля. З цією метою розробили план проведення меліоративних робіт на всіх заболочених місцях. Для цього виділялися великі кошти, техніка. В 1966—1970 рр. на меліоративні заходи було асигновано понад 67 млн. крб. Використовуючи допомогу держави, хлібороби й меліоратори Ровенщини протягом восьмої п'ятирічки освоїли понад 84 тис. га боліт і надмірно зволожених земель.

У 1972 році в області меліоративні роботи виконували 13 будівельних організацій тресту «Поліссяводбуд», 24 механізовані загони системи «Сільгосптехніки», 4 управління експлуатації осушувальних систем, у яких налічувалося понад 700 інженерно-технічних працівників і понад 5 тис. кваліфікованих робітників. На озброєнні водогосподарських організацій і загонів «Сільгосптехніки» було 280 екскаваторів, 290 бульдозерів, понад тисячу тракторів і стільки ж автомашин та багато іншої потужної техніки.

Внаслідок проведення меліорації розширились посівні площі, підвищилась урожайність сільськогосподарських культур. В середньому з гектара осушених земель збирали по 16,7 цнт зернових, по 21,2 цнт багаторічних трав. Ще вищих врожаїв добиваються колгоспи ім. XXII з'їзду КПРС Костопільського, «Перемога» Корецького, «Іскра» Острозького районів, які щороку одержують по 25—32 цнт зернових і по 35—40 цнт сіна багаторічних трав. Кошти, вкладені в осушення, тут окупилися за 3—4 роки.

Приклад ефективного використання меліоративних земель показує колгосп «Перше травня» Сарненського району. На кінець восьмої п'ятирічки він осушив понад 2200 гектарів земель — майже половина всіх площ, що є в користуванні колгоспу. Щоб мати з цих земель найбільшу віддачу, хлібороби старанно доглядають канали, гідротехнічні споруди, впроваджують передову агротехніку сільськогосподарських культур. У 1970 році на осушених площах з кожного гектара колгосп одержав по 33,2 цнт озимої пшениці, по 26,1 цнт жита, по 245 цнт картоплі. Це значно більше, ніж на старооораних землях, де було вирощено озимої пшениці по 18,7 цнт, жита — 16,8 цнт, картоплі — 167 цнт. Краще вродили на освоєних землях і багаторічні трави та кукурудза.

Поряд з колгоспним виробництвом, що є основним сектором сільського господарства області, успішно розвивається радгоспне виробництво. На Ровенщині є 35 радгоспів. Вони спеціалізуються на розвитку м'ясо-молочного тваринництва. Виробничі процеси тут механізовані, господарство ведеться на засадах агротехнічної науки. Багато років провідне місце посідає радгосп ім. Дзержинського Сарненського району. Щороку він продає державі до 700 голів великої рогатої худоби, збирає високі врожаї сільськогосподарських культур. За високі виробничі показ-

[1] Бойова і трудова слава Ровенщини, стор. 76.

ники 20 працівникам радгоспу присвоєно звання майстрів тваринництва, понад 50 чоловік нагороджено орденами й медалями СРСР.

Раціональне господарювання забезпечило зростання грошових доходів колгоспів і радгоспів. З 294 колгоспів області на кінець 1967 року 268 перейшли на гарантовану грошову оплату. За останні два роки восьмої п'ятирічки оплата одного людино-дня в колгоспах зросла на 45,3 проц. У 1970 році вирощено ще вищий урожай зернових — по 23,4 цнт з кожного гектара посіву на круг.

У 1967 році Ровенську область за активну участь у партизанському русі, мужність і стійкість, виявлені трудящими Ровенщини в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками у період Великої Вітчизняної війни, і за успіхи, досягнуті в господарському і культурному будівництві, нагороджено орденом Леніна. Це була велика подія в житті трудящих краю. Висока нагорода викликала у них новий приплив творчої енергії, окрилила на ще більші подвиги в боротьбі за примноження багатств міст і сіл, за дальше піднесення народного господарства. У відповідь на піклування Центрального Комітету КПРС і Радянського уряду трудящі області одностайно заявили, що вони виправдають звання орденоносної Ровенщини, віддадуть усі сили, всю творчу енергію великій справі партії — справі побудови комунізму в нашій країні. На відзначення 50-річчя Великого Жовтня області також вручено пам'ятний Червоний прапор ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС. 6536 трудівників відзначено орденами й медалями. Пам'ятний червоний прапор ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС в ювілейні дні одержав колгосп «Україна» Млинівського району, пам'ятний Червоний прапор ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР та Укрпрофради — колгосп ім. Шевченка Сарненського району.

Підготовка до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна викликала нову хвилю трудового піднесення. Партійні організації розгорнули роботу по пропаганді ленінської теоретичної спадщини, роз'яснювали населенню партійні постанови, питання міжнародного життя. У 1969—1970 рр. в системі партійної і комсомольської політосвіти твори В. І. Леніна вивчали 90 тис. чоловік. На честь ювілею трудящі ставали на ленінську трудову вахту, підвищували продуктивність праці.

За досягнуті успіхи в 1970 році 5 колективів області нагороджено Ленінськими ювілейними почесними грамотами ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС, 9 колективів — грамотами ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради. Понад 46 тис. трудящих області нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Розвиток промислового й сільськогосподарського виробництва, піднесення економіки області сприяли підвищенню добробуту трудящих. Середня заробітна плата робітника в 1970 році становила 99,7 крб. проти 78,2 крб. у 1965 році, а доходи колгоспників збільшилися в два рази. Це дало можливість краще харчуватись, одягатись, задовольняти свої культурно-побутові потреби. Зріс продаж населенню товарів культурно-побутового призначення — телевізорів, радіоприймачів, холодильників, пральних машин, мотоциклів. Поліпшуються житлові умови робітників, колгоспників і службовців. За 1966—1970 рр. на житлове будівництво асигновано 62 млн. крб., нові упорядковані квартири одержали понад 13 тисяч сімей.

Про зріст добробуту трудящих області нині свідчить кожна сім'я. Так, слюсар Здолбунівського цементно-шиферного комбінату В. К. Дрегер, сім'я якого складається з 5 чоловік, живе в трикімнатній квартирі, де є всі вигоди. Він, дружина, дочка і сини мають професію, всі працюють на одному підприємстві, щомісяця заробляють до 700 крб., не враховуючи премій. Живуть у достатку. Лише в 1971 році вони купили спальний гарнітур, холодильник, добротні костюми, багато інших речей.

Дуже бідно колись жила селянка Є. З. Ковалець з с. Зорі Ровенського району. В її господарстві було 1,5 га землі, одна конячина. Вона з дітьми багато працювала,

В аудиторії програмованого навчання Ровенського державного педагогічного інституту ім. Д. З. Мануїльського. 1972 р.

але ніяк не могла вибитися із злиднів. В 1950 році Є. З. Ковалець вступила в колгосп. За її самовіддану працю їй добре віддячували, діти вчилися. Тепер вона на заслуженому відпочинку, одержує колгоспну пенсію. Старша дочка Надія стала вчителькою. Молодша — Олена — очолює механізовану ланку, вона член КПРС, нагороджена орденом Леніна. Чоловік Олени С. О. Малашкевич працює в колгоспі трактористом, він теж член КПРС, депутат районної Ради. Малашкевичі удвох заробляють близько 350 крб. у місяць. Вони мають гарний будинок. У кімнатах сучасні меблі, килими. Є своя бібліотека.

Соціалістичні перетворення, що сталися за роки Радянської влади, докорінно змінили обличчя поліських міст і сіл. Так, село Селець Дубровицького району до возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР було убогим і занедбаним. Понад 70 проц. дорослого населення не знало грамоти. В початковій школі з трьох класних кімнат навчання велося тільки польською мовою. За медичною допомогою, яка надавалася за велику плату, доводилося звертатися в Дубровицю. Жодного культосвітнього закладу в селі не було. Гнані голодом і нуждою, селяни залишали рідне село і в пошуках куска хліба їхали в Аргентіну, Бразілію. Важка безпросвітна праця, неписьменність, безкультур'я, тяжкий соціальний і національний гніт — таким було життя трудящих Сельця колись.

Не впізнати Сельця в наші дні. Воно помолоділо, обновилося, виросло. Його жителі користуються всіма благами соціалістичної культури, побутовими послугами. Всі діти шкільного віку навчаються. Кожні два будинки з трьох на селі — нові, просторі, криті залізом, шифером або черепицею. Їх колгосп «Зоря комунізму» споруджує за виплату протягом п'яти років. Сільські вулиці забруковані, село зв'язане автошляхом з райцентром. В селі збудовано середню школу на 560 місць, просторий будинок культури, широкоекранний кінотеатр, дитячі ясла та садок, фельдшерсько-акушерський пункт. До послуг жителів села магазини господарських товарів, чайна, кравецька і шевська майстерні. До будинків колгоспників підведено електричне світло, радіо, водопровід.

За 1966—1970 рр. в області побудовано більш як 250 об'єктів охорони здоров'я, введені в дію великі лікувальні комплекси в Ровно, Дубні, Дубровиці. У 1972 році на Ровенщині діяло 127 лікарень, майже 700 фельдшерсько-акушерських пунктів та 300 колгоспних пологових будинків, де працюють понад 1800 лікарів і 7178 чоловік середнього медичного персоналу.

У 1971/72 навчальному році в 890 школах області навчалося понад 196 тис. учнів. До послуг малят 150 постійно діючих дитячих садків і ясел, 21 будинок піонерів, 9 дитячих спортивних шкіл. На ниві народної освіти зайнято 13 707 учителів. Особливо багато зроблено для переходу до загальної середньої освіти. За восьму п'ятирічку додатково відкрито 46 середніх шкіл, вжито ефективних заходів для зміцнення навчально-матеріальної бази. Понад 8500 юнаків і дівчат набувають знань у 32 середніх спеціальних і професійно-технічних навчальних закладах.

Справжніми кузнями підготовки спеціалістів для народного господарства й культурно-освітніх закладів стали вузи області — Український інститут інженерів водного господарства, педагогічний інститут ім. Д. З. Мануїльського і культосвітній факультет Київського інституту культури, розміщені в Ровно. Серед викладачів інститутів — 5 докторів і 168 кандидатів наук. У 1972 році вищі й середні спеціальні навчальні заклади випустили понад 5000 фахівців.

Над розробкою багатьох проблем науки і практики працюють не лише інститути, а й науково-дослідні установи. Чимало проблем розв'язали Ровенська обласна науково-дослідна сільськогосподарська станція та Сарненська науково-дослідна станція осушення й освоєння заболочених земель.

В області працює 19 тис. спеціалістів з вищою і 41 тис. з середньою спеціальною освітою. В інститутах, училищах, технікумах і школах нині навчається понад 250 тис. чоловік — кожен четвертий житель області.

Зустріч представників узбецької культури з трудящими м. Ровно. 1968 р.

Культура і мистецтво стали справді народними. В 1972 році на Ровенщині діяло 892 клуби, будинки і палаци культури, 20 музичних шкіл і училищ, 1410 масових бібліотек, книжковий фонд яких становить 9302 тис. екземплярів, обласний музично-драматичний театр ім. М. Островського, 5 народних театрів, обласна філармонія, 40 громадських музеїв, 846 кіноустановок. У містах і селах працює 78 тис. телевізорів і 192 тис. радіоточок.

Розквітає самодіяльна творчість. При клубах і будинках культури працюють 7514 аматорських гуртків і колективів, які об'єднують близько 118 тис. чоловік. Багато самодіяльних колективів досягли високої виконавської майстерності, стали популярними серед населення. Драматичним колективам Ровенського міського будинку культури і клубу залізничників ім. Першого травня, Дубнівського і Острозького будинків культури присвоєно найменування самодіяльних народних театрів. Творчо працюють танцювальні гуртки. Крім загальновідомих народних танців, до свого репертуару вони включають сценічні постановки на місцеву тему. Широкої популярності набули танці «Поліська кадриль» і «Поліська полька», створені в селах Дубровицького району, «Гречка» Сарненського району, «Шалантух» Березнівського району. Танцювальний колектив Ровенського будинку культури виступав у Москві під час Декади української літератури й мистецтва в 1954 році. Йому присвоїли звання заслуженого самодіяльного ансамблю танцю УРСР.

Люблять на Ровенщині й пісні. У програмі хорових колективів можна зустріти пісні всіх народів нашої країни. Водночас створюються нові тексти й мелодії членами місцевих гуртків. Авторами «Пісні про рідний колгосп» є хористи Демидівського колгоспу «Україна», пісень «Княгиняночка» і «Приїжджайте до нас» — аматори Княгининського колгоспу «Ленінський шлях» Млинівського району. По всіх селах стала улюбленою «Поліська пісня про Леніна» самодіяльного композитора В. П. Кирильчука. Музику до текстів пишуть також Б. П. Долін, В. В. Толканьов, М. І. Каганов, Л. В. Жевченко та інші місцеві самодіяльні композитори. За високомайстерну популяризацію пісенної творчості хоровим колективам Дубнівського районного будинку культури, колгоспів «Зоря комунізму» Ровенського та ім. Ватутіна Сарненського районів та інших присвоєно звання самодіяльних народних хорів.

В 1966—1967 рр. по області пройшла фольклорна естафета. Від села до села по всіх районах передавалися спеціальні зошити, в які за певною тематикою вносились записи фольклорних творів. Тоді було зібрано багато цікавих пісень, поетичних і прозових творів, використаних під час розробки нової обрядності. 1968 року в Дубровиці відбулося показове свято фольклору. Пісенний матеріал, народна символіка були продемонстровані через обрядові свята: косарські обжинки, весілля, вшанування кращої колгоспної трудової сім'ї.

В області дбають, щоб уся фольклорна творчість була зібрана і всебічно використана самодіяльними колективами. Ряд експедицій запису обрядових пісень організовував Ровенський педінститут. Систематично цю роботу ведуть працівники

Герої Соціалістичної Праці колгоспу «Перемога» с. Корнина Ровенського району. Зліва направо: О. І. Голуб, Є. К. Гордійчук, Т. Ф. Бойко, М. М. Годлевська, Х. М. Совко, К. П. Пастущик, М. К. Доценко.

обласного будинку народної творчості, викладачі й учні Дубнівського культосвітнього училища. Кращі зразки місцевих творів друкувалися в збірниках «Літературний альманах», «Пісні над Горинню. Вокальні твори композиторів Ровенщини», «Літературна Ровенщина». У їх виданні брали участь члени Спілки письменників України О. С. Ткачук, П. Х. Красюк та члени обласного літературного об'єднання Г. П. Сербін, М. О. Кузьменко, В. К. Андрійчук та інші.

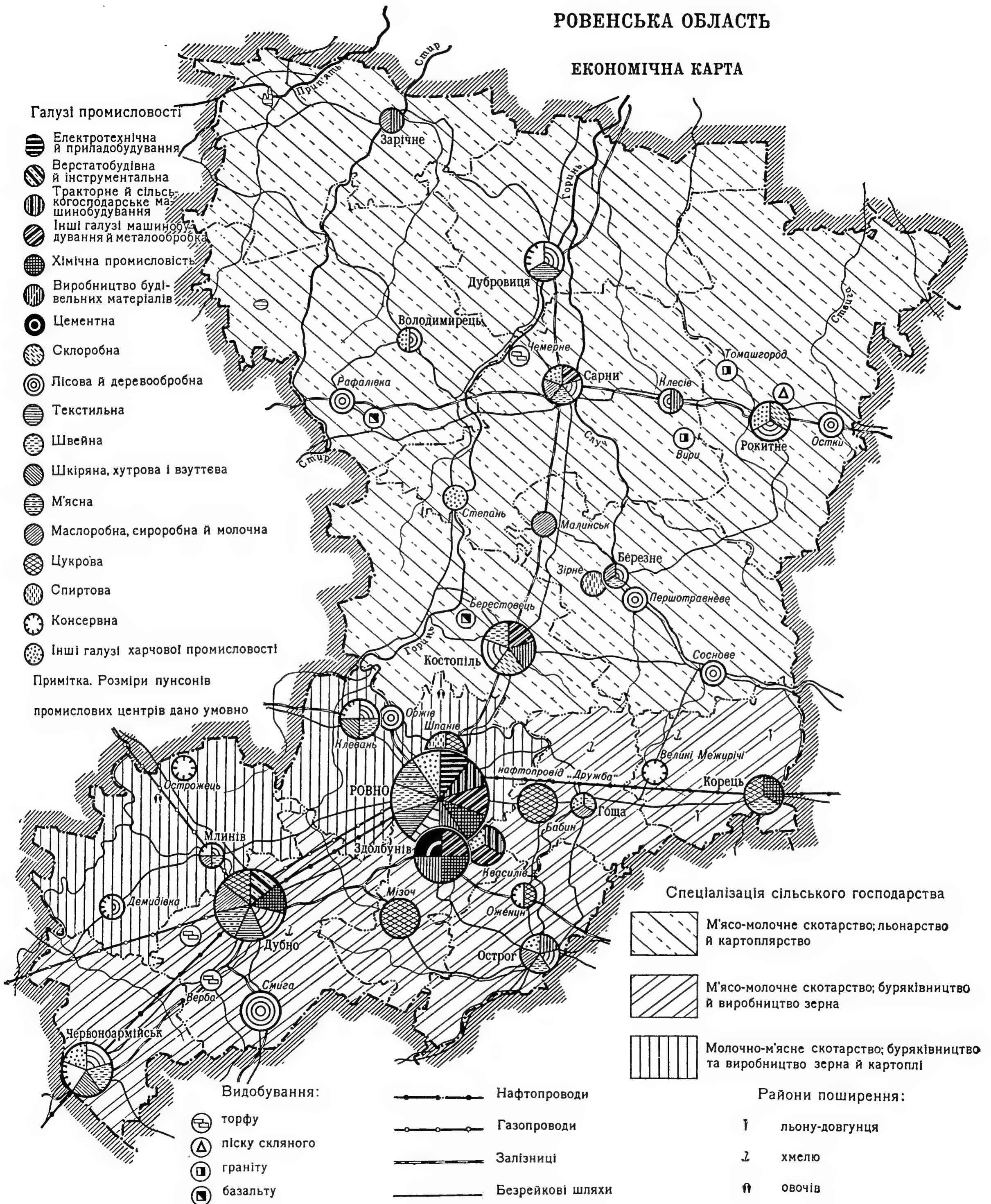
На ниві народного декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва в області трудиться понад 300 ткаль, вишивальниць, килимарів, різьбярів, інкрустаторів, гончарів та інших майстрів. Часто можна побачити на обласних і районних художніх виставках роботи килимарів і майстрів ткацтва заслуженого майстра народної творчості УРСР Г. Й. Леончук з Володимирця, Н. Т. Невідомської з Млинівського, Т. І. Булат, Г. І. Степанюк, К. А. Ковальчук з Березнівського, М. М. Савчук із Сарненського, М. М. Панащук з Дубнівського районів. Художня вишивка найбільш поширена у північних районах. Визначним осередком народних умільців є село Велике Вербче Сарненського району, де живуть вишивальниці К. Р. Робейко, Г. З. Давидюк, Г. Н. Робейко, П. С. Мельник та К. С. Мельник. У поліських районах працюють також майстри різьби по дереву та інкрустації. Різьбою тут прикрашають вікна, двері, посуд та інші домашні речі. Часто в орнамент вплітають кольорову солому, що створює приємні візерунки. Самодіяльні майстри виготовляють і тематичні панно.

Народні таланти Ровенщини всебічно продемонстрували свої здібності під час обласних оглядів художньої самодіяльності, які проходили на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. У них взяло участь понад 86 тис. чоловік. Республіканський фестивальний комітет відзначив 59 колективів і окремих аматорів золотими, срібними й бронзовими медалями.

Соціалістичні перетворення на Ровенщині, як і в усіх західних областях України, розквіт економіки, науки і культури краю є ще одним переконливим свідченням невичерпних можливостей соціалістичного суспільства й радянського державного ладу. Вони яскраво показують силу й могутність нашої багатонаціональної Вітчизни, яка у 1972 році урочисто відзначила 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Благодатні плоди безкорисливої дружби і співробітництва радянських народів-братів виявляються на кожному кроці трудового життя Ровенщини. У будівництві Ровенського льонокомбінату брало участь майже 68 міст Радянського Союзу. З усіх куточків країни на адресу будови надходило устаткування. Зараз у цехах комбінату працюють машини й верстати з Москви, Ленінграда, Талліна, Пскова, Йошкар-Оли (Марійська АРСР), Саранська (Мордовська АРСР), Баку, Тбілісі, Горького тощо. Допомагали в монтажі й налагодженні устаткування досвідчені спеціалісти з Орші, Костроми, Великих Лук. Ровенські текстильники проходили підготовку в Орші, Смоленську та інших містах СРСР.

На будівництві Костопільського домобудівного комбінату пліч-о-пліч з українцями працювали росіяни, білоруси, представники інших братніх народів. На підприємстві встановлено стругальні верстати з Московського заводу деревообробних верстатів, бункери для стружки — з Вологодського заводу «Північний комунар», гідравлічні насоси з електродвигунами — з Єреванського заводу гідронасосів, елек-

РОВЕНСЬКА ОБЛАСТЬ
ЕКОНОМІЧНА КАРТА
Галузі промисловості
Електротехнічна й приладобудування
Верстатобудівна й інструментальна
Тракторне й сільськогосподарське машинобудування
Інші галузі машинобудування й металообробка
Хімічна промисловість
Виробництво будівельних матеріалів
Цементна
Склоробна
Лісова й деревообробна
Текстильна
Швейна
Шкіряна, хутрова і взуттєва
М'ясна
Маслоробна, сироробна й молочна
Цукрова
Спиртова
Консервна
Інші галузі харчової промисловості
Примітка. Розміри пунсонів промислових центрів дано умовно
Спеціалізація сільського господарства
М'ясо-молочне скотарство; льонарство й картоплярство
М'ясо-молочне скотарство; буряківництво й виробництво зерна
Молочно-м'ясне скотарство; буряківництво та виробництво зерна й картоплі
Видобування:
торфу
піску скляного
граніту
базальту
Нафтопроводи
Газопроводи
Залізниці
Безрейкові шляхи
Райони поширення:
льону-довгунця
хмелю
овочів
Прип'ять
Стир
Горинь
Случ
Зарічне
Дубровиця
Володимирець
Чемерне
Сарни
Клесів
Томашгород
Рокитне
Остки
Вири
Рафалівка
Степань
Малинськ
Березне
Зірне
Першотравневе
Берестовець
Костопіль
Соснове
Клевань
Оржів
Шпанів
Острожець
Ровно
нафтопровід „Дружба"
Великі Межиричі
Корець
Гоща
Бабин
Здолбунів
Квасилів
Млинів
Демидівка
Дубно
Мізоч
Оженин
Острог
Верба
Смига
Червоноармійськ

Делегати XXIV з'їзду КП України від Ровенської обласної партійної організації. 1971 р.

тродвигуни — з Грузії, машинобудівні крани — з Білорусії, механічні преси — з Чимкентського заводу пресових автоматів.

Давно вже дружать колективи Здолбунівського ордена Жовтневої Революції цементно-шиферного комбінату та Себряковського ордена Леніна цементного заводу Волгоградської області. Ровенська область змагається з Волинською і Житомирською областями України та Могильовською областю БРСР. Зримі плоди дружби приносить змагання трудівників Дубровицького району з виробничими колективами Столінського району Брестської області БРСР. Вони систематично обмінюються досвідом партійної роботи, господарського і культурного будівництва, обмінюються новинками, допомагають один одному втілювати в життя накреслення XXIV з'їзду КПРС.

Творчим духом пройняте змагання трудящих Сарн і Бєлгорода, лісівників Клевані та Литви, робітників Ровенського й Великолуцького заводів високовольтної апаратури, Ровенського і Костромського льонокомбінатів, хліборобів колгоспу ім. Мічуріна Гощанського району з трудівниками колгоспу «Узвара» Бауського району Латвійської РСР та багатьох інших колективів підприємств, будов, колгоспів.

У квітні 1967 року в Ровенській області було створено відділення радянсько-болгарської дружби. З цього часу Ровенщина особливо міцно й глибоко здружилася з Відінським округом Народної Республіки Болгарії.

Під час святкування 30-річчя возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР на Ровенщині гостювали представники українців з США і Канади. Секретар Ліги американських українців Михайло Торченко, який на початку століття емігрував з батьками у США, заявив, що коли б він усього цього не побачив на власні очі, то ніколи б не повірив, які глибокі зміни сталися за такий короткий час в житті, побуті, культурі і настроях людей в західних областях України[1].

Багато таких сімей, як Торченки, колись емігрувало за кордон. Ще й зараз старі жителі села Вовковиїв Млинівського району пам'ятають, як їхній односелець Х. М. Котовський у 1929 році з дружиною й трьома синами-підлітками виїхав шукати кращої долі до Аргентіни. Важко довелося бідняку і його дітям на чужині корчувати ліс, вирощувати тютюн. Від злиднів та виснажливої праці так і помер Х. М. Котовський за океаном. Його сини в 1955 році повернулися на Батьківщину. Їх привітно й радісно зустріли радянські люди. Наймолодший син Анатолій, якому на чужині вдалося вчитися лише в першому класі, на рідній землі закінчив Львівський державний університет ім. І. Франка, тепер працює журналістом. Середній син Василь працює на Костопільській меблевій фабриці, а найстарший — Дмитро в Здолбунівському «Міжколгоспбуді». Всі вони живуть в достатках.

Новий етап в житті трудящих області, як і всього Радянського Союзу, відкрив XXIV з'їзд КПРС, у роботі якого взяли участь і посланці Ровенської обласної пар-

[1] Газ. «Червоний прапор», 21 жовтня 1969 р.

тійної організації. Трудівники міст і сіл області, натхненні рішеннями XXIV з'їзду КПРС, докладають усіх зусиль для перетворення в життя величних завдань дев'ятої п'ятирічки. Відповідно до Директив XXIV з'їзду КПРС на Ровенщині швидкими темпами розвиваються легка та харчова промисловість. Намічено завершити спорудження фабрики нетканих матеріалів, побудувати льонозаводи в Березному і Володимирці, реконструювати окремі цехи і виробництва Ровенського льонокомбінату, Дубнівської трикотажної фабрики, Дубровицького льонозаводу та ін. Буде освоєно понад 50 видів нових виробів.

У нинішній п'ятирічці накреслена широка програма капітального будівництва. Обсяг капітальних вкладень в народне господарство області за рахунок держави зросте у порівнянні з попередньою п'ятирічкою на 44—45 проц. і становитиме понад 850 млн. карбованців.

П'ятирічним планом передбачено також високі темпи розвитку сільського господарства. Перед колгоспами і радгоспами області стоїть завдання збільшити середньорічне виробництво зерна на 17,3 проц. і довести його валовий збір на кінець п'ятирічки до 650 тис. тонн. У господарствах лісостепової зони врожайність зернових має досягти 26—30 цнт з гектара. Особливо важливого значення надається розвитку тваринництва. В 1975 році Ровенщина даватиме на сто гектарів сільськогосподарських угідь по 393 цнт молока та 98 цнт м'яса. Надій молока на кожну фуражну корову становитиме 2700—2800 кілограмів.

Значно буде піднесено добробут і культурний рівень населення області. За п'ятиріччя будівники здадуть в експлуатацію 750 тис. кв. метрів житлової площі. Це майже 15 тис. добре обладнаних квартир. На спорудження шкіл, лікувальних закладів заплановано асигнувати 14,2 млн. карбованців.

Над здійсненням величної програми енергійно трудиться все населення області. Результати виконання першого року дев'ятої п'ятирічки показують, що поставлені завдання успішно перетворюються в життя. Уже 20 грудня 1971 року підприємства області завершили річний виробничий план і дали додатково продукції на 28,5 млн. карбованців.

Небувалих успіхів добилися хлібороби області. В 1971 році вони виростили по 27,3 цнт зернових з гектара, по 151 цнт картоплі, 340 цнт цукрових буряків. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 338,3 цнт молока і по 76,3 цнт м'яса. План продажу хліба державі виконано на 131 процент.

За успіхи в соціалістичному змаганні й високі врожаї зернових області третій рік підряд присуджується перехідний Червоний прапор ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР.

Провідне місце в промисловому прогресі, в розвитку економіки області, створенні її матеріальних цінностей належить робітничому класу. В його лавах понад 150 тис. чоловік. Серед робітничого класу виросла ціла плеяда передовиків виробництва, талановитих раціоналізаторів. До цих новаторів промислового прогресу належать Герої Соціалістичної Праці делегати XXIV з'їзду КПРС ткаля Ровенського льонокомбінату М. С. Бондарєва, машиніст обертової печі Здолбунівського цементно-шиферного комбінату Є. Л. Головерса. Пошаною й авторитетом користуються у робітничих колективах наладчик Ровенського заводу високовольтної апаратури, почесний громадянин міста Ровно В. В. Веремієнко, водій Дубровицького лісгоспзагу Л. Я. Шиловець, токар Дубнівського ливарно-

Зустріч хліборобів колгоспу ім. Леніна Дубровицького району Ровенської області і колгоспу ім. 17 Вересня Столінського району Брестської області, присвячена 50-річчю утворення СРСР. 1972 р.

механічного заводу С. М. Цюрук, токар Ровенської автоколони 2217 Н. Й. Шишко, слюсар Квасилівського дослідного заводу С. О. Баришкевич, робітниця Костопільського домобудівного комбінату Є. О. Марчук та багато інших, які всі свої сили й енергію віддають на благо рідної Батьківщини.

Попереду в змаганні за дострокове виконання завдань дев'ятої п'ятирічки в сільському господарстві йдуть Герої Соціалістичної Праці доярка К. І. Леус, свинарка Є. К. Гордійчук, ланкові А. Ф. Гладчук і К. О. Тишковець, механізатори М. Ф. Солтис, І. П. Новак, тисячі новаторів сільськогосподарського виробництва.

Заслужені успіхи в господарському й культурному будівництві трудящі Ровенщини здобувають під керівництвом обласної партійної організації. В різний час першими секретарями Ровенського обкому КП України працювали В. А. Бегма, В. Д. Чучукало, Т. С. Жуков, О. І. Денисенко, І. О. Мозговий. Нині обласну партійну організацію очолює Т. І. Панасенко. На обліку обласної партійної організації в 1971 році перебувало близько 42 тис. комуністів, з яких 65 проц. зайняті безпосередньо у сфері матеріального виробництва. Комуністи відіграють авангардну роль на всіх ділянках багатогранного життя, яким живе разом з усією країною Ровенська область.

Бойовими помічниками комуністів є комсомольці. Обласна комсомольська організація на 1 січня 1972 року налічувала 110 886 членів ЛКСМУ. Комсомольці проводять багатогранну роботу серед молоді, виховуючи її в дусі комунізму, мобілізовують юнаків і дівчат на виконання планів дев'ятої п'ятирічки. На підприємствах, в колгоспах і радгоспах трудиться понад 1100 комсомольсько-молодіжних колективів.

Ось уже 15 років, як відгукнувшись на заклик комсомольців Рокитнівського району, юнаки й дівчата області беруть активну участь у піднятті «поліської цілини» — осушенні заболочених земель. Комсомольці піклуються про розвиток тваринництва і піднесення його продуктивності. Підтримавши ініціативу Долгоруківської районної комсомольської організації Липецької області, комсомольці Здолбунівського і Дубровицького районів організували у себе десятки молодіжних загонів механізації трудомістких процесів на тваринницьких фермах. Їх почин підтримали комсомольці всіх районів області.

В розвитку економіки області, в дальшому піднесенні матеріального добробуту й культурного рівня трудящих діяльну участь беруть місцеві Ради. До роботи вони залучають широкий актив робітників, колгоспників і трудової інтелігенції. Радам допомагають 2400 постійних комісій, які налічують понад 12 тис. активістів. Місцеві Ради на своїх сесіях розглядають плани розвитку господарства, звіти керівників підприємств, колгоспів, культурно-освітніх закладів, вирішують ряд конкретних питань про використання місцевих ресурсів у промисловості й сільському господарстві, про поліпшення благоустрою населених пунктів, організацію відпочинку для трудящих тощо. Виконком обласної Ради депутатів трудящих щорічно підводить підсумки соціалістичного змагання, популяризує роботу кращих колективів. Пере-

В залі спільного урочистого засідання обкому і міськкому КП України, обласної і міської Рад депутатів трудящих, присвяченого 50-річчю утворення СРСР, м. Ровно. 1972 р.

можцями змагання за 1971 рік стали Деражненська, Козинська, Семидубська, Бухарівська, Симонівська, Шубківська сільські Ради.

Вручення колективу Здолбунівського ордена Жовтневої Революції цементно-шиферного комбінату ім. 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції Ювілейного Почесного знака ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС. 1973 р.

До органів місцевих Рад трудящі області вибирають найдостойніших людей — передовиків виробництва, самовідданих працівників науки, освіти і культури, колишніх учасників партизанського руху і Великої Вітчизняної війни. У 1972 році налічувалось понад 15 тис. депутатів обласної, міських, районних, селищних і сільських Рад. А машиніста Здолбунівського депо М. О. Мельника, заслужену вчительку УРСР Героя Соціалістичної Праці Г. Д. Нестеренко, ланкову колгоспу «Світанок» Дубровицького району М. Н. Нестерчук, голову колгоспу «Зоря комунізму» Ровенського району Героя Соціалістичної Праці В. А. Плютинського, ткалю Ровенського льонокомбінату Д. К. Гергелюк, ланкову колгоспу «Жовтень» К. О. Тишковець та інших жителів області обрали депутатами Верховної Ради УРСР.

Депутатами Верховної Ради СРСР обрані голова колгоспу ім. Т. Г. Шевченка Сарненського району Г. К. Мірошниченко, ланкова колгоспу «Ленінський шлях» Млинівського району, Герой Соціалістичної Праці А. Ф. Гладчук, колишній перший секретар Ровенського обкому КП України І. О. Мозговий, міністр соціального забезпечення УРСР, двічі Герой Радянського Союзу О. Ф. Федоров.

Про неухильний розвиток економіки області переконливо свідчить бюджет, який щороку збільшується. На 1972 рік він досяг 108 млн. 10 тис. крб.— на 4 з лишком млн. крб. більше проти 1971 року. Значні суми заплановано на розвиток промисловості, сільського господарства, на побутове обслуговування населення. Зокрема, на житлове й комунальне будівництво, благоустрій міст і сіл, капітальний ремонт житлового фонду асигновано 13 755 тис. крб., на соціально-культурні заходи — 80 721 тис. карбованців.

Важливу роль у комуністичному будівництві відіграють профспілки. На 1972 рік в області налічувалось 298 тисяч членів профспілок Головною сферою їх діяльності є соціалістична економіка, розгортання соціалістичного змагання. Нового розмаху набрало змагання трудящих Ровенщини після постанови ЦК КПРС «Про дальше поліпшення організації соціалістичного змагання». Нині ним охоплено майже всіх трудящих, 44 проц. робітників і колгоспників є учасниками руху за комуністичне ставлення до праці. Шириться змагання за економію й бережливість, дострокове освоєння діючих і нововведених потужностей, комплексну механізацію виробничих процесів, високопродуктивне використання техніки, високу культуру виробництва.

Колективи підприємств, будов, колгоспів, радгоспів, підтримуючи почин робітників Костопільського ордена Леніна домобудівного комбінату, Ровенського льонокомбінату ім. Комсомолу України, трудівників колгоспу «Україна» Млинівського району, борються за підвищення ефективності виробництва, дострокове виконання завдань дев'ятої п'ятирічки.

Керуючись рішеннями XXIV з'їзду КПРС, профспілкові організації стали ширше залучати трудящих до управління виробництвом, поліпшили свою роботу

виробничі наради, товариства винахідників та раціоналізаторів, науково-технічні товариства та інші творчі об'єднання.

Трудящі Ровенщини добре усвідомлюють, що досягнення в розвитку народного господарства і культури краю, в забезпеченні їх матеріальними достатками і підвищенні культурного рівня здобуто завдяки братерській дружбі з усіма народами Радянської Батьківщини під керівництвом Комуністичної партії. Як зазначено в постанові ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік» від 21 лютого 1972 року: «Лише об'єднання всіх сил і ресурсів країни дало змогу радянським людям у найкоротший історичний строк ліквідувати економічну і культурну відсталість, що дісталась у спадщину від царизму та капіталізму, здійснити індустріалізацію країни і соціалістичне перетворення сільського господарства, справжню культурну революцію, побудувати соціалізм і перетворити Союз РСР у могутню високорозвинуту державу, розгорнути будівництво комуністичного суспільства»[1].

Готуючись до 50-річчя утворення СРСР, робітники, колгоспники, трудова інтелігенція області з гордістю оглядали свій героїчний шлях перемог і звершень. На честь цієї знаменної події колективи підприємств ставали на трудову вахту «П'ятнадцять ударних тижнів», присвячених кожній союзній республіці. Після закінчення ударних тижнів колективи підприємств-переможців були записані до обласної Книги трудової естафети, що нині зберігається в Ровенському обласному краєзнавчому музеї.

Славний піввіковий ювілей трудівники сільського господарства зустрічали достроковим виконанням виробничих планів, своєчасною заготівлею сільськогосподарських продуктів, піднесенням економіки колгоспів і радгоспів.

Всюди в містах і селах організовувалися вечори дружби, влаштовувались концерти, виставки, зустрічі з посланцями братніх республік, які приїздили в область на всенародне свято.

За найвищі результати у всесоюзному соціалістичному змаганні на ознаменування 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік 10 колективів Ровенської області нагороджені Ювілейним Почесним знаком ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС та 7 колективів — Ювілейною Почесною грамотою ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради.

Згуртовані навколо Комуністичної партії трудящі Ровенщини впевнено крокують до світлих горизонтів майбутнього, вносять гідний вклад у всенародну боротьбу за побудову комуністичного суспільства в нашій країні.

Г. В. БУХАЛО, С. Г. МАКСИМОВ, П. У. МЕЛЬНИЧУК,
О. П. МОЛЧАНОВ, Г. П. СЕРБІН

---

[1] Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 21 лютого 1972 року. К., 1972, стор. 13.

РО́ВНО

Ровно (Рівне) — місто обласного підпорядкування, адміністративний, економічний і культурний центр Ровенської області. Розташоване в центральній частині області, на річці Усті (у XVIII ст. Оствиця), за 321 км від Києва (по шосейному шляху). Вузол залізничних і автомобільних шляхів. Має повітряне сполучення з Москвою, північними районами області та з багатьма містами України. Площа міста — 36 кв. км. Населення — 130,5 тис. чоловік[1].

Територія сучасного Ровно та його найближчих околиць були заселені з давніх часів. У передмістях Басовому Куті, Тютьковичах, Новому Дворі виявлено три поселення, що існували тут в добу бронзи. Про те, що люди в цих місцях проживали і в перших століттях н. е., засвідчують унікальна річ, знайдена в 1877 році — римський щит, прикрашений різьбою, та окремі римські монети II століття.

На березі річки Усті (в Басовому Куті) та околиці Нового Двору збереглися залишки давньоруського городища, поселення та курганного могильника[2].

Дата заснування Ровно не встановлена. Очевидно, воно виникло в середині XIII ст. у Галицько-Волинському князівстві, бо вже наприкінці цього ж століття місто згадується у зв'язку з битвою, яка сталася в 1282 році під Ровно між краківським князем Лешком Чорним і військами литовського князя Вітена[3]. В наступні півтора століття про Ровно немає писемних згадок. І лише на початку XV ст. воно згадується як село луцького землевласника Дичка[4].

Один з його нащадків Івашко Дичко в 1461 році продав свій маєток волинському князю Семену Несвіцькому за «300 коп широких грошей празьких». Ровно

---

[1] За станом на 1 січня 1972 р.

[2] Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, вип. 4. К., 1962, стор. 45; Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве. 1899, т. 1. М., 1901, стор. 39.

[3] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 4. СПб., 1873, стор. 300.

[4] Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. 1. Lwów, 1887, стор. 30.

продавалося «с прысолки и с польми, сеножатми, и с дубровами, и с лесами, и с бортными землями, и с ставы, ставищи, и с реками, и с бобровыми гоны, и с мыты»[1].

Після смерті князя Ровно в 1479 році перейшло до рук його дружини Марії Ровенської (так почала іменувати себе Несвіцька). Їй захотілося зробити Ровно містом. У зв'язку з цим вона розгорнула тут будівництво замку та інших споруд, почала заселяти село новими мешканцями. Замок було розміщено на одному з островів річки Усті. Його спорудили з дубових колод, а кругом насипали земляний вал. Це укріплення мало бійниці, кілька гармат.

У 1496 році Ровно обложили татари, які робили набіг на Волинь. У місті виникли пожежі. Перелякане панство, що ховалося за товстими стінами фортеці, погодилось заплатити викуп, і татари зняли облогу. Після ворожої навали Ровно швидко відбудовується.

Власниці міста вдалося домогтися у польських королів різних привілеїв, що мало певне значення для зростання Ровно. В кінці XV ст. місто дістало магдебурзьке право[2], йому дали дозвіл на проведення ярмарків. До органів самоврядування — магістрату входили найбільш «достойні» люди з багатої верхівки, що вірно служили княгині. Було створено й купецько-міщанський суд, який розглядав карні і цивільні справи. У місті дедалі більшало купців та різного фаху ремісників: ткачів, кравців, теслярів, кушнірів, кожум'яків, ковалів, чоботарів, пекарів.

1518 року, після смерті княгині, містом заволоділи українські магнати Острозькі. Власниками Ровно вони були аж до 1621 року. Шляхом визиску підневільного люду Острозькі нажили собі величезні багатства. Для охорони своїх володінь вони тримали військові загони, укріплювали у містах фортеці Населення Ровно примушували безплатно ремонтувати кріпосні стіни, забезпечувати фортецю сіном і паливом, утримувати замкову варту, платити податки. Жителям міста довелося ще зводити і костьол, який було закінчено 1548 року. В народі зростало незадоволення, люди тікали на Запоріжжя і в Росію.

За Люблінською унією 1569 року Ровно разом з іншими українськими містами опинилось під владою польських феодалів. До складу Польщі Ровно, як місто Луцького повіту Волинського воєводства, входило до кінця XVIII століття.

Нелегкими були ті роки для ровенців. Чимало лиха зазнали вони від свавілля польських та українських панів і орендарів, від війн, погромів, частих пожеж. Насильно проводилось окатоличення українського населення. За домаганням єзуїтів власниця міста Ганна Острозька почала в Ровно споруджувати костьол, замість згорілого в 1570 році. На будівельні роботи примусово виганялося міське населення. А коли будівництво костьолу в 1606 році було завершено, на його утримання княгиня виділила великі кошти й земельні ділянки.

1629 року в Ровно було 505 димів[3]. Місто налічувало понад 10 вулиць. Головні з них були Замкова, Костьольна, Шкільна, Дубнівська, Литовська. Ровно мало три міські брами на дорогах, що вели на Дубно, Клевань, Острог. Не випадково на старовинному гербі міста зображена брама з трьома ворітьми. І незважаючи на значну тоді кількість споруд, зовні Ровно мало чим відрізнялося від села.

Під час визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького восени 1648 року в Ровно вибухнуло народне повстання. Мешканці вулиці Омелянівської (тепер Шевченка) організували загін, який очолили лісник Гунько Калінічен та хорунжий Гайдук. Цей загін у селі Городищі спалив панський хутір, захопив і розподілив між населенням майно та худобу. Другим загоном повсталих ровенців керували брати Матвій і Грицько Бузовщики. Повстанці досить успішно оперували в околицях Ровно. Для більш успішної боротьби проти панства обидва

---

[1] Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. 1, стор. 54.
[2] T. Stecki. Z boru i stepu. Kraków, 1888, стор. 4.
[3] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 44.

загони об'єдналися. До ровенців приєдналися селяни Колоденки, Житина, Бармаків, Іллінок. Об'єднаний загін діяв до кінця 1648 року[1].

Народно-визвольна війна українського народу проти феодально-шляхетської Польщі закінчилась знаменитою Переяславською радою. Та не всі українські землі були возз'єднані з Росією. Міста й села Ровенщини залишились під владою Польщі. Але трудящі продовжували боротьбу проти соціально-економічного й національно-релігійного гноблення.

Взимку 1660 року російські війська на чолі з В. Б. Шереметєвим, розбивши польсько-шляхетське військо А. Потоцького, ввійшли у Ровно. Населення міста тепло зустрічало своїх визволителів, доглядало хворих, лагодило підводи, виготовляло зброю. Але через складну міжнародну обстановку російське військо у Ровно було недовго. За Андрусівським договором 1667 року Ровно лишилося в складі Польщі.

Дуже потерпіло населення Ровно 1667 року від чуми, яка забрала в могилу близько півтори тисячі чоловік. У 1691 році тут виникла велика пожежа. Згоріла вся центральна частина міста, крім замку.

Під час Північної війни, коли Волинь стала театром воєнних дій між російськими та шведськими військами, Ровно на початку липня 1706 року захопили шведи. Загарбники недовго стояли в місті, але встигли його пограбувати та спалити кілька будинків. Незабаром російські війська зайняли Ровно і його околиці. До міста поверталися втікачі, налагоджувалось мирне життя. Російські війська пробули тут до жовтня 1707 року[2].

Ровно було власністю різних польських магнатів. У 1723 році ним оволоділи князі Любомирські, які панували тут півтораста років. Любомирські щороку викачували з підлеглого їм населення міст і сіл близько трьох мільйонів злотих. Багатство йшло на гульбища та прикраси двору. Поруч з палацом стояли похилі, злиденні хатки жителів міста. Один із сучасників писав: «Любомирський жив у Ровно наче король у малій державі: він писав статути для своїх підданих і воїнські статути для надвірного війська, якого він тримав більше, ніж будь-який пан у Польщі». Панським примхам і сваволі не було меж. Одного разу князь обмовився, що біля міста ніде полювати на зайців. Щоб догодити панові, слуги під час його відсутності зігнали тисячу підвід, навантажених молодими деревцями, тисячу селян з «близьких і далеких околиць», і за кілька днів перед містом кріпаки насипали гору, посадили ліс і запустили туди «силу-силенну різних звірів».

За планом 1765 року місто складалося з чотирьох районів — центральної частини, Волі, передмість Острозького і Дубнівського. З усіх боків Ровно омивалося річкою Устею, на якій тут було кілька островів. На одному з них знаходився палац Любомирських. У Ровно тоді налічувалося понад 370 будинків. Всі вони, крім кам'яних палацу і ратуші, були дерев'яними. Працювала невелика школа, відкрили кілька корчем. Любомирські мали розкішний парк і театр. Переважну більшість міського населення становили українці. Крім них, жили ще поляки, євреї, татари, німці.

Щороку в Ровно відкривався чотиритижневий ярмарок. Сюди приїздили купці з Луцька, Дубна, Острога, Новограда-Волинського, Бродів, Полонного, Корця, Кремінця, Житомира. Ярмарки відбувалися в центральній частині міста на базарній площі, де, крім постійних лавок і магазинів, ставили ятки і палатки для торгівлі. Продавали хліб, вовну, м'ясо, сало, шкіру, лісоматеріали, рибу, худобу, спиртні напої та інші товари. На ярмарку збували свої вироби і міські

Пам'ятка архітектури XVIII ст. Успенська церква в м. Ровно. 1970 р.

[1] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 4, стор. 116—118.

[2] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 9. Warszawa, 1888, стор. 821.

Пам'ятка архітектури. Ровенська гімназія. 70-і рр. XIX ст.

ремісники, які об'єднувалися в цехи. Найбільшими з них були кравецький та кушнірський. У місті працювали кілька млинів і цегельня.

З 1793 року, після возз'єднання Правобережної України з Росією, Ровно стає повітовим центром Волинського намісництва, а з 1797 року — Волинської губернії[1]. У період Вітчизняної війни 1812 року в місті розмістився на квартирах один з полків Полтавського ополчення[2]. Місцеве населення подавало допомогу ополченцям фуражем і продовольством, робило все можливе, щоб наблизити перемогу над інтервентами.

Ліквідація польсько-шляхетської неволі сприяла дальшому розвитку економічного й культурного життя Ровно. В кінці XVIII — на початку XIX ст. в ньому виникають купецькі підприємства. 1797 року на суконній мануфактурі Й. Васса було вироблено 1200 аршин сукна та інших шерстяних тканин. Тут працював 31 чоловік. У 1823 році на 8 мануфактурах міста вже було 378 робітників, які за рік виробили 87 768 аршин тканин[3]. Велике значення для економічного розвитку Ровно мало Києво-Брестське шосе, яке пролягло через місто в 1857 році.

Розвивалася економіка міста, зростала і його культура. Ще в першій половині XVII ст. у Ровно існувала «найубогіша школа». Це, мабуть, була братська школа, яка захищала інтереси та права українського народу від польсько-єзуїтських зазіхань. Вчитель цієї школи, що заховав своє ім'я під ініціалами М. Н., з симпатією описав повстання острозьких православних міщан у 1636 році проти спольщеної магнатки Г. Острозької-Ходкевич у вірші «Лямент»[4].

Невелика школа в Ровно згадується і в другій половині XVIII ст. У ній навчалися переважно діти панів і заможних міщан. Частина з них брала участь у виставах князівського театру, де трупа в основному складалася з кріпаків.

1805 року у Ровно відкрили двокласне училище, в якому виховувались діти заможних верств населення. В 1839 році з Клевані до Ровно була переведена гімназія. За наказом генерал-губернатора Київської, Подільської і Волинської губерній на утримання гімназії з кріпаків Ровенського повіту збирали кошти протягом 12 років[5]. У 1844/45 навчальному році в Ровенській гімназії викладав історію М. І. Костомаров. Він також збирав фольклор, етнографічний та історичний матеріал. З цією метою відвідав Острог, Дубно, Гощу, Корець, Пересопницю та Дермань[6]. Тоді навчалося в гімназії 357 учнів, з них — 318 діти дворян. Житель Ровно В. І. Омелянський займався орнітологією й метеорологією. Він підтримував творчі зв'язки з Російським географічним товариством у Петербурзі, де зберігався його рукопис «Метеорологічні спостереження в м. Ровно за 1855—1856 рр.»[7].

На 1861 рік у Ровно проживало 3294 мешканці. В місті було 230 магазинів, 2 трактири, 28 постоялих дворів. На рік влаштовували 7 ярмарків[8].

Становище трудящих Ровно після реформи 1861 року мало чим змінилося.

---

[1] Українська Радянська Енциклопедія, т. 12, стор. 296.
[2] Народное ополчение в Отечественной войне 1812 года, стор. 449.
[3] Т. І. Дерев'янкін. Мануфактура на Україні в кінці XVIII — першій половині XIX ст., стор. 105, 110.
[4] Хрестоматія давньої української літератури. К., 1967, стор. 178, 197.
[5] ЦДІА СРСР, ф. 733, оп. 69, спр. 191, арк. 1—12; оп. 70, спр. 887, арк. 3.
[6] Журн. «Україна», 1925, № 3, стор. 35—36, 42.
[7] Д. К. Зеленин. Описание рукописей ученого архива императорского Русского географического общества, вып. 1. Птг., 1914, стор. 272—274.
[8] Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861—62 гг., ч. 1. СПб., 1863, стор. 30 — 31.

Краща земля залишалась у князя Любомирського, який з 1682 десятин приписаних до міста земель володів половиною[1]. Йому ж належали також 92 десятини лісу й частина промислових підприємств Ровно, яка була представлена суконною і тютюновою фабриками, маслоробнею, шкіряним, пивоварним і цегельним заводами. На 350 селянських дворів припадало лише 867 десятин землі.

Забудова міста після реформи дещо прискорилась, але вона йшла безсистемно. Більшість вулиць лишалася невпорядкованою. Видатний російський письменник В. Г. Короленко, який у 1866—1871 рр. навчався в Ровенській гімназії, у творах «Історія мого сучасника», «В дурному товаристві» майстерно змалював тодішні картини з життя провінціального Ровно. За словами письменника, воно «розкинулося внизу над сонними, заплісніявілими ставками, і до нього доводиться спускатися по похилому шосе, загородженому традиційною «заставою»... Сірі паркани, пустирі з купами всякого мотлоху потроху чергуються з підсліпуватими, осілими хатками»[2].

За всеросійським переписом 1897 року, населення Ровно становило 24 753 чоловіка. В місті працювало 23 дрібні промислові підприємства[3]. Наприкінці XIX ст. споруджуються військові казарми, собор і костьол. Нові будови разом з тюрмою тоді були найбільшими спорудами. Вони височіли над усім містом і немов символізували царську владу, яка разом з духівництвом, промисловцями, поміщиками і жандармами пригнічувала трудове населення. 46 проц. жителів були неписьменними. У місті діяли 5 церков, 2 костьоли, кілька єврейських синагог, які сіяли темряву, забобони і мракобісся.

Важливе значення в історії Ровно на початку XX ст. мали широкий розмах робітничого руху в країні, масова політична боротьба загальноросійського пролетаріату і його складової і невід'ємної частини — пролетаріату України. В зростанні політичної свідомості ровенців величезну роль відігравала політична література, серед якої були твори Маркса, Енгельса, Леніна, Плеханова, Лафарга, газета «Искра». Ленінську «Искру» та інші марксистські видання, які надходили сюди, читали робітники, прогресивно настроєна інтелігенція, солдати. В 1903 році біля казарм 126-го Рильського піхотного полку, що дислокувався в Ровно, знайдено кілька номерів «Искры», в т. ч. 35 номер, де була надрукована стаття В. І. Леніна «Самодержавство вагається»[4].

Марксистську літературу розповсюджувала в місті група РСДРП, яка оформилася в 1904 році. Її очолював комітет з п'яти чоловік, який підтримував зв'язок з Московською організацією РСДРП, викривав політику місцевих бундівців, есерів, українських буржуазних націоналістів. При реальному училищі комітет організував соціал-демократичний гурток з 15 учнів[5].

Під час російсько-японської війни комітет у підпільній друкарні видав 1000 примірників антивоєнної листівки «До солдатів». Вона закликала до повалення самодержавства. В цій же друкарні у великій кількості передруковувалися «Правдиве слово братам-солдатам про народні повстання і про війну», «Солдатська пам'ятка» та інші революційні прокламації[6].

Коли почалася перша російська революція, Ровенська група РСДРП ще більше активізувала свою роботу. У зверненнях до міського населення більшовики закли-

[1] А. Воронин. Записка о владельческих городах и местечках Юго-Западного края, ч. 1. К., 1869, стор. 68.
[2] В. Г. Короленко. Собрание сочинений, т. 2. М., 1953, стор. 5.
[3] Энциклопедический словарь в издании Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона, т. 26. СПб., 1889, стор. 874.
[4] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1335, оп. 1, спр. 152, арк. 2.
[5] Житомирський облдержархів, ф. 314, оп. 1, спр. 972, арк. 91—92; спр. 1018, арк. 464.
[6] Там же, спр. 976, арк. 48.

Примірник газети «Искра», який знайшла поліція в м. Ровно у 1903 р.

РОССІЙСКАЯ СОЦІАЛЬ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТІЯ

ИСКРА

№ 35 1 МАРТА 1903 ГОДА № 35

КАРЛ МАРКС

Г. К. Решетников — керівник страйку залізничників 1905 року в м. Ровно. Фото кінця XIX ст.

кали його підтримати революційну боротьбу петербурзького пролетаріату. «Закликаємо усіх вас до загальної боротьби з самодержавством, з усім капіталістичним ладом, який базується на гніті і експлуатації,— писалось в одній з листівок.— Швидше ставайте з нами під червоний прапор праці і візьміть свідому участь у революції, що починається»[1].

Трудящі відгукнулись на бойові заклики більшовиків. Протягом бурхливого 1905 року в місті не раз відбувалися великі демонстрації, мітинги, страйки. Під впливом революційних листівок і прокламацій у квітні страйкували ровенські залізничники. Багатолюдною була міська першотравнева демонстрація. Масовий виступ трудящих проти самодержавства стався в театрі Зафрана[2]. Близько 600 глядачів залишили театр, вигукуючи: «Геть самодержавство! Хай живе свобода!». У червні ровенці провели сходку в гаю за містом. У ній взяло участь близько 500 чоловік. Присутні співали революційні пісні[3].

Згуртовано проходила антиурядова демонстрація міських робітників, службовців і гімназистів 28 липня. З натовпу демонстрантів лунали вигуки: «Геть самодержавство! Хай живе революція!», чулися революційні пісні. Поліції вдалося розігнати демонстрантів. 6 чоловік було заарештовано.

Активну участь взяли трудящі Ровно у Жовтневому всеросійському політичному страйку. 12 жовтня застрайкували всі службовці Поліської залізниці, внаслідок чого припинився рух вантажних і пасажирських поїздів по лінії Ровно—Домбровиця. 13 жовтня кинули роботу залізничники Ровно. На станції були затримані два поїзди. Залізничний рух через Ровно припинився[4].

Почались заворушення серед учнівської молоді реального училища й жіночої гімназії. Учні вимагали закрити всі навчальні заклади, аж поки не будуть скликані Установчі збори і призначені вибори на основі рівного, загального, прямого і таємного голосування[5].

Трудящі Ровно рішуче протестували проти царського маніфесту 17 жовтня, в якому лицемірно обіцялись народу громадянські свободи і законодавча дума. 19 жовтня в місті почалася демонстрація. Більшовики закликали не вірити паперовій конституції і продовжувати боротьбу до повалення самодержавства.

Значну революційну роботу проводили більшовики серед солдатів Ровенського гарнізону. 100 солдатів Дубнівської фортечної роти відмовились виконувати розпорядження командирів. Незабаром відбулось заворушення солдатів 127-го Путивльського піхотного полку. На своїх зборах вони висловили протест проти того, що їх посилають придушувати повстання робітників і селян, розганяти демонстрації. «Ми вимагаємо,— писали солдати,— звільнити товаришів — солдатів і матросів, заарештованих у Кронштадті, Севастополі, Києві, Одесі та інших містах. Ми заявляємо, що не будемо виконувати ніякої служби і нести які б то не було наряди до задоволення наших справедливих вимог»[6].

8 грудня на станції Ровно була одержана телеграма з Вільно від страйкового комітету залізничників. У ній сповіщалося, що центральне бюро спілки і представники комітетів 29 залізниць визнали за потрібне оголосити загальний страйк

---

[1] Житомирський облдержархів, ф. 314, оп. 1, спр. 1018, арк. 164.
[2] Театр Зафрана було збудовано наприкінці XIX століття.
[3] 1905 год на Украине. Хроника и материалы, т. 1. Х., 1926, стор. 156.
[4] Революция 1905—1907 гг. на Украине, т. 2. К., 1955, стор. 477.
[5] Житомирський облдержархів, ф. 314, оп. 1, спр. 382, арк. 18.
[6] Житомирський облпартархів, ф. 7, оп. 1, спр. 95, арк. 162.

залізничників і закликають всіх працівників залізниць приєднатися до нього. Ровенські залізничники підтримали своїх товаришів. Обраний того ж дня страйковий комітет з трьох чоловік на чолі з майстром залізничних колій Г. К. Решетниковим телеграмою повідомляв, що «Ровенська група о 12 годині ночі 8 грудня приєднується до страйку»[1]. Залізничників підтримали трудящі міста. Під час страйку, який тривав 9 днів, ровенські залізничники вимагали від царського уряду скасувати смертну кару, передати землю у власність народу, розпустити армію та замінити її міліцією, амністувати борців за народну волю[2].

Незважаючи на придушення грудневого страйку, революційна боротьба в Ровно тривала й далі. Шануючи пам'ять жертв царизму, Ровенська група РСДРП на початку січня 1906 року надрукувала 1000 листівок «9 января». У зверненні зазначалося, що «в кого б'ється серце і ворушиться вільна думка, той повинен протестувати проти звірячих актів царського уряду і підніматися на боротьбу під прапором РСДРП»[3].

Навіть у період столипінської реакції запалений революцією вогник свободи не згасав. У Ровно надходили більшовицькі газети «Социал-демократ», «Пролетарий» та інша революційна література[4]. І хоч Ровенська група РСДРП була розгромлена, більшовики нелегально продовжували агітаційну роботу серед трудящих.

У 1913 році, коли місцеві власті готувалися урочисто відзначити 300-річчя дому Романових, в центрі міста, на арці, збудованій на честь царя, однієї ночі були наклеєні революційні листівки. В період революційного піднесення відроджується Ровенська організація РСДРП. Діючи ще в підпіллі, вона встановила зв'язки з більшовиками Києва, розповсюджувала революційну літературу[5].

До початку першої світової війни в Ровно особливих соціально-економічних змін не сталося. Промислові підприємства, як і раніше, лишалися дрібними, кустарними. На чавуноливарному заводі працювало лише 12 чоловік, на ректифікаційному — 10, пивоварному — 35, лісопильному — 16, столярній фабриці — 15, на двох фабриках цигаркового паперу — 5, на 6 млинах — 24 чоловіка[6].

Непривабливим був загальний вигляд міста, більшість будинків — одноповерхові. Серед них виділялися тільки розміщені на головній Шосовій вулиці лавки та магазини. Весною та восени на вулицях була непролазна грязюка, а влітку цілий день блукали кози, корови, свині. Через антисанітарні умови в місті спалахували епідемії, вмирало багато дітей. Так, у 1912 році народилося 1556 немовлят, а вмерло — 672 дитини[7].

Жителі Ровно не раз порушували питання перед місцевою владою про будівництво в місті водопроводу, трамваю, налагодження електричного освітлення, але нічого з того не виходило. «Хазяї» міста відповідали у Петербург, що ці заходи є «для Ровно і його обивателів витратні і несвоєчасні». Тільки 1912 року в Ровно була побудована невелика електростанція (250 квт), яка освітлювала палац князів Любомирських, ректифікаційний завод, 4 військові казарми, кілька приватних будинків на Директорській вулиці і торговій площі[8].

На все місто тоді був лише клуб, де збиралися місцеві багатії. Працювало 5 невеликих бібліотек, з них 2 приватні, у яких переважно були книги бульварного

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 318, оп. 1, спр. 325, арк. 135.

[2] Там же, ф. 1600, спр. 2105, арк. 3.

[3] Житомирський облдержархів, ф. 324, оп. 1, спр. 1140, арк. 1.

[4] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1335, оп. 1, спр. 1115, арк. 71.

[5] Там же, оп. 1, спр. 499, арк. 285.

[6] Вся Россия за 1912 год, ч. 1. СПб., 1913, стор. 284, 487, 492—493.

[7] Памятная книжка Волынской губернии на 1914 год, стор. 51.

[8] ЦДІА СРСР, ф. 1288, оп. 9, спр. 116, арк. 40.

Одна з вулиць у м. Ровно. Початок XX ст.

змісту. В 1909—1914 рр. видавалась газета буржуазно-ліберального напряму «Юго-Западная Волынь», яка висвітлювала питання культурного життя міста. Приїжджали сюди театральні трупи Г. О. Шумського і Я. М. Медведєва, які ставили «Євгеній Онєгін», «Фауст» та інші опери.

Визначною подією для Ровно тих часів був політ російського льотчика О. О. Васильєва на моноплані «Блеріо». 4 квітня 1912 року до Ровно прибуло багато людей з навколишніх сіл, щоб подивитись на «чудо», про яке широко сповіщали реклами. 15 тисяч чоловік з великим інтересом слідкували за польотом. І коли моноплан, протримавшись у повітрі 12 хвилин і зробивши три круги, сів на Казармену площу, всі присутні влаштували авіатору бурхливу овацію[1].

В роки першої світової війни Ровно перебувало в прифронтовій смузі. Тут стояли різні військові штаби армій Південно-Західного фронту. Влітку 1915 року Ровно відвідав американський журналіст Джон Рід[2]. На нього місто справило гнітюче враження. В нарисі «Оптимістичне паломництво» він писав про забруднені й захаращені різними покидьками вулиці міста, про занедбаність його кварталів. Через Ровно з Волинської губернії виїжджали на схід біженці. Багато з них жили на околиці міста в наметах біля своїх возів. Залишала свої оселі й частина ровенців, переселяючись далі від прифронтової смуги.

1916 року до Ровно приїжджав цар Микола II. Він зробив огляд військ, але солдати неприязно зустріли царя. «Війська були неначе заморожені,— згадував пізніше генерал О. О. Брусилов,— не виявляли ніякої радості і піднесення духу»[3].

Трудящі Ровно радо вітали Лютневу революцію, яка повалила царизм. У перші дні березня відбулася демонстрація, учасники якої з червоними прапорами, лозунгами і співом «Марсельєзи» пройшли головними вулицями міста[4]. У військових частинах почали організовуватись комітети. Була створена Рада робітничих і солдатських депутатів.

Прислужники буржуазії, налякані розмахом революційного руху в країні, стягнули в Ровно т. зв. привілейовані війська, які складались з кадрових солдатів (гвардійські й уланські полки, козачі кавалерійські частини, тубільні дивізії)[5].

Влітку 1917 року до Ровно з Петрограда прибула група більшовиків (М. І. Подвойський, М. В. Криленко, І. В. Невський та ін.). Вони вели революційну пропаганду серед військових частин. На бік більшовиків перейшов кулеметний полк. Але командування Особливої армії заарештувало за це 19 солдатів, а полк відправило на фронт[6].

Класова боротьба дедалі загострювалась. 12 серпня в ровенських казармах було розміщено 1000 солдатів, яких Тимчасовий уряд вислав з Петрограда за участь у демонстрації 3—5 липня 1917 року. Їх присутність у Ровно сприяла піднесенню революційного руху, активізувала виступи трудящих. 26 серпня Ровенська Рада робітничих і солдатських депутатів разом з представниками полкових комітетів гарнізону прийняла резолюцію про боротьбу з корніловщиною[7].

У м. Ровно. 1910 р.

[1] Газ. «Юго-Западная Волынь», 5 квітня 1912 р.

[2] Т. Гладков. Джон Рид. М., 1962, стор. 139.

[3] А. А. Брусилов. Мои воспоминания. М., 1963, стор. 191.

[4] Р. Оксенюк. Нариси історії Волині, стор. 70.

[5] Ровенський облпартархів, ф. 4149, оп. 1, спр. 39, арк. 14.

[6] Борьба трудящихся Волыни за власть Советов, стор. 39.

[7] ЦДАЖР СРСР, ф. 6278, оп. 2, спр. 473, арк. 4.

Першотравнева демонстрація у м. Ровно. 1917 р.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції в Петрограді, створення першого в світі Радянського уряду на чолі з В. І. Леніним, декрети про мир і землю мали велике значення для дальшого розгортання революційних подій у Ровно. Представники Ровенської Ради робітничих і солдатських депутатів М. К. Попов і Я. С. Базарний були делегатами II Всеросійського з'їзду Рад. На підтримку проекту ленінського Декрету про мир виступав Я. С. Базарний. У Ровно був створений революційний комітет Південно-Західного фронту на чолі з Г. В. Разживіним. Боротьба за Радянську владу в місті проходила в складних умовах. Буржуазія, підтримана есерами й меншовиками, створила т. зв. комітет захисту країни і врятування революції.

27 листопада в Ровно відкрився IV з'їзд Особливої армії[1]. На ньому більшість делегатів (224 чол.) становили більшовики та їм співчуваючі. З'їзд прийняв рішення запровадити в армії виборні посади і створив військово-революційний комітет Особливої армії на чолі з Ю. Гузарським. Комітет вимагав від місцевих органів Центральної ради визнання влади Раднаркому[2].

Встановити Радянську владу трудящим Ровно допомогли луцькі більшовики. 16 грудня з Луцька сюди прибув ешелон з революційно настроєними солдатами 126-ї дивізії, очолюваний посланцем петроградських більшовиків матросом В. І. Івановим[3]. Спільно з місцевими повстанцями солдати вигнали військові сили Центральної ради і встановили 26 грудня Радянську владу.

За ініціативою членів військово-революційного комітету фронту 29 грудня у Ровно було скликано Надзвичайний III з'їзд делегатів армій Південно-Західного фронту. Націоналісти намагалися зірвати роботу з'їзду, почали підтягувати до міста свої війська. Вночі 31 грудня петлюрівці увірвалися в Ровно, пограбували військову касу, заарештували членів ревкому Ю. Гузарського, В. М. Єгор'єва, Г. І. Чудновського і вивезли їх до Києва.

Тим часом з Дубна прибули революційні військові частини на чолі з В. С. Ківідзе, вони розгромили петлюрівців і 1 січня 1918 року відновили в Ровно Радянську владу[4]. Того ж дня в місті на мітингу для захисту завоювань революції з добровольців створюється червоногвардійський загін, командиром якого став В. С. Ківідзе. Цей загін успішно боровся з петлюрівцями, білогвардійцями і прославився на всю Україну[5].

27—30 січня 1918 року в Ровно відбувся повітовий з'їзд Рад. Його учасники вітали перемогу соціалістичної революції в Петрограді, утворення Української Радянської держави, надіслали привітання В. І. Леніну і схвалили декрети про мир, землю, обрали повітвиконком[6]. Ці заходи посилили боротьбу за владу Рад на Ровенщині.

Перші кроки соціалістичного будівництва в Ровно були перервані наступом австро-німецьких загарбників на Україну. 20 лютого 1918 року вони окупували

---

[1] АСГІВ ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 1, оп. 2, спр. 8, арк. 45.

[2] П. Голуб. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов (март 1917 года — февраль 1918 года). К., 1958, стор. 223.

[3] ЦДВІА, ф. 2067, оп. 1, спр. 3848, арк. 174.

[4] Газ. «Окопная правда», 24 січня 1918 р.

[5] История гражданской войны в СССР. 1917—1922, т. 3. М., 1958, стор. 223.

[6] АСІГВ ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 5, оп. 2, спр. 44, арк. 35—36.

6 2-360

Ровно і встановили жорстокий режим. Інтервентів підтримували українські буржуазні націоналісти. Вони видали відозву до населення, в якій вихваляли солдатів кайзерівської Німеччини, які нібито прийшли на Україну для встановлення справедливого порядку.

Трудящі під керівництвом підпільної більшовицької організації вели напружену боротьбу проти іноземних загарбників. Для зміцнення партійного підпілля в липні 1918 року з Києва до Ровно прибув більшовик А. Гилинський, а в серпні — ровенець М. Д. Заграничний (Єфімов), який був делегатом II з'їзду КП(б)У (жовтень 1918 р.). Рішення з'їзду стали програмою дій для ровенських більшовиків.

В липні 1918 року залізничники міста, незважаючи на репресії з боку окупантів, взяли участь у загальному страйку залізничників України. У підготовці й проведенні страйку активну участь брали більшовики Ровно. Виступ залізничників перешкоджав окупантам вивозити награбоване майно.

Під впливом революційних подій у країні, агітації місцевих більшовиків серед окупаційних військ на станції Ровно 12 вересня 1918 року сталося заворушення німецьких солдатів, які відмовилися виконувати накази офіцерів, стали вигукувати: «Геть війну!... Геть Вільгельма!... Я — більшовик...»[1]. У вересні революційний рух охопив також австрійські війська, дислоковані в Ровно[2].

Після краху режиму Скоропадського в Ровно хазяйнувала буржуазно-націоналістична Директорія, яка замінила гетьманщину. Тут стояли «курені смерті», «січові стрільці», штаби різних бандитських отаманів. На деякий час Ровно стало «столицею» петлюрівців, які були розгромлені повсталим народом у центральних районах України.

На початку 1919 року підпільні ревкоми в Ровно та інших містах почали готувати повстання проти Директорії. Під час повстання у другій половині березня в районі Ровно—Здолбунів—Дубно штаб петлюрівців втік з Ровно до Луцька[3]. Тільки підтягнувши свої війська, петлюрівці придушили повстання. Майже всі ровенські підпільники були заарештовані й розстріляні[4]. З наближенням Червоної Армії до Ровно серед петлюрівських частин виникла паніка. Один з гайдамацьких полків відмовився йти у наступ[5].

24 травня 1919 року частини 1-ї Української радянської дивізії визволили Ровно. В місті було відновлено Радянську владу. Почав працювати ревком. Він чимало зробив для втілення в життя політичних і соціально-економічних заходів Радянської влади. Відбудовувалося зруйноване міське господарство, на приватних підприємствах був встановлений робітничий контроль. Посилилась діяльність профспілкових організацій. На початку червня 1919 року з ініціативи житомирських комсомольців у Ровно була створена Комуністична Спілка Молоді, яка взяла діяльну участь у боротьбі проти петлюрівських банд[6].

Комуністи Ровно, яких у червні 1919 року було на обліку 35 чоловік[7], посилили свою роботу на селі. Вони роз'яснювали селянам рішення VIII з'їзду РКП(б). У перших числах липня у Ровно відбувся з'їзд представників комбідів і волосних ревкомів Ровенського повіту. З'їзд прийняв рішення про розподіл поміщицької землі, постачання Червоної Армії продуктами, про мобілізацію трудящих повіту на боротьбу з контрреволюцією[8].

Від рук бандитів 11 серпня 1919 року на станції Ровно загинув герой громадянської війни командир Новгород-Сіверської бригади Т. В. Черняк. Того ж дня в райо-

---

[1] Газ. «Известия ВЦИК», 5 жовтня 1918 р.
[2] Газ. «Правда», 20 вересня 1918 р.
[3] Журн. «Літопис революції», 1930, № 3—4, стор. 80.
[4] Борьба трудящихся Волыни за власть Советов, стор. 207.
[5] Газ. «Правда», 13 червня 1919 р.
[6] Газ. «Красный клич» (Житомир), 29 липня 1919 р.
[7] АІІП ЦК КП України, ф. 1, спр. 264, оп. 4, арк. 16.
[8] Ровенський облдержархів, ф. Р-466, оп. 1, спр. 29, арк. 49.

ні Ровно почалися жорстокі триденні бої червоноармійців з польськими інтервентами, які розгорнули наступ на схід, спираючись на підтримку петлюрівців. Під сильним натиском польських військ, частини 1-ї Української радянської дивізії 14 серпня залишили Ровно[1].

Група бійців і командирів Першої Кінної армії, м. Ровно. 1920 р.

В окупованому місті трудящі продовжували боротьбу за владу Рад. У повідомленні польських властей про політичне становище на Ровенщині від 18 грудня 1919 року зазначалось: «Особливу увагу треба звернути на залізничників, службовців у Ровно, Костополі, Моквині, Малинську. Службовці на цих станціях є переконаними більшовиками»[2].

Проведена в січні 1920 року в Ровно нелегальна конференція представників діючих на окупованій території Волині партійних організацій значно активізувала в місті діяльність партійних бойових дружин. Поліпшився зв'язок з комуністами польської армії. Надійними помічниками комуністів стала підпільна Ровенська Комуністична Спілка Молоді. Газета «Галицький комуніст» 5 березня 1920 року писала: «В районі Ровно—Дубно йдуть бої повстанців з легіонерами вже другий тиждень. Утворюється справжній фронт у тилу білополяків».

Польським інтервентам через провокатора вдалося завдати удару Ровенському партійному підпіллю. Найактивніші комуністи Ю. Барський, С. Кудлаєв, І. Павловський, Г. Сергєєв та інші за вироком польового суду були розстріляні в Шепетівці 29 березня 1920 року[3]. Але репресії не зламали волю ровенців до боротьби за своє соціальне й національне визволення.

Під час польсько-радянської війни польський генерал Ридз-Смігли сподівався затримати переможний наступ Першої Кінної армії на т. зв. Ровенському коридорі. На початку липня 1920 року за Ровно зав'язались запеклі бої, в яких своєю мужністю відзначились бійці і командири 6-ї, 11-ї, 14-ї кавалерійських дивізій. К. Є. Ворошилов і С. М. Будьонний надіслали В. І. Леніну і М. І. Калініну телеграму: «Місто Ровно 4 липня о 23 годині здобуто доблесними частинами Першої Кінної армії. Ворог, залишивши багато вбитими і полоненими, а також трофеї, під ударами наших частин у паніці відступив у північному і західному напрямках»[4].

Населення Ровно радісно зустріло радянських кіннотників. У центрі міста відбувся великий мітинг, на якому трудящі дякували Комуністичній партії і Радянському урядові за своє визволення. Ровенці тоді ж прийняли рішення виготовити для червоноармійців 200 пар чобіт, відремонтувати для фронту автомобілі, виготовити тисячу мішечків для упаковки селянських подарунків бійцям. На мітингу трудящі віддали шану полеглим у боях за визволення міста, серед яких були герой громадянської війни Олеко Дундич і командир 9-го автоброневого загону Першої Кінної армії П. Н. Бахарєв.

У визволеному Ровно відновили діяльність радянські, партійні і громадські організації. Ровенський повітовий партком у серпні організував тут два суботники,

---

[1] ЦДАРА, ф. 197, оп. 3, спр. 82, арк. 57.
[2] Ровенський облдержархів, ф. 16, оп. 1, спр. 20, арк. 7.
[3] Журн. «Юность», 1967, № 11, стор. 8.
[4] ЦДАРА, ф. 245, оп. 1, спр. 25, арк. 14.

в яких взяло участь багато робітників і службовців. Жителі приводили в належний санітарний стан своє місто[1].

Органи Радянської влади піклувались також і про розвиток нової соціалістичної культури. При Ровенському ревкомі працював відділ народної освіти, який організовував у місті школи, бібліотеки, читальні. Населення одержувало газети «Правда», «Известия», «Большевик», «Беднота», «Красная Армия», твори К. Маркса, В. І. Леніна, В. Лібкнехта, П. Лафарга, художню літературу. Поширювались також листівки, плакати, відозви ревкому та парткому міста. Перед населенням з концертами, крім місцевих аматорів, виступали агіткультбригади Першої Кінної армії, а з лекціями на міжнародні та суспільно-політичні теми — члени Реввійськради 12-ї армії В. П. Затонський, С. І. Аралов, секретар Ровенського парткому О. Савицький. Свої вірші ровенцям читав відомий пролетарський поет Дем'ян Бєдний. У Ровно друкувались газети «Известия Юго-Западного фронта» (кінець 1917— початок 1918 р.), «Вісті» (1919—1920 роки).

На початку вересня польські війська знову наблизились до районів Ровенщини. Проти інтервентів разом з радянськими військовими частинами боролося і місцеве населення. Споруджувалися укріплення. 11 вересня жителі Ровно проводили на фронт 250 комуністів, мобілізованих політичним відділом 12-ї армії. Але обстановка склалася так, що Червона Армія змушена була відійти, і 19 вересня 1920 року польські інтервенти знову захопили Ровно.

В 1921 році до Ровно з Радянської України повернулась частина біженців (поляки, українці, євреї), які залишили місто під час першої світової війни. Непривітно зустріла їх польська влада. «Три тижні,— згадував пізніше член КПЗУ Д. Д. Вербовий,— тримали нас у бараках за колючим дротом і щодня допитували по кілька разів: де був? Чи служив у Червоній Армії? Чи працював у ДПУ? Чи належав до партії і якої? А годували американською пісною стухлою квасолею. Так у Ровно ми зразу й дізналися, що то значить «вольна і неподлєгла Польска»[2].

Багато горя зазнали ровенці за двадцятирічний період панування буржуазно-поміщицької Польщі. Внаслідок її колоніальної політики фабрично-заводська промисловість міста майже не розвивалась. Переважали дрібні кустарні й напівкустарні підприємства, які були представлені кількома цегельнями, млинами, тартаком, пивоварним заводом, ливарнею, цукерковою фабрикою. За час свого панування польська влада не збудувала в Ровно, як і в інших містах краю, жодного більш-менш великого заводу чи фабрики.

Відсталість економіки буржуазно-поміщицької Польщі, приватний характер промислового виробництва позначились на становищі робітничого класу Ровно. На підприємствах міста робітники працювали 10—12, а іноді й 14—16 годин на добу, як це було, зокрема, на цегельному заводі братів «Райх ст. і К°»[3]. Низька заробітна плата, особливо під час економічних криз, не могла забезпечити навіть прожиткового мінімуму робітників міста. На промислових підприємствах не було охорони праці, що часто спричинялося до нещасних випадків, які закінчувались каліцтвом або смертю робітника. Економічний гніт доповнювався національними утисками. 1921 року 80 проц. залізничників української національності станції Ровно було звільнено з роботи і взято на їх місце залізничників поляків[4].

Страшним лихом для трудящих було постійне безробіття, яке підприємці використовували як засіб для посилення експлуатації. В Ровно щороку на біржі праці реєструвалось кілька сот безробітних. В 1937 році їх було понад тисячу чоловік[5].

Робітник К. І. Репука 18 років працював на пивзаводі «Бергшльос». У 1934 році він залишився без роботи і не мав засобів до життя. Довго бідував, а тоді звернувся

---

[1] Газ. «Известия», 24 серпня 1920 р.
[2] КПЗУ — організатор революційної боротьби. Львів, 1958, стор. 157.
[3] За волю народну, стор. 59.
[4] Там же, стор. 16, 17.
[5] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 1, спр. 3938, арк. 20.

до дирекції заводу, щоб йому допомогли придбати необхідні продукти харчування. Однак власники підприємства нічого не зробили. Коментуючи прохання К. І. Репуки, колишній робітник цього ж заводу нині пенсіонер Г. О. Олійник згадував: «То звичайною справою в нас було. Доки здоровий — доти й потрібний. Платить тобі господар гроші — аби не вмер з голоду, а й завтра прийшов. Якщо знадобишся, звісно. А старість прийде чи хвороба якась, то тебе як пса — геть з двору. Пенсії? Які там пенсії! Як забракне сил поспішати за молодими, то хоч у домовину лізь»[1].

Економічне і політичне становище трудящих Ровно спонукували їх до боротьби за визволення з-під гніту буржуазно-поміщицької Польщі та возз'єднання з Радянською Україною. Окупаційні власті докладали всіх зусиль, щоб придушити революційний рух. У липні 1923 року польський уряд відкрив у Ровно окружний суд, який мав право діяти як військово-польовий. За перше півріччя свого існування він виніс 16 смертних вироків учасникам революційного руху. Але ні терор, ні репресії не в силі були зупинити масові виступи трудящих.

Протягом 1922—1929 рр. у Ровно страйкували робітники цегельних заводів, будівельники, кравці, пекарі, службовці торгово-кооперативного банку, робітники цукеркової і сірникової фабрик. Боротьба робітників перекликалася з селянськими виступами. Широкого розголосу набрав у 1925 році судовий процес над 14 революційно настроєними селянами[2]. Приміщення, де відбувався суд, було оточене військовими частинами. В'язнів мордували, але вони трималися стійко. І щоразу, коли їх вводили до залу суду, селяни дружно проголошували: «Хай живе Радянська Україна!». В травні 1925 року в Ровно відбувся новий судовий процес. 101 чоловік звинувачувався за симпатії до Радянського Союзу.

Боротьбу трудящих Ровно очолював повітовий комітет КПЗУ, який організувався в 1929 році. Тоді ж у місті відбулась першотравнева демонстрація. В ній взяло участь понад 300 чоловік. Її учасники співали революційні пісні.

Під час виборчої кампанії в 1930 році на Волині до сейму і сенату на передвиборних зборах ровенці під впливом агітації комуністів висловлювались за міжнародну солідарність, таврували польський фашизм і підступні антинародні дії українських буржуазних націоналістів. Буржуазні органи робили різні зловживання, аби переміг урядовий блок. У день виборів було чимало випадків у Ровно, коли уповноважених списку № 13 (список блоку лівих сил), що мали право контролювати законність виборів, тероризували і навіть не пускали до виборчих приміщень.

Крім осередку КПЗУ, в Ровно 1930 року діяли організації «Сельробу», Комуністичної Спілки Молоді Західної України і Міжнародної організації допомоги борцям революції (МОДР). Комуністи і комсомольці вели невпинну ідейну боротьбу проти буржуазних і дрібнобуржуазних партій, які були в місті[3], розповсюджували нелегальні газети «Червона Волинь», «Червоне Полісся», «Боротьба молоді», листівки, прокламації, відозви.

Ровенські комуністи й комсомольці в грудні 1931 року на відзначення 9-х роковин утворення СРСР розклеїли по місту виготовлені з паперу п'ятикутні зірки і емблеми радянського герба. Водночас були розвішані транспаранти з комуністичними гаслами[4].

Буржуазний уряд Пілсудського намагався будь-якими засобами перешкодити революційній діяльності комуністів. З допомогою провокаторів він вдавався до масових арештів членів КПЗУ та активних учасників профспілкового руху. В травні 1931 року Ровенський окружний суд засудив до тюремного ув'язнення групу комуністів. У квітні 1932 року в Ровно відбувся великий судовий процес над 33 членами

---

[1] Газ. «Червоний прапор», 12 лютого 1967 р.
[2] Газ. «Радянська Волинь», 7 лютого 1925 р.
[3] Боротьба трудящих Волині за возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів і матеріалів, ч. 2. Львів, 1965, стор. 23—25.
[4] Ровенський облдержархів, ф. 86, оп. 2, спр. 448, арк. 33.

Старший політрук Червоної Армії А. К. Максимов розмовляє з жителями м. Ровно. 1939 р.

КПЗУ. Ще задовго до суду польська влада намагалася жорстокими тортурами морально зламати їх волю, але з цього нічого не вийшло. На суді комуністи трималися стійко і сміливо викривали буржуазні порядки. І хоч вони були засуджені на багато років тюремного ув'язнення, але їх приклад запалював трудящих на нові виступи проти експлуататорів. Комуністи продовжували боротьбу.

1933 року в Ровно перебував окружний комітет КПЗУ, у місті діяло 6 партійних осередків. У 1934 році створюються міський комітет КПЗУ і міськком комсомолу.

Коли влітку 1936 року почалася війна іспанського народу проти фашистських заколотників, трудящі міста розповсюджували комуністичні листівки, збирали для республіканців кошти. Польський уряд відповів на це репресіями та судовими процесами. У квітні 1937 року в Ровно відбувся суд над 43 комуністами й жителями, які співчували їм.

Місцеві власті буржуазно-поміщицької Польщі майже нічого не робили для благоустрою міста. Всюди на центральних вулицях були вибої, ями для нечистот. В антисанітарному стані в 1932 році, за даними магістрату, знаходились вулиці Замкова, Міцкевича, Весела, Соборна, Здолбунівська, Шкільна, Пілсудського та ін.[1]. В робітничих кварталах не було водопроводу, каналізації. Через бруд і сміття поширювались різні шлунково-кишкові захворювання. Непомірно високою була плата за лікування навіть для заможних жителів. У лютому 1937 року місцеві органи управління розробили шкалу плати за подання медичної допомоги, за якою утримання хворого в лікарні протягом доби коштувало 7 злотих[2].

На низькому рівні перебувала й освіта. У місті працювало 6 гімназій[3], куди приймали переважно дітей осадників, куркулів, заможних службовців. Підручники, особливо з історії, мови й літератури, навчальні програми були пройняті духом шовінізму й націоналізму. Навчання було платне. За рік перебування в гімназії вимагалася плата 250—300 злотих, а за навчання у вузі від 700 до 1000 злотих. Тому й зрозуміло, що для дітей сільської бідноти й робітників середні і вищі навчальні заклади були недоступні. Не випадково у 1938 році на 32 740 жителів Ровно припадало 4910 неписьменних[4].

Не маючи підтримки серед народних мас, польські міські власті блокувалися з українськими, єврейськими, чеськими буржуазними націоналістами, підтримували їхні організації. В 20—30-х роках у Ровно видавались різні буржуазні газети, які були знаряддям колонізаторської політики польського уряду.

Новий період в історії міста почався восени 1939 року під час визвольного походу Червоної Армії на західноукраїнські і західнобілоруські землі. 17 вересня танкісти й кавалеристи 45-ї стрілецької дивізії ввійшли до Ровно. З квітами, хлібом-сіллю в руках і співом «Інтернаціоналу» зустрічали ровенці своїх визволителів. Всюди майоріли червоні прапори, на вулицях веселилися люди, переживаючи велику радість.

Для загального керівництва містом у Ровно було створено тимчасове управління. Новий орган влади подбав про організацію продовольчого постачання міського населення, створював робітничі комітети, ламав саботаж торговців, промис-

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 31, оп. 12, спр. 214, арк. 1.
[2] За волю народну, стор. 216—218.
[3] Województwo Wołyńskie. Luck, 1929, стор. 62.
[4] Wołyń w liczbach. Luck, 1939, стор. 7.

ловців, влаштовував на роботу безробітних, налагоджував виробництво на промислових підприємствах, транспорті, перебудовував роботу лікарень, шкіл, клубів, кінотеатрів. Газета «Правда» писала: «Місто відчуває одержану свободу, радіє їй і сповнюється палким бажанням будувати нове життя»[1].

Посланці від робітників і службовців Ровно, серед них і колишні політичні в'язні А. П. Малецький, А. С. Євчук, Х. Ш. Дудельзак, І. Ф. Горбатенко, С. М. Біненбойм, Н. Б. Півень, К. О. Мамула, Г. С. Чиндарьов разом з усіма депутатами Народних Зборів Західної України 27 жовтня одностайно проголосували за встановлення Радянської влади на західноукраїнських землях. У грудні було створено виконком Ровенської міськради, головою якого став І. В. Білецький, а секретарем — М. Ф. Чопенко.

Почали змінюватися взаємовідносини між людьми. За короткий час була проведена націоналізація підприємств, що викликало корінні зміни в галузі виробничих відносин. На державних підприємствах була ліквідована експлуатація людини людиною. Прибутки підприємств тепер йшли не в кишеню панівних класів, а на дальше розширення промисловості і поліпшення умов життя трудящих. Швидко було ліквідовано безробіття, всюди встановився 8-годинний робочий день, значно зросла заробітна плата.

Трудящі міста відчули, що за Радянської влади вони стали справжніми господарями своєї долі, брали участь у роботі державних органів, створювали громадські організації і товариства, вирішували виробничі питання, разом дбали про поліпшення свого добробуту. На загальних зборах колективу цукеркової фабрики було вирішено назвати підприємство «Червона зірка». Люди зрозуміли, що тепер уже трудяться не на власника, а на користь усього народу. Змінилося їхнє ставлення до фабрики, вони запрацювали дружно, злагоджено, і продуктивність праці стала невпинно зростати, подвоївся випуск продукції. Посилаючись на те, що на підприємстві за часів іноземного володіння ніхто не одержував відпустки, тепер робітники висловили думку, щоб одержати її або в заміну грошову компенсацію. Справедлива вимога була задоволена. Багато з них одержали компенсацію не лише за 1939 рік, а навіть за два попередні роки. За ініціативою профспілкового комітету на фабриці відкрили перші в Ровно дитячі ясла.

Після реконструкції старих підприємств значно зросла їх валова продукція. Так, кондитерська фабрика, яка в 1939 році виробила 145,5 тонн продукції, за 1940 рік випустила її близько 400 тонн.

Багато було зроблено в галузі комунального господарства. До січня 1940 року радянські органи націоналізували в місті 250 домоволодінь. Бідноту переселяли з вологих, напівтемних будинків у світлі й просторі квартири колишніх промисловців і торговців. До кінця 1940 року 9200 родин були забезпечені житловою площею. У місті з'явились нові парки, сквери, удосконалювався водопровід. Дедалі ширше розгорталося спорудження нових житлових будинків. На благоустрій у 1940 році було витрачено коштів у 8 разів більше, ніж 1938 року.

Проводилась реорганізація торгівлі. Поряд з існуючими приватними відкривалися державні і кооперативні магазини, які регулярно постачали населення всіма необхідними товарами і продуктами харчування. До квітня 1940 року в Ровно відкрили 155 магазинів, 45 їдалень, 35 буфетів.

Було запроваджено безкоштовне лікування, про що не могли навіть мріяти жителі за панування буржуазно-поміщицької Польщі. Через кілька місяців після встановлення Радянської влади у місті вже діяло 4 лікарні, 2 поліклініки, протитубдиспансер, станція переливання крові, жіноча консультація, пологовий будинок, 6 аптек, 13 медпунктів на підприємствах. На охорону здоров'я у Ровно за 1940 рік витрачено 3,6 млн., а на пенсійне забезпечення — 389 400 карбованців.

---

[1] Газ. «Правда», 26 вересня 1939 р.

Значних успіхів було досягнуто в галузі культури. В Ровно була проведена реорганізація народної освіти. Тут відкрили 17 шкіл. Всі школи перебудували свою роботу відповідно до радянських навчальних планів і програм. Асигнування на народну освіту в місті зросли в 15 разів і становили в 1940 році 4,8 млн. крб. Для підвищення кваліфікації вчительських кадрів 1940 року було створено інститут удосконалення кваліфікації вчителів і відкрито вчительський інститут. Останній мав три факультети: історичний, мовно-літературний і фізико-математичний. З Києва і Харкова прибули кваліфіковані викладачі, надійшли навчально-наочні приладдя, підручники. У перший рік існування інституту в ньому навчалося 210 студентів — діти робітників, селян та трудової інтелігенції. Того ж року на заочне відділення було прийнято 545 чоловік.

У місті оформилась Спілка працівників мистецтва, яка об'єднувала в своїх лавах художників, артистів. Було створено симфонічний оркестр, дві бригади естради, дві циркові бригади, трупу російської драми, які обслуговували населення не лише обласного центру, а й навколишніх районів. У місті працювало дві масові бібліотеки для дорослих і бібліотека для дітей, кінотеатр, Український музично-драматичний театр, філармонія, музична школа, краєзнавчий музей.

Великою подією в історії міста були вибори до Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР, що відбулися 24 березня 1940 року. Вперше за своє життя ровенці обирали державні органи незалежно від національності і майнового стану, на основі загального, рівного і прямого виборчого права. Цей день перетворився на всенародне торжество, за кандидатів блоку комуністів і безпартійних проголосувало 99,1 проц. виборців[1].

15 грудня 1940 року трудящі обрали міську Раду. До її складу ввійшло 135 депутатів, серед них 44 робітники. Це були кращі представники трудящих, які самовідданою працею і громадською діяльністю відзначилися серед робітничих колективів. При міській Раді працювало 7 комісій, що відали основними питаннями життя міста.

Населення Ровно напередодні Великої Вітчизняної війни досягло 50 тис. чоловік. Ровенці добились великих успіхів у всіх галузях економіки й культури. Місто стало значним промисловим і культурним центром області. Перед ним вирисовувалися нові перспективи дальшого розвитку. Але війна стала на перешкоді здійснення цих планів.

22 і 25 червня 1941 року фашистська авіація піддала Ровно жорстокому бомбардуванню. Найбільш потерпів від варварських нальотів квартал Червоний. У перший день війни відбулось засідання міськкому партії, на якому було прийнято ряд заходів щодо посилення протиповітряної і протипожежної охорони міста. З комуністів, комсомольців і радянських активістів створювались загони самооборони.

Але підступний ворог наближався до обласного центру. З міста вивозились матеріальні цінності, устаткування підприємств. 28 червня в місті зав'язалися бої. Радянські воїни героїчно відбивали атаки ворога. Танкісти О. О. Голіков і П. І. Абрамов вступили в бій з фашистами і в нерівному поєдинку загинули смертю хоробрих. Героїв посмертно відзначено урядовими нагородами[2].

28 червня гітлерівці загарбали Ровно і перетворили його на адміністративний центр окупованих земель Радянської України. Звідси в міста й села України загарбники надсилали розпорядження, за невиконання яких катували і розстрілювали.

Як свідчить Д. М. Медведєв у книзі «Сильні духом», Ровно в цей час було переповнено окупантами та їх прислужниками. «Тут були і військові, і чиновники, і їх сім'ї; німецькі поміщики, які приїхали сюди «освоювати східний простір»; були й «українці» берлінського походження і всілякі «колишні» люди. Вся ця різнома-

[1] Ровенський облпартархів, ф. 3, оп. 1, спр. 6, арк. 56.
[2] Говорят погибшие герои. М., 1966, стор. 35—38.

нітна маса сновигала вулицями, кричала в так званих казино і торгувала, торгувала, торгувала... Афери робилися в ресторанах, установах і прямо на вулиці»[1].

Німецько-фашистські загарбники перетворили на казарми всі школи. Вони пограбували обласний музей мистецтва, історико-краєзнавчий музей, палац піонерів, будинок народної творчості, філармонію, бібліотеки. Гітлерівці систематично знищували мирних радянських громадян. У трьох міських таборах перебували десятки тисяч військовополонених. У братських могилах міста поховано 50 тисяч військовополонених.

За наказом окружного комісара Беєра в листопаді 1941 року на околиці міста, в урочищі Сосонки, розстріляно 17,5 тисяч ровенців. Масові розстріли відбувалися на подвір'ї ровенської в'язниці, по вулиці Білій та біля кар'єрів Видумки. В Ровно та його околицях фашистські кати умертвили 102 тис. чоловік[2].

П. М. Мирющенко — керівник підпільної антифашистської організації у м. Ровно.

З перших днів окупації ровенці піднялися на боротьбу з гітлерівцями. У місті було створено три підпільні організації. Активно діяла підпільна організація П. М. Мирющенка (Могутнього). Він родом з с. Павлівки на Ворошиловградщині. Напередодні війни працював секретарем Сталінського райкому комсомолу у Львові. У липні 1941 року був надісланий ЦК КП(б)У в складі спеціальної оперативної групи у тил ворога. Тут він створив Ровенський підпільний райком комсомолу і антифашистську організацію в Ровно. До активних членів організації належали Г. П. Калашников, П. К. Висоцький, П. П. Ільїн, В. І. Лужников, В. А. Гажій, М. С. Воробйов, М. Д. Лебедюк, М. Шевадзе, Я. М. Лубов, М. К. Марковський, В. Нестеренко, В. С. Марченко та ін. Підпільники викривали підступні дії німецько-фашистських загарбників, організовували звільнення військовополонених та переправляли людей у партизанські загони, здійснювали диверсії, вели розвідку. Після налагодження зв'язку з партизанським загоном Д. М. Медведєва весною 1943 року боєздатність організації посилилась. Фашисти натрапили на слід П. М. Мирющенка. Він був заарештований і страчений гітлерівськими катами у в'язниці[3]. Підпільна організація Т. Ф. Новака діяла з осені 1941 року по лютий 1944 року. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі Новак був активним членом КПЗУ, за революційну діяльність відсидів 3 роки у в'язниці. У вересні 1939 року, коли прийшла Червона Армія, вийшов на волю. Він був депутатом Народних Зборів Західної України, вчився у Ровенському вчительському інституті. Як розпочалася війна, обком партії залишив його в тилу ворога для підпільної роботи. Підпільники, крім агітмасової роботи, влаштовували диверсії, знищували буржуазних націоналістів, німецьких офіцерів, провокаторів, шпигунів, організовували втечі радянських бійців з таборів військовополонених і переправляли їх у партизанські загони. Члени організації мали зв'язки з підпільними групами, що діяли в навколишніх містах і селах. Восени 1943 року більшість членів організації була відправлена в партизанський загін Д. М. Медведєва. Гестапівцям вдалося схопити керівне ядро підпілля. 4 січня 1944 року на міській площі (нині Театральна площа) вони стратили на шибениці героїв-підпільників М. П. Жарську, І. І. Луця, М. М. Поцелуєва, М. І. Самойлова, Ф. З. Шкурка[4].

Безсмертною славою вкрила себе підпільна організація, створена досвідченим

---

[1] Д. М. Медведєв. Сильні духом. Львів, 1952, стор. 85.

[2] В. Бегма. Злочини німців і народна боротьба на Ровенщині. К.—Х., 1945, стор. 5; Нюрнбергский процесс. Сборник материалов, т. 1. М., 1965, стор. 553.

[3] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 85, арк. 1—9.

[4] Там же, спр. 69, арк. 36.

М. М. Остафов — керівник підпільної антифашистської організації у м. Ровно.

партійним керівником М. М. Остафовим. До війни він був другим секретарем Сталінського райкому партії м. Києва. Під Києвом потрапив у полон, з якого його в Ровно визволили товариші. Влаштувавшись працювати на пошті, він створив антифашистську бойову організацію. До її керівного ядра входили комуністи й комсомольці В. П. Галузо, М. Геруменко, Н. П. Негрук, С. П. Радіонов, М. І. Твердохлібов, М. О. Куликов, М. Ф. Лобанова, І. У. Калінін та ін. Патріоти тримали зв'язок з Д. М. Медведєвим, виконували завдання партизанів, брали участь у диверсіях проти окупантів, подавали допомогу у звільненні військовополонених з німецько-фашистських таборів. Ровенцям надовго запам'ятався нерівний бій у центрі міста восени 1943 року. Озброєні до зубів гітлерівці довгий час не могли взяти двоповерховий будинок по вул. Хмільній, у якому засіли підпільники Василь Галузо й Микола Куликов. Лише втративши всі боєприпаси, мужні патріоти пустили в себе останні кулі. Фашистам вдалося заарештувати групу підпільників на чолі з М. М. Остафовим. У січні 1944 року їх стратили.

Радянський уряд високо оцінив героїзм, мужність і відвагу ровенських підпільників. Т. Ф. Новаку було присвоєно звання Героя Радянського Союзу, багатьох нагороджено орденами й медалями СРСР. Серед них посмертно були відзначені І. І. Луць, П. М. Мирющенко, В. С. Поплавський, М. І. Самойлов та інші.

Крім підпільних організацій, у місті героїчно діяли проти окупантів розвідники партизанського загону Д. М. Медведєва, серед яких особливо відзначився своєю мужністю й безстрашністю уральський інженер М. І. Кузнецов. Одягнений у форму німецького офіцера, досконало володіючи німецькою мовою, він з документами на ім'я обер-лейтенанта Пауля Зіберта збирав цінні розвідувальні дані. В 1943 році радянський патріот знищив у місті вищих гітлерівських урядовців — імперського радника фінансів генерала Ганса Геля, головного суддю оберфюрера СС Альфреда Функа, зробив замах на заступників рейхскомісара України генералів Пауля Даргеля й Германа Кнута. Разом з М. В. Струтинським, М. Стефанським і Я. Камінським він захопив у полон командуючого особливими військами на Україні генерала фон Ільгена. М. І. Кузнецову посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Водночас у Ровно працювала велика група радянських розвідників-підпільників, до якої входили В. К. Довгер, М. Я. Гнидюк, Л. І. Лісовська, М. М. Шевчук, М. Т. Приходько, М. В. Струтинський. Про героїв комуністичного підпілля Ровно розповідають художні кінофільми «Подвиг розвідника», «Сильні духом», про них видано чимало спогадів.

З наближенням фронту до Ровно серед гітлерівців зчинилася паніка. Спішно евакуювалися відділи рейхскомісаріату, представники різних фірм і контор, військові частини, фашистські запроданці з табору українських буржуазних націоналістів. Похоронним дзвоном пролунали для них організовані партизаном М. М. Шевчуком і його товаришами вибухи будинку ортскомендатури, офіцерського ресторану, вокзалу.

2 лютого 1944 року в місто з боями вступили частини 6-ї, 112-ї стрілецьких, 121-ї гвардійської стрілецької та 8-ї гвардійської кавалерійської дивізій. У складі кавалерійської дивізії мужньо бився з ворогом ескадрон тувинських добровольців[1]. Разом з бійцями Червоної Армії рідне місто визволяли партизани й підпільники Ровенщини. Під час боїв за Ровно фашисти втратили вбитими понад 6 тис. солдатів і офіцерів. Радянські війська захопили великі трофеї, зокрема 30 військових складів.

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 4054, оп. 1, спр. 1, арк. 7—9.

На честь визволення Ровно 5 лютого 1944 року столиця нашої Батьківщини Москва салютувала доблесним військам 13-ї армії генерал-полковника М. П. Пухова 20 артилерійськими залпами з 224 гармат. 6-а гвардійська стрілецька дивізія, 7-а інженерно-саперна бригада, 975-й зенітно-артилерійський полк, 8-а гвардійська кавалерійська дивізія одержали найменування «Ровенських».

У боях за визволення міста від гітлерівських загарбників мужністю й відвагою відзначилися представники багатьох народів СРСР, серед них — командир артилерійського взводу 8-ї гвардійської ім. Морозова кавалерійської дивізії росіянин П. Г. Гончаров, який загинув під Ровно смертю героя, командир 112-ї стрілецької дивізії, згодом Герой Радянського Союзу, росіянин О. В. Гладков, командир 121-ї гвардійської стрілецької дивізії, згодом Герой Радянського Союзу, українець генерал-майор Л. Д. Червоній, командир Тувинського ескадрону капітан Кечіл-оол та багато інших.

Жителі Ровно радо зустрічали своїх визволителів. У місті відбувся мітинг, на якому виступали командири і бійці Червоної Армії, партизани, трудящі. Вони закликали населення віддати всі сили на остаточний розгром фашистських інтервентів.

У березні 1944 року в Ровно перебував штаб 1-ї Чехословацької окремої бригади. Тут вона поповнювалась свіжими силами за рахунок чехів, що проживали на території Ровенської та Волинської областей. Під час огляду чехословацьких підрозділів з промовою виступав командир бригади генерал Людвік Свобода. Він дякував Радянському урядові за піклування про створення збройних сил Чехословаччини, перед якими стояло велике завдання у боротьбі за визволення своєї батьківщини від фашистів[1].

Гітлерівці завдали місту величезної шкоди. На вулицях і площах обласного центру скрізь були купи цегли, заліза, згарища, воронки від бомб (фашистська авіація бомбила місто і після його визволення), коробки зруйнованих будинків, повалені телеграфні стовпи. Окупанти вивезли устаткування промислових підприємств, паровози і вагони залізничного парку, пожежні автомашини з цистернами, обладнання пошти, телеграфу, книжки бібліотек, зруйнували магазини, готелі, їдальні, 2 кондитерські, ковбасну й макаронну фабрики, 5 цегелень, 845 житлових будинків, 17 шкіл[2]. Місто залишилось без світла, зв'язку, води.

Але люди не занепали духом. Під керівництвом міських партійних і радянських організацій ровенці з ентузіазмом взялися за відбудову зруйнованого господарства. Відбудовні роботи на електростанції і водоканалі не припинялись навіть уночі. Бракувало інструментів, матеріалів, але робітники зробили ремонт. На сьомий день після визволення місто одержало електроенергію.

За ініціативою комуністів 23 березня 1944 року було проведено перший недільник, на якому працювало 2800 жителів. Згодом організовувались ще суботники й недільники, під час яких очищалися від завалів вулиці й майдани, впорядковувались двори, сквери, парк культури, стадіон. На відбудові і впорядкуванні міста кожен його житель відпрацював близько 50 годин.

Ровенці також допомагали Червоній Армії громити ворога. Понад півмільйона карбованців вони зібрали на танкову колону «Ровенщина», для бійців виготовляли одяг, надсилали їм подарунки.

У першу річницю визволення міста від окупантів трудящі добилися чималих успіхів. За допомогою братніх народів, державних асигнувань були відбудовані

Пам'ятник жертвам фашизму в м. Ровно. 1972 р.

[1] Журн. «Блокнот агітатора» (Ровно), 1961, № 24, стор. 20.

[2] Ровенський облпартархів, ф. 3, оп. 4, спр. 52, арк. 11.

30 підприємств, у т. ч. шкіряний, маслоробний, пивоварний заводи, миловарня, макаронна фабрика, млини, сім шкіл, кінотеатр «Партизан», краєзнавчий музей, дві лікарні, поліклініка.

На відродження Ровно Радянський уряд у 1945 році виділив 15 180 тис. крб. Дедалі місто набирало кращого вигляду, відбудовувались старі приміщення, розгорталося спорудження нових будинків. Тільки за перші три післявоєнні роки було споруджено 12 будинків, відновлено й відремонтовано 242 будинки. Виросло нове приміщення вокзалу. Вулиці вкривалися асфальтом, обсаджувалися деревами, з'явилися нові сквери. Асигнування на благоустрій міста щороку зростали.

Швидко налагоджувалося культурно-освітнє життя міста. В 1947 році діяло 9 загальноосвітніх шкіл, у яких навчалось близько 9 тис. дітей, працювали 2 вечірні школи, учительський інститут, кооперативний технікум, фельдшерсько-акушерська, спортивна й музична школи, кінотеатр, клуб залізничників, будинок народної творчості, палац піонерів, дитяча технічна станція, музично-драматичний театр, філармонія. Ровенський музично-драматичний театр восени 1944 року зміцнився за рахунок поповнення його колективу артистами Запорізького пересувного театру, що базувався в Мелітополі. Розширювався репертуар театру. Артисти виступали не тільки перед жителями Ровно, а й робили виїзди у райони області.

Ровенці докладали всіх зусиль, щоб якнайшвидше відбудувати промисловість, зруйновані квартали, впорядкувати місто. З цією метою вони уклали договір на соціалістичне змагання з трудящими Луцька. Допомагаючи один одному, жителі двох сусідніх обласних центрів прискорили темпи розвитку економіки, з кожним наступним роком завойовували все нові виробничі рубежі.

На кінець четвертої п'ятирічки всі підприємства міста, які в основному представляли харчову та легку промисловість, були відбудовані й давали більше продукції, ніж її виробляли до війни. На підприємствах уже працювали кваліфіковані кадри, була нова техніка, що збільшувало обсяг промислового виробництва.

Розгорталося також будівництво нових промислових об'єктів, що значно змінювало економіку міста. Протягом 1951—1955 рр. були споруджені завод залізобетонних та будівельних деталей, овочесушильний комбінат, асфальтовий, молочний та інші заводи. В 1957 році вступив у дію завод високовольтної апаратури. Освоювати нове виробництво допомагали колективи Московського всесоюзного електротехнічного інституту ім. В. І. Леніна та заводів Ленінградського «Електроапарат» і Свердловського «Уралелектроважмаш». За прикладом свердловців тут на громадських засадах було створено конструкторське бюро, яке оформляло технічну документацію на винаходи й раціоналізаторські пропозиції новаторів підприємства. В свою чергу і ровенці допомагали виробничим колективам. Вони розробили технічну документацію, за якою почали виготовляти вироби на підприємствах Баку, Чимкента та інших міст нашої країни.

У велике підприємство міста виріс завод залізобетонних виробів, який почав випускати збірні конструкції і столярні вироби для новобудов міста й області. Швидко зростала виробнича потужність цього підприємства, з'являлися нові цехи, оснащені вітчизняною технікою. На заводі виростали новатори, ентузіасти нового.

На будівництво та реконструкцію промислових підприємств з 1946 по 1956 рік асигновано 1 млрд. крб. Щорічна валова продукція, порівнюючи з довоєнним 1940 роком, зросла в кілька разів. Понад план ровенці виготовляли будівельні матеріали, цеглу, вапно, вентилятори, столярні вироби, фруктові консерви. Було освоєно виробництво більш як 80 нових видів промислової продукції. У 1956 році продуктивність праці зросла в два рази проти 1940 року.

Велике значення для виховання трудящих у дусі комуністичного ставлення до праці, залучення їх до активної участі у виробничому процесі мала нова форма соціалістичного змагання, яка зародилася напередодні XXI з'їзду КПРС, — рух бригад і ударників комуністичної праці. Ініціаторами боротьби за це почесне звання в місті були комсомольсько-молодіжні бригади артілі ім. 8 Березня, заводу

Піонери біля могили бійців Першої Кінної армії в м. Ровно. 1967 р.

високовольтної апаратури, колектив станції Ровно. Бригади зобов'язувались підвищувати продуктивність праці, перевиконувати змінні завдання, знижувати собівартість продукції, економити матеріали, брати активну участь у громадському житті, підвищувати загальноосвітній, політичний і технічний рівень. У 1959 році звання бригад та ударників комуністичної праці було присвоєно 30 колективам і 259 кращим виробничникам. Звання колективу комуністичної праці завоювали залізничники станції Ровно, де було чимало послідовників Героя Соціалістичної Праці В. І. Гаганової. Колективу станції було присуджено Червоний прапор Міністерства шляхів сполучення СРСР і ЦК профспілки залізничників.

Важливу роль у розвитку економіки Ровно відіграла семирічка. Обсяг капітальних вкладень на 1959—1965 рр. по місту становив 624 млн. крб., у т. ч. на промислове будівництво — 374,8 млн. крб., житлове будівництво — 152,4 млн. крб. Випуск валової продукції за семирічку збільшився в 2,7 раза. Було споруджено й пущено близько десяти нових підприємств. На початку 1961 року стала до ладу високовольтна лінія електропередачі Добротвір— Ровно.

Зручні й красиві речі з 1960 року почав виготовляти завод торговельного обладнання. Тепер на Україні немає жодної області, де б не монтувалося торговельне обладнання з ровенською маркою. На заводі виросла ціла плеяда передовиків і новаторів виробництва. Нові зразки виробів, сконструйовані й естетично оформлені столяром І. П. Оліневичем, представляли заводську продукцію на виставці в Москві. Ударною комуністичною працею прославили себе гальваніст О. М. Теребухін, який нині працює в рахунок 1975 року, бригадир столярів, депутат міськради М. Є. Веремійчук, полірувальниці Г. О. Ковальова, С. В. Ковальчук, арматурниця О. М. Стояновська, шліфувальник В. Мельник. На честь ветеранів праці — переможців ювілейних вахт — на подвір'ї підприємства на щоглі піднімають прапор трудової слави.

Потужним підприємством став льонокомбінат. Спорудження його на 24 гектарах розгорнулося ще в 1960 році. З 68 міст Радянського Союзу сюди надходило устаткування. Орловські машинобудівники надсилали льоночесальні, рівняльні, прядильні машини та змішувальні агрегати. Ткацьке устаткування прибувало з Климовська Московської області і Таджицької РСР, кабель — з Харкова і Талліна, освітлювальні щитки — з Грузії, прилади електрообладнання — з Вірменії. Свій досвід ровенцям передавали працівники текстильних фабрик і комбінатів Москви, Ленінграда, Смоленська, Орші, Вязників, Костроми. Першу продукцію Ровенський льонокомбінат почав випускати в 1963 році. В його корпусах встановлено 1800 одиниць технологічного устаткування, 800 ткацьких машин, 27 тис. веретен. Висока механізація виробництва, передова технологія допомогли колективу комбінату на кінець семирічки значно перевищити виробниче завдання випуску продукції, добитися найкращого в країні зйому тканини з одиниці устаткування.

В перших лавах передовиків ровенських підприємств ішли члени бригад комуністичної праці. Заклик «Жити й працювати по-комуністичному» підхопили зміни, цехи і підприємства.

Патріотичний рух очолили комуністи. Вони широко роз'яснювали населенню постанови партійних з'їздів і пленумів, мобілізовували його на успішне здійснення нових виробничих планів. Підтримуючи ініціативу севастопольців, міськком партії

закликав трудящих зробити Ровно містом високої продуктивності праці і зразкового порядку.

Партійні організації на підприємствах налагоджували соціалістичне змагання, пропагували економічні знання серед робітників. Тільки на заводі високовольтної апаратури у 1960/61 навчальному році в сітці партійної освіти працювали два семінари по вивченню економіки промисловості. Крім того, робітники й інженерно-технічні працівники оволодівали економічними знаннями у різних технічних гуртках, на курсах нової технології та в школах передового досвіду. На цьому заводі систематично відбувалися економічні конференції, учасники яких обговорювали питання підвищення продуктивності праці, заощадження коштів і матеріалів. Все це сприяло піднесенню трудової активності робітників. Випуск продукції в 1961 році порівняно з 1960 роком збільшився майже вдвоє.

Самовіддано працювали комсомольці. Вони були ініціаторами всіх нових починань, пропагували успіхи виробничих колективів. На будовах семирічки, фабриках і заводах міста трудилося 187 комсомольсько-молодіжних бригад, з них 63 завоювали почесне звання бригад комуністичної праці. Багато молодих патріотів за комсомольськими путівками працювали на будівництві шахти «Ровенська-Комсомольська» в Донбасі, споруджували Братську ГЕС, канал Північний Донець—Донбас, трудилися на новобудовах Караганди і Кривого Рога, освоювали цілинні землі в Казахстані. Чимало юнаків і дівчат були в складі будівельних бригад, які зводили в місті нові будинки. Не було таких ділянок роботи, де б комсомольці лишалися осторонь, не були взірцем для всієї позаспілкової молоді.

Ровенські новатори всіляко сприяли прискоренню технічного прогресу. В останній рік семирічки у місті налічувалося 22 тис. учасників руху за комуністичну працю. Високе звання колективів і ударників комуністичної праці було присвоєно швейній фабриці, 13 цехам, 185 бригадам, 5 тисячам робітників. На підприємствах міста трудилось близько 2 тис. раціоналізаторів, які за два роки впровадили у виробництво 4292 раціоналізаторські пропозиції, що дало державі понад 2 млн. крб. економії.

Невпинно розвиваючи економіку свого міста, ровенці водночас активно допомагали працівникам села підносити на вищий рівень сільське господарство. 29 підприємств і організацій міста взяли шефство над 15 колгоспами Ровенського, Дубровицького, Дубнівського та Гощанського районів. Серед колгоспників шефи проводили політмасову роботу, допомагали їм механізовувати виробничі процеси, готувати кваліфіковані кадри. Від ровенських цегельників колгоспи у 1961 році додатково одержали 30 тис. штук гончарно-дренажних труб, потрібних під час осушення поліських боліт. Колективи підприємств будівельних матеріалів постачали селам цеглу, шлакоблоки. Робітники заводу високовольтної апаратури у підшефному колгоспі «Україна» ремонтували сільськогосподарську техніку, надіслали колгоспам області 100 силових вимикачів, виготовлених із зекономлених матеріалів. Енергетики міста у колгоспах ім. Леніна та «Комінтерн» електрифікували сільськогосподарське виробництво.

Нову сторінку в літопис Ровно внесла восьма п'ятирічка. Ще більшого розмаху набрало промислове будівництво, споруджувались нові фабрики й заводи. Зводити корпуси й обладнувати цехи заводу тракторних запасних частин допомагали трудящі 70 міст Радянського Союзу. Колектив підприємства швидко освоїв

Будинок Ровенської міської Ради депутатів трудящих. 1970 р.

На заводі тракторних запасних частин. 1972 р.

випуск продукції, яка успішно використовується в нашій країні. Деталі для сільськогосподарських машин експортуються також до Куби, ДРВ, Болгарії, Польщі, Чехословаччини, АРЄ, Алжіру, Франції. Завод не раз виходив переможцем у соціалістичному змаганні промислових колективів міста.

Великою трудовою перемогою робітничого класу було завершення будівництва Ровенського заводу азотних добрив. Центральний Комітет ЛКСМУ оголосив його спорудження ударною комсомольською будовою. Сотні юнаків і дівчат приїхали сюди працювати, віддавати будівництву весь молодечий запал. На початку квітня 1969 року стала до ладу перша черга заводу. У своєму привітанні учасникам будівництва Центральний Комітет КП України і Рада Міністрів Української РСР писали: «Спорудження цього підприємства поклало початок створенню нового великого центру хімічної промисловості республіки в м. Ровно, є значним вкладом у виконання рішень XXIII з'їзду КПРС по прискореному розвитку промисловості мінеральних добрив для підвищення врожаїв сільськогосподарських культур»[1]. Первенець великої хімії Ровенщини споруджувався теж за допомогою братніх народів країни. Новітнє устаткування надходило з Далекого Сходу і Молдавії, Білорусії і Підмосков'я, Поволжя і Прибалтики. Машини й обладнання на новобудову присилали Болгарія, НДР, Румунія. Нині тут працюють росіяни, українці, білоруси, татари, грузини, молдавани. Ровенці розуміють, що братерське співробітництво і взаємодопомога, виплекані мудрою ленінською національною політикою, є запорукою всіх наших перемог.

На кінець восьмої п'ятирічки розпочався виробничий процес на експериментальній дослідно-показовій фабриці нетканих матеріалів. Усі цехи на ній обладнані потужними верстатами і найдосконалішими приладами. Виробнича потужність підприємства по випуску продукції становить 3,3 млн. метрів тканин на рік.

Віддаючи належну увагу новобудовам, ровенці водночас докладали всіх зусиль, щоб ще краще налагодити роботу на раніше споруджених підприємствах. Злагоджена праця давала свої наслідки. На фабриках і заводах відкривалися нові цехи, збільшувався випуск продукції, зростала якість виробів.

Провідне місце серед підприємств міста у восьмій п'ятирічці посідав льонокомбінат. Продуктивність праці на ньому, порівнюючи з 1965 роком, зросла на 34 проц. На підприємстві постійно дбають про всебічне використання досягнень науки й техніки, удосконалення виробництва, комплексну механізацію та автоматизацію. Ровенські текстильники не раз виходили переможцями у всесоюзному соціалістичному змаганні й нагороджувались Червоним прапором Міністерства легкої промисловості СРСР та ЦК профспілки робітників легкої і текстильної промисловості.

Своєрідним відповідальним екзаменом для колективу комбінату була його участь у Всесоюзному оптовому ярмарку продажу продукції текстильної промисловості, який проходив у Москві 1966 року. Всі зразки представлених тканин користувалися великим попитом. Їх тут було продано 3772 тис. метрів, укладено договори на постачання тканин багатьом підприємствам країни.

На честь 50-річчя ЛКСМУ комбінату присвоєно ім'я комсомолу України. Разом з розвитком підприємства зростають на ньому й люди, які своєю самовідданою

---

[1] Газ. «Радянська Україна», 4 квітня 1969 р.

Ткаля Ровенського льонокомбінату Герой Соціалістичної Праці М. С. Бондарєва (зліва) і московська ткаля депутат Верховної Ради РРФСР Н. Г. Москвичова. 1972 р.

працею збільшують випуск продукції. Герой Соціалістичної Праці ткаля М. С. Бондарєва, працюючи на шести верстатах, постійно перевиконує виробничі завдання і випускає тканини тільки першим сортом. Комуністи обирали її делегатом XXIV з'їзду КПРС. Без технічного контролю здає свою продукцію і відмінник соціалістичного змагання легкої промисловості СРСР Г. О. Ігнатова. В 1969 на республіканському конкурсі текстильників вона успішно продемонструвала майстерно виготовлену продукцію і здобула звання кращої ткалі льняної промисловості УРСР. Хорошими працівниками зарекомендували себе депутат Верховної Ради УРСР, комсомолка-прядильниця Д. К. Гергелюк, інженер-конструктор Ф. М. Музичик, головний механік В. П. Семенюк, старший майстер А. М. Морозов, майстер А. С. Казарін, заслужені раціоналізатори УРСР В. М. Ареф'єв та В. І. Смоленцев. Тільки в 1970 році у виробництво на комбінаті було впроваджено 494 пропозиції, що дало економії 514 тис. карбованців.

З кожним роком зростав і набирав більшої потужності завод високовольтної апаратури ім. 50-річчя Радянської України. Його вироби, крім Радянського Союзу, йдуть у 20 зарубіжних країн. Ровенські високовольтні апарати не раз представляли радянську електротехнічну промисловість на міжнародних виставках і ярмарках у Лондоні, Лейпцігу, Будапешті, Брно, Ізмірі, Бухаресті, Дамаску, Багдаді, а також на ВДНГ. Вони були удостоєні золотої, 4 срібних і 19 бронзових медалей. На заводі понад 600 ударників комуністичної праці, 10 «Майстрів — золоті руки». Для вдосконалення виробництва багато зробили заводські раціоналізатори. Кращими новаторами технічного прогресу є заслужений раціоналізатор УРСР токар А. О. Сєромолот, інженер Р. І. Скибинський, слюсар експериментальної групи О. Ф. Молчанов, лауреати Всесоюзної виставки науково-технічної творчості молоді В. А. Луковець, В. П. Турський, І. Є. Пшеюк, Р. І. Гордієнко, П. Д. Андрійчук. Завдяки використанню новітньої електроапаратури, розробленої і виготовленої на заводі, народне господарство країни тільки за роки восьмої п'ятирічки одержало 25,2 млн. крб. економії[1].

Міська партійна організація спрямовувала комуністів і всіх трудящих на боротьбу за піднесення ефективності виробництва. Першими на нові умови планування й економічного стимулювання з п'ятиденним робочим тижнем перейшли завод високовольтної апаратури, транспортно-експедиційна контора облспоживспілки, завод тракторних запасних частин та інші підприємства.

Для переходу на нову систему роботи важливе значення мала наукова організація всього виробничого процесу. Постійно діюча рада по науковій організації праці, створена на громадських засадах при міськкомі партії, подавала практичну допомогу підприємствам у розробці виробничих планів, у здійсненні комплексу технічних, санітарно-гігієнічних, організаційних і економічних заходів.

Широкого розмаху набрало соціалістичне змагання в ювілейному 1967 році. Воно проходило під знаком максимального використання резервів виробництва, поліпшення всіх кількісних і якісних показників роботи підприємств. Виробничі колективи приділяли велику увагу якості продукції, підвищенню її надійності і довговічності. Проводились дні якості, які допомагали трудівникам промисловості доводити свою продукцію до найвищих кондицій.

За успіхи у всесоюзному й республіканському змаганнях був нагороджений ряд колективів ровенських підприємств. Місту Ровно вручили пам'ятний Червоний

---

[1] Газ. «Червоний прапор», 26 грудня 1970 р.

Один з корпусів Українського інституту інженерів водного господарства. Ровно. 1972 р.

Кінотеатр «Жовтень» у м. Ровно. 1972 р.

Пам'ятник М. І. Кузнецову в м. Ровно. 1970 р.

У парку ім. Т. Г. Шевченка. Ровно 1970 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

прапор обкому КП України, облвиконкому та облпрофради. Завод високовольтної апаратури одержав перехідний Червоний прапор Міністерства електротехнічної промисловості СРСР і ЦК профспілки електростанцій. Будівельне управління № 24 удостоєно перехідного Червоного прапора Міністерства промислового будівництва УРСР та республіканського комітету профспілки робітників будівництва та промбудматеріалів. Комбінату хлібопродуктів № 1 було присуджено перехідний Червоний прапор Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради. Гідний внесок у виробничі здобутки зробили бригадир штукатурів будівельного управління № 24, почесний громадянин Ровно, делегат XXIII з'їзду КПРС Л. П. Дозорцева, робітник заводу високовольтної апаратури, почесний громадянин Ровно В. В. Веремієнко, ткаля льонокомбінату К. І. Рябова та інші передові виробничники.

Почесний громадянин м. Ровно, колишня партизанка В. К. Довгер серед трудящих міста. 1970 р.

Підприємства міста активно включились у соціалістичне змагання за гідну зустріч 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. «Працюючи на тому чи іншому верстаті,— говорив токар заводу високовольтної апаратури А. О. Сєромолот,— я знаю, що сьогодні повинен зробити більше, ніж учора, а завтра — більше, ніж сьогодні. Бо ж у мене є велика конкретна мета, як і у всіх радянських людей,— побудова комунізму в нашій країні»[1].

Ювілейний 1970 рік увійшов в історію Ровно як рік торжества безсмертних ленінських ідей, торжества ленінської національної політики. 11 квітня ровенці дружно й організовано провели ленінський комуністичний суботник. 15 квітня відбулось урочисте засідання обласного й міського комітетів КП України, обласної і міської Рад депутатів трудящих разом з представниками громадських організацій і воїнів Ровенського гарнізону, присвячене 100-річчю з дня народження В. І. Леніна. А в день народження Ілліча в місті проходила масова маніфестація молоді. На площі Леніна біля пам'ятника творцю першої в світі соціалістичної держави комсомольці дали клятву з честю нести естафету батьків, активно боротися за ленінізм, за втілення в життя заповітів Ілліча.

Кращі колективи міста були відзначені почесними нагородами. За досягнення високих показників у соціалістичному змаганні на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна трест «Ровнохімбуд» був нагороджений Ленінською ювілейною почесною грамотою ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС, а колектив Ровенського управління механізації — Ленінською ювілейною почесною грамотою ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради. 7843 трудівники міста удостоїлись медалі «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

За роки восьмої п'ятирічки подвоїлась чисельність працюючих у промисловості. На кінець 1970 року на 40 промислових підприємствах Ровно працювало близько 25 тис. робітників. Промисловість міста виконала контрольні цифри п'ятирічки достроково — 18 жовтня 1970 року, давши надпланової продукції до кінця року на 52,5 млн. крб. Продуктивність праці в середньому зросла за п'ятирічку на 40 проц. Якщо раніше основною галуззю промисловості Ровно була харчова, то нині виробниче обличчя обласного центру визначає електротехнічна, машинобудівна, металообробна, текстильна промисловість. Обсяг промислового виробництва,

[1] Газ. «Червоний прапор», 22 березня 1969 р.

Новобудови у м. Ровно. 1970 р.

На Басівкутському озері у м. Ровно. 1969 р.

Ровенський головпоштамт. 1970 р.

порівнюючи з 1940 роком, збільшився в сто разів.

Розвиваючи високими темпами промисловість, ровенці водночас неослабну увагу приділяють впорядкуванню свого міста. До 1939 року його забудова здійснювалась безсистемно. Ширина вулиць була розрахована на те, щоб розминулося два візки. У післявоєнний час Ровно будується за спеціально розробленим генеральним планом. Крім розширення і впорядкування старих вулиць, почали з'являтися нові магістралі. На південній околиці міста виросло нове селище з добре впорядкованими будинками. Невпізнанною стала центральна магістраль — Ленінська вулиця з двома площами. Вздовж їх з'явилися багатоповерхові будинки, облицьовані білою керамічною плиткою. Тут розміщені обласний музично-драматичний театр, кінотеатри, готель, універмаг, головпоштамт, житлові будинки. На площі Леніна височить пам'ятник засновнику Радянської держави Іллічу.

Уже 1960 року в місті було зареєстровано 11 нових вулиць — Котляревського, Артема, Айвазовського, Єрмака та ін. Майже вдвічі подовшала вулиця 17 Вересня. Вони значно омолодили місто, зробили його ще кращим, величнішим. Особливо привабливий вигляд має проспект Миру. Ще в 1957 році на цьому місці стояли дерев'яні хати, були городи, а тепер красуються стрункі будівлі із зручними квартирами. На перших поверхах розташовані кафе, їдальні, продовольчі та промислові магазини, побутові майстерні, аптеки. На подвір'ях обладнані місця для відпочинку дорослих і розваг для дітей.

Житловий комунальний фонд міста швидко зростає. Ще в 1955 році він досяг 400 тис. кв. метрів — в 4 рази більше, ніж було в 1946 році. Кожного року семирічки новосілля справляли 700—800 сімей. А в роки восьмої п'ятирічки — близько 1000 сімей. У 1970 році житловий фонд Ровно становив 600 тис. кв. метрів.

Неоціниме значення для поліпшення добробуту ровенців має дашавський газ, підведений до міста

в 1962 році. Щоб прискорити газифікацію будинків, жителі виходили на суботники, копали траншеї, прокладали труби. На будівельні роботи виходили цілі сім'ї, всі працювали ударно, навіть у негоду. В 1970 році вже було газифіковано 26,5 тис. квартир.

Щоб тримати місто в чистоті, трудящі щорічно проводять весняні місячники під лозунгом «Перетворимо Ровно в квітучий сад». Місто весь час озеленюється. Комунальники додержуються принципу: кожній вулиці своя порода дерев. На вулицях Ленінській і Коперника посаджені каштани, вулицю Московську прикрашають липи, Шевченка — пірамідальні тополі, Мирющенка — берези. Поширені також породи дерев, яких раніше не було в місті,— клени, горобина, сріблясті ялини тощо.

У міській оранжереї вирощується десятки тисяч ранньовесняних квітів, які висаджуються в парках, на вулицях і площах. Багато дерев, кущів і квітів росте на подвір'ях житлових будинків, підприємств, шкіл, лікарень, дитячих садків. Щороку в місті влаштовуються виставки квітів, у яких широко беруть участь підприємства, різні заклади й установи, квітникарі-любителі.

Улюбленим місцем відпочинку ровенців став парк ім. Т. Г. Шевченка, площа якого сягає 30 гектарів. До послуг населення тут є кінотеатр, бібліотека, читальний зал, спортивні майданчики, обладнані куточки для розваг. Великі парки розростаються ще на колишньому болоті поруч стадіону і в районі педагогічного інституту ім. Д. З. Мануїльського. В 1960 році на площі 152 гектарів посаджено міський фруктовий сад.

Впорядковується річка Устя, яка з півдня на північ протікає через Ровно. Після розширення її русла вона стане більш повноводною. Береги річки одягаються в граніт. Розчистили жителі також замулене Басівкутське озеро. На ньому обладнано пляж, водну станцію, є човни для катання. Місцевість понад річкою і озером швидко вкривається зеленню. Влітку трудящі виїжджають за місто, на річку Горинь, де є чудові місця для відпочинку.

Дбаючи про добробут трудящих, міська Рада все більше виділяє коштів на благоустрій міста. В 1970 році було асигновано 1890 тис. крб., що дало змогу впорядкувати багато вулиць, озеленити їх, провести електроосвітлення.

Про зростання добробуту ровенців яскраво свідчить і їхня купівельна спроможність. З кожним роком вони купують більше коштовних речей, про які колись не могли й думати. Особливо великий попит на шерстяні вироби, модельне взуття, меблі, килими, холодильники, телевізори. В 1971 році магазини продали населенню, порівняно з 1965 роком, холодильників і телевізорів більш як у 3 рази, взуття — у 2 рази, пральних машин — на 135 проц. 1971 року в Ровно працювало близько 300 підприємств торгівлі, де обслуговували трудящих понад тисяча працівників.

Піклування про радянську людину відчувається і в охороні її здоров'я. У Ровно діють 12 лікарень на 2005 ліжок, 7 поліклінік, пологовий будинок, психоневрологічний, онкологічний, протитуберкульозний, протизобний, лікарсько-фізкультурний, шкіро-венерологічний диспансери, будинок немовляти, молочна кухня, станція переливання крові, 37 медичних пунктів. У 1970 році на охорону здоров'я ровенців витрачено 3444 тис. крб. На початку 1972 року в місті відкрилася нова лікарня Ровенського відділку Львівської залізниці на 250 ліжок. У її чотирьох корпусах розміщені хірургічне, фізіотерапевтичне, лабораторне, гінекологічне, дитяче, неврологічне, очне, дитяче та отоларингологічне відділення. Все це дає свої позитивні наслідки: дитяча смертність у місті за роки Радянської влади знизилася більше як у 10 разів, кількість інфекційних захворювань серед населення зменшилася в 14 разів. Повністю ліквідовано такі небезпечні хвороби, як малярія, поліомієліт, поворотний та висипний тиф. На ниві охорони здоров'я плідно працюють 327 лікарів, 1659 чоловік середнього медичного персоналу. Авторитетом користуються заслужені лікарі республіки доктор медичних наук Є. М. Боровий,

Заняття в Українському інституті інженерів водного господарства. 1971 р.

Г. А. Клешкань, М. В. Горбатенко, Т. Я. Бєлік, К. Г. Чайковський, Т. Ф. Ускова та ін. За самовіддану працю кращі лікарі нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу. Ордена Леніна удостоєний хірург Г. А. Клешкань.

Щороку понад 6 тисяч ровенців перебуває в санаторіях та будинках відпочинку, близько 5 тисяч чоловік подорожує по туристських путівках. Окремі підприємства й навчальні заклади мають свої оздоровчі бази.

Багато трудящих віддають своє дозвілля спорту. В місті є стадіон, плавальний басейн, будинок фізкультури товариства «Авангард», спорткорпус Українського інституту інженерів водного господарства, мототрек, на якому відбуваються республіканські і союзні змагання, 50 волейбольних і баскетбольних майданчиків. Міська футбольна команда «Авангард» виступає в другій лізі класу «А». Кожний четвертий мешканець — член спортивного товариства. У місті є 292 спортсмени першорозрядники, 72 чоловіка — майстри спорту. Майстрами спорту СРСР є Б. І. Горка, В. І. Трофімов, В. О. Шило, В. К. Ульянін, Г. О. Хлиновський, Б. М. Савойський.

Високого рівня досягла народна освіта. В 1971 році у місті було 26 загальноосвітніх шкіл усіх типів, де навчалось близько 18 тис. учнів. Для підготовки спеціалістів народного господарства середньої кваліфікації відкрито текстильний, кооперативний, сільськогосподарський, автотранспортний і радянської торгівлі технікуми, музичне й медичне училища, музичну і художню школи, 5 профтехучилищ. Сотні ровенців стаціонарно та заочно здобувають освіту в університетах та інститутах Москви, Ленінграда, Києва, Львова, Одеси, Харкова.

До возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною в Ровно не було жодного вищого навчального закладу. Перед Великою Вітчизняною війною в місті відкрили учительський інститут. У 1953 році на його базі створено педагогічний інститут ім. Д. З. Мануїльського з факультетами фізико-математичним і філологічним. У 1959/60 навчальному році в інституті відкрили ще два факультети: підготовки вчителів з вищою освітою для початкових класів середньої школи та педагогіки і психології (цей факультет готує вихователів для дитячих дошкільних закладів). У вузі навчається близько 3 тис. студентів. З часу його реорганізації він випустив 7000 педагогів. Для практичних занять студентів є різні майстерні, кабінети, лабораторії. В інституті багато досвідчених спеціалістів, серед них 25 кандидатів наук. Поряд з викладацькою діяльністю вони працюють над розробкою наукових проблем, пишуть підручники, монографії. Колектив інституту підтримує тісні зв'язки з школами міста і області. Наукове студентське товариство розробляє питання виховання учнів засобами музики, живопису, художнього слова, театру, кіно. До 100-річчя з дня народження В. І. Леніна в педінституті відбулись ювілейна наукова конференція, обласні педагогічні читання, ленінський огляд студентських груп. При інституті працює заочне відділення, організовано спеціальне відділення для підготовки робітничої і колгоспної молоді до вступу у вищі навчальні заклади. Діють клуб інтернаціональної дружби «Другар», який підтримує тісний зв'язок з Відінським округом Болгарії, клуб бойової слави «Сильні духом», кімната-музей Д. З. Мануїльського.

В 1959 році з Києва до Ровно був переведений Київський інститут інженерів водного господарства, який значно розширився і став називатися Українським інститутом інженерів водного господарства. Для нього збудовано 5 навчальних корпусів, лабораторії, студентські гуртожитки, спорткорпус, їдальні. Майбутні інженери бувають на промислових підприємствах і в колгоспах, допомагають хлі-

боробам виконувати меліоративні роботи, беруть активну участь у декадниках по осушенню та освоєнню заболочених земель на Поліссі. В дипломних роботах вони розробляють актуальні проблеми водного господарства. В інституті на двох факультетах меліоративного напряму, гідротехнічному, будівельному, механічному, торфовому, загальнотехнічному, заочному та вечірньому факультетах навчається близько 8 тисяч студентів. Спеціалістів готують 420 викладачів 34 кафедр. Серед них 5 докторів і 116 кандидатів наук. Висококваліфікованими викладачами є доктор сільськогосподарських наук, професор С. Т. Вознюк, професори Г. О. Претро, Л. В. Скрипчинська, А. М. Янголь, кандидати наук М. І. Романько, В. С. Дубчак, О. О. Федорець, Л. В. Сердюк та ін. Крім навчального процесу, викладачі вузу беруть активну участь у розробці питань теорії і практики проектування будівництва та експлуатації гідротехнічних споруд зрошувальних і осушувальних систем, виступають на всесоюзних та республіканських конференціях, що часто відбуваються в стінах вузу. При інституті створена аспірантура, де навчається близько 40 чоловік. З 1969 року видається багатотиражка «Трибуна студента».

Восени 1970 року у Ровно привітно відчинив двері перед випускниками загальноосвітніх шкіл новий заклад — культурно-освітній факультет Київського державного інституту культури. Студенти навчаються тут на відділах бібліотечному та клубних працівників. У філіалі активно діють гуртки художньої самодіяльності.

Трудящим є де працювати і вчитися, є де культурно відпочивати. У місті є робітничі клуби, 2 будинки культури, 89 червоних кутків, 7 кінотеатрів, у т. ч. широкоформатний — «Жовтень» на 1280 місць, збудований на честь 50-річчя Радянської влади. Функціонує 61 бібліотека з книжковим фондом 2 млн. томів. Працюють музеї — краєзнавчий і бойової слави, станції юних техніків, юних натуралістів, дитяча екскурсійно-туристська, Мала Ровенська залізниця.

В краєзнавчому музеї зібрані численні експонати. Вони характеризують природу краю, розповідають про історію Ровенщини від найдавніших часів до радянського сьогодення. Тут представлені твори В. І. Леніна видання 1917—1919 рр., які розповсюджувалися на Волині, документи й особисті речі героїв громадянської та Великої Вітчизняної воєн, зокрема Героя Радянського Союзу М. І. Кузнецова, матеріали про сучасний розвиток економіки і життя населення області. Експонуються «Біблія», видана в Острозі першодрукарем І. Федоровим у 1581 році, археологічні знахідки, вироби Корецької фарфоро-фаянсової мануфактури XVIII ст. Музей має свої філіали в Дубні й Пляшевій.

Напередодні 43-ї річниці Великого Жовтня у новому приміщенні на повну силу розгорнув роботу обласний музично-драматичний театр ім. М. Островського. Його побудовано за типовим проектом київського архітектора О. Крилової. Просторий зал, затишні фойє, обладнана за останнім словом техніки сцена — створюють всі умови для плідної роботи акторського колективу. Над фронтоном театру встановлена скульптурна група, яка символізує возз'єднання українських земель в єдиній Українській Радянській державі. За час свого існування театр здійснив постановку близько 300 вистав. У його репертуарі п'єси сучасних радянських письменників, а також українська, російська і західноєвропейська класична драматургія. В колективі театру зросла плеяда талановитих акторів, серед них заслужені артисти УРСР Г. К. Кияновський, В. М. Петрухін, Н. П. Камінська. Ровенські артисти — бажані гості в містах Білорусії, Молдавії, Казахстану, Російської Федерації. Театр виїжджав на гастролі на батьківщину В. І. Леніна, де артисти зустрічалися з будівельниками всесо-

Виступ туркменських митців у м. Ровно. 1970 р.

В. І. Ленін. Різьба по дереву. Робота Г. І. Лиховолі, м. Ровно.

юзної комсомольсько-молодіжної будови в Ульяновську, які споруджували Ленінський меморіальний центр.

Популярністю у ровенців користуються також концерти обласної філармонії. Її колектив створив цікаві програми «Ми з Полісся», «Олеся», в яких оспівується краса поліського краю, люди колгоспних ланів, передовики промислового виробництва. Філармонія постійно подає допомогу колективам художньої самодіяльності міста. Активною роботою відзначаються заслужений самодіяльний ансамбль танцю УРСР «Полісянка» міського будинку культури, ансамбль пісні і танцю Ровенського льонокомбінату ім. Комсомолу України, які стали лауреатами республіканського фестивалю самодіяльного мистецтва, присвяченого 100-річчю з дня народження В. І. Леніна. Добре зарекомендував себе самодіяльний Російський народний драматичний театр клубу залізничників ім. 1 Травня. В його роботі бере участь близько 40 ентузіастів, переважно робітники й службовці залізниці. Колектив з успіхом виступав у Львові, Ковелі, Костополі, Здолбунові, Сарнах. При будинку культури будівельників розгорнув роботу самодіяльний театр юного глядача.

Свої мистецькі здібності аматори продемонстрували в Москві 1960 року на Декаді української літератури і мистецтва. До столиці їздив танцювальний колектив міського будинку культури. Там, на центральному стадіоні ім. В. І. Леніна в Лужниках, у масовій виставі «Ми з України» ровенці показали москвичам українські народні танці. Після цього вони виступали і в інших місцях столиці.

Плідно розвивається і народне декоративно-прикладне та образотворче мистецтво. Різьбярі по дереву В. П. Кличко, Г. І. Лиховоля, Г. В. Мамчур та інші виконали ряд робіт високої художньої майстерності. Графіку В. П. Литвину належить ціла серія гравюр за мотивами драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Твори ровенських умільців не раз експонувалися на міських, обласних і республіканських виставках народної творчості.

Для поширення політичних і наукових знань серед населення у місті створено 82 первинні організації товариства «Знання», якими охоплено 2130 чоловік. У Ровно споруджено будинок міського лекторію, де є зал на 250 місць, спеціально обладнано кімнату атеїста. В лекторії постійно читаються лекції з різних галузей знань, організовуються зустрічі населення з старими більшовиками, героями Великої Вітчизняної і громадянської воєн, новаторами виробництва, діячами культури. Крім місцевих членів товариства, тут виступають лектори Москви й Ленінграда, вчені інститутів АН СРСР і АН УРСР, колишні учасники партизанського руху на Ровенщині, зокрема партизанка-розвідниця, почесна громадянка Ровно В. К. Довгер.

Із задоволенням відвідують ровенці університет здоров'я, педагогічний університет для батьків, народний університет культури. На підприємствах міста читаються лекції з наукового атеїзму, цикли лекцій «Що треба знати робітнику про своє підприємство».

Цікаво й змістовно пропагує політичні знання серед трудящих міста Будинок політичної освіти. Тут відбуваються теоретичні конференції по вивченню марксистсько-ленінської теорії, подається методична допомога пропагандистам, працює кімната-музей В. І. Леніна. Лектори міськкому партії та товариства «Знання» широко пропагують матеріали XXIV з'їзду КПРС, Директиви по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1971—1975 роки.

Партійні, радянські та господарські працівники, інтелігенція міста підвищують свій ідейно-політичний рівень у вечірньому університеті марксизму-лені-

нізму. Тільки за роки восьмої п'ятирічки університет закінчило близько 2 тис. чоловік. Працює також Будинок технічної пропаганди.

Плідну роботу проводять добровільні товариства: ДТСААФ, Охорони природи, Червоного Хреста, Охорони пам'ятників історії і культури УРСР.

Комуністи й комсомольці разом з членами профспілкових організацій обласного центру дбають про зміцнення й розвиток комуністичних норм у побуті трудящих, впровадження в життя нової безрелігійної обрядності. В міському Будинку щастя в урочистій обстановці відбуваються реєстрація шлюбів, свята повноліття. Масово відзначаються свята зими, весни, посвячення молоді в робітничий клас та інші.

Багатолюдно проходять урочисті проводи юнаків до Радянської Армії. Вони відбуваються на площі біля пам'ятника В. І. Леніну. Старі комуністи, учасники революційних битв та учасники Великої Вітчизняної війни, ветерани праці виносять сюди овіяні бойовою і трудовою славою червоні прапори. З вітальними промовами до призовників звертаються представники партійних і радянських органів та громадськості міста. Потім один з допризовників від імені своїх товаришів запевняє присутніх, що вони вірно служитимуть у Радянській Армії, з честю виконають свій священний обов'язок перед Батьківщиною. На закінчення свята майбутні воїни Збройних Сил Радянського Союзу чітким кроком проходять повз пам'ятник В. І. Леніну.

Робітничий клас міста систематично поповнюється новими кадрами. Недавно колектив заводу високовольтної апаратури приймав до своєї сім'ї 30 юнаків та дівчат. З цієї нагоди відбувся великий вечір. У президії зборів зайняли місця керівники підприємства і кращі виробничники. В урочистій обстановці до залу внесли знамена трудової слави. Головний інженер заводу С. Д. Дробот розповів про виробничі успіхи колективу, а секретар комсомольської організації І. В. Попенко познайомив присутніх з життям заводської молоді. Після цього передовий майстер В. І. Ковальчук від імені колективу заводу зачитав наказ молодій зміні, де зазначалося, щоб прибулі на підприємство добре працювали, високо тримали робітничу честь. У відповідь юнаки й дівчата поклялися, що вони з гідністю виправдають високе звання радянського робітника. Директор заводу Ф. С. Чех звернувся до них з напутнім словом, вручив трудові книжки і пам'ятні медалі, виготовлені заводськими умільцями. Вечір закінчився концертом. Таке посвячення молоді в робітничий клас запроваджується і на інших підприємствах Ровно.

Свято шанують ровенці пам'ять про мужніх героїв громадянської і Великої Вітчизняної воєн. У місті є вулиці ім. О. Дундича, В. Кіквідзе, Т. Черняка, О. Пархоменка, М. Щорса, Д. Медведєва, В. Бегми, М. Приходька, М. Кузнецова. Встановлені меморіальні дошки на будинках, де розміщувалися повітовий ревком, штаб Першої Кінної армії, штаб ровенських радянських підпільників, конспіративна квартира М. І. Кузнецова. Споруджені пам'ятники герою громадянської війни, славному сину сербського народу Олеко Дундичу, Герою Радянського Союзу М. І. Кузнецову, пам'ятник жертвам німецького фашизму, обеліск на місці подвигу героїв-танкістів П. І. Абрамова та О. О. Голікова. На честь 50-річчя Радянської влади в Ровно відкрито пам'ятник В. І. Леніну (скульптор лауреат Державної премії М. В. Вронський). В обласному краєзнавчому музеї та музеї бойової слави при будинку офіцерів зібрані реліквії героїчної боротьби партизанів і підпільників Ровенщини. З любов'ю впорядковане міське військове кладовище, де поховано сотні воїнів і партизанів. Серед них Герої Радянського Союзу І. В. Павлюченко, М. Т. Приходько, В. Ф. Нефедов, І. Ф. Жуков, І. Є. Сухарєв. На відзначення 25-річчя з дня

Студентське весілля, м. Ровно. 1966 р.

Гості з Болгарії на святкуванні 51-ї річниці Великого Жовтня у м. Ровно. 1968 р.

Проспект Миру в м. Ровно. 1972 р.

Свято зими у м. Ровно. 1970 р.

визволення Ровно від німецько-фашистських загарбників на околиці міста відкрито пам'ятник воїнам 13-ї армії 1-го Українського фронту, які принесли свободу ровенцям. Дбайливо зберігаються пам'ятки архітектури — Успенська дерев'яна церква (збудована в 1756 р.), будинок колишньої гімназії (1839 р.) та інші споруди.

Ровенці ніколи не забувають, що їхні виробничі успіхи, досягнення в галузі розвитку освіти й культури стали можливими тільки за Радянської влади завдяки тісному співробітництву з усіма братніми народами Радянського Союзу. Дружба з іншими народами складалася на протязі багатьох років, і нею пишаються жителі Ровно, зміцнюють її на кожному кроці. Вони пам'ятають, що в найтяжчі періоди визвольної боротьби, у час відбудови й розвитку господарства їм завжди допомагали народи-брати. В свою чергу і ровенці не залишалися в боргу перед побратимами. Коли 1966 року трудящих Ташкента спіткало стихійне лихо — землетрус, ровенські будівельники виїхали туди і там спорудили 7 великих будинків на 130—140 квартир кожний. Водночас велика група дітей з Ташкента відпочивала в Ровенській школі-інтернаті і піонерських таборах.

У травні 1967 року в Ровно відбувся тиждень дружби народів. Тоді в гості сюди приїжджали делегації з Російської Федерації, Азербайджану, Білорусії, Грузії, Естонії, Казахстану, Туви. На вишиваних рушниках піднесли жителі дорогим гостям хліб-сіль, з радістю розповіли про свої трудові успіхи, охоче показали своє місто, підприємства, культурно-освітні заклади. Радісно пройшов вечір дружби. Представники братніх народів розповіли про досягнення своїх республік, поділилися досвідом творчої діяльності. А в заключному концерті, крім ровенських митців, взяли участь грузинські і білоруські артисти.

Міцна дружба встановилась між Ровно і болгарським містом Відіном. У серпні 1967 року населення гостинно зустрічало делегацію трудящих, очолювану першим секретарем Відінського окружкому Болгарської комуністичної партії Велко Семковим. З нагоди 51-ї річниці Великого Жовтня поїздом «Дружба» на торжества в Ровно прибули 400 болгар із Відінського округу. Під час огляду пам'ятника жертвам фа-

шизму гості застигли в скорботному мовчанні, а потім піднесено болгарською мовою проспівали улюблену пісню В. І. Леніна «В неволі скатований люто». У травні 1969 року Ровно знову зустрічало делегацію болгарських друзів. Проспект Миру, Ленінська, Московська, Комуністична, Відінська та інші вулиці та площі міста прикрасились прапорами Народної Республіки Болгарії, лозунгами й транспарантами на честь непорушного єднання радянського та болгарського народів, дружби між Ровно і Відіном. Делегації ровенців побували в Болгарії.

В'єтнамські спеціалісти на практиці в одному з цехів Ровенського заводу високовольтної апаратури. 1970 р.

Не раз Ровно відвідували югославські друзі. Вони знайомилися з визначними місцями міста, пов'язаними з перебуванням тут Першої Кінної армії, зокрема героя громадянської війни серба Олеко Дундича. Майже щорічно в Ровно відбуваються багатолюдні мітинги з нагоди прибуття учасників автопробігу Москва — Прага, в якому беруть участь радянські й чехословацькі спортсмени. Разом з іншими промовцями виступають також учасники партизанського руху в Чехословаччині жителі Ровно І. М. Онуфер і Б. П. Харитонов.

Три роки провела на Ровенському заводі високовольтної апаратури група в'єтнамських спеціалістів. За цей час вони не тільки ознайомилися з виробництвом, а й знайшли багато щирих друзів. 23 жовтня 1970 року в'єтнамських друзів проводжали на батьківщину. На прощання їм побажали успіхів у праці й боротьбі з американськими інтервентами, вручили пам'ятні подарунки і квіти.

Всю виробничу й громадсько-політичну діяльність населення спрямовує міська партійна організація, яка налічує в своїх лавах 11 139 комуністів. На всіх ділянках виробничого й культурного життя комуністи йдуть в авангарді трудящих, виховують їх у дусі радянського патріотизму й пролетарського інтернаціоналізму, показують приклад самовідданого служіння Батьківщині. На підприємствах, в культурно-освітніх закладах, установах працюють 487 профспілкових організацій, які об'єднують 31 995 членів, та 252 первинні комсомольські організації, на обліку яких 29 548 юнаків і дівчат.

Одним з найголовніших своїх завдань міська комсомольська організація вважає політичне й трудове виховання молоді. На прикладі кращих ветеранів праці комсомольці показують молодим виробничникам, як треба підносити свою кваліфікацію, множити трудові успіхи свого підприємства. Первинні комсомольські організації на свої вечори запрошують учасників революційних подій, Великої Вітчизняної війни, героїв праці, діячів науки і культури, слухають їх розповіді, вчаться у них жити й працювати по-комуністичному, віддавати молодечу енергію побудові комунізму в нашій країні.

Постійну увагу розв'язанню господарських і культурно-освітніх питань приділяє Ровенська міська Рада депутатів трудящих. Через своїх 289 депутатів, членів комісій, громадські організації вона зв'язана з підприємствами, закладами, установами і разом з ними вирішує проблеми, які висувають трудящі міста. Члени міськради контролюють будівельні роботи, дбають про благоустрій, поліпшення добробуту населення.

Про піклування за впорядкування міста і піднесення добробуту його мешканців свідчить місцевий бюджет, який з кожним роком зростає. В 1971 році він становив 11 151 тис. крб. Це в два рази більше проти 1961 і в 12 разів проти 1940 року. Основна частина бюджету (4028,8 тис. крб.) була асигнована на освіту. Значні суми виділялися на розвиток житлово-комунального господарства та пенсійне забезпечення.

Трудящі Ровно, як і всі радянські люди, з великим піднесенням зустріли рішення XXIV з'їзду КПРС. Партійна організація міста, спираючись на активність мас, розгорнула боротьбу за втілення в життя накреслень партійного форуму, планів нової п'ятирічки.

У дев'ятій п'ятирічці на околиці міста буде зведено завод великопанельного домобудування, що вироблятиме залізобетонні деталі, яких щороку вистачатиме на спорудження 2200 добре впорядкованих квартир. За своєю потужністю це підприємство буде одним з найбільших у західних областях України. Будуть збудовані нові корпуси на фабриці нетканих матеріалів, заводах тракторних запасних частин і залізобетонних виробів. Стануть до ладу нові цехи на інших підприємствах. Значно збільшиться асортимент промислової продукції.

Триватиме дальша реконструкція обласного центру. На Ленінській вулиці передбачається спорудити багатоповерхові житлові будинки, відкрити нові магазини, підприємства громадського харчування. Житлові масиви з'являться в районах колгоспного ринку та льонокомбінату. На основних магістралях курсуватимуть комфортабельні тролейбуси, завдяки чому набагато поліпшиться міський транспорт. Великі кошти заплановано на розвиток освіти й охорони здоров'я жителів міста.

Над виконанням програми дев'ятої п'ятирічки ударно працюють всі трудящі Ровно. Готуючись до відзначення 50-річчя утворення СРСР, ровенці стали ініціаторами соціалістичного змагання, яке проходило під девізом «П'ятнадцять ударних тижнів». Під час проведення кожного тижня, що присвячувався одній союзній республіці, на площі Леніна і на підприємствах міста вивішувалися державні прапори цієї республіки, підбивалися підсумки трудової діяльності виробничих колективів. Протягом усіх тижнів ровенці перевиконували взяті соціалістичні зобов'язання, виробляли понадпланову продукцію.

У всесоюзному соціалістичному змаганні на ознаменування 50-річчя утворення СРСР найвищих виробничих результатів добилися колективи льонокомбінату ім. Комсомолу України, комбінату хлібопродуктів, будівельно-монтажного управління «Промбуд» № 4 комбінату «Ровнопромбуд», будівельно-монтажного тресту «Поліссяводбуд». Їх нагороджено Ювілейними Почесними знаками ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС. Колективи будівельно-монтажного управління «Промбуд-1» комбінату «Ровнопромбуд» та об'єднання їдальні № 26 Ровенського комбінату громадського харчування нагороджені Ювілейною Почесною грамотою ЦК КП України, Прдзидії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради.

До знаменного ювілею в місті організовувались виставки, читалися лекції, відбувалися конкурси художньої самодіяльності, в яких взяло участь 6 тисяч чоловік. Міськком партії провів загальноміську теоретичну конференцію на тему «Дружба народів СРСР — велика перемога національної політики КПРС». На ній виступали вчені, робітники підприємств, учителі, партійні працівники. Влітку 1972 року в Ровно побували на гастролях Російський драматичний театр Башкирської АРСР і Кишинівський драматичний театр ім. А. П. Чехова. Самодіяльний народний ансамбль пісні і танцю Ровенського льонокомбінату виступав у Москві і Ленінграді. Самодіяльний ансамбль танцю УРСР «Полісянка» брав участь у конкурсі на ВДНГ та святі хореографії «Квітка дружби» в м. Шауляї Литовської РСР.

Змістовно проходили зустрічі трудящих міста з делегаціями Російської Федерації, Білоруської РСР, Молдавської РСР, Литовської РСР, які приїздили до Ровно. Вони перетворювалися на велике, радісне свято, переконливо свідчили про міцну нерозривну дружбу народів Радянського Союзу, їх спільну єдність у боротьбі за побудову комуністичного суспільства в нашій країні.

Ровно будується, прикрашається новими сучасними спорудами, парками, садами. Воно стає одним із найкрасивіших і найвпорядкованіших міст Радянської України.

О. П. МОЛЧАНОВ

БЕРЕЗНІВСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,7 тис. кв. км. Населення — 63 200 чоловік, у т. ч. сільського — 51,8 тис. (81,8 проц.). Середня густота населення — 37 чол. на кв. км. Трьом селищним і 26 сільським Радам підпорядковано 57 населених пунктів. В районі 74 партійні, 127 комсомольських, 31 профспілкова організація. Основний напрям економіки —сільськогосподарський. Всього сільськогосподарських угідь 58 013 га, з них 30 тис. га орної землі. Осушено 24 060 га. В районі — один радгосп і 23 колгоспи. Промисловість представлена 14 підприємствами, 2 будівельними організаціями, 2 відділеннями «Сільгосптехніки». В районі 46 медичних закладів. У 57 загальноосвітніх школах (у т. ч. 10 середніх, 28 восьмирічних, 19 початкових) навчається 13 500 учнів, працює 797 учителів. Є музична школа, технікум, два профтехучилища. Мережу культосвітніх закладів становлять 9 будинків культури, 38 клубів, 43 бібліотеки, 47 кіноустановок. Встановлено 15 пам'ятників В. І. Леніну, 43 пам'ятники та обеліски Слави воїнам-визволителям і односельцям, полеглим у боях з німецько-фашистськими загарбниками.

БЕРÉЗНЕ

Березне — селище міського типу (з 1957 року). Лежить на лівому березі річки Случі, за 66 км від обласного центру, за 20 км від залізничної станції Малинськ. Населення — 7600 чоловік.

На території Березного виявлено поселення доби пізньої бронзи, а на околиці — збереглися залишки давньоруського городища. Перша писемна згадка про «Березне албо Андріїв» належить до 1584 року[2]. Ці назви існували паралельно і трапляються в документах до середини XVII ст. Пізніше містечко стали іменувати Береженкою, Бережним, а в XIX ст. усталилася назва Березне.

[1] Архив Юго-Западной России, ч. 6, т. 1. К., 1876, стор. 140—142.

За часів середньовіччя Андріїв був значним торговельно-ремісничим осередком, тому дістав статус містечка. Одних ковалів тут налічувалося 80[1]. В 1629 році містечко мало 328 димів[2]. Воно входило до Хупківської волості Луцького повіту. Містечко оточували мури з двома брамами.

Письмові джерела свідчать про збройні виступи мешканців Березного проти польських феодалів. У 1584 році кілька сот мешканців Березного й сусіднього села Холопів, озброєних косами, луками і рогатинами, розгромили загін жовнірів[3]. Такі виступи траплялися нерідко, бо жовніри грабували населення, безчинствували. 2 травня 1647 року громада андріївських міщан, озброєних «шаблями, киями, очепами і рогатинами», виступила проти військового слуги канцлера Великого князівства Литовського та загону його челядників-шляхтичів[4].

1793 року Березне ввійшло до складу Росії. З 1797 року воно стало волосним центром Волинської губернії. В той час тут налічувалось 148 дворів з населенням 1086 чоловік, серед них — 699 кріпаків, 159 купців і міщан, 85 шляхтичів і 143 чоловіка інших станів[5].

На початку XIX ст. в містечку була суконна мануфактура, на якій в 1809 році працювало 50 робітників. Тут виробляли 4500 аршинів сукна на рік[6]. Протягом першої половини століття з'явилися й інші підприємства, зокрема, на початку 40-х років уже діяли три шкіряні підприємства[7]. За даними 1845 року, в Березному працювали також суконна фабрика, миловарний завод і невелике залізообробне підприємство. Вартість валової продукції цих відприємств становила близько 1100 крб.[8]. Невдовзі тут відкрили скляний завод, що випускав продукції на 145 крб. за рік[9].

Вигідне географічне розташування на річковому шляху сприяло дальшому розвитку містечка. З 1843 року тут відбувалося 12 одноденних ярмарків щорічно, де збували частину товарної продукції місцевого виробництва, решту вивозили по Случі на десятках суден і плотів.

Прагнучи одержати якнайбільше прибутків від містечка, його власник збирав податки за забій худоби, подимний, збільшив чинш за землю під забудову, а також запровадив сторожування на в'їздах до містечка, щоб стягати мито з купців, що везли на ярмарки борошно, крупи, дьоготь, виноградні вина[10].

Під час проведення селянської реформи 1861 року в Березному сталися заворушення. Невдоволені грабіжницькими умовами викупу, 3 березня 1863 року селяни Березного і волості відмовилися приймати уставні грамоти. Керівника заворушень Г. Рогача було заарештовано. У вересні, після звільнення з-під арешту, він зібрав селян і закликав їх виступити проти волосного начальства, що «діє не по праву», захищаючи інтереси поміщика. Після цього натовп селян — понад сто осіб — попрямував до приміщення волосного правління, щоб захопити його, але загін козаків, що квартирував у Березному, зупинив селян[11].

Умови звільнення мешканців Березного від кріпосної залежності остаточно визначалися викупним актом, складеним 5 березня 1868 року. 319 осіб чоловічої

---

[1] ЦДІА СРСР, ф. 1290, оп. 4, спр. 88, арк. 564.

[2] А. И. Баранович. Украина накануне освободительной войны середины XVII в. М., 1959, стор. 134.

[3] Архив Юго-Западной России, ч. 6, т. 1, стор. 140—142.

[4] Україна перед визвольною війною 1648—1654 рр. Збірка документів (1639—1648 рр.). К., 1946, стор. 176—178.

[5] ЦДІА СРСР, ф. 1350, оп. 312, спр. 72, арк. 12.

[6] Т. І. Дерев'янкін. Мануфактура на Україні в кінці XVIII — першій половині XIX ст., стор. 104.

[7] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 1, спр. 4835, арк. 1—7.

[8] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. 1. К., 1959, стор. 453.

[9] Военно-статистическое обозрение Российской империи, т. 10, ч. 3. Волынская губерния. СПб., 1850, стор. 126.

[10] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 1, спр. 6982, арк. 26, 39.

[11] Ровенський облдержархів, ф. 384, оп. 5, спр. 48, арк. 7—9.

статі (116 дворів) одержували в наділ 25 десятин присадибної землі, 1127 десятин орної землі й сіножатей, 118 десятин пасовиськ. Сервітутні права селян зберігалися. Рахуючи з вересня 1863 року, селяни повинні були виплатити протягом 49 років 12 885 крб. Щороку громаду змушували вносити 873 крб. 10 коп. викупних платежів[1]. Для бідних господарств це були вкрай обтяжливі платежі. Більшість селян постійно мала недоїмки, розорювалася.

Протягом 60—80-х років у Березному прискорився розвиток промисловості, тут побудовано два тартаки, два парові й один водяний млин, цегельню, гуральню, пивоварний завод[2]. Щорічно в містечку відбувалося 9 ярмарків, де торгували переважно деревиною і смолою[3]. Крім того, торгівля велася в десятках дрібних крамничок. Відомо, що під час пожежі в липні 1881 року в Березному згоріло близько сотні лавок.

З пуском у вересні 1885 року Поліської залізниці, що зв'язала Ровно з містом Лунінцем, водний шлях по Случі втратив колишнє значення основного транспортного засобу. Березне опинилося порівняно далеко від залізниці, перестало бути торговельним центром, що призвело до його економічного занепаду. Підприємства закривалися, а ті, що були знищені під час пожеж, не відбудовувалися. Березне стало звичайним селом, лише за традицією його іменували містечком. Воно залишалося волосним центром, тут були поштово-телеграфна контора, земська лікарня на 16 ліжок, у якій працювали два лікарі, аптека.

В пореформений час у Березному відкрито парафіяльну школу, в якій навчалося понад 20 учнів. Після майже десятирічних клопотань 1875 року тут, нарешті, відкрито однокласне міністерське училище, 1902 року воно стало двокласним.

Поміщик, який володів більшою частиною березнівських земель та лісів, намагався піднести економіку свого маєтку. 1906 року він збудував вузькоколійку, що сполучала Березне з роз'їздом Яринівка. Вузькоколійка сприяла збуту сільськогосподарської продукції поміщицькмх маєтків і підривала гужовий транспорт, який не витримував конкуренції з залізницею.

На початку XX ст. в Березному діяв один винокурний завод, на якому працювало 7 робітників. Водяний млин обслуговували два робітники. Пролетаріат Березного був розпорошений по десятках дрібних кустарних майстерень. Тому виступи робітників проти визискувачів мали стихійний характер.

Під час революції 1905—1907 рр. відбувся великий виступ трудящих Березного, обурених сваволею місцевих урядовців. 15 липня 1907 року урядник побив робітника вузькоколійки, який звернувся до нього, щоб одержати паспорт. На захист скривдженого стали люди, які тут були присутні. Урядник пострілом з револьвера вбив сімнадцятирічного юнака, після чого забарикадувався в своєму будинку, продовжуючи стріляти у натовп. Він вбив ще одну жінку та трьох поранив[4]. Тоді люди почали кидати каміння, побили поліцаїв, що прямували сюди. Сімох учасників цього виступу було засуджено до тюремного ув'язнення.

Хоча Березне в роки першої світової війни і не зазнало значних руйнувань, війна позначилася на всіх сферах життя. Вже восени 1914 року почалася обов'язкова евакуація населення. Багато мешканців містечка мобілізували до армії. Тягар воєнного часу відчувався в кожній родині. Почався голод, поширилися інфекційні хвороби. З 4 тис. жителів, що значилися за першим всеросійським переписом 1897 року, на 1919 рік в Березному залишилося 1877 чоловік[5].

Після Лютневої революції селяни навколишніх сіл та мешканці самого Березного захоплювали поміщицькі землі, рубали ліси. Командування Південно-

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 384, оп. 5, спр. 65, арк. 224—227.
[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 707, оп. 225, спр. 127.
[3] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 1. Warszawa, 1880, стор. 150.
[4] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 318, оп. 1, спр. 1849, арк. 1—4.
[5] Ровенський облдержархів, ф. Р-347, оп. 1, спр. 48, арк. 5.

С. П. Меламедов — один з перших комсомольців Березного. Член Ровенського повітового комітету КСМУ. Фото 1920 р.

Західного фронту надіслало у Березнівську волость козачу сотню, але це не припинило виступів селян.

Радянська влада в Ровенському повіті, до якого входила територія нинішнього Березнівського району, проголошена в січні 1918 року, але в лютому повіт окупували австро-німецькі війська. Відновлено Радянську владу в Березному 13 лютого 1919 року, коли в ході воєнних дій Червоної Армії проти петлюрівських військ підрозділи 21-го Волинського стрілецького полку (командир М. Я. Лясковець) разом з частинами 17-ї стрілецької дивізії (начдив Борзинський) просувалися на Костопіль. Цього дня до містечка вступив ескадрон червоної кінноти. На мітингу жителів Березного був створений волосний ревком, очолив його Ф. Лисарець. У селах створювали сільревкоми. Однак 27 лютого 1919 року петлюрівці захопили Березнівську волость, і ревкоми припинили роботу. Вдруге Березне визволено від петлюрівців у травні 1919 року. До містечка вступили частини 3-ї прикордонної дивізії. Знову було створено волревком, а також комітет бідноти і комсомольську організацію, в якій налічувалося 30 членів. Ватажком і організатором комсомольців Березного став Семен Меламедов, син коваля, робітник-колісник, згодом — член повітового комітету комсомолу. Комсомольці допомагали ревкому налагоджувати постачання, боротися з спекуляцією.

Під містечком, на площі 180 десятин, створили радянське господарство. На його базі відкрили сільськогосподарську школу. Проте радянське будівництво в Березному й волості перервалося: почалася інтервенція буржуазно-поміщицької Польщі, війська якої в серпні 1919 року захопили Ровенський повіт. У липні 1920 року Березне було визволене втретє. Сюди вступили частини 7-ї стрілецької дивізії (начдив—А. Голиков, комісар — Ф. Рогальов)[1]. Ревком очолив тоді Н. Н. Хом'як, колишній матрос-балтієць, мешканець містечка. Велику організаційно-політичну роботу здійснював політичний відділ 7-ї дивізії. Однією з форм цієї роботи були масові мітинги населення. Мешканці волості, що виступали на них, висловлювали бажання піти добровольцями до лав Червоної Армії. Та розгорнути радянське будівництво тоді не довелося — у вересні 1920 року в Березне знову вдерлося польське військо. За Ризьким мирним договором у складі Західної України містечко відійшло до Польщі.

За часів польської окупації Березне було центром Березнівської гміни Ровенського, а з 1925 року — Костопільського повіту. Ще з минулого століття містечко поділялося на міську й сільську частини. За переписом 1921 року, в містечку проживало 5385 чоловік, налічувалося 666 будинків. У 20—30-х роках тут діяли шкіряний та спиртовий заводи, п'ять механічних млинів[2], два тартаки, п'ять крупорушок, шість олійниць, багато дрібних ремісничих майстерень, торгувало понад 150 крамничок. Здебільшого на цих підприємствах працювали сам господар з родиною чи 1—2 наймані робітники, виконуючи роботу вручну або використовуючи кінну тягу. Наприкінці 30-х років 440 дворів, тобто більш як половина від загальної кількості, були зв'язані з сільським господарством, до містечка належало й 165 хутірських господарств. Загальна площа землі становила 1429 десятин. 25 господарств не мали її зовсім, а на 135 дрібних господарств припадало 79 га, тобто по 0,58 га, 191 господарство мало по 2—3 га, 80 господарств володіли від 3 до 5 га і тільки 40 господарств мали ділянки від 7 до 10 га[3]. Кожне господарство володіло кількома ділянками, розкиданими

[1] ЦДАРА, ф. 197, оп. 1, спр. 41, арк. 88.
[2] Ровенський облдержархів, ф. 26, оп. 1, спр. 16, арк. 19; ф. 161, оп. 1, спр. 72, арк. 26—27.
[3] Там же, ф. Р-204, оп. 2, спр. 18, арк. 172, 180.

у різних місцях. Багато господарів заборгували по невиплачених позиках і процентах, над ними тяжіли значні недоїмки. Отже, власність бідняків і середняків на землю була фіктивною, тому що інколи сума боргів перевищувала вартість самих господарств.

Експлуатація робітників на дрібних підприємствах, в ремісничих майстернях, а також наймитів у куркульських господарствах практично була необмеженою, адже більшість із них була поза професійними спілками. Вони працювали без колективних договорів. До того ж, щоб перешкодити об'єднанню пролетаріату, польська буржуазія здійснювала політику великодержавного шовінізму. Розпалюючи національну ворожнечу, українська і єврейська буржуазія створювали націоналістичні та сіоністські організації. Буржуазно-поміщицький уряд проводив щодо корінного населення Західної України політику національного гноблення. В магістраті Березного за даними 1927 року не було жодного українця[1]. Обраними могли бути лише особи, які на день виборів мали не менше 30 років і володіли польською мовою (усно й письмово). Право обирати мали особи, яким минуло 24 роки і коли вони проживали в цій місцевості не менше року. Якщо врахувати, що по Березнівській гміні неписьменних налічувалося близько 75 проц., то виявляється, що більшість мешканців Березного фактично була позбавлена виборчих прав. Ще більше обмежень вони зазнавали під час виборів до сейму і сенату: активніша частина населення — молодь у віці від 18 до 24 років,— а також сезонні робітники були усунуті від участі у виборах.

В містечку були дві семирічні школи, але діти українців не мали змоги навчитися рідною мовою.

У Березному не було жодної бібліотеки. На низькому рівні перебувало медичне обслуговування — лікарня мала 20 ліжок, амбулаторний прийом вели два лікарі та фельдшер.

Містечко виглядало надзвичайно брудним. Хоч населення зростало (1938 року тут налічувалося 6100 мешканців), будівництво розгорталося дуже повільно. Однією з причин цього була поміщицька власність на землю. Міщани споруджували майстерні та будинки на основі вічно-чиншового права, бо купувати землю не мали права. Багато жител потерпіло від пожежі. Якщо за 20-і роки в Березному з'явилося 40 житлових будинків, то тільки під час пожежі 1929 року їх згоріло 49[2]. Напередодні возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі в містечку налічувалося 826 житлових будинків.

20 вересня 1939 року частини Червоної Армії вступили до Березного. Трудящі з великою радістю зустріли воїнів-визволителів. Відразу ліквідували місцеві установи та органи влади: магістрат, гмінну управу, суд, поліцейський постерунок. Замість них створили міське тимчасове управління та селянський комітет Березнівської гміни. Тимчасове управління створило робітничу гвардію (міліцію). В Березному і волості почався розподіл між селянами поміщицьких земель та реманенту. 22 жовтня 1939 року мешканці Березного обрали до Народних Зборів Західної України колишню наймичку Х. Л. Пастушок[3]. Згідно з декларацією Народних Зборів, у Березному була встановлена Радянська влада, створено волосний комітет. Тоді Березне з волостю входило до Костопільського повіту.

Наприкінці 1939 року в містечку засновано партійну (секретар М. С. Безнощенко) та комсомольську (секретар Т. Навроцький) організації[4]. Радянські органи націоналізували дві невеликі електростанції, водокачку, спиртовий завод, млин, аптеку[5], 232 га орної землі і 21 672 га лісу. Безземельні та малоземельні господарства безплатно одержали землю.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 26, оп. 1, спр. 70, арк. 2—4.
[2] Там же, спр. 63, арк. 9—26.
[3] Газ. «Радянський селянин» (Березне), 31 жовтня 1957 р.
[4] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 6, спр. 4, арк. 111, 120, 167.
[5] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 1, спр. 2, арк. 2.

Відкрилися середня, семирічна та початкова школи, будинок культури, масова бібліотека, кінотеатр.

На початку 1940 року містечко стало центром новоствореного Березнівського району. На базі дрібних ремісничих підприємств у липні створили промислову артіль ім. 1 Травня[1]. Почалося соціалістичне будівництво і в сільському господарстві. В Березному група селян-одноосібників об'єдналася в колгосп, держава створила Березнівську МТС, парк якої складався з 11 тракторів, 1 комбайна, 2 автомашин.

Навала німецьких фашистів тимчасово перервала соціалістичне будівництво. 6 липня 1941 року до Березного вдерся ворог. Почалися масові вбивства, пограбування, запроваджувалася жорстока каторжна праця. Окупанти відібрали 1068 га землі у 320 господарів і створили три фільварки, один з них у передмісті Березного. Всього гітлерівці знищили 3680 радянських громадян. Майно розстріляних окупанти конфісковували. 106 чоловік вивезли на каторжні роботи до Німеччини. Мешканці містечка зазнавали безперервних пограбувань.

Трудящі Березного активно боролися проти фашистських загарбників як на фронтах, так і в тилу ворога. В червні 1942 року поблизу Березного почав діяти партизанський загін полковника Д. М. Медведєва. В операціях цього загону брали участь жителі містечка Т. М. Резник, І. Є. Корицький, який очолював комсомольську організацію загону. Він був зв'язковим легендарного розвідника М. І. Кузнецова[2]. Партизан загинув у 1943 році. Його посмертно нагороджено орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня. Жителі Березного С. М. Андросюк, М. Й. Козуб билися в складі з'єднання В. А. Бегми, С. С. Бондаренко — в з'єднанні І. І. Шитова. В лютому 1943 року партизанські з'єднання С. А. Ковпака та О. М. Сабурова, просуваючись в Карпати, підійшли до Березного і оволоділи ним. Остаточно Березне визволено 10 січня 1944 року частинами 121-ї гвардійської стрілецької дивізії (командир генерал-майор Л. Д. Червоній), 181-ї стрілецької дивізії (командир генерал-лейтенант О. А. Сараєв) та партизанськими з'єднаннями І. І. Шитова і С. Ф. Маликова[3].

В центрі селища в братській могилі поховані бійці та партизани, котрі загинули в боях під Березним. 390 березнівців віддали своє життя в боротьбі за свободу і незалежність Батьківщини.

Жахлива картина відкрилася перед бійцями і партизанами, які ввійшли до Березного. Окупанти зруйнували 302 житлові будинки, пекарню, лазню, пивоварний завод, міст через річку. У великих ямах-могилах, які розкопала надзвичайна комісія по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників та їх спільників, виявили тисячі трупів дітей, жінок, стариків[4]. З лісів та хуторів поверталися поодинокі люди, яким вдалося врятуватися. Не було палива, продуктів харчування.

Перед радянськими і партійними органами постали першочергові і невідкладні завдання—налагодити мирне життя, відбудувати зруйноване господарство. Одним із перших заходів, здійснених у той час, був збір сільськогосподарських продуктів у фонд оборони. Всі члени промартілі ім. 1 Травня відрахували свою місячну зарплату на будівництво танкової колони[5]. Була проведена мобілізація серед працездатного населення на відбудову вугільної промисловості Донбасу.

Трудящі з ентузіазмом взялися відбудовувати Березне. Після закінчення робочого дня дружно виходили розчищати руїни, впорядковувати вулиці. Артіль ім. 1 Травня налагодила виготовлення та ремонт одягу й взуття, випікання хліба. Незабаром створили артіль інвалідів «Стахановець», яка виготовляла меблі та

[1] Березнівський райдержархів, ф. 149, оп. 1, спр. 14, арк. 1.
[2] Н. Струтинский. Подвиг. Львов, 1964, стор. 120, 147, 150, 161.
[3] Сообщения Советского информбюро, в. 6, январь—июнь 1944 г. М., 1944, стор. 16.
[4] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 1, спр. 3, арк. 87.
[5] Березнівський райдержархів, ф. 149, оп. 1, спр. 5, арк. 4.

взуття. Почали працювати слюсарний, ковальський і стельмашний цехи райпромкомбінату, а також два парові млини, дві лісопилки й електростанція[1].

Трудівники братніх республік і східних областей Української РСР подавали всіляку допомогу Березному, зокрема, кваліфікованими кадрами. Надходили в Березне й машини для МТС.

В січні 1944 року відкрито неповну середню школу, яка розмістилася в приватному приміщенні. На початок 1944/45 навчального року школа вже мала власне приміщення з 9 класними кімнатами. Вона була перетворена на середню, тут працював 21 учитель. Почали працювати кінотеатр і районний будинок культури. 1946 року в Березному вже було 4 бібліотеки. Їх фонд становив понад 8730 томів, з яких близько половини було подаровано полтавськими бібліотеками[2]. Наприкінці четвертої п'ятирічки піднялися з руїн 300 житлових будинків.

Стала до ладу Березнівська МТС, що розмістилася в сусідньому селі Зірному. Її машинний парк становили 8 тракторів, 5 тракторних плугів, 2 сівалки, 2 комбайни. Тоді механізатори обслужили 206 селянських господарств[3]. У Березному створили три земельні громади[4].

Радянському будівництву намагалися перешкодити українські буржуазні націоналісти. Вони не тільки вели антирадянську пропаганду, залякували населення, а й вдавалися до терористичних актів. Мешканці Березного таврували запроданців ганьбою, докладали всіх зусиль до розгрому цих лютих ворогів і всіляко допомагали радянським органам у боротьбі з бандитами[5].

За четверту п'ятирічку сталися великі соціальні зрушення. Основна маса кустарів вступила до промислових артілей. За прикладом хліборобів східних областей України трудове селянство Березного також стало на шлях колективного господарювання. 1946 року створена ініціативна група з 12 господарств, яка організувала супряги, а через два роки на базі цієї групи створено колгосп ім. Т. Г. Шевченка. Спочатку до артілі вступило 37 господарств. Засноване господарство було дуже слабким — володіло лише 9 кінними плугами, не маючи тяглової сили. На кінець 1949 року виникли ще колгоспи — «8 Березня» та «Перше травня». До них увійшло 186 господарств. Обидва господарства мали 115 голів великої рогатої худоби, 54 коней, 36 возів, 44 плуги. Незабаром колгосп «8 Березня» об'єднався з колгоспом ім. Т. Г. Шевченка. Наприкінці 1950 року завершено суцільну колективізацію. Кількість колгоспних дворів у Березному зросла до 428 (1286 чоловік), земельні масиви колгоспів становили 1229 га. Вже в перші роки існування колгоспів у них з'явилися передовики, які одержували по 22 цнт жита, 302 цнт картоплі з гектара.

Загоївши рани, завдані війною, мешканці Березного продовжували боротьбу за дальший розвиток народного господарства. В роки п'ятої п'ятирічки зведено типове приміщення для МТС, істотно поповнено її машинний парк. У МТС вже працювало 325 робітників. Постійне поповнення МТС новою сільськогосподарською технікою сприяло підвищенню продуктивності праці. Потужність МТС на кінець п'ятирічки зросла майже вдвоє. Підприємство почало використовувати бульдозери, екскаватори, корчувачі, пересувні крани, зварювальну апаратуру.

Широко розгорнуте соціалістичне змагання дало відрадні наслідки: в 1956 році лісопильний цех промислового комбінату виконав три річні плани, робітники Березнівської МТС наступного року завоювали друге місце у всесоюзному змаганні[6]. Створювалися в селищі й нові підприємства, зокрема райхарчокомбінат. В 1959 році до Березного переведено лісгосп у складі п'яти лісництв.

---

[1] Газ. «Радянський селянин», 1 січня 1946 р.
[2] Березнівський райдержархів, ф. 172, оп. 1, спр. 1, арк. 91—101.
[3] Там же, ф. 159, оп. 1, спр. 1, арк. 1—12.
[4] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 2, спр. 18, арк. 279, 280.
[5] Березнівський райдержархів, ф. 149, оп. 1, спр. 5, арк. 4.
[6] Там же, ф. 158, оп. 1, спр. 2, арк. 1—4.

Під час п'ятої п'ятирічки поліпшилися справи в колгоспі. Об'єднавшись з колгоспом «1 Травня», господарство стало більш потужним, змогло ширше використовувати техніку. Завдяки цьому прибутки його зросли у 18 разів, а оплата праці колгоспників — у 9 разів[1]. Після ще одного об'єднання в 1958 році (колгоспу ім. Т. Г. Шевченка з колгоспом села Зірного) Березнівський колгосп спрямував увагу на механізацію трудомістких процесів у тваринництві. Було повністю механізовано приготування кормів, напування худоби, вантажні роботи на фермах. Це відразу позначилося на продуктивності — артіль почала виробляти по 274 цнт молока та 77 цнт м'яса на 100 га угідь. Значно підвищилася врожайність усіх культур у колгоспі. 1965 року тут одержали по 23,4 цнт ячменю та 32,9 цнт пшениці з га. Прибутки колгоспу становили близько 4 млн. карбованців. За досягнуті успіхи орденом Леніна було нагороджено доярку Н. М. Осипчук, орденом Трудового Червоного Прапора — доярку М. М. Петрук.

На базі промартілей утворився комбінат побутового обслуговування населення. На базі ліквідованої МТС — ремонтні майстерні РТС.

Рух за право носити звання ударника комуністичної праці щороку набирав все більшого розмаху. Якщо на початку семирічки його виборював 41 колектив і понад 150 передовиків виробництва, а удостоїлися цього звання три колективи, то на кінець 1965 року його вибороли 18 колективів і 64 робітники. В боротьбі за виконання семирічного плану 20 трудівників відзначено високими урядовими нагородами.

У роки восьмої п'ятирічки трудящі добилися ще більших успіхів. У селищі стали до ладу комбікормовий завод, лукомеліоративна станція, споруджувався льонозавод. Підготовка до святкування 100-річного ювілею В. І. Леніна пройшла в Березному під знаком високопродуктивної праці, підвищення культури виробництва, технічного прогресу. План 1966—1970 рр. промисловими підприємствами виконано до 1 листопада 1970 року. 126 березнівців нагороджено Ленінською ювілейною медаллю, іншими нагородами — 74 чоловіка.

Добре працюють колективи березнівських підприємств, виконуючи директиви XXIV з'їзду КПРС. Якщо план 1971 року вони виконали за 10 місяців, випустивши на 170 тис. крб. понадпланової продукції, то 1972 року показники значно вищі. Усі підприємства разом виробили понадпланової продукції на суму близько 300 тис. крб. Колектив маслозаводу виконав план на 118 процентів.

Зростання економіки сприяє підвищенню добробуту всіх трудящих. Нині немає в селищі родини, яка б не купувала добротний одяг, електропобутові прилади, книги. За часів польської окупації Я. П. Шнайдер поневірявся у наймах, не мав своєї землі. Завдяки Радянській владі цей трудівник не тільки забезпечив свою родину, а й зміг виучити своїх чотирьох дітей. Старший син його Костянтин працює фельдшером у Березному, він—авторитетна людина, депутат селищної Ради. Яків—зубопротезний технік у Красноярську. Валентина закінчила фінансовий інститут, Тамара здобула середню спеціальну освіту. Дочки працюють на Уралі. Батько тепер на відпочинку, одержує пенсію.

Швейний цех Березнівського райпромкомбінату. 1970 р.

Невпізнанно змінився вигляд селища за післявоєнні роки. Тут виросли нові вулиці — Чапаєва, Кірова, Радянська, Піонерська, Космонавтів, вони забудовані сучасними добротними будинками, серед них 30 багатоповерхових. Лише

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-189, оп. 3, спр. 259, арк. 181—191.

в роки семирічки п'ята частина мешканців Березного справила новосілля. Вулиці Березного добре впорядковані — заасфальтовані, обсаджені деревами, освітлюються електричними ліхтарями. Селище підключене до Добротворської ДРЕС. Реконструйовано торговельний центр, споруджено будинок побутового комбінату, готель, автовокзал. Оригінально оформлені в поліському стилі універмаг, гастроном, кафе. Широко розгорнулася газифікація квартир. За 8-му п'ятирічку споруджено 210 індивідуальних житлових будинків та 200 комунальних квартир. Мальовничі околиці селища, чисті озера, густі соснові бори — чудова база для відпочинку трудящих. Сюди охоче їдуть туристи, краєзнавці.

Заняття в Березнівському профтехучилищі. 1970 р.

Великі перетворення сталися в галузі охорони здоров'я трудящих. В селищі діють центральна районна лікарня на 300 ліжок з поліклінічним відділенням, районна стоматологічна поліклініка з зубопротезною лабораторією, санітарно-епідеміологічна станція, дезинфекційно-профілактичний відділ і два фельдшерські пункти. В них працюють 42 лікарі, 100 чол. середнього медперсоналу. Серед них — лікар Г. С. Дембицький, який за активну роботу в галузі охорони здоров'я нагороджений орденом «Знак Пошани». Районна лікарня зайняла перше місце в області, нагороджена грамотою обкому КП України та облвиконкому, перехідним прапором Міністерства охорони здоров'я СРСР та ЦК профспілки медичних працівників.

У Березному є середня та дві восьмирічні школи, заочна середня школа та лісний технікум. У них працюють 88 викладачів, навчається близько 3 тис. учнів. Крім того, 1965 року відкрито професійно-технічне училище, яке готує взуттєвиків.

Понад 150 юних мешканців селища навчаються в музичній школі, створеній у 1965 році на базі філії Костопільської музичної школи.

Нині до послуг березнівців два кінотеатри, дев'ять бібліотек, книжковий фонд яких понад 105 тис. примірників. Щодня гостинно відчиняються двері районного будинку культури. Його хоровий, драматичний, танцювальний колективи, дівочий ансамбль «Случанка», два оркестри налічують 266 постійних учасників. До Березного часто приїжджають лектори з обласного центру, читають лекції й члени районного відділення товариства «Знання». Діє краєзнавчий музей на громадських засадах.

В досягнутих успіхах є значний внесок первинних партійних організацій, у яких налічується 687 комуністів. Вони працюють на всіх провідних ділянках господарського і культурного будівництва. В колгоспі ім. Т. Г. Шевченка, наприклад, у рільництві працюють 17 комуністів, серед механізаторів їх—19, серед тваринників — 16. Гідними помічниками партійних організацій є комсомольці, їх у Березному налічується 2048 чоловік.

Дев'ятим п'ятирічним планом визначено збільшення обсягу промислового виробництва в Березному в 1,4 раза. 1973 року стане до ладу льонозавод потужністю 11 тис. тонн трести на рік. Здано в експлуатацію консервний цех харчокомбінату. Передбачено також реконструкцію деяких цехів харчокомбінату та маслозаводу. Збільшуючи заготівлю деревини, Березнівський лісгоспзаг одночасно розширить лісовідновлювальні роботи, а також випускатиме для населення товари широкого вжитку.

Для задоволення культурно-побутових потреб мешканців заплановано будівництво кількох багатоповерхових житлових будинків, корпусу лікарні, спортивного комплексу, впорядкування вулиць, парку.

Окрилені чудовими перспективами, мешканці селища успішно виконують рішення XXIV з'їзду КПРС.

І. О. ОМЕЛЬЧУК, К. І. ТИЩЕНКО

БИ́СТРИЧІ

Бистричі — село, центр сільської Ради. Розташовані на лівому березі річки Случі, за 17 км від районного центру, за 40 км від залізничної станції Моквин. Населення — 2864 чоловіка.

Про заселення території села в давньоруські часи свідчать залишки городища на околиці Бистричів. Назва села, ймовірно, походить від слова «бистрина», адже біля села річка Случ має надзвичайно швидку течію, тут багато вирів. У писемних джерелах село під назвою Городня Бистриця вперше згадується 1545 року як володіння луцького старости[1]. За даними подимного перепису 1629 року, Бистричі вже були досить великим населеним пунктом, у якому налічувалося 98 димів.

У період селянсько-козацького повстання під проводом С. Наливайка поблизу Бистричів у 1595 році діяв загін місцевих повстанців, які називали себе «сотнею Лободи». Вони захоплювали майно та худобу в навколишніх поміщиків. Перебували повстанці в Межиріцькому замку. Наступного року через село пройшли повстанці, очолювані С. Наливайком. Деякі мешканці села приєдналися до них.

Під час народно-визвольної війни 1648—1654 рр. через Бистричі проходили загони Івана Богуна.

За Андрусівським договором, Бистричі лишилися під владою Польщі. Їх мешканці терпіли не тільки від панського гніту. На село налітали орди кримських татар, особливо багато лиха зазнали мешканці села в 1667—1669 роках.

В умовах панування шляхетської Польщі село розвивалося дуже повільно. В 1734 році в ньому налічувалося 95 кріпацьких господарств. Наприкінці XVIII ст. у Бистричах діяло підприємство, що виробляло папір. Тут працювали 4 кріпаки[2].

Разом з усією Правобережною Україною Бистричі 1793 року возз'єднано з Росією. Село спочатку входило до складу Ізяславського намісництва, а з 1797 року — до Ровенського повіту Волинської губернії. За даними 1798 року, в Бистричах проживало 623 чоловіка.

На початку XIX ст. в селі налічувалося 101 господарство. В 1816 році у Бистричах діяла мануфактура, яка належала місцевому поміщику. Однак справу вів орендар. У нього працювало 11 вільнонайманих робітників. На мануфактурі був лише один верстат. Поступово підприємство розширювалося. У 1851 році в селі діяв поміщицький винокурний завод[3].

Розвиток продуктивних сил гальмувався феодально-кріпосницькими виробничими відносинами. Близько 300 днів на рік селяни працювали на поміщика та церкву. На обробіток своїх наділів у них майже не залишалося часу. На кінець 50-х років XIX ст. в користуванні селян було 569 десятин орної землі, 81 десятина під садибами та 202 десятини сіножатей. Приблизно половина цих угідь була непридатною. Болотні луки давали мало сіна, тому селяни не могли збільшувати поголів'я худоби. Для обробітку землі використовували дерев'яні знаряддя. Врожаї одержували низькі — сам-два, найкращі ділянки, якщо добре угноювалися, давали сам-три. Щоб проіснувати, селяни орендували землю в маєтку за велику плату.

Під час проведення селянської реформи власниця маєтку, зацікавлена в одержанні більшої суми викупних платежів, зумовила в уставній грамоті викуп селянами додаткового наділу. Земля ця була непридатною, тому громада в листопаді

---

[1] Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, т. 4, отд. 2. К., 1859, стор. 86.

[2] ЦДАДА СРСР, ф. 227, оп. 16. спр. 3, арк. 69.

[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 452, спр. 6, арк. 17.

1862 року вирішила викупити лише корінний наділ, а від додаткового відмовитися[1]. Почалася тривала суперечка між селянами і власницею маєтку.

Всього в Бистричах було 95 дворів, у т. ч. 44 тяглові, 42 піші та 9 городників. За уставною грамотою, їм належало викупити 55 десятин 1328 кв. сажнів садибної та 708 десятин 108 кв. сажнів орної землі. На оброк селяни перейшли в лютому 1863 року. В разі неспроможності сплачувати грішми, вони повинні були відробляти поміщикові по 71 робочому чоловічому дню за корінний наділ на рік, тобто щотижня по два дні влітку та по одному — взимку. Комісія, яка перевіряла виконання уставних грамот у жовтні 1863 року, визнала, що землі, нав'язані селянам за реформою, були зовсім непридатними — піски, болота[2]. Селяни змушені були пасти худобу на парових полях, бо пасовисько тричі на літо заливала річка.

Зважаючи на польське повстання 1863 року, уряд пішов на деякі поступки селянам. У викупному акті від 17 червня 1866 року викупні платежі з 1681 крб. 28 коп. зменшено до 840 крб. 64 коп. сріблом. Враховуючи 6 проц. річних, селяни мали сплатити протягом 49 років 14 010 крб. 67 коп. сріблом[3]. За селянами залишалося право користуватися лісом для випасу худоби та збирання хмизу, водоймами, а також дорогами, які перетинали панські землі. Власники маєтку, які неодноразово змінювалися, постійно намагалися позбавити селян цих прав. Зокрема, бельгійський підданий Бланшман, ставши власником маєтку, заборонив колишнім кріпакам випасати худобу на луках. Коли вони не підкорилися, той звернувся до суду, який став на його бік. Незважаючи на це, 50 селян вирішили використати під пасовисько урочища. Поміщицькі слуги намагалися прогнати їх, але селяни вчинили опір, попередивши, що наступного разу, коли хтось наважиться забороняти їм пасти худобу, буде вбитий, хоч за це й каратимуть[4].

В пореформений період Бистричі зростали. Цьому сприяло судноплавство по річці Случі. У селі була пристань, біля якої збудували великі склади. До Бистричів привозили на продаж хліб, ліс, сюди приходили на заробітки селяни.

На 1897 рік кількість жителів Бистричів зросла до 1378 чоловік[5]. Селяни терпіли через безземелля. В той час як поміщицька родина володіла 4902 десятинами землі, селянам належало лише 1205 десятин. Напередодні першої світової війни на душу населення в селі припадало по 0,88 десятини землі. Тільки одна третина селян мала волів та коней, третина — лише волів, решта — не мала робочої худоби зовсім.

З 1866 року село стало волосним центром. Наступного року тут відкрили парафіяльну школу, в якій навчалися 6 хлопчиків і 5 дівчаток[6], а в 1875 році було відкрито однокласне народне училище[7]. На 10 433 чоловіка населення волості було 2 стаціонарні ліжка.

Коли розпочалася перша світова війна, село опинилося в прифронтовій смузі. Мобілізація до армії запасних позбавила селянські господарства основного робітника. Всі сільськогосподарські роботи виконувалися жінками, стариками та підлітками. Близькість фронту також позначалася на економічному становищі місцевого населення. Численні реквізиції фуражу та продовольства, гужова повинність, зростання податків, сваволя урядовців важким тягарем лягли на плечі трудящих.

Перемога Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року породила в селян надію на розв'язання земельної проблеми. Але сподівання виявилися марними. Влітку 1917 року почалися аграрні заворушення. В цей час у село поверну-

---

[1] Житомирський облдержархів, ф. 115, оп. 1, спр. 2127, арк. 10—30.
[2] Там же, арк. 67—68.
[3] Там же.
[4] Там же, арк. 151.
[5] Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей..., СПб., 1905, стор. 18.
[6] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 817, спр. 14, арк. 148.
[7] Журн. «Официальное извещение Министерства Просвещения России», 1875, № 2, стор. 65.

лися з військової служби матроси-кронштадтці Г. Гунтик, О. Осипчук і П. Ткачук. Під їх керівництвом селяни захопили 5107 десятин поміщицької землі[1]. Це був один з перших масових виступів на Волині. Селяни почали рубати панський ліс, ділити панські землі. Вони вигнали орендарів, економа, розгромили економію[2]. Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в січні 1918 року в Бистричах було проголошено Радянську владу.

У другій половині лютого 1918 року Бистричі окупували австро-німецькі війська. Окупанти та їх прислужники — українські буржуазні націоналісти — відновили поміщицьке землеволодіння. Після краху австро-німецької окупації і банкрутства буржуазно-поміщицького уряду гетьмана Скоропадського в грудні 1918 року владу захопила Директорія. Але трудяще селянство швидко розпізнало її ворожу класову суть і піднялося на боротьбу проти неї. В лютому 1919 року, під час успішного наступу 17-ї Радянської стрілецької дивізії і партизанських загонів на Березне і Костопіль, було визволено Бистричі. Проте в ході боїв вони знову опинилися під владою ворогів. Тільки в травні 1919 року частини 1-ї Української Радянської дивізії вибили з Бистричів загони Директорії. В липні в селі створено волосний комітет бідноти, за рішенням якого селяни одержали поміщицьку землю та реманент. Наступ частин польських інтервентів у серпні 1919 року перервав радянське будівництво. Польські власті вилучили в селян поміщицьке майно, розправилися з тими, хто брав участь у розподілі панських земель і реманенту. Після визволення села на початку липня 1920 року частинами 44-ї дивізії 12-ї армії у Бистричах знову були створені місцеві органи Радянської влади. Родинам червоноармійців, бідняків та селян, які потерпіли від польських загарбників, видали допомогу насінням і продовольством. Було налагоджено медичне обслуговування населення, проводилася робота щодо ліквідації неписьменності. Однак соціалістичні перетворення невдовзі були перервані. Західноукраїнські землі захопила буржуазно-поміщицька Польща. В другій половині вересня 1920 року в Бистричі вдерлися польські окупанти. Роки панування буржуазно-поміщицької Польщі були роками тяжких страждань трудового селянства.

За даними перепису 1921 року, в Бистричах налічувалося 327 дворів з населенням 1838 чоловік, в т. ч. 1714 українців, 79 поляків[3]. Під час проведення земельної реформи, основною метою якої було створення на західноукраїнських землях соціальної опори польського буржуазного уряду в особі осадників, прискорився процес обезземелення трудового селянства.

Щоб створити земельний фонд для наділення військових осадників, 1800 га землі з Бистрицького маєтку колишнього Селянського поземельного банку забрали в казну. Раніше селяни орендували в маєтку 1150 га орної землі та 400 га пасовиськ. Крім того, вони користувалися випасами, на підставі сервітутного права. В грудні 1927 року їм відмовили в поновленні оренди. На цей час у Бистричах вже було 17 господарств осадників, яким дали 415 га землі. Їм виділялися кращі землі, в одному-двох масивах. Для цього замінювали ділянки місцевих селян, що вклинювалися в наділи осадників. Таке землевпорядкування не тільки не принесло ніяких вигод малоземельним господарствам, а ще викликало великі витрати на перенесення будівель та землевпорядчі роботи.

В процесі здійснення земельної реформи ревізувалося право селян на землю. Якщо спочатку уряд змушений був вважати за «орендарів» осіб, які одержали землю під час революційних подій 1917—1920 рр., то тепер їх зганяли з землі. Втратили землю й ті, що загубили документи на право володіння нею. Тим часом осадники почали здавати селянам землю в оренду, але на більш кабальних умовах: раніше селяни платили за десятину 6 пудів жита, тобто близько половини врожаю, а тепер

---

[1] Газ. «Волынская речь», 9 червня 1917 р.
[2] Житомирський облдержархів, ф. Р-2274, оп. 1, спр. 134, арк. 1—2.
[3] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. 9. Województwo Wołyńskie. Warszawa, 1923, стор. 46—47.

мусили сплачувати дві третини. Крім того, орендарів зобов'язували відпрацювати за кожну десятину по 12 робочих днів щороку.

18 липня 1925 року група прогресивних депутатів сейму в своїй інтерпеляції голові ради міністрів писала про становище бистрицьких селян: «Виселені та позбавлені праці споконвічні самостійні селяни змушені залишати свої родинні вогнища та розходитись по околицях як жебраки. А деякі селяни за користування колишньою своєю землею повинні віддавати $^2/_3$ врожаю новим власникам землі — польським осадникам[1]».

Після ліквідації сервітутів селянам заборонили випасати на луках маєтку худобу. Але вони не визнавали цю заборону. 17 травня 1926 року лісничий та гайовий прибули на луки, де селяни пасли худобу, й почали стріляти з гвинтівок, а також побили жінку й підлітка. За розпорядженням польських урядовців лісова охорона перекрила дорогу до селянських випасів, розташованих серед лісів в урочищі Солом'яку. На тих, хто все ж намагався пасти худобу в лісах, накладали штрафи за потрави. Навіть місцеві органи т. зв. публічної безпеки визнавали, що вилучення з користування селян 270 десятин земель може викликати такі заворушення, які буде неможливо припинити без втручання військ.

Селяни неодноразово зверталися до органів влади зі скаргами. У заяві польському урядові у 1930 році вони писали: «Ми, 570 господарств, не маємо куди вигнати худобу та коней... і знаходимося у безвихідному становищі. А осадники мають велику кількість землі і навіть спекулюють нею, віддаючи на декілька років різним особам»[2]. Скарга ця залишилася без відповіді. Для трудового селянства земельна реформа буржуазно-поміщицького польського уряду була одвертим пограбуванням. «Селяни з кожним роком доходять до все більших злиднів», — писав про становище бистрицьких жителів війт Людвипільської гміни[3].

Всі землі маєтку в 30-х роках було розпарцельовано і продано куркулям та польським осадникам. Малоземельні та безземельні селяни, що десятки років орендували тут землю, не мали права купувати ці ділянки. Найхарактернішою рисою господарств селян у 30-х роках було жахливе безземелля — 570 господарств володіли тільки 115 десятинами землі, в середньому на господарство припадало 0,2 десятини.

З промислових підприємств у цей період у селі діяли три вітряки, один паровий млин, кар'єр, де видобувався кварцевий пісок, який належав акціонерному товариству, три хмелярні. Кілька жителів займалися ремеслами, зокрема було 2 бондарі, 2 кравці, 2 муляри та столяри[4]. З розвитком залізничного транспорту втратив колишнє значення водний торговий шлях по Случі, зменшилася й заготівля деревини.

Польські власті майже не дбали про розвиток освіти. Близько половини дітей шкільного віку лишалося поза школою. В Бистричах існувала чотирикласна школа, до якої було записано 290 учнів.

Селяни платили численні державні та місцеві податки — за землю, за будівлі, за заняття ремеслами, шарварковий — на ремонт і будівництво шляхів. Останній податок становив 25 проц. податку за землю. Однак цим справа не обмежувалася. Хто сплачував 12 злотих шарваркового податку, повинен був ще найняти трьох робітників та парокінну підводу, або сплатити по 3 злоті за робочий день кожного робітника і підводи — тобто ще 12 злотих.

Підтримувані місцевими властями, на селі орудували буржуазні націоналісти. Прикриваючись розмовами про захист української культури, вони фактично захищали інтереси куркульства, прагнули відвернути селянство від революційної боротьби, сіяли національну ворожнечу.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 213, оп. 1, спр. 37, арк. 77.
[2] Там же, арк. 161.
[3] Там же, арк. 133.
[4] Księga adresowa Polski. Warszawa, 1930, стор. 1988.

Коли Червона Армія визволила Західну Україну, жителі Бистричів створили селянський комітет, який став тимчасовим органом народної влади. У жовтні 1939 року відбулися вибори до Народних Зборів Західної України. Їх депутати виконали народну волю — голосували за Радянську владу на західноукраїнських землях і возз'єднання їх в єдиній сім'ї радянських народів.

У грудні 1939 року націоналізовано бистрицькі підприємства — кварцевий кар'єр, паровий млин з круподеркою, олійнею та соломорізкою[1]. У користування селян Бистричів та навколишніх хуторів перейшло 4960 га націоналізованої землі[2].

Наприкінці 1939 року в Бистричах виник комсомольський осередок. До нього входило 10 чоловік. Вожаком комсомольців стала О. П. Максименко.

Були відкриті середня школа, клуб, хата-читальня. В село стали приїжджати кінопересувки, лектори з районного центру. Селяни виявляли великий інтерес до життя народів Радянського Союзу, вчилися жити і працювати в соціалістичному суспільстві. Мешканці села одержували безплатну допомогу в медичному пункті.

18 грудня 1940 року селяни обрали Бистрицьку сільську Раду депутатів трудящих, яку очолив селянин-бідняк С. С. Царук. 1940 року в селі створено колгосп, який об'єднував 23 господарства. Головою правління став А. С. Хижак. Колгосп обробляв 223 га землі, в т. ч. 139 га орної, мав 23 голови робочої худоби. В селі створили машинно-тракторну станцію. Вона укладала з одноосібниками договори на оранку та інші види робіт.

Щасливе життя, яке принесла трудівникам Бистричів Радянська влада, тривало недовго. 6 липня 1941 року Бистричі окупували німецько-фашистські загарбники. В своїх злочинах вони спиралися на призначеного ними старосту, якому допомагали поліцаї, набрані з українських буржуазних націоналістів. Вони забирали в населення продукти, худобу, стягували численні податки. Фашисти забрали в селі 2350 голів великої рогатої худоби, 1200 овець, 650 свиней. На каторжні роботи до Німеччини примусово вивезли 150 юнаків і 100 дівчат. Окупанти і націоналісти переслідували радянських активістів, членів родин червоноармійців, 107 чоловік стратили[3], намагалися витравити з пам'яті селян саму згадку про Радянську владу, про колективне життя, вбити почуття людської гідності. Але це їм не вдалося. Селяни Бистричів, а також жителі навколишніх сіл всіляко допомагали партизанам загонів Д. М. Медведєва, М. І. Наумова, які вели бої з фашистськими військами.

Відступаючи під ударами Червоної Армії, фашисти та їх прислужники почали нищити народне добро. З 640 дворів села 570 були пошкоджені або зруйновані дощенту, в руїнах лежали будинки школи, МТС, паровий млин, три вітряки.

11 січня 1944 року Бистричі визволили частини 121-ї гвардійської Гомельської стрілецької дивізії 13-ї армії 1-го Українського фронту.

У лавах Червоної Армії перебувало 108 мешканців села, 40 з них відзначено бойовими орденами й медалями. Під Ленінградом воював один з перших сільських комсомольців — Ф. Т. Боровець, а війну він закінчив у Берліні. За бойові заслуги нагороджений орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня і чотирма медалями.

Одразу ж після визволення почала працювати сільська Рада. Головним її завданням було організувати трудящих на відбудову господарства, житла, закладів освіти і культури. Спочатку довелося розчищати згарища, споруджувати землянки. Землю орали коровами. Сім'ї червоноармійців, інваліди війни, демобілізовані воїни, вдови, бідняцькі господарства одержали державну допомогу. З числа будівель, що були обліковані державою на колишніх хуторах, безплатно одержали будинки сім'ї бійців, що загинули на фронті, та інвалідів. Багатьом надали можливість

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 1, спр. 2, арк. 1—3; ф. Р-86, оп. 1, спр. 4, арк. 2—3.
[2] Там же, ф. Р-635, оп. 1, спр. 52, арк. 49—52.
[3] Ровенський облпартархів, ф. 69, оп. 1, спр. 7, арк. 14.

придбати хати й господарські будівлі за 25—50 проц. їх вартості[1]. До того ж, на цю купівлю їм надавалися державні кредити.

На 1 листопада 1945 року в Бистричах налічувалося 362 одноосібні господарства, в користуванні яких було 1279 га землі, в т. ч. 800 га орної. Селянам допомагала МТС, що мала тоді лише чотири трактори. На кінець 1946 року МТС обробила землі безкінних господарств на площі 141,8 гектара[2].

Велика увага приділялася налагодженню медичного обслуговування, роботі шкіл та культосвітніх закладів. Вже 1944 року почав працювати фельдшерський пункт. У вересні 1945 року діти сіли за парти в початковій школі, тоді ж відкрили клуб і читальню.

Взимку 1946 року створена земельна громада, яку очолив О. С. Бухалюк. Земельна громада призвичаювала селян до колективної праці. Одночасно провадилася підготовча робота до колективізації. Ініціаторами її були бистрицькі жителі — члени парторганізації при МТС. У березні 1948 року 26 господарств об'єдналися в колгосп, у користуванні якого було 197 га землі, в т. ч. 62 га орної. Спочатку селяни усуспільнили 2 вози, 2 саней, 5 плугів, 10 борін, молотарку, віялку, 10 коней, 5 волів[3]. Восени того ж року створено ще один колгосп, у який об'єдналися 54 господарства. Його земельний масив становив 151 га, з них 101 га орної. Колгосп мав 18 возів, 19 плугів, 20 борін, 3 культиватори, сівалку, 2 молотарки, 24 коней[4].

Найперше будували виробничі приміщення — стайні, корівники, зерносховища. Коли в листопаді 1950 року обидва бистрицькі колгоспи об'єдналися в одне господарство, в користуванні його було 1004 га землі, в т. ч. 614 га орної. Йому передано млин райпромкомбінату. В господарстві налічувалося 63 голови великої рогатої худоби, 34 свині, 26 овець, 97 коней. Колгосп мав 63 кінні плуги, 23 дискові борони, 6 культиваторів, 3 молотарки, 3 віялки, 38 возів[5].

Роботу щодо створення і організаційного зміцнення колгоспного господарства, мобілізації селянства на подолання економічних труднощів очолювала Бистрицька сільрада. Разом з комуністами вона вирішувала такі актуальні питання, як вивезення заготовленої деревини з навколишніх лісів (для цього залучалися всі селяни, які мали тягло), розробляла конкретні заходи, щоб покласти край бандитським діям окремих українських буржуазних націоналістів, які після втечі з фашистами їхніх ватажків, пішли в підпілля й продовжували шкодити радянському будівництву, вчиняли замахи на чесних радянських громадян. При Бистрицькій МТС була створена група «яструбків», що вела збройну боротьбу з оунівцями. До її складу ввійшли всі комуністи й комсомольці. Вони забезпечили охорону державного майна й збереження громадського порядку.

На 1950 рік колгосп зміг не тільки виконати всі державні поставки, а й повернути позичку. Налагоджувалися справи й в тваринництві. Щоб виконати трирічний план його розвитку, колгосп одержав державний кредит. На ці гроші закупили високопродуктивну худобу, а також провели контрактацію молодняка. Колгоспні активісти першими контрактували свою худобу. Громадське стадо зросло до 220 голів. Учні школи взяли шефство над худобою: доглядали коней, корів, овець. 1952 року в колгоспі запроваджено індивідуально-відрядну оплату праці, в бригадах створено ланки.

Радянське й колгоспне будівництво поєднувалося з громадською ідейно-виховною роботою, спрямованою на подолання приватновласницької ідеології селян. Велика заслуга в цьому місцевих учителів. Значну виховну роль виконували загальні збори селян.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 2, спр. 17, арк. 160—184.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 772, оп. 1, спр. 4, арк. 2.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-189, оп. 3, спр. 22, арк. 71.
[4] Там же, арк. 48.
[5] Там же, спр. 109, арк. 168—180.

Поступово зростала МТС. Збільшився її машинний парк. Тут працювали дві бригади, за якими було закріплено 8 тракторів. Кадри для МТС готувала школа механізаторів у Сарнах[1]. 1949 року МТС виконала роботи на землях чотирьох колгоспів, обробивши 884 га землі проти 142 га в 1946 році.

Працювали гуртки ліквідації неписьменності і малописьменності. Завдяки зусиллям учителів і комсомольців у жовтні 1951 року в Бистричах вже не було жодного, хто б не знав грамоти. Одночасно сільрада вирішила питання про розширення шкільного приміщення методом народної будови. Школа в Бистричах стала семирічною. Цього ж року завершено будівництво клубу й бібліотеки, а також медичного пункту.

Державна допомога, виховна робота серед колгоспних мас сприяли значному зміцненню економіки колгоспу, підвищенню продуктивності праці. На чолі організаційної та ідейно-виховної роботи стала колгоспна парторганізація, створена 1952 року[2]. Вона спрямовувала зусилля колгоспників на розвиток господарства, зокрема льонарства. Артіль мала свій цегельний завод, пилораму. Завдяки цьому тут широко розгорнулося не тільки громадське будівництво. Колгосп щороку допомагав зводити 15—20 індивідуальних будинків. Для утримання худоби звели два нові приміщення, кормокухню. Колгосп став мільйонером. 1956 року Бистричі повністю електрифіковано.

Але були ще й недоліки. Продуктивність худоби залишилася низькою. Невисокими були показники й у рільництві. Правильна організація праці, турбота про людей, розробка планів роботи бригад і ланок, краща організація агітаційно-масової роботи сприяли поліпшенню господарської діяльності. Вартість трудодня зросла до 3,7 крб. Уже в 1957 році ланкові льонарів Г. Ф. Кусик, М. Г. Гунтик, доярки В. Ю. Пишнюк та Г. О. Рицька були учасниками ВСГВ[3].

В 1957 році колгоспу присвоєно назву «Прогрес». Через два роки до нього приєднався колгосп ім. XX з'їзду КПРС (с. Колодязне). В 1959 році господарство перейшло на грошову оплату праці, що значно сприяло підвищенню продуктивності праці. Вже наступного року вартість одного трудодня становила 6,2 карбованця[4]. Протягом 60-х років машинний парк збільшився до 18 тракторів, 10 комбайнів, 16 автомашин. Цією технікою колгосп обробляв 3105 га землі. Зросла й урожайність. Основною технічною культурою в господарстві є льон. Якщо в 1961 році збирали з гектара 1,5 цнт волокна, то на кінець восьмої п'ятирічки — 6,6 цнт пересічно, а ланка Г. Ф. Кусик одержала по 7,5 цнт волокна льону на площі 16 гектарів.

Відрадних успіхів добилися й тваринники. Коли в 1961 році колгосп мав 830 голів великої рогатої худоби, то наприкінці восьмої п'ятирічки — 1150. Середній надій на фуражну корову становив 2027 кг, а передові доярки надоювали по 3 тис. кг молока.

У кравецькій майстерні с. Бистричів. 1972 р.

Самовіддано працювали колгоспники, готуючи трудові подарунки на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. За відмінну працю 55 трудівників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю. Доярки М. І. Польова, Г. Г. Миронець, комбайнер О. Г. Солончук та шофер І. Д. Глущук відзначені орденом «Знак Пошани».

Успішно працює в селі районне відділення «Сільгосптехніки», створене на базі реорганізованої РТС. Продукція штампувального цеху відділення надходить не тільки в усі області УРСР, але й у братні республіки — РРФСР і БРСР. Виконання плану восьмої п'ятирічки тут завершено до 5 листопада

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 772, оп. 1, спр. 2, арк. 6.
[2] Там же, ф. 2696, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 5, спр. 751, арк. 307—309.
[4] Там же, ф. Р-454, оп. 2, спр. 675, арк. 65.

1970 року. Бригаді ковалів присвоєно звання бригади комуністичної праці, а комсомольсько-молодіжній бригаді штампувального цеху — колективу ім. 50-річчя Ленінського комсомолу, 25 робітників нагороджено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

Пам'ятник Г. Т. Гунтику, с. Бистричі. 1970 р.

В селі розташоване Бистрицьке лісництво, лісовий фонд якого становить 7506 га. Воно заготовляє лісоматеріали, гриби, березовий сік, живицю, ягоди, яблука, здійснює нові лісонасадження. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 5 робітників лісництва відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

За післявоєнні роки виросли фактично нові Бистричі — 600 добротних будинків, вкритих шифером і залізом. Їх будували за найновішими проектами. Лише за роки восьмої п'ятирічки звели 84 будинки. Споруджено адміністративні приміщення колгоспу та «Сільгосптехніки», універмаг. В селі близько 800 хат, і майже над кожною височить антена телевізора. Велосипеди, мотоцикли — звичайна річ на вулицях села. До побуту селян ввійшли пральні машини, холодильники тощо. Наприкінці восьмої п'ятирічки почалася газифікація Бистричів.

Літніми місяцями в селі працюють двоє ясел. Держава відзначила орденами «Мати-героїня», «Материнська слава» та «Медалями материнства» близько 150 колгоспниць. При правлінні колгоспу створено пенсійну раду. Пенсію одержують 493 ветерани праці, грошову допомогу — багатодітні й одинокі матері.

Гордістю села є школа, перетворена в середню у 1955 році. За восьму п'ятирічку побудовано додаткове приміщення на 280 учнів. В школі працює 35 учителів, навчається 655 учнів. Школа має виробничі майстерні, обладнані електричними столярними і слюсарними верстатами, теплицю, кролеферму. Учні листуються з піонерами братніх республік і соціалістичних країн. Стало традицією відвідання випускниками школи Брестської фортеці. Школі присвоєно ім'я революціонера-матроса Г. Т. Гунтика. Є консультаційний пункт Березнівської заочної середньої школи. Багато випускників продовжують освіту у вищих навчальних закладах країни. Частина з них стала лікарями, агрономами, інженерами, тільки в Березнівському районі 19 працюють учителями, п'ять випускників — офіцери Радянської Армії.

1967 року в Бистричах відкрився будинок культури на 350 місць. У гуртках художньої самодіяльності беруть участь 236 чоловік, працює агіткультбригада. В селі є бібліотека для дорослих і шкільна бібліотека, загальний фонд яких становить 15,5 тис. томів. Газети і журнали є в кожному бистрицькому домі.

Активну роботу, спрямовану на поширення наукових і політичних знань серед населення, здійснює первинна організація товариства «Знання», в якій 35 чоловік.

Велика заслуга в досягненні успіхів колгоспного і радянського будівництва належить сільраді та парторганізаціям колгоспу і відділення «Сільгосптехніки», в складі яких 64 комуністи. У селі є 235 комсомольців. Вони допомагають вчителям в роботі з піонерами, організовують дозвілля молоді, розвивають фізкультуру й спорт.

Про разючі зміни в селі розповідає емігрант, що повернувся додому через 30 років з Аргентіни: «Село майже нічим не нагадувало ті Бистричі, якими їх я покинув. Я чув, що попалили село німці з націоналістичними песиголовцями. Але згарища не побачив жодного — хати стояли, як писанки, простяглися нові вулиці. Незабаром звелася, засяяла моя нова хата. Допомогла держава, допомогли односельці»[1].

[1] Газ. «Червоний прапор», 25 жовтня 1963 р.

В центрі села височать пам'ятники В. І. Леніну, матросу Г. Т. Гунтику і обеліск землякам, які полягли, захищаючи Радянську Вітчизну.

Мешканці Бистричів люблять своє село, дбають про те, щоб воно стало ще кращим, впорядкованішим, селом зразкової соціалістичної культури.

В. О. ТИЩЕНКО

ПЕРШОТРАВНЕ́ВЕ

Першотравневе (до 1962 року — Моквин) — селище міського типу, центр селищної Ради. Лежить на лівому березі Случі, за 7 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Моквин. Населення — 1800 чоловік. Селищній Раді підпорядковане село Новий Моквин.

На території селища виявлено поселення доби ранньої бронзи, на якому знайдено крем'яні знаряддя праці.

Вперше Моквин згадується в документах 1564 року як власність князя Б. Ф. Корецького. Після Люблінської унії Моквин ввійшов до складу Польщі. Село належало до Луцького повіту Волинського воєводства. Це було невелике поселення, в 1583 році тут налічувалося 30 димів[1]. Під час селянсько-козацького повстання під проводом С. Наливайка (1594—1596 рр.) повстанці на чолі з Г. Лободою захопили село. До них приєдналися мешканці Моквина та сусідніх сіл і разом виступали проти місцевої шляхти[2].

На початку XVII ст. село значно зросло — 1629 року в Моквині налічувалося 79 димів[3]. Село належало до Хупківської волості Луцького повіту. Воно залишалося приватновласницьким володінням, а селяни — кріпаками. Їм доводилося гнути спину на панських ланах, відбувати різні повинності, терпіти знущання польських панів та релігійні утиски. В Моквині були розвинуті такі селянські промисли, як ткацтво, кошикарство, деревообробка. Всі вироби моквинці збували на торгах і ярмарках у Березному.

В період визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. селяни підтримували повстанське військо. В серпні 1648 року вони виступили проти місцевого поміщика. Але виступ закінчився поразкою, активні учасники його були засуджені Луцьким гродським судом.

На початку XIX ст. у Моквині заснована суконна мануфактура, яка виробляла продукції на 3325 крб. на рік[4].

Школи в селі не було. Ні держава, ні пан коштів на освіту не відпускали. Зате 1848 року поміщик збудував цегляну церкву[5].

З розвитком товарно-грошових відносин поміщики посилювали визиск кріпаків, прагнучи одержати якомога більше ренти. Після проведення інвентарної реформи становище моквинських кріпаків не поліпшилося. За правилами, тяглові господарства повинні відбувати три чоловічі й один жіночий день панщини на тиждень. Для піших встановлювалося два чоловічі й один жіночий день. На панщині селяни працювали з своїм тяглом і реманентом. До того ж, додатково встановлювалося по 12 літніх і зимових днів, 8 — будівельних та раз на місяць кожний ніс нічну варту. Городники, що відбували будівельні дні й вартували, платили панові оброк і мусили відробити 24 дні панщини на рік. Якщо врахувати, що поміщик встановлював такі уроки, які ледве можна було виконати за два-три дні, то фактично селяни мусили весь час працювати на пана, обробляючи свої наділи вночі й у свята.

---

[1] Źródła dziejowe, t. 19, стор. 45, 93.

[2] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 1. К., 1863, стор. 101—105.

[3] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 50, 129.

[4] ЦДІА СРСР, ф. 1281, оп. 4, спр. 73, арк. 86—90.

[5] Девятисотлетие православия на Волыни 992—1892 г., ч. 2. Житомир, 1892, стор. 528.

Після реформи 1861 року моквинські селяни одержали в наділ по 7,5—9,5 десятини землі. До переходу на викуп селяни вважалися тимчасовозобов'язаними. За кожну десятину корінного й додаткового наділу вони мусили відпрацювати поміщикові 9,5 пішого чоловічого дня або сплатити 1 крб. 50 коп. оброку на рік[1].

1895 року місцевий поміщик збудував у селі підприємство для виготовлення обгорткового паперу. З ганчір'я, яке вимінювалось у населення за мідні хрестики, персні, дерев'яні гудзики, тут виробляли також низькосортний грубий картон. Ганчір'я надходило на виробництво без будь-якої дезинфекції, після роботи робітники не мали змоги помитися. Орендарі, які прагнули одержати найбільші прибутки з підприємства, зовсім не дбали про охорону праці. Часто траплялися аварії, що призводило до каліцтв. Покалічені робітники залишалися без будь-яких засобів до існування.

Прискорення розвитку капіталізму в пореформений час не минуло й Моквина. Цьому значною мірою сприяла близькість залізниці Ровно—Лунінець. Місцевий поміщик, крім паперового підприємства, збудував ще паровий млин. Щоб розширити виробництво, 1898 року він заснував Товариство картонно-паперової фабрики «Моквин»[2]. Однак фабрика розвивалась повільно, протягом першого десятиліття XX ст. на ній виробляли ту саму продукцію, що й раніше[2].

Водночас зростало й село. З 1866 року Моквин був волосним центром. Якщо на початку 60-х років тут проживало 435 чол.[3], то в 1897 році — 1683[4].

Під час столипінщини багато моквинців переселилося на хутори за 2—5 км від Моквина. Село простягнулося на кілька кілометрів. Але й переселення не поліпшило життя. Селяни володіли мізерними наділами по 1—2 десятини, складали копійку до копійки, щоб прикупити землі, в той час як поміщик мав близько 4 тис. га різних угідь. Пересічно на душу населення в Моквині 1913 року припадало 0,88 десятини. Якщо до початку світової війни 15 проц. моквинських селян не мали робочої худоби, то в 1914 році процент їх збільшився до 22[5]. Бідні піщані землі давали низькі врожаї — 63 пуди пшениці, 50 пудів жита, 61 пуд ячменю з десятини. Селяни мусили шукати додаткових заробітків, щоб прогодуватися. Поденна плата робітника на своїх харчах становила 60—90 копійок.

Селян обтяжували численні повинності: ремонт шляхів і мостів, обов'язки гасити пожежі в державних і поміщицьких лісах, конвоювати заарештованих, давати підводи поліції та урядовцям при їхніх роз'їздах, забезпечувати паливом волосне правління й школу, нести нічну варту в селі.

З 1867 року в селі діяла парафіяльна школа. 1882 року відкрито поштову контору. Відкрите в 1909 році однокласне сільське училище розміщувалося в приватному будинку. В ньому навчалося 60 хлопчиків і 4 дівчинки[6]. Для основної маси населення освіта лишалася недосяжною.

Не раз жителі Моквина виступали проти визискувачів. 1912 року 120 робітників паперової фабрики застрайкували на знак солідарності з робітниками Ленських золотих копалень. Страйком керував страйковий комітет.

Імперіалістична війна важким тягарем лягла на плечі селян-бідняків, розорюючи їх господарства. Поміщики у прифронтовій смузі звільнялися царським урядом від податків, селяни ж платили податки та терпіли від реквізицій і гужової повинності.

---

[1] Отмена крепостного права на Украине. Сборник документов и материалов. К., 1961, стор. 166, 168.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 628, спр. 604, арк. 1—9.

[3] Там же, оп. 300, спр. 103, арк. 41.

[4] Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей..., стор. 24.

[5] Сельскохозяйственная хроника Волынской губернии. Февраль 1915 года, стор. 4—5.

[6] Памятная книжка Дирекции народных училищ Волынской губернии на 1912 г. Житомир, 1912, стор. 110.

В роки війни Моквинська фабрика значно скоротила виробництво, не могла своєчасно виплачувати зарплату робітникам, що теж відбивалося на їх становищі.

Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року значно посилилася політична активність населення. Революційні виступи селян були спрямовані, головним чином, проти поміщицького землеволодіння. В липні 1917 року мешканці Моквина вигнали пана з маєтку, а його землі та інвентар розділили між собою.

Коли в січні 1918 року до села вступили революційні частини, в Моквині встановилася Радянська влада. Та вже в другій половині лютого Моквин окупували австро-німецькі війська. Разом з інтервентами повернувся до села й пан. Селян зігнали до фільварка, де їм було наказано негайно знести всі розібрані з маєтку речі, повернути реманент і худобу. Разом з окупантами їх прислужники сікли селян, виловлювали радянських активістів. А коли окупація зазнала краху, ту ж політику проводила петлюрівська Директорія.

На початку червня 1919 року Моквин визволили частини 3-ї дивізії прикордонних військ. 20 жителів села влилося тоді до її лав. У Моквині було створено комітет бідноти, кооперативне товариство[1]. Хоча тоді Радянська влада в селі проіснувала тільки два місяці, вона подала допомогу селянам в розподілі й обробітку землі, робітникам — в організації роботи фабрики, налагодила постачання населення промисловими товарами, а військ Червоної Армії — продуктами. Червоноармійці проводили в селі виховну роботу, розповсюджували революційну літературу.

В серпні 1919 року Моквин зайняли польські війська. На початку липня наступного року село визволили частини 19-ї бригади 12-ї армії. Відновилася Радянська влада[2]. В складних воєнних обставинах налагоджувати нове життя допомагали представники Червоної Армії. У вересні 1920 року до Моквина знову вдерлися війська буржуазно-поміщицької Польщі, для трудящих настали тяжкі часи окупації, посилення експлуатації й національного гноблення. «На фабриці,— згадує пенсіонер Л. Й. Гребінець,— знову стали працювати по тринадцять годин у день. Про вихідні та відпустку ніхто й не чув»[3].

Моквин було віднесено до Березнівської гміни Ровенського, а з 1925 року— Костопільського повіту. В ньому налічувалося 2269 мешканців[4]. 1924 року жителів спіткало стихійне лихо. Навесні протягом 30 годин йшла злива, ріки вийшли з берегів і затопили село. Окупаційна влада нічим не допомогла потерпілим селянам.

Становище селян залишалося важким — вони терпіли від безземелля і малоземелля. Хоч в середньому наділ становив 5 га, але 350 моквинських господарств (із 639) мали ділянки 0,5—3 га. Купити землю основна маса селян не могла — десятина коштувала 340—900 злотих (за ці гроші можна було купити 5—13 корів)[5]. 506 господарств не мали сіножатей. Селяни платили численні податки й побори: грунтовий, домовий, шляховий, прибутковий, церковний, шкільний, військовий, навіть за собаку, платили за в'їзд у місто, за переправу, за проїзд через міст, за стоянку на базарі тощо.

Політика, здійснювана польським буржуазно-поміщицьким урядом, обстоювала інтереси панівних класів, тримала трудящих на грані жебрацтва і постійних злиднів. Денний заробіток робітника пересічно становив 0,8—0,9 злотого, а ціни на промислові товари були дуже високими. 1934 року, наприклад, за один пуд жита можна було купити 18 коробок сірників або 3 фунти цукру. Газета «Комуніст» — орган ЦК КП(б)У писала про становище селян: «Півтора, два, три і навіть чотири гектари на Поліссі не можуть прогодувати землевласника та його родину. Як правило,

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-470, оп. 1, спр. 8, арк. 10; спр. 10, арк. 28.
[2] ЦДАРА, ф. 1183, оп. 3, спр. 350, арк. 189.
[3] Газ. «Ленінським шляхом», 28 квітня 1966 р.
[4] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. 9, стор. 48.
[5] Ровенський облдержархів, ф. 32, оп. 6, спр. 221, арк. 2; оп. 14, спр. 230, арк. 65, 68.

до січня вичерпуються всі запаси хліба. У березні в селянина вже немає картоплі. Основна їжа селян навесні щавель. У деяких селах цілі родини буквально пухнуть з голоду»[1].

В Моквині не було ні лікувальних, ні санітарних закладів, через що поширювалися різні хвороби, особливо серед дітей. Прийом у приватного лікаря коштував 5—8 злотих, а виклик його додому — 8—12 злотих. Лікарський нагляд при пологах обходився в суму до 80 злотих. Тому бідняки під час хвороби зверталися до знахарів. Були поширені забобони, віра в цілющі властивості «святих місць».

На низькому рівні була й освіта. В 1930 році на кошти, зібрані з населення, побудовано приміщення для школи, бо досі класи містилися в орендованих селянських хатах. Навіть спорудження школи не вирішувало питання з навчанням. В 1936 році в тісному приміщенні один учитель навчав три групи дітей, всього 38 учнів. Навчання проводилося лише польською мовою.

У панській стайні було пристосовано приміщення під «клуб», де відбувалися збори, збирався хор селян. Керував «культурною роботою» піп.

З великою радістю у вересні 1939 року трудящі Моквина вітали Червону Армію-визволительку. Моквинці обрали Т. В. Седуна своїм депутатом до Народних Зборів Західної України, де вирішувалася їхня доля. Декларації Народних Зборів про встановлення Радянської влади і возз'єднання з УРСР були зустрінуті всенародним схваленням. Трудящі почали активно будувати нове життя. В 1939 році в Моквині створено партійну та комсомольську організації. У грудні націоналізовано паперову фабрику й лісозавод, поміщицькі землі передано безземельним і малоземельним селянам.

Спочатку обсяг виробництва паперової фабрики був невеликим — 0,4 тонни цигаркового паперу на добу. Робітники включалися в соціалістичне змагання. Протягом 1940 року колектив підприємства щоденно перевиконував план. Завдяки цьому в четвертому кварталі 1940 року фабрика вийшла переможцем у соціалістичному змаганні підприємств паперової промисловості УРСР. Колективу було вручено перехідний Червоний прапор Укрпапіртресту та грошову премію[2].

Коли проходили вибори до місцевих Рад, мешканці Моквина обрали до складу Ровенської обласної Ради депутатів трудящих робітника фабрики Г. Н. Карпінського. Моквинську сільраду очолив односелець А. С. Харчук. Було створено колективне господарство ім. Калініна, члени якого навесні 1940 року засіяли 215 га кращої землі[3].

Вже в перші дні Радянської влади в Моквині організовано хату-читальню, відкрито початкову школу з українською мовою навчання, а також сільський клуб, при якому почали працювати гуртки художньої самодіяльності.

Та настало лихоліття війни, моквинцям разом з усім радянським народом довелося братися до зброї. 5 липня 1941 року до села вдерлися фашистські війська. Гітлерівці відібрали в селян землю, яку дала їм Радянська влада, й організували на ній фільварок, примушуючи селян працювати задарма. Разом з українськими буржуазними націоналістами вони розправлялися з радянськими людьми, вбили Д. А. Баранчука, Г. Д. Баранчук, Г. Челика, А. І. Окерешка та ін. Понад 40 чоловік вивезли на фашистську каторгу до Німеччини. Мешканці села всіляко допомагали партизанам, що часто навідувалися до села, щоб покарати запроданців, знищити ворожий гарнізон. Робітники паперової фабрики ховали обладнання, селяни ухилялися від поставок окупантам продовольства.

8 січня 1944 року частини 121-ї гвардійської стрілецької дивізії визволили село. Разом з частинами регулярної армії в бойових діях брало участь партизанське з'єднання С. Ф. Маликова. Чимало моквинців пішли в Червону Армію, щоб

[1] Газ. «Комуніст», 2 вересня 1933 р.
[2] Радянська Ровенщина, стор. 71.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-86, оп. 1, спр. 15, арк. 40.

далі громити ненависних фашистів. Шість односельців були учасниками штурму Берліна, 14 чоловік відзначено урядовими нагородами. 86 патріотів полягли в роки Великої Вітчизняної війни.

Відступаючи, загарбники руйнували все на своєму шляху. Вони завдали великої шкоди селянським господарствам, повністю вивели з ладу паперову фабрику, пограбувавши основне устаткування, знищили її житловий фонд[1].

Треба було терміново вживати заходів до відродження зруйнованого. Трудящі села відчували повсякденне піклування й допомогу партійних і радянських органів. Їх зусилля були в першу чергу спрямовані на пуск і реконструкцію єдиної в області паперової фабрики. Жителі села систематично виходили на суботники, недільники, працюючи по 10—12 годин. На підприємстві також трудилися після закінчення робочого дня.

З Києва і Ровно до Моквина прибули кваліфіковані спеціалісти. Поповнення робочою силою відбувалося за рахунок місцевого населення. Спеціалісти безпосередньо на робочих місцях навчали молодь, було також організовано навчання в гуртках техмінімуму. Одночасно споруджували гуртожиток, їдальню, медичний пункт. Уже в серпні 1944 року частково пустили фабрику — вона давала тонну паперу щодоби. На підприємстві працювало 230 робітників[2]. Питання піднесення виробництва не сходило з порядку денного. Однією з вирішальних ланок у цій справі було транспортування палива. До фабрики вирішили підвести вузькоколійну залізницю. Для цього виділили спеціальну бригаду будівельників. Райком партії і райвиконком мобілізували населення на суботники. Установи та підприємства району виділили 250 чоловік, а також транспорт на спорудження вузькоколійки[3].

Створена в 1945 році сільська комсомольська організація особливо відзначилася в організації суботників, відбудові підприємства, у створенні колгоспу, заготівлі палива, збиранні коштів до фонду Червоної Армії. 1946 року на фабриці заснована партійна організація[4]. Вже на перших зборах комуністи розглянули питання виконання виробничих завдань. Вони звернули увагу на організацію соціалістичного змагання.

Не менш інтенсивно йшла відбудова сільського господарства. Насамперед здійснили перерозподіл землі, повернувши її селянам. Усі, чиє господарство було пошкоджено або зруйновано, одержували довготермінові кредити по 5—7 тис. крб. на будівництво житла і придбання худоби. Біднякам видавали безплатно або з великою знижкою худобу, по 10 куб. метрів будівельного лісу й паливо. Родини військовослужбовців та інваліди війни були оточені повсякденною увагою — їм допомагали в проведенні сільськогосподарських робіт, видавали грошову допомогу, звільняли від обов'язкових поставок, встановлювали інші пільги. Значну матеріальну допомогу одержали багатодітні сім'ї та одинокі матері.

Відбудові народного господарства намагалися перешкодити українські буржуазні націоналісти. Вони закатували голову сільської Ради П. Ф. Ярмольчука, спалили приміщення школи, вчинили диверсію на складі фабрики: підпалили 27 тонн целюлози і 6 тонн цигаркового паперу, забрали в селян 5 цнт борошна[5]. За допомогою населення радянські органи знешкодили запроданців, і життя поступово нормалізувалося.

На початок 1948 року фабрику не тільки відроджено, а й докорінно перебудовано. Тут встановили локомобіль на 600 кінських сил, електрогенератор, 80 електромоторів. Для забезпечення підприємства паливом поблизу відкрили торфорозробку, де працювало 5 високопродуктивних торфових машин. Фабрика поповнилася

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 2, спр. 53, арк. 38.
[2] Радянська Ровенщина, стор. 187.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 2, спр. 18, арк. 115.
[4] Ровенський облпартархів, ф. 76, оп. 1, спр. 32, арк. 68.
[5] Там же, спр. 17, арк. 85.

новим обладнанням: бобінорізками, автоматичними стопорізками, очищувачами паперу, двома паровими локомобілями й паперовою машиною. Робітники вишукували резерви підвищення продуктивності праці. Рольник І. М. Ткачук перейшов на швидкісний метод роботи, скоротивши час на операцію в 1,5 раза. Сіточник М. Я. Примаченко збільшив на 75 проц. швидкість роботи паперової машини, П. Г. Ярмольчук перевиконував норми виробітку при відмінній якості напівмаси. Завдяки цьому колектив працівників достроково виконав план четвертої п'ятирічки, не раз завойовував перехідні червоні прапори.

Поступово відроджувалося й сільське господарство. Сільрада спільно з партійною та комсомольською організаціями налагодила роботу земельної громади, жіночої ради, створила ініціативну групу для організації колгоспу, до якої ввійшло 9 бідняцьких господарств. У 1948 році на базі поміщицького маєтку та усуспільнених земель в Моквині організовано три колгоспи.

В селі працювала чотирирічна школа, яка в 1946 році стала семирічною. Для малописьменної молоді відкрили 3-й та 4-й вечірні класи, де навчався 31 чол.[1]. Комсомольці створили гуртки для ліквідації неписьменності і малописьменності, політичний та агрономічний, а також колектив художньої самодіяльності. Зважаючи на недостатній освітній рівень багатьох мешканців села, в хатічитальні організовували колективні читки літератури. До села приїздили лектори, демонструвалися кінофільми. З кожним днем змінювався і зовнішній вигляд Моквина. В 1947 році відбудовано гуртожиток для робітників і службовців паперової фабрики. Швидкими темпами споруджували клуб, крамницю, контору фабрики.

А коли загоїли рани, завдані фашистським нашестям, трудящі Моквина з запалом розгорнули боротьбу за дальший розвиток промислового і колгоспного виробництва, культури, підвищення матеріального добробуту. За період п'ятої і шостої п'ятирічок капітально відремонтовано і реконструйовано основний виробничий корпус паперової фабрики, повністю замінено обладнання. Значну увагу приділяли підвищенню культури виробництва. Колектив цього підприємства по праву став вважатися одним з кращих у районі.

1950 року в Моквині завершено колективізацію сільського господарства. Зусилля колгоспників спрямовувалися на дальший розвиток усіх галузей виробництва, на широке застосування техніки. 1952 року відбулося об'єднання двох невеликих артілей, з яких створено колгосп ім. Кірова, а в 1954 році до нього приєдналася і третя артіль. Укрупнене господарство мало 1604 га орної землі, 760 га сіножатей. З територіальних партійної і комсомольської організацій виділилися колгоспні. Комуністи та комсомольці очолили похід колгоспників за дальшу механізацію виробництва. Першою трактористкою в Моквині стала комсомолка Г. А. Сенюк. Тоді в колгоспі було збудовано два механізовані корівники, два телятники, два свинарники, ремонтну майстерню. За шосту п'ятирічку колгосп зібрав 3240 тонн зерна, 2940 тонн картоплі, 138,4 тонни льоноволокна, виробив 212,6 тонни м'яса та 942,1 тонни молока. Порівняно з 1950 роком всі показники зросли більш як в три рази.

Роки п'ятої та шостої п'ятирічок були періодом істотного поліпшення добробуту трудящих, дальшого розвитку культури. Грошові прибутки колгоспу за цей час досягли 325,1 тис. крб. (у 1950 році — 12,1 тис. крб.). Фонд заробітної плати робітників паперової фабрики порівняно з 1945 роком зріс на 222,3 проц. В селі стали до ладу магазин, їдальня, дитячий садок та ясла. Забруковано дві вулиці, з'явилися дві нові. В Моквині за десятиліття виросло 128 індивідуальних будинків, зведено будинок культури на 250 місць, відкрито середню й восьмирічну школи.

Культурно-побутове будівництво дедалі набирало ще більшого розмаху. Воно було спрямоване на дальший благоустрій, максимальне задоволення всіх потреб

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-2, оп. 4, спр. 79, арк. 18.

трудящих. 1962 року Моквин віднесено до категорії селищ міського типу й перейменовано на Першотравневе. 1965 року селище підключено до Добротворської ДРЕС. Автобусним сполученням воно зв'язане з районним та обласним центрами. Всі вулиці обладнано електричними ліхтарями, обсаджено декоративними деревами. Збільшилася й кількість вулиць — за семирічку й восьму п'ятирічку, крім комунальних будинків, зведено близько 150 індивідуальних. З'явилася нова лікарня на 100 ліжок, почалася газифікація; упорядковано селищний парк, встановлено обеліск односельцям, полеглим у роки Великої Вітчизняної війни, та пам'ятник В. І. Леніну.

Підключення селища до високовольтної електромережі дало можливість реконструювати освітлення та механізувати трудомісткі процеси в колгоспі. Оранка, сівба, збирання зернових повністю виконуються технікою. Наближається до повного завершення й механізація вирощування та збирання картоплі, цукрових буряків. На полях працюють 17 тракторів, 6 зернових та 4 картоплезбиральні комбайни, 12 автомашин. З 1966 року колгосп перейшов на гарантовану щомісячну оплату.

На дев'яту п'ятирічку заплановано значний розвиток колгоспного тваринництва. Порівняно з 1970 роком його кормова база розшириться на 40 проц. Будуть збудовані два механізовані телятники. Продуктивність праці зросте на 20 проц. Заплановано також завершити механізацію всіх процесів вирощування кукурудзи й картоплі, на 20 проц. збільшити валовий збір зерна.

Для колективу паперової фабрики 60-і роки були періодом дальшої реконструкції, переходу на випуск нових видів продукції. За цей час тут збудовано нові приміщення котельні та варочного цеху, реконструйовано приміщення паперового цеху, збудовано серветковий, хлорний та ганчірний відділи, введено в дію очисні споруди для стічних вод. Немає жодної вирішальної ділянки виробництва, де б не було встановлено нове обладнання: це конічний млин, ганчіркорубка, товарні роли, вантажні ліфти, механізми для подавання сировини, гасіння й розмішування вапна тощо. На кінець восьмої п'ятирічки фабрика випускала 6732 тонни паперу, 4137 тис. пачок серветок, 283 тис. пачок друкарського паперу, 6,7 тис. пачок столового паперу. За роки Радянської влади вона перетворилася на велике сучасне підприємство.

На рахунку паперовиків багато хороших трудових починань. Наприкінці 1969 року вони виступили з ініціативою зекономити до 100-річного ювілею В. І. Леніна стільки сировини, матеріалів та електроенергії, щоб на них підприємство змогло працювати протягом одного дня. Завдання восьмої п'ятирічки колектив фабрики виконав 22 жовтня 1970 року. В першому році дев'ятої п'ятирічки колектив фабрики взяв соціалістичне зобов'язання виробити 1415 тонн цигаркового паперу при плані 1330 тонн. Фактично ж виробив 1416 тонн. Лише за один цей рік впроваджено 54 раціоналізаторські пропозиції. На фабриці є дві бригади та 139 робітників, яким присвоєно звання колективів та ударників комуністичної праці. Першотравнева паперова фабрика випускає сигаретні бобіни, що йдуть на виробництво сигарет вищого гатунку. Свою продукцію вона відправляє до 53 міст країни. Папір іде також на експорт, зокрема на Кубу, до Монголії, НДР.

На початку дев'ятої п'ятирічки фабрика перейшла на рідке паливо. Почалася реконструкція вентиляції й опалення, будується цех для виробництва діазотипної кальки і прозорого креслярського паперу.

Значно зміцніли зв'язки колгоспу і фабрики у вирішенні актуальних питань виробництва і побуту. За безпосередньою участю робітників електрифіковано колгоспні ферми, а колектив фабрики активно допомагає в збиранні врожаю.

Підживлення цукрових буряків у колгоспі ім. Кірова, смт Першотравневе. 1970 р.

Смт Першотравневе. 1972 р.

У першотравневих середній, восьмирічній та початковій школах навчається 778 учнів, працює 52 учителі (1939 року в Моквині було тільки 5 вчителів). Багато випускників шкіл продовжують навчання. 1970 року в технікумах навчалося 32, у вищих навчальних закладах — 22 чоловіка.

Зміцніла база та розширилася сітка культосвітніх закладів селища. Якщо в 1953 році бібліотека фабрики налічувала 800 книг, то в 1971 році її фонд зріс до 3500 примірників. З 1955 року діє бібліотека при середній школі, книжковий фонд якої налічує 6 тис. примірників, селищна бібліотека має 10 тис. книг. Працівники бібліотек та їх актив розповсюджують книги, проводять читацькі конференції, диспути, огляди художньої і політичної літератури, влаштовують стенди, вітрини.

При селищному будинку культури працюють гуртки художньої самодіяльності, що налічують 285 чоловік. Вони виступають з концертами на сцені та виходять на виробничі дільниці з агіткультбригадами. В будинку культури відбуваються зустрічі з учасниками революційних подій 1917 року, бійцями та партизанами Великої Вітчизняної війни і ветеранами праці. Організовуються тематичні вечори та вечори відпочинку, лекції і бесіди за круглим столом з різноманітної тематики.

Депутати Першотравневої селищної Ради добре дбають про благоустрій селища та поліпшення побутових умов трудящих. При виконкомі діє комісія для впровадження радянських свят та обрядів. До неї входять представники колгоспу, фабрики, школи, клубів, бібліотек, керівники партійних, комсомольських і профспілкових організацій. Одні займаються організаційною роботою, створенням необхідної матеріальної бази для нової обрядності, інші — вивчають все цікаве в новій обрядності, збирають зразки усної народної творчості, записують обрядові пісні, а потім розробляють проведення нового обряду. Їх в Першотравневому вже запроваджено декілька. Яскравими барвами прикрасилася побутова обрядність — реєстрація шлюбу, срібне та золоте весілля. Прадавнє народне новорічне поздоровлення — щедрування та засівання — очищено від релігійних нашарувань і збагатилося сучасним змістом. Радянські щедрівки виражають нові відносини у праці й побуті, оспівують передовиків виробництва. Весело святкують у Першотравневому обжинки, відзначають дні трудової слави, проводи на пенсію.

Урочисто відзначається день народження радянської людини. Ця традиція вийшла за вузькі сімейні рамки. Весь церемоніал відбувається в клубі, супроводжується піснями, музикою, палкими поздоровленнями.

На паперовій фабриці урочисто приймають нове поповнення робітничого класу. Це водночас передача трудової естафети ветеранами праці молодому поколінню. Церемоніал посвячення в робітники є не тільки засобом виховання молоді, а й підсиленням відповідальності керівників підприємства та кадрових робітників, які мають стати вихователями і наставниками трудової зміни. Так само відбувається й посвячення молоді в хлібороби. Це свято має деякі спільні риси з робітничим, але тут підкреслюється зв'язок трудівника з землею, виховується повага й любов до сільськогосподарської професії.

У Першотравневому набув чинності звичай, пройнятий патріотичним пафосом, — урочисті проводи юнаків до Радянської Армії. Починається він з відвідування кімнати бойової слави, де відбувається зустріч з ветеранами Великої Вітчизняної

війни. Їх розповіді доповнюють численні експонати на теми: «Вони боролися за Вітчизну-матір», «Вони завжди житимуть в наших серцях», «Бути воїном Радянської Армії — велика честь», фото і документи бойової доблесті колишніх фронтовиків та народних месників, які зараз працюють на фабриці та в колгоспі. Потім під звуки військового маршу майбутні воїни разом з ветеранами крокують до обеліску на честь загиблих радянських бійців для вшанування їх пам'яті.

В урочистій обстановці в будинку культури один з ветеранів зачитує наказ призовникові від жителів Першотравневого. Юні ленінці вручають наказ кожному з своїх старших друзів, що йдуть в армію, а також мішечок з червоного атласу, в якому зашита жменька рідної землі. Один за одним опускаються майбутні воїни на коліна і цілують багряне полотнище. Потім лунає клятва землякам: «Йдучи до Радянської Армії на дійсну військову службу, перед цим прапором урочисто обіцяю служити гідно і чесно, виховувати в собі якості, необхідні захисникові соціалістичної Батьківщини. Клянусь завжди бути готовим за наказом нашого рідного уряду стати на захист Союзу Радянських Соціалістичних Республік, боротися мужньо і вміло, не шкодуючи власного життя для перемоги над ворогом. Обіцяю продовжувати бойову славу батьків і старших братів!»[1]. Підписаний майбутнім воїном текст урочистої обіцянки вивішується в кімнаті бойової слави на стенді поруч з фотографіями призовників. Він зберігається тут аж до їх повернення з армії. На закінчення вечора дівчата дарують призовникам рушники, на яких розписалися друзі, всі підписи дівчата вишили різнокольоровими нитками. Потім вирушають до парку на солдатську алею, де кожен з майбутніх воїнів саджає дерево. Цій солдатській алеї уже 6 років. Сюди приходять батьки, матері, хлопці й дівчата, чиї сини і друзі служать в армії. Проводи в різний час у деталях не однакові. Але завжди вони проходять урочисто і пройняті гордістю за наше сьогодення.

Вихованню комуністичної моралі, поліпшенню виробничого процесу та організації доброго відпочинку допомагають лектори, пропагандисти, агітатори. В трьох партійних та трьох комсомольських організаціях на обліку 98 комуністів і 228 комсомольців. В селищі працюють дві первинні організації товариства «Знання», вони налічують 53 лектори.

Трудівники Першотравневого гідно зустріли 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. 52 передовики колгоспного виробництва і 27 новаторів паперової фабрики удостоєні високої урядової нагороди — Ленінської ювілейної медалі. За успіхи у виконанні виробничих завдань чотири робітники й два колгоспники нагороджені орденами й медалями СРСР. Серед них слюсар паперової фабрики Є. П. Сенюк — орденом Трудового Червоного Прапора, начальник транспортного цеху Л. Ф. Цимбалюк та ланкова колгоспу ім. Кірова О. Ю. Сухан — орденом «Знак Пошани».

Виконуючи рішення XXIV з'їзду КПРС, трудящі Першотравневого впевнено крокують у світле майбутнє, примножуючи багатство і славу рідної країни.

В. І. КАСЬЯН

СОСНОВЕ

Соснове (до 1946 року — Людвипіль) — селище міського типу (з 1959 року), центр селищної Ради. Розташоване на лівому березі річки Случі, за 25 км від районного центру, за 50 км від залізничної станції Моквин. Населення — 2000 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Адамівка, Великі Селища, Вілля, Глибочок, Іванівка.

---

[1] А. М. Войтович, П. К. Панасюк. Нові звичаї в Першотравневому. Львів, 1969, стор. 28.

Про заселення території селища з давніх-давен свідчать численні археологічні пам'ятки. Тут виявлено поховання доби бронзи, знайдено скарб римських монет II — початку III ст. 1937 року в урочищі Могилки, що недалеко Соснового, розкопані кургани часів давньої Русі. В одному з них виявлено срібний витий перстень.

Людвипіль засновано в 1708 році мешканцями містечка Губкова, яке було зруйноване вщент шведськими військами. Хто вцілів після штурму, а також після епідемії чуми, яка спалахнула тоді, оселився на лівому березі Случі. Тривалий час поселення перебувало у володінні польських поміщиків[1]. За користування землею селяни зобов'язані були відбувати феодальні повинності. В Людвиполі був фільварок. Власник його намагався передусім розвивати землеробство, яке велося в той період за трипільною системою. В основному вирощували жито, ячмінь та овес[2]. Селяни, крім повинностей на користь феодала, сплачували податок церкві — десятину.

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Людвипіль 1795 року включено до складу Ровенського повіту. В 1798 році у Людвиполі був 141 двір, де проживало 860 чоловік, а в 1812 році кількість дворів зменшилась до 115, населення — до 740 чоловік[3].

Процес розкладу феодально-кріпосницьких і розвитку капіталістичних відносин охопив і Людвипіль. На початку XIX ст. тут діяла суконна мануфактура. В 1850 році у Людвиполі відкрито паперову фабрику, яка працювала на місцевій сировині. Поміщик заснував винокурний завод. Значного поширення набули кустарні промисли — обробка дерева, бондарство, виготовлення обручів, гончарство[4]. Завдяки вигідному розташуванню — через Людвипіль йшли торгові шляхи з Корця на Березне, Степань, Вербче, Пінськ — швидко розвивалася торгівля. Водним шляхом сплавляли ліс і перевозили різні товари. Тільки в 1850 році від людвипільської пристані відправлено 89 плотів з товарами на 27,5 тис. карбованців.[5]

В середині XIX ст. у Людвиполі налічувалося 80 будинків, населення — близько 670 чоловік, понад 60 проц. з них займалися землеробством, решта — кустарними промислами, торгівлею, сплавом лісу.

Скасування кріпосного права не поліпшило економічного становища селян. За викупним актом, усі людвипільські селяни мали викупити 1029 десятин землі. Починаючи з 1 вересня 1863 року, громада сплачувала 564 крб. 38 коп. сріблом щорічно[6]. У володінні поміщика залишилося 5127 десятин землі.

Після реформи 1861 року прискорився розвиток промисловості в Людвиполі. Розширилося виробництво на паперовій та суконній фабриках, виникло ще кілька дрібних підприємств. Однак у 1867 році робітники спалили паперову фабрику, а суконна згоріла в 1879 році. За даними 1884 року, в Людвиполі був пивзавод, кілька боєнь, 22 невеликі крамниці. На рік проводилося три ярмарки і щотижня — базари. З 1866 року Людвипіль був центром волості, він належав до категорії містечок. В ньому проживало 850 мешканців[7], а на кінець століття кількість їх зросла до 1428 чоловік[8].

Медична допомога населенню запроваджена тільки на початку XX ст. 1913 року мешканців села обслуговували лікар і акушерка та одна приватна аптека.

---

[1] M. Orłowicz. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu. Łuck, 1929, стор. 242, 244.

[2] А. И. Баранович. Магнатское хозяйство на юге Волыни в XVIII в. М., 1955, стор. 38.

[3] Ровенський облдержархів, ф. 639, оп. 2, спр. 1, арк. 52; спр. 12, арк. 89.

[4] Кустарные промыслы в Волынской губернии по данным текущей сельскохозяйственной статистики. Житомир, 1914, стор. 27.

[5] Военно-статистическое обозрение Российской империи, т. 10, ч. 3, стор. 126.

[6] Ровенський облдержархів, ф. 384, оп. 5, спр. 65, арк. 844—845.

[7] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 5. Warszawa, 1884, стор. 477.

[8] Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей..., стор. 23.

Першу парафіяльну школу в селі відкрито 1867 року[1]. В ній навчалося всього 7 хлопчиків. 1902 року почало працювати двокласне сільське училище, його відвідувало 89 хлопчиків і 25 дівчаток. 1913 року в містечку відкрито поштово-телеграфну контору.

На початку XX ст. зріс обсяг промислового виробництва. Вартість продукції винокурного заводу становила 1 млн. крб.[2]. У Людвиполі був збудований млин, на якому працювало вісім робітників. Кращі землі навколо Людвиполя належали поміщикові. Його земельний масив становив уже 15 540 десятин. А мешканці містечка, що займалися хліборобством, терпіли від безземелля й малоземелля.

В роки першої світової війни господарство Людвиполя занепало. Воєнні дії безпосередньо не зачепили Людвипільської волості, але мобілізація чоловіків до армії позбавила господарства основної робочої сили. До того ж, значну частину худоби було реквізовано для потреб фронту, а також забрано на різні роботи, пов'язані з війною. Це важко відбилося на господарстві. Значна частина хліба лишилася необмолоченою на зиму 1914—1915 рр. Надзвичайно погіршилося продовольче становище.

Під впливом Лютневої революції та агітації революційних матросів Балтійського флоту О. К. Осипчука та Г. Т. Гунтика у червні 1917 року у Людвипільській волості відбулися заворушення селян. А в липні населення Людвиполя відмовилося від участі у виборах до волосного земства[3]. Як тільки стало відомо про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, в листопаді 1917 року мешканці Людвиполя та прилеглих сіл почали активно виступати проти поміщицького землеволодіння.

У січні 1918 року у Людвиполі встановлено Радянську владу. З 20 лютого до середини грудня 1918 року Людвипіль був окупований австро-німецькими військами, які відновили буржуазно-поміщицький лад. З кінця року він перебував під владою петлюрівців. В кінці травня 1919 року Людвипіль визволили частини 1-ї Української радянської дивізії. 4 червня 1919 року в Людвиполі створено волосний революційний комітет у складі 10 чоловік, а на початку серпня — волосний комітет бідноти і 7 комітетів бідноти у селах волості. Волосний революційний комітет організував маси на розв'язання продовольчої проблеми та налагодження допомоги Червоній Армії. З'їзд волосних революційних комітетів і комбідів Ровенського повіту, на якому були представники від Людвиполя, ухвалив 1 липня 1919 року резолюцію про запровадження хлібної монополії та твердих цін, боротьбу на місцях з спекулянтами, куркулями, про допомогу Червоній Армії хлібом, фуражем, кіньми[4]. Проводити цю роботу Людвипольському ревкому й комітету бідноти доводилося в тяжких умовах — не вистачало найнеобхідніших товарів: мануфактури, хліба, гасу, мила, солі. Лютували віспа й тиф, не було медичної допомоги. Куркулі проводили антирадянську агітацію, великого розмаху набрали спекуляція, бандитизм. Радянському будівництву перешкодив наступ військ буржуазно-поміщицької Польщі, які в серпні 1919 року зайняли Людвипіль. 5 липня 1920 року його визволили війська 44-ї стрілецької дивізії 12-ї армії[5]. Однак у вересні радянські війська змушені були залишити західноукраїнські землі, а за Ризьким договором вони відійшли до Польщі.

В 1921 році у Людвиполі налічувалося 180 будинків і понад 1200 чоловік населення[6]. Він вважався містечком, належав до Ровенського повіту, а з 1925 року до новоствореного Костопільського повіту, став центром Людвипільської гміни, до якої входило 73 громади.

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 817, спр. 14, арк. 146—147; оп. 818, спр. 37, арк. 11, 12.

[2] Справочник к карте мельниц, винокуренных, пивоварных, маслобойных и писчебумажных фабрик и заводов губерний Киевской, Волынской, Подольской, Черниговской, Полтавской. К., 1912, стор. 189.

[3] Газ. «Волынская речь», 3 серпня 1917 р.

[4] Ровенський облдержархів, ф. Р-466, оп. 1, спр. 29, арк. 54—55.

[5] С. М. Буденный. Пройденный путь, кн. 2. М., 1965, стор. 188.

[6] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. 9, стор. 55.

Жителі Людвиполя, не маючи змоги виплачувати високі податки, зверталися до міністерства внутрішніх справ із скаргою на неправильне оподаткування і просили зменшити суму податків. Селяни за клаптики піщаної землі змушені платити великі суми поземельного податку. Однак скаргу уряд визнав безпідставною і ніяких заходів не вжив[1]. Що ці податки були непосильними для населення, свідчить сума недоїмок, яка 1928 року, наприклад, становила 8500 злотих, а сума податку на цей рік — 41 604 злоті[2].

Але важке матеріальне становище населення не турбувало гмінні власті, які продовжували використовувати великі суми грошей на цілі, далекі від потреб трудящих. 1929 року на будівництво костьолу в Людвиполі було виділено 1000 злотих, на купівлю дзвона для цього костьолу 1000 злотих, на пам'ятник Пілсудському 4000 злотих, а на будівництво мостів тільки 900 злотих[3].

Уряд буржуазно-поміщицької Польщі з перших же днів окупації став проводити курс на полонізацію українського населення, переслідування української мови, культури. Вже 1925 року в Людвипільській школі навчання провадилося виключно польською мовою. В ній працювало чотири вчителі, записано до школи 282 учні[4], але далеко не всі з них мали змогу навчатися. В 1928 році 80 проц. населення Людвипільської гміни були неписьменними, зате тут налічувалося 3 костьоли, 7 церков.

Погано було забезпечено охорону здоров'я населення. 1927 року в Костопільському повіті налічувалося лише 3 лікарі, 40 лікарняних ліжок. Тут працювала одна акушерка, була аптека[5].

Відсутність належного медичного обслуговування призводила до масових захворювань населення, особливо дітей. На засіданні педагогічної ради Людвипільської загальноосвітньої школи в квітні 1934 року зазначалося, що учні багато пропускають занять через хвороби.

За даними «Адресної книги Польщі», в Людвиполі 1930 року проживало 1239 чоловік. З промислових підприємств тут діяв лише один тартак, працювало кілька десятків ремісників. В цей період у Костопільському повіті лише трохи більше 6 проц. населення було зайнято в промисловості[6], проте і ті робітники не завжди могли знайти роботу. Навіть у Людвиполі, незважаючи на низький рівень розвитку промисловості і незначну кількість робітників, в 1937 році офіційно зареєстровано 26 безробітних[7].

Населення Людвиполя не мирилося з тяжким соціально-економічним і політичним становищем. Тут ще на початку 20-х років поширилась революційна агітація серед трудящих. Службовець А. П. Коломієць у виступах перед населенням говорив, що незабаром в Польщі вибухне революція і принесе людям краще життя. Він критикував польський уряд, його податкову і шкільну політику, розповідав про життя трудящих у Радянському Союзі[8].

Споконвічні мрії трудящих про вільне і щасливе життя, прагнення до возз'єднання з Радянською Україною здійснилися в 1939 році. 18 вересня людвипільці радісно зустрічали своїх визволителів. Незабаром у містечку створили селянський комітет, який взяв на облік землю поміщиків. Серед депутатів Народних Зборів Західної України були представники і від Людвиполя, сини хліборобів — Н. М. Кирушок та Я. К. Біра, які голосували за встановлення Радянської влади і возз'єднання з УРСР.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 26, оп. 1, спр. 49, арк. 1, 2, 10, 17.
[2] Там же, спр. 44, арк. 12.
[3] Там же, спр. 104, арк. 3.
[4] Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925/26. Warszawa, 1927, стор. 288.
[5] Księga adresowa Polski, 1930, стор. 2013.
[6] Mały rocznik statystyczny. Warszawa, 1938, стор. 33.
[7] Боротьба трудящих Волині за возз'єднання з Радянською Україною, ч. 2, стор. 351.
[8] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 571, арк. 27, 47.

1940 року Людвипіль став районним центром, але був віднесений до категорії сіл. Створено районні партійні й радянські органи.

Людвипільський райвиконком здійснив у районі націоналізацію комунальних і промислових підприємств, а також великих будинків. Всього було націоналізовано 10 каменоломень, 5 лісопильних заводів.

На допомогу трудящим західноукраїнських областей уряд надіслав із східних областей спеціалістів різних галузей народного господарства і культури. На початку 1941 року в Людвипільському районі вже працювало 165 учителів перших—сьомих класів[1].

З перших днів встановлення Радянської влади були відкриті дві школи, де рідною мовою навчалося 782 учні, а доросле населення відвідувало курси лікнепу. В Людвиполі тоді працювало 22 учителі[2].

Для демонстрування кінофільмів Костопільська міжрайонна філія кінотресту систематично надсилала до Людвиполя кінопересувки.

З 1940 року почали працювати лікарня на 15 ліжок та амбулаторія[3], пологовий будинок.

Це був період не тільки організації виробництва, налагодження обслуговування населення, а й важливої політичної кампанії — проведення виборів до Верховної Ради СРСР та Верховної Ради УРСР, а також до місцевих Рад депутатів трудящих. У березні 1940 року людвипільці вперше обирали депутатів до радянських парламентів на основі найдемократичнішої в світі Конституції. А наприкінці року обрали місцеві органи влади. Депутатом Ровенської обласної Ради людвипільці обрали свого земляка А. Кроля.

Але недовго тривало спокійне життя, творча праця трудящих. Почалася Велика Вітчизняна війна. 29 червня 1941 року фашистські загарбники окупували Людвипіль. Тут було розміщено великий гарнізон гітлерівців, поліцейську управу. За період окупації німецькі фашисти розстріляли 1317 мешканців району, по-звірячому закатували 20 чоловік, на фашистську каторгу вивезли 128 чоловік. На початку 1942 року окупанти влаштували в Людвиполі гетто, куди зігнали все єврейське населення, а потім знищили його.

Патріоти піднімалися на боротьбу з загарбниками. Сім'я Струтинських організувала партизанську групу, до якої увійшли й радянські військовополонені. Група діяла в околицях Людвиполя. На її рахунку — зриви ряду економічних заходів окупантів, знищення зрадників, визволення групи підпільників, яких фашисти везли на страту. У вересні 1942 року група Струтинських приєдналася до партизанського загону Д. М. Медведєва. Імена М. І. Струтинської — матері партизанської сім'ї і М. В. Струтинського — соратника легендарного розвідника М. І. Кузнецова відомі далеко за межами України.

Новорічної ночі 1943 року партизани напали на людвипільську комендатуру. Вони знищили 17 поліцаїв та 4 гестапівці, 22 поліцаїв захопили в полон. У другій половині січня 1943 року партизанські загони під командуванням Л. Я. Іванова та І. І. Шитова із з'єднання О. М. Сабурова відбили в окупантів Людвипіль і захопили тут склади з продовольством. На початку лютого 1943 року партизанське з'єднання С. А. Ковпака пройшло рейдом через Людвипільський район, розгромивши тут банду оунівців[4]. У березні німецькі варвари дощенту спалили Людвипіль.

Війська 1-го Українського фронту 10 січня 1944 року визволили Людвипіль. В боях за нього відзначився 337-й гвардійський стрілецький полк 13-ї армії під командуванням майора І. І. Холобцева. Серед героїв-визволителів, які особисто знищили багато ворогів, були представники багатьох національностей: вірменин

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-2, оп.2, спр. 122, арк. 4.

[2] Там же, спр. 62, арк. 13.

[3] Там же, ф. Р-7, оп. 1, спр. 5, арк. 3.

[4] Н. И. Супруненко. Украина в Великой Отечественной войне Советского Союза, стор. 207.

гвардії лейтенант Н. С. Арутюнов, росіяни гвардії рядові І. Платонов та І. Петров, білорус гвардії рядовий К. Барсук[1].

Багато людвипільців перебувало в Діючій армії. За відвагу, виявлену в боях проти лютого ворога, М. Д. Кота, П. М. Пантюшка нагороджено орденом Слави 3-го ступеня, інші також удостоєні орденів і медалей СРСР. В боях за честь і незалежність нашої Вітчизни віддали своє життя 38 чоловік. Односельці спорудили на вшанування їх пам'яті обеліск і пам'ятник.

Після вигнання німецько-фашистських загарбників з Людвиполя районні установи тимчасово розміщувалися в селі Старій Гуті, бо від районного центру залишилися самі руїни. Населення тулилося в землянках. Умови життя були важкими. Лютувала епідемія тифу. Не вистачало медикаментів і медперсоналу[2]. Частини Червоної Армії допомогли ліквідувати епідемію та нормалізувати умови життя.

Першочерговим завданням радянських органів і комуністів була мобілізація всіх сил трудящих на остаточний розгром ворога. Всі військовозобов'язані пішли в Червону Армію. Незважаючи на скрутне становище, радянські люди здавали сільськогосподарські продукти у фонд допомоги фронту. Працездатних було мобілізовано на лісові роботи, щоб заготовити будівельні матеріали не тільки для відбудови Людвиполя, а й для відродження шахт Донбасу. Вже 1944 року шахтарям відправлено 6 тис. куб. метрів лісу.

Значна частина людвипільців займалася хліборобством. Тому одним із істотних заходів відбудови сільського господарства стала організація земельної громади, яка стежила за правильним використанням громадських угідь — лук, лісів, а також допомагала обробляти землю безкінним селянам, сім'ям воїнів та інвалідам Великої Вітчизняної війни. Цим не обмежувалося значення громади. Вона відіграла важливу роль у вихованні почуття колективізму в селян, у підготовці їх до ведення колективного господарства.

Навесні 1944 року почалася відбудова спаленого районного центру. За короткий час були споруджені приміщення для районних установ, і 10 квітня 1945 року вони повернулися до Людвиполя[3]. Одночасно інтенсивно зводилися приміщення семирічної школи, амбулаторії, лікарні на 20 ліжок, райпромкомбінату, а також житлові будинки.

Інвалідам Великої Вітчизняної війни та сім'ям військовослужбовців надавалася державна допомога не тільки грішми, а й будівельними матеріалами та предметами першої потреби[4].

Відбудовувати народне господарство, зруйноване війною, допомагали 220 спеціалістів, що прибули до Людвиполя із східних областей України. На перешкоді намагалися стати люті вороги українського народу — буржуазні націоналісти. На їх руках кров багатьох радянських людей. 5 грудня 1946 року під с. Друховом оунівці зробили засаду на активістів. У нерівному бою загинули смертю хоробрих демобілізований воїн, другий секретар райкому комсомолу Я. І. Сагайдак, завідуючий відділом пропаганди і агітації райкому партії С. І. Філаретов і райуповмінзаг Г. М. Мосійчук. Жителі поховали патріотів у центрі села і на їх могилі спорудили пам'ятник. Пізніше ім'ям Якова Сагайдака названо піонерську дружину середньої школи. Для боротьби з буржуазними націоналістами було створено винищувальні групи.

7 березня 1946 року село Людвипіль перейменоване на Соснове. Тоді ж у Сосновому відкрили середню школу. План відбудови та впорядкування села успішно виконувався. В 1949 році на території Соснівської сільради створено колгоспи ім. Ворошилова та «Радянська Армія»[5]. Наступного року вони об'єдналися в одне

---

[1] Газ. «Ленінським шляхом», 11 січня 1969 р.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 69, оп. 1, спр. 6, арк. 13.
[3] Там же, спр. 17, арк. 29.
[4] Там же, спр. 16, арк. 3.
[5] Ровенський облдержархів, ф. Р-189, оп. 3, спр. 63, арк. 37, 61.

господарство, яке з 1958 року називається «Зорею комунізму». В цьому колгоспі налічувалося близько 500 дворів. За ним було закріплено 2763 га землі. Колгосп обслуговувала Бистрицька МТС.

На кінець четвертої п'ятирічки в Сосновому почали діяти лісгосп і лісодільниця, маслозавод, деревообробна промартіль «Іскра». Переважна більшість населення відбудувала свої житла.

В 1953 році завершено ліквідацію неписьменності. Значно поліпшився стан охорони здоров'я, зокрема всім жителям села зроблено профілактичні щеплення, завдяки чому істотно зменшилася кількість захворювань.

В грудні 1962 року Соснівський район ввійшов до складу Березнівського району.

Одним з найбільших підприємств Соснового став лісгоспзаг, заснований 1960 року на базі лісгоспу і лісодільниці. Це підприємство має кілька десятків автомашин, автокрани, садильні машини тощо. Продукція його — живиця, хвойно-вітамінне борошно, скипидар, смола, товари народного вжитку. В лісгоспзазі працює 668 чоловік, з них 66 ударників комуністичної праці.

Партійна організація лісгоспзагу налічує 28 комуністів, а комсомольська — 40 членів ВЛКСМ. Профспілкова організація об'єднує всіх працюючих.

Виконання восьмого п'ятирічного плану колектив лісгоспзагу завершив у жовтні 1970 року, виробивши на 120 тис. крб. надпланової продукції.

На базі райпромкомбінату і промартілі «Іскра» в Сосновому 1961 року створено побуткомбінат. Тепер він подає населенню 18 видів послуг, зокрема пошиття і ремонт одягу та взуття, ремонт металовиробів і меблів, розпилювання лісу, виготовлення столярних та жерстяних виробів, бочок.

В Сосновому є пункт «Заготльон», інкубаторна станція, насіннєва лабораторія, дільнична ветеринарна лікарня.

Соснівський колгосп «Зоря комунізму» — одне з передових господарств району. Він обробляє 2800 га землі, в т. ч. 1280 га орної. Осушено 230 га. Колгосп має міцну матеріально-технічну базу — 5 комбайнів, 19 тракторів, 16 автомашин. Протягом 60-х років зведено типові приміщення для тварин. Після підключення Соснового до державної енергосистеми стала можливою електрифікація й механізація майже всіх виробничих процесів.

Землі колгоспу дерново-підзолисті, але завдяки високій агротехніці й передовому досвіду тут одержують непогані врожаї. Протягом 60-х років середня врожайність зернових зросла з 10,3 до 14 цнт з га, картоплі — з 53,2 до 101 цнт, льоноволокна — з 2,8 до 5 цнт з гектара. Господарство успішно виконало восьмий п'ятирічний план. Державі продано 317 тонн льоноволокна, 868 тонн картоплі, 212 тонн овочів, 2025 тонн молока, 592 тонни м'яса, 35,5 тис. штук яєць.

В колгоспі працює 10 спеціалістів сільського господарства, виросли передовики виробництва. Понад двадцять років очолює ланку Д. І. Онищук. Ця ланка протягом тривалого часу вирощує найкращі в колгоспі врожаї. В 1965 році колгоспники обрали Д. І. Онищук до обласної Ради депутатів трудящих.

Селище добре впорядковане. Бруковані вулиці й тротуари прикрашають фруктові та декоративні дерева.

В 1958 році на честь XIII з'їзду ВЛКСМ закладено парк на площі 5 га. Мальовничі околиці селища, які туристи прозвали «Надслучанською Швейцарією». Тут трапляється рідкісна рослина — азалія понтійська. Соснове зв'язане з обласним і районним центрами автошляхами, які здебільшого прокладені методом народної будови. Селище повністю електрифіковане та радіофіковане. Є телефон, відділення зв'язку.

На території Соснівської селищної Ради

Лікарня в смт Сосновому. 1966 р.

працюють 20 магазинів, чайна, хлібопекарня, ковбасний та безалкогольних напоїв цехи. З кожним роком зростає купівельна спроможність населення — збільшується товарообіг. Підвищеним попитом користуються культтовари, електропобутові прилади, велосипеди, мотоцикли.

В Сосновому розміщені районна лікарня на 100 ліжок з відділеннями терапевтичним, акушерсько-гінекологічним, неврологічним, очним, а також районна поліклініка. На території селищної Ради є три фельдшерсько-акушерські пункти. У медичних закладах працюють 10 лікарів та 52 чоловіка середнього медичного персоналу.

В Соснівській середній школі навчається 584 учні. Є також восьмирічна та заочна середня школи. Соснівська середня школа є опорно-показовою школою району. З 40 вчителів 28 мають вищу освіту. Вчительці Г. Т. Борисенко присвоєно звання заслуженого вчителя УРСР, три члени педагогічного колективу — відмінники народної освіти. Всі вчителі є членами товариства «Знання». Вони організували народний університет педагогічних знань.

1967 року в селищі відкрито професійно-технічне училище будівельників.

У читальному залі Соснівської бібліотеки. 1972 р.

До 1939 року жоден житель Людвиполя не мав вищої освіти. Тепер же понад третина випускників середньої школи (а їх більш як 700) продовжила навчання у вузах і технікумах. Серед них є педагоги і журналісти, спеціалісти лісового та сільського господарства, медики й юристи. Десятки мешканців Соснового — студенти.

З 1961 року в Сосновому діє будинок культури на 450 місць. При ньому — 7 гуртків художньої самодіяльності, духовий оркестр. Тут часто виступають артисти з обласного центру та інших міст нашої країни. Працівники будинку культури дбають про поширення нових обрядів, вони обладнали кімнату щастя, де відбуваються реєстрації шлюбів та новонароджених. Є в Сосновому й будинок піонерів.

Завжди людно у бібліотеці, яка розташована у хорошому світлому приміщенні. Книжковий фонд становить близько 33,5 тис. примірників.

Під час восьмої п'ятирічки трудящі Соснового добилися нових успіхів у всіх галузях. Стали до ладу цехи переробки деревини, хвойно-вітамінного борошна і смоло-скипидарний у лісгоспзазі, колгосп «Зоря комунізму» спорудив зерносклад, свинарник на 200 голів, два корівники на 400 голів. Велика увага приділялася поліпшенню житлових умов трудящих. За п'ятирічку споруджено 39 індивідуальних будинків та 44 комунальні квартири.

За успіхи, досягнуті в цей період, п'ять жителів селища відзначено урядовими нагородами. Серед них тракторист колгоспу А. І. Бабчук, шофер лісгоспзагу В. С. Власюк, учителька Г. І. Малецька.

Жителі Соснового з добрими здобутками завершили восьму п'ятирічку і наполегливо трудяться над виконанням завдань дев'ятої п'ятирічки. Вже першого року стали до ладу банно-пральний комбінат, водонапірна башта, корівник, пожежне депо, 12 індивідуальних та два комунальні будинки. Готуючи гідну зустріч 50-річчю утворення СРСР, трудівники селища план 1972 року виконали достроково.

Вони докладають усіх зусиль, щоб успішно здійснити завдання дев'ятої п'ятирічки — важливого етапу в дальшому просуванні радянського суспільства по шляху до комунізму.

В. О. ЛЯЩУК, О. С. МАСНИЙ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД БЕРЕЗНІВСЬКОГО РАЙОНУ

БАЛАШІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 16 км від районного центру, за 32 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 415, населення — 2154 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Михалин.

В Балашівці міститься колгосп ім. Медведєва, за яким закріплено 4855 га землі, в т. ч. орної — 790 га. Господарство зерно-льонарського напряму з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. З допоміжних підприємств є пилорама, цехи для виготовлення тарної дощечки та первинної переробки льону. За успіхи в розвитку сільськогосподарського виробництва колгоспник П. А. Бочало нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 35 чоловік нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є середня школа, в якій навчається 633 учні, працює 32 вчителі, бібліотека, будинок культури на 290 місць, лікарня на 25 ліжок, аптека, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією. За післявоєнні роки споруджено 350 житлових будинків.

В Балашівці працюють 39 комуністів, 247 комсомольців.

Перша згадка про Балашівку належить до 1629 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації мешканці Балашівки допомагали партизанським загонам, що діяли в навколишніх лісах. У січні 1943 року поблизу Балашівки діяв партизанський загін Д. М. Медведєва, в селі був «маяк» загону. У травні 1943 року гітлерівці вчинили криваву розправу над мирним населенням — спалили майже половину Балашівки, сусідні села Рудню-Бобровську, Комарні, Михалин, Воронівку стерли з лиця землі, а жителів знищили. 125 жителів села боролося проти німецько-фашистських загарбників, за мужність і відвагу, виявлені на фронтах Великої Вітчизняної війни, 56 з них нагороджено орденами й медалями, 69 чоловік полягли, захищаючи Батьківщину. На честь полеглих у селі встановлено обеліск.

БІ́ЛКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 7 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 231, населення — 970 чоловік. Сільраді підпорядковане село Підгало.

В Білці розміщена комплексна бригада колгоспу ім. Франка.

В селі є восьмирічна школа, в якій 16 учителів навчають 285 учнів, бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок. За роки восьмої п'ятирічки в селі споруджено 57 житлових будинків.

В селі працюють 20 комуністів, 65 комсомольців.

Уперше Білка згадується в письмових джерелах 1600 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За тимчасової німецько-фашистської окупації гітлерівці з українськими буржуазними націоналістами спалили школу і 53 селянські двори, розстріляли 25 чол., вивезли на каторжні роботи до Німеччини 93 чол. Також було спалено сусіднє село Липники і розстріляно 117 його жителів. На фронтах проти німецько-фашистських загарбників боролося 65 чоловік, з них 25 загинуло на полі бою. На честь полеглих воїнів в селі встановлено обеліск. Нагороджено орденами й медалями 40 фронтовиків.

БОГУШІ́ — село, центр сільської Ради. Лежать на лівому березі Случі, за 13 км від районного центру, за 17 км від залізничної станції Малинськ. Дворів — 217, населення — 997 чоловік. Сільраді підпорядковане село Князівка.

В Богушах міститься центральна садиба колгоспу «Більшовик». Господарство зерно-льонарського напряму з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. За колгоспом закріплено 4266 га землі, в т. ч. 831 га орної. Допоміжні підприємства — млин, льонопереробний пункт, пилорама, цегельня та кахляний цех. 46 колгоспників відзначено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». За успішне виконання завдань восьмої п'ятирічки доярка К. Я. Федас нагороджена орденом Леніна.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 197 учнів, працює 12 вчителів, бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

Партійна організація налічує 37 комуністів, комсомольська — 74 члени ВЛКСМ.

Село вперше згадується 1629 року, тоді в ньому налічувалося 13 димів. У 1648 році селяни Богушів, об'єднавшись з козаками, громили панські маєтки. 1913 року відбувся виступ селян проти поміщика.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За тимчасової гітлерівської окупації, в 1942 році, через село проходив партизанський загін Д. М. Медведєва. В роки Великої Вітчизняної війни на фронтах воювало 38 мешканців села, 30 з них полягло, захищаючи Батьківщину. 14 фронтовиків нагороджено орденами й медалями.

БРО́ННЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 14 км від районного центру, за 9 км від залізничної станції Малинськ. Дворів — 265, населення — 1195 чоловік.

На території села розміщена центральна садиба колгоспу ім. Дзержинського. В користуванні колгоспу 3419 га землі, у т. ч. 902 га орної. Напрям господарства — льонарський з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Чотирьох колгоспників відзначено урядовими нагородами. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 30 чоловік нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

У Бронному є восьмирічна школа, в якій навчається 304 учні, працює 15 вчителів, бібліоте-

ка, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На обліку в партійній організації (заснована 1952 року) 21 член КПРС, комсомольській — 61 член ВЛКСМ.

Уперше село згадується в письмових джерелах 1562 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

За тимчасової німецько-фашистської окупації в навколишніх лісах діяли партизани, яким жителі села подавали всіляку допомогу. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 42 мешканці Бронного, 16 чол. полягли на полі бою, на вшанування їх пам'яті у селі встановлено обеліск. 19 мешканців села мають бойові ордени й медалі.

ВЕЛИ́КЕ ПО́ЛЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 18 км від районного центру, за 16 км від залізничної станції Костопіль. Дворів — 139, населення — 532 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Велика Купля, Замостище.

У Великому Полі розміщена центральна садиба колгоспу «Україна». В його користуванні 2356 га землі, в т. ч. 878 га орної. Господарство льонарського напряму з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 41 чоловіка нагороджено Ленінською ювілейною медаллю. Г. М. Лазуцька була делегатом XXIV з'їзду Комуністичної партії України. За успішне виконання завдань восьмої п'ятирічки завідуючий тваринницькою фермою Й. П. Сова удостоївся ордена Трудового Червоного Прапора.

У селі є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

В партійній організації — 36 комуністів, у комсомольській — 71 член ВЛКСМ.

Село засноване в 70-х роках XIX століття.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни зі зброєю в руках проти гітлерівців боролося 83 мешканці села. За бойові заслуги 43 з них удостоєно урядових нагород, 40 односельців загинуло на фронті.

ВІТКО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради. Лежать на правому березі Случі, за 8 км від районного центру, за 26 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 370, населення — 1714 чоловік. Сільраді підпорядковане село Лінчин.

Місцевий колгосп «Червоний партизан» зерно-льоно-тваринницького напряму. В його користуванні 4594 га землі, в т. ч. 936 га орної. За виробничі успіхи чотири колгоспники відзначено урядовими нагородами. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 30 чоловік нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

У Вітковичах є восьмирічна школа, в якій навчається 368 учнів, працює 18 учителів, бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, відділення зв'язку.

На обліку в партійній організації 34 чоловіка, в комсомольській — 119.

Село вперше згадується в 1583 році. За даними тарифного перепису 1629 року в Вітковичах було 35 димів. У 1648 році в селі сталися заворушення.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

За тимчасової гітлерівської окупації місцеві жителі всіляко допомагали партизанському загону Д. М. Медведєва. Через село у 1943 році проходили з'єднання С. А. Ковпака, О. М. Сабурова. Тут розміщувався партизанський госпіталь. Багато сільської молоді поповнило лави народних месників. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 28 мешканців села, 17 нагороджено орденами й медалями, 10 полягло, захищаючи Батьківщину. На честь односельців, які загинули, встановлено обеліск. 1959 року в селі споруджений пам'ятник В. І. Леніну.

ГОЛУ́БНЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 14 км від районного центру, за 21 км від залізничної станції Костопіль. Дворів — 298, населення — 966 чоловік.

У Голубному розміщена центральна садиба колгоспу ім. І. Я. Франка. В користуванні його 3909 га землі, в т. ч. 1885 га орної. Напрям господарства — льонарський з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Тракторна бригада колгоспу удостоєна звання колективу комуністичної праці. Тракторист М. П. Новак вийшов переможцем у республіканському змаганні на честь 50-річчя ВЛКСМ за право одержати ювілейний комсомольський трактор, виготовлений робітниками ХТЗ. Телятницю Г. К. Гордієвич нагороджено орденом Леніна, ланкову В. Г. Андрощук — орденом Трудового Червоного Прапора. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 70 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є середня школа, в якій навчається 269 учнів, працюють 20 учителів, бібліотека, клуб; дільнична лікарня на 35 ліжок, побутова майстерня, відділення зв'язку.

Працюють 15 комуністів, 142 комсомольці.

Село вперше згадується в письмових джерелах кінця XV ст., у 1629 році в Голубному налічувалося 94 дими.

В 1918 році тут було проголошено Радянську владу. Багато жителів села захищали владу Рад у лавах 1-ї Української радянської дивізії.

В 1943 році через село проходило з'єднання С. А. Ковпака.

На фронтах Великої Вітчизняної війни воював 61 односелець, 29 з них нагороджено бойовими орденами і медалями. В центрі села споруджено обеліск, на якому викарбувані імена 32 загиблих односельців.

Поблизу Голубного виявлено поселення доби ранньої бронзи.

ГОРОДИ́ЩЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 3 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Малинськ. Дворів — 754, населення — 3146 чоловік. Сільраді підпорядковане село Орлівка.

В Городищі розміщена центральна садиба колгоспу «Нове життя». За ним закріплено 4627 га землі, в т. ч. 1454 га орної. Господарство спеціалізується на вирощуванні картоплі потоковим методом, має розвинуте м'ясо-молочне тва-

ринництво. Урядовими нагородами відзначено 8 колгоспників, у т. ч. бригадир П. С. Іллін — орденом Леніна. Ланкова О. М. Ціпан за одержання високого врожаю льоноволокна нагороджена бронзовою медаллю ВДНГ і грошовою премією. 80 чоловік відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна й початкова школи, в яких навчається 561 учень, працює 29 учителів, бібліотека, будинок культури, фельдшерсько-акушерський пункт.

Комуністів — 19, комсомольців — 73. Партійна організація створена 1950 року.

Городище вперше згадується в документі 1629 року, в ньому налічувалося 22 дими.

Радянська влада проголошена в січні 1918 року.

За польської окупації, в 1925 році, тут відбулися селянські заворушення. Уродженець села Л. І. Ясковець був депутатом Народних Зборів Західної України. За тимчасової німецько-фашистської окупації гітлерівці вивезли до Німеччини 40 чоловік. Через село кілька разів проходив партизанський загін «Переможці». Населення села подавало допомогу народним месникам. 76 односельців воювало на фронтах. 33 учасники Великої Вітчизняної війни нагороджені орденами і медалями. Землякам, які полягли за Батьківщину, в центрі села споруджено обеліск.

ГРУ́ШІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 22 км від районного центру, за 40 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 153, населення — 677 чоловік. Сільраді підпорядковані села Ведмедівка, Вільхівка, Грушівська Гута, Ялинівка.

У Грушівці розміщена центральна садиба колгоспу ім. Щорса. В користуванні колгоспу 3414 га землі, в т. ч. 926 га орної. Господарство — зерно-льонарського напряму з розвинутим тваринництвом. Має допоміжні підприємства — пилораму, млин. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 36 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю. За успішне виконання планів восьмої п'ятирічки пташниця О. Я. Гергелюк удостоєна ордена Жовтневої Революції.

В селі є початкова школа, в якій навчається 55 учнів, працює 3 вчителі, бібліотека, будинок культури, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок. В центрі Грушівки встановлено пам'ятник В. І. Леніну та обеліск землякам, полеглим у роки Великої Вітчизняної війни.

На обліку в парторганізації 19 комуністів, у комсомольській — 20 членів ВЛКСМ.

Перша згадка про село належить до 1629 року, тут було 42 дими.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

50 мешканців Грушківки воювало проти німецьких фашистів на фронтах, нагороджено 4 чоловіка.

Залишки замку XV ст., с. Губків. 1970 р.

ГУБКІ́В — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Случі, за 33 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Городниця. Дворів — 293, населення — 1023 чоловіка.

На території села розміщена центральна садиба тваринницького радгоспу «Соснівський». Радгосп обробляє 1339 га землі, в т. ч. 642 га орної. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 24 робітники нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В Губкові є восьмирічна школа, в якій 13 учителів навчають 200 дітей, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт.

У селі працюють 22 комуністи, 67 комсомольців.

Вперше Губків як містечко згадується в письмових джерелах 1504 року, коли його зруйнували татари. В 1629 році тут було 180 димів. На околицях села, на високому березі річки, збереглися руїни князівського замку, побудованого в XV ст. Під час селянсько-козацького повстання С. Наливайка 1596 року, замком оволоділи війська Григорія Лободи. 1708 року Губків зруйнували шведські загарбники.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 43 мешканці села. Загинуло 16 односельців, на їх честь встановлено обеліск. 17 чоловік нагороджено орденами й медалями.

ДРУ́ХІВ — село, центр сільської Ради. Розташований за 13 км від районного центру, за 34 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 437, населення — 1909 чоловік.

В селі міститься колгосп ім. Чапаєва, за яким закріплено 2200 га землі, в т. ч. 1494 га орної. Господарство — льонарського напряму з розвинутим тваринництвом. 59 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В Друхові є середня школа, в якій навчається 560 учнів, працює 27 вчителів, бібліотека, клуб із стаціонарною кіноустановкою, лікарня на 25 ліжок, аптека, відділення зв'язку. За післявоєнні роки споруджено 250 житлових будинків.

В партійній організації (створена 1952 року) на обліку 51 член КПРС, у комсомольській — 155 членів ВЛКСМ.

Село вперше згадується в документі 1596 року. В 1629 році тут налічувалося 64 дими. У 1905 році відбулися селянські заворушення.

В січні 1918 року проголошена Радянська влада. 90 жителів села захищали Батьківщину на

фронтах Великої Вітчизняної війни, 32 з них нагороджено орденами й медалями, 45 загинуло в боях проти німецько-фашистських загарбників. Полеглим односельцям встановлено обеліск.

ЗІ́РНЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 4 км від районного центру, за 22 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 404, населення — 2531 чоловік. Сільраді підпорядковане село Теклівка.

В Зірному розміщені спиртово-консервний завод та центральна садиба колгоспу ім. Шевченка. За господарством закріплено 4506 га землі, в т. ч. 2020 га орної. Колгосп спеціалізується на виробництві свинини, вирощує льон та зернові культури. 13 колгоспників відзначено урядовими нагородами, в т. ч. орденом Леніна Н. М. Осипчук, П. Ф. Чухрай, орденом Трудового Червоного Прапора — Б. М. Драганчука та В. П. Мартинова. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 54 колгоспники нагороджено Ленінською ювілейною медаллю. Тракторна бригада колгоспу удостоєна звання колективу комуністичної праці. Завідуюча свинофермою Н. Л. Гоголь була делегатом XXIV з'їзду Комуністичної партії України.

В селі є восьмирічна школа, де навчається близько 300 учнів, працює 22 вчителі, чотири бібліотеки з книжковим фондом 12,4 тис. книг, будинок культури, фельдшерсько-акушерський пункт, поголовий будинок, аптека, районний протитуберкульозний диспансер на 280 ліжок.

В партійній організації, створеній в 1948 році, 74 комуністи, в комсомольській — 106 членів ВЛКСМ.

Зірне засноване в першій половині XIX століття.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. 1940 року створено машинно-тракторну станцію.

За тимчасової німецько-фашистської окупації гітлерівці замордували 14 чоловік, вивезли на каторгу в Німеччину 80 чол. Під час Великої Вітчизняної війни 58 мешканців села боролися проти німецьких загарбників на фронті, вони удостоєні урядових нагород. На вшанування пам'яті 17 односельців, які віддали своє життя за Батьківщину, встановлено обеліск.

В Зірному знаходиться парк площею 27 га, в якому ростуть рідкісні дерева. Парк як пам'ятку природи взято під державну охорону.

На околиці с. Теклівки збереглися залишки давньоруського курганного могильника.

КА́М'ЯНКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 10 км від районного центру, за 8 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 244, населення — 1097 чоловік. Сільраді підпорядковані села Антонівка, Кургани.

За місцевим колгоспом ім. Кузнецова закріплено 3907 га землі, в т. ч. 1885 га орної. Виробничий напрям — зерно-льонарський з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Колгосп має льонопереробний пункт, млин. Льонарка М. І. Драганчук та механізатор Є. С. Рябчинський нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора. 54 колгоспники нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Перша жіноча тракторна бригада Зірнівської МТС. 1951 р.

У Кам'янці є восьмирічна школа, в якій навчається 272 учні, працює 19 учителів, бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, відділення зв'язку.

1948 року створено партійну та комсомольську організації, нині на обліку 32 комуністи, 90 комсомольців.

Вперше село згадується в подимному тарифі 1629 року, тут було 35 димів.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни 87 мешканців села воювали з фашистами. За мужність, виявлену в боях, 31 фронтовика нагороджено бойовими орденами й медалями, 37 чол. загинули на полі бою. На вшанування їх пам'яті в Кам'янці споруджено обеліск.

Поблизу с. Курганів виявлено поселення доби ранньої бронзи та скіфського періоду.

МАЛИ́НСЬК — село, центр сільської Ради. Розташований за 35 км від районного центру. Залізнична станція. Дворів — 420, населення — 1539 чоловік. Сільраді підпорядковані села Карачун, Малушка.

В Малинську розміщені комплексна бригада колгоспу ім. Дзержинського, яка спеціалізується на вирощуванні зернових і льону та на тваринництві; цех плавлених сирків Березнівського маслозаводу, цех переробки деревини Березнівського лісгоспзагу, Малинське лісництво, реалізаційна база хлібопродуктів, пункт «Заготльон».

У селі є середня школа, в якій навчається 508 учнів, працює 36 вчителів, бібліотека, будинок культури; амбулаторія, аптека. За післявоєнні роки зведено 376 житлових будинків.

В партійній організації (створена 1946 року) на обліку 21 член КПРС, у комсомольській — 181 член ВЛКСМ.

Село засноване на початку XX ст. біля Яринівського залізничного роз'їзду. З 1907 року називається Малинськом.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Під час громадянської війни робітники разом з частинами Червоної Армії відстоювали завоювання влади Рад.

За часів окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, в 20—30-х роках, робітники лісорозробок та залізничники неодноразово страйкували, пред'являючи економічні й політичні вимоги, влаштовували першотравневі демонстрації. У 1926 році відкрито школу рільництва, в якій вчилися діти заможних селян. У 1933 році в Малинську збудовано залізничну станцію.

За тимчасової німецько-фашистської окупації гітлерівці вбили 198 жителів села. Малинськ було наполовину зруйновано, підприємства — пограбовані. В 1942—1943 рр. у селі діяла підпільна група, яка сприяла радянським партизанам. В Діючій армії перебувало 83 мешканці Малинська, з них 33 нагороджено бойовими орденами й медалями. На вшанування пам'яті 26 односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни, в центрі села встановлено обеліск.

МА́РИНИН — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Случі, за 38 км від районного центру, за 14 км від залізничної станції Городниця. Дворів — 319, населення — 1137 чоловік. Сільраді підпорядковане село Більчаки.

В Маринині розташована центральна садиба колгоспу «Світанок». У його користуванні 2677 га землі, в т. ч. 818 га орної. Напрям господарства — льоно-зерновий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Бригадир комплексної бригади Ф. П. Бондарчук удостоєний ордена Жовтневої Революції, ланкова С. А. Тимощук — ордена Трудового Червоного Прапора. 50 колгоспників нагороджені медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

У Маринині є восьмирічна школа, де вчиться 321 учень, працює 22 вчителі, бібліотека, будинок культури на 250 місць, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

В партійній організації —27 комуністів, у комсомольській — 82 члени ВЛКСМ.

Вперше Маринин згадується в письмових джерелах 1577 року як містечко з князівським замком. У 1629 році тут було 85 димів. Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. селяни Маринина вступали до козацьких загонів і громили панські маєтки.

В 1918 році в селі проголошено Радянську владу. Частина жителів у лавах Червоної Армії захищала завоювання влади Рад. Під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, в 20—30-х роках, односельці, що працювали на каоліновому заводі на хуторі Дерманці та в каменоломнях шпату і кварцу в Більчаках, кілька разів страйкували.

В роки Великої Вітчизняної війни німецькі фашисти і українські буржуазні націоналісти замордували 156 жителів села. Через Маринин у 1943 році проходило з'єднання С. А. Ковпака. 65 жителів села — учасники Великої Вітчизняної війни (з них 32 нагороджено орденами й медалями). В пам'ять 29 загиблих односельців встановлено обеліск, споруджено також обеліск командиру взводу партизанського загону ім. Чапаєва О. М. Ковтуну, який загинув у 1943 році від рук оунівців.

МОЧУЛЯ́НКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 42 км від районного центру, за 30 км від залізничної станції Городниця. Дворів — 95, населення — 301 чоловік. Сільраді підпорядковані села Левачі, Сівки.

В Мочулянці міститься відгодівельний пункт Березнівської контори «Заготскотвідгодівля», Стрийське лісництво Соснівського лісгоспзагу.

В Мочулянці є початкова школа, бібліотека, клуб з стаціонарною кіноустановкою, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 3 комуністи та 23 комсомольці.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

1939 року в Мочулянці було націоналізовано п'ять гранітних кар'єрів та паровий тартак. За тимчасової німецько-фашистської окупації в лісах біля села тривалий час базувався партизанський загін Д. М. Медведєва. Населення постачало партизанам продукти. Проти німецько-фашистських загарбників воювало 49 мочулянців. За мужність, виявлену в боях, 29 з них нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу, 30 чоловік полягло в боротьбі з ворогом.

ПОЛІ́СЬКЕ (до 1961 року — Погорілівка) — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км від районного центру, за 27 км від залізничної станції Костопіль. Дворів — 621, населення — 2607 чоловік. Сільраді підпорядковане село Озірці.

У Поліському розміщена центральна садиба колгоспу «Дружба». Господарство обробляє 2583 га землі, в т. ч. 1186 га орної. Виробничий напрям — зерно-льонарський з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Є допоміжні підприємства — млин і пилорама. 41 чоловік нагороджений Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 565 учнів, працює 28 учителів, бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, відділення зв'язку.

В партійній організації, що створена 1952 року, на обліку 29 комуністів, у комсомольській — 117 юнаків і дівчат.

Село вперше згадується 1629 року, тоді тут було 97 димів.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Під час громадянської війни багато селян вступило до 1-ї Української радянської дивізії. За тимчасової фашистської окупації в навколишніх лісах діяли радянські партизани. Селяни допомагали їм продуктами харчування. Фашисти розстріляли в селі групу комсомольців, понад 100 чол. молоді було вивезено в Німеччину. В лавах Червоної Армії боронили Вітчизну 108 мешканців села, 49 з них нагороджено орденами й медалями, 59 воїнам-односельцям, які загинули в боротьбі проти фашистських загарбників, встановлено обеліск.

З Поліського вийшов кандидат філологічних наук К. Ф. Шульжук.

ПОЛЯ́НИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 11 км від районного центру, за

11 км від залізничної станції Малинськ. Дворів — 403, населення — 1973 чоловіка.

За колгоспом ім. Котовського закріплено 2812 га землі, в т. ч. 1205 га орної. Виробничий напрям — зерно-льонарський з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом та рибництвом. Допоміжні підприємства — млин та пилорама. П'ять колгоспників відзначені урядовими нагородами, в т. ч. бригадир М. А. Шнайдер — орденом Трудового Червоного Прапора. 60 чоловік нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

У Полянах є середня школа, в якій навчається 495 учнів, працює 31 учитель, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок. За післявоєнні роки колгоспники звели понад 160 житлових будинків.

В партійній організації на обліку 34 комуністи, в комсомольській — 143 члени ВЛКСМ.

Уперше село згадується в письмових джерелах 1583 року. У 1911 році в Полянах відбулися селянські заворушення.

В січні 1918 року проголосили Радянську владу.

За тимчасової німецько-фашистської окупації партизани розгромили тут німецький фільварок. Фашисти і українські буржуазні націоналісти замордували 57 жителів села, 115 чол. вивезли на каторгу до Німеччини, спалили 134 двори. Населення допомагало партизанським загонам, які діяли в навколишніх лісах, окремі жителі були зв'язковими, влаштовували явки. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 44 мешканці села, з них загинуло 26. Бойовими орденами й медалями нагороджено 15 чоловік. Полеглим за Батьківщину встановлено обеліск, у центрі села споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

ПРИ́СЛУЧ (до 1946 року — Холопи) — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Случі, за 13 км від районного центру, за 31 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 289, населення — 1296 чоловік. Сільраді підпорядковане село Колодязне.

В Прислучі розташована бригада колгоспу «Перше травня», центральна садиба якого в Колодязному. За колгоспом закріплено 1082 га землі, в т. ч. 633 га орної. Виробничий напрям — зерно-льонарський з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Бригадир рільничої бригади А. Г. Кончук нагороджений орденом Леніна.

У Прислучі є восьмирічна школа, в якій 14 вчителів навчають 273 учні, бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт.

З 1946 року в селі діє партійна організація, в ній тепер 14 комуністів. Комсомольська організація (створена 1947 року) об'єднує 66 юнаків і дівчат.

Вперше Холопи згадуються в документі 1596 року. За тарифним переписом 1629 року тут було 75 димів.

У січні 1918 року проголошено Радянську владу.

Під час Великої Вітчизняної війни 94 мешканці села боронили Батьківщину в лавах Червоної Армії. За мужність, виявлену в боях, 31 фронтовика відзначено урядовими нагородами. Полеглим 44 односельцям встановлено обеліск.

ТИ́ШИЦЯ — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Случі, за 10 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Малинськ. Дворів — 309, населення — 1369 чоловік.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу «Перемога». За господарством закріплено 3552 га землі, в т. ч. 1049 га орної. Виробничий напрям — зерно-льонарський з розвинутим м'ясомолочним тваринництвом. 45 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю. Ланкова Ф. М. Удод удостоєна ордена Трудового Червоного Прапора.

У Тишиці є середня школа, в якій навчаються 339 учнів, працюють 20 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

В селі працюють 42 члени КПРС та 138 членів ВЛКСМ. Партійна організація створена 1952, комсомольська — 1946 року.

В письмових джерелах село вперше згадується 1583 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Німецько-фашистські окупанти вивезли на каторгу до Німеччини 46 чол., розстріляли 6 чол. Через село проходило партизанське з'єднання С. А. Ковпака. Населення допомагало партизанам продуктами, фуражем. В період Великої Вітчизняної війни на фронтах воювало 14 чоловік, з них 8 полягло в боях за Батьківщину. За хоробрість і відвагу, виявлені на фронтах, 6 жителів села нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу. На вшанування пам'яті полеглих односельців у Тишиці встановлено обеліск.

ХМЕЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 35 км від районного центру, за 16 км від залізничної станції Городниця. Дворів — 154, населення — 573 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Совпа.

У Хмелівці розміщена центральна садиба колгоспу «Жовтень». За колгоспом закріплено 1856 га землі, в т. ч. 658 га орної. Виробничий напрям — зерно-льонарський з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Є допоміжні підприємства — столярний цех, льонопереробний пункт, млин, пилорама. 32 колгоспники нагороджені медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

В селі є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Серед трудівників села — 19 членів КПРС та 37 членів ВЛКСМ.

Вперше село згадується в подимному тарифі 1629 року, тоді тут налічувався 51 дим. В 1913 році відбувся збройний виступ селян.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В період тимчасової німецько-фашистської окупації в навколишніх лісах діяли партизани, яким хмелівці подавали допомогу. Партизани розгромили Хмелівський лісопильний завод, про-

дукція якого йшла на потреби окупаційних властей. Восени 1943 року фашисти спалили сусіднє село Велике Селище, майже всі жителі його знайшли притулок у Хмелівці, поки не відбудували своє село. 42 мешканці Хмелівки воювали проти фашистів на фронтах, 20 з них нагороджено орденами й медалями, 22 полягло смертю хоробрих.

ХОТИ́Н — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Случі, за 17 км від районного центру, за 29 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 371, населення — 1647 чоловік.

В селі розміщена бригада колгоспу «Перше травня». За нею закріплено 1438 га землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових, льону та тваринництві. В 1968 році колгосп вийшов переможцем республіканського змагання — він найбільше виробив і продав державі льоноволокна, за що одержав перехідний Червоний прапор Ради Міністрів УРСР і грошову премію.

В Хотині є початкова та восьмирічна школи, в яких 18 вчителів навчають 279 дітей, бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

Серед мешканців села — 9 членів КПРС та 58 членів ВЛКСМ.

Уперше в письмових джерелах Хотин згадується 1577 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни багато мешканців села допомагали народним месникам, 64 — мужньо боролися проти фашистів на фронтах, 47 з них удостоєно урядових нагород, 26 чоловік загинуло смертю хоробрих. У пам'ять полеглих односельців встановлено обеліск.

Я́БЛУННЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 13 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 190, населення — 657 чоловік.

Місцевий колгосп ім Фрунзе — зерно-льонарського напряму з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. За ним закріплено 2204 га землі, в т. ч. 883 га орної. 29 колгоспників нагороджено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

В Яблунному є восьмирічна школа, в якій навчається 114 дітей, працює 12 учителів, бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

На обліку в партійній організації 25 комуністів, у комсомольській — 50 юнаків і дівчат.

Вперше Яблунне згадується в письмових джерелах у 1490 році. Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. жителі села громили панські маєтки. В роки першої російської революції сталося заворушення селян проти місцевого поміщика.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни захищали Батьківщину 27 мешканців села, з них 6 нагороджено орденами й медалями, 15 полягло смертю хоробрих, їм встановлено обеліск.

ЯРИ́НІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 20 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 318, населення — 1398 чоловік.

За місцевим колгоспом ім. Леніна закріплено 3684 га землі, в т. ч. 935 га орної. Основний напрям виробництва — вирощування льону, зернових культур, тваринництво. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 30 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В Яринівці є восьмирічна школа, в якій навчається 285 дітей, працює 14 учителів, бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, відділення зв'язку.

На обліку в партійній організації (створена 1954 року) 43 члени КПРС, у комсомольській (працює з 1945 року) — 75 членів ВЛКСМ.

В письмових джерелах село вперше згадується наприкінці XV століття.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

За польської окупації у селі поширювалися революційні ідеї, кілька жителів були арештовані за приналежність до КПЗУ. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювали 82 односельці. За мужність, виявлену в боях з німецькими окупантами, 35 чоловік нагороджено бойовими орденами й медалями. 42 воїни полягли на полі бою. Під час фашистської окупації в селі розстріляно 375 мирних жителів. Цю розправу фашисти вчинили над сім'ями тих юнаків і дівчат, які відмовились їхати у Німеччину. В селі встановлено обеліск на честь загиблих односельців.

Я́ЦЬКОВИЧІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 20 км від районного центру, за 38 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 297, населення — 1330 чоловік.

В селі міститься колгосп ім. Свердлова, за яким закріплено 4622 га землі, в т. ч. 1164 га орної. Господарство спеціалізується на виробництві зерна льону та м'ясо-молочної продукції. 35 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

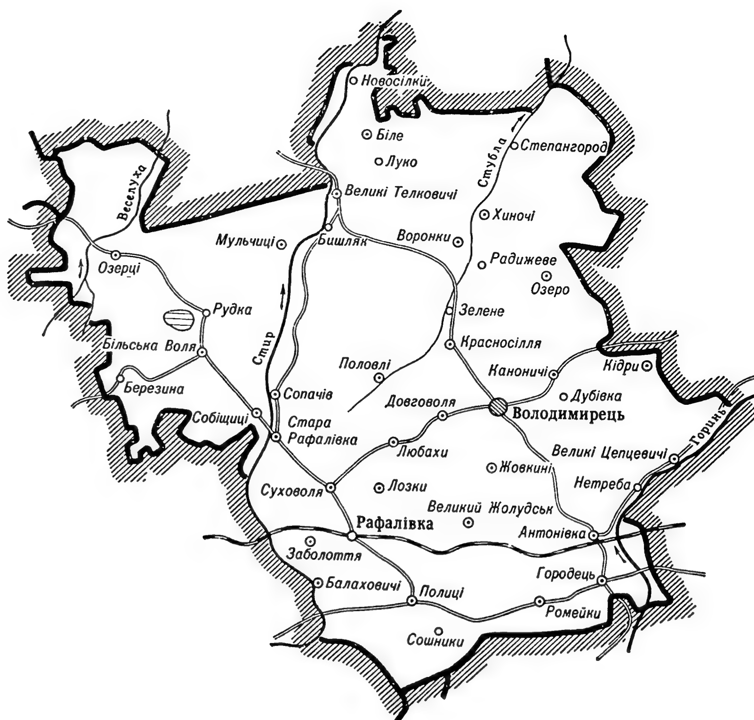
В Яцьковичах є восьмирічна школа, де 15 учителів навчають 307 учнів, бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням.

Серед мешканців села — 26 членів КПРС та 79 членів ВЛКСМ. Партійна організація створена в 1954, а комсомольська — в 1947 році.

Радянську владу в Яцьковичах проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни 36 мешканців села боронили Батьківщину в лавах Червоної Армії. За мужність, виявлену в боях проти німецьких загарбників, 21 чол. нагороджено орденами й медалями. Смертю хоробрих полягло 15 односельців.

ВОЛОДИМИРЕЦЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,98 тис. кв. км. Населення — 66,6 тис. чоловік, у т. ч. сільського — 58,1 тис. (88,4 проц.). Середня густота населення — 33,6 чоловік на кв. км. 2 селищним і 28 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковані 69 населених пунктів. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах працює 74 партійні, 105 комсомольських і 134 профспілкові первинні організації. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За 7 радгоспами і 21 колгоспом закріплено 66,5 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 28 тис. га орної землі. Осушено 21,6 тис. га заболочених земель. В районі є 8 промислових підприємств, 3 будівельні організації, об'єднання «Сільгосптехніки». Населення обслуговують 52 медичні заклади. У 54 загальноосвітніх школах, у т. ч. 13 середніх, 29 восьмирічних, 12 початкових, навчається 16,5 тис. учнів, працює 908 вчителів. Є музична школа, профтехучилище. Мережу культосвітніх закладів складають 13 будинків культури, 46 клубів, 60 бібліотек, 57 кіноустановок. У районі 2 пам'ятники В. І. Леніну, 28 пам'ятників й обелісків Слави воїнам-визволителям та односельцям, які загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни.

ВОЛОДИМИРЕ́ЦЬ

Володимирець — селище міського типу (з 1957 року), розкинулось у межиріччі Стиру й Горині, за 100 км від Ровно, з яким зв'язане автомобільним шляхом. До залізничної станції Антонівка 18 км. Дворів — 1300, населення — 5400 чоловік.

На території селища збереглися залишки давньоруського городища.

Письмові джерела 1570 року називають Володимирець «старою осадою». На початку XVII ст. ним володіли Чарторийські. Потім вони продали його за 400 тис. злотих воєводі Казиміру Пацу[1]. В середині століття в містечку вже налічувалося

[1] Архив Юго-Западной России, ч. 6, т. 1, стор. 428.

220 димів[1]. Крім землеробства, населення його займалось торгівлею й ремісництвом. Тут відбувалося кілька ярмарків на рік. Торгувати сюди приїздили купці з Луцька, Рафалівки, Пінська, Острога, Клевані. Про торговельні зв'язки Володимирця з білоруськими й російськими містами свідчать виявлені знахідки різних монет XVI—XVII століть.

У Володимирці було велике для свого часу залізоробне підприємство, яке постачалося рудою з села Рудки та інших навколишніх сіл. Виплавляли її на деревному вугіллі. Рудня існувала до кінця XVII століття[2].

Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. населення Володимирця брало участь у селянських заворушеннях. У жовтні 1654 року містечко й замок Володимирець зайняли російські війська і українські козацькі полки[3].

За Андрусівським перемир'ям Володимирець залишився за Польщею. Польська шляхта здійснювала політику соціального та національного гноблення. На початку 1705 року у Володимирці створюється католицька парафія Луцького деканату. Римсько-католицький костьол і уніатська церква були засобом духовного уярмлення населення.

Соціальний і національний гніт, сваволя польської шляхти призводили до занепаду містечка. За сто років кількість будинків зменшилась наполовину, у 1775 році їх налічувалося всього 118. Населення виїжджало в інші міста, шукаючи собі заробітку на прожиття.

З 1795 року Володимирець входив до Луцького повіту Волинської губернії. Населення займалося землеробством, ремеслами й торгівлею. 1847 року під час інвентарної реформи на Волині до маєтку поміщика Ф. Красицького у Володимирці приписано 575 кріпаків[4].

Не здійснились сподівання трудящих Володимирця одержати землю і позбутися злиднів за реформою 1861 року. У Володимирці реформу проведено лише через 9 років. Викупу підлягало 1187 десятин землі, більшість якої становили луки, вигони та непридатні до обробітку ділянки.

Пограбовані під час реформи 1861 року селяни Володимирця зазнавали злиднів через малоземелля та низьку продуктивність сільського господарства, на їх становищі тяжко позначалися залишки кріпацтва й капіталістичні форми експлуатації.

В другій половині XIX і на початку XX ст. у Володимирці з'являються невеликі підприємства. З 1870 року працював винокурний завод. Згодом повітове земство відкрило невелику черепичну майстерню[5]. Працювали селяни й на лісорозробках — цьому сприяла прокладена напередодні першої світової війни вузькоколійна залізниця Антонівка — Хіночі, яка проходила поблизу Володимирця. Праця на цих підприємствах була виснажливою, заробітки мізерні. Володимирець залишався глухим містечком — у 1911 році тут налічувалось 158 дворів[6]. В цей час відбувається швидкий процес роздрібнення селянських господарств, які все більше терпіли від малоземелля. 1913 року поміщику Красицькому належало близько 10 тис. десятин землі, тимчасом 245 селянським господарствам Володимирця і прилеглих хуторів належало лише 1187 десятин сільськогосподарських угідь, включаючи вигони та непридатні землі. З цієї кількості землі було придатної для обробітку не більше однієї п'ятої частини. Все це примушувало селян шукати засобів до існування й гнути спину на поміщика, церкву й лихваря або кидати свої домівки та йти на заробітки в інші губернії.

---

[1] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 57.
[2] Архив Юго-Западной России, ч. 6, т. 1, приложение, стор. 20—21.
[3] Там же, ч. 3, т. 4, стор. 823—824.
[4] Житомирський облдержархів, ф. 115, оп. 1, спр. 1548, арк. 20—27.
[5] Весь Юго-Западный край. К., 1914, стор. 797.
[6] Список населенных мест Волынской губернии. Житомир, 1911, стор. 61.

Низьким був рівень охорони здоров'я. Лише в 1913 році земство побудувало невеличку лікарню на 10 ліжок. Було тут і два приватні лікарі[1], до яких трудяще населення рідко зверталося через високу плату за обслуговування.

Більшість жителів містечка не знала грамоти. Першу парафіяльну школу відкрито у Володимирці 1874 року. 1908 року її перетворили на двокласне народне училище[2]. В 1914 році його закінчило лише 11 дітей. Був тут ще один клас для дорослих, його відвідувало кілька десятків чоловік. Але переважна більшість населення лишалася неписьменною.

Перша світова війна лягла важким тягарем на трудящі маси. Багато чоловіків з містечка мобілізували на фронт, де більшість загинула. Господарювати довелось старим, жінкам і дітям. Зростали податки, різні повинності. Все це викликало незадоволення існуючими порядками.

Після повалення самодержавства з фронту почали повертатися додому солдати. Вони привезли революційні листівки, більшовицькі газети, розповідали трудящим про події в центрі Росії, про В. І. Леніна — захисника інтересів усіх працюючих. Це посилювало революційний настрій робітників та селянської бідноти Володимирця.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції викликала небувале революційне піднесення серед трудящих Володимирця. В листопаді 1917 року було проголошено Радянську владу. Волосну Раду очолив селянин-бідняк Я. Гузей. За короткий час Рада конфіскувала й поділила між селянами панські землі, ліси, худобу.

Але в лютому 1918 року до Володимирця вдерлися австро-німецькі окупаційні війська, настали тяжкі дні іноземної інтервенції. Відновився буржуазно-поміщицький лад. У селян відібрали землю, ліс, худобу й повернули багатіям.

Значний вплив на дальшу долю Володимирця мало Дубровицьке збройне повстання. Від інтервентів були визволені містечко та інші навколишні села, жителі яких активно підтримували повстанців.

Боротьба трудящих Володимирця за владу Рад тільки розгорталася. Минуло небагато часу, і гайдамаки раптово захопили містечко. Кати стали готувати звірячу розправу над співчуваючими радянському ладові. Але повстанські загони із сіл Канонич, Хиноч, Озера, Дубівки, очолені М. Бацюсем, К. Морозом, М. Отродою, за підтримкою жителів містечка грудневої ночі 1918 року розгромили карателів. Над Володимирцем знову замайорів червоний прапор[3]. За допомогою польських військ петлюрівці в грудні захопили Володимирець. На початку червня 1919 року радянські частини вибили загарбників з містечка. Радянську владу було відновлено. Трудящі почали відбудовувати зруйноване інтервентами та петлюрівцями народне господарство.

Радянське будівництво наприкінці липня 1919 року було перерване новим нападом петлюрівців, підтриманих буржуазною Польщею та Антантою. Протягом року вони тероризували жителів Володимирця. Та боротьба трудящих за владу Рад не припинялася[4]. Вони нападали на ворожі гарнізони, громили поміщицькі маєтки, йшли у партизани.

На початку липня 1920 року Володимирець визволили частини 58-ї стрілецької дивізії 12-ї армії. В операції брали участь і угорські бійці-інтернаціоналісти 173-ї стрілецької бригади на чолі з Л. Гавро[5].

Восени 1920 року Володимирець опинився під владою буржуазно-поміщицької Польщі. Містечко перебувало в повній залежності від поміщиків, орендаря та старости. Ніяких змін у благоустрої не сталося. Понад три чверті будівель стано-

---

[1] Весь Юго-Западный край, стор. 797—798.

[2] Памятная книжка Дирекции народных училищ Волынской губернии на 1912 г., стор. 140.

[3] Л. Степанов. Безсмертя батьків. Львів, 1968, стор. 80.

[4] Из истории гражданской войны в СССР. Сборник документов и материалов, т. 3. М., 1961, стор. 265.

вили дерев'яні хатки, вкриті соломою. В них жили малоземельні селяни, панські наймити, дрібні кустарі й крамарі. Єдиним промисловим підприємством був невеликий винокурний завод. Трудящим доводилося за 60—80 грошів працювати на панів від зорі до зорі, косити болотяні луки за десяту копицю. Щоб назбирати грибів або ягід у лісі, треба було купувати дозвіл. За в'язку хмизу, зібрану в панському лісі, справа доходила до суду.

Соціальне гноблення доповнювалося національними утисками. Українська культура переслідувалася, заборонялося співати українські пісні. Трудящі Володимирця фактично були позбавлені можливості здобувати освіту. Щорічно більшість дітей шкільного віку лишалася поза школою. Хоч населення в основному становили українці, викладання здійснювалося польською мовою.

Не кращим було й медичне обслуговування трудящих. На той час у Володимирці налічувалося два приватні лікарі і одна убога лікарня. Велика плата за медичні послуги фактично позбавляла трудящих містечка медичної допомоги.

Важко було трудівникові знайти роботу. Біднота, шукаючи порятунку від злиднів, мусила емігрувати в країни американського континенту. До 1939 року з Володимирця емігрувало понад 30 родин.

Жорстоке соціальне й національне гноблення посилювало боротьбу трудящих Володимирця проти іноземного поневолення, за возз'єднання з Радянською Україною, за встановлення Радянської влади. Очолювали цю боротьбу комуністи. Спершу комуністи містечка діяли в складі Комуністичної партії Західної Білорусії (КПЗБ), коли Володимирець входив до складу Сарненського повіту Поліського воєводства. З 1931 року Володимирець був у складі Волинського воєводства, на території його діяла Комуністична партія Західної України.

Перший комуністичний осередок у Володимирці створився на початку червня 1928 року. Його очолила Е. Бурак[1]. Незабаром у містечку та навколишніх селах виникло ще ряд комуністичних комірок (осередків). Комуністи розповсюджували революційну літературу, листівки, закликали трудящих на боротьбу проти поміщиків і капіталістів, відзначали революційні свята, створювали з числа молоді широкий актив співчуваючих комуністичним ідеям, розповідали правду про великі соціалістичні перетворення в СРСР, збирали кошти у фонд МОДРу тощо. Активну участь у роботі комірок КПЗБ брали робітники Н. Симчук, Г. Смола, Л. І. Приходько, М. Швець, С. Шикала та багато інших[2].

У березні—квітні 1930 року поліція вчинила масові арешти комуністів. На судовому процесі, що відбувався 23 травня — 6 червня 1932 року в Ровно, комуністи Володимирця Е. Бурак, Л. Приходько, Г. Смола та інші були засуджені на тривалі строки ув'язнення[3].

Польський уряд розправлявся з борцями за визволення трудящих. З цією метою у Володимирці на одну третину було збільшено штат поліцаїв. Проте ніякі розправи, тортури й переслідування не перешкодили комуністам вести боротьбу проти жорстокого режиму.

Весною 1934 року за ініціативою Ковельського окружкому КПЗУ створено Володимирецький підпільний райком КПЗУ в складі П. Я. Ткачука (секретаря), О. Т. Тарасюти, Й. К. Ковальця, П. О. Симонюка, Б. Бурак та В. С. Дуляницького. Зростала чисельність і бойовитість партійних осередків. Навіть прокуратура Ровенського окружного суду визнавала, що «діяльність Володимирецького райкому КПЗУ, якщо йде мова про внутрішню сторону, організаційну, була дуже законспірована. Щодо зовнішньої, то вона відображалась у масових і добре організованих виступах»[4].

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 194, арк. 9.
[2] Там же, арк. 34—39, 160—163; спр. 441, арк. 1—672.
[3] Там же, спр. 441, арк. 650—673.
[4] Там же, спр. 194, арк. 69.

1936 року у Володимирці створюється комсомольська організація, яка налічувала на той час близько 80 юнаків та дівчат. Активними комсомольцями були С. Ковалець, К. С. Симонюк, А. О. Шама, С. П. Шепель та ін. Згуртованість комсомольської організації яскраво виявилася під час похорону її секретаря С. П. Шепеля 21 травня 1936 року. В похоронній процесії, незважаючи на заборону, взяло участь близько 800 жителів містечка. На їх грудях були червоні банти. З промовами на кладовищі виступили А. І. Приходько, П. О. Симонюк, С. А. Бендюк, які закликали присутніх до боротьби з ненависним буржуазно-поміщицьким ладом.

Комуністи й комсомольці Володимирця під час виборів до сейму у вересні 1935 року звернулися до трудящих із закликом бойкотувати вибори, роз'яснювати антидемократичний характер буржуазної конституції, яка позбавляла трудящих елементарних демократичних прав. Важливим засобом виховання мас було відзначення революційних свят, зокрема 1 Травня. Успішно була, наприклад, проведена маївка в 1936 році, коли комсомольці прикрасили містечко червоними прапорами, провели великий мітинг.

Яскравою сторінкою в історію комуністичного підпілля Володимирця ввійшов селянський страйк 1936 року, який охопив не лише хліборобів Володимирця, а й навколишніх сіл. Селяни вимагали від поміщиків і орендаря підвищення оплати праці, скасування відробітку на панів, який досяг трьох днів на тиждень, зниження ринкових зборів, цін на промислові товари. Під впливом комуністів страйкуючі висунули також ряд політичних вимог, зокрема наполягали передати панську землю селянам, навчати дітей рідною мовою, припинити ворожу політику щодо Радянського Союзу тощо. Страйк тривав більше трьох місяців (липень—вересень) і завершився поступками панів, які були змушені задовольнити частину економічних вимог селян.

Наростання революційної боротьби трудящих Володимирця й провідну роль у ній комуністів визнавались й у офіціальних документах польських властей. Керівник Сарненської слідчої служби визнавав, що «у Володимирці існує організована вища комуністична одиниця..., існує райком КПЗУ..., райком з наступом весни 1936 року розпочав агітацію за сільськогосподарський страйк»[1]. Поліція докладала всіх сил, щоб «знешкодити» комуністичне підпілля у Володимирці. З листопада 1936 року до вересня 1937 року тривали масові арешти комуністів. 16—21 травня 1938 року у Ровно відбувся «процес 35-ти» над комуністами-підпільниками Володимирця. 30 чоловік засудили на різні строки тюремного ув'язнення.

Боротьба трудящих за визволення і возз'єднання з Радянською Україною успішно завершилась за допомогою Країни Рад. У вересні 1939 року Червона Армія визволила Володимирець від ярма польських поміщиків та капіталістів.

Радісно зустрічали жителі містечка своїх визволителів. Як дорога реліквія зберігається в місцевому народному музеї вишитий великими червоними квітами рушник домашньої роботи, на якому селянин-бідняк К. Логацький незабутнього дня 19 вересня 1939 року підносив хліб-сіль воїнам Червоної Армії, які принесли довгождану волю. У Володимирці був створений волосний комітет на чолі з робітником П. Ткачуком. До Народних Зборів Західної України жителі містечка обрали своїми депутатами Йосипа Ковальця та Андрія Приходька.

Незабаром Володимирець став районним центром і віднесений до категорії сіл. У 1939 році було відкрито маслозавод, почалася реконструкція націоналізованого винокурного заводу; до житлових будинків, що колись належали багатіям, переселили трудящих. Панську землю, худобу, реманент безплатно роздавали селянській бідноті. Селяни отримали з панського господарства 40 корів, 20 коней, 20 волів. В селі Городці було організовано МТС, яка обслуговувала і Володимирець. Весною 1940 року у Володимирці створено один з кращих в області колгосп

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 194, арк. 64, 66—68, 110—135.

ім. Леніна, який об'єднав 34 господарства. Згодом до колгоспу вступили нові родини. Кращало життя трудящих Володимирця, зростав їх добробут.

Вперше в історії Володимирця відкрилися українські середня, восьмирічна і початкова школи, а для дорослого населення створено вечірню школу та гуртки ліквідації неписьменності. Почали працювати будинок культури, кінотеатр, бібліотека.

Трудящі Володимирця вперше дістали право на безплатне лікування. Відкрилися районна лікарня, поліклініка, дитяча та жіноча консультації.

Та скоро на оновлені радянські західноукраїнські землі посунули фашистські загарбники. Творча праця жителів Володимирця була перервана. Гітлерівці окупували Володимирець 3 липня 1941 року. Реквізиції, арешти, масові розстріли населення — таким був «новий порядок», запроваджений гітлерівцями та їхніми прихвоснями — українськими буржуазними націоналістами.

Але ні розстріли, ні тортури, ні залякування не могли зупинити наростання всенародного гніву. У березні 1942 року у Володимирці виникла підпільна група, яка налічувала понад 40 підпільників. Згодом створюється підпільний РК ЛКСМУ на чолі з Х. О. Хутким.

Відзначаючи Першотравень 1942 року, молоді патріоти висадили в повітря два маслозаводи, що працювали на окупантів, чотири військові продовольчі склади, вісім мостів, знищили мобілізаційні та податкові списки, замінували квартиру німецького коменданта, пустили під укіс три ешелони ворога. На будинках вивішувалися червоні прапори[1]. Серед комсомольців-підпільників найбільш відзначилися в боротьбі проти фашистів Т. Н. Кравчук, К. А. Моніч та інші.

20 лютого 1943 року на базі ініціативної групи Володимирецького району було створено партизанський загін ім. Кармалюка, командиром його став лейтенант О. Н. Шитов, а комісаром — Н. О. Бельський, який одночасно був затверджений обкомом партії секретарем Володимирецького підпільного райкому КП(б)У[2]. У березні 1943 року Володимирецьке комсомольське підпілля повністю приєдналося до загону ім. Кармалюка. З перших днів організації загін розгорнув активну бойову діяльність. Тільки в лютому 1943 року народні месники провели п'ять бойових операцій, пустили під укіс ешелон з живою силою і технікою ворога на дільниці залізниці Ковель—Сарни. Квітневої ночі 1943 року вони проникли в село і під час бою розклеїли листівки. За два місяці загін потроїв свої ряди.

Підпільний райком партії разом з командуванням партизанського загону організував групи самооборони[3]. Завдяки цьому в більшості сіл Володимирецького району були ліквідовані окупаційні установи, гітлерівцям не давали грабувати місцеве населення.

Оцінюючи діяльність народних месників Володимирця, командування партизанського з'єднання № 1 Ровенської області у своєму звіті вказувало: «...Північні райони області — Морочнівський, Висоцький, Володимирецький, Дубровицький, Рафалівський та інші — перебували під повним впливом партизанів»[4].

Володимирець 12 січня 1944 року визволили від окупантів частини 397-ї стрілецької дивізії під командуванням підполковника М. Ф. Адонєва, що входила до 1-го Українського фронту[5]. Разом з червоноармійцями до Володимирця вступили й партизани.

Трудящі свято шанують пам'ять своїх визволителів. Відзначаючи 21-у річницю визволення, жителі Володимирця 1965 року встановили на вулиці Леніна меморіальну дошку. В центрі селища впорядковано братські могили, де поховані односельці. На сірій кам'яній плиті, біля скорботної постаті матері-Вітчизни, що підня-

---

[1] Шляхами комсомольської слави. Довідник. К., 1968, стор. 309.
[2] В. Бегма, Л. Кизя. Шляхи нескорених, стор. 260.
[3] Л. Є. Кизя. Народні месники, стор. 97.
[4] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 4, арк. 49.
[5] А. Грылев. Днепр — Карпаты — Крым, стор. 46.

лася над братськими могилами, викарбувано 80 імен героїв, полеглих у боротьбі з фашистськими загарбниками та оунівцями.

Окупанти завдали великої шкоди. 38 юнаків і дівчат, вивезених у фашистську неволю, 1920 розстріляних мирних радянських громадян, у т. ч. і дітей, десятки спалених і зруйнованих будинків—ось далеко неповний перелік наслідків «хазяйнування» гітлерівців.

Визволившись від фашистського рабства, трудящі Володимирця взялися за відбудову зруйнованого господарства. Очолили цей почин партійні, радянські та комсомольські органи, колишні партизани й підпільники. Розв'язуючи завдання господарського й культурного будівництва, трудящі водночас із зброєю в руках боролися проти банд українських буржуазних націоналістів, які чинили шалений опір соціалістичним перетворенням, вдавалися до терору проти радянсько-партійного активу. Під керівництвом комуністів, за участю широких кіл безпартійного активу ці банди за короткий строк були ліквідовані.

Поступово життя у Володимирці входило у свою колію. В травні—липні відновили роботу МТС, районна контора зв'язку. Розпочалася відбудова спиртового заводу, млина, прокладалася телефонна та радіомережа. Відновили роботу всі школи, лікарні й культосвітні заклади.

Держава виявляла велике піклування про трудящих. Лише в 1945 році на охорону здоров'я, народну освіту та комунальне господарство Володимирця було асигновано 155,4 тис. крб. Від держави, підприємств і колгоспів східних областей України, РРФСР та інших республік надходили посівний матеріал, високопродуктивна худоба, сільськогосподарська техніка, обладнання для шкіл та медичних закладів. Прибували вчителі, лікарі, агрономи, зоотехніки, радянські, партійні й господарські працівники.

У відповідь на безкорисливу братню допомогу трудівники Володимирця посилили заготівлю й вивезення лісу для східних районів, що потерпіли від тимчасової фашистської окупації. Багато лісу, зокрема, було заготовлено для шахт Донбасу, який піднімався з руїн. Партійні та радянські організації залучили до цієї роботи значну частину населення району.

Водночас у Володимирці і селах району розгорнувся патріотичний рух за дострокову здачу хліба та за надплановий продаж державі зерна та інших продуктів сільського господарства. Цьому сприяло й відновлення в 1945 році колгоспу ім. Леніна, головою якого обрали А. М. Кравчука[1]. Жителі Володимирця внесли свої заощадження на будівництво танкової колони «Радянська Ровенщина».

Протягом четвертої п'ятирічки трудящі Володимирця повністю відбудували зруйноване фашистами народне господарство. З 1957 року Володимирець стає селищем міського типу. Розвивалася місцева та харчова промисловість. 1959 року на базі спиртового заводу створено крохмале-патоковий комбінат. Нині тут виробляють понад 50 видів різної продукції, у т. ч. крохмаль-сирець, картопляну патоку, безалкогольні напої, соки, консервовану продукцію тощо. Всі цехи комбінату реконструйовані на новій технічній основі. Це дало змогу значно збільшити валовий випуск продукції. За роки восьмої п'ятирічки завод випустив понадпланової продукції на 222 тис. карбованців.

У червні 1960 року у Володимирці організовано лісгоспзаг. Підприємство — багатогалузеве, воно заготовляє деревину для народного господарства країни, проводить на значних площах лісопосадочні роботи. Лісгоспзаг має смоло-скипидарний завод, що випускає деревне вугілля, скипидар, смоли, а також хвойно-вітамінну установку для виготовлення хвойного борошна, цех деревопереробки для випуску тарної продукції, покрівельної дощечки, штукатурної дранки. Валова продукція лісгоспу 1970 року становила понад 1300 тис. крб. Щомісяця підприємство відправляє 150 вагонів продукції в різні кінці країни. Лісгоспзаг виконав план восьмої

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 78, оп. 1, спр. 19, арк. 44.

На птахофермі колгоспу ім. Леніна, смт Володимирець. 1972 р.

п'ятирічки з усіх показників. Продуктивність праці зросла на 109,4 процента.

На підприємствах селища стало більше передовиків виробництва. Серед них кавалерами ордена Леніна є шофери пересувної механізованої колони Д. Б. Гришко, лісгоспзагу О. К. Бобрик.

Розгорнулося у Володимирці будівництво. Всі будівельні роботи здійснює «Міжколгоспбуд», який має цегельний завод, залізобетонний полігон, столярний цех, пилораму та ремдубдільницю. Лише за роки восьмої п'ятирічки споруджено у районному центрі та селах району 82 об'єкти, в т. ч. 54 типові тваринницькі приміщення, два будинки механізатора, п'ять житлових будинків на 36 квартир кожний, побуткомбінат, адміністративний будинок, три загальноосвітні та музичну школи, розширено районну лікарню тощо.

На території району є чимало заболочених земель. Щоб зробити їх придатними для землеробства, в квітні 1959 року створено луко-меліоративну станцію, оснащену сучасною вітчизняною технікою. Станція проводить великі роботи в галузі меліорації. Лише за 1966—1970 рр. ЛМС підняла малопродуктивних земель площею 6715 га, в т. ч. здала на осушувальні системи 2819 га землі. З 1970 року станція реорганізована в пересувну механізовану колону (ПМК-173).

Великим багатогалузевим господарством став за післявоєнні роки колгосп ім. Леніна. Для обробітку 1678 га орної землі та 3333 га інших угідь було придбано в держави потрібну сільськогосподарську техніку. У колгоспі тепер налічується 23 трактори, 17 автомашин, 9 комбайнів, льономолотарки, сівалки, культиватори та інші сільськогосподарські машини.

Основний виробничий напрям господарства — тваринництво, вирощування зернових культур, льону. Значних успіхів господарство досягло за останні два десятиліття. Якщо у 1950 році прибутки колгоспу становили 70 тис. крб., то в 1970 році вони досягли 629 116 крб. Зростає й добробут колгоспних трудівників. У 1970 році на кожний людино-день виплачено лише грошима майже по три карбованці.

Завдяки організації господарства на науковій основі збільшилося виробництво зернових культур. У 1970 році було вирощено по 23,7 цнт ячменю, 145,3 цнт картоплі з га. Колгосп успішно справився з завданням п'ятирічного плану продажу державі сільськогосподарської продукції.

У колгоспі виросла велика група передовиків і новаторів виробництва. Добре працюють доярка Є. М. Дуляницька, шофер З. Г. Мирончук. Далеко за межами Володимирця відоме ім'я колгоспної пташниці М. Ф. Гарбаринiної. Тяжким і безпросвітним було життя родини Гарбаринiних за часів буржуазно-поміщицької Польщі. Батько міг дати Марії лише початкову освіту. З юних літ вона наймитувала у місцевого пана. У 1945 році Гарбаринiна однією з перших вступила до колгоспу. Працювала на різних роботах, в 1953 році перейшла на птахоферму, а згодом стала кращою пташницею Ровенщини. Держава високо оцінила її працю, нагородивши орденом «Знак Пошани», а в ювілейному 1967 році за активну участь всієї сім'ї Гарбаринiних у колгоспному виробництві загальні артільні збори присвоїли їй звання сім'ї трудової слави. Нових трудових успіхів досягла знатна пташниця в 1969 році — вона виконала взяте соціалістичне зобов'язання на 120 проц. Колгоспники району обрали її делегатом III Всесоюзного з'їзду колгоспників. Сповнена незабутніх вражень від з'їзду, вона розповідала своїм землякам: «Ніколи я не думала, не гадала, що моя скромна праця буде так високо оцінена і вшанована. Третій

Всесоюзний з'їзд колгоспників — це важлива подія в житті радянських хліборобів. Його рішення надихають нас на нові подвиги в ім'я Батьківщини».

В авангарді господарських і культурних перетворень Володимирця йдуть комуністи. В селищі є 27 первинних партійних організацій, які об'єднують понад 492 члени партії. Словом і особистим прикладом вони мобілізують трудящих на виконання завдань господарського й культурного будівництва.

Протягом тривалого періоду (понад 17 років) очолює районну партійну організацію перший секретар райкому КП України Г. К. Головко. На XV обласній партійній конференції Г. К. Головка і шофера районного об'єднання «Сільгосптехніка» О. П. Бредау комуністи обрали делегатами XXIV з'їзду КП України.

В умовах радянського ладу докорінно змінилися житлові умови трудящих Володимирця. За післявоєнні роки лише за рахунок державних капіталовкладень здано 5,5 тис. кв. метрів житлової площі, за допомогою державних кредитів понад 750 сімей трудящих спорудили добротні будинки.

З кожним роком поліпшується благоустрій Володимирця — він стає все кращим. Зникли заболочені, брудні вулиці, нові асфальтують, прокладають широкі тротуари. Скрізь розбиті квітники, молодь заклала парк «Дружба».

Трудящі Володимирця стали краще харчуватися, одягатися. Їх тепер обслуговують сім магазинів, у т. ч. двоповерховий універмаг, три чайні, кафе-ресторан. До послуг жителів побутові майстерні, перукарні, лазня. За 1966—1970 рр. газифіковано 225 квартир. У будинках багатьох трудящих світяться голубі екрани телевізорів.

Змінилося й медичне обслуговування трудящих. На початку 1946 року у Володимирці працювало два лікарі та кілька середніх медпрацівників, а в 1970 році тут уже налічувалось 22 лікарі та понад 100 чоловік середнього медичного персоналу. Розширилась районна лікарня — тепер вона має 225 ліжок. У лікарні є протитубдиспансер, інфекційне, хірургічне, терапевтичне, дитяче та пологове відділення. На утримання лікувальних та санітарно-медичних закладів у 1970 році витрачено 618 тис. карбованців.

Зріс культурно-освітній рівень трудящих селища. Працюють середня школа, в якій навчаються понад 900 учнів, заочна середня та дитяча музична школи. Особливу увагу привертає школа-інтернат, що розмістилася в кількох будинках. У 1966 році створено професійно-технічне училище, яке випускає висококваліфікованих будівельників: слюсарів-сантехніків, монтажників конструкцій, мулярів, штукатурів, столярів, теслярів.

Понад 1100 юнаків та дівчат здобули вищу освіту. Більше 300 працюють інженерами, вчителями, лікарями в різних містах і селах країни, частина — у державному апараті, в господарських та громадських організаціях.

Справжнім осередком культурно-масової роботи серед трудящих району став будинок культури. Для піонерів селища і району відкрито будинок піонерів.

Розвивається художня самодіяльність. У драматичних, хорових, танцювальних та інших самодіяльних гуртках беруть участь близько 500 чоловік. Щорічні свята пісні й танцю, фестивалі художньої самодіяльності стали справжніми оглядами зростання народних талантів.

У 1969 році відкрито громадський історико-краєзнавчий музей, де місцеві ентузіасти зібрали понад 3 тис. експонатів про історію Володимирця та району.

До послуг жителів дві районні бібліотеки (для дорослих і дітей) та кілька профспілкових бібліотек з 60-тисячним книжковим фондом. У селищі є два кінотеатри.

Загальною любов'ю серед населення Володимирця користується радянське мистецтво. Актори Ровенського обласного му-

Вулиця Чкалова у смт Володимирці. 1972 р.

Пам'ятник В. І. Леніну, смт Володимирець. 1972 р.

зично-драматичного театру, філармонії та інших професійних колективів країни — часті гості селища.

У Володимирці розквітла народна творчість. Особливого розвитку набули ткацькі народні промисли, для яких характерна однокольорова гама переплетення різних геометричних фігур в орнаменті. Широко увійшла в побут трудящих і художня вишивка.

Далеко за межами Ровенщини відоме ткацьке мистецтво жительки Володимирця Г. Й. Леончук. Творчої зрілості вона досягла в післявоєнні роки. Від предметів утилітарного призначення вона перейшла до цільних високохудожніх творів. Соціалістична дійсність запалила свіжі, радісні барви у творах народного майстра. Починаючи з 1959 року, Г. Й. Леончук — незмінна учасниця виставок народної творчості у Ровно. На республіканській виставці народної творчості 1967 року, присвяченій 50-річчю Великого Жовтня, їй присвоєно звання заслуженого майстра народної творчості УРСР. Вона активна учасниця радянського будівництва, депутат селищної Ради.

Популярністю в районі користується й творчість володимирецького самодіяльного художника Л. А. Стріли. Він нагороджений дипломом оргкомітету фестивалю самодіяльного мистецтва УРСР.

Широко розвинувся у Володимирці спорт. У спортивних колективах налічується понад тисяча фізкультурників, у розпорядженні яких є добре обладнаний стадіон та два спортивні зали.

Володимирці люблять своє селище, пишаються його революційними та трудовими традиціями. Своєю самовідданою працею вони прагнуть зробити його ще кращим, привабливішим. Яскравим показником трудового ентузіазму жителів є їх участь у всесоюзному комуністичному суботнику 12 квітня 1969 року. В той день працювало понад дві тисячі трудящих селища, які вивезли 700 кубометрів каменю, 1200 кубометрів піску для впорядкування вулиць, прибрали стадіон, розбили клумби, квітники, посадили близько 400 дерев. Робітники крохмале-патокового заводу дали продукції на 1480 крб., 120 робітників комбінату побутового обслуговування випустили продукції на 1500 карбованців.

Підняття червоного прапора на честь 50-річчя утворення СРСР, смт Володимирець. 1972 р.

Широкого розмаху набуло соціалістичне змагання за гідну зустріч 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. На ленінську трудову вахту стало все працездатне населення селища. Перед у змаганні вели робітники Володимирецького лісгоспзагу, які п'ятирічний план виконали 10 жовтня 1970 року.

Ставши на ленінську трудову вахту, 80 робітників «Міжколгоспбуду» вибороли звання ударника комуністичної праці.

Високі зобов'язання взяли на честь знаменної дати і працівники колгоспу ім. Леніна. Вони були успішно виконані. 648 жителів селища відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Господарський план восьмої п'ятирічки всі підприємства селища виконали достроково. За активну участь у його виконанні 21 житель Володимирця нагороджений орденами і медалями.

Запорукою успішного виконання плану дев'ятої п'ятирічки є показники за 1971 рік. Колективи підприємств крохмале-

патокового комбінату, лісгоспзагу, «Міжколгоспбуду», пересувної механізованої колони та ін. свої річні завдання виконали достроково із значним перевищенням. Трудівники колгоспу ім. Леніна досягли збільшення врожайності зернових у порівнянні з 1970 роком на 25 проц., картоплі — на 20 проц., грошові надходження становили майже 630 тис. карбованців.

Завдяки розвитку економіки селища збільшується бюджет селищної Ради. З 1965 по 1972 рік він зріс майже в 2,5 раза. Тому стало можливим за ці роки витрати на освіту, культуру охорону здоров'я збільшити в шість разів.

Трудящі Володимирця бачать плоди своєї самовідданої праці, і це запалює їх на нові трудові подвиги в ім'я дальшого зміцнення могутності нашої Батьківщини, в ім'я побудови комунізму. Свідченням цього є дальше розгортання соціалістичного змагання на виконання рішень XXIV з'їзду КПРС.

Росте, красивішає Володимирець. Лише за один 1971 рік його житловий фонд збільшився на 2735 кв. метрів, споруджено ще 35 індивідуальних будинків, газифіковано 55 квартир. Вулиці озеленюються, асфальтуються. Володимирець стає сучасним соціалістичним селищем.

В. Д. БАДОВСЬКИЙ, С. Ю. ВАЙНЕР

ВЕЛИ́КІ ЦЕПЦЕ́ВИЧІ

Великі Цепцевичі — село, центр сільської Ради, лежить на лівому березі Горині, за 27 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Антонівка. Через село проходить шосейна дорога. Дворів — 635, населення — 2761 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Нетреба.

На території села знайдено кам'яні сокири, кременевий серп та інші знаряддя праці доби бронзи. На околицях Великих Цепцевичів збереглося кілька курганів.

У письмових джерелах село вперше згадується за 1577 рік.

Село зростало поступово. Згідно з податковими реєстрами у 1629 році тут налічувалось 94 дими з населенням близько 600 чоловік. Польські пани часто перепродували його, що призводило до більшого закріпачення селян, які не припиняли боротьби проти соціального й національного гніту. Особливої гостроти ця боротьба набула під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. Доведені до відчаю нещадною експлуатацією панів, жителі Великих Цепцевичів не раз повставали. Такий виступ стався, зокрема, у березні 1648 року. В цій боротьбі брали участь і жінки села. В серпні 1649 року повстанці напали на Цепцевицький хутір й розгромили панський маєток.

Коли закінчилася визвольна війна, Великі Цепцевичі залишились у складі шляхетської Польщі. Шляхта посилювала гноблення трудящих. Село майже не зростало. У 1775 році тут налічувалось 100 будинків.

Після 1795 року Великі Цепцевичі увійшли до складу Волинського воєводства, а з 1797 — Луцького повіту Волинської губернії Росії. Але селян продовжували гнобити польські поміщики.

Особливо жорстоко експлуатував селян на початку XIX ст. поміщик М. Урбановський, якому належали тоді Великі Цепцевичі. Кріпакам, крім виконання панщини та інших повинностей, доводилося давати панові з кожного двора полотно, сало, мед, віск тощо. Нічого не змінилося у Великих Цепцевичах і тоді, як село стало володінням А. Понятовського. Всі форми феодального гноблення збереглися. Це призводило до неодноразових виступів селян. 27 червня 1831 року поблизу села зазнав поразки загін польських повстанців, у якому були й жителі Великих Цепцевичів. Не краще жилося селянам, коли селом заволодів І. Млодзяновський, який

прагнув загарбати й ту частину села, що відійшла до казни[1]. У 1851 році поміщик відкрив у Великих Цепцевичах винокурний завод.

Важкі матеріальні умови, безземелля та нестатки змушували селян покидати домівки та шукати роботи. Але пан перешкоджав цьому. Судові справи свідчать, що селян примушували йти з села «дуже бідне становище» і «відсутність шматка хліба»[2].

Реформа 1861 року не поліпшила економічного становища селян. Великі Цепцевичі лишалися глухим селом, віддаленим від губернського центру на 300, а від повітового — на 112 верст. Про це писали в кінці XIX ст. два етнографи — В. А. Мошков та Л. М. Фельдман, які відвідали це село, збираючи етнографічний матеріал. Селяни під час розмов з ними «скаржились на тяжкі часи, на труднощі селянського життя й на різні утиски з боку поміщиків. При цьому висловлювали тверде переконання, що в недалекому майбутньому настане «переділ землі» і що поміщикові доведеться працювати на такій же маленькій ділянці землі, як і селянину. Висловлювалась також думка, що такий переділ особливо бажаний і справедливий. Переконати натовп у неправильності його поглядів і в нездійсненності надій було, розуміється, неможливо»[3]. За реформою 1861 року селяни мали викупити в поміщика 211 десятин землі, в основному піщаної або болотної, та й за цю землю слід було сплатити 707 крб. 50 коп. Тимчасом поміщик мав 4476 десятин кращої землі.

Етнографи описали село та зібрали цікавий матеріал з життя й побуту селян. Село простягалося довгою стрічкою обабіч шляху. Хатки невеличкі, курні, з несиметрично розставленими маленькими підсліпуватими вікнами. Селянський одяг і взуття в основному саморобні: постоли й чоботи, свитки — білі, сірі, бурі прикрашалися кольоровими шнурками, саморобні шапки і картузи.

Невеличку парафіяльну школу, яка містилася в приватній хаті, відкрили тут у 1882 році. Її відвідували діти багатіїв.

Безземелля позбавляло селян можливості сіяти зернові культури в потрібній кількості. З своїх жебрацьких наділів, які до того ж були переобтяжені величезною кількістю податків і платежів, селяни часто не могли прогодувати сім'ю і мусили йти в кабалу до поміщика чи куркуля.

Поміщики і багатії села тримали в своїх руках корчму, вітряк, водяний млин, винокурний завод й на всьому наживалися[4].

Робочий день трудящих був необмежений. Заробітки мізерні, до того ж адміністрація вдавалася до штрафів.

Процес дроблення селянських господарств відбувався швидко. З 1900 по 1909 рік кількість господарств зросла з 160 до 226. Населення за цей час збільшилось з 1209 до 1533 чоловік. А кількість землі у селянських господарствах зменшувалась. Її присвоювали багатії. Заможна верхівка, зосереджуючи в своїх руках основні засоби виробництва, все більше вдавалась до найманої праці. Зубожілі селяни йшли працювати до місцевих багатіїв або вирушали на заробітки у віддалені райони чи міста, нерідко назавжди залишаючи свої рідні оселі. Селяни, які залишались у селі, шукали інших засобів до полегшення свого важкого матеріального становища.

Поміщики й куркулі шукали приводу позбавити селян кращих земель. Поміщик А. Понятовський вимагав від Луцької повітової землевпорядної комісії у 1913 році виділити селянину Н. Ю. Кусковцю землю в іншому місці, бо його земля клаптиком «врізалася» у поміщицькі володіння. Обмежувала селянське володіння і церква. Їй належало в той час 42 десятини кращої землі.

Незліченних страждань населенню Великих Цепцевичів завдала перша світова війна. Більшість працездатних чоловіків віком до 50 років була мобілізована.

[1] Волинський облдержархів, ф. 361, оп. 1, спр. 624, арк. 3, 17—21.
[2] Там же, спр. 1248, арк. 1, 14, 25, 29.
[3] Ровенський облдержархів, ф. 336, оп. 1, спр. 76, арк. 7.
[4] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 452, спр. 68, арк. 27.

Селянські господарства потрапили в скрутне становище — відчувалася гостра нестача робочої сили. З травня 1915 року, коли Західну Волинь загарбали австро-німецькі війська, почалися нескінченні реквізиції. Окупанти грабували селян, відбираючи у них останню худобу, продукти сільського господарства, теплий одяг тощо.

Не сталося суттєвих змін у житті селян і після повалення самодержавства.

Звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції принесла селянам надію на краще життя. В січні 1918 року тут встановлено владу Рад. Та скоро Великі Цепцевичі захопили австро-німецькі окупанти.

Тяжкими, повними боротьби за владу Рад були для трудящих села роки інтервенції і громадянської війни. Більшість бідноти пішла до партизанських загонів, брала активну участь у Дубровицькому збройному повстанні проти гетьманщини та німців. Після вигнання німецьких військ Великі Цепцевичі захопили петлюрівці.

На початку липня 1919 року частини 3-ї дивізії прикордонних військ визволили Великі Цепцевичі. Село стає радянським[1].

Та мирний перепочинок був перерваний нападом петлюрівців і військами буржуазно-поміщицької Польщі.

На початку липня 1920 року Великі Цепцевичі визволили воїни 25-ї Чапаєвської дивізії. Місцеві жителі радісно зустріли своїх визволителів. Вони допомагали червоноармійцям продуктами, багато селян добровільно пішли до Червоної Армії. У лавах червоноармійців боролись проти польських інтервентів П. А. Козярець, С. А. Козярець, О. В. Лисиця, О. М. Шевчук та інші жителі села.

Та сталось так, що західноукраїнські землі, в т. ч. й Великі Цепцевичі, лишилися під владою буржуазно-поміщицької Польщі. Населення села зазнавало тяжкого соціального гноблення. Про долю селян того часу писала газета «Комуніст»:«У зайнятих польськими військами областях Волині лютує страшенний голод..., в усіх школах запроваджено обов'язкове викладання польської мови»[2].

Злидні й безправ'я панували на селі і дедалі посилювались тому, що ціни на продукти сільського господарства були значно нижчими, ніж на промислові товари. Ця різниця збільшувалася. Якщо в 1927 році за залізний плуг доводилося платити 160 кг жита, то в 1935 — вже 270 кг, вартість пари взуття зросла з 99 кг до 205 кг. А плата за працю значно знизилася. Якщо у 1928 році селянин з кіньми і на власних харчах одержував за день роботи весною 12,6 злотого, а жінка 2—3 злоті, то в 1933 році чоловікам за таку ж роботу платили 5,2, а жінці — 1,7 злотого.

Не кращим було становище і з медичним обслуговуванням. Медичну допомогу селяни могли одержати лише в Бережниці або в Сарнах, та й то за велику плату. Лише за пораду лікаря хворий платив вдень 5, а в нічний час — 8 злотих, за хірургічну процедуру — 5 злотих[3].

Школа в селі була початкова. Містилася вона в одній класній кімнаті. У 1925/26 навчальному році до неї було записано 80 дітей, але більшість з них не навчалася через відсутність взуття, одягу, підручників. Викладали тут польською мовою, хоч переважну більшість дітей становили українці.

Трудящі Великих Цепцевичів завжди звертали свої погляди на Схід, часто таємно збиралися, щоб послухати правду про життя в Радянському Союзі, дізнатися про ті величні соціальні перетворення, які сталися у Країні Рад. Про все це розповідали хліборобам комуністи-підпільники.

Мрія трудящих про вільне й щасливе життя в дружній сім'ї народів-братів Радянського Союзу здійснилась у вересні 1939 року, коли прийшла у село Червона Армія. Жителі Великих Цепцевичів зустрічали своїх визволителів хлібом-сіллю, квітами й червоними прапорами.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р—470, оп. 1, спр. 10, арк. 29.
[2] Газ. «Комуніст», 20 лютого 1921 р.
[3] Газ. «Wołyński dziennik Wojewódzki», 10 січня 1936 р.

Вперше в житті малоземельні й безземельні селяни Великих Цепцевичів одержали безплатно 513 га поміщицької і церковної землі[1]. Відкрито було семирічну школу з українською мовою навчання. Вчителі й культармійці організували навчання й дорослого населення в гуртках і в школах лікнепу. В селі почали працювати клуб, бібліотека, медичний пункт. Селяни одержували безплатну медичну допомогу.

На прикладі своїх братів зі Сходу селяни Великих Цепцевичів вирішили, що лише спільними зусиллями в колгоспі можна досягти щасливого й заможного життя. На початку 1940 року група селян об'єдналась у колгосп. Ініціаторами його створення були Ю. Кузьковський, Л. М. Кібиш, В. Я. Милюта, А. Росошик та ін. Колгосп назвали ім. Т. Г. Шевченка.

На той час артіль мала 52 га орної землі, 106 га сіножатей, 12 пар коней, 12 возів, січкарню. Працювало в ній 32 чоловіка. Радянська влада подала допомогу молодому колгоспу сортовим насінням, технікою. Вперше в селі з'явився трактор.

Мирну працю радянських людей перервав віроломний напад гітлерівської Німеччини на СРСР. 3 липня 1941 року фашисти окупували Великі Цепцевичі. Підняло голову націоналістичне охвістя. В перші дні окупації гітлерівці замордували в селі 24 радянських громадян, 40 — вивезли на примусові роботи до Німеччини. Школу перетворили на поліцейську комендатуру[2].

Окупанти та їх прислужники — українські буржуазні націоналісти — завдали селу великої шкоди. Вони вбили 251 чоловіка, пограбували колгосп, повністю знищили сільськогосподарський реманент, забрали майже всю худобу.

Та поставити радянських людей на коліна фашистам не вдалося. Населення ігнорувало розпорядження гітлерівських властей, виводило з ладу лінії телефонного зв'язку, допомагало радянським партизанам. Від хати до хати розповсюджувались нелегально прийняті по радіо зведення Радінформбюро, вісті з фронтів, про партизанську боротьбу. Багато жителів села пішло до партизанів. Серед них були В. Я. Ярута, Б. Я. Лютко та інші.

14 січня 1944 року Великі Цепцевичі визволили воїни 143-ї стрілецької дивізії під командуванням полковника М. М. Заїкіна. Місцеві жителі зі сльозами радості на очах зустрічали довгожданих визволителів.

У перші дні після визволення села багато людей поповнило лави Червоної Армії, пішло на фронт, щоб захищати завоювання Великого Жовтня. В лавах Червоної Армії і в партизанських загонах билися проти ворога 166 чоловік. За бойові заслуги 42 жителі села нагороджено орденами й медалями.

Важкими були перші роки відбудови господарства. Та на допомогу прийшла Радянська влада. Від держави селяни одержали через МТС техніку, насіння, будівельні матеріали. З східних областей прибували спеціалісти сільського господарства, лікарі, вчителі. Вже першу весну завершили селяни успішно. Допомагали трудящі і фронту. Разом з жителями району вони збирали гроші на танкову колону «Ровенщина». Розгорнула свою роботу сільська Рада. Відкрилася початкова школа.

Добре працювала комсомольська організація, створена тут у 1946 році. Секретарем її була Н. П. Ліневич. Комсомольці були ініціаторами всіх сільськогосподарських робіт, працювали на лісозаготівлях. Вони допомагали закуповувати лишки зерна для східних областей України, що потерпіли від засухи. 1947 року у Великих Цепцевичах було закуплено його 1 500 тонн.

Соціалістичним перетворенням запеклий опір чинили банди українських буржуазних націоналістів. Вони вбили голову сільради О. І. Нестерчука, голову сільського споживчого товариства Т. І. Новака та інших відданих Радянській владі людей. Проти бандитів піднялися трудівники села. У 1947 році відновив свою роботу колгосп ім. Т. Г. Шевченка. В його користуванні вже було 867 га орної землі.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 148, арк. 24.
[2] Там же, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 6.

Важливу роль у житті села відіграло створення у вересні 1948 року партійної організації[1]. Першим її секретарем обрали А. Я. Стоцьку. Тоді налічувалось 3 члени партії і 3 кандидати в члени партії[2], але вплив комуністів відчувався у всьому. Вони вирішували питання, пов'язані із зміцненням колгоспу, з розвитком освіти й культури на селі, піднімали сільських трудівників на виконання рішень партії.

Хоч матеріально-технічна база колгоспу була ще не дуже міцною, а членам артілі бракувало досвіду ведення колективного господарювання, переваги соціалістичної системи господарства незабаром стали відчутними. Велике значення для молодого колгоспу мала допомога держави насінням, мінеральними добривами, сільськогосподарською технікою, спеціалістами.

1950 року колгосп вже об'єднував 276 селянських дворів і мав 2042 га землі, в т. ч. 679 га орної. Того року колгоспники виростили в середньому по 14 цнт пшениці з га, по 15,5 цнт жита, по 4 цнт насіння льону і по 3 цнт волокна льону. Це було переконливим доказом переваги колективного господарювання над індивідуальним. Одноосібні господарства зібрали цього року всього по 6—8 цнт зернових з га. Колгосп мав 142 голови великої рогатої худоби, в т. ч. 32 корови.

У квітні 1951 року господарства сіл Теклівки, Нетреби об'єдналися з колгоспом ім. Т. Г. Шевченка Великих Цепцевичів. Це дало можливість краще використовувати сільськогосподарську техніку, підвищити продуктивність праці і досягти вищих виробничих показників. Новостворений колгосп з центром у селі Великих Цепцевичах мав уже 3982 га землі і об'єднував 634 двори колгоспників[3].

Чималих успіхів досягли трудівники села за першу післявоєнну п'ятирічку і в розвитку освіти та культури. 1948 року тут вже працювала середня школа. Розгорнули роботу сільський клуб, бібліотека.

Значні зміни сталися в розвитку колгоспу й піднесенні матеріального й культурного рівня трудящих Великих Цепцевичів протягом наступних п'ятирічок. Керуючись рішеннями партії про розвиток сільського господарства, партійна організація, сільська Рада за активною участю комсомолу багато зробили, щоб вивести колгосп у число передових у районі та області. За цей час колгосп значно розширив посіви зернових культур, картоплі та основної технічної культури — льону, впровадив високоврожайні районовані сорти культур, зокрема льону, ширше застосував органічні і мінеральні добрива. Господарство за цей час стало високомеханізованим. На кінець 1972 року машинно-тракторний парк його складали 29 тракторів, 13 комбайнів, 3 картоплесаджалки, 18 тракторних сівалок, 2 льонопереробні агрегати, 23 автомашини, 144 електромотори. Поточний ремонт сільськогосподарської техніки здійснюється в колгоспних майстернях. Електроенергія до села надходить від Добротворської електростанції.

Завдяки наполегливій роботі трудівників села було одержано високі й сталі врожаї, зросли тваринництво та його продуктивність, значно поліпшився добробут трудящих.

На кінець восьмої п'ятирічки врожаї зернових збільшились на третину й перевищили 20 цнт з га. Врожаї картоплі в окремих ланках досягли від 170 до 262 цнт з га. Ще більших успіхів добилися колгоспники у льонарстві. Порівняно з 1965 роком у 1970 році збір льоноволокна зріс з 3,7 цнт до 8 з кожного га. А льонарі першої рільничої бригади на площі 64 га зібрали по 9,2 цнт з кожного га. П'ятирічний план продажу волокна було виконано на 315 процентів.

У колгоспі здійснено заходи щодо дальшого розвитку громадського тваринництва. За 1960—1970 рр. господарство збудувало 20 типових тваринницьких приміщень. На фермах утримується близько 2,5 тис. голів великої рогатої худоби, в т. ч. 600 корів; 900 свиней, 955 овець. Зміцнення кормової бази, механізація трудоміст-

[1] Володимирецький райдержархів, ф. 153, оп. 1, спр. 28, арк. 7.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 1175, оп. 1, спр. 2, арк. 5—6.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 331, арк. 4.

Герой Соціалістичної Праці В. П. Гребінь проводить бесіду з шоферами колгоспу ім. Т. Г. Шевченка, с. Великі Цепцевичі. 1969 р.

ких процесів зумовили невпинне зростання виробництва тваринницької продукції. У 1971 році тваринники колгоспу виробили на 100 га сільськогосподарських угідь по 310 цнт молока і 67 цнт м'яса.

Збільшення виробництва продукції рільництва й тваринництва сприяло зростанню грошових доходів колгоспу. З 1966 по 1970 рік вони зросли з 676 тис. крб. до 1,5 млн. крб. Одержуючи великі доходи, колгосп підвищив оплату праці членам артілі. Якщо у 1966 році оплата людино-дня становила 1,97 крб., то в 1970 році — 2,88 крб. Ланкова К. Г. Брик у 1970 році одержала лише додаткової оплати 880 карбованців.

Значно зросла й продуктивність праці. За восьму п'ятирічку тракторна бригада, користуючись однаковою технікою, виконала умовної оранки з 18 тис. га у 1965 до 30 тис. га у 1970 році. Серед передовиків бригади були комуністи С. З. Ярута, С. К. Зінчик, А. П. Ретьман. Кращим на жнивах був комбайнер Ф. Я. Никонець, він зібрав і намолотив 245 тонн зерна. Переможцем у змаганні серед льонарів за 1971 рік вийшов машиніст льонопереробного агрегату В. П. Гребінь, який переробив 119 тонн льонопродукції. Передовики змагання удостоєні премій, орденів і медалей, почесного звання «Гвардієць жнив — 71», цінних подарунків. Комуніст В. П. Гребінь удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Він депутат обласної Ради депутатів трудящих XI, XII, XIII скликань, був делегатом XXIII з'їзду КП України. За трудові успіхи, досягнуті за восьму п'ятирічку, 32 жителі села нагороджені орденами й медалями Союзу РСР і понад 100 — Ленінською ювілейною медаллю.

Зміцнювалась економіка села, дуже змінився його вигляд, зростали добробут і культура місцевих жителів. Підвищувались темпи житлового будівництва. Лише з 1946 по 1971 рік колгоспники спорудили понад 450 власних будинків. Забудовники користуються довгостроковою позикою держави і допомогою колгоспу, одержують будівельний матеріал, транспорт.

Докорінно змінилося нині село. Назавжди зникають солом'яні стріхи. Замість невеличких з маленькими вікнами хат виросли просторі, світлі, чудово оздоблені три- і чотирикімнатні житла, вкриті бляхою, черепицею, шифером. Скрізь нові добротні меблі. Більш як у 240 будинках вечорами світяться голубі екрани телевізорів. Нікого в селі не здивуєш холодильником, пральною машиною. У 1971 році жителі Великих Цепцевичів мали 650 радіоприймачів, 42 мотоцикли.

Трудівників села обслуговують сільмаг, побудований у 1967 році, тут є широкий вибір товарів — одягу, взуття, доброякісних і красивих тканин, електроприладів та інших найрізноманітніших товарів і продуктів харчування. В селі працює також їдальня, господарський магазин, ларки. Його жителі користуються послугами майстерні побутового обслуговування, лазні, пекарні, перукарні тощо.

Сільрада й правління колгоспу постійно дбають про благоустрій села. Бюджет сільської Ради на освіту, культуру, медичну допомогу на 1972 рік становив майже 15 тис. крб. З кожним роком село стає все кращим. Приємно, особливо влітку, пройтись центральною його вулицею, яка простягнулась на кілька кілометрів. По обидва її боки — дерева, затишні будинки.

Жителі Великих Цепцевичів дбають про культуру села, про його зразковий санітарний стан. Вулиці завжди чисто прибрані, огорожі дворів побілені, скрізь порядок і чистота.

У Великих Цепцевичах багато зроблено для поліпшення медичного обслуговування трудівників. До Радянської влади знедолені поліщуки були, власне, позбав-

лені медичного обслуговування. Нині жителі села мають можливість одержувати висококваліфіковану медичну допомогу у себе, на місці. В селі працює амбулаторія з рентгенкабінетом, зуболікарським, фізіотерапевтичним, гінекологічним та дитячим кабінетами, клінічна амбулаторія. Завідувала амбулаторією шановна на селі людина Н. І. Христиченко, яка понад 20 років життя присвятила боротьбі за охорону здоров'я мешканців села. Її працю відзначено високою урядовою нагородою — орденом Леніна. Амбулаторія в числі інших медичних закладів області визнана республіканською і обласною школою передового досвіду.

Збирання льону в колгоспі ім. Т. Г. Шевченка, с. Великі Цепцевичі. 1969 р.

До 1939 року переважна більшість селян не знала грамоти. Лише окремі з них могли розписуватись. А нині тут є середня і початкова школи, в яких навчається понад 840 дітей. Їх навчає й виховує 40 учителів. Великоцепцевицька середня школа з 1960 року по 1972 рік дала путівку в життя 868 випускникам. Багато з них закінчили вузи й стали висококваліфікованими спеціалістами. Колишня випускниця школи М. С. Бучко працює лікарем, М. К. Нестерчук — інженером, Г. І. Рябченко, С. С. Никонець — учителями, інші стали офіцерами, партійними працівниками, фахівцями сільського господарства.

Трудівники села вміють добре працювати й культурно відпочивати. В селі працюють стаціонарна кіноустановка, літній кінотеатр. Будинок культури має зал на 300 місць. При ньому створені хоровий, танцювальний, драматичний та художнього читання гуртки, є духовий оркестр.

З великою гордістю місцеві жителі слухають у виконанні хору пісню, народжену в селі. В ній є такі слова:

Про Цепцевичі Великі, що над Горинню стоять,
Про лани багаті льоном, що із вітром гомонять,
Про шевченківців заможних, про щасливе їх життя
Хай несеться над Поліссям наша пісня голосна!

Завжди людно в сільській бібліотеці. Сотні механізаторів, рільників, тваринників, сільської інтелігенції користуються її послугами. Тут систематично відбувається обговорення книжок, влаштовуються конференції читачів, організовуються виставки книг тощо.

Люблять жителі Великих Цепцевичів фізкультуру і спорт. В селі є футбольна, волейбольна, легкоатлетична команди, акробатична група.

Ініціаторами втілення в життя всього нового, прогресивного, організаторами боротьби за здійснення рішень партії виступають комуністи. Їх у селі 64.

Справжнім дбайливим господарем села є сільська Рада, виконком якої з 1953 року очолює Ф. І. Юсин. Сільрада успішно розв'язує різні питання господарського й культурного життя. До комісій виконкому Ради залучено широкий актив передовиків виробництва. Сільрада багато зробила і робить для впорядкування села. За успіхи, досягнуті в соціалістичному змаганні за краще виконання господарських завдань першого року дев'ятої п'ятирічки, впорядкування й благоустрій села на районну Дошку пошани було занесено Великоцепцевицьку сільську Раду депутатів трудящих.

У побут села міцно ввійшли нові свята й обряди. В центрі Великих Цепцевичів споруджено колгоспний будинок щастя. За новими обрядами реєструють в ньому шлюби. В урочистій обстановці тут вручають молодим батькам свідоцтва про народження дитини. Святково проводжають жителі Великих Цепцевичів своїх синів до лав Радянської Армії. Перед призовниками 1971 року виступили офіцери запасу

й розповіли про військову службу, закликали служити так, щоб батьки, рідні й земляки пишалися ними. Секретар комсомольської організації вручив допризовникам накази, цінні подарунки. Герой Соціалістичної Праці В. П. Гребінь розповів про свою службу в армії і закликав юнаків, у т. ч. і свого сина, сумлінно виконувати свій обов'язок перед Батьківщиною. Допризовники у відповідь запевнили, що з честю виконають накази односельців. Після закінчення зборів допризовники під звуки духового оркестру на машинах від'їжджають до райвійськкомату.

Великі Цепцевичі, колись забите село, нині є місцем проведення масових заходів районного масштабу. 18 лютого 1972 року тут відкрито перший тур районного фестивалю самодіяльного мистецтва, присвяченого 50-річчю утворення СРСР. Сюди з'їхались представники з усіх сіл району. Гості поклали вінки до підніжжя пам'ятника В. І. Леніну і обеліска Слави. Потім розпочався святковий концерт-конкурс. Перед гостями виступили учасники всіх гуртків художньої самодіяльності.

Багато досягли трудівники Великих Цепцевичів за роки Радянської влади. Докорінно змінилося їхнє життя. Про все це розповідається в посланні, вмурованому в стіну середньої школи й прикритому плитою з написом: «Майбутньому поколінню. Відкрити в 2017 році, в день 100-річчя Радянської влади. Трудящі села Великих Цепцевичів. 1967 р.».

Виконуючи рішення XXIV з'їзду КПРС, жителі села за роки дев'ятої п'ятирічки планують побудувати цегельний завод, звести будинок культури на 600 місць, прокласти водопровід, спорудити чотири будинки для спеціалістів сільського господарства, дитячі ясла, звести ряд житлових, господарських та інших приміщень, упорядкувати село. За досягнення найкращих результатів на честь 50-річчя утворення Союзу РСР колгосп ім. Шевченка нагороджений Ювілейною Почесною грамотою ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради міністрів УРСР і Української республіканської ради професійних спілок.

Жителі твердо вірять і знають, що під керівництвом Комуністичної партії з кожним роком їх життя ставатиме все радіснішим і кращим.

М. П. БАБІЙ, Г. В. БУХАЛО

РАФА́ЛІВКА

Рафалівка (до 1927 року — Полиці) — селище міського типу (з 1959 року), залізнична станція. Від районного центру віддалена на 20 км. З обласним центром має автобусне сполучення. Дворів — 843, населення — 3100 чоловік.

Зі сходу, півночі та південного заходу Рафалівку оточують ліси. Навколо селища залягають поклади каменю, піску, глини.

Забудова Рафалівки розпочалася з 1902 року, коли прокладали залізничну колію Ковель — Сарни — Київ. Спочатку це був невеликий залізничний роз'їзд, названий Полиці. Напередодні 1914 року дерев'яний будиночок станції оточували кілька маленьких хат, де мешкали робітники-залізничники. Пізніше тут виросло робітниче селище.

У роки першої світової війни, яка принесла жителям станції тяжкі страждання й злидні, тут бував брат милосердя Д. Фурманов, згодом відомий радянський письменник. Характеризуючи життя місцевого населення в умовах фронту, він записав 30 вересня 1915 року до щоденника, що ворожа артилерія та авіація не дають спокою мешканцям прифронтових міст і сіл, «які вдень не знають, куди їх на ранок закине доля. Розкидають у лісі намети, ночують біля вогнищ, ліпляться, як мухи, до солдатів. І солдати лагідно, по-дружньому приймають цю нещасну голоту»[1]. Не змінилося економічне становище трудівників станції й після повалення самодержавства. Влада залишалася у представників буржуазії.

---

[1] Д. Фурманов. Собрание сочинений, т. 4. М., 1961, стор. 76.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції і проголошення Радянської влади підняло на боротьбу і трудящих станції. В січні 1918 року в селищі проголошено владу Рад. Та скоро сюди прийшли німецькі окупанти.

Одна з вулиць Рафалівки. 1972 р.

Під час іноземної інтервенції та громадянської війни робітники станції Полиці в грудні 1918 року брали участь у повстанні проти німецьких загарбників, разом з дубровицькими повстанцями боролися зі зброєю в руках за Радянську владу. В урочищі Галлах, за два км на схід від залізничного селища, не раз відбувалися нелегальні збори, де робітники вимагали підвищити заробітну плату, виступали за підтримку Радянської влади. Як згадує учасник Дубровицького збройного повстання П. В. Конончук, серед робітників Полиці працювали члени Сарненської підпільної групи[1].

У серпні 1919 року в районі станції точилися запеклі бої Богунської бригади 44-ї дивізії з польськими інтервентами. У бою за станцію загинуло 13 богунців, у т. ч. командир кінної розвідки радянський єврейський поет О. М. Шварцман. За визволення Полиць від ворогів Радянської влади у липні 1920 року билася 173-я бригада 58-ї стрілецької дивізії[2].

Після закінчення інтервенції і громадянської війни селище і станція лишилися у складі буржуазно-поміщицької Польщі. Почалося хижацьке пограбування природних багатств краю, місцеве населення зазнавало жорстокої експлуатації. На початку 20-х років підприємці стали вирубувати ліс. Частину його вивозили залізницею в промислові центри Польщі, а решту переробляли на місці. У Полицях збудували лісопильний завод. 1921 року на станції вже налічувалося 17 будинків і проживало 139 жителів. Більшість з них працювала на лісорозробках та на лісопильному заводі, а решта — в сільському господарстві. Всі вони зазнавали безмірної експлуатації й були безправними.

В 1927 році на станцію Полиці переведено волосне управління з села Старої Рафалівки. Тому селище стали називати Нова Рафалівка, а пізніше — Рафалівка.

Освітній рівень населення залишався низьким. Лише 1927 року тут відкрили невелику польську школу, хоч більшість населення становили українці. Навчались у школі головним чином діти заможних.

Місцеві жителі не визнавали окупаційного режиму буржуазно-поміщицької Польщі. Вони все активніше включалися до революційної боротьби. Це були залізничники, робітники лісопильного заводу та лісорозробок. Боротьбою робітників і селян керував підпільний райком КПЗУ, створений у Рафалівці на початку 20-х років. Окружком КПЗУ приділяв велику увагу роботі в селищі. На початку 30-х років він мав у Рафалівці явочну квартиру, господарем якої був житель С. Федорчук.

Наляканий посиленням впливу КПЗУ, начальник відділу безпеки волості в жовтні 1932 року звернувся до міністерства внутрішніх справ Польщі з проханням збільшити кількість поліцаїв у Рафалівці[3].

Комуністи активно виступали на захист інтересів трудящих. У березні 1936 року два тижні страйкували робітники, зайняті на лісорозробках. Страйком керував

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 3, спр. 1, арк. 10.
[2] ЦДАРА, ф. 1183, оп. 3, спр. 354, арк. 222.
[3] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 9, спр. 709, арк. 1.

секретар Рафалівського підпільного райкому КПЗУ Л. П. Ткач. Страйкарі вимагали вищих розцінок і оплати за виконані роботи. Виступ закінчився перемогою робітників, хоч поліція заарештувала Л. П. Ткача та інших комуністів. Після звільнення з-під арешту їм довелося перебратися до Пінська, де вони налагодили зв'язок з білоруськими комуністами й продовжували боротьбу[1].

Партійна робота в селищі не припинялася. У 1937 році було обрано новий склад підпільного райкому КПЗУ, який очолив Г. Назарчук. Комуністи розповсюджували листівки, збирали кошти для МОДРу та іспанських антифашистів. Поліції вдалося вистежити секретаря та заарештувати його. Тимчасом боротьба тривала. Особливо активно проходила вона у 1937 році. Саме тоді в Рафалівці налічувалося 140 безробітних. Під керівництвом комуністів у Рафалівській гміні відбувалися організовані страйки трудящих, спрямовані на поліпшення умов життя та праці робітників. У селі Кошмаках Рафалівської гміни під керівництвом комуністів відбувся страйк селян-кустарів, які виробляли взуття з різних відходів. Він тривав два тижні.

Нова хвиля революційної боротьби прокотилася у 1936 році. За дорученням окружкому партії місцеві комуністи проводили агітаційну роботу разом з Володимирецьким райкомом партії. Вони очолювали боротьбу робітників за підвищення заробітної плати, 8-годинний робочий день, за політичні права.

Польський суд разом з поліцією жорстоко розправлялися з людьми, які виступали проти політики санаційного уряду. Багатьох підпільників — жителів Рафалівки — кинули до в'язниці. У 1938 році підпільницю Б. Горбач за політичну діяльність було засуджено до п'яти років тюремного ув'язнення[2].

Радо зустріли трудящі Рафалівки у вересні 1939 року радянських воїнів, які на багряних прапорах революції принесли свободу. Як найближчих, найдорожчих братів обнімали вони своїх визволителів.

Одним з перших заходів органів Радянської влади була передача поміщицької землі тим, хто на ній споконвіку працював. Селяни отримали 944 га орної землі, 882 га сіножатей та вигонів, вилучених у поміщиків, церкви, осадників. На оновленій землі незабаром виник один з перших колгоспів області. У 1939—1941 рр. в Рафалівці відкрито райпромкомбінат, пущено електростанцію, маслоробний, лісопильний заводи; запрацювали різні майстерні. Всі діти шкільного віку стали навчатися в семирічній школі рідною українською мовою. Відкрилися клуб, бібліотека, пошта, лікарня, пологовий будинок, амбулаторія, аптека. Гостинно розчинили двері нові продовольчі та промтоварні магазини. Трудящі читали газети, слухали радіо, дивилися кінофільми. В 1940 році Рафалівка стала районним центром.

Нове життя трудящих порушив віроломний напад німецько-фашистських орд на нашу країну. 4 липня 1941 року Рафалівку окупували гітлерівські війська. Почалися тяжкі дні для трудящих. Запроваджуючи «новий порядок», гітлерівські загарбники вдавалися до масового винищення радянських людей. За період тимчасової окупації фашистські загарбники розстріляли й закатували у Рафалівці близько 3 тис. чоловік[3].

Проте жителі Рафалівки не корились убивцям. Вони розповсюджували листівки партизанського загону польського комуніста Юзефа Собесяка, подавали партизанам всіляку допомогу[4].

В 1942—1943 рр. мешканці Рафалівки допомагали й партизанам з'єднання Героя Радянського Союзу А. П. Бринського. Вони, зокрема, своєчасно попередили про те, що гестапо розсилає по селах своїх агентів, щоб визначити місцеперебування з'єднання С. А. Ковпака, дізнатись про дальший його маршрут; патріоти

---

[1] Бойова і трудова слава Ровенщини, стор. 33.
[2] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 176, арк. 16—23, 51—53.
[3] Там же, ф. Р-204, оп. 2, спр. 30, арк. 3; ф. Р-534, оп. 1, спр. 4, арк. 247, 248, 250, 251.
[4] А. П. Бринский. По ту сторону фронта, кн. 1. Горький, 1966, стор. 321.

виявили й допомогли знешкодити кількох фашистських агентів. Будучи провідниками, зв'язковими, рафалівські патріоти допомогли партизанам А. П. Бринського підірвати під Маневичами ешелон з гітлерівцями, під Рафалівкою — бронепоїзд ворога. Серед сміливих зв'язкових були Ф. К. Єрмоленко, Й. Й. Клубаєць, П. М. Коцюбайло, В. Ю. Фокіна та ін. Д. К. Білобжицька три доби чергувала у лісі, щоб попередити партизанський загін, проти якого фашисти готували велику засаду. Гітлерівцям не вдалося здійснити свій намір.

Значну роль у піднесенні патріотичного руху відігравала газета «Богунець» — орган підпільного Рафалівського райкому партії і партизанського загону ім. Богуна, перший номер якої вийшов 14 листопада 1943 року. В числі бійців загону ім. Богуна було чимало мешканців Рафалівки. На території району діяли й інші партизанські загони. Вони тримали під контролем усі навколишні залізничні лінії[1]. Партизанський загін ім. Богуна (командир І. І. Конча, комісар О. А. Усанов) входив до Ровенського партизанського з'єднання. Він розташовувався поблизу самої станції Рафалівка і підтримував тісні зв'язки з населенням.

Боротьбою трудящих Рафалівського району з гітлерівцями керував підпільний райком партії (секретар О. А. Усанов)[2]. Підпільний райком комсомолу (секретар В. Руднєв) у квітні—травні 1943 року об'єднував 64 юнаки та дівчини Рафалівки і навколишніх сіл. Юні патріоти були провідниками партизанської розвідки, розклеювали листівки і, викрадаючи в окупаційних установах мобілізаційні списки, зривали вивезення молоді до Німеччини. Під час однієї сутички з оунівцями мужній керівник рафалівських комсомольців був тяжко поранений і помер. В ніч на 1 Травня підпільники-комсомольці вивісили на комендантському управлінні червоні прапори й лозунги. Підпільники замінували й підірвали чотири маслозаводи, електростанцію, лісопильний завод, які використовували гітлерівці, та всі мости на шосейних шляхах, що вели до райцентру[3], знищили до 60 км телефонного кабелю, пустили під укіс два ешелони ворога.

Партизани загону ім. Богуна 11 січня 1944 року раптово увірвалися в райцентр і вибили звідти фашистів. Вони знешкодили 50 мін уповільненої дії, закладених фашистами в будинках. На станції і складах партизани захопили 50 тонн зерна, 500 тонн картоплі й багато фуражу. Продовольство та фураж частково були використані партизанськими кіннотниками й кавалеристами гвардійського кавкорпусу під командуванням генерал-лейтенанта В. К. Баранова, який вів наступ від Сарн на Володимирець — Рафалівку[4].

Гітлерівці чинили відчайдушний опір наступаючим радянським військам. Але це їх не врятувало. Радінформбюро повідомило 5 лютого 1944 року про те, що Рафалівка остаточно визволена радянськими військами від німецько-фашистських загарбників[5]. На фронтах війни та в партизанських загонах билися 262 жителі Рафалівки, 36 з них полягли, захищаючи Батьківщину. За ратні подвиги 215 мешканців нагороджені орденами й медалями Союзу РСР.

Колишні воїни та партизани, які діяли мужньо й відважно у боях з ворогом, після визволення взялися відбудовувати зруйноване війною народне господарство. Головою Рафалівського райвиконкому став колишній командир партизанського загону ім. Богуна І. І. Конча, заступником голови — колишній начальник штабу партизанського загону С. Д. Демидюк.

Фашисти залишили зруйновані й пограбовані села. На весь район було лише два трактори. Та незважаючи на величезні труднощі, вже 27 червня 1944 року зі станції Рафалівка було відправлено у Донбас два вагони картоплі і худоби[6].

---

[1] И. И. Бескромный. Огненный лес. М., 1964, стор. 50.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 44, арк. 5.
[3] Там же, спр. 48, арк. 27, 53—54.
[4] В. Бегма, Л. Кизя. Шляхи нескорених, стор. 474—475.
[5] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, стор. 420.
[6] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 2, спр. 30, арк. 3—4.

Навантаження лісу на станції Рафалівка. 1972 р.

На сільських зборах жителі Рафалівки прийняли резолюцію, в якій висловлювали вдячність Червоній Армії за визволення від німецько-фашистських загарбників. У ній було сказано: «Обіцяємо тепер, коли наша Червона Армія добиває фашистського звіра в його лігві, подати всю можливу допомогу рідній Червоній Армії продовольством, лісом, промисловою сировиною, працею й грішми.

Шлемо свої прокляття оскаженілим бандитам із зграї українських націоналістів, що бродять ще одиночками по лісу, як вовки, грабують населення і по-звірячому знищують ні в чому невинних беззахисних дітей і жінок у наших селах.

На знак вдячності за наше визволення від фашистів, даємо слово виконати повністю всі наші зобов'язання перед державою.

Крім того, беремо на себе зобов'язання понад план внести у фонд Червоної Армії зерна 184,4 тонни та картоплі 77,4 тонни»[1].

Свого слова селяни дотримали. У важкі повоєнні роки вони швидко відбудували зруйноване господарство, хоч не вистачало тяглової сили, насіння, добрив. Селяни-одноосібники все більше переконувалися: запорука їх щасливого життя — в колективній праці.

В 1949 році селяни відновили заснований ще до війни в Рафалівці колгосп. На 1 січня 1950 року в ньому вже налічувалося 157 членів. Головою правління колгоспу став В. О. Кравчук. У дальшому розвитку й зміцненні колгосп мав значну допомогу від Рафалівської МТС. Комсомольсько-молодіжна тракторна бригада МТС два роки підряд тримала першість у соціалістичному змаганні. В період весняних робіт молоді механізатори цієї бригади, працюючи в місцевому колгоспі, виконали зобов'язання з усіх видів робіт на 165 проц. Слюсар МТС В. І. Гальчик денні виробничі завдання систематично виконував на 150—200 процентів.

Поряд з розвитком сільського господарства розвивалась і промисловість. У 1948 році закінчилось будівництво цегельного заводу. Розпочали роботу 2 млини, круподерка, кравецька майстерня, шерстечесальня[2].

З року в рік міцнів колгосп, розвивалися промислові підприємства, відбудовувалось і впорядковувалось село.

Навесні 1950 року колгосп Рафалівки об'єднався з колгоспом села Заболоття і його стали називати ім. 30-річчя Жовтня, центральна садиба господарства — в селі Заболотті.

Радянські й партійні органи багато уваги приділяли культурно-виховній роботі, медичному обслуговуванню населення.

Невдовзі після визволення від окупантів в районі почали працювати школи. В Рафалівській середній школі учні одержували допомогу взуттям, одягом, підручниками. Школа мала навчальні кабінети — фізичний, біологічний, хімічний та бібліотеку. В селі розгортали роботу клуб, бібліотека, діяли медичні заклади.

Трудівники Рафалівки брали активну участь у дальшому піднесенні народного господарства. В авангарді їх був загін комуністів (майже 200 чоловік) і комсомольців (450 чоловік). Вони з честю виконували й перевиконували взяті на себе соціа-

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 2, спр. 223, арк. 166.
[2] Там же, спр. 92, арк. 14, 58, 119.

лістичні зобов'язання. Колектив Рафалівської сплавдільниці понад план сплавив 2600 кубометрів деревини і завоював перше місце в соціалістичному змаганні по республіці. Зразки самовідданої праці показували передові бригади плотарів. 1362 куб. метри будівельного матеріалу для спорудження Каховського гідровузла сплавила бригада К. Ф. Яйчені. Відзначилася перевиконанням плану й бригада О. Ковтуніка та інші[1].

Нову хвилю політичного й трудового піднесення трудящих Рафалівки викликала підготовка до святкування 40-річчя Радянської влади. Передові виробничники у передсвятковому соціалістичному змаганні досягли добрих показників. Це — А. Д. Сергійчук, вантажник Рафалівського ліспромгоспу тресту «Ровноліспром», який виконав до свята півтори річні норми. Колектив ліспромгоспу був відзначений перехідним Червоним прапором «Ровноліспрому» та обкому профспілки.

Добре працювали і робітники залізничної станції Рафалівка, які у соціалістичному змаганні посіли одне з перших місць серед колективів станцій Ковельського відділку. Тричі на рік вручали залізничникам Рафалівки перехідний Червоний прапор Ковельського відділку.

За трудові успіхи в розвитку сільського господарства були удостоєні урядових нагород і передовики колгоспу, в т. ч. ланкова А. Д. Ковальчук та свинарка М. Я. Прокопчук.

У 1959 році Рафалівський район об'єднався з Володимирецьким. Рафалівка стала центром селищної Ради Володимирецького району.

За семирічку й восьму п'ятирічку трудівники селища досягли значних успіхів у господарському, культурному й громадському житті. Виросло й упорядкувалось селище, з'явились нові підприємства, реконструйовано старі. Одне з перших місць в економіці селища посіла меблева фабрика. Це нове підприємство, воно існує з 1964 року. Кухонний гарнітур виробництва Рафалівської меблевої фабрики не поступається перед імпортними зразками.

У соціалістичному змаганні на честь ленінського ювілею колектив успішно виконав взяті зобов'язання: достроково було пущено новий цех чорнових заготовок, встановлено полірувальний барабан, фарбоналивну машину, компресорну установку та ряд інших механізмів. У цехи надійшла нова техніка, тут впровадили сучасну технологію. Удосконалення виробничого процесу, застосування нової системи планування й економічного стимулювання, високий трудовий ентузіазм людей сприяли підвищенню продуктивності праці й успішному виконанню виробничих планів. У 1970 році продуктивність праці у порівнянні з 1968 зросла майже на 11 проц. Збільшився обсяг виробництва. За підсумками соціалістичного змагання фабрика здобула перехідний Червоний прапор виробничого об'єднання меблево-деревообробної промисловості та Ровенського обкому профспілки.

Багато зроблено на фабриці для поліпшення умов праці й побуту робітників. За восьму п'ятирічку для робітників споруджено кілька житлових будинків. Територію підприємства упорядковано. Весною і влітку тут буяє зелень, милують око квіти.

В соціалістичному змаганні не відстають від меблевиків працівники й службовці Рафалівського лісгоспу. Завдання на честь ленінського ювілею — заготівля, вивіз і реа-

Вироби Рафалівської меблевої фабрики. 1972 р.

[1] Газ. «Вперед» (Рафалівка), 1 травня 1953 р.

лізація товарної деревини — виконане достроково. За цими показниками — щоденна сумлінна праця сотень трудівників. Серед них Є. М. Вознюк, Т. Я. Ковальчук, Ф. П. Мотько, К. О. Полуйко та В. Т. Сафонік. Кожний з них значно перевиконав свій п'ятирічний план, зібравши від 10 до 32 тис. кг живиці.

На ювілейній ленінській трудовій вахті відзначився і колектив Рафалівського маслозаводу. Колектив підприємства план виробництва валової продукції та її реалізації за останній рік п'ятирічки виконав більш як на 120 процентів.

За останні роки з'явилися й такі підприємства, як асфальтовий завод, хлібопекарня, ремонтні майстерні райоб'єднання «Сільгосптехніки» тощо. Їх колективи також достроково виконали свої плани восьмої п'ятирічки.

За успішне виконання п'ятирічного плану п'ять трудівників підприємств Рафалівки нагороджені орденами й медалями Союзу РСР.

Докорінно змінився за роки Радянської влади й побут населення Рафалівки. Не стало убогих халуп, замість них звели світлі добротні будинки, вкриті черепицею або шифером. Майже всі вони мають 4—5 кімнат. Лише за 1966—1970 рр. споруджено 229 житлових будинків. Тепер у селищі їх 580. Ростуть не тільки окремі будинки, виникають нові вулиці, яких уже 29. Майже половина вулиць вкрита асфальтом та бруківкою.

В селищі створено розгалужену мережу торговельних установ — чотири харчових та десять продуктових, промтоварних і господарських магазинів. Працюють пошта, телефон, телеграф. Для забезпечення мешканців водою в Рафалівці споруджено водонапірну башту, прокладено водопровід. Населення користується електрикою, радіо, телевізорами, газом.

Нові завдання стоять перед трудівниками Рафалівки у дев'ятій п'ятирічці. Планом передбачено побудувати нове приміщення лікарні на 60 ліжок, дитячий садок, цехи для переробки хвойно-вітамінного екстракту та столярно-бондарний, кінотеатр, ресторан тощо.

За Радянської влади багато зроблено в галузі охорони здоров'я. Медичну допомогу трудящі одержують у місцевій лікарні, пологовому будинку, амбулаторії. Працюють тут санстанція, аптека. В медичних закладах трудяться 48 лікарів та фахівців середньої кваліфікації. Селищна Рада щороку виділяє чималі фонди на охорону здоров'я трудящих. Лише на 1970 рік було асигновано майже 200 тис. крб. Наймолодше покоління селища виховується в дитячому садку і яслах, де їм створено найкращі умови. В 1971 році на утримання дитсадка та дитячих ясел витрачено близько 50 тис. карбованців.

Незрівнянні зрушення сталися в галузі освіти й культури. Всі діти шкільного віку навчаються у двох середніх школах (одна з них школа-інтернат). Працююча молодь відвідує вечірню школу. В селищі трудиться 80 учителів, навчається понад тисяча учнів. Селищна Рада постійно піклується про навчання й виховання молоді. У 1972 році на освіту з місцевого бюджету було асигновано 330 тис. карбованців.

Рафалівська школа-інтернат існує з 1959 року, в ній навчається близько 400 дітей з районів області. До 1971 року школу закінчили 233 учні. Діти на повному державному утриманні. Для них створено все необхідне, щоб вони виросли здоровими, всебічно розвиненими, справжніми патріотами своєї Батьківщини.

Значну роль у патріотичному вихованні дітей відіграє кімната-музей В. І. Леніна. Тут приймають дітей у жовтенята, піонери, комсомол. Проводяться ленінські уроки. Силами педагогічного колективу, учнів створені кімнати інтернаціональної дружби, трудової слави. Щороку кращі учні їздять у міста-герої. Побували вони в Бресті, Одесі, Києві, ознайомилися з шевченківськими місцями[1].

З числа випускників шкіл інженерами працюють 42, вчителями—51, медпрацівниками — 17 чоловік. 150 уродженців селища вже здобули вищу освіту, а середню—485 чоловік.

---

[1] Газ. «Ленінська зоря» (Володимирець), 7 листопада 1970 р.

В культурному житті селища важливе значення відіграє будинок культури. На його сцені часто виступають учасники художньої самодіяльності. В численних гуртках бере участь близько 200 чоловік. У будинку культури виступають також артисти-професіонали з Ровенського обласного театру ім. М. Островського, обласної філармонії, театрів Києва, обласних центрів України, РРФСР, Білорусії та інших республік.

Крім шкільних бібліотек, у селищі є дві масові бібліотеки. Їх книжковий фонд перевищує 35 тис. примірників.

Трудящі селища регулярно переглядають телевізійні передачі з Москви, Києва, Львова. В їх розпорядженні понад 500 телевізорів.

Поповнювати знання трудівникам допомагають місцева організація товариства «Знання» та мережа політшкіл. Понад 200 чоловік щорічно навчаються у трирічних школах історії КПРС, у 5 школах основ марксизму-ленінізму, теоретичних семінарах.

Про розмах культурного життя свідчить і той факт, що в 1971 році Рафалівка одержувала по 2—3 примірники газет і журналів на кожний двір.

В селищі 11 партійних, 10 комсомольських та 11 профспілкових організацій. Комуністів в селищі 195, комсомольців — 445.

Рафалівка пишається передовими людьми, які виросли під зорею Радянської влади. За самовіддану працю передові трудівники відзначені урядовими нагородами. Лише в ювілейному 1970 році 133 чоловіка одержали Ленінську ювілейну медаль. Добре працюють на виробництві комуністи, комсомольці. Депутат селищної Ради, делегат XXIV з'їзду КП України О. П. Бредау свої виробничі завдання виконує на 140—150 проц. Шофер районного об'єднання «Сільгосптехніка» К. Д. Ткач уже 26 січня 1969 року достроково виконав планове завдання восьмої п'ятирічки. Серед передовиків депутати селищної Ради В. О. Литвинов, М. П. Луценко, В. О. Черняк, Л. М. Басов та інші.

Змістовним життям живуть трудящі Рафалівки. Завжди пам'ятають вони про подвиги тих, кому вони завдячують своїм щастям.

У Рафалівці при середній школі відкрито кімнату-музей. У ньому зібрана багата колекція речей партизанської слави. Серед них фотографії народних месників — Героя Радянського Союзу А. П. Бринського, одного з піонерів партизанського руху в області М. Й. Мисюри та багатьох інших.

Експозиція кімнати-музею весь час поповнюється новими експонатами. Тут є копія першої сторінки ленінської «Искры», присланої німецькими друзями з міста Лейпціга, лист колишнього члена КПЗУ П. Марчука до рідних, написаний під час перебування його в луцькій в'язниці. Матеріали музею висвітлюють історію Рафалівки, боротьбу її трудящих за владу Рад, за торжество ленінських ідей.

Натхненні рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудівники Рафалівки борються за успішне виконання величних завдань дев'ятої п'ятирічки, за побудову нового життя.

Г. В. БУХАЛО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ВОЛОДИМИРЕЦЬКОГО РАЙОНУ

АНТО́НІВКА — село, центр сільської Ради, лежить за 20 км від районного центру, залізнична станція. Дворів — 380, населення — 1255 чоловік. Сільраді підпорядковане село Чаква.

В Антонівці міститься радгосп «Володимирецький». За радгоспом закріплено 877 га землі, у т. ч. 431 га орної. Господарство м'ясо-молочного і льонарського напрямку. В Антонівці розміщено «Заготльон», контору лісництва, заготівельну дільницю.

17 жителів села нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Працює середня школа, де 35 вчителів навчають 467 учнів. За роки Радянської влади школу закінчило 542 учні, 132 з них здобули вищу та середню спеціальну освіту. Є клуб, бібліотека, амбулаторний пункт, дільнична лікарня на 35 ліжок з рентгенкабінетом, зубопротезним та фізіотерапевтичним кабінетами, аптека.

Партійна організація, створена 1946 року, налічує 65 комуністів, комсомольська, що виникла в 1945 році,— 156 членів ВЛКСМ.

Вперше село згадується в середині XIX ст. В грудневі дні 1905 року робітники залізниці підтримали страйкуючих станції Сарни. Радянську владу в Антонівці проголошено в січні 1918 року. Під час Дубровицького повстання повстанці визволили село і захопили військові склади. В Антонівці було відновлено Радянську владу. Під час польської окупації в жовтні 1936 року на залізниці відбувся страйк робітників-вантажників. Вони вимагали підвищення заробітної плати на 50 проц. і підписання договору. В роки тимчасової фашистської окупації в районі села постійно діяли народні месники, яких підтримувало місцеве населення.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билося 46 жителів села, 36 з них відзначені бойовими орденами й медалями, 10 — полягли смертю хоробрих.

БАЛАХО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру і за 5 км від залізничної станції Рафалівка. Поблизу села протікає річка Стир. Дворів — 171, населення — 782 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Маюничі, Острів.

На території Балаховичів розміщено центральну садибу колгоспу «Комуніст». За господарством закріплено 3422 га землі, у т. ч. 1045 га орної. Осушено 480 га непридатних земель. Виробничий напрям—тваринницько-льонарський. У 1971 році вирощено льону-довгунця по 7,5 цнт з га. За трудові успіхи 48 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

У селі є восьмирічна школа, де 24 вчителі навчають 394 учні, клуб, бібліотека, кінотеатр, пологовий будинок, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація налічує 24 комуністи, комсомольська — 82 члени ВЛКСМ.

Вперше село згадується в середині XIX ст. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В роки окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею тут працював осередок КПЗУ.

Під час Великої Вітчизняної війни 40 жителів села билися проти фашистів на фронті, з них загинуло 16, нагороджено 30 чоловік. Визволяючи село від фашистських загарбників, у 1944 році смертю героїв полягли воїни росіянин Віктор Єршов та узбек Нейматжан Хакімов, які із зв'язками гранат кинулися під ворожі танки. За цей подвиг їм посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

БІ́ЛЕ — село, центр сільської Ради, віддалене на 32 км від Володимирця. Залізнична станція вузькоколійки. Дворів — 249, населення — 1192 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Малі Телковичі та Новосілки.

У Білому міститься відділок радгоспу «Більський», центральна садиба в селі Великих Телковичах. Виробничий напрям — тваринницько-молочний. Відкрита пекарня. 32 працівники радгоспу нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Працює середня школа, в якій 24 вчителі навчають 431 учня, є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, філія зв'язку.

Партійна організація об'єднує 11 комуністів, комсомольська — 99 членів ВЛКСМ.

Вперше в письмових джерелах село згадується за 1561 рік. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. У 1920 році тут проти війська буржуазно-поміщицької Польщі та петлюрівців діяли партизанський загін, у якому брали участь жителі села, та 25-а Чапаєвська дивізія.

Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах захищали Батьківщину 84 жителі села. Населення подавало допомогу партизанським загонам та з'єднанням, а близько 80 чоловік брали безпосередню участь у їх діяльності. У боротьбі з ворогом загинув 31 житель села. Нагороджено 78 чоловік. Фашисти кілька разів бомбили село і вщент зруйнували його.

БІ́ЛЬСЬКА ВО́ЛЯ — село, центр сільської Ради, лежить на лівому березі річки Стиру, за 35 км від районного центру і за 24 км від залізничної станції Рафалівка. Дворів — 390, населення — 1656 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Березина, Кругле, Рудка.

В Більській Волі розміщена центральна садиба колгоспу ім. Карла Маркса. За господарством закріплено 5691 га землі, у т. ч. 1200 га орної. Колгосп має млин, пилораму. Працюють хлібопекарня, побутова майстерня. Виробничий напрям — тваринницько-льонарський. На території села розташовано садибу лісництва. 31 чоловіка нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

У Більській Волі є середня школа, де 28 вчителів навчають 630 учнів, будинок культури, бібліотека. Працюють дільнична лікарня на 35 місць, аптека, ветеринарна дільниця.

Партійна організація, що створена 1952 року, налічує 40 комуністів, комсомольська — 36 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село датована 1629 роком. У 1861 році в селі сталося заворушення, жителі відмовилися підписати уставні грамоти. Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

За часів польської окупації в селі розповсюджувались листівки Ковельського комітету КПЗУ.

У роки Великої Вітчизняної війни 56 жителів села були в партизанських з'єднаннях В. А. Бегми, С. А. Ковпака, О. Ф. Федорова. З весни 1943 року в селі діяла підпільна антифашистська організація, згодом створено загін самооборони. Через Більську Волю рейдами проходили партизанські загони ровенських з'єднань, яким жителі допомагали продовольством, одягом. На фронтах та у партизанській боротьбі брало участь 389 чоловік, з них 167 загинуло. На вшанування їх пам'яті споруджено обеліск.

За 4 км від села розкинулось мальовниче озеро Біле. Площа його 453 га, найбільша глибина 20 метрів, береги пологі, здебільшого піщані, вода чиста, прозора. За своєрідність і мальовничу місцевість його порівнюють з відомим у нашій країні озером Ріцею. В озері різноманітна іхтіофауна — окунь, щука, йорш, угор, лин, карась, плітка. На його берегах розташовані туристська база та піонерський табір.

ВЕЛИ́КИЙ ЖОЛУ́ДСЬК — село, центр сільської Ради, віддалене на 13 км від районного центру і на 8 км від залізничної станції Рафалівка. Дворів — 204, населення — 999 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Малий Жолудськ, Мостище, Чучеве.

У Великому Жолудську розташована центральна садиба колгоспу «Маяк». За господарством закріплено 2487 га землі, у т. ч. 994 га орної. Осушено 122 га землі. Виробничий напрям — тваринницько-льонарський. Село майже повністю перебудоване. 30 трудівників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, в якій навчається 394 учні, працюють 21 вчитель, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, ветеринарний пункт.

Партійна організація налічує 27 комуністів, комсомольська — 72 члени ВЛКСМ.

Засноване село у другій половині XVII століття.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 148 жителів села, з них загинуло 50 чоловік, нагороджено 70 чоловік.

ВЕЛИ́КІ ТЕЛКО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, віддалене на 25 км від районного центру, на 9 км від залізничної станції Біла. Поблизу протікає річка Стир. Дворів — 285, населення — 1452 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Бишляк.

В селі розміщено центральну садибу радгоспу «Більський». За ним закріплено 1914 га землі, у т. ч. орної 251 га. Виробничий напрям — тваринницько-льонарський. 32 жителі села нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Біле озеро. Володимирецький район. 1971 р.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 377 учнів, працюють 22 вчителі, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

Партійна організація, створена 1954 року, налічує 17 комуністів, комсомольська, яка виникла 1950 року,— 69 членів ВЛКСМ.

Село відоме з 1561 року.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни поблизу села діяли партизанські з'єднання С. А. Ковпака, О. Ф. Федорова, народні месники загону Д. М. Медведєва. Через село проходили загони ровенських партизанських з'єднань, яким жителі допомагали продуктами харчування. Зв'язковими загонів та з'єднань були мешканці села Ф. П. Апончук, П. О. Репетуха. Їх по-звірячому закатували українські буржуазні націоналісти. В роки Великої Вітчизняної війни захищали Батьківщину 71 чоловік, з них 14 нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу. В боротьбі проти фашистів загинуло 33 жителі.

ВОРОНКИ́ — село, центр сільської Ради, лежить за 20 км від районного центру, за 4 км від залізничної станції Воронки. Дворів — 247, населення — 1071 чоловік. Сільраді підпорядковане село Луко.

На території Воронків розташовано центральну садибу радгоспу «Зоря». За радгоспом закріплено 3476 га землі, у т. ч. 476 га орної. Виробничий напрям — тваринницько-льонарський.

Є восьмирічна школа, в якій 16 вчителів навчають 250 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 10 комуністів і 76 комсомольців. Партійну організацію створено 1947, комсомольську — 1948 року.

Перша письмова згадка про село датована 1629 роком. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Трудящі села під час громадянської війни брали участь в Дубровицькому збройному повстанні. В роки Великої Вітчизняної війни 121 житель Воронок громив фашистів на фронтах і

перебував у партизанських загонах. Визволяючи Радянську Батьківщину, загинуло 58 жителів села. На їх честь споруджено обеліск.

ГОРОДЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, віддалене на 25 км від районного центру, на 5 км від залізничної станції Антонівка. Селом протікає річка Вірка, яка ділить його на дві частини, за селом — річка Горинь. Дворів — 583, населення — 2527 чоловік. Сільраді підпорядковані села Велихів та Сварині.

На території села міститься центральна садиба радгоспу «Городецький». За ним закріплено 6961 га землі, у т. ч. орної 2502 га. Вирощують зернові культури та картоплю. 1958 року за вирощування високих та сталих урожаїв льону директора радгоспу Ф. Блажка нагороджено орденом Леніна. Телятницю О. Є. Кривко у 1971 році удостоєно ордена Леніна, а бригадира С. Ф. Міщеню — ордена Жовтневої Революції.

Є середня школа, в якій навчається 880 дітей і працюють 45 вчителів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

Комуністів в селі 36, комсомольців — 256 чоловік. Партійна організація існує з 1949, комсомольська — з 1940 року.

Село відоме з XVI ст. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися 200 жителів села, з них за бойові заслуги 52 нагороджені орденами й медалями СРСР, 113 чоловік загинуло, на їх честь споруджено обеліск.

Неподалік села виявлено залишки давньоруського городища й курганний могильник.

ДОВГОВО́ЛЯ — село, центр сільської Ради, лежить за 5 км від районного центру. До залізничної станції Рафалівка 15 км. Дворів — 320, населення — 1625 чоловік. Сільраді підпорядковані села Берестівка та Острівці.

В Довговолі міститься центральна садиба колгоспу ім. Жданова. За господарством закріплено 3340 га землі, з них 109 га орної. Основні галузі сільськогосподарського виробництва — льонарство і тваринництво. У 1971 році на площі 120 га вирощено по 6,4 цнт льону-довгунця. В селі відкрито шевську і кравецьку майстерні. 32 працівники колгоспу за виробничі успіхи нагороджені Ленінською ювілейною медаллю. Свинарка Л. Є. Герман удостоєна ордена Леніна.

Партійна організація створена 1948 року, налічує 25 комуністів, комсомольська — 165 членів ВЛКСМ.

В селі є середня школа, в якій навчається 450 учнів, працюють 26 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Перша письмова згадка про село належить до 1629 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В 1943 році в селі діяла підпільна партійна організація. В ніч на 18 січня 1944 року в селі відбулася зустріч командира з'єднання партизанських загонів І. П. Федорова та комісара Л. Є. Кизі з командиром радянських військ генерал-лейтенантом В. К. Барановим, було намічено план спільних дій щодо визволення міста Ровно та районів області. 104 жителі Довговолі билися проти фашистів на фронтах Великої Вітчизняної війни, з них нагороджено 43, загинуло 49 чоловік.

ЖОВКИ́НІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 7 км від районного центру. До залізничної станції Антонівка 12 км. Дворів — 229, населення — 978 чоловік.

В селі міститься центральна садиба колгоспу ім. Ватутіна. За ним закріплено 2410 га, у т. ч. 617 га орної. Осушено 1200 га заболочених земель. Основний напрям — льонарство, тваринництво. 20 жителів села відзначені Ленінською ювілейною медаллю. Лапкова Г. П. Кідрук нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора.

Працюють восьмирічна школа, де 14 вчителів навчають 230 учнів, клуб, стаціонарна кіноустановка, сільська бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, філія зв'язку.

Партійна організація, створена 1951 року, налічує 15 комуністів, комсомольська, що виникла 1944 року, — 6 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село належить до 1561 року. Радянську владу встановлено 9 січня 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни у Жовкинах виникла група самооборони, більшість членів якої згодом влилася до партизанських загонів, 80 жителів села билися проти фашистів на фронтах, 50 з них загинули смертю хоробрих, на їх честь споруджено обеліск. 30 чоловік нагороджені орденами і медалями.

ЗА́БОЛОТТЯ — село, центр сільської Ради, лежить на правому березі Стиру, за 25 км від районного центру та за 4 км від залізничної станції Рафалівка. Дворів — 136, населення — 609 чоловік. Сільраді підпорядковане село Полонне.

В Зоболотті розташована центральна садиба колгоспу «30 років Жовтня». За ним закріплено 1843 га землі, у т. ч. 708 га орної. Осушено 200 га землі. Є цегельний завод. Виробничий напрям господарства — льонарство, тваринництво. Колгосп у 1969—1971 рр. посідав перше місце в зоні Полісся з виробництва продуктів тваринництва. У 1971 році тут вироблено на 100 га земельних угідь по 469 цнт молока, 104 цнт м'яса, 70 кг вовни. 47 чоловік нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, в якій навчається 260 учнів, працюють 16 вчителів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, кімната бойової Слави.

Партійна організація, створена 1951 року, об'єднує 27 комуністів, комсомольська, що виникла 1940 року,— 54 члени ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село належить до 1583 року.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

Захищали Радянську Вітчизну від фашистів 93 жителі села, з них 52 загинули смертю хоробрих. У центрі села на їх честь споруджено пам'ятник. За ратні подвиги нагороджено 41 чоловік.

КАНО́НИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км від районного центру та за 20 км від залізничної станції Антонівка. Дворів — 252, населення — 992 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Дубівка, Новаки.

На території Каноничів міститься центральна садиба колгоспу ім. Калініна. Земельні угіддя становлять 6099 га, з них 1948 га орної. Осушено 1058 га заболочених земель. Виробничий напрям — льонарсько-тваринницький. В 1970 році понад 80 трудівників села нагороджено Ленінською ювілейною медаллю. В селі проживає 15 орденоносців. Голова колгоспу Ф. С. Швець нагороджений орденами Леніна і Трудового Червоного Прапора.

Є середня школа, в якій навчається 450 учнів, працюють 28 вчителів, будинок культури на 425 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В партійній організації на обліку 51 комуніст, в комсомольській — 197 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село датована 1629 роком.

Радянську владу проголошено в кінці 1917 року.

Під час польської окупації в селі діяв осередок КПЗБ. 1936 року жителі Каноничів підтримали страйк сільськогосподарських робітників в Новаках, вимагаючи підвищення поденної плати на копанні картоплі.

В роки фашистської окупації в селі діяла підпільна комсомольська організація, яка згодом стала ядром місцевого партизанського загону. Ровенське з'єднання партизанських загонів, підтримане місцевими партизанами, у січні 1944 року в районі Каноничів провело ряд бойових операцій проти банд українських буржуазних націоналістів. Проти фашистів та їх прислужників билися 173 жителі села, з них загинуло 60 чоловік. На їх честь відкрито монумент Слави. За ратні подвиги нагороджено 105 чоловік.

КІДРИ́ — село, центр сільської Ради, віддалене на 27 км від районного центру і на 18 км від залізничної станції Антонівка. Дворів — 262, населення — 1287 чоловік.

В селі розташовано колгосп ім. Свердлова. Земельні угіддя становлять 1852 га, з них 557 га орної, осушено 285 га заболочених земель. Виробничий напрям господарства — льонарство, тваринництво. 31 чоловік нагороджений Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, в якій навчається понад 300 учнів, працюють 17 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація, створена 1953 року, об'єднує 31 комуніста, комсомольська, яка виникла 1947 року,— 83 члени ВЛКСМ.

Кідри згадуються в письмових джерелах 1629 року. В 1648 році його жителі взяли участь у повстанні проти місцевих панів.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В січні 1944 року за участю місцевих жителів у селі відбувся бій партизанів проти гітлерівців та банд українських буржуазних націоналістів. За три дні боїв партизани захопили 5 складів з продовольством, склад вибухівки, 104 гвинтівки та інші трофеї. На фронтах Великої Вітчизняної війни, захищаючи Батьківщину, воювало 23 жителі села, смертю хоробрих загинуло 11 чоловік, на їх честь встановлено обеліск.

КРАСНОСІ́ЛЛЯ (до 1963 року — Печінки) — село, центр сільської Ради, лежить за 7 км від районного центру і за 25 км від залізничної станції Антонівка. Дворів — 170, населення — 705 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Зелене, Липне.

В селі міститься виробнича бригада колгоспу «Червоний прапор». Виробничий напрям — тваринництво.

У восьмирічній школі навчається 450 учнів, працюють 23 вчителі, є клуб, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація, створена 1957 року, налічує 15 комуністів, комсомольська, що виникла в 1939 році,— 62 члени ВЛКСМ.

Вперше село згадується 1577 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В роки Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 76 жителів, з них 28 загинули. 76 нагороджені орденами і медалями.

ЛО́ЗКИ — село, центр сільської Ради, віддалене на 25 км від районного центру і на 5 км від залізничної станції Рафалівка. Дворів — 215, населення — 939 чоловік. Сільраді підпорядковане село Кошмани.

В Лозках міститься центральна садиба колгоспу «Зоря комунізму». Господарство використовує 1428 га землі, з них 722 га орної. Виробничий напрям — льонарство, тваринництво. Ланкова колгоспу А. Н. Савчук нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора, 22 колгоспники відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, де 14 учителів навчають 280 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 19 комуністів і 85 членів ВЛКСМ. Партійну й комсомольські організації створено 1950 року.

Перша згадка про село датована 1629 роком. Радянську владу проголошено 1918 року. У 1919—1920 рр. на території теперішньої сільської Ради проходили запеклі бої радянських військ проти петлюрівців та польських загонів.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 204 жителі села, з них 122 нагороджені орденами і медалями, 82 полягли смертю хоробрих.

ЛЮБАХИ́ — село, центр сільської Ради, лежить за 10 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 159, населення — 723 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Чудля.

У Любахах розміщено центральну садибу колгоспу ім. Горького, який обробляє 1594 га землі, з них 642 орної. Виробничий напрям — льонарство, тваринництво. 22 чоловіка нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, де 17 учителів навчають 280 дітей, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партизани-мінери з'єднання А. П. Бринського на відпочинку. Володимирецький район. 1943 р.

Партійна організація, створена 1950 року, налічує 18 комуністів, комсомольська — 80 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село датована 1583 роком. Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билися 100 жителів села, з них нагороджено 60 чоловік. На честь 48 односельців, які загинули, захищаючи Вітчизну, споруджено пам'ятник.

МУ́ЛЬЧИЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Стиру. Від районного центру віддалене на 55 км. Дворів — 334, населення — 1586 чоловік. Сільраді підпорядковані села Журавлине, Кримне, Уріччя.

В селі міститься центральна садиба радгоспу «Мульчицький». За ним закріплено 8494 га землі, з них 990 га орної. 29 жителів села нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, в якій навчається 545 учнів, працюють 23 вчителі, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В партійній організації налічується 42 комуністи, в комсомольській — 127 членів ВЛКСМ.

Село відоме з 1629 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Восени 1941 року за тимчасової фашистської окупації в селі виникла підпільна молодіжна антифашистська організація, яка мала тісний зв'язок з партизанським з'єднанням А. П. Бринського. З 1943 року діяла підпільна партійна організація, яка створила загін самооборони.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билися 370 жителів села, з них нагороджено 142 чоловіка. На честь 229 односельців, які загинули, встановлено обеліск.

На околиці села знайдено кремінні знаряддя, уламки глиняного посуду зарубинецької культури.

ОЗЕ́РО — село, центр сільської Ради, віддалене на 15 км від районного центру. Дворів — 427, населення — 1684 чоловіка.

За місцевим колгоспом «Жовтень» закріплено 4899 га землі, у т. ч. 1192 га орної. Осушено 1342 га заболочених земель. Основний напрям господарства — льонарсько-тваринницький. Колгосп «Жовтень» неодноразовий учасник ВДНГ. За виробничі успіхи чотири колгоспники відзначені орденами і медалями. Ланкова льонарської ланки К. О. Тишковець нагороджена двома орденами Леніна і орденом Жовтневої Революції, їй присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Вона депутат Верховної Ради УРСР 6-го і 7-го скликань. 62 колгоспники відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Є середня школа (навчається 446 учнів, працює 23 вчителі), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

Партійна організація, створена 1950 року, налічує 13 комуністів, комсомольська, яка виникла в 1940 році,— 37 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село датована 1629 роком.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

Наприкінці 1942 року в селі виникло комсомольське підпілля, учасники якого зі зброєю в руках боролися проти фашистів та націоналістів. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 152 жителі села, з них 70 нагороджені, загинуло 81 чоловік.

ОЗЕРЦІ́ — село, центр сільської Ради, віддалене на 60 км від районного центру і на 45 км від залізничної станції Рафалівка. Селом протікає річка Веселуха. Дворів — 268, населення — 1107 чоловік. Сільраді підпорядковане село Городок.

В Озерцях розміщено відділок радгоспу «Мульчицький». За господарством закріплено 4180 га землі, у т. ч. орної 112 га. Виробничий напрям — льонарсько-тваринницький. 29 жителів села нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа, в якій 14 учителів навчають понад 300 дітей, бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація, створена 1956 року, об'єднує 35 комуністів, комсомольська, яка виникла 1939 року,— 34 члени ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село датована 1561 роком.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

У роки Великої Вітчизняної війни поблизу села розміщувалася центральна база партизанського з'єднання О. Ф. Федорова. Деякий час в селі перебували партизани з'єднання А. П. Бринського. Проти фашистів воювало 120 жителів села, з них нагороджено 80, загинуло 40 чоловік.

ПО́ЛИЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру і за 8 км від залізничної станції Рафалівка. Дворів — 359, населення — 1723 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Веретено, Іванчі, Сошники.

В Полицях розміщена центральна садиба радгоспу «Полицький». За ним закріплено 4706 га

Плантація льону колгоспу «Жовтень» Володимирецького району. 1970 р.

Ткацький цех Ровенського льонокомбінату. 1972 р.

Меліоративні роботи в Сарненському районі. 1967 р.

У Бистрицькому відділенні «Сільгосптехніки». Березнівський район. 1972 р.

землі, у т. ч. 1500 га орної. Виробничий напрям — льонарсько-тваринницький. Осушено 373 га заболочених земель. Допоміжне підприємство — цегельний завод, 42 жителі нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Є середня школа, в якій 40 вчителів навчають 845 учнів, бібліотека, будинок культури, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

В селі працюють 26 комуністів і 174 комсомольці. Партійна і комсомольська організації створені 1948 року.

Перша письмова згадка про село датована 1629 роком.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билися 167 жителів села, з них 83 нагороджено бойовими орденами і медалями СРСР. 52 загинуло на фронтах.

ПО́ЛОВЛІ — село, центр сільської Ради, лежить за 12 км від районного центру і 22 км від залізничної станції Рафалівка. Дворів — 152, населення — 736 чоловік. Сільраді підпорядковане село Зелениця.

В Половлях працює комплексна бригада колгоспу ім. Леніна. Виробничий напрям — льонарсько-тваринницький.

Є восьмирічна школа, в якій 13 учителів навчають 250 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація створена 1946 року, налічує 19 комуністів, комсомольська, яка виникла 1951 року, має 32 члени ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село датована 1629 роком.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни діяла підпільна комсомольська організація. Її члени зі зброєю в руках боролися проти фашистів. 23 жителі Половлів загинули в боротьбі з ворогами. На їх честь жителі спорудили пам'ятник.

Поблизу села Зелениці виявлено могильники, ранньослов'янської, зарубинецької культури та давньоруських часів.

РОМЕ́ЙКИ — село, центр сільської Ради, віддалене на 38 км від районного центру і на 15 км від залізничної станції Антонівка. Селом протікає річка Вірка. Дворів — 278, населення — 1428 чоловік.

На території села розташована центральна садиба колгоспу ім. Фрунзе. Господарство обробляє 3627 га землі, з них 1109 га орної. Виробничий напрям — льонарсько-тваринницький. 42 жителі села нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, де навчається понад 300 учнів і працюють 18 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація, створена 1952, налічує 32 комуністи, комсомольська, яка виникла 1946 року,— 62 члени ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село датована 1629 роком.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

Трудящі села в 1919—1920 рр. допомагали радянським військам у боротьбі проти петлюрівців та польських загарбників.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 120 жителів села. За мужність і героїзм, виявлені в боях, 80 чоловік нагороджено орденами і медалями, 55 чоловік загинуло смертю хоробрих. На їх честь встановлено пам'ятник.

СОБІ́ШИЦІ — село, центр сільської Ради, лежить за 30 км від районного центру і за 20 км від залізничної станції Рафалівка. Дворів — 240, населення — 1220 чоловік.

На території села розташована центральна садиба колгоспу ім. Чкалова. Господарство обробляє 1722 га землі, у т. ч. 599 га орної. Осушено 231 га боліт. Виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво. 22 жителі села нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, де навчається 300 учнів і працюють 15 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація, створена 1953 року, налічує 18 комуністів, комсомольська, яка виникла 1949 року,— 47 членів ВЛКСМ.

Вперше село згадується у 1629 році.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В роки Великої Вітчизняної війни в селі діяла підпільна група. На фронтах проти фашистів воювало 195 жителів села. За активну участь у боротьбі проти фашистів 38 чоловік нагороджені орденами і медалями СРСР, загинуло смертю хоробрих 30 чоловік.

СОПАЧІ́В — село, центр сільської Ради, розміщене на правому березі річки Стиру, за 33 км від районного центру, за 23 км від залізничної станції Рафалівка. Дворів — 190, населення — 939 чоловік. Сільраді підпорядковані села Діброва, Щоків.

В Сопачеві розташована центральна садиба колгоспу «Перше травня». За господарством закріплено 2122 га землі, з них 488 га орної. Виробничий напрям — льонарство, тваринництво. 15 жителів села нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є в селі восьмирічна школа, в якій навчається 370 учнів, працюють 20 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

Партійна організація, створена 1954 року, налічує 23 комуністи, комсомольська — 64 члени ВЛКСМ.

Село відоме з 1629 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею з 1932 року діяла організація КПЗУ.

В роки Великої Вітчизняної війни в Сопачеві була підпільна група. Через село рейдами проходили загони ровенських партизанських з'єднань, яким місцеві жителі подавали допомогу. На фронтах війни проти фашистів воював 71 житель села, з них 40 нагороджено, 30 громадян села загинуло на фронтах. На їх честь встановлено обеліск.

СТАРА́ РАФА́ЛІВКА — село, центр сільської Ради, лежить на правому березі річки Стиру, за 25 км від районного центру і за 15 км від залізничної станції Рафалівка. Дворів — 282, населення — 884 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Бабка, Вараш.

В селі розташована центральна садиба колгоспу ім. Дзержинського. Господарство використовує 4429 га землі, з них 1473 га орної. Провідні культури — картопля та льон. 52 хлібороби нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють середня школа, де 37 вчителів навчають понад 500 учнів, клуб, бібліотека, лікарня.

Партійна організація налічує 21 комуніста, комсомольська — 176 членів ВЛКСМ.

Село відоме з 1647 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. 1930 року за польської окупації тут створено організацію КПЗБ. В роки Великої Вітчизняної війни у селі діяла група підпільників. На фронтах проти фашистів воювало 149 жителів села, з них 83 нагороджені. Загинуло смертю хоробрих 147 чоловік. На їх честь відкрито обеліск.

Поблизу села Бабки досліджено давньоруське городище, на якому виявлено залишки чотирьох будівель та 13 господарчих ям.

СУХОВО́ЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру та за 4 км від станції Рафалівка. Дворів — 186, населення — 849 чоловік. Через село проходить автошлях.

За місцевим колгоспом ім. Енгельса закріплено 1130 га землі, з них 629 га орної. Напрям — льонарсько-тваринницький. Допоміжні господарства — кузня, пилорама. 20 жителів села нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Діють восьмирічна школа, в якій навчається 192 учні, працюють 13 вчителів, бібліотека, будинок культури, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація налічує 23 комуністи, комсомольська — 54 члени ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село датована 1577 роком.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. З 1932 року за польської окупації тут діяв осередок КПЗУ.

В роки Великої Вітчизняної війни на фронтах проти фашистів билися 66 жителів села, з них 11 нагороджені. Смертю хоробрих загинуло 43 чоловіка. На їх честь встановлено пам'ятник.

В Суховолі проживає колишній депутат Народних Зборів Західної України Л. П. Ткач.

ХИ́НОЧІ — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Виру, за 23 км від районного центру. В селі є станція вузькоколійної залізниці. Дворів — 280, населення — 1074 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Радижеве і Степангород.

На території Хиночів розміщена центральна садиба радгоспу «Хиноцький». В господарстві 8962 га землі, у т. ч. 1371 га орної. Виробничий напрям — льонарство, тваринництво. Тут є лісництво, побутові майстерні. 41 працівник радгоспу нагороджений Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, де 14 вчителів навчають понад 200 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

Партійна організація, створена 1950 року, налічує 12 комуністів, комсомольська, що існує з 1948 року,— 114 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село датована 1629 роком.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни в районі села діяв партизанський загін під командуванням О. Н. Шитова. Частину села фашисти спалили за допомогу населення партизанам. На фронтах війни проти фашистів та в тилу воювало 134 жителі села, з них 87 нагороджені.

В центрі села встановлено обеліск односельцям, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

ГОЩАНСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 691 кв. км. Населення — 52 200 чоловік, у т. ч. сільського — 48 200 (92,3 проц.). Середня густота населення — 75 чоловік на 1 кв. км. Селищній і 24 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковані 64 населені пункти. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах працюють 65 первинних партійних, 89 комсомольських і 110 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За 2 радгоспами і 19 колгоспами закріплено 55,1 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 42 999 га орної землі. Осушено 12 776 га заболочених земель. В районі є 6 промислових підприємств, 3 будівельні організації. Населення обслуговують 57 медичних закладів. У 57 загальноосвітніх школах, у т. ч. 9 середніх, 28 восьмирічних, 20 початкових, школі-інтернаті і середній заочній школі навчається 9539 учнів, працює 728 учителів. Є 2 музичні школи. Культурно-освітню роботу проводять 4 будинки культури, 52 клуби, 54 бібліотеки. Діють 54 кіноустановки. У районі 2 пам'ятники В. І. Леніну, 38 пам'ятників та обелісків Слави воїнам-визволителям, односельцям, які загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни, а також від рук українських буржуазних націоналістів.

ГО́ЩА

Гоща — селище міського типу (з 1959 року), розташоване на мальовничому березі річки Горині, за 33 км від Ровно. Населення — 4000 чоловік.

Територія Гощі здавна освоєна людиною. Про це свідчать виявлені біля села поселення доби міді, скіфського періоду, а також давньоруські городище та два курганні могильники[1].

Назву Гощі пов'язують з давньослов'янськими словами «гостити», «гощу», «погост», що означає поселення[2].

[1] Археологія Української РСР, т. 1, стор. 214—216.

[2] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 710.

З історичних джерел відомо, що в XIV ст. село належало боярину Кирдєєву, а пізніше магнатам Гойським[1]. Наприкінці XIV ст. у Гощі збудували замок, обнесений з усіх боків муром і валами. Рештки одного з валів збереглися й досі.

В середині XIV ст. Гоща опинилася під владою Литви, а після Люблінської унії — шляхетської Польщі. Прагнучи знищити режим жорстокого соціального і національного гноблення, населення не раз вставало на боротьбу проти панів. Чимало селян брало участь в селянсько-козацькому повстанні 1594—1596 рр. під керівництвом Северина Наливайка.

З кінця XVI і майже до середини XVII ст. Гоща була одним з центрів протестантської течії — соцініанства, яке вимагало раціоналістичної перебудови християнського віровчення. Рух соцініан засуджувався католицькою церквою як єретичний. Надаючи великого значення освіті, соцініани засновували свої школи, друкарні. Одна з таких шкіл була відкрита в Гощі.

На Україні соцініанство поширювалося серед українських магнатів і використовувалося ними для боротьби проти польської шляхти як конкурента по експлуатації українських трудящих. У 30-х роках XVII ст. помер покровитель гощанських соцініан Роман Гойський. Після його смерті Гощу одержала у спадщину його сестра Регіна (Ірина) Соломирецька — прихильниця православної церкви. 1638 року в Гощі заснували православний монастир та школу при ньому. Опікуном школи був Петро Могила[2], ректором — Інокентій Гізель (пізніше — ректор Києво-Могилянської академії).

У 1638 році Гоща перейшла у власність українського магната Адама Киселя, який збудував тут кам'яну церкву Михайла[3].

Сільське господарство було основним заняттям населення. В першій чверті XVII ст. панщина досягла чотирьох — шести днів на тиждень. Власники Гощі, крім панщини, стягали грошові й натуральні платежі. Усе це призводило до зубожіння селян. Позбавлена власної землі, частина населення Гощі стала займатися ремеслами. За даними 1650 року, в Гощі налічувалося 150 димів.

З розвитком ремесла розвивалась і торгівля. Щороку в Гощі відбувалося чотири ярмарки. Торгували колесами, саньми, дошками, кіньми, рогатою худобою, зерном, посудом тощо.

Населення Гощі брало активну участь у визвольній війні українського народу 1648—1654 рр. У 1648 році гощанські міщани й селяни прилеглих сіл створили озброєний загін. Очолив його мешканець містечка Іван Куковський, прозваний Листопадом, осавулом став гайдук Андріяш. Повстанці нападали на володіння шляхти навколо Гощі, зруйнували маєток Адама Киселя[4]. Селяни розправлялися з ненависними їм панами, вступали до козацьких загонів. Адам Кисіль в одному з листів у травні 1648 року писав: «Раби тепер панують над нами... Безумна чернь, зваблена тим, що Хмельницький щадить її, знищує вогнем і мечем шляхетський стан...»[5].

Після Андрусівського перемир'я польська шляхта посилила соціальний і національний гніт. Селянство жорстоко експлуатувалося. Панщина становила шість днів на тиждень.

У другій половині XVII ст. в Гощу перевели з Вінниці колегію. Вона не мала самостійного значення і являла собою філіал Київської колегії[6]. В 1669 році правобережна козацька старшина хотіла перетворити Гощанську колегію в академію — вищий навчальний заклад. Однак уряд Речі Посполитої не дав на це дозво-

---

[1] «Волынские епархиальные ведомости», 1888, № 35, стор. 1331, 1332.

[2] Там же, стор. 1333—1334.

[3] Г. Н. Логвин. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки. К., 1968, стор. 164, 167.

[4] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 4, стор. 191, 306.

[5] Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, т. 1, отд. 3. К., 1845, стор. 27—37.

[6] Історія Української РСР, т. 1, стор. 274.

лу[1]. Протягом XVIII ст. при Гощанському монастирі продовжувала існувати школа, де викладали риторику, поетику, філософію.

Коли відбулося возз'єднання Правобережної України з Росією, Гоща ввійшла до складу Острозького повіту, стала волосним центром. Місцеве населення займалося переважно сільським господарством. На початку XIX ст. в Гощі було кілька поміщицьких мануфактур. За даними на 1809 рік, в Гощі діяли капіталістична і вотчинна мануфактури, на яких працювали 66 робітників. Мануфактури давали 1965 аршин сукна на рік[2]. У 1816 році 81 робітник вотчинної мануфактури виробив 4575 аршин сукна[3]. Проте мануфактури XVIII — початку XIX ст. розвивалися повільно.

В 40-х роках поміщики Валєвські, яким належала Гоща і 400 га землі, заклали господарство, де утримувалося 3 тис. овець-мериносів, 300 коней, швейцарські корови. Селяни-кріпаки, маючи у своєму користуванні в середньому по три чверті гектара землі, працювали в господарстві поміщика — чесали вовну, пряли, ткали полотно на білизну, виготовляли сукно на сіряки, шили одяг, в горах добували каміння на вапно. 1860 року в Гощі заклали шкіряний завод.

Скасування кріпацтва не виправдало надій селян. Незначні за розміром наділи землі, одержані гощанцями за реформою, не забезпечували прожиткового мінімуму. Шукаючи заробітків для сплати викупних платежів та податків, селяни наймалися за низьку плату в поміщицьке господарство, займались ремеслом.

Під впливом революційних подій 1905—1907 рр. в Гощі наприкінці грудня 1905 року відбулися заворушення. Страйкували наймити поміщицьких маєтків, робітники Симонівського горілчаного заводу, на якому працювало багато гощанців. Страйки проходили з вимогами скорочення робочого дня, підвищення заробітної плати й поліпшення умов праці. Лише з допомогою поліції вдалося придушити ці виступи.

Культурно-освітній рівень населення був низьким. В Гощі працювали сільська школа, відкрита 1842 року, однокласне училище (з 1872 р.), де вчилися переважно діти заможних селян волості. У 1911/12 навчальному році в училищі навчалося 44 хлопчики і 22 дівчинки[4] при загальній кількості населення Гощі 2367 чоловік.

У містечку не було бібліотеки, ніяких інших культурно-освітніх закладів. Єдине місце, де збиралися селяни, була чайна, заснована 1905 року. Щоб більше залучити відвідувачів до чайної, власник передплачував дешеві газети й журнали. Революційні робітники використовували чайну для роботи серед селян, розповідали про політичні події.

У березні 1917 року в Гощі стало відомо про повалення царизму, перемогу Лютневої буржуазно-демократичної революції. У містечку відбулися збори і мітинги. Проте незабаром селяни переконались, що миру та землі від Тимчасового уряду вони не діждуться.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції у Гощі розгорнулася боротьба за встановлення Радянської влади, яку було проголошено у січні 1918 року. Раду селянських депутатів очолив робітник С. Т. Янчук.

Тільки-но радянські органи розгорнули роботу, як у лютому 1918 року Гощу захопили австро-німецькі загарбники. Поміщики, підтримувані окупантами і буржуазно-націоналістичними бандами, відібрали у селян землю, майно. Після краху німецької окупації Гоща у грудні 1918 року опинилася під владою Директорії. Селяни, які не корились розпорядженням місцевої влади, карались. У другій половині травня 1919 року Таращанська та Новгород-Сіверська бригади під коман-

---

[1] Я. Д. Ісаєвич. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI—XVIII ст. К., 1966, стор. 137.

[2] Т. І. Дерев'янкін. Мануфактура на Україні в кінці XVIII — першій половині XIX ст., стор. 104.

[3] Там же, стор. 107.

[4] Памятная книжка дирекции народных училищ Волынской губернии на 1912 год, стор. 174.

дуванням В. Н. Боженка і Т. В. Черняка після жорстоких боїв визволили містечко від петлюрівців. Незабаром у Гощі було створено волвиконком, а в селах організовано комітети бідноти.

Проте в серпні 1919 року містечко захопили війська буржуазно-поміщицької Польщі. В першій половині липня 1920 року частини Першої Кінної армії визволили Гощу від польських загарбників. Зразу ж відновив свою діяльність волвиконком, при ньому були створені відділи: управління, земельний, продовольчий, народної освіти, соцзабезпечення. 12 серпня 1920 року волвиконком прийняв рішення про організацію в містечку клубу, а також різних освітніх гуртків[1]. Волосний військкомат очолив Д. П. Бафталовський[2] — колишній матрос-балтієць.

У вересні 1920 року польські загарбники знову захопили Гощу. Вони жорстоко розправилися з тими, хто підтримував Радянську владу, проводили масові арешти тощо.

Під час панування буржуазно-поміщицької Польщі в Гощі існували дрібні кустарні підприємства: два млини та олійниця, які належали місцевій буржуазії. Трудяще селянство перебувало у кабалі поміщиків та куркулів. 72 проц. селян не могли прожити з свого господарства без додаткових заробітків[3].

Злиденне становище селян погіршувалося відсутністю кваліфікованої медичної допомоги, у містечку були тільки один приватний лікар та фельдшер.

У занепаді була освіта. 1926 року в містечку діяла однокласна школа з польською мовою викладання, до якої було записано 159 учнів. Проте більшість з них через матеріальні нестатки не вчилася. В школі працювали 2 штатні вчителі і один позаштатний[4]. Лише 1935 року школу було перетворено на семирічну.

Соціальне й національне гноблення посилювалося свавіллям властей. У Гощі було запроваджено жорстокий режим, за порушення якого селян карали штрафами, ув'язненням. Населенню заборонялось виходити після дев'ятої години вечора на вулицю.

Трудяще населення містечка активно боролося проти польських окупантів. 1932 року в Гощі виник осередок КПЗУ, який очолювали М. Д. Власюк і П. Ф. Білоус. У зв'язку з тим, що у волості налічувалося 8 партійних осередків, навесні 1933 року у Гощі було створено підпільний райком КПЗУ, секретарем якого був селянин-бідняк з села Синів Г. У. Гапончук[5]. Комуністи вели масово-політичну роботу, розповідали населенню про Радянський Союз, розповсюджували революційну літературу, листівки, напередодні революційних свят вивішували транспаранти і лозунги. В ніч на 30 квітня 1933 року у Гощі була розклеєна відозва, яка закликала трудящих до святкування 1 Травня, до посилення боротьби проти буржуазно-поміщицьких порядків[6].

Одночасно члени КПЗУ викривали антинародний характер, контрреволюційні дії українських буржуазних націоналістів, керували виступами трудящих. Улітку 1934 року відбувся страйк робітників, які працювали на будівництві військових казарм. Адміністрації довелося поступитися — підвищити робітникам зарплату. Поліція провела кілька арештів, але встановити, хто був організатором страйку, не змогла. 1935 року гощанські комуністи допомагали ЦК КПЗУ переправляти делегатів на VII конгрес Комінтерну, який проходив у липні—серпні 1935 року в Москві. Під керівництвом комуністів у Гощі 1936 року створено підпільний райком комсомолу на чолі з О. П. Солімчук. Секретарем Гощанського комсомольського осередку був І. І. Українець-Янчук[7].

---

1 Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 891, арк. 38, 63.
2 Там же, ф. Р-193, оп. 2, спр. 71, арк. 9.
3 ЦДАЖР УРСР, ф. 2189, оп. 1, спр. 29, арк. 15.
4 Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1927, стор. 229.
5 Ровенський облпартархів, ф. 4149, оп. 1, спр. 21, арк. 2.
6 Ровенський облдержархів, ф. 123, оп. 2, спр. 2, арк. 74, 75.
7 Там же, ф. 33, оп. 1, спр. 337, арк. 38—47

В листопаді 1936 року Гощанський райком КПЗУ з нагоди 19-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції звернувся до робітників і селян з відозвою, в якій закликав «посилити боротьбу з фашизмом, котрий, забравши від працюючих рештки прав, намірюється напасти на батьківщину світового пролетаріату — Радянський Союз. Протестуймо проти кривавих замірів фашизму, який перетворює Іспанію в руїну. З'єднаними силами ставаймо в ряди боротьби за права працюючих, за владу Рад!»[1].

Близько 200 гощанців взяло участь у першотравневому мітингу 1937 року, на якому промовці засуджували профашистські дії уряду Польщі, читали революційні вірші, співали революційних пісень. У жовтні того ж року комсомольці провели мітинг біля могили червоноармійців, полеглих у 20-х роках. Могила червоноармійців стала традиційним місцем зборів і мітингів трудящих Гощі.

Революційна боротьба трудящих Гощі відбувалася в умовах жорстоких поліцейських репресій. В містечку проводились масові арешти, було заарештовано багато комуністів.

У вересні 1939 року Гощу визволила Червона Армія. Невдовзі після створення волосного комітету розгорнулась підготовка до виборів у Народні Збори Західної України. Депутатом Народних Зборів від Гощі було обрано активного діяча КПЗУ Т. Ф. Новака.

У січні 1940 року Гоща стала центром району, створеного з Бугринської і Гощанської волостей Ровенського повіту. У грудні трудящі Гощі обрали сільську Раду депутатів трудящих. Очолив її Л. Г. Кухар.

На підставі декларацій, прийнятих Народними Зборами, було націоналізовано два млини, олійницю, мануфактурний магазин, конфісковано поміщицьку землю. 1940 року бідняцькі господарства Гощі організували сільськогосподарську артіль. Колгоспові було відведено 203 га землі.

Радянська держава подала велику допомогу трудящим містечка для налагодження безплатного лікування, навчання в школах. Були надіслані лікарі, вчителі, виділені відповідні кошти для ремонту приміщень. Незабаром після визволення в Гощі відкрили лікарню на 25 ліжок, в якій почали працювати 4 лікарі і 37 медпрацівників.

Чимало було зроблено для переходу на навчання за програмами радянських шкіл. На роботу в Гощу приїхали з східних областей України 19 учителів. У 1939/40 навчальному році в двох семирічних школах навчалося 702 учні[2]. На початку 1940 року відкрили районну бібліотеку.

Але натхненну творчу працю трудящих перервав віроломний напад фашистської Німеччини. Чимало гощанців з перших днів Великої Вітчизняної війни пішло в Червону Армію.

4 липня 1941 року село окупували фашистські загарбники. Страхітливий гітлерівський терор посилювався кривавим розгулом українських буржуазних націоналістів, які допомагали фашистам вбивати радянських патріотів. По-звірячому був замордований колишній член КПЗУ, один з перших організаторів боротьби проти загарбників та їх посіпак П. М. Кульбенко[3]. Лише у Гощі фашистські кати за період з 1941 по 1944 рік знищили 916 чоловік. Були пограбовані й зруйновані приміщення установ, знищені школа, бібліотека, парк, спалена значна частина районного центру.

Проте зламати опір трудящих вороги не змогли. Вже восени 1941 року в Гощі виникла антифашистська підпільна група. У червні 1942 року підпільники встановили зв'язок з колишнім лейтенантом Червоної Армії В. П. Соловйовим, який вже почав створювати підпільну групу з військовополонених — втікачів з фашистського

---

[1] За волю народну, стор. 209.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-2, оп. 2, спр. 62, арк. 5.
[3] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 69, арк. 30, 45.

табору. Це зміцнило Гощанську підпільну групу. Вона мала близько 26 членів і великий актив з колишніх військовополонених Червоної Армії та місцевого населення. З місцевих жителів до групи входили П. А. Шкурат, Г. Я. Сидь, Т. Ф. Новак та ін. Під контролем Гощанської організації перебували майже всі села району[1].

Радянські патріоти вели агітаційну роботу серед населення, розповсюджували газети, листівки, брошури, зведення Радянського інформбюро, саботували заходи окупантів та їх пособників, переправили до партизанського загону Д. М. Медведєва кілька десятків радянських військовополонених, виконували доручення партизанів.

Гощанська організація встановила регулярне спостереження за рухом німецьких військових частин по шосе Ровно—Київ і пересилала ці відомості до Ровно. Підпільники попереджали жителів сіл, яким загрожувала поява фашистських каральних загонів, діставали для Ровенської підпільної організації й загону Д. М. Медведєва бланки німецьких документів тощо.

До роботи в організації були залучені ветеринарний лікар М. П. Куцин, 7 колишніх військовополонених — дільничних агрономів. Вони знищували худобу в господарствах, створених окупантами, допомагали селянам звільнятися від поставок, складаючи акти на «вимоклі» й «вигорілі» ділянки хліба. М. П. Куцин діставав медикаменти, їх потім відправляли партизанам.

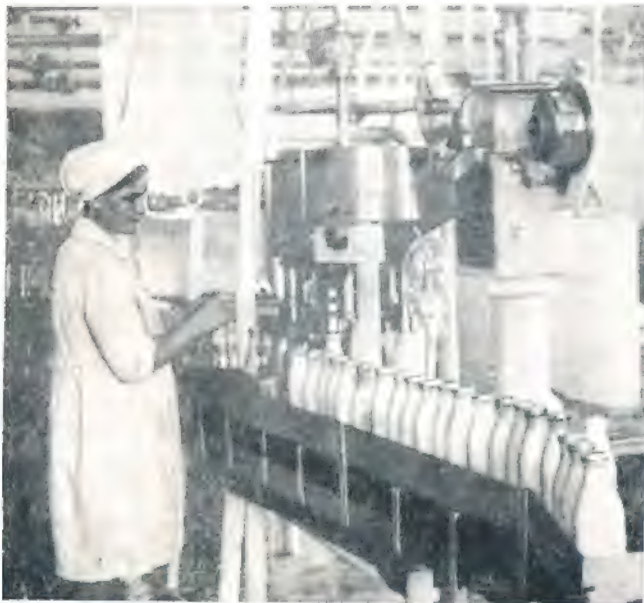
Гощанська організація створила на цукровому заводі в Бабині з 16 колишніх військовополонених підпільну групу. Згодом ця підпільна група влилась у загін Д. М. Медведєва. Гощанська організація існувала до визволення району Червоною Армією і не мала жодного випадку провалу.

В ніч на 19 січня 1944 року Гощу визволили від німецько-фашистських загарбників частини 112-ї стрілецької дивізії 13-ї армії[2]. В боях за Гощу радянські воїни розгромили полк противника, захопили кілька артилерійських і мінометних батарей, багато боєприпасів.

Чимало жителів Гощі влилося в ряди Червоної Армії. 82 чоловіка полягли смертю хоробрих. 175 гощанців нагороджено бойовими орденами й медалями. У Гощі живе підполковник І. І. Козловський, колишній військком Гощанського району, учасник Великої Вітчизняної війни, нагороджений двома орденами Червоної Зірки, кількома медалями СРСР та медаллю Соціалістичної Республіки Румунії на честь 25-річчя визволення Румунії від німецько-фашистських загарбників. Капітан запасу А. П. Стафєєв, учасник боїв за визволення Ровенської області, нагороджений орденами Б. Хмельницького 3-го ступеня, Вітчизняної війни 2-го ступеня, трьома орденами Червоної Зірки та трьома медалями. Тепер він голова селищної Ради. Капітан запасу, нині пенсіонер Ф. М. Мельниченко нагороджений орденом Великої Вітчизняної війни 2-го ступеня, кількома медалями, монгольським орденом «За бойові заслуги».

Відразу ж після визволення відновили роботу райком партії, райвиконком та сільська Рада, почала виходити районна газета «Радянське життя».

Трудящі приступили до відбудови зруйнованого господарства села. Почалися роботи, спрямовані на розширення та реконструкцію існуючих і створення нових підприємств. З відновленням промартілі «Червоний Жовтень» при ній створили слюсарну та столярну

На Гощанському маслосирзаводі. 1972 р.

[1] Радянська Ровенщина, стор. 127.
[2] Сообщения Советского информбюро, т. 6. М., 1944, стор. 31—32.

майстерні, миловарний цех, кузню. У 1946 році стали до ладу три державні млини, маслозавод. Спочатку маслозавод працював неритмічно: не вистачало людей, оснащення, непридатним для роботи було приміщення. Незабаром на заводі збудували два цехи для виробництва казеїну і сиру. До кінця відбудовного періоду в райцентрі відкрили їдальню, культмаг, капітально відремонтували стару і звели нову лазні, впорядкували вулиці, парк.

Перевірка готовності тракторів до виходу в поле. Гощанське об'єднання «Сільгосптехніки». 1970 р.

Сільське господарство піднімалось з руїн за тяжких умов: не вистачало робочих рук, тягла, машин, посівного матеріалу. Держава подала велику допомогу селянам. Всю землю, яку безплатно одержали селяни від Радянської влади в 1939 — 1940 рр., повернули їм після визволення, забезпечили селян посівним матеріалом. Для своєчасного обробітку полів організували супряги. Подавала допомогу Бугринська МТС. У 1946 році селяни вже засіяли 97,7 проц. землі.

В 1950 році 624 селянські двори Гощі об'єдналися в колгосп ім. Шевченка, а наступного року подали заяви ще 80 сімей. За колгоспом закріпили 1943 га землі, у т. ч. 1550 га орної.

Радянські і партійні органи дбали також про налагодження роботи шкіл і культосвітніх закладів. 1944 року в Гощі відкрили середню школу, яку відвідувало 255 учнів. 1949 року в Гощі збудували нове приміщення для середньої школи. Було відкрито дитячі ясла і садок. Відновила роботу районна бібліотека, запрацювала бібліотека в середній школі[1].

Втілюючи в життя рішення партії та уряду, трудящі Гощі достроково завершили четвертий п'ятирічний план. У селі відбулися корінні зміни в усіх галузях господарства і культури.

1959 року Гощанський колгосп об'єднався з колгоспом сусіднього села Симонова. Цього ж року в колгоспі перейшли на грошову оплату праці. З 1963 року колгосп став називатися ім. Енгельса. За укрупненим господарством закріплено 4975 га землі, у т. ч. 3199 га орної. У 1972 році в ньому налічувалося 55 тракторів, 14 комбайнів, 30 вантажних автомашин, 26 сівалок та 19 тракторних плугів. Складну техніку обслуговує 95 трактористів, 23 комбайнери, 4 механіки і 56 водіїв автомашин. Зростання механізації виробничих процесів, впровадження в колгоспне виробництво досягнень вітчизняної науки та передового досвіду невпинно підвищують врожайність сільськогосподарських культур і продуктивність худоби.

У 1970 році в колгоспі зібрано в середньому з гектара по 28,1 цнт зернових, 264 цнт цукрових буряків. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 97,3 цнт м'яса і 413,4 цнт молока.

За високі виробничі показники у виконанні завдань восьмої п'ятирічки 7 колгоспників удостоєно нагород, серед них ланкова Н. К. Михалочко нагороджена орденом Леніна, доярка К. В. Прокопчук — орденом Жовтневої Революції. 159 колгоспників удостоєні Ленінської ювілейної медалі. 8 чоловік побувало на Виставці досягнень народного господарства СРСР. Колгосп нагороджено дипломом 2-го ступеня, затверджено постійним учасником ВДНГ по зернових культурах.

Добрих результатів добився колгосп у першому році дев'ятої п'ятирічки. В 1971 році зібрано в середньому з гектара 32,2 цнт зернових, 309,9 цнт цукрових буряків. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 107,3 цнт м'яса, 378,9 цнт

[1] Ровенський облпартархів, ф. 88, оп. 1, спр. 6, арк. 46, 47.

Парк культури і відпочинку, смт Гоща. 1972 р.

молока. На колгоспних фермах налічується 2150 голів великої рогатої худоби (у т. ч. 730 корів), 3615 свиней.

Ріст прибутків дав можливість розгорнути капітальне будівництво. Колгосп побудував за свої кошти школу, медпункт, лазню, дитячі ясла, гуртожиток, їдальню.

Господарських успіхів досягнуто не тільки завдяки застосуванню сучасної техніки, вдосконаленню організації праці. Багато залежало від кадрів. 1971 року в колгоспі працювало 20 чоловік з вищою та середньою освітою. Колишній голова колгоспу (тепер начальник районного управління сільського господарства) М. Я. Тисельський у 1968 році закінчив теоретичний курс аспірантури при Українській сільськогосподарській академії, а 1971 року захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата сільськогосподарських наук на тему «Економічна ефективність інтенсивного використання землі на прикладах бурякосійних колгоспів Ровенської області».

Водночас розвивалася промисловість селища. В 1952 році збудували нове приміщення для маслозаводу. Поліпшуючи технологію виробництва, здійснюючи реконструкцію цехів, механізацію виробничих процесів, завод довів випуск продукції до 440 кг масла за зміну. Готуючись до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, колектив підприємства розгорнув змагання за звання колективу комуністичної праці. У 1968 році звання колективу комуністичної праці присвоєно сироварному, компресорному цехам. Нині на заводі є 43 ударники комуністичної праці.

В соціалістичному змаганні, присвяченому 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, завод здобув перше місце в області й друге в республіці, нагороджений перехідним Червоним прапором Міністерства м'ясо-молочної промисловості УРСР та республіканського комітету профспілки працівників харчової промисловості, а також Ленінською ювілейною почесною грамотою ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР та Укрпрофради. 20 чоловік нагороджено Ленінською ювілейною медаллю. В ювілейному 1970 році маслосирзавод виготовляв за зміну 2,7 тонни масла і 1,9 тонни жирного сиру. Цього року на заводі пущено цех незбираного молока потужністю 10 тонн продукції за зміну.

З 1960 року в Гощі працює побуткомбінат, який має майстерні ремонту взуття, пошиття одягу, обробки металу й дерева, хімчистку, фотоательє, 3 перукарні. Майстерні комбінату розміщені також у селах району.

Змінила Гоща свій зовнішній вид. За роки Радянської влади заасфальтовано центральні вулиці райцентру, обсаджено їх деревами, побудовано нові дороги, впорядковано автошляхи. За буржуазно-поміщицької Польщі з Гощі до Ровно ходив відкритий з твердими місцями автобус, квиток коштував близько 3 злотих, які можна було заробити за 4—5 днів. Селянам доводилося ходити до міста пішки. Тепер через районний центр автобуси йдуть на Київ, Львів, Івано-Франківськ, Трускавець, Чернівці, Брест, Тернопіль, Луцьк, Ровно, Житомир. Значно зросла кількість приміських автобусних ліній.

З кожним роком зростає торговельна мережа. За післявоєнний час у Гощі збудовано 2 універмаги, гастроном, продовольчий магазин, ресторан, 2 чайні. В селищі діє ще 10 різних магазинів, кафе, кілька ларків.

У новобудовах розмістились райком партії, редакція районної газети, філія держбанку, готель, перукарня, пошта. З допомогою Радянської держави трудящі селища спорудили поліклініку, кілька приміщень для районної лікарні, аптеку, середню школу на 930 місць, будинок культури, бібліотеку, два кінотеатри на

700 місць, 7 двоповерхових і 54 одноповерхові будинки. 258 будинків звели індивідуальні забудовники. З 1960 року в селищі виникло 8 нових вулиць — Шкільна, Червоноармійська, Нова та інші.

Поліпшилося медичне обслуговування. Нині в Гощі працюють районна лікарня на 125 ліжок, поліклініка, дитяча й жіноча консультації, пологовий будинок, 2 медпункти. У медичних закладах зайнято 29 лікарів, 90 працівників з середньою медичною освітою.

Значного розвитку набули в селищі освіта й культура. 1972 року в середній загальноосвітній школі налічувалося 1300 учнів, 1200 чоловік навчалося без відриву від виробництва в районній середній заочній школі. В школах працює 70 учителів. Всебічному розвитку дітей сприяють створені при школі майстерні, навчальні кабінети, спортивний зал, піонерська і ленінська кімнати.

За післявоєнний час середню школу закінчило близько 2 тис. юнаків та дівчат. 310 з них стали вчителями, 150 — лікарями, 8 чоловік навчаються в аспірантурі. 6 колишніх вихованців Гощанської середньої школи стали кандидатами наук. У Гощі народився Герой Радянського Союзу Т. Ф. Новак, керівник підпільної організації, автор книг «Армія Людова», «Пароль відомий небагатьом», «Червоні сіячі» та інших. Є у Гощі музична школа, в якій навчається 152 учні з класу хору, баяна, фортепіано, домри, духового оркестру.

Культосвітню роботу серед населення ведуть районні бібліотеки, будинок культури, організація товариства «Знання». Книжковий фонд бібліотеки для дорослих становить 24,5 тис., дитячої — 22 270 примірників. На кожну тисячу чоловік тут передплачують щороку понад півтори тисячі примірників газет і журналів.

У районному будинку культури проводяться вистави, концерти, тематичні вечори, читацькі конференції, зустрічі з передовиками виробництва, учасниками громадянської та Великої Вітчизняної воєн, диспути, які відвідують не тільки мешканці Гощі, але й трудящі навколишніх сіл.

12 гуртків художньої самодіяльності працюють на підприємствах і в установах. В роботі їх бере участь 300 чоловік. У червні 1969 року на республіканському огляді колективів художньої самодіяльності м'ясної та молочної промисловості чоловічий хор Гощанського маслосироварного заводу посів перше місце. Цього року хор здобув першість на обласному огляді художніх колективів. Серед інших пісень у репертуарі хору є пісні місцевого самодіяльного композитора Я. А. Калюха. З концертами та виставами приїжджають у Гощу артисти Ровно та інших міст областей і республік. 1970 року в будинку культури виступали артисти Гомельської обласної філармонії, Державної заслуженої хорової капели УРСР «Думка», акторські колективи інших міст Української республіки.

Масового характеру набув у селищі спорт. Замість одного спортивного майданчика, яким колись користувались пани, тепер у Гощі є стадіон, 3 волейбольні, 2 баскетбольні майданчики, працює дитяча спортивна школа. В семи первинних спортивних колективах налічується 300 чоловік. Спортивного гарту гощанці набувають у секціях боксу, легкої атлетики, настільного теніса. Працюють також шахова та інші секції.

Багатогранну діяльність трудящих райцентру спрямовують 30 партійних організацій, в яких об'єднано 419 комуністів, та селищна Рада депутатів трудящих. Бойовим помічником партійних організацій є 407 комсомольців Гощі. Серед 49 депутатів селищної Ради — 20 жінок. З кожним

На одній з вулиць смт Гощі. 1972 р.

роком зростає бюджет селищної Ради. Якщо у 1960 році з бюджету Ради було витрачено всього 53 700 крб., то у 1972 році — 690 300 крб. Значні кошти виділяє селищна Рада на благоустрій Гощі, зокрема на збереження старовинного парку, його рідкісних дерев і кущів, завезених з різних країн.

Трудящі Гощі впевнено крокують у майбутнє. Вони докладають усіх зусиль для успішного перетворення в життя накреслень XXIV з'їзду КПРС.

М. П. ІВЧЕНКО

ТУ́ЧИН

Тучин — село, центр сільської Ради. Розташований на правому березі річки Горині, за 26 км від Ровно, за 16 км від райцентру. Дворів — 982, населення — 2787 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Полівці.

Територія села заселена здавна. На околицях його виявлено давньоруське городище[1]. В письмових джерелах Тучин вперше згадується 1545 року[2], коли він входив до Великого князівства Литовського. Тут, над Горинню, було збудовано замок з земляними валами, ровами, підземними ходами, які частково збереглися до нашого часу. Після Люблінської унії 1569 року Тучин у складі Волині відійшов до Польщі.

Тучин другої половини XVI ст.— містечко Луцького повіту Волинського воєводства. Основним заняттям населення було землеробство. Розвиток товарно-грошових відносин викликав зростання поряд з натуральною грошової ренти.

Трудящі Тучина брали активну участь в антифеодальних повстаннях.В 1596 році під час селянсько-козацького повстання, очолюваного Северином Наливайком, у Тучині побували повстанські загони. Селяни підтримали повстанців, які вчинили напад на шляхетський маєток.

Під час визвольної війни 1648—1654 рр. в Тучині побували селянсько-козацькі загони. Магнат Я. Радзівілл, слідкуючи за подіями на Волині, писав, що після здобуття у липні 1648 року загонами Максима Кривоноса Полонного, шляхту охопив «такий жах, що багато наших, покинувши замки, містечка, без будь-якої охорони залишили їх козакам, як Зяслав, Острог, Межиріч, Тучин...»[3]. Через місяць у Тучин вступив двотисячний селянський загін. Містечко кілька разів переходило з рук у руки. Остаточно шляхті вдалося повернутися до своїх маєтків лише після Андрусівського перемир'я 1667 року.

У XVIII ст. Тучин складався з старого й нового містечка. 1772 року у новому Тучині налічувалося 267 будинків, у старому — 84. Наступного року містечко купив у графів Потоцьких за 600 тис. злотих воєвода М. Валевський.

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Тучин перебував у складі Ровенського повіту Волинської губернії.

Наявність значних масивів лісів, сільськогосподарської сировини, близькість до річки Горині, яка після спорудження шлюзів стала судноплавною, а Тучин — пристанню, сприяли розвитку ремесла й торгівлі. На початку XIX ст. звідси відправлялося щороку 120 плотів, переважно з лісом. За даними 1850 року, в Тучині діяла ткацька фабрика, де чесали вовну й виготовляли сукно[4].

---

[1] О. О. Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР, стор. 80.

[2] Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, т. 4, стор. 77.

[3] В. И. Легкий. Крестьянство Украины в начальный период освободительной войны 1648—1654 гг. Л., 1959, стор. 84.

[4] Военно-статистическое обозрение Российской империи, т. 10, ч. 3. Волынская губерния, стор. 186.

Після реформи 1861 року більша частина родючої землі Тучина залишилась у поміщика, а селянам за великий викуп наділили мізерні болотні та піщані ділянки. У 1865 році селяни мали 382 га землі, поміщик — 271 га[1]. Селян позбавили права користуватися лісом, пасовиськами. Поки залишалися тимчасовозобов'язаними, вони змушені були за кожну десятину відробляти поміщикові 13 днів або сплачувати певну суму грішми[2]. Великим тягарем були податки. У 1900 році селяни сплачували державний поземельний податок, земські губернські і повітові збори, мирські волосні і сільські збори, страхові платежі. Втративши землю і не маючи можливості прогодувати сім'ю з свого господарства, селяни йшли працювати на підприємства.

Селянська реформа прискорила економічний розвиток Тучина. 1866 року він став волосним центром. Наприкінці XIX ст. тут працювали 2 фарбувальні та 2 ткацькі фабрики, пивоварний завод. 1892 року в містечку налічувалося 246 будинків, 2345 жителів. Щороку відбувалося 10 ярмарків[3]. Місцеві товари реалізовувалися на цих ярмарках, а також у Бердичеві, Балті. 1913 року в Тучині було вже 6 ткацьких фабрик, 4 шкіряні[4], цегельний, пивоварний заводи, столярна майстерня, кілька кузень, 2 млини, де переороблялося щороку 6,6 тис. пудів зерна.

Робітники працювали в антисанітарних приміщеннях, навіть на ткацьких фабриках не вентилювалося повітря. Жили у вогких, брудних бараках, заробляли мало. Широко застосовувалися штрафи.

Проте кустарі й ремісники, як і селяни-бідняки, не могли витримати конкуренції великих підприємств, які застосовували досконаліші знаряддя праці, мали машини. Дрібні виробники убожіли і йшли на заробітки у міста. Багато розорених селян з Тучина поповнили лави робітників Костополя, Ровно, Здолбунова.

Вихід з тяжкого становища трудящі бачили в боротьбі з експлуататорами. Під впливом агітації членів Ровенської групи РСДРП, революційних подій 1905 року 9 січня 1906 року в Тучині відбувся виступ селян проти поміщиків[5].

Місцеві власті переслідували всіх, хто займався революційною діяльністю. У липні 1906 року за агітацію проти існуючого ладу багатьох жителів Тучина, серед них М. Щедровицького, І. В. Епеля заарештували[6].

Столипінська аграрна реформа, за якою дозволялося виходити з общини і закріплювати наділ в особисту власність, ще більше погіршила становище селян. Куркулі, прибравши до своїх рук кращу землю, скуповували нові ділянки, засновували хутори. Так у 1912 році на прилеглих до Тучина землях виник хутір Полівці (нині село Тучинської сільради), а в 1914 році — хутір Чернишне (злився з Тучином).

Лікування коштувало дорого. Лікарі наїжджали з Ровно. В містечку була приватна аптека та дві місцеві акушерки без спеціальної освіти. Відсутність санітарного нагляду сприяла поширенню інфекційних хвороб. У 1903 році в містечку спалахнула епідемія висипного тифу.

Нужденні жителі містечка через нестатки не могли дати освіти своїм дітям і змушені були посилати їх на роботу до поміщиків, куркулів, торговців. З 1803 року в Тучині діяло парафіяльне однокласне училище. 1898 року відкрили друге церковнопарафіяльне училище. В 1911/12 році в училищах навчалося 120 дітей, проживало ж у містечку 6982 чоловіка[7].

Імперіалістична війна лягла непосильним тягарем на трудящих Тучина. Багато чоловіків пішли на фронт, туди ж забрали значну кількість коней. Зростали податки, ціни на промислові товари, знижувалися врожаї через поганий обробіток полів. Голодне існування ускладнювалося епідеміями інфекційних хвороб. У липні

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 44, спр. 676, арк. 22.
[2] Отмена крепостного права на Украине, стор. 166, 168.
[3] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 12, стор. 606.
[4] Памятная книжка Волынской губернии на 1913 год. Житомир, 1912, стор. 332, 334.
[5] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 856, спр. 23, арк. 1—33.
[6] Там же, ф. 1600, оп. 1, спр. 159, арк. 1—44.
[7] Список населенных мест Волынской губернии, стор. 402—403; Памятная книжка дирекции народных училищ Волынской губернии на 1912 г., стор. 96.

1915 року в Тучині спалахнула епідемія холери, померло багато людей. Росло невдоволення війною, існуючими порядками.

Населення радо зустріло звістку про повалення царату в лютому 1917 року. Проте Тимчасовий уряд не здійснив сподівань трудящих на закінчення війни й одержання землі. Вся земля, фабрики і заводи залишалися в руках власників.

З великим піднесенням населення вітало перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді. У січні 1918 року в Тучині проголосили Радянську владу. Проте в лютому того ж року австро-німецькі війська, за зрадницькою угодою з Центральною радою, окупували Україну, а після втечі їх містечко у грудні опинилося під владою петлюрівської Директорії.

У травні 1919 року до Тучина підійшли частини 1-ї Української радянської дивізії. 22 травня вони взяли в полон близько 700 петлюрівців[1]. 230 солдатів 19-ї петлюрівської дивізії добровільно перейшли на бік Червоної Армії[2].

Наступного місяця почав роботу волревком, очолив його Ковальов[3]. Були створені комітети бідноти в Тучині і селах волості, волосний військкомат, шкільний відділ при ревкомі. Ревком і комітет бідноти організували облік поміщицького майна, охорону мосту через Горинь, заготівлю хліба й фуражу для Червоної Армії, розподіл продуктів серед найбіднішого населення, допомогу дітям-сиротам, боролися з спекуляцією, саботажем антирадянських елементів, з порушеннями продовольчої політики. Для допомоги безкінним господарствам в обробітку землі було створено кооператив «Труд».

У серпні 1919 року Тучин захопили польські окупанти. Вони примусили селян повернути все, одержане від Радянської влади. Трудяще населення чекало приходу Червоної Армії.

5 липня 1920 року Тучин визволили частини Першої Кінної армії. У містечку розташувалися 21-й кавалерійський полк, три ескадрони, батарея і штаб 2-ї бригади 4-ї кавалерійської дивізії[4] а також штаб дивізії. Багато місцевих жителів вступили до Першої Кінної армії, серед них Т. С. Войтович, К. Д. Кирильчук, М. М. Поліщук, П. О. Процюк (Т. С. Войтович, К. Д. Кирильчук зараз перебувають на пенсії). 7 липня 4-у кавалерійську дивізію атакувала 1-а дивізія польських легіонерів. Головний удар спрямовувався проти 1-ї бригади дивізії, що тримала оборону на північ від Тучина. Щоб відбити наступ ворога, начдив Ф. М. Літунов кинув на допомогу 2-у, а згодом і 3-ю бригади. Відбивши ворога, кіннотники перейшли в контрнаступ. У цей час штаб дивізії в Тучині відвідали К. Є. Ворошилов та С. М. Будьонний[5].

Однак у вересні під тиском переважаючих сил противника Червоній Армії довелося відійти з території Волині. 4-а кавалерійська дивізія знову пройшла через Тучин. В загонах Першої Кінної армії відійшли на схід чимало революційно настроєних тучинців. 18 вересня Тучин зайняли війська буржуазно-поміщицької Польщі.

Настали тяжкі часи окупації. Адміністративно Тучин як волосний центр підпорядковувався Ровенському повіту Волинського воєводства. Населення терпіло від голоду — польські власті вивезли з Волині весь хліб. На державних, т. зв. банківських землях, якими раніше користувалися місцеві селяни, селилися сім'ї осадників. Багато мешканців не повернулося живими з фронтів, чимало залишилося на радянській території, дехто в пошуках засобів існування виїхав до центральних районів Польщі, подався за океан.

---

[1] Гражданская война на Украине. 1918—1920. Сборник документов и материалов, т. 2. К., 1967, стор. 72.

[2] В. А. Антонов-Овсеенко. Записки о гражданской войне, т. 3. М.—Л., 1932, стор. 288.

[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-470, оп. 1, спр. 7, арк. 21.

[4] ЦДАРА, ф. 7657, оп. 1, спр. 164, арк. 145, 252, 274.

[5] С. М. Буденный. Пройденный путь, кн. 2, стор. 190—191.

1921 року в Тучині проживало 1498 чоловік, у т. ч. 1386 українців, 65 поляків[1]. Згідно з розпорядженням волинського воєводи від 21 травня 1921 року мовою всіх державних і громадських установ на території воєводства, у т. ч. в Тучині, запроваджувалася польська мова. Незважаючи на переважну більшість українського населення, в усіх трьох школах навчання проводилося польською мовою. У двох школах, де вчилися діти українців, українську мову викладали як предмет.

Тяжке економічне становище, нещадна експлуатація, безправ'я викликали відчутний протест трудящих. 15 лютого 1923 року під час збирання податків селяни Тучина вчинили опір податковій комісії, відняли у неї конфісковані за несплату податків речі і повернули їх власникам. Дальше стягання податків комісія змушена була припинити. Наприкінці 1923 — початку 1924 року утворився осередок КПЗУ[2]. Боротьба трудящих набрала більш організованого характеру. 1924 року селяни відмовилися сплачувати орендну плату поміщикові, самовільно рубали поміщицькі ліси. Викликана сюди поліція розгромила партійний осередок. Та в липні 1927 року він відновив свою роботу. Використовуючи профспілки, кооперацію, масову легальну революційну організацію «Сельроб-єдність», комуністи викривали антинародну суть буржуазно-поміщицької диктатури, закликали до боротьби за Радянську владу, возз'єднання з Радянською Україною. В Тучинській гміні поліцією було зареєстровано 14 членів «Сельроб-єдності», які провадили активну революційну роботу серед населення.

Значний вплив на селян Тучинської гміни у 1929—1932 рр. мали також комуністи Межиріцької організації. У зв'язку з розширенням революційного руху, численними фактами непокори селян владі начальник Волинського відділу безпеки звертався у жовтні 1932 року до міністра внутрішніх справ у Варшаві з проханням збільшити кількість поліції, в т. ч. у Тучині[3].

Комуністи Тучина не припиняли революційної боротьби. Напередодні 1 Травня 1933 року в селах гміни були розповсюджені комуністичні листівки. Розклеювали їх і в ніч з 6 на 7 листопада 1936 року. Наступного року з нагоди Жовтневих свят відбулися мітинги й демонстрації.

З великою радістю зустріли трудящі Тучина, як і все населення західноукраїнських земель, своє визволення 17 вересня 1939 року. В селі був створений волосний комітет.

Важливою подією для населення всіх західноукраїнських земель було скликання 27—28 жовтня 1939 року у Львові Народних Зборів Західної України, в яких взяв участь і тучинський робітник К. Л. Прокопчук. Повернувшись додому, він розповів односельцям про ухвалення Народними Зборами декларацій про встановлення на Західній Україні Радянської влади, про націоналізацію банків та великої промисловості, про конфіскацію земель поміщиків, монастирів та великих державних урядовців. Здійснилася споконвічна мрія трудящих про щасливе життя, про возз'єднання Західної України в єдиній Українській Радянській державі.

В січні 1940 року Тучин став районним центром. Новостворені районні партійні і радянські органи негайно взялися до соціалістичних перетворень. В результаті конфіскації поміщицьких і церковних земель селянам було безплатно передано 2118 га землі, у т. ч. 1543 га орної. Бідняцькі господарства одержали конфісковані в багатіїв насіння, реманент, робочу худобу. До того 200 сімей поміщиків і осадників мали тягла стільки, скільки належало решті населення всього району. Обробити і засіяти одержану землю допомагала Антоніївська МТС, створена восени 1939 року. Водночас комуністи й безпартійні працівники, які прибули в район із східних областей України, роз'яснювали трудящим переваги колективного господарювання перед одноосібним. Для подання допомоги безкорівним колгоспникам і бідняцьким

[1] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. 9, стор. 60.
[2] АІІП при ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 263, арк. 15—16.
[3] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 9, спр. 709, арк. 1.

селянським господарствам Тучинського району держава асигнувала 18 тис. крб. кредиту[1].

В грудні 1940 року трудящі Тучина і сіл району обрали депутатів до обласної, районної і сільських Рад депутатів трудящих. Тучинська сільська Рада вжила відповідних заходів до відбудови і дальшого розвитку промисловості. Дрібні ткацькі фабрики і шкірзаводи об'єдналися в промартілі. Запрацювали новостворені артілі, пекарня, промкомбінат, а також торфопідприємство. На базі місцевої сировини промкомбінат організував випалювання вапна, виготовлення возів та інших предметів першої потреби.

Було налагоджено медичну допомогу. Відкрили амбулаторію, лікарню.

Місцеві органи Радянської влади дбали також про освіту й культуру. Більшість населення не знала грамоти, тому незабаром після визволення в селі організували гуртки ліквідації неписьменності. 25 вересня 1939 року відкрили семирічну школу з двома відділами — українським і польським. В українському відділі, де вчилося 448 дітей, провідною мовою була українська, у польському — польська, українську вивчали як предмет. Польський відділ школи відвідувало 136 дітей. У лютому 1940 року відкрили вечірню школу. Школа мала стати середньою — у восьмих класах налічувалося 58 учнів.

Та вільні радісні дні тривали недовго. Почалася Велика Вітчизняна війна радянського народу проти фашистської Німеччини. 28 червня 1941 року Тучин окупували німецько-фашистські загарбники. Вони пограбували й зруйнували школи, аптеку, бібліотеку, ткацьку й шкіряну артілі, водяний млин на Горині, олійницю. Було спалено 36 будинків, зруйновано весь центр села.

За час кривавого хазяйнування фашисти розстріляли в Тучині близько 5 тис. радянських громадян, здебільшого військовополонених, а їх найманці — українські буржуазні націоналісти — знищили 297 чоловік. Тільки восени 1942 року гестапівці, зігнавши до бараків у Тучині близько 3 тис. чоловік, запалили їх, хто втікав — розстрілювали[2].

Проте кривавий терор гітлерівців та українських буржуазних націоналістів не зламав волі трудящих до боротьби. Тучинці всіляко саботували політичні й господарські заходи загарбників та їх посіпак. На ткацькій фабриці, шкірзаводі, на лісорозробках Тучина працювали радянські військовополонені. Близько 5 тис. їх жило в спеціально збудованих бараках, огороджених колючим дротом. Серед військовополонених, які працювали на ткацькій фабриці, перебував радянський інженер-текстильник В. Захар'єв. У травні 1943 року він створив підпільну організацію. Підпільники проводили агітаційну роботу серед військовополонених і населення, здійснювали саботаж на фабриці. Налагодивши зв'язок із загоном Д. М. Медведєва, підпільна організація вела розвідку, відправила до партизанів 16 перевірених людей, у т. ч. двох лікарів з хірургічними інструментами і медикаментами. Тоді ж для загону було передано теплі светри, панчохи, шарфи та інші речі[3].

Тучинські підпільники підтримували зв'язок також з Ровенською підпільною організацією. Вони повідомляли ровенців про дії фашистів та українських буржуазних націоналістів, розповсюджували листівки. В жовтні 1943 року, після дезорганізації роботи на фабриці, всім членам Тучинської підпільної організації довелося піти до партизанського загону. В селі залишилася добре законспірована трійка, а В. Захар'єв став старшим групи зв'язкових[4].

197 тучинців відстоювали Радянську владу зі зброєю в руках на фронтах Великої Вітчизняної війни та в партизанських загонах, з них 90 чоловік полягли смертю хоробрих. З великою радістю зустріло населення воїнів 6-ї гвардійської стрілецької дивізії під командуванням генерал-майора Д. П. Онуприєнка 13-ї армії 1-го Україн-

[1] Радянська Ровенщина, стор. 70.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 121, оп. 1, спр. 10, арк. 19.
[3] Радянська Ровенщина, стор. 130.
[4] Т. Новак. Поєдинок, кн. 2. Львів, 1967, стор. 35, 39, 53.

ського фронту, які 16 січня 1944 року визволили Тучин від німецько-фашистських загарбників[1]. Відновили роботу радянські і партійні органи. Районна й сільська Ради мобілізували населення на розчистку завалів, відбудову мосту через річку. Сотні трудящих споруджували міст, заготовляли ліс, вивозили деревину. Багато тучинців виїхало в цей час на роботу в Донбас.

Комуністи, місцеві активісти роз'яснювали населенню ворожу суть українського буржуазного націоналізму, вели боротьбу з оунівцями, які перешкоджали відбудові господарства, налагодженню мирного життя. Наприкінці 1944 року в Тучині була створена група боротьби з бандами, до якої ввійшло близько 50 чоловік, а невдовзі створилися групи самооборони і в селах району.

Незважаючи на перешкоди, які створювали оунівські банди, вже в перші місяці після визволення відновили роботу майже всі підприємства, що існували до війни. Розгорталися роботи по будівництву нових підприємств. З допомогою держави, яка надсилала відповідних спеціалістів, необхідні матеріали, насамперед цемент, толь і залізо, телефонну апаратуру, устаткування, в перші повоєнні роки було створено на базі молокозливного пункту маслозавод, збудовано приміщення для деревообробних майстерень, пекарні, тартак. Усі ці підприємства випускали продукцію, конче потрібну трудящим села і району. 1945 року почали працювати торфопідприємство, яке забезпечувало дешевим місцевим паливом насамперед потреби райцентру, кравецька майстерня, перукарня, фотоательє, готель.

Багато уваги в післявоєнні роки приділялося розвитку сільського господарства, піднесенню його продуктивності. Наприкінці 1944 року було відновлено МТС. Спочатку вона мала лише 3 старі трактори й автомашину, кілька молотарок та локомобілів. Механізатори подавали посильну допомогу хліборобам, насамперед родинам загиблих на фронтах Вітчизняної війни, сім'ям фронтовиків та партизанів, в обробітку полів та збиранні врожаю. Після закінчення війни в МТС стали надходити трактори з Харкова, автомашини з Москви й Горького, різний реманент з Ростова-на-Дону, Запоріжжя. В 1950 році МТС вже мала 11 тракторів, 4 комбайни, 4 автомашини.

1949 року в Тучині організувалося два колгоспи. Наступного року утворили колгосп ім. Ленінського комсомолу в селі Полівцях. Тоді ж всі три артілі об'єдналися в одне господарство.

Невдовзі після визволення відновили роботу районна поліклініка, лікарня на 25 ліжок.

Одночасно з відбудовою народного господарства налагоджувалося культурно-освітнє життя. Відкрилися школи, у пристосованому приміщенні — клуб.

Коли народне господарство, зруйноване війною, було в основному відбудоване, розгорнулася боротьба за дальше піднесення економіки, охорони здоров'я, за розвиток освіти й культури, поліпшення задоволення запитів трудящих. На початку 50-х років стали до ладу нові типова пекарня, електростанція, засолочний пункт. Робітники промислових підприємств з великим ентузіазмом працювали над виконанням виробничих планів. У 1958 році маслозавод дав надпланової продукції на 73,5 тис. крб. Значно перевиконали свої виробничі плани промкомбінат, харчокомбінат, промартіль «Шкіряник». Зріс видобуток торфу.

В колгоспі велася широка боротьба за підвищення врожайності всіх сільськогосподарських культур, за збільшення поголів'я худоби й підвищення її продуктивності. 1954 року колгосп став мільйонером. У 1959 році його об'єднали з колгоспом ім. Чапаєва, до якого входили селяни сіл Дроздова, Горбова і Микулина. Тоді ж запроваджено грошову оплату праці тваринників. Цього року був ліквідований Тучинський район. Тучин як селище міського типу ввійшов до складу Гощанського району.

1961 року на базі колгоспу створено радгосп «Тучинський». За господарством закріпили 3646 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2808 га орної землі, 813 га

---

[1] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, стор. 420.

 13 2-360

Авіатори обговорюють план внесення мінеральних добрив у радгоспі «Тучинський». 1969 р.

сіножатей і пасовищ, 25 га садів, хмільників та інших багаторічних насаджень, передали майстерні тодішньої РТС. Радгосп спеціалізується на вирощуванні для колгоспів і радгоспів області насіння високоврожайних зернових культур, особливо таких сортів зернових, як озима пшениця Миронівська 808, жито Кішвардаї, овес Льговський 1026, ячмінь Карлсберг 2, картоплі сортів Юбель, Прієкульський ранній, Олев. Крім цих культур, тут вирощують цукрові буряки, горох, кукурудзу, овочі. Як спеціалізоване господарство радгосп вирощує також високопродуктивний племінний молодняк і постачає його колгоспам області.

Колись скупа земля нині родить щедро. Озиму пшеницю раніше сіяли мало, тепер вона — основна продовольча культура. Якщо в 1913 році її збирали в середньому по 6 цнт з га, у 1951 році — по 9, то в 1970 році — по 30,6 цнт з га. Завдяки високим валовим зборам зерна радгосп протягом восьмої п'ятирічки продав хліба державі 1178 тонн, виконавши своє завдання на 235,6 проц. Робітники радгоспу збирають добрі врожаї також інших сільськогосподарських культур, добиваються високої продуктивності худоби. За 1970 рік на кожні 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 503 цнт молока, по 113,9 цнт м'яса. Завдання восьмої п'ятирічки щодо продажу державі продуктів тваринництва радгосп виконав за 4,5 року, здавши понад план 836 тонн молока та 54 тонни м'яса. 75 робітників радгоспу нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Одержанню високих урожаїв сприяє піднесення культури землеробства, що стало можливим завдяки щедрому постачанню господарства технікою, мінеральними добривами, завдяки впровадженню у виробництво досягнень науки і передової практики. На 1 січня 1971 року в радгоспі налічувалося 54 трактори, 22 комбайни, у т. ч. 9 зернових, 58 автомашин, багато іншої сільськогосподарської техніки. Є добре обладнана агрохімлабораторія, на полях закладені дослідні ділянки.

Самовіддано працюють жителі села над виконанням плану дев'ятої п'ятирічки. В 1971 році споруджено приміщення для аптеки, АТС, розпочато будівництво залізобетонного мосту через Горинь. Дев'ятою п'ятирічкою передбачено спорудження середньої школи, типового автогаража, збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема одержання врожаю зернових по 35 цнт з гектара.

Гідно відзначили піввіковий ювілей Союзу РСР робітники радгоспу. Змагаючись з колективом робітників радгоспу «Ровенський» Ровенського району, вони в складних погодних умовах 1972 року виростили на кожному гектарі по 32,2 цнт зернових, по 168 цнт картоплі, 500 цнт цукрових буряків. Окремі колективи добилися значно кращих показників. У першому відділку радгоспу зібрали по 33 цнт зернових і 528 цнт цукрових буряків з гектара, в четвертій бригаді, якою керує О. Б. Хамуйло,— по 200 цнт картоплі. Тваринники одержали на 100 га угідь по 130 цнт м'яса і 560 цнт молока, а надій на корову досяг в середньому 3 тис. кілограмів.

Багато робиться в селі для задоволення зростаючих потреб населення. До послуг трудящих — пошта, телеграф, телефонна і радіотрансляційна мережа. Працюють 19 торговельних точок, у т. ч. універмаг, спеціалізовані магазини продовольчих товарів, взуття, меблів, книжок, залізних виробів, чайна, дві їдальні, цехи побутового обслуговування — кравецький, шевський, майстерня ремонту телевізорів, фотоательє, лазня, перукарня, готель. Тучин має автобусне сполучення з містом Ровно та районними центрами Гощею, Острогом, Костополем.

Про неухильне зростання матеріального й культурного рівня життя населення яскраво свідчить і той факт, що тільки за післявоєнні роки на території Тучина

споруджено 290 індивідуальних будинків, у т. ч. третину їх — протягом восьмої п'ятирічки. Нинішні будинки аж ніяк не схожі на старі хати. Сучасний будинок має кілька кімнат, з дощатою підлогою, великими світлими вікнами, здебільшого цегляний чи шлаковий, критий залізом чи шифером. У 1971 році в селі збудовано 13 житлових будинків, з них один двоповерховий для спеціалістів сільського господарства. За останні 10 років тучинці придбали на заощаджені кошти 510 телевізорів, 680 радіоприймачів, 28 мотоциклів, 6 легкових автомашин, багато холодильників, пральних машин та інших речей.

Радянська влада, Комуністична партія постійно дбають також про розвиток охорони здоров'я. За післявоєнний час у Тучині збудовано нові корпуси лікарні. Якщо 1957 року в районній лікарні налічувалося 50 ліжок, то тепер 100. Лікарня має хірургічне, пологове, дитяче, терапевтичне і зубопротезне відділення, де обслуговують не лише трудящих Тучина, а й навколишніх сіл. Щодня ведеться амбулаторний прийом хворих, в окремому приміщенні — дітей. На варті охорони здоров'я — 11 лікарів і 48 середніх медпрацівників. У 1970 році на охорону здоров'я в селі з державного фонду витрачено понад 190 тис. карбованців.

До 1917 року в Тучині ніхто з місцевого населення не спромігся здобути вищої або середньої освіти. Вищу освіту мав лікар, середню — вчитель, фельдшер і аптекар, але вони були приїжджими. Напередодні возз'єднання з Радянською Україною лише два місцеві жителі закінчили гімназію. Тепер у селі проживає й працює в різних ділянках народного господарства 90 осіб з вищою і 418 — з середньою освітою. Багато тучинців після закінчення вузу чи технікуму працюють у різних районах країни. Немає сім'ї, де б не було людей з вищою чи середньою освітою.

Зараз у селі є загальноосвітня школа і середня школа-інтернат, в яких навчається 1056 учнів. Школа-інтернат і гуртожиток для 300 дітей споруджені в 1962—1963 рр. Після ліквідації району у 1959 році більшість адміністративних приміщень також передано школі-інтернату під гуртожитки, для службових та побутових потреб. У школах викладає 81 учитель, з них 66 — з вищою освітою. Вчителі Тучинської середньої школи Г. Ф. Журахівський та Є. С. Ющук удостоєні високої урядової нагороди — ордена Леніна, а колишній директор, заслужений вчитель Української РСР В. Я. Червоний — ордена «Знак Пошани».

1967 року в Тучині відкрито філіал Гощанської музичної школи, де навчається 72 учні. 4 кваліфіковані викладачі вчать дітей трудівників села грі на піаніно, баяні, скрипці та домрі.

У селі працюють два дитсадки і дитясла.

Велику культурно-освітню роботу проводить будинок культури, збудований на кошти колгоспу у 1968 році. Успішно виступають драматичний, хоровий, хореографічний гуртки, гурток художнього читання. Охоче йдуть люди в будинок культури, коли відбуваються концерти, вечори запитань і відповідей, читання лекцій. Усе більше входять у побут нові обряди — комсомольські весілля, свята урожаю, вечори вшанування передовиків виробництва та ін. В будинку культури демонструються кінофільми, відкрито музейну кімнату.

Священним місцем для трудящих Тучина стали могили людей, які загинули в боротьбі за Радянську владу. В чудовому парку, який є окрасою села, на честь полеглих встановлено пам'ятник, на п'єдесталі викарбувано їх імена. Тут часто відбувається урочистий прийом учнів у піонери.

Є в Тучині 3 бібліотеки, книжкові фонди яких налічують 30 тис. примірників книжок. Бібліотека для дорослих здобула почесне звання бібліотеки відмінної

В аптеці с. Тучина. 1972 р.

Тучинська школа-інтернат. 1969 р.

роботи. Багато тучинців мають індивідуальні бібліотеки. Трудящі передплачують різні періодичні видання, кількість яких з кожним роком зростає. Якщо в 1966 році населення Тучина одержувало 1946 примірників газет і журналів, то в 1972—4509.

Здобуті успіхи — результат великої організаторської і виховної роботи партійних організацій, сільської Ради, її постійно діючих комісій, комсомольських і профспілкових організацій. Нині в 6 первинних партійних організаціях об'єднано 122 комуністи, у т. ч. 110 мешканців Тучина. 356 місцевих юнаків та дівчат є членами комсомольської організації. Комуністи й комсомольці працюють на всіх ділянках колгоспного виробництва, торгівлі, охорони здоров'я, культури й освіти. Під їх керівництвом і контролем активно діють громадські організації — товариства «Знання», жіноча рада, групи народного контролю, товариський суд, народна дружина по охороні громадського порядку. 1966 року на загальних комсомольських зборах обрано позаштатний сільком комсомолу, який покликаний допомагати керівникам комсомольських організацій у виховній роботі серед молоді.

Нову хвилю патріотичного піднесення викликала підготовка до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. В середніх школах і радгоспному будинку культури створені ленінські кімнати, де зібрано історичний матеріал. Члени ради музею при середній школі-інтернаті розпочали листування з музеями В. І. Леніна нашої країни, а також міст Праги, Кракова, підтримують зв'язки з багатьма передовиками виробництва, удостоєними ордена Леніна, та з колгоспами області, які носять ім'я Ілліча.

Партійні, комсомольські, профспілкові організації, керуючись рішеннями XXIV з'їзду КПРС, спираючись на актив і широкі маси трудящих, багато роблять для того, щоб націлити робітників і службовців, працівників сільського господарства на боротьбу за дальший розквіт економіки й культури села.

В. А. ГРУЩЕНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ГОЩАНСЬКОГО РАЙОНУ

БА́БИН — село, центр сільської Ради, розташоване вздовж автошляху Київ—Львів, за 12 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Ровно. Дворів — 798, населення — 2510 чоловік. Сільраді підпорядковане село Підліски.

У Бабині розміщуються центральні садиби Бабино-Томахівського цукрового заводу та бурякорадгоспу. В користуванні радгоспу — 2485 га землі, в т. ч. 1945 га орної. Господарство спеціалізується на одержанні насіння цукрових буряків. Вирощують також зернові та овочеві культури. За виробничі успіхи 99 працівників радгоспу та цукрового заводу відзначені урядовими нагородами, серед них орденом Леніна — робітник заводу М. Д. Кравчук, 89 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю. У 1971 році цукрокомбінат одержав перехідний Червоний прапор Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС.

Працюють середня школа (612 учнів, 41 вчитель), будинок культури, бібліотека, дитячий садок, лікарня на 35 ліжок, аптека, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією.

У селі працюють 95 комуністів і 257 комсомольців. Партійна і комсомольська організації створені 1939 року.

Село вперше згадується в опису Луцького замку за 1545 рік.

Радянську владу проголошено у січні 1918 року. В 1920 році село було ареною боїв частин Першої Кінної армії з польськими легіонерами.

Під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею діяв (з 1934 року) підпільний осередок КПЗУ.

Під час гітлерівської окупації діяла антифашистська підпільна група. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти ворога 78 жителів села, з них 24 загинули. 68 чоловік нагороджені бойовими орденами і медалями.

Встановлено пам'ятник В. І. Леніну. Споруджено обеліск односельцям, полеглим у боротьбі з фашистами, пам'ятник на могилі воїнів, які загинули в боях під час визволення села від німецьких загарбників.

БОЧА́НИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру, за 36 км від залізничної станції Острог. Дворів — 446, населення 1577 чоловік.

Місцевий колгосп «Шлях до комунізму» користується 1997 га землі, у т. ч. 1265 га орної. Господарство — багатогалузеве. З допоміжних підприємств є млин, пилорама. За виробничі досягнення 64 колгоспники удостоєні урядових нагород, у т. ч. 61 чоловік — Ленінської ювілейної медалі.

У Бочаниці працюють восьмирічна школа (246 учнів, 17 учителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією.

В селі працюють 45 комуністів і 86 комсомольців. Партійна організація існує з 1950, комсомольська — з 1949 року.

Село Бочаниця в письмових джерелах вперше згадується 1562 року.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

У 1924 році, за панування буржуазно-поміщицької Польщі, партизанський загін з місцевих жителів розгромив поміщицький маєток.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 58 мешканців села, 28 з них загинуло. 30 чоловік нагороджено бойовими орденами і медалями.

У Бочаниці народився інженер-гідротехнік, громадський діяч С. К. Калижнюк (1900—1964). У 1965 році за видатні роботи в галузі техніки С. К. Калижнюку присуджена (посмертно) Ленінська премія.

В селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну, споруджено обеліск односельцям, які загинули під час Великої Вітчизняної війни.

БУГРИ́Н — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Горині, за 17 км від районного центру, за 9 км від залізничної станції Острог. Через село проходить автошлях. Дворів — 517, населення — 1763 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Зарічне, Новоставці.

В Бугрині міститься центральна садиба колгоспу «Зоря комунізму». Господарство користується 5886 га землі, у т. ч. 3746 га орної, спеціалізується на виробництві яловичини та яєць. З допоміжних підприємств є овочеконсервний завод потужністю 5 млн. умовних банок на рік, цегельний завод, піч для випалювання вапна, млин та кам'яний кар'єр. За виробничі успіхи 174 колгоспники відзначені урядовими нагородами, в т. ч. ланкова А. Т. Телюк удостоєна ордена Леніна, завідуюча тваринницькою фермою Є. С. Лящук — ордена Жовтневої Революції, 160 чоловік — Ленінської ювілейної медалі.

Є середня школа (670 учнів, 43 вчителі), клуб, бібліотека, лікарня на 35 ліжок, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією.

Працюють 3 партійні і 3 комсомольські організації, які налічують 70 комуністів і 261 комсомольця.

Село під назвою Богурин вперше згадується в письмових джерелах 1545 року.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 130 мешканців села, з них 24 загинуло. Бойових нагород удостоєно 27 чоловік.

В селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну та обеліск односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

На околиці села Бугрина виявлено залишки давньоруського городища XI—XIII століть.

ВІЛЬГІ́Р — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Горині, за 27 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції

Острог. Дворів — 250, населення — 728 чоловік. Сільраді підпорядковані села Башине, Колесники, Угольці.

У Вільгорі — бригада колгоспу «Зоря комунізму», центральна садиба якого міститься в Бугрині.

Є восьмирічна школа (161 учень, 15 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Працюють 12 комуністів і 31 комсомолець.

Село Вільгір вперше згадується в історичних джерелах 1546 року.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В 30-х роках, за окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, діяли відділення організації «Сельроб-єдність», осередок КПЗУ. 1940 року утворився колгосп.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти фашистів 80 мешканців Вільгора, з них 15 загинуло. Нагороджено бойовими орденами і медалями 73 чоловіка.

Поблизу Вільгора виявлено курганний могильник доби бронзи, давньоруське городище, а біля села Колесників — два поселення — VII—VI ст. до н. е. та ранньослов'янське городище VII ст. нашої ери.

ГОРБАКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Горині, за 5 км від районного центру, за 26 км від залізничної станції Острог. Через село проходить автошлях Київ — Львів. Дворів — 367, населення — 1255 чоловік. Сільраді підпорядковані села Дорогобуж, Іллін, Мнишин, Подоляни, Томахів, Шкарів.

У Горбакові розташована центральна садиба колгоспу ім. Жданова. Господарство користується 6350 га землі, у т. ч. 3737 га орної, спеціалізується на виробництві яловичини та яєць. З допоміжних підприємств є заводи овочеконсервний, цегельний, асфальтовий, піч для випалювання вапна, пилорама. Колгосп очолює Герой Соціалістичної Праці, кавалер ордена Жовтневої Революції П. М. Воловиков. Колгосп у 1968 році був учасником ВДНГ, відзначений дипломом 3-го ступеня. За виробничі досягнення 225 колгоспників удостоєні урядових нагород, у т. ч. ордена Леніна — доярка Л. М. Сливка, колишній голова, а нині пенсіонер Д. М. Мельник, бригадир О. М. Данилюк, 191 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю. Бригадир тракторної бригади О. М. Данилюк був делегатом XXIV з'їзду КП України.

Працюють восьмирічна школа (184 учні, 18 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією.

Діють партійна (існує з 1952 року) і комсомольська (створена 1940 року) організації. Нині в селі є 57 комуністів і 136 комсомольців.

Село Горбаків в історичних джерелах вперше згадується під 1545 роком.

Радянську владу проголошено у січні 1918 року.

В 30-х роках, за окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, діяли підпільна організація КПЗУ, місцевий партійний комітет.

У 1940 році в селі створено колгосп.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 85 мешканців села, з них 64 загинуло. Бойовими орденами і медалями нагороджено 78 чоловік.

Поблизу Горбакова і Мнишина виявлено два поселення доби ранньої бронзи та одне поселення VI—II ст. до нашої ери, а на околиці Дорогобужа — залишки давньоруського міста, згаданого в літопису під 1087 роком.

ДРОЗДІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Горині, за 18 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Любомирка. Дворів — 217, населення — 715 чоловік. Сільраді підпорядковані села Горбів та Микулин.

У селі Дроздові міститься відділення насінницького господарства радгоспу «Тучинський» (центральна садиба його — у Тучині).

Працюють восьмирічна школа (189 учнів, 12 учителів), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі налічується 25 комуністів і 61 комсомолець.

Село Дроздів в письмових джерелах вперше згадується 1577 року.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

В 30-х роках, під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, діяли підпільні осередки КПЗУ та КСМЗУ.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 120 мешканців села, з них 45 загинуло, 51 чоловіка нагороджено бойовими орденами і медалями. Споруджено пам'ятник-обеліск односельцям, які загинули на фронтах війни.

Поблизу села виявлено поселення доби ранньої бронзи та ранньослов'янський могильник I—II ст. нашої ери.

ЖАВРІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км від районного центру, за 39 км від залізничної станції Острог. Дворів — 236, населення — 764 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Глибочок.

У Жаврові міститься центральна садиба колгоспу ім. Івана Франка. Господарство користується 2228 га землі, в т. ч. 1407 га орної. Основний напрям виробництва — зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є млин, пилорама. За виробничі досягнення 41 колгоспник удостоєний урядових нагород, серед них 37 чоловік — Ленінської ювілейної медалі. Трактористу Ф. А. Каленюку присвоєно звання заслуженого механізатора УРСР.

Є восьмирічна школа (183 учні, 13 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 26 комуністів і 41 комсомолець. Партійна організація існує з 1951, комсомольська — з 1949 року.

Перша згадка про село датується 1545 роком.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року. 1920 року через село проходили частини Першої Кінної армії.

1940 року в Жаврові утворився колгосп.

У березні 1943 року німецькі окупанти спалили 50 будинків у селі Жаврові й весь хутір Борщівку, вбили на хуторі 240 жителів Борщівки і села Жаврова.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 29 мешканців села, з них 18 загинуло. В селі споруджено обеліск шани загиблим. Бойових урядових нагород удостоєно 17 чоловік.

Поблизу села Глибочка збереглися залишки давньоруського городища.

КРА́СНОСІЛЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру, за 30 км від залізничної станції Ровно. Дворів — 178, населення — 615 чоловік. Сільраді підпорядковані села Витків і Чудниця.

На території Красносілля розміщується бригада колгоспу ім. Горького, центральна садиба якого у Чудниці. Тут розвинуте зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельний завод, млин, пилорама. За виробничі досягнення 107 колгоспників відзначені урядовими нагородами, з них 103 чоловіка — Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (150 учнів, 12 вчителів), клуб, бібліотека, пологовий будинок.

В селі працюють 4 комуністи і 46 комсомольців. Партійна організація існує з 1951 року, комсомольська — з 1945 року.

Село відоме з другої половини XVIII століття.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

Влітку 1920 року на території села точилися жорстокі бої червоних кіннотників з польськими військами. Населення села допомагало радянським військам транспортом, фуражем та продовольством.

В 30-х роках, під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, діяли відділення організації «Сельроб-єдність» й осередок КПЗУ.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти ворога 84 жителі села, з них 17 загинуло. Бойових нагород удостоєні 37 чоловік. Полеглим у боротьбі проти фашистів встановлено обеліск.

КРИНИ́ЧКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км від районного центру, за 16 км від залізничної станції Любомирка. Дворів — 70, населення — 212 чоловік. Сільраді підпорядковані села Річиця, Ючин.

У Криничках розміщується центральна садиба колгоспу «Червоний партизан». Господарство спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби і льонарстві. За ним закріплено 3139 га землі, з них 1289 га орної. Осушено 561 га. За виробничі досягнення 44 колгоспники нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють клуб, фельдшерсько-акушерський пункт.

Є в селі 8 комуністів та 11 комсомольців.

Село відоме з кінця XIX століття.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

Збирання люпину в колгоспі «Червоний партизан», с. Кринички. 1970 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни бився проти ворога 21 житель села, з них 8 загинуло. 9 чоловік нагороджені бойовими орденами і медалями. Пам'ять полеглих вшанована обеліском Слави.

КУРОЗВА́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сергіївці, за 4 км від районного центру, за 36 км від залізничної станції Острог. Дворів — 406, населення — 1457 чоловік. Сільраді підпорядковане село Дуліби.

В Курозванах міститься центральна садиба колгоспу ім. Суворова. За ним закріплено 2743 га землі, у т. ч. 1786 га орної. Осушено 838 га. Основний напрям — буряково-зернове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. 88 колгоспників відзначено урядовими нагородами, у т. ч. 84 — Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (253 учні, 17 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

У селі працюють 31 комуніст і 47 комсомольців. Партійна організація створена 1952, комсомольська — 1940 року.

Вперше Курозвани згадуються в описі Луцького замку за 1545 рік.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

Влітку 1920 року в селі відбулися запеклі бої частин Першої Кінної армії з польськими інтервентами.

У 1936 році, за окупації села буржуано-поміщицькою Польщею, створено підпільний осередок КСМЗУ. Наступного року молодь села брала участь у маївці, організованій Гощанським підпільним райкомом КПЗУ.

1940 року утворився колгосп.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з гітлерівцями 150 мешканців села, з них 56 загинуло. 94 жителі удостоєні бойових урядових нагород.

Споруджено пам'ятник-обеліск односельцям, які загинули у Великій Вітчизняній війні, та обеліск на місці маївки 1937 року.

ЛИ́ПКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру, за 24 км

від залізничної станції Любомирка. Дворів — 359, населення — 1065 чоловік. Сільраді підпорядковані села Андрусіїв, Вовкошів, Дружне.

В Липках розміщується центральна садиба колгоспу «Україна». Багатогалузеве господарство користується 4766 га землі, з них 3505 га орної. Осушено 629 га. За трудові досягнення 116 колгоспників відзначені урядовими нагородами, з них 111 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа (141 учень, 14 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією.

Діють партійна (з 1951 року) і комсомольська (з 1940 року) організації. До них входить 29 комуністів і 52 комсомольці села.

Перша згадка про село датується 1577 роком. У 1887 році селяни Липок і Вовкошева самовільно зорали 100 десятин поміщицької землі, і тільки тоді, коли були введені війська і приїхав волинський губернатор, повернули її власниці.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

1940 року в селі організовано колгосп.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 63 жителі села, з них 21 загинув. 57 чоловік нагороджені бойовими орденами і медалями. Односельцям, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, споруджено обеліск.

МА́ЙКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км від районного центру, за 39 км від залізничної станції Острог. Дворів — 372, населення — 1155 чоловік.

Місцевий колгосп «Нове життя» користується 1956 га землі, у т. ч. 1426 га орної. Господарство — багатогалузеве. З допоміжних підприємств є млин та пилорама. 37 колгоспників удостоєно урядових нагород, у т. ч. 35 чоловік — Ленінської ювілейної медалі.

Є восьмирічна школа (216 учнів, 16 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Діють партійна (з 1952 року) і комсомольська (з 1949 року) організації, які об'єднують 22 комуністи і 52 члени ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село датується 1577 роком.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

1924 року, за окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, місцевий повстанський загін розгромив поміщицький маєток.

У 1940 році утворився колгосп.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 70 жителів села, з них 15 загинули. 40 учасників війни нагороджені бойовими орденами і медалями.

МАЛИ́НІВКА (до 1963 року — Коростятин) — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км від районного центру. Дворів — 345, населення — 1170 чоловік. Сільраді підпорядковані села Воронів, Воскодави, Діброва.

В Малинівці розміщується центральна садиба колгоспу ім. Дзержинського. Господарство — багатогалузеве. За ним закріплено 2003 га землі, у т. ч. 1616 га орної. Осушено 527 га. За трудові досягнення 70 колгоспників відзначені урядовими нагородами, у т. ч. 67 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють середня школа (389 учнів, 29 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі налічується 23 комуністи і 110 комсомольців. Партійна організація існує з 1952, комсомольська — з 1940 року.

Вперше Малинівка згадується у 1577 році. 1596 року через село проходили повстанські загони С. Наливайка. В 1648 році жителі села оголосили себе козаками й взяли участь у боротьбі проти польсько-шляхетських гнобителів.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

В 30-х роках, під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, існував осередок КПЗУ.

1940 року організувався колгосп.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 80 мешканців села, з них 42 загинули. 76 чоловік нагороджені бойовими орденами і медалями.

Споруджено пам'ятник-обеліск односельцям, які загинули під час Великої Вітчизняної війни.

Поблизу села Воскодавів виявлено залишки поселення доби ранньої бронзи та раннього заліза.

МА́ЛЯТИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 27 км від районного центру. Дворів — 154, населення — 572 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Матіївка, Мичів, Мощони, Пустомити.

В Малятині розміщується центральна садиба колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС. Господарство спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби та льонарстві. Воно користується 3290 га землі, у т. ч. 1874 га орної. Осушено 1627 га. За виробничі досягнення 93 колгоспники відзначені урядовими нагородами, у т. ч. 90 — Ленінською ювілейною медаллю.

Є середня школа (212 учнів, 20 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі налічується 32 комуністи і 56 комсомольців. Партійна і комсомольська організації утворені 1951 року.

Перша письмова згадка про село датується 1570 роком.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

1940 року утворився колгосп.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 64 жителі села, 23 з них загинули. 59 мешканців нагороджено бойовими орденами і медалями. В селі споруджено обеліск односельцям, полеглим на війні, і обеліск тим, які загинули від рук українських буржуазних націоналістів.

ПОСЯГВА́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 26 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Острог. Дворів — 184, на-

селення — 484 чоловіка. Сільраді підпорядковані села М'ятин, Олексіївка, Сергіївка, Ясне.

У Посягві розміщується центральна садиба колгоспу ім. Б. Хмельницького. За багатогалузевим господарством закріплено 2609 га землі, в т. ч. 1875 га орної. Осушено понад 400 га заболочених земель. Є млин, пилорама, вапняний кар'єр. За виробничі досягнення 75 колгоспників відзначені урядовими нагородами, у т. ч. 72 чоловіка — Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа (128 учнів, 12 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Є в селі 24 комуністи і 41 комсомолець. Партійна організація створена 1948, комсомольська — 1947 року.

Посягва (Посехов, Посеховець) згадується вперше в опису Луцького замку 1545 року.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

Влітку 1920 року після визволення села від польських інтервентів частинами Першої Кінної армії ревком і комітет бідноти конфіскували і роздали селянам 800 га поміщицької та 100 га церковної землі.

Навесні 1940 року в селі засновано колгосп.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти ворога 24 жителі села, з них 5 загинуло. 24 чоловіка нагороджено бойовими орденами та медалями. Односельцям, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, споруджено пам'ятник-обеліск.

На околицях села Сергіївки виявлено залишки поселення доби бронзи.

РЯ́СНИКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Горині, за 15 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Ровно. Дворів — 321, населення — 978 чоловік. Сільраді підпорядковане село Дмитрівка.

В Рясниках розміщується центральна садиба колгоспу ім. Димитрова. Господарство — багатогалузеве. За ним закріплено 2517 га землі, у т. ч. 1896 га орної. З допоміжних підприємств — млин і пилорама. 74 колгоспники відзначені урядовими нагородами, у т. ч. 64 чоловіка — Ленінською ювілейною медаллю. 1958 року колгосп був учасником ВДНГ.

Працюють восьмирічна школа (164 учні, 14 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Діють партійна (з 1951 року) і комсомольська (з 1950 року) організації, до яких входить 45 комуністів і 39 комсомольців.

Село Рясники в письмових джерелах вперше згадується 1570 року.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року. 1934 року, за панування буржуазно-поміщицької Польщі, створено підпільну організацію КПЗУ, в 1937 році діяв осередок КСМЗУ.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з гітлерівцями 114 жителів села, з них 81 загинув. Урядових бойових нагород удостоєні 114 чоловік. В селі діяла підпільна антифашистська група на чолі з П. М. Кульбенком. Окупанти живими спалили сім'ї сільських антифашистів К. Н. Чупринського, С. А. Козака, С. А. Чигировського. Від рук оунівських бандитів загинуло багато радянських патріотів, серед них колишні члени КПЗУ П. М. Кульбенко, Л. К. Ткачук, Д. С. Козак, Й. С. Кульбенко та інші.

Встановлено пам'ятник-обеліск односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та від рук українських буржуазних націоналістів.

САДО́ВЕ (до 1963 року — Сінне) — село, центр сільської Ради, розташоване за 23 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Любомирка. Дворів — 233, населення — 801 чоловік. Сільраді підпорядковані села Жалянка, Люцинів.

У селі Садовому міститься центральна садиба колгоспу ім. Щорса. Господарство користується 2447 га землі, з них 1355 га орної. Осушено й освоєно 1953 га заболочених земель. За виробничі досягнення 55 колгоспників відзначено урядовими нагородами, у т. ч. 51 — Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа (263 учні, 18 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, три магазини.

Є в селі 10 комуністів і 42 комсомольці. Партійна і комсомольська організації створені 1948 року.

Перша згадка про село датується 1531 роком. Згадується село і в описі Луцького замку за 1545 рік.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

1940 року створено колгосп.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 70 жителів села, з них 29 загинуло. 65 односельців нагороджені бойовими орденами і медалями.

СИ́МОНІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від районного центру. Дворів — 591, населення — 2145 чоловік. Сільраді підпорядковане село Франівка.

У Симонові міститься центральна садиба колгоспу ім. Енгельса. Господарство — багатогалузеве, користується 4973 га землі, з них 3199 га орної. Осушено 1266 га заболочених земель. З допоміжних підприємств є млин, пилорама, піщаний кар'єр, цегельний завод. За виробничі досягнення 248 колгоспників удостоєні урядових нагород, у т. ч. ланкова Н. К. Михалочко нагороджена орденом Леніна, доярка К. В. Прокопчук — орденом Жовтневої Революції, 159 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю. 1968 року колгосп був учасником ВДНГ, відзначений дипломом 2-го ступеня.

Працюють восьмирічна та початкова школи (269 учнів, 21 учитель), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Є в селі 23 комуністи і 86 комсомольців. Партійна організація утворена 1950, комсомольська — 1939 року.

Перша згадка про село датується 1545 роком.

У грудні 1905 року страйкували робітники місцевого винокурного заводу.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

У профілакторії колгоспу ім. Енгельса, с. Симонів. 1969 р.

В 30-х роках, під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, діяли підпільні організації КПЗУ та КСМЗУ.

1940 року організувався колгосп.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 133 жителі села, 53 з них загинули. За бойові заслуги нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу 133 жителі села.

Споруджено памятник-обеліск односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та від рук українських буржуазних націоналістів.

Поблизу села виявлено залишки поселення доби ранньої бронзи.

СИНІ́В — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від районного центру, за 2 км від автошляху Київ — Львів, за 34 км від залізничної станції Ровно. Дворів — 430, населення — 1515 чоловік. Сільраді підпорядковане село Терентіїв.

У Синьові міститься центральна садиба колгоспу ім. Мічуріна. Господарство — багатогалузеве. За ним закріплено 2390 га землі, з них 1719 га орної. Осушено 499 га. За трудові успіхи 118 колгоспників відзначено урядовими нагородами, у т. ч. коваль М. А. Наконечний нагороджений орденом Жовтневої Революції, 108 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю.

Є середня школа (287 учнів, 22 учителі), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Діють партійна (з 1953 року) та комсомольська (з 1939 року) організації, в яких об'єднано 45 комуністів і 111 комсомольців.

Село Синів в історичній літературі відоме з 1577 року.

У січні 1918 року було проголошено Радянську владу.

В 30-х роках, за буржуазно-поміщицької Польщі, в селі діяли осередки КПЗУ і КСМЗУ.

Перед визволенням у вересні 1939 року понад 40 жителів села сиділи за революційну діяльність у польських в'язницях. Односельці О. П. Солімчук та Г. У. Гапончук були депутатами Народних Зборів Західної України. 1940 року організувався колгосп.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 169 жителів села, 80 з них загинуло. В селі під час окупації діяла підпільна антифашистська група. За бойові заслуги 149 мешканців нагороджені урядовими орденами і медалями. Полеглим у боротьбі з фашистами споруджено пам'ятник-обеліск.

У селі збереглася архітектурна пам'ятка — дерев'яна церква, збудована 1595 року.

СІННЕ́ (до 1948 року — Русивель) — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км від районного центру, за 42 км від залізничної станції Ровно. Дворів — 424, населення 1237 чоловік. Сільраді підпорядковане село Пашуки.

У Сінному міститься центральна садиба колгоспу ім. Ілліча. Багатогалузеве господарство користується 3294 га землі, в т. ч. 2290 га орної. Осушено й освоєно 2109 га заболочених земель. 67 колгоспників відзначено урядовими нагородами, у т. ч. 64 чоловіка — Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють середня школа (335 учнів, 28 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку з ощадкасою.

Є партійна (створена 1952 року) і комсомольська (існує з 1940 року) організації, до яких входить 38 комуністів і 92 комсомольці.

Село вперше згадується в історичних джерелах під 1562 роком. У 1905—1907 рр. тут відбулися селянські заворушення.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

У 1924 році, під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, місцевий партизанський загін розгромив поміщицький маєток.

1940 року організувався колгосп.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти ворога 190 жителів села, 94 з них загинули. 190 чоловік удостоєно бойових урядових нагород. 38 чоловік, у т. ч. голова першого колгоспу Н. М. Калюх, загинули від рук фашистських загарбників та їх прислужників — українських буржуазних націоналістів.

Встановлено обеліск односельцям, які загинули на фронтах війни та від рук оунівців.

Біля села Пашуків наприкінці XIX ст. виявлено курганний могильник давньоруських часів.

ФЕ́ДОРІВКА (до 1946 року — Тудоров) — село, центр сільської Ради, розташоване на берегах річки Рудки, притоки Горині, за 11 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 369, населення — 988 чоловік.

Місцевий колгосп «Більшовик» користується 1656 га землі, у т. ч. 1280 га орної. Господарство — багатогалузеве. За трудові досягнення 48 колгоспників відзначені урядовими нагородами, з них 38 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа (125 учнів, 14 вчителів), клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі є 31 комуніст і 25 комсомольців. Партійна організація існує з 1953, комсомольська — з 1939 року.

Перша письмова згадка про село датується 1577 роком. У 1648 році тудорівці організували повстанський загін, який допомагав війську Максима Кривоноса. У першій половині XIX ст. в селі існувала суконна мануфактура, на якій працювало близько 40 робітників.

Радянську владу встановлено у січні 1918 року.

У 30-х роках, під час окупації буржуазно-поміщицькою Польщею, в селі діяли підпільні організації КПЗУ та КСМЗУ.

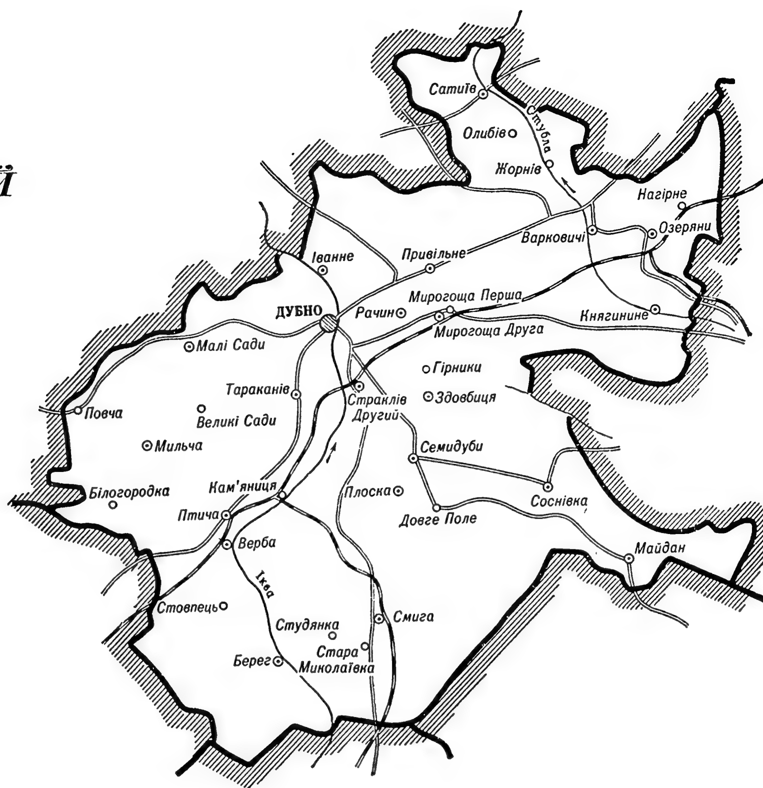
1940 року організувався колгосп.

У Федорівці жив і вів активну роботу член КСМЗУ, поет С. Х. Євчук (помер 1938 року в луцькій в'язниці). Житель села А. С. Євчук був депутатом Народних Зборів Західної України.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти фашистів 187 жителів села, з них 63 загинули, 114 мешканців села нагороджено бойовими орденами і медалями.

В центрі села встановлено погруддя С. Х. Євчука. Пам'ять полеглих у роки Великої Вітчизняної війни вшанована обеліском.

ДУБНІВСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,2 тис. кв. км, населення — 90 тис. чоловік, у т. ч. міського 26,9 тис. Густота населення—74 чоловіка на 1 кв. км. У районі 102 населені пункти, підпорядковані 1 міській та 21 сільській Радам. На підприємствах, у колгоспах, установах — 118 партійних, 129 комсомольських та 203 профспілкові організації. Сільськогосподарських угідь — 72 тис. га, з них орної землі 54 тис. га (у т. ч. 1,3 тис. га осушеної). Основний напрямок економіки — сільськогосподарський. В районі — 19 колгоспів, 2 радгоспи, 22 промислові підприємства, 3 будівельні організації. Населення обслуговують 78 медичних закладів. У 90 загальноосвітніх школах, в т. ч. 12 середніх, 35 восьмирічних, 43 початкові, навчається 14 129 учнів. Працює 1076 вчителів. Мережу культосвітніх закладів складають 12 будинків культури, 74 клуби, 83 бібліотеки, 79 кіноустановок. В районі 21 пам'ятник В. І. Леніну. У 20 населених пунктах споруджено пам'ятники та обеліски на честь воїнів-визволителів й односельців, які загинули під час Великої Вітчизняної війни.

ДУ́БНО

убно — місто районного підпорядкування. До обласного центру — 46 км автошляхом. Через Дубно проходить залізниця Здолбунів—Львів та автошлях Київ—Львів і Брест—Тернопіль. Населення — 26 900 чоловік.

На околицях міста виявлено два поселення доби ранньої та пізньої бронзи. Трапляються знахідки римських монет II ст. Відомі також ранньослов'янське поселення черняхівської культури та давньоруське городище[1].

Перша згадка про поселення під назвою Дубен є в Іпатіївському літопису за 1100 рік, де розповідається, що на з'їзді князів у Витичеві було вирішено передати Дубно разом з Острогом, Чарторийськом та Буськом князеві Давиду Ігоровичу.

[1] Археологія Української РСР, т. 1, стор. 297—300.

Посуд раннього залізного віку, знайдений на території Дубнівського району в 1957 р.

Дубно згадується також 1149 року у зв'язку з перебуванням на Волині князя Юрія Долгорукого[1]. В 1240 році Дубно зруйнували та спалили монголо-татари, після чого воно стало невеликим поселенням. По смерті Данила Галицького Луцьким уділом, до складу якого входило Дубно, володів Мстислав Данилович. На основі грамоти Ягайла від 4 листопада 1386 року Дубно належало князю Ф. Острозькому. З червня 1498 року власник поселення одержав від литовського князя Олександра грамоту про надання Дубну магдебурзького права і дозвіл влаштовувати щотижневі базари та щорічний ярмарок. Розширювалася територія міста, зростала кількість населення, розвивалися торгівля та ремесло, яке набрало типових для середньовіччя форм — у Дубні існували ткацький, шевський, ковальський цехи[2].

Після Люблінської унії Дубно було включено до складу Луцького повіту Волинського воєводства. Посилився економічний і національно-релігійний гніт. Погіршення становища населення протягом XVI—XVII ст. зумовлювали ще й наскоки татар. В 1577 році Дубно двічі зазнало їх нападу, було зруйноване, але сильно укріплений замок, за стінами якого відсиджувались магнати і шляхта, здобути ворогам не вдалося. Відступаючи, татари захопили у полон чимало жителів.

На початку XVII ст. внаслідок політики польських магнатів Дубно стає одним із осередків поширення католицизму на Волині. Місцеві православні церкви перетворюються на уніатські, в Дубні будуються католицькі монастирі — бернардинів (1620 р.), кармеліток (1630 р.). Польські магнати і шляхта сподівалися прискорити ополячення українського народу за допомогою церковної унії, але населення міста не визнавало її. 1633 року в Дубні спалахнуло антиуніатське повстання на чолі з надвірними козаками Дубнівського замку Чопеком, Більцем і Губкою[3]. Виступ було придушено князівськими військами, а його ватажків страчено.

Під час визвольної війни під керівництвом Богдана Хмельницького хвиля народних повстань докотилася до Дубна. Влітку 1648 року Дубном оволоділи загони Максима Кривоноса, палко зустрінуті населенням міста. Проте військам Богдана Хмельницького не вдалося довго протриматись у Дубні. Польська шляхта знову захопила його і почала укріплювати. 2 червня 1649 року власник Дубна князь Заславський наказав примусово залучити всіх жителів до ремонту мостів і греблі.

Навколо Дубна розташовувалися шляхетські війська, які грабували місцеве українське населення. Біля Дубна стояв тритисячний загін магната Брацлавського, а в місті такий же загін магната Заславського[4]. 5 червня 1651 року один з козацьких загонів, надісланих Богданом Хмельницьким, щоб здобути харчі й фураж, захопив Дубно, де козаки забрали 2 тис. коней і волів, яких шляхта мала гнати до свого табору, розміщеного біля Сокаля. Місцеве населення ненавиділо загарбників, селяни допомагали козакам, повідомляли їх про наближення ворога. Коронний хорунжий О. Конєцпольський доповідав М. Потоцькому, що не зміг

[1] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 860.

[2] Архів Ленінградського відділення Інституту історії СРСР — Академії наук СРСР. Західна секція, № 6475.

[3] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 868.

[4] Документы об освободительной войне украинского народа 1648—1654 гг. К., 1965, стор. 421.

Пам'ятка архітектури XVIII ст. Церква на Сурмичах. 1970 р.

захопити «язика»: коли він наближався до Дубна, селяни підпалювали фільварки, щоб попередити українське повстанське військо про наближення ворога.

В Дубні та біля нього зосереджувались значні сили польсько-шляхетського війська, про що 11 (21) червня 1654 року Богдан Хмельницький повідомляв листом царя Олексія Михайловича[1].

На початку вересня 1660 року російські і козацькі полки під командуванням боярина В. Б. Шереметєва обложили Дубно, де перебували тоді війська коронного гетьмана, однак поява татар змусила Шереметєва зняти облогу міста. Бурхливі події кінця XVI — першої половини XVII ст. в районі Дубна були відображені М. В. Гоголем в його творі «Тарас Бульба».

1706 року під час Північної війни Дубно захопили шведи, від яких місто визволили російські війська. Меншиков у листі до Петра I розповідав, що коли російські війська наблизились до Дубна, шведи поспішно відступили, залишивши в місті 28 мідних гармат[2]. У січні 1707 року в Дубні перебував Петро I.

У XVIII ст. двічі відвідав Дубно мандрівний філософ і поет Г. С. Сковорода — 1750 року, коли він прямував у країни Європи, і 1753 року, повертаючись назад.

Назрівання кризи феодальної системи позначилось посиленням експлуатації трудящих. Зростання соціального та національного гніту приводило не раз до народних повстань. У травні 1768 року, під час народного повстання на Правобережній Україні, очолюваного Іваном Гонтою та Максимом Залізняком, стались виступи і в околицях Дубна.

В 1772 році, коли Львів відійшов до Австрії, в Дубно зі Львова було перенесено великий контрактовий ярмарок. На ярмарок, який тривав протягом місяця, приїздило чимало купців не тільки з Польщі, але й з-за кордону. Торгували зерном, лісом, продуктами сільськогосподарського виробництва. В Дубні побудували великі склади-магазини, де зберігались товари. Найбільші склади належали магнатам Ржевуським, які надсилали зерно та інші товари в Гданськ і Торунь[3].

Князі Любомирські, власники Дубна, під час ярмарків влаштовували в своєму палаці, збудованому у другій половині XVIII ст., для приїжджих магнатів пишні бали, театральні вистави, концерти. 1780 року в місті жив польський театральний діяч Войцех Богуславський. У Дубні він здійснив постановку кількох п'єс, в т. ч. власної — «Генріх IV на полюванні».

Указом Катерини II 1795 року Дубно було визначено повітовим містом Подільської губернії, а згодом ввійшло до складу Волинської губернії. У 1797 році «дубенські контракти» перенесли до Новограда-Волинського, а згодом до Києва, де вони поклали початок знаменитим контрактовим ярмаркам на Подолі. Дубно дещо втрачає значення важливого торгового центру.

На початку XIX ст. місто перетворюється на прикордонний пункт поблизу російсько-австрійського кордону. Тут стояв чималий військовий гарнізон, який очолювали в різний час видатні російські полководці — М. І. Кутузов (1806 р.), Д. С. Дохтуров (1810, 1811 рр.).

У період Вітчизняної війни 1812 року російська армія під командуванням генерала О. П. Тормасова, спираючись на дубнівські та луцькі укріплення, стримувала просування французьких військ на Волинь і Поділля.

---

[1] Документи Богдана Хмельницького (1648—1657). К., 1961, стор. 359.

[2] Визначні місця України, стор. 488.

[3] В. А. Маркина. Магнатское поместье Правобережной Украины во второй половине XVIII в. стор. 222.

У першій половині XIX ст. у Дубні починає розвиватися промисловість, пожвавлюється торгівля. 1838 року засновано прядильне підприємство, яке складалося з двох фабрик. Знову, як і раніше, тут щороку відбувалися два найбільші на Волині ярмарки, товари на які завозили також з Польщі та Австрії.

Історичне минуле Дубна привертало увагу видатних діячів культури. 1846 року за завданням Археографічної комісії Дубно відвідав Т. Г. Шевченко. Поет оглянув місця, пов'язані з повістю М. В. Гоголя «Тарас Бульба»,— замок князів Острозьких, міську браму, Ільїнську церкву, монастир кармеліток[1]. У березні 1867 року в Дубні перебував композитор М. В. Лисенко, який збирав матеріал для опери «Тарас Бульба».

В другій половині XIX — на початку XX ст. місто зростало. Його розвиткові сприяла відкрита 1873 року залізнична колія Здолбунів—Радзивилів. Наприкінці XIX ст. населення Дубна становило 14 257 чоловік, в т. ч. 8153 міщанина, 4841 селянин, 717 дворян, 90 осіб духовного звання, 203 купці[2].

Велике значення в житті дубнівських трудящих мала боротьба російського пролетаріату під час першої російської буржуазно-демократичної революції 1905—1907 рр. 2 лютого 1905 року відбувся виступ солдатів Дубнівського форту. Керівництво ним здійснював солдатський комітет. Повсталі вимагали демократизації армії, усунення реакційно настроєних офіцерів, зменшення солдатської муштри, поліпшення харчування. Коменданту форту з допомогою спеціально присланих козацьких частин вдалося придушити виступ. Гарнізон розформували і замінили іншими військовими частинами. Керівників виступу та значну частину солдатів засудили до каторжних робіт.

Слідом за солдатами в квітні 1905 року застрайкували дубнівські кравці, шевці, столяри, вимагаючи 8-годинного робочого дня, ліквідації штрафів, підвищення заробітної плати[3]. 1 травня по вулиці Широкій (нині Жовтнева) пройшла велика демонстрація трудящих міста. А 13 жовтня дубнівські залізничники приєдналися до Всеросійського страйку залізничників. Тоді ж припинили роботу працівники пошти й телеграфу.

Через Дубно проходив один з шляхів, яким доставляли в Росію з-за кордону революційну пресу. 2 липня 1905 року біля Платерівського залізничного поста Дубнівського повіту затримали транспорт нелегальної літератури, серед якої було 90 примірників праці В. І. Леніна «До сільської бідноти»[4].

Багато уваги приділяли більшовики революційній роботі серед солдатів. У березні 1906 року біля штабу і казарм 32-го Чугуївського драгунського полку, що дислокувався у Дубні, були розкидані прокламації, видані Дубнівською групою РСДРП[5].

На шлях революційної боротьби ставало й селянство. 31 травня 1906 року селяни поблизу міста Дубна захопили велику ділянку поміщицької сіножаті. «Сінокос наш,— казали вони,— а скоро і вся земля буде наша»[6].

Місто розвивалося, розширювалося, але влада не дбала про його благоустрій, тут не було водопроводу, каналізації. Більша частина населення лишалася без медичної допомоги — 9 приватних лікарів, 5 акушерок та 4 зубні лікарі обслуговували головним чином заможних жителів.

Про стан освіти свідчить те, що більш як половина всіх мешканців Дубна, тобто понад 7 тис. чоловік, були неписьменними. З навчальних закладів у місті існували

---

[1] М. Дубина. Шевченко і Західна Україна. К., 1969, стор. 27.

[2] Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г., вып. 8. Волынская губерния. СПб., 1904, стор. 2.

[3] Житомирський облдержархів, ф. 1335, оп. 1, спр. 160, арк. 118.

[4] Журн. «Красный архив», 1941, № 11.

[5] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1335, оп. 1, спр. 557, арк. 112—126; ф. 1600, оп. 1, спр. 91, арк. 57.

[6] М. Н. Лещенко. Селянський рух на Правобережній Україні в період революції 1905—1907 рр. К., 1955, стор. 108.

засновані 1855 року двоє училищ, 1905 року відкрили приватне жіноче училище, а 1909 — чоловічу гімназію.

У 1813 році в Дубні перебував і помер польський вчений, діяч у галузі освіти Тадеуш Чацький. Він був одним із засновників Товариства аматорів наук у Варшаві, працював інспектором шкіл Волинської губернії, брав участь у створенні Кременецького ліцею, в розробці проекту шкільної мережі на Волині.

Перша світова імперіалістична війна призвела до ще більшого зубожіння населення міста. При наближенні австрійських військ більшу частину жителів евакуювали в глиб Росії. 29 серпня 1915 року місто було зайняте ворогом, у руках якого воно перебувало до 4 червня 1916 року. Оскільки після цього Дубно опинилося у прифронтовій зоні, тут було дислоковано значні маси військ і встановлено жорстокий воєнний режим.

На початку першої світової війни в Дубно з Києва прибув у складі 11-го Корпусного авіаційного загону відомий російський льотчик П. М. Нестеров. Як військовий кореспондент у Дубні 1916 року перебував російський письменник О. М. Толстой.

Місцеві органи буржуазно-поміщицької влади всіляко підтримували імперіалістичну війну, робили все можливе, щоб піднести наступальний порив солдатів 11-ї армії Південно-Західного фронту, що розташувалася у місті. Лише більшовики несли солдатам правду про війну. В цей час революційну роботу серед солдатів, трудящих мас Дубна і повіту вели більшовики В. М. Величко, М. М. Коковихін, А. М. Пірейко.

Звістка про перемогу Лютневої революції у Петрограді надійшла в Дубно 28 лютого 1917 року. В Дубнівському повіті відбулися масові мітинги і збори, під час яких більшовики роз'яснювали трудящим імперіалістичний характер війни, антинародну політику Тимчасового уряду, угодовських партій та дрібнобуржуазних націоналістичних угруповань, які захищали інтереси буржуазії та поміщиків.

В березні 1917 року Дубнівська група РСДРП об'єднувала 10 членів партії, вона налагодила зв'язок з солдатським комітетом Дубнівського гарнізону 11-ї армії, де армійську партійну групу РСДРП очолював більшовик М. Мартиненко, який безпосередньо підтримував тісний зв'язок з ЦК РСДРП[1]. Наприкінці березня під керівництвом більшовиків у військових частинах Дубнівського гарнізону було створено Ради солдатських депутатів.

23 квітня 1917 року у Дубні відбувся організований більшовиками масовий мітинг робітників, які вимагали припинення війни, укладення справедливого миру. Велику роботу провели дубнівські більшовики, роз'яснюючи програму партії у цей період. На підприємства міста і в села були надіслані агітатори.

Значну організаційну й політичну допомогу більшовикам Дубна подали прибулі в першій половині 1917 року з Петрограда матроси-кронштадтці, яких направляла Військова організація ЦК РСДРП(б). У повідомленні волинського губернського комісара Тимчасового уряду на ім'я міністра внутрішніх справ зазначалось, що кронштадтські моряки Кузнецов і Косарєв ведуть у місті Дубні й навколишніх селах революційну більшовицьку пропаганду серед населення за повалення військових урядових організацій і Тимчасового уряду[2].

Щоб придушити виступи солдатів проти війни, генерал Корнілов видав наказ про розстріл військових частин, які самовільно відходять з фронту. Проти них було виставлено каральні загони, зокрема у Дубні — 1-а сотня козачих військ. Дубнівська тюрма була переповнена революційно настроєними солдатами. Під слідством перебували 11 офіцерів і близько 500 солдатів, у т. ч. Т. Вальтер, П. Горбачов, І. Михайлов, С. Олійник, І. Сазонов та інші більшовики. Їм загрожувала сувора кара, як учасникам братання і антивоєнних солдатських заворушень. 20 вересня 1917 року в приміщенні військового суду почався виступ групи в'язнів, які розіг-

---

[1] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 1, спр. 371, арк. 34.

[2] ЦДАЖР СРСР, ф. 406, оп. 6, спр. 74, арк. 4.

нали судових урядовців[1]. Повстанців підтримали 3-й залізничний батальйон і 404-й Камишинський полк. Повсталі солдати захопили місто. Цей виступ тривав до 4 жовтня.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції була палко схвалена трудящими та гарнізоном міста. 31 жовтня 1917 року загальні збори Дубнівського гарнізону ухвалили негайно передати владу Радам. У другій половині листопада було переобрано Раду солдатських і робітничих депутатів міста, створену після перемоги Лютневої революції. У новому її складі з 20 місць 15 одержали більшовики, переважно представники гарнізону. Дубнівська Рада утворила ревком, керівне ядро якого становили більшовики. 29 листопада 1917 року член комітету РСДРП(б) Дубнівського гарнізону М. Мартиненко повідомив ЦК більшовиків про обрання військово-революційного комітету і про передачу влади до рук Рад[2].

Щоб допомогти ревкому захистити владу трудящих від посягань контрреволюційних елементів, з Луцька прибув броневик із загоном червоногвардійців[3].

Велике значення для перемоги Радянської влади на Ровенщині мав Перший Всеукраїнський з'їзд Рад. Дубнівська повітова Рада обрала на з'їзд делегата — колишнього матроса Балтійського флоту, учасника Великої Жовтневої революції, уродженця села Повчі Дубнівського повіту В. П. Рикуна. У відповідь на рішення з'їзду встановити владу Рад на Україні в місті Дубні 7 січня 1918 року відбулися багатолюдні збори й демонстрації трудящих[4].

В січні 1918 року Дубнівський військово-революційний комітет звернувся з відозвою до трудящих обрати делегатів на повітовий з'їзд. За рішенням ревкому було розігнано есеро-меншовицьку повітову Раду. Дубнівську Раду очолив більшовик Г. Михайлов.

Діяльність органів Радянської влади в Дубні перервало в лютому 1918 року вторгнення австро-німецьких окупантів. Більшовики змушені були піти в підпілля, щоб організувати трудящих на боротьбу з ворогами.

В грудні 1918 року окупанти залишили Дубно. На зміну їм прийшла буржуазно-націоналістична Директорія, яка запровадила режим терору й насильства. Більшовицьке підпілля готувало трудящих до збройної боротьби проти петлюрівських військ. Навесні 1919 року Дубнівський підпільний ревком підготував збройне повстання. 15 березня повстанські загони вступили до міста. Але після жорстокого бою в передмісті Сурмичах з переважаючими силами ворога змушені були відступити. А вже в квітні 1919 року активно діяли більшовицькі повстанські загони в селах Повчі, Пісках, Садах. Велику допомогу підпільникам повіту подавав Д. Г. Ширин, делегат II з'їзду КП(б)У. Він загинув 1919 року в Дубні від рук петлюрівців[5].

З наближенням Червоної Армії до Дубнівського повіту активізувалася революційна боротьба. 17 травня в Дубні розпочалося повстання робітників, солдатів і селян. Революційний комітет, створений повстанцями, підтримував безпосередні зв'язки з радянськими військами. 20 травня частини Таращанської бригади під командуванням В. Н. Боженка разом з повстанцями, якими керували місцеві підпільники М. А. Прокопчук, В. П. Рикун і Бондарчук, у запеклих боях з петлюрівцями та зунрівцями визволили місто Дубно. До 1 червня на всій території повіту було відновлено Радянську владу.

На визволеній території розпочалося будівництво нового життя. В місті відновлює свою роботу ревком на чолі з В. П. Рикуном. У селах повіту створюються волосні й сільські ревкоми, комітети бідноти[6].

---

[1] П. Голуб. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов, стор. 123.
[2] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 1, спр. 371, арк. 32, 34; газ. «Трудовая Волынь», 2 грудня 1917 р.
[3] Житомирський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 165, арк. 8.
[4] ЦДВІА СРСР, ф. 2148, оп. 1, спр. 2, арк. 3.
[5] Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, т. 2, стор. 381.
[6] ЦДАЖР УРСР, ф. 804, оп. 1, спр. 15, арк. 3.

В. П. Рикун — голова Дубнівського ревкому в 1918—1920 рр. Фото 1910 р.

5—8 липня 1919 року в Дубні відбувся повітовий з'їзд Рад, де було прийнято постанову про націоналізацію поміщицьких земель, банків, промислових підприємств. При повітовому виконкомі, який обрали на з'їзді, створили відділи: військовий, адміністративний, соціального забезпечення, продовольчий, освіти, землеробства, юстиції, праці, фінансів, охорони здоров'я[1]. Налагоджувалося мирне життя. В Дубні відкрили дитячий будинок, на потреби шкіл асигнували 4 млн. крб. В липні 1919 року в місті створили Комуністичну Спілку Молоді[2].

Але насунулась нова небезпека: 15 серпня 1919 року польські інтервенти захопили Дубно. Трудящі боролися проти окупантів. Очолили цю боротьбу підпільники комуністи. Вони вели агітаційну та пропагандистську роботу серед населення, створювали партизанські загони.

Майже рік господарювали в місті інтервенти. 19 липня 1920 року підрозділи Першої Кінної армії вигнали окупантів. Було відновлено Радянську владу[3]. В боях за Дубно особливо відзначились кіннотники 11-ї кавалерійської дивізії (командир Ф. М. Морозов), 14-ї кавалерійської дивізії (командир О. Я. Пархоменко), бійці 45-ї стрілецької дивізії під командуванням Й. Е. Якіра. В боях поблизу Дубна 19 липня 1920 року загинув комбриг 11-ї кавалерійської дивізії С. М. Патоличев[4].

Польським інтервентам вдалося припинити наступ радянських військ і знову захопити Дубно. Згідно з Ризьким мирним договором воно лишилося під владою буржуазно-поміщицької Польщі.

Уряд буржуазно-поміщицької Польщі не дбав про розвиток промисловості на окупованих землях. У 30-х роках в Дубні було кілька невеликих промислових підприємств. Майже за 20 років господарювання окупантів у місті побудували лише одну консервну фабрику, на якій працювало 100 робітників, стільки ж їх налічувалося на решті промислових підприємств, не враховуючи понад 500 сезонних робітників хмелярень. Умови праці були вкрай незадовільні. Робочий день тривав 10—12 годин, за що робітники одержували в середньому по 2—3 злоті. Ще гірше було становище підлітків — заробітна плата учня становила 1—2 злоті.

Трудящим постійно загрожувало безробіття. Це визнавали й польські урядовці. Начальник воєводської поліції у своєму звіті 30 квітня 1927 року писав, що в Дубні зросла кількість безробітних. За далеко неповними офіційними даними на 31 грудня 1937 року в Дубні налічувалося 133 безробітні[5].

Тяжке економічне становище трудящих доповнювалось національним гнітом. В дубнівських навчальних закладах: державній гімназії, торговельній школі, професійній школі для дівчат, двох семирічних та двох початкових школах навчали польською мовою. В середніх і спеціальних закладах навчання було платним. У школах не створювалися нормальні умови для навчання, панувала антисанітарія. 1930 року у місті налічувалося 3195 неписьменних. Не краще було з медичним обслуговуванням населення. Видатки на охорону здоров'я 1936 року становили лише 0,67 злотого на одного жителя.

На початку 1924 року утворено Дубнівський повітовий комітет КПЗУ. Він керував революційною боротьбою трудящих. У квітні 1933 року в повіті діяло 7 організацій КПЗУ, а в кінці грудня — 15[6].

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-421, оп. 1, спр. 2, арк. 1—2.
[2] Газ. «Красный клич», 6 июня 1919 р.
[3] С. М. Буденный. Пройденный путь, кн. 2, стор. 218.
[4] Газ. «Известия», 29 липня 1920 р.
[5] Волинський облдержархів, ф. 1, оп. 2, спр. 1561, арк. 27; ф. 46, оп. 1, спр. 3938, арк. 20.
[6] Боротьба трудящих Волині за возз'єднання з Радянською Україною, ч. 2, стор. 85, 104, 123.

В роки світової економічної кризи 1929—1933 рр. активізуються революційні виступи трудящих. У листопаді 1933 року почався керований комуністами страйк робітників хмелесушарні[1]. Страйкувало більш як 300 робітників. Весною 1934 року комуністи знову організували страйк, у якому взяли участь понад 500 чоловік. Виступ закінчився перемогою трудящих — їм підвищили заробітну плату.

У березні 1934 року застрайкували 200 шевців. Для підтримки страйкуючих комуністи-підпільники збирали серед населення гроші. Страйк тривав 12 днів[2]. 8 листопада 1935 року припинили роботу кравці, які вимагали підвищення заробітної плати, скорочення робочого дня[3]. В 1934—1936 рр. у місті відбулися численні виступи робітників хлібопекарень, шевців, а також некваліфікованих робітників.

Власті всіляко переслідували комуністів. Протягом 30-х років у Дубні майже щорічно відбувалися великі політичні процеси. Наприклад, 1934 року — процес 57 членів КПЗУ. У 1937 році серед засуджених були керівники КПЗУ — Н. М. Поліщук, Я. Ю. Солов'ян, Х. Непомняща та багато інших[4].

27 травня 1937 року 14 політичних в'язнів — комуністів і комсомольців, серед яких були І. В. Вальчун, С. П. Краєвський, О. С. Корженівський та інші, втекли з міської в'язниці. Діставшись на волю, вони продовжували вести активну революційну боротьбу. Частина з них виїхала нелегально до Іспанії і взяла участь у боротьбі іспанського народу проти фашистських заколотників[5]. С. Краєвський був політруком роти ім. Т. Г. Шевченка, загинув смертю хоробрих у бою біля міста Каспи.

17 вересня 1939 року настав довгожданий день, коли західноукраїнські землі були визволені. Населення радісно зустріло Червону Армію, яка вступила до міста 18 вересня. Над Дубном замайорів червоний прапор. В перші дні після визволення створюється тимчасове повітове управління на чолі з С. В. Волошенком. Працівники управління розгорнули роботу, налагоджуючи революційний порядок.

Зразу після визволення міста почала виходити газета «Дубнівська правда». В перших її номерах було опубліковано звернення повітового управління про підготовку до скликання Народних Зборів Західної України. 22 жовтня 1939 року дубнівці вперше брали участь у виборах, які були справжнім святом трудового народу. Депутатами Народних Зборів Західної України від Дубнівського виборчого округу обрали В. Л. Безкопильного і М. В. Стефанович.

В місті створюються партійні і державні органи. Першим секретарем Дубнівського повітового комітету КП(б)У обрали С. В. Волошенка. Повітовий виконавчий комітет очолив Х. С. Кученко. Наприкінці грудня 1939 року після здійснення адміністративно-територіального поділу місто Дубно стало центром Дубнівського району. 26 лютого 1940 року в Дубні створили міську Раду депутатів трудящих. Головою її обрали С. О. Козійчука. Він ще 16-річним юнаком вступив до лав комсомолу, з 1932 року — активний діяч КПЗУ. У 1938 році його видав провокатор, і борця-комуніста заарештували. Кати готували йому смертний вирок, який потім замінили на 14 років ув'язнення. У вересні 1939 року С. О. Козійчука визволила із в'язниці Червона Армія. В 1940 році його обирають депутатом Верховної Ради УРСР.

Встановлення й зміцнення Радянської влади відбувалося у жорстокій класовій боротьбі з антирадянськими елементами, буржуазією

Одна з вулиць м. Дубна. 1935 р.

[1] АІІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 688, арк. 48—49.
[2] Бойова і трудова слава Ровенщини, стор. 30.
[3] Волинський облдержархів, ф. 1, оп. 2, спр. 1021, арк. 17.
[4] «Народна газета», 6 грудня 1938 р.
[5] За волю народну, стор. 223—227, 235—237.

і поміщиками, а також українськими і польськими буржуазними націоналістами. 1940 року в місті було викрито антирадянську заколотницьку організацію із польських націоналістів, офіцерів колишньої польської армії, яка готувала збройне повстання проти Радянської влади[1].

Велику роль у будівництві нового життя відіграла районна партійна організація, яка об'єднувала тоді 101 члена партії. Комуністам активно допомагали комсомольці, яких у червні 1940 року було 97.

В Дубні націоналізували 2 банки, 11 промислових підприємств, житловий фонд, який належав поміщикам і капіталістам. У місті запрацювали 3 середні, 2 семирічні школи, сільськогосподарський технікум. Для ліквідації неписьменності серед дорослого населення організували спеціальні курси, відкрили державну бібліотеку, районний будинок культури. На базі невеликого «Регіонального музею землі дубнівської», заснованого 1934 року краєзнавцями-аматорами, створено Дубнівський краєзнавчий музей.

Протягом 1940 року в місті відкриваються медичні заклади: лікарня, поліклініка, дитяча консультація, пологовий будинок, санітарно-епідеміологічна станція. Населення вперше отримало безплатну медичну допомогу. Відділ соціального забезпечення райвиконкому почав надавати інвалідам війни та дітям-сиротам значну грошову допомогу.

Швидких темпів набуває промислово-кооперативне будівництво. Дрібні кустарі і ремісники об'єднуються в артілі. В 1940 році стала до ладу беконно-консервна фабрика, організовано промислову артіль ім. 8 Березня, на базі приватної слюсарної майстерні відкрито ливарно-механічний завод.

Соціалістичні перетворення в Дубні були перервані віроломним нападом фашистських загарбників на Радянський Союз. В перший день війни місто зазнало варварського бомбардування фашистської авіації, в результаті чого було знищено багато житлових будинків, вбито та поранено близько 50 чоловік мирних жителів.

За місто розгорнулися жорстокі бої. 25 червня 1941 року ворог захопив Дубно. Щоб затримати просування ворожих військ, сюди був направлений 8-й механізований корпус під командуванням генерал-лейтенанта Д.І. Рябишева. Група, якою командував бригадний комісар М. К. Попель, у складі 34-ї танкової дивізії та корпусного мотоциклетного полку 27 червня 1941 року перейшла в наступ. На кінець дня радянські війська визволили Дубно. В результаті навального наступу було захоплено 30 гітлерівських танків. Радянські танкісти протягом доби оволоділи здобутою ворожою технікою, що дало змогу створити новий танковий батальйон, командиром якого був призначений капітан О. М. Михальчук. В боях за Дубно загинули смертю хоробрих командир дивізії полковник І. В. Васильєв, підполковник М. Д. Болховітін, полковий комісар М. М. Немцев.

Сміливі дії 8-го механізованого корпусу викликали замішання ворога. Просування ворожих військ тимчасово було затримано.

Оцінюючи бойові операції в районі Дубна—Бродів, начальник генерального штабу сухопутних військ Німеччини генерал Гальдер 29 червня 1941 року записав у своєму щоденнику: «8-й російський танковий корпус глибоко вклинився в наше розташування і зайшов у тил 11-ї танкової дивізії. Це вклинення противника, очевидно, викликало велике безладдя в нашому тилу між Бродами і Дубном»[2].

В ході боїв за місто був сформований винищувальний загін з членів партійного і радянського активу, в його складі були секретар Дубнівського РК КП(б)У О. І. Денисенко, завідуючий відділом райкому В. К. Івончик, редактор районної газети В. Д. Черняхівський та багато інших партійних і радянських працівників. На північний схід від міста Дубна загін прийняв бій з переважаючими силами німецько-фашистських військ. Захисники міста героїчно відбивали атаки фашистів,

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 4000, оп. 6, спр. 2, арк. 57.
[2] Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 1, стор. 78.

і лише тоді, коли ворог кинув у бій танки, бійці загону змушені були відступити. В нерівному бою загинули депутат Верховної Ради УРСР, голова міської Ради депутатів трудящих С. О. Козійчук, начальник районного відділу НКВС Я. В. Винокур та інші патріоти. Загін пройшов сотні кілометрів по ворожих тилах, знищуючи фашистів, і в районі Житомира приєднався до Діючої армії.

В ніч з 28 на 29 червня 1941 року німецько-фашистські війська знову вдерлися до міста. Настали чорні дні окупації. На місцях нещодавніх боїв лишилося багато тяжко поранених радянських воїнів. Гітлерівці по-звірячому розправлялися з полоненими. «29 червня 1941 року я сам бачив, як представники німецької армії розстрілювали полонених червоноармійців, що лежали поблизу міста Дубна,— розповідав пізніше полонений німецький солдат Вольфганг Шарте,— після цього їх прокололи багнетами, щоб убити напевно. Поруч стояли німецькі офіцери і сміялися»[1].

Населення, ризикуючи життям, підбирало поранених воїнів. В селі Панталія було створено великий лазарет, але буржуазні націоналісти привели сюди есесівців і вчинили криваву розправу. З перших же днів окупації почалося страхітливе знищення радянських людей. Лише в місті Дубні фашисти замордували понад 20 тис. чоловік[2]. Проте кривавий терор не зміг скорити радянських патріотів. Незважаючи на смертельну небезпеку, житель Дубна М. І. Попов 1943 року зумів визволити з табору 16, а потім ще 46 напівживих радянських воїнів. Він розмістив їх у колишньому будинку інвалідів і доглядав разом з медсестрою М. М. Арутюнян[3]. Завдяки мужності патріотів полонені були врятовані і направлені в партизанські загони, де продовжували боротьбу з фашистськими загарбниками.

В Дубнівському районі героїчно діяв місцевий партизанський загін, створений військовополоненим Філіповим. Народні месники в січні 1942 року, натхнені звістками про розгром фашистів під Москвою, прийняли перший бій з гітлерівцями на шляху Дубно—Повча. Мужня боротьба загону стала прикладом для багатьох: з невеликої партизанської групи він зріс до 60 чоловік. Загін діяв у Дубнівському та Млинівському районах. У липні 1943 року більшість партизанів разом з Філіповим загинули в боях з оунівськими бандами[4].

Віру в швидке визволення від фашистського рабства приніс жителям Дубна сміливий рейд партизанського з'єднання С. А. Ковпака влітку 1943 року. Партизани пустили під укіс ворожий ешелон на перегоні Дубно—Мирогоща. Рейд партизанів С. А. Ковпака через район активізував антифашистський рух. Група патріотів, очолювана Т. О. Кисильчуком, на залізниці Дубно—Здолбунів пустила під укіс два ешелони, які везли авіамотори і фашистських солдатів. Фашистам та їх прихвосням українським буржуазним націоналістам вдалося напасти на слід підпілля. Восени 1943 року вони по-звірячому розправилися з багатьма патріотами, замордували керівника підпілля Т. О. Кисильчука.

Настав 1944 рік. Частини 13-ї гвардійської кавалерійської дивізії (командир П. І. Зубов) у взаємодії з 8-ю Далекосхідною дивізією (командир П. О. Хрустальов) та 149-ю стрілецькою дивізією (командир А. А. Орлов) 3 лютого вийшли на рубіж Ікви, щоб форсувати її на півночі і на півдні від Дубна. Німецько-фашистське командування намагалось затримати наступ радянських військ. Згрупувавши на рубежі Ікви значні сили, окупанти чинили опір, вдаючись до численних контратак. Почалися уперті бої. Лише за один день бою 5 лютого частини 6-го гвардійського корпусу під командуванням генерал-лейтенанта С. В. Соколова знищили в районі Дубна понад 2 тис. гітлерівців, 20 танків, захопили в полон 860 ворожих солдатів і офіцерів[5].

---

[1] Нюрнбергский процесс, т. 3. М., 1958, стор. 46.

[2] Л. С. Степанов. До історії антифашистської боротьби на Ровенщині (1941—1944 рр.). Львів, 1966, стор. 9; Ровенський облпартархів, ф. 4054, оп. 1, спр. 37, арк. 9, 16.

[3] В. О. Войцехович. Сто днів звитяги. К., 1970, стор. 50—51.

[4] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 17, арк. 149, 151.

[5] И. М. Белкин. 13-я армия в Луцко-Ровенской операции 1944 г. М., 1960, стор. 122.

Зважаючи, що ворог кинув у бій нові сили, командуючий 13-ю армією генерал-лейтенант М. П. Пухов видав наказ утриматись від штурму Дубна, щоб здійснити перегрупування, посилити корпуси танками. Ранком 9 лютого 6-й гвардійський кавалерійський корпус відновив наступ у районі Дубна. 13-а гвардійська кавалерійська дивізія, виконавши обхідний маневр у південному напрямку, в кінці дня зав'язала бої на західних околицях міста з частинами 7-ї танкової дивізії гітлерівців. 11 лютого розгорнулися бої за передмістя Дубна. Ранком 12 лютого радянські бійці оволоділи селом Панталія і почали переправу через Ікву на північ від міста. Вони закріпились на західному березі ріки. Незважаючи на шалений артилерійський вогонь ворога, плацдарм був утриманий. Того ж дня 29-й кавалерійський полк під командуванням В. Ф. Сімбуховського після запеклого бою захопив два квартали міста. Одночасно зі сходу наближались радянські танки. Танкістам вдалось визволити передмістя Сурмичі. Завдання, поставлене 13-й армії в розгромі Ровенсько-Луцького угруповання ворога, було виконане, командування фронтом вирішило припинити дальші атаки міста Дубна і закріпитись на зайнятому рубежі[1].

В боях за визволення міста брав участь 31-й гвардійський Кубано-Чорноморський козачий полк 8-ї гвардійської кавалерійської дивізії, до складу якої входили добровольці із Тувинської Народної Республіки. В нерівному бою з фашистами 19 сміливих тувинців відбивали атаки переважаючих сил ворога, але не залишили зайнятого рубежа. Понад сотня фашистів знайшла собі тут могилу. Смертю хоробрих загинули за визволення Дубна тувинські добровольці: Берзекей Сат, Сендуй Оол, Донгур Кизил, Дажи Серен та інші герої.

Бої за місто тривали. Частини 149-ї та 172-ї стрілецьких дивізій 16 березня вели вуличні бої. Ворог без бою не віддавав жодної вулиці. 17 березня 1944 року воїн Червоної Армії М. П. Морозов підняв червоний прапор над визволеним Дубном. Столиця нашої Батьківщини Москва 17 березня салютувала доблесним військам 1-го Українського фронту двадцятьма артилерійськими залпами з ста двадцяти гармат. Частинам, які найбільше відзначились, визволяючи місто, було згодом присвоєно найменування «Дубнівських».

Після визволення відновили роботу районний комітет партії, районна і міська Ради депутатів трудящих, райком комсомолу та інші організації. У травні 1944 року почала виходити районна газета «Дубнівська правда».

Фашистська окупація завдала великої шкоди господарству і культурі міста. В руїнах лежали промислові підприємства, більша частина житлових будинків. Гітлерівці зруйнували будинок культури, бібліотеку, музичну школу, музей. Трудящі багато працювали, щоб відбудувати господарство, розчищали вулиці від сміття й руїн. Вже 1944 року став до ладу райхарчокомбінат, запрацювали промислові артілі «Комуніст», «Зірка», ім. 8 Березня, відновили роботу м'ясокомбінат, ливарно-механічний завод. Дала струм міська електростанція. В серпні 1944 року випустила першу продукцію відбудована беконно-консервна фабрика[2], 1945 року пущено маслозавод.

Наслідуючи патріотичний почин трудящих Києва, Харкова, Полтави, робітники й службовці брали активну участь у відбудовних роботах. Кожен житель протягом квітня і травня працював безплатно 6 годин на відбудові міста. Налагодили телефонний зв'язок, почав працювати міський радіовузол. Швидко загоювалися рани, завдані фашистами. 1945 року беконно-консервна фабрика виконала річний план на 103 проц., випущено валової продукції на 702 тис. крб. Ще більших успіхів досягли робітники й інженерно-технічні працівники райпромкомбінату. Вони здобули першість серед промислових підприємств області.

Повністю відбудували цегельний і вапняний заводи[3]. На ливарно-механічному заводі було налагоджено випуск сільськогосподарського реманенту. Тут виготов-

[1] И. М. Белкин. 13-я армия в Луцко-Ровенской операции 1944 г., стор. 125.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 4, оп. 1, спр. 8, арк. 26, 38, 78, 92, 95.
[3] Газ. «Дубнівська правда», 6 січня 1946 р.

ляли сівалки, віялки, соломорізки, які користувалися великим попитом у населення. Слюсарі С. Білоусов, В. Мильничук, токарі С. Кощук, С. Цурюк щоденно виконували норми на 250—300 процентів.

Наслідуючи почин ленінградців, робітники дубнівських підприємств розгорнули змагання за виконання п'ятирічки за чотири роки. Райпромкомбінат знову став переможцем соціалістичного змагання серед підприємств області у першому кварталі 1946 року. Йому було вручено перехідний Червоний прапор обкому КП(б)У та виконкому обласної Ради депутатів трудящих і грошову премію. Успішно працювали колективи артілі «Комуніст», беконно-консервної фабрики, маслозаводу, райхарчокомбінату та інших підприємств. У 1947 році стало до ладу нове підприємство — рукавично-трикотажна фабрика.

Особлива увага приділялася житловому будівництву. Тільки за 1946 рік і перший квартал 1947 року було відбудовано і відремонтовано 125 квартир, 5 житлових будинків. Для підняття з руїн житлового фонду створювались спеціальні бригади ремонтників, яким постійно допомагало населення. Відремонтовано 24 будинки загальною площею 440 кв. м. Проте це не могло задовольнити потреби населення. У квітні 1948 року відбулися збори міського активу передовиків виробництва. Обговоривши питання про стан будівництва і благоустрою Дубна, учасники активу закликали трудящих допомогти у цій справі. На заклик передовиків відгукнулися виробничі колективи. Протягом 1949 року кожний житель відробив безплатно 30 годин на впорядкуванні міста.

Завдяки зусиллям трудящих було розчищено 5 га засміченої території, прокладено нові вулиці, відремонтовано тротуари, висаджено квіти, кущі, відновлено газони. Активну участь у цих роботах взяли комсомольці, учні шкіл і училищ.

Підсумки четвертої п'ятирічки для трудящих міста були відрадними. На повну потужність працювали підприємства, чітко діяли міський транспорт, зв'язок і комунальне господарство. Було введено в дію 14 950 кв. м. житлової площі.

Значних успіхів було досягнуто в розвитку народної освіти і культури. В 1945 році відкрили педагогічне училище, культосвітній і сільськогосподарський технікуми, а в наступному році — сестринсько-медичну школу.

У 1944/45 навчальному році в місті працювали 4 середні школи. Педагогічні колективи чимало робили, щоб виявити дітей шкільного віку, залучити їх до навчання. Навесні 1947 року відбулися перші випуски в середніх школах міста. Атестат про середню освіту вперше після війни отримало 64 юнаки і дівчини. Працювала вечірня середня школа робітничої молоді. Були створені 32 гуртки та школи ліквідації неписьменності. Тому вже на кінець 1949 року всі навчались грамоти. Для підготовки спеціалістів сільського будівництва 1950 року відкрито школу десятників-будівельників.

Проводилася робота щодо боротьби з дитячою безпритульністю. Для сиріт і напівсиріт організували 2 дитячі будинки. В перший післявоєнний рік відкрили 2 дитячі ясла-садки. В Дубні працювали літній міський піонерський табір, де щорічно оздоровлювалося 220—250 дітей, табори при школах. Дійову допомогу у створенні їх матеріальної бази подавали робітничі колективи. Робітники промартілі «Зірка» виготовили меблі, працівники промкомбінату придбали посуд, полагодили спортивні майданчики.

Відновив свою роботу Дубнівський краєзнавчий музей. Під час окупації він був частково знищений і пограбований. У жовтні 1946 року відчинив двері новий міський кінотеатр. Вже 1949 року в місті працювало три бібліотеки[1].

Центром відпочинку трудящих став будинок культури. Тут розгорнулася робота драматичного, хорового, танцювального гуртків. У будинку культури відбувалися молодіжні вечори, урочисті збори, огляди художньої самодіяльності міста й району. 1949 року з Острога в Дубно переїхав пересувний драматичний театр.

---

[1] Газ. «Дубнівська правда», 7 листопада 1949 р.

Восени 1949 року працювала перша районна промислова і сільськогосподарська виставка, присвячена 10-річчю возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР. На виставці були широко представлені всі промислові підприємства і колгоспи району, зокрема колгосп ім. Калініна, трудівники якого зібрали по 500 цнт цукрових буряків з гектара.

Успішним для трудівників Дубна був 1952 рік: трикотажники видали продукції понад план на 210 тис. крб., промкомбінат виконав річну програму до 5 листопада. Зросли ряди передовиків виробництва. 1953 року за успіхи в соціалістичному змаганні маслозавод був нагороджений перехідними Червоними прапорами ВЦРПС та обласного комітету профспілки. Лісгосп став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. 1953 року стало до ладу нове підприємство — овочесушильноконсервний комбінат.

Урочисто відсвяткували жителі 300-річчя возз'єднання України з Росією. На міському стадіоні відбулося свято пісні й танцю.

У виробничому й громадському житті міста активну участь брала молодь. Почин бригади шахтарів, яку очолював М. Мамай, знайшов відгук серед робітничої молоді Дубна. Першими наслідували його приклад трикотажники. Похід за виробництво продукції понад план підтримали колективи побуткомбінату, хлібозаводу, лісгоспу, меблевої фабрики. В 1957 році завдяки зусиллям робітників випущено понад план продукції на 36,7 млн. карбованців.

Невтомною працею відзначили трудящі початок семирічки. Перший день 1959 року бригада в'язальниць рукавично-трикотажної фабрики (бригадир кавалер ордена Леніна Т. М. Смолярчук) виконала норму на 122 проц. Зростали темпи будівельних робіт. Спорудження великого цукрового заводу в Дубні було оголошено комсомольською будовою: тут трудилися по комсомольських путівках більше тисячі юнаків і дівчат. З Москви, Таганрога, різних міст Білорусії, Туркменії надходило устаткування для новобудови. 1960 року завод став до ладу.

Широкого розмаху набуло змагання за комуністичне ставлення до праці. Вже в 1961 році за звання колективу комуністичної праці змагалося 50 бригад, цехів, дільниць і змін. 22 колективи з честю вибороли його.

Серед колективів підприємств міста гаряче схвалення і підтримку знайшло змагання за українську годину. Особливо успішно виступили у цьому змаганні меблевики, трикотажники, ливарники, харчовики. У зв'язку з тим, що в 1965 році став до ладу завод просочування деревини, поповнилась сім'я виробничників Дубна.

Було освоєно ряд нових видів продукції. Харчокомбінат повністю перейшов на випуск штучних хлібобулочних виробів. Овочесушильноконсервним комбінатом освоєно виробництво картопляних крекерів, м'ясокомбінатом — виробництво сухих кормів. На кінець семирічки в промисловості працювало 8843 чоловіка.

Виробничими успіхами відзначили трудящі 50-річний ювілей Радянської влади. Промисловість міста достроково виконала виробничі завдання, підприємства освоїли багато видів нової продукції, було впроваджено 72 заходи щодо наукової організації праці з економічним ефектом 44 тис. крб. Розширилась сітка громадського харчування. На базі промкомбінату 1969 року створено два нові підприємства: завод гумовотехнічних виробів та фабрику художньої галантереї.

Швидкими темпами здійснювалося промислове будівництво. В 1968 році введено в дію новий цех зеленого горошку на овочесушильноконсервному комбінаті, асфальтовий завод, автозаправочну станцію. Через рік будівельники здали в експлуатацію новий комплекс таксомоторного парку, було відкрито станцію технічного обслуговування машин, почалося спорудження газопроводу. Наполегливо працювали трудящі над виконанням соціалістичних зобов'язань на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. 1995 чоловік було нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Корінні зміни сталися в медичному обслуговуванні трудящих. У Дубні відкрито санітарно-епідеміологічну станцію, стоматологічну поліклініку, жіночу

Зразки народного декоративно-прикладного мистецтва Ровенської області. 1972 р.

На Костопільському вузлі зв'язку. 1972 р.

Острозька середня школа № 1 ім. Д. З. Мануїльського. 1972 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

Народна самодіяльна хорова капела Дубнівського районного будинку культури. 1970 р.

і дитячу консультації, станцію швидкої допомоги, пологовий будинок, три диспансери, лікарню. До послуг трудящих є 3 аптеки. На промислових підприємствах діє 9 оздоровчих пунктів. Охороняють здоров'я трудящих 85 лікарів, 315 середніх медичних працівників. Добре працюють заслужені лікарі УРСР В. Ф. Наумяк, М. Г. Пирогов, О. П. Сиротіна. За останнє десятиріччя зміцнено базу дошкільних дитячих закладів. Збудовані нові приміщення дитячих садків.

В місті — 8 загальноосвітніх та заочна і вечірня школи робітничої молоді, 2 допоміжні школи-інтернати. Середній школі № 3 присвоєно ім'я Героя Радянського Союзу І. І. Іванова. На стаціонарі і заочно в середніх спеціальних навчальних закладах міста навчається близько 3 тис. чоловік.

Постійно розширюють свою матеріальну базу і контингент слухачів середні спеціальні навчальні заклади. В 1954 році школу медичних сестер перетворено на медучилище з двома відділами — акушерським і фельдшерським. У Дубні працює дитяча спортивна школа. Її вихованцем є чемпіон Європи і СРСР 1971 року з веслування серед юніорів А. Т. Шарикін.

За післявоєнні роки дальшого розвитку набула культура. З 1957 року у Дубні працює клуб ім. Ватутіна, реконструйовано районний будинок культури, де збудовано новий зал для глядачів на 360 місць. Працюють гуртки художньої самодіяльності: хоровий, драматичний, музичний тощо. З 1969 року відкрито дитячу балетну студію. Діє університет культури, який відвідує 185 трудівників міста.

При районному будинку культури працює драматичний гурток. Йому присвоєно звання самодіяльного драматичного народного театру. Успішно виступив на фестивалі, присвяченому 50-річчю Радянської влади, хоровий колектив, якого удостоєно звання самодіяльної народної хорової капели.

В культурному житті міста помітну роль відіграють 4 бібліотеки, яким присвоєно звання культосвітніх закладів відмінної роботи. Їх робота поліпшилася у дні підготовки до ювілею Радянської влади. На підприємствах та в установах проведено багато читацьких конференцій, усних журналів. До 100-річчя з дня народження В. І. Леніна відбулися ленінські читання для дітей, літературні ранки. В місті працюють також 24 відомчі профспілкові бібліотеки.

Змістовною стала діяльність міських організацій ДТСААФ. Первинна організація ливарно-механічного заводу обладнала кабінет бойової слави, педучилище підготувало групу мотоциклістів, трикотажна фабрика — групу телефоністок. За досягнуті успіхи 1956 року первинна організація сільгосптехнікуму, а також районна організація ДТСААФ були нагороджені перехідним Червоним прапором

Вулиця Жовтнева в м. Дубні. 1972 р.

Ровенського обкому ДТСААФ. Розвиваються прикладні види спорту. Чемпіоном республіки 1965 року з автомобільного троєборства став І. М. Шевчук. А через рік Л. В. Трохимюк завоювала звання чемпіона області з радіоспорту. Спортивно-технічний клуб райкому ДТСААФ став переможцем в обласному соціалістичному змаганні.

Трудящі Дубна постійно підтримують зв'язки із зарубіжними друзями. 1967 року створене районне відділення радянсько-болгарської дружби. Його членами стали 8 підприємств, організацій, навчальних закладів, шкіл міста. 1967 року в Дубні побувала делегація з Відінського округу Народної Республіки Болгарії. Гості ознайомилися з містом, поділилися досвідом промислового і культурного будівництва.

Успіхи трудящих у комуністичному будівництві зростали під керівництвом первинних партійних організацій.1970 року в місті працювало 47 парторганізацій, в яких перебувало на обліку 1309 комуністів. Комсомольські організації того ж року об'єднували 4822 члени ВЛКСМ. Комсомол брав шефство над спорудженням цукрового заводу і овочесушильноконсервного комбінату. За активну участь у виробничій діяльності та громадській роботі у ленінському ювілейному році районна комсомольська організація нагороджена пам'ятною стрічкою ЦК ВЛКСМ до Червоного прапора районної організації, а комсомольська організація трикотажної фабрики — пам'ятним вимпелом ЦК ЛКСМУ. 5 комсомольських організацій і 37 комсомольців відзначені грамотами ЦК ВЛКСМ та ЦК ЛКСМУ.

Господарським і культурним будівництвом керує міська Рада. До неї обрано 85 народних посланців. Це кращі робітники промислових підприємств, будов, транспорту, партійні і комсомольські працівники. На сесіях міської Ради обговорюють питання про благоустрій міста, поліпшення торговельного та побутового обслуговування населення, роботу шкіл та дошкільних закладів, організацію відпочинку трудящих. У постійних комісіях працює 161 чоловік. Вони активно допомагають міськраді підтримувати санітарний порядок, обладнувати спортивні й дитячі майданчики, дбають про дозвілля трудящих. На розвиток господарства міста в 1971 році було використано 734 863 карбованці.

Готуючись до відзначення 50-річчя утворення Союзу РСР, трудящі Дубнівського району стали на трудову вахту «15 ударних тижнів». Кожній союзній республіці виробничі колективи присвячували трудовий тиждень, після закінчення якого підбивалися підсумки роботи і нагороджувалися переможці соціалістичного змагання. В районній бібліотеці було проведено тематичний вечір «Чуття єдиної родини» та організовано виставку, в колгоспах, культурно-освітніх та навчальних закладах і установах читалися лекції про дружбу народів Радянського Союзу.

У Дубні зведені пам'ятники — В. І. Леніну, Т. Г. Шевченку. Є пам'ятник воїнам Радянської Армії, які загинули у боротьбі з фашистськими загарбниками.

В місті багато архітектурних пам'яток: замок князів Острозьких (XV ст.), Луцька брама (XVI ст.), Спаська (XVII ст.) та Юр'ївська (XVIII ст.) церкви, костьоли бернардинів й кармеліток (XVII ст.).

Не впізнати стародавнього, але вічно молодого Дубна. Асфальтовані вулиці, багатоповерхові будинки змінили обличчя колись глухого повітового міста. Трудящі живуть повнокровним життям. Вони стали справжніми господарями свого міста, беруть активну участь у громадському й політичному житті країни, роблять гідний внесок у виконання рішень XXIV з'їзду КПРС.

Л. Є. ДЕЩИНСЬКИЙ, П. О. САВЧУК, В. Д. СЕЛЕДЕЦЬ

ВА́РКОВИЧІ

Варковичі — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стублі, за 23 км від районного центру. До залізничної станції Озеряни 5 км. Біля села проходить автошлях Київ—Львів. Дворів — 560. Населення — 1743 чоловіка. Сільраді підпорядковано населені пункти Зелений Гай, Крилів, Курдибань.

Про час заселення цієї території свідчать археологічні знахідки. Поблизу сіл Варковичів, Зеленого Гаю та Крилова виявлено майстерню крем'яних знарядь та поховання доби міді, два поселення доби бронзи та давньоруські поховання і поселення.

Вперше село Варковичі згадується 1545 року в описі маєтностей Луцького замку[1]. Це був час нестерпних життєвих умов для селян, пригноблених феодально-кріпосницькими порядками. У Варковичах панщина досягла 4—5 днів від ланового і 3 дні від напівланового господарства на тиждень. Крім того, селяни виконували різні натуральні й грошові повинності, платили непосильні податки.

Власник Варковичів не обмежувався звичними, узаконеними на той час поборами. Документальні дані свідчать, що він визискував не лише залежних від нього селян, а й обкладав великим митом проїжджих. В опису Луцького замку від 1545 року збереглась скарга кременецьких міщан, вони обурювалися тим, що в «Варковичах Богдан Мишка від воза по грошу бере»[2].

У першій половині XVI ст. у Варковичах налічувалося 50 димів. Тяжкий гніт загострював класові протиріччя. Намагаючись позбутися кріпосного ярма, селяни кидали домівки й тікали на схід, де умови життя були дещо легшими. Вже у XVI ст. з'являються згадки про втікачів з Луцька й Дубнівського повіту. Цілком імовірно, що серед них були втікачі із Варковичів, які розшукувалися власником аж по київських судових інстанціях[3].

Село було свідком багатьох подій. Восени 1654 року між Варковичами й Криловом розташувались селянсько-козацькі війська під проводом Богдана Хмельницького. Звідси 15 вересня гетьман оповіщав царя Олексія про зв'язки з севським воєводою Бутурліним і про те, що, перебуваючи недалеко від Дубна, «указу від царя чекає» щодо «оборони міст наших»[4].

За «Вічним миром» 1686 року Варковичі лишилися у складі Польщі. Новий господар Варковичів пан Лядуховський боявся доведених до відчаю кріпаків. Тому-то

---

[1] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 909.

[2] Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, т. 4, отд. 2, стор. 226—227.

[3] Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.) в XVI—XVIII столетии, стор. 76, 80.

[4] ЦДАДА, Сибірський приказ, №. 1636, ч. 1, арк. 121—127.

у 1725 році шляхтич споруджує в селі замок. За товстими кам'яними мурами він почував себе набагато спокійніше. Того ж року король видав Варковичам, де було 98 дворів і проживало 870 жителів[1], привілей на право називатись містечком.

Чотирма роками пізніше Лядуховські зводять у містечку костьол бернардинів. Його монахи мали зміцнювати вплив католицизму й виховувати «паству» в дусі покори. Але очікуваного спокою для панів не було. Полум'я Коліївщини прокотилося по всій Україні, хвилюючі вісті дійшли і до Варковичів. Селяни повставали проти панської сваволі, відмовлялися виконувати повинності.

Після придушення Коліївщини кріпосницьке гноблення ще більше посилилося. Від світанку до смеркання кріпаки працювали на пана. Були випадки, коли панські посіпаки до смерті засікали нагаями тих, хто спізнився на роботу. Пани знущалися з кріпаків і розправлялися з ними з будь-якого дріб'язкового приводу. У Варковицькому присілку Кирилівка поміщиця відіслала до Дубно кілька десятків селян, набивши на них колодки й вимагаючи покарати їх лише за те, що вони насмілилися увечері колядувати під панськими вікнами.

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Варковичі ввійшли до складу Дубнівського повіту Волинської губернії.

На початку XIX ст. посилюється кріпосницьке гноблення. У 1842 році розглядалася справа варковицького селянина К. Гербачинського, який намагався отруїти пана Яна-Казиміра Молодецького, що відзначався особливою сваволею та жорстокістю.

Важкі умови життя трудящих доповнювали стихійні лиха. 1849 року град вибив весь урожай жита й пшениці. Люди їли полову, багато повмирало тоді з голоду[2].

Напередодні реформи 1861 року у Варковичах було 102 селянські двори і 145 ревізьких душ. Землею володів місцевий поміщик. Селяни ледве животіли, жили в напівроззвалених халупах, а тим часом пан розкошував у двоповерховому кам'яному палаці, який мав понад 50 кімнат. Внаслідок реформи 1861 року селяни Варковичів були пограбовані. Вони здобули особисту волю, але земельне забезпечення переважної більшості їх було вкрай незадовільним. За уставною грамотою викупу підлягало 459 десятин землі. Селянам надавалася викупна позичка 9392 крб., яку вони повинні були сплачувати протягом 49 років по 363 крб. 54 коп. щороку, тобто 17 813 карбованців.

За участь у польському повстанні 1863 року власник Варковичів був виселений у Воронезьку губернію, а його конфіскований маєток став державним. Було конфісковано 4627 десятин землі (а всього у маєтку було 6845 десятин), фруктовий сад, корчму, броварню, бойню, 22 кам'яні лавки, трактир, два млини, риболовний ставок, палац[3]. У 1889 році господарями маєтку стали Ганна й Сергій Сабурови.

У другій половині XIX ст. під впливом розвитку капіталістичних відносин у Варковичах пожвавлюється ремесло й торгівля. У 1859 році містечко мало 102 двори, тут жили 1774 мешканці. Діяв шкіряний завод[4], шість разів на рік відбувалися ярмарки.

Наприкінці минулого століття поблизу Варковичів виникли чеське й польське поселення — Курдибань Варковицька і Курдибань Жорнівська. Мешканці їх, в основному землероби й дрібні ремісники, орендували поміщицьку землю[5].

Існували у Варковичах деякі навчальні заклади. 1855 року відкрили церковну школу. Ще 1844 року в панському маєтку працювала музична школа, куди потрапляли іноді й окремі обдаровані селянські діти, яких готували для кріпосного театру[6]. У 1868 році тут, нарешті, відкрили однокласне училище, в якому навчалося 40 хлопчиків і одна дівчинка.

---

[1] Городские поселения в Российской империи, т. 1. СПб., 1860, стор. 408.
[2] Житомирський облдержархів, ф. 159, оп. 1, спр. 386, арк. 13.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 818, спр. 221, арк. 6—7.
[4] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 1, стор. 396.
[5] Список населенных мест Волынской губернии, стор. 204.
[6] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 794, спр. 186, арк. 29—30, 43.

Під час першої світової війни містечко опинилося у прифронтовій смузі. Становище трудового населення стало ще гіршим. В селян реквізували худобу, для потреб фронту вирубували ліси. Селянські господарства занепадали. Все це викликало невдоволення політикою царського уряду.

Після лютневих подій 1917 року відбулися відкриті виступи проти буржуазно-поміщицької влади. У березні 1917 року до Варковичів прибули матроси з Петрограда. Вони провели у містечку волосний сход. Матроси закликали трудящих виступати проти Тимчасового уряду, не допускати реквізиції худоби, вирубки лісів. Наслідком цієї агітації було те, що 4 квітня 1917 року до голови реквізійної комісії 8-ї Туркестанської стрілецької дивізії з'явилася група жителів Варковичів. Вони вимагали повернути їм реквізованих корів й попередили, що далі такої сваволі не терпітимуть[1].

Велика Жовтнева соціалістична революція пробудила до нового життя мільйони трудящих людей. Селяни Варковичів за ленінським декретом у січні 1918 року поділили панську землю й ліси, встановили Радянську владу в своєму селі. 18 лютого до Варковичів вдерлися австро-німецькі війська. Було поновлено старі порядки. Селяни боролися проти поневолення, вони відмовлялися повернути землю поміщикові, здавати хліб окупантам. Щоб приборкати непокірних, у село було викликано загін гайдамаків.

На початку 1919 року група селян Варковичів зв'язалася з Дубнівською підпільною комуністичною організацією, очолюваною В. П. Рикуном. В селі створили партизанський загін, яким керував Ф. Л. Джус. Партизанів підтримувало місцеве населення[2]. Активними учасниками боротьби проти окупантів були С. Ф. Постельчук, Є. О. Кузьомка, К. В. Мельничук, В. Д. Смолевський.

У серпні 1919 року село окупували польські інтервенти. Під час громадянської війни через Варковичі проходили частини Першої Кінної армії. В липні 1920 року 6-а кавалерійська дивізія дістала наказ наступати на Варковичі в обхід Ровно з заходу. Кавалерійська бригада Г. І. Котовського і 45-а стрілецька дивізія мали завдання наступати на фланг 6-ї польської армії. Червоні кавалеристи з боєм форсували Горинь, визволили Острог, оточили 101-й та 106-й полки польської армії і погнали їх до Варковичів[3].

В середині липня 1920 року було відновлено Радянську владу у Варковичах, обрано комітет незаможних селян. За допомогою Дубнівського комітету комсомолу утворили комсомольську організацію.

З вересня 1920 року Варковичі опинилися під владою буржуазно-поміщицької Польщі. Уряд Пілсудського створив нестерпні умови для трудящих. Пани й куркулі забрали кращі землі. У цей період з жителів стягували понад 100 податків. Податкова система була побудована за класовим принципом. Наприклад, існував такий порядок стягування земельного податку: за ділянку до 5 га — 2,26 злотого з га, від 15 до 60 — 1,89 злотого, а понад 2 тис. га — 1,7 злотого.

За часів буржуазно-поміщицької Польщі неписьменність була звичайним явищем. З 300 чоловік українського населення Варковичів у середній школі навчався тільки один. У Варковицькій семирічній школі здобували знання 140 дітей заможних жителів Варковичів та навколишніх сіл.

Розгорталася самовіддана боротьба трудящих проти соціального й національного гноблення. Справжніми захисниками інтересів народу були комуністи. 1932 року рішенням Дубнівського повітового комітету КПЗУ у Варковичах було створено райком КПЗУ. До нього входили Н. А. Джус, О. М. Зайчук, С. О. Козійчук, С. І. Кейтель. Варковицький райком в усіх навколишніх селах мав осередки, які налічували 31 комуніста[4].

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 1, спр. 6041, арк. 1—4.
[2] Газ. «Селянська правда», 7 лютого 1920 р.
[3] И. В. Тюленев. Советская кавалерия в боях за Родину. М., 1957, стор. 191—192.
[4] АПП ЦК КП України, ф. 6, оп. 2, спр. 207, арк. 15.

Через два роки після створення райкому КПЗУ у Варковичах кількість комуністів у партосередках збільшилась вдвоє. В умовах підпілля вони вели велику пропагандистську роботу. Комуністи Варковичів розповсюджували твори Карла Маркса і В. І. Леніна серед трудящих свого та навколишніх сіл, організовували постановку п'єс, а виручені гроші передавали до фонду допомоги політв'язням. Варковицькі комуністи допомогли також страйкарям Дубнівської шевської фабрики, матеріально підтримавши їх голодуючі сім'ї.

Комуністи В. Й Вовчик, В. Д. Смолевський, С. І. Кейтель сміливо викривали колонізаторську політику імперіалістичної Польщі на окупованих землях, організовували виступи робітників і селян проти гнобителів. Хоч і лютували жандарми, проте під час революційних свят завжди з'являлись листівки із закликом до боротьби за возз'єднання з Радянською Україною.

Представник Варковицького райкому КПЗУ брав участь у нараді секретарів райкомів КПЗУ, яка, незважаючи на терор, відбулася у Дубні 1933 року[1]. З цього засідання він привіз радянські газети та різну політичну літературу. Посланці райкому розповсюджували ці матеріали в сусідніх селах і хуторах[2].

Починаючи з 1934 року, члени Варковицького РК КПЗУ збиралися на околиці Крилова в хатах С. Й. Вовчика та В. Д. Смолевського. Незабаром секретар Варковицького РК КПЗУ О. М. Зайчук був заарештований, але підпілля діяло. Прапор боротьби підняли інші товариші й пронесли його до світлого вересня 1939 року.

Активну участь у революційній боротьбі брала молодь. 1934 року у Варковичах створено райком комсомолу. На заклик Комуністичної Спілки Молоді Західної України трудящі Варковичів бойкотували буржуазні дитячі організації панської Польщі. 1935 року в Варковичах виникли два дитячі осередки «Піонер», їх організатором був С. В. Мельничук.

Трудящі під керівництвом комуністів не раз виступали проти поневолювачів. 1935 року відбулася відома першотравнева демонстрація трудящих Варковичів та навколишніх сіл. Щоб організовано провести її, за кілька днів перед тим до Варковичів прибув представник Волинського окружкому КПЗУ. Разом з Варковицьким райкомом склали план демонстрації, яка мала початися в селі Листвині й пройти через Білобережжя, Варковичі, Молодаву, Мирогощу в Дубно. Члени КПЗУ організували людей, підготували транспаранти й лозунги: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», «Хай живе злука Західної України з Україною Радянською!», «Хай живе Перше травня!», «Слава СРСР!», «Геть окупацію!».

Колона демонстрантів після виступу члена повітового комітету КПЗУ С. О. Козійчука вирушила за наміченим маршрутом. По дорозі до неї приєднувалися селяни, і вона зросла до трьох тисяч демонстрантів. Комсомолець С. М. Джус ударив у Варковичах у дзвін, щоб сповістити односельців про наближення демонстрації. Але підготувалася й поліція. Староста викликав сюди цілий загін. Поліцейські наказали демонстрантам розійтися. Коли ж вони не послухалися, поліція відкрила вогонь. Було вбито О. С. Вознюка із Варковичів та С. П. Вознюка з Білобережжя, 27 селян поранено.

Наступного дня до Варковичів прибув дубнівський староста. Наказавши зігнати на майдан перед церквою людей, він зажадав видачі організаторів маївки. Та повернувся староста до Дубна ні з чим.

Через кілька днів почалися масові арешти. У Варковичах і сусідніх селах поліція вдалася до пацифікації, внаслідок якої було зруйновано 70 хат селян та 110 осіб потрапило до в'язниці[3].

Ця трагічна подія яскраво відображена в народній пісні-думі, яка довго жила у пам'яті селян Дубнівського повіту.

---

[1] Боротьба трудящих Волині за возз'єднання з Радянською Україною, ч. 2, стор. 84.
[2] Газ. «Червоний прапор», 22 червня 1968 р.
[3] Газ. «Червоний прапор», 19 жовтня 1969 р.

...То ж нас бідних варковчан
Та й на лавку клали
І по сотні, а то й більше
Канчуків давали.
Били, тяжко катували,
Сіллю рани посипали,
Щоб ми панам корились,
Прав своїх не вимагали.
А ми панам не корились
Й коритись не будем,
Свою владу Радянськую
Все одно здобудем.
Нам навіки із Москвою
Жити й працювати,
Шлях новий до комунізму
Разом прокладати[1].

Пілсудчикам не вдалося зламати волелюбний дух народу. Підпілля жило, діяло, боролось. Вже через місяць після кривавих подій у Варковичах ЦК КПЗУ видав листівку, в якій гнівно таврував насильство, закликаючи трудящі маси до боротьби. Комуністи вимагали припинення пацифікації, покарання організаторів кривавої розправи, закликали створювати фонд допомоги рідним полеглих і тяжкопоранених. «Не вільно нам допустити,— говорилося у зверненні,— щоб фашизм безкарно гуляв. Тільки в одноцілому фронті переломимо терор фашистських окупаційних банд». Листівка закінчувалась словами: «Хай живе робітничо-селянський уряд!»[2].

Мрії варковицьких трудівників про вільне щасливе життя збулися у вересні 1939 року. Селяни 18 вересня хлібом-сіллю зустрічали частини 45-ї стрілецької дивізії Червоної Армії, квітами встеляли шлях радянським танкам.

У селі почалось нове життя. Головою волосного комітету був обраний В. Д. Смолевський, а першим головою сільради — Н. А. Джус. Селяни поділили поміщицькі землі. У 1940 році почалось кооперування сільського господарства. Незаможники об'єднались у два колгоспи — ім. Паризької комуни та ім. 8 Березня[3]. Цього ж року у Варковичах створено МТС.

Колгосп ім. Паризької комуни, очолюваний Н. А. Джусом, був одним з найбільших у районі. В перший рік існування він об'єднував 180 господарств. На усуспільнених землях тоді засівали 40 га цукровими буряками, на 28 га садили картоплю. Колгосп мав пасіку[4].

Зі встановленням Радянської влади відкрили школу, клуб. 16 березня 1941 року закінчився кущовий огляд самодіяльності, на якому виступив також драматичний гурток Варковичів, який показав п'єсу І. Карпенка-Карого «Безталанна». Жюрі визнало гурток кращим і надало йому право представляти своє село на обласній олімпіаді художньої самодіяльності.

22 червня 1941 року над Варковичами з'явилися фашистські літаки. Впали на село перші бомби, всі будинки колгоспів були зруйновані, центр села спустошено, 23 чоловіка загинули, десятки сімей позбулися житла.

Наприкінці червня село зайняли гітлерівці. Наступили чорні дні фашистської окупації. За цей час Варковичі зазнали великих людських втрат. Більша частина села була знищена. 22 чоловіка фашисти розстріляли в ровенській тюрмі, близько 70 чоловік вивезли у фашистську неволю[5], у варковицькому гетто було вбито 2495 мирних жителів[6]. Масовий розстріл населення відбувся 7 жовтня 1942 року.

[1] Журн. «Жовтень», 1955, № 11, стор. 78—79.
[2] Боротьба трудящих Волині за возз'єднання з Радянською Україною, ч. 2, стор. 234.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 42, арк. 45—46.
[4] Газ. «Дубнівська правда», 20 травня 1941 р.
[5] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 1, спр. 3, арк. 6, 62.
[6] Ровенський облпартархів, ф. 4054, оп. 1, спр. 37, арк. 9.

В цій кривавій акції разом з фашистами брали участь поліцаї з українських націоналістів. Переважна більшість загиблих у той трагічний день — жінки, діти, люди похилого віку[1].

6 лютого 1944 року село визволила Червона Армія. Жителі Варковичів активно стали на захист Батьківщини. Понад 250 чоловік воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни.

В перші дні після визволення відновила роботу сільська Рада. 1 вересня відкрилася початкова школа[2]. В ній навчалося 43 учні. Вчителі активно включилися у роботу, залучаючи дітей шкільного віку до навчання. Багато зробили вони і для ліквідації неписьменності, в розвитку культури на селі, допомагали органам державної безпеки боротися з бандами націоналістів.

В 1946 році жителі села першими в Дубнівському районі вирішили відновити колгосп. Створилась ініціативна група. Сільські активісти, члени цієї групи, розповідали селянам про перевагу колгоспного ладу над одноосібним господарюванням. Надійшло 22 заяви, було скликано збори, обрано правління колгоспу на чолі з А. С. Фридманським. Молодому колгоспу виділили 100 га землі.

Розгорнула свою роботу і Варковицька МТС, яка була опорою багатьох колгоспів Дубнівського району. Велику увагу політико-організаторській роботі серед населення приділяв політвідділ МТС. В МТС були організовані жіночі тракторні бригади. Згодом машинно-тракторна станція побудувала типову майстерню, електростанцію та інші виробничі приміщення[3]. 1944 року почало працювати Варковицьке сільське споживче товариство.

Міцніло господарство колгоспу. Поліпшувалась організація праці, зростала врожайність, збільшувалась оплата. В 1954—1956 рр. колгосп достроково виконав план хлібоздачі, заготівлі яєць, молока. Провідною технічною культурою в господарстві стали цукрові буряки. Уже в 1957 році було зібрано їх в середньому по 320 цнт з гектара[4].

Постійну допомогу хліборобам подавала державна сортодільниця, розташована на території села. За участю науковців впроваджувалися кращі високоврожайні районовані сорти зернових культур.

Трудівники артілі одними з перших у районі почали вирощувати просапні культури без затрат ручної праці. 1958 року в колгоспі було дві комплексні механізовані ланки, одна з них, очолювана П. М. Адамчуком, без затрат ручної праці обробляла 100 га кукурудзи. На колгоспних ланах працювали 16 тракторів, 11 комбайнів. Багато зусиль докладали трудівники артілі до розвитку тваринництва, і 1958 року артіль виробила по 36,8 цнт м'яса та по 217 цнт молока на 100 га сільськогосподарських угідь. А вже у 1959 році було вироблено 76 цнт м'яса і 266 цнт молока. Доярки артілі надоювали по 2500—3000 кг молока від корови[5]. Дбаючи про підвищення продуктивності молочного стада, артіль у 1959 році придбала 51 висококодійну корову.

Великий трудовий вклад у розвиток тваринництва внесли Є. Й. Кузьмич та П. П. Берчун. Вони почали доглядати по 50—60 свиноматок та вирощувати по 500 і більше поросят[6]. З 1959 року у кол-

Хлібопекарня в с. Варковичах. 1972 р.

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 1, спр. 3, арк. 62.
[2] Там же, ф. Р-2, оп. 4, спр. 79, арк. 14.
[3] Газ. «Дубнівська правда», 1 травня 1960 р.
[4] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 2, спр. 10, арк. 48, спр. 11, арк. 38.
[5] Газ. «Дубнівська правда», 25 березня 1959 р.
[6] Газ. «Дубнівська правда», 25 жовтня 1960 р.

В торговому центрі, с. Варковичі. 1972 р.

госпі почався наступ на заболочені землі. Наполегливість людей, їх старанна праця завершилися успіхом. Болота перетворилися на родючий грунт.

У 1960 році в колгоспі було застосовано поточноперевалочний метод збирання цукрових буряків. Колгосп зібрав, завдяки механізованому обробітку та потужній збиральній техніці, по 326 цнт буряків з кожного га при зобов'язанні 300. Перша рільнича бригада одержала по 450 цнт на круг із 130 га. Заслуга у вирощуванні такого врожаю належить ланковим Г. І. Бондарук, Г. І. Козачук та М. М. Шегедин[1]. Рубіж передовиків через кілька років наполегливої праці став надбанням усього трудового колективу.

На поля, ферми колгоспу прийшла нова техніка. Майже всі сільськогосподарські процеси механізовані. Добре потрудилися механізатори. Вже 1960 року тракторна бригада першою в колгоспі завоювала звання бригади комуністичної праці.

За видатні успіхи у ювілейному 1967 році багато колгоспників і службовців села відзначено урядовими нагородами. Трактористи О. П. Чернецький та О. С. Ганжук нагороджені орденом Леніна.

Достроково виконавши завдання восьмого п'ятирічного плану, Варковицький колгосп ім. Паризької комуни, відділення «Сільгосптехніки» та місцеве сільське споживче товариство виробили понадпланової продукції більш як на 1180 тис. карбованців.

У 1970 році колгосп довів виробництво м'яса до 94,8 цнт, а молока до 363 цнт на 100 га сільськогосподарських угідь. Піднесення землеробства й тваринництва сприяло зростанню грошових доходів колгоспу з 121 тис. крб. в 1953 до 1325 тис. крб. в 1970 році.

За успіхи в розвитку сільського господарства та перевиконання планів восьмої п'ятирічки, коли колгосп одержав зернових по 32,2 цнт, цукрових буряків — 500 цнт, картоплі — 115 цнт з га, орденами й медалями відзначені багато виробничників. Головний агроном колгоспу І. С. Сірук нагороджений орденом Леніна. Ланкова Г. І. Бондарук та бригадир О. М. Зайчук удостоєні ордена Жовтневої Революції.

Розвинувся, зміцнів колгосп. Тепер за ним закріплено 3555 га земельних угідь. Серед зернових культур переважають пшениця й жито. В першому році дев'ятої п'ятирічки урожайність зернових досягла 35 цнт з га, а цукрових буряків 382 цнт. На оснащенні колгоспу тепер 22 трактори, 9 комбайнів, 24 автомашини. Вжито заходів до забезпечення господарства висококваліфікованими спеціалістами. В колгоспі працюють 2 агрономи, 2 зоотехніки, ветеринар, інженер та інші фахівці. Завдяки цьому господарювання стало науково обгрунтованим.

Рік у рік розширюється будівництво. Протягом восьмої п'ятирічки споруджено 5 тваринницьких приміщень, 5 зерносховищ, гараж, 3 впорядковані будинки для

[1] Газ. «Дубнівська правда», 12 листопада 1960 р.

Загальний вид с. Варковичів. 1972 р.

тваринників. Неподільні фонди колгоспу виросли з 121 тис. крб. в 1964 році до 1,8 млн. крб. у 1970 році. В 1971 році трудівники полів виростили небувалий урожай. Механізований загін Варковицького відділення «Сільгосптехніки» річний план виробництва і реалізації продукції виконав 5 грудня 1971 року.

Значну допомогу колгоспу за післявоєнні роки подавала Варковицька МТС. За успіхи в роботі її директор М. М. Науменко у 1958 році нагороджений орденом Леніна[1]. Згодом МТС було реорганізовано в ремонтно-технічну станцію, на базі якої тепер працює Дубнівське районне об'єднання «Сільгосптехніка» з відділенням у Варковичах. Великі досягнення мали його працівники у ювілейному 1967 році. Вони стали переможцями і здобули першість по Україні. Комсомольсько-молодіжна бригада відділення на честь 50-річчя Великого Жовтня нагороджена Червоним прапором ЦК ВЛКСМ. У 1971 році тут працювало близько 400 робітників, технічна база складалася з 44 тракторів та 109 автомашин.

Сільське споживче товариство у Варковичах перевиконує плани товарообороту. За 1970 рік сільські торгові точки продали населенню товарів на суму 2915 тис. крб. У підпорядкуванні ССТ — сільський універмаг, культмаг, два продовольчі, господарський та комісійно-продовольчий магазини, їдальня, будинок побуту.

З кожним роком зростає добробут жителів села. У 1955 році село радіофіковане, в 1963 — електрифіковане. За роки восьмої п'ятирічки упорядковано центр та вулиці села, прокладено близько 2 км тротуару. Працюють лазня, перукарня, на колгоспних фермах і у відділенні «Сільгосптехніки» є водогін, зведено понад 200 нових будинків.

У селі діє лікарня, амбулаторія, зубопротезний кабінет, рентгенологічний кабінет, фельдшерський пункт при відділенні «Сільгосптехніки». В 1963 році відкрилися дитячі ясла. Тепер тут виховується 45 дітей.

Велику роль в культурному житті села відіграє Варковицька середня школа, де оволодівають знаннями 544 дітей. Їх виховують та навчають 39 учителів з вищою та середньою спеціальною освітою. 35 учнів здобувають освіту в школі сільської молоді. Вихованці школи за активну участь у сільськогосподарському виробництві й вирощуванні високих врожаїв 1955 року були учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві і одержали медаль. З 1962 року при школі створений інтернат.

В селі є також музична семирічна школа. За післявоєнні роки з Варковичів вийшло понад 55 спеціалістів з вищою освітою, серед них 16 учителів, 11 інженерів, 4 агрономи, 5 ветеринарів, 3 лікарі, 5 офіцерів Радянської Армії. Є. А. Пасічник — кандидат філологічних наук.

Понад 25 років минуло відтоді, як у селі Варковичі створено бібліотеку. Спочатку в ній було 1600 книг і 180 читачів. У 1972 році у фондах бібліотеки налічу-

---

[1] Газ. «Дубнівська правда», 1 травня 1960 р.

валося понад 10 тис. книг. Її послугами користується 1200 читачів. 1963 року бібліотека відзначена дипломом відмінної роботи. Крім того, в селі є бібліотека у відділенні «Сільгосптехніки» та в школі, кожна з них має понад 2 тис. книг.

В будинку культури Варковичів працюють п'ять гуртків художньої самодіяльності. Сільські аматори неодноразово виступали на сцені районного будинку культури і в обласному центрі. В роботі гуртків бере участь близько 100 представників інтелігенції, колгоспників та робітників. Будинку культури присвоєно звання закладу культури відмінної роботи.

Протягом післявоєнних років зросли лави сільської первинної парторганізації. Тепер є партійні групи в чотирьох рільничих бригадах. На території села створені п'ять партійних організацій, які об'єднують 138 комуністів. У сільських комсомольських організаціях і групах — 251 комсомолець. У селі є групи ДТСААФ, жіноча рада та інші громадські організації.

Варковицька сільська Рада в своєму складі нараховує 40 депутатів. З них 26 колгоспників та 14 робітників і службовців. Кращих виробничників — телятницю Т. С. Кузьмич, ланкову Г. І. Козачук та керуючого відділенням «Сільгосптехніки» М. З. Зайця було обрано депутатами Дубнівської районної Ради депутатів трудящих. Депутати сільської Ради і виконком основну увагу спрямовують на зміцнення сільськогосподарського виробництва, економіки, розвиток освіти, культури, охорони здоров'я та благоустрою сіл. На культурні потреби 1971 року витрачено 16 159 крб., на освіту — понад 100 тис. крб., на охорону здоров'я — 6084 крб. Того року було виплачено 97 520 крб. пенсій.

Йдучи назустріч 50-річчю утворення СРСР, трудівники Варковичів домоглися значних результатів. За 6 місяців 1972 року місцевий колгосп виробив по 47 цнт м'яса та по 233 цнт молока на 100 гектарів.

На виробничих об'єктах колгоспу проведено огляд літератури «В сузір'ї республік-сестер цвіте Радянська Україна». У будинку культури відбувся вечір «Комуністична партія — організатор Союзу РСР».

У центрі села встановлено пам'ятник односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни. Тут завжди живі квіти.

Трудящі села впевнено дивляться в своє майбутнє. Запорукою цієї впевненості є відданість справі комунізму, величну будову якого зводять також і працьовиті руки жителів Варковичів.

П. І. КИРИЛЕНКО, І. П. ПЕСТОНЮК

ВЕ́РБА

Верба — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Ікви, за 20 км від районного центру. Залізнична станція. Дворів — 860, населення — 3154 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Білогородка, Забірки, Кам'яна Верба, Рідкодуби, Софіївка Перша, Софіївка Друга, Стовпець.

Місце, де розташована Верба, було заселене з давніх-давен, про що свідчать знахідки крем'яних знарядь доби ранньої бронзи. Перша згадка про Вербу є в акті 1442 року про подарування її великим князем литовським українському шляхтичеві Данилкові Мукосієві[1]. В акті Кременецького замку 1545 року зазначено, що власники сіл Берега та Верби утримували одну з городень (дерев'яне укріплення,

[1] ЦНБ АН УРСР, Відділ рукописів, № 1847.

встановлене на замкових мурах) Кременецького замку. Всі кошти на виготовлення й ремонт цієї городні стягалися з вербівських та березьких селян[1].

Вербівські селяни виконували тяжкі повинності. Якщо 1552 року одиницею відбування повинностей було дворище, то після 1557 року такою одиницею визначалося волочне господарство. Основною формою повинностей була грошова рента. Крім того, селяни відробляли панщину по три дні на тиждень, а також давали феодалам «бджільну десятину», були зобов'язані купувати хмільні напої в корчмі, яку пан віддавав в оренду лихварям[2].

До соціального гніту приєднувався і національно-релігійний. Українське населення рішуче протидіяло наступу католицької реакції. Проти запровадження церковної унії виступала й частина українських шляхтичів. У боротьбі проти унії на початку XVII ст. активну участь брала Тетяна Малинська з Верби. Під час перебування у Львові 1610 року вона записалася до членів Львівського братства й подавала йому матеріальну допомогу аж до своєї смерті (1618 рік). Син Тетяни і Матвія Малинських — Данило був одним з керівників Луцького й Кременецького братств, організатором школи й друкарні в Кременці[3].

В першій половині XVII ст. Верба стала центром волості. За податковим реєстром 1629 року тут було 106 димів, у т. ч. 13 хат кріпаків, які мали лише невеликі ділянки орної землі або городи, 93 хати «челяді» (слуг) та «вбогих людей»[4]. На той час Верба вважалася одним з найбільших сіл Волині. Французький дипломат У. Вердум, який проїжджав через Вербу 1671 року, згадує, що тут були велика церква й замок, укріплений земляними валами, і що шлях з Верби на Птичу йшов по довгій греблі, насипаній через озеро й луки. Греблю, як і замок, споруджували селяни-кріпаки.

На початку XVIII ст. власники Верби Малинські добилися привілею: їм дозволили заснувати містечко і влаштовувати в ньому ярмарки. В західній частині Верби, де сходилися шляхи, що вели в напрямі Кременця, Дубна, Козина і Бродів, звели ратушу, будинки заїздів. Містечко оточили земляним валом[5]. Частина Верби, що містилася поза межами валу, і надалі лишилася на становищі села.

Поступово змінювався склад населення Верби. Зростала кількість крамарів, шинкарів. З ремісників переважали ковалі, шевці, столяри, теслярі.

До 30-х років XIX ст. у Вербі існували цікаві за своєю архітектурою будинки двох заїздів: з ганками, балконами, широким проїздом по осі будинку й критими гонтом дахами, що спиралися на дерев'яні колони. Мурований будинок ратуші наприкінці XIX ст. частково розібрали, а частину його перебудували.

Пам'ятками української народної архітектури були також дерев'яна дзвіниця церкви Онуфрія на передмісті, поблизу валу (споруджена 1737 року, існувала до 60-х років XIX ст.) і Троїцька церква в сільській частині (збудована на місці попередньої 1774 року, розібрана близько 1902)[6]. В обох були цінні зразки народного станкового живопису, але вони загинули через недбальство духівництва, яке не цінувало пам'яток старовини. 1895 року місцевий краєзнавець Г. І. Ісаєвич виявив на хорах старої церкви цінну рукописну книгу і склав її докладний опис. Як виявилося, у Вербі збереглася копія знаменитого «Апостола» Ф. Скорини, що її виконав 1593—1594 рр. у с. Теслугові Тихоненя. Рукопис, прикрашений орнаментом у стилі українських народних вишивок, зберігається нині у фондах Державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка у Харкові.

---

[1] Źródła dziejowe, t. 6. Warszawa, 1877, стор. 98; Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, т. 4, стор. 210.

[2] Волинський облдержархів, ф. 382, оп. 3, спр. 1, арк. 161.

[3] Я. Д. Ісаєвич. Братства та їх роль у розвитку української культури в XVI—XVIII ст., стор. 49, 192.

[4] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 104.

[5] Волинський облдержархів, ф. 382, оп. 3, спр. 1, арк. 161.

[6] Там же.

Подорожуючи до Угорщини й Австрії в 1750 та 1753 рр., Вербу відвідав український філософ і поет Г. С. Сковорода.

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Верба увійшла до складу Дубнівського повіту Волинської губернії. Через Вербу пройшов поштово-пасажирський тракт. Тут була тоді поштова станція.

В першій половині XIX ст. становище селян у Вербі стало особливо нестерпним. У березні 1847 року селяни Вербського маєтку звернулися зі скаргою до волинського генерал-губернатора. В ній ішлося про те, що їх обтяжують непосильною працею, не даючи відпочинку і в святкові та недільні дні[1]. Пани карали селян різками за будь-яку провину, а того, хто не «розкаювався» після різок, віддавали в солдати, виселяли до іншого маєтку[2]. В 1859 році розглядалася судова справа про смерть селянина Верби Братійчука, якого було забито різками за несплату податку[3].

В результаті скасування кріпосного права селяни отримали наділи по 12 десятин. Цієї кількості землі в умовах низької культури землеробства ледь вистачало для підтримання прожиткового мінімуму. Більшість землі лишилася в руках поміщиків. За даними 1865 року, власник Вербівського маєтку (містечко Верба, частина сусідніх сіл Стовпця і Білогородки) мав 4498 десятин землі[4]. Поміщик одержував прибутки від шинку й крамниць, від двох водяних млинів, гуральні, броварні, тартака, з пасіки, з чиншу за земельні ділянки, на яких стояли будинки ремісників та крамарів у містечку. За участь у польському повстанні (1863 р.) він був висланий до Воронезької губернії і тому продав Вербівський маєток багатому купцеві, за наказом якого по-хижацькому вирубували навколишні соснові бори. У нього маєток придбав колишній казанський губернатор О. Гейнц, який продав решту лісів на паливо та будівельний матеріал у зв'язку з спорудженням 1873 року залізничної колії Здолбунів—Радзивилів. Джерелом прибутків для поміщика також було виготовлення смоли й дьогтю[5]. За тих часів біля Верби виріс присілок, що зберіг назву Смолярня.

Скасування кріпацтва, спорудження залізниці спонукали поміщиків переводити господарство на капіталістичні рейки. У Вербі створили одну з найбільших на Волині плантацій хмелю, спорудили сушарню і «сіровню» для сіркування хмелю за найновішим на той час методом. Плантація, млин на Ікві та інші фільваркові підприємства давали великі прибутки. Але поміщикові цього було мало, і він продавав т. зв. корчунки (землі, які залишились після вирубки лісів).

У зв'язку з адміністративною реформою, здійсненою після скасування кріпацтва, Верба 1866 року стала центром волості[6]. Поступово зростало населення. Якщо 1859 року тут було 89 дворів, де проживало 693 чоловіка, то за переписом 1897 року у Вербі налічувалося 1530 мешканців[7] з них більш як дві третини становили селяни, решту — крамарі й ремісники, що мешкали в містечку.

Частина селян візникувала, доставляючи у Вербу для сплаву ліс з Кременецького повіту, молодь все літо працювала на поміщицькій плантації хмелю. Однак основним заняттям селян лишалося рільництво. Як і в старовину, сіяли найбільше жито й овес, а також просо, ячмінь, пшеницю, горох та гречку. У неврожайні роки у багатьох селян не вистачало хліба на весь рік[8].

З часом дещо змінився характер промислів. Наприкінці XIX — на початку XX ст. у Вербі вже не було смолярні, гуральні і броварні, натомість тут

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 355, спр. 123, арк. 8—9.
[2] Житомирський облдержархів, ф. 159, оп. 1, спр. 388, арк. 17.
[3] Ровенський облдержархів, ф. 370, оп. 3, спр. 510, арк. 1—90.
[4] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 817, спр. 376, арк. 11.
[5] Там же, оп. 48, спр. 325, арк. 111.
[6] Там же, оп. 305, спр. 82, арк. 58.
[7] Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей..., стор. 19.
[8] Житомирський облдержархів, ф. 159, оп. 1, спр. 388, арк. 17.

відкрили фабрику паперу, запрацювали торфорозробки. Фабрики у Вербі та в сусідніх Миньківцях виготовляли з осики масу, яку в рулонах або в рідкому стані відвозили до Рудні-Почаївської, де переробляли на папір. На фабриці майстер-папірник і 5—8 робітників щодня виготовляли 70—80 пудів маси. Середній місячний заробіток становив 12—15 крб. при 12—14-годинному робочому дні. Такими ж важкими були умови праці на торфорозробках, де спершу працювали сезонні робітники з Чернігівщини, а згодом сюди стали найматися й малоземельні селяни з Верби.

1846 року у Вербі побував як член Археографічної комісії Т. Г. Шевченко. У повісті «Варнак» він писав: «Из Кременца пошел я через село Вербы в Дубно, а из Дубна на Острог, Корец и на Новгород-Волынский...»[1]. У селі Білогородці 1864 року народився український і польський ботанік Й. К. Пачоський.

На початку XX ст. Верба продовжувала лишатись волосним центром. Тут були поштова станція, фельдшерський пункт, позико-ощадна каса, споживче товариство, трактир. На рік відбувалось 3 ярмарки[2].

Селяни, доведені до відчаю тяжкими умовами життя, виступали проти гноблення. В липні 1903 року відбувся виступ 300 селян Верби. Найбільш активними учасниками заворушення були місцеві жителі І. Лущанський, Д. Лушевський, Є. Рачинський, Т. Хомяк. Обурення селян викликало розпорядження дубнівського повітового справника продати їх майно за недоїмку. Для придушення виступу у Вербу було викликано близько 100 поліцейських. Забравши худобу, селяни покинули село й пішли в ліс. При спробі властей відібрати худобу, селяни, озброєні кілками, кинулись на урядників і сотських. Деяких з них побили. На умовляння селяни відповіли: «Якщо ви хочете, щоб заплатили гроші, то пишіть царю, хай нам пришле гроші, тоді ми заплатимо недоїмки»[3].

Діяльність органів державної влади була спрямована на те, щоб тримати селян у покорі й темряві. На кінець XIX ст. велика кількість мешканців Верби і переважна більшість мешканців сусіднього села Стовпця, що входило у Вербівську парафію, були неписьменними. 1895 року селяни Верби ухвалили відкрити школу, однак ніяких коштів на її утримання не було. Лише 1905 року у Вербі було відкрито школу міністерства освіти, яку 1908 року перетворили на двокласну. Ця школа містилася у приватному приміщенні. Вчителів було три, учнів 107, з них лише 32 дівчинки[4].

Під час першої світової війни Верба перебувала у прифронтовій смузі. Російсько-австрійський фронт проходив по річці Ікві за півтора кілометра від населеного пункту. В 1915—1916 рр. Вербу тимчасово окупували австрійські війська, які завдали селу великої шкоди. Понад 40 будинків селян окупанти розібрали для спорудження укріплень. 1916 року містечко визволили російські війська.

Після перемоги Жовтневої революції порядок у Вербі підтримували революційно настроєні солдати місцевого гарнізону та селяни. Посилилася більшовизація військових частин 32-го корпусу, що перебували у Вербі. Це мало великий вплив і на місцеве населення, яке підтримало встановлену у Вербі в січні 1918 року Радянську владу. Але в лютому село захопили австро-німецькі окупанти, а згодом — петлюрівці. Жителі села боролись проти ненависних порядків.

У червні 1919 року, після визволення Верби від петлюрівців частинами Таращанської бригади Першої Української радянської дивізії, тут було відновлено Радянську владу. Але у першій половині серпня 1919 року Вербу окупували польські війська. Для села настали тяжкі часи. До Верби прибув каральний загін. Трудящі не корилися окупантам. В політичному зведенні штабу Південно-

[1] Т. Г. Шевченко. Повне зібрання творів, т. 2. К., 1963, стор. 139.

[2] Весь Юго-Западный край, стор. 741.

[3] Революция 1905—1907 гг. на Украине. Сборник документов и материалов, т. 1. К., 1955, стор. 217—218.

[4] Памятная книжка дирекции народных училищ Волынской губернии на 1912 г., стор. 197.

Західного фронту про стан польських військ і настрій населення в окупованих районах України від 22 лютого 1920 року йдеться про повстання населення Верби проти польських окупантів. У селі в умовах окупації було створено Раду[1].

В другій половині липня 1920 року частини Першої Кінної та 14-ї армій визволили Вербу від польських інтервентів. У серпні 1920 року тут перебував польовий штаб Першої Кінної армії. В будинку, де стояв штаб, тепер відкрито кімнату бойової і трудової слави середньої школи-інтернату.

З липня 1920 року в Вербі діяв волосний ревком, який очолював житель села Г. М. Лиховенко. Ревком робив усе потрібне, щоб сприяти діям Першої Кінної армії. З перших днів своєї організації Вербський волревком турбувався про трудове населення Верби. Так, організували видачу лісу населенню на забудову, адже багато селян жило тоді в землянках. В селі працював також комітет незаможних селян, головою якого був О. Ф. Космачук. Комнезам націоналізував млин, допомагав вдовам-солдаткам.

У Вербі почав діяти комсомольський осередок, організатором якого став М. Михальченко. У своїх спогадах про утворення комсомольських організацій на території Дубнівського повіту, куди входила і Вербська волость, він писав: «Протягом липня і серпня (1920 р.) в кожному волосному центрі був створений комсомольський осередок. Сільські комсомольці зразу ж включились у роботу по зміцненню Радянської влади на селі, допомагали збирати хліб...»[2].

В серпні 1920 року в село був присланий ветеринар. Вживалося заходів до ліквідації чуми, ящура та інших епідемічних захворювань худоби[3].

У вересні 1920 року містечко захопили польські інтервенти, Верба стала центром Вербської гміни Дубнівського повіту Волинського воєводства буржуазної-поміщицької Польщі. Як і раніше, вона складалася з містечка Верби і однойменного села. За переписом 1921 року, у селі Верби налічувалося 211 будинків та 1192 чоловіка населення, в містечку Верби — 56 будинків та 402 жителі[4]. За своїм складом населення Верби було багатонаціональним. Тут проживали українці, росіяни, чехи, євреї, поляки, угорці, цигани.

Буржуазно-поміщицький уряд не дбав про розвиток економіки на західноукраїнських землях. Вони являли собою аграрно-сировинні придатки промислових центрів Польщі. Більше половини землі у Вербі належало великим землевласникам, куркулям, духівництву, осадникам. 13 вербівських куркулів володіли по 20—35 га, а переважна більшість селян мала по 1—2 га землі. Газета «Сель-Роб» 8 лютого 1931 року повідомляла про становище населення Верби: «Село бідне, землі мало, піскувата, маловрожайна. Найкращі землі загарбали осадники. Багатії влітку використовують сільських злидарів так: за 16 годин праці платять від 80 до 160 грошів, а взимі від 40 до 80 грошів».

Підприємства у Вербі були напівкустарними. Це — фабрика, що виробляла вату, тартак, три млини, смолярне і молочне підприємства. Важко жилося робітникам. Їх робочий день тривав 16 годин. За тяжку, виснажливу працю трудівники одержували мізерну плату. Борючись за свої права, в липні 1933 року страйкували робітники лісопильного заводу. У липні 1939 року 130 робітників тартака покинули роботу, вимагаючи виплатити їм заробітну плату за три тижні. Вони повернулися до роботи 6 липня, коли власник виплатив заборгованість[5].

Лише 1926 року в селі запрацювала школа, в якій навчалося польською мовою близько 100 учнів, переважно діти куркулів. Але більшість населення лишалася неписьменною. У Вербі не було культосвітніх закладів, лікарні. Тут проживав фельдшер, який мав приватну практику.

---

[1] Гражданская война на Украине, т. 2, стор. 762, 763.
[2] Газ. «Червоний прапор», 28 вересня 1958 р.
[3] ЦДАРА, ф. 27809, оп. 1, спр. 1, арк. 1—3.
[4] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. 9, стор. 12.
[5] За волю народну, стор. 253.

18 вересня 1939 року під час визвольного походу Червоної Армії на західноукраїнські землі над Вербою замайорів червоний прапор. Радісно вітали жителі своїх визволителів. Був створений селянський комітет. Комітет чимало зробив для налагодження нормального життя в селі, підготовки до виборів у Народні Збори Західної України. В січні 1940 року Верба стала центром Вербського району Ровенської області.

Трудящі Верби відчували себе повноправними господарями нового життя, вони з натхненням брали участь у соціалістичних перетвореннях. Були націоналізовані торфопідприємства, лісопильний завод, що згодом перетворилися в деревообробну й паркетну фабрики. Почали працювати промкомбінат, харчокомбінат. Покладено край несправедливому розподілу землі. Після її націоналізації селяни Верби отримали безплатну допомогу насінням та сільськогосподарський реманент. На 1 червня 1941 року 397 дворів Верби мали 1630 га землі.

Поліпшилося матеріальне становище трудящих, зросли їх культурні потреби. 1940 року в селі відкрили неповну середню школу. 449 дітей селян дістали змогу навчатися рідною мовою[1]. Здобували знання не тільки діти, але й їх батьки. Понад 250 жителів за короткий час за допомогою вчителів навчилися писати і читати. В 1940 році було розпочато будівництво будинку культури і лікарні. В березні того року відкрили кінотеатр.

Всі ці перетворення здійснювалися під керівництвом партійної організації, утвореної у Вербі 1940 року. Тоді ж виникла комсомольська організація. Першими комсомольцями стали В. Й. Бацовський, В. П. Матвієнко. Секретарем осередку було обрано М. О. Нечипорук, трактористку-ударницю, яка працювала на будівництві шосейної дороги.

Віроломний напад фашистської Німеччини на Країну Рад перервав вільну й мирну працю жителів села. В перші дні війни в районі Верби розгорнулися запеклі бої частин 8-го механізованого корпусу під командуванням генерала Д. І. Рябишева з фашистським танковим угрупованням Клейста[2]. 27 червня ударна група військ на чолі з М. К. Попелем на марші розгромила танкову дивізію гітлерівців, захопила її штаб, десятки танків і сотні фашистів[3]. Мужність і героїзм радянських танкістів забезпечили зміцнення фронту на лінії Верба—Птича—Дубно[4].

Ці кровопролитні бої затримали на тиждень просування фашистських військ на Київ. Фашисти захопили село, запровадивши у Вербі жорстокий окупаційний режим, знищили радянські установи, пограбували магазини, склади.

За роки окупації населення зазнало великої наруги. Чимало юнаків і дівчат силоміць вивезли до фашистської Німеччини, багатьох закатували і розстріляли. За зрив заходів окупаційних властей ув'язнили й розстріляли 12 службовців різних установ. Влітку 1942 року фашисти схопили 350 жителів Верби, яких вивезли і розстріляли[5]. Вже після війни в селі виявлено три ями з останками мирних радянських людей, розстріляних фашистами. В 1943 році біля села сталися жорстокі сутички партизанських підрозділів під командуванням Андрєєва з окупантами і українськими націоналістами[6].

В лютому 1944 року в районі Верби з метою уточнення обстановки побували розвідники 1-ї Української партизанської дивізії ім. С. А. Ковпака[7].

Під могутніми ударами радянських військ німецько-фашистські орди панічно відступали на захід. Березневого ранку 1944 року частини 172-ї Павлоградської стрілецької ордена Суворова 2-го ступеня дивізії і 8-ї гвардійської кавалерійської

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 2, оп. 2, спр. 62, арк. 4.
[2] Л. Є. Кизя. Народні месники, стор. 23.
[3] Г. Пенежко. Записки советского офицера. М., 1957, стор. 98.
[4] Год 1941. Юго-Западный фронт. Львов, 1970, стор. 149.
[5] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 1, спр. 3, арк. 71, 138.
[6] Тернопільський облпартархів, ф. 1, оп. 2, спр. 15, арк. 63–65.
[7] АІІП ЦК КП України, ф. 63, оп. 1, спр. 3, арк. 280.

дивізії 1-го Українського фронту зав'язали бої за Вербу. Підрозділ під командуванням Кривоносенка вів бої на підступах до села. Чудеса героїзму виявили офіцер Болтенко, сержант Степанов, рядові Щербина, Клець, Келадзе, Бонденко та сотні інших бійців. Вони відбили дві навальні атаки ворога підряд. Проти радянських військ були кинуті танки. Тоді у бій вступили артилеристи. Влучним вогнем вони знищили 5 танків. Переслідуючи ворога, рота Кривоносенка вела вуличні бої у Вербі. 21 березня 1944 року село було визволено[1]. В боях за нього загинуло 579 радянських воїнів. Їх поховано на меморіальному кладовищі, яке любовно доглядають трудівники Верби.

Радісно зустріли місцеві жителі своїх визволителів. 168 мешканців Верби вступили до лав Червоної Армії, 42 загинули в боротьбі з ненависним ворогом, 126 чоловік удостоєні високих урядових нагород.

У кінці березня 1944 року відновили роботу районний комітет партії, який очолив О. С. Повторенко, колишній член бюро Ровенського підпільного обкому партії, районна Рада депутатів трудящих[2]. Почали діяти інші державні і господарські установи. Жителі села з ентузіазмом взялися за ліквідацію наслідків війни. Розгорнулася відбудова підприємств, житлових будинків. Сільська Рада взяла на облік сім'ї військовослужбовців і загиблих на війні. Їх забезпечили будівельними матеріалами, паливом, продуктами, мануфактурою. В селі зібрано кошти для допомоги дітям-сиротам.

Стали до ладу маслозавод, залізнична станція, відкрилися магазин, побутові майстерні. За травень 1944 року відбудували 20 км залізничної колії. Лише за один недільник, в якому взяло участь 100 чоловік, розчистили 15 км колії. Запрацювали лісопильний, столярний, бондарний, ковальський і слюсарний цехи лісозаводу. На підприємстві тоді налічувалося 66 робітників. За 1944 рік одержали 110,5 тис. крб. прибутку. Дали першу продукцію 8 цехів промкомбінату, на торфорозробці за сезон 1944 року добули 500 тонн торфу[3]. В 1944 році дала струм сільська електростанція. В травні того року з села Судобич до Верби перевели МТС.

Розпочалася підготовка до організації колективних господарств. У березні 1946 року відбувся сільський актив, на якому обговорювалися питання про об'єднання селян Верби в сільгоспартілі. Було створено ініціативну групу.

Успішним для трудівників села став 1947 рік. Робітники ліспромгоспу виконали річну програму на 124 проц., залізничної станції — на 132 проц., торфорозробки — на 120 проц., промкомбінату — на 112 процентів[4]. Виконали план продажу хліба державі. Понад план селяни здали 28 тонн хліба. За успішне виконання зобов'язань на честь 30-х роковин Великого Жовтня село Вербу занесли на районну Дошку пошани.

З року в рік зростали успіхи трудівників Верби. В 1949 році лише ліспромгосп дав державі 1325 тис. крб. прибутку. Робітники лісозаводу перевиконали річний план розпилювання лісу та обробітку деревини. Успішно завершили план 1950 року ліспромгосп, харчокомбінат, промкомбінат, МТС, колектив залізничної станції та інші.

В 1948 році у Вербі виникли два колективні господарства. Артіль ім. Ватутіна об'єднала 129 дворів, в яких проживало 572 чоловіка, та артіль ім. 30-річчя ВЛКСМ, де налічувалося 113 селянських господарств і 1439 чоловік. Активісти вели копітку роботу щодо усуспільнення сільськогосподарського реманенту і тяглової сили. Колгоспи 1949 року зібрали добрий урожай зернових і технічних культур. Створили по 4 тваринницькі ферми. План осінньої сівби виконали на 150 проц., повністю завершили підняття зябу[5].

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 14.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 27, оп. 1, спр. 3, арк. 1.
[3] Там же, спр. 16, арк. 13—14.
[4] Газ. «Зоря», 11 січня 1946 р., 14 березня 1946 р.
[5] Газ. «Червоний прапор», 2 грудня 1949 р.

В жовтні 1950 року артілі ім. 30-річчя ВЛКСМ та ім. Ватутіна об'єдналися. В новому колгоспі ім. Ватутіна працювало 4 бригади і 14 ланок. Об'єднання двох артілей виявилося позитивним в економічному розвитку господарства. У 1951 році було одержано по 11,3 цнт жита, по 15,3 цнт вівса, по 221 цнт цукрових буряків з га. Зросло й тваринництво. Поголів'я великої рогатої худоби досягло 158 голів, у т. ч. корів 58. Колгосп мав змогу виділити певні кошти на культурні потреби.

Роботу щодо відбудови і дальшого розвитку господарства очолили партійні організації. В березні 1944 року були створені 3 первинні організації[1], відновлено роботу 8 комсомольських організацій. 1950 року в селі працювало 9 парторганізацій. Парторганізація колгоспу ім. Ватутіна налічувала в своїх рядах 7 членів і кандидатів у члени партії. З грудня 1944 року розпочали роботу політгуртки, які відвідувало 30 чоловік. При парткабінеті райкому партії створюється агітколектив у складі 73 осіб. В листопаді 1946 року у Вербі відкрилася районна школа партійних і радянських активістів, діяла комсомольська школа[2].

Навчалися також голови й секретарі сільських виконавчих комітетів. При МТС організовано курси підготовки трактористів. Особлива увага зверталася на освіту й спеціалізацію місцевої молоді, з числа якої на курсах 1945 року навчалося 15 чоловік.

Значне місце в роботі сільвиконкому, партійних органів приділялося питанням культури, освіти, медичного обслуговування. 1944 року запрацювали лікарня на 25 ліжок і поліклініка, де було 2 лікарі та 9 середніх медпрацівників, а 1948 року — пологовий будинок. У відкритому 1944 року сільському клубі відбувалися вечори відпочинку, урочисті збори, читалися лекції, працював кіностаціонар. При клубі діяли хоровий і драматичний гуртки. Тут проходили огляди художньої самодіяльності та учнівські олімпіади. 1945 року у Вербі відкрили хату-читальню з фондом 600 книжок. Книжковий фонд швидко зростав, і 1950 року сільська бібліотека вже мала 7 тис. книжок[3].

В 1944 році у селі відчинила двері середня школа на 14 класів. Розпочала роботу вечірня школа, в 7 класах якої навчалося 527 чол. Велику роботу серед учнів вела учительська комсомольська організація. Педагогічний колектив разом з активом села багато робив для ліквідації неписьменності серед дорослого населення. Було створено гуртки лікнепу на підприємствах і в установах.

8 березня 1945 року у Вербі вийшов перший номер районної газети «Зоря».

Нові перспективи в розвитку села відкрила п'ята п'ятирічка. На початку 1951 року кількість тракторів у МТС зросла до 15, придбано значну кількість іншої сільськогосподарської техніки. В 1952 році на колгоспні поля вийшла перша жіноча тракторна бригада, яку очолила Меланія Шевчук. В бригаді дружно працювало 8 дівчат. Правління колгоспу приділяло увагу виробничо-господарському будівництву. В 1953 році стали до ладу 3 конюшні, 2 свинарники, корівник, телятник, 2 зерносховища, 2 картоплесховища, 2 сушарки хмелю. Збудовано 4 силосні ями на 120 тонн маси[4]. В 1955 році колгоспники виростили по 289 цнт цукрових буряків, 12,4 цнт озимої пшениці, по 80 цнт картоплі з кож-

На залізничній станції Верба. 1972 р.

[1] Ровенський облпартархів, ф. 27, оп. 1, спр. 3, арк. 61; спр. 16, арк. 16—17. арк. 10, 83.

[2] Газ. «Зоря», 21 квітня 1946 р.

[3] Ровенський облпартархів, ф. 27, оп. 1, спр. 16, арк. 17; спр. 118, арк. 59.

[4] Дубнівський райдержархів, ф. 177, оп. 1, спр. 19, арк. 34.

Молочно-товарна ферма колгоспу «Україна», с. Верба. 1972 р.

ного га. Зросло й тваринництво. На кінець року поголів'я великої рогатої худоби досягло 217 голів, у т. ч. 115 корів. 1953 року торфорозробка реорганізувалася в торфопідприємство, зросла кількість робітників, було здійснено механізацію трудомістких робіт.

Коли в квітні 1959 року ліквідували район, відбулося об'єднання Вербської, Софіївської, Стовпецької сільрад у Вербську сільську Раду депутатів трудящих.

Рік у рік змінюється обличчя Верби. В 1958 році закінчено радіофікацію села. 1961 року відкрито постійний автобусний зв'язок з районним центром. 1963 року Вербу повністю електрифіковано й підключено до державної електромережі. Збільшилося використання електроенергії індивідуальними споживачами і з виробничою метою.

За успішне виконання плану 1963 року торфопідприємству вручено перехідний Червоний прапор райкому партії і райвиконкому. За роки семирічки колектив тричі виходив переможцем республіканського змагання серед торфопідприємств. Розширюються виробничі площі, збільшується кількість робітників у відділенні «Сільгосптехніки». На п'яти виробничих дільницях тут працюють 152 робітники.

Успішно закінчив семирічку колгосп «Україна» (до 1959 року ім. Ватутіна). Врожайність зернових у 1965 році досягла 17,2 цнт з га, поголів'я великої рогатої худоби зросло до 2178 голів. На одну фуражну корову надоєно по 2296 кг молока. Краща доярка колгоспу О. П. Горчук одержала від кожної корови по 3750 кг молока. За високі виробничі показники О. П. Горчук удостоєна ордена Леніна.

За роки восьмої п'ятирічки в селі здійснено велике капітальне будівництво. У 1966 році стала до ладу спеціалізована майстерня ремонту двигунів автомобілів у відділенні «Сільгосптехніки». Правління колгоспу вжило заходів щодо дальшого зміцнення бази для розвитку тваринництва.Здійснюються будівництво й реконструкція тваринницьких приміщень та механізація виробничих процесів. За п'ятирічку побудовано зерносклад, автогараж, кормоцех, літній табір для відгодівлі рогатої худоби. Швидко йшло громадське та індивідуальне будівництво. Жителі села збудували 107 добротних будинків.

Великих успіхів досягли інші виробничі колективи Верби. За роки восьмої п'ятирічки реконструйовано цехи харчокомбінату. Запроваджено електричну централізацію на залізничній станції, що на 40 проц. збільшило маневрові роботи. Збільшилися швидкість поїздів та виконання важкорозвантажувальних робіт. Зменшився простій вагонів, впорядковано вокзал.

Успішно завершив 1970 рік колгосп «Україна». Одержано по 30,9 цнт зернових, по 131 цнт картоплі, 433 цнт цукрових буряків з кожного га посіву. Багато зроблено для розвитку громадського тваринництва. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 378 цнт молока і 85 цнт м'яса. Постійно здійснюється механізація трудомістких процесів. Заново збудовано молочно-товарну ферму. Тут повністю

механізовано подачу води, прибирання гною, впроваджено електродоїння, збудовано механізований кормоцех, молочний блок. Працює кімната відпочинку тваринників.

Самовіддана праця сільських трударів у п'ятирічці високо оцінена Комуністичною партією і Радянським урядом. Багато з них нагороджені орденами й медалями. Ордена Трудового Червоного Прапора удостоєні бригадир колгоспу «Україна» Є. А. Фесюк, начальник дільниці торфопідприємства О. С. Бакаленко, ордена «Знак Пошани» — секретар сільської Ради М. В. Виродова, ланкова колгоспу Л. В. Котвінська та інші.

Перший рік дев'ятої п'ятирічки знаменний новим проявом трудової і політичної активності трудівників села. Підсумки роботи були відрадні. Торфопідприємство реалізувало продукції на 302 тис. крб., перевиконавши встановлені плани. Добре працювали побутові майстерні. Значних успіхів досяг колгосп «Україна». Вирощено високий урожай: зернових — 33,4 цнт, картоплі — 215 цнт з кожного га посіву. На сто гектарів сільськогосподарських угідь працівники ферм виробили по 106 цнт м'яса та 429 цнт молока. На корову надоєно по 2394 кг молока. Зросли грошові надходження господарства. Неподільний фонд досяг 1 929 404 крб. Оплата одного людино-дня становила 3 крб. 42 коп. Збільшилися витрати сільської Ради на соціально-культурні заходи. Протягом року вони досягли 41 964 крб. У 1971 році збільшились пенсії, допомога інвалідам, багатодітним та одиноким матерям тощо. Витрати на пенсії досягли 99 500 карбованців.

Сільська Рада, партійні організації села проводять роботу щодо інтернаціонального виховання трудящих. Колгосп «Україна», школа-інтернат є колективними членами районного відділення Товариства радянсько-болгарської дружби. У селі в 1967—1970 рр. перебували делегації з Відінського округу НРБ. Школу-інтернат відвідали делегації Болгарії, Чехословаччини, Угорщини.

Значний крок зроблено в поліпшенні охорони здоров'я трудящих. В 1959 році збудовано нове приміщення дільничної лікарні. Зміцнено матеріальну й лікувальну бази медичних установ. З 1961 року працює протитуберкульозний диспансер на 85 ліжок. На варті охорони здоров'я 65 медичних працівників, у т. ч. 14 лікарів і 51 працівник середнього медичного персоналу. У відділенні «Сільгосптехніки», школі-інтернаті, на фермі колгоспу «Україна» відкриті профілакторії.

Добре працюють культосвітні заклади у Вербі. Серед них — будинок культури на 330 місць. 1960 року він удостоєний почесного звання — культосвітній заклад відмінної роботи. В 11 гуртках художньої самодіяльності бере участь 137 чоловік. Будинок культури став центром впровадження нових радянських обрядів та звичаїв, тут щорічно відбуваються проводи юнаків до лав Радянської Армії, реєстрації шлюбів та зорини, зустрічі з знатними людьми і передовиками виробництва, вечори трудової та бойової слави.

В селі є чотири бібліотеки: масова, дитяча, дві шкільні. Книжковий фонд масової бібліотеки становить понад 26 тис. примірників. 1968 року за високі показники у роботі масовій бібліотеці присвоєно звання культосвітнього закладу відмінної роботи.

1967 року у Вербі розпочав роботу філіал музичної школи. Тут працює 7 педагогів, діють класи баяна, акордеона, фортепіано, народних інструментів. Зараз у школі навчається 55 дітей. Учні школи беруть участь у художній самодіяльності, ведуть активну пропаганду музики.

Великі зміни сталися в освіті. Середня школа зробила 25 випусків, її закінчили 1470 юнаків та дівчат. Випускники школи працюють у різних галузях народного господарства. Серед них 136 спеціалістів сільського господарства, 64 інженери, 12 лікарів, 7 офіцерів Радянської Армії і флоту. Середню школу робітничої та сільської молоді закінчило 276 чоловік.

В 1959 році у селі відкрито середню школу-інтернат. У 1971/1972 навчальному році в школі налічувалося 365 учнів. Виробнича бригада школи-інтернату за високі

показники в роботі в листопаді 1961 року одержала вітання ЦК КПРС. В школі відкрито кімнату бойової і трудової слави, працює клуб інтернаціональної дружби. Незмінним керівником школи є депутат Верховної Ради УРСР, Герой Соціалістичної Праці, член-кореспондент Академії педагогічних наук СРСР Г. Д. Нестеренко. За високу педагогічну майстерність, успіхи у навчально-виховній роботі їй присвоєно звання заслуженого вчителя УРСР. Г. Д. Нестеренко була делегатом XXIII і XXIV з'їздів Комуністичної партії України.

Колишній секретар Вербського волосного ревкому Г. М. Лиховенко серед учнів школи-інтернату. 1970 р.

Активну участь у господарському й культурному житті села беруть комуністи і комсомольці. Тепер у Вербі працюють 8 партійних та 9 комсомольських організацій. В них наполегливо трудяться 151 комуніст і 515 членів ВЛКСМ.

55 лекторів об'єднує первинна організація товариства «Знання». В її складі багато спеціалістів народного господарства.

Зростає роль сільської Ради. За підсумками соціалістичного змагання серед сільських Рад області 1967 року їй було вручено перехідний Червоний прапор Ровенської обласної Ради депутатів трудящих та першу грошову премію.

В травні 1968 року виконавчий комітет сільської Ради звітував про свою роботу на засіданні Президії Верховної Ради УРСР. У постанові від 29 травня 1968 року «Про роботу Вербської сільської Ради депутатів трудящих Дубнівського району Ровенської області» Президія Верховної Ради УРСР відзначила, що Вербська сільська Рада проводить значну організаторську роботу, спрямовану на виконання завдань господарського й соціально-культурного будівництва, приділяє належну увагу поліпшенню організаційно-масової роботи, регулярному проведенню сесій, розгляду на них найбільш важливих питань промислового й сільськогосподарського виробництва, культурно-побутового обслуговування населення, благоустрою сіл та інші.

Рішення Президії Верховної Ради УРСР стало стимулом до поліпшення роботи Ради, її складу. Якщо в 1961 році було обрано 50 депутатів, то під час виборів у 1969 році їх стало 77. Серед депутатів 32 комуністи, 15 комсомольців. Активно працює в Раді 36 жінок-депутатів. У її роботі беруть участь 13 робітників, 41 колгоспник, 13 спеціалістів сільського господарства. При виконкомі сільської Ради створено 8 комісій. Депутатам допомагають 36 активістів села.

Чудові перспективи розкриваються перед трудящими Верби у дев'ятій п'ятирічці. Значно розширяться виробничі площі «Сільгосптехніки», здійснюватиметься дальша внутрішня спеціалізація колгоспу «Україна», зросте виробництво продукції рослинництва і тваринництва. Розпочнеться будівництво дільничної лікарні і середньої школи тощо.

Натхнені історичними рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудівники села успішно виконують завдання дев'ятої п'ятирічки.

І. В. МЕЛЬНИЧУК, П. О. САВЧУК

ПЛÓСКА

Плоска — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру. До найближчої залізничної станції — 10 км. Дворів — 221, населення — 774 чоловіка. Сільській Раді підпорядковано населені пункти Дитиничі, Переросля, Судобичі.

Поблизу с. Дитиничів виявлено курганний могильник доби пізньої бронзи. Досліджено могильник перших століть н. е., на якому розкопано близько 20 поховань.

Вперше Плоска згадується в акті від 1562 року[1]. В той час село входило до складу Литовського великого князівства. Після Люблінської унії Плоска була захоплена Польщею. Село спочатку належало князям Острозьким, а згодом Любомирським. Як і більшість населених пунктів Волині, воно було невеликим, але й з нього поміщики стягували значні побори. Феодальні повинності, закріпачення селян посилились наприкінці XVI ст., коли поміщики могли не лише карати селян на смерть, але й передавати це право орендарям.

В XVI ст. панщина досягала чотирьох днів на тиждень з лану. Крім того, селяни Плоскої відбували примусові толоки на панському полі, на вирубці лісу, ремонті шляхів та господарських приміщень, виділяли підводи для перевезення панського хліба та дров. Селяни платили по 7,5—14 грошів з господарства, а також давали продукти: курей, гусей, яйця, ягоди, зерно.

На початку XVII ст. Плоска лишалася маленьким селом. 1629 року воно разом з селами Волицею і Дитиничами налічувало 56 димів[2].

Напередодні визвольної війни 1648—1654 рр. становище селян значно погіршало. У 1647 році збільшується кількість днів панщини. Селяни, відробивши три дні панщини, на четвертий повинні були їхати з фурами панського збіжжя у Степань або до Львова. Влітку кількість днів панщини збільшувалася до 5, але власник примушував кріпаків працювати в полі цілий тиждень, а хто не йшов, того «грабити й бити казал». Жорстока експлуатація, важкі повинності, прямий грабіж робили життя селян нестерпним. Деякі з них не витримували знущань, тікали від пана. Селяни вдавалися й до більш активних форм боротьби з гнобителями. Так, 17 березня 1647 року кілька селян, жителів Плоскої, напали на шляхтича М. Должкевича, розгромили його маєток, а самого шляхтича вбили[3].

Особливо активізувалась антифеодальна боротьба в селі під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. В Плоскій 1648 року спалахнуло повстання, його учасники перебили загін польських жовнірів, об'єдналися з козацькими загонами і били місцевих панів. Біля Плоскої в липні 1651 року відбувся бій 3-тисячного козацького загону, що вийшов з оточення під Берестечком, з польсько-шляхетськими військами. Козаки за допомогою навколишніх селян насипали земляний вал, поробили з возів захисні споруди і героїчно захищалися від ворога. В нерівному бою багато з них загинули смертю хоробрих. Німими свідками козацької слави є могили — кургани навколо Плоскої.

Протягом XVIII ст. Плоска лишається невеликим селом. 1775 року тут налічувалося 48 будинків. Вона належала різним землевласникам. Це тільки погіршувало становище селян, які й надалі сплачували великі грошові й натуральні чинші та відбували панщину, що досягала п'яти днів на тиждень.

В кінці XVIII ст. село ввійшло до складу Дубнівського повіту Подільської, а з 1804 року — Волинської губернії.

Становище селян Плоскої в першій половині XIX ст. характеризувалося зростан-

---

[1] «Волынские епархиальные ведомости», 1889, № 18, стор. 449.

[2] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 132.

[3] Україна перед визвольною війною 1648—1654 рр., стор. 154.

ням кількості бідняцьких господарств. Бідняки терпіли через малоземелля, голодували. Про це навіть йшлося в рапорті волинського губернатора 1835 року[1].

Напередодні реформи 1861 року в селі проживало 256 кріпаків[2]. Скасування кріпацтва майже не змінило їхнього життя. Кращі землі залишалися власністю поміщика й церкви, яка в 1889 році мала 17 десятин орної землі, 2 десятини городу і 14 десятин сінокосу. Селяни мусили вдовольнятися мізерними наділами землі, за них мали сплачувати викуп, розмір якого набагато перевищував їх ринкову вартість.

За пореформений період у селі збільшилась кількість дворів. 1889 року їх було 62, де проживало 500 чоловік[3]. Зростання кількості населення й дворів пояснюється, крім іншого, розширенням площі орної землі, яке відбувалося за рахунок порубок лісу.

На рубежі XX ст. селяни і надалі зазнавали утисків та жорстокої експлуатації. Злидні, голод, хвороби, часті епідемії були постійними супутниками жителів Плоскої. Земельний голод змушував їх купувати навіть непридатні землі. Багатьом доводилося йти в кабалу до куркулів. 1909 року число дворів в селі зросло до 94, жителів — до 558 чоловік[4].

Важкі економічні умови існування трудового населення доповнювало політичне безправ'я, неписьменність. Тільки в 1887 році відкрили у Плоскій церковнопарафіяльну школу, на утримання якої витрачалися мізерні кошти. Більшість дітей шкільного віку не мала змоги її відвідувати.

Перша світова війна завдала населенню численних страждань. Більшість чоловіків було мобілізовано до армії. Основна маса селянських господарств через нестачу робочої сили та відсутність тягла занепала. Селян насильно гнали на примусові роботи, пов'язані з постачанням військ.

Велика Жовтнева соціалістична революція активізувала боротьбу трудящих проти експлуататорів. В січні 1918 року в селі було встановлено Радянську владу, але вона існувала недовго — 22 лютого Плоску захопили австро-німецькі окупанти. Жителі не корились окупантам, вони брали участь у партизанських групах, які вели боротьбу з загарбниками. Після втечі окупантів в селі орудували українські буржуазні націоналісти. В кінці травня 1919 року Плоску визволили радянські війська. В липні 1919 року в селі розгорнув діяльність комітет бідноти, який втілював у життя політику Радянської влади, мобілізовував селян на боротьбу проти ворогів революції[5].

В серпні 1919 року село було знову окуповано. Цього разу польськими інтервентами. Ряд активістів окупанти кинули до в'язниці, запровадили режим воєнного часу.

В липні 1920 року частини Першої Кінної армії визволили Плоску від польських загарбників і петлюрівців. У селі розташувалися частини 45-ї стрілецької дивізії. Жителі радісно зустріли червоноармійців, допомагали їм транспортом, фуражем, продовольством. Мешканці Плоскої Я. К. Козик, Є. І. Максимюк, П. В. Мирончук добровільно вступили до будьонівської кінноти.

У селі почав працювати ревком на чолі з А. К. Стефановим. Ревком здійснив ряд важливих економічних і політичних заходів, зокрема розподілив серед бідноти поміщицьку та церковну землю, сільськогосподарський реманент, худобу. Влада трудящих проіснувала до вересня 1920 року.

Після укладення Ризького мирного договору Плоска майже два десятиріччя перебувала під владою буржуазно-поміщицької Польщі як село Судобицької гміни Дубнівського повіту.

Буржуазний уряд запровадив режим соціально-економічного й національного гніту. Великі податки — прибутковий, шляховий, зрівняльний, екзекуційний та ін. непомірні штрафи, відсутність тягла й реманенту для обробітку власних ділянок землі

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 65, спр. 145, арк. 105.
[2] ЦДІА СРСР, ф. 1290, оп. 4, спр. 88, арк. 615.
[3] «Волынские епархиальные ведомости», 1889, № 18, стор. 450.
[4] Список населенных мест Волынской губернии, стор. 310—311.
[5] Ровенський облдержархів, ф. Р-421, оп. 1, спр. 22, арк. 8.

до краю зубожували селян. Вони чим далі потрапляли у фінансову залежність від куркулів і лихварів. Селяни змушені були сплачувати податки навіть за собак. За в'їзд порожньою підводою на ярмарок доводилося заплатити 20 грошів, а якщо було щось на продаж — в 3 рази дорожче. За проданий пуд жита селянин міг купити тільки 18 коробок сірників або 3 фунти цукру. Землі селянам не вистачало, коштувала вона дорого. Селянин І. Петронюк за 2,5 га землі заплатив 800 злотих і протягом 10 років сплачував лихвареві 7 проц. за позичені гроші.

Комуністи-підпільники несли слово правди в маси, організовували їх на боротьбу проти гноблення. В селі розповсюджувалася революційна література. Напередодні революційних свят комуністи вивішували червоні прапори, лозунги, транспаранти, розклеювали листівки, в яких закликали на боротьбу проти профашистської влади, за возз'єднання з Радянською Україною.

В червні 1932 року селяни Плоскої взяли активну участь у т. зв. антиярмаркових страйках, що виникли скрізь на Волині під керівництвом КПЗУ. Селяни протестували проти високого мита, яке їх примушували сплачувати за участь у ярмарку. Серед селян такі страйки звалися «рогатими», тому що були протестом проти «рогаток», які ставилися біля в'їзду до міста та на ярмарок і там, де збирали мито. Селяни Плоскої страйкували близько трьох місяців.

18 вересня 1939 року селяни радісно вітали бійців Червоної Армії, які принесли визволення від гніту поміщиків і капіталістів. В селі організували тимчасовий селянський комітет, який створив народну міліцію. У зміцненні нової влади активну участь брали селяни І. К. Гаврилюк, Л. П. Федорчук, Т. М. Ярмолюк. Комітет розгорнув активну підготовку до виборів у Народні Збори Західної України. Своїм депутатом селяни Плоскої обрали Г. К. Лисаковського.

В жовтні 1939 року селянський комітет здійснив рішення Народних Зборів Західної України. Конфісковані землі передали малоземельним і безземельним селянам. У користування 186 дворів відійшло 1105 га землі.

Обрана в грудні 1940 року сільська Рада стала організатором нового життя, нової культури на селі. Багато уваги приділялося розвитку освіти. До навчання залучили всіх дітей шкільного віку. З вересня 1939 року в селі працювала чотирикласна школа, де на 1 січня 1940 року навчалося 82 учні. Для малописьменних і неписьменних відкрили курси грамоти. В селі розпочав роботу червоний куток, був створений пункт видачі книжок.

В березні 1941 року 18 бідняцьких господарств Плоскої об'єдналися в сільськогосподарську артіль ім. Кірова. Колгоспу виділили 108 га землі. Колективно провели сівбу ярих культур. Але мирній праці селян Плоскої перешкодив напад фашистської Німеччини на Радянський Союз.

У перші дні Великої Вітчизняної війни на рубежах біля села розгорнулися кровопролитні бої з гітлерівцями. Радянські воїни 798-го стрілецького полку 140-ї дивізії 25 червня 1941 року вчинили стійкий опір фашистам на ділянці шосе Дубно—Кременець[1]. Але сили виявилися нерівними. Радянські воїни відступили. Село зайняли гітлерівські окупанти[2].

В цьому бою звершив подвиг колишній курсант полкової школи, командир відділення О. Л. Ковальов. Важко поранений, він до останнього подиху не випускав з рук зброї, знищуючи десятки гітлерівців. Колгоспники свято шанують пам'ять героя: йому споруджено в селі пам'ятник, а піонерській дружині присвоєно ім'я О. Л. Ковальова.

Через кілька днів біля села пройшли лісами бійці і командири механізованого загону під командуванням М. К. Попеля, які з боями пробивалися на схід після рейду по тилах фашистських військ[3].

---

[1] Бойова і трудова слава Ровенщини, стор. 42.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 17.
[3] М. Попель. Дні в полум'ї. К., 1968, стор. 181—182.

З перших днів запровадження «нового порядку» фашисти нещадно грабували селян, розправлялися з активістами. В листопаді 1943 року вони розстріляли Г. К. Лисаковського. Окупанти закрили школу, спалили 45 будинків. На каторжні роботи до Німеччини було вивезено 22 чоловіка, здебільшого молодь.

17 березня 1944 року війська 1-го Українського фронту визволили село. Зразу ж до лав Червоної Армії влилося 38 жителів Плоскої, 15 з них загинули на фронтах війни, 19 нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу за мужність і героїзм, виявлені в боротьбі з ворогом. У центрі села височить десятиметровий обеліск односельцям, які загинули в роки війни, захищаючи Радянську Батьківщину.

В червні 1944 року відновила діяльність сільрада. З перших днів після визволення селяни подавали активну допомогу фронтові. В селі збирали кошти, продовольство і подарунки воїнам Червоної Армії, а також робітникам шахти «Давидівка» в Донбасі.

Щоб допомогти селянам вести господарство, було створено добровільний посівний фонд, організовано супряги, 25 сімей дістали від держави допомогу насінням. Зростала активність селян, формувалося свідоме ставлення до народної власності. З жителів села було організовано винищувальну групу для боротьби з бандами українських буржуазних націоналістів. Трудівники Плоскої докладали всіх зусиль, щоб забезпечити громадський порядок і захистити соціалістичну власність.

Вживалися заходи щодо організаційного зміцнення і підвищення ролі сільської Ради. Про це свідчили вибори до місцевих Рад, що відбулися в грудні 1947 року. Склад депутатів поповнився активними працівниками. Серед 11 депутатів було 4 жінки. 10 січня 1948 року на першій сесії сільської Ради другого скликання обрано сільвиконком, утворено 6 постійно діючих комісій: бюджетну, торгово-заготівельну, благоустрою, шляхову, сільськогосподарську та культсвітню[1].

В селі 1947 року створено ініціативну групу для організації колгоспу. Група виробила план організаційних заходів і виховної роботи серед селян, постійно працювала над розширенням кола активу. Проводилися бесіди про переваги колективного господарювання, розповідалося про кращі колективні господарства республіки і країни. Першими виявили бажання об'єднатися в артіль члени ініціативної групи, члени довоєнної артілі, сім'ї фронтовиків, бідняцькі господарства. Були визначені шляхи й строки усуспільнення тяглової сили, інвентаря, створення виробничої бази та насіннєвого фонду.

У вересні 1948 року відновив своє існування колгосп ім. Кірова. Спочатку в ньому об'єдналося 28 господарств. Було усуспільнено 36 коней, 19 плугів, 12 борін, 15 возів та інший дрібний інвентар[2]. Вже на 1 листопада в колгоспі налічувалося 88 господарств, а в своєму користуванні він мав 446 га землі, в т. ч. 316 орної[3].

Завдяки проведеній організаторській роботі в першу колгоспну весну сівбу ярих культур було закінчено за 7 робочих днів, план продажу зерна державі виконано на 130 проц., сіна — на 135 проц., вовни — на 172 проценти.

Успіхи молодої артілі привернули увагу одноосібних селян. Вони наочно переконувались у перевазі спільної праці. Тільки в грудні 1948 року до колгоспу подали заяви 97 чоловік. На загальних зборах колгоспників 18 вересня 1949 року в артіль подали заяви ще 36 селян. Велику допомогу господарству подавала держава. Значний обсяг робіт виконувала Судобицька машинно-тракторна станція. В 1949 році силами МТС під озимі було піднято 225 га зябу. В жовтні 1950 року відбулося укрупнення колгоспу. До артілі ім. Кірова приєднались колгоспи «Ударник» та ім. Косигіна. Головою новоствореного господарства став С. С. Данильчук.

У 1949 році в селі виникла первинна комсомольська організація, яка налічувала 6 членів ВЛКСМ. Комсомольці активно працювали на всіх ділянках колгосп-

---

[1] Дубнівський райдержархів, ф. 137, оп. 1, спр. 3, арк. 1—4.
[2] Там же, спр. 4, арк. 4, 5, 11, 13.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 246, арк. 3—4, 11—12.

ного виробництва, брали участь у роботі культосвітніх закладів, ліквідації неписьменності.

Для постійної роботи серед жінок у листопаді 1949 року обрали жіночу раду в складі 13 осіб. Рада організовувала для селянок лекції про соціалістичний лад, дружбу радянських народів, залучала їх до громадської роботи. На курсах Червоного Хреста вивчалися питання санітарної культури. Рада взяла на облік багатодітних матерів і порушила клопотання перед районною Радою про подання матеріальної допомоги багатодітним матерям та вдовам. За ініціативою жіночої ради їм допомагали обробляти присадибні ділянки, забезпечували паливом, ремонтували житла. Жінок залучали до навчання на курсах ліквідації неписьменності при школі й десятихатках.

З 1944 року в селі працювала початкова школа. За парти сіли всі діти села. В 1945/46 навчальному році в школі здобували знання 48, а в 1946/47 році — 60 дітей. Через відсутність приміщення заняття проводилися у дві зміни[1]. Але держава допомогла подолати ці труднощі. Школу забезпечили достатньою кількістю парт, столів, наочних посібників. 1947 року в школі створили піонерську організацію. Тут працювали хоровий, рукодільний, спортивний та предметні гуртки. Подавалася допомога дітям-сиротам і напівсиротам. 1952 року школа стала семирічною.

Центрами виховної роботи серед населення були хата-читальня і клуб. 1948 року в читальні користувалися книжками близько 400 жителів села. Активно велася пропаганда книги, відбувалися виставки, огляди, працівники бібліотеки відвідували читачів. У 1949 році капітально відремонтували приміщення клубу. Розпочали роботу гуртки художньої самодіяльності — драматичний, вокальний, художнього читання.

На здійснення всеобучу і ліквідацію неписьменності сільська Рада в 1950 році виділила понад 18 тис. крб., а на культосвітні заклади — понад 11 тис. крб.[2]. З колгоспного фонду на культурні потреби в ці часи витрачено 2966 карбованців.

Зростали роль і авторитет комуністів. У березні 1950 року в селі створюється партійно-кандидатська група, а в травні 1951 року — сільська територіальна партійна організація та первинна партійна організація колгоспу ім. Кірова.

Пробний виїзд у поле. Колгосп ім. Кірова, с. Плоска. 1969 р.

Успішно трудилися колгоспники 1951 року. Вони добре підготувалися до весняних робіт, вчасно закінчили ремонт сільськогосподарського інвентаря, підготували насіння. Правління колгоспу укомплектувало 24 ланки, з них 10 вирощували кок-сагиз, 10 — цукрові буряки, 2 — хміль та 2 — тютюн. Подбали й про тваринництво. 1952 року в господарстві налічувалося 280 голів великої рогатої худоби, 230 свиней. Надій на фуражну корову досяг 1292 кг молока. Було одержано понад 80 тис. крб. прибутків. Силами колгоспу споруджено електростанцію, яка дала енергію для виробничих цілей, а також світло в будинки колгоспників. Здійснено часткову радіофікацію села. Це були перші значні успіхи нового господарства.

Наполеглива праця колгоспників при дійовій допомозі держави технікою, кадрами увінчалася успіхом. В 1953 році артіль вперше одержала

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-2, оп. 4, спр. 96, арк. 34.

[2] Дубнівський райдержархів, ф. 137, оп. 1, спр. 10, арк. 14.

Збирання цукрових буряків у колгоспі ім. Кірова 1970 р.

мільйонний прибуток. Наступного року колгосп став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки і нагороджений медаллю.

В 1955 році до колгоспу ім. Кірова було приєднано ще сільськогосподарську артіль ім. Свердлова. В наступному році об'єднана артіль одержала урожай зернових культур на круг по 12,2 цнт з га. Грошові прибутки досягли 4 млн. крб.[1]. Значних результатів добилися бригади і ланки колгоспу в 1957 році. Рільнича бригада О. С. Максимова та бурякосійна ланка М. С. Бондарчук виростили найвищий урожай цукрових буряків по республіці — 671 цнт з кожного га посіву[2].

Нових успіхів досягли трудівники колгоспу в 1958 році. Урожай зернових становив по 16,7 цнт з га на площі 920 га, картоплі по 160 цнт, цукрових буряків по 449 цнт, а такої цінної культури, як хміль, було одержано по 11 цнт з га. Краща комсомольська ланка артілі, очолювана Г. Ю. Ліщук, зібрала по 667 цнт цукрових буряків і 230 цнт картоплі з га посіву. Комсомолку Г. Ю. Ліщук уряд удостоїв найвищої нагороди країни — ордена Леніна. В березні 1959 року колгоспники послали її своїм представником у Верховну Раду УРСР. Голова колгоспу С. С. Данильчук і ланкова М. С. Бондарчук удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці[3]. Колгосп ім. Кірова 1958 року був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки, і його нагороджено дипломом першого ступеня, премійовано трьома вантажними автомашинами та бібліотекою на суму 10 тис. крб. 25 передовиків колгоспу одержали цінні подарунки.

Трудовими здобутками відзначилися й молоді колгоспники. Лише на честь 40-річчя ВЛКСМ молодь внесла в комсомольську скарбницю 70 тис. крб. В цьому ж році ЦК ВЛКСМ нагородив комсомольську організацію колгоспу Почесною грамотою. 11 комсомольців-колгоспників відзначені орденами і медалями[4].

За роки семирічки артіль зробила дальші кроки в піднесенні всіх галузей сільського господарства. Трудівники вже 1960 року виростили врожай зернових культур по 19,9 цнт, а ярі зернові дали по 27,4 цнт з кожного га на площі 388 га. Одержано по 105 цнт картоплі на площі 355 га, цукрових буряків по 415 цнт. В колгоспній череді було 2679 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 867 корів.

Придбання нової техніки та її ефективне використання підвищили продуктивність праці колгоспників. Майже всі сільськогосподарські роботи, особливо у рільництві, були механізовані. В 1965 році зібрали по 21,8 цнт зернових на круг, в т. ч. пшениці по 25,3 цнт. Було створено міцну кормову базу. Від кожної корови надоєно в середньому по 2205 кг молока. Колгосп одержав значно більші валові грошові

[1] Газ. «Дубнівська правда», 17 жовтня 1961 р.
[2] Газ. «Колгоспне село», 7 січня 1958 р.
[3] Газ. «Дубнівська правда», 26 березня 1959 р.
[4] Шляхами комсомольської слави, стор. 316.

Медичний огляд працівників тваринницької ферми колгоспу ім. Кірова. 1972 р.

прибутки — в 1965 році вони становили 989,4 тис. крб. На оплату праці було виділено 394 тис. карбованців.

Правління колгоспу приділяло велику увагу механізації колгоспного виробництва. Тракторний парк налічував 36 тракторів (у 15-сильному обчисленні). Тракторна бригада колгоспу за 1959—1965 рр. домоглася найкращих успіхів у районі. В 1966 році на один умовний трактор було вироблено 504 га умовної оранки. Знижено собівартість одного га оранки, зекономлено багато пального. Бригадиру тракторної бригади В. С. Осташевському присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Повсякденно дбають у колгоспі про підготовку і підвищення кваліфікації працівників масових професій. У школах передового досвіду і виробничого навчання підвищують свій фаховий рівень тваринники, механізатори і рільники. Лише в колгоспній школі передового досвіду вирощування цукрових буряків навчалося 35 колгоспників.

В березні 1966 року в селі відбулася районна науково-практична конференція з питань вирощування високих урожаїв цукрових буряків, на якій були присутні спеціалісти сільського господарства всього району. У конференції взяли участь також члени бюро обкому партії та вчені обласної науково-дослідної станції. У ювілейному 1967 році кіровці одержали по 25 цнт зернових з кожного га, по 442 цнт цукрових буряків. Надої молока досягли 2550 кг на корову. Виробили на 100 га сільськогосподарських угідь по 100,6 цнт м'яса, 415 цнт молока. Достроково виконали державні плани продажу всіх видів сільськогосподарської продукції. За підсумками всесоюзного соціалістичного змагання в сільськогосподарському виробництві в 1967 році колгосп нагородили перехідним Червоним прапором Міністерства сільського господарства СРСР і ЦК профспілки робітників і службовців сільського господарства і заготівель. Успішно працювали колгоспники 1972 року. Було одержано врожай зернових по 31,9 цнт з га. Бригада В. П. Козака зібрала по 37,5 центнера.

У колгоспі розвиваються також підсобні підприємства. Тут діють торфорозробка, млин, лісопилка, столярно-теслярська майстерня, 4 кузні, які в 1970 році виробили продукції на 155 264 крб. Економічна ефективність цих підприємств визначається не лише прибутками. Вони допомагають колгоспу успішно справлятись з капітальним будівництвом і поточним ремонтом, поліпшувати побутове обслуговування колгоспників.

Зросла оплата праці сільських трударів. В 1970 році вона становила 3,26 крб. в розрахунку на один людино-день. Зростання прибутків колгоспу дало можливість з року в рік збільшувати відрахування до центрального союзного фонду соціального страхування колгоспників. Лише в 1971 році на це було використано 17 023 карбованці.

Батьківщина високо оцінила звитяжну працю трударів колгоспних ланів. 64 чоловіка нагороджено орденами і медалями, з них 9 удостоєні ордена Леніна, 2 — Жовтневої Революції, 3 — високого звання Героя Соціалістичної Праці. А 1970 року за успіхи у соціалістичному змаганні на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 113 чоловік нагороджені Ленінською ювілейною медаллю. Передовій доярці колгоспу Н. З. Вітчук присвоєно звання заслуженого працівника сільського господарства УРСР. За успіхи, досягнуті у роки восьмої п'ятирічки, її нагороджено орденом Леніна.

Сільських трудівників очолює первинна партійна організація, яка об'єднує 45 членів і кандидатів у члени КПРС. Це кращі люди колгоспу. Ланкова О. Н. Іль-

ченко була обрана делегатом XXIV з'їзду КПРС. Комуністи трудяться у провідних ланках колгоспного виробництва: 13 комуністів — колгоспні механізатори, 11 працюють у рільництві, 9 чоловік — на тваринницьких фермах. Бригада, яку очолює комуніст С. Д. Дужика, в 1970 році виростила по 30,7 цнт зернових, по 182 цнт картоплі з кожного га. Працівники ферми № 4, де завідуючим комуніст О. Я. Ткач, надоїли по 3226 кг молока на кожну корову.

У трудових досягненнях колгоспу важливу роль відіграла комсомольська організація. В лавах ВЛКСМ перебуває 64 юнаки та дівчини. Вони стали надійними помічниками парторганізації у вихованні молоді. Більшість комсомольців працює безпосередньо на виробництві тваринниками, механізаторами тощо. В. Мартинюк у 1970 році став переможцем у змаганні молодих трактористів області і посів четверте місце у республіці.

Комуністи велику увагу приділяли роботі громадських організацій: народній дружині, жіночій раді, товариському суду, спортивним організаціям. Лише в роботі народної дружини бере участь 65 чоловік, в т. ч. 25 комуністів, 17 комсомольців.

1965 року в колгоспі була створена профспілкова організація. В її рядах 80 чоловік. Вона стала організатором соціалістичного змагання в колгоспі. На честь переможців піднімають прапор трудової Слави, кращих працівників відзначають грошовими преміями. Лише в 1970 році на преміювання колгоспників витрачено 4342 карбованці.

Активно працює сільська Рада. В її складі 40 народних обранців, у т. ч. 17 комуністів, 5 комсомольців. Всі депутати беруть активну участь у роботі Ради і колгоспу. У постійно діючих комісіях працює 72 чоловіка. На виробничих ділянках діють 4 депутатські пости. Складено генеральний план нової забудови села Плоскої.

Сільська Рада, правління колгоспу чимало зробили для створення культурно-побутових умов для населення. Працює 4 медпункти, 2 профілакторії для працівників тваринницьких ферм. На фермах є кімнати для харчування. На кошти колгоспу збудовано 2 дитячі садки. Розвинулося в селі індивідуальне будівництво. За 1962—1970 рр. зведено 123 будинки.

В 1970 році за рахунок коштів колгоспу споруджено нове приміщення восьмирічної школи на 320 місць. У школі обладнано біологічний, історичний і мовно-літературний кабінети, спортивний зал, працює кіноустановка. В 1969/70 навчальному році тут здобували освіту 196 учнів. Добре працюють юні слідопити. Вони зібрали матеріали про односельців, учасників громадянської війни. Члени клубу інтернаціональної дружби листуються з піонерами Болгарії, Польщі, Чехословаччини. За участю комсомольської і піонерської організацій оформлено ленінський зал.

Центром пропаганди нових обрядів, звичаїв, свят, що міцно входять у побут трудівників Плоскої, став будинок культури. 1960 року в селі, і вперше у районі, проведено свято обжинків. Стали традиційними проводи юнаків у Радянську Армію, посвята молодих виробничників у хлібороби, зустрічі з ветеранами й орденоносцями колгоспу. Постійно проводиться урочиста реєстрація новонароджених, відбуваються комсомольські весілля. Працюють 9 гуртків художньої самодіяльності, серед них найбільшим успіхом користуються хоровий, хореографічний, музичний і драматичний. 1960 року будинку культури присвоєно звання культосвітнього закладу відмінної роботи.

На шкільній дослідній ділянці, с. Плоска. 1972 р.

При будинку культури з 1967 року працює народний музей. Експонати розповідають про історію села, його революційні і бойові традиції, трудові здобутки колгоспників. Працює бібліотека, книжковий фонд якої постійно зростає і налічує близько 10 тис. книжок. Бібліотекою користується 677 читачів. За успіхи у культурно-масовій роботі на честь 50-річчя Радянської влади бібліотеці також було присвоєно звання культосвітнього закладу відмінної роботи.

Значних успіхів досягнуто в розвитку фізичної культури і спорту. В селі обладнані спортивні майданчики, футбольне поле. Команди колгоспу неодноразово виходили переможцями районних змагань. У 1970 році відкрито спортивно-технічний клуб первинної організації ДТСААФ. Працюють мотоциклетна і стрілецька секції, в яких бере участь 45 юнаків та дівчат. Лише в 1970 році при клубі пройшли перепідготовку 53 колгоспні шофери і механізатори.

Жителі села трудовими здобутками зустріли славний ювілей Радянського Союзу. Комбайнер колгоспу ім. Кірова П. В. Ільчук вийшов переможцем у соціалістичному змаганні трудівників Дубнівського району на честь РРФСР — першого ударного тижня трудової естафети.

Успіхи трударів Плоскої є запорукою дальшого розвитку села, нові світлі перспективи має воно у майбутньому.

П. О. САВЧУК

ПРИВІ́ЛЬНЕ

Привільне (до 1963 року — Погорільці) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 10 км від районного центру і за 14 км від залізничної станції Дубно. Через село проходить автошлях Київ—Львів. Дворів — 370. Населення — 1149 чоловік. Сільраді підпорядковано населені пункти Дубрівка, Панталія, Черешнівка.

Перша згадка про Погорільці датована 1561 роком[1]. В другій половині XVI ст. село було власністю князів Острозьких, орендарі яких нещадно експлуатували селян, примушуючи їх відробляти по 2—3 дні панщини на тиждень, а також сплачувати грошові й натуральні податки.

В кінці XVI ст. селяни виконували багато повинностей на користь панів: охороняли посіви, ліс, двір, лагодили шляхи, будували мости, ремонтували греблі. За непокору й невихід на панщину їх жорстоко карали. Селяни перебували в залежності від кількох власників, які на свій розсуд визначали повинності й розміри ренти. У 1583 році князеві К. Острозькому належало в селі 31 дим, 20 городників, 12 підсусідків, а шляхтичеві А. Глембовському — 7 димів, 5 городників, 4 комірники[2].

1629 року в селі було 127 димів[3]. Воно входило до складу Луцького повіту.

Польські власті намагалися полонізувати українське населення. Посилювалося насильне запровадження унії. У село часто навідувалися єзуїти, які намагалися покатоличити жителів. Це викликало невдоволення українського населення.

Селяни піднімалися на боротьбу проти гнобителів. Полум'я народно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького захопило і Погорільці. Селяни тепло зустрічали козацькі загони, всіляко допомагали козакам, за що зазнали знущань і тортур з боку польських військ після захоплення села в червні 1654 року шляхетськими загонами коронного гетьмана Потоцького[4].

---

[1] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 893.

[2] Źródła dziejowe, t. 19. Warszawa, 1889, стор. 82.

[3] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 133.

[4] Документи Богдана Хмельницького, стор. 359.

З роками мінялися власники Погорільців, але доля трударів від цього не ставала кращою. Село виглядало бідно. Осиротіло стояли убогі дерев'яні селянські хати, вкриті соломою й очеретом. Великих збитків завдавали селянам стихійні лиха, особливо пожежі. Тільки під час однієї з них у 1851 році в селі згоріло 11 селянських хат і 17 стодол з хлібом[1].

Не поліпшила економічного становища селян і реформа 1861 року. Після скасування кріпацтва в селі інтенсивно відбувається розшарування селянства. На цей час у Погорільцях було 133 двори, в т. ч. 4 городники, 68 піших, у користуванні яких числилось 596 десятин орної і 121 десятина сіножатей, 65 тягловим дворам належало 884 десятини орної землі і 171 десятина сіножатей[2]. Кращі землі, як і раніше, лишалися у руках поміщика. Аграрна реформа так пограбувала селян, що у 1867 році для відробітку викупних платежів були віддані у найми строком на рік 18 селян-боржників[3].

Розвиток капіталістичних відносин не минув і Погорільців. У 1887 році поміщиця Я. Любомирська продала за 80 тис. крб. 2206 моргів землі директорові промислового банку. Значні земельні ділянки придбала церква. В 1889 році їй належала 101 десятина землі. Заможні селяни почали будувати добротні хати. У куркульських господарствах з'являються молотарки, віялки та інший реманент.

Царська влада нічого не робила для піднесення культури села. Лише в 1871 році тут відкрили першу парафіяльну школу, яку незабаром закрили. Згодом дається дозвіл на відкриття школи, але «ні учнів, ні вчителя не було»[4]. Зубожілі селяни не мали змоги платити за навчання.

Власті не дбали про медичне обслуговування селян. Смертність населення була високою, особливо під час епідемій. За один лише серпень 1895 року від холери померло 38 чоловік[5].

Під час революції 1905—1907 рр. посилилась революційна боротьба трудящих Погорільців. Селяни виявляли непокору властям, відмовлялися сплачувати податки, працювати в маєтку, виконувати повинності, які стосувалися догляду за шляхами. Вони рішуче вимагали землі. Місцеві власті з тривогою повідомляли, що селяни Погорільців самовільно випасають худобу на поміщицьких землях, навіть на посівах конюшини й цукрових буряків[6].

Уряд посилював репресії проти селян, збільшував судово-поліцейський апарат. 1911 року в Погорільцях розміщено поліцейський стан, тут були мировий посередник, мировий суддя та 2 судові слідчі.

В роки першої світової війни село опинилось у прифронтовій смузі. Через рік після початку війни, коли австро-німецькі війська зайняли Дубно і форсували ріку Ікву, населення Погорільців було евакуйовано в глибокий тил. Але ворог не зміг просунутись далі села, російська армія зупинила наступ ворожих військ. Війна принесла нові нещастя: гинули люди, знищувалися будівлі, худоба, запаси продовольства та фуражу. Ні вдень, ні вночі не затихала артилерійська канонада. А коли навесні 1916 року російські війська відтіснили ворога за Ікву, селяни на місці своїх хат застали лише згарища[7].

Трудящі Погорільців радо вітали Велику Жовтневу соціалістичну революцію. До рідного села прибув матрос Балтійського флоту І. К. Івчук, який розповів про події у Петрограді. Трудящі приступили до поділу поміщицької землі. Цією роботою керували сільські активісти М. М. Кириченко і С. Г. Геніш.

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 1, спр. 9285, арк. 6.
[2] Житомирський облдержархів, ф. 115, оп. 1, спр. 791, арк. 24.
[3] Н. Н. Лещенко. Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 г., стор. 449.
[4] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 895.
[5] Житомирський облдержархів, ф. 159, оп. 1, спр. 340, арк. 9.
[6] ЦДІА УРСР, ф. 1600, оп. 1, спр. 600, арк. 59.
[7] Дубнівський краєзнавчий музей, інв. № 2441, арк. 1.

Та недовго тривала радість вільного життя. Почалась німецька окупація, громадянська війна. Жителі Погорільців брали участь в боротьбі проти ворогів революції. На початку 1918 року в село повертається матрос Балтійського флоту Ф. О. Яндолін. Він встановлює тісний зв'язок з головою Дубнівського повітового підпільного ревкому В. П. Рикуном і пізніше очолює один з повстанських загонів, який брав активну участь у Дубнівському повстанні 1919 року.

В червні 1919 року в Погорільцях було відновлено Радянську владу. Вона існувала недовго, в серпні село окупували польські інтервенти. Влітку 1920 року сюди вступили передові загони будьонівської кінноти. З Погорільців бійці Першої Кінної армії повели наступ на Дубно. Ворог, не рахуючись з втратами, чинив впертий опір. Полонені поляки розповідали, що офіцери розстрілювали всіх солдатів на місці в разі найменшої спроби відступу.

Після першої невдалої спроби оволодіти Дубном бійці 11-ї кавалерійської дивізії відійшли на північ до Погорільців на відпочинок, щоб підготуватися до нової атаки[1]. Розташування червоної кінноти в селі викликало великий інтерес жителів. Частина селян вирішила захищати владу трудящих, завоювання Великого Жовтня зі зброєю в руках. Ряди будьонівців поповнили А. П. Гетун, Є. І. та Х. І. Грицюки, О. М. та С. М. Добринюки, Н. Т. Кононов та ін. Жителі села допомагали лікувати поранених, збирали для червоних бійців білизну, а також фураж для коней.

Коли село Погорільці потрапило під владу буржуазно-поміщицької Польщі, тут відновилися старі порядки. Польський уряд повернув землі поміщикам, роздав її осадникам. 5 осадників мали 61 га кращого грунту[2].

В 1923 році в Погорільцях з фільварком налічувалося 355 будинків. В селі працювали 3 млини, невеличке підприємство, що виготовляло черепицю. На кожному з них трудилося по 5—7 чоловік. Робочий день становив 14—16 годин. Робітники часто відмовлялися ставати до роботи через низьку плату й важкі умови праці.

1925 року тут мешкало 1970 жителів. Економічне становище селян дедалі гіршало. Частина з них продавала невеликі клаптики свого земельного наділу і виїжджала за кордон, шукаючи кращого життя. Село, як і раніше, мало убогий вигляд, скрізь переважали дерев'яні хати з солом'яними стріхами. Не було лікувальних закладів. У 1925 році почалася комасація — утворення хуторів, яка закінчилася в 1930 році. За цей час з'явились нові поселення: Черешнівка й Дубрівка.

Безправ'я і важкі умови життя сприяли посиленню класової боротьби. Під керівництвом КПЗУ сільська біднота об'єднувалась у гуртки, очолювані революціонерами-підпільниками, зокрема С. Козійчуком. 1936 року в Погорільцях було створено осередок КПЗУ. Комуністи розповсюджували прогресивні газети, журнали, марксистську літературу, проводили бесіди про вільне й щасливе життя в Радянському Союзі. В дні революційних свят у людних місцях села з'являлися листівки і брошури з закликами до боротьби. В ніч на Перше травня 1938 року підпільники вивісили транспарант і розклеїли листівки, в яких закликали селян до боротьби за економічні й політичні права.

Нелегальна пропагандистська та виховна робота комуністів-підпільників викликала шалену лють польської адміністрації, поміщиків і куркулів. Підпільну роботу на селі проводили комуністи У. Ф. Солтис, Н. І. Якобчук, В. М. Новосад та інші[3].

1936 року в Погорільцях створюється осередок МОДРу. Молода комуністка У. Ф. Солтис працювала у районному осередку організації. Члени МОДРу й комсомольці села були активними агітаторами за створення народного фронту проти фашизму, вели пропаганду за возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною, розповсюджували революційну літературу. Юнаки та дівчата

---

[1] С. М. Будённый. Пройденный путь, кн. 2, стор. 209, 212.
[2] Rocznik Wołyński, t. 3. Równe, 1934, стор. 539.
[3] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 368, арк. 30, 31.

збирали кошти у фонд допомоги політичним в'язням та їх сім'ям, проводили кампанію збору підписів проти арешту Ернста Тельмана.

За революційну діяльність були арештовані й стали перед буржуазним профашистським судом Уляна Солтис, Надія Якобчук та інші. В жовтні 1938 року У. Ф. Солтис було засуджено до 6 років тюремного ув'язнення і 10 років позбавлення громадянських прав[1].

Радісною подією в історії Погорільців стало 18 вересня 1939 року. День визволення села Червоною Армією перетворився на велике торжество. Молодь заздалегідь готувалася до урочистої зустрічі з визволителями. Збудували тріумфальну арку, прикрасили її двома червоними прапорами, а коли на шляху з'явилися танки з радянськими бійцями, зустріли їх вигуками: «Слава!», «Слава визволителям!». На гаптованому рушнику вдячні селяни підносили доблесним воїнам хліб і сіль.

В селі створили селянський комітет, а згодом — і сільську Раду, яку очолив К. А. Євтух. Сільська Рада стала центром, навколо якого згуртувався актив села. Радянська влада звільнила селян від орендної плати за землю, численних непосильних податків, а також кабальних боргів куркулям та поміщикам. У великих власників, осадників, церкви було відібрано землю і безплатно передано її безземельним та малоземельним селянам. 238 дворів одержали в користування 1128 га землі[2]. У селі відкрили хату-читальню, початкову школу, в якій діти вперше дістали можливість навчатися українською мовою, організували групи лікнепу для дорослих. Своїм депутатом до Народних Зборів Західної України трудящі села обрали У. Ф. Солтис.

У лютому 1941 року селяни організували колгосп. Спочатку він об'єднував 37 господарств[3], незабаром до нього вступило ще 33 сім'ї. Того ж року виникла комсомольська організація, її очолив М. І. Карпич[4].

Перша весна колективної праці пройшла успішно. На полі зростав дорідний колгоспний урожай. Однак мирна праця трудящих була перервана нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз. 25 червня 1941 року біля Погорільців відбувся запеклий бій. Після бою село окупували фашистські загарбники.

Чорна ніч гітлерівського розгулу нависла над селом. У кривавій справі фашистам допомагали українські буржуазні націоналісти. Радянські люди не корилися фашистам. 1942 року було вчинено замах на старосту села. Жандарми, що прибули з міста, заарештували 10 активістів, з них п'ять були розстріляні[5]. Кожен день приносив страшні вісті: того вбили, тих погнали на каторгу до Німеччини. За час окупації в фашистське рабство з Погорільців та сусідніх сіл було вивезено близько 90 юнаків та дівчат. Жителі ховали від окупантів хліб, худобу, саботували заходи властей. Патріоти розповсюджували антифашистські листівки.

На початку 1944 року між селами Погорільцями і Гончарихою були оточені оунівцями розвідники партизанського з'єднання Я. Шкрябача. Зав'язався нерівний бій з переважаючими силами ворога. Партизани билися до останнього патрона, а коли з групи залишилося тільки двоє — командир Заровний і розвідник Г. Соловйов,— сміливці підірвались на гранатах, але не здалися в полон[6]. У бою загинуло 11 партизанів-розвідників. Відвага й мужність партизанів, наближення фронту вселяло у людей надію на швидке визволення.

7 лютого 1944 року частини 13-ї армії 1-го Українського фронту підійшли до села. В авангарді наступаючих військ були бійці 8-ї гвардійської Ровенської кавалерійської дивізії ім. Морозова, куди входили добровольці з Тувинської Народної Республіки. Три дні не вщухали кровопролитні бої за село Погорільці. Та, незважаючи на

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 368, арк. 30—31.
[2] Там же, ф. Р-635, оп. 1, спр. 94, арк. 4—5.
[3] Там же, спр. 42, арк. 40.
[4] Газ. «Дубнівська правда», 21 березня 1941 р.
[5] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 1, спр. 3, арк. 73; спр. 4, арк. 67, 70.
[6] Я. Шкрябач. Дорога в Молдавию. Кишинев, 1966, стор. 329.

шалений опір ворога, бойове завдання було виконано: дорога Ровно—Дубно перерізана, село визволено. Це сталося 11 лютого 1944 року.

Під час жорстоких боїв за село високий моральний дух і мужність виявили бійці 29-го гвардійського кавалерійського полку 8-ї гвардійської кавалерійської дивізії[1]. В бою особливо відзначилися тувинські народні добровольці, серед них рядовий Серен Дундук. Першими до села увірвалися частини 20-ї Новоград-Волинської мотострілецької червонопрапорної, ордена Суворова бригади (командир генерал-майор І. С. Ільїн). Фашисти залишили на полі бою понад 2 тис. солдатів і офіцерів, багато бойової техніки, автотранспорт.

Зразу ж після визволення до лав Червоної Армії влилося 243 жителі села. Відважними воїнами стали Я. К. Живець, С. П. Притула та 166 їх односельців, які за героїзм у боях проти фашистських загарбників нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу. Жителі села свято зберігають пам'ять про 88 героїв, які загинули на фронтах війни. Біля величного обеліска ніколи не в'януть живі квіти.

В 1944 році відновила роботу сільська Рада. В березні скликали сход селян, на якому обговорили питання відбудови села та ліквідації наслідків окупації.

Сільська Рада вела наполегливу роботу щодо організації селян на вчасне виконання весняно-польових робіт. Бідняцько-середняцьким господарствам виділялися довготермінові кредити на придбання робочої худоби, корів, сільськогосподарського реманенту, спорудження житла, будівель. Бідняцьким господарствам подавалася також допомога в придбанні посівного матеріалу. За участю членів земельної комісії, комсомольців, активу у 1945 році сільська Рада упорядкувала землекористування. Було організовано 14 супряг, які допомагали вдовам, сім'ям військовослужбовців, інвалідам Великої Вітчизняної війни. Населення збирало подарунки та теплі речі для фронту. У фонд Червоної Армії було здано 43 тонни хліба[2].

В селі створилося сільське споживче товариство, відкрились промтоварний і продовольчий магазини. Почалося відродження артільного господарства. Повсякденна організаторська й політична робота серед селян дала свої результати. У лютому 1946 року відновила роботу сільськогосподарська артіль ім. Калініна, яку очолив А. А. Євтух. Організовано взялися до колективної праці селяни: в стислі строки провели весняно-польові роботи, косовицю сіна, а також збирання врожаю зернових першого року четвертої п'ятирічки.

Колгоспна сім'я об'єднувала спочатку 18 господарств, за якими закріпили 82 га землі. Протягом 1948—1949 рр. артіль поповнилася ще 50 господарствами.

Сільською Радою, правлінням колгоспу багато уваги приділялося виконанню планів лісозаготівлі. На лісовивозці щоденно працювали 50—70 підвід одноосібних селян і колгоспників.

Мирній праці трударів колективного господарства перешкоджали банди українських націоналістів та куркулі. Вони залякували селян, які виявляли бажання вступити в артіль, вдавалися до терористичних актів проти активістів і комсомольців. Для боротьби з бандами в селі була створена винищувальна група з 23 чоловік, основне ядро якої становила молодь. У боротьбі з оунівцями загинуло кілька бійців групи.

В липні 1948 року в селі засновується первинна партійна організація, яка об'єднувала 3 члени партії. Своїм секретарем комуністи обрали О. В. Курдюкова[3]. Для проведення виховної роботи серед населення був організований агітколектив з 19 чоловік, ядро якого становили комуністи й комсомольці та інтелігенція села.

1948 року в селі виникла первинна комсомольська організація. Активну роботу серед молоді вели А. О. Білоус, А. П. Висоцький, В. Н. Кружайло. На кінець року організація об'єднувала вже 10 членів ВЛКСМ.

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 4054, оп. 1, спр. 7, арк. 4—6.
[2] Там же, ф. 4, оп. 1, спр. 8, арк. 116.
[3] Там же, спр. 120, арк. 30.

Завдяки зусиллям культурно-освітньої комісії сільської Ради, вчителів розгорнулася робота щодо організації навчання дітей та ліквідації неписьменності серед дорослого населення. Зразу після визволення села відкрили початкову школу, за парти сіли 40 учнів. Усі малописьменні й неписьменні були залучені до гуртків, які працювали при школі та на десятихатках. 1950 року неписьменність у селі була ліквідована. Правління колгоспу виділило приміщення під клуб, де запрацювали гуртки художньої самодіяльності — хоровий і драматичний.

Збирання кукурудзи в колгоспі ім. Калініна, с. Привільне. 1970 р.

В 1950 році село Погорільці після об'єднання невеликих колгоспів трьох сіл в один — ім. Калініна — стає центром новоствореного господарства. Воно об'єднувало 498 дворів, 1688 чоловік, у своєму користуванні мало 2159 га землі, в т. ч. 1734 га орної[1].

В колгоспі зміцнювалася трудова дисципліна, налагоджувалися виробничі процеси. Колгоспники вирощували по 322,8 цнт цукрових буряків з га. Завдяки піднесенню всіх галузей колгоспного виробництва річний прибуток артілі становив понад млн. карбованців[2].

В 1955 році до колгоспу ім. Калініна приєдналась економічно слабка артіль ім. Кірова. 1960 року господарство в своєму користуванні мало 3269 га орної землі, з яких 933 га засівалися зерновими культурами. Поступово підвищувалась урожайність. Поряд з розвитком рільництва значна увага приділялася громадському тваринництву. Вже на кінець 1960 року на фермах було 1292 голови великої рогатої худоби. Зросла продуктивність тваринництва. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 34,7 цнт. м'яса, 210 цнт. молока, надоєно на фуражну корову по 1730 кілограмів молока.

В наступних роках у колгоспному виробництві сталися значні зміни. Цьому сприяли організаційні заходи правління колгоспу, а також забезпечення господарства сучасною технікою, електроенергією, що дало змогу механізувати трудомісткі процеси в рільництві й тваринництві. У 1965 році колгосп придбав 8 тракторів нових марок. Тоді у тракторному парку налічувалося до 40 машин, а виробіток на один умовний трактор зріс до 677 га. У господарстві працювало 18 вантажних автомашин, 9 комбайнів. Значно було поліпшено структуру грунту, запроваджено ефективнішу систему сівозмін, у 3 рази збільшилось внесення на поля мінеральних добрив. В результаті цього врожайність зернових досягла 24 цнт з кожного га посіву, в т. ч. пшениці 27,1 центнера.

Зміни сталися і в тваринництві. В 1965 році поголів'я великої рогатої худоби становило 1728 голів. Більше уваги приділялося розвиткові кормової бази, застосуванню мінеральної підкормки.

Зросла продуктивність усіх галузей господарства. Колгосп у 1965 році одержав 891 тис. крб. прибутку. Це дало можливість підвищити оплату праці до 2 крб. 72 коп. за трудовий день.

Готуючи гідну зустріч 50-річчю Радянської влади, партійна організація, правління колгоспу вжили ряд організаційних і господарських заходів. У бригадах, ланках, на фермах відбулися збори, на яких трудівники брали підвищені соціалістичні зобов'язання. Результати змагання висвітлювались на дошках показників,

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-189, оп. 3, спр. 89, арк. 313.
[2] Дубнівський райдержархів, ф. 29, оп. 1, спр. 15, арк. 37.

у блискавках, листках трудової слави. Для переможців були встановлені грошові премії та цінні подарунки.

В ювілейному 1967 році колгосп ім. Калініна виростив по 33,5 цнт зернових і по 325 цнт. цукрових буряків з га, успішно виконав плани виробництва і продажу державі зерна, цукрових буряків, молока, м'яса та вовни. За виробничі успіхи господарство було відзначено дипломом Головного комітету ВДНГ. Бронзовою медаллю ВДНГ нагороджено ланкову О. І. Градюк.

Колгосп ім. Калініна перетворився на велике багатогалузеве господарство, оснащене потужною технікою. Він має 40 тракторів, 28 вантажних автомашин, 24 комбайни та іншу сільськогосподарську техніку. Для технічного обслуговування машинно-тракторного парку відкрито типову майстерню, де розміщено пункт технічного обслуговування. В колгоспі трудиться 135 досвідчених механізаторів.

Значні зміни сталися в розвитку громадського тваринництва. У півтора раза зросло поголів'я великої рогатої худоби, свиней, овець. Надої на одну фуражну корову становлять близько 3015 кг молока. На фермах застосовується електродоїння, встановлено автонапувалки, механізовано інші виробничі процеси. Подбав колгосп і про поліпшення умов праці тваринників. Для них на кожній фермі обладнано кімнати відпочинку, де можна послухати радіо, подивитись телевізор, почитати газету, книжку.

Праця трудівників колгоспних ланів і ферм, механізаторів високо оцінена Комуністичною партією і Радянським урядом. 146 чоловік відзначено урядовими нагородами, з них 135 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю.

Для трудівників села 1972 рік пройшов під девізом дострокового виконання соціалістичних зобов'язань другого року дев'ятої п'ятирічки. Одержано високі врожаї зернових, цукрових буряків, картоплі, кормових культур. На стогектарну площу сільськогосподарських угідь вироблено по 116 цнт м'яса і 556 цнт молока. В селі чимало зроблено для його впорядкування, на забудованих вулицях з'явилися нові лінії електромереж, замінено радіолінії.

Відповідальні завдання постали перед колгоспом у дев'ятій п'ятирічці. Валовий збір зерна, зокрема, повинен досягти 4463 тонни. Господарство спеціалізуватиметься на виробництві молока. Для цього створюються багаторічні культурні пасовища.

Із зростанням колгоспу ростуть ряди комуністів. 1970 року створено партійний комітет. Партійна організація, в якій на обліку 50 членів КПРС, своїм впливом охопила всі ділянки виробничої діяльності колгоспу. 29 комуністів працюють безпосередньо в колгоспному виробництві.

Партійна організація значну увагу приділяє роботі колгоспної комсомольської організації, яка об'єднує 57 членів ВЛКСМ. На рахунку комсомольців багато хороших справ: озеленення тваринницьких ферм, тракторного стану, участь у роботі культосвітніх закладів.

Велику роботу здійснює сільська Рада. До її складу обрано 37 депутатів — це кращі виробничники, з них 18 комуністів і комсомольців, 13 чоловік мають вищу та середню освіту. Три посланці села є депутатами районної Ради депутатів трудящих, серед них краща доярка О. Н. Дидюк.

Збільшується місцевий бюджет на розвиток села. В 1967 році, наприклад, на соціально-культурні заходи виділялося 21 135 крб., а в 1972 році вже 34 467 крб. У дев'ятій п'ятирічці заплановано дальшу мобілізацію коштів на розвиток культури, медичного й побутового обслуговування. Лише в першому році нової п'ятирічки на соціально-культурні потреби витрачено понад 37 тис. карбованців.

Кожного року колгоспна сім'я поповнюється новими членами. Це в основному молодь, яка після закінчення школи залишається працювати в селі. Лише за 1969—1970 рр. в колгоспне виробництво включилося 35 юнаків і дівчат. Заслуженим авторитетом користуються ветерани праці. 12-ти кращим трудівникам присвоєно високе звання ветерана колгоспної праці. 597 чоловік перебуває на пенсії. Проте багато з них бере активну участь у повсякденному житті колгоспу.

Зростає матеріальний і культурний рівень колгоспників. У 1966 році село було повністю електрифіковане й радіофіковане. За роки восьмої п'ятирічки споруджено 71 житловий будинок, школу, дитячі ясла, фельдшерсько-акушерський пункт, лазню. Відкрили нові промтоварний і продовольчий магазини. Зросла оплата праці колгоспників. У 1969 році вона становила 3,75 крб. грішми і 3,62 крб. натурою за кожний людино-день.

Цілеспрямована освітня й виховна робота ведеться у Привільному. У восьмирічній школі в 1970/71 навчальному році вчилися 369 дітей колгоспників, робітників та інтелігенції. В селі працюють також класи заочної школи, де здобувають знання 40 юнаків і дівчат. В будинку культури є хоровий, музичний, драматичний, спортивний, а також художнього читання і танцювальний гуртки. Для обслуговування населення створено агіткультбригаду. В будинку культури встановлено кіностаціонар з широкоекранною апаратурою. Кожен рік відбуваються кінофестивалі радянських фільмів.

В селі є бібліотека, книжковий фонд якої становить понад 10 тис. примірників. 1972 року в бібліотеці було 905 читачів, відбувалися читацькі конференції, тематичні вечори, диспути, влаштовувалися колективні обговорення книжок, усні журнали. В 1972 році жителі села передплатили 1435 примірників газет і журналів. Майже кожен двір одержує районну газету «Червона зірка».

Виховну роботу серед населення веде первинна організація товариства «Знання», в складі якої 22 чоловіка. Це — вчителі, спеціалісти і передовики сільського господарства.

Партійна організація, правління колгоспу велику увагу приділяють розширенню дружніх зв'язків жителів Привільного з трудящими Відінського округу Народної Республіки Болгарії. 1967 року колгосп став колективним членом обласного відділення Товариства радянсько-болгарської дружби, підтримує дружні зв'язки з трудовим кооперативом землеробної спілки с. Громади. Болгарські друзі надіслали колгоспникам альбом про життя села. В Привільному обладнано кутки радянсько-болгарської дружби. Передового комбайнера комсомольця А. А. Гетуна за успіхи в соціалістичному змаганні 1970 року було премійовано поїздкою до болгарських друзів.

Колишні злиденні Погорільці — нині квітуче село Привільне. Нова соціалістична дійсність відкрила перед його жителями всі шляхи до натхненої праці, підвищення добробуту й всебічного культурного розвитку.

П. О. САВЧУК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ДУБНІВСЬКОГО РАЙОНУ

БЕ́РЕГ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Ікви, за 29 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Верба. Дворів — 223, населення — 754 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Комарівка, Миньківці, Онишківці, Сапановчик, Тур'я.

В селі розташований колгосп ім. Радянської Армії, за яким закріплено 6276 га землі, з них 2807 га орної. За роки восьмої п'ятирічки осушено 795 га заболочених земель. Напрям господарства — зерно-буряковий з розвинутим тваринництвом. 125 колгоспникам вручена ювілейна медаль «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

У восьмирічній школі навчаються 156 учнів, працюють 13 вчителів. Є клуб на 300 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. Партійна організація (створена в 1955 році) налічує 46 комуністів, комсомольська (існує з 1950 року) — 221 члена ВЛКСМ.

Вперше Берег згадується в акті за 1545 рік. В 1908 році тут відбулося заворушення селян. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі у 30-х роках в селі діяв підпільний осередок КПЗУ.

58 жителів села воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 32 нагороджені орденами й медалями за бойові заслуги, 26 загинули в боротьбі проти фашистів.

У Березі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

На околицях села виявлено залишки поселень доби бронзи та давньоруського селища.

ЗДО́ВБИЦЯ — село, центр Гірницької сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру і залізничної станції Дубно. Через Здовбицю проходить автошлях Дубно — Соснівка. Дворів — 101, населення — 335 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гірники, Збитин, Злинці, Клинці.

В селі міститься центральна садиба колгоспу ім. Ватутіна. Господарство користується 3308 га землі, в т. ч. 2234 га орної. Спеціалізується на зерно-буряковому рільництві та м'ясо-молочному тваринництві. З допоміжних підприємств є млин. До 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 55 колгоспників відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

В Здовбиці є восьмирічна школа, де 13 вчителів навчають 111 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На різних ланках колгоспного виробництва працюють 28 комуністів, 116 комсомольців. Партійну організацію створено 1952, комсомольську — 1941 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

ІВА́ННЕ — село, центр сільської Ради, розміщене на правому березі Ікви, за 8 км від районного центру, за 14 км від залізничної станції Дубно. Дворів — 320, населення — 1021 чоловік. Сільраді підпорядковані села Бортниця, Зелене, Клещиха, Кривуха, Лебедянка.

В Іванному міститься центральна садиба колгоспу ім. Котовського. Господарство обробляє 4642 га землі, в т. ч. 2657 га орної. Осушено й освоєно 396 га боліт. Основний напрям — зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. Господарство має 36 тракторів, 18 вантажних автомашин, 15 комбайнів. 85 колгоспників нагороджені Ленінською ювілейною медаллю. За успіхи у виконанні завдань восьмої п'ятирічки 8 колгоспників відзначені урядовими нагородами, серед них бригадир О. С. Чуркін удостоєний ордена Жовтневої Революції.

Є восьмирічна школа, де навчається 161 учень і працюють 16 вчителів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі 43 комуністи і 128 комсомольців. Партійну організацію засновано 1950, комсомольську — 1939 року.

Вперше згадується село в документах за 1386 рік. Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Жителі Іванного брали активну участь у боротьбі проти німецько-фашистських загарбників. 168 чоловік воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 69 з них загинули. 99 нагороджені за бойові заслуги орденами й медалями Радянського Союзу. На честь полеглих у боротьбі з ворогами споруджено обеліск.

В Іванному встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

На околицях села виявлено залишки поселення епохи бронзи, курганний могильник XV—XII ст. до н. е. та селище давньоруського часу.

КНЯГИ́НИНЕ — село, центр сільської Ради. Розкинулося на обох берегах річки Стубли, за 26 км від районного центру і за 4 км від залізничної станції Озеряни. Дворів — 266, населення — 1012 чоловік. Сільраді підпорядковані села Білобережжя, Боцянівка, Заруддя, Листвин, Нараїв, Острів, Травневе.

У Княгининому міститься центральна садиба колгоспу «Перемога». Господарство обробляє 5529 га землі, в т. ч. 3732 га орної, спеціалізується на тваринництві. До 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 187 колгоспників нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (225 учнів, 7 вчителів), будинок культури на 400 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням.

У селі працюють 56 комуністів, 189 комсомольців. Комсомольська організація виникла 1939, партійна — 1950 року.

Уперше село згадується 1545 року в опису Луцького замку. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За буржуазно-поміщицької Польщі у селі 1935 року був створений Кня-

гининський райком КПЗУ. 1 травня того року комуністи організували демонстрацію селян.

27 жителів села були учасниками Великої Вітчизняної війни, 50 нагороджено орденами й медалями за бойові заслуги. 11 загинуло в боротьбі з ворогом. В селах Княгининому, Заудді та Білобережжі споруджені пам'ятники й обеліски на честь односельців, які полягли в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками.

В Княгининому жив і активно працював колишній член КПЗУ, депутат Народних Зборів Західної України, депутат Верховної Ради УРСР першого скликання С. О. Козійчук.

Поблизу сіл Княгининого, Білобережжя, Заруддя, Листвина та Острова виявлено дві майстерні крем'яних знарядь доби міді, п'ять поселень та могильник доби ранньої бронзи, городище та курганний могильник давньоруських часів.

МАЙДА́Н — село, центр сільської Ради. Віддаль до районного центру 33 км, до залізничної станції Дубно 29 км. Дворів — 185, населення — 652 чоловіка.

У Майдані міститься відділення радгоспу ім. Щорса. Тут вирощують овочеві та зернові культури, буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

Працюють восьмирічна школа (94 учні, 11 вчителів), клуб, бібліотека. Є фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням.

Партійна організація, яку створено 1956 року, налічує 15 комуністів, комсомольська, заснована 1949 року,— 40 членів ВЛКСМ.

Село вперше згадується у письмових джерелах 1545 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В 1920 році населення активно допомагало бійцям Першої Кінної армії фуражем, транспортом.

МАЛІ́ САДИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру та за 15 км від залізничної станції Дубно. Дворів — 222, населення — 744 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані села Великі Сади, Олександрівка.

Тут міститься центральна садиба колгоспу «Правда». Господарство обробляє 2998 га землі, в т. ч. 2217 га орної. Головний напрям — зернобурякове рільництво з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. 78 колгоспників нагороджені ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

Є початкова школа (26 учнів, 2 вчителі), клуб, бібліотека, відділення зв'язку. В селі працюють 29 комуністів, 92 комсомольці. Партійна організація створена 1952 року, комсомольська — 1946 року.

Радянську владу в селі проголошено в січні 1918 року. В 1918—1919 рр. у Малих Садах діяв підпільний ревком на чолі з матросом-балтійцем більшовиком В. П. Рикуном. Жителі села влилися у повстанський загін, який брав участь у Дубнівському повстанні проти петлюрівців у березні 1919 року. Влітку 1920 року через село з боями проходили частини Першої Кінної армії.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти фашистів 26 жителів села, загинуло 15. Орденами і медалями нагороджено 11 чоловік.

Жителі села встановили пам'ятник В. І. Леніну та обеліск на честь односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

МИ́ЛЬЧА — село, центр сільської Ради. Віддаль до районного центру 24 км, до залізничної станції Верба 8 км. Дворів — 239, населення — 833 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Будераж, Пирятин, Повча.

В Мильчі розташовано центральну садибу колгоспу «Дружба». На обліку 3055 га землі, з них 2125 га орної. Основні галузі господарства — зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво, овочівництво, хмелярство. З допоміжних підприємств — цегельний завод та пилорама. 85 колгоспників нагороджені Ленінською ювілейною медаллю. Доярка Г. С. Грогуль удостоєна ордена Леніна.

Є восьмирічна школа (107 учнів, 12 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням.

В селі працюють 57 комуністів, 238 комсомольців. Партійну організацію створено 1951, комсомольську — 1948 року.

Перша згадка про село належить до 1570 року. Під час визвольної війни в 1648 році селяни розгромили маєток місцевого феодала. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В період громадянської війни жителі брали активну участь у боротьбі проти ворогів революції. Тут були створені червоні повстанські загони. Один з них очолював житель Мильчі Д. І. Михащук. Під час панування буржуазно-поміщицької Польщі у серпні 1924 року жителі села Повчі, озброївшись сокирами, вигнали лісову сторожу та поліцаїв з поміщицького лісу.

1939 року населення обрало колишнього члена КПЗУ, жителя села Будеража М. Новака депутатом Народних Зборів Західної України. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 78 жителів села, загинуло 45. Орденами і медалями за бойову доблесть відзначено 33 чоловіка.

Встановлено пам'ятник В. І. Леніну та обеліск на вшанування односельців, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

Поблизу села Повчі виявлено майстерню крем'яних знарядь доби міді, а на околиці села Будеража — давньоруське городище.

МИРОГО́ЩА ДРУ́ГА — село, центр сільської Ради, залізнична станція, лежить на берегах річки Липки, за 8 км від районного центру. Дворів — 368, населення — 1233 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Костянець, Липа, Мирогоща Перша, Мокре, Молодава Перша, Молодава Друга, Молодава Третя.

В Мирогощі Другій міститься центральна садиба та навчальні корпуси Мирогощанського радгоспу-технікуму (створений на базі радгоспу 1964 року). У селі працюють також пивоварний завод, млин. 124 працівники нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

В Мирогощі Другій є середня школа (463 учні, 41 вчитель), дитячий будинок. До послуг жителів села будинок культури, бібліотека, дільнична лікарня, відділення зв'язку.

Обробіток плантації хмелю в Мирогощанському радгоспі-технікумі. 1966 р.

В селі трудяться 139 комуністів, 545 комсомольців. Партійну організацію створено 1946, комсомольську — 1939 року.

Перша письмова згадка про село є в опису Луцького замку від 1545 року. Радянську владу в селі проголошено в січні 1918 року. Під час громадянської війни через Мирогощу Другу проходили частини Першої Кінної армії. 19 липня 1920 року частини Червоної Армії поблизу села завдали нищівного удару ворогові. У цьому бою загинув і був похований у Мирогощі Другій комбриг 11-ї кавалерійської дивізії С. М. Патоличев. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі у селі в 30-х роках діяла підпільна організація КПЗУ. Під її керівництвом населення брало участь у першотравневій демонстрації 1935 року в селі Варковичах. Тоді від рук поліції загинув перший комсомолець села Молодави Української (тепер — Молодави Першої) В. С. Менелюк. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 80 жителів, загинуло 15. Урядовими нагородами відзначені 65 чоловік.

У селі живе кавалер ордена Леніна П. І. Подлевський.

Є пам'ятник В. І. Леніну та герою громадянської війни С. М. Патоличеву.

Поблизу сіл Мирогощі Другої, Липи, Костянця, Мокрого та Молодави Третьої виявлено 9 поселень доби пізнього палеоліту, неоліту, міді, ранньої та пізньої бронзи, скіфського періоду та майстерню крем'яних знарядь доби ранньої бронзи. Знайдено також три могильники доби міді, ранньої та пізньої бронзи. Відомо, крім того, два ранньослов'янські поселення черняхівської культури, три поселення та два городища давньоруського часу.

ОЗЕРЯ́НИ — село, центр сільської Ради, залізнична станція, до районного центру 30 км. Дворів — 270, населення — 848 чоловік. Сільраді підпорядковані села Квітневе, Копани, Нагірне.

В Озерянах розташована бригада колгоспу ім. Леніна, центральна садиба якого в селі Квітневому. За колгоспом закріплено 3846 га землі, в т. ч. 2952 га орної. За роки восьмої п'ятирічки осушено 307 га боліт. Основний напрям господарства — зерно-бурякове рільництво з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. З допоміжних підприємств — два млини. 110 колгоспників відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (164 учні, 15 вчителів), бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В Озерянах трудяться 65 комуністів, 138 комсомольців. Партійна і комсомольська організації почали діяти 1947 року.

Перша письмова згадка про Озеряни належить до 1458 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі у 1924 році партизанський загін, у якому брали участь жителі Озерян і навколишніх сіл, розгромив поміщицький маєток. 1936 року страйкували робітники млина, вимагаючи підвищення заробітної плати. Під час фашистської окупації село було зруйноване, 1200 жителів розстріляні. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювали 40 жителів Озерян, загинули 11. Урядовими нагородами відзначені 29 чоловік.

У селі Квітневому встановлений пам'ятник В. І. Леніну. В Озерянах є пам'ятник-обеліск односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та від рук українських буржуазних націоналістів.

ПТИ́ЧА — село, центр сільської Ради, розташоване на берегах річки Нирки, за 15 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Верба. Дворів — 432, населення — 1376 чоловік. Сільраді підпорядковані села Замчисько, Кам'яниця, Микитичі, Носовиця, Підлужжя, Стара Носовиця, Турковичі.

На території села — центральна садиба колгоспу ім. Т. Г. Шевченка. Господарство обробляє 7143 га землі, з них 2907 га орної. Осушено 2282 га заболочених земель, з них вже освоєно понад 1500 га. Головний напрям — зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. 169 колгоспників відзначені Ленінською ювілейною медаллю, 9 орденами і медалями за успішне використання завдань 8 п'ятирічки, серед них бригадир С. С. Ільчук нагороджений орденом Жовтневої Революції.

У Птичій восьмирічна школа (177 учнів, 16 вчителів), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. В селі 76 комуністів і 234 комсомольці. Партійна організація створена 1950, а комсомольська — 1946 року.

Перша письмова згадка про Птичу є в акті 1545 року. У 1869 році було відкрито однокласне сільське училище. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. 1920 року через село з боями проходила 11-а кавалерійська дивізія Першої Кінної армії.

У червні 1941 року на території Птичої механізований корпус генерала Рябишева відбив п'ять атак ворога і мужньо стримував оборону, село п'ять разів переходило з рук у руки. Тут здійснив свій подвиг Герой Радянського Союзу О. Ф. Фролов, таранивши танком ворожу маши-

ну. Житель Птичої В. І. Федчук допоміг частинам Червоної Армії вийти з оточення. Фашисти повністю спалили село. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 105 жителів, загинуло 30. 75 воїнів нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу.

В селі встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку.

Поблизу села Підлужжя знайдено крем'яні знаряддя праці пізнього палеоліту. На околиці села виявлено поселення черняхівської культури та давньоруського часу.

РАЧИ́Н — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від районного центру, за 3 км від залізничної станції Мирогоща. Через село протікає річка Липка. Дворів — 452, населення — 1567 чоловік.

В селі розміщено рільничу бригаду й тваринницьку ферму колгоспу «Прогрес», центральна садиба якого міститься у селі Тараканові.

Працюють восьмирічна школа (177 учнів, 15 вчителів), клуб, бібліотека, будинок механізатора, фельдшерсько-акушерський пункт.

У Рачині трудяться 18 комуністів, 56 комсомольців. Партійна організація виникла 1946, комсомольська — 1939 року.

Перша письмова згадка про Рачин належить до 1545 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В липні 1920 року в селі та на його околицях відбувалися бої частин Першої Кінної армії з польськими легіонерами. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 133 жителі села, загинуло 53. Урядовими нагородами відзначені 80 воїнів.

У Рачині живе кавалер ордена Леніна І. О. Себ.

САТИ́ЇВ — село, центр сільської Ради. Лежить на річці Стублі, за 30 км від районного центру, за 19 км від залізничної станції Озеряни. Дворів — 296, населення — 902 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Дядьковичі, Жорнів, Маяки, Олибів.

У Сатиєві розташовано центральну садибу колгоспу «Зоря комунізму». За господарством закріплено 4164 га землі, в т. ч. 2546 га орної. Головний напрям — зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних промислів є млин, пилорама, кам'яний кар'єр. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 88 колгоспників відзначені Ленінською ювілейною медаллю. Механік С. С. Оберемчук удостоєний ордена Жовтневої Революції.

У селі середня школа (310 учнів, 27 вчителів), будинок культури, бібліотека.

В Сатиєві є 82 комуністи, 229 комсомольців. Партійна організація виникла 1952, комсомольська — 1940 року.

Перша письмова згадка про Сатиїв належить до 1545 року. Населення в 1648 році приєдналося до селянсько-козацьких загонів і громило панські маєтки.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 109 чоловік, загинуло 51. 58 жителів за бойову доблесть нагороджені орденами й медалями СРСР. В селі споруджений пам'ятник воїнам-визволителям та односельцям, які полягли в боротьбі з фашистами.

Поблизу сіл Сатиєва, Дядьковичів, Жорнова, Олибова виявлено шість поселень: доби неоліту, міді, ранньої бронзи та давньоруське городище.

СЕМИДУ́БИ — село, центр сільської Ради. Віддаль від районного центру — 15 км, від залізничної станції Дубно — 12 км. Дворів — 310, населення — 945 чоловік. Сільраді підпорядковані села Грядки, Довге Поле, Залужжя, Іваниничі, Тростянець.

В Семидубах міститься центральна садиба колгоспу «Світанок». У користуванні є 4930 га землі, в т. ч. 2651 га орної. Осушено й освоєно 671 га заболочених земель. Господарство багатогалузеве. В селі працює пивоварний завод. 172 колгоспники нагороджені Ленінською ювілейною медаллю. Головний зоотехнік М. І. Білоус та голова колгоспу І. С. Свиридов удостоєні ордена Леніна, бригадири І. П. Крайняк та І. І. Бескид — ордена Жовтневої Революції.

У Семидубах є середня школа (411 учнів, 34 вчителі), клуб, бібліотека, відділення зв'язку.

В селі працюють 72 комуністи, 306 комсомольців. Партійну організацію створено 1948, комсомольську — 1945 року.

Вперше Семидуби згадуються в письмових джерелах 1559 року. Поблизу села 1651 року відбулася битва селянсько-козацького загону з польсько-шляхетським військом. Радянську владу проголошено у січні 1918 року. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі в селі у 30-х роках розповсюджувалась комуністична література і відзначались революційні свята.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 95 жителів, загинуло 39. За бойову доблесть урядовими нагородами відзначені 56.

У селі проживають кавалери ордена Леніна, передовики колгоспного виробництва М. В. Кмеч, В. К. Решетило, П. І. Хоменко.

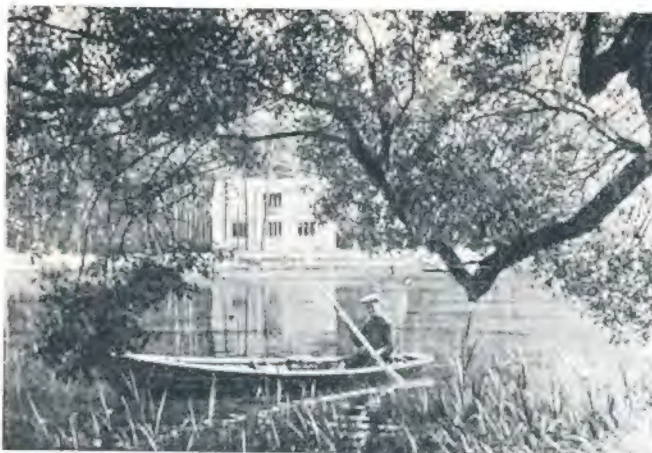
В Семидубах є пам'ятник В. І. Леніну та обеліск на честь односельців, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

СМИ́ГА — село, центр сільської Ради, залізнична станція, розташоване за 20 км від районного центру. Через село проходить автошлях Луцьк — Тернопіль. Дворів — 534, населення — 1978 чоловік. Сільраді підпорядковані села Голуби, Мартинівка, Нова Миколаївка, Стара Миколаївка, Студянка, Шепетин.

У Смизі є деревообробний комбінат ім. Кірова, який виробляє меблі, фанеру, паркет. У дні святкування 100-річчя з дня народження В. І. Леніна колектив нагороджений Ленінською ювілейною почесною грамотою ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР та Укрпрофради, 149 робітників відзначені Ленінською ювілейною медаллю. Кранівник М. І. Холін удостоєний ордена Жовтневої Революції.

Середню школу відвідує 613 учнів. Їх навчає 42 учителі. Тут працюють клуб, бібліотека, амбулаторія, аптека, дільнична лікарня.

В селі трудяться 196 комуністів, 575 комсомольців. Партійну та комсомольську організації створено 1952 року.

Ставок у с. Смизі. 1969 р.

Село Смига (тоді Кеннеберг) засноване в 60-х роках XIX ст. 1 травня 1906 року робітники лісопильного заводу припинили роботу і влаштували маївку. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. У липні 1920 року через село з боями проходили частини Першої Кінної армії. 1928 року робітники лісопильного заводу брали участь у загальному страйку працівників деревообробних підприємств Волині.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 35 чоловік. Всі вони відзначені урядовими нагородами за бойову доблесть.

В селі встановлений пам'ятник В. І. Леніну. На території комбінату є погруддя С. М. Кірова.

Поблизу Шепетина виявлено поселення доби мезоліту, а на околиці Голубів знайдено крем'яні знаряддя праці доби бронзи.

СОСНІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру, за 21 км від залізничної станції Дубно. Дворів — 215, населення — 602 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Бондарі, Нагоряни, Ясинівка.

В Соснівці розташовано центральну садибу радгоспу ім. Щорса. В користуванні радгоспу 5321 га землі, в т. ч. 2174 га орної. Є млин, пилорама, цегельний завод. Головний напрям — виробництво насіння овочів, розвинуте зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. 103 робітники радгоспу нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є початкова школа (35 учнів, 13 вчителів), бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

У Соснівці працюють 26 комуністів, 65 комсомольців. Партійна організація створена 1951, комсомольська — 1946 року.

Перша письмова згадка про Соснівку належить до 1629 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом бився 21 житель села, загинуло 8. За бойову доблесть урядовими нагородами відзначені 13 воїнів.

СТРА́КЛІВ ДРУ́ГИЙ (до 1949 року — Страклів Чеський) — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру та за 0,5 км від залізничної станції Дубно. Через населений пункт протікає річка Іква. Дворів — 556, населення — 1966 чоловік. Сільраді підпорядковані села Волиця та Страклів Перший.

У Страклеві Другому міститься рільнича бригада колгоспу «Прогрес».

Тут є початкова школа (54 учні, 4 вчителі), клуб, бібліотека, дільнична лікарня, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі трудяться 118 комуністів та 261 комсомолець. Партійну організацію створено 1946, а комсомольську — 1949 року.

Село засноване у 1876 році чеськими родинами, що переселились сюди з Австро-Угорщини. На відзначення 50-річчя заснування села жителі встановили пам'ятний обеліск. Радянську владу проголошено у січні 1918 року. Влітку 1920 року в селі відбувалися комуністичні суботники.

Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах воювало 98 жителів села, загинуло 26 воїнів, 72 відзначені урядовими нагородами.

В селі проживають кавалери ордена Леніна, передовики сільського господарства І. М. Смялко, О. П. Шевела, Г. Й. Цомпель.

Поблизу Волиці виявлено поселення черняхівської культури, залишки давньоруського городища.

ТАРАКА́НІВ — село, центр сільської Ради. Віддаль до районного центру — 8 км, від залізничної станції Дубно — 4 км. Дворів — 436, населення — 1502 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Великі Загірці та Малі Загірці.

В Тараканові розташовано центральну садибу колгоспу «Прогрес». За колгоспом закріплено 6815 га землі, в т. ч. 3947 га орної. Осушено 840 га заболочених земель. У господарстві вирощують зернові, цукрові буряки та овочі, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 17 колгоспників відзначені урядовими нагородами, серед них пташниця В. О. Стаднічук — орденом Леніна. Колишньому голові колгоспу П. М. Воловикову присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. 183 колгоспники нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, в якій навчається 287 учнів та працюють 24 вчителі, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням.

У селі — 48 комуністів та 102 комсомольці. Партійну організацію створено 1951 року.

Перша письмова згадка про населений пункт належить до 1583 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Влітку 1920 року на території села відбувалися бої частин Першої Кінної армії з польськими інтервентами. На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 125 чоловік, загинули 45 воїнів, удостоєні урядових нагород 80.

Відкрито пам'ятник В. І. Леніну. На честь односельців, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, встановлено обеліск.

ДУБРОВИЦЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1817,5 кв. км. Населення — 61,3 тис. чоловік, у т. ч. сільського — 53,7 тис. (87,9 проц.). Середня густота населення — 34 чоловіка на кв. км. Одній міській та 22 сільським Радам підпорядковано 55 населених пунктів. В районі 68 партійних, 118 комсомольських і 126 профспілкових організацій. Основний напрям економіки — сільськогосподарський. Всього сільськогосподарських угідь — 57 560 га, з них 23 816 га орної землі. Осушено 3 тис. га В районі 3 радгоспи і 17 колгоспів. Промисловість представлена 7 підприємствами, 6 будівельними організаціями, об'єднанням «Сільгосптехніки». В районі є 53 медичні заклади. В 48 загальноосвітніх школах (у т. ч. 11 середніх, 27 восьмирічних, 10 початкових) навчається 13 930 учнів, працює 820 учителів. Є музична школа, профтехучилище. Мережу культосвітніх закладів складають 8 будинків культури, 44 клуби, 46 бібліотек, 4 кінотеатри, 47 кіноустановок. В селах встановлено 4 пам'ятники В. І. Леніну, 12 пам'ятників та обелісків Слави воїнам-визволителям і односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

ДУБРО́ВИЦЯ

Дубровиця — місто районного підпорядкування (з 1940 року), центр району. Лежить по обидва береги річки Горині, за 115 км від обласного центру. Залізнична станція Домбровиця. Має також автобусне й авіаційне сполучення. Населення — 7600 чоловік.

За деякими даними Дубровиця як давньоруське місто вперше згадується 1005 року. Залишки цього міста дотепер збереглися на околиці Дубровиці. До середини XII ст. Дубровиця входила до складу Турово-Пінського князівства. Пізніше стала центром удільного князівства. В Іпатіївському літопису розповідається, що 1183 року дубровицький князь Гліб Юрійович брав участь у переможній битві з половецьким ханом Кобяком[1]. На початку XIII ст. Дубровицьке князівство потрапило в залежність від галицько-волинських князів.

[1] Полное собрание русских летописей, т. 2. Ипатьевская летопись, стор. 631.

1223 року дубровицькі дружинники спільно з дружинами інших князівств билися з монголо-татарськими загонами на річці Калці. Разом з київським князем Мстиславом Романовичем і його зятем Андрієм дубровицький князь Олександр Всеволодович три дні захищався в оточенні на кам'янистому правому березі Калки. Після укладення перемир'я, коли руське військо вийшло з табору, монголо-татари віроломно напали на нього й перебили дружинників. Під час монголо-татарської навали XIII ст. Дубровиця була зруйнована.

В другій половині XIV ст. Дубровицю в складі Волинської землі загарбала Литва. Вона стала центром вотчини князів Ольшанських, родичів великого князя литовського Вітовта[1]. Після Люблінської унії Дубровиця потрапила під владу Польщі. Вона входила до Брестсько-Литовського воєводства. В той час це було велике, добре збудоване містечко з розвинутими торгівлею і ремеслом[2].

Російський князь А. М. Курбський, який утік до Литви від гніву царя Івана IV, одружившись з дубровицькою княгинею, в 1571 році одержав Дубровицю як посаг[3].

Посиленню експлуатації і закріпаченню селян сприяло запровадження шляхтою волочної поміри. Хоч селяни чинили опір, поступово вони перейшли на волоки. В кінці XVI ст. від волоки селяни мали працювати на панщині 3—4 дні, а в 20—30-х роках XVII ст.— вже 4—6 днів на тиждень. Крім відробіткової ренти, селяни платили чинш і натуральну ренту. Щоб зміцнити свою владу над українським населенням, польська шляхта насаджувала католицизм. Наприкінці XVI ст. власники Дубровиці Ольшанські також ополячилися. Відтоді містечко стало називатися Домбровицею. Тут збудували великий костьол. 1695 року в Дубровиці споруджено колегіум ордена піярів[4].

Друга половина XVII ст.— перша половина XVIII ст.— період, коли шляхта Волинського воєводства створювала фільварки, які виробляли продукцію на ринок. Зразком такого господарства був Дубровицький маєток. Джерела архіву Плятерів свідчать про те, що в Дубровицькому маєтку в 30—70-х роках XVIII ст. кількість сіл зросла з 16 (що були на початку століття) до 28, а в них селянських господарств — з 284 до 633. Основна маса селян тримала половину або чверть волоки і відповідно виконувала 4—2 дні панщини на тиждень та обов'язкові для всіх «літні дні», толоки, шарварки. Було немало селян і з мізерним наділом. У 60-х роках XVIII ст. п'ята частина селян Дубровицького маєтку не могла себе забезпечити з власного господарства і працювала за наймом у лісах, де гнали смолу, дьоготь, виробляли різні речі з дерева. Виділялася й заможна група селян, які мали наділи в одну — дві волоки. Крім панщизняних наділів, вони ще тримали т. зв. заробні грунти, тобто орендували землю за гроші, їх реальний наділ в окремих випадках дорівнював двом—трьом волокам[5].

Важливим етапом у житті Дубровиці було возз'єднання Правобережжя з Росією в кінці XVIII ст. Посилилися зв'язки з братнім російським народом, зріс вплив його культури. Проте кріпаччина залишилася. Дубровиця була приватним володінням тих же графів Плятерів. 5 липня 1795 року її віднесено до категорії містечок. Дубровиця стала центром Домбровицького (Дубровицького) округу Волинського намісництва, а з 1797 року входила до Ровенського повіту Волинської губернії.

В містечку з 1809 року працювала графська суконна мануфактура, яку обслуговували 12 робітників-кріпаків[6], а у 1816 році їх було вже 86. Протягом року вироб-

[1] «Волынские епархиальные ведомости», 1882, № 9, стор. 230, 233.

[2] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 1, стор. 931.

[3] Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни, т. 1. К., 1849, стор. 73.

[4] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 610.

[5] Коліївщина. 1768. Матеріали ювілейної наукової сесії, присвяченої 200-річчю повстання. К., 1970, стор. 60—61.

[6] Т. І. Дерев'янкін. Мануфактура на Україні в кінці XVIII — першій половині XIX ст., стор. 104, 107.

ляли 4136 аршинів сукна[1]. Далі розвивалися промисли: шевство, кравецтво, кушнірство. Ремісники свої вироби розносили по навколишніх ярмарках. Щорічно відбувалися ярмарки й у Дубровиці. В околицях містечка розробляли поклади бурштина. Під час жнив багато міщан наймалося до поміщиків за зерно.

На початку XX ст. Дубровиця залишалася волосним центром. Тут розміщувалися волосне управління, міщанська управа, призовний пункт. У містечку було засновано прокатну станцію сільськогосподарських машин та кредитне товариство. Як і в кожному містечку — трактир, шинок, заїжджі двори, дрібні крамнички[2].

Мешканці Дубровиці працювали на лісорозробках, на смолокурних, деревообробних, спиртових заводах графів Плятерів. Займалися також ремеслом: у Дубровиці було чимало ковалів, слюсарів, столярів, теслярів, землекопів. Частина мешканців Дубровиці, пішовши на заробітки в різні міста й села України та Росії, поповнювала лави пролетарів, включалась у революційну боротьбу. П. К. Шпаковський, працюючи в Одесі, став більшовиком. За участь у революційному русі був висланий додому під гласний нагляд поліції. Незважаючи на це, він не припинив революційної пропаганди, згуртовував навколо себе передову молодь[3].

Після проголошення 17(30)жовтня 1905 року царського маніфесту трудящі Дубровиці вийшли на вулиці з червоними прапорами, висловлюючи своє обурення політикою царського уряду.Місцева поліція була безсила приборкати демонстрантів, для їх придушення були викликані кінні частини з Сарн.

В період розвитку капіталізму значно зросла кількість населення Дубровиці. Якщо 1860 року тут мешкало 3743 чоловіка, то на початку XX ст.— 5650. В містечку була маленька приватна лікарня та аптека. Лише 1877 року в Дубровиці відкрили однокласне училище, яке 1900 року реорганізоване на двокласне[4]. Культових установ було багато — дві церкви, костьол, синагога, два молитовні будинки[5].

Коли почалася перша світова війна, Дубровиця опинилася у вирі подій. В ній розміщувався штаб Третьої, а потім Особливої армій. Тут з'явилося багато біженців з прифронтових сіл, а також робітників з різних будівельних команд і ремонтних майстерень, які обслуговували військові частини. Це зумовило перетворення Дубровиці в один з центрів революційної боротьби на Волині. Серед робітників і солдатів наполегливу роботу вели армійські більшовики. Вони агітували за повалення царизму, перетворення війни імперіалістичної на війну громадянську.

З перемогою Лютневої буржуазно-демократичної революції посилилася боротьба між більшовиками Дубровиці, з одного боку, і меншовиками, бундівцями та есерами— з другого. Місцеві більшовики підтримували тісний зв'язок з солдатськими комітетами Особливої армії, з їх допомогою вели агітаційну роботу в масах. Особливо напруженою була вона в дні корніловського заколоту. Активну участь у змові брав командуючий Особливою армією генерал Ерделі. Контрреволюційна змова генералів і офіцерів у Дубровиці була зірвана революційно настроєними солдатами[6]. Після розгрому корніловців наприкінці серпня 1917 року в Дубровиці проходили перевибори до місцевої Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів. Головою виконавчого комітету Ради обрали більшовика П. К. Шпаковського. 10 вересня 1917 року Дубровицька Рада ухвалила резолюцію про перехід всієї влади до Рад, про націоналізацію поміщицької землі і розподіл її між селянами[7].

Восени 1917 року, керовані дубровицькими більшовиками, селяни почали громити поміщицькі маєтки, ділити між собою землю (графи мали понад 28 тис. десятин),

---

[1] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. 1, стор. 246; ЦДІА СРСР, ф. 18, оп. 2, спр. 161, арк. 9—10.

[2] Весь Юго-Западный край, стор. 867—868.

[3] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 5, оп. 2, спр. 44, арк. 5—7, 10—12.

[4] Памятная книжка дирекции народных училищ Волынской губернии на 1912 г., стор. 99.

[5] «Волынские епархиальные ведомости», 1882, № 9, стор. 237—241.

[6] ЦДВІА СРСР, ф. 2158, оп. 1, спр. 16, арк. 207.

[7] Ровенський облпартархів, ф. 4149, оп. 1, спр. 5, арк. 79.

сільськогосподарський реманент. З цього приводу графиня звернулася до губернського комісара Тимчасового уряду з телеграмою, вимагаючи в нього захисту від повсталого народу.

Звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції викликала величезне піднесення серед трудового населення Дубровиці і солдатів місцевого гарнізону. На численних мітингах приймалися резолюції про підтримку Радянського уряду, висловлювалися почуття подяки, привітання на адресу вождя пролетарської революції В. І. Леніна. Однією з перших на Ровенщині Дубровицька Рада робітничих, солдатських і селянських депутатів почала втілювати в життя ленінські декрети. Земля і графський маєток стали народними. Мешканці Дубровиці гаряче підтримували всі заходи Радянської влади. Це викликало люту ненависть українських буржуазних націоналістів. У грудні 1917 року з Ровно був надісланий каральний загін Центральної ради, який вчинив погром у Дубровиці, розігнав Раду, а П. К. Шпаковського заарештував[1]. Його врятував революційний загін В. С. Ківдзе, який 1 січня 1918 року вигнав буржуазних націоналістів з Ровно. 15—18 січня 1918 року трудящі міста вибрали своїх представників до волосної Дубровицької Ради, а також на повітовий з'їзд Рад.

Виконуючи рішення повітового з'їзду Рад, більшовики створили червоногвардійський загін. Спираючись на нього, Дубровицька Рада провела розподіл поміщицької землі, запровадила восьмигодинний робочий день.

У другій половині лютого 1918 року під натиском австро-німецьких загарбників дубровицькі червоногвардійці з боями відійшли на північ. Повернулися до свого маєтку Воробине (на околиці Дубровиці) графи. Гетьманський уряд виділив для охорони маєтку загін т. зв. гайдамаків, який чинив розправу над селянами. За збитки під час революції поміщик наклав на селян контрибуцію, яку стягували з людей гайдамаки. Управляючий Дубровицьким маєтком стріляв у селян без попередження тільки за те, що вони в негоду звертали із шляху на графську землю. Так було вбито селянина М. Романушка. Дубровицькі більшовики готували трудящих до збройної боротьби проти окупантів та гетьманців, створювали повстанські загони. Для керівництва повстанським рухом створили підпільний революційний комітет на чолі з С. Й. Лясківцем[2]. Улітку 1918 року вони налагодили зв'язок з більшовицьким підпіллям Ровно, Сарн, Коростеня, Лунінця, Гомеля. Машиніст більшовик О. В. Кончук привозив у Дубровицю зі станції Орша радянську літературу. До цієї справи потім залучили й інших машиністів.

Підпільна конференція більшовиків Дубровиці, що відбулася 20 липня 1918 року, схвалила рішення І з'їзду КП(б)У «Про збройне повстання» і закликала всіх комуністів продовжувати наполегливу пропагандистську і організаторську роботу серед населення та солдатів німецького гарнізону, нарощувати сили повстанських загонів.

Дубровицькі залізничники взяли активну участь у Всеукраїнському залізничному страйку в липні 1918 року. У вересні підпільний революційний комітет поповнився новими членами. Спираючись на великий актив, ревком добився значного збільшення повстанських сил у навколишніх селах та самій Дубровиці[3]. Було встановлено зв'язок з підпіллям сусідніх білоруських сіл — Століна, Городниці, Парахонська, який здійснювали С. Лебеда та Д. Будкевич. Через члена Волинського губкому КП(б)У М. Д. Заграничного (Єфімова) ревком тримав зв'язок з губкомом[4].

Революція в Німеччині вплинула й на солдатів окупаційної армії на Україні. Відбулися революційні виступи німецьких солдатів дубровицького гарнізону[5].

---

[1] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 5, оп. 2, спр. 44, арк. 27—29.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 4149, оп. 1, спр. 5, арк. 70.
[3] ЦДАРА, ф. 28 361, оп. 1, спр. 436, арк. 1; ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 5, оп. 2, спр. 44, арк. 66.
[4] АІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 13, спр. 4, арк. 222.
[5] ЦДАЖР УРСР, ф. 1216, оп. 1, спр. 73, арк. 154.

Завдяки цьому створилися винятково сприятливі умови для збройного повстання. 20 листопада 1918 року відбулася друга підпільна більшовицька конференція, яка розробила план повстання за відновлення Радянської влади. Німецькі солдати допомогли повстанцям зброєю, гарантували нейтралітет їх військових частин під час повстання. 21 листопада 1918 року за наказом військово-революційного комітету повстанці, керовані М. Я. Лясківцем, напали на гетьманську варту в Дубровиці і роззброїли її. Зайняли пошту, телеграф, волосне правління, де розмістився військово-революційний комітет. Над Дубровицею замайорів червоний прапор. Потім почали наступ на Воробине (маєток графів), де засіли озброєні до зубів гайдамаки і місцева буржуазія. Протягом ночі в маєтку не вщухав бій, який закінчився перемогою повстанців.

Учасники Дубровицького повстання та їх сім'ї у Харкові. 1925 р.

Пам'ятник учасникам Дубровицького повстання, м. Дубровиця. 1970 р.

Звістка про перемогу збройного повстання в Дубровиці блискавкою облетіла все Полісся. До містечка йшли добровольці, які вступали у загони повстанців. У Дубровицькому повстанні взяли участь близько 10 тис. трудящих.

Для захисту червоної Дубровиці від петлюрівської Директорії військово-революційний комітет в середині грудня 1918 року з розрізнених партизанських загонів створив 1-й Дубровицький комуністичний повстанський полк (командир М. Я. Лясковець)[1]. Полк встановив зв'язки з частинами Червоної Армії, що наступали. 21 січня 1919 року на станцію Домбровиця прибули перші частини Червоної Армії, які доставили повстанцям від московських робітників зброю, одяг, літературу. Через кілька днів повстанці разом з червоноармійцями перейшли в наступ на петлюрівців і оволоділи залізничною лінією Домбровиця—Сарни та частиною залізниці Київ—Львів.

На допомогу повсталим прибув з Москви уповноважений ЦК РКП(б) О. М. Ільїн. Під його керівництвом за участю Волинської губернської підпільної партійної організації була створена Військова рада повстанських комуністичних військ Білорусії і заходу України. Разом з дубровицькими повстанцями бійці-білоруси 2-го Поліського комуністичного повстанського полку на чолі з Ф. А. Козубовським громили контрреволюційні війська. У героїчній боротьбі за владу Рад міцніла співдружність українських, білоруських та російських трудящих. За вказівкою В. І. Леніна дубровицькі повстанці дістали допомогу командним складом, засобами для боротьби. Приїзд на Полісся червоних командирів викликав приплив нових сил[2]. Протягом січня 1919 року в Дубровиці кілька разів мінялася влада. Після того як 5 лютого за допомогою частин 17-ї дивізії Червоної Армії повстанці відбили Дубровицю у петлюрівців, розгорнувся переможний наступ червоних повстанців на Сарни—Костопіль—Ровно[3]. Але в той час з тилу на повстанців почали наступати польські легіонери.

[1] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 5, оп. 2, спр. 45, арк. 12.
[2] ЦДАРА, ф. 28 361, оп. 1, спр. 436, арк. 3—4.
[3] ЦДАЖР СРСР, ф. 1235, оп. 94, спр. 113, арк. 182.

Вигнані з Києва війська петлюрівської Директорії також посилили натиск на червону Дубровицю. В другій половині березня 1919 року містечко зайняли війська буржуазно-поміщицької Польщі.

1-й Дубровицький комуністичний повстанський полк було переформовано в регулярний 21-й Волинський Український Радянський полк як складову частину Червоної Армії[1]. Улітку 1919 року Червона Армія визволила Дубровицю. Однак Радянська влада тоді проіснувала недовго — похід Денікіна на Москву відтягнув з Волині червоні війська, в серпні вони залишили Дубровицю. Більшовики пішли у підпілля. 10 липня 1920 року 172-а бригада 58-ї дивізії 12-ї армії визволила Дубровицю[2]. Мешканці містечка вітали перемогу Радянської влади, підтримували Червону Армію. Проте у вересні Дубровицю знову окупували польські війська.

В складі буржуазно-поміщицької Польщі Дубровиця входила до Сарненського повіту Поліського, а з 1931 року — Волинського воєводства. Це було звичайне містечко, населення якого займалося ремеслом і торгівлею, частково землеробством. Тут діяли дрібні кустарні підприємства: тартак, суконна фабрика, цегельня, млин, олійниця, гарбарня. Окупаційна влада не дбала про благоустрій. У Дубровиці була тільки початкова школа, викладання в ній проводилося польською мовою. Населення платило численні державні податки, а також графській родині чинш за землю.

Трудящі Дубровиці не припиняли боротьби за своє соціальне й національне визволення. В містечку з 1923 року діяло комуністичне підпілля. В партійній організації налічувалося 10 членів партії та 12 співчуваючих. В п'яти комсомольських осередках об'єдналося 20 комсомольців. Організатором і секретарем райкому КПЗБ був Ф. Б. Пирішко, райкому КСМЗБ — М. Й. Євчук. З 1927 року в Дубровиці діяв підрайком, який підлягав Сарненському райкому КПЗБ[3].

Комуністи й комсомольці організовували відзначення революційних дат, вшановували пам'ять В. І. Леніна, Р. Люксембург, К. Лібкнехта, розповсюджували листівки із закликами до революційної боротьби. Під впливом цієї агітації в липні 1927 року застрайкували робітники тартака[4]. Широко відзначали трудящі Дубровиці річниці Великого Жовтня. Сарненський райком КПЗБ видав листівку «Підсумки листопадової кампанії в м. Сарни», в якій розповідалося про 10-денний політичний страйк у Сарнах і Дубровиці на відзначення 12-ї річниці Великого Жовтня[5].

Особливо широко розповсюджувалася комуністична література на початку 30-х років. Дубровицькі комуністи в 1930 році розповсюдили листівку ЦК КПЗБ «Правда про 1 Травня у Варшаві», а також листівку, видану у Вільно, в якій розповідалося про форми й методи політичної роботи серед трудящих. Комуністи організували 1 травня 1930 року в с. Колках маївку, на якій були представники Дубровиці.

Польська дефензива провадила арешти комуністів. 1928 року в Дубровиці заарештовано 14 членів підпільної комуністичної організації[6]. До 1932 року Дубровицьке комуністичне підпілля входило до КПЗБ, а потім до КПЗУ.

Мрії борців за народне щастя здійснилися, коли 17 вересня 1939 року Червона Армія взяла під захист населення західноукраїнських і західнобілоруських земель. Тепер робітникам належали підприємства, панська й куркульська земля була передана трудящим селянам. У Дубровиці відкрили машинно-тракторну станцію.

В грудні 1939 року створено Дубровицький район, а наступного року Дубровицю віднесено до категорії міст.

Велика увага приділялася культурному будівництву. Щоб підвищити кваліфікацію вчителів, у 1940 році організовано заочне навчання. До Ровенського вчительського інституту вступило 5 дубровицьких учителів. При Дубровицькій педшколі

---

[1] ЦДАРА, ф. 1260, оп. 2, спр. 66, арк. 176, 187, 214, 236, 289, 310.
[2] Там же, ф. 1183, оп. 3, спр. 350, арк. 184; ф. 1489, оп. 1, спр. 292, арк. 2.
[3] Брестський облдержархів, ф. 93, оп. 1, спр. 710, арк. 2.
[4] Там же, ф. 65, оп. 1, спр. 62, арк. 38—39.
[5] Там же, ф. 93, оп. 1, спр. 1112, арк. 13, 26, 41.
[6] Філіал Брестського облдержархіву у м. Пінську, ф. Р-3, оп. 2, спр. 855, арк. 32.

також створили заочне відділення, на яке вступило 482 чол., переважно вчителі із шкіл Дубровицького району[1]. 1940 року в Дубровиці відкрито першу середню школу. В усіх ланках освіти навчання проводилося українською мовою. Вживали заходів щодо ліквідації неписьменності дорослих. В місті було відкрито клуб, кінотеатр, а також районну лікарню.

Дальші соціалістичні перетворення порушила навала фашистської Німеччини. 1 липня 1941 року до Дубровиці вдерлися гітлерівці. Настали чорні дні фашистської неволі. З самого початку окупації комуністи очолили підпільну боротьбу трудящих проти загарбників та їх прихвоснів — українських буржуазних націоналістів. У липні ж для підпільної роботи на Поліссі була закинута десантна група, очолювана уродженцем Дубровиці О. О. Криньком, учасником Дубровицького збройного повстання і антифашистської боротьби в Іспанії. Він вміло добирав самовідданих людей для підпільної боротьби. В серпні створив у Дубровиці підпільну організацію. До неї входили нащадки дубровицьких повстанців М. Й. Петрушко, Василь Годунко, Я. І. Нашора. Активно працювали в підпільній організації А. О. Главинський, С. Я. Гладка, дочки О. О. Кринька — Марія та Олімпіада, В. Рожко, Л. Г. Брежко та інші[2].

В кінці 1942 року дубровицькі антифашисти створили партизанський загін ім. Т. Г. Шевченка, яким командував сержант Червоної Армії Ф. Г. Маслюк. У загоні було чимало бійців і командирів Червоної Армії, що потрапили в оточення і переховувалися у місцевого населення. Разом з партизанами дубровицькі підпільники вивели з ладу маслозавод, Воробинський спиртовий завод, спалили фільварок.

У квітні 1943 року був створений Дубровицький підпільний райком КП(б)У, секретарем якого затверджено Д. А. Пономарьова, а з липня — В. І. Русака[3]. Після встановлення зв'язку з райкомом комуністичне підпілля активізувалося. В Дубровиці розповсюджувалися радянські газети й листівки, підпільники одержували необхідні засоби і матеріали для нелегальної роботи. Молодий комуніст М. Тесленко очолив Дубровицький підпільний райком комсомолу, який згуртував юнаків та дівчат на боротьбу з фашистськими окупантами[4].

Дії підпільників викликали лють гітлерівців і українських буржуазних націоналістів.Оунівцям вдалося в 1943 році вистежити і вбити О. О. Кринька та його помічника А. О. Главинського. Але підпілля продовжувало боротьбу. Разом з партизанами підпільники підірвали влітку 1943 року залізничний міст на стратегічній лінії Сарни—Лунінець, пустили під укіс три військові ешелони з боєприпасами, знищили продовольчий склад і багатьох карателів[5].

У ніч на 10 січня 1944 року Дубровиця була з боєм визволена частинами 397-ї стрілецької дивізії 1-го Українського фронту і партизанським з'єднанням під командуванням В. А. Бегми. Це врятувало її від знищення німецько-фашистськими окупантами.

Відновили свою роботу районний комітет партії, райком комсомолу, міська Рада депутатів трудящих. У радянські та господарські органи пішло працювати багато партизанів і підпільників. Відбудова народного господарства почалася в складних умовах: фронт відійшов, але гітлерівці продовжували бомбардувати місто й залізничну станцію. Незважаючи на бомбардування, мешканці міста методом народної будови звели міст на Горині. В квітні 1944 року здали у фонд допомоги фронту понад 40 тонн зерна, 27 тонн картоплі, понад 16 тонн м'яса[6].

---

[1] Радянська Ровенщина, стор. 81.

[2] АІП ЦК КП України, ф. 96, оп. 1, спр. 1, арк. 140; Ровенський облпартархів, ф. 1, оп 1, спр. 48, арк. 11—12.

[3] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 48, арк. 89.

[4] Там же, ф. 2668, оп. 1, спр. 3, арк. 14.

[5] Там же, арк. 19.

[6] Дубровицький райдержархів, ф. 57, оп. 1, спр. 1, арк. 33.

Вже 1944 року відродилася Дубровицька МТС. Спочатку вона мала тільки один трактор, складений робітниками із запасних частин. МТС одержала списані в армії трактори, які використовувалися як двигуни, що виробляли електроенергію для освітлення лікарні, школи та підприємств районного центру. Незабаром збудували нові майстерні. Тракторний парк збільшився до 10 машин.

Першу післявоєнну весну в Дубровиці зустрічало 63 громадські супряги, в які були об'єднані безтяглові господарства. Держава надала їм позику насінням, завдяки чому засіяли 223 га вівса, 184 га ячменю, 70 га гречки, 36 га льону, посадили 315 га картоплі[1].

Особливість промисловості Дубровиці полягала в тому, що вона розвивалася на базі місцевої сировини. В 1944—1946 рр. почали працювати лісгосп, ліспромгосп, хімлісгосп, роботи виконувалися вручну або з допомогою кінної тяги.

Одночасно широко розгорнулося житлове будівництво. Вже 1944 року відбудовано 16 будинків, у яких оселилися 80 чол., що залишилися без житла. Потерпілі господарства одержували кредити й будівельні матеріали. Наприкінці 1944 року в Дубровиці був 881 двір, а в 1945—1027 дворів[2]. З цього року в місті працювали промкомбінат, на якому виготовляли цеглу, розпилювали і обробляли ліс, та артіль інвалідів ім. Кірова.

Одразу ж після визволення розпочалося навчання в середній школі, відкрито бібліотеку, яка мала всього 60 книг, а в 1946 році її книжковий фонд зріс до 5353 примірників.

Протягом 50-х років у Дубровиці стали до ладу райхарчокомбінат (з цехами: ковбасним, консервним, безалкогольних напоїв, соковим та ін.), місцева електростанція, згодом—районне об'єднання «Сільгосптехніки». Лісгосп, ліспромгосп, хімлісгосп об'єднані у велике підприємство — лісгоспзаг. Асортимент його продукції дуже різноманітний: будівельний ліс, пиломатеріали, штукатурна дранка, штахети, живиця, тара, корзини, віники, а також березовий сік, свіжі й сушені лісові ягоди, лікарські рослини. Докорінно змінилися умови праці на підприємстві. Заготівля лісу тут повністю механізована, вивезення — механізовано на 85 проц. завдяки застосуванню трелювальних тракторів, автокранів, стрічкових і скребкових транспортерів. На лісогосподарських роботах рівень механізації досягає 98 процентів.

У дружному, працьовитому колективі лісгоспзагу багато передовиків виробництва, зокрема комуніст шофер Л. Я. Шиловець, нагороджений за багаторічну самовіддану роботу орденом Леніна. Перевиконання виробничих норм забезпечило підприємству за восьму п'ятирічку 190 тис. крб. понадпланових прибутків.

Під час семирічки та восьмої п'ятирічки в Дубровиці пущено кілька великих підприємств. До 50-річчя Великого Жовтня введено в дію першу чергу льонозаводу, 1969 року в Дубровиці створено пересувну механізовану колону тресту «Поліссяводбуд», яка осушує заболочені землі. На її території виросли нові майстерні, адміністративний будинок, сучасні квартири для робітників. Це нове містечко на околиці Дубровиці. А поруч зростають новобудови Дубровицького «Міжколгоспбуду», який має два цегельні заводи, столярний цех, сушарку, пилораму, гараж. Зросло й автопідприємство, організоване в 1965 році на базі автоколони Сарненського автопарку. На кінець восьмої п'ятирічки на дубровицьких підприємствах працювало 1175 робітників.

За післявоєнний період колишнє глухе містечко все більше набирало вигляду

Дубровицький кінотеатр «Україна». 1970 р.

[1] Дубровицький райдержархів, ф. 57, оп. 1, спр. 6, арк. 26.

[2] Там же, ф. 49, оп. 1, спр. 2, арк. 1; спр. 7, арк. 1; спр. 17, арк. 1.

Річка Горинь поблизу м. Дубровиці. 1968 р.

сучасного міста. В його центрі є гарний парк, закладений 1952 року. Поруч виріс архітектурний ансамбль — адміністративні приміщення, поштово-телеграфний вузол, широкоекранний кінотеатр «Україна», універмаги «Ювілейний» та «Дитячий світ», спеціалізовані магазини — книжковий («Промінь»), меблевий, взуттєвий, гастроном та ін. Є готель і побуткомбінат, два ательє індпошиття, 36 побутових майстерень, де шиють і ремонтують одяг та взуття, лагодять і виготовляють меблі, металовироби; тут є фотографія, прокатний пункт, бригади ремонту квартир. У розпорядженні міського житлового управління понад 100 тис. кв. метрів житла, з них за роки 8-ї п'ятирічки збудовано 3 тис. кв. метрів. Крім того, за 1966—1970 рр. в місті збудовано 210 індивідуальних будинків. За цей час газифіковано 400 квартир (балонний газ). На кінець восьмої п'ятирічки в Дубровиці заасфальтовано понад 18 км вулиць і тротуарів. Стала до ладу автобусна станція. Над дахами новозбудованих осель трудящих цілий ліс радіо- й телевізійних антен. У місті почалося будівництво централізованого водопостачання, газобалонного складу. Дубровицю підключено до Добротворської ДРЕС.

Віками навколо Дубровиці була т. зв. мертва земля — острови, де вітер пересипав хвилями пісок. Тепер тут зеленіють молоді гаї, які не тільки змінили вид місцевості, але й стали зоною відпочинку жителів міста. На честь 50-річчя Радянської влади в місті закладено ще один парк і нові сквери. Озеленення Дубровиці — результат громадських суботників та недільників.

У парку колишнього графського маєтку «Воробине» розмістилося медичне містечко з поліклінікою, стаціонаром, сучасними лабораторіями та спеціалізованими кабінетами. Працюють 56 лікарів і 213 чоловік середнього медичного персоналу.

Одним з кращих будинків у Дубровиці є типове приміщення середньої школи, при якій є інтернат, бібліотека, спортивний зал. Музей бойової і трудової слави, створений у школі, відомий далеко за межами міста. Біля школи встановлено пам'ятник сержанту мордвину О. П. Щанкіну, що поліг, визволяючи стародавнє українське місто від фашистських загарбників. Ім'я О. П. Щанкіна присвоєно піонерській дружині школи. Є в Дубровиці ще одна середня школа, а також заочна. В 1972 році в місті вчилося 1490 дітей, 1010 учнів — у заочній школі, працювало 110 вчителів. У школах 414 комсомольців, 576 піонерів. За роки Радянської влади в Дубровиці здобуло середню освіту 1798 чоловік, восьмирічну — 1064 чоловіка. З 1968 року в місті діє професійно-технічне училище, яке готує слюсарів, монтажників, штукатурів, мулярів, столярів. 1970 року для нього збудовано навчальний корпус на 420 учнів. Тут є їдальня, спортивний і актовий зали, стаціонарна кіноустановка. Навчальні майстерні оснащені сучасними механізмами. На території училища запроектовані типові гуртожитки для учнів, стадіон, парк. Профтехучилище вже підготувало 676 спеціалістів. Його випускники працюють у будівельних організаціях Ровенської області, а також на спорудженні Каховської зрошувальної системи.

В музичній школі навчається 228 учнів по класу фортепіано, скрипки, бандури, домри та інших інструментів.

Тепер в Дубровиці багато бібліотек — міська, дитяча, дві шкільні, парткабінету, лісгоспзагу, лікарні, книжковий фонд яких близько 100 тис. томів. Мешканці міста

Зустріч молоді м. Дубровиці з двічі Героєм Радянського Союзу О. Ф. Федоровим. 1969 р.

на 1973 рік передплатили 14 509 примірників газет і журналів.

Гордістю мешканців Дубровиці є палац культури, збудований в 1960 році. Тут просторе фойє, зал на 500 місць, кімната В. І. Леніна. Хоровий, драматичний, танцювальний, музичний, вокальний та інші гуртки художньої самодіяльності об'єднують талановиту молодь.

Широким визнанням користуються на Ровенщині твори самодіяльних композиторів і поетів Дубровиці — «Поліська лірична» (слова В. П. Попенка, музика М. Ф. Кульчицького), «Марш Дубровицького збройного повстання» (П. Х. Раковича), хоровий твір П. В. Войтовича «З Леніним в серці», А. Я. Кулигіна — «День народження Леніна». Вони лунали на вечорах дружби з білорусами, мешканцями Столінського району Брестської області, на фестивалях, присвячених 50-річчю Радянської влади, 50-річчю Дубровицького збройного повстання, 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, 25-річчю перемоги радянського народу над фашистами у Великій Вітчизняній війні, які проводили на околицях Дубровиці біля мальовничої Горині. Влітку 1971 року мешканці Дубровиці разом з білорусами провели свято молоді, в якому взяло участь понад 7 тис. чоловік.

На березі річки розкинулися стадіон «Горинь», пристань з рестораном, човнова станція. Крім того, в місті налічується 16 спортмайданчиків. Мотобольна команда «Маяк» стала володарем золотих медалей чемпіонату УРСР 1967 року.

В міській партійній організації об'єднано 35 первинних організацій, які налічують 662 комуністи. Вони проводять велику роботу, спрямовану на виховання трудящих, мобілізацію їх на успішне виконання планів комуністичного будівництва. В місті діє 32 первинні організації ЛКСМУ, які об'єднують 1656 комсомольців.

До Дубровицької міської Ради депутатів трудящих обрано 50 передовиків виробництва і кращих службовців (у т. ч. 17 комуністів, 8 комсомольців). Серед депутатів міськради — 20 жінок. Усі депутати активно працюють у комісіях, дбають про добробут трудящих, благоустрій міста. Щороку зростає бюджет міськради. Якщо 1967 року він становив близько 385 тис. крб., то 1972 — 578 тис. Характерно, що найбільшою статтею витрат є видатки на освіту трудящих. Якщо 1967 року з цією метою було витрачено понад 260 тис. крб., то на 1972 рік асигновано 376 223 карбованці.

Велике політичне й трудове піднесення трудящих викликали підготовка до ювілею й відзначення 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Колективи підприємств, установ і культурних закладів міста на честь цієї знаменної дати стали на ленінську трудову вахту, взяли підвищені соціалістичні зобов'язання і успішно виконали їх. 264 трудівників удостоєно Ленінської ювілейної медалі.

Продовженням ленінської трудової вахти стало соціалістичне змагання трудящих Дубровиці за гідну зустріч XXIV з'їзду КПРС та XXIV з'їзду КП України. Всі колективи достроково виконали свої соціалістичні зобов'язання і 15 березня 1971 року рапортували про це.

За успішне виконання завдань восьмої п'ятирічки 18 трудівників Дубровиці відзначено урядовими нагородами. Серед них завідуючий райвно В. С. Розуменко — орденом Жовтневої Революції, робітник льонозаводу В. С. Олещук, перший секретар Дубровицького РК КП України І. М. Охтень, директор лісгоспзагу Л. Г. Чернюк — орденом Трудового Червоного Прапора.

За дев'яту п'ятирічку обсяг промислової продукції дубровицьких підприємств зросте в 1,4 раза. Заплановано спорудити виробничий комплекс Дубровицького піс-

ництва, нові виробничі площі харчокомбінату, «Сільгосптехніки» та автобази. Планом передбачено роботи по реконструкції і модернізації усіх підприємств.

У новій п'ятирічці в Дубровиці буде прокладено водогін, збільшиться кількість газифікованих квартир, спорудять три 24-квартирні будинки. Реальні доходи на душу населення зростуть більш як на 40 процентів.

В центрі Дубровиці — площа, названа ім'ям Дубровицького повстання. Тут встановлено монумент героям повстання, які, не шкодуючи життя, піднялися на боротьбу за владу Рад. У дні революційних свят, рапортуючи про свої трудові звершення, біля пам'ятника проходять колони демонстрантів. Тут же урочисто приймають у піонери, відбуваються зустрічі представників різних поколінь. Сучасна квітуча Дубровиця є гідним пам'ятником борцям за владу Рад, подвиги яких надихають мешканців міста на нові трудові звершення в ім'я комунізму.

Л. С. СТЕПАНОВ

ВИ́СОЦЬК

Висоцьк — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Горині, за 21 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Удрицьк. Через село проходить автошлях. Дворів — 1006, населення — 3084 чоловіка.

Поблизу Висоцька виявлено поселення доби неоліту та бронзи. На території села знайдено кілька римських монет, а на його околиці досліджено давньоруське городище, знайдено скарб речей XIII ст. (жіночі прикраси, монетні гривні).

Перша письмова згадка про Висоцьк (містечко Височко) належить до 1005 року. Наприкінці XII ст. Висоцьк входив до Дубровицького удільного князівства.

1537 року його власник Ю. Гольшанський збудував тут замок[1]. Висоцьк разом із Століном та іншими селами входив до Дубровицького ключа Пінського повіту Брестсько-Литовського воєводства. Умови життя селян були типові для всього Полісся. Бідні грунти (піски, болота) позбавляли можливості прожити з землеробства. Селяни займалися рибальством, мисливством, бджільництвом, а також різними промислами, наймалися сплавляти ліс. Значна частина селян давала феодалові ренту грошову й натуральну — медом, хутром та рибою. У документі 1538 року вказується, що кожен мешканець Висоцька на різдво мав давати власникові села 10 кіп грошів литовських[2].

На початку XVI ст. Висоцьк став значним торговельним центром, тут була пристань. Звідси ходили невеликі судна, на яких перевозили товари з Волині до Польщі та балтійських портів.

У лютому 1596 року, повертаючись з Пінська, через містечко пройшли повстанські загони Северина Наливайка[3]. Перебування їх вплинуло на антифеодальний рух, до повстанців приєдналися найбідніші мешканці Висоцька.

Завдяки вигідному географічному положенню Висоцьк почав швидше зростати. На початку XVII ст. він став економічним центром Висоцького ключа, до якого входили села Бродець, Васильов, Волошки, Вороні, Глинка, Деревня, Лука, Смородськ, Столін та Удрицьк. Селяни відбували три дні панщини від лану, збереглася грошова й натуральна рента.

1613 року відбувся великий антифеодальний виступ селян. Разом з козаками загонів Топежина, Шульжина та Старинського селяни розгромили панські маєтки у Висоцьку та навколишніх селах[4].

Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. у Висоцьку та його околицях відбулися селянські виступи. На початку 1649 року річка Горинь

---

[1] M. Orłowicz. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu, стор. 231—232.

[2] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 14. Warszawa, 1895, стор. 114.

[3] Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси, вып. 2, стор. 33.

[4] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 1, стор. 188—189.

стала кордоном між польськими та селянсько-козацькими військами. У Висоцьку розміщувався польський гарнізон. У жовтні 1654 року до містечка ввійшов підтриманий місцевими жителями багатотисячний загін російсько-українського війська. В ході воєнних дій зазнали великих руйнувань і містечко, і навколишні села, були спалені замок та три фільварки. У зв'язку з цими подіями управитель Висоцького маєтку повідомляв до Пінського гродського суду, що подимне можуть заплатити лише 19 димів і то з великими труднощами[1].

По закінченні визвольної війни українського народу Висоцьк залишився в складі Польщі. Спираючись на верхівку української феодальної знаті, польська шляхта продовжувала політику соціального, національного й релігійного гноблення, що спричинилося до селянсько-козацького повстання в 1664 році. Воно охопило й Висоцьк[2]. У той час містечко стало власністю правобережного гетьмана П. І. Тетері. Він відбудував замок. 1668 року П. Тетеря переписав Висоцький маєток єзуїтській колегії, яка повинна була сплачувати йому по 8 тис. злотих щорічно[3]. Єзуїти примушували місцевих селян розкорчовувати поля й луки, гатити греблі, осушувати болота, зводити мости. Хоч пізніше за володіння Висоцьком точилася боротьба між спадкоємцями Тетері й єзуїтами, останні були фактично повними господарями тут до 1773 року, коли маєток став державним. За інвентарем 1774 року, в містечку налічувалося 83 дими. Міщани й селяни платили по 6 злотих щорічно від волоки та відбували по два дні на тиждень панщини.

З 1793 року Висоцьк входив до Пінського повіту Мінської губернії, а 1805 року його включено до Ровенського повіту Волинської губернії. Тоді власник Висоцька заклав парк біля замку, а за 2 км від містечка заснував голландську колонію Софіївку. Голландці розводили велику рогату худобу й коней, виготовляли сири.

Першої половини XIX ст., крім торгового центру, у Висоцьку було дві вулиці — Задвір'я та Підвисоцьк. Тут мешкали торговці, ремісники й селяни. За переписом 1858 року, в містечку налічувалося 34 селянські господарства з 132 працездатними чоловіками. Тяглових господарств було 24, піше — одне, решта — городники.

Після реформи 1861 року кращі землі залишилися в поміщика. Селяни одержали 184 десятини орної землі та 98 десятин сіножатей[4]. За корінний наділ селянин мав заплатити 243 крб. 75 коп. сріблом або відробити в поміщицькому маєтку 1539 днів. Пересічно на двір припадало 3,2 десятини землі. Малородючі грунти, низька культура землеробства призводили до мізерних урожаїв. Обтяжені викупними платежами, селяни не могли позбутися злиднів. У 1865 році третина мешканців Висоцька ходила на заробітки.

В містечку не було промислових підприємств, за винятком цегельні та млина, на якому працювало 5 робітників. Частина населення займалася торгівлею і ремеслом. Розвинуте було плетіння сіток, виготовлення березових віників[5]. Працювали також на сплаві лісу по Горині та лісорозробках.

Розвиток капіталізму сприяв певному зростанню Висоцька. 1886 року містечко стало центром волості. Посилилися його економічні зв'язки з Дубровицею, Туровом. Слуцьком. Зросла кількість населення: в 1897 році тут вже проживало 912 чоловік[6]

Одночасно відбувався процес класового розшарування селянства. В період столипінської реакції загострилася класова боротьба, в наступні роки вона також не вщухала. Висоцька біднота виступила проти місцевого поміщика. 29 травня 1910 року, коли виділяли землі поміщику, жителі Висоцька разом з селянами Річиці

---

[1] Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов, т. 35. Вильна, 1909, стор. 22—23.

[2] Белоруссия в эпоху феодализма, т. 2. Минск, 1960, стор. 170.

[3] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t.14, стор. 117.

[4] Житомирський облдержархів, ф. 115, оп. 1, спр. 3098, арк. 4,8.

[5] Кустарные промыслы в Волынской губернии по данным текущей сельскохозяйственной статистики, стор. 25, 30.

[6] Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей..., стор. 19.

напали на адміністрацію і стражників. Було вбито землеміра, поранено стражника. Поліцейський справник наказав відкрити вогонь і шаблями розігнати «натовп». 61 чоловіка притягли до судової відповідальності «за збройний опір властям». Жителів К. Пархомовича, М. Рожка, К. Скуйбіду, Я. Кухара кинули до ровенської в'язниці[1].

На початку XX ст. у Висоцьку пожвавилася торгівля завдяки ярмаркам, що відбувалися п'ять разів на рік[2], працювало кілька приватних магазинів. У містечку були фельдшерський пункт, аптека. Та й ними через високу плату за обслуговування не всі могли скористатися.

Першу школу (парафіяльну) відкрито в 1864 році, в ній один учитель навчав 20 дітей[3]. З 1878 року діяло однокласне училище, а 1909 року його реорганізовано в двокласне.

З початком першої світової війни Висоцьк опинився у прифронтовій смузі. Сільське господарство почало занепадати. Різко скоротилося поголів'я коней та волів, які підлягали реквізиції згідно з законом про військово-кінну повинність. Більш як половину чоловіків мобілізували до армії. Працездатне населення посилали на окопні роботи. Перебування військ на території містечка, близькість Південно-Західного фронту справляли революціонізуючий вплив на трудящих.

Вісті про Лютневу революцію 1917 року до Висоцька принесли моряки Балтики і солдати-фронтовики, які з цієї нагоди провели в містечку мітинги і демонстрації. Сюди часто навідувалися дубровицькі більшовики П. К. Шпаковський, М. І. Грицюк-Антонов, які піднімали трудящих на боротьбу з визискувачами. На початку 1918 року повернувся додому А. С. Нагорний, син висоцького селянина-бідняка. У Висоцьку він одразу зв'язався з підпільниками Дубровиці і з їх допомогою створив ревком, до складу якого ввійшли П. Кухар, Т. Черкас, М. Боровик[4]. Ревком розподілив панське майно між селянами-бідняками. 27—30 січня 1918 року А. С. Нагорний брав участь у роботі Ровенського повітового з'їзду Рад.

Коли Центральна рада, спираючись на війська німецького кайзера, відновила старі порядки, в містечко повернувся поміщик і відібрав майно у селян. Було заарештовано кілька членів ревкому. Трудящі згуртовували сили для відсічі класовим ворогам. У листопаді 1918 року під керівництвом Дубровицького підпільного ревкому створено Висоцький повстанський загін з 32 чоловік. Його бійці брали участь у Дубровицькому повстанні в листопаді 1918 року, відновили Радянську владу в містечку. Вони роззброїли поліцейські загони в селі Теребєжові та в маєтку князя Радзівілла в Маньковичах, організували ревком у місті Століні. На початку 1919 року Висоцький загін під командуванням А. С. Нагорного влився до 1-го Дубровицького комуністичного повстанського полку, героїчно бився з польськими окупантами та петлюрівцями.

Під час переможного наступу Червоної Армії проти військ буржуазно-поміщицької Польщі 20 липня 1920 року 224-й полк 25-ї стрілецької дивізії визволив Висоцьк. Було вжито заходів для ліквідації голоду й розрухи, відновлення мирного життя. Цю роботу вів Висоцький волосний ревком на чолі з І. Рожком[5].

На початку серпня ревком створив у селах волості ревкоми та комітети незаможних селян, організував боротьбу проти бандитизму, налагодив охорону лісів, полів і сінокосів. Червона Армія одержала від селян Висоцької волості 33 пуди хліба, 60 пудів картоплі, 110 голів рогатої худоби[6]. Було відремонтовано приміщення лікарні, налагоджено систематичну доставку пошти, створено робітничий коопера-

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 1, спр. 5283, арк. 2—5; ф. 1600, оп. 1, спр. 365, арк. 14.

[2] Весь Юго-Западный край, стор. 866.

[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 815, спр. 493 «б», арк. 19.

[4] Л. С. Степанов. Безсмертя батьків, стор. 41—42.

[5] Ровенський облдержархів, ф. Р-614, оп. 1, спр. 1, арк. 1,3.

[6] Там же, спр. 4, арк. 20—22.

тив[1]. Загальні збори представників комітетів незаможних селян Висоцької волості 22 серпня 1920 року вирішили розподілити поміщицьку землю для засіву озиминою на 1921 рік. Радянське будівництво порушила польська окупація в жовтні 1920 року.

За часів окупації Висоцьк був містечком (центром гміни) Столінського повіту Поліського воєводства. Польський буржуазно-поміщицький уряд проводив політику соціального і національного гноблення, намагався полонізувати українське населення, переслідував українську культуру й мову. В містечку була лише початкова школа, в якій навчалося 176 дітей, працювало три вчителі. Викладання велося польською мовою. Газета «Пролетарська правда» (орган Київського губкому КП(б)У). 15 грудня 1923 року, повідомляючи про переслідування української культури в тогочасній Польщі, вказувала, зокрема, що в містечку Висоцьку польські вчителі б'ють дітей, якщо останні на перервах розмовляють українською мовою. 1929 року місцеві урядовці заборонили відзначати 115-у річницю з дня народження Т. Г. Шевченка.

Становище трудящих за польської окупації набагато погіршало. Більшість селян була безземельною або малоземельною. 1936 року 45 господарств із 171 володіли ділянками землі менше однієї десятини, 82 — не мали корів, 88 — коней. Жителі Висоцька неодноразово зверталися у гмінне та повітове управління, щоб їм видали допомогу. Так, мешканець Висоцька Ганько у своїй заяві 2 жовтня 1929 року писав, що він купив у борг 2 пуди жита і не може розрахуватися, бо має сім'ю з 5 чоловік, а сам безробітний. Тому просить подати грошову допомогу і забезпечити будь-якою роботою. Інший житель скаржиться, що він уже чотири роки безробітний, живе надголодь.

Чимала частина мізерного прибутку селянина йшла на сплату державних податків: поземельного, місцевого, на утримання церкви, війта, поліції, за худобу тощо[2]. Дехто кидав рідний край і їхав шукати кращої долі за океан. Трудящі села під керівництвом комуністів піднімалися на боротьбу. 1924 року колишній учасник Дубровицького збройного повстання Ф. Б. Пирішко створив підпільний осередок КПЗБ. До нього ввійшли С. П. Дворецький, А. І. Федоренко, І. С. Щур. Тоді ж виник комсомольський осередок. Першими висоцькими комсомольцями були Г. А. Маєвський, С. М. Малько, Г. Г. Макаревич. Підпільники організовували нові осередки в сусідніх селах, вели політичну агітацію, особливо напередодні революційних свят. Вони читали трудящим повідомлення про життя в Радянському Союзі, розповідали про переваги соціалізму. Такі читання сприяли усвідомленню класових інтересів робітниками й селянами, запалювали їх на боротьбу проти окупаційного режиму. В ніч на 1 травня 1926 року в містечку і навколишніх селах підпільники розкидали листівки, вивісили транспаранти і лозунги з закликами до боротьби проти окупації, за владу Рад[3].

Поліції вдалося заарештувати С. П. Дворецького, Г. Г. Макаревича, Г. А. Маєвського, яких кинули до пінської в'язниці. Однак комуністичне підпілля продовжувало діяти. В 1927 році у Висоцьку створюються підрайкоми КПЗБ і КСМ Західної Білорусії[4]. Підпільники налагодили зв'язки з Дубровицьким підрайкомом і Пінським окружкомом КПЗБ, звідки одержували вказівки й рішення вищих партійних органів, нелегальну літературу українською, російською, білоруською, польською і єврейською мовами, розповсюджували її. Під час передвиборної кампанії до польського сейму 1927 року поліція схопила кількох комуністів. За відсутністю доказів трьох підпільників звільнили, а Л. С. Малька ув'язнили на чотири роки.

Одночасно у Висоцьку агітаційну роботу проводила організація «Сельробу», в якій налічувалось до 100 членів. У жовтні 1927 року тут відбулася районна нарада з участю члена ЦК «Сельроб-лівиці», відомого українського письменника К. М. Пелехатого.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-614, оп. 1, спр. 2, арк. 4; спр. 3, арк. 1, 2, 9.
[2] Р. Оксенюк. Нариси історії Волині, стор. 179.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 566, арк. 23.
[4] Філіал Брестського облдержархіву в м. Пінську, ф. Р-31, оп. 1, спр. 2769, арк. 1.

Число борців проти окупаційного режиму зростало. В грудні 1929 року Висоцький підрайком перетворено на райком КПЗБ. Секретарем був обраний С. П. Дворецький, а членами райкому — А. Г. Войнарович, М. Ш. Левін, А. І. Федоренко, Г. А. Маєвський. Наступного року створюється райком комсомолу, секретарем якого обрали І. Д. Щура. Підпільники, крім вказівок Пінського окружного комітету, керувалися в своїх діях нелегальною періодикою «Червоний стяг» («Чырвоны сцяг»), «Молодий комуніст» («Малады камуніст»), «Партробітник» («Партработнік») та іншими газетами, брошурами, відозвами ЦК КПЗБ і ЦК КСМЗБ, центри видання яких містилися у Вільно[1]. До центральної редакції ЦК КПЗБ входив комуніст з Висоцька С. М. Малько[2].

У серпні 1932 року польська охранка вчинила масові арешти. До рук жандармів потрапили І. Д. Черкас, М. Ш. Левін, Г. А. Маєвський, Д. С. Нагорний, Ф. П. Козубовський та багато інших. Деякі комуністи, уникнувши арешту, вирішили перейти через кордон у Радянський Союз. Здійснити це вдалося лише А. І. Федоренку. Від поліцейської кулі на кордоні загинув секретар райкому С. П. Дворецький, був поранений Т. Мішковець, а Т. Садовника та інших схопили й кинули до в'язниці[3]. Від побоїв і катувань загинули М. П. Савончук, І. Д. Щур, Ф. П. Козубовський, Д. С. Нагорний. У червні 1935 року Пінський окружний суд слухав справу підпільників. «Я був комуністом і залишуся ним,— сказав на судовому процесі висоцький комсомолець А. А. Мосійчук,— а ваші в'язниці не зламають моєї волі. Я впевнений, що буржуазний уряд довго існувати не буде. Народний суд буде судити вас, катів»[4].

У вересні 1939 року жителі Висоцька радісно зустрічали своїх визволителів — воїнів Червоної Армії. Ще до приходу військових частин місцеве населення на чолі з колишніми підпільниками роззброїло осадників та урядовців, організувало робітничо-селянську Червону гвардію. Відразу в містечку створили народний орган влади — тимчасовий волосний комітет. Виняткову активність в його роботі виявляли колишні члени КПЗБ.

Депутатом до Народних Зборів Західної Білорусії від Висоцької волості обрали С. М. Малька[5].

На початку 1940 року Висоцьк і села колишньої Висоцької гміни були включені до складу Ровенської області УРСР. Висоцьк став районним центром.

Вже наприкінці 1939 року створена ініціативна група для організації колгоспу, а на початку 1940 року на землях німців-колоністів і польських осадників організовано колгосп ім. В. І. Леніна. Основою його стало 51 бідняцьке господарство, яке мало 186 га орної землі, 480 га сіножатей, 106 га пасовищ, 30 пар коней та 4 пари волів. Головою обрали висоцького хлібороба Л. С. Малька. У перший рік господарювання колгоспники одержали на трудодень по 3 кілограми хліба і 1,5 крб. грішми. Згодом зросла кількість членів артілі, господарство стало економічно міцнішим. Були створені ферми великої рогатої худоби, овець. Навесні 1941 року в селі виникли ще три колгоспи. Опір колгоспному руху чинили куркулі та українські буржуазні націоналісти. У квітні вони спалили колгоспну стайню з усім поголів'ям коней.

Почалося будівництво дороги до станції Удрицьк, звели мости на річках Горині та Случі. 1939 року в селі відкрили семирічну школу з рідною мовою навчання, а наступного року її реорганізували в середню.

Але мирну працю радянських людей перервав підступний напад фашистської Німеччини. Щоб народне добро не потрапило до рук загарбників, група колгоспників на чолі з головою колгоспу Л. С. Мальком у важких умовах війни евакуювала худобу

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 4149, оп. 1, спр. 74, арк. 1—6.

[2] Революционный путь Компартии Западной Белоруссии (1921—1939 гг.). Минск, 1966, стор. 349.

[3] Ровенський облпартархів, ф. 4149, оп. 1, спр. 74, арк. 13, 14.

[4] Газ. «Поліський маяк» (Дубровиця), 30 липня 1968 р.

[5] Революционный путь Компартии Западной Белоруссии (1921—1939 гг.), стор. 383.

18 2-360

і майно в Баландинський район Саратовської області. 17 липня 1941 року німецькі загарбники вдерлися до Висоцька.

Весною 1942 року висоцький дільничний міліціонер М. Й. Мисюра очолив підпільну антифашистську організацію, що стала базою одного з перших на Ровенщині партизанських загонів (ім. Ворошилова)[1]. Комсомолець С. Полюхович організував молодіжне підпілля. Патріоти влаштувалися на роботу до біржі праці у Висоцьку, завдяки цьому вчасно інформували населення про наміри німців. Вони складали карти розташувань фашистських гарнізонів, вогневих точок та батарей[2]. На початку грудня 1942 року у Висоцький район прибув партизанський загін А. П. Бринського. Народні месники 8 січня 1943 року розгромили німецький гарнізон у Висоцьку за допомогою підпільників-комсомольців з групи С. Полюховича. Після цього висоцькі комсомольці пішли в партизанське з'єднання[3], очолюване секретарем Ровенського підпільного обкому партії В. А. Бегмою. Особливою активністю відзначилися в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників висоцькі партизани Г. Н. Сидорчук, Є. А. Дворецький, Б. М. Поляков, Ф. С. Садовник, Ф. Ф. Сокол та багато інших.

У березні 1943 року за рішенням підпільного обкому КП(б)У створено Висоцький підпільний райком партії, який очолив С. М. Плужников[4]. Райком поширював свій вплив і на сусідні райони Білорусії. Під керівництвом райкому в селах Висоцького району самовіддано боролися з гітлерівцями 60 антифашистів, що не входили до підпільних груп.

Боротьба висоцьких підпільників не вщухала протягом всієї окупації. На рахунку народних месників — три військові ешелони, пущені під укіс, вісім спалених мостів на шляху Пінськ—Столін, п'ять знищених фільварків тощо[5].

12 січня 1944 року Висоцьк визволено від окупантів військами 397-ї стрілецької дивізії 1-го Українського фронту та частинами партизанського з'єднання О. М. Сабурова. В боях за Висоцьк і навколишні села віддали своє життя 566 воїнів Червоної Армії і партизанів, яких поховано в братській могилі, в парку ім. Червоних партизанів.

Понад 300 місцевих жителів боролися в лавах Червоної Армії і в партизанських загонах, зокрема в загоні ім. Ворошилова. Вони виявили велику мужність на фронтах Великої Вітчизняної війни, в битвах за міста Оршу, Львів, Кенігсберг, Краків, Познань, Бреслау, Берлін та ін. 199 чоловік нагороджені орденами й медалями.

За період тимчасової німецько-фашистської окупації у Висоцьку зруйновано лікарню, школу та інші громадські приміщення, 64 житлові будинки. Окупанти і їх прислужники пограбували в населення багато худоби, майна. На каторгу вивезли 480 чоловік, а понад 1500 мешканців Висоцького району закатували або стратили фашисти та українські буржуазні націоналісти[6].

Відразу розгорнулася відбудова народного господарства. Було виділено кошти для спорудження моста через Горинь. Державні кредити надали тим, хто позбувся житла, їм також безплатно виділялися будівельні матеріали. Родини

Переправа Ровенського партизанського з'єднання через річку Горинь біля с. Висоцька. 1943 р.

[1] Л. Є. Кизя. Народні месники, стор. 56—62.
[2] АІІП ЦК КПУ, ф. 1, оп. 9, спр. 98, арк. 13.
[3] В. Бегма. Злочини німців і народна боротьба на Ровенщині, стор. 19.
[4] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 44, арк. 2.
[5] Л. Степанов. До історії антифашистської боротьби на Ровенщині, стор. 49.
[6] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 20.

військовослужбовців та інвалідів користувалися позикою на придбання корів. Було створено земельну громаду, яка організувала супряги для допомоги під час сільськогосподарських робіт бідняцьким господарствам, сім'ям інвалідів та загиблих на фронтах Великої Вітчизняної війни.

В умовах війни, коли більшість чоловіків мобілізували в армію, зросла роль жінок у господарстві та громадській роботі. Жіноча рада дбала про сім'ї фронтовиків, допомагала безкінним господарствам під час весняно-польових робіт, збирала кошти на подарунки дітям-сиротам. Висоцький район 1944 року здав у фонд допомоги фронту 231 тонну зерна, 240 тонн м'яса, 358 тонн сіна[1].

М. Й. Мисюра — один з організаторів партизанського руху на Ровенщині. 1944 р.

Інтенсивно йшла відбудова. На початку 1945 року стали до ладу хлібопекарня, маслозавод, шевська і столярна майстерні, лазня. Згодом — кінотеатр, дільнична лікарня на 16 ліжок, амбулаторія. Звели 21 житловий будинок, міст[2]. У вересні 1944 року розпочалося навчання у Висоцькій неповній середній школі, а в 1945 році — в початковій вечірній школі для малописьменних і неписьменних. 1950 року семирічку реорганізовано в середню школу.

На відбудові села відзначилися комсомольці, яких тоді налічувалося 47 чоловік. Райком ЛКСМУ організовував суботники, під час яких впорядковували вулиці, ремонтували клуб, лікарню. Комсомольці допомагали відбудувати приміщення школи, шефствували над військовим госпіталем, збирали сировину для Моквинської паперової фабрики. Вже наприкінці 1944 року багато юнаків пішло вчитися до ФЗН і ремісничих училищ. 300 чоловік з району поїхали відбудовувати промислові підприємства. Значну роботу провели члени Тсоавіахіму. На 15 квітня 1945 року вони розмінували 24 мінні поля, знешкодивши 8714 мін та 126 артснарядів[3].

Для мобілізації трудящих Висоцька і сіл району на боротьбу за розгортання соціалістичного будівництва багато зробила районна газета «Прапор перемоги», яка виходила тут з 1945 року.

Важливою віхою в історії Висоцька стало відновлення в кінці 1945 року колгоспу ім. Леніна, головою якого було знову обрано Л. С. Малька. Спочатку в колгоспі налічувалося 58 працездатних. Він мав тоді тільки 77 га землі. Під час жнив наступного року жниварками МТС було скошено й зібрано 24 га, а решту площі — косами і серпами. Середній урожай зернових становив лише 5,5 цнт з га[4]. Тяжко було господарювати в тих умовах. Але завдяки самовідданій праці колгоспників перший рік спільної роботи дав непогані наслідки. В 1946—1948 рр. в селі утворилося ще два колгоспи. Колективізація відбувалася в умовах гострої класової боротьби. Залишки українських буржуазних націоналістичних банд посилили антирадянську агітацію, погрожували активістам, перешкоджали розвитку колгоспного виробництва. Спираючись на підтримку селянства, радянські органи до 1949 року завершили розгром банд у районі.

У вересні 1950 року всі три господарства об'єднано в колгосп ім. Леніна. У ньому налічувалось 619 господарств, 766 га орної землі та 1535 га сіножатей. Господарство одержувало на пільгових умовах кредити, сортове насіння, мінеральні добрива. Політвідділ МТС, його газета «Червона зоря» поширювали передові методи ведення господарства, допомагали виховувати місцеві кадри. У березні 1952 року в колгоспі створена первинна партійна організація з чотирьох чоловік. Поступово зміцніла економічна база колгоспу. В 1953 році було 1198 га землі. Комуністи й комсомольці

[1] Ровенський облпартархів, ф. 26, оп. 1, спр. 4, арк. 2.
[2] Там же, спр. 3, арк. 37; спр. 4, арк. 1.
[3] Там же, ф. 26, оп. 1, спр. 22, арк. 15, 37, 46, 58.
[4] Там же, оп. 9, спр. 111, арк. 12.

стали провідною силою в боротьбі колгоспу за здійснення рішень вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС «Про заходи дальшого розвитку сільського господарства СРСР».

1959 року ліквідовано Висоцький район, а Висоцьк віднесено до Дубровицького району.

Цього ж року колгосп ім. Леніна об'єднався з сусіднім господарством «Шлях Леніна» (с. Вербівка). Колгосп перетворився на багатогалузеве господарство з розвинутим виробництвом зерна, картоплі, льону, молока та м'яса. Зросла культура землеробства, поліпшилось удобрення полів. Ферми укомплектовані сталими кадрами. Вже першого року семирічки на 100 га угідь було вироблено 58 цнт м'яса, 257 цнт молока. Перевершено план збільшення поголів'я великої рогатої худоби. Механізатори виконали значний обсяг робіт. Освоєння поліської цілини відкрило нові резерви для дальшого розвитку господарства та зміцнення його економіки. В 1965 році на окремих площах виростили по 25 і більше цнт пшениці, по 7 цнт льону на гектарі.

Механізація трудомістких процесів, застосування передових методів агрономічної науки, сумлінна праця колгоспників зумовили те, що в 1969 році, незважаючи на несприятливі погодні умови, зібрали непоганий урожай. План виробництва молока і м'яса за восьму п'ятирічку колгосп виконав до 20 грудня 1970 року. Порівняно з 1960 роком оплата праці колгоспників зросла на кінець восьмої п'ятирічки вдвоє.

Одним з вирішальних питань розвитку колективного господарства є дальша його механізація. Колгосп має тепер 24 трактори, 10 комбайнів, 19 вантажних автомашин та 3 льонобралки, 50 електромоторів. Цією технікою обробляють 6558 га землі, в т. ч. 1599 га орної. В 1965—1970 рр. в колгоспі здано в експлуатацію 15 об'єктів — тваринницьких приміщень, зерносховищ, складів, гаражів тощо.

Багато трудівників відзначено високими урядовими нагородами. Це, насамперед, колишній секретар Висоцького райкому партії М. Й. Петровський, що перейшов працювати в колгосп і очолював його з вересня 1956 року по 1970 рік, С. М. Нагорна, Г. К. Савич, Х. С. Лукашевич та інші.

Постійно зміцнюється й розвивається дружба з колгоспниками колгоспу ім. 17 Вересня села Плотниці Столінського району БРСР, що почалася під час Великої Вітчизняної війни. Колгоспники Висоцька передали білорусам насіння пшениці Білоцерківська-198, з якого ті виростили по 39 цнт на га. Обмін насінням кращих районованих сортів став традицією. Висоцькі хлібороби одержали від сусідів насіння картоплі Агрономічна, жита сорту Партизанське, льону. Трудівники колгоспу ім. Леніна запозичили і запровадили у себе досвід вирощування картоплі і кормових буряків на осушених землях, набутий білоруськими колгоспниками, а їм допомогли запровадити відповідну агротехніку вирощування льону-довгунця Томський-10. Коли в якомусь з колгоспів трапляються труднощі, їх долають спільними зусиллями українські й білоруські хлібороби, зокрема допомагають кормами для худоби.

В колгоспі налічується 35 членів КПРС та 87 комсомольців. У шести первинних партійних організаціях села на обліку 130 комуністів, їхніми помічниками є 343 комсомольці.

Хоч за часів польської окупації Висоцьк вважався містечком, промисловість в ньому була слабо розвинутою — тут працювали невеликий лісопильний завод, олійниця та млин, де налічувалося кілька десятків чоловік. Тепер у селі є лісгоспзаг, за яким закріплено 32,7 тис. га лісу. 1969 року в ньому працювало 475 чоловік. Лісгоспзаг має 23 автомашини різних марок, 19 тракторів, 2 бульдозери, 3 автокрани та близько 100 різноманітних механізмів. Восьмий п'ятирічний план реалізації продукції виконано до 1 грудня 1970 року.

Працівників Висоцького лісгоспзагу єднає давня дружба з колективами горинських керамічного та консервного заводів у Білорусії. Висоцькі лісівники здають

у Білорусію ягоди для виготовлення соків. Білоруси, в свою чергу, допомагають жителям Висоцька у будівництві виробничих споруд, заготівлі та вивезенні деревини.

Багато уваги приділяє Висоцька сільрада соціально-культурному будівництву, поліпшенню обслуговування населення. За восьму п'ятирічку в селі збудовано школу, медпункт, сільмаг. Стали до ладу водогін, електропідстанція. На центральній вулиці прокладено тротуар і дорогу з твердим покриттям. Понад 80 будинків спорудили індивідуальні забудовники. Площа сучасного села — 450 га, в ньому налічується 12 вулиць.

Незрівнянно зріс матеріальний добробут трудящих. Про це свідчить підвищення їх купівельної спроможності. Тільки в 1970 році магазини державної і кооперативної торгівлі продали товарів на 1579 тис. крб. Ветерани праці, інваліди Великої Вітчизняної війни забезпечені пенсіями, багатодітні матері — грошовою допомогою.

В побут жителів села міцно ввійшли телевізори, радіоли, велосипеди, мотоцикли, пральні машини, холодильники. Багато сімей користується скрапленим газом.

У Висоцьку є дільнична лікарня, поліклініка, аптека. Тут подають допомогу шість лікарів та 29 середніх медичних працівників. До послуг трудящих — філія Дубровицького побуткомбінату.

З 1956 року діє будинок культури на 400 місць. В ньому відбуваються цікаві зустрічі молоді з ветеранами боротьби за Радянську владу, відомими митцями. За останні роки в селі побували двічі Герой Радянського Союзу О. Ф. Федоров, письменник лауреат Державної та Ленінської премій М. П. Стельмах, відбулася братерська зустріч трудівників колгоспу ім. Леніна з колгоспниками Столінського району братньої Білоруської РСР. При будинку культури працюють шість гуртків художньої самодіяльності, в яких бере участь 146 чоловік. Колектив працівників будинку культури відзначений грамотою оргкомітету фестивалю самодіяльного мистецтва УРСР.

У 1970/1971 навчальному році у Висоцькій середній школі навчалося 840 учнів, працювало 46 учителів. Серед них заслужена вчителька Української РСР М. А. Камінська, П. Х. Красюк — член Спілки письменників України, перший лауреат комсомольської премії ім. М. П. Максися. У школі обладнані кабінети фізики, хімії, біології, майстерня обробки дерева та металу. Є кабінет технічних засобів з кіноустановкою, телевізором, магнітофоном.

За післявоєнний період у селі середню освіту здобуло 628, восьмирічну — 1073 чоловіка. Багато з них навчається у вищих і середніх навчальних закладах.

З Висоцькою середньою школою вже кілька років підтримують зв'язки науковці Ровенського педагогічного інституту ім. Д. З. Мануїльського. Відбуваються спільні засідання кафедри української літератури та предметної комісії вчителів мови та літератури. У школі багато робиться для інтернаціонального виховання учнів. У піонерському клубі відкрита кімната дружби, де зберігаються листи, книги, сувеніри від друзів з РРФСР, Білорусії, Узбекистану, Польської Народної Республіки та Німецької Демократичної Республіки. У селі працює філія Дубровицької дитячої музичної школи, в якій по класах фортепіано, баяна, скрипки й народних інструментів навчається 50 дітей.

Добре працює первинна організація товариства «Знання», яка об'єднує 60 лекторів. Сільська масова бібліотека має книжковий фонд близько 20 тисяч примірників. Тут проводяться читацькі конференції, усні журнали, літературні вечори, дитячі ранки.

Висоцька сільська Рада дбає про озеленення і благоустрій села. При сільраді діє позаштатна група, яка допомагає багатодітним матерям у вихованні їх дітей. В роботі постійних комісій сільради беруть участь 40 депутатів та 35 активістів.

У Висоцьку встановлено пам'ятник В. І. Леніну та два обеліски — бійцям Радянської Армії і партизанам, що полягли в боротьбі з німецькими загарбниками і українськими буржуазними націоналістами, а також радянським парашутистам, які загинули в 1942 році в урочищі Хилині. З кожним роком впорядкованішим, красивішим і молодшим стає соціалістичний Висоцьк — стародавнє поліське поселення.

Трудівники колгоспних ланів і лісів Висоцька, службовці установ, депутати сільради з особливим піднесенням працювали у рік завершення восьмої п'ятирічки, рік столітнього ювілею В. І. Леніна. 127 чоловік відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

На дев'яту п'ятирічку заплановано великий обсяг будівельних робіт у селі: спорудження типового приміщення середньої школи, дільничної лікарні на 60 ліжок, виробничих приміщень у колгоспі та лісгоспзазі, кілька багатоквартирних житлових будинків. З великим піднесенням трудівники Висоцька виконують плани, накреслені XXIV з'їздом КПРС.

П. Х. КРАСЮК, А. Т. СЕНДИК

СЕЛЕ́ЦЬ

Селець — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі річки Горині, за 7 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Домбровиця. Дворів — 562, населення — 2723 чоловіка. Сільській Раді підпорядковане село Ясинець, через яке проходить автошлях Ровно—Столін.

Поблизу Сельця знайдено крем'яні знаряддя праці доби мезоліту.

Територія села за часів Київської Русі входила до володінь дубровицьких князів. Під час монголо-татарської навали сюди тікали мешканці з розорених сіл, шукаючи порятунку від ворогів у неприступних лісових нетрях і болотах.

Перша письмова згадка про село — грамота на володіння Сельцем — належить до 1580 року. Тоді Селець входив до Пінського повіту Брестсько-Литовського воєводства. З грамоти можна довідатися, що всі селяни вже були закріпачені, що маєток передавався з «людьми боярами, слугами панцирними і путними, з людьми тягловими, які платять данину, і городниками»[1]. Тяглові селяни з робочою худобою повинні були два дні на тиждень відробляти панщину та виконувати різні роботи на будівництві шляхів, ремонті гребель і, крім того, сплачувати оброк грішми й продуктами — від урожаю, городини, рогатої худоби. Городники також відбували панщину. Жінки їхні мусили відпрацьовувати шість днів у жнива. В цій грамоті згадується право «палити попіл», тобто вирубувати і спалювати деревину, а ділянку використовувати під посів. Протягом шести—восьми років сівба проводилась без угноєння грунту. Велике значення мало мисливство та млинарство. Млини також використовували під час обробки дерева, переробки олійних культур, валянні сукна, в залізорудній справі.

За феодально-кріпосницького ладу селяни терпіли тяжкий економічний гніт. Феодал був повним господарем над своїми кріпаками, зневажав їхню людську гідність. За Литовським статутом 1529 року, мисливська собака оцінювався в два рази дорожче селянина тяглового і в чотири рази дорожче парубка невільного.

Основним заняттям населення села лишалося землеробство. Селянам належали гірші землі, розкидані навколо Сельця. Змінювалися власники села, проте панщина не тільки залишалася, а й зростала. Одягалися селяни в саморобні свити, домоткані лляні костюми й взувалися в постоли. Їх хати були курними, освітлювалися лучиною. Коли Правобережжя було возз'єднано з Росією, Селець входив до Пінського повіту Мінської губернії, а 1805 року був віднесений до Ровенського повіту Волинської губернії. Селяни, як і раніше, продовжували виконувати панщину. Залежність селян від поміщиків освячувалася церквою.

У 1798 році в Сельці налічувалося 44 господарства, проживало 280 чоловік[2]. Населення в основному займалось землеробством, почасти промислами. В Сельці

[1] Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни, т. 1, стор. 276.
[2] Ровенський облдержархів, ф. 639, оп. 2, спр. 1, арк. 89.

був розвинутий деревообробний промисел (виготовляли вози, ярма, ступи, човни, ночви, верстати, карети), а також виробництво олії, ткацтво і гончарство.

В першій половині XIX ст. в Сельці зросла кількість населення, місцеві промисли набули дальшого розвитку. В 1851 році в селі працював винокурний завод, який належав місцевому поміщику[1]. Напередодні реформи в селі налічувалося 517 мешканців[2].

На час проведення селянської реформи в Сельці були 84 кріпацькі господарства, які користувалися землею. У викупному акті 1869 року вказувалося, що наділ тяглових селян становив 16 десятин 1184 кв. сажні. Для піших виділявся наділ у 8 десятин 780 кв. сажнів. Городники одержували лише по 500 кв. сажнів присадибної землі. Загалом по Сельцю викупна сума становила 16 389 крб. 33 коп. сріблом[3]. Відразу ж після скасування панщини поміщик позбавив селян навіть того обмеженого права користуватися угіддями й пасовиськами, яке вони мали до реформи. Дозвіл на користування міг одержати той, хто погоджувався відробляти панові. Щоб утримати сім'ю та внести викупний платіж, селянин-бідняк був змушений найматися до графського фільварку або працювати у куркулів чи на промисловому підприємстві. Дехто пішов на спиртовий завод в урочищі Воробиному, інші — на смолярні в ліс.

Селець входив до Дубровицької волості. Близькість села до промислових об'єктів та залізниці зумовила його зростання. В 1897 році тут уже мешкало 1138 чоловік[4]. Збільшилася й кількість кустарів. Зокрема, значного розвитку набуло гончарство. Гончарі Дубровицької волості виробляли на продаж 100 тисяч горщиків та іншого посуду на рік[5]. Багато мешканців села виготовляли ободи для коліс, вози, сани, які збували в місцевостях бідних на деревину. До Сельця приїздили скупники з Поділля та Галичини.

Через злидні селяни жили в антисанітарних умовах, що призводило до поширення різних хвороб, особливо епідемічних. На початку 1912 року висипним тифом хворіло в селі 20 чоловік.

Лише в 1864 році в Сельці відкрили парафіяльну школу, через два роки в ній навчалося всього 16 учнів[6]. Свого приміщення школа не мала. Аж у 1892 році відкрилася міністерська початкова школа. Деякі кошти для неї виділяло й земство. В 1916 році земство відпустило на потреби Селецької школи тільки 73 крб. 20 копійок[7].

Під час першої світової війни 1914—1918 рр. багатьох жителів Сельця мобілізували до армії. У селянських господарствах, які лишилися здебільшого без чоловіків, було реквізовано значну частину тягла й продовольства. Селяни терпіли від голоду. В село надходили повідомлення про загибель рідних і близьких.

Після повалення самодержавства в лютому 1917 року землі лишалися у поміщиків. Органи Тимчасового уряду не вживали заходів до розв'язання пекучих проблем. Ось чому перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції у Петрограді, Москві викликала революційне піднесення в Сельці. Цьому сприяла революційна робота більшовиків та солдатів, що поверталися з фронту, які закликали населення до боротьби за соціалізм, за національне визволення. 7 листопада 1917 року газета «Волынь» повідомляла, що селяни захопили маєток графині Плятер. Графиня телеграфувала губернському комісару: «Хліб розкрадають, орендарів селяни виганяють, ліси рубають»[8].

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 452, спр. 68, арк. 23.
[2] ЦДІА СРСР, ф. 1290, оп. 4, спр. 88, арк. 585.
[3] Ровенський облдержархів, ф. 384, оп. 5, спр. 65, арк. 11.
[4] Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей..., стор. 27.
[5] Газ. «Юго-Западная Волынь», 13 лютого 1913 р.
[6] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 816, спр. 59, арк. 56—57.
[7] Доклады Ровенской уездной земской управы VI очередному земскому собранию. Житомир, 1917, стор. 50.
[8] Борьба трудящихся Волыни за власть Советов, стор. 72.

Постанова 1-го Всеукраїнського з'їзду Рад від 12 (25) грудня 1917 року про встановлення на Україні Радянської влади і запровадження ленінських декретів про мир і землю стала дороговказом для селян Сельця. Вони одностайно піднялися на боротьбу з поміщиками та буржуазією.

У лютому 1918 року під керівництвом місцевих більшовиків у Сельці створено комітет бідноти на чолі з Й. П. Сушком. Комітет роздав поміщицьку землю наймитам і малоземельним селянам. Комітет бідноти наділяв незаможних селян насінням, реманентом, робочою худобою. Та саме в цей час на Україну рушили австро-німецькі окупанти, запрошені Центральною радою. До Сельця вступив спеціальний загін гайдамаків, що складався переважно з колишніх царських офіцерів. Вони повернули всі землі поміщику. Члени комітету бідноти та їх керівники були прилюдно покарані[1]. Карателі не тільки відбирали худобу, збіжжя, майно, вони наклали на селян контрибуцію.

«Відразу ж після приходу німців поміщики зажадали від селян знести все в маєтки, повернути ліс, худобу. Каральні експедиції шмагали нагаями дітей, жінок, стариків»,— пише в своїх спогадах М. Я. Лясковець, керівник Дубровицького збройного повстання[2]. Гайдамаки розправлялися з селянами, які симпатизували більшовикам. У Сельці заарештували члена Дубровицького волосного виконкому Т. С. Камінського. «Селянський сход був поставлений перед німецьким кулеметом,—згадував пізніше він,— мене побили нагаями, щоб виказав підпільників... По дорозі в маєток мені вдалося втекти. Після цього всю мою родину — батька, матір, брата та сестер били нагаями та прикладами, щоб видали мене. Примушували місцеве населення обкласти мою хату соломою і спалити. Але селяни відмовлялися»[3]. Більшовики піднімали народ на боротьбу з окупантами та гетьманцями. В Сельці організували повстанський загін з 200 чоловік, який мав гвинтівки, шаблі, нагани, бомби і один кулемет «максим». Командиром був Т. С. Камінський. У червні 1918 року в Сельці створена повстанська трійка[4]. Сюди стали прибувати партизанські загони і окремі повстанці з сіл Ровенського, Луцького, Володимир-Волинського і Пінського повітів. Селецький загін героїчно боровся під час Дубровицького збройного повстання, яке вибухнуло 21 листопада 1918 року, а пізніше став частиною 1-го Дубровицького комуністичного полку. В бою за залізничний вузол Сарни житель Сельця Я. Примаков один з станковим кулеметом вів бій з ротою німецького гарнізону і розсіяв її особовий склад[5]. Пізніше Селецький загін у складі Червоної Армії брав участь у розгромі петлюрівщини та інших осередків контрреволюції на Україні.

Після краху австро-німецької окупації встановився кривавий режим Директорії. Частину території Волинської губернії, куди входив і Селець, в липні 1919 року окупували війська буржуазно-поміщицької Польщі. Окупанти палили села, безжалісно розстрілювали селян. Мешканці Сельця піднялися проти ворогів. Дехто переходив на радянську територію, йшов у Червону Армію. Інші — готували повстання, чинили опір окупантам. Вони користувалися величезним співчуттям і підтримкою у селян, які харчували їх та допомагали здобувати зброю. Повстанці руйнували шляхи відходу ворога, били по його тилах. Командування польської армії змушене було відкликати частини з фронту для придушення повстання[6].

На початку липня 1920 року Червона Армія визволила Селець. Тут відновилася Радянська влада, почав діяти комітет незаможних селян під керівництвом Дубровицького ревкому. Основним його завданням був розподіл і перерозподіл поміщицьких земель, відновлення радянських законів, організація допомоги Червоній Армії[7].

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 3, спр. 7, арк. 4,5.
[2] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 5, оп. 2, спр. 44, арк. 42.
[3] Ровенський облпартархів, ф. 4149, оп. 1, спр. 5, арк. 161, 162.
[4] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 3, спр. 7, арк. 5.
[5] Там же, арк. 6.
[6] Газ. «Селянська правда» (Київ), 7 лютого 1920 р.
[7] Ровенський облдержархів, ф. Р-340, оп. 1, спр. 6, арк. 49.

Кошти від збору за помел зерна в млинах йшли на допомогу найбіднішому населенню. КНС організував суботник, щоб засіяти поля бідняків та сімей червоноармійців. Проводилася культурно-масова робота, зокрема організували недільні курси ліквідації неписьменності, відбувалися читання з історії, географії і природознавства. Дальші соціалістичні перетворення були перервані — Селець знову окупували польські мілітаристи, а 1921 року він відійшов до Польщі. Спочатку Селець входив до Сарненського повіту Поліського воєводства, а з кінця 1930 року — в складі цього ж повіту до Волинського воєводства.

Під час окупації селецькі селяни жили в злиднях. Бичем їх лишалося безземелля. 147 селецьких господарств мали 267 га землі. Земельні наділи були невеликими, до того ж, роздробленими на 12—25 ділянок, а окремі селяни мали до 30 найдрібніших клаптів. Хоч з 1925 року проводилася т. зв. комасація, тобто зведення грунтів в одну ділянку, істотного поліпшення це не принесло. Кожний господар повинен був сплачувати податки: земельний, домовий, прибутковий, шляховий, церковний, шкільний, військовий тощо. За переїзди через мости, за в'їзд у місто, за стоянку на базарі стягалося мито. Але цим побори не обмежувалися. На селян накладали великі штрафи, якщо вони затримували сплату податків. Селяни наймалися до поміщиків і куркулів, йшли на промислові підприємства, залізницю. В пошуках кращої долі частина жителів Сельця емігрувала в Канаду, США, Аргентіну, Уругвай. Але й там їх чекала жорстока експлуатація.

Капіталістичні монополії грабували селян, встановлюючи високі ціни на промислові товари і низькі — на сільськогосподарські. Якщо в 1914 році вартість аршина сукна дорівнювала вартості пуда жита, то в 1923 році за аршин сукна треба було заплатити 4 пуди жита, за пару шкіряних чобіт відповідно 12—13 і 35—40 пудів жита[1].

Мешканці Сельця фактично були позбавлені можливості здобути освіту. Серед населення письменних було тільки 10 проц.[2]. В Сельці була лише початкова школа на три класні кімнати, навчання велося тільки польською мовою, вчителями працювали самі поляки. Щорічно чимало дітей шкільного віку не вчилося, як через недостатню кількість місць у школі, так і тяжкі матеріальні умови, бо не мали необхідного одягу, взуття. Часто неповнолітні змушені були йти в найми, щоб допомогти батькам прогодувати родину.

В Сельці не було ні лікарні, ні приватного лікаря. По медичну допомогу доводилося звертатися в Дубровицю або в інше місто, сплачуючи при цьому великі гроші.

Соціальне гноблення посилювалося національними утисками українців. Їх не допускали до роботи в державних установах, у навчальних закладах. Польським панам служила також і католицька церква. Власті вдавалися до насильного покатоличення населення. У селецькій парафії це насильство проводилось особливо в грубій формі.

Природно, що трудящі не мирилися з соціальним та національним гнітом і вели боротьбу за свої права. Боротьбу цю з 1924 року очолив Пінський окружком КПЗБ, який поширював свою діяльність на Сарни, Дубровицю, Селець та інші села. У 1925 році хвиля масових арештів прокотилася Поліссям. Мешканця Сельця К. І. Ольховика жандарми побили так, що йому довелося тричі робити операцію. Польська дефензива замордувала учасника Дубровицького збройного повстання Я. Примакова.

За час окупації мешканці Сельця вкрай зубожіли. На вересень 1939 року в селі налічувалось 329 господарств, з них 8 безземельних, 142 господарства, що володіли 185 га землі, тобто пересічно кожне мало менш як 1,6 га, 89 господарств мали ділянки по 2—5 га[3].

---

[1] Революционный путь Компартии Западной Белоруссии (1921—1939 гг.), стор. 30.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 3, спр. 7, арк. 3.
[3] Там же, ф. Р-635, оп. 1, спр. 44, арк. 19.

Боротьба мешканців Сельця за визволення і возз'єднання з Радянською Україною успішно завершилася при братерській допомозі Радянського Союзу в незабутні вересневі дні 1939 року. Відразу був утворений селянський комітет на чолі з Й. Л. Мосійчуком. Усі члени комітету раніше були підпільниками, мали досвід політичної і організаційної роботи серед мас. Комітет почав розподіляти поміщицькі й церковні землі та сільськогосподарський реманент серед найбідніших селян. Усі безземельні одержали землю. Згодом нею наділили й малоземельних. На 1 липня 1940 року мешканці Сельця одержали 1683 га землі, в т. ч. 628 га орної і 507 га сіножатей[1].

З великим піднесенням мешканці Сельця готувалися до виборів народних органів влади — Рад депутатів трудящих. 24 березня 1940 року селяни голосували за К. П. Хомич, яку обрали депутатом Верховної Ради УРСР від Висоцького виборчого округу. 15 грудня обрано Селецьку сільську Раду. Депутатами її стали люди, які користувалися авторитетом і повагою в населення,— К. І. Петрушко, Г. І. Чулюк, К. Я. Петрушко, А. Х. Кузін — всього 20 чоловік.

На початку 1941 року в Сельці організовано перший колгосп. До нього ввійшло 21 господарство, що мало 60 га землі[2]. Перетворення відбувалися і в інших сферах життя — в Сельці з'явився медичний пункт, дитяча консультація, де вперше в житті жителі одержували безплатну медичну допомогу. Всі діти шкільного віку сіли за парти, в селі відкрили неповну середню школу, де викладання проводилося українською мовою. Із східних областей до Сельця прибуло двоє вчителів. Вони навчали грамоти й дорослих. Працювали гуртки ліквідації неписьменності, політичної освіти й агрохімічних знань. У селі відкрили бібліотеку та клуб, при якому згуртувався колектив художньої самодіяльності.

Та настало лихоліття війни. Німецькі фашисти віроломно напали на Радянський Союз. Вже 1 липня 1941 року окупанти вдерлися до села. В Сельці вони розстріляли і закатували 37 радянських громадян та вигнали на німецьку каторгу 44 чоловіка[3]. Гітлерівці пограбували в Сельці торговельно-кооперативні підприємства, колгосп, знищили школу, клуб, бібліотеку. Вони відібрали в селян багато коней, корів, свиней, домашньої птиці. Всього зруйновано 160 селянських господарств[4].

З перших днів окупації селяни чинили опір фашистам та їх найманцям. У сформований М. Й. Мисюрою партизанський загін ім. Ворошилова пішли односельці М. Й. Петрушко, М. Г. Петрушко, І. К. Годунко, М. Цапко, С. І. Ліщук, М. К. Шафранський, О. Й. Петрушко, В. Й. Сушко та інші. Жителі села чинили опір вивезенню молоді до Німеччини, всіляко ухилялися від будь-яких робіт на німецько-фашистських загарбників, допомагали тим, хто втікав з полону.

10 січня 1944 року війська 1-го Українського фронту визволили Селець. 103 жителі села влилися в лави Червоної Армії. Вони відзначилися на фронтах Великої Вітчизняної війни, визволяючи Білорусію, Латвію, Польщу, Чехословаччину. Багато хто закінчив війну у Берліні. Односельці повернулися додому з орденами Червоного Прапора, Слави та ін. Це, зокрема, М. С. Ващишин, С. Т. Козубовський, Л. А. Кузін, В. З. Мосійчук, С. Л. Мосійчук, Д. Г. Петрушко, М. Н. Ольховик, Ф. І. Ракович, О. К. Курач. 96 односельців полягли, захищаючи Батьківщину. Загиблим встановлено обеліск.

Після визволення Сельця його мешканці прагнули наблизити перемогу над лютим ворогом, збирали кошти на танкову колону, активно взялися відбудовувати зруйноване. За роки четвертої п'ятирічки трудівники села відбудували приміщення школи, клубу, медпункту, магазину. Істотно допомагали відбудові селянських господарств державні довготермінові кредити, надані бідняцько-середняцьким господар-

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 44, арк. 48.
[2] Там же, арк. 96.
[3] Там же, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 45.
[4] Там же, ф. Р-308, оп. 1, спр. 1, арк. 49—52.

ствам. На відбудову і нове будівництво житлових будинків і господарських будівель держава асигнувала від 2 до 5 тис. карбованців на одне господарство[1].

Трудівники Сельця в 1949 році знову об'єдналися в колгосп. Незабаром була створена партійна організація колгоспу, яка складалася в 1950 році з 6 чоловік[2]. Двічі до Селецького колгоспу приєднувалися дрібніші сусідні господарства. В 1956 році новостворене господарство названо «Зорею комунізму». Його центральна садиба розміщена в Сельці. Господарство користується 4663 га землі, з них 2454 га орної, 1421 га сіножатей, 730 га пасовиськ. Партійна організація, озброївшись постановою вересневого (1953 року) Пленуму ЦК КПРС, спрямувала зусилля трудівників колгоспу на всебічний розвиток економіки артілі підвищеними темпами. Найперше почали розвивати високоприбуткові галузі — льонарство й тваринництво. Вже наступного року площі під льон були збільшені вдвоє. Колгосп мав тоді 600 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 200 корів. Помітно зросла й оплата праці — на трудодень видано по 2 кг хліба і по 16 крб. За досягнуті успіхи у вирощуванні високих урожаїв і розвитку високопродуктивного тваринництва колгосп «Зоря комунізму» став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки, відзначений дипломами 1-го і 2-го ступенів. Тут господарство демонструвало свої досягнення в 1954—1956 рр. Велика група колгоспників відзначена урядовими нагородами, орденом Леніна був нагороджений голова колгоспу О. С. Мобило, який очолив артіль у 1952 році. В 1954 році колгоспники одностайно висунули О. С. Мобила кандидатом у депутати Верховної Ради СРСР. У 1958 році його вдруге обрали до найвищого органу влади в країні.

За високі виробничі показники на честь 40-річчя Радянської влади орденом Леніна були нагороджені машиніст льонопереробного агрегату В. Г. Ващишин і ланкова Д. П. Беленя. Урядовими нагородами відзначено 10 чоловік.

Протягом семирічки колгосп «Зоря комунізму» добився добрих успіхів — створив міцну базу для тваринництва. Зросли прибутки артілі, підвищилася оплата праці.

Особливо значних успіхів досяг колгосп після березневого (1965 року) Пленуму ЦК КПРС і XXIII з'їзду КПРС, коли був прийнятий восьмий п'ятирічний план (1966—1970 рр.). За п'ятирічку врожайність зернових збільшилась на 4,6 цнт, льоноволокна — на 2,4, картоплі — на 43 цнт з га. Цьому значною мірою сприяла краща технічна озброєність колгоспу, який має 30 тракторів різних марок, багато комбайнів, 18 автомашин. З 1955 року колгосп користується електроенергією (працюють понад 80 електродвигунів). Рівень механізації основних виробничих процесів у рільництві досить високий, наближається до 100 проц. На всі ферми великої рогатої худоби постачається вода. Механізовано подавання кормів і прибирання приміщення. 500 корів переведено на механічне доїння. Підвищення рівня механізації колгоспного виробництва, широке впровадження досягнень сільськогосподарської науки і передового досвіду забезпечили зростання продуктивності праці. За восьму п'ятирічку виробництво валової продукції на людино-день зросло в рослинництві більш як в півтора, а в тваринництві — в 1, 3 раза. Колгосп систематично виконує господарські плани, не раз одержував перехідні Червоні прапори обкому КП України та облвиконкому. Неабияка заслуга в цьому голови колгоспу П. Д. Баришевського, який 1959 року очолив господарство. Його нагороджено орденом Леніна.

Сівба озимих у колгоспі «Зоря комунізму», с. Селець. 1969 р.

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 2, спр. 275, арк. 177,264.

[2] Ровенський облпартархів, ф. 1877, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

Нова вулиця в с. Сельці. 1969 р.

У колгоспі «Зоря комунізму» здійснюється план соціального розвитку, за яким передбачено впровадження в рільництві й тваринництві науково обгрунтованої системи машин і механізмів, а також комплекс заходів для підвищення родючості землі, продуктивності тваринництва й зниження собівартості продукції. Протягом дев'ятої п'ятирічки працівники ферм перейдуть на двозмінну роботу, буде скорочено робочий день механізаторів, будівельників та інших колгоспників, що дасть їм можливість більше часу витрачати на відпочинок, освіту, задоволення культурно-побутових потреб. За рахунок колгоспу щорічно посилатимуться в санаторії та будинки відпочинку 20—26 передових колгоспників та осіб, що потребують санаторного лікування. Велика увага приділяється поліпшенню освіти, професійної підготовки кадрів. Колгосп виділяє стипендії, щоб кожного року 2—3 чоловіка направляти до вузів і технікумів, надає пільги тим, хто вчиться заочно. На 1972 рік було послано на навчання 14 колгоспників.

У колгоспній партійній організації налічувалося 60 членів і кандидатів у члени КПРС, в комсомольській організації — 80 юнаків і дівчат. Вони очолили трудове і політичне піднесення колгоспників, викликане підготовкою до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції і 50-річчя Радянської влади на Україні.

До цих знаменних дат у центрі села встановлено пам'ятник В. І. Леніну, на державні кошти збудовано кінотеатр на 300 місць. За роки восьмої п'ятирічки чимало новобудов з'явилося на вулицях Сельця. На кошти кооперації зведено сільський універмаг, чайну, колгосп спорудив будинок для спеціалістів та дитячі ясла, забрукував вулиці села. Закладено також сквер, збудовано стадіон і волейбольні майданчики. Всі двори колгоспників обсаджені декоративними деревами, а на околиці села посадили парк. За весь повоєнний період до 1965 року в Сельці зведено 299 будинків, а за восьму п'ятирічку їх з'явилося 104. Почалася газифікація села, вже газифіковано 110 будинків колгоспників. Прокладено 5,5 км водогону, 6,5 км шосейної дороги. 1968 року в Сельці створено колгоспний комбінат комунального обслуговування на госпрозрахунку. В 1969 році Селецька сільська Рада здобула першість у змаганні сільських Рад області за кращий благоустрій і культосвітню роботу.

Протягом дев'ятої п'ятирічки в Сельці буде відкрито пральний комбінат, пекарню. Центральні вулиці села одягнуться в асфальт, обабіч них будуть прокладені тротуари. Біля осель хліборобів вечорами сяятимуть лампи денного світла, виростуть нові житлові квартали[1].

Про охорону здоров'я мешканців Сельця дбають фельдшер і акушерка, що працюють в сільському фельдшерсько-акушерському пункті.

Якщо до 1939 року було 3 вчителі на два села, то тепер у Сельці працює 31 учитель з вищою і середньою освітою. Лише в колгоспі трудяться 22 спеціалісти, понад

[1] Газ. «Червоний прапор», 4 січня 1970 р.

100 чоловік вчаться у вищих і середніх навчальних закладах. На 1970 рік 108 вихідців із села закінчили вищі й середні спеціальні навчальні заклади і працюють інженерами, вчителями, агрономами, агротехніками. Чимало мешканців Сельця оволоділи суто індустріальними спеціальностями. Є серед них токарі, слюсарі-наладчики, майстри механічного доїння, техніки-будівельники.

Своє дозвілля мешканці Сельця проводять у будинку культури. Тут є зал на 400 місць, кімната трудової та бойової слави, бібліотека, читальний зал, більярдна, кімнати для занять гуртків художньої самодіяльності.

Велику роботу щодо виховання трудящих проводить сільська бібліотека. В ній налічується близько 11 тис. книг. Трудівники села одержують понад 3500 примірників газет і журналів.

За польської окупації селянські хати освітлювались каганцями. Тепер у кожному будинку сяє лампочка Ілліча (1965 року Селець підключено до Добротворської ДРЕС), працює радіо. В селі є понад 200 телевізорів. Звичними речами для колгоспників стали велосипеди, мотоцикли, електропобутові прилади. Про високий життєвий рівень колгоспників свідчить і те, що в середньому на кожне господарство припадає до 2,5 тис. крб. вкладів в ощадкасах.

В Сельці утверджуються нові побут і звичаї. Урочисто і радісно відзначають у колгоспі «Зоря комунізму» свято врожаю. До святкового стола запрошують усіх мешканців села. Найпочесніші місця займають ветерани колгоспу. Відбувається урочиста церемонія — обряд їх вшанування. Шанобливо вклоняючись, перед ними проходять молодші колгоспники. Голова колгоспу називає імена кращих колгоспників, які особливо відзначились у боротьбі за високий урожай, вручає їм подарунки, премії. Починається народне гуляння. Над селом линуть мелодії українських, білоруських і російських пісень.

Етнографічне свято, с. Селець. 1970 р.

В колгоспі «Зоря комунізму» вперше в області запроваджено звання сім'ї трудової слави. В день 50-річчя Великого Жовтня його присвоєно 4 сім'ям. Перед будинком правління колгоспу на високій щоглі майорить червоний прапор з написом: «Слава праці». Його піднімають на честь переможців соціалістичного змагання.

В 1962—1965 рр. Селець був включений у сферу діяльності поліських експедицій Інституту слов'янознавства АН СРСР, які вивчали фонетичні й лексичні особливості поліських діалектів, роль Полісся в

слов'янському етногенезі, в українській географічній термінології та археології[1].

Належне місце відводиться інтернаціональному вихованню трудящих. Братерські зв'язки зміцнюють дружбу між трудівниками Сельця та білоруським колгоспом «40-років Жовтня» с. Ольшани Столінського району Брестської області. Сусіди спільно боролися з німецько-фашистськими окупантами, а в післявоєнний час змагалися у мирній праці. Багато років ці колгоспи обмінюються досвідом, допомагають один одному. Часто разом відпочивають, влаштовують вечори дружби, відзначення урочистих подій, вшанування передовиків виробництва. Щира дружба зв'язує колгоспників українського села також з трудівниками болгарського землеробського кооперативу Ново Село Відінського округу.

Партійна та громадські організації виховують трудящих на революційних і трудових традиціях. З хвилюванням слухає молодь розповіді учасника громадянської війни Й. І. Петрушка про Дубровицьке збройне повстання, бійця-щорсівця М. Г. Войтовича — про боротьбу з іноземними інтервентами та націоналістичними бандами, ветеранів Великої Вітчизняної війни — про героїзм радянських воїнів у боротьбі з фашизмом. На честь 50-річчя утворення СРСР мешканці Сельця з подвоєною енергією працювали над виконанням виробничих завдань. Всі установи й організації широко пропагували літературу про братерство народів, організовували лекції про дружбу союзних республік. Бібліотека провела читацьку конференцію на тему: «Україна Радянська в союзі незламнім цвіте». Готуючись до знаменної дати, трудівники українського села уклали договір на соціалістичне змагання з білоруським колгоспом «40 років Жовтня», з яким мають давні дружні й виробничі стосунки. Білоруси подарували селецьким колгоспникам червоний прапор з написом: «Дорогим братам на знак міцної дружби і співробітництва від колгоспників колгоспу «40 років Жовтня».

Чудові перспективи, які відкриваються перед Сельцем завдяки постійній турботі Комуністичної партії і Радянського уряду, запалюють трудівників села на нові звершення в ім'я комунізму.

О. С. МАСНИЙ

---

[1] Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика). М., 1968, стор. 74.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ДУБРОВИЦЬКОГО РАЙОНУ

БЕРЕ́ЖКИ — село, центр сільської Ради. Лежать на лівому березі річки Случі, за 7 км від районного центру, за 4 км від залізничної станції Домбровиця. Дворів — 422, населення — 1762 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Узлісся.

У Бережках розташована центральна садиба колгоспу «Прогрес». За господарством закріплено 3527 га землі, в т. ч. 967 га орної, 1449 га сіножатей і пасовищ. 420 га осушено. Виробничий напрям — вирощування льону, картоплі, зернових. Розвинене м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є млин. 65 трудівників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю. 5 колгоспників відзначено іншими орденами й медалями.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 379 учнів, працюють 25 учителів, клуб, бібліотека.

В партійній організації, створеній в 1951 році, на обліку 21 член КПРС, у комсомольській — 81 член ВЛКСМ.

Вперше в письмових джерелах село згадується 1580 року під назвою Бережків.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Мешканці села брали активну участь у Дубровицькому збройному повстанні 1918—1919 рр. З середини 20-х років у Бережках діяв осередок КПЗБ.

В період Великої Вітчизняної війни населення активно допомагало партизанам, 312 мешканців села воювали з фашистами на фронтах, 307 з них нагороджені бойовими орденами й медалями. 98 бережківців полягли на фронті.

БЕРЕЖНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Горині, за 18 км від районного центру, за 20 км від залізничної станції Домбровиця. Через село проходить автошлях. Дворів — 312, населення — 895 чоловік. Сільраді підпорядковані села Білаші та Підлісне.

В Бережниці розміщені промкомбінат, лісництво та центральна садиба колгоспу «Ленінським шляхом». За ним закріплено 2891 га землі, в т. ч. 1390 га орної. Вирощують льон, картоплю, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. В 1971 році колгосп виростив на площі 150 га по 7,7 цнт льону-довгунця, завоювавши першість в обласному змаганні, за що відзначений перехідним Червоним прапором обкому КП України та облвиконкому. Машиністу льонопереробного агрегату К. С. Аврамишину присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. До нього по досвід приїжджали спеціалісти не тільки з Ровенської області, а й з сусідніх районів Білоруської РСР. К. С. Аврамишин — неодноразовий учасник ВДНГ та Виставки передового досвіду в народному господарстві Української РСР. 9 колгоспників нагороджено орденами і медалями, в т. ч. голова колгоспу С. М. Червоний, ланкова Н. Я. Коломієць, доярка Г. І. Йовець — орденом Трудового Червоного Прапора. На честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна 64 колгоспники нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є середня школа, в якій навчається 237 учнів, працює 20 учителів, будинок культури, бібліотека, дільнична лікарня, амбулаторія, аптека, відділення зв'язку.

В селі працюють 25 комуністів, 43 комсомольці.

Вперше Бережниця згадується 1629 року, в ній налічувалось 423 дими. В 1648 році населення брало участь у визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького.

В січні 1918 року в Бережниці проголошена Радянська влада. За польської окупації, в 30-х роках XX ст., тут діяла підпільна організація КПЗУ, в селі розповсюджувалася комуністична література. В роки німецько-фашистської окупації гітлерівці розстріляли близько 1500 чоловік, 46 — вивезли на каторжні роботи до Німеччини, зруйнували хутір Зарічицю. Із зброєю в руках захищало Вітчизну 205 мешканців села, 196 відзначено бойовими орденами й медалями. В селі встановлено обеліск односельцям, які загинули в боротьбі проти ворогів.

Пам'ятник Т. Г. Шевченку в с. Бережниці. 1970 р.

БЕРЕ́СТЯ — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Горині, за 5 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Домбровиця. Через село проходить шосейна дорога. Дворів — 582, населення — 2609 чоловік. Сільраді підпорядковані села Грицьки, Нивецьк, Працюки.

На території сільради розміщено два колгоспи — «Зоря» та ім. XXIV з'їзду КПРС. У Берестi — центральна садиба колгоспу «Зоря», за ним закріплено 2195 га землі, в т. ч. 1122 га орної. 462 га осушено. Вирощують льон, картоплю, зернові. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 77 колгоспників нагороджено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». Тракторист Г. Н. Дащук нагороджений орденом Леніна, завідуючий птахофермою І. Г. Клюйко — орденом Жовтневої Революції.

В селі є середня школа, де навчаються 654 учні, працюють 27 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. В партійній організації, створеній 1948 року, на обліку 51 член КПРС, у комсомольській — 152 члени ВЛКСМ.

В письмових джерелах село згадується 1501 року.

В січні 1918 року проголошено Радянську владу. Селяни організували повстанський загін, який брав участь у Дубровицькому збройному по-

встанні. За польської окупації у Бересті діяв осередок КПЗБ.

У роки Великої Вітчизняної війни 340 жителів села боронили Батьківщину в лавах Червоної Армії, частина берестівців влилася в загони партизанського з'єднання С. А. Ковпака. 236 мешканців села відзначено бойовими орденами й медалями, 105 полягло в боротьбі проти фашистів.

ВЕЛИ́КІ ОЗЕ́РА (Озеря́ни) — село, центр сільської Ради. Лежать на лівому березі річки Льви (притока Ствиги), за 28 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Домбровиця. Дворів — 497, населення — 2128 чоловік. Сільраді підпорядковані села Великий Черемель, Шахи.

У Великих Озерах розміщені лісництво та відділок радгоспу «Жаденський». Вирощують льон, зернові, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 25 робітників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа, де вчиться 443 дітей, працюють 17 учителів, клуб, бібліотека, дільнична лікарня. До послуг жителів села відділення зв'язку. Працює 21 комуніст, 108 комсомольців.

Село існувало вже в XV ст. У 1910 році село майже повністю згоріло, після чого багато жителів розселилося по хуторах.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

За часів окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею в 30-х роках у селі діяла підпільна організація КПЗБ. Дефензива заарештувала комуністів Панаса Котяя, Федора Якимовича, Герасима Комара. За революційну діяльність їх стратили пілсудчики.

В роки німецько-фашистської окупації в селі активно діяли підпільні комсомольська та антифашистська організації, 87 жителів були в партизанах, 150 воювало у лавах Червоної Армії. Нагороджено орденами й медалями 197 чоловік. 60 односельців полягло в боротьбі проти фашистів.

ВЕРБІ́ВКА (до 1963 року — Річиця) — село, центр сільської Ради. Розташована за 24 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Удрицьк. Дворів — 221, населення — 837 чоловік.

У Вербівці міститься бригада колгоспу ім. Леніна. Вирощують зернові та технічні культури. Розвинуте тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 220 дітей, працюють 12 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. Комуністів у селі — 5, комсомольців — 50.

Річиця згадується в письмових джерелах 1648 року. В 1909 році відбулася збройна сутичка селян-чиншовиків із стражниками, викликана неправильним розмежуванням земель чиншовиків та поміщика.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Під час польської окупації з 1926 року в селі діяв осередок КПЗБ.

У період Великої Вітчизняної війни місцеве населення брало активну участь у партизанському русі, зокрема в загоні під командуванням М. Й. Мисюри, який пізніше влився в партизанське з'єднання В. А. Бегми. За допомогу партизанам фашисти спалили село, 71 чоловіка вивезли на каторжні роботи в Німеччину, 36 — розстріляли. 41 мешканець села воював на фронтах, 22 односельці полягли в боях. 23 фронтовиків нагороджено бойовими орденами й медалями.

ЖА́ДЕНЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 28 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Удрицьк. Дворів — 310, населення — 1285 чоловік.

В селі розміщено відділок радгоспу «Жаденський», центральна садиба якого в Переbродах. Основний виробничий напрям — рослинництво. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, в якій навчається 296 учнів, працюють 16 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Партійна організація налічує 13 комуністів, комсомольська — 60 членів ВЛКСМ.

Вперше в історичних джерелах село згадується 1888 року.

В січні 1918 року проголошено Радянську владу, наприкінці року створено повстанський загін, який брав участь у Дубровицькому збройному повстанні 1918—1919 рр. За польської окупації з 1923 року діяв осередок КПЗБ, підпорядкований Столінському райкому. Члени його брали участь в організації «Сельроб», розповсюджували нелегальну літературу. В 1935 році підпільники вели антиподаткову агітацію, організовували збір коштів на допомогу республіканській Іспанії.

Восени 1941 року в селі створена підпільна антифашистська організація. 72 мешканці села воювали на фронтах. 46 з них нагороджено орденами й медалями СРСР. 27 односельців загинуло в боротьбі з ворогами.

ЗАЛУ́ЖЖЯ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 10 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Домбровиця. Біля села протікає річка Случ. Дворів — 475, населення — 1975 чоловік.

В Залужжі розміщена центральна садиба колгоспу ім. Лесі Українки. За господарством за-

Осушення заболочених земель в колгоспі ім. Лесі Українки, с. Залужжя. 1971 р.

кріплено 3560 га землі, в т. ч. 855 га орної. Осушено 1700 га. Вирощують льон, картоплю, розвинуте тваринництво. 4 колгоспники нагороджені орденами й медалями СРСР. На честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна Ленінською ювілейною медаллю нагороджено 42 чоловіка.

В селі є восьмирічна школа, де вчиться 397 дітей, працюють 20 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. В партійній організації 28 комуністів, у комсомольській — 117 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село належить до 1629 року. В червні 1904 року відбулася сутичка селян з поміщицею за випас, селяни відмовилися виконати рішення суду, який підтвердив приналежність урочища поміщиці.

В січні 1918 року в селі проголошено Радянську владу.

На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 180 жителів села, 102 з них нагороджені орденами й медалями. 109 односельців загинули в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників, на честь полеглих в селі встановлено обеліск.

В околицях Залужжя виявлено давньоруське городище.

КО́ЛКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 7 км від районного центру, за 3 км від залізничної станції Домбровиця. Біля села протікають річки Случ і Горинь. Дворів — 491, населення — 2114 чоловік. Сільраді підпорядковане село Заслуччя.

В Колках розміщена центральна садиба колгоспу ім. Кірова. За господарством закріплено 3923 га землі, у т. ч. 966 га орної. Осушено 330 га. Вирощують льон, зернові культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З 1970 року діє кошикарський цех. На честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна 44 колгоспники відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є середня школа, в якій навчається 555 учнів, працюють 30 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація налічує 42 комуністи, комсомольська — 72 члени ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село належить до 1576 року.

В січні 1918 року проголошено Радянську владу. За австро-німецької окупації Пилип та Трохим Борко-Бруяки створили повстанський загін, який взяв активну участь у Дубровицькому збройному повстанні 1918—1919 рр. Під час Великої Вітчизняної війни у 1942—1943 рр. тут діяв загін самооборони, який згодом став ядром партизанського загону ім. Кірова. 224 односельці боролися з німецько-фашистськими загарбниками на фронтах, 80 з них полягли в боях з ворогами. Загиблим у боротьбі проти фашистів встановлено обеліск.

ЛІСОВЕ́ (до 1961 року — Замороченя) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 17 км від районного центру, за 23 км від залізничної станції Домбровиця. Через село проходить автодорога. Дворів — 126, населення — 533 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Озерськ.

Партійні збори в партизанському загоні ім. Ворошилова, що діяв у Дубровицькому районі. 1943 р.

У Лісовому розміщена центральна садиба радгоспу «Озерський». Радгосп обробляє 3624 га землі, в т. ч. 522 га орної. Осушено 1438 га. Вирощує льон-довгунець, картоплю, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є початкова школа, в якій навчається 56 дітей, працює два вчителі, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. За успіхи в розвитку художньої самодіяльності жіночий вокальний ансамбль удостоєний бронзової медалі республіканського фестивалю, присвяченого 100-річчю з дня народження В. І. Леніна.

Партійна організація налічує 12 комуністів, комсомольська — 31 члена ВЛКСМ.

В письмових джерелах село вперше згадується 1577 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В період тимчасової німецько-фашистської окупації 1942 року в Лісовому та Озерську діяли підпільні антифашистські організації. У лютому 1943 року в Озерську перебували обласний штаб керівництва партизанським рухом на Ровенщині та Ровенський підпільний обком КП(б)У. 44 мешканці села боронили Вітчизну в лавах Червоної Армії, 22 з них нагороджені орденами й медалями, 17 полягло в боротьбі проти гітлерівців.

ЛЮДИ́НЬ (до 1965 року — Лудинь) — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км від районного центру, за 20 км від залізничної станції Домбровиця. Дворів — 234, населення — 998 чоловік. Сільраді підпорядковані села Золоте, Партизанське, Рудня.

В Людині розташована центральна садиба колгоспу ім. XIX з'їзду КПРС. За господар-

ством закріплено 3268 га землі, в т. ч. 1247 га орної. Колгосп вирощує льон, картоплю. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. На честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна 52 колгоспники нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа ім. К. П. Хомич, де вчиться 419 дітей і працює 22 вчителі, клуб, бібліотека, амбулаторія.

Партійна організація налічує 26 комуністів, комсомольська — 88 членів ВЛКСМ.

Перша згадка про село належить до 1550 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За часів польської окупації, з 1923 року діяв осередок КПЗБ. Члени його одночасно перебували в легальній організації «Сельроб».

В роки Великої Вітчизняної війни жителі Людині активно допомагали партизанам. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 270 жителів села, в партизанах — 21. Бойовими орденами і медалями нагороджено 273 чоловіка. 90 односельців полягло в боротьбі проти фашистських загарбників.

У 1918 році в селі Золотому більшовик І. Гончаров організував повстанський загін, який взяв участь у Дубровицькому збройному повстанні 1918—1919 рр. За польської окупації в Золотому, Рудні і Пузні (нині Партизанське) працювали осередки КПЗБ. Під час Великої Вітчизняної війни у Пузні діяло партійне підпілля на чолі з Х. Хомичом. У ніч на 11 липня 1943 року оунівці в Пузні замордували 13 жінок і дітей, серед них депутата Верховної Ради УРСР К. П. Хомич. В Партизанському встановлено пам'ятник К. П. Хомич.

Жителька с. Рудні ланкова С. М. Янковська нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора, вона обрана депутатом Верховної Ради УРСР 7-го скликання.

ЛЮТИ́НСЬК (колишній Лутинськ) — село, центр сільської Ради. Розташований за 12 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Домбровиця. Біля села протікає річка Горинь. За 1,5 км від села проходить автошлях. Дворів — 443, населення — 2024 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Велюнь і Загребля.

В Лютинську розміщена центральна садиба колгоспу «Світанок». За господарством закріплено 3873 га землі, у т. ч. 1022 га орної. Осушено 605 га. Вирощують льон, картоплю, зернові. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. 68 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю. 9 жителів села нагороджено орденами й медалями СРСР за успіхи в розвитку сільського господарства. Зоотехнік колгоспу У. С. Соколовська була делегатом XXIV з'їзду КП України.

В селі є середня школа, в якій навчається 483 учні, працює 25 учителів, клуб, кінотеатр, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, відділення зв'язку.

В партійній організації на обліку перебуває 44 комуністи, в комсомольській — 112 членів ВЛКСМ.

За даними перепису 1897 року, в селі мешкало 752 жителі.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В квітні створено підпільний комітет, який очолив повстанський загін місцевих жителів, що взяв участь у Дубровицькому збройному повстанні.

У січні 1943 року в Лютинську зустрівся партизанський загін під командуванням І. П. Федорова з місцевим партизанським загоном М. Й. Мисюри, зв'язок між якими був встановлений через підпільників з с. Велюнь. 150 жителів вивезено фашистами на примусові роботи в Німеччину. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 118 мешканців села, з них 104 нагороджено орденами й медалями, 46 загинуло на полі бою. На честь загиблих односельців встановлено обеліск.

Біля села виявлено майстерню крем'яних знарядь доби міді.

МИ́ЛЯЧ (Милячі) — село, центр сільської Ради. Розташований за 28 км від районного центру, за 4 км від залізничної станції Біла-над-Горинню. Дворів — 291, населення — 1362 чоловіка. Сільській Раді підпорядковане село Лугове.

У Милячі розміщена центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва. За господарством закріплено 4771 га землі, в т. ч. 1020 га орної. Осушено 2426 га. Колгосп льонарсько-тваринницького напряму. Має допоміжний цех виготовлення тарної дощечки. Діє водогін. Чотири колгоспники нагороджені орденами й медалями СРСР. На честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна 62 чоловіка відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є середня школа, в якій навчається 634 учні, працюють 28 вчителів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. Обладнано 2 кімнати бойової та трудової слави.

В партійній організації 23 комуністи, у комсомольській — 59 членів ВЛКСМ.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Під час австро-німецької окупації мешканці Миляча створили повстанський загін, який взяв участь у Дубровицькому збройному повстанні. За часів окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, з 1926 до 1939 року на станції Біла-над-Горинню відбувалися численні економічні та політичні страйки робітників, що прокладали канал. Тут діяв осередок КПЗБ.

У період Великої Вітчизняної війни в селі діяла антифашистська організація, багато жителів було в партизанському з'єднанні В. А. Бегми. А. Б. Савич передавала партизанам зібрані відомості про ворожі частини, розташовані на станціях Удрицьк і Біла-над-Горинню. Разом з диверсійними групами народних месників вона підривала залізничні колії. 92 односельці воювали на фронтах. Всі вони нагороджені бойовими орденами і медалями. 30 односельців загинуло.

МОЧУ́ЛИЩЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 7 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Домбровиця. Дворів — 176, населення — 744 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Крупове, Червоне.

В Мочулищі розташована центральна садиба колгоспу ім. Куйбишева. За колгоспом закріплено 2153 га землі, в т. ч. 935 га орної. Осушено 544 га. Основний напрям господарства — вирощування льону, картоплі та зернових, м'ясо-молочне тваринництво, є допоміжне підприємство, що переробляє дикоростучі ягоди та гриби. 49 передовиків нагороджено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 260 дітей, працюють 15 вчителів, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Партійна організація налічує 19 комуністів, комсомольська — 65 членів ВЛКСМ.

Перша згадка про село належить до 1561 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За австро-німецької окупації Кузьма Мороз сформував у Мочулищі партизанський загін, який брав участь у Дубровицькому збройному повстанні.

Під час Великої Вітчизняної війни 47 мешканців села воювало на фронтах, 32 з них нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу. 21 поліг в боротьбі проти гітлерівських загарбників.

ОСОВА́– село, центр сільської Ради. Розташована за 35 км від районного центру, за 37 км від залізничної станції Домбровиця. Біля села протікає невелика річка Бережанка, проходить автошлях. Дворів — 346, населення — 1304 чоловіка.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу «Дружба». За господарством закріплено 2296 га землі, в т. ч. 984 га орної. Осушено 600 га. Вирощують льон, картоплю, зернові. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму.

За успіхи в розвитку сільського господарства 8 чоловік нагороджено орденами і медалями. На честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна 52 колгоспники нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

В Осові є восьмирічна школа, в якій навчається 267 учнів, працюють 12 учителів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. В будинку культури обладнано кімнату бойової і трудової слави.

Партійна організація налічує 31 комуніста, комсомольська — 65 членів ВЛКСМ.

Перша згадка про село є в письмових джерелах 1581 року. В період народно-визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. мешканці села громили панські маєтки.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни 121 мешканець села боронив Батьківщину в лавах Червоної Армії, 32 чоловіка нагороджено орденами і медалями, 45 односельців загинуло в боротьбі з ворогами. На честь загиблих встановлено обеліск.

ПЕРЕБРО́ДИ — село, центр сільської Ради. Лежать на правому березі річки Льви, за 64 км від районного центру, за 32 км від залізничної станції Удрицьк. Дворів — 417, населення — 1676 чоловік. Сільраді підпорядковане село Будимля.

У Переброди розміщена центральна садиба радгоспу «Жаденський». За господарством закріплено 14 738 га землі, в т. ч. 1181 га орної. Вирощують зернові, картоплю. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. На честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна 25 робітників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю. Тут розташовані також центральні садиби рибгоспу, дільниці по сплаву лісу.

В селі є середня школа, в якій навчається 388 учнів, працюють 20 вчителів, клуб, бібліотека, амбулаторія, пологовий будинок, аптека, відділення зв'язку.

В партійній організації 27 комуністів, у комсомольській — 143 члени ВЛКСМ.

Село згадується в письмових джерелах 1577 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В період Великої Вітчизняної війни багато жителів села пішло в загони партизанських з'єднань С. А. Ковпака, О. М. Сабурова, А. П. Бринського. Партизанськими розвідницями були Дар'я та Настя Жовклі. За активну участь в партизанському русі 24 грудня 1942 року німецько-фашистські загарбники спалили Переброди. Жителі, що поселилися в інших місцях, продовжували допомагати партизанам. Нескорене село — так називають на Ровенщині Переброди. 230 односельців воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 67 чоловік загинуло в боротьбі з ворогами. 174 фронтовики нагороджені орденами й медалями. Орденом Червоної Зірки нагороджений колишній партизан П. С. Жовклий, який пустив під укіс німецький ешелон.

СВАРИЦЕ́ВИЧІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 30 км від районного центру, за 33 км від залізничної станції Домбровиця. Через село проходить автошлях. Дворів — 436, населення — 1997 чоловік. Сільраді підпорядковане село Зелень.

У Сварицевичах розташована центральна садиба колгоспу «Партизан». За господарством закріплено 4819 га землі, в т. ч. 765 га орної. Вирощують льон, картоплю. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. Колгосп має власний цегельний завод. П'ять колгоспників нагороджено орденами, в т. ч. О. А. Степанович та В. К. Юрчук — орденом Трудового Червоного Прапора. На честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна 47 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є середня школа, в якій навчається 597 учнів, працює 29 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В партійній організації 34 комуністи, у комсомольській — 110 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село належить до 1450 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В 1918 — 1919 рр. мешканці Сварицевичів брали активну участь у Дубровицькому збройному повстанні проти гетьманців та петлюрівців.

За тимчасової німецько-фашистської окупації, в березні 1943 року, в селі був створений Висоцький підпільний райком КП(б)У, секретарем якого був комісар партизанського загону С. М. Плужников. Підпільну комсомольську організацію в селі очолював Максим Михеєв. Крім комсомольської, ще була антифашистська організація, якою керував місцевий житель С. Єсипко. 31 березня 1943 року біля Сварицевичів відбувся бій між партизанами загону ім. Чапаєва та 200 німцями. 27 жителів села боролися з ворогом на фронті, з них 8 нагороджено бойовими орденами і медалями, 9 односельців загинули.

В селі проживають відомі майстри вишивки учасниці обласних виставок — О. М. Легка, В. О. Логвин, П. С. Чудинович, Н. Ф. Мисюра.

СОЛОМІЇВКА — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Горині, за 12 км від районного центру, 15 км від залізничної станції Домбровиця. Через територію сільради проходить автошлях. Дворів — 157, населення — 631 чоловік. Сільраді підпорядковані села Кураш, Орв'яниця.

В Соломіївці розташована центральна садиба колгоспу «Ленінець». За господарством закріплено 4607 га землі, в т. ч. 1960 га орної. Вирощують льон, картоплю. Розвинуте тваринництво. Шість колгоспників нагороджено орденами й медалями, в т. ч. телятниця М. І. Подик та бригадир С. Т. Борсук — орденом Леніна. 32 колгоспники відзначені медаллю «За трудову доблесть. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

В селі є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. За успіхи в розвитку художньої самодіяльності республіканський оргкомітет фестивалю, присвяченого 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, відзначив сільську Раду великою медаллю, агіткультбригада завоювала на цьому фестивалі бронзову медаль. Бронзової медалі удостоєний також вокальний жіночий ансамбль села Кураша.

В партійній організації 10 членів КПРС, у комсомольській — 39 членів ВЛКСМ.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В період Великої Вітчизняної війни 34 односельці воювало на фронтах, 5 загинули на полі бою. Їм встановлено пам'ятник. 30 фронтовиків відзначено бойовими орденами й медалями.

1918 року А. Правник организував у селі Орв'яниці повстанський загін, який брав участь у Дубровицькому збройному повстанні. З 1927 року в Орв'яниці діяло 6 осередків КПЗБ, в яких активно працювало 17 членів партії, 5 комсомольців, 3 співчуваючі. Осередки були підпорядковані Сарненському підрайкому КПЗБ.

Біля села Кураша виявлено давньоруське городище.

ТРИПУТНЯ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 17 км від районного центру, за 20 км від залізничної станції Домбровиця. Дворів — 213, населення — 809 чоловік. Сільраді підпорядковані села Вільне, Грані, Залішани, Кривиця, Літвиця.

У Трипутні розміщена центральна садиба радгоспу «Трипутнянський». Господарство обробляє 4248 га землі, в т. ч. 1201 га орної. Вирощує льон, картоплю. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 22 робітники нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 259 дітей, працюють 12 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація налічує 19 комуністів, комсомольська — 78 членів ВЛКСМ.

Село згадується в письмових джерелах 1654 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

За тимчасової німецько-фашистської окупації, влітку 1943 року, оунівці вчинили в Трипутні різню. Вони порубали сокирами, порізали ножами малих дітей, жінок, стариків. За наказом штабу партизанського руху з кінця липня 1943 року група партизанських загонів періодично здійснювала рейди по населених пунктах, знищуючи банди українських буржуазних націоналістів. 55 мешканців села воювало на фронтах Великої Вітчизняної війни, з них 30 відзначено бойовими орденами й медалями, 13 полягло на полі бою.

У селі Кривиці 1918 року К. Нестерук створив загін, який взяв участь у Дубровицькому збройному повстанні.

ТУМЕНЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Горинь. Дворів — 275, населення — 896 чоловік. Сільраді підпорядковані села Бродець і Городище.

В Тумені розміщена центральна садиба колгоспу ім. XXI партз'їзду. За господарством закріплено 4077 га землі, в т. ч. 995 га орної. Осушено 888 га. Вирощують технічні й зернові культури. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. 48 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа (учнів — 164, вчителів — 11), клуб, бібліотека.

В партійній організації (заснована 1953 року) на обліку 22 комуністи, у комсомольській — 27 членів ВЛКСМ.

Вперше Тумень згадується в письмових джерелах 1577 року. Під час селянсько-козацького повстання під проводом С. Наливайка 1596 року, через село проходили повстанські загони, до яких приєднувалися місцеві жителі. Вони спалили панські маєтки в Тумені й Бродці.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

За польської окупації в селі Городищі (з 1926 р.) і в с. Бродці (з 1923 р.) діяли осередки КПЗБ.

Під час Великої Вітчизняної війни 52 мешканці села воювали на фронтах, 18 з них нагороджені бойовими орденами й медалями, 27 полягли на полі бою. За тимчасової німецько-фашистської окупації, влітку 1941 року, під керівництвом голови райвиконкому І. П. Кабака та

завідуючого відділом народної освіти Д. О. Храбка в Тумені діяла антифашистська організація. В 1943 році мешканці села разом з партизанами на станції Горинь пустили під укіс німецький ешелон.

У́ДРИЦЬК — село, центр сільської Ради. Розташований за 28 км від районного центру, 0,5 км від залізничної станції Удрицьк. Дворів — 309, населення — 1156 чоловік. Сільраді підпорядковані села Смородськ і Хочин.

В Удрицьку розташовані лісництво та центральна садиба колгоспу «Радянська Україна». За господарством закріплено 4275 га землі, в т. ч. 1052 га орної. Розвинуте льонарство. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. 10 колгоспників нагороджено орденами і медалями. В 1970 році колгосп був учасником Виставки передового досвіду в народному господарстві Української РСР. На честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна 65 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В Удрицьку є восьмирічна школа, де вчиться 240 дітей, працює 15 учителів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

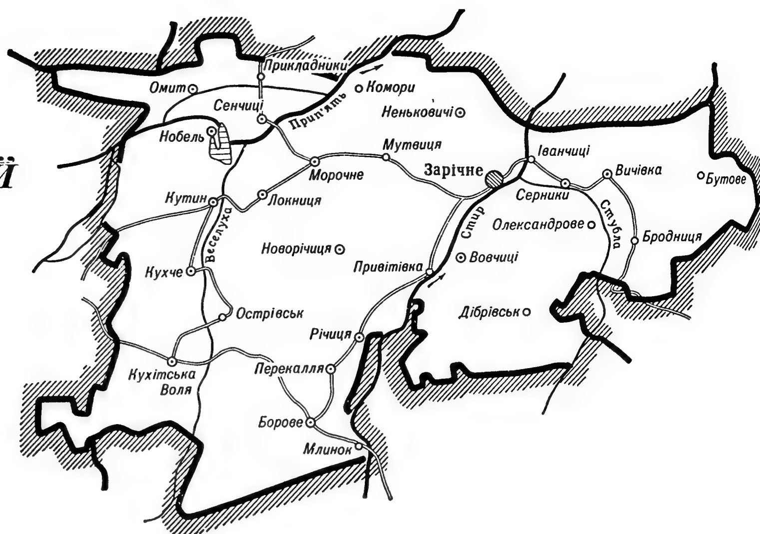
Партійна організація налічує 64 комуністи, комсомольська — 90 членів ВЛКСМ.

Вперше село згадується в письмових джерелах 1629 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Багато мешканців Удрицька було учасниками Дубровицького збройного повстання. 101 житель села брав участь у Великій Вітчизняній війні, всі нагороджені бойовими орденами й медалями СРСР. 40 односельців полягли на фронтах. Їм встановлено обеліск.

В серпні 1941 року житель с. Хочина комсомолець Олексій Ососкало створив підпільну організацію в складі 16 чол., що згодом стала базою партизанського загону, який очолював М. Й. Мисюра. Підпільники здобували зброю і допомагали бійцям Червоної Армії, які виходили з оточення. Комсомольці із Удрицька регулярно передавали у партизанський загін А. П. Бринського відомості про німецький гарнізон, брали участь в операціях диверсійної групи.

ЗАРІЧНЕНСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1,44 тис. кв. км. Населення — 40,5 тис. чоловік, у т. ч. сільського — 35,7 тис. (91 проц.). Середня густота населення — 29 чоловік на кв. км. Селищній і 16 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковані 50 населених пунктів. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах працює 55 первинних партійних, 85 комсомольських і 99 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За 4 радгоспами і 15 колгоспами закріплено 98 871 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 14 677 га орної землі. Осушено 16 449 га заболочених земель. В районі 7 промислових підприємств та будівельних організацій, об'єднання «Сільгосптехніки». Населення обслуговують 44 медичні заклади. У 41 загальноосвітній школі, у т. ч. 7 середніх, 22 восьмирічних, 12 початкових, навчається 9174 учні, працюють 569 вчителів. Є музична школа. Мережу культосвітніх закладів складають 7 будинків культури, 37 клубів, 32 бібліотеки, 34 кіноустановки. У районі 3 пам'ятники В. І. Леніну, 12 пам'ятників й обелісків Слави воїнам-визволителям та односельцям, які загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни.

ЗАРІ́ЧНЕ

Зарічне (до 1946 року — Погост, Погост Зарічний) — селище міського типу (з 1959 року), центр селищної Ради, розташоване на лівому березі річки Стиру, за 190 км від обласного центру. В селищі є пристань, станція вузькоколійної залізниці. Дворів — 911, населення — 4,8 тис. чоловік.

Селищній Раді підпорядковані села Іванчиці, Парська, Чернин.

Територія селища була заселена ще в давні часи. Тут виявлено ранньослов'янський могильник зарубинецької культури. На правому березі Стиру проти Зарічного збереглись рештки давньоруських поселень та городища.

Першу документальну згадку про Погост датовано 1480 роком[1]. Спочатку він входив до складу Литовського князівства, а з 1569 року до Польщі[2].

Вигідне розташування Погоста, природні умови сприяли розвиткові сільського господарства, ремесла й торгівлі. В 1561—1566 рр. тут налічувалося 6 дворищ (20 будинків)[3].

Тяжке соціально-економічне становище жителів села породжувало часті антифеодальні виступи. Під час визвольної війни 1648—1654 рр. в Пінському повіті, до якого входив Погост, діяло близько 40 тис. повстанців. У скаргах шляхти тих часів йдеться про спільні дії повстанців і селянсько-козацького війська проти магнатів і шляхти[4]. Історичні обставини склалися так, що Волинь залишилась під польсько-шляхетським володінням. І лише після 1795 року Волинське Полісся було возз'єднане з Росією, а Погост Зарічний включено до складу Пінського повіту Мінської губернії. Погост Зарічний став державним володінням. 1802 року цар подарував село фельдмаршалу М. Рєпніну-Волконському, який незабаром продав його разом з фільварком Губином поміщику Церпітському. До реформи 1861 року села, які входять нині до складу Зарічного, не раз перепродувались поміщикам. Економічне становище селян залишалося тяжким. Як і раніше, вони жили в страшних злиднях. Підтвердженням цього є статистичні дані про маєток Муравин, розташований в той час на території Зарічного. 1806 року до нього було приписано 124 душі (44 тяглі двори). З 1332 моргів орної землі селяни обробляли лише 402 морги. Більшість із них не мали ніякої худоби.

Поміщик поставив млин, парову винокурню, яка працювала 5 місяців на рік. На обох цих підприємствах працювали кріпаки. Вони виконували і всі сільськогосподарські роботи на поміщицькій землі, доставляли панський хліб водним шляхом для продажу у Пінськ, а також доглядали близько 400 голів рогатої худоби та коней, 119 вуликів[5].

Відробляючи панщину, кріпаки повинні були виконувати багато інших повинностей. Їх примушували щодня посилати кількох чоловік на нічну охорону, чистити димарі панських маєтків тощо. Крім того, селянам доводилося обробляти ще й церковну землю.

Підневільна праця селян була малопродуктивною. Землю обробляли сохою, косулею, дерев'яною бороною з дерев'яними зубами. Жили селяни в курних хатинах.

Коли було скасовано кріпацтво, більша частина землі, ліси, луки та млини залишилися в руках поміщиків. Селяни викупили лише невеличкі наділи й змушені були, як і раніше, працювати на поміщицьких землях, на заготівлі та сплаву лісу.

Погост Зарічний залишався глухим поселенням. Він знаходився далеко від залізниць, які будувались в цей час на Волині і Поліссі. В сільському господарстві збереглися значні феодальні пережитки.

Серед селян посилювалося класове розшарування. Частина їх продавала свої невеличкі земельні наділи багатіям та куркулям і ставала постійними робітниками взимку на лісорозробках, а влітку — на сплаві. Дізнавшись про першу буржуазно-демократичну революцію в Росії, трудящі Погоста Зарічного піднялися на боротьбу за економічні і політичні права.

Важким тягарем на плечі селян лягла перша світова війна. Більшість чоловіків мобілізували в армію. Скоротилася посівна площа, зменшилося поголів'я худоби і коней у селян, зросли податки та ціни на зерно й інші сільськогосподарські про-

---

[1] Белоруссия в эпоху феодализма. Сборник документов и материалов, т. 1. Минск, 1959, стор. 261.

[2] Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, т. 1. К., 1898, стор. 35.

[3] Писцовая книга бывшего Пинского староства, составленная по повелению короля Сигизмунда Августа в 1561—1566 годах Пинским и Кобринским старостой Лаврином Войною, ч. 2. Вильна, 1874, стор. 441—443.

[4] Документы об освободительной войне украинского народа, стор. 177—178.

[5] ЦДІА БРСР, ф. 142, оп. 1, спр. 1310, арк. 1, 3.

дукти. Трудящі терпіли також від численних хвороб і відсутності медичної допомоги. Про це яскраво свідчить доповідна Пінської земської управи в Мінську губернську земську управу 1914 року, де відмічалося, що «у південній частині Пінського повіту сильно розвинулась епідемія тифу. Тут захворіло тифом 96 чоловік, дифтерією — 30, скарлатиною — 25 чоловік. Єдиний на весь округ фельдшер був призваний в армію, і населення залишилось без медичної допомоги»[1].

Суттєвих змін у житті трудящих Погоста Зарічного не сталося й після повалення самодержавства. В селі збереглися старі порядки поміщиків та багатіїв.

Дізнавшись про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, населення почало ділити поміщицьку землю та майно. На початку січня 1918 року в селі проголошено владу Рад. Почала діяти Рада селянських депутатів. Але австро-німецькі загарбники разом з Центральною радою відновили буржуазно-поміщицький лад. Землю, ліс, худобу відібрали у селян. Окупанти та гайдамаки розправлялися з селянами.

Трудящі Погоста Зарічного не мирилися з інтервентами. В середині 1918 року вони на чолі з П. Д. Бабичем напали на штаб гайдамацького полку, вбили полковника Ляшкевича та поміщика Доберського й на деякий час відновили Раду селянських депутатів на чолі з М. Г. Кидуном[2]. В грудні 1918 року жителі Погоста Зарічного підтримали Дубровицьке повстання. Активну участь у боротьбі за Радянську владу на Поліссі брали М. М. Бабич, К. А. Гричина, П. Г. Мельник та ін. Пізніше вони ввійшли до складу частин Червоної Армії та партизанських загонів.

На початку 1919 року Погост Зарічний захопили петлюрівці, а згодом польські інтервенти. Жителі його опинилися в дуже скрутному становищі. Віддалене від міст, відрізане від інших населених пунктів бездоріжжям, село не мало найпотрібнішого — солі, борошна, взуття, одягу. Починався голод. Поширювались епідемії, зокрема чорна віспа. Медичної допомоги майже не було ніякої. Школи не працювали.

Все це викликало обурення селян, посилювало боротьбу проти польських окупантів. У навколишніх лісах формувалися партизанські загони, які виганяли з сіл окупантів і поновлювали владу народу. Влітку 1919 року Червона Армія визволила село. Та в серпні польські окупанти знову захопили Зарічне. Проти окупантів розгорталася партизанська боротьба. Для придушення партизанського руху польські власті спішно направляли в села каральні загони. Один такий загін у грудні 1919 року увірвався до Погоста Зарічного й учинив розправу над місцевими жителями.

У липні 1920 року червоноармійці 12-ї армії вигнали польських загарбників з поліських сіл, у т. ч. й Погоста Зарічного.

З 1921 року Погост Зарічний увійшов до складу Пінського повіту Поліського воєводства буржуазно-поміщицької Польщі. Разом з польською армією в селі з'явилися поміщики. Для жителів села настали роки тяжкого соціального й національного гніту. Польські власті перешкоджали розвиткові на селі освіти й української культури. Початкова школа містилася у невеличкому приватному приміщенні. На її утримання власті виділили лише 125 злотих на рік. В той же час солтис (староста) отримував близько 100 злотих. На ремонт школи у сусідньому селі Муравині грошей виділено у 8,5 раза менше, ніж потрібно було[3].

Революційно настроєні селяни і робітники розповсюджували серед населення підпільну літературу КПП і КПЗБ, яка закликала трудящих до боротьби проти гнобителів, за своє соціальне і національне визволення, за возз'єднання західнобілоруських земель з Радянською Білорусією. Одним з активних розповсюджувачів комуністичної літератури був житель Погоста Зарічного П. Д. Бабич[4].

---

[1] ЦДІА БРСР, ф. 325, оп. 1, спр. 871, арк. 6.
[2] Філіал Брестського облдержархіву в м. Пінську, ф. Р-42, оп. 1, спр. 104, арк. 19.
[3] Ровенський облдержархів, ф. 174, оп. 1, спр. 4, арк. 3, 12.
[4] Філіал Брестського облдержархіву в м. Пінську, ф. Р-31, оп. 1, спр. 820, арк. 189.

17 вересня 1939 року до Погоста Зарічного дійшла радісна звістка — Радянський уряд узяв під захист населення західноукраїнських та західнобілоруських земель. Трудящі зустріли воїнів Червоної Армії як найближчих, найжаданіших гостей. У жовтні того ж року селяни на основі загального, рівного та прямого виборчого права, при таємному голосуванні обирали депутатів до Народних Зборів Західної Білорусії. Депутатам був даний наказ голосувати за встановлення Радянської влади на західнобілоруських землях та їх возз'єднання з БРСР.

З 1940 року Погост Зарічний стає центром сільради в Морочнівському районі Ровенської області. Головою сільської Ради обрали місцевого бідняка, партизана 1918—1921 рр. К. М. Карпенюка. Одним з важливих заходів сільради було конфіскація панської землі, худоби, майна й сільгоспінвентаря та розподіл її між сільською біднотою. Безкорівним бідняцьким господарствам держава надала кредит для купівлі корів. Почалася підготовка до створення колгоспу у Зарічному. Першими подали заяви з проханням прийняти їх до колгоспу селяни К. М. Карпенюк, Л. К. Ковалевич, К. С. Островська та інші[1].

Відкрилася загальноосвітня школа, де навчалися діти села. Почалася ліквідація неписьменності і малописьменності серед дорослого населення. Весною 1940 року почали працювати клуб, хата-читальня, бібліотека, де з'явилися нові книги, центральні, республіканські, обласні та районна газети українською мовою. Відкрилися торговельні точки.

За ініціативою молоді впорядковувалося і прикрашалося село. Її силами насаджено парк, споруджено спортивний майданчик.

В Погості Зарічному на день возз'єднання майже не було спеціалістів. Радянський уряд організував підготовку фахівців з місцевого населення. Крім того, в нову школу та медичний пункт прийшли спеціалісти з інших областей України. Вони подали неоціненну допомогу визволеним від панського гніту мешканцям села у налагодженні нового життя.

У березні 1940 року жителі села взяли участь у виборах до Верховної Ради СРСР. а перед цим у грудні 1939 року були проведені вибори до місцевих Рад депутатів трудящих.

Щасливе життя селян Погоста Зарічного було перерване віроломним нападом на нашу Батьківщину німецько-фашистських загарбників. Гітлерівські вояки з перших днів боялися йти в ліси Ровенського Полісся. Тільки в серпні 1941 року вони окупували Погост Зарічний[2]. За перший рік окупанти замордували 17 мирних радянських людей та відправили в рабство до Німеччини 12 чоловік.

1941 року в лісах Ровенщини формуються з місцевих жителів партизанські загони та групи, куди пішли і з Погоста Зарічного В. І. Гричина, А. І. Диковицький, І. Л. Краглевич, І. М. Христюк та інші — всього понад 40 чоловік. В районі діяли партизанський загін під командуванням Д. Попова, партизанські групи старшого лейтенанта Г. М. Картухіна та молодшого політрука І. С. Насєкіна, загони А. П. Бринського, М. С. Корчева, бригада С. П. Каплуна[3]. Взимку 1942—1943 рр. партизанський загін «За Батьківщину» під командуванням І. П. Федорова та комісара Л. Є. Кизі пройшов рейдом по північних районах Ровенщини, громлячи на

Краєвид у Зарічненському районі. 1972 р.

[1] Газ. «Червона зірка», 12 лютого 1941 р.
[2] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, стор. 419.
[3] Л. Є. Кизя. Народні месники, стор. 63—64.

своєму шляху гітлерівські гарнізони. В березні 1943 року інтернаціональний польсько-радянський партизанський загін вів бій з фашистами у селі Старих Конях (об'єднане з Зарічним у 1959 році) та в Погості Зарічному. Для жителів поліських сіл ця подія мала дуже велике значення. Велася масово-політична робота серед населення.

В лютому 1943 року в Морочнівському районі почав діяти партизанський загін ім. Богдана Хмельницького. До нього влилося чимало зарічненців. П. І. Ляшкевич, який за завданням партизанів став старостою Муравина, збирав дані про гарнізон фашистів у Морочному та передавав їх партизанам. Зібрані з населення продукти, які призначались для фашистів, він відправляв у партизанський загін[1].

В Погості Зарічному створилася підпільна група, нею керував кандидат у члени ВКП(б) Д. Кравчук, що працював на млині в селі Муравиному. Він інформував підпільний райком партії про намічені фашистами заходи, повідомив про час переправи награбованої в селі великої рогатої худоби. Партизани організували засаду, знищили охорону й відбили награбоване фашистами майно[2].

Наприкінці січня 1944 року на околиці Зарічного з'явилися загони 1-го гвардійського Житомирського кавалерійського корпусу під командуванням генерал-лейтенанта В. К. Баранова. Третього березня Погост Зарічний був визволений від фашистів.

Трудящі села встановили з воїнами-визволителями тісні стосунки. В день святкування Першого травня 1944 року з Погоста Зарічного до бійців на передову було послано делегацію на чолі з жителькою села П. К. Карпенюк. Від імені односельців делегація вручила гвардійцям подарунки, листи, побажала їм бойових успіхів та швидкого розгрому німецько-фашистських загарбників. Радісно пройшло святкування Першотравня і в самому Погості. Жителі його відзначали визволення села разом з делегацією воїнів-гвардійців[3].

Трудівники Погоста, як і інших сіл району, внесли і свій вклад в остаточну перемогу над фашистами. Вони зібрали понад 76 тис. крб. на танкову колону «Ровенщина». У фонд оборони жителі здавали заховані від фашистів зерно, овочі тощо.

Незабаром у селі відновили роботу клуб, бібліотека, а восени 1944 року розгорнули роботу гуртки та школи ліквідації неписьменності та малописьменності. Держава піклувалася про долю дітей-сиріт. На їх утримання відпускала значні кошти.

Тяжкими були перші роки відбудови. Фашисти знищили багато людей, зруйнували майже всі будівлі села. В Зарічному лютували висипний тиф, іспанка та інші хвороби. Для боротьби з цим лихом було створено надзвичайну комісію. Чималу роботу провели районна лікарня, жіноча та дитяча консультації, акушерський пункт.

Допомогу в ліквідації наслідків війни селу подавали держава, східні області України та братні республіки Радянського Союзу. В село прибували досвідчені медичні працівники, вчителі початкових та середніх шкіл, спеціалісти сільського господарства, устаткування для медпунктів та лікарень. Було завезено насіння зернових і технічних культур, тяглову силу, сільгоспінвентар, трактори для МТС тощо. Лише для посіву селяни району одержали зі східних районів понад 1 тис. цнт насіння[4]. Більш як 200 селянських господарств Погоста Зарічного та сусідніх сіл — Муравиного, Старих Коней, які найбільше потерпіли від фашистських загарбників, одержали від держави будівельний матеріал, грошову допомогу. Їх звільнили від податків.

Для своєчасного виконання сільськогосподарських робіт та підготовки до створення колгоспу в селі було організовано земельну громаду «Шлях до перемоги». Це сприяло успішному виконанню плану посіву ярих і озимих культур[5]. Органи Радянської влади приділяли багато уваги також розвиткові торгівлі, забезпеченню на-

---

[1] Л. Є. Кизя. Народні месники, стор. 105—106.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 73, арк. 50—52.
[3] Там же, ф. 123, оп. 1, спр. 29, арк. 7.
[4] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 3, спр. 83, арк. 53.
[5] Ровенський облпартархів, ф. 123, оп. 1, спр. 53, арк. 21.

Торговельний центр в Зарічному. 1972 р.

селення необхідними промисловими товарами. В селі відкривалися магазини сільського споживчого товариства. Село забудовувалося житловими, господарськими та адміністративними будинками. В 1945 році почалося спорудження електростанції.

У всіх цих трудових звершеннях організаторами й ініціаторами були комуністи й комсомольці. Партійна й комсомольська організації утворені в селі 1945 року.

Партійні та радянські органи, громадськість села виявляли постійну турботу про трудовлаштування колишніх воїнів Червоної Армії та партизанів. Жіноча рада Зарічного виступила ініціатором створення фонду допомоги родинам військовослужбовців, партизанів, дітей воїнів, які загинули, та інвалідів Великої Вітчизняної війни. Райком партії підтримав ініціативу жіночої ради Зарічного і рекомендував провести з цього питання збори у всіх селах району.

Значною подією в житті трудящих Зарічного були підготовка та вибори до Верховної Ради СРСР у 1946 році. В Погості Зарічному, Старих Конях, Муравині відбулися передвиборні збори та зустрічі з кандидатами у депутати Верховної Ради СРСР. Трудящі обрали до Ради Союзу Верховної Ради СРСР першого секретаря Ровенського обкому партії В. А. Бегму. Депутатом Ради Національностей обрали Ф. Л. Додя. За кандидатів блоку комуністів і безпартійних віддали свої голоси 99,6 проц. жителів Зарічного.

З кожним повоєнним роком налагоджувалося життя, ліквідовувались наслідки війни.

1946 року Погост Зарічний перейменований на Зарічне, а Морочнівський район — у Зарічненський, районний центр перенесено з Морочного у Зарічне. З 15 вересня 1946 року почала виходити районна газета «Червона зірка»[1].

Для планування відбудови та благоустрою нового райцентру було створено комісію. Почалася підготовка будівництва мосту через Стир, стала до ладу нова поромна переправа. Ремонтувалися дороги, на що держава виділила необхідні кошти.

Лише за два роки в Зарічному споруджено 13 службових приміщень та 150 житлових будинків. Встановлено телефонний зв'язок з обласним центром, завершено монтаж радіовузла. В 1947 році введено в дію місцеву електростанцію. В хатах засвітилася лампочка Ілліча.

Будувати нове життя деякий час заважали українські буржуазні націоналісти, що повтікали в ліси й звідти нападали на партійних та радянських працівників, учителів, місцевих активістів. Жителі Зарічного створили групу добровольців, яка разом з органами влади взяла під охорону власність державних установ, організацій та трудящих. Незабаром банду націоналістів було знищено.

Після проведення підготовчої роботи 1948 року в селі створено колгосп «Прогрес», куди вступило 256 чоловік. 1951 року до нього приєднався колгосп ім. 8 Березня (с. Старі Коні). Новоутворене господарство з 1961 року має назву ім. XXII партз'їзду. Воно мало м'ясо-молочний напрям. З кожним роком колгосп міцнів, з'являлися новобудови: тваринницькі приміщення, склади, гаражі тощо.

1949 року виник колгосп ім. Жданова (з 1962 року — «Перемога») льонарсько-тваринницького напряму.

Зарічне перебудовувалось. Добротні будинки колгоспників та робітників виростали на місці старих, критих соломою. Було споруджено чимало громадських

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 123, оп. 1, спр. 54, арк. 127.

будівель, у яких розмістилися лісгоспзаг, «Міжколгоспбуд», харчокомбінат, побуткомбінат, маслозавод, лукомеліоративна станція[1]. Зарічне розширило свою територію. З ним злилися села Калець і Старі Коні, а згодом — Муравин. 1959 року Зарічне віднесене до селищ міського типу.

З 1963 року, коли Зарічненський район приєднано до Дубровицького, Зарічне стає центром селищної Ради. З грудня 1966 року воно знову центр відновленого Зарічненського району.

Радянська держава асигнувала чималі кошти для будівництва, в т. ч. на реконструкцію вузькоколійної залізниці. Напередодні 50-річчя Великого Жовтня у Зарічне прибув перший поїзд, який тепер регулярно курсує на ділянці Зарічне—Антонівка і зв'язує селище з залізничною лінією Київ—Брест. Багато коштів виділила держава і на будівництво автошляху Дубровиця—Зарічне. Автошлях, річка Стир та залізниця відіграють велику роль у розвитку економіки Зарічного.

Невпізнаним стало селище: вулиці його забруковані, заасфальтовані. Ювілейний 1967 рік приніс трудящим Зарічного ще один подарунок: стала до ладу діючих електропідстанція, яка одержує струм від електростанції Берези Картузької (БРСР). Це дало можливість повністю електрифікувати райцентр і навколишні села, колгоспи «Перемога», ім. XXII партз'їзду та місцеві підприємства.

На землях, які колись вважали непридатними до обробітку, тепер вирощують сталі врожаї сільськогосподарських культур. Колгоспи значно перевиконали плани здачі державі за 1970 рік м'яса, зерна, льоноволокна. Працю колгоспників полегшують машини. У 1970 році на полях обох колгоспів працювало 23 трактори, 17 вантажних автомашин, електромотор тощо. Рік у рік колгоспи економічно міцніють. Своїм коштом вони звели два клуби, школу, дитсадок, медпункт, сім господарських приміщень, багато житлових будинків.

Виросли й прекрасні люди, передовики сільськогосподарського виробництва. Серед них тракторист-комбайнер колгоспу XXII з'їзду І. Ф. Трифонов нагороджений орденом Жовтневої Революції, ланкова М. С. Кохно, тракторист П. В. Ковалевич відзначені орденами Трудового Червоного Прапора, ланкова Г. П. Кохно — орденом «Знак Пошани».

Славних трудових здобутків досягли й трудящі підприємств Зарічного. Найкращі показники на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна мали колективи маслозаводу, харчокомбінату, побутового комбінату, лісгоспзагу та інших підприємств, установ і закладів селища. 234 жителі Зарічного нагороджені ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». План восьмої п'ятирічки і 1971 року достроково виконали і підприємства «Міжколгоспбуду», механізована колона, залізнична станція, пристань, автоколона та ін. Ставши на трудову вахту, присвячену 50-річчю утворення Союзу РСР, більшість колективів підприємств виконали свої виробничі плани 1972 року до ювілейної дати. Трудівники побуткомбінату і лісгоспзагу річні завдання завершили за 11 місяців, а маслозаводу — за 10 місяців.

Відкриття електропідстанції у смт Зарічному. 1967 р.

До Радянської влади в Зарічному не було жодного лікаря. Нині на варті здоров'я трудящих селища стоїть 19 лікарів та 40 працівників з середньою медичною

[1] Газ. «Радянське Полісся», 10 серпня 1967 р.

освітою. В райцентрі працює поліклініка з дитячим відділенням та аптекою. На охорону здоров'я в 1970 році витрачено 510 тис. карбованців.

У ленінській кімнаті Зарічненського медичного училища. 1969 р.

Педагогічні колективи шкіл Зарічного докладають багато зусиль для виховання і навчання підростаючого покоління. В п'ятьох школах Зарічного (середній, восьмирічній, трьох початкових) 82 вчителі навчають 1270 учнів. За роки Радянської влади 138 випускників школи здобули вищу освіту і 338 — середню спеціальну. В селищі споруджено двоповерхове приміщення школи з просторими, світлими класними кімнатами, навчальними кабінетами, спортивним залом, їдальнею. Лише 1970 року на освіту в Зарічному асигновано майже 58 тис. карбованців. Школа має гуртожиток.

У 1971/72 навчальному році в Зарічненському медичному училищі, на всіх курсах навчалося понад 250 учнів.

Не могли і мріяти трудівники колись малого, загубленого серед боліт Погоста про музичну освіту своїх дітей. У 1972 році в Зарічненській музичній школі навчалося 50 юнаків і дівчат.

В Зарічному працюють чотири клуби, три бібліотеки. 1970 року на культосвітні заклади використано майже 53 тис. крб. Книжковий фонд бібліотеки для дорослих налічує більше 32 тис. книг, дитячої бібліотеки — 17 тис. примірників. В будинку культури та селищних клубах 400 зарічненців беруть активну участь у роботі гуртків художньої самодіяльності.

Люблять жителі Зарічного спорт. У розпорядженні юнаків і дівчат є спортивний зал, побудований 1962 року, футбольні поля, волейбольні і баскетбольні майданчики. 1970 року в селищі підготовлено 221 спортсмена-розрядника, 113 юнаків та дівчат здали норми на значок БГПО та ГПО.

Значних соціалістичних перетворень зарічненці досягли своєю самовідданою працею під керівництвом партійних та радянських організацій. 23 партійні організації в Зарічному налічують 345 комуністів, 21 первинна комсомольська організація об'єднує 919 членів ВЛКСМ. Комсомольці Зарічного завжди в авангарді всіх славних починань, вони показують зразки сумлінної праці. По-ударному трудяться над виконанням накреслень дев'ятої п'ятирічки водії райоб'єднання «Сільгосптехніки». Минулого року члени комсомольсько-молодіжного колективу виробили по 40 тис. тонно-кілометрів на автомобіль, що значно перевищило їх річне зобов'язання.

Щасливим, заможним і радісним життям живуть трудящі Зарічного.

Постійну турботу про виконання завдань народногосподарських планів, поліпшення побуту трудівників та впорядкування райцентру виявляє селищна Рада, яка складається з 78 депутатів. Серед них 32 комуністи і 10 комсомольців.

Зарічненці виявляють великий інтерес до періодичної преси, до знань. На 1972 рік вони передплатили 8943 примірники газет та журналів. В Зарічному діють чотири школи для вивчення історії КПРС, 10 шкіл основ марксизму-ленінізму, два теоретичні семінари. В школах і семінарах навчається 198 слухачів. Комсомольці і позаспілкова молодь беруть участь у гуртках для вивчення біографії В. І. Леніна. Діють лекторії — «Наш ленінський комсомол», «Молодь та суспільний прогрес». Їх відвідує 378 чоловік. Комсомольці медучилища організували свій клуб-лекторій і комсомольсько-молодіжний клуб «Червона гвоздика».

В селищі споруджено пам'ятники тим, хто віддав своє життя за народне щастя, захищаючи завоювання Великої Жовтневої соціалістичної революції. Ніколи не в'януть живі квіти, покладені біля підніжжя пам'ятників. Тут проводяться піонерські лінійки, відбуваються мітинги.

Трудящі докладають усіх зусиль, щоб рідне селище стало ще кращим. Лише за роки восьмої п'ятирічки в Зарічному споруджено два восьмиквартирні, 16-квартирний, двоквартирний та 102 одноквартирні будинки, приміщення дитячого садка, лісгоспзагу, будинку піонерів, три торговельні підприємства, приміщення насіннєвої станції, адміністративний будинок санстанції, корпус тубдиспансера на 50 ліжок тощо. Всього житла в післявоєнні роки збудовано загальною площею близько 50 тис. кв. метрів. Квартири газифікуються. В останні 2—3 роки дешеве паливо одержали 217 квартир.

Розширило свої межі селище.

За планом дев'ятої п'ятирічки будуються два гуртожитки і приміщення готелю, ресторану, банно-прального комбінату, майстерень механізованої колони 176 та інших адміністративних і житлових приміщень.

Трудящі Зарічного самовіддано будують комуністичне суспільство. Один з кращих будівельників бригадир ПМК-176 тресту «Поліссяводбуд» І. Д. Кутасевич був делегатом XXIV з'їзду КПРС.

Наполегливо готувалися жителі селища до 50-річчя утворення Союзу РСР. Працювали кінолекторії на тему «Утворення й розвиток СРСР — торжество ленінської національної політики» і радіолекторій на тему «На крилах дружби». Районна бібліотека провела вечори на теми — «Україна наша Радянська», «Слався, священне братерство народів». Проведено читацьку конференцію «В дружбі та єднанні». Проводились літературні читання на теми: «Розквіт літератури народів СРСР — яскраве свідчення торжества ленінської національної політики», «Письменники народів СРСР — лауреати Ленінської і Державної премій», «Вклад письменників України в розвиток багатонаціональної літератури», «Тема дружби народів у творчості радянських письменників».

Міцні зв'язки встановилися між трудящими Зарічненського району і трудівниками Пінського району Брестської області БРСР. В травні 1972 року трудящі Пінського району хлібом-сіллю зустрічали делегацію Зарічного. Посланці з України побували в радгоспі «Молотковичі», зустрілися з працівниками полів і ферм радгоспу.

У свою чергу делегація трудівників Пінського району відвідала Зарічне. У будинку культури відбувся урочистий вечір, присвячений зустрічі білоруської делегації. Білоруські митці сцени поставили концерт. Велично й урочисто линула зі сцени пісня «Доброго ранку, Росія» у виконанні хору колгоспу «Перемога». Майстерно були виконані пісні «Стелися, барвінку», «Верба», «Гвоздика», «Пісня про Пінськ». Великий успіх мав виступ етнографічного колективу села Клетна, який був учасником концерту в Москві. Вечір дружби трудящих Зарічненського і Пінського районів став справжнім святом єднання народів двох республік, ще більше зміцнив непорушну дружбу між українцями і білорусами.

В Зарічному проходила трудова естафета «15 ударних тижнів» на честь 15 союзних республік, присвячена 50-річчю утворення СРСР. З 17 по 23 липня проходив ударний тиждень на честь Білоруської РСР. Переможцем у соціалістичному змаганні серед підприємств райцентру визнано колектив Зарічненського побуткомбінату, який виконав план випуску продукції на 125 проц., відзначено також ударну роботу і колективу райоб'єднання «Сільгосптехніки».

Виконуючи виробничі плани, трудівники Зарічного дбають і про дальше упорядкування й благоустрій свого селища, щоб воно було ще кращим.

В. Я. СИДОРЕНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ЗАРІЧНЕНСЬКОГО РАЙОНУ

БОРОВЕ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 43 км від районного центру. Дворів — 553, населення — 2386 чоловік. Сільраді підпорядковане село Млинок.

В Боровому міститься центральна садиба колгоспу ім. 17 Вересня. За колгоспом закріплено 7392 га землі, у т. ч. 804 га орної. В колгоспі осушено й освоєно 1100 га заболочених земель. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вирощуються льон, картопля, зернові. Відкрито пекарню. Працюють кравецька й шевська майстерні. За виробничі успіхи 44 колгоспники на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна нагороджені Ленінською ювілейною медаллю. Трактористка О. А. Касянчик була делегатом III Всесоюзного з'їзду колгоспників, вона нагороджена орденом Леніна.

Є середня школа, в якій навчається 670 учнів і працює 34 вчителі, будинок культури, бібліотека, лікарня на 35 ліжок, аптека, книжковий магазин, відділення зв'язку, ветеринарна дільниця.

Партійна організація, створена 1948 року, налічує 35 комуністів, комсомольська, що діє з 1946 року,— 134 члени ВЛКСМ.

Борове відоме з першої половини XVII століття.

На початку 1918 року в Боровому встановлено Радянську владу. Селяни розподілили панську землю і майно.

Під час громадянської війни біднота села об'єдналася в повстанський загін під керівництвом Я. Д. Калюти, який згодом взяв участь у Дубровицькому повстанні і влився до складу Дубровицького комуністичного повстанського полку.

У роки Великої Вітчизняної війни 90 чоловік з Борового перебували в партизанах. До загону самооборони увійшло 200 чоловік. Очолював його колишній член КПЗБ Г. А. Ковенько. Поблизу села навесні 1943 року був майданчик для прийому вантажів з Великої землі, а в селі — обласний штаб партизанського руху. У квітні 1943 року фашисти спалили село. На фронтах війни проти фашистів билися 216 жителів села, з них 99 чоловік нагороджено орденами й медалями Союзу РСР, 102 жителі села загинули, захищаючи Батьківщину.

ВИ́ЧІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру. Дворів — 528, населення — 1687 чоловік. Сільраді підпорядковані села Бродниця й Бутове.

У Вичівці міститься центральна садиба радгоспу «Вичівський». Господарство має розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, з технічних культур вирощують льон, цукрові буряки. За ним закріплено 8793 га землі, у т. ч. 1090 га орної.

Є восьмирічна школа, в якій навчається 250 учнів, працюють 19 вчителів, будинок культури, бібліотека, відділення зв'язку, автоматична телефонна станція.

На обліку в партійній організації, що діє з 1940 року, 231 член ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село датована 1553 роком.

1918 року в селі було створено партизанський загін, який брав участь у Дубровицькому повстанні. В 30-х роках тут розповсюджувалася комуністична література.

В 1939 році жителі села послали П. П. Музичка своїм депутатом до Народних Зборів Західної Білорусії, його ж обрали першим головою сільської Ради.

За тимчасової окупації у 1942 році в селі виник партизанський загін під командуванням дільничного міліціонера М. Й. Мисюри, який згодом влився до партизанського з'єднання під командуванням В. А. Бегми. Діяла в селі також підпільна комсомольська організація. Фашисти разом з українськими буржуазними націоналістами вбили 93 чоловіка, вивезли на примусові роботи до Німеччини 24 жителі села. На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах 282 жителі села билися проти фашистів, з них нагороджено 169 чоловік. Захищаючи Батьківщину, смертю хоробрих загинуло 198 жителів.

ВО́ВЧИЦІ — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Стиру, за 8 км від районного центру. Дворів — 256, населення — 983 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Дібрівськ.

На території села розташована центральна садиба радгоспу «Дубрівський». За ним закріплено 3315 га землі, у т. ч. 540 га орної, 1139 га сіножатей. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво та льонарство. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 10 трудівників радгоспу нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 226 учнів, працюють 15 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Партійна організація, яка існує з 1953 року, об'єднує 17 комуністів, комсомольська, створена 1946 року, налічує 131 члена ВЛКСМ.

Село вперше згадується в історичних документах за 1561 рік.

За тимчасової фашистської окупації в селі діяв загін самооборони, 43 жителі вступили до партизанських загонів. 1943 року Вовчиці повністю спалили німецькі загарбники за допомогу населення радянським партизанам, а селян похилого віку Магдалину Мельникович і Феодосія Чудиновича спалили живими.

1943 року в Дібрівську перебували Ровенський підпільний обком КП(б)У та обласний штаб партизанського руху, видавалась підпільна обласна газета «Червоний прапор». Поблизу села містився майданчик для прийому вантажів. 26 березня 1943 року в селі відбулася партизанська конференція, в роботі якої взяло участь 120 делегатів від партизанських загонів. На цьому місці встановлено пам'ятні обеліски. В селі створено музей історії Ровенського підпільного обкому КП(б)У, в якому зібрано цінні документи та партизанські реліквії часів Великої Вітчизняної війни.

Проти фашистів на фронтах Великої Вітчизняної війни билося 126 жителів села, з них 50 нагороджені, 50 загинули, захищаючи Батьківщину.

КУ́ТИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 27 км від районного центру. Через село протікає річка Веселуха та пролягає автошлях. Дворів — 138, населення — 510 чоловік. Сільраді підпорядковані села Задовже, Заозер'я, Кутинок, Любинь.

У Кутині розміщено центральну садибу колгоспу «Світанок». Господарство обробляє 2077 га землі, у т. ч. 492 га орної, осушено 912 га заболочених земель. У колгоспі розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вирощують льон і картоплю. З допоміжних підприємств є млин, пилорама, столярний цех, ремонтна майстерня. За виробничі успіхи 27 колгоспників нагороджені Ленінською ювілейною медаллю. Доярка Л. Д. Барабаш удостоєна ордена Жовтневої Революції, голова колгоспу Ф. Г. Сачевич відзначений орденом Трудового Червоного Прапора, він кандидат у члени обкому КП України.

Працюють восьмирічна школа, в якій 10 учителів навчають 130 учнів, будинок культури, бібліотека, дільнична лікарня на 25 ліжок, ветеринарний пункт.

На обліку в партійній організації, що існує з 1950 року, 50 комуністів, комсомольська, заснована 1947 року, об'єднує 130 членів ВЛКСМ.

Перша згадка про село належить до 1522 року. У 20—30-х роках XX ст. розповсюджувалась комуністична література. В роки Великої Вітчизняної війни 43 жителі билися проти фашистів на фронтах, 27 з них загинуло, 17 нагороджені орденами й медалями.

КУХІ́ТСЬКА ВО́ЛЯ — село, центр сільської Ради, віддалене на 50 км від районного центру. Дворів — 570, населення — 2608 чоловік. Сільраді підпорядковані села Ждань та Острівськ.

У селі розташована центральна садиба колгоспу ім. Кірова. За господарством закріплено 8301 га сіножатей та пасовищ, 2553 га лісу та 1415 га орної. Осушено 2700 га заболочених земель. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вирощують льон, картоплю, зернові. Відкрито хлібопекарню. 40 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є середня школа (630 учнів, 28 вчителів), бібліотека, будинок культури на 350 місць, дільнична лікарня на 35 ліжок, аптека.

В селі працюють 43 комуністи і 243 комсомольці. Партійну організацію створено в 1953, комсомольську — в 1940 році.

Кухітська Воля вперше згадується в документах 1789 року.

В роки першої світової війни тут відбувалися бої. Будинки майже всі були спалені. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. На території села в 1919 році точилися бої Другого Поліського повстанського полку, до якого входили і жителі села, проти польських інтервентів та петлюрівців.

За польської окупації у Кухітській Волі діяла підпільна комуністична група. В селі тимчасово перебував райком КПЗБ.

Герой Радянського Союзу А. П. Харковець, с. Кухче. Фото 1940 р.

В роки Великої Вітчизняної війни жителі села брали участь у партизанській боротьбі проти фашистських загарбників та буржуазних націоналістів. Фашисти стратили голову сільради Ю. У. Мороза, голову колгоспу А. К. Ковенька та інших активістів, які подавали допомогу радянським партизанам. На фронтах Великої Вітчизняної війни та в партизанському русі проти фашистів билися 195 жителів села, з них 155 нагороджено. У боротьбі з ворогом загинуло понад 100 чоловік. На їх честь встановлено пам'ятник-обеліск.

КУХЧЕ́ — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Веселухи, за 37 км від районного центру. Дворів — 326, населення — 1373 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Новосілля.

В Кухчому міститься центральна садиба колгоспу «Радянське Полісся». Господарство обробляє 3270 га землі, у т. ч. 620 га орної. За роки восьмої п'ятирічки осушено 1333 га заболочених земель. Колгосп м'ясо-молочного напряму, вирощують також льон, картоплю й зернові. За виробничі успіхи понад 30 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є середня школа (375 учнів, 27 вчителів), клуб на 250 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням.

Партійна організація, яка діє з 1951 року, налічує 48 комуністів, комсомольська (виникла в 1940 році) об'єднує 86 членів ВЛКСМ.

Перша згадка про село датована 1561 роком, тоді там було лише одне дворище. Під час першої світової війни село було спалене, вціліла лише одна хата.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В роки Великої Вітчизняної війни 90 жителів воювали в партизанських загонах та лавах Червоної Армії. 25 чоловік відзначені урядовими нагородами. Уродженець села А. П. Харковець посмертно удостоєний високого звання Героя Радянського Союзу. 55 жителів села загинули на фронтах та в партизанській боротьбі. На їх честь встановлено обеліск.

ЛО́КНИЦЯ — село, центр сільської Ради, лежить за 22 км від районного центру. Дворів — 464, населення — 1652 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Храпин.

В Локниці розміщена центральна садиба колгоспу «Україна». За колгоспом закріплено 5189 га землі, у т. ч. 822 га орної. Осушено 1054 га заболочених земель. Головний напрям господарства — м'ясо-молочне тваринництво, вирощують льон, картоплю, зернові. Відкрито шевську й кравецьку майстерні, хлібопекарню.

В селі є середня школа (430 учнів, 29 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація об'єднує 55 комуністів, комсомольська — 249 членів ВЛКСМ. Засновано парторганізацію в 1955, комсомольську — в 1947 році.

Перша згадка про село датується 1561 роком. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. У 20—30-х роках XX ст. на село поширювався вплив Морочнівського райкому КПЗБ.

За тимчасової фашистської окупації поблизу села навесні 1942 року виник один з перших на Ровенщині партизанський загін під керівництвом Д. Попова. В селі існував загін самооборони, який брав участь у боях проти фашистів.

На фронтах Великої Вітчизняної війни та у партизанських загонах билося 211 жителів села, з них 133 нагороджено, 68 загинули. На їх честь в селі встановлено обеліск.

МОРО́ЧНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 427, населення — 1489 чоловік. Сільраді підпорядковане село Мутвиця.

В Морочному міститься центральна садиба колгоспу ім. Леніна. За господарством закріплено 6342 га землі, у т. ч. 1174 га орної. Осушено 780 га заболочених земель. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вирощують льон, картоплю. З допоміжних підприємств є млин, цегельний завод, столярна майстерня. 46 колгоспників за трудові успіхи нагороджені орденами та медалями Союзу РСР, з них 44 Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (268 учнів, працює 19 вчителів), будинок культури, клуб, бібліотека, працюють також амбулаторія з пологовим відділенням, аптека, дитячі ясла, відділення зв'язку.

Комуністів на обліку 47, комсомольців — 116. Партійна та комсомольська організації створені у 1940 році.

Перша згадка про село датована 1511 роком. Жителі його брали участь у селянсько-козацькому повстанні 1594—1596 рр., яким керував С. Наливайко. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Населення брало участь у боротьбі проти гетьманців та польських інтервентів. В 20—30-х рр. тут існувала підпільна організація КПЗБ, а з 1924 року — райком КПЗБ.

Після возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною село стало районним центром.

У роки Великої Вітчизняної війни 94 жителі села вели боротьбу з фашистськими загарбниками в лавах Червоної Армії та в загонах народних месників. З них 55 нагороджені орденами і медалями Союзу РСР, 85 чоловік загинули, захищаючи Батьківщину. Антифашистську боротьбу в районі очолював підпільний Морочнівський райком КП(б)У (секретар К. Г. Шинкар) та підпільний райком ЛКСМУ (секретар К. Огнєв), створені навесні 1943 року. В районі 1943 року був сформований партизанський загін ім. Б. Хмельницького (командир С. А. Шмат). Видавалась підпільна районна газета «Червона зірка». Командиром партизанського з'єднання, що діяло у Морочнівському і прилеглих районах, був начальник міліції Морочнівського району І. П. Федоров.

І. П. Федоров — командир партизанського з'єднання «За Батьківщину». Фото 1947 р.

В центрі села споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

В Морочному проживає депутат Верховної Ради УРСР 5-го скликання О. Ф. Ширинга та кавалер ордена Леніна перший голова сільради І. П. Литвинчук.

НЕ́НЬКОВИЧІ — село, центр сільської Ради, лежить за 10 км від районного центру. Селом протікає річка Гнила Прип'ять. Дворів — 326, населення — 1312 чоловік. Сільраді підпорядковане село Комори.

Місцевий колгосп «Більшовик» у своєму користуванні має 6726 га землі, у т. ч. 834 га орної, понад 3 тис. сінокосу та пасовищ. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вирощують льон, картоплю, зернові. 35 колгоспників за трудові успіхи на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа, в якій 15 вчителів навчають 327 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація села працює з 1953, комсомольська — з 1940 року. Комуністів на обліку 20, комсомольців — 98 чоловік.

Село вперше згадується за 1513 рік. В січні 1918 року тут було проголошено Радянську владу. Жителі села брали участь у Дубровицькому повстанні.

Під час гітлерівської окупації близько 50 чоловік молоді фашисти вивезли на примусові роботи до Німеччини, спалили 165 хат. Населення подавало допомогу радянським партизанам, а частина жителів пішла в загони народних месників з'єднання В. А. Бегми. На фронтах війни проти фашистів билися понад 100 жителів села, з них 42 нагороджені орденами й медалями. Від рук ворога загинуло 50 чоловік.

В селі Коморах за тимчасової фашистської окупації діяв загін самооборони, який допомагав народним месникам у бойових операціях, підірвав баржу, призначену для транспортування награбованого майна.

НО́БЕЛЬ — село, центр сільської Ради, лежить на березі Прип'яті і озера Нобель, за 35 км від районного центру. Дворів — 157, населення — 508 чоловік. Сільраді підпорядковані села Дідівка, Котира, Млин, Нивки та Радовель.

У Нобелі розміщена центральна садиба колгоспу ім. Пархоменка. За ним закріплено 5340 га землі, в т. ч. 595 га орної. Спеціалізується на виробництві м'яса та молока, вирощують льон, картоплю, зернові. З допоміжних підприємств є млин, пилорама, цегельний завод, ри-

боловецька бригада. 29 колгоспників за трудові успіхи відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (258 учнів, 19 вчителів), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 31 комуніст і 71 комсомолець. Парторганізація створена 1950, комсомольська — 1945 року.

Село згадується в Іпатіївському літопису за 1158 рік. У XVII ст. його зруйнували татари.

Радянську владу в селі проголошено в січні 1918 року.

За фашистської окупації поблизу села діяв партизанський загін під командуванням старшого сержанта Д. Попова. Жителі села допомагали партизанам продовольством, одягом, частина селян влилася в лави народних месників. Фашисти зруйнували 83 господарства, вбили 20 мирних жителів. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билися 125 жителів села, з них 102 нагороджено орденами й медалями, 61 чоловік загинув у боротьбі проти гітлерівців та українських буржуазних націоналістів. На честь загиблих встановлено обеліск.

Поблизу села виявлено залишки поселення доби мезоліту.

НОВОРІ́ЧИЦЯ (до 1947 року — Вулька Річицька) — село, центр сільської Ради, міститься за 20 км від районного центру. Дворів — 220, населення — 964 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Голубне.

На території Новорічиці розміщена центральна садиба колгоспу «Заповіт Ілліча». Господарство обробляє 3201 га землі, з них 448 га орної. Осушено понад 1600 га заболочених земель. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вирощують льон, картоплю, зернові. Працюють столярний цех, пилорама, млин, шевська та кравецька майстерні. 20 колгоспників за трудові успіхи нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, де навчається 274 учні, працюють 14 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

На обліку в парторганізації, яка існує з 1954 року, 17 комуністів. Комсомольська організація, що діє з 1945 року, об'єднує 70 членів ВЛКСМ.

Вперше село згадується на початку XIX ст. Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни в селі діяли підпільна антифашистська група та група самооборони, частина жителів вступила до партизанських загонів.

На фронтах проти фашистів билося 64 жителі села, з них 34 загинули в боях за Батьківщину. Односельцям, які загинули в боротьбі проти ворогів, встановлено пам'ятник.

ОМИТ — село, центр сільської Ради, віддалене на 32 км від районного центру. Дворів — 85, населення — 284 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Гориничі та Ниговищі.

В селі розміщено центральну садибу радгоспу «Жовтневий». За ним закріплено 1226 га землі, у т. ч. 376 га орної. Провідна галузь — м'ясо-молочне тваринництво; вирощують льон, картоплю, зернові. 15 трудівників радгоспу за виробничі досягнення нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням, відділення зв'язку.

Комуністів у селі — 32, комсомольців — 46. Парторганізація існує з 1946, комсомольська — з 1941 року.

Вперше село згадується за 1561 рік. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Під час Великої Вітчизняної війни село було партизанською базою. Населення постачало продукти харчування й одяг партизанам, виконувало роль провідників та зв'язкових, брало безпосередню участь у бойових діях проти гітлерівців. На каторжні роботи до Німеччини фашисти вигнали 64 чоловіка, а село зруйнували. Проти фашистів на фронтах війни билося 25 жителів села, з них 8 нагороджені орденами і медалями Союзу РСР. Загинуло від рук ворога 11 чоловік.

ПЕРЕКА́ЛЛЯ — село, центр сільської Ради, віддалене на 32 км від районного центру. Дворів — 291, населення — 1133 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Тиховиж.

За місцевим колгоспом ім. Мічуріна закріплено 3900 га землі, у т. ч. 735 га орної. Осушено 1228 га заболочених земель. Колгосп спеціалізується на виробництві м'яса й молока, вирощує льон, картоплю, зернові. 16 трудівників села за виробничі успіхи нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа (230 учнів, 12 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням.

Комуністів на обліку 31, комсомольців — 102. Парторганізація створена в 1964, комсомольська — в 1941 році.

Уперше село згадується в 1647 році. Влітку 1907 року тут сталося заворушення селян проти поміщиків. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. 1920 року на території села відбувалися бої частин Червоної Армії проти польських інтервентів. Відступаючи, вороги спалили Перекаллю. За тимчасової окупації фашисти стратили голову сільради В. В. Кучинського, спалили живцем в будинку 12 мирних жителів. У боротьбі проти фашистів та їх найманців трудящі села створили загін самооборони. Частина жителів поповнила лави народних месників. На фронтах проти фашистів билося 45 жителів села, з них 30 нагороджені. Під час війни загинуло 20 чоловік.

РІ́ЧИЦЯ — село, центр сільської Ради, лежить за 22 км від районного центру. Дворів — 253, населення — 918 чоловік. Сільраді підпорядковані села Коник та Привітівка.

На території села міститься центральна садиба колгоспу ім. Орджонікідзе. За господарством закріплено 5164 га землі, з них 738 га орної. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво та льонарсько-зернове рільництво. З допоміжних підприємств є цегельний завод, млин, пилорама, столярний цех.

Є восьмирічна школа (198 учнів, 12 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський

пункт, відділення зв'язку. Комуністів у селі 24, комсомольців — 111. Партійну і комсомольську організації створено у 1952 році.

Перша згадка про село належить до 1553 року. Його жителі у 1648 році піднялися на боротьбу проти місцевих шляхтичів і розгромили їх маєтки. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. У 1918—1919 рр. населення брало участь у Дубровицькому збройному повстанні.

За тимчасової фашистської окупації у навколишніх лісах діяли партизанські загони, яким жителі допомагали продовольством, одягом. На фронтах Великої Вітчизняної війни та в партизанських загонах билися проти фашистів 82 жителі села, з них нагороджено 36 чоловік. Захищаючи Батьківщину, загинуло 54 чоловіка.

СЕ́НЧИЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру. Поблизу протікає річка Прип'ять. Дворів—128, населення — 364 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Дубчиці, Прикладники.

За місцевим колгоспом «Зоря комунізму» закріплено 5035 га землі, з них 624 га орної. Виробничий напрям господарства — м'ясо-молочний з розвинутим льонарством. Допоміжні підприємства — пилорама, млин, цех виготовлення сітки.

Є в селі початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Парторганізація, що існує з 1952 року, об'єднує 30 комуністів, комсомольська, яка діє з 1947 року, налічує 6 комсомольців.

За багаторічну сумлінну працю вчителька Дубчицької початкової школи В. Д. Прохорович відзначена орденом Леніна.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В роки Великої Вітчизняної війни 25 жителів села воювали на фронтах та в партизанських загонах. За бойові заслуги 16 чоловік нагороджено орденами й медалями. Загинуло, захищаючи Батьківщину, 13 чоловік.

СЕ́РНИКИ — село, центр сільської Ради, лежить на березі Стубли, за 10 км від районного центру, з яким зв'язане автошляхом. Дворів — 841, населення — 3095 чоловік. Сільраді підпорядковані села Бір, Олександрове, Соломир.

В Серниках розміщено центральну садибу радгоспу «Серницький». За господарством закріплено 6266 га землі, з них 859 га орної. Осушено 340 га заболочених земель. Головна галузь — м'ясо-молочне тваринництво; вирощують льон, картоплю та зернові. 37 трудівників радгоспу за виробничі успіхи відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

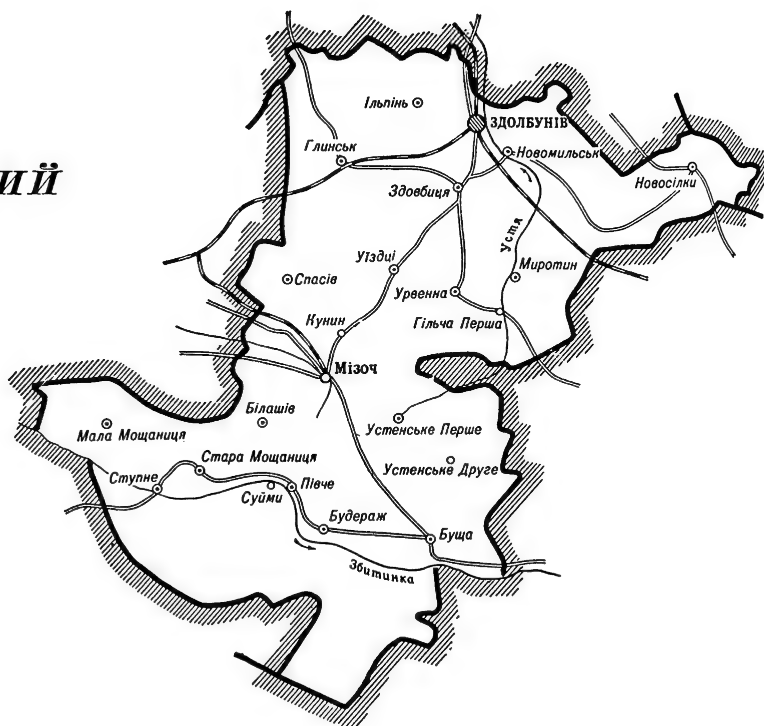
А. І. Боричевський — Герой Радянського Союзу, с. Серники. 1954 р.

Працюють середня й початкова школи, де 49 вчителів навчають 836 учнів, будинок культури, клуб, дві бібліотеки, відділення зв'язку, фельдшерсько-акушерський пункт. Комуністів у селі 30, комсомольців — 328. Парторганізація існує з 1953, комсомольська — з 1939 року.

Перша згадка про село датована 1449 роком. В 1917 році селяни виступили проти поміщика, випасали свою худобу в поміщицькому лісі. В кінці 1917 року виник селянський комітет, який почав здійснювати ленінський декрет про землю. На початку 1918 року в селі проголошено владу Рад, діяв ревком на чолі з А. В. Полюховичем. Восени того ж року багато жителів вступили до партизанського загону, який пізніше реорганізувався в Поліський повстанський полк. Улітку 1920 року жителі села допомагали частинам Червоної Армії вигнати польських окупантів.

В роки Великої Вітчизняної війни 187 жителів села билися проти фашистів на фронтах та брали участь у партизанській боротьбі. Нагороджено 125 чоловік, загинуло від рук ворога 99. В селі діяла підпільна група антифашистів та загін самооборони. Близько 30 чоловік влилися до партизанського загону ім. Ворошилова. Через село проходили з'єднання О. М. Сабурова, С. А. Ковпака. За підтримку партизанів фашисти спалили село, вбили 55 жителів. У селі народився Герой Радянського Союзу А. І. Боричевський.

ЗДОЛБУНІВСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 661 кв. км. Населення — 67,7 тис. чоловік, у т. ч. сільського — 42 тис. (62 проц.). Середня густота населення — 102 чоловіка на 1 кв. км. Міській, селищній і 17 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковані 57 населених пунктів. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах працюють 98 партійних, 116 комсомольських і 130 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За радгоспом, 16 колгоспами закріплено 39 496 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 33 249 га орної. Осушено 2 тис. га заболочених земель. В районі є 14 промислових підприємств, 5 транспортних і 5 будівельних організацій. Населення обслуговують 41 медичний заклад. У 50 загальноосвітніх школах, у т. ч. 16 середніх, 13 восьмирічних, 21 початковій, навчається 10 807 учнів, працюють 818 вчителів. Культурно-освітню роботу ведуть 11 будинків культури, 37 клубів, 74 бібліотеки. Діють 48 кіноустановок. У районі 5 пам'ятників В. І. Леніну, 19 пам'ятників та обелісків Слави воїнам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни і в боротьбі з оунівськими бандами.

ЗДОЛБУНІВ

долбунів — місто районного підпорядкування (з 1939 року), центр району. Розташований за 12 км від Ровно, залізнична станція. Населення — 21,7 тис. чоловік.

На території Здолбунова виявлено поселення доби ранньої бронзи, а на околиці — ранньослов'янський могильник зарубинецької культури[1].

Здолбунів (Долбунів) вперше згадується 1497 року в акті, за яким великий князь литовський Олександр дарував князеві К. Острозькому разом з іншими населеними пунктами й село Долбунів[2]. Назва Здолбунів відома з 1629 року[3].

[1] Археологічні пам'ятки Української РСР. (Короткий список). К., 1966, стор. 281, 286.
[2] Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. 1, стор. 113.
[3] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 122.

Місцеві феодали часто ворогували між собою. Міжусобна боротьба завдавала великих збитків населенню. 1565 року здовбицький урядник вчинив напад на села феодала О. Ласького. Селян було побито, пограбовано їхню худобу. Щоб помститися за це, слуги О. Ласького потравили посіви, захопили Здолбунівський маєток. Цього ж року селяни Здовбицької волості, до якої входив Здолбунів, зазнали ще одного збройного нападу — ровенського й богдашівського урядників[1].

Після Люблінської унії 1569 року Здолбунів потрапив під владу шляхетської Польщі. Село входило до Луцького повіту. В 1570 році в ньому налічувалося 9 димів. Населення займалось землеробством. У 1618 і 1619 роках воно дуже потерпіло від нападів татарських орд.

У роки визвольної війни 1648—1654 рр. в районі Здолбунова відбулися селянські виступи проти місцевих феодалів.

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Здолбунів відійшов до Волинського намісництва, а згодом до Волинської губернії. 1798 року в селі налічувався 51 двір, проживало 276 чоловік, у т. ч. 167 кріпаків[2]. У 1821 році князь С. Любомирський, власник Здолбунова, продав його купцям Кружиніним. Вони розширили господарство маєтку, збудували млин.

За реформою 1861 року для селян було виділено 489 десятин землі, в середньому по 11 десятин орної землі на двір. Земля обійшлася їм вдвічі дорожче, ніж коштувала.

Скасування кріпацтва прискорило розвиток капіталістичних відносин у Здолбунові. У червні 1873 року закінчено будівництво залізниці Київ—Брест, яка пролягла через Здолбунів. Згодом місто сполучили з Радзивиловом і Сарнами, побудували станцію і паровозне депо. В ці роки було визначено високі якості здолбунівської крейди і можливість її використання як основної сировини для виробництва цементу. На це звернули увагу брати Єлінеки, чехи за національністю. 1884 року вони побудували невеличкий цементний завод. Устаткування цього підприємства складалося з п'яти жорен кінської тяги, такої ж кількості печей опалювання (ковпаків) та складу для сушіння коржиків з глини і крейди. Всі процеси виконувалися вручну. За добу тут виробляли 20—25 бочок цементу[3]. Робочий день становив спочатку 9, а згодом — 10—11 годин. За тяжку фізичну працю чоловікам платили в день 20—30 копійок, жінкам і підліткам — 10 копійок[4].

Для залучення додаткових капіталів власники заводу створили в 1889 році компанію «Єлінек і К°», яка забезпечила розширення заводу, обладнала його більш досконалими механізмами. Випуск цементу досяг 90 тонн на добу. Зросла й кількість робітників. Наприкінці 90-х років XX ст. на Здолбунівському цементному заводі працювало 200 чоловік. У 1899 році було засновано ливарно-механічний завод.

Почала розвиватися торгівля. В Здолбунові працювали крамниці, трактири, відбувалися ярмарки. За даними перепису 1897 року, в Здолбунові проживало 4692 чоловіка.

Здолбунівський цементний завод у 1910 році придбало акціонерне товариство «Волинь». Підприємство реконструювали. Чисельність робітників на заводі зросла до 300 чоловік.

Крім цементного заводу та залізничної станції, в ці роки в Здолбунові працювали приватні паркетна фабрика, ливарно-механічний завод та 2 млини. Але це були підприємства напівкустарного типу з незначним числом робітників[5].

У 1903 році Здолбунів віднесено до категорії заштатних міст. На центральній вулиці, що йшла від вокзалу, проклали тротуар, встановили газове освітлення. За

---

[1] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 750.
[2] ЦДІА СРСР, ф. 1350, оп. 312, спр. 71, арк. 5.
[3] Здолбуновский цементно-шиферный комбинат. К., 1968, стор. 6.
[4] Ровенський обласний краєзнавчий музей, фонди, інв. № 18.
[5] Памятная книжка Волынской губернии на 1913 год, стор. 329—331.

даними на 1912 рік, на цементному заводі працювала лікарня. В 1908—1911 рр. у місті налічувалося до 10 тис. жителів[1].

Початок XX ст. був для Здолбунова періодом розгортання організованої боротьби трудящих проти експлуататорів. В авангарді революційного руху йшли робітники цементного заводу й залізничники. Уже в перших своїх виступах наприкінці XIX — початку XX ст. вони вимагали скасування штрафів, скорочення робочого дня, підвищення заробітної плати, поліпшення умов праці.

Боротьбою трудящих міста керувала група РСДРП, створена 1900 року. До неї увійшло 14 чоловік. Члени групи підтримували тісний зв'язок з робітниками усіх підприємств, друкували на гектографі революційні листівки й розповсюджували їх серед місцевого населення. Здолбунівські соціал-демократи підтримували тісні стосунки з комітетами РСДРП Варшави, Києва, Харкова[2], з Московським, Поліським, Житомирським комітетами РСДРП[3], розповсюджували марксистську літературу. Особливою популярністю серед робітників, а також мешканців навколишніх сіл користувалась ленінська «Искра», яка надходила в Здолбунів залізницею з-за кордону[4]. У травні 1902 року Здолбунівська соціал-демократична група організувала страйк робітників цементного заводу і залізничних майстерень. Страйкарі вимагали встановлення 8-годинного робочого дня, поліпшення умов праці, політичних свобод, підвищення заробітної плати, закликали до боротьби з самодержавством. Страйк тривав 9 днів. Підприємці змушені були задовольнити деякі вимоги. Страйком відповіли робітники міста на кривавий злочин царя — розстріл 9 січня 1905 року мирної демонстрації у Петербурзі.

Активну участь взяли трудящі у Жовтневому всеросійському політичному страйку. На заклик більшовиків 13 жовтня 1905 року першими припинили роботу залізничники. З червоним прапором і піснею «Вы жертвою пали...» вони попрямували до центру міста. Тут до них приєдналися робітники цементного заводу. Слідом за залізничниками й цементниками застрайкували трудящі млинів та ливарно-механічного заводу. Рух поїздів на лініях Здолбунів — Дубровиця, Здолбунів — Радзивилів було припинено. Для керівництва страйком, у якому взяло участь близько 2 тис. робітників, був обраний комітет у складі 5 чоловік. Революційно настроєні робітники вимагали встановлення 8-годинного робочого дня, підвищення заробітної плати, політичних прав. Страйк тривав майже два тижні. Підприємцям вдалося придушити його лише тоді, коли прибули три роти солдатів[5]. Війська жорстоко розправилися з страйкуючими. Понад 100 робітників було заарештовано і кинуто до в'язниці[6]. Проте в грудні 1905 року на залізничній станції знову відбувся страйк, який тривав 9 днів. Поступово царському уряду вдалося оволодіти становищем. Наприкінці 1906 року Здолбунівську соціал-демократичну групу було розгромлено, більшість її членів заарештовано і відправлено на заслання. Власті розправились і з робітниками, які брали участь у революційних подіях.

В період нового революційного піднесення трудящі Здолбунова піднімаються на боротьбу з експлуататорами. У квітні 1910 року група жителів міста вчинила напад на поліцейських. В цьому ж році виступ селян на здолбунівському ярмарку перейшов у збройну сутичку з поліцією[7]. У липні 1913 року відбувся організований страйк слюсарів цементного заводу. Вони вимагали поліпшення умов праці, підвищення заробітної плати. Ці вимоги підтримали дводенним страйком всі робітники цементного заводу[8].

---

[1] Вся Россия. 1911—1912 год, т. 1. К., 1913, стор. 34.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 4149, оп. 1, спр. 22, арк. 1—2.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1335, оп. 1, спр. 280, арк. 91—92.
[4] Р. Оксенюк. Нариси історії Волині, стор. 35.
[5] Житомирський облдержархів, ф. 317, оп. 1, спр. 956, арк. 408—409.
[6] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 278, оп. 1, спр. 31, арк. 107.
[7] Там же, ф. 317, оп. 1, спр. 5285, арк. 1—4.
[8] Там же, спр. 2510, арк. 362; ф. 442, оп. 643, спр. 4, арк. 266; ф. 1335, оп. 1, спр. 1546, арк. 16—18.

Як і в минулі роки, боротьбою трудящих керувала група РСДРП, яка в 1911 році відновила свою діяльність. Могутньою зброєю більшовиків для зміцнення своїх організацій і завоювання впливу серед робітників у ті роки була газета «Правда».

1877 року в Здолбунові відкрили однокласне залізничне училище. Навчання в ньому здійснювалось за рахунок управління Південно-Західної залізниці. В 1886 році училище реорганізували у двокласне. 1884 року в громадському будинку відкрили двокласну школу. На утримання школи, в якій навчалося 25 хлопчиків і дві дівчинки, громада виділяла 137 крб. на рік. У 1905 році почала працювати церковнопарафіяльна школа, а в 1907 році відкрився громадський клуб.

В роки першої світової війни на території Волинської губернії проходив Південно-Західний фронт. Війна принесла населенню розорення, безробіття. Частину устаткування цементного заводу вивезли в глиб Росії. Позбулася праці значна кількість робітників.

Хоч у прифронтовій смузі запровадили воєнний режим, виступи робітників не припинялись. Значного розмаху вони набули наприкінці 1916 — на початку 1917 років. У другій половині січня 1917 року застрайкували залізничники. Їх виступ проходив під лозунгами «Геть царя і його уряд!», «Геть імперіалістичну війну!»[1].

Звістка про перемогу Лютневої буржуазно-демократичної революції у Петрограді дійшла до Здолбунова 3 березня. Робітники міста припинили роботу, влаштовували мітинги, збори. Важливе значення в політичному вихованні робітників мали зв'язки здолбунівських більшовиків з київськими більшовиками. В той час з Києва у Здолбунів надходило 150 примірників газети «Голос социал-демократа», третина яких розповсюджувалась у навколишніх селах. У квітні 1917 року в Здолбунові утворилася Рада робітничих і солдатських депутатів.

З перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції боротьба здолбунівських робітників за владу Рад набула нових форм. Більшовики міста організували загін повстанців з робітників і селян навколишніх сіл, на чолі якого став Д. Кримський — робітник паровозного депо. Загін розгорнув боротьбу проти Центральної ради. 15 січня 1918 року частини Туркестанського корпусу разом з загоном повстанців розгромили на станції прибулі туди війська Центральної ради, захопили багато зброї і боєприпасів. За кілька днів до Здолбунова вдерлися петлюрівці. А 25 січня Здолбунівський повстанський загін разом з Ровенським червоногвардійським загоном вигнав їх звідси. У Здолбунові було створено ревком.

Однак у лютому 1918 року місто окупували австро-німецькі війська. Комуністи пішли в підпілля. Вони розгорнули боротьбу з окупантами й буржуазно-націоналістичними бандами, готували маси до збройного виступу. Здолбунівці були одними з ініціаторів Всеукраїнського страйку залізничників, який розпочався 15 липня 1918 року і тривав більше місяця. Під керівництвом більшовиків Ровенської та Здолбунівської підпільних організацій було створено страйковий комітет, який захопив телеграф і встановив зв'язок з іншими залізничними вузлами, закликаючи їх до страйку. Страйк сприяв згуртуванню робітників навколо більшовиків у боротьбі з німецькими окупантами і внутрішньою контрреволюцією. Після краху німецької окупації місто у грудні 1918 року захопили петлюрівці.

Пограбування населення, примусова мобілізація чоловіків до петлюрівського війська викликали обурення трудящих, вони сотнями йшли в повстанські загони, які зосереджувалися в селах Орестові, П'ятигорах, Здовбиці. Для координації дій партизанських загонів, які діяли в районі Ровно, Здолбунова, Дубна, в місті наприкінці квітня 1919 року було проведено нелегальний з'їзд ревкомів. Основні зусилля повстанців у 1919 році спрямовувалися проти петлюрівських банд. 27 травня близько 6 тис. повстанців разом з Таращанською і Новгород-Сіверською бригадами визволили місто. На залізничній станції було захоплено 70 гармат і 5 бронепоїздів ворога.

---

[1] Р. Оксенюк. Нариси історії Волині, стор. 68.

Організація робітників на боротьбу з ворогом, відновлення Радянської влади сприяли піднесенню авторитету більшовиків серед трудящих. Влітку 1919 року в Здолбунові вже діяли 2 партійні осередки — міський і залізничний. У серпні утворилася міська комсомольська організація. Відновив свою роботу ревком.

Проте Радянська влада проіснувала в місті недовго. Під тиском переважаючих військ буржуазно-поміщицької Польщі Червона Армія в серпні 1919 року залишила Здолбунів. Трудящі міста не мирились з новим поневоленням. Вони чинили опір окупаційним властям, саботували їх заходи.

4 липня 1920 року Перша Кінна армія під командуванням С. М. Будьонного і К. Є. Ворошилова визволила Здолбунів[1]. Лави визволителів поповнили 50 мешканців міста. Першого дня після визволення було створено Здолбунівський районний залізничний ревком, політична й адміністративна влада якого поширювалася на залізниці від Здолбунова до Шепетівки, Ровно, Ківерців, Луцька, Радзивилова та Кременця. З 16 липня почав діяти міський ревком. При ньому стали утворюватись партійні осередки. Для організації профспілок на залізничній станції 31 серпня було утворено оргбюро. Ревком розгорнув активну діяльність, спрямовану на відбудову підприємств і залізничного транспорту. 31 липня відбувся перший комуністичний суботник, в якому взяло участь 150 чоловік. За 2 години вони навантажили у вагони 16 тис. пудів вугілля.

Проте натхненна, творча праця трудящих Здолбунова була нетривалою. У вересні 1920 року Здолбунів окупували війська буржуазно-поміщицької Польщі.

В період панування буржуазно-поміщицької Польщі (1920—1939 pp.) Здолбунів залишався типовим провінціальним містечком. Він входив до складу Острозького повіту, а в 1924 році став повітовим центром Волинського воєводства. В 20-і роки Здолбунів, як і всі західноукраїнські міста, переживав економічний занепад. Зовсім не працювали цементний завод та інші підприємства. Політика великодержавного шовінізму ще більше погіршила становище трудящих. Як повідомляла в 1921 році газета «Наша правда» (орган Комуністичної партії Східної Галичини), за наказом властей було проведено масове звільнення робітників української національності. Зокрема, в Ровно і Здолбунові позбулися роботи близько 80 проц. українців-залізничників, при цьому не враховувалось навіть те, що більшість з них усе життя працювала на залізниці[2]. Для одержання роботи жителям некатолицького віросповідання пропонувалося прийняти католицизм. Тимчасові робітники не зараховувались у штат, їх позбавляли відпусток та інших видів соціального забезпечення, якими користувались штатні робітники. Через безробіття жителі, особливо українці, залишали місто.

Тяжке соціальне й економічне становище трудящих стало причиною страйків. У травні 1922 року страйкували робітники залізничної станції, у 1924 році — будівельники міста. У травні 1926 року вибухнув страйк серед робітників залізничних майстерень та будівельників. У 1927—1928 pp. страйковим рухом були охоплені всі підприємства Здолбунівського повіту. Виступи робітників набрали такої сили, що властям довелося йти не лише на економічні, але й на деякі політичні поступки. Зокрема, в Здолбунові у 1925 році дозволили відкрити книгарню «Відбудова», яка мала в продажу твори прогресивних письменників.

Серед політичних вимог робітники на своїх масових зборах висували на перший план вимогу про возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Керівником і організатором масового руху трудящих була Комуністична партія Західної України, осередки якої виникли в Здолбунові в 20-х роках[3].

У наступні роки боротьба трудящих проти політичного й економічного гноблення набула ще більшого розмаху. В жовтні 1932 року начальник відділу без-

[1] ЦДАРА, ф. 7672, оп. 1, спр. 34, арк. 145.
[2] За волю народну, стор. 16, 17.
[3] АІІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 263, арк. 15—16.

пеки Волинської губернії звернувся до міністра внутрішніх справ у Варшаві з проханням збільшити чисельність поліції на Волині, в тому числі у Здолбунові[1]. Щоб відвернути загрозу революції, уряд зміцнював вплив релігії на трудящі маси. У місті було дві церкви, дві синагоги, костьол. 1939 року місцеві власті затіяли будівництво ще одного костьолу.

Дорого коштувало лікування. Так, за пораду в домі лікаря вдень треба було заплатити 5, вночі — 8 злотих, за лікарську пораду в домі хворого — 8—12 злотих, за хірургічну пов'язку — 5, операційне втручання при пологах — 50 злотих; за лікарський нагляд під час нормальних пологів протягом трьох годин — 20 злотих. У той же час тижневий заробіток робітника становив від 10 до 20 злотих.

Поряд з соціальним і економічним трудящі Здолбунова зазнавали національного гноблення. Буржуазно-поміщицький уряд проводив політику полонізації українців. В школах міста навчання здійснювалося переважно польською мовою. В 1928—1929 рр. працювали гімназія, дві семикласні, три чотирикласні, дві початкові та реміснича школи[2]. Плата за навчання була великою, зокрема в гімназії — 30 злотих на місяць. У 1931 році поза школою лишалося 630 дітей[3].

Мрії західноукраїнського населення про возз'єднання з Радянською Україною здійснились у 1939 році. 17 вересня жителі міста Здолбунова радісно зустрічали бійців і командирів 45-ї стрілецької дивізії Червоної Армії.

Зразу ж після визволення було створено повітове тимчасове управління, до складу якого ввійшли представники робітників, трудового селянства, прогресивної інтелігенції та представники Червоної Армії. Головою управління став робітник М. В. Калашников, секретарем — вчитель О. І. Леонов. Тимчасове управління здійснило націоналізацію промисловості, торгівлі. На підприємствах були створені робітничі комітети, встановлено 8-годинний робочий день, збільшено зарплату. 10 жовтня вийшов з друку перший номер повітової газети «Нове життя». У грудні 1939 року створено Здолбунівський райком партії і райвиконком, а в лютому 1940 року — міську Раду. Здолбунів став районним центром. Водночас на підприємствах і в організаціях утворилися комсомольські організації. 27 травня 1940 року в центрі міста встановлено бронзовий пам'ятник В. І. Леніну.

У грудні 1940 року відбулися вибори до міської Ради депутатів трудящих. До її складу ввійшло 35 чоловік, у т. ч. 12 жінок.

Почало налагоджуватися господарство, було ліквідовано безробіття. У вересні 1939 року на роботу в депо Здолбунівського залізничного вузла прийняли близько 100 чоловік, відкрилися курси підготовки жінок для роботи помічниками машиністів, кондукторами, стрілочниками. На початку 1940 року на цементному заводі, який став до ладу за місяць після визволення, налічувалося понад 400 робітників[4]. Підприємство було реконструйоване і переведене на тризмінну роботу.

Великих зусиль трудящих потребувала реконструкція залізниці. Залізничні колії, прокладені в 1912—1914 рр., були зношені на 45—50 проц., в аварійному стані лишалася значна кількість мостів, деякі з них не ремонтувалися з часів імперіалістичної війни. Залізниця використовувалась головним чином для пасажирських перевезень, вантажні перевозки мали другорядне значення. Довжина станційних колій не перевищувала 300—700 метрів, тому тут не могли курсувати великовагові поїзди. Паровозний парк складався з локомотивів випуску 1906—1910 рр., завезених з Німеччини. Станція не мала надійного зв'язку. За короткий час трудящі міста разом з червоноармійцями та кваліфікованими спеціалістами, присланими на Ровенщину з різних залізниць СРСР, відремонтували мости, зруйновані колії, налагодили нормальний рух поїздів, почали перебудову вузької колії на широку. Було створено Здолбунівський відділок залізниці.

[1] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 9, спр. 709.
[2] Ровенський облдержархів, ф. 203, оп. 2, спр. 286, арк. 4.
[3] Журн. «Західна Україна», 1932, № 1, стор. 42.
[4] Газ. «Червоний прапор», 4 лютого 1940 р.

У місті розгорнулось масове соціалістичне змагання за дострокове виконання планів. Колектив цементного заводу виконав план четвертого кварталу 1940 року на 130 проц., за рік було вироблено 85 тис. тонн цементу[1]. Патріотичний рух на підприємстві очолювали 212 стахановців і 151 ударник праці. Робітники добились не тільки перевиконання планів, а й зниження собівартості цементу на 12 проц. проти планової[2]. Марки цементу підвищились до 600 проти 400 в 1938 році. Здолбунівський ливарно-механічний завод за 7 місяців 1940 року виробив 47,7 тонни литва проти 28,7 тонни за такий же період у 1938 році[3].

Все населення користувалося безплатним медичним обслуговуванням, в районному центрі працювало 19 державних і кооперативних магазинів.

Були відкриті школи, викладання в яких провадилося рідною мовою. Працювали гуртки ліквідації неписьменності.

На підприємствах міста виникли професійні спілки. За часів панської Польщі діяли окремі організації кочегарів, стрілочників, машиністів, мостовиків тощо, які створювались за національним принципом: окремо поляки, окремо українці і т. д. Профспілки тоді об'єднували 5—9 проц. робітників. Створені єдині профспілкові організації об'єднали робітників усіх національностей.

Мирну творчу працю трудящих Здолбунова у 1941 році перервав напад німецько-фашистських військ на СРСР. Багато жителів були мобілізовані або пішли добровольцями в Червону Армію. Для подання допомоги військовим частинам у боротьбі з німецькими десантниками і для оборони вокзалу та інших важливих об'єктів від повітряних нальотів з числа працівників міліції і робітників міста створили збройний загін у складі 75 чоловік.

30 червня по шляху з боку села Здовбиці з'явилась перша група німецьких розвідників-мотоциклістів. Захисники міста зустріли їх рушнично-кулеметним вогнем. Гітлерівці підтягли війська і почали артилерійський обстріл міста. 1 липня в Здолбунів увірвались фашистські танки. Місто було окуповане.

З першого дня окупації фашисти по-звірячому розправлялися з населенням за найменшу непокору. Так, жителя міста В. Фіщука розстріляли лише за те, що він відмовився віддати німцю велосипед. Іншого жителя повісили на базарній площі. В людей стріляли без попередження.

Проте трудящі міста не покорилися, не стали на коліна перед гітлерівцями. Вони відмовлялися працювати на ворога, допомагали переховуватись тим, кого переслідували фашисти, вели боротьбу з ворогами, перебуваючи в партизанських загонах і підпільних групах.

Активно діяла в Здолбунові підпільна група, створена наприкінці 1942 року. Її очолив Д. М. Красноголовець, працівник станції Здолбунів, присланий сюди в 1939 році з Києва. Підпільникам допомагали жителі міста Д. С. Скородинський, М. В. Шмерега, І. М. Шаргун, І. Гроуда, В. Палічка та ін.[4]. Група підтримувала зв'язок з розвідниками загону Д. М. Медведєва М. Т. Приходьком та М. Я. Гнидюком. Виконуючи завдання щодо організації диверсій на Здолбунівському залізничному вузлі, підпільники міста сипали пісок у букси, виводили з ладу паровози[5]. В результаті пропускна спроможність залізничної лінії Здолбунів—Шепетівка в період окупації зменшилась більш як наполовину. Підпільники вели також розвідувальну роботу. Цінні дані про рух і вантажі поїздів вони регулярно надсилали в загін Д. М. Медведєва.

Уродженець Здолбунова М. Т. Приходько до війни працював на залізниці робітником. Після нападу німецько-фашистських військ на Країну Рад він займався евакуацією цінних вантажів у глиб країни, потім евакуювався у Пензу. В серпні

---

[1] М. Зобенко. Працюємо по-комуністичному. Львів, 1964, стор. 5.
[2] Газ. «Червоний прапор», 10 січня 1941 р.
[3] Радянська Ровенщина, стор. 25.
[4] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 88, арк. 10—11.
[5] М. Гнидюк. Про що дзвеніли рейки. К., 1968, стор. 105—108, 204.

1942 року його направили через лінію фронту в партизанський загін Д. М. Медведєва. Як розвідник загону М. Т. Приходько підтримував зв'язок з підпільниками Ровно й Здолбунова, організовував там явочні квартири, разом з легендарним розвідником М. І. Кузнецовим виконував важливі доручення командування. 22 лютого 1943 року, пробираючись до Ровно, він поблизу села Осади Креховецької (нині село Нова Українка) потрапив у засаду і загинув у нерівному бою з фашистами. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 грудня 1943 року М. Т. Приходьку присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В 1962 році, вшановуючи пам'ять безстрашного месника, в Здолбунові встановили пам'ятник М. Т. Приходьку, а в селі Новій Українці, на місці загибелі героя,— обеліск. Його ім'ям названо одну з вулиць у місті Здолбунові і школу № 1, де колись учився герой. В школі відкрито музей М. Т. Приходька.

У Здолбунові активно діяли також члени Ровенської підпільної групи, очолюваної П. М. Мирющенком[1]. Жителі міста І. Г. Сапронюк, В. Г. Гуменюк, В. А. Геспер та інші вели збройну боротьбу з окупантами в складі партизанського з'єднання А. З. Одухи. Чимало мужніх патріотів загинуло в боротьбі з гітлерівськими загарбниками. Своїми діями безстрашні партизани й підпільники наблизили час визволення радянського народу від німецької окупації.

2 лютого 1944 року частини стрілецьких дивізій 149-ї (командир полковник А. А. Орлов), 112-ї (командир полковник О. В. Гладков), 287-ї (командир генерал-майор І. Н. Панкратов) 13-ї армії 1-го Українського фронту визволили Здолбунів від фашистських загарбників[2]. 901 житель міста брав участь у Великій Вітчизняній війні, з них 395 загинуло в боях з ворогом. Трудящі міста свято бережуть пам'ять про тих, хто загинув у боротьбі з німецько-фашистськими ордами. Воїнам Червоної Армії і партизанам, що полягли в боях за визволення Здолбунова, односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни, споруджено пам'ятник, де не згасає вогонь і не в'януть квіти. Вони символізують вічно живу пам'ять вдячних жителів міста.

Окупанти зруйнували цементний завод, міську електростанцію, спалили залізничний вокзал, а також значну кількість жилих будинків і культурно-побутових приміщень. За період окупації гітлерівці розстріляли 6 тис. мешканців міста. Місцем розправи над мирними радянськими людьми гітлерівці обрали кар'єри цементного заводу. Тут вони розстріляли 4300 чоловік, а в селі Старомильську біля кладовища — 1700 чоловік[3].

З перших днів визволення відновили свою роботу райвиконком, районні партійна і комсомольська організації. У створених 23 партійних організаціях підприємств і установ налічувалось 150 комуністів. Найбільшими серед них були парторганізації паровозного й вагонного депо.

З подвоєною енергією працювали трудящі міста. Уже в перші місяці після визволення відбудовано міську та залізничну електростанції, залізничний вокзал. Успішно велись роботи на відбудові і розширенні промислових підприємств міста. З різних кінців неосяжного Радянського Союзу надходили устаткування, будівельні матеріали.

Пам'ятник Герою Радянського Союзу М. Т. Приходьку, м. Здолбунів. 1970 р.

[1] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 84, арк. 7.
[2] И. М. Белкин. 13-я армия в Луцко-Ровенской операции 1944 г., стор. 115.
[3] Ровенський облпартархів, ф. 4054, оп. 1, спр. 37, арк. 4.

Активну участь у відбудовних роботах міста брали комсомольці. Лише на відбудові цементного заводу молодь міста провела 16 комсомольських недільників. Комсомольці-залізничники ремонтували депо, електростанцію, паровозний обертовий круг.

У червні 1945 року колектив Здолбунівського цементного заводу випустив перші 600 тонн цементу. Цінний будівельний матеріал надіслали до Києва для відбудови Хрещатика. 2124,3 тис. штук цегли дав тоді цегельний завод.

Виробничі колективи не обмежувались лише відбудовою промислових підприємств. Вони дбали також про їх розширення і реконструкцію. Це дало можливість, зокрема на цементному заводі, вже у 1946 році не тільки перевершити довоєнний рівень, але й почати випуск цементу марки 500. Було реконструйовано й обладнано новим устаткуванням невелику майстерню для ремонту сільськогосподарських машин (виникла на базі націоналізованої у 1939 році механічної майстерні). В 1954 році її перетворено в міжрайонну майстерню для ремонту сільськогосподарських машин.

На промислових підприємствах стали краще використовувати техніку, місцеву сировину. В 1950 році колектив Здолбунівського цементного заводу завдяки кращому використанню резервів виконав виробничу програму на 110,3 проц., зайнявши третє місце у всесоюзному соціалістичному змаганні цементних заводів. Багато робітників за роки першої післявоєнної п'ятирічки виконали по 6—8 норм, а знатний токар Здолбунівського вагонного депо В. О. Александров — 15 річних норм[1].

1944 року в місті, в приватному будинку, відкрили лікарню. Згодом були збудовані залізнична лікарня і дитячі ясла.

Запрацювали школи — середні № 1 і № 5 та дві семирічні. Було відкрито клуб залізничників.

У 50—60-х роках швидкими темпами зростала промисловість Здолбунова. У 1952 році за 4 км від міста почалося будівництво нового цементного заводу № 2 (Новоздолбунівського). Одночасно будувалося й селище цементників, яке нині називається Новоздолбуновом. Перші дві технологічні лінії завершено через 4 роки, у вересні 1957 року стала до ладу третя лінія. Підприємство поступово нарощувало виробничі потужності. У 1961 році було завершено будівництво й пущено в експлуатацію четверту і п'яту технологічні лінії. За допомогою наукових працівників Українського науково-дослідного інституту зварювання ім. Є. О. Патона їх обладнали новими обертовими печами потужністю 820 тис. тонн цементу на рік. У наступні роки введено в дію ще дві технологічні лінії, а також завод азбесто-цементних виробів, який споруджувався при Новоздолбунівському цементному заводі. В 1963 році обидва цементні, а також завод цементно-азбестових виробів об'єдналися у Здолбунівський цементно-шиферний комбінат. Сучасний Здолбунівський цементно-шиферний комбінат — одне з найбільших підприємств промисловості будівельних матеріалів УРСР. У 1969 році комбінат дав країні 2120 тис. тонн цементу і 155 млн. умовних плиток шиферу. Тепер тут виробляють щороку цементу вдвічі більше, ніж усі цементні заводи дореволюційної Росії разом узяті.

Славу місту своєю працею здобувають не лише цементники. У Здолбунові працюють 12 промислових підприємств, 5 будівельних організацій і 5 великих транспортних підприємств. Серед них важливе місце належить авторемонтному заводу. Створений у 1959 році, він швидко нарощував обсяг робіт. За роки семирічки потужність заводу зросла в 13 разів. 1969 року колектив підприємства відремонтував 1,5 тис. автомашин і виготовив 1,3 тис. тонн чавунного литва. Значним досягненням працівників авторемзаводу стало освоєння випуску водопровідної арматури. Не припиняючи виробництва, колектив здійснює реконструкцію підприємства. Завершення її, а також пуск ще одного виробничого корпусу дозволять збільшити потужність авторемзаводу в три рази.

[1] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 3, спр. 1, арк. 51.

З 1957 року в Здолбунові працює підприємство «Південукрцемремонт», де виготовляють нестандартне обладнання для цементних заводів півдня України і Молдавії. За 12 років його роботи випуск продукції зріс у 7 разів. 1969 року підприємство поставило для цементних заводів різноманітне обладнання на суму понад 3,5 млн. крб. У 1972 році «Південукрцемремонт» приступив до створення ремонтної бази для виготовлення і лагодження нестандартного устаткування для цементних заводів України.

Новий напрям у розвитку промисловості місто дістало в 1964 році, коли було пущено завод пластмасових виробів культурно-побутового призначення. Підприємство оснащене сучасною високопродуктивною технікою, обсяг виробництва продукції у 1969 році досяг 2441 тис. крб. на рік. У 1972 році підприємства міста випустили більш як на 60 млн. крб. різної продукції.

Сучасний Здолбунів — важливий залізничний вузол Львівської залізниці. Він має чотири напрямки руху поїздів: на Львів, Київ, Лунінець і Ковель. Залізничну станцію обслуговують вагонне й локомотивне депо, дистанція сигналізації і зв'язку, електропідстанція та інші підприємства. За післявоєнні роки обсяг перевезень вантажів зріс більш як у 18 разів. У цьому важливу роль відіграв перехід усіх напрямків на тепловозну, а в 1965 році ліній Здолбунів — Київ і Здолбунів — Львів — на електротягу. Причому вже в 1968 році 78 проц. вантажів припадало на електровози і тепловози.

У докорінних змінах, які відбулися в промисловості і на транспорті Здолбунова, велика заслуга працьовитої армії будівельників. За короткий час вони не тільки побудували й пустили багато сучасних промислових підприємств, але й створили міцну будівельну базу. Нині в місті працюють великі заводи залізобетонних конструкцій, залізобетонних виробів та цегельний завод. У 1969 році ці підприємства дали будовам понад 55 тис. кубометрів залізобетону і 240 млн. штук цегли.

Розквіт Здолбунова — яскравий приклад турботи Комуністичної партії і Радянського уряду про розвиток відсталих у минулому міст і сіл західних областей України. Лише з 1950 по 1967 рік державні капіталовкладення на розвиток промисловості й транспорту міста становили 40 млн. карбованців.

Змінилось обличчя міста. Великі кількісні і якісні зміни сталися у виробничих колективах. Вони виросли й зміцніли, примножили свої славні трудові традиції, виховали сотні передовиків і досвідчених керівників виробництва. Від 300 робітників у 1945 році до 2300 чоловік у 1970 році зріс колектив цементно-шиферного комбінату. Тут нині працюють близько 200 дипломованих інженерів і техніків. 380 комуністів налічується в партійній організації комбінату. Своїм особистим прикладом вони впливають на весь колектив, добиваються загального творчого піднесення. Комуніст Є. Л. Головерса, який пройшов трудову школу від транспортувальника клінкеру до машиніста обертової печі, відмінник соціалістичного змагання, ударник комуністичної праці довів коефіцієнт використання печі до 92 проц., одержуючи 51,2 тонни високоякісного клінкеру на годину. 1970 року йому присвоєно почесне звання Героя Соціалістичної Праці. Один з перших у країні освоїв проектну потужність 170-метрової обертової печі В. П. Лесько. На його особистому рахунку сотні тонн надпланового клінкеру. Він ударник комуністичної праці, кавалер ордена «Знак Пошани», двічі обирався депутатом Верховної Ради УРСР.

Славною традицією міста, змістом роботи кожного колективу, трудівника стало прагнення виробничими успіхами відзначати знаменні події в житті радянського народу. Великими трудовими перемогами зустріли трудящі Здолбунова 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Машиністи локомотивного депо за 9 місяців 1967 року внесли в ювілейний фонд зекономлених 7 млн. квт.-год. електроенергії, близько 400 тонн дизельного і 100 тонн твердого палива загальною вартістю 100 тис. крб. Першість у соціалістичному змаганні завоювала колона електровозів, очолювана машиністом-інструктором О. О. Редченком. Рішенням колегії Міністерства шляхів сполучення СРСР локомотивне депо було занесено до Книги пошани.

Здолбунівські залізничники допомагають трудящим братніх соціалістичних країн, передають їм свій досвід. Вони, зокрема, підтримують тісні дружні зв'язки з залізничниками міста Кошіце ЧССР. 19 грудня 1967 року за достроковий і високоякісний ремонт тепловозів групу здолбунівських залізничників, у т. ч. Е. А. Сердюка, Б. К. Баніту, В. М. Шеманського та інших, нагороджено значком «Почесний залізничник ЧССР».

1967 рік був особливим і для цементників. Включившись у соціалістичне змагання за гідну зустріч 50-річчя Великого Жовтня, вони добились видатних успіхів. У цьому році цементно-шиферний комбінат дав понад план 18 тис. тонн цементу і 4 млн. умовних плиток шиферу. За досягнуті показники комбінат було нагороджено пам'ятним Червоним прапором ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС.

Про майстерність робітників комбінату знають не тільки в нашій країні, але й далеко за її межами. Спеціалісти Здолбунівського цементно-шиферного комбінату беруть участь у налагодженні й пуску технологічних ліній на цементному заводі, який будується в Республіці Малі.

Творчу ініціативу виявили виробничі колективи підприємств міста у виконанні накреслень XXIII з'їзду партії. Вже в 1967 році більшість підприємств перейшла на нову систему господарювання. З цією метою на підприємствах створено 12 рад і 36 творчих груп впровадження наукової організації праці, які об'єднують понад 260 чоловік. Запровадження наукової організації праці тільки в 1967 році дало економічний ефект 128,3 тис. крб. На підприємстві «Південукрцемремонт», де діє рада з 7 творчих груп, завдяки переходу на нові прогресивні форми організації праці було скорочено на дві доби ремонт обладнання на обертових печах.

У боротьбі за високі економічні показники підприємств робітники, інженерно-технічні працівники розробили і впровадили у виробництво ряд раціоналізаторських пропозицій. Зокрема, група інженерів і робітників цементно-шиферного комбінату разом з працівниками інституту «Південгіпроцемент» спроектувала і вперше в Радянському Союзі здійснила гідротранспортування висококонцентрованого сировинного шламу на відстань 3,5 км. За розробку нової системи гідротранспортування колектив комбінату нагороджено дипломом другого ступеня ВДНГ[1]. Однак проблему доставки сировини ще не було вирішено. Для перевозки сировини до побудованого поруч з кар'єром відділення кописток щодоби використовувалось 45 автомашин. 1966 року за пропозицією інженера Ю. Д. Кирилова впровадили пересувну установку (комбайн) для приготування шламу в забої кар'єру і дальшої його подачі в сировинне відділення. Потреба в автомашинах відпала. Економічний ефект від впровадження нового комбайна становить 400 тис. крб. на рік.

З великим натхненням працювали трудівники Здолбунова в ленінському ювілейному році. Трудящі міста, включившись у всенародне змагання на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, добилися чималих творчих успіхів. Бригада комуністичної праці авторемонтного заводу, керована Г. І. Головком, виконала виробничий план 1968 року на 120 проц., 1969 — на 125 проц., а план першого кварталу 1970 року — на 127 проц. Колектив комуністичної праці цементно-шиферного комбінату в ході ленінської трудової вахти виробив понад план 332 тис. тонн цементу та 11 020 тис. штук умовних плиток шиферу, а 22 квітня працював на зекономленому паливі. За успіхи, досягнуті в соціалістичному змаганні на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, колектив комбінату удостоєний Ленінської ювілейної почесної грамоти ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС.

Добрих успіхів досягли цементники у виконанні восьмої п'ятирічки. План виробництва цементу виконано 4, а виробництва шиферу — 24 листопада 1970 року. Указом Президії Верховної Ради СРСР Здолбунівський цементно-шифер-

---

[1] Здолбуновский цементно-шиферный комбинат. К., 1967, стор. 25—26.

ний комбінат ім. 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції нагороджено орденом Жовтневої Революції.

Самовіддано працюють трудящі міста над виконанням планів дев'ятої п'ятирічки. У 1972 році колектив цементно-шиферного комбінату за виробничі досягнення, здобуті у всесоюзному соціалістичному змаганні на відзнаку 50-річчя утворення Союзу РСР, одержав Ювілейний Почесний знак ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС.

Поряд з розвитком промисловості широкого розмаху набуло житлове будівництво. За післявоєнні роки житловий фонд Здолбунова зріс більш як на 30 тис. кв. метрів. У 1969 році здано 3026 кв. метрів житлової площі. Лише індивідуальними забудовниками зведено 800 будинків. Житлова площа селища цементників становила в 1970 році 25,4 тис. кв. метрів. Це переважно багатоповерхові будинки з усіма вигодами.

Місто росте, впорядковується. В 1968 році на його благоустрій витрачено понад 187 тис. крб. У наступному році завдяки збільшенню асигнувань у місті прокладено 1200 м водопроводу, 2500 м каналізаційної мережі, заасфальтовано ряд вулиць міста, газифіковано 345 квартир. В 1970 році кількість газифікованих квартир Здолбунова становила понад 9,5 тис. Крім того, майже тисяча квартир має газобалонні установки.

Постійну участь у благоустрої міста беруть працівники підприємств й організацій райцентру. Своїми силами на території підприємств і в житлових кварталах вони заклали сквери, спорудили спортивні майданчики, озеленили вулиці. Лише 1967 року в місті висаджено 2,5 тис. дерев, понад 60 тис. декоративних кущів.

З кожним роком поліпшується побутове обслуговування населення. 1960 року організовано побуткомбінат. Через десять років він об'єднував 27 підприємств міста, серед них ательє мод, майстерні пошиття одягу, ремонту годинників і взуття, фото- і телеательє, пункт прокату предметів культурно-побутового призначення, перукарні, лазні тощо. З роками послуги, що надаються трудящим, урізноманітнюються і постійно зростають. Якщо 1963 року виконано послуг на загальну суму 176,2 тис. крб., то у 1969 році — 867 тис. карбованців.

Зростає торговельна мережа. У Здолбунові працює 58 продовольчих, промтоварних і книжкових магазинів, 2 ресторани, кафе «Цементник», 27 інших підприємств громадського харчування. В 1969 році товарообіг досяг 9631 тис. карбованців.

Великі зміни сталися в галузі охорони здоров'я. Якщо 1939 року в усьому Здолбунівському районі було 10 лікарів і 35 працівників з середньою медичною освітою, то тепер лише у місті є 83 лікарі та 237 середніх медичних працівників, серед них заслужений лікар УРСР Н. М. Климович, 10 відмінників охорони здоров'я. У Здолбунові працюють районна лікарня на 200 ліжок, залізнична лікарня на 130 ліжок, лікарня в селищі цементників на 100 ліжок, три поліклініки. На цементно-шиферному комбінаті, цегельному й авторемонтному заводах, в локомотивному і вагонному депо та на залізничному вокзалі створені медичні пункти. Лікувально-оздоровчу роботу проводять також протитубдиспансер, дитяча й жіноча консультації, шкірно-венерологічний диспансер, стоматологічна поліклініка і санаторний профілакторій залізничників. Всі медичні заклади обладнані сучасною лікувально-діагностичною апаратурою, забезпечені необхідними лікувальними засобами та інструментами.

Здолбунівський цементно-шиферний комбінат. 1972 р.

За роки Радянської влади в Здолбунові

високого рівня досягла народна освіта. Діти трудящих здобувають освіту в п'яти середніх школах. У 1971/72 навчальному році в них навчалося 3854 учні, працювало 202 вчителі. В місті є ще дві вечірні школи робітничої молоді й одна заочна середня школа.

Справжньою кузнею робітничих кадрів стали в Здолбунові професійно-технічні училища. 1970 року в професійно-технічному училищі залізничників (відкрите 1944 року) навчалося 750 чоловік, а в професійно-технічному училищі будівельників, створеному 1947 року,— 476 чоловік.

Важливу роль у вихованні й розвитку дітей, залученні їх до суспільно-корисної праці відіграють будинки піонерів і музична школа. Понад 600 дітей робітників і службовців виховуються в шести дитячих садках і яслах.

Побільшало в місті кваліфікованих кадрів. Тепер у Здолбунові близько тисячі чоловік з вищою й середньою спеціальною освітою. Сотні робітників і службовців навчаються на вечірніх і заочних відділеннях інститутів і технікумів.

Понад 12 тис. чоловік є читачами 20 бібліотек міста. Загальний книжковий фонд їх становить 150 тис. примірників. Читають жителі міста періодичні видання. У 1972 році вони передплачували 40 163 примірники газет і журналів, на кожну тисячу жителів припадало 1806 примірників.

У місті працюють палац культури цементників на 500 місць, збудований 1957 року, клуби залізничників, автопідприємства, авторемзаводу та цементників, кінотеатр. На підприємствах і в організаціях міста налічується 22 гуртки художньої самодіяльності, якими охоплено 1025 робітників і службовців. Виконавська майстерність багатьох колективів художньої самодіяльності здобула велику популярність. Широко відомий міський хор, у складі якого близько 90 чоловік. В репертуарі хору пісні про Леніна, Комуністичну партію, народні пісні, пісні самодіяльних композиторів. На республіканському огляді-фестивалі самодіяльних колективів, присвяченому 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, здолбунівський хор за виконавську майстерність було нагороджено бронзовою медаллю і дипломом ювілейного комітету фестивалю УРСР. Такою ж нагородою відзначено оркестр народних інструментів.

Нове життя, нові соціалістичні відносини між людьми народжують і нові традиції, звичаї, які прикрашають і працю, і дозвілля трудящих. Урочисто й цікаво проходять свята трудової слави на підприємствах «Південукрцемремонт», у вагонному й локомотивному депо, на цементно-шиферному комбінаті. Тут стало також традицією урочисте посвячення юнаків і дівчат у робітники. Посвячення відбувається на зборах колективу. Перед своїми старшими товаришами біля прапора підприємства юнаки й дівчата дають клятву примножувати трудову славу колективу, бути гідним високого звання радянського робітника. Ветерани праці вручають молодим робітникам книжки, пам'ятні медалі й свідоцтва про присвоєння кваліфікації.

Доброю традицією в місті стали проводи молоді до лав Радянської Армії, комсомольські весілля, свята повноліття, зими тощо, в яких широко використовуються елементи давніх українських свят та звичаїв.

Значне місце в культурному житті, розвитку мистецтва відіграють кіно, радіо і телебачення. В Здолбунові працює широкоекранний кінотеатр «Мир», кінофільми демонструються також в палаці культури цементників, клубах. Радіо є в кожній квартирі. В місті працює редакція радіомовлення.

Велику роль у культурному й політичному вихованні трудящих, підвищенні

Зустріч дітей м. Ташкента з піонерами м. Здолбунова. 1966 р.

Центральна садиба колгоспу «Зоря комунізму» Ровенського району. 1970 р.

Жнива
в колгоспі ім. Калініна
Дубнівського району.
1970 р.

Будівництво дороги
в Сарненському районі.
1972 р.

Вклейка надрукована на Харківській
друкоофсетній фабриці

їх загальноосвітнього рівня відіграють партійна освіта та лекційна пропаганда. В місті працює кабінет політичної освіти райкому КП України та три кабінети політосвіти на громадських засадах, філіал Ровенського університету марксизму-ленінізму, в якому навчається 140 слухачів. Створено 19 теоретичних семінарів, 69 шкіл основ марксизму-ленінізму та 10 шкіл основ економічних знань, якими охоплено 2050 робітників і службовців. На підприємствах і в установах міста налічується 15 організацій товариства «Знання», відкрито 8 народних університетів з питань педагогіки, науково-технічних знань, культури і здоров'я.

Вулиця М. Островського у Здолбунові. 1968 р.

При редакції районної газети «Шлях Ілліча» у 1965 році створено літературне об'єднання. Вірші, оповідання, гуморески, байки членів об'єднання з'являються на спеціальній сторінці під назвою «Світанок».

У великій пошані в місті фізична культура. Тут кожний другий житель займається спортом. Є стадіон «Локомотив», будинок фізкультури й дитяча спортивна школа. Лише добровільні спортивні товариства «Локомотив», «Авангард», «Спартак» та спортивне об'єднання «Трудові резерви» охоплюють понад 3,7 тис. фізкультурників. Товариства виховали багато спортсменів, серед яких 3 майстри спорту СРСР, 29 першорозрядників; 2638 чоловік мають масові розряди.

Розвитку промисловості, поліпшенню побутового й культурного обслуговування населення багато уваги приділяє міська Рада депутатів трудящих. У її складі 60 депутатів, у т. ч. директор школи, заслужена вчителька УРСР комуністка П. Й. Граб, залізничник, кавалер ордена Леніна В. С. Повх, комуністка-пенсіонерка Г. М. Дмитрієва та ін. Вивчаючи становище на підприємствах, в організаціях і установах, постійно діючі комісії міської Ради подають допомогу колективам у здійсненні важливих завдань.

Для розгортання громадської ініціативи робітників і службовців міста велике значення має діяльність 34 груп і постів сприяння народному контролю на підприємствах, в установах, до яких входить 1600 чоловік.

Добрих успіхів в економіці, політичному і культурному житті трудящих міста досягнуто під керівництвом районної партійної організації. На початку 1972 року в 65 первинних партійних організаціях міста було об'єднано 3426 чоловік. Комуніст машиніст обертової печі цементно-шиферного комбінату Герой Соціалістичної Праці Є. Л. Головерса був делегатом XXIV з'їзду КПРС.

Комуністи міста несуть у маси безсмертні ленінські ідеї, йдуть в авангарді боротьби трудящих за дострокове виконання планів дев'ятої п'ятирічки, накреслень XXIV з'їзду КПРС.

А. С. ЯКИМЧУК, К. І. ЛУК'ЯНЧУК

МІЗОЧ

Мізоч — селище міського типу, центр селищної Ради. Розташований на річці Стубелці, за 18 км від районного центру, залізнична станція. Населення — 4000 чоловік. Мізоцькій селищній Раді підпорядковані села Клопіт, Мізочок, Озерко.

На території Мізоча люди селились здавна. Свідченням цього є рештки поселення доби неоліту, а також знахідка скарбу римських монет II—III ст. Поблизу села Клопота виявлено давньоруське городище.

Перша письмова згадка про Мізоч датується 1322 роком[1]. Після Люблінської унії 1569 року Мізоч як село Луцького повіту Волинського воєводства перебував у складі шляхетської Польщі. Село було невелике. 1583 року тут сплачували податок 12 димів, 15 городників[2]. 1642 року в селі налічувалося 20 димів.

Під час визвольної війни 1648—1654 рр. село було ареною боїв, у яких брали участь місцеві жителі. Воно зазнало руйнувань від польської шляхти — кількість димів зменшилась до 6. Після нападу татар 1676 року не лишилось жодної будівлі. Село після цього довго було пусткою. Лише в 90-х роках XVII ст. тут з'явилося 2 techdimи[3]. В наступні роки поселення поступово зростало.

З 1720 року Мізоч належав сім'ї магнатів Карвицьких. У 1759 році за їх клопотанням польський король Август III надав Мізочу статус містечка[4]. Наприкінці XVIII ст. було закладено великий парк.

Коли відбулося возз'єднання Правобережної України з Росією, Мізоч увійшов до складу Волинської губернії. Містечко залишилось у володінні польських магнатів Дуніних-Карвицьких.

1803 року в маленькому дерев'яному будинку було відкрито парафіяльну школу. 1831 року в ній навчалося 70 дітей, з них 60 хлопчиків і 10 дівчаток.

Після скасування кріпацтва містечко помітно зростало. 1866 року Мізоч став волосним центром, у ньому налічувалося 1526 жителів. Однак промисловість розвивалася слабо. Так, у 1868 році тут діяли лише невеличкі пивоварний і шкіряний заводи. На пивоварному працювало 5 робітників. Протягом року в містечку відбувалося 5 ярмарків.

1878 року в Мізочі споруджується великий цукровий завод, 1880 року — другий пивоварний. У 1885 році з невідомих причин цукровий завод згорів. Відбудували його лише 1895 року. Тоді ж підприємці Бродські заснували товариство Карвиць-Озерянського цукрового й рафінадного заводу (так тоді називався Мізоцький цукровий завод)[5]. На підприємстві працювало 110 робітників. З 1890 року в містечку стали виробляти селянське сукно. 6 ткачів виготовляли за рік 1 тис. м сукна. 1900 року Дунін-Карвицький заснував горілчаний завод[6].

Розвиток капіталізму позначився й на сільському господарстві. На землях поміщика стали вирощувати цукрові буряки. На завод потягнулися сотні селян. Безземельні й малоземельні поступово перетворювалися у найманих робітників. Напередодні першої світової війни від станції Озеряни до Мізоцького цукрового заводу була прокладена вузькоколійка.

Хвиля революційних подій 1905—1907 рр. долинула й до Мізоча. В 1906 році 220 робітників цукрового заводу, припинивши роботу, вимагали збільшити заробітну плату. Адміністрації заводу довелося додати до денного заробітку робітників по 20 копійок[7].

Напередодні першої світової війни в містечку працювали земська амбулаторія, аптека.

У 1911 році церковнопарафіяльну школу перетворили у двокласне училище, в якому навчалось 100 хлопчиків і 40 дівчаток[8]. На утримання вчителя і всього

---

[1] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 917.

[2] Źródła dziejowe, t. 19, стор. 80.

[3] О. А. Фотинский. Очерки из истории быта монастырских крестьян на Волыни в XVII—XVIII вв. Житомир, 1910, стор. 6.

[4] Городские поселения в Российской империи, т. 1, стор. 409.

[5] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 625, спр. 229, арк. 1—19.

[6] Весь Юго-Западный край, стор. 747.

[7] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 575, оп. 1, спр. 241, арк. 130—131.

[8] Памятная книжка дирекции народных училищ Волынской губернии на 1912 г., стор. 195.

училища витрачалось 231 крб. 40 коп. на рік, в той час як піп одержував 300 крб., мав 52 десятини землі.

Перша світова війна погіршила становище трудящих. В містечку, як і по всій країні, зростало незадоволення політикою царського уряду.

Про перемогу Лютневої буржуазно-демократичної революції і повалення царя жителі Мізоча дізналися від робітників станції Здолбунів, де 14 березня 1917 року відбувся мітинг трудящих.

У жовтні 1917 року до Мізоча прибули революційні матроси Кузнецов і Косарєв. Вони агітували селян виступати проти політики Тимчасового уряду, чинити опір реквізиціям, закликали до перевиборів виконавчого та земельного комітетів, у яких засіли меншовики. Матроси провели волосний сход, вибори до «народного самоврядування». Група жителів Мізоча звернулась до голови ревізійної комісії 8-ї Туркестанської стрілецької дивізії, яка дислокувалась у Мізочі, з вимогою повернути їм корів і попередила, що дальшої реквізиції худоби селяни не допустять[1].

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції підняла трудящих містечка на боротьбу за встановлення Радянської влади. В листопаді 1917 року у військових частинах відбулися мітинги під лозунгом «Вся влада Радам!». У січні 1918 року після розгрому військ Центральної ради і вигнання її за межі Ровенщини в Мізочі був утворений волревком на чолі з Г. В. Гаврилюком.

Однак у лютому містечко окупували австро-німецькі війська. В обозі їх повернулася Центральна рада. Окупанти й українські буржуазні націоналісти запровадили жорстокий військово-поліцейський режим. Те, що робітники й селяни одержали від Радянської влади, примусили повернути капіталістам і поміщикам.

Реставрація влади поміщиків і буржуазії викликала опір населення. Під керівництвом матросів-більшовиків, що повернулися після перемоги Великого Жовтня додому, у волості почали створюватися партизанські загони. 10 травня 1918 року начальник «міліції» Дубнівського повіту доповідав старості Волинської губернії, що Мізоцький волосний сход вирішив не визнавати нової влади німецького ставленика Скоропадського. «Проти неї і німецьких військ,— доповідав він,— ведуть агітацію в районі тієї волості понад сорок матросів Балтійського флоту...Потрібен сильний загін німецьких військ для арешту агітаторів і на роззброєння. Загін німецьких військ, який був раніше, через малочисельність нічого не зробив»[2].

Незабаром з Ровно у Мізоч прибуло 120 німецьких солдатів. Карателі заарештували голову створеного навесні волосного земельного комітету Г. В. Гаврилюка, матроса Парфенюка і 9 членів земельних комітетів. У відповідь селяни вступили в бій з ворогом і розгромили каральний загін. 29 травня окупанти кинули проти селян нові сили. Повстанці кілька годин відбивали атаки ворога, але були змушені відійти.

Та селяни не припиняли боротьби. 1 червня 1918 року начальник «міліції» Дубнівського повіту доповідав старості Волинської губернії: «Для відновлення повного порядку необхідно встановити німецьку комендатуру... в Мізочі»[3].

Революційні матроси готували населення до нового виступу. 18 листопада на квартирі у О. С. Перети відбулася нарада керівників створеного загону. Було вирішено розпочати повстання наступного дня. Вранці повстанці роззброїли 20 гетьманців, заарештували їх

Стела борцям за Радянську владу, смт Мізоч. 1966 р.

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 317, оп. 1, спр. 6041, арк. 1—4.
[2] До історії боротьби трудящих за встановлення Радянської влади на Ровенщині в 1917—1920 роках, стор. 26.
[3] Там же, стор. 30.

начальника і розстріляли. Був створений ревком, до якого увійшли Я. К. Мельник, М. Г. Коломис, О. А. Петришин, Р. Г. Рибак, Г. М. Мислінчук[1]. Ревком звернувся до населення з закликом підтримувати революційний порядок, виконувати всі його розпорядження.

Тоді керуючий поміщицьким маєтком, який встиг утекти до Ровно, привів у Мізоч 200 німецьких солдатів, озброєних двома гарматами. Чотири години повстанці відбивали атаки німецького загону, проте змушені були відійти. Зайнявши містечко, окупанти заарештували 18 учасників повстання.

Коли німецький загін повернувся до Ровно, в Мізочі знову організувався повстанський загін з 300 чоловік. Повстанці встановили зв'язок з керівником Дубнівського повітового ревкому В. П. Рикуном і спільно з дубнівськими повстанцями боролися за повалення гетьманської влади там, де вона трималась. Пізніше, влившись до Червоної Армії, жителі села билися з петлюрівцями та білогвардійськими бандами.

У травні 1919 року частини 1-ї Української радянської дивізії визволили Мізоч від петлюрівців, які захопили село у грудні 1918 року. Було відновлено Радянську владу. Разом з комітетом бідноти ревком здійснював конфіскацію поміщицької землі, розподіляв її між безземельними й малоземельними селянами.

Радянське будівництво було перерване вторгненням польських інтервентів і петлюрівців у серпні 1919 року. На початку липня 1920 року Мізоч визволили війська Першої Кінної армії.

Однак у вересні 1920 року польські війська знову окупували Мізоч. За Ризьким мирним договором містечко відійшло до буржуазно-поміщицької Польщі, підпорядковувалося Здолбунівському повіту Волинського воєводства.

Населення Мізоча продовжувало боротися за своє соціальне й національне визволення. 1921 року в районі Мізоча та сіл Краєва і Білашова діяв партизанський загін у складі 80 чоловік. Загоном керував підпільний комуністичний центр. У ніч з 19 на 20 липня партизани напали на Мізоч, перервали телефонний зв'язок, захопили поліцейську дільницю. Партизани звернулися з відозвою до населення Мізоча, в якій закликали до повстання проти ворогів народу, швидше братись до «діла святого і народного». Відозва закінчувалася закликом: «Смерть катам буржуям!»[2].

Напад партизанів на Мізоч викликав занепокоєння польських властей. Була створена комісія для «розслідування» справи. В погоню за партизанами відправили батальйон піхоти, ескадрон кавалерії, великий загін поліції. Воєводське управління поліції запросило уряд терміново надіслати хоч би тисячу поліцаїв на допомогу[3].

Трудяще населення Мізоча зазнавало важкого соціального і національного гноблення. У селян відібрали землю, реманент, які вони одержали за Радянської влади. Лише у двох господарствах було по 10—12 га землі, більшість володіла 1—2 га. Зате поміщик Карвицький мав 630 га орної землі, 400 га лісу. Здійснюючи політику полонізації, польські власті приймали українців лише на низькооплачувану роботу. В обох мізоцьких школах викладали польською мовою.

1926 року в містечку створено Мізоцький райком КПЗУ, до якого увійшли також комуністи Дубнівської гміни. На своєму засіданні від 10 лютого Дубнівський повітовий комітет КПЗУ підкреслив необхідність активізувати роботу Мізоцького райкому[4]. 29 липня 1939 року робітники Мізоцького цукрового заводу через невиплату їм протягом довгого часу заробітної плати застрайкували.

Світла сторінка життя для населення Мізоча відкрилася 17 вересня 1939 року, коли в містечко вступили частини Червоної Армії. З радістю зустрічало населення

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 3, спр. 32, арк. 3.
[2] З історії західноукраїнських земель, вип. 2, стор. 210.
[3] Там же, стор. 211.
[4] За волю народну, стор. 56—57.

своїх визволителів. Дорослі й діти обнімали й цілували бійців та командирів, і кожний прагнув хоч чимось віддячити Червоній Армії. Скрізь було чути: «Спасибі, дорогі наші брати. Ми довго мріяли про вас. Спасибі вам, ви врятували наше життя!» Коли виявилося, що радянські військові частини не можуть далі просуватися, бо немає доброго містка через річку поблизу Мізоча, молоді селяни негайно відремонтували зруйнований міст[1].

Відразу ж після визволення в Мізочі був створений волосний комітет, який очолив Я. К. Мельник. На підставі декларацій, прийнятих Народними Зборами Західної України у Львові 27—28 жовтня 1939 року, в Мізочі було конфісковано поміщицьку землю і розподілено її між безземельними та малоземельними селянами. Всі безробітні одержали роботу на націоналізованих цукровому, пивоварному і лісопильному заводах.

У січні 1940 року Мізоч став районним центром, селищем міського типу.

Колишні наймити й бідняки Мізоча організували в лютому 1940 року сільськогосподарську артіль ім. Робітничо-Селянської Червоної Армії. Колгоспові було передано поміщицький маєток. Головою артілі став колишній бідняк С. М. Слобода. Першого року колективного господарювання члени артілі добилися добрих результатів у рільництві й тваринництві. Колгосп мав молочнотоварну ферму, вівцеферму, птахоферму, пасіку, зарибнені ставки. На кожен зароблений трудодень колгоспники одержали по 5,5 кг зерна і по 5 крб. грішми. Сім'я колишнього наймита М. Кужеля, виробивши 680 трудоднів, отримала 233 пуди хліба, 3400 крб. грішми, багато картоплі та інших продуктів[2].

Держава допомагала селянам не лише технікою через Мізоцьку МТС, створену 1939 року, а й грішми. В листопаді 1940 року для подання допомоги безкорівним колгоспникам і бідняцьким селянським господарствам Мізоцького району було асигновано 54 тис. крб. кредиту[3].

1939 року в Мізочі відкрили неповну середню школу з рідною мовою викладання. В 19 класах навчалося 747 учнів, працювало 15 вчителів[4]. Відкрились бібліотека, клуб, де тричі на тиждень демонструвались кінофільми.

Щасливе життя трудящих перервав підступний напад гітлерівської Німеччини на нашу країну. 27 червня німецько-фашистські загарбники окупували Мізоч[5]. Гітлерівцям допомагали банди українських буржуазних націоналістів. Фашисти насамперед розстріляли місцевих активістів. 14 жовтня 1942 року в селищі було розстріляно 1500 чоловік, а до січня 1943 року — близько 3500, переважно старих людей, дітей, жінок[6]. Серед розстріляних були також радянські військовополонені.

4 лютого 1944 року Мізоч визволили воїни 24-го стрілецького корпусу під командуванням генерал-лейтенанта М. І. Кірюхіна. В боях за селище загинуло 50 радянських воїнів, серед них росіяни І. П. Русаков, І. К. Голев, осетин І. Г. Сардієв, узбеки К. Мухамеджанов і С. Атабаєв, латиш М. Р. Овадіс. Жителі пам'ятають імена тих, хто загинув у боях з гітлерівськими окупантами. На братській могилі полеглих споруджено обеліск, біля підніжжя його ніколи не в'януть квіти.

150 мешканців села билися з фашистськими загарбниками у лавах Червоної Армії. За мужність, виявлену під час форсування Одера, жителя Мізоча Г. С. Блащука відзначено орденом Червоного Прапора. Орденом Слави різних ступенів нагороджено п'ятьох чоловік. А. С. Хоменко удостоєний цієї нагороди за активну участь у партизанському русі. О. А. Федорчук відзначився в боях за визволення столиці Чехословаччини Праги, а Г. П. Мосійчук —міста Даугавпілс Латвійської

---

[1] Газ. «Красная звезда», 20 вересня 1939 р.
[2] Радянська Ровенщина, стор. 75—76.
[3] Там же, стор. 70.
[4] Ровенський облдержархів, ф. Р-2, оп. 2, спр. 62, арк. 16.
[5] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, стор. 419.
[6] Ровенський облпартархів, ф. 4054, оп. 1, спр. 37, арк. 6, 20.

Герой Соціалістичної Праці З. С. Шах серед піонерів, смт Мізоч. 1969 р.

РСР. В одному з боїв наприкінці війни В. М. Синяк підбив фашистський танк, а О. Ф. Перета поблизу Риги знищив вантажну автомашину з фашистами. Всього за участь у Великій Вітчизняній війні й партизанському русі орденами і медалями Радянського Союзу нагороджено 170 жителів Мізоча.

Фашисти спустошили селище. З 156 житлових будинків залишився лише 21. Майже повністю були зруйновані цукровий завод, будинки середньої школи, райвиконкому, лікарні.

Навесні 1944 року Мізоцький райвиконком затвердив кошторис, яким передбачалося виділити відповідні кошти на відбудову лікарні, середньої школи, аптеки, кінотеатру, МТС. Держава допомогла кадрами. В установах та на підприємствах утворилися профспілкові організації, 23 жіночі ради, до яких увійшло 299 жінок району[1]. Місцеві активісти несли в маси слово більшовицької правди, піднімали населення на відбудову зруйнованих війною підприємств, установ, шкіл, на боротьбу з бандами українських буржуазних націоналістів.

Трудящі селища енергійно відбудовували зруйноване ворогом господарство. В 1944 році почала працювати МТС, в наступному році відновлено колгосп ім. РСЧА. Головою артілі хлібороби обрали Ф. Д. Марчука. Цього року в селищі організовано райхарчокомбінат. Тоді ж утворилася колгоспна партійна група. Працюючи безпосередньо на виробництві, комуністи своїм прикладом запалювали колгоспників на успішне розв'язання поставлених завдань.

Першого післявоєнного року в Мізочі відкрили середню школу. Розмістили її у двох пристосованих приміщеннях. У 1944/45 навчальному році в школі навчалося 512 учнів, працювало 22 педагоги[2]. В 1945—1946 рр. було завершено відбудову амбулаторії, школи, клубу, бібліотеки.

1950 року збудовано нові корпуси Мізоцької машинно-тракторної станції. Через МТС держава допомагала колгоспові технікою. Оранка і сівба зернових були повністю механізовані. На колгоспних ланах вирощували врожаї сільськогосподарських культур значно вищі, ніж колись на одноосібних ділянках.

Славний трудовий шлях пройшла в колгоспі З. С. Шах. Колишня наймичка 1945 року вступила до відновленого колгоспу ім. РСЧА. Познайомившись на республіканській нараді буряківників із знатними ланковими Г. Д. Кошовою, О. С. Хобтою, З. С. Шах 1947 року організувала й очолила першу в своєму колгоспі буряківничу ланку. Вже тоді і наступного року її ланка одержала по 280—300 цнт цукрових буряків з гектара. В 1950 році ланкову нагородили орденом Трудового Червоного Прапора. З кожним роком урожайність у ланці зростала. В 1952 році було зібрано 642 цнт буряків з кожного гектара. Радянський уряд високо оцінив трудовий подвиг З. С. Шах, присвоївши їй високе звання Героя Соціалістичної Праці. Населення Мізоча обирало її депутатом обласної Ради депутатів трудящих, депутатом Верховної Ради УРСР четвертого і п'ятого скликань. В 1966 році З. С. Шах обрали почесним громадянином Мізоча. Вона бере активну участь у громадській роботі.

1961 року на базі колгоспів ім. РСЧА, ім. Жданова села Старої Мощаниці та ім. Кірова села Білашева створено радгосп Мізоцького цукрокомбінату. Нині рад-

[1] Ровенський облпартархів, ф. 10, оп. 1, спр. 24, арк. 29; спр. 40, арк. 35.
[2] Там же, спр. 5, арк. 71, 128.

госп має відділки в селах Білашеві, Озерці, Старій Мощаниці. За господарством закріплено 5998 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 3697 га орної землі. Воно має 37 тракторів, 15 комбайнів, у т. ч. 10 зернових. Основне спрямування діяльності радгоспу — вирощування насіння цукрових буряків. При цукровому комбінаті діє комплекс відгодівлі великої рогатої худоби на 3500 голів.

З 1961 року в Мізочі діє відділення «Сільгосптехніки». Крім технічно оснащеної ремонтної майстерні, підприємство має 32 автомашини, 33 трактори, 69 різних сільськогосподарських машин. Тут працює 158 чоловік.

Розвивалася в селищі і промисловість. 1953 року завершено відбудову цукрового заводу. На базі харчокомбінату і пивзаводу 1958 року створено продкомбінат (в 1964 році він став називатися харчокомбінатом). 1960 року споруджено новий корпус маслозаводу. У селищі діє автобусний парк, споруджується міжколгоспний комбікормовий завод.

1965 року в селищі відкрито нове підприємство — Мізоцький філіал Львівського заводу електроосвітлювальної арматури. Наступного року тут почали випускати світильники, настольні лампи, торшери, підвіски. 1971 року в селищі пущено новий хлібозавод.

Успішно завершили колективи підприємств Мізоча план восьмої п'ятирічки. В ювілейному ленінському 1970 році цукровий завод Мізоцького цукрокомбінату дав державі понад план 2160 цнт цукру. За перевиконання виробничих завдань 14 працівників комбінату удостоєні урядових нагород. Орденом Леніна нагороджено апаратника цукрового заводу С. К. Коломиса. Орденами і медалями нагороджено 15 чоловік відділення «Сільгосптехніки».

Натхнені рішеннями XXIV з'їзду КПРС, жителі селища борються за дострокове виконання завдань дев'ятої п'ятирічки. Гідно зустріли трудящі Мізоча всенародне свято 50-річчя утворення Союзу РСР. Напередодні цієї знаменної дати колектив філіалу Львівського заводу електроосвітлювальної арматури розгорнув змагання за виконання п'ятиденного завдання за чотири дні, за поліпшення якості продукції. Дотримав взятого зобов'язання — виробити у 1972 році понад план 570 цнт цукру — колектив цукрового заводу.

Невпізнанно змінився Мізоч. Він став впорядкованим селищем міського типу. За післявоєнний час у селищі споруджено понад 400 будинків. З'явилися нові вулиці — Жовтнева, ім. XXIII з'їзду КПРС, Терешкової, Гагаріна, Титова, Гоголя, Будьонного та ін. Виросло нове селище цукрового комбінату. Його прикрашають три сквери загальною площею понад 6 га. За останні роки забруковано понад 50 тис. кв. метрів вулиць, понад 3 тис. кв. метрів тротуарів. З 1950 року почав діяти водопровід. У квартирах встановлено 530 газобалонних установок. Селище повністю електрифіковано й радіофіковано. Є телефонний зв'язок. Працюють відділення зв'язку з ощадкасою, готель, дві лазні, перукарня, пральня, 6 майстерень побутового обслуговування. Є 34 торговельні точки.

Поліпшилося медичне обслуговування населення селища. З 1971 року Мізоцька лікарня стала районною лікарнею № 2. Цього року в ній налічувалося 125 ліжок. Після об'єднання її з протитуберкульозною лікарнею кількість ліжок досягла 150. У лікарні працює лікар Н. О. Білик — кавалер ордена Леніна. З 1963 року при цукровому заводі діє здоровпункт. Всього в селищі працюють 15 лікарів і 65 чоловік середнього медичного персоналу. Є аптека.

За роки Радянської влади значного розвитку набули освіта і культура. Середня школа нині розміщується в 24 клас-

Став у смт Мізочі. 1949 р.

них кімнатах. Є фізичний, хімічний, біологічний, історико-географічний кабінети, кабінет механізації сільського господарства, бібліотека, спортзал, гуртожиток на 25 учнівських місць, їдальня. Школа має два власні трактори, автомашину, навчально-дослідну ділянку, теплицю. В 1971/72 навчальному році в школі працювало 53 вчителі, навчалося 916 учнів.

132 чоловіка Мізоча здобули вищу освіту, 24 — незакінчену вищу, 186 — середню спеціальну. Випускник середньої школи М. П. Парфенюк став кандидатом медичних наук, А. І. Овсянников — кандидатом технічних наук.

У грудні 1963 року на території колишнього поміщицького парку відкрито восьмирічну санаторну школу-інтернат на 350 учнівських місць. В 1972 році в ній працювало 63 вчителі і вихователі. У навчальному корпусі відкрито музей бойової слави, музей В. І. Леніна, кімнату інтернаціональної дружби. За 7 років роботи школа оздоровила понад 1300 дітей. На території старого парку закладається парк-дендрарій.

Улітку в Мізочі діють піонерський табір профспілки харчової промисловості, обласний піонерський табір санаторного типу, табір для дітей колгоспників. Є в селищі будинок піонерів.

Діти дошкільного віку виховуються в дитячих яслах та дитячому садку.

Вільний від роботи час населення Мізоча проводить в будинку культури, чотирьох бібліотеках, кінотеатрі. Понад 300 трудящих селища беруть участь у гуртках художньої самодіяльності. При будинках культури працюють хоровий, драматичний, танцювальний гуртки, агіткультбригада. Хоровий жіночий колектив виступає також в сусідніх селах району.

В селищі широко проводяться нові обряди — реєстрації шлюбу, свята повноліття, проводи юнаків на службу до Радянської Армії, обрання почесних громадян Мізоча.

До 20 тис. томів налічує у своїх фондах масова бібліотека. Користуються нею понад 2500 чоловік. Юні мешканці відвідують дитячу бібліотеку. При цукровому заводі і лікарні є профспілкові бібліотеки.

Населення Мізоча охоче передплачує періодичну літературу. В 1972 році жителі одержували 8025 примірників газет та журналів.

Значного розвитку в селищі набуло самодіяльне народне мистецтво. Твори народних умільців-вишивальниць експонувались на обласних виставках, їх знають і за кордоном. Майстерно вишитий вчителькою Л. О. Хозицькою портрет В. І. Леніна делегація Ровенщини 1969 року подарувала трудящим Відінського округу братньої Народної Республіки Болгарії.

Зросла кількість комуністів села. 290 комуністів селища об'єднані у 10 первинних організаціях. 662 члени ВЛКСМ налічується в комсомольських організаціях.

В селищі проживають комуністи пенсіонери М. С. Лис, П. В. Малишева — активні учасники боротьби за владу Рад. Матрос Балтфлоту М. С. Лис після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції став бійцем революційного загону, у 1919 році був командиром роти 418-го Новгород-Сіверського полку 1-ї Української радянської дивізії. П. В. Малишева в 17-річному віці вступила бійцем до Першої Кінної армії, в 1920 році брала участь у визволенні Мізоча від військ буржуазно-поміщицької Польщі, пізніше — в боях за Крим.

153 чоловіка селища — члени чотирьох первинних організацій товариства «Знання». Діють 10 профспілкових організацій, народна дружина, спортивні колективи. В селищі є стадіон, спортзал. Серед 500 фізкультурників 10 спортсменів другого розряду, 77 — третього.

Кращих працівників промислових підприємств, сільського господарства, закладів освіти і культури обирають трудящі до селищної та районної Рад депутатів трудящих. Активно працюють в різних комісіях депутати районної і селищної Рад, зокрема депутат районної Ради, робітниця цукрового заводу Л. Т. Демчишина, пенсіонер С. Я. Приходько, С. М. Заборовський. На сесіях, засіданнях викон-

кому та постійно діючих комісій народні обранці розглядають питання про додержання соціалістичної законності, про стан техніки безпеки на промислових підприємствах, про охорону та збереження врожаю у відділках радгоспу, про роботу шкіл тощо.

Мізочу вже давно перейшло за шістсот. Селище, яке бачило на своєму довгому шляху чимало подій, селище, пагорби й узгір'я якого ховають у собі рештки давнього минулого, за роки Радянської влади зросло і оновилось.

Ю. П. ЩУПАК

УСТЕ́НСЬКЕ ДРУ́ГЕ

Устенське Друге (до 1946 року — Дермань[1]) — село Устенської сільської Ради, розташоване на річці Усті, за 28 км від районного центру, за 11 км від залізничної станції Мізоч. Дворів — 629, населення — 1939 чоловік.

Територія Дермані була заселена здавна. На околиці села виявлено поселення з майстернею крем'яних знарядь доби ранньої бронзи та поселення раннього заліза (VIII—V ст. до н. е.), а недалеко від села — залишки давньоруського городища[2].

Вперше село Дермань згадується в документі від 30 вересня 1497 року, яким Олександр, великий князь литовський, надав князю К. І. Острозькому двори Здовбицю і Глинськ, села Урвенну, Дермань, Лебеді[3]. Князі Острозькі спорудили в Дермані кам'яний замок, оточений ровом з водою і муром з бійницями. Вхід до замку проходив через підйомний міст і триярусну башту[4]. Пізніше її пристосували під дзвіницю. За своєю композицією вона подібна до проїзної башти Луцького замку.

Перша письмова згадка про Дерманський монастир належить до 1499 року. В цьому році К. І. Острозький подарував монастирській церкві рукописну книгу «Поучений» з дарчим написом[5].

Князі Острозькі надали монастирю великі земельні володіння, куди входили села Дермань, Кунин, Коршів, Мізочок і Глинськ. У 1512 році монастир одержав ще одне село — Білашів[6].

У 1575—1576 рр. управителем маєтками Дерманського монастиря був російський першодрукар Іван Федоров[7].

До початку XVII ст. монастир не мав самостійного значення. Він являв собою братство духовних осіб, які відправляли службу в придворній церкві князів Острозьких. У 1602 році князь К. (В.) К. Острозький завершив заснування монастиря, надавши йому відповідний статут.

Дермань стає на певний час одним з осередків української культури на Волині. К. (В.) К. Острозький переносить у монастир частину устаткування друкарні з Острога і відкриває тут духовну школу. До неї зараховувалися ченці, здібні до вивчення слов'янської, грецької і латинської мов. Ігуменом монастиря було при-

---

[1] До 1939 року Дермань була одним селом, хоч фактично ділилася на Дермань казенну і Дермань панську. Після встановлення Радянської влади його поділили на Дермань Першу і Дермань Другу. В 1946 році Дермань Перша і Дермань Друга перейменовані на Устенське Перше й Устенське Друге.

[2] О. О. Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР, стор. 43.

[3] Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. 1, стор. 113.

[4] С. В. Безсонов. Архитектура Западной Украины. М., 1946, стор. 41.

[5] Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, т. 4, отд. 1, стор. 90.

[6] Ровенський облдержархів, ф. 366, оп. 1, спр. 51, арк. 2.

[7] Е. И. Кацпржак. Первопечатник Иван Федоров. М., 1964, стор. 72—73.

значено відомого вченого того часу Ісаакія Борисковича (пізніше був єпіскопом луцьким і острозьким). У школі працювали освічені педагоги, зокрема вихованець Острозької школи Іов Княгиницький — знавець церковно-слов'янської та грецької мов. Монастир мав велику бібліотеку, в якій зберігалися рукописи, стародруки, архів.

У 1603—1604 рр. у Дермані видано книгу «Октаіх, сирѣч Осмогласник». Книга надрукована Іваном Тростянецьким, вихідцем із села Тростянця (поблизу Дермані), вона добре оформлена — з гарними черенками, заставками, написана церковнослов'янською та українською мовами. Післямову до неї написав священик Дем'ян (Даміан) Наливайко (брат Северина Наливайка), поет, церковний діяч. Дем'ян Наливайко — автор передмов до інших дерманських видань, зокрема виданого 1605 року «Листа Мелетія... патріарха александрійского до ... Ипатія Потѣя...», редактор «Діалога... о православной и справедливой вере единой... Мелетія патріарха александрійского»[1], перекладеного з грецької мови.

В 1605 році друкарня закрилася, її устаткування згодом повернули до Острога.

Після 1609 року Дермань ввійшла до Дубнівського ключа, який дістався князю Заславському. Заславські продовжували опікати Дерманський монастир.

У 1627—1633 рр. архімандритом Дерманського монастиря був видатний український філолог, син ректора Острозької школи Г. Д. Смотрицького Мелетій Смотрицький. Він — автор багатьох полемічних творів.

Дерманський монастир довгий час залишався православним. Лише 1720 року він приймає унію на соборі.

Дермань зростала. У 1583 році в селі налічувалося 23 дими, а в 1642 — 201 дим[2].

За люстрацією 1604 року село ділилось на дворища (19,56 десятини) і півдворища. Підсусідки, стрільці і гайдуки користувалися дворищем, городники й комірники — півдворищем. У 1627 році монастирські селяни з дворища відбували панщину 6 днів на тиждень, з півдворища — три дні[3].

Всі селяни давали на користь монастиря десяту частину від своїх доходів, а в святкові дні — по курці з диму. За вимогою монастирської адміністрації вони повинні були з'являтися на заорки, зажинки, закоски, обжинки, толоки, відбувати шарварки — лагодити шляхи, греблі, монастирські стіни тощо, причому ні розмір, ні час не визначалися. Крім того, селян зобов'язували на власних підводах возити на продаж монастирський хліб. Від цієї повинності можна було відкупитися, заплативши монастиреві п'ять злотих. Феодали-церковники одержували значні прибутки також від торгівлі й лихварства. Вони торгували церковними посадами, «відпущенням гріхів» тощо. Ігумен Дерманського монастиря І.Стефанович обплутав своїми лихварськими операціями близькі й далекі від Дермані села[4].

Жорстока експлуатація, примусове запровадження уніатських обрядів викликали в 1629 році заворушення дерманських селян. У лютому 1630 року призначена князем В. Д. Заславським комісія засудила організаторів до смертної кари на шибениці, решту учасників виступу оштрафувала на користь монастиря, попередньо під-

Пам'ятка архітектури XV ст. Дзвіниця Дерманського монастиря, с. Устенське Друге. 1970 р.

[1] М. А. Максимович. Собрание сочинений, т. 1. К., 1876, стор. 182.

[2] Źródła dziejowe, t. 19, стор. 80; О. А. Фотинский. Очерки из истории быта монастырских крестьян на Волыни в XVII—XVIII вв., стор. 5.

[3] Ровенський облдержархів, ф. 366, оп. 1, спр. 51, арк. 16—17.

[4] А. И. Баранович. Украина накануне освободительной войны середины XVII в., стор. 64—65.

давши їх принизливим карам — биттю різками, лежанню посеред церкви хрестом під час релігійних відправ[1]. І все ж В. Д. Заславському довелося призначити нову комісію, яка в 1638 році дещо впорядкувала повинності селян. Було визначено розмір панщини — по 6 днів на тиждень з дворища влітку, взимку — по 5 днів, на роботу виходити із сходом сонця і повертатись додому після заходу.

Проте монастирська адміністрація примушувала селян і далі виконувати, крім панщини, додаткові роботи, час і розмір яких конкретно не визначалися, стягувала різні натуральні й грошові побори. Все це викликало незадоволення кріпаків.

1644 року в селі знову вибухнуло селянське заворушення. Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. кріпаки вступали до селянсько-козацьких повстанських загонів. Військові дії, напади кримських татар, епідемії, голод призвели до розорення, зменшення кількості населення. 1649 року в Дермані налічувалося 116 димів, в 1651—60, а в 1653 році в усіх маєтках Дерманського монастиря — 47 димів.

У другій половині XVII ст. в Дермані існувала громада — залишок старого селянського самоврядування. Вона розглядала спірні питання на громадському суді. Хоч у монастирі була школа, майже всі селяни лишалися неписьменними. Справи в громадському суді велися усно, а якщо документально фіксувалися, свідки замість підпису ставили хрестик. Коли треба було оголосити якийсь письмовий документ, читав його дидаскал (учитель) дерманський. Поступово права громади прибрала монастирська адміністрація. У монастиря були свої органи суду й адміністрації: економ, управитель, урядники, лісничий, межник, возний та ін. Монастирський суд більшість справ вирішував самостійно. Права його були необмежені, він міг стягувати з селян грошовий штраф на користь монастиря, карати різками і навіть засуджувати до смертної кари.

Тяжкі повинності, сваволя монастирської адміністрації призвели до цілковитого зубожіння й розорення селян. Шукаючи порятунку, вони стали тікати з села. В 1685 році Дерманський монастир здав у Луцьку збір подимного з своїх маєтків на відкуп. На цей час у Дермані, Кунині, Коршеві і Мізочку налічувалося 35 димів, з них було зібрано подимного 2 злоті. З 12 димів селяни повтікали. Для боротьби з втечами монастир запровадив кругову поруку. Якщо хтось з мешканців утікав, селяни відповідали за це особистим майном, зобов'язувалися розшукати й повернути втікача.

Поряд з монастирськими селянами в Дермані жили також 11 стрільців і 2 гайдуки. В 1674 році, коли право патронату над Дерманським монастирем перейшло від Заславських до князів Любомирських, число стрільців і гайдуків значно збільшилося. Землі їх відмежували від монастирських, ввели окрему адміністрацію і поряд з фільварком монастирським з'явився князівський. Згодом стрільці і гайдуки перетворилися в селян-кріпаків, їх стали називати солтисами. Вони платили Дубнівському замку чинш по 100 злотих з двору в рік, відбували панщину в замковому фільварку, водночас виконували деякі повинності на користь монастиря: з'являлися на шарварки на вимогу монастирських властей (замкова адміністрація наказувала їм від цієї повинності не ухилятися), вносили хлібну й медову десятину. В 1757 році солтисів налічувалося 130 сімей, вони платили князеві чинш 2 тис. злотих на рік[2].

Всі селяни, залежно від кількості днів обробітку поля, яким вони користувалися, сплачували державні податки — подимне і гіберну, відбували панщину.

Крім панщини, монастир примушував селян відбувати численні гуртові повинності: зажинки, обжинки, заорки, оборки, закоски, обкоски, по 4 дні толоки, при цьому 2 дні на своїх харчах, 2 — на монастирських; з'являтися на «гвалти», тобто

---

[1] Наукові записки Київського державного університету, т. 13, вип. 1. К., 1954, стор. 95.

[2] О. А. Фотинский. Очерки из истории быта монастырских крестьян на Волыни в XVII—XVIII вв., стор. 5, 18, 26, 58.

на спішний збір хліба, який осипається, або сіна на випадок дощу. Всі категорії селян відбували по 4 шарварки: 2 весною і 2 взимку. З 1775 року до цього додається по мітку пряжі і по 5 яєць. Селяни садили капусту, давали на вимогу монастиря підводи в Дубно, на південь України за сіллю, до Львова. Жінки повинні були вибирати, мочити, тіпати й микати коноплі. Для прядіння їх кожна з'являлася на фільварок протягом шести осінніх п'ятниць. Ремісники працювали на монастир за своєю спеціальністю. Їм панщина замінялась чиншом. Окремі категорії ремісників платили податок натурою. Гончарі давали по 15 горшків з горна. В Дермані були цехові об'єднання ремісників — гончарський і випалювачів вапна.

З розвитком товарно-грошових відносин зростало фільваркове господарство. Фільварки монастирські були в Дермані, Кунині й Мізочку.

Монастир розпоряджався селянами та їх землями як своєю власністю. В декреті монастирського суду від 26 червня 1765 року записано, що земля і самі селяни належать монастирю, і останній може на свій розсуд розпоряджатися своєю власністю. Монастир збагачувався й за рахунок корчми та млина, які здавав в оренду. Шинкарі, наприклад, платили монастиреві 2 тис. злотих річної оренди. Доводилося платити також за похорони — грішми або натурою. В 1764 році за похорони Тимоша Бендюка монастир взяв 30 аршин сукна, 12 аршин полотна, 2 сіряки, всього на суму 20 злотих.

У 1789 році половина села стала власністю князів Любомирських, друга половина залишилась у володінні Дерманського монастиря. 1791 року в монастирській половині села налічувалося 1115 жителів[1].

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Дермань увійшла до складу Російської держави. Переважна більшість селян перебувала в кріпосній залежності і змушена була виконувати різні повинності. Вони зафіксовані в табелі Дерманського панського фільварку від 2 лютого 1806 року. В селі налічувалось 136 дворів. 61 тягловий і 24 піші двори відбували панщину по 3 дні на тиждень, 9 дворів — по 1 дню. 23 двори боярські[2] і 6 орендаторських від панщини звільнялися. Боярські господарства мали переважно по 3 воли і 3 коней, деякі з них — по 4 воли і 4 коней, а одне — 6 волів і 7 коней, тяглові селяни — в більшості по одному коню або волу, 14 господарств зовсім не мали тягла[3].

Коли у 1822 році уніатських монахів виселили з Дерманського монастиря, сюди переїхав Острозький православний монастир, приміщення якого згоріло. Монастирські кріпосні селяни були переведені в категорію державних, а маєтки монастиря передані в державне управління і здавалися в оренду.

Зміна юридичного становища не вплинула на економічне становище селян. Тепер їх стали експлуатувати орендарі. 1849 року в Дермані налічувалося 1360 жителів і 340 дворів[4].

Внаслідок реформи 1861 року селяни Дермані здобули особисту волю, проте матеріальне становище залишалося тяжким. В 1863—1864 рр. в Дермані панській було 128 дворів і 460 душ чоловічого населення. Селяни одержали земельні наділи, менші від тих, якими вони користувалися раніше. В середньому на селянський двір припадало 7 десятин польового наділу. 43 селянські господарства одержали по 2 десятини садибної землі, 3 — по 4 десятини і 2 — по 5 десятин.

Поміщиця Любомирська залишила собі кращі землі, селянам виділила найгірші — в долинах і на пагорбах, відрізала їх від води, позбавила сінокосів. Селяни змушені були гонити худобу на водопій за кілька верст по землях іншого поміщика,

---

[1] О. А. Фотинский. Очерки из истории быта монастырских крестьян на Волыни в XVII—XVIII вв., стор. 23, 24, 27.

[2] Бояри — заможні, феодально залежні селяни. Від панщини та інших повинностей були звільнені. Відробляли лише по 1 дню шарварків.

[3] Острозький краєзнавчий музей.

[4] Военно-статистическое обозрение Российской империи, т. 10, ч. 3. Волынская губерния, стор. 75.

за що платили грішми або відробляли 2—3 дні[1]. Князям Любомирським у Дермані належало 10 045 десятин землі[2].

Грабіжницькі наслідки реформи, свавілля поміщиків призвели до повного зубожіння селян. Вони рішуче відмовлялися підписувати уставні грамоти, сплачувати викупні платежі, виконувати повинності. В квітні 1863 року селяни відібрали у дерманського судді печатку, щоб не допустити затвердження уставних грамот, і, напавши на двір сільського старости, забрали податкові гроші. Викликані в село солдати «втихомирили» цей виступ. Призвідців його Петра Мороза, Григорія Бухала, Степана Мартинюка, Антона і Павла Кир'янчуків покарали різками. Однак боротьба проти поміщиків тривала. В 1865 році Гнат Хоровець підпалив фільварок поміщиці Любомирської, за що був засуджений і висланий[3].

Прибутки селян від власного господарства були дуже мізерні. Їх не вистачало навіть для утримання сім'ї. У пошуках заробітків селяни йшли працювати на залізницю, торгували, займалися домашнім ремеслом, особливо ткацьким. У Дермані майже в кожній хаті стояв ткацький верстат для виготовлення полотна, сукна, ряден, мішковини тощо. Як і до реформи, селяни носили домотканий одяг, ходили переважно в личаках і постолах. На початку XX ст. в селі були два бакалійні магазини, винна лавка, шинок, кредитне товариство[4].

1829 року при монастирі відкрили школу паламарів, а в 1833 році — повітове й парафіяльне училища, в яких навчалося до 200 дітей[5]. З 1869 року в селі почало працювати однокласне сільське училище. В 1911 році його відвідувало 77 хлопчиків і 4 дівчаток, переважно із заможних сімей. Закінчило школу лише 2 хлопчики[6].

Ще гіршим стало життя селян під час першої світової війни. Внаслідок мобілізації на селі лишалось дедалі менше чоловіків. Реквізиції коней і худоби для потреб фронту підривали економіку бідняцьких господарств. Скорочувались посівні площі, зменшувалася врожайність. Коли в 1915—1916 рр. воєнні дії перекинулися на територію Дубнівського повіту, населення часто виявляло незадоволення такими повинностями, як підводна, шляхова, окопна та інші.

Лютнева буржуазно-демократична революція не поліпшила економічного становища селян. Земля, як і раніше, належала поміщикам.

Трудящі Дермані радо зустріли Велику Жовтневу соціалістичну революцію. Проте іноземна окупація перешкодила утвердженню тут Радянської влади. В лютому 1918 року Дермань окупували війська кайзерівської Німеччини.

Окупаційні війська, спираючись на свою маріонетку — гетьмана, вдалися до пограбування й розбою, вивозили продовольство й сировину до Німеччини. Дерманці чинили збройний опір окупантам і гетьманській владі. 25 травня 1918 року гетьманський чиновник звернувся до німецького коменданта Дубна з проханням допомогти роззброїти жителів Дермані та сусіднього села Кунина. За допомогою німецького загону в селі було арештовано двох агітаторів, які брали участь у розгромі маєтку графа Воронцова-Дашкова (власник Дерманського маєтку), арештовано й передано німецькій владі інших жителів. Проте роззброїти населення не вдалося[7].

Дерманці продовжували боротьбу з австро-німецькими окупантами й гетьманцями, а згодом — з військами Директорії. Петлюрівські банди грабували і всіляко гнобили населення, проводили примусову мобілізацію. Селяни тікали до лісу, масово вступали до повстанських загонів. Одним з центрів повстання проти петлюрівців було село Дермань, де зібралося близько 2000 повстанців[8].

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 301, спр. 242, арк. 25—27.
[2] И. Поляков. Крупное землевладение на Волыни, стор. 42.
[3] Ровенський облдержархів, ф. 370, оп. 3, спр. 793, арк. 2; спр. 944, арк. 1—12.
[4] Весь Юго-Западный край, стор. 741.
[5] «Волынские епархиальные ведомости», 1873, № 9, стор. 334.
[6] Памятная книжка дирекции народных училищ Волынской губернии на 1912 г., стор. 201.
[7] Житомирський облдержархів, ф. Р-1585, оп. 1, спр. 64, арк. 162, 176—178.
[8] Гражданская война на Украине, т. 2, стор. 88.

Повстанський рух в районі Ровно, Здолбунова, Дубна значною мірою дезорганізував ворожий тил, сприяв наступові Червоної Армії, який розгорнувся на початку травня 1919 року. В середині місяця загони повстанців з'єдналися з Червоною Армією. Наприкінці травня Таращанська бригада 1-ї Української радянської дивізії визволила Дермань. Проте у серпні село окупували війська буржуазно-поміщицької Польщі. В липні 1920 року 14-а кавалерійська дивізія, якою командував О. Я. Пархоменко, визволила село від загарбників. Тоді ж було відновлено Радянську владу, створено революційний комітет, який очолив колишній солдат, місцевий житель І. М. Шмань. Ревком охороняв революційний порядок, дбав про забезпечення Червоної Армії продовольством, розпочав розподіл поміщицької землі серед селян. Були організовані в селі любительська трупа і хор в складі 32 чоловік. Дерманські аматори брали активну участь у культосвітніх заходах, які проводив відділ народної освіти Острозького ревкому[1].

У вересні 1920 року Дермань знову окупували польські війська. До 1939 року село перебувало в складі Мізоцької гміни Здолбунівського повіту.

Населення Дермані зазнавало тяжкого соціального й національного гноблення. Про зубожіння основної маси селян свідчать дані про їх землекористування. У 1939 році з 615 селянських господарств Дермані 19 господарств були безземельні, 79 мали до 1 га землі, 467 — до 5 га, 45 — 5—10 га, 5 господарств — до 20 га. 204 га землі володіли 15 осадницьких господарств[2].

Польська влада намагалась ліквідувати українську культуру, полонізувати й покатоличити українське населення.

На низькому рівні було медичне обслуговування. В 1930 році в Дермані, де налічувалося 4243 жителі, працював лише один приватний лікар[3].

Серед населення посилювалася ненависть до гнобителів. У селян не згасали надії на визволення і возз'єднання з Радянською Україною. В 1928 році в селі засновано осередок «Сельроб-єдності». Організатором його був секретар Здолбунівського повітового комітету «Сельроб-єдності», житель Дермані М. Й. Турчин. Він одночасно очолював споживчий кооператив і кредитне товариство. До осередку входили А. І. Кравчук, Т. С. Максись, Ф. Д. Козубський та ін.[4]. Сельробівці розповсюджували серед населення нелегальні листівки, брошури й газети, вели антирелігійну пропаганду, викривали колоніальний характер політики уряду буржуазно-поміщицької Польщі, а під час виборів до сейму в 1930 році агітували населення голосувати за список компартії і «Сельроб-єдності». Польський уряд посилив репресії проти революційно настроєних мас. У 1931 році було заарештовано М. Й. Турчина. В 1937—1938 рр. поліція конфіскувала комуністичну літературу у мешканців Дермані[5].

Нове життя для населення Дермані настало у вересні 1939 року, коли село визволили війська Червоної Армії. Зразу тут створили сільський комітет. Жителі села обрали Є. К. Кисільчука своїм депутатом до Народних Зборів Західної України. Виконуючи наказ виборців, він голосував за встановлення Радянської влади і возз'єднання з Радянською Україною. Сільська Рада, створена у січні 1940 року, завершила націоналізацію монастирських і церковних земель, розподілила їх між безземельними й малоземельними селянами. Безплатно землю одержали 257 селянських господарств[6]. Розгорнув роботу медпункт.

Одночасно почали працювати семирічна школа з українською мовою викладання, школи лікнепу, відкрито педагогічну школу, а при ній заочні відділи для підготовки вчителів I—IV класів. Наприкінці 1940 року до Дерманської педшколи

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 100, оп. 1, спр. 13, арк. 3, 4, 88.
[2] Там же, ф. Р-635, оп. 1, спр. 64, арк. 1—2.
[3] Księga adresowa Polski, стор. 1991.
[4] Ровенський облдержархів, ф. 153, оп. 1, спр. 45, арк. 15, 22, 25.
[5] Там же, спр. 74, арк. 97; спр. 111, арк. 49—51.
[6] Там же, ф. Р-635, оп. 1, спр. 11, арк. 3, 5.

було прийнято 220 заочників. В колишньому польському народному домі було відкрито клуб.

Соціалістичні перетворення в селі перервав розбійницький напад гітлерівської Німеччини на Радянський Союз. Фашисти окупували Дермань наприкінці червня 1941 року. Вони грабували населення, вивозили до Німеччини худобу, хліб та іншу сільськогосподарську продукцію. В 1943 році окупанти спалили хутір Залужжя. Загинуло 83 чоловіка, згоріло 100 будівель. Знущалися над радянськими людьми й українські буржуазні націоналісти.

Поет-комсомолець М. Максись, с. Устенське Друге. 1948 р.

1 лютого 1944 року військові частини 287-ї стрілецької дивізії під командуванням генерал-майора І. М. Панкратова визволили Дермань від німецько-фашистських загарбників. Жителі села поповнили лави Червоної Армії і взяли участь у розгромі ворога. Всього на фронтах Великої Вітчизняної війни билося з гітлерівцями 39 чоловік. 11 з них віддали своє життя за свободу й незалежність нашої Вітчизни, за щастя всіх радянських людей. Їх імена викарбовані на обеліску, спорудженому в центрі села. 28 односельців нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу.

Одразу після визволення відновила роботу сільська Рада. Під її керівництвом трудящі почали відбудову села. Депутати сільської Ради роз'яснювали односельцям політику партії, мобілізовували їх на допомогу фронтові, на ліквідацію тяжких наслідків війни. Щоб залучати селян до активної участі в господарсько-політичному житті, в селі було створено земельну громаду. Її очолив голова земельної комісії при сільській Раді Г. М. Шмань. Земельна громада стежила за правильним використанням землі, планувала посіви, організовувала громадські кузні, ремонт мостів та шляхів. За ініціативою громади було утворено добровільні супряги, які допомагали обробляти землю, сіяти й збирати врожай безкінним господарствам та сім'ям фронтовиків. Почали працювати сільмаг і медпункт.

Розв'язуючи господарські питання, сільрада водночас налагоджувала культурно-освітнє життя села. Відкрилася середня школа. Завдяки активній діяльності культосвітньої комісії сільради та вчителів усіх неписьменних і малописьменних віком від 20 до 50 років залучили до навчання в школах і на вечірніх курсах ліквідації неписьменності. В 1948 році неписьменність було ліквідовано.

У відновленому клубі відкрилася бібліотека. В 1947 році держава виділила 5 тис. крб. для ремонту клубу й бібліотеки в Устенському Другому.

Відбудова села здійснювалась в умовах гострої класової боротьби. Рештки банд українських буржуазних націоналістів проводили антирадянську агітацію, намагалися терором залякати селян, перешкодити їм будувати нове радянське життя. Оунівські банди по-звірячому замордували в селі понад 400 радянських громадян, вбили також кількох солдатів й офіцерів Радянської Армії[1]. Бандити спалили будинок сільської Ради, двоповерховий будинок учителів, приміщення бібліотеки, пошти, пункт переробки овочів, лазню, дзвіницю монастиря і багато селянських будинків. Від рук бандитів загинули перший голова сільської Ради А. Г. Довбенко разом з синами Андрієм, Володимиром, Євгеном, дочкою Оксаною, невісткою і восьмирічною онукою, голова сільської Ради В. Н. Фрідріх і вся його сім'я, вчитель І. П. Кравчук та інші активісти[2]. «Дерманська трагедія» — так назвав львівський письменник Юрій Мельничук свою книгу, в якій розповідається про жахливі, звірячі злодіяння, що їх вчинили в селі українські буржуазні націо-

[1] Газ. «Червоний прапор», 15 вересня 1957 р.
[2] Газ. «Червоний прапор», 13 березня і 19 травня 1957 р.

налісти. З гнівом писав про ці злодіяння поет Д. Павличко[1]. В сільському музеї історії села зберігається страшна реліквія — закривавлений, пробитий кулею кашкет учня 10-го класу середньої школи, поета-комсомольця Миколи Максися, який трагічно загинув від рук оунівців у 1948 році. Коли незадовго до цього бандити стратили кількох молодих односельців і вчительку, Максись з гнівом писав:

Бандерівські душогуби,
Що ви наробили?
Комсомолок молоденьких
Безневинно вбили.
Буйний вітер ваші кості
Погані розвіє,
А забути комсомолок
Ніхто не посміє![2]

1967 року Ровенський обком комсомолу та редакція обласної молодіжної газети «Зміна», вшановуючи пам'ять М. П. Максися, встановили щорічну обласну комсомольську премію його імені, яка присуджується за кращі твори літератури й мистецтва про нашого молодого сучасника, про героїчний шлях Ленінського комсомолу. Ім'ям М. П. Максися названо середню школу, піонерську дружину. В 1968 році односельці спорудили герою пам'ятник.

Хлібороби Устенського Другого, переконавшись у перевагах колективного господарювання, 1950 року організували сільськогосподарську артіль ім. ЦК КП(б)У. В ній об'єдналося 215 селянських дворів. Цього ж року 247 дворів утворили другий колгосп. Держава подавала допомогу молодим колгоспам технікою через Півченську МТС, засновану 1944 року, посівним матеріалом, кадрами. Колгосп ім. ЦК КП(б)У одержав 21 615 крб. державного кредиту.

1951 року ці два колгоспи, а також колгосп ім. Верховної Ради УРСР села Устенського Першого злилися в одну артіль — ім. Горького. Господарство об'єднало 536 дворів, користувалося 2460 га землі, у т. ч. 1400 га орної. Тоді ж у колгоспі ім. Горького створено окрему партійну організацію, секретарем якої комуністи обрали А. Й. Загороднюка, а також комсомольську організацію. Партійна організація й правління колгоспу всю свою діяльність спрямували на організаційно-господарське зміцнення артілі. Комуністи очолили найбільш відповідальні ділянки виробництва. Комсомольці взяли шефство над тваринницькими фермами, організували комсомольсько-молодіжну бурякосійну ланку. Все це забезпечило більш повне використання сільськогосподарської техніки, підвищення продуктивності праці на всіх ділянках колгоспного виробництва.

Щоб уникнути двох однакових назв колгоспів у районі, межі якого зазнали змін, 1962 року колгоспники Устенського Другого перейменували свою артіль на ім. Б. Хмельницького. Господарство міцніло, зростала його економіка, поліпшувався матеріальний і культурний рівень членів артілі. 1966 року рільники у співдружності з механізаторами одержали з кожного гектара по 20,9 цнт пшениці, 22,4 цнт ячменю.

Новими трудовими успіхами зустріли хлібороби села 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Завдяки піднесенню культури землеробства, застосуванню досягнень науки, передової агротехніки у 1970 році колгоспники виростили зернових у середньому по 22 цнт на гектарі, в т. ч. ярих по 31,8 цнт. Рільнича бригада, яку очолює А. Т. Хаврук, зібрала з кожного гектара по 23,9 цнт зернових.

Добрих успіхів у ювілейному році досягли тваринники колгоспу. Вони виробили на 100 га сільськогосподарських угідь по 241 цнт молока і 61 цнт м'яса. На 1 січня 1970 року на фермах налічувалося 770 голів великої рогатої худоби, 860 свиней, 522 вівці. Громадська худоба утримується в хороших приміщеннях. Лише

---

[1] Д. Павличко. Пелюстки і леза. К., 1964, стор. 116.
[2] М. Максись. Живу і буду жити. Львів, 1970, стор.. 45.

за роки восьмої п'ятирічки збудовано два типові корівники, дві конюшні, дві кормокухні, пункт штучного запліднення. За сумлінну працю 55 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Значно зросла технічна база господарства. У 1972 році колгосп мав 15 різних тракторів, 17 вантажних автомашин, 5 комбайнів, багато іншої техніки. Самовіддано працюють механізатори, всі трудівники колгоспу над перетворенням в життя планів дев'ятої п'ятирічки.

Керівна роль у піднесенні політичної і трудової активності населення належить партійній організації, в складі якої 20 комуністів. Їх активними помічниками є комсомольська організація, яка налічує 41 чоловіка.

Всіма питаннями господарського й культурного життя повсякденно займається сільська Рада, у складі якої 40 депутатів. Робота постійно діючих комісій спрямована на поліпшення благоустрою села, побуту, обслуговування, охорони здоров'я населення, піднесення його матеріального й культурного рівня. Комісія з питань благоустрою чимало зробила для озеленення села та спорудження автомобільного шляху на Мізоч, взяла участь у розробці перспективного плану забудови села. На сесіях сільради, засіданнях виконавчого комітету обговорюються питання піднесення ефективності колгоспного виробництва, накреслюються заходи дальшого розвитку села. Депутати сільської Ради, Здолбунівської районної Ради депутатів трудящих регулярно звітують перед своїми виборцями про виконання їх наказів і пропозицій.

Зростає добробут трудівників села. У післявоєнний час тут споруджено понад 100 нових житлових будинків. В особистому користуванні колгоспників — 456 телевізорів, 21 мотоцикл, 3 легкові автомашини, пральні машини, холодильники. Село повністю електрифіковано й радіофіковано. До послуг жителів села — шевська і кравецька майстерні, перукарня, їдальня, продовольчий та промтоварний магазини, магазини господарчих товарів, готового одягу.

1952 року в селі відкрито медичну амбулаторію, де працюють один лікар і п'ять чоловік медичного персоналу. Є аптека, для якої споруджено спеціальне приміщення.

Створені необхідні умови для навчання дітей. У середній школі добре обладнані класні кімнати, фізичний, хімічний та математичний кабінети, майстерня. Є присадибна ділянка, гуртожиток-інтернат для учнів з віддалених сіл. За роки Радянської влади середню школу закінчило 877 учнів. 237 чоловік з Устенського Другого здобули вищу й середню спеціальну освіту, з них 90 стали педагогами, 54 — лікарями, 49 — інженерами. Випускник школи М. С. Герасимчук — кандидат хімічних наук. З 1960 року в селі, в приміщенні колишнього монастиря, працює восьмирічна спецшкола-інтернат. 1972 року в обох школах навчалося 597 учнів, працювало 75 учителів, більшість яких — місцеві жителі. Під час сезонних робіт у колгоспі діють дитячі ясла-садок на 60—70 місць.

В Устенському Другому 1897 року народився М. В. Хомичевський (літературний псевдонім — Борис Тен) — відомий український радянський перекладач.

Змістовним стало життя селян. У сільському клубі систематично читаються лекції, відбуваються концерти, проводяться вечори бойової і трудової слави, виступи акторів художньої самодіяльності. В селі є дві стаціонарні кіноустановки, бібліотека, книжковий фонд якої налічує 9110 примірників.

Гордістю трудящих села є краєзнавчий музей, відкритий у 1971 році. Понад 2 тис. експонатів, розміщених у трьох просторих кімнатах, відображають історію села від найдавніших часів до сьогоднішнього дня.

Своєю невтомною працею жителі села вносять посильний вклад у всенародну справу будівництва комунізму в нашій країні.

Е. Ф. КИЯН

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ЗДОЛБУНІВСЬКОГО РАЙОНУ

БІЛАШІ́В — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стублі, за 25 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Мізоч. Дворів — 596, населення — 1965 чоловік.

В селі розташоване відділення Мізоцького бурякорадгоспу, за яким закріплено 1163 га орної землі. В селі вирощують зернові культури, цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. У 1971 році тут зібрано по 423 цнт цукрових буряків, 30,6 цнт зернових з гектара, вироблено по 680 цнт молока та по 119,6 цнт м'яса на 100 га угідь.

У восьмирічній школі 16 вчителів навчають 270 учнів. Працюють клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На партійному обліку — 21 комуніст. У комсомольській організації (заснована в 1940 році) — 49 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про Білашів належить до 1512 року. Жителі села брали участь у народно-визвольній війні 1648—1654 рр. У травні 1909 року сталося селянське заворушення. Радянська влада проголошена в січні 1918 року. За часів громадянської війни на території села точилися запеклі бої Червоної Армії з петлюрівцями та польськими інтервентами.

Взимку 1943 року через село проходили загони партизанського з'єднання С. А. Ковпака, яким місцеве населення подавало допомогу продовольством та одягом.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися 162 жителі, з них 101 загинув в боях з фашистами, 61 нагороджений бойовими орденами й медалями.

БУДЕРА́Ж — село, центр, сільської Ради, розташоване за 35 км від районного центру та за 12 км від залізничної станції Мізоч. Поблизу села протікає річка Збитинка. Дворів — 338, населення — 1057 чоловік. Сільраді підпорядковані села Зелений Дуб, Мости, Новий Світ, Святе.

В Будеражі міститься центральна садиба колгоспу «Молода гвардія». Господарство обробляє 3570 га землі, в т. ч. 1129 га орної. Вирощують зернові, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За самовіддану роботу 52 колгоспники відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

269 учнів відвідують середню школу, їх навчають 22 учителі. За післявоєнні роки школу закінчило 395 учнів, 200 випускників одержали вищу та середню спеціальну освіту. Працюють будинок культури на 300 місць, бібліотека, дільнична лікарня на 35 ліжок, аптека, відділення зв'язку.

На різних ділянках виробництва і культури трудиться 35 комуністів і 89 комсомольців. Партійна організація створена в 1951, комсомольська — в 1940 році.

Село вперше згадується під назвою Будераж в акті 1322 року. Під час першої російської революції тут розповсюджувались антиурядові прокламації.

В січні 1918 року встановлено Радянську владу.

У квітні 1943 року гітлерівці в селі Святому спалили живцем 74 чоловіка. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з фашистами 70 жителів села, з них 21 загинув на полі бою, 49 відзначено урядовими нагородами. На честь загиблих встановлено обеліск.

Біля Будеража виявлено три городища та три кургани давньоруських часів.

БУ́ЩА — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Збитинки, за 39 км від Здолбунова, за 16 км від залізничної станції Мізоч. Дворів — 427, населення — 1429 чоловік. Сільраді підпорядковані села Борщівка Перша та Борщівка Друга.

В Бущі міститься центральна садиба колгоспу ім. І. Франка. За колгоспом закріплено 2555 га землі, в т. ч. 1491 га орної. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових культур і цукрових буряків, виробництві продукції м'ясо-молочного тваринництва. За роки восьмої п'ятирічки введено в дію молочний блок, павільйон побутового обслуговування.

Є восьмирічна школа (в ній 15 учителів навчають 247 учнів), клуб на 250 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Працюють 39 комуністів і 80 комсомольців. Партійна організація заснована в 1952, комсомольська — в 1939 році.

Перша письмова згадка про село належить до 1322 року. До Жовтневої революції 75 проц. землі належало поміщику, 15 проц. — куркулям і лише 10 проц.— селянам. У 1917 році селяни самочинно поділили панську землю. В січні 1918 року встановлено Радянську владу. Під час громадянської війни в селі діяв революційний загін під командуванням матроса-чорноморця М. М. Мирончука (загинув у 1919 році).

В роки німецько-фашистської окупації від рук оунівських бандитів загинули сільські активісти: голова колгоспу Є. А. Панасюк, голова сільської Ради Л. І. Петроцюк, секретар сільради Р. Швидун. Фашисти закатували понад 100 жителів, село повністю спалили.

На фронтах проти гітлерівців билися 50 жителів села, з них 5 загинуло в боях, 38 відзначено урядовими нагородами. Трудящі села встановили пам'ятник-обеліск односельцям, які загинули в боротьбі з окупантами та українськими буржуазними націоналістами.

На околицях села виявлено залишки поселення епохи міді.

ГЛИ́НСЬК — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру. На території села знаходиться залізнична станція. Дворів — 666, населення — 2007 чоловік. Сільраді підпорядковані села Загора, Підцурків, П'ятигори.

За місцевим колгоспом «Дружба» закріплено 4718 га землі, з яких 3550 га орної. На колгосп-

них ланах працює 41 трактор, 21 вантажна автомашина, 25 комбайнів. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових культур і цукрових буряків. Інтенсивно розвивається тваринництво. За успіхи в розвитку сільського господарства 19 колгоспників нагороджено орденами й медалями. Доярка Л. Є. Котюбіна, бригадир М. Д. Мазурець та голова колгоспу О. С. Новачук удостоєні ордена Леніна. 123 колгоспники відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

У середній школі 27 вчителів навчають 336 учнів. Працюють клуб, бібліотека, дільнична лікарня, відділення зв'язку.

Партійна організація (діє з 1952 року) об'єднує 69 комуністів, комсомольська — 82 члени ВЛКСМ.

Село відоме з 1484 року. В села Глинськ та Підцурків в 60-х роках XIX ст. переселилися чехи-колоністи, які в 1868 році заклали перші на Україні плантації хмелю. У 1903 році Здолбунівський комітет РСДРП розповсюджував тут ленінську газету «Искра».

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На території теперішньої сільради в травні 1919 року концентрувалися повстанські загони, що боролися проти петлюрівців. Влітку 1920 року село було ареною жорстоких боїв частин Першої Кінної армії з польськими легіонерами.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 189 жителів, з них 57 загинуло смертю хоробрих, 74 відзначено урядовими нагородами. На честь загиблих встановлено обеліск.

Поблизу села виявлено давньоруське городище.

ЗДО́ВБИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 3 км від районного центру і залізничної станції Здолбунів. Через село проходить автошлях. Дворів — 1616, населення — 5188 чоловік.

Колгосп «Україна» обробляє 3844 га землі, в т. ч. 2661 га орної. Господарство спеціалізується на виробництві яєць. Утримує понад 30 тис. штук курей. Всі виробничі процеси на птахофермі механізовані. Вирощують також зернові культури, цукрові буряки, картоплю, овочі; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. В 1968 році колгосп був учасником республіканської виставки передового досвіду в народному господарстві і нагороджений дипломом. 20 трудівників колгоспу мають урядові нагороди. Агроном К. Л. Палієнко, бригадир М. Д. Ткач, ланкова Н. В. Огородник, свинарка Г. М. Павлусь та механізатор М. А. Жванський удостоєні ордена Леніна, а комбайнеру М. Ф. Солтису присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Керує колгоспом кавалер орденів Леніна та Жовтневої Революції І. І. Яковець. За самовіддану працю 114 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В селі діє районне відділення «Сільгосптехніки».

Середню школу відвідують 638 учнів, їх навчають 39 учителів. 120 випускників одержали вищу та середню спеціальну освіту. Є клуб, бібліотека, амбулаторія, аптека, відділення зв'язку.

На обліку в партійній організації — 43 комуністи, в комсомольській — 65 юнаків і дівчат.

Під назвою Уздолбица село згадується в акті 1497 року.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В роки громадянської війни Здовбиця була пунктом повстанського руху проти петлюрівців. Тут зосереджувалося до 4 тисяч повстанців.

Під час гітлерівської окупації в селі діяла підпільна група, зв'язана з партизанським загоном Д. М. Медведєва. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 140 односельців, з них 83 загинуло, 75 нагороджено орденами й медалями СРСР. Відкрито пам'ятник-обеліск на честь загиблих воїнів-односельців.

Біля колишньої садиби Здовбицької МТС встановлено трактор — пам'ятник першим механізаторам Здолбунівського району.

На території села виявлено поселення та могильник доби ранньої бронзи.

ІЛЬПІ́НЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км від районного центру і залізничної станції Здолбунів. Дворів — 138, населення — 402 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Богдашів, Кошатів, Орестів.

За колгоспом «Комунар» закріплено 2217 га землі, в т. ч. 1648 га орної. Господарство вирощує зернові культури, цукрові буряки, овочі, виробляє м'ясо-молочну продукцію. За виробничі успіхи 63 колгоспники відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі — 33 комуністи і 44 комсомольці. Партійна організація заснована в 1956, комсомольська — в 1951 році.

Ільпінь відомий з 1629 року. Радянська влада встановлена в січні 1918 року. На початку 1919 року в селі Орестові, до якого тоді був приписаний Ільпінь, концентрувались повстанські загони, які в травні виступили проти петлюрівців. Одним з організаторів цих загонів був житель Орестова більшовик Д. А. Пилинчук. Він брав участь у роботі II Всеросійського з'їзду Рад.

В роки німецько-фашистської окупації жителі села допомагали втікачам з ровенських концтаборів переправлятися до партизанів. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися 49 жителів. Односельцям, які загинули від рук окупантів та оунівців, встановлено обеліск.

МАЛА́ МОЩАНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 34 км від районного центру, за 22 км від залізничної станції Мізоч. Дворів — 350, населення — 1101 чоловік. Сільраді підпорядковане село Залібівка.

На території Малої Мощаниці міститься центральна садиба колгоспу ім. Калініна. Господарство обробляє 2500 га землі, в т. ч. 1270 га орної. Основний напрям — зерно-буряковий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. З допоміжних підприємств є млин, пилорама, майстерня для виготовлення черепиці. 38 передовиків виробництва нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, в якій навчається 171 учень, працюють 14 вчителів, клуб, бібліотека,

фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі — 22 комуністи і 34 комсомольці. Партійна організація заснована в 1949 році.

Перша письмова згадка про село належить до 1563 року.

Радянська влада проголошена в січні 1918 року.

В 30-х роках, коли село було окуповане буржуазно-поміщицькою Польщею, тут вели активну боротьбу підпільні організації КПЗУ і КСМЗУ, розповсюджувалась комуністична література, вшановувалась пам'ять В. І. Леніна, Р. Люксембург і К. Лібкнехта.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти ворога 37 чоловік. На честь односельців, які загинули в боях з окупантами та від рук українських буржуазних націоналістів, встановлено пам'ятник.

На околиці села виявлена майстерня крем'яного знаряддя доби міді.

МИРО́ТИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 21 км від районного центру, за 5,5 км від залізничної станції Івачкове. Дворів — 241, населення — 787 чоловік. Сільраді підпорядковані села В'юнівщина, Гільча Перша, Замлинок та Івачкове.

В Миротині міститься центральна садиба колгоспу ім. Леніна. За господарством закріплено 3720 га землі, в т. ч. 2486 га орної. Колгосп спеціалізується на виробництві свинини і вирощуванні зернових культур та цукрових буряків. Колгосп відзначено трьома медалями учасника ВДНГ. За виробничі успіхи 103 чоловіка відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (12 учителів), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Працюють 62 комуністи і 103 комсомольці. Партійна організація заснована в 1948 році.

Село Глупанин, яке зараз злилося з Миротином, згадується в акті, датованому 1569 роком.

Радянська влада проголошена в січні 1918 року. На території села частини Першої Кінної армії вели жорстокі бої з польськими легіонерами.

Приклад беззавітної відданості Батьківщині під час тимчасової гітлерівської окупації подав житель села В. В. Козеловський, врятувавши збитого над селом в бою радянського льотчика О. Г. Попкова, який, видужавши, пішов до партизанського загону. Вся родина Козеловського брала участь у підпільній роботі, передавала партизанам продукти. Старший син Козеловського Володимир загинув від рук оунівців.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 48 односельців. На честь загиблих споруджено обеліск.

Між селами Миротином і Гільчею Першою на кургані височить пам'ятник Богдану Хмельницькому.

НОВОМИ́ЛЬСЬК — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Усті, за 11 км від районного центру, з яким має залізничне і автобусне сполучення. Дворів — 340, населення — 1037 чоловік. Сільраді підпорядковані села Копиткове, Мар'янівка, Старомильськ, Степанівка.

В Новомильську працює рільнича бригада колгоспу ім. Шевченка, центральна садиба якого міститься в селі Копитковому. Виробничий напрям — вирощування овочів, картоплі, а також зернових і цукрових буряків. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 64 колгоспники за самовіддану працю відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Працюють 46 комуністів і 81 комсомолець. Партійна і комсомольська організація створені в 1951 році.

Село під назвою Мильськ та Мелеск відоме з XII століття.

Радянська влада проголошена в січні 1918 року.

Німецько-фашистські окупанти повністю спалили село Копиткове, а поблизу дороги Новомильськ—Старомильськ розстріляли понад 1700 радянських громадян з міста Здолбунова.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів воювали 46 односельців, з них 26 загинуло, 20 нагороджено орденами й медалями.

На околицях села виявлено залишки поселення доби бронзи та городище давньоруського періоду.

НОВОСІ́ЛКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру, за 11 км від залізничної станції Івачкове. Дворів — 293, населення — 844 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Троян.

В Новосілках міститься центральна садиба колгоспу ім. Дзержинського. Є 1376 га землі, в т. ч. 1104 га орної. Основні галузі господарства — рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. 42 передовики сільськогосподарського виробництва відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа, в якій 15 вчителів навчають 140 дітей, клуб на 200 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На всіх ділянках виробництва і культури трудяться 27 комуністів і 34 комсомольці. Партійна і комсомольська організації створені в 1952 році.

Новосілки згадуються в письмових джерелах наприкінці XVI ст. В січні 1918 року проголо-

Протиерозійні роботи в колгоспі ім. Т. Г. Шевченка, с. Копиткове. 1969 р.

шено Радянську владу. В 30-х роках активну підпільну роботу проводили осередки КПЗУ і КСМЗУ. Населення збирало кошти у фонд МОДРу; поширювалась комуністична література.

Під час німецько-фашистської окупації село було повністю зруйноване. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти гітлерівців бився 101 чоловік. Споруджено пам'ятник-обеліск односельцям, які загинули у роки Великої Вітчизняної війни.

Поблизу села виявлено давньоруське городище.

ПІ́ВЧЕ — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Збитинки, за 30 км від районного центру та за 12 км від залізничної станції Мізоч. Дворів — 202, населення — 737 чоловік. Сільраді підпорядковані села Нова Мощаниця і Суйми.

За місцевим колгоспом ім. 17 Вересня закріплено 3851 га землі, в т. ч. 1731 га орної. Господарство спеціалізується на вирощуванні овочів, розвинуте зернове господарство та м'ясо-молочне тваринництво. За виробничі успіхи 60 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

У восьмирічній школі 15 учителів навчають 189 учнів, є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Працюють 54 комуністи і 126 комсомольців. Комсомольська організація виникла в 1940 році.

Село Півче (Певче) вперше згадується в актах 1322 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти ворога 99 жителів, з них 73 загинули на полі бою, 26 відзначені урядовими нагородами.

В селі проживає колишній активний член КПЗУ О. Д. Фурманюк.

Поблизу Нової Мощаниці виявлено майстерню крем'яних знарядь праці доби міді.

СПА́СІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Мізоч. Дворів — 328, населення — 1030 чоловік. Сільраді підпорядковані села Стеблівка і Цурків.

У Спасові міститься центральна садиба колгоспу ім. Першого травня. Господарство обробляє 3111 га землі, в т. ч. 2213 га орної. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Колгоспниця П. З. Вознюк нагороджена орденом Леніна. 50 чоловік за ударну працю відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

У восьмирічній школі 16 вчителів навчають 255 дітей. Працюють клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі трудиться 28 комуністів і 64 комсомольці. Партійна організація діє з 1953, комсомольська — з 1939 року.

Перша згадка про село є в акті 1564 року. Радянська влада проголошена в січні 1918 року. В Спасові 1919 року Таращанський полк розгромив петлюрівську банду.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти ворога 64 жителі, з них 12 загинули, 52 — відзначені урядовими нагородами.

Поблизу села Стеблівки виявлено скарб бронзових речей доби бронзи та сліди поселення доби раннього заліза.

СТАРА́ МОЩАНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру та за 9 км від залізничної станції Мізоч. Дворів — 298, населення — 907 чоловік. Сільраді підпорядковане село Підгайне.

В Старій Мощаниці розміщене відділення Мізоцького бурякорадгоспу. За ним закріплено 1514 га землі, в т. ч. 827 га орної. Спеціалізується на виробництві зерна, буряківництві та тваринництві.

Восьмирічну школу відвідують 140 учнів, їх навчають 14 вчителів. Є будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Працюють 10 комуністів і 20 комсомольців. Комсомольська організація діє з 1939 року.

Перша згадка про село датується 1444 роком.

В січні 1918 року встановлено Радянську владу.

В 1920—1939 рр. село перебувало під владою буржуазно-поміщицької Польщі. 1924 року місцевий партизанський загін розгромив поміщицький маєток.

З 1931 року в селі існувала підпільна організація КПЗУ, яку очолював член Княгининського райкому КПЗУ житель Старої Мощаниці О. П. Панащук. Трудящі села брали участь у першотравневій демонстрації, яка відбулася 1935 року в селі Листвині.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з фашистами 35 однесельців, з них 16 загинуло, 19 відзначено урядовими нагородами. Полеглим в боротьбі з окупантами й українськими буржуазними націоналістами встановлено обеліск.

СТУ́ПНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 39 км від районного центру, за 16 км від залізничної станції Мізоч. Дворів — 496, населення — 1646 чоловік.

Місцевий колгосп ім. Кузнецова обробляє 1984 га землі, в т. ч. 864 га орної. Вирощують зернові, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Є млин. За виробничі показники 30 колгоспників відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Середню школу відвідують 229 учнів, їх навчають 20 учителів. Відкрито будинок культури, бібліотеку, амбулаторію, відділення зв'язку.

Працюють 24 комуністи і 50 комсомольців. Комсомольська організація заснована в 1940 році.

Перша письмова згадка про село належить до 1428 року.

В січні 1918 року проголошено Радянську владу.

В 30-х роках, під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, розповсюджувалась нелегальна комуністична література.

На фронтах Великої Вітчизняної війни 56 жителів билися проти фашистів, з них 27 загинуло в боротьбі, 29 відзначено урядовими

нагородами. До 50-річчя Радянської влади жителі села спорудили обеліск односельцям, які загинули на фронті та від рук оунівців. В центрі села встановлено погруддя Героя Радянського Союзу М. І. Кузнецова.

УЇЗДЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру, за 9 км від залізничної станції Мізоч. Має автобусне сполучення із Здолбуновом. Дворів — 369, населення — 1179 чоловік. Сільраді підпорядковані села Коршів, Кунин.

В Уїздцях розміщена центральна садиба колгоспу ім. Щорса. За господарством закріплено 3580 га землі, в т. ч. 2222 га орної. Колгосп спеціалізується на виробництві тваринницької продукції, вирощує зернові культури, цукрові буряки, овочі. 99 трудівників села відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

Є середня школа (в ній 20 учителів навчають 294 учні), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Працюють 58 комуністів і 90 комсомольців. Партійна організація заснована в 1951, комсомольська — в 1948 році.

Перша письмова згадка про село належить до 1497 року. У січні 1918 року встановлено Радянську владу. В 30-х роках поширювалась нелегальна комуністична література, відзначались революційні свята.

На фронтах Великої Вітчизняної війни боролися 32 жителі, з них 10 полягли смертю хоробрих, 23 нагороджені орденами й медалями.

УРВЕ́ННА — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру і залізничної станції Здолбунів. Дворів — 172, населення — 637 чоловік. Сільраді підпорядковані села Гільча Друга, Загребля, Залісся, Йосипівка, Лідава.

Працює комплексна бригада колгоспу ім. Чапаєва, центральна садиба якого розміщена в селі Гільчі Другій. Бригада вирощує зернові та цукрові буряки; розвинуте тут м'ясо-молочне тваринництво. За успіхи в розвитку сільськогосподарського виробництва 10 колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР, 100 чоловік відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

В селі — клуб, бібліотека, дільнична лікарня, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією. В Гільчі Другій є середня школа (407 учнів), яку відвідують і діти Урвенни.

На обліку в партійній організації 59 комуністів, комсомольській — 75 членів ВЛКСМ.

Вперше село згадується в акті 1497 року. В січні 1918 року проголошена Радянська влада.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 32 жителі. Загиблим споруджено обеліск.

КОРЕЦЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 720 кв. км. Населення — 51,6 тис. чол., у т. ч. сільського 44,5, густота населення—14 чол. на кв. км. Одній міській та 20 сільським Радам підпорядковано 49 населених пунктів. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах працюють 74 первинні партійні, 97 комсомольських і 106 профспілкових організацій. Основний напрям економіки — сільськогосподарський. Сільськогосподарських угідь — 53 618 га, з них 40 966 га орної землі. Осушено 13 560 га. В районі — один радгосп, 23 колгоспи. Промисловіть представлена 15 підприємствами, 6 будівельними організаціями, відділеннями «Сільгосптехніки». Населення обслуговують 46 медичних закладів. У 52 загальноосвітніх школах, в т. ч. 7 середніх, 23 восьмирічних, 22 початкових, навчається 10 021 учень. Працює 640 вчителів. Є музична школа, профтехучилище. Мережу культосвітніх закладів складають 7 будинків культури, 38 клубів, 45 бібліотек, 48 кіноустановок. В районі—2 пам'ятники В. І. Леніну. У 21 населеному пункті споруджено пам'ятники та обеліски на честь воїнів-визволителів й односельців, які загинули під час Великої Вітчизняної війни.

КОРЕ́ЦЬ

Корець — місто районного підпорядкування, центр району, розташоване по обох берегах річки Корчика, за 63 км від Ровно і за 30 км від залізничної станції Новоград-Волинський. Через місто проходить автошлях Київ—Львів. Населення—7100 чоловік.

Ця місцевість була заселена ще в давні часи. Свідченням цього є археологічні знахідки. На території міста знайдено крем'яні знаряддя праці доби пізнього палеоліту. Поблизу міста, на березі річки Корчика, виявлено давньоруське городище[1].

Корець — одне з стародавніх міст України. Воно вперше згадується як Корчеськ в Іпатіївському літопису під 1150 роком, коли великий князь київський Ізя-

[1] Археологічні пам'ятки Української РСР, стор. 277; О. О. Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР, стор. 37—38.

Залишки Корецького замку. 1972 р.

слав Мстиславович в час міжусобної війни з владимиро-суздальським князем Юрієм Долгоруким перебував тут зі своїм сином Мстиславом[1].

В XII ст. він входив до Володимиро-Волинського князівства. 1258 року в Корці деякий час перебував князь Данило Галицький, який організовував оборону Волинської землі від монголо-татар[2]. Жителі міста всіляко підтримували його дружинників, хоробро захищали рідні оселі.

У XIV ст. Корець входив до складу Литовського великого князівства. 1380 року литовський князь Ягайло передав Корець князю Федору Острозькому.

В 1386 році на місці давнього городища побудували великий замок, оточили його глибоким ровом, наповненим водою, а річку Корчик відвели у нове русло. І понині називають Зарів'ям район міста за старим руслом Корчика, а над річкою височать руїни середньовічного замку.

На початку XV ст. Корець став власністю удільних князів-магнатів Корецьких, які володіли містом до 1651 року[3].

В 1495 році Корцем намагалися оволодіти татари, але вони були розбиті під містом об'єднаними силами міщан і війська, очолюваного князем С. Гольшанським[4]. Місто зазнавало також руйнувань через міжусобні феодальні чвари. У 1568 році Кременецький земський суд розглядав відмову пана А. Ласького заплатити гроші князю Б. Корецькому за збитки, заподіяні під час наїзду на його маєток[5].

Після Люблінської унії Корець перебував у складі Луцького повіту Волинського воєводства Польщі. В 1629 році тут налічувалося 1124 дими[6], проживало близько 7 тис. чоловік. Місто вважалось одним з найбільших на Волині.

На початку XVII ст. у Корці пожвавилось просвітництво. В 1612 році до міста прибув відомий український педагог, церковний діяч, перекладач Л. Зизаній (Тустановський) — автор книг «Наука ку читаню і розумъню писма словенскаго» і «Грамматіка словенска съвершеннаго искуства осми частій слова». Ці твори були гострою відповіддю єзуїтам, які твердили, ніби слов'янська мова непридатна для науки[7]. Л. Зизаній жив у Корці до 1619 року.

Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. у Корці перебували загони князя С. Корецького. Вони разом з королівськими військами брали участь у битвах під Жовтими Водами й Корсунем, але були розгромлені селянсько-козацькими полками Богдана Хмельницького[8].

В другій половині 1649 року в Корці спалахнуло народне повстання. Ватажками його були жителі Корця В. Кочановський, Ф. Возниця, Я. Яницький,

---

[1] П. А. Иванов. Исторические судьбы Волынской земли с древнейших времен до конца XIV века. Одесса, 1895, стор. 75, 77.

[2] Там же, стор. 98.

[3] П. Г. Викторовский. Западно-русские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII вв., вып. 1. К., 1912, стор. 206.

[4] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t.4. Warszawa, 1883, стор. 433.

[5] Кременецький земський суд. Описи актових книг, вип. 1, кн. 1—2, стор. 18.

[6] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 41, 124.

[7] Українські письменники. Біо-бібліографічний словник, т. 1, стор. 346-347.

[8] «Волынские епархиальные ведомости», 1887, № 26, стор. 770—772.

Т. Рудковський, Я. Форитар. Вони створили великий загін й билися спільно з селянсько-козацькими військами[1].

Після Зборівського договору до міста повернувся С. Корецький, який вчинив над трудовим населенням жорстоку розправу.

Восени 1654 року війська, очолювані Богданом Хмельницьким, знову зайняли Корець, Острог, Межирічі, де розмістилися козацькі загони. Але за Андрусівським перемир'ям Корець залишився під владою шляхетської Польщі. В наступні роки місто зазнавало частих нападів турецько-татарських завойовників. Особливо великих спустошень заподіяли вони йому 1699 року.

Відновлення панування Польщі на Правобережній Україні надовго затримало економічний і культурний розвиток міста. Умови життя ремісників і селян були тяжкими, нещадна експлуатація доповнювалась політичним безправ'ям.

Коли Правобережна Україна возз'єдналася з Лівобережною у складі Росії, Корець став волосним центром Новоград-Волинського повіту Волинської губернії.

У другій половині XVIII ст. в місті пожвавлюються торгівля, ремесло й промисловість. В 1797 році тут було три шкіряні мануфактури. Корецька суконна мануфактура князя Й. Чарторийського в 1797—1798 рр. мала дев'ять верстатів, на них працювало 39 чоловік. Крім того, на тимчасові роботи наймали до 100 дівчат[2]. В наступні роки виробництво сукна зростало: 1798 року було вироблено 10 054 аршини, в 1801 — 14 112 аршин. 1823 року на мануфактурі працювали 183 робітники, які виготовили 21 311 аршин сукна. Серед інших підприємств суконної промисловості Волинської губернії Корецька мануфактура посідала помітне місце[3].

З 1787 року існувала також полотняна мануфактура. 1797 року тут працювало 6 майстрів-ткачів, 2 учні, 1 майстер-серветник, 4 його учні і 80 дівчат-прядильниць — кріпачок князя Й. Чарторийського.

В кінці XVIII ст. на берегах річки Корчика виявлено поклади каолінової глини. Випробування її дало добрі наслідки. В 1788 році фарфорово-фаянсовий завод став до ладу, а вже 1793 року тут було 86 верстатів і працювало понад тисячу майстрових, художників та інших робітників з числа кріпаків, а також іноземних спеціалістів. Продукція заводу була відома в багатьох країнах Європи поряд з виробами відомих саксонських заводів. Окремі її зразки й досі зберігаються в багатьох музеях нашої країни. У січні 1797 року завод зазнав великої шкоди від пожежі. Хоч згодом його відбудували, але виробнича потужність не зростала. В 1823 році тут працювало 77 кріпаків і 7 вільнонайманих робітників. Незабаром місцеві сировинні джерела вичерпались, і 1831 року завод припинив своє існування.

Суконна мануфактура Й. Чарторийського не витримала довготривалої конкуренції з іншими зростаючими підприємствами на Волині і також стала занепадати. Вона існувала до березня 1847 року.

Після реформи 1861 року в Корці будуються різні підприємства, зростає торгівля. 12 разів на рік відбувалися у місті великі ярмарки. 1887 року тут працювали два шкіряні заводи, суконна фабрика, пивоварний завод, п'ять водяних і парових млинів[4]. У 1898 році граф Й. Потоцький побудував цукровий завод, де 1906 року працювало 437 робітників. Умови праці на цих підприємствах були дуже важкими, більшість робіт доводилося виконувати вручну, робітники змушені були працювати в осінньо-зимовий період на холоді по 12 і більше годин.

1910 року площа міста становила 350 десятин, у ньому було 13 вулиць та провулків. Електричного і гасового освітлення Корець не мав. З 2007 житлових будинків лише 88 були кам'яні, а решта— дерев'яні.

---

[1] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 4, стор. 451; П. Н. Батюшков. Волынь. Исторические судьбы Юго-Западного края, стор. 171.

[2] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. 1, стор. 173, 245.

[3] Т. І. Дерев'янкін. Мануфактура на Україні в кінці XVIII — першій половині XIX ст., стор. 26, 110.

[4] Rocznik Wołyński, t. 3, стор. 388.

В кінці XIX — на початку XX ст. у Корці існували деякі навчальні і медичні заклади. 1892 року спорудили нове приміщення двокласної церковнопарафіяльної школи, яку відкрили 1893 року. 1911 року почало працювати чотирикласне міське училище. Діяли також 4 приватні школи. Тоді тут було 2 приватні лікарні на 20 місць і 3 аптеки[1].

Під час першої світової війни на території Корця розміщались військові частини царської армії. Імперіалістична війна завдала мешканцям міста багато горя й страждань. Занепало промислове виробництво, зростали дорожнеча, податки, реквізиції. Населення голодувало. Під впливом Лютневої буржуазно-демократичної революції пожвавилася боротьба корецьких трудящих. У червні 1917 року обурені антинародною політикою Тимчасового уряду повстали наймити й селяни в околицях Корця. До них приєдналися солдати військової частини. Повсталі заарештували представників місцевих властей. В жовтні 1917 року солдати 39-го запасного піхотного полку разом з селянами розгромили маєток поміщика[2].

Велика Жовтнева соціалістична революція зробила великий вплив на трудящих Корця. Радянська влада була проголошена тут 12 січня 1918 року.

Прагнучи задушити революцію на Україні, буржуазно-націоналістична Центральна рада в лютому 1918 року закликала на допомогу австро-німецькі війська. 21 лютого 1918 року вони зайняли Корець.

Під керівництвом більшовицької партії трудящі вели рішучу боротьбу з німецькими окупантами та їх прихвоснями — українськими буржуазними націоналістами. Почали активно діяти партизанські загони. Про їх дії йшлося, зокрема, на нелегальних зборах робітників Корецького цукрового заводу в серпні 1918 року[3]. Після вигнання австро-німецьких окупантів трудящі Корецької волості продовжували запеклу боротьбу проти петлюрівців. Це полегшувало наступальні дії Червоної Армії. Корець було визволено 1 травня 1919 року частинами Першої Української радянської дивізії під командуванням М. О. Щорса[4].

В серпні 1919 року радянське будівництво в місті зірвали польські інтервенти й петлюрівці, які діяли на догоду імперіалістам Антанти. Але трудящі міста і навколишніх сіл продовжували боротьбу. Восени 1919 року в районі Корця діяв очолюваний більшовиками партизанський загін у кількості ста чоловік[5]. Після запеклих боїв у червні 1920 року місто визволили частини Червоної Армії. З липня 1920 року в Корці перебував польовий штаб Першої Кінної армії[6]. Одразу ж запрацював волосний ревком[7].

Місцеве населення з радістю вітало червоноармійців, рідну Радянську владу. З міста та багатьох сіл до Червоної Армії рушили добровольці. «Усіма силами будемо підтримувати робітничо-селянський уряд і Червону Армію, — писали в одній з резолюцій жителі Корця.— Відомо, що тільки Радянська влада визволить народ від злиднів і темряви, забезпечить трудящим масам заможне й культурне життя»[8].

На початку серпня 1920 року в місті відбувся волосний з'їзд сільських революційних комітетів і комітетів незаможних селян, який накреслив заходи щодо відбудови господарства. З'їзд надіслав привітання Червоній Армії і II конгресові Комуністичного Інтернаціоналу та прийняв постанову, в якій було сказано: «З'їзд сільських революційних комітетів і комітетів незаможних селян шле палкий привіт Червоній Армії, котра звільнила нас від панського ярма і героїчно бореться на польському фронті проти світової буржуазії. Шлемо привітання червоним коман-

---

[1] Города России в 1910 году. СПб., 1914, стор. 564—565.
[2] П. Голуб. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов, стор. 151.
[3] Газ. «Жовтневі зорі», 1 квітня 1967 р.
[4] Газ. «Червоний прапор», 19 березня 1967 р.
[5] АІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 3, спр. 12, арк. 85.
[6] Газ. «Червоний прапор», 24 вересня 1966 р.
[7] Борьба трудящихся Волыни за власть Советов, стор. 392.
[8] Газ. «Червоний прапор», 24 вересня 1966 р.

дирам — товаришам Будьонному і Ворошилову. З'їзд обіцяє всіма силами підтримувати Червону Армію і сім'ї борців, що лягли за робітничо-селянську владу. Хай живе світова революція! Хай живе працюючий клас усього світу!»[1].

В другій половині вересня 1920 року польські інтервенти знову оволоділи містом. За Ризьким мирним договором Корець залишився в складі Польщі як центр гміни Ровенського повіту Волинського воєводства[2]. Через те, що він став прикордонним містом, тут розмістилися війська, а в'їзд дозволявся лише по перепустках. Економічний розвиток Корця затримався на багато років. У місті не будували нових підприємств. Припинили своє існування багато традиційних у цій місцевості галузей: виробництво сукна, тканих поясів, взуття.

Тяжким було становище робітників. Вони працювали по 10—12 годин. Мізерна платня не могла забезпечити навіть прожиткового мінімуму переважній більшості робітничих родин. Кілограм солі коштував 40, коробка сірників — 10, літр гасу — 40 грошів. Важка праця, часте недоїдання, антисанітарні умови життя сприяли поширенню багатьох хвороб.

Важке економічне становище та політичне безправ'я доповнювалися жорстоким національним гнобленням. Урядові установи послідовно здійснювали насильне ополячування українського населення, всіляко придушували українську культуру. Вже 1921 року було здійснено полонізацію українських шкіл у Корецькій гміні. Реальну українську школу, а також російську гімназію закрили. Замість них магістрат відкрив польську гімназію. Було ліквідовано також кілька приватних українських шкіл. Почала працювати семирічна українська школа з обов'язковим викладанням польської мови[3]. Трудящі були фактично позбавлені медичного обслуговування, тому що лікарня була приватною, а за її послуги стягували дуже велику плату. В місті був приватний клуб з бібліотекою, його могли відвідувати лише урядовці й офіцери гарнізону.

Рідко хто користувався навіть офіційною пресою. Один примірник газети коштував 40—50 грошів. Переслідувались передплатники прогресивних газет «Сила», «Сель-Роб». Окупаційні власті всіляко підтримували церковно-релігійні установи. У Корці діяло 6 церков, костьол, дві синагоги, жіночий монастир.

Кращі представники народу не схиляли голови перед гнобителями, а боролись за економічні й політичні права, за визволення від гніту. Розгорталася страйкова боротьба. Восени 1922 року відбувся страйк сільськогосподарських робітників, які працювали на цукрових плантаціях. У березні 1925 року застрайкували робітники цукрового заводу Потоцького. Страйк тривав з 9 по 28 березня. Безпосередньою причиною виступу була затримка адміністрацією зарплати.

Часто боротьба набувала збройного характеру. 1924 року вся прикордонна з СРСР смуга Волині була охоплена полум'ям партизанської боротьби. В жовтні партизанський загін, у якому було багато жителів Корця, здійснив раптовий напад на місто[4].

В 1926 році почало працювати Корецьке відділення «Сельробу», активними діячами якого були І. Я. Радковський, С. Т. Марциновський, Т. І. Кутковець, Ю. І. Рабчинський. Місцева організація «Сельробу» мала великий вплив на самодіяльні культурно-освітні і спортивні товариства.

З 1933 року в Корці вела підпільну роботу група членів КПЗУ[5]. Активісти КПЗУ розповсюджували листівки, організовували відзначення революційних свят і шевченківських днів. Не припинялися виступи робітників проти експлуататорів. В червні 1937 року через зниження заробітної плати відмовилась працювати частина робітників цукрового заводу.

---

[1] Борьба трудящихся Волыни за власть Советов, стор. 402.
[2] Документы и материалы по истории советско-польских отношений, т. 3. М., 1965, стор. 523.
[3] Ровенський облдержархів, ф. 30, оп. 18, спр. 133, арк. 11.
[4] За волю народну, стор. 34.
[5] Там же, стор. 109—110.

Двадцять років трудящі Корця боролись за своє визволення з-під ярма польських магнатів і за возз'єднання з єдинокровними братами в єдиній Українській Радянській державі. Їх мрії здійснились. 17 вересня 1939 року війська Червоної Армії вступили в Корець. Населення міста з червоними прапорами, з квітами й хлібом-сіллю вітало червоноармійців.

18 вересня в Корці відбувся багатолюдний мітинг, на якому виступив представник військової частини, тут же було роздано десятки примірників «Правды» та житомирської газети «Червоне Полісся». Почалось голосне читання. До головуючого підійшла 60-літня жінка Баранова і, стримуючи своє хвилювання, сказала: «Дякуємо Червоній Армії за те, що визволила нас від польських панів. Настав кінець нашому безправ'ю і неволі»[1].

Місцеве населення допомагало налагодити твердий революційний порядок. 22 вересня 1939 року радянські радисти встановили у Корці потужний радіовузол. На площах і вулицях, у квартирах трудящі почули радіопередачі з Москви і Києва[2]. Почалися заняття у школах. В місті демонструвались кращі твори радянського кіномистецтва. По-новому запрацювали заклади торгівлі, культури, кращим стало медичне обслуговування, комунальне господарство. Було створено робітничий комітет на цукровому заводі. Він організував колективне збирання цукрових буряків, і 26 вересня 1939 року підприємство дало першу продукцію.

Депутатами Народних Зборів Західної України від трудящих Корця були І. Я. Радковський, Т. І. Кутковець[3]. Вони разом з усіма народними посланцями голосували за возз'єднання Західної України з Радянською Україною. З січня 1940 року Корець став районним центром. У грудні цього ж року відбулися вибори до місцевих Рад депутатів трудящих. Обрали міську Раду. Головою виконкому міської Ради депутатів трудящих став І. Я. Радковський. Почала виходити районна газета. Новоутворені органи Радянської влади розгорнули велику роботу в усіх галузях господарського, політичного й культурного життя. Дрібні кустарі і ремісники міста об'єднувались у промислові артілі. Було розпочато реконструкцію цукрового заводу. Відбулася реорганізація шкільної мережі. У місті відкрили середню й неповну середню школи з українською мовою викладання. Працювали будинок культури і кінотеатр.

5 вересня 1940 року на околиці міста, в колишньому панському маєтку було створено машинно-тракторну станцію. Радянська держава виділила їй 11 тракторів, 5 сівалок, 11 плугів, зернозбиральний комбайн, автомашину. Незважаючи на складні умови, МТС подавала тоді велику допомогу трьом новоутвореним колгоспам та багатьом одноосібним господарствам району під час сільськогосподарських робіт.

Мирну творчу працю жителів міста перервав віроломний напад фашистської Німеччини на нашу Батьківщину. 29 червня 1941 року Ровенський обком КП(б)У провів у Корці нараду секретарів райкомів партії, на якій було вирішено створити партійне підпілля в тилу ворога.

8 липня 1941 року Корець окупували фашистські загарбники. Вони знущалися з мирного населення. Допомагали катам у цьому українські буржуазні націоналісти. В місті протягом перших тижнів окупації було створено гетто, вбито понад 300 чоловік[4]. За час окупації гітлерівці розстріляли понад 8 тис. жителів Корця. Понад 500 юнаків та дівчат вивезли на каторжні роботи до Німеччини.

Трудящі розгорнули мужню боротьбу проти окупантів. В кінці 1942 року військовополонений Захлєбний створює у Корці підпільну групу. Підпільники збирали розвідувальні дані, проводили агітаційну роботу серед населення. Згодом вся група приєдналася до партизанів[5]. На цукровому заводі також діяли народні

---

[1] Газ. «Известия», 20 вересня 1939 р.
[2] Газ. «Красная звезда», 23 вересня 1939 р.
[3] Газ. «Червона зірка», 24 жовтня 1939 р.
[4] Газ. «Червоний прапор», 12 січня 1969 р.
[5] Радянська Ровенщина, стор. 130.

месники. Ними керував С. Зіненко, колишній секретар Збаразького райкому партії на Тернопільщині[1].

В передмісті Зарів'я діяла підпільна комсомольська група на чолі з А. Х. Бистрецьким, жителем Корця, який 1941 року закінчив восьмий клас середньої школи. Комсомольці вели антифашистську агітацію, розповсюджували листівки. 18 липня 1943 року есесівці по-звірячому закатували патріота. Після смерті А. Х. Бистрецького в партизанському загоні продовжувала боротьбу його сестра Ніна.

Активними учасниками підпільної партизанської боротьби з німецько-фашистськими окупантами в Корці були Г. Ф. та І. Ф. Петриковець, А. П. Примаковський, В. Д. Панчук, Л. І. Чекальський. За участь в антифашистському русі А. П. Примаковський був нагороджений орденами Вітчизняної війни 2-го ступеня, Червоної Зірки і п'ятьма медалями. Молода партизанка Г. Ф. Петриковець допомагала постачати загони медикаментами. Вона супроводила до партизанів 8 чоловік військовополонених, які втекли з концтаборів[2].

Значну роль у розвитку партизанського руху в районі Корця відіграв партизанський загін під командуванням Д. М. Медведева[3]. Партизани кілька разів виводили з ладу цукровий завод, забрали обладнання міської друкарні, знищили начальника поліції. У місті неодноразово бував легендарний розвідник М. І. Кузнецов.

Німецько-фашистські окупанти перед приходом Червоної Армії завдали величезної шкоди місту. Вони зруйнували цукровий завод, промкомбінат, МТС, культурно-освітні заклади, 60 проц. житлових будівель.

У боях за визволення Корця відзначився 416-й стрілецький полк. На підступах до міста фашисти чинили шалений опір. Командир полку підполковник М. Я. Чертов прийняв рішення здійснити розвідку боєм, уточнити сили ворога з тим, щоб забезпечити успіх у майбутньому наступі. До виконання бойового завдання були залучені розвідники під командуванням старшого сержанта М. М. Гордієнка, стрілецький батальйон старшого лейтенанта В. Г. Жука, батарея 76-міліметрових гармат старшого лейтенанта А. Л. Лук'янова і танкісти окремої бригади. Бій був жорстокий, але бійці вистояли. 12 січня 1944 року воїни Червоної Армії з'явилися на міських вулицях[4]. В бою за визволення Корця від ворога загинуло 59 воїнів Червоної Армії — славних синів різних народів нашої Батьківщини. Їх імена викарбувані на гранітних плитах пам'ятників, споруджених на братських могилах у міському парку та на кладовищі.

Свій вклад у справу розгрому фашистів внесли і жителі Корця: сотні чоловік поповнили лави Червоної Армії. Вже наступного дня після визволення трудящі Корця почали відбудовувати рідне місто. Розбирали руїни, розчищали вулиці, ремонтували будинки, зводили стіни зруйнованих підприємств.

18 січня 1944 року до міста прибула партгрупа в складі 30 осіб, відряджених ЦК КП(б)У на роботу до Ровенської області й Корецького району[5]. Першим секретарем райкому партії став Г. Н. Баранник. В районній партійній організації спочатку налічувалось 14 комуністів. Комсомольська організація об'єднувала 30 членів ВЛКСМ. Головою виконкому міської Ради депутатів трудящих став працювати І. Я. Радковський, головою виконкому районної Ради депутатів трудящих — Я. А. Гажала. На цій посаді Я. А. Гажала працював беззмінно до грудня 1957 року. Трудящі обирали його депутатом міської, районної та обласної Рад.

Процес відродження й розвитку промисловості, торгівлі, підприємств комунального господарства, закладів освіти, культури, охорони здоров'я відбувався в умовах гострої класової боротьби. Буржуазно-націоналістичні банди чинили шалений опір

---

[1] Т. Ф. Новак. Поєдинок, кн. 2, стор. 23—24.
[2] Газ. «Шлях Ілліча», 10 травня 1960 р.
[3] «Український історичний журнал», 1959, № 4, стор. 63.
[4] Газ. «Жовтневі зорі», 11 січня 1969 р.
[5] Газ. «Червоний прапор», 12 січня 1969 р.

соціалістичним перетворенням, вели ворожу антирадянську агітацію, вдавались до терору проти партійних, комсомольських і радянських працівників. Від їх рук загинули комуністи Микола Воловиков, Володимир Бондаренко, комсомольці Марія Українець, Раїса Терехова, Ганна Денисюк, Петро Турович. Але трудящі Корця, очолювані комуністами, повели рішучу боротьбу проти бандитів з націоналістичного підпілля. За короткий час з ворогами було покінчено.

Велику активність виявило населення міста, здійснюючи завдання четвертого п'ятирічного плану. Виконком міської Ради депутатів трудящих провів у 1946 році 17 суботників, в яких взяли участь понад тисячу селян та 2 тис. робітників і службовців. Під час суботників було відремонтовано 18 житлових будинків, в 28 зроблено поточний ремонт, відбудовано приміщення міської Ради, впорядковано вулицю Ворошилова, міську площу, на вулицях посаджені дерева.

У 1947 році район першим у Ровенській області завершив колективізацію сільського господарства. Було створено 31 колгосп. Селянські господарства околиць міста об'єднались у чотири колгоспи. Налагодити господарювання допомагала колгоспам Корецька машинно-тракторна станція, яка в 1948 році стала однією з найпередовіших в області. В МТС було 6 тракторних бригад. Машини працювали у дві зміни, вони обслуговували 28 колгоспів. Колектив МТС у 1948 році побудував свою електростанцію. В останньому році четвертої п'ятирічки МТС перевершила довоєнний рівень механізації основних польових робіт у колгоспах у 10 разів. У травні 1948 року відбудовано цегельний завод.

Дедалі нарощував виробничу потужність цукровий завод. У 1950 році він переробляв уже понад 6 тис. цнт цукрових буряків (у 1940 році — 3 тис. цнт). Підвищилась його технічна оснащеність. У 1946 році в місті створено промислову артіль «Новий шлях». Тут працювали взуттєвий, швейний, валяльний, столярний та інші цехи. В останньому році четвертої п'ятирічки трудівники міста виконали план товарообороту на 115 проц. Налагодилось громадське харчування, зросло комунальне господарство.

Стародавній Корець невпізнанно змінився. За часів панської Польщі це було занедбане містечко, в центрі якого тулилися приватні крамнички. За радянських часів його економічне становище почали визначати завод пластмасових виробів, що зріс на базі промислових цехів райпромкомбінату, реконструйовані цукровий завод і харчокомбінат, механізований хлібозавод, комбінат побутового обслуговування, три будівельні організації.

Успішно розвивалася й культура. 1948 року в Корці відкрито клуб піонерів, при якому почала працювати бібліотека, обладнано кімнати для роботи гуртків художньої самодіяльності[1]. 1948 року в Корці був відкритий кінотеатр на 250 місць[2].

Сорокаріччя Радянської влади трудівники колгоспних ланів зустріли високими врожаями зернових і технічних культур, досягненнями в галузі тваринництва, господарсько-культурному будівництві та у виконанні державних завдань щодо заготівлі сільськогосподарських продуктів. 1958 року орденами й медалями нагороджено 36 колгоспників, робітників МТС, спеціалістів сільського господарства, партійних, радянських, профспілкових і комсомольських працівників. Серед них найвищої нагороди — ордена Леніна — були удостоєні бригадир

Загальний вигляд м. Корця. 1972 р.

[1] Газ. «Червоний прапор», 14 листопада 1948 р.

[2] Газ. «Червоний прапор», 17 лютого 1948 р.

тракторної бригади Корецької МТС Д. М. Буга і голова колгоспу «Червоний Жовтень» В. І. Бурлака.

В 1959 році з містом злилися села Зарів'я і Закорчицьке. На околицях в східному і західному напрямках виросли нові впорядковані селища.

Продукція корецьких підприємств — цукор, крохмаль, консерви, пластмасові вироби — здобула визнання далеко за межами України. Гордістю міста є цукровий завод з його славним робітничим колективом. Завдяки реконструкції та широкому використанню електроенергії досягнуто максимальної механізації і автоматизації виробничих процесів. Широкого розвитку набрав на заводі рух раціоналізаторів. 135 робітників та інженерно-технічних працівників є винахідниками. Лише в 1970 році 41 новаторська пропозиція, впроваджена у виробництво, дала економію 51,1 тис. крб. Плідно працює рада раціоналізаторів та винахідників. Чимало пропозицій на рахунку майстра по обладнанню комуніста І. А. Андрощука, слюсаря Й. С. Малиновського, завідуючого майстернями В. С. Жигуна.

Запровадження господарської реформи відкрило нові шляхи для прискореного зростання продуктивності праці на цукровому заводі. За рахунок виконання й перевиконання завдань щодо реалізації продукції і рентабельності значно поповнились фонди стимулювання, створилась можливість витратити більше коштів на соціально-культурні потреби та житлове будівництво. Середньомісячна заробітна плата промислово-виробничого персоналу становить 106,5 крб., або на 20 проц. вище в порівнянні з 1966 роком.

З 700 кваліфікованих робітників та інженерно-технічних працівників цукрового заводу 88 нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу за ратні подвиги в роки Великої Вітчизняної війни та самовіддану працю на виробництві. 41 робітника відзначено Ленінською ювілейною медаллю. Мотористку-мастильницю П. П. Шумейко за сумлінну працю нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Вона обиралась депутатом Ровенської обласної та районної Рад депутатів трудящих.

На честь 50-річчя утворення Союзу РСР Корецький цукровий завод нагороджено Ювілейною Почесною грамотою ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і Української республіканської ради професійних спілок.

З кожним роком нарощує виробничу потужність молоде підприємство міста — завод пластмасових виробів, який 1972 року дав 14 видів продукції для електрообладнання та побутових потреб. Більшість робітників цього підприємства — випускники середніх шкіл міста. Багато з них стали ударниками комуністичної праці. Серед передовиків заводу комуністка Марія Марциновська, яка очолює бригаду складальників електророзеток.

На території міста розташоване райоб'єднання «Сільгосптехніки». Тут є 31 трактор, 121 автомашина, 3 екскаватори, 2 бульдозери, 9 тракторних навантажувачів, корчувалка, 28 гноєрозкидувачів, 30 тракторних причепів. Добре обладнано спецмайстерню для ремонту тракторів Т-38, нафтобазу, гаражі, гуртожиток, їдальню. Є великий фруктовий сад і водоймище. При райвідділенні «Сільгосптехніки» будуються типова станція технічного обслуговування автотранспорту і житлове містечко. З року в рік зростає виробнича потужність Корецького харчокомбінату. Його фруктові та овочеві консерви йдуть у Москву, Ленінград, міста Сибіру, Донбасу. В місті працює маслозавод.

За успіхи, досягнуті у виконанні завдань восьмої п'ятирічки, високих урядових нагород удостоєні 105 кращих трудівників Корця. Зокрема, орденом Леніна нагороджені бригадир городньої бригади колгоспу «Ленінський шлях» П. П. Кречмаровський, керуюча Корецьким відділенням Держбанку А. І. Осикіна. Орденом Жовтневої Революції відзначений робітник цукрового заводу О. Й. Башинський.

Широко розгорнулося в післявоєнний період у Корці будівництво. Збудовано понад 560 будинків, у т. ч. 189 тільки за 1966—1970 рр. У місті за восьму п'яти-

В цеху Корецького маслозаводу. 1970 р.

річку здано в експлуатацію 150 квартир, житлова площа яких становить 3625 кв. м. Реконструйовано центральну вулицю міста — вулицю ім. Леніна. Прокладено 62 км тротуарів. На східній та західній околицях з'явилися нові житлові масиви. 1960 року зведено новий корпус середньої школи № 1, а згодом приміщення дитячого садка, широкоекранний кінотеатр ім. Шевченка, літній кінотеатр, універмаг, гастроном, культмаг, мебельний магазин, автовокзал. Багато зроблено і для благоустрою міста, з цією метою в 1972 році витрачено 200 тис. крб. З великою любов'ю трудящі міста кожного року насаджують плодові й декоративні дерева, розбивають клумби і квітники. Вздовж річки Корчика закладено новий парк. Здійснюється реконструкція водопроводу.

Докорінно поліпшилось медичне обслуговування населення. У місті є лікарня, поліклініка, жіночо-дитяча консультація, протитуберкульозний диспансер, санітарно-епідеміологічна станція, п'ять медичних пунктів. Вони оснащені найновішим медичним устаткуванням. Здоров'я трудящих міста оберігають 150 фахівців з вищою і середньою освітою. 5 медпрацівників — депутати міської і районної Рад депутатів трудящих. У Корці виявлено джерела радонових вод. Поблизу них споруджено водолікарню. До 1975 року передбачається побудувати комплексну лікарню на 260 місць.

У Корці працює чимало навчальних закладів: 2 середні і одна початкова школи, вечірня середня школа робітничої молоді, заочна середня школа. У 1971/72 навчальному році в загальноосвітніх школах набували знань 2060 учнів. Їх навчали 115 учителів. За післявоєнні роки середню освіту в місті здобули понад 2 тис. юнаків та дівчат. Серед них є вчені, спеціалісти різних галузей народного господарства країни. В. П. Рой — кандидат медичних наук, І. М. Шумейко — кандидат історичних наук, С. О. Герасимович, П. Д. Петренко — кандидати технічних наук. Багато випускників стали педагогами, лікарями, спеціалістами сільського господарства, офіцерами Радянської Армії, передовиками виробництва. За добру працю у навчанні й комуністичному вихованні молодого покоління 36 учителів відзначено урядовими нагородами і значками «Відмінник народної освіти УРСР». Ветеран педагогічної праці Е. В. Константинович у 1947—1951 рр. була депутатом Верховної Ради Української РСР, 5 учителів обрано депутатами міської Ради депутатів трудящих.

У середній школі № 1 створено 11 навчальних кабінетів, оснащених відповідним обладнанням і технічними засобами. Зроблені учнями прилади не раз відзначались на обласних і республіканських виставках. У школі відкрито ленінську кімнату, зал бойової і трудової слави, краєзнавчий музей. 1957 року учасниками ВДНГ були гуртки — фізичний, юннатів, а в 1958 році — гуртки юних рослинників, садівників і колектив фізичної культури школи.

В грудні 1962 року в Корці відкрито сільське професійно-технічне училище, яке за 10 років підготувало понад 5600 сільських механізаторів широкого профілю. Значна кількість їх працює на землях Казахстану. В 1972/73 навчальному році в училищі здобувають знання 650 юнаків та дівчат.

Популярною стає в місті фізична культура. У навчальних закладах, на підприємствах, в установах створено 15 низових колективів фізкультури. До послуг спортсменів стадіон, 7 спортивних майданчиків, 2 гімнастичні зали.

250 дітей виховується в дитячих яслах, двох дитячих садках.

У місті працюють будинок культури, два клуби, два кінотеатри, чотири бібліотеки. Значну роботу проводить дитяча музична школа, яка вже зробила 5 випусків.

Багато її вихованців продовжують успішно навчатися в середніх і вищих музичних закладах. При будинку культури діють 5 гуртків художньої самодіяльності, клуб атеїста. Великою популярністю у населення користується оркестр народних інструментів. Цей колектив удостоєний диплома першого ступеня на республіканському огляді художньої самодіяльності, присвяченому 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Перед трудівниками міста і сіл району часто виступає з концертними програмами постійно діюча агіткультбригада.

Значну політико-виховну роботу серед населення міста проводить районна організація товариства «Знання». Успішно працюють групи лекторів у двох середніх школах і районній лікарні. При середніх школах працюють батьківські університети педагогічних знань.

З кожним роком збільшуються асигнування на соціально-культурні потреби міста. Щоденно на площі біля автовокзалу зупиняються комфортабельні автоекспреси з Києва, Львова, Бреста, Луцька, Житомира, Вінниці, Тернополя, Чернівців, Івано-Франківська та інших міст. За чітким розкладом курсують автобуси з Корця в Ровно, Новоград-Волинський, Гощу, Великі Межирічі та майже в усі села району[1].

Жителі Корця зміцнюють дружні зв'язки з трудящими братніх радянських республік і соціалістичних країн. Їх гостями бувають делегації з Росії, Білорусії, Литви, Молдавії, Естонії, Азербайджану, Болгарії, Чехословаччини. Продукція промислових підприємств міста надходить до Москви, Ленінграда, Свердловська, Саратова, у міста Білорусії, Литви, Латвії, Естонії. Потрібні машини, обладнання, матеріали цукровий завод, завод пластмасових виробів, харчокомбінат, районне відділення «Сільгосптехніки» та інші підприємства одержують із заводів Уралу й Сибіру, Москви й Ленінграда, Білорусії й Литви, Молдавії й Грузії. В Корецькій середній школі № 1 є кімната інтернаціональної дружби. Школярі місцевих шкіл листуються з друзями-однолітками із Саратова, Кишинева, Мінська, Ташкента, Фрунзе, з литовськими та естонськими школярами.

У здійсненні соціально-економічних і культурних перетворень авангардну роль відіграють комуністи, яких у 35 первинних партійних організаціях міста налічується 635 чоловік. Їх активними помічниками є 588 комсомольців, об'єднаних у 20 первинних організаціях.

Господарським і культурним життям міста керує міська Рада, до складу якої входять 50 депутатів — кращих виробничників, представників інтелігенції. Вони постійно дбають про дальший розвиток господарства і впорядкування міста, поліпшення побутового обслуговування. При міській Раді створено сім постійно діючих комісій, які займаються питаннями господарського і культурного будівництва. Завдяки депутатській ініціативі на багатьох підприємствах, в установах та організаціях діють добровільні дружини, товариські суди, комісії сприяння школі і сім'ї, позаштатні відділи міськради. В місті успішно працюють вуличні комітети.

За високі показники в соціалістичному змаганні 424 трудівники міста нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Місто Корець з кожним роком красивішає. У центрі його розкинулась велика площа, оточена новими дво- та триповерховими будинками. На площі височить пам'ятник В. І. Леніну. Біля пам'ятника трудящі проводять мітинги й демонстрації, відзначаючи революційні свята і знаменні події. Щороку 22 квітня і 19 травня відбуваються урочисті лінійки піонерських дружин. З особливим піднесенням проходили тут мітинги трудящих і маніфестації молоді, присвячені 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції, 50-річчю Ленінського комсомолу, 25-річчю визволення міста від німецько-фашистських загарбників, 30-річчю возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі, 100-річчю з дня народження В. І. Леніна та 50-річчю утворення СРСР.

---

[1] Газ. «Жовтневі зорі», 11 червня 1970 р.

Зустріч колишніх членів КПЗУ з учнями, м. Корець. 1969 р.

Трудящі Корця свято шанують пам'ять про тих, хто віддав життя за їх свободу й щастя в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників та українських буржуазних націоналістів. В міському парку і на кладовищі, на братських могилах споруджено пам'ятники. Біля них завжди квіти. Перед будинком культури стоїть пам'ятник Т. Г. Шевченку.

Багату історію стародавнього Корця відбито у пам'ятках архітектури. Тут зберігалися будівлі жіночого монастиря XVI ст., костьол XVII ст., Вознесенська, Георгіївська, Ільїнська, Кузьмо-Дем'янська, Парасковійська церкви XVIII ст., руїни замку XVII ст. та інші.

У різні часи Корець відвідували видатні діячі культури, письменники. В 1750 і 1753 рр. під час подорожі в Угорщину й Австрію в Корці зупинявся видатний український філософ-письменник Г. С. Сковорода.

Восени 1846 року, як член Київської археографічної комісії, Корець відвідав Т. Г. Шевченко. Подорожуючи, великий поет і художник звертав увагу не тільки на пам'ятки старовини, його хвилювала тяжка доля кріпаків, життя й побут народу. Пізніше на засланні у повістях «Варнак» і «Прогулка с удовольствием и не без морали» Т. Г. Шевченко використав ці враження.

Корець відвідував російський письменник Г. О. Мачтет, коли мешкав у Житомирі (1896—1900 рр.).

Як бойову програму дій сприйняли трудящі Корця накреслення XXIV з'їзду КПРС. Вони живуть одним прагненням — успішно втілити в життя рішення з'їзду, що стане новим кроком на шляху побудови комуністичного суспільства в нашій країні.

Мине небагато часу, і в місті буде новий будинок культури на 600 місць, районна лікарня, виростуть нові житлові будівлі, нові вулиці.

Д. П. ВОЗНЮК

ВЕЛИ́КІ МЕЖИ́РІЧІ

Великі Межирічі (до 1965 року — Межирічі) — село, центр сільської Ради, розташоване на берегах річки Стави, за 24 км від районного центру. Дворів — 776. Населення — 2594 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Дивень, Застав'я, Колодіївка.

Ця територія була заселена в сиву давнину. Про це свідчать археологічні знахідки. На околицях села виявлено поселення доби ранньої бронзи. Знайдено римські монети II століття.

В історичній і мемуарній літературі Межирічі часто називають Корецькими, щоб відрізнити від Межиріч Острозьких.

Вперше у письмових джерелах Межирічі згадуються 1544 року[1]. 1576 року тут вже було значне укріплення, яке зруйнували озброєні загони Беати Острозької[2]. У червні 1579 року Межирічі та навколишні села були передані князем Богушем Корецьким синові Якиму[3].

Під час селянсько-козацького повстання під керівництвом С. Наливайка і Г. Лободи 1594—1596 рр. Межирічі та навколишні села були охоплені антифео-

[1] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 3. СПб., 1866, стор. 207.
[2] Т. І. S t e c k i. Z boru i stepu, стор. 133.
[3] Архив Юго-Западной России, ч. 1, т. 1. К., 1859, стор. 102, 104—106.

дальною боротьбою трудящих мас. Тут діяв загін на чолі з О. Гуменецьким. Згуртувавшись і озброївшись, повсталі в 1596 році напали на помістя місцевого феодала.

На початку XVII ст. князь Корецький добре укріпив земляними валами і мурами свій замок, перетворивши його на фортецю. 18 лютого 1605 року король Сигізмунд III дарував Межирічам магдебурзьке право. В 1629 році в Межирічах налічувалось 313 димів[1].

Влітку 1648 року повстанські загони під керівництвом М. Кривоноса і Д. Гирі визволили від шляхти низку міст і сіл Ровенщини, в т. ч. й Межирічі. Жителі Межиріч допомагали козакам, самі вдавались до зброї.

У червні 1660 року, коли до містечка підійшло 2-тисячне військо гетьмана Потоцького, жителі Межиріч захищалися. Вони укріпилися за валами фортеці і оборонялися так мужньо, що ворог змушений був відступити[2].

Намагаючись тримати населення в стані покори, князі Любомирські засновують у другій половині XVII ст. в Межирічах римсько-католицький колегіум ордена піярів, 1702 року при ньому збудовано костьол в стилі барокко. Зараз це історико-архітектурна пам'ятка.

Під час Північної війни 1704 року в Межирічах та околицях побували козацькі загони, які на Волині і в Галичині вели військові дії проти шведів і прибічників Станіслава Лещинського. В 1706—1707 рр. тут розташовувалися частини російської армії[3].

На початку XVIII ст. гайдамацькі загони разом з місцевими селянами і міщанами нападали на панські маєтки. В 1708 році такий загін діяв на околицях Межиріч Корецьких під проводом міщанина Грицька Пащенка. До нього входили місцеві жителі, а також відсталі від своїх команд козаки, російські солдати.

В 1773 році власником містечка та навколишніх сіл став князь Я. Стецький. У 1793—1800 рр. в містечку побудовано палац та закладено парк з ботанічним садом.

Посилення феодального гніту на кінець XVIII ст. відбивається і на соціальному складі населення Межиріч. Згідно з офіційними записами, 1798 року тут налічувалось 1069 жителів (на 121 двір). З них привілеями і правами користувалися лише близько 400 чоловік, у т. ч. понад 300 міщан. Решту населення становили слуги, надвірні робітники, князівські і церковні селяни[4].

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Межирічі відійшли до Росії у складі Ровенського повіту Волинської губернії. В роки війни 1812 року в містечку стояв козачий полк армії генерала Тормасова[5].

Містечко поступово зростало, збільшувалося населення. У 1850 році в Межирічах налічувалося 284 двори. З ліквідацією кріпосного права пожвавлюється ремісниче виробництво, торгівля, формується прошарок робітників. Але основну масу населення становили наймити і бідні селянські родини.

Реформа 1861 року не виправдала надій на зміну економічного становища трудящих. Селяни не отримали землі, вони продовжували терпіти від безземелля, в той час, коли поміщики мали 2955 десятин[6].

Пореформений період знаменується для Межиріч піднесенням ремесла, пожвавленням торгівлі. У 80-х роках XIX ст. в містечку вже налічувалось 302 будинки і 1612 жителів[7], працювали невелика суконна фабрика і пивоварний завод. Напере-

---

[1] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 37.
[2] T. I. Stecki. Z boru i stepu, стор. 136.
[3] Там же, стор. 136—137.
[4] ЦДІА СРСР, ф. 1350, оп. 312, спр. 72, арк. 13.
[5] Народное ополчение в Отечественной войне 1812 года, стор. 28.
[6] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 44, спр. 676, арк. 32.
[7] Там же, оп. 550, спр. 43, арк. 15—25.

додні першої світової війни в містечку проживало 3592 чоловіка населення, діяли пошта, телеграф. Досить потужний водяний млин переробляв 10 тис. пудів зерна на рік. Межирічі стають відомими в окрузі також своїм великим ярмарком, що збирався 20 разів на рік. З'являється, хоча й нечисленний, прошарок робітників[1].

У другій половині XIX — на початку XX ст. у Межирічах існувало невелике однокласне сільське училище. У 80-х рр. XIX ст. тут також працювала школа військових писарів. 1909 року відкрили двокласне сільське училище, збудоване на кошти земства. З медичних закладів існувала земська лікарня з аптекою.

Під час першої світової війни Межирічі опинилися в прифронтовій смузі, де розміщувалися тили армій, госпіталь. Містечко знову занепадає.

Натхнені ідеями Великого Жовтня, революційну боротьбу в Межирічах очолили вчитель-комуніст Й. С. Пелех, пітерський матрос С. С. Пелех та А. А. Масловський. Радянську владу тут встановлено у січні 1918 року. Але в другій половині лютого Межирічі окупували австро-німецькі війська. Восени організовано підпільний ревком, а при ньому — бойову групу на чолі з Й. С. Пелехом. Головою першого Межирічського ревкому став А. А. Масловський. Підпільний ревком підготував повстання. Керівництво ним зосереджувалось у руках ядра бойової групи: Й. та С. Пелехів, А. та Ю. Гороховичів, С. Гуляра, І. Духневича, І. Дейсуна, К. Ломаки, М. Михальчука, Ф. Наумця, М. Синюка. Повсталі роззброїли і розігнали т. зв. державну варту. Мали намір конфіскувати й роздати селянам панську землю, худобу, сільськогосподарський реманент. Та повстання незабаром було придушено[2].

Після краху німецької окупації Межирічі захопили війська Директорії. В кінці травня 1919 року Таращанська і Новгород-Сіверська бригади під командуванням В. Боженка і Т. Черняка визволили Межирічі[3]. 8 червня створюється новий волосний ревком, очолюваний більшовиком І. Коробовим. Революційний комітет одразу приступив до розподілу між селянами поміщицьких земель, худоби, знарядь праці та ін. Нелегко було ревкомівцям здійснювати ці заходи. Не раз доводилось захищатись зі зброєю в руках від нападу банд, як це сталося, наприклад, 18 липня 1919 року. Банда Соколовського, що постійно тероризувала мирне населення, була вщент розгромлена загоном червоноармійців, посланих у село для проведення «тижня продовольства»[4].

Значну роль у соціалістичних перетвореннях відігравали комітети бідноти. До 1 серпня 1919 року таких комітетів по Межирічській волості було створено 24. 12 серпня в Межирічах відбувся волосний з'їзд комітетів бідноти, який рішуче засудив зрадників робітничого класу і трудового селянства з II Інтернаціоналу і висловився за підтримку III, Комуністичного Інтернаціоналу[5].

В кінці серпня 1919 року польські інтервенти окупували Межирічі. Вороги Радянської влади розстріляли голову ревкому І. Коробова. Та революційна боротьба продовжувалася. А. А. Масловський створює в Межирічах підпільний осередок з 7 чоловік. А в близьких селах гуртуються та діють партизанські загони. Підпільники всіляко допомагали партизанам, агітували за Радянську владу, викривали загарбницьку політику окупантів, закликали населення до активних революційних дій.

На початку липня 1920 року Перша Кінна армія розгромила польські війська на лінії Корець—Межирічі. Прорив фронту дав можливість червоній кінноті розвивати наступ на Ровно[6] і далі на захід. Межирічі знову стали радянськими. Згідно з постановою Волинського губревкому від 12 липня 1920 року відновив роботу Межи-

---

[1] Памятная книжка Волынской губернии на 1913 год, стор. 332—336.
[2] Газ. «Жовтневі зорі», 6 квітня 1967 р.
[3] Бойова і трудова слава Ровенщини, стор. 18.
[4] АІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 1, спр. 192, арк. 7.
[5] Ровенський облдержархів, ф. Р-466, оп. 1, спр. 30, арк. 4.
[6] С. М. Буденный. Пройденный путь, кн. 2, стор. 176—178.

ріцький ревком, який мав у своєму складі 6 членів. Головою ревкому призначено місцевого жителя А. Лащука[1]. Молодь, в т. ч. багато межиріцьких підпільників, поповнили підрозділи Першої Кінної армії. А. А. Масловський ввійшов до комісії Реввійськради Першої Кінної для створення Волинського селянського добровольчого піхотного полку. Цей полк планувалося сформувати на базі вже існуючого Ровенського караульного батальйону, яким командував Й. С. Пелех.

У жовтні 1920 року Межирічі підпали під владу буржуазно-поміщицької Польщі. Містечко занепадало, воно не могло піднестися навіть до рівня 1911 року як по ремісничому виробництву і торгівлі, так і щодо кількості населення. Збереглися лише млин, шкіряна та дві деревообробні майстерні, бойня та кілька інших кустарних підприємств.

Важким було становище трудящих. Ніякого робітничого законодавства для українців не існувало. Вони, як правило, залучались лише до некваліфікованої праці, повністю залежали від сваволі підприємців і польських адміністраторів. Українське населення пригнічувалося, не мало права вчитися рідною мовою, хоча українці становили 83 проц. населення Межиріч. У школі навчання проводилося польською мовою. І коли в Межирічах під час виборчої кампанії до сейму і сенату в 1930 році виступав відомий західноукраїнський письменник, діяч «Сельробу» К. Пелехатий та закликав трудящих до єдності, то це призвело до сутички між українськими трударями і польськими осадниками. Осадники та петлюрівські запроданці дуже побили письменника.

Зовсім незадовільним було медичне обслуговування трудящих. 1930 року в Межирічах було лише 2 лікарі (з них один зубний), один фельдшер і невеличка приватна аптека. Тільки за виклик лікаря до хворого вимагалось 13 злотих, за ліки по разовому рецепту — від 10 до 50 злотих, за прийняття пологів або двотижневе перебування в лікарні — 120 злотих.

Трудящі виступали проти соціального і національного гноблення. У жовтні 1932 року начальник місцевого відділу безпеки просив у міністра внутрішніх справ збільшити кількість поліції у Межирічах, бо наявні каральні сили не могли справитися з виступами трудящих. Іноді обурення досягало такої гостроти, що переростало в заворушення, як це було в травні 1936 року[2]. Воно відбулося з приводу багатьох випадків незаконних звільнень з роботи робітників української національності.

Боротьбу трудящих очолювали комуністи. Перший партійний осередок КПЗУ виник у Межирічах 1928 року. А вже 1933 року тут діяв підпільний райком КПЗУ, який об'єднував 5 партійних організацій. В них налічувалося 20 комуністів[3]. Активно працювали у Межирічах 14 членів легальної робітничо-селянської партії «Сельроб-єдність». Під час виборів до сейму 1928 року за «Сельроб-єдність» віддали свої голоси 623 виборці, або 12 проц. від загальної кількості зареєстрованих. Це була значна перемога революційних сил.

Особливу увагу приділяли комуністи молоді, залучали її до активної революційної боротьби. За дорученням Гощанського районного комітету партії роботу серед межиріцької молоді проводив наймит В. Наумчук. Першою значною перемогою комсомольців було збирання коштів для підтримки іспанських патріотів у їх боротьбі за республіку.

Історичною віхою в житті трудящих стало 17 вересня 1939 року. З приходом частин Червоної Армії трудящі Межиріч з величезним ентузіазмом і натхненням взялися за перебудову всього життя на новій, соціалістичній основі. Для підтримки народної влади 22 вересня 1939 року створюється добровільна робітнича дружина[4].

У справжнє свято вилилась кампанія по виборах до Народних Зборів Західної України у жовтні 1939 року. Все доросле населення Межиріч дружно з'явилося

[1] Ровенський облдержархів, ф. 30, оп. 19, спр. 45, арк. 19.
[2] Там же, оп. 25, спр. 53, арк. 1—2.
[3] АІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 2, спр. 193, арк. 1—3.
[4] Ровенський облдержархів, ф. Р-233, оп. 1, спр. 5, арк. 3—5.

до виборчих дільниць. Депутатом до народного форуму у Львові одностайно обрали вчительку Н. М. Гнатюк[1]. Згодом Межирічі у складі Ровенської області ввійшли до УРСР, а з 1940 року стали центром району.

Вся робота по соціалістичному будівництву здійснювалась під безпосереднім керівництвом районного комітету партії, першим секретарем якого був І. С. Ковтун.

Розпочалися соціалістичні перетворення. Було націоналізовано промисловість, землю і великі панські маєтки. На базі маєтку панів Стецьких організовано перше в районі колективне господарство.

Поліпшився стан медичного і побутового обслуговування. Було відкрито дві середні школи — українську та російську, які за кількістю учнів перевершували всі школи колишньої гміни.

Та недовго тривало мирне соціалістичне будівництво. Почалася Велика Вітчизняна війна. Червона Армія змушена була тимчасово відступити, 6 липня 1941 року Межирічі захопили фашисти. Почалися чорні дні окупації. Від рук ворогів загинуло 3 тис. жителів Межиріч та їх околиць, до Німеччини на примусові роботи відправлено 202 молодих юнаків і дівчат[2]. Зруйновано багато будівель, знищено колгоспне майно. Катувань і знущань зазнали трудящі від лютих ворогів українського народу — буржуазних націоналістів.

Розгорілося полум'я народної боротьби проти фашистської окупації. З Людвиполя (нині Соснове) починав свій шлях загін народних месників, осередком якого стала партизанська сім'я Струтинських. Спочатку група складалася з батька, матері, синів і дочок Струтинських. Очолив групу середній з синів — Микола. Згодом сюди приєдналися й інші патріоти, було утворено добре озброєний боєздатний партизанський загін, який активно діяв у районі Межиріч та здійснював месницькі акції в самому селі. По району розійшлися чутки, що в лісах діє сила-силенна партизанів. Це наслідок успішних дій загону. Згодом він влився в партизанський загін під командуванням Д. М. Медведєва. Через Межирічі також проходили рейдом партизанські з'єднання С. А. Ковпака і О. М. Сабурова, які з успіхом громили тили ворога[3].

15 січня 1944 року радянські війська визволили Межирічі від окупантів. У цих боях брали участь частини 112-ї Рильсько-Коростенської стрілецької Червонопрапорної, орденів Суворова і Кутузова дивізії під командуванням генерал-майора О. В. Гладкова, частини 25-го танкового корпусу 13-ї армії під командуванням генерал-майора Ф. Г. Анікушкіна.

У боях за Батьківщину полягли 85 односельців. На їх честь на головній алеї парку поставлено гранітний монумент.

Зразу ж після визволення відновили свою роботу партійні, радянські та громадські установи, приступив до активної діяльності районний комітет партії. Почали працювати районна контора зв'язку, райпромкомбінат. В травні 1944 року організовано МТС. При ній налагоджувалася робота курсів підготовки трактористів. Почали діяти школи, культосвітні заклади. Відкрито районний клуб з драматичним, хоровим і музичним гуртками, кінопересувкою, районну бібліотеку.

Добру славу зажила сільська хата-читальня, створена 1945 року. В 1947 році за досягнуті успіхи хату-читальню відзначено почесною грамотою комітету у справах культурно-освітніх установ УРСР[4].

Активну участь у відбудові економіки й культури, у зміцненні соціалістичної законності та порядку брали комсомольці. На початок 1945 року комсомольська організація району налічувала в своїх лавах 123 члени, з них 87 новоприйнятих з місцевої молоді[5]. Про бойовитість комсомолу свідчить той факт, що третина всіх

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-106, оп. 1, спр. 50, арк. 1—21.
[2] Там же, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 77.
[3] Газ. «Ленінська правда», 4 січня 1959 р.
[4] Газ. «Червоний прапор», 10 березня 1948 р.
[5] Ровенський облпартархів, ф. 83, оп. 1, спр. 15, арк. 21.

делегатів районної конференції 1948 року мала високі урядові нагороди за заслуги перед Батьківщиною[1].

Приділялася велика увага комуністичному вихованню наймолодшого покоління. 1947 року при школах засновано 5 піонерських організацій, які об'єднували 420 учнів.

Партійні організації піклувалися також про демобілізованих воїнів. В грудні 1947 року відбулися збори понад 500 колишніх фронтовиків, які обговорили важливі питання відбудови народного господарства. Було прийнято підвищені трудові зобов'язання щодо забезпечення виконання державних планів вивезення лісу[2], заготівель продовольства тощо.

Важливе значення надавалося роботі серед жінок. За короткий строк було організовано в районі 15 жіночих рад, які охоплювали 160 жінок. Їх діяльність, насамперед, спрямовувалась на ліквідацію в найкоротші строки тяжких наслідків війни.

Однак післявоєнній відбудові намагалось перешкодити українське буржуазно-націоналістичне охвістя. По-звірячому вони розправилися з 20-річною комсомолкою Оленою Прострілою, яка палко агітувала за колективну працю, допомагала створювати комсомольські осередки. В боротьбі з оунівськими запроданцями мужність і відвагу виявили й інші вихованці комсомолу, такі, як Філімонов, Ліфлянцев. Разом з ними загинули співробітники міліції В. С. Калиниченко, зовсім юний А. А. Городинін, В. П. Інюшев.

Трудящі Межиріч, долаючи величезні труднощі, успішно здійснювали соціалістичні перетворення. Було утворено перший в районі колгосп ім. Ватутіна. Рішення про його створення ухвалили збори трудящих у лютому 1944 року. Артілі передано 404 га орної землі, усуспільнено 22 коней, сільськогосподарський реманент. Спочатку до колгоспу було подано 33 заяви, і склався він, в основному, з жителів навколишніх сіл. Головою обрали Б. Н. Границького. Першими колгоспниками стали З. Мельник, К. Невірковець, Н. Малігранда, С. Багецький, Т. Руда, А. Пашинська, А. Ковальський та інші хлібороби. Через два роки колгосп уже мав 42 коней, 35 голів великої рогатої худоби, 45 овець, 45 свиней. У господарстві було 17 борін, 17 культиваторів, 4 кінні сівалки, 7 плугів, вози тощо.

За успіхи, досягнуті у виробництві цукрових буряків, в 1947—1949 рр. ланкові комсомолки О. П. Невірковець та О. Г. Шикула були нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора. Тракторист комсомолець А. Д. Марков виконував щоденні завдання на 200—220 проц. Тільки за літній сезон 1945 року він зекономив 500 кг пального при доброякісній роботі і відмінному стані машин[3].

На початок 50-х років колгосп різко збільшив валовий збір зернових культур, цукрових буряків, овочів, хмелю. В 1950 році він зібрав 1631 тонну зерна, 425 тонн картоплі, 3286 тонн цукрових буряків, виробив 44 тонни молока, 5,8 тонни м'яса. Створювалася міцна кормова база для тваринництва. Зростав і неподільний фонд колгоспу. Це дало можливість розгорнути громадське будівництво, підвищити оплату праці. Було споруджено два клуби, дитячі ясла, майстерні та інше.

Дуже важливим і гострим в той період було питання підготовки сільськогосподарських кадрів. Не вистачало агрономів, трактористів, комбайнерів, овочівників, ветпрацівників та інших спеціалістів. Для вирішення, хоч би

Тваринницька ферма колгоспу «Прогрес», с. Великі Межирічі. 1972 р.

[1] Газ. «Червоний прапор», 14 січня 1948 р.

[2] Газ. «Червоний прапор», 9 грудня 1947 р.

[3] Ровенський облпартархів, ф. 83, оп. 1, спр. 15, арк. 131.

Контора колгоспу «Прогрес», с. Великі Межирічі. 1972 р.

Великомежиріцька середня школа. 1972 р.

частково, цієї проблеми в області створювалися спеціалізовані сільськогосподарські школи. Одна з них була організована і в Межирічах. З 1948 по 1952 рік вона підготувала 588 фахівців — рільників, садівників, овочівників, пасічників, колгоспних рахівників[1]. Згодом школа була переведена до м. Острога.

За роки п'ятирічок завдяки успішному виконанню семирічного плану розвитку народного господарства колгосп добився створення міцної матеріально-технічної бази, яка з успіхом забезпечувала своєчасний обробіток землі і збирання врожаю, дала можливість розвивати громадське тваринництво.

Порівняно з 1944—1945 рр. колгосп «Прогрес» (до 1954 року — ім. М. Ф. Ватутіна) у 1970 році досяг великих успіхів. Маленьке господарство виросло у велику і добре механізовану фабрику сільськогосподарської продукції. Угіддя колгоспу зросли до 2716 га. Стадо великої рогатої худоби налічує понад 1629 голів. На колгоспних ланах і в майстернях працює 29 тракторів, 30 автомашин, 8 зернових і 10 бурякозбиральних комбайнів. Незважаючи на несприятливі погодні умови, врожайність зернових в 1970 році становила 29,8 цнт з га, картоплі — 165 цнт, цукрових буряків — 226 цнт. Господарство обслуговують 2 агрономи, ветлікар, зоотехнік, 2 ветфельдшери. Тут працюють 4 спеціалісти з вищою освітою і 14 з середньою.

В роки восьмої п'ятирічки колгосп економічно зміцнів. Грошові доходи в порівнянні з 1963 роком зросли на 554 тис. крб. Збудовано простору школу, дитячі ясла, медпункт. Якщо в 1966 році на колгоспне будівництво було витрачено 91 тис. крб., то 1970 року капіталовкладення в будівництво становили 275 тис. крб.[2]. У 1970 році побудовано механізований свинарник на тисячу голів, працює нова механічна майстерня.

В 9-й п'ятирічці планується побудувати гуртожиток на 120 чоловік. Буде зведено гараж на 50 автомашин, 2 корівники. Протягом 1971—1975 рр. на території колгоспу побудують цегельний завод, міжколгоспний аеродром. Введення у дію цегельні потужністю 12 млн. штук цегли на рік дасть можливість ширше розгорнути капітальне будівництво. Колгосп спеціалізуватиметься на виробництві свинини. Вже на кінець 1975 року вихідне поголів'я свиней передбачається довести до 2500 голів. За успіхи в розвитку сільськогосподарського виробництва і виконанні восьмого п'ятирічного плану бригадира делегата XXIV з'їзду КП України Р. П. Кристапчука нагороджено орденом Жовтневої Революції.

[1] Радянська Ровенщина, стор. 302.
[2] Газ. «Жовтневі зорі», 22 вересня 1970 р.

Межирічі відомі не тільки своїм передовим колгоспом. Великомежиріцький овочесушильний завод збудований 1956 року. Щороку підприємство виробляє понад 4 млн. умовних банок різної продукції. З року в рік розширюються експортні адреси підприємства. Кожна п'ята банка консервної продукції йде на експорт.

Високоякісну продукцію дають цегельний завод, сироварний цех, пекарня. На базі колишньої МТС засновано лукомеліоративну станцію, яку 1969 року перетворено в пересувну мехколону тресту «Поліссяводбуд».В січні 1972 року завершено будівництво міжколгоспного комбікормового заводу. Відмінно обслуговує трудящих відділення зв'язку — одне з кращих у Ровенській області.

Росте й квітне нове, радянське село. У Великих Межирічах — забруковані вулиці, є парк, багато фруктових і декоративних дерев. В селі за післявоєнні роки індивідуальним методом зведено 105 будинків, водопровідна мережа.

У цьому немала заслуга Великомежиріцької сільської Ради, яка не раз одержувала перехідний Червоний прапор виконкому обласної Ради депутатів трудящих. До Ради обрано 58 депутатів, з них 24 жінки і 33 безпартійні, які проводять велику організаторську роботу в усіх галузях господарства, культури і побуту.

В селі є будинок культури, кінотеатр, бібліотека, яка налічує 17,5 тис. книг. У Великих Межирічах розташована районна лікарня на 100 ліжок. Хворих тут обслуговують 12 лікарів і 40 чоловік середнього медичного персоналу.

У колишньому палаці панів Стецьких розмістилася восьмирічна школа-інтернат, де навчається і виховується 350 дітей робітників і колгоспників. Основи наук викладають 33 вчителі. Школа має чудовий парк-сад, 40 га орної землі. Є слюсарна та столярна майстерні. За здоров'ям школярів стежать два досвідчені лікарі. Тут існує шкільний історико-краєзнавчий музей, який нагороджено Почесною Грамотою ЦК ЛКСМУ як переможця огляду музеїв і кімнат комсомольської бойової слави. Директором цієї школи багато років працювала делегат XXIII з'їзду КПРС, заслужена вчителька УРСР, колишня партизанка-розвідниця Т. І. Конча.

Є у Великих Межирічах й середня школа № 1, де навчаються 800 учнів і педагогічний колектив якої налічує 46 чоловік. У школі відкрито клуб інтернаціональної дружби ім. Г. Димитрова. Клуб підтримує найтісніші дружні зв'язки з учнями і вихованцями середньої школи ім. Христо Ботєва у м. Арчар Відінського округу Народної Республіки Болгарії, школярами НДР, ПНР, СРР, ЧССР, СФРЮ. В свій час надіслали свої листи, фотокартки і автографи почесні члени клубу О. Є. Корнійчук, П. Г. Тичина, Ю. О. Гагарін.

Підтримуються зв'язки з білоруськими, латвійськими, литовськими, молдавськими, російськими школярами.

В селі 5 спортивних майданчиків, тут підготовлено 166 спортсменів-розрядників.

Великі Межирічі в різні часи відвідували видатні діячі культури. Влітку 1906 року їх відвідав український письменник М. М. Коцюбинський, щоб більш глибоко вивчити життя трудового народу Полісся.

Щасливою стала доля трудящих села. З колись забитих, темних, принижених вони перетворились в свідомих господарів своєї оновленої землі. За сумлінну працю і зразкове ставлення до своїх обов'язків 85 колгоспників відзначено медалями

Міжколгоспний комбікормовий завод, с. Великі Межирічі. 1972 р.

та орденами. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 60 робітників і службовців нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Становлення радянської людини можна побачити хоч би на сім'ї Пелехів. До радянських часів це була типова багатодітна бідняцька сім'я, яка ледь-ледь зводила кінці з кінцями. П'ять братів і одна сестра змушені були ще змалку йти у найми, сповна пізнали весь тягар підневільного життя. Та їх не зламали труднощі. Євстафій Степанович став членом КПЗУ і разом з братом Василем за революційну діяльність відбував каторгу в Березі-Картузькій. Інші брати (Григорій, Йосип, Іван) теж зазнали поневірянь, страждань і знущань, поки не перебрались нелегально до Радянського Союзу. Сестра ж Тетяна трагічно загинула. Творчий ентузіазм, невичерпна енергія братів повною мірою виявилися лише за Радянської влади. Є. С. Пелех очолив райздороввідділ у Великих Межирічах, Г. С. Пелех довгий час працював головою райвиконкому. Знайшли своє місце в житті й інші брати, визначилась доля і їх дітей. Старший син Є. С. Пелеха Л. Є. Пелех — доктор медичних наук, завідує кафедрою у Київському інституті вдосконалення кваліфікації лікарів. Молодший — І. Є. Пелех — начальник Ровенського обласного управління сільського господарства. Та це тільки один з прикладів, який ілюструє величезні зміни в долі поліських селян.

Сьогодні старовинне село Великі Межирічі стало одним з кращих в області. Окрилені ленінськими ідеями, натхнені історичними рішеннями Комуністичної партії, трудящі Великих Межиріч своєю працею збагачують нові сторінки літопису величних звершень Радянської Батьківщини.

С. Я. ІЛЬЧУК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД КОРЕЦЬКОГО РАЙОНУ

БРИ́КІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру, за 45 км від залізничної станції Новоград-Волинський. Через село проходить автошлях. Дворів — 201, населення — 795 чоловік. Сільраді підпорядковані села Богданівка та Черниця.

На території Брикова міститься бригада колгоспу ім. Кузнецова (центральна садиба в с. Черниці). За господарством закріплено 2581 га землі, в т. ч. 1996 га орної. Вирощують зернові культури і цукрові буряки, виробляють тваринницьку продукцію.

Є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 39 комуністів, 42 комсомольці. Партійну організацію засновано 1949, комсомольську — 1946 року.

Вперше село згадується 1577 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В липні 1920 року через Бриків проходили частини Першої Кінної армії, до якої вступило багато місцевих жителів.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 99 чоловік, загинуло 55. Урядовими нагородами за бойову доблесть відзначено 39 воїнів.

На території села 1880 року був знайдений скарб із 340 римських монет.

Пам'ятник односельцям, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни, с. Черниця. 1970 р.

ВЕЛИ́КА КЛЕ́ЦЬКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру. Дворів — 302, населення — 985 чоловік. Сільраді підпорядковані села Мала Клецька, Топча.

У Великій Клечці працює бригада колгоспу ім. Котовського, центральна садиба якого розташована в селі Топчі. Вона обробляє 1480 га землі, в т. ч. 908 га орної. Основний напрям — льонарсько-зерновий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом.

У восьмирічній школі 13 учителів навчає 192 учні, є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 30 комуністів та 103 комсомольці. Партійну організацію засновано 1952, комсомольську — 1940 року.

Велика Клецька вперше згадується в документах 1629 року, коли там було 18 димів. У 1905 році сталося заворушення селян, вони спалили поміщицький хліб і контору управителя. Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час фашистської окупації гітлерівці пограбували населення й спалили все село. На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 84 чоловіка. З них загинуло 42. Урядовими нагородами за бойову доблесть відзначено 35 воїнів.

ГОЛОВНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру. Дворів — 465, населення — 1597 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Забара та Калинівка.

За місцевим колгоспом ім. Леніна закріплено 3635 га землі, в т. ч. 2606 га орної. Протягом останніх років осушено 1456 га заболочених земель. Вирощують зернові культури й цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. В селі є павільйон побутового обслуговування.

Три бригади колгоспу у 1968 році були представлені на ВДНГ за високі врожаї цукрових буряків. Ланкову В. М. Бецан відзначено медаллю. 75 колгоспників нагороджені орденами й медалями СРСР. Ланкова С. С. Слива й бригадир тракторної бригади Д. М. Буга відзначені орденом Леніна.

У восьмирічній школі навчається 306 учнів, працює 19 вчителів. Є бібліотека, будинок культури на 250 місць, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В Головниці трудяться 57 комуністів, 83 комсомольці. Партійна організація створена 1947, комсомольська — 1940 року.

Письмові джерела свідчать, що село існувало в 1577 році. За реєстром оподаткування 1629 року тут було 112 димів.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В Головниці живе колишній депутат Народних Зборів Західної України О. Г. Бобровська. Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах билися 102 чоловіка, 44 загинули. 90 воїнів від-

Депутат Верховної Ради УРСР, ланкова В. Й. Хамула і бригадир Л. Т. Савчук оглядають плантацію цукрових буряків, с. Головниця. 1951 р.

значено орденами і медалями Радянського Союзу. Споруджено пам'ятник-обеліск односельцям, які полягли в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками.

ЖА́ДКІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Корчика, за 3 км від районного центру. Дворів — 242, населення — 834 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Старий Корець.

У Жадківці міститься колгосп «Перемога», який обробляє 3199 га землі, в т. ч. 2392 га орної. Господарство зерно-бурякового напряму з розвинутим тваринництвом, спеціалізується на виробництві яловичини. У 1971 році вироблено по 112 цнт. м'яса на 100 га угідь. За восьму п'ятирічку осушено 205 га заболочених земель, які використовуються під посів сільськогосподарських культур. Бригада Г. С. Жереднюка та ланка В. І. Кривицької у 1968 році удостоєні бронзових медалей ВДНГ. Колишній голова колгоспу В. І. Бурлака нагороджений орденом Леніна.

В селі є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, будинок тваринника.

На різних ділянках колгоспного виробництва трудяться 33 комуністи та 60 комсомольців. Партійна організація створена 1949 року.

Жадківка вперше згадується 1790 року. Радянську владу встановлено у січні 1918 року. Під час гітлерівської окупації в селі діяла комсомольська підпільна група на чолі з А. Х. Бистрицьким. На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 49 чоловік, загинуло 40. Урядовими нагородами за бойову доблесть відзначені 42 воїни.

Встановлено пам'ятник В. І. Леніну і обеліск односельцям, які полягли в роки Великої Вітчизняної війни.

ЗАЛІ́ЗНИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру. Дворів — 203, населення — 637 чоловік.

За місцевим колгоспом ім. Кутузова закріплено 1416 га землі, в т. ч. 893 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Свинарка колгоспу О. Р. Федорчук відзначена орденом Жовтневої Революції.

Є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі працюють 18 комуністів, 17 комсомольців. Партійну організацію засновано 1956, комсомольську — 1941 року.

Перша письмова згадка про село датується 1577 роком. Радянську владу проголошено 1918 року. Під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею багато зубожілих селян змушені були виїхали в країни Північної і Південної Америки.

Жителька села Л. Л. Шевчук була депутатом Народних Зборів Західної України.

1942 року українські буржуазні націоналісти разом з фашистами стратили першого голову сільради С. Максимця, першого голову колгоспу П. Павловського та всю його сім'ю.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 44 чоловіка. З них загинули 26, 18 воїнів удостоєні урядових нагород за бойові заслуги.

З архітектурних пам'яток збереглася Покровська церква, збудована в 1745 році.

КОЛОВЕ́РТИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру. Дворів — 268, населення — 887 чоловік.

Колгосп «Промінь» обробляє 2450 га землі, в т. ч. 1573 га орної. Господарство має зерно-льонарський напрям з розвинутим молочно-м'ясним тваринництвом. За роки восьмої п'ятирічки осушено 497 га заболочених земель.

У восьмирічній школі 15 учителів навчають 218 учнів, є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням.

У селі працюють 18 комуністів, 35 комсомольців. Партійну організацію створено 1952, комсомольську — 1940 року.

Найдавніша письмова згадка про село належить до 1577 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 80 чоловік, з них загинуло 63. Урядовими нагородами за бойову доблесть нагороджені 17 воїнів.

КО́РИСТЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 705, населення — 2380 чоловік. Сільраді підпорядкований населений пункт Даничів.

Радгосп «Корецький» обробляє 4922 га землі, в т. ч. 3720 га орної. Господарство спеціалізується на вирощуванні насіння цукрових буряків, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є середня та 2 початкові школи, в яких навчаються 405 учнів, працюють 36 учителів, клуб, 2 бібліотеки, 2 фельдшерсько-акушерські пункти, їдальня, відділення зв'язку.

Тут трудяться 25 комуністів, 177 комсомольців. Партійна організація виникла 1950, комсомольська — 1940 року.

Вперше село згадується у 1577 році. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. До лав Першої Кінної армії, яка визволяла село від польських інтервентів в 1920 році, вступило 15 жителів села. За час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею багато зубожілих селян виїхали шукати кращої долі в Канаду, Аргентіну та Бразілію.

Житель села Я. Ф. Скобель був депутатом Народних Зборів Західної України. Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах з ворогом билися 150 чоловік, з них 40 загинули. Орденами і медалями за бойові заслуги нагороджені 92 жителі села. Односельцям, що полягли в боях за Батьківщину, споруджено пам'ятник-обеліск.

КРИ́ЛІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру. Дворів — 613, населення — 2476 чоловік.

За колгоспом «Перше травня» закріплено 2390 га землі, з них 1749 га орної. Господарство спеціалізується на виробництві продуктів птахівництва. Збудовано 4 автоматизовані пташники, є інкубаторна станція. В 1971 році на 100 га зернових вироблено по 262,4 тис. яєць. Пташниці А. Ф. Климук, В. І. Старичук та І. Ю. Крохмалюк були представлені на ВДНГ у 1969 році й нагороджені: перша — золотою, а решта — бронзовими медалями. Завідуючий птахофермою І. Д. Васильчишин був учасником ВДНГ. У 1971 році А. Ф. Климук відзначена орденом Леніна.

В Крилівській середній школі 30 учителів навчають 562 учні. Тут трудиться заслужена учителька УРСР О. П. Литвишко. Є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням, відділення зв'язку.

Самодіяльна народна чоловіча хорова капела клубу завоювала срібну медаль на республіканському фестивалі художньої самодіяльності, присвяченому 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, а колгосп відзначений великою медаллю оргкомітету фестивалю за успіхи в розвитку народних талантів.

У Крилові працюють 38 комуністів і 150 комсомольців. Партійну організацію засновано 1950, комсомольську — 1939 року.

У письмових джерелах село згадується в кінці XVI ст. У 1648 році повстанці розгромили панський маєток. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Депутатом Народних Зборів Західної України була жителька села Г. М. Мороз. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 208 жителів села, з них смертю хоробрих полягли 113. За бойові заслуги урядовими нагородами відзначені 116 воїнів. Пам'ять загиблих увічнено обеліском Слави.

МОРО́ЗІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Корчика, за 7 км від районного центру, з яким сполучене автодорогою. Дворів — 251, населення — 948 чоловік. Сільраді підпорядковане село Голичівка.

Тут розміщена центральна садиба колгоспу ім. Чкалова. За господарством закріплено 2333 га землі, в т. ч. 1198 га орної. Основний напрям — зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. 43 колгоспники нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

У восьмирічній школі навчається 282 учні, працюють 19 вчителів. Є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, дитячий садок-ясла.

У Морозівці трудяться 23 комуністи, 70 комсомольців. Партійна організація створена 1950, комсомольська — 1940 року.

Село відоме з 1629 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Жителі села допомагали червоним кіннотникам, які 1920 року проходили через село, фуражем, транспортом. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі 1936 року населення Морозівки вчинило масовий опір збирачам податків.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом бився 71 житель села, з них 32 загинули, 26 чоловік нагороджено орденами й медалями СРСР. В селі споруджено обеліск Слави.

НЕВІ́РКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км від районного центру. Дворів — 675, населення — 2221 чоловік. Сільраді підпорядковане село Жорнівка.

На території Невіркова міститься центральна садиба колгоспу ім. О. Дундича. За господарством закріплено 3318 га землі, з них 1987 га орної. Розвинуте льонарство та м'ясо-молочне тваринництво. 56 колгоспників відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

В Невіркові є середня й початкова школи (478 учнів, 38 учителів), клуб, бібліотека, відділення зв'язку. Побудовано нову амбулаторію з пологовим відділенням.

В селі працюють 28 комуністів, 126 комсомольців. Партійну організацію засновано 1947, комсомольську — 1940 року.

Перша письмова згадка про село належить до 1577 року. У травні 1910 року в селі відбувся страйк робітників цукрових плантацій. Страйкарі вимагали підвищення заробітної плати. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі 1922 року жителі села самочинно заорювали землю, виділену осадникам.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 192 чоловіка, 75 воїнів загинули смертю хоробрих. Урядовими нагородами за бойову доблесть відзначено 116 чоловік.

НОВИ́Й КОРЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розкинулось на березі річки Корчика, за 3 км від районного центру, сполучене шосейною дорогою з райцентром. Дворів — 631, населення — 2130 чоловік. Сільраді підпорядковане село Гвоздів.

Колгосп «Ленінський шлях» обробляє 1719 га землі, в т. ч. 1216 га орної землі. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Колгосп у 1968 році був учасником ВДНГ, ланка У. Ф. Прозорової відзначена бронзовою медаллю.

В селі є середня школа, де 53 вчителі навчають 960 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

У Новому Корці працюють 31 комуніст, 73 комсомольці. Партійна організація існує з 1947, комсомольська з 1939 року.

Село було передмістям міста Корця (перші літописні згадки належать до 1150 року). 1832

Делегат III Всесоюзного з'їзду колгоспників А. Г. Данилюк серед односельців, с. Копитів. 1970 р.

року в Корецькому замку сталася пожежа, під час якої село згоріло. Після відбудови воно почало називатися Новим Корцем. Радянську владу проголошено 1918 року. У роки громадянської війни село було ареною жорстоких боїв частин Червоної Армії з петлюрівцями та польськими інтервентами. Понад 60 жителів села пішло в Першу Кінну армію захищати Радянську владу.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билося 99 жителів, з них 84 загинули смертю хоробрих. Їх пам'ять вшанована обеліском Слави. 83 воїни нагороджені бойовими орденами і медалями Радянського Союзу.

РІ́ЧКИ — село, центр Копитівської сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру. Дворів — 164, населення — 651 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Ганнівка, Козак, Копитів, Річечина.

На території Річок міститься колгосп «Правда», який обробляє 2036 га землі, в т. ч. 1101 га орної. За восьму п'ятирічку осушено 538 га заболочених земель. Вирощують зернові культури, льон-довгунець, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. В селі є побутові майстерні. 40 колгоспників удостоєні ювілейної медалі «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

Працюють восьмирічна школа (173 учні, 13 учителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією.

Партійна організація (створена 1953 року) налічує 18 комуністів, комсомольська (існує з 1950 року) — 108 членів ВЛКСМ.

Перша згадка про Річки належить до 1629 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах билися з ворогом 75 жителів села, 20 з них загинули. За бойову доблесть 54 чоловіка відзначені орденами й медалями.

САМОСТРІ́ЛИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру. В Самострілах є річка Стави. Дворів — 384, населення — 858 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Городище й Сапожин.

За місцевим колгоспом ім. Шевченка закріплено 2488 га землі, в т. ч. 1899 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Тракторист Г. С. Свистонюк удостоєний ордена Леніна. 52 колгоспники нагороджені ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

У Самострільській восьмирічній школі навчається 182 учні, працюють 14 вчителів. Є будинок культури на 325 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Партійна організація (існує з 1951 року) налічує 26 комуністів, комсомольська (створена 1940 року) — 102 члени ВЛКСМ.

Село вперше згадується в історичних документах 1629 року. Після скасування кріпацтва селяни тривалий час вели боротьбу з поміщиком за відрізані у них ділянки землі. Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни воювали 70 чоловік, 18 з них загинули. За бойові заслуги 45 воїнів нагороджено орденами й медалями.

Уродженцями села є український радянський ботанік член-кореспондент АН СРСР, академік АН УРСР, колишній президент АН УРСР В. І. Липський (1863—1937) і академік АН УРСР Я. С. Підстригач.

Поблизу села Сапожина виявлено давньоруське городище — залишки згаданого в літопису під 1151 роком міста Сапогинь.

СВІТА́НОК (до 1963 року — Блудів) — село, центр сільської Ради, розташоване за 31 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 381, населення — 1344 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Бокшин і Бранів.

За колгоспом «Світанок» закріплено 2810 га землі, в т. ч. 2219 га орної. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових культур, цукрових буряків та виробництві м'ясо-молочної продукції. Введено в дію цегельний завод, майстерню ремонту техніки. 72 колгоспники відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

У восьмирічній школі навчається 252 учні, працюють 18 вчителів. Є будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація (заснована в 1949 році) налічує 64 комуністи, комсомольська (існує з 1940 року) — 67 членів ВЛКСМ.

Про поселення Блудів уперше згадується в 1577 році. Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з фашистами билися 69 жителів села, з них 38 загинули, 41 воїн за бойову доблесть відзначений урядовими нагородами.

Наприкінці XIX ст. поблизу села було виявлено близько 300 курганів давньоруських часів.

СТО́ВПИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру. Дворів — 334, населення — 1199 чоловік. Сільраді підпорядковані села Березівка та Іванівка.

За колгоспом ім. Свердлова закріплено 3081 га землі, в т. ч. 2483 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки. За 1966—1970 рр. осушено 494 га заболочених земель, пущено цегельний завод. У 1968 році ланка Л. П. Ільчук була учасником ВДНГ. 61 колгоспник нагороджений Ленінською ювілейною медаллю.

У восьмирічній школі вчиться 176 учнів, працюють 14 учителів. Є будинок культури на 250 місць, дитячий садок, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація (створена 1951 року) налічує 27 комуністів, комсомольська (існує з 1940 року) — 73 члени ВЛКСМ.

Найдавніша згадка про село датується 1577 роком. Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах воювали 44 чоловіка, з них 16 полягли на полі бою. 28 воїнів нагороджені за бойові заслуги орденами і медалями.

На околиці Стовпина виявлено давньоруське городище.

СТО́РОЖІВ — село, центр Веснянської сільської Ради, розташоване на березі річки Корчика, за 18 км від районного центру, з яким сполучене автошляхом. Дворів — 248, населення — 979 чоловік. Сільраді підпорядковане село Весняне.

На території Сторожова працює бригада колгоспу «Дружба» (центральна садиба в с. Весняному). Колгоспники вирощують зернові культури, льон, виробляють тваринницьку продукцію.

В селі є восьмирічна школа (221 учень, 14 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням.

Партійна організація (існує з 1945 року) налічує 28 комуністів, комсомольська (створена 1940 року) — 98 членів ВЛКСМ.

Сторожів вперше згадується 1629 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Під час громадянської війни жителі села із зброєю в руках захищали владу Рад. В 1920—1939 рр. Сторожів — прикордонне село, тут був встановлений суворий поліцейський режим. Але і за тих умов члени КПЗУ вели агітацію за возз'єднання з Радянською Україною, розповідали односельцям про життя трудящих Радянської України.

Через село в 1943 році проходили загони партизанського з'єднання С. А. Ковпака. Селяни подавали їм допомогу харчуванням та одягом. На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 84 чоловіка. 31 воїн загинув. За бойову доблесть урядовими нагородами відзначені 17 жителів села.

У́СТЯ — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Случі, за 28 км від районного центру. Дворів — 337, населення — 1371 чоловік. Сільраді підпорядковані села Дерманка і Франкопіль.

Колгосп «Заповіт Ілліча» обробляє 4159 га землі, в т. ч. 1230 га орної. За 1966—1970 рр. осушено 321 га заболочених земель. Провідні культури — зернові, льон. Розвинуто м'ясо-молочне тваринництво. Допоміжні підприємства — кам'яний кар'єр, млин. Доярка колгоспу Г. М. Шевчук нагороджена орденом Леніна.

У середній школі навчається 400 дітей, працює 27 учителів. Є клуб, бібліотека, акушерський пункт з пологовим відділенням, відділення зв'язку.

Партійна організація (виникла в 1951 році) налічує 39 комуністів, комсомольська (існує з 1940 року) — 90 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село належить до 1564 року. Після Лютневої революції 1917 року селяни поділили панську землю, розгромили маєток. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 38 чоловік, 17 полягли на полі бою. 32 односельці мають бойові нагороди за участь у боротьбі з фашистами. В селі споруджено обеліск Слави.

Поблизу села виявлене давньоруське городище й курганний могильник.

ХАРАЛУ́Г — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру. Дворів — 172, населення — 738 чоловік.

Земельні угіддя місцевого колгоспу ім. Короленка становлять 1453 га, в т. ч. 993 га орної землі. Напрям господарства — зерно-льонарський з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом.

Є восьмирічна школа, в якій навчається 164 учні, працюють 12 учителів. Є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація (створена 1954 року) налічує 20 комуністів, комсомольська (існує з 1950 року) — 31 члена ВЛКСМ.

Перша згадка про Харалуг належить до XVI ст. В 60-х роках XIX ст. в селі часто бував видатний російський письменник В. Г. Короленко.

Радянську владу в Харалузі проголошено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 64 жителі села, з них 38 загинули. Урядовими нагородами за бойову доблесть відзначені 26 воїнів.

ЩЕКИ́ЧИН — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Стави, за 41 км від районного центру. Дворів — 298, населення — 1031 чоловік. Сільраді підпорядковане село Мала Совпа.

В Щекичині розташована центральна садиба колгоспу ім. Пархоменка. Господарство обробляє 3482 га землі, в т. ч. 1770 га орної. Провідні культури — зернові, льон, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

Є восьмирічна школа (184 учні, 14 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням.

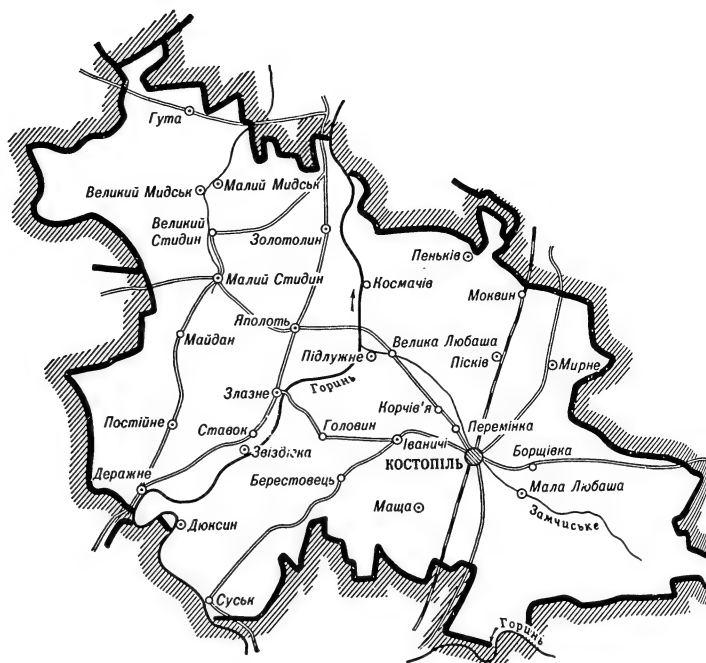
Партійна організація (існує з 1949 року) налічує 27 комуністів, комсомольська (створена 1946 року) — 74 члени ВЛКСМ.

Село відоме з кінця XVI ст. Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни бився 61 житель села, з них 39 загинули. На честь їх споруджено обеліск. 42 воїни відзначені урядовими нагородами.

На території села виявлено знаряддя праці епохи неоліту. В урочищі Воронусі є козацька могила XVII століття.

КОСТОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1471 кв. км. Населення — 60 500 чол., у т. ч. сільського 42,9 тис. (70,9 проц.). Середня густота населення — 41,1 чол. на кв. км. Міській та 18 сільським Радам підпорядковано 61 населений пункт. В районі 95 партійних, 118 комсомольських, 141 профспілкова організація. Основний напрям економіки — сільськогосподарський. Всього сільськогосподарських угідь 59 480 га, з них 29 106 га орної землі. Осушено 46 444 га. В районі — один радгосп і 18 колгоспів. Промисловість представлена 15 підприємствами, 3 будівельними організаціями, відділенням «Сільгосптехніки». Відкрито 68 медичних закладів. У 60 загальноосвітніх школах (у т. ч. 11 середніх, 27 восьмирічних, 22 початкові) навчається 12 350 учнів, працює 883 вчителі. Є музична школа. Мережу культосвітніх закладів складають 5 будинків культури, 51 клуб, 49 бібліотек, 52 кіноустановки. У селах встановлено 15 пам'ятників В. І. Леніну, 24 пам'ятники і обеліски Слави воїнам-визволителям і односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

КОСТÓПІЛЬ

Костопіль — місто районного підпорядкування (з 1939 року), центр району. Розташований на річці Замчиському, за 34 км від обласного центру. Через місто проходять залізниця й автошлях. Залізнична станція. Населення — 17 600 чоловік. Міській Раді підпорядковані села Дерев'яне, Перемінка та Хмизопіль.

Костопіль заснований за привілеєм короля С.-А. Понятовського від 14 листопада 1783 року[1]. Відразу після заснування король передав його разом з навколишніми землями у володіння шляхтичу Л. Ворцелю. Наприкінці 1798 року в містечку налічувалося лише 30 дворів. Усього в Костопільському маєтку проживало 248 чоловік, у т. ч. 36 міщан, 4 шляхтичі, 172 кріпаки, 36 вільних поселенців[2]. Міщани

---

[1] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 2, стор. 740.
[2] ЦДІА СРСР, ф. 1350, оп. 312, спр. 72, арк. 7.

анський ліс.
0 р.

Зубри в Клеванському лісі
1970 р.

Сплав лісу
в Зарічненському районі.
1972 р.

Вклейка надрукована на Харківськ
друкоофсетній фабриці

не мали права на володіння землею. За користування нею вони платили чинш феодалові. Економічний розвиток містечка цілком підпорядковувався інтересам землевласника. Весь маєток (разом з містечком) управлявся старостою, якого призначав феодал. Костопільські міщани займалися лимарством, чинбарством, бондарством, ткацтвом, деревообробкою тощо. Значна частина їхніх виробів йшла на задоволення потреб маєтку.

Після возз'єднання Правобережжя з Росією Костопіль спочатку входив до Ровенського округу Ізяславського намісництва, а з 1797 року — до Ровенського повіту Волинської губернії. В складі Російської імперії шляхта зберегла свої політичні і соціальні права нарівні з російським дворянством. До скасування кріпацтва містечко лишалося поміщицькою власністю. Розвиток товарно-грошових відносин спонукав поміщиків збільшувати виробництво сільськогосподарських продуктів, а з другого боку — засновувати мануфактури, розвивати промисли і одночасно посилювати гноблення кріпаків.

В першій половині XIX ст. у Костополі дальшого розвитку набули традиційні промисли, особливо деревообробка, виробництво поташу. 1851 року поміщик заснував винокурний завод, на якому використовувалася праця кріпаків. Містечко розвивалося дуже поволі — 1860 року тут налічувалося 304 чоловіка[1].

Під час скасування кріпацтва князь О. Чарторийський для 1569 кріпаків Костопільського маєтку виділив на викуп 4687 десятин землі. У власності князя залишилося 18 739 десятин[2].

За викупним актом, затвердженим у жовтні 1868 року, селянська громада Костополя (150 чоловічих ревізьких душ) мала викупити 430 десятин придатної землі й 22 десятини непридатної, в т. ч. 52 десятини присадибної, 370 десятин орної та сіножатей, 8 десятин вигонів. За селянами зберігалися права випасу худоби в поміщицьких лісах, користування водопоями, ловлі риби в ставках і озерах. Земля, що викуповувалася, була в розпорядженні селянської громади, яка розподіляла її між тими, хто вносив викупні платежі. Лише після виплати викупу селянин міг розподілити землю між спадкоємцями, здати в оренду або закласти. До виплати на це потрібна була згода громади (не менше двох третин тих, що мають право голосу)[3].

На початку пореформеного періоду Костопіль розвивався повільно — в 1870 році тут налічувався 61 двір. Костопіль входив до Підлужненської волості.

З 80-х років розвиток Костополя прискорюється. Насамперед цьому сприяло прокладення в 1883 році Поліської залізниці. В Костополі збудували залізничну станцію.

Завдяки промисловому пожвавленню зросло й саме містечко. Кількість його населення в цей період наближалася до тисячі. У 80—90-х роках складено кілька планів забудови Костополя. 1885 року містечко стало центром новоствореної Костопільської волості. Наприкінці XIX ст. у Костополі мешкало 1706 чоловік[4].

У пореформений період в Костополі виникли дві фанерні та меблева фабрики, лісопильний, чавуноливарний заводи, майстерні, що виробляли лемеші та паркет. Це були дрібні підприємства з 6—18 робітниками[5]. Тривалість робочого дня на них перевищувала 12 годин, заробітна плата була мізерною.

1898 року в Костополі відкрили церковнопарафіяльну школу. За кошти населення і частково казни було зведено шкільне приміщення. З 1902 року діяло дво-

---

[1] ЦДІА СРСР, ф. 1290, оп. 4, спр. 88, арк. 631.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 44, спр. 676, арк. 43.

[3] Ровенський облдержархів, ф. 384, оп. 5, спр. 65, арк. 679—681.

[4] Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей..., стор. 22.

[5] Весь Юго-Западный край, стор. 870—871.

класне народне училище. Тут працювало 2 вчителі[1]. 1909 року церковнопарафіяльну школу переведено до с. Омеляни.

Під час революції 1905—1907 рр. в Ровенському повіті відбувалися селянські заворушення. В Костопільській волості виступи селян були стихійними, виявлялися в потравах удільних та орендарських посівів і порубках лісу.

Наприкінці 1911 року став до ладу склозавод — найбільше підприємство Костополя, тут працювало 100 робітників. У липні 1912 року робітники склозаводу застрайкували, вимагаючи підвищення заробітної плати. Керував ними страйковий комітет. Завдяки згуртованості робітників триденний страйк закінчився їх перемогою[2].

У Костополі були розвинуті ремесла— лимарство, бондарство, ткацтво, ковальство, шевство, кравецтво. В містечку діяли два водяні млини, крупорушка, олійня, пекарня. Промислова і сільськогосподарська продукція йшла на місцевий ринок. Двічі на місяць в Костополі відбувалися великі торги. Серед багатьох різних крамничок була одна книгарня.

І на початку XX ст. Костопіль був невеликим містечком з вузькими вуличками, які тільки подекуди мали дерев'яні тротуари. Бруківки не було. Через погану організацію протипожежної охорони часто траплялися пожежі. 11 серпня 1907 року пожежа знищила фанерний завод і близько половини будівель містечка, в липні 1912 року згорів смолоскипидарний завод, а в жовтні — чавуноливарний[3]. З 1903 року при залізничній станції діяло поштово-телеграфне відділення. На всю волость були три лікарі, акушерка та фельдшер.

З початком першої світової війни Костопіль опинився в прифронтовій смузі, що наклало відбиток на всі сторони його життя. Мобілізація до армії та обмеженість ринку спричинилися до скорочення виробництва. Вже наприкінці 1914 року були закриті скляний та ливарно-механічний заводи[4].

Після перемоги Лютневої революції селяни Костопільської волості обрали волосний земельний комітет[5]. Починаючи з літа 1917 року, селяни рубали ліси удільного відомства.

Від солдатів Південно-Західного фронту трудящі Костополя дізналися про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції і радісно вітали цю звістку. На початку січня 1918 року в Костополі відбувся мітинг, де були майже всі жителі навколишніх населених пунктів. Присутні одностайно висловилися за встановлення Радянської влади. Над приміщенням волосного управління замайорів червоний прапор. Незабаром колишній солдат мешканець села Підлужного В. Н. Лобач та наймит П. Андрєєв скликали збори представників від робітників і селянської бідноти, на яких обрали волосний виконком, який очолив В. Н. Лобач.

Наступ австро-німецьких військ у лютому 1918 року перешкодив зміцненню Радянської влади. За допомогою багнетів окупантів повернулися ставленики Центральної ради, які відновили старі порядки.

Наприкінці 1918 року владу в Костополі захопили петлюрівці. В лютому 1919 року частини 21-го Волинського полку з боєм оволоділи станцією і містечком, взявши військові трофеї і 37 полонених. Однак під натиском петлюрівських частин 25 лютого червоні війська відступили[6]. Тільки наприкінці травня Червона Армія очистила Костопільську волость від військ Директорії.

Ревком передав поміщицькі землі селянам, облікував промислові підприємства, млини. Червоноармійці допомагали селянам засіяти одержані землі.

---

[1] Памятная книжка народных училищ Волынской губернии на 1909—1910 г. Острог, 1909, стор. 98—105.
[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 446, оп. 862, спр. 9, арк. 8—10.
[3] Там же, ф. 442, оп. 692, спр. 4, арк. 382, 496.
[4] Там же, ф. 575, оп. 9. спр. 73, арк. 109—110.
[5] Житомирський облдержархів, ф. 2274, оп. 1, спр. 134, арк. 12.
[6] ЦДАРА, ф. 1235, оп. 94, спр. 114, арк. 259.

Все це викликало лють багатіїв, українських буржуазних націоналістів, колишніх офіцерів царської армії. Контрреволюціонери вдалися до шаленої агітації проти Радянської влади. У липні 1919 року вони підняли куркульський заколот, очолений білогвардійськими офіцерами. Заколотники стратили всіх членів Костопільського ревкому. В нерівному бою з ворогами біля с. Кам'яної Гори, де куркулі затримали поїзд з радянськими активістами, загинули завідуючий військовим відділом Ровенського ревкому Петро Андрєєв, секретар Ровенської повітової комсомольської організації Яків Хейфіц та ін. Заколот було придушено радянськими частинами[1]. Проте восени 1919 року під натиском переважаючих сил української контрреволюції та польських інтервентів Червона Армія залишила Костопіль. 10 липня 1920 року внаслідок спільного наступу двох полків 19-ї бригади Першої Кінної та 130-ї бригади 12-ї армії Костопіль знову став радянським[2].

17 липня створено Костопільський волосний ревком, який очолив представник політвідділу 7-ї дивізії 12-ї армії. Тоді ж створено сільські ревкоми й комнезами. Найпершим завданням радянських органів була охорона порядку й самооборона, бо коли почався наступ польських військ, активізувалися контрреволюційні елементи. Кожному сільревкомові волревком визначив, які об'єкти він має охороняти. На всіх підприємствах, мостах, залізничній лінії була поставлена охорона.

За активною участю армійських політпрацівників двічі (13 серпня і 3 вересня 1920 року) організовувалися суботники. На цих суботниках виявлявся ентузіазм трудящих, вільних від експлуатації, їхнє прагнення зміцнювати свою владу. Суботники супроводжувалися співом «Інтернаціоналу» та інших революційних пісень. 5 вересня загальні збори мешканців Костополя одностайно висловилися за всемірну підтримку Червоної Армії.

Однак у ту важку пору зберегти Радянську владу на Західній Україні не вдалося. У вересні 1920 року західноукраїнські землі загарбала буржуазно-поміщицька Польща. В тому ж році польський уряд провів перепис населення. В Костополі налічувалося 417 будинків, проживало 2990 чоловік[3]. Наступного року містечко Костопіль було відокремлено від сільської гміни в самостійну адміністративну одиницю — міську гміну. Згодом у межі міста включили село і колонію Костопіль.

1925 року створено Костопільський повіт. Адміністративна влада належала міському управлінню. Очолював його бургомістр, якого призначав повітовий староста з числа польських урядовців і затверджував воєвода.

В місті та на його околицях діяли напівкустарні склозавод, фанерна, меблева, шкіряна фабрики, два приватні і один державний тартаки, один паровий та два водяні млини, три смолярні, олійниця, лемішна майстерня, 220 дрібних торговельних підприємств. Була одна електростанція, що обслуговувала підприємства й дві бойні. В 20-х — на початку 30-х років виникли 3 механічні млини та шість пекарень[4].

На цих підприємствах робочий день тривав 10—12 годин, заробітна плата була низькою, робітників штрафували, їм постійно загрожувало безробіття. Колишній безробітний К. М. Багнюк згадує: «Кілька місяців на рік я працював на державному тартаку, а решту місяців був безробітним, тартак стояв...»[5]. Дуже терпіли трудящі від великих податків.

Польський уряд майже два десятиріччя колонізував західноукраїнські землі, вони вважалися землями Малопольщі. Вкрай незадовільною була охорона здоров'я. Характерним є той факт, що повітове місто не мало лікарні. При повітовому сеймику була амбулаторія з одним лікарем. Практикували в Костополі три приватні лікарі, два стоматологи, чотири фельдшери, три акушерки. Але трудяще населення не користувалося їх послугами, бо прийом коштував 5—10 злотих.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-466, оп. 1, спр. 7, арк. 105.

[2] ЦДАРА, ф. 7657, оп. 1, спр. 164, арк. 4, 274.

[3] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. 9, стор. 47.

[4] Ровенський облдержархів, ф. 161, оп. 1, спр. 106, арк. 4—15, 19, 21.

[5] Газ. «Червоний прапор», 16 серпня 1963 р.

У двох загальноосвітніх семирічних та початковій школах навчалося 800 учнів, викладання велося польською мовою. При повітовому сеймику була спеціальна дворічна реміснича школа, в якій навчалося 40 дітей. Цих закладів не вистачало. У Костопільському повіті 40 проц. населення не знало грамоти.

У відповідь на тяжке, безпросвітне життя, утиски експлуататорів робітники піднімались на боротьбу. Однією з її форм були страйки, які стали масовими в кінці 20-х років. У поліцейських документах Волинського воєводства є відомості про економічний страйк 90 робітників скляної гути фірми «Згода» в Костополі. Страйк тривав з 28 лютого до 3 березня 1927 року. Робітники добилися незначного підвищення заробітку[1]. 9 лютого 1928 року відмовилися працювати близько 50 вантажників деревини на залізничній станції Костопіль. За рішенням Костопільського відділку профспілки працівників деревообробної промисловості вони поставили адміністрації вимоги підвищити на 50 проц. оплату праці та прийом на роботу здійснювати тільки за участю представника профспілки, який відповідав за розподіл праці між робітниками. Вантажники повернулися до роботи, коли їхні умови прийняли підприємці[2].

Під час світової економічної кризи 1929—1933 рр. виступи робітників почастішали. В поліцейських документах зазначалося, що 23 червня на фабриці клеєної фанери і лісопильному заводі в Костополі вибухнули страйки на економічній основі, страйкувало 100 робітників, вимагаючи 100-процентного підвищення заробітної плати[3].

Трудящі виявляли свій протест експлуататорам також у політичних кампаніях на виборах.

В дні революційних пролетарських свят вони розповсюджували комуністичні відозви й листівки, вивішували транспаранти[4].

На піднесення революційного руху польські власті відповідали посиленням репресій. Лише визвольний похід Червоної Армії у вересні 1939 року врятував місцеве населення від дальшого економічного й національного гноблення, від загрози поневолення його фашистською Німеччиною. 22 жовтня 1939 року трудящі Костополя обрали своїми депутатами до Народних Зборів Західної України робітника К. М. Багнюка і вчительку О. І. Олексійчук, доручивши їм голосувати за возз'єднання з Радянською Україною.

В грудні 1939 року створено Костопільський район. Партійні та радянські органи найперше приділяли увагу влаштуванню безробітних, яких у Костополі налічувалося близько тисячі. Всі, хто не мав роботи, були влаштовані на підприємства, націоналізовані в грудні 1939 року (підприємства акціонерного товариства, шкіряний, лісопильний та скляний заводи). Вживалося заходів щодо вдосконалення роботи залізничного транспорту. Через Костопіль провели шосейну дорогу, яка йшла з Ровно на Сарни[5]. 1940 року створено Костопільську МТС. У серпні вона отримала перші трактори, які вийшли на поля колгоспу ім. Червоної Армії.

У місті налагоджувалося медичне обслуговування. В 1940 році відкрито районну лікарню з рентген-кабінетом. Істотні зміни відбулися й у системі освіти. В Костополі відкрили дві середні школи з українською мовою навчання, педагогічне училище. Вживалися заходи до ліквідації неписьменності.

Вже в червні 1940 року районна бібліотека мала 4 тис. книг. Поряд з нею відкрито й міську бібліотеку з відділенням дитячої літератури[6]. Створювалася система міжрайонної кінофікації, у місті був кінотеатр. Почала виходити районна газета «Більшовицький шлях».

---

[1] Волинський облдержархів, ф. 1, оп. 2, спр. 1537, арк. 2,4.
[2] Ровенський облдержархів, ф. 86, оп. 3, спр. 968, арк. 33.
[3] Волинський облдержархів, ф. 1, оп. 2, спр. 1743, арк. 4.
[4] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 2, спр. 61, арк. 62.
[5] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 6, спр. 2, арк. 26.
[6] Там же, спр. 1, арк. 50.

Керівництво всім господарством і культурним життям міста здійснювалося комуністами, районним комітетом партії, який створено у вересні 1939 року. 1940 року відбулася перша Костопільська районна комсомольська конференція, в якій взяло участь 68 делегатів[1]. Улітку цього року райком комсомолу прийняв до лав ВЛКСМ 126 юнаків та дівчат. Молодь брала активну участь у суспільно-корисній праці. Перші комсомольці у центрі міста заклали парк, який і сьогодні є окрасою Костополя.

В. Т. Сидоров — Герой Радянського Союзу. 1943 р.

Соціалістичні перетворення торкнулися усіх сфер життя. Однак мешканці міста скоро мусили взятися за зброю, бо на Радянський Союз напала фашистська Німеччина. 1 липня 1941 року вороги захопили Костопіль. Почалися страшні дні гітлерівської неволі. За доносами націоналістів були заарештовані комуністи й комсомольці, які залишилися в місті. Серед них був один із найстаріших членів КПЗУ П. О. Баб'як[2]. Банди українських буржуазних націоналістів, вислужуючись перед окупантами, 14 серпня провели масові арешти осіб, запідозрених у співчутті Радянській владі. Через два дні фашисти розстріляли близько 2 тис. радянських людей на східній околиці Костополя. В одній могилі заховані чоловіки, в трьох інших — жінки з дітьми. За висновком радянських слідчих органів, дітей не розстрілювали, їх закопували в могилу живими[3]. Вздовж шосейного шляху на Ровно окупанти створили табір для військовополонених. Тут загинуло 18 тис.радянських бійців. Жертвами фашистського терору в Костополі стало 7958 радянських громадян, вивезено в рабство до Німеччини 798 чоловік[4].

Великих збитків зазнала промисловість міста. Гітлерівці спалили лісопильні заводи, знищили виробниче устаткування, підсобні приміщення більшості промислових підприємств, вивели з ладу електростанції і каменедробарний завод, значну частину промислового обладнання вивезли до Німеччини[5].

В ніч на 14 січня 1944 року воїни 121-ї гвардійської Гомельської стрілецької дивізії (командир — генерал-майор Л. Д. Червоній) у взаємодії з партизанським з'єднанням С. Ф. Маликова визволили Костопіль. У бою за визволення міста було знищено 300 гітлерівців, захоплено 28 кулеметів, 6 гармат, склад боєприпасів[6]. На підступах до міста загинув 19-річний гвардії лейтенант В. Т. Сидоров, який відзначився в бою за с. Берестовець. Йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В. Т. Сидоров похований у Костополі. Жителі міста свято бережуть пам'ять про героя-визволителя, його іменем названо вулицю міста і восьмирічну школу № 4.

Трудящі гаряче взялися відбудовувати зруйноване господарство. Одним із перших на повну потужність почав працювати скляний завод, який щодоби давав 600 кг продукції[7]. В тимчасово пристосованому приміщенні на території колишнього державного тартака пустили в дію три пилорами (демонтовані фашистами). Вже в кінці 1944 року костопільці направили гірникам Донбасу 3 вагони дощок, 3 вагони клепок, 2 вагони скляного посуду[8].

Працею костопільців відновлювалося не тільки рідне місто. Враховуючи потреби в будівельних матеріалах областей, що потерпіли від окупації, необхідність

[1] Газ. «Більшовицький шлях», 17 вересня 1940 р.
[2] Газ. «Червоний промінь» (Костопіль),18 липня 1967 р.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 1, спр. 3, арк. 92—102.
[4] Там же, ф. Р-328, оп. 1, спр. 885. арк. 90; спр. 94, арк. 69.
[5] Там же, ф. Р-204, оп. 2, спр. 332, арк. 141—150.
[6] Архів МО СРСР, ф. 1173, оп 484151, спр. 1, арк. 10.
[7] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 2, спр. 332, арк. 141—150.
[8] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 8, спр. 351, арк. 23, 34.

у першу чергу відродити важку промисловість Донбасу і Придніпров'я, Державний Комітет Оборони в травні 1944 року ухвалив рішення про спорудження на території Ровенської області великого деревообробного підприємства. 21 вересня в Ровно створено трест «Індустрбуд», який повинен був спорудити домобудівний комбінат. Найбільш придатним місцем для нього виявився Костопіль — тут був відповідний майданчик, залізнична станція, резерви робочої сили (10 тис. населення). В умовах тодішнього бездоріжжя вирішальне значення мав також сплав лісу по Горині й Случі. Тресту «Індустрбуд» були підпорядковані Клеванський деревообробний та Квасилівський ливарно-механічний заводи, які й споруджували Костопільський домобудівний комбінат. У березні 1945 року комбінат видав першу продукцію. Це були пиломатеріали для будівельних трестів Донбасу. В Костопіль з різних міст країни надходили електродвигуни, верстати, інструменти, прибували спеціалісти.

Вже 1948 року стали до ладу теплоелектростанція, лісопильний, сушильний деревообробний та фанерний цехи. Тоді Костопільському домобудівному комбінату було поставлено завдання — випускати збірні каркасні будинки (80 тис. кв. метрів житлової площі на рік) та 40 тис. кв. метрів столярних виробів. Цей план успішно виконувався. Печі для будинків виготовлялися на Квасилівському ливарно-механічному заводі, який тоді входив до складу домобудівного комбінату. Перша черга будівництва самого комбінату завершена в 1948 році. Тоді вийшла постанова уряду про дальше розширення комбінату й доведення його потужності до 120 тис. кв. метрів житла на рік. З цією метою за комбінатом додатково було закріплено на 20 років вісім лісгоспів Ровенської та Волинської областей. До 1951 року комбінат виготовляв каркасно-засипні будинки для Донбасу (стіни їх на місці засипали шлаком), а пізніше перейшов на випуск каркасно-щитових будинків для цілинних радгоспів Казахстану. Для утеплення стін використовувався фіброліт, цех якого був відкритий на комбінаті.

Під час четвертої п'ятирічки, крім домобудівного комбінату, в Костополі виріс завод базальтової крихти, почала працювати МТС. Всього за четверту п'ятирічку в місті стали до ладу 16 об'єктів виробничого й побутового призначення.

Відбудовуючи господарство міста, борючись за створення нової промисловості, трудящі Костополя виступали також активними учасниками соціалістичних перетворень у сільському господарстві. Колективи підприємств, організацій та установ здійснювали шефство над навколишніми селами. Широко практикувалися відрядження на села комуністів, комсомольців, які не тільки вели політичну роботу, а й ремонтували сільськогосподарські машини та інвентар. У Костопільському районі селяни масово вступали до колгоспів. Важливу роль у цій справі відіграла машинно-тракторна станція. Славною сторінкою в історії МТС є робота перших трактористок, зокрема О. К. Рябошапки, удостоєної ордена Леніна[1]. На обласній нараді селян 29 березня 1946 року в числі передовиків області названо костопільську трактористку В. П. Коваль, яка трактором ХТЗ обробила 185 га землі замість 117 га, передбачених планом[2].

Одна з перших трактористок району О. К. Рябошапка (Кухарська — в центрі) у школі передового досвіду колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС, с. Мирне. 1970 р.

[1] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 1, спр. 14, арк. 99.

[2] Радянська Ровенщина, стор. 209.

Налагоджувалася народна освіта. Поряд із загальноосвітньою школою в той час відкрито вечірню та заочну школи робітничої молоді. Кваліфіковані кадри готували фабрично-заводська школа, в якій навчалося 325 юнаків та дівчат[1], і школа машиністів-залізничників. Відновило роботу Костопільське педагогічне училище, в якому з 1945 до 1957 року підготовлено понад тисячу вчителів.

У теплиці домобудівного комбінату, м. Костопіль. 1968 р.

Домобудівний комбінат спорудив приміщення середньої школи, палац культури, дитячі садок і ясла, продовольчий магазин, медичний пункт, 16 тис. кв. метрів житлової площі.

В роки п'ятої п'ятирічки чітко визначається промислова спеціалізація міста — деревообробка. З 1951 року Костопільський домобудівний комбінат перейшов на виготовлення лише сухих та струганих виробів. Будівництво комбінату завершено 1953 року — в дію пущено інструментальний, другий деревообробний та фібролітовий цехи. Протягом 1954—1958 рр. розширили фанерний і паркетний цехи, комплексно механізували склад сировини.

Костопільський домобудівний комбінат постачав столярні вироби й паркет для двох висотних будинків Москви, для приміщення «Мосфільму», Палацу науки і культури у Варшаві. Колектив комбінату налагодив і освоїв виробництво клеєних конструкцій з дерева, фібролітових плит, щитових дверних полотен, економічних віконних блоків спареної конструкції, за що двом працівникам комбінату 1949 року присуджена Державна премія СРСР.

Протягом семирічки стали до ладу ще шість цехів. Одночасно створювалася енергетична база — електростанція та котельня. На 1967 рік комбінат в 2,5 раза перевершив проектну потужність.

Під час восьмої п'ятирічки костопільські домобудівники вперше в республіці налагодили виробництво деревностружкових плит. Для цього власними силами спорудили завод. Будівництво його тривало менше двох років. Завод випускає 100 тис. куб. метрів плит. Виробничий процес повністю автоматизовано. На інших ділянках підприємства за восьму п'ятирічку запроваджено 23 автоматичні та напівавтоматичні потокові лінії.

Напередодні 50-річчя Великого Жовтня колектив домобудівників виступив ініціатором змагання в області за створення на підприємствах зразкових умов праці і виробничого побуту. Робітники перетворили територію свого комбінату (42 га) на квітучий сад. У цехах добре обладнали побутові приміщення та спорудили заводський побуткомбінат, дві їдальні, санаторій-профілакторій, обладнали зону відпочинку, а також звели теплицю.

Починаючи з 1954 року, комбінату вісім разів присуджувався перехідний Червоний прапор Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС, неодноразово — перехідний Червоний прапор раднаргоспу і республіканської Ради профспілок. 1963 року йому присвоєно почесне звання колективу комуністичної праці. За дострокове виконання семирічного плану, успішне освоєння потужностей і налагодження випуску нових видів продукції 1966 року Костопільський домобудівний комбінат нагороджено орденом Леніна. Високими урядовими нагородами відзначено 23 ветеранів праці. Ордена

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 2, спр. 332, арк. 149.

Гості з Болгарії на Костопільському домобудівному комбінаті. 1967 р.

Новобудови в м. Костополі. 1972 р.

Леніна удостоєні директор комбінату В. М. Буров, робітниця фанерного цеху Є. К. Смагіна, ордена Трудового Червоного Прапора — І. С. Капилюшник, Є. Г. Хмелевська, О. Д. Бойко.

Планом дев'ятої п'ятирічки передбачено довести випуск столярних виробів до 700 тис. кв. метрів на рік. Вже 1971 року домобудівники виконали це завдання.

За роки існування домобудівного комбінату звідси відправлено будовам України, Москви, Ленінграда, Середньої Азії, Закавказзя й Далекого Сходу комплектів деталей будинків на 9,6 млн. кв. метрів житла, 293 тис. куб. метрів фанери, 248 тис. куб. метрів деревностружкових плит, 716 тис. куб. метрів фіброліту, на 160 тис. квартир паркетної дошки.

І досі Костопільський домобудівний комбінат постачає пиломатеріали всім будівельним трестам Донбасу. Фіброліт і столярні вироби йдуть переважно на постачання будівельникам України, паркет — усього Радянського Союзу. 50 тис. куб. метрів деревностружкових плит одержують меблеві підприємства України та Москви, приблизно стільки ж йде за кордон.

Костопільських домобудівників 1967 року відвідала делегація з Відінського округу братньої Болгарії.

За чверть століття існування комбінату тисячі поліщуків пройшли тут школу трудового й політичного гарту, розкрили свої творчі здібності. На підприємстві запроваджено 2314 раціоналізаторських пропозицій. З числа робітників комбінату з року в рік поповнюються лави інженерно-технічних працівників. Колишній столяр С. І. Василишин після завершення заочного навчання в технікумі став начальником паркетного цеху. Проста дівчина Є. К. Смагіна виросла в колективі до вмілого спеціаліста, керівника бригади, її неодноразово обирали до Костопільської міської Ради депутатів трудящих.

Характерною рисою колективу домобудівників є його сталість — люди тут працюють довго, зріднилися з ним. Нині на комбінаті трудяться понад 50 робітничих династій. Це, зокрема, родина М. П. Коновалова, колишнього партизана-ковпаківця. Його дружина, дочка й два сини показують зразки комуністичного ставлення до праці. З часу заснування комбінату працює Л. І. Казьонна, тепер бригадир штукатурів-малярів, її чоловік і два сини — кращі робітники підприємства. Директор комбінату В. М. Буров, що 1944 року прибув сюди з Уралу, з 1953 року очолює підприємство. Він був делегатом XXIV з'їзду КПРС, 1970 року нагороджений

орденом Жовтневої Революції. Йому присвоєно звання заслуженого працівника промисловості УРСР.

Гідний внесок у виконання плану другого року 9-ї п'ятирічки вніс колектив домобудівників, виконавши виробничу програму 25 грудня 1972 року.

За досягнення найвищих результатів у всесоюзному соціалістичному змаганні на відзнаку 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік Центральний Комітет КПРС, Президія Верховної Ради СРСР, Рада Міністрів СРСР і ВЦРПС нагородили Костопільський ордена Леніна домобудівний комбінат ім. 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції Ювілейним Почесним знаком.

Швидке збільшення промислового потенціалу — характерна ознака Костополя. В роки восьмої п'ятирічки на кошти колгоспів збудовано цегельний завод — друге за потужністю підприємство міста. На всіх підприємствах відбувалися реконструкція й вдосконалення технологічних процесів. За восьме п'ятиріччя випуск скловиробів збільшився в три, а меблів — у два рази. Чисельність робітників у цей час досягла 6 тис. 1967 року орденами й медалями нагороджено 81 передовика виробництва, зокрема моториста Івановодолинського мехкар'єру В. М. Петрука, пресувальника Л. О. Михневича, водія автогосподарства П. А. Соломку. Промисловість міста план восьмої п'ятирічки завершила до 1 листопада 1970 року.

За останні роки дальшого розвитку набули транспорт і зв'язок. В місті працюють два відділення зв'язку, радіовузол, автоматична телефонна станція. Крім залізничного, Костопіль має регулярне автобусне сполучення з обласним центром. Автобуси курсують в усі села району, а також по трьох міських маршрутах.

Ніколи в історії Костополя не було такого розмаху житлового будівництва, як в останні десять років. Житловий фонд тільки домобудівного комбінату становить понад 16 тис. кв. метрів. Лише в 60-х роках 760 сімей домобудівників одержали квартири з усіма вигодами. Щорічно приріст комунального житлового фонду перевищує 3 тис. кв. метрів та будується в середньому близько ста індивідуальних будинків. Всього за післявоєнний час індивідуальними забудовниками зведено 2364 будинки, 510 з них — протягом восьмої п'ятирічки. Тепер не впізнати колишнього містечка. За роки Радянської влади виросли цілі масиви з багатоповерховими будинками. Костопіль прикрасився скверами, газонами. Місто електрифіковане. Під час восьмої п'ятирічки газифіковано понад 2200 квартир.

Постачання населення промисловими і продовольчими товарами здійснюють райунівермаг, міськкоопторг, комбінат громадського харчування, а також відділ робітничого постачання домобудівного комбінату. В місті є 50 магазинів, 29 підприємств громадського харчування, хлібопекарня, ковбасний цех.

Значно поліпшилося за післявоєнні роки медичне обслуговування трудящих. Близько 300 лікарів і середніх медичних працівників охороняють їх здоров'я. У місті функціонує районна лікарня з хірургічним, дитячим, травматологічним, очних захворювань, інфекційним, терапевтичним та неврологічним відділеннями. В центральній поліклініці є 17 профільних кабінетів. В місті працюють пологовий будинок, протитуберкульозний диспансер, стоматологічна поліклініка, санепідстанція, будинок саносвіти, дві аптеки. На великих промислових підприємствах є здоровпункти.

Мережу народної освіти становлять три середні школи, школа-інтернат, санаторна школа-інтернат, дві восьмирічні, а також середня школа робітничої молоді, заочна

В гастрономі м. Костополя. 1972 р.

Молодь м. Костополя на відпочинку. 1966 р.

середня школа. Є також медичне училище (відкрите в 1952 році), яке підготувало 382 медичні сестри, 476 фельдшерів, 122 акушерки. В семирічній музичній школі навчаються 140 дітей. Всього учнів у місті 4078, учителів — 225. Вчительці А. М. Бокій присвоєно почесне звання заслуженого вчителя УРСР, 12 чоловік нагороджені значком «Відмінник народної освіти».

В десятках гуртків художньої самодіяльності й акробатично-цирковій студії розвивають свої здібності костопільці. Аматорів сцени налічується 874. Окремі колективи художньої самодіяльності популярні в області. Хореографічному колективу районного будинку культури «Веселка» присвоєно почесне звання самодіяльного народного ансамблю танцю. Хор районного будинку культури на республіканському фестивалі самодіяльного мистецтва, присвяченому 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, завоював срібну медаль, йому присвоєно звання самодіяльної народної хорової капели. При будинку культури за широкою участю громадськості працюють народні університети культури, здоров'я. З 1964 року Костопільський будинок культури носить звання будинку культури відмінної роботи. Клуби і червоні кутки є на кожному підприємстві. В місті працюють два кінотеатри, міська і районна масові бібліотеки, дитяча бібліотека, бібліотеки будинку піонерів, будинку культури, домобудівного комбінату, меблевої фабрики. В 16 бібліотеках міста зібрано більш як 160 тисяч томів.

Дальшого розвитку в Костополі набувають фізична культура і спорт. У місті працюють колективи добровільних спортивних товариств «Колос» і «Спартак», які об'єднують 1700 фізкультурників. До їх послуг два спортзали, 29 баскетбольних і волейбольних майданчиків, стадіон, який вміщує більше півтори тисячі чоловік.

Боротьбу трудящих за здійснення всіх народногосподарських і політичних завдань у місті очолюють 54 первинні партійні організації, які налічують 1503 комуністи. Їм допомагають 48 первинних комсомольських організацій, що об'єднують понад 2650 юнаків та дівчат.

З року в рік розвивається економіка і культура міста, зростає добробут його населення. Трудящі докладають всіх зусиль, щоб успішно втілити в життя рішення XXIV з'їзду КПРС, щоб внести свій вклад у справу будівництва комунізму в нашій країні.

Ю. М. ЛИЗОГУБ, В. О. ТИЩЕНКО, Р. І. ЧОЧІЄВ

ПІДЛУ́ЖНЕ

Підлужне — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі річки Горині, за 12 км від районного центру і залізничної станції Костопіль. Через Підлужне проходить автошлях. Дворів — 281, населення — 970 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Велика Любаша, Корчів'я, Космачів, Трубиці.

Вперше Підлужне згадується в писемних джерелах 1577 року як приватновласницьке село, мешканці якого платили грошовий чинш за землю, а також подимне. З цього часу і майже до кінця XVIII ст. Підлужне входило до Волинського воєводства. Тоді воно було невеликим поселенням, у якому жили піші селяни, городники,

підсусідки. За поборовим реєстром 1589 року, вони платили 15 грошів подимного[1]. В 1629 році в Підлужному разом з с. Трубицями налічувалося 48 димів[2].

У другій половині XVII ст. село стало центром ключа[3], що належав магнату С. Радзівіллу. До Підлужненського ключа входило 12 сіл. У Підлужному було зведено палац, костьол, закладено великий фруктовий сад. Крім різних господарських служб, побудовано ще й пивоварний завод. Розвиток фільварку відбувався за рахунок посилення експлуатації селян. Від лану вони мусили відробляти 5—6 днів панщини на тиждень, городники працювали три дні, крім того, ще відбували літні дні, шарварки, здавали по 1—2 мітки пряжі, возили з лісу паливо на панський двір, білили полотно, лагодили греблі, копали канави.

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Підлужне входило до Ровенського повіту Волинської губернії. Радзівілли продовжували володіти підлужненськими землями, а селяни були їхніми кріпаками.

З 1823 року в Підлужному діяла суконна мануфактура, на якій працювало понад 30 кріпаків, що на рік виробляли 2650 аршинів сукна. В 1848 році тут вже працювали 200 кріпаків, які виробляли щорічно 20 тис. аршинів сукна[4]. На цей час у селі працювали ще й шкіряний та винокурний заводи. Всі ці підприємства були поміщицькими. Робітні люди працювали по 12 годин на добу в погано обладнаних приміщеннях, в антисанітарних умовах, через що багато з них хворіло трахомою, тифом та іншими хворобами. Продукція цих підприємств збувалася в різні міста Волинської губернії. З Підлужненської пристані в 1859—1862 рр. в середньому щорічно відвантажувалося майже 29 тис. пудів хліба[5].

За інвентарною реформою 1847 року, селяни повинні були працювати на панщині 3—4 дні на тиждень з пішого наділу, який становив 4,5 десятини. В середині XIX ст. у селі налічувалося 77 дворів, 370 селян чоловічої статі[6].

Поміщик застосовував урочну систему праці. Кожному кріпакові на день давалося завдання, яке можна було виконати лише за 2—3 дні, наприклад, виорати сохою 1/2 десятини чорноземного грунту, плугом у 6 волів — 1 десятину або заборонувати десятину глинястої землі[7]. Невиконання норми вело до щоденної панщини. Крім панщини, селяни повинні були відробити додатково 12 «літніх» і 12 «зимових» днів.

Під час проведення селянської реформи в 1861 році викупний акт підписали 57 дворів (у т. ч. 23 тяглові, 33 піші, 1 городник), в яких налічувалося 337 кріпаків чоловічої статі. Підлужненські селяни були невдоволені тим, що для наділів поміщик визначив найгірші землі, однак їх клопотання про зміну уставної грамоти залишені без наслідків. Мешканці Підлужного були позбавлені й сервітутних прав.

Селяни були зараховані до податного стану, який, на відміну від привілейованих станів, платив подушний податок і виконував рекрутську повинність. Селян судили окремі суди, що мали право засуджувати їх до принизливого покарання різками. 1884 року суд оштрафував десять мешканців Підлужного за збирання хмизу в панському лісі[8].

Частину землі в поміщика викупив державний банк. Ці землі місцеві власті призначили для колоністів з Австрії і Чехії. В Підлужному поселилося 49 сімей[9].

---

[1] Źródła dziejowe, t. 19, стор. 39, 149.

[2] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 34.

[3] Ключем називалося кілька фільварків, розташованих недалеко один від одного, які мали єдине управління.

[4] Т. І. Дерев'янкін. Мануфактура на Україні в кінці XVIII — першій половині XIX ст., стор. 111, 115.

[5] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 4, стор. 139.

[6] Ровенський облдержархів, ф. 639, оп. 2, спр. 27, арк. 206, 207.

[7] Там же, спр. 3, арк. 76; ф. 384, оп. 5, спр. 782, арк. 107.

[8] Там же, ф. 277, оп. 1, спр. 7, арк. 48—49.

[9] Там же, ф. 384, оп. 5, спр. 432, арк. 4.

На одне господарство колоніста пересічно припадало 22,3 власної та 3 га орендованої землі. Вони краще були забезпечені худобою та сільськогосподарським реманентом. Відомо, що в 1890 році один з колоністів орендував млин у Підлужному, а через два роки — вже 5 водяних млинів[1].

Наприкінці XIX ст. більшість селян Підлужного була малоземельною: в середньому на 1 двір припадало 2—3 га всієї землі, а орної — від 0,5 до 1,5 га. Частина селян, не маючи змоги обробити свою землю, продавала наділи за безцінь і йшла на підприємства. Сільська біднота наймитувала в колоністів, куркулів, працювала на поміщицьких полях і підприємствах, а також на Івановодолинських кар'єрах.

Як і до реформи, селяни ходили в домотканому одязі, в личаках і постолах. Майже в кожній хаті стояв ткацький верстат. У Підлужному виробляли грубе полотно, рядна, мішковину.

В пореформений період у Підлужному виникло ще кілька підприємств. Місцевий поміщик збудував тут кілька млинів, у 1872 році цегельний, а у с. Великій Любаші — залізообробний заводи[2].

Після запровадження поділу на волості Підлужне стало волосним центром, а 1866 року — віднесено до Костопільської волості.

Ще більше прискорила розшарування села столипінська реформа. Навколо села виникли хутори Руда-Підлужанська, В'юниця, Корчів'я. Кращі землі були виділені сільським куркулям та колоністам. До того ж, вони ще орендували по 6—7 га землі, що належала удільному відомству. У 1909 році в Підлужному налічувалося 164 двори, 1179 мешканців[3]. У їх володінні було 715 десятин 1551 кв. сажень землі, з них орної — 488 десятин 1551 кв. сажень, присадибної — понад 70 десятин[4].

Лише в 1875 році у Підлужному відкрито однокласне училище[5]. В ньому 1884 року навчалося 95 дітей[6] переважно заможної верхівки села. В 1900 році однокласне училище реорганізовано в двокласне.

Під час першої світової війни 1914—1918 рр. тривалий час Підлужне було в прифронтовій смузі. Війна завдала населенню великого лиха, зубожіння й розорення. Чоловіки призовного віку пішли на фронт. Хто мав коней, повинен був перевозити військові вантажі. Селянські господарства занепадали. Серед населення поширювались епідемічні хвороби, зокрема висипний тиф.

На території села розташовувалися війська Південно-Західного фронту. Серед солдатів вели роботу більшовики. Вони принесли звістку про перемогу Лютневої буржуазно-демократичної революції. Коли виявилося, що марно чекати від Тимчасового уряду землі й миру, солдати закликали відбирати в поміщиків землю й розподіляти її між селянами, створювати революційні органи влади. Дізнавшись про Велику Жовтневу соціалістичну революцію, мешканці Підлужного піднялися на боротьбу проти буржуазії та поміщиків. У січні 1918 року в Костопільському повіті встановлено Радянську владу. Повітовий ревком очолював уродженець Підлужного В. Н. Лобач, який згодом вступив до лав Червоної Армії. Але Радянська влада проіснувала недовго. Вже в кінці лютого 1918 року австро-німецькі війська окупували село і відновили старі порядки. Після краху окупації тут встановилася влада петлюрівської Директорії.

У червні 1919 року частини Червоної Армії очистили Костопільську волость від петлюрівських військ і відновили владу трудящих. У Підлужному було створено комітет бідноти, який здійснював виконання усіх постанов робітничо-селян-

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 509, оп. 1, спр. 388, арк. 1, 2.
[2] Ровенський облдержархів, ф. 384, оп. 5, спр. 432, арк. 4, 9.
[3] Список населенных мест Волынской губернии, стор. 316, 317.
[4] Волинський облдержархів, ф. 206, оп. 1, спр. 13, арк. 40, 41.
[5] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 493, оп. 4, спр. 129, арк. 117.
[6] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 568.

ської влади. В складних умовах громадянської війни місцеві куркулі спробували в липні 1919 року вчинити контрреволюційний заколот[1]. Проте їх розгромили за допомогою 1-ї Української радянської дивізії.

В другій половині серпня 1919 року село захопили польські інтервенти. У липні 1920 року частини Першої Кінної армії визволили Підлужне, однак вже у вересні вони змушені були відступити. За Ризьким договором 1921 року, Підлужне відійшло до буржуазно-поміщицької Польщі. Настали часи жорстокої експлуатації і національного гноблення українського населення.

Мешканці Підлужного терпіли через малоземелля й безземелля. Нічого не дала їм т. зв. парцеляція.

У 1928 році в Підлужному налічувалося 180 господарств: шість з них мали ділянки від 0,5 до 1 га, 109 — від 1 до 3 га й 11 господарств — від 8 до 15 га землі[2]. Сім бідняцьких господарств зовсім не мали ніякої худоби, у 13 господарствах не було коней, у 9 — корів[3].

Одним із засобів жорстокого гноблення селян в буржуазно-поміщицькій Польщі був податковий гніт. Крім податків, існували численні мита за в'їзд до міста, користування мостом, дорогою. На податки і побори, як правило, витрачалася половина їхніх прибутків. Важким тягарем на плечі трудящих лягли шляхова повинність та інші примусові роботи. Все це вкрай виснажувало селянські господарства. В 1934 році за несплату боргів господарство селянина С. Скорохода продали з публічних торгів.

Соціальний гніт доповнювався політичним безправ'ям і національним гнобленням. Селянам заборонялося збиратися для обговорення своїх справ. Українську мову і звичаї переслідували. В селі існувала початкова школа, але викладання в ній велося польською мовою. Більше 90 проц. жителів не знали грамоти. Ні бібліотеки, ні клубу в Підлужному не було.

Проти нещадного визискування селяни Підлужного піднімалися на боротьбу. В 1928 році в селі виник осередок «Сельроб-єдності». Члени його розповсюджували прогресивні газети «Сель-Роб» і «Сила», листівки із закликами відзначати революційні свята — 1 Травня, роковини Великого Жовтня. Трьох членів Підлужненської організації «Сельроб-єдність» заарештували, звинувативши їх у комуністичній пропаганді[4].

Тільки возз'єднання Західної України з Українською РСР відкрило трудящим шлях до щасливого життя. Відразу після 17 вересня 1939 року в селі було створено тимчасовий орган народної влади — селянський комітет.

У жовтні 1939 року підлужненці обирали депутатів до Народних Зборів Західної України, а в 1940 році вперше взяли участь у виборах до верховних органів державної влади Радянського Союзу і Радянської України та місцевих Рад депутатів трудящих. Депутатами до сільської Ради обрали селян-бідняків Д. Т. Примака, Г. С. Бенедик та ін., а до районної Ради — наймичку Ф. Д. Молошик.

Вже наприкінці 1939 року в селі сталися істотні соціальні зміни. Бідняки одержали землю, конфісковану в поміщиків, церкви та куркулів. Великий приватний млин став народною власністю. Держава асигнувала 30 тис. крб. бідняцьким господарствам для закупівлі худоби. Вісім багатодітних сімей одержали по 2 тис. крб. допомоги.

В селі відкрили медичний пункт, неповну середню школу з українською мовою навчання та школу для ліквідації неписьменності, а також клуб, бібліотеку. При клубі працювали гуртки художньої самодіяльності. Культпрацівники, агітатори читали селянам газети, книжки, вивчали з ними Радянську Конституцію.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-466, оп. 1, спр. 35, арк. 78.
[2] Там же, ф. 32, оп. 12, спр. 9, арк. 42.
[3] Там же, ф. 213, оп. 4, спр. 11, арк. 1—112.
[4] Там же, ф. 33, оп. 1, спр. 507, арк. 220.

Та мирну працю перервав напад німецьких фашистів. 5 липня 1941 року гітлерівські загарбники окупували село. Мешканці Підлужного не хотіли визнавати розпоряджень окупаційних властей, ховали в лісі худобу, хліб. Фашисти влаштовували облави, ловили молодь. Вони разом зі своїми вірними прислужниками — українськими буржуазними націоналістами — в перші місяці замордували понад 50 жителів Підлужного, 300 юнаків та дівчат вивезли на каторгу до Німеччини[1]. Загарбники зруйнували багато жител, школу.

14 січня 1944 року Підлужне було визволене від німецько-фашистських загарбників 121-ю гвардійською стрілецькою дивізією 1-го Українського фронту. 42 підлужненці, поповнивши лави Червоної Армії, пішли на фронт. Чимало з них прославилося в боях за рідну Вітчизну і були відзначені урядовими нагородами, зокрема рядові: В. О. Ляпчук нагороджений орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня та багатьма медалями, В. М. Лукомський — орденом Слави 3-го ступеня. 27 односельців полягли у борні з фашизмом[2].

Після визволення села одразу відновила роботу сільська Рада. При ній була створена земельна громада, яка дбала про розвиток сільськогосподарського виробництва. Під час війни посівна площа у селі зменшилась наполовину, майже третина селян залишилася без коней, не вистачало реманенту. Безкінним господарствам, вдовам, інвалідам Великої Вітчизняної війни в обробітку землі допомогли супряги. Костопільська МТС відремонтувала інвентар та очистила насіння 325 господарствам Підлужного[3]. Підлужненці організовано провели сівбу, старанно доглядали посіви і в 1945 році зібрали пересічно по 10 цнт зернових з гектара.

Щоб прискорити перемогу над лютим ворогом, здавали кошти на будівництво танкової колони, достроково здали хліб державі. Сім'ї військовослужбовців, інвалідів війни, багатодітні матері одержували державну допомогу. Для спорудження будинків підлужненцям за пільговими цінами відпускали лісоматеріали. В Підлужному була створена будівельна бригада, яка допомагала селянам споруджувати житла.

Весною 1944 року в селі відкрито початкову школу, всі діти шкільного віку були охоплені навчанням. Відремонтовано приміщення, завезено паливо. Працювали гуртки ліквідації неписьменності, які до 1948 року навчили всіх читати і писати. Почала працювати хата-читальня. 1946 року відкрили медичний пункт.

Будівництву нового життя намагалися перешкодити недобитки українських буржуазних націоналістів. Свою терористичну діяльність вони спрямували проти сільських активістів. У Підлужному бандерівці замордували листоношу С. М. Петрину та її матір, депутатів сільської Ради Д. Т. Примака та Г. С. Бенедик. Для захисту від бандитських наскоків в селі було створено групу охорони громадського порядку з числа демобілізованих воїнів і комсомольців[4].

Незважаючи на залякування і погрози бандерівців, мешканці Підлужного у вересні 1948 року організували колгосп, який назвали іменем Леніна. Головою було обрано В. Й. Середу[5], місцевого селянина з колишніх бідняків. До колгоспу спочатку увійшло 19 господарств, а на кінець року їх налічувалося 33. За колгоспом було закріплено 121 га землі, в т. ч. 81 га орної. У своєму розпорядженні колгоспники мали 5 віялок, 5 молотарок, 6 соломорізок, 20 плугів, 20 возів, 30 робочих коней.

Переборювати труднощі новоствореному господарству допомагала держава. Колгосп незабаром підключили до електростанції Костопільського домобудівного комбінату[6]. Це дало змогу механізувати трудомісткі процеси на тваринницьких

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-287, оп. 1, спр. 3, арк. 21.
[2] Там же, ф. Р-534, оп. 1, спр. 15, арк. 15, 16, 89—90.
[3] Там же, ф. Р-204, оп. 2, спр. 28, арк. 5, 7, 18.
[4] Ровенський облпартархів, ф. 6, оп. 1, спр. 148, арк. 80, 87.
[5] Ровенський облдержархів, ф. Р-189, оп. 3, спр. 7, арк. 171—180.
[6] Ровенський облпартархів, ф. 6, оп. 1, спр. 148, арк. 23.

фермах, зокрема водопостачання. 1948 року колгосп одержав 18 тис. крб. довгострокового кредиту на придбання худоби, мінеральних добрив та здійснення меліоративних робіт[1]. У липні 1949 року створено партійну організацію в складі 5 комуністів. Першим секретарем її була В. О. Стогова[2]. Пізніше виникла комсомольська організація.

Під час об'єднання колгоспів у 1950 році до колгоспу ім. Леніна приєдналися колгосп ім. Франка (с. Велика Любаша) та ім. Б. Хмельницького (с. Трубиці). Нове господарство назвали ім'ям Ватутіна. В 1956 році до колгоспу ім. Ватутіна приєднався колгосп ім. Чапаєва (с. Космачів). Так виникло велике господарство, центральна садиба якого розташувалася в Підлужному. За колгоспом закріплено 2900 га землі, в т. ч. близько 2000 га орної. Артіль мала 519 голів великої рогатої худоби.

Правління артілі разом з парторганізацією розробили заходи крутого піднесення основних галузей виробництва — рільництва й тваринництва. Усі землі колгоспу обробляла Костопільська МТС. Правління придбало сортове насіння. Робітники Костопільської меблевої фабрики відремонтували сільськогосподарські знаряддя колгоспу. Комуністи й комсомольці організували соціалістичне змагання між бригадами і ланками, показуючи особистий приклад у роботі[3]. На сівбі, догляді за посівами, в осушуванні боліт вони виконували норми на 120—130 процентів. Завдяки цим заходам значно покращилися виробничі показники. Якщо в 1953 році середня врожайність зернових становила 10—12 цнт, то на 1965 рік вона досягла 16—18 цнт з гектара, а в 1967 році колгосп зібрав по 21 цнт зерна та по 120 цнт картоплі з гектара. Одночасно йшла спеціалізація господарства на вирощуванні зернових культур, льону, а також на тваринництві.

Протягом 60-х років зміцніла матеріально-технічна база колгоспу. На кінець восьмої п'ятирічки тракторів уже було 25, автомобілів — 14, комбайнів — 11. За цей же період подвоїлося поголів'я худоби, на 1971 рік колгосп мав 1600 голів великої рогатої худоби, близько тисячі свиней, зведено 25 виробничих приміщень а також млин, пилораму. Доходи колгоспу зросли втроє, а неподільний фонд — у 5,5 раза. Понад план за восьму п'ятирічку колгосп продав державі 178 тонн м'яса та 612 тонн молока.

Завдяки підвищенню культури землеробства, механізації виробничих процесів підвищилася врожайність зернових і технічних культур. На кінець восьмої п'ятирічки одержали з кожного гектара по 16 цнт зернових, 140 цнт картоплі, 5,5 цнт льоноволокна. Гарних виробничих показників добилися рільничі бригади, очолювані комуністами І. В. Мельником та М. Г. Гончарем. Особливо добре попрацювали в минулій п'ятирічці ланки П. А. Позняхівської, Г. Г. Кіптель, Д. П. Шевцової, які збирали на окремих ділянках по 7—8 цнт волокна льону-довгунця та по 140 цнт картоплі.

На початок 1971 року колгосп обробляв 4475 га угідь, з них 2000 га орної землі. Протягом п'ятирічки освоєно 1980 га заболочених та перезволожених земель. Тепер господарство льоно-тваринницького напряму, з розвитком картоплярства в перспективі. Господарство забезпечене сучасною технікою. У рослинництві колгосп добився майже повної механізації робіт на вирощуванні й збиранні врожаю. На тваринницьких фермах

На околиці с. Підлужного. 1972 р.

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-189, оп. 3, спр. 25, арк. 5.

[2] Ровенський облпартархів, ф. 6, оп. 1, спр. 149, арк. 178, 179.

[3] Там же, ф. 3287, оп. 1, спр. 14, арк. 128—130.

механізовано прибирання приміщень, запроваджено електродоїння корів, встановлено автонапувалки, більш як на 80 проц. механізовані приготування й роздача кормів. У господарстві працює 93 електромотори загальною потужністю 464 кіловат.

Завдяки значним прибуткам колгосп зводить нові господарські та культурно-побутові приміщення. Лише за останні два роки восьмої п'ятирічки зведено будинок тваринників і дитячі ясла, стали до ладу льонопереробний пункт, льоносушарка, млин, корівник на 120 голів, свинарник на 1200 голів, зерносховище на 1200 тонн, склад мінеральних добрив, зарибнений ставок на 4 га.

Рік у рік збільшуються неподільні фонди колгоспу. На січень 1971 року вони становили майже 1800 тис. крб. З липня 1966 року колгосп перейшов на гарантовану щомісячну грошову оплату праці. За восьму п'ятирічку вона зросла вдвоє. Середня заробітна плата колгоспника на місяць становить 70 крб. Понад 500 ветеранів праці одержують пенсію. Колгосп оплачує декретні відпустки, надає безплатні путівки в будинки відпочинку. Про невпинне зростання добробуту трудівників села свідчить і великий розмах житлового індивідуального будівництва в післявоєнні роки. Змінився зовнішній вигляд села. Вже на початку 60-х років зникли курні хати, вкриті соломою. Замість них споруджено близько 200 світлих будинків на 2—3 кімнати, вкритих черепицею, шифером чи бляхою. Якщо колись стіл та лава під стіною складали всю обстановку, то тепер у будинках колгоспників з'явились сучасні меблі — м'які ліжка, дивани, шафи, серванти. Майже в кожному домі є радіоприймач, радіола, телевізор. Центральна вулиця села забрукована, обсаджена декоративними деревами. Все село радіофіковане та електрифіковане. У 1966 році воно підключене до високовольтної державної лінії. В центрі Підлужного в 1967 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

До послуг трудящих — павільйон побутового обслуговування, в якому є швейне і шевське відділення. Працюють поштове відділення, магазин. Про підвищення життєвого рівня селян свідчить підвищений попит населення на товари культурно-побутового призначення: холодильники, пральні машини, піаніно, високоякісні товари широкого вжитку.

До 1939 року в селі не було навіть фельдшера. Тепер у Підлужному є амбулаторія, пологовий будинок, відкрито зуболікарський, фізіотерапевтичний кабінети, колгоспний профілакторій[1]. В них працюють 10 медиків з середньою спеціальною освітою. Вони не тільки лікують хворих, а й ведуть профілактичну роботу серед населення. За останні роки дитяча смертність зведена нанівець.

У Підлужному є восьмирічна школа, де працюють 13 учителів. Багато дітей колгоспників за роки Радянської влади здобули вищу або середню спеціальну освіту, стали вчителями, агрономами, зоотехніками, механізаторами, медпрацівниками, офіцерами Радянської Армії. Частина з них працює в рідному селі.

Культурно-освітню роботу в селі проводить клуб, в якому є стаціонарна кіноустановка. Створено гуртки художньої самодіяльності: драматичний, танцювальний, хоровий, музичний та художнього читання. В репертуарі гуртків — українські народні і сучасні пісні, танці, твори радянських поетів і прозаїків, чимало пісень місцевих композиторів. Розвинутий у селі й фольклор. Тут побутують оригінальні щедрівки, колядки, весільні пісні. Ввійшли в побут селян день першої борозни, свято врожаю, проводи до Радянської Армії, вшанування кращих колгоспників.

Книжковий фонд сільської бібліотеки становить понад 10 тис. примірників художньої, політичної, сільськогосподарської та іншої літератури. Культпрацівники та лектори первинної організації товариства «Знання» систематично влаштовують бесіди, літературно-тематичні вечори, читають лекції, організовують вечори запитань і відповідей, обговорення кінофільмів.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-7, оп. 3, спр. 30, арк. 288, 290.

Первинна партійна організація налічує 77 комуністів. Вони працюють на відповідальних ділянках господарства і є зразком для всіх колгоспників. Завідуючий свинофермою комуніст Г. М. Савчук був делегатом з'їзду колгоспників України, який відбувся в листопаді 1969 року.

За трудові досягнення 29 колгоспників удостоєні високих урядових нагород. Орденом Леніна та Трудового Червоного Прапора нагороджено колишнього бригадира рільничої бригади Д. П. Шевцову за вирощування високих врожаїв зернових культур, льону-довгунця та цукрових буряків. Орденом «Знак Пошани» за успішне виконання завдань восьмої п'ятирічки відзначено тракториста В. С. Безносюка; орденом Трудового Червоного Прапора — колгоспника С. С. Підвисоцького. 102 колгоспники, які особливо відзначилися в праці, удостоєні Ленінської ювілейної медалі.

До складу сільської Ради обрано 21 мешканця Підлужного — це передовики колгоспного виробництва, кращі вчителі. Виконком сільської Ради розробив заходи щодо дальшого благоустрою села. В них чимало уваги приділяється поліпшенню медичного обслуговування, роботи культурних і дошкільних закладів. Завершується спорудження клубу на 550 місць, їдальні, дитячих ясел. За дев'яту п'ятирічку буде споруджено приміщення середньої школи на 600 місць, прокладено 7,5 км дороги з твердим покриттям.

Трудівники села ведуть боротьбу за дальший розвиток народного господарства, соціалістичної культури, віддають свої сили справі побудови світлого комуністичного майбутнього.

О. І. МОШНЯГА, Г. В. СЕРБІНА

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД КОСТОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

ВЕЛИ́КИЙ МИ́ДСЬК — село, центр сільської Ради. Розташований за 45 км від районного центру і залізничної станції Костопіль. Біля села протікає річка Мельниця. Дворів — 288, населення — 1171 чоловік.

У Великому Мидську розміщена центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва. За господарством закріплено 3172 га землі, в т. ч. 848 га орної. Осушено 2472 га.

В селі є середня школа, в якій навчається 388 учнів, працюють 26 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, колгоспний пологовий будинок.

В партійній організації 50 комуністів, у комсомольській — 152 члени ВЛКСМ.

Вперше в письмових джерелах село згадується 1577 року під назвою Медсько.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За польської окупації з 1929 року діяв осередок КПЗУ.

Німецько-фашистські загарбники вивезли до Німеччини 13 чоловік, 140 чоловік закатували. Під час Великої Вітчизняної війни 53 мешканці села зі зброєю в руках боронили Батьківщину, з них 41 нагороджено бойовими орденами й медалями, 12 полягло на полі бою. На честь односельців, що загинули в боротьбі з німецькими фашистами, встановлено обеліск Слави.

ГУ́ТА — село, центр сільської Ради. Розташована за 46 км від районного центру, за 32 км від залізничної станції Малинськ. Дворів — 232, населення — 867 чоловік. Сільраді підпорядковане село Осова.

В Гуті розміщений відділок Степанського відгодівельного радгоспу. За ним закріплено 1600 га орної землі. Ленінською ювілейною медаллю нагороджено 42 чоловіка.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 214 дітей, працюють 46 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, колгоспний пологовий будинок.

Серед трудівників села — 34 члени КПРС і 63 члени ВЛКСМ.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В період Великої Вітчизняної війни мешканці Гути створили кілька збройних загонів. У 1943 році партизани загону «Смерть фашизму» встановили тут зв'язок з польським партизанським загоном. Місцеве населення активно допомагало партизанам загону Д. М. Медведєва. Тоді ж за допомогу партизанам німецько-фашистські загарбники спільно з українськими буржуазними націоналістами спалили Гуту. 13 мешканців села боронили Вітчизну в лавах Червоної Армії, 10 нагороджено бойовими орденами й медалями. Споруджено пам'ятник односельцям, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

За польської окупації у селі Осовій діяли осередки КПЗУ та організація МОДР.

ДЕРА́ЖНЕ — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Горині, за 40 км від районного центру, за 20 км від залізничної станції Клевань. Через село проходить автошлях. Дворів — 503, населення — 1589 чоловік. Сільраді підпорядковане село Бечаль.

У Деражному розміщена центральна садиба колгоспу «Світанок». За ним закріплено 4121 га землі, в т. ч. 1534 га орної. Осушено 724 га. Господарство рослинницького напряму (вирощує льон, картоплю) з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Шість колгоспників удостоєні урядових нагород, у т. ч. бригадир М. Д. Мирончук ордена Леніна. 64 чоловіка відзначені медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». Тут працює відділення «Сільгосптехніки», маслоцех.

В селі є середня школа, в якій 32 вчителі, серед них заслужена вчителька УРСР М. В. Лиходід, навчають 397 учнів, є будинок культури на 250 місць, бібліотека, музей на громадських засадах, дільнична лікарня, аптека.

До послуг трудящих відділення зв'язку. Деражненська сільська Рада та будинок культури відзначені грамотами республіканського оргкомітету фестивалю, присвяченого 100-річчю з дня народження В. І. Леніна.

Комуністів у селі — 86, комсомольців — 169.

Вперше в письмових джерелах Деражне згадується 1577 року. В 1734 році селяни розгромили маєток князя. 1861 року в селі відбулись виступи селян, невдоволених реформою.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За польської окупації з 1934 року в Деражному діяв осередок КПЗУ.

Під час Великої Вітчизняної війни 75 мешканців села воювало на фронтах, багато пішло в партизанські загони І. П. Федорова, В. А. Бегми. 12 односельців загинуло смертю хоробрих. 63 — нагороджено орденами й медалями. Під час війни село було майже все спалене. За післявоєнні роки тільки колгоспники збудували близько 500 житлових будинків.

У Деражному встановлено пам'ятник воїнам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

ДЮ́КСИН (колишній Доксин) — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Горині, за 42 км від районного центру, за 20 км від залізничної станції Клевань. Біля села є озера Мочища та Островок. Дворів — 429, населення — 1613 чоловік. Сільраді підпорядковані села Жильжа, Соломка, Суськ.

У Дюксині розташована центральна садиба колгоспу «Прогрес». Господарство — тваринницько-рослинницьке. За колгоспом закріплено 4883 га землі, в т. ч. 2145 га орної. Три колгоспники мають урядові нагороди, в т. ч. комбайнер В. А. Грешко — орден Леніна. 58 чоловік нагороджено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 245 учнів, працюють 14 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, колгоспний пологовий будинок.

На обліку 26 комуністів, 63 комсомольці.

Уперше в письмових джерелах Дюксин згадується 1577 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В роки Великої Вітчизняної війни 101 мешканець села громив німецько-фашистських загарбників на фронтах, з них 50 нагороджено орденами й медалями. Окупанти спалили село, знищили 200 жителів Дюксина. На полі бою поліг 51 чоловік.

Поблизу села виявлені поселення VI—II ст. до н. е. та часів Київської Русі.

ЗВІЗДІ́ВКА (Звиздне, Здвизже) — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Горині, за 35 км від районного центру, за 28 км від залізничної станції Клевань. Дворів — 210, населення — 899 чоловік. Сільраді підпорядковані села Корчин, Ставок, Чудви.

У Звіздівці розташована центральна садиба колгоспу «Горинь». За колгоспом закріплено 3081 га землі, в т. ч. 1454 га орної. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте тваринництво. П'ять колгоспників відзначені урядовими нагородами. Серед них майстер високих урожаїв льону Л. М. Новак — орденом Леніна. Медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна» нагороджено 59 чоловік.

В селі є восьмирічна школа (253 учні, 17 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, профілакторій.

Працюють 38 комуністів, 30 комсомольців. Партійна організація створена 1954 року.

Перша письмова згадка про село належить до 1577 року. В травні 1910 року в Звіздівці відбувся страйк селян, які працювали на плантаціях цукрових буряків місцевого поміщика. Вони вимагали підвищення поденної плати.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею тут діяла організація КПЗУ. В період Великої Вітчизняної війни за допомогу партизанам село спалили німецько-фашистські загарбники.

20 мешканців Звіздівки боронили Вітчизну в лавах Червоної Армії, з них 14 нагороджено бойовими орденами й медалями.

1966 року споруджено пам'ятник 9 односельцям, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, та пам'ятник В. І. Леніну.

Біля села Чудвів виявлено поселення доби ранньої бронзи.

ЗЛА́ЗНЕ — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі річки Горині, за 20 км від районного центру і залізничної станції Костопіль. Через село проходить автошлях. Дворів — 413, населення — 1676 чоловік. Сільраді підпорядковані села Вигін і Перетоки.

За місцевим колгоспом «Перемога» закріплено 4312 га землі, в т. ч. 1240 га орної. Господарство — багатогалузеве, основною культурою є льон-довгунець. 18 колгоспників відзначено урядовими нагородами, серед них телятниця У. У. Дашкель — орденом Жовтневої Революції, агроном О. Ф. Глущук і свинарка Г. С. Бачук — орденом Трудового Червоного Прапора. 46 чоловік нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

У Злазному є середня школа, в якій навчається 506 учнів, працюють 28 вчителів, бібліотека, будинок культури, широкоекранний кінотеатр. Село здавна славиться своїми вишивальницями.

В партійній організації 28 комуністів, у комсомольській — 150 членів ВЛКСМ.

Уперше село згадується в писемних джерелах 1577 року. Під час проведення селянської реформи 1861 року селяни відмовилися викуповувати в поміщика непридатні землі, написали скаргу губернаторові. Але в липні 1864 року до Злазного прибув військовий загін, щоб змусити селян підкоритися. Сталася сутичка з солдатами. Активістів було заарештовано й віддано до суду. В червні 1902 року злазненці знову виступили проти поміщика. В грудні 1917 року жителі села розгромили поміщицький маєток.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За польської окупації, в 30-х роках, у Злазному діяв осередок КПЗУ.

Під час Великої Вітчизняної війни мешканці Злазного допомагали партизанам і військовополоненим, які втекли з табору смерті в Івановій Долині, за що гітлерівці дощенту спалили село. В червні 1943 року через Злазне пройшли партизанські загони з'єднання С. А. Ковпака. 67 злазненців воювало на фронтах Великої Вітчизняної війни. За бойові заслуги 24 чоловіка нагороджено орденами й медалями. В селі встановлено пам'ятник 43 полеглим воїнам.

ЗОЛОТОЛИ́Н — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Горині, за 25 км від районного центру і залізничної станції Костопіль. Дворів — 380, населення — 1571 чоловік. Сільраді підпорядковані села Комарівка, Тростянець.

У Золотолині розташована центральна садиба колгоспу «Правда». За колгоспом закріплено 4897 га землі, в т. ч. 1748 га орної. Осушено 1147 га. Господарство спеціалізується на виробництві яловичини, а також вирощує льон, картоплю. 7 колгоспників мають різні урядові нагороди, 79 — Ленінську ювілейну медаль.

В селі є середня школа, в якій навчається 476 учнів, працюють 33 вчителі, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, колгоспний пологовий будинок.

Працюють 40 комуністів, 170 комсомольців. Партійна організація створена 1952 року.

Вперше село згадується в письмових джерелах 1577 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни 47 односельців билися на фронтах, чимало селян брало активну участь у партизанському русі. Тут діяв партизанський загін Д. М. Медведева, проходило з'єднання С. А. Ковпака. Від рук оунівських бандитів загинули депутат Народних Зборів За-

хідної України та депутат Верховної Ради УРСР А. Ф. Мотчук, голова сільради П. Покотило та інші активісти. За бойові заслуги нагороджено 47 чоловік. У 1966 році збудовано пам'ятник 38 полеглим односельцям.

На околиці Золотолина виявлено рештки поселення доби ранньої бронзи.

ІВА́НИЧІ (колишні Янкевичі) — село, центр сільської Ради. Розташовані за 9 км від районного центру й залізничної станції Костопіль. Через село проходить автошлях. Дворів — 184, населення — 623 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Базальтове, Берестовець, Головин, Садки.

В Іваничах розміщена бригада колгоспу «Маяк», центральна садиба якого в селі Головині. За господарством закріплено 4202 га землі, в т. ч. 2482 га орної. Осушено 1009 га. Три колгоспники відзначені урядовими нагородами. Ленінською ювілейною медаллю нагороджено 72 чоловіка. Колишній голова колгоспу Й. Г. Чабан удостоєний ордена Леніна.

На території сільради є кілька підприємств, що розробляють поклади базальту, гранітів, які йдуть на численні будови країни.

В селі є восьмирічна школа, в якій 13 учителів навчають 200 дітей, бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт. За успіхи в розвитку художньої самодіяльності сільська Рада відзначена грамотою республіканського оргкомітету фестивалю, присвяченого 100-річчю з дня народження В. І. Леніна.

Працюють 8 комуністів, 40 комсомольців.

Перша письмова згадка про село належить до 1629 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

У роки Великої Вітчизняної війни 74 мешканці села боронили Батьківщину на фронтах, всі вони нагороджені бойовими орденами й медалями. В Іваничах встановлено пам'ятник 49 односельцям, полеглим на полі бою.

В 1924—1938 рр. відбувся ряд економічних і політичних страйків робітників кам'яних кар'єрів у Берестовці та Івановій Долині (нині — Базальтове). Тут розповсюджувалася комуністична література. Під час Великої Вітчизняної війни в Базальтовому в кар'єрах фашисти створили концентраційний табір для радянських військовополонених, де загинуло понад 2 тис. чоловік. Село Головин і кар'єри Іванової Долини були вщент спалені фашистами. Українські буржуазні націоналісти знищили 185 жителів Іванової Долини, Садків, Берестовця. До Німеччини на каторгу фашисти вивезли 284 чоловіка.

Будинок інваліда Великої Вітчизняної війни Ф. І. Колківця, с. Берестовець. 1972 р.

МАЛА́ ЛЮБА́ША — село, центр сільської Ради. Лежить по обидва береги річки Замчиського, за 5 км від районного центру і залізничної станції Костопіль. Дворів — 244, населення — 961 чоловік. Сільраді підпорядковані села Борщівка та Лісопіль.

У Малій Любаші розташована центральна садиба колгоспу «Ленінським шляхом». За господарством закріплено 3207 га землі, в т. ч. 1459 га орної. Виробничий напрям — рільництво й тваринництво. Чотири колгоспники відзначені орденами й медалями, медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна» нагороджено 54 чоловіка.

В селі є восьмирічна школа, в якій 14 учителів навчають 155 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Працюють 27 комуністів (парторганізація створена 1951 року) та 56 комсомольців.

Перша письмова згадка про село належить до 1629 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни фашисти спалили половину села. За бойові заслуги в роки Великої Вітчизняної війни орденами й медалями нагороджено 93 чоловіка (всього на фронті воювало 116 чоловік), 46 мешканців села полягло на полі бою.

Біля Борщівки виявлено скарб срібних речей XI—XII століть.

МАЛИ́Й МИ́ДСЬК — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі річки Мельниці, за 45 км від районного центру і залізничної станції Костопіль. Дворів — 233, населення — 925 чоловік. Сільраді підпорядковані села Ледне, Рудня.

На території Малого Мидська розташована центральна садиба колгоспу ім. Щорса. За господарством закріплено 2858 га землі, в т. ч. 821 га орної. Основний виробничий напрям — вирощування зернових і технічних культур. Розвинуте тваринництво. 54 колгоспники нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа, в якій вчаться 307 дітей, працює 20 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, колгоспний пологовий будинок.

Серед трудівників села — 30 членів КПРС та 56 членів ВЛКСМ.

В письмових джерелах село під назвою Медзьк Другий згадується в 1629 році.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

За тимчасової окупації німецько-фашистськими загарбниками село на 95 проц. було спалене. 38 жителів Малого Мидська воювало на фронтах Великої Вітчизняної війни, 8 загинуло смертю хоробрих, 20 воїнів нагороджено орденами й медалями.

МАЛИ́Й СТИ́ДИН — село, центр сільської Ради. Розташований за 30 км від районного центру і залізничної станції Костопіль. Дворів — 301, населення — 1238 чоловік. Сільраді підпорядковані села Великий Стидин, Майдан.

У Малому Стидині розташована центральна садиба колгоспу «Україна». За колгоспом закріплено 3470 га землі, в т. ч. 1118 га орної. Виробничий напрям — вирощування зернових і технічних культур. Розвинуте тваринництво. 83 колгоспники відзначені Ленінською ювілейною медаллю, два — іншими урядовими нагородами.

В селі є середня школа, де навчаються 395 учнів працюють 30 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В партійній організації —20 комуністів, у комсомольській — 130 членів ВЛКСМ.

Вперше в письмових джерелах село згадується 1577 року під назвою Стидень. Населення брало активну участь у визвольній війні українського народу 1648 — 1654 років.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В період окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, 7 червня 1925 року, в Малому Стидині відбувся виступ селян проти місцевого багатія. Учасники виступу були притягнені до суду. В селі діяв осередок КПЗУ. В 1939 році активний член КПЗУ Д. Ю. Степюк був обраний депутатом Народних Зборів Західної України.

Під час Великої Вітчизняної війни 53 мешканці села стало воїнами Червоної Армії. В 1943 році через село проходило партизанське з'єднання С. А. Ковпака. За бойові заслуги у Великій Вітчизняній війні орденами й медалями нагороджено 28 чоловік. В селі споруджено пам'ятник 25 полеглим односельцям.

В селі Майдані в травні — липні 1918 року матроси-балтійці утворили з місцевих жителів повстанський загін. Повстанці розгромили управу і відділок т. зв. державної варти.

За визволення Майдана від фашистських окупантів разом з частинами Червоної Армії бій вели партизанські загони ім. Чапаєва, ім. Богдана Хмельницького та ім. Кармалюка.

На околиці села Великого Стидина виявлено давньоруський курганний могильник.

МА́ЩА — село, центр сільської Ради. Розташована за 8 км від районного центру і залізничної станції Костопіль. Дворів — 146, населення — 364 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Глажова, Кам'яна Гора, Новий Берестовець, Стара Любомирка.

В Мащі розміщена центральна садиба колгоспу ім. Кузнецова. За господарством закріплено 3855 га землі, в т. ч. 1374 га орної. Осушено 766 га. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте тваринництво. 32 колгоспники відзначені медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

В селі є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Перша письмова згадка про село належить до 1629 року. Під час революції 1905—1907 рр. відбувалися виступи селян проти поміщика.

Селянська хата, с. Печалівка. 30-і рр. XX ст.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. У період Великої Вітчизняної війни 30 мешканців села боронили Батьківщину в лавах Червоної Армії. Село було зруйноване німецько-фашистськими загарбниками. За бойові заслуги 26 воїнів нагороджено орденами й медалями. Встановлено пам'ятник 11 односельцям, полеглим у роки Великої Вітчизняної війни.

МИ́РНЕ (до 1965 року — Печалівка) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 10 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Моквин. Через село проходить автошлях. Дворів — 433, населення — 1656 чоловік. Сільраді підпорядковані села Данчиміст, Моквин, Тихе.

В Мирному розміщена центральна садиба колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС. За господарством закріплено 4856 га землі, в т. ч. 2933 га орної. Колгосп спеціалізується на птахівництві. За високі виробничі досягнення колгоспу вручено перехідний Червоний прапор обкому партії та облвиконкому. 18 колгоспників нагороджено орденами і медалями, зокрема, ордена Леніна удостоєні голова колгоспу І. А. Кухарчук та перша в районі жінка-трактористка, депутат Верховної Ради УРСР з 1951 по 1963 рік О. К. Кухарська (Рябошапка), ордена Жовтневої Революції — бригадир І. О. Колодій та доярка К. Л. Толочик. 90 чоловік нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є середня школа, в якій навчається 445 учнів, працює 30 учителів, будинок культури, бібліотека, кінотеатр, дільнична лікарня на 35 місць, аптека.

В партійній організації — 68 комуністів, у комсомольській — 150 членів ВЛКСМ.

Село згадується в письмових джерелах 1629 року. В 1848 році тут діяла суконна мануфактура, на якій працювало 105 робітників (згоріла в 1854 році).

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни в лавах Червоної Армії воювало 57 мешканців села. 42 з них нагороджені орденами й медалями. Споруджено пам'ятник 23 односельцям, які загинули смертю хоробрих.

ПЕНЬКІ́В (колишній Пемпков)—село, центр сільської Ради. Розташований за 20 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Моквин. Дворів — 81, населення — 316 чоловік. Сільраді підпорядковані села Брюшків, Мар'янівка, Олександрівка.

В Пенькові розміщена центральна садиба колгоспу ім. Жданова. За господарством закріплено 2893 га землі, в т. ч. 748 га орної. Осушено 2724 га заболочених земель. Колгосп рослинницько-тваринницького напряму.

У селі є восьмирічна школа, в якій навчається 165 учнів, працює 14 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Членів КПРС — 12, комсомольців —14. Партійна організація створена в 1953 році.

Пеньків уперше згадується в писемних джерелах першої половини XVIII століття.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В лавах Червоної Армії воювало з німецько-фашистськими загарбниками 29 мешканців Пенькова. За бойові заслуги в період Великої Вітчизняної війни орденами й медалями нагороджено 10 чоловік. У селі споруджено пам'ятник 18 полеглим на фронтах.

ПІСКІ́В — село, центр сільської Ради. Розташований за 12 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Моквин. Біля села протікає невеличка річка Зульня. Дворів — 368, населення — 1318 чоловік. Сільраді підпорядковані села Моквинські Хутори, Рокитне, Яснобір.

У Піскові розміщена центральна садиба колгоспу «40-річчя Жовтня», за яким закріплено 2318 га землі, в т. ч. 1165 га орної. Осушено 552 га. Колгосп спеціалізується на вирощуванні льону, має розвинуте тваринництво. Чотири колгоспники удостоєні урядових нагород.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 354 учні, працюють 22 вчителі, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок.

Комуністів у селі — 18, комсомольців — 63. Партійна організація створена 1952 року.

Перша згадка про село належить до 1577 року. На початку XVII ст. тут було 54 дими.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни 62 односельці билися з фашистами. Мешканці села всіляко допомагали партизанам. У 1943 році через Пісків проходило партизанське з'єднання С. А. Ковпака. За бойові заслуги 35 воїнів нагороджено орденами й медалями. В Піскові споруджено пам'ятник 27 полеглим односельцям.

ПОСТІ́ЙНЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 35 км від районного центру і залізничної станції Костопіль. Дворів — 532, населення — 2154 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Ганнівка, Перелисянка.

У Постійному розміщена центральна садиба колгоспу «Полісся». За колгоспом закріплено 4512 га землі, в т. ч. 1897 га орної. Осушено 789 га. Господарство рослинницько-тваринницького напряму. 7 колгоспників нагороджено орденами і медалями.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 450 дітей, працюють 30 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, колгоспний пологовий будинок, профілакторій.

Серед трудівників села — 38 членів КПРС, 80 членів ВЛКСМ. Партійна й комсомольська організації створені в 1940 році.

Перша письмова згадка про село належить до 1577 року. Місцеве населення брало участь у визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького. В 1651 році селяни разом з сусідами із сіл Малий і Великий Стидин розгромили маєток місцевого шляхтича.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Під час австро-німецької окупації, в червні 1918 року, селяни громили маєтки панів.

У роки Великої Вітчизняної війни мешканці села всіляко підтримували партизанів, за що фашисти спалили Постійне. В 1943 році через село проходило партизанське з'єднання С. А. Ковпака. Боронили Батьківщину в лавах Червоної Армії 153 односельці. За бойові заслуги нагороджено 112 чоловік. У селі встановлено пам'ятник 104 полеглим воїнам.

Я́ПОЛОТЬ — село, центр сільської Ради. Розташована за 20 км від районного центру і залізничної станції Костопіль. Через село проходить автошлях. Дворів — 270, населення — 1117 чоловік. Сільраді підпорядковані села Волиця, Жалин, Збуж.

В Яполоті розміщена бригада колгоспу «Зоря», центральна садиба якого в с. Жалині. За колгоспом закріплено 5088 га землі, в т. ч. 2118 га орної. Осушено 680 га заболочених земель. Основний виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво. Шість колгоспників відзначені урядовими нагородами, серед них орденом Леніна — тракторист Л. У. Павловський, 88 чоловік нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа (учнів 350, вчителів 22), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Працюють 14 комуністів, 42 комсомольці. Партійна і комсомольська організації створені 1949 року.

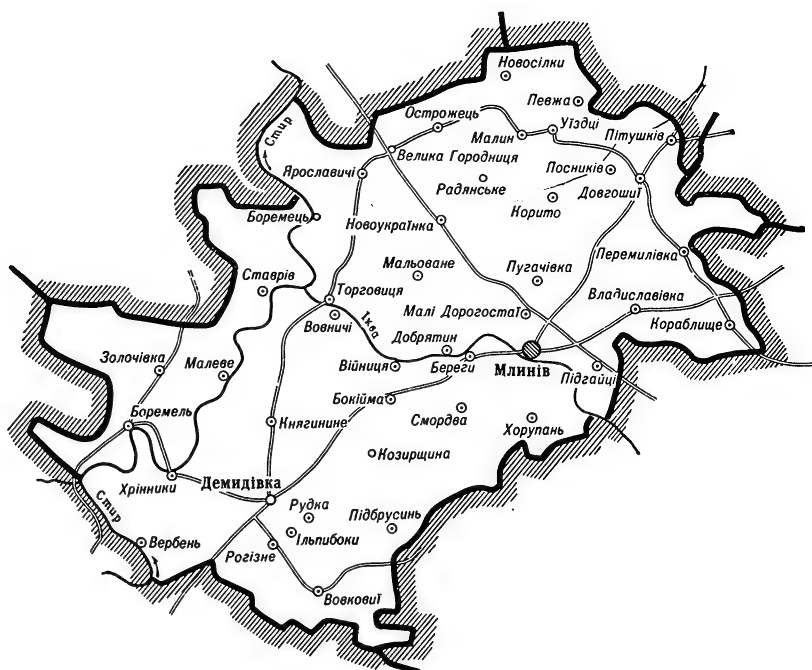
Перша письмова згадка про село є в документі 1577 року. Населення брало участь у визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час німецько-фашистської окупації від рук гітлерівців загинуло понад 300 чоловік, дві третини хат було спалено. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 27 односельців, 9 з них відзначено бойовими орденами й медалями, 11 загинуло смертю хоробрих.

Біля села Збужа знайдено скарб римських монет II ст., виявлено могильник черняхівської культури та давньоруські поселення й кургани.

МЛИНІВСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 1321 кв. км. Населення — 70,2 тис. чоловік, у т. ч. сільського — 62,4 тис. (88,8 проц.). Середня густота населення — 55 чоловік на кв. км. 2 селищним і 38 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковані 118 населених пунктів. На підприємствах, у колгоспах, установах працюють 99 первинних партійних, 137 комсомольських і 146 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За 40 колгоспами закріплено 99 239 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 87 954 га орної землі. Осушено 3055 га заболочених земель. В районі—21 промислове підприємство, 7 будівельних організацій, об'єднання «Сільгосптехніки». Населення обслуговують 9 лікарень і 68 фельдшерсько-акушерських пунктів. У 90 загальноосвітніх школах, у т. ч. 14 середніх, 32 восьмирічних, 42 початкових, навчається 13 014 учнів, працює 901 вчитель. Є музична школа, Млинівський зооветтехнікум, Демидівське профтехучилище. Мережу культосвітніх закладів складають 17 будинків культури, 78 клубів, 76 бібліотек, 76 кіноустановок. У районі—6 пам'ятників В. І. Леніну, 46 пам'ятників й обелісків Слави воїнам-визволителям та односельцям, які загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни.

МЛИ́НІВ

Млинів — селище міського типу, центр селищної Ради. Розташований на обох берегах Ікви, за 3 км від автошляху, за 53 км від обласного центру і за 26 км від залізничної станції Дубно. Дворів — 1036. Населення — 5300 чоловіка. Селищній Раді підпорядковане село Слобода.

Археологічні знахідки свідчать про те, що на території селища люди проживали ще в І тисячолітті до н. е. На північній околиці Млинова, на правому березі Ікви, виявлено сліди майстерні крем'яних знарядь, а також залишки давньоруського міста Муравиці (Моравиці)[1], згаданого в літопису за 1149 рік[2].

[1] В 1968 році Муравиця була приєднана до Млинова.
[2] Археологія Української РСР, т. 1, стор. 297; М. Н. Тихомиров. Древнерусские города. М., 1956, стор. 38.

Селище має давню історію.

Перші відомості про Млинів належать до початку XVI ст., коли литовський князь Олександр подарував його якомусь Бобру. 1508 року село стає власністю кременецького намісника Я. М. Монтовта. Володарі Млинова часто мінялися, що призводило до посилення експлуатації і розорення трудящих, до запровадження нових поборів, мит. Пани всіляко обмежували селян у користуванні землею.

Великим злом для трудящих був не тільки соціальний гніт, а й міжусобиці, які точилися між феодалами. У серпні 1568 року на Млинів напали урядник і підлеглі князя Головні-Острожецького. Відібрали в селян коней, одежу, зброю та інше майно, багатьох з них побили[1].

Після Люблінської унії феодально-кріпосницький гніт ще більше посилився. Посилення гніту затримувало розвиток Млинова. За другу половину XVI й першу половину XVII ст. кількість жителів його майже не збільшилась і ледь досягла 300 чоловік.

Експлуатація й свавілля шляхти змушували жителів села братися до зброї. В роки визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. населення Млинова підтримало козаків і повсталих жителів навколишніх сіл. Восени 1648 року повстанці зруйнували сусідній маєток Муравицю[2].

Боротьба проти шляхетської Польщі не припинялася і після Андрусівського договору. В кінці XVII ст. в Млинові деякий час жив український громадський діяч і поет Данило Братковський. Він брав участь у народно-визвольному русі проти польсько-шляхетського панування, мав зв'язки з керівниками народного повстання за возз'єднання Правобережної України з Росією С. Палієм, С. Самусем та З. Іскрою. Д. Братковський склав відозву до населення із закликом чинити опір єзуїтам та уніатам.

Придушивши селянські виступи, польська шляхта посилила гноблення місцевого населення. Власник Млинова князь Ходкевич працею кріпаків будує собі палац, який вважався однією з найкращих архітектурних споруд Волині. Тоді ж, щоб посилити вплив католицизму серед українського населення, у Млинові збудували й костьол. Для більшого збагачення Ходкевичі добились права відкрити 4 ярмарки на рік.

У 1792 році у Млинові деякий час перебував Тадеуш Костюшко.

З 1795 року Млинів став селом Волинського намісництва, через два роки — Дубнівського повіту Подільської губернії, з 1804 — Волинської губернії.

В сорокових роках у Млинові перебував польський письменник-етнограф Ю. І. Крашевський. Опису Млинова, зокрема палацу Ходкевича, він присвятив розділ у своїй книзі «Спогади з Волині, Полісся й Литви».

Реформа 1861 року, хоч і надала селянам особисту волю, але земельне забезпечення їх залишалося вкрай незадовільним. Панові належала 4971 десятина землі, в т. ч. 1691 десятина орної[3]. Близько 200 селянських родин не мали землі зовсім. Селяни залишалися певний час тимчасовозобов'язаними й мусили платити чинш по 8 пудів зерна з одного морга (0,56 га).

Важкі матеріальні умови, безземелля примушували селян шукати засобів до існування. Частина їх працювала дворовими, наймитами в маєтку Ходкевича. решта — на лісопильному заводі, який став до ладу в 60-і роки. Невелика кількість жителів Млинова була зайнята на винокурному заводі, частина трудилася на примітивному чавуноливарному заводі, де в 1903—1904 рр. налічувалося 60 робітни-

---

[1] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 961.

[2] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 4, стор. 226—227.

[3] И. Поляков. Крупное землевладение на Волыни, стор. 29.

ків[1]. Робочий день тривав 15—17 годин. Мізерні заробітки зменшувалися через постійні штрафи.

Поміщики, використовуючи старі феодальні права, забороняли жителям Млинова ловити рибу в річці, щоб і на цьому мати собі прибуток. Судова справа з цього приводу тягнулася 11 років і закінчилась на користь поміщика[2].

Все це викликало незадоволення трудящих, породжувало гнів проти існуючого ладу. Робітники й селяни частіше ставали на революційний шлях боротьби. За революційні погляди поліція взяла під негласний нагляд робітників чавуноливарного заводу Ю. П. Громадського, Ф. І. та П. І. Савицьких, О. В. Філатова[3].

В роки першої російської революції у Млинові розповсюджувалась революційна література, зокрема листівки, які закликали населення не сплачувати викупних платежів, податків. Млинівські робітники мали зв'язки з Конотопською організацією РСДРП, від якої у 1905 році одержували листівки «Кривавий цар», «Від матроса до солдата» та інші.

Активними розповсюджувачами революційної літератури були робітник О. І. Шишон, селяни Ф. Й. Чорний, І. Ф. Кондратюк та ін. 1 січня 1906 року Ф. Й. Чорного заарештувала поліція за розповсюдження брошури і листівок, надрукованих Конотопською організацією РСДРП[4].

У червні 1906 року в Млинові відбувся страйк робітників чавуноливарного заводу, яким протягом кількох місяців не виплачували зароблених грошей. 20 червня 1906 року робітники влаштували демонстрацію, в якій взяло участь понад 200 чоловік. Поліцейський пристав Млинова в донесенні дубнівському справнику повідомляв, що місцеві власті не можуть своїми силами справитись із страйкуючими. На початку грудня 1906 року на чавуноливарному заводі знову почався страйк, для придушення якого власті надіслали кінний загін поліції з Дубна[5].

Власті не дбали про благоустрій Млинова. Скупченість, захаращеність вулиць і дворів призводила до частих пожеж, що тяжко позначалось на становищі трудящих. Лише під час пожеж 1858 і 1905 років згоріло 60 будинків. Не було в містечку тоді ні лікарні, ні аптеки. По медичну допомогу жителям доводилось звертатись в повітову лікарню. Не набагато кращими були справи й з освітою. Двокласне парафіяльне училище у 1911 році закінчило лише 9 хлопчиків і 3 дівчинки[6].

Великих руйнувань зазнав Млинів у роки першої світової війни. Під час наступу австро-німецьких військ багато житлових будинків містечка було зруйновано. В 1915 році протягом дев'яти місяців Млинів поділяла лінія фронту. Палац Ходкевича і парк були в руках австрійських військ, а містечком володіли російські війська.

Лютнева буржуазно-демократична революція не внесла суттєвих змін в економічне життя трудящих Млинова.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції підняла на боротьбу за владу Рад і трудящих Млинова. Перший орган Радянської влади в містечку виник у грудні 1917 року. То був волосний комітет на чолі з Г. Заблоцьким. 18 січня 1918 року комітет ухвалив передати маєток Ходкевича для народного користування, заборонив спекуляцію, організував охорону лісу від вирубки[7].

В лютому 1918 року Млинів окупували австро-німецькі війська. Та вже в травні—липні жителі містечка повстали на боротьбу проти окупантів. Коли ж владу на Україні в листопаді 1918 року захопила контрреволюційна Директорія, нова хвиля повстань охопила й жителів Млинова.

---

[1] Памятная книжка Волынской губернии на 1908 год, стор. 108.
[2] Волинський облдержархів, ф. 49, оп. 1, спр. 1709.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1600, оп. 1, спр. 19, арк. 106—107.
[4] Там же, ф. 318, оп. 1, спр. 718, арк. 2, 14, 28.
[5] Там же, ф. 1600, оп. 1, спр. 660, арк. 33—37, 111.
[6] Памятная книжка дирекции народных училищ Волынской губернии на 1912 г., стор. 196.
[7] Ровенський облдержархів, ф. Р-414, оп. 1, спр. 1, арк. 2, 8.

На початку червня 1919 року частини 1-ї Української радянської дивізії, підтримані місцевою біднотою, розгромивши петлюрівців, відновили в Млинові Радянську владу. Почав працювати комітет бідноти. Налагоджувалося нормальне життя трудящих[1].

В 1919—1920 рр. Млинів не раз переходив з рук до рук. В липні 1920 року кіннотники 14-ї кавалерійської дивізії під командуванням О. Я. Пархоменка, яка входила до складу Першої Кінної армії, розгромивши частини польської армії, визволили Млинів[2].

Восени 1920 року Млинів знову захопили польські війська. За Ризьким мирним договором він відійшов до Польщі.

Іноземна окупація прискорила дальший занепад Млинова й скорочення його населення. 1921 року в містечку налічувалось 185 будинків із загальною кількістю населення 1263 чоловіка. Працювали фабрика мила, олійниця, пекарня, бойня. Селяни дуже терпіли через малоземелля, робітники одержували мізерну плату за свою виснажливу працю. Ціни на продукти й товари лишалися високими. За 1 кг свинини треба було заплатити 1 злотий, за 1 літр нафти (для освітлення приміщення) — 55 грошів, за 100 кг вугілля — 6,80 злотих. Важким тягарем для трудящих були численні податки й штрафи.

Поряд з тяжким соціальним гнітом жителі містечка зазнавали національного гноблення. Польський уряд проводив політику примусової полонізації населення. Офіційною мовою була лише польська. З 1929 по 1932 рік у Млинові будувалось приміщення семирічної школи, на спорудження якого витрачено 180 тис. злотих. Держава виділила для цієї мети лише 63 тис. злотих. Більшу частину стягли з населення[3]. А тим часом у містечку було 5 пивних і крамниця для продажу горілки.

Місцеве населення фактично не мало медичного обслуговування. Хоч у Млинові й були приватна аптека, один лікар, проте жителі не завжди могли скористуватися їх послугами, бо за лікування доводилося платити великі гроші. Лише за медичну пораду хворому вдома у лікаря треба було заплатити вдень 5 злотих, вночі — 8 злотих, за лікарську довідку від 2 до 5 злотих[4].

Такий стан трудящих змушував їх виїжджати в інші міста, шукати засобів до існування. Це призвело до того, що в 1930 році кількість населення зменшилась навіть у порівнянні з 1921 роком.

Тяжке економічне становище, нещадна експлуатація, безправ'я викликали гострий протест трудящих. Вони вели боротьбу за соціальне й національне визволення, за возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі. Особливо ця боротьба посилилась після того, як у Млинові в лютому 1926 року було створено райком КПЗУ (діяльність його поширювалася на Млинівську гміну, частину Княгининської і Малинської волостей)[5]. З 1935 року почав діяти й райком КСМЗУ. Комуністи й комсомольці розповсюджували серед населення листівки, в яких закликали боротися проти загарбання польськими панами західноукраїнських земель, за викладання в школах українською мовою, вивішували до революційних свят лозунги тощо.

Наляканий розгортанням підпільного руху, повітовий староста в листі до міністерства внутрішніх справ просив збільшити кількість поліцаїв у Млинові. Свою заяву він обгрунтовував тим, що вказаний район «є дуже небезпечний під політичним поглядом, бо тут діють політичні комуністичні організації, що вимагає щоденної служби в досить рухливому містечку Млинів»[6].

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-421, оп. 1, спр. 2, арк. 11.

[2] С. М. Буденный. Пройденный путь, кн. 2, стор. 215; И. В. Тюленев. Советская кавалерия в боях за Родину, стор. 196—197.

[3] Волинський облдержархів, ф. 454, оп. 2, спр. 536, арк. 23, 70, 157.

[4] Wołyński dziennik Wojewòdzki, стор. 119—120.

[5] АІІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 263, арк. 15—16.

[6] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 9а, спр. 709, арк. 4.

Але й збільшення кількості поліцаїв, переслідування комуністів та їм співчуваючих не могло припинити революційної боротьби. Комуністи й комсомольці у Млинові не раз організовували ярмаркові страйки. 14 вересня 1934 року райком КПЗУ очолив ярмарковий страйк у Млинові. Під час страйку відбулась демонстрація молоді. 60 юнаків та дівчат зі співом революційних пісень вирушили з Млинова до села Берегів. Поліція намагалась розігнати демонстрацію, заарештувати керівників, але молодь до цього не допустила. Підоспілий наряд поліції відкрив стрільбу і заарештував 23 демонстранти[1].

Комуністи-підпільники посилили роботу серед молоді через райком КСМЗУ. На початку лютого 1938 року в Млинові відбувся антифашистський мітинг робітників, селян, молоді, де було прийнято ряд резолюцій, у яких висловлювався протест проти масових катувань і розстрілів на західноукраїнських землях, вимагалося випустити з каторжної в'язниці білоруського революціонера Сергія Притицького. В рішенні містилися заклики боротися проти фашизму, допомагати республіканській Іспанії, виступати за демократичну Польщу й вільну Західну Україну. Резолюції пройняті палкою любов'ю до Радянського Союзу — батьківщини робітників і селян.

На початку 1938 року відбулося кілька мітингів і нарад робітників та селян Млинівської гміни. У прийнятих резолюціях учасники нарад гнівно засуджували буржуазних націоналістів, які на догоду імперіалістичним паліям війни закликали до нападу на союз вільних і щасливих народів — СРСР. Робітники і селяни обурювалися намаганням націоналістів виступати в ролі оборонців українського народу. В одній з резолюцій трудящі заявили: «Режим, який зараз придавив поліцейським чоботом усе животворче, під напором боротьби рухне в своїх підставах, віримо, що пролита кров селян і робітників не піде на марне...»[2]. Одним з керівників млинівських комуністів тих часів був Г. К. Ковальчук — секретар Луцького окружкому КПЗУ. За політичну діяльність польський буржуазний суд двічі засуджував його до 3 і 6 років тюремного ув'язнення. Нині Г. К. Ковальчук — пенсіонер, проживає у Млинові.

У пам'ятні вересневі дні 1939 року населення Млинова радісно зустрічало своїх визволителів — воїнів Червоної Армії. Радянська влада дала селянам понад 2200 га поміщицької та церковної землі, вони одержали допомогу насінням й сільськогосподарським реманентом.

22 жовтня 1939 року жителі Млинова вперше в історії села на основі загального, рівного, прямого виборчого права при таємному голосуванні обирали депутатів Народних Зборів Західної України.

Після прийняття Західної України до складу Радянського Союзу і возз'єднання з Українською РСР Млинів став центром однойменного району. У ньому розмістились районні організації. Налагоджувалось і розгорталось нове радянське життя.

Активну роботу в здійсненні соціалістичних перетворень проводила Млинівська сільська Рада депутатів трудящих, яка утворилася на початку 1940 року. При сільраді почали діяти комісії: бюджетно-фінансова, рільництва й тваринництва, культурно-побутова, шляхова та охорони здоров'я, які регулярно звітували на засіданнях виконкому сільської Ради. Місцеві органи дбали про піднесення добробуту, культури й освіти трудящих, залучаючи до громадської роботи сільський актив. Усі діти шкільного віку сіли за парти. Викладання в школі здійснювалось за новими навчальними планами й програмами. Комсомольці та вчителі залучали неписьменних і малописьменних жителів віком від 20 до 50 років до гуртків грамоти. Почали працювати клуб, бібліотека, хата-читальня, червоні кутки[3]. Книжковий фонд біб-

---

[1] Волинський облдержархів, ф. 1, оп. 2, спр. 4285, арк. 37.
[2] За волю народну, стор. 232—234.
[3] Газ. «Червоний прапор», 22 серпня 1940 р.; 22 січня 1941 р.

ліотек швидко поповнювався переважно за рахунок подарунків, які надходили з бібліотек східних областей України. У селі почав працювати медпункт, пологовий будинок.

Та радість вільного життя була недовгою. Соціалістичні перетворення, що почалися в Млинові, були перервані нападом фашистської Німеччини на СРСР. В перші дні війни район Млинова став місцем запеклих кровопролитних боїв, які вели радянські воїни проти німецько-фашистських полчищ. Поблизу Млинова в червні 1941 року стримували натиск ворога воїни й командири 8-го механізованого корпусу, яким командував генерал-лейтенант Д. І. Рябишев[1]. 24 червня 1941 року Млинів окупували гітлерівські війська. Приміщення школи вони перетворили на комендатуру, там же містилось й гестапо.

Фашисти запровадили «новий порядок». Окупантам допомагали підлі запроданці — українські буржуазні націоналісти. Намагаючись вислужитись перед своїми господарями, ці недолюдки разом з гітлерівцями чинили дикі розправи над радянськими людьми. За найменшу непокору жорстоко карали, вбивали. Протягом окупації фашисти розстріляли 1118 чоловік[2].

Трудящі Млинова зі зброєю в руках громили гітлерівських загарбників на фронтах і в партизанських загонах. У червні 1943 року поблизу Млинова проходило партизанське з'єднання під командуванням С. А. Ковпака, якому населення допомагало продуктами, передавало відомості про фашистів. Млинів остаточно визволили воїни 13-ї гвардійської кавалерійської дивізії (командир генерал-майор П. І. Зубов)[3]. Першими до Млинова прорвалися бійці взводу старшого сержанта В. О. Двинянинова. В боях за визволення Млинова загинули старші сержанти А. І. Новиков, П. Г. Орлов, рядовий І. І. Ока та інші патріоти, імена яких викарбовано на пам'ятнику, встановленому на братській могилі в Млинові. Для старшого сержанта В. О. Двинянинова ця подія пам'ятна тим, що він був прийнятий у Млинові кандидатом у члени Комуністичної партії і замінив заступника начальника політвідділу по комсомолу, який поліг смертю хоробрих.

Участь у боях за визволення Млинова від німецько-фашистських загарбників брали Герої Радянського Союзу Г. М. Шевченко, В. Д. Кармацький, Т. А. Краля, а також І. М. Рогатих, І. І. Фірсов, М. І. Шкуренко, Г. Д. Буденков та інші.

В селі одразу після його визволення відновили свою роботу партійні й радянські органи. З лютого 1944 року тут почали працювати райком партії, райвиконком, райком комсомолу, сільська Рада та інші установи й організації.

Невдовзі у Млинові почала виходити районна газета «Переможець».

Важко доводилось трудівникам Млинова відбудовувати напівзруйноване село. Школа, лікарня, більшість громадських та житлових приміщень лежали в руїнах. В селі після визволення залишилось всього 462 жителі[4]. Трудівники Млинова взялися відбудовувати зруйноване господарство. На першому засіданні райвиконкому 19 квітня 1944 року розглядалися питання про відбудову і санітарний стан села. До 22 липня 1944 року було відбудовано 26 приміщень установ та жител для населення, школу, лікарню, дитсадок, лазню[5]. Наприкінці цього ж року відновили роботу райпромкомбінат з шевською, кравецькою й обозною майстернями, маслобойня, крупорушка, харчокомбінат. Протягом четвертої п'ятирічки став до ладу маслозавод, почалася відбудова шосейної дороги Млинів—Дубно.

Відроджуючи напівзруйноване село, трудівники його одержували значну допомогу від держави: фінансами, технікою, будівельними матеріалами. Багато жителів, пограбованих фашистами, сім'ї інвалідів війни та загиблих воїнів звільнялися від податків і отримували державну допомогу.

---

[1] Н. К. Попель. В тяжкую пору, стор. 165, 173.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-330, оп. 1, спр. 157, арк. 1.
[3] В пламени сражений. Боевой путь 13-й армии. М., 1973, стор. 195.
[4] Млинівський райдержархів, ф. 137, оп. 1, спр. 1, арк. 3.
[5] Ровенський облпартархів, ф. 96, оп. 1, спр. 64, арк. 31.

Не забували жителі Млинова і про фронт. Вони передавали воїнам теплі речі, продукти харчування, шефствували над госпіталями, здавали гроші на танкову колону «Ровенщина» та на авіаескадрилью.

Відповідаючи на піклування держави про відродження зруйнованого фашистами господарства, жителі Млинова допомагали промисловим підприємствам країни, зокрема підприємствам чорної металургії й шахтам Донбасу. В 1944 році туди виїхало працювати 40 чоловік молоді села.

За роки четвертої п'ятирічки було багато зроблено для докорінної перебудови сільського господарства. З липня 1944 року розпочала роботу МТС. Маючи міцну підтримку держави технікою й фінансами, трудівники села в кінці 1947 року організували колгосп, який назвали «30-річчя Радянської України»[1]. Засновниками його стали О. С. Приступа, Г. Г. Приступа, К. К. Скорик та інші активісти. Головою правління обрали П. І. Савицького. На той час економічна база колгоспу була ще слабкою. Він мав 250 га землі, 34 коней, 23 плуги, сівалку, 3 жатки, 18 возів та інший дрібний інвентар. Урожай 1948 року був ще низький — 9,1 цнт пшениці з га і 14,3 цнт жита. Та колгосп з року в рік міцнів. У 1950 році до нього приєднався колгосп ім. К. Маркса села Слободи. Об'єднане господарство під назвою «Більшовик» мало 759 га землі, у т. ч. 440 га орної. В ньому налічувалось 370 чоловік працездатних. За 1951 рік колгосп мав прибутку понад 200 тис. крб. На початку 1958 року відбулося об'єднання двох колгоспів— «Більшовик» і «Правда» села Підгайці. Його підпорядкували Підгаєцькій сільраді.

Багато було зроблено за ці роки для розвитку освіти, культури, медичного обслуговування населення. Вже до початку 1944/45 навчального року відновили роботу семирічна школа, лікарня, клуб, бібліотека, дитячий садок. З 1947 року семирічна школа стала десятирічною. На базі середньої школи організували вечірню школу працюючої молоді. За ініціативою комсомолу у Млинові відкрилася політшкола, до якої залучали молодь села. Сільська Рада щороку виділяла значні кошти на освіту, утримання інтернату середньої школи, ліквідацію неписьменності й малописьменності, на бібліотеки, дитячі ясла й садки. У 1948 році на ці справи було витрачено близько 200 тис. крб. З кожним роком асигнування зростали. 1958 року у Млинові відкрито зооветтехнікум.

Будівництву соціалістичного життя намагалися перешкодити українські буржуазні націоналістичні банди. Та скоро зусиллями жителів села й органів внутрішніх справ банди були розгромлені.

На кінець четвертої п'ятирічки Млинівська сільська Рада в соціалістичному змаганні по відбудові й дальшому розвитку господарства посіла перше місце у районі.

Нових успіхів у господарському, культурному й громадському житті досягли трудящі Млинова протягом наступних п'ятирічок. З 1959 року Млинів став селищем міського типу, в економіці якого головну роль відігравали промислові підприємства. Найбільшими серед них є «Міжколгоспбуд», заснований у 1953 році. Його виникнення пов'язане з спорудженням міжколгоспної електростанції. 1957 року «Міжколгоспбуд» почав виробляти будівельні матеріали, здійснювати будівництво в райцентрі і колгоспах району. Обсяг його робіт щороку зростає.

За роки восьмої п'ятирічки колектив цієї організації збільшив обсяг будівельно-монтажних робіт у 2,8 раза, виробництво будівельних матеріалів — у два рази. Продуктивність праці за цей час зросла в 1,7 раза.

Добре працював колектив підприємства у першому році дев'ятої п'ятирічки. Він забезпечив виконання планів, передбачених обсягом будівельно-монтажних робіт на 109, а в будівництві — на 111 проц. Виконано плани і щодо виробництва будівельних матеріалів, деталей та конструкцій. Досвід роботи колективу відомий далеко за межами області. У жовтні 1971 року з досягненнями працівників Млинів-

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-189, оп. 3, спр. 19, арк. 21.

Вручення перехідного Червоного прапора ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС Млинівському району. 1969 р.

ського «Міжколгоспбуду» ознайомилась делегація Відінського округу Народної Республіки Болгарії, яка побувала в області[1].

Добрих успіхів добився і колектив Млинівського автопідприємства, створеного у 1963 році на базі автоколони, яка існувала з 1959 року. Лише за 1971 рік перевезено 333,4 тис. тонн вантажів і понад 405 тис. пасажирів, що значно перевищило планове завдання. Його машини доставляють вантажі і пасажирів не тільки в райони області, а й за її межі.

Значне місце в Млинові посідає районне об'єднання «Сільгосптехніки», промкомбінат, створений у 1944 році.

Побуткомбінат існує з 1960 року. За порівняно короткий строк його колектив у соціалістичному змаганні посів одне з перших місць в республіці. В 1967 році він брав участь у республіканському громадському огляді культури виробництва та поліпшення умов праці і був нагороджений дипломом третього ступеня. За восьму п'ятирічку в 2,7 раза зросла реалізація продукції промкомбінату. Цього досягнуто завдяки впровадженню у виробництво передових методів праці, поліпшенню використання основних виробничих фондів, зростанню продуктивності праці. В 1969 році прибуток підприємства становив 172,3 тис. крб., що на 11,3 тис. крб. більше, ніж за останні чотири роки попередньої п'ятирічки, разом узятих[2]. За успіхи, досягнуті в соціалістичному змаганні за гідну зустріч 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, на честь колективу промкомбінату 14 лютого 1970 року був піднятий районний прапор трудової слави. Колектив промкомбінату занесений до Ленінської Книги трудової слави. До цієї ж Книги занесені також комсомольсько-молодіжна зміна консервного цеху ім. 50-річчя ВЛКСМ харчокомбінату (майстер Л. П. Величкіна), яка систематично виконує виробничі норми на 110—115 проц., колектив працівників районного відділення будівництва і експлуатації шляхів, пилорамник промкомбінату І. І. Логвинюк, різальник скла цього ж комбінату М. І. Подолець, столяр «Міжколгоспбуду» Д. К. Комар, бригада якого систематично виконує норми виробітку на 125—140 проц., закрійниця побуткомбінату Г. С. Пуцак.

Протягом восьмої п'ятирічки трудівники району досягли значних успіхів. У всесоюзному соціалістичному змаганні Млинівський район чотири рази виходив переможцем. У 1969 році району було вручено перехідний Червоний прапор ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС і двічі (у 1969 і 1970 рр.) — перехідний Червоний прапор ЦК КП України, Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради.

Млинівський промкомбінат, харчокомбінат, райпобуткомбінат та інші підприємства з честю виконали зобов'язання, взяті на честь XXIV з'їзду КПРС. Переможцями соціалістичного змагання в 1971 році є водій автопідприємства М. М. Сокіл, бригадир комсомольсько-молодіжної бригади «Міжколгоспбуду» В. М. Кінащук, полірувальниця промкомбінату Л. П. Мельничук, бульдозерист райоб'єднання «Сільгосптехніки» О. Д. Галяс та багато інших.

Потреби трудящих селища і сіл задовольняють п'ять підприємств громадського харчування. У Млинові працюють спеціалізовані торговельні підприємства — взуттєвий, меблевий, галантерейний, готового одягу і тканин, посудний, трикотажних виробів, культтоварів, книжкові магазини. Холодильники, пральні машини, радіоли, телевізори, фотоапарати, піаніно, мопеди, різноманітні тканини — такий тепер

[1] Газ. «Зоря», 5 жовтня 1971 р.
[2] Газ. «Зоря», 31 січня 1970 р.

асортимент товарів для трудівників селища. Товарооборот лише кооперативної торгівлі у Млинові за 1971 рік становив понад 5 млн. карбованців.

З кожним роком зростає добробут трудящих Млинова, поліпшуються їхні житлові умови. За післявоєнні роки Млинів майже повністю перебудовано. З'явились багатоквартирні будинки, нові вулиці, квартали. Всього за післявоєнний період збудовано житла загальною площею понад 17 тис. кв. метрів.

На початку 1972 року в селищі пущено другу чергу автоматичної телефонної станції на 400 номерів. Телефоном користуються 800 абонентів.

В 1947 році жителі Млинова мали всього 4 радіоприймачі. 1971 року у них вже було понад 500 радіоприймачів і стільки ж телевізорів. В особистому користуванні млинівців 12 легкових автомобілів, 27 мотоциклів, понад 400 велосипедів.

Докорінні зміни сталися в селищі в галузі охорони здоров'я, освіти й культури. Якщо в 1948 році Млинівська районна лікарня мала лише 35 ліжок, то через 10 років у лікарні вже налічувалось 75 ліжок, працювало 15 лікарів та 35 осіб середнього медичного персоналу. 1972 року в лікарні вже є 200 місць, працює в ній 62 лікарі і 154 медпрацівники з середньою освітою. Є тут рентген-кабінет, клінічна лабораторія, кабінет функціональної діагностики, зубопротезна лабораторія, фізкабінет, пункт здачі й переливання крові, дитяча і жіноча консультації, п'ять автомашин спеціального призначення. Млинівську лікарню очолює заслужений лікар УРСР, кандидат медичних наук Е. В. Ходаковський. Лікарня відома далеко за межами області, тут неодноразово відбувалися республіканські наради медичних працівників. Сюди по досвід приїздять працівники охорони здоров'я з інших областей УРСР. Особливою повагою у млинівців користується лікар О. Г. Мойсеєнко, який працює в райлікарні з 1946 року. За багаторічну відмінну роботу О. Г. Мойсеєнко відзначений шістьма урядовими нагородами.

Сотні трудівників Млинова, а також багатьох міст і сіл Радянського Союзу відпочивають і зміцнюють своє здоров'я в Млинівському міжколгоспному будинку відпочинку, відкритому на березі Ікви в 1968 році. Лише за перший сезон 1968 року в ньому побувало 1250 колгоспників, робітників і службовців. На базі будинку відпочинку працює піонерський табір «Орлятко».

Вся молодь селища має змогу здобути загальну середню й спеціальну середню освіту у своєму районі. В Млинові працюють дві загальноосвітні середні школи. Вони розміщені в нових приміщеннях. Мають актові й фізкультурні зали, навчальні кабінети, бібліотеки. Навчається в них понад 1100 учнів. Середні школи закінчили 1079 юнаків і дівчат, з них вищу й спеціальну середню освіту здобули 300 чоловік. Навчають і виховують молодь дружні колективи вчителів. Серед них Л. М. Трохимець, заслужена вчителька УРСР, нагороджена орденом Леніна, Г. Г. Павлова, заслужена вчителька УРСР, В. Я. Суглобова, нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора.

Середня школа № 1 за досягнення найкращих результатів у соціалістичному змаганні на честь 50-річчя утворення Союзу РСР нагороджена Ювілейною Почесною грамотою ЦК України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР та Української республіканської ради профспілок.

В одному з мальовничих куточків Млинова, над річкою Іквою, у колишньому поміщицькому палаці розташований зооветтехнікум. Він готує ветеринарних фельдшерів і молодших зоотехніків. 40 викладачів у 1971/72 навчальному році навчали 1044 учнів — дітей колгоспників, робітників, інтелігенції. На заочному відділі технікуму здобувають середню спеціальну освіту трудівники ферм колгоспів Ровенської, Хмельницької,

Універмаг у смт Млинові. 1970 р.

Вінницької, Житомирської та інших областей України. До послуг учнів просторі аудиторії, навчальні кабінети, лабораторії, бібліотеки, в яких налічується понад 30 тис. томів літератури. При технікумі є племінна станція. Керує нею заслужений зоотехнік республіки В. І. Матящук. В навчальнодослідному господарстві учні мають можливість поєднувати набуті теоретичні знання з практикою.

З часу заснування технікум підготовив і випустив 1627 спеціалістів сільського господарства. Доброю славою користуються його випускники: Г. М. Мельник — головний зоотехнік колгоспу «Жовтневий» Млинівського району — нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора, М. З. Кватирко — зоотехнік колгоспу «Більшовик»,— делегат з'їзду колгоспників України, О. Ф. Волянюк — головний зоотехнік колгоспу «Дружба», Т. Т. Кондратюк — головний зоотехнік колгоспу «Перемога» Ровенського району.

У Млинові багато бібліотек. Крім двох районних, є бібліотеки на всіх підприємствах. Місцеві жителі великі книголюби, більшість з них мають власні бібліотеки. В 1971 році дві районні бібліотеки — масова й дитяча — мали книжковий фонд понад 50 тис. примірників. Широко користуються жителі селища й періодичною пресою. На 1972 рік вони передплатили 6329 примірників газет та журналів.

У селищі — розгалужена мережа партійної освіти. Працюють 48 гуртків з різних галузей навчання, їх відвідують 890 слухачів. Наукову й політичну пропаганду здійснює місцева організація товариства «Знання». Воно об'єднує близько 100 лекторів, це вчителі, лікарі, інженери, партійний, радянський і господарський актив. Крім того, в Млинові працює районний радіолекторій, який багато робить для атеїстичного виховання населення.

Трудівникам Млинова є де відпочити. До їх послуг кінотеатр «Жовтень» на 350 місць. Це нове типове приміщення, споруджене в 1963 році. Ювілейного 1967 року зведено нове приміщення будинку культури на 600 місць. В селищі є клуб і 13 червоних кутків. При будинку культури працюють 12 гуртків художньої самодіяльності, в яких беруть участь близько 400 чоловік. Найбільшою популярністю користуються оркестр народних інструментів, а також оркестри баяністів, бандуристів, естрадний хор культпрацівників, хор медичних працівників, драматичний гурток. Усі вони були неодноразовими учасниками районних та обласних оглядів художньої самодіяльності.

В пошані тут і спорт. Легка й важка атлетика, футбол, баскетбол, хокей приваблюють багато молоді. У Млинівській дитячій юнацькій спортивній школі навчається близько 100 учнів. Лише за 1971 рік в ній підготовлено 35 спортсменів-розрядників з веслування, боротьби, хокея.

Вирішальну роль у господарському, культурному й громадському житті відіграють партійні і комсомольські організації та селищна Рада. Комуністи і комсомольці складають значну частину населення селища. У 32 партійних організаціях — 650 комуністів, а в 28 комсомольських — на обліку 1418 членів ВЛКСМ. Це кращі виробничники й активісти громадського і культурного життя. Комсомольським організаціям харчокомбінату, бригаді слюсарів районного відділення «Сільгосптехніки», колективу доярок учгоспу зооветтехнікуму, сироварного цеху маслозаводу, автопарку за успіхи в соціалістичному змаганні присвоєно ім'я 50-річчя ВЛКСМ.

Виїзд працівників Млинівської райлікарні на поле до механізаторів колгоспу ім. Чапаєва. 1972 р.

На пасовищі колгоспу «Україна» Млинівського району. 1972 р.

Птахоферма дільниці Понебель облрибокомбінату. 1972 р.

В рибгоспі «Миколаєво-Голлє» Зарічненського району. 1972 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

За післявоєнні роки докорінно змінився й побут жителів Млинова, все ширше входять у життя нові обряди, звичаї. Традиційними стали комсомольські весілля, урочиста реєстрація новонароджених, проводи юнаків до Радянської Армії. Перед допризовниками виступають учасники Великої Вітчизняної війни, партизани, представники громадськості. Комсомольці дають їм наказ, вручають подарунки. Стало традицією після серпневої наради вчителів для тих, хто дістав призначення в школи району, влаштовувати «вогник». Перед молодими вчителями з доповіддю про Млинівський район, його минуле й майбутнє, з побажаннями успіхів у роботі й особистому житті виступає секретар райкому партії, після чого учасникам вручають пам'ятні подарунки.

У дитячому садку, смт Млинів. 1972 р.

Невпізнанно змінився Млинів за Радянської влади. Нині це зелене, чисте, упорядковане селище, що розкинулося на мальовничих берегах Ікви. Лише на благоустрій його селищна Рада асигнувала в 1971 році 132 тис. крб. Асфальтуються вулиці, площі. Через Ікву збудовано нову дамбу й обсаджено її деревами. В 1972 році на охорону здоров'я, освіту й культуру селищна Рада виділила близько одного мільйона карбованців.

Багато досягнуто за минулі роки. Та ще величніші перспективи. Керуючись рішеннями XXIV з'їзду КПРС, селищна Рада за дев'яту п'ятирічку передбачила побудувати торфобрикетний завод, лікарню на 120 місць, дитячий садок на 120 місць, спортивну школу, автовокзал, санстанцію, загальну котельню для парового обігрівання будинків, житла загальною корисною площею 8 тис. кв. метрів, намічено газифікувати селище.

Жителі Млинова, сповнені творчої ініціативи, вносять свій вклад у будівництво комунізму в нашій країні.

Г. В. БУХАЛО, А. О. ВОВК

ДЕМИ́ДІВКА

Демидівка — селище міського типу, центр селищної Ради, розкинулось по обох берегах невеликої річки Речі, за 80 км від Ровно, за 22 км від районного центру і за 35 км від залізничної станції Дубно. Дворів — 548, населення — 2,5 тис. чоловік. Селищній Раді підпорядковані села Дубляни та Лішня.

Археологічні знахідки (кам'яні сокири, молоток) свідчать, що ці землі були заселені ще в добу бронзи. Знайдено також римські монети II ст., збереглися залишки давньоруського городища[1].

На території села Лішні, яке розташоване на віддалі двох кілометрів від Демидівки, залишилися сліди руїн старовинного замку, навколо якого було вирито рів, що заповнювався водою. Місцевість, де був замок, і тепер має назву «Замчисько».

Найдавніша згадка про населений пункт належить до 1570 року. Тоді воно називалося Демидів. На початку XVII ст. Демидів був невеликим поселенням, яке належало кільком поміщикам. Разом з Лішнею в ньому 1629 року налічувався 21 дим[2].

У роки визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. населення міст і сіл вздовж річок Ікви та Стиру активно боролося проти польсько-шляхетського

---

[1] Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве, т. 1, стор. 74.

[2] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 120.

гніту. Ще й зараз на полях між Демидівкою і Берестечком колгоспники виорюють зброю й особисті речі козаків.

Становище жителів Демидівки, яка після «Вічного миру» 1686 року залишилась у складі Польщі, стало ще гіршим. Розмір панщини в кінці XVII ст. становив у середньому 5—6 днів на тиждень. Крім панщини, селяни мали виходити на зажинки, обжинки, платити грошовий чинш. Та не мирилися трудящі з поневоленням, з сваволею шляхти. Протягом XVIII ст. на Правобережжі часто вибухали селянські повстання, в яких брало участь і населення Демидівки. 1702 року місцеві жителі підтримали повстанців.

Зростала Демидівка дуже повільно. У 1775 році в ній налічувалось усього 43 будинки.

1795 року Демидівка ввійшла до складу Російської держави. До 1860 року нею володіли поміщики Гарчинські, потім вона стала власністю казни.

Не позбулися злиднів трудящі Демидівки й після скасування кріпацтва. На кожного працездатного чоловіка виділялося 6 моргів (3,5 га) майже непридатної для користування землі, яка обійшлася селянам вдвічі дорожче, ніж коштувала. Селяни терпіли не лише від соціального гніту. У 1870 і 1873 рр. тут сталося дві великі пожежі, під час яких згоріло 76 будинків[1]. Залишилося всього 53 будинки, де проживало 527 чоловік[2]. Більшість погорільців змушена була кидати домівки та йти шукати засобів до існування.

Демидівка відбудовувалась повільно. На час перепису населення у 1897 році тут проживало 679 чоловік. Вона стала містечком. Частина мешканців займалася ремеслами. Окремі родини демидівців, розорившись, змушені були йти працювати на підприємства. В кінці XIX і на початку XX ст. в Демидівці відкрилося кілька невеличких підприємств, що належали багатіям. Це — лісопильня, чотири мануфактури. В Демидівці тричі на рік збиралися великі ярмарки, тоді містечко оживало, ставало багатолюдним.

Революційні події 1905—1907 рр. у країні знайшли відгук і в Демидівці. Тут не раз відбувалися селянські заворушення, були випадки сутичок з поліцією, селяни нападали на будинок урядника з вигуками: «кровопивці, хабарники, геть поліцію!». Не залякав трудящих і терор в роки реакції. Нова хвиля виступів прокотилася в 1908 році[3].

Виступами селян Демидівки позначився і 1912 рік. Відбулися заворушення селян, які були невдоволені столипінською аграрною політикою. Власті і цього разу жорстоко розправилися з трудящими. Понад 90 чоловік кинули до дубнівської в'язниці.

Низьким був і культурний рівень містечка. В Демидівці не було пошти, лікувальних та культурно-освітніх закладів. Лише в 1913 році відкрили однокласне училище, проте не всі діти мали можливість у ньому навчатися. Зате ще в XIX ст. тут побудували аж чотири церкви[4] та кілька корчем.

Перша світова війна не обійшла й Демидівки. Постійні переміщення військ, мобілізація чоловіків — все це викликало невдоволення серед місцевого населення.

Трудящих Демидівки обурювали примусові повинності, дорожнеча. Становище ще більше погіршало, коли з серпня 1915 року австро-німецькі війська прорвалися на територію краю й загарбали західні повіти. В перших числах вересня 1915 року Демидівку окупували австро-угорські війська. Частини російської 8-ї армії під командуванням генерала О. О. Брусилова 10 вересня визволили містечко. Протягом 1915 і 1916 рр. Демидівка кілька разів з боями переходила з рук у руки воюючих армій. Це завдавало її жителям тяжких збитків.

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 49, спр. 371, ч. 1, арк. 184; оп. 54, спр. 438, ч. 2, арк. 51.
[2] Календарь Юго-Западного края на 1873 г., стор. 431—432.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 318, оп. 1, спр. 1855, арк. 1856; ф. 442, оп. 318, спр. 1, ч. 1, арк. 2, 71; ф. 1600, оп. 1, спр. 300, арк. 1—301.
[4] Девятисотлетие православия на Волыни, 992—1892 г., ч. 2, стор. 128—130.

Після Лютневої буржуазно-демократичної революції робітники і селяни розгорнули боротьбу за мир і землю. Велика Жовтнева соціалістична революція викликала нове піднесення революційної боротьби і в Демидівці. Підтримані революційно настроєними солдатами, трудящі Демидівки в січні 1918 року проголосили владу Рад. Розпочалися соціалістичні перетворення. Та вже 19 лютого 1918 року кайзерівські війська окупували Демидівку[1]. Наприкінці 1918 року німецьких окупантів замінили загони буржуазно-націоналістичної Директорії.

Внаслідок успішного наступу Червоної Армії на початку червня 1919 року в Демидівці було відновлено Радянську владу. Однак у серпні село окупували польські інтервенти. В кінці липня 1920 року Демидівка знову стала радянською. Трудящі радо зустріли своїх визволителів, чим могли допомагали бійцям Червоної Армії. До її рядів вступило в ті дні чимало жителів Демидівки. Вони героїчно билися за владу Рад. Почалося будівництво нового життя. Зразу ж після визволення в Демидівці зібрався сільський сход, у якому взяли участь безземельні й малоземельні селяни. Тих, хто користувався найманою працею або вдавався до спекуляції, позбавляли права брати участь у сході. Трудящі створили ревком.

Радянське будівництво було перерване восени 1920 року новою окупацією. З 1921 року Демидівку було включено до складу буржуазно-поміщицької Польщі. На 30 вересня 1921 року, в Демидівці налічувалося 190 будинків, проживало 1283 чоловіка[2]. Населення Демидівки складалося з українців, росіян, поляків, німців та євреїв. За соціальним складом основну масу населення становили малоземельні й безземельні селяни, ремісники й дрібні торговці. Серед ремісників були шевці, кравці, ковалі та ін. З промислових підприємств тут діяли чотири млини, дві олійниці, кілька ремісничих майстерень. Всі вони належали багатіям. В їхніх руках була і вся торгівля. Кращі землі належали поміщикам та куркулям.

Окупація Демидівки буржуазно-поміщицькою Польщею спричинила до занепаду всього господарського й культурного життя, роками політичного безправ'я і національного гноблення. Трудящим доводилося сплачувати численні податки, які стягували буквально за все. За десятину орної землі, луки або городу треба було платити 10 злотих, за вола чи корову — 2 проц. їх вартості, за теля — 10 злотих, за вівцю чи козу — 6 злотих, за свиню — від 6 до 8 злотих[3]. Податки збирали також на утримання війта, поліції тощо. Справжнім лихом були численні штрафи й мита. Селяни мали платити за в'їзд до міста, переїзд через міст, постій на базарі, забій худоби, одержання свідоцтва тощо. Їх примушували також відбувати т. зв. шарварки (неоплачувані шляхові повинності) та інші примусові роботи на користь влади.

Великим тягарем була також державна монополія на сіль, сірники, гас, мило та інші товари. На них були встановлені високі ціни, а на сільськогосподарську продукцію занадто низькі. Один кг солі коштував 12—14 грошів, коробку сірників не завжди можна було купити за кілька яєць, а щоб придбати 1 кг цукру селянинові треба було продати до 20 кг пшениці. З цих причин значна частина населення була позбавлена конче потрібних товарів[4].

Занедбали власті й охорону здоров'я та санітарний стан Демидівки, що часто викликало різні інфекційні захворювання. Жодного лікувального закладу не було. Один фельдшер, що працював тут, займався приватною практикою. За більш-менш кваліфікованою допомогою необхідно було звертатись до лікаря в Дубно, який лише за пораду в себе дома в денний час брав 5, а вночі — 8 злотих[5].

Соціальне гноблення посилювалося ще й національним. У травні 1921 року волинський воєвода видав наказ про заборону української мови в навчальних за-

---

[1] І. Заболотний. Нескорена Волинь, стор. 19.
[2] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. 9, стор. 4.
[3] Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1929, стор. 828, 829, 1047.
[4] Я. Ілляшенко. Волинь за 25 років. Львів, 1964, стор. 35—37.
[5] За волю народну, стор. 198.

кладах і установах. Школа в Демидівці була невеликою, займала площу всього 34 кв. метри. У 1925 році до неї записалося 106 учнів, та лише небагатьом з них пощастило навчатися. А школа в Дублянах навіть не мала свого приміщення й тулилася в приватній хатині.

Щоб міцніше тримати трудящих у покорі, темряві, неуцтві, в Демидівці відкрили кілька церков, синагогу і постерунок (відділок) поліції.

Один з очевидців, який подорожував по селах Волині, писав: «Як тільки вечоріє — по селах розходяться поліцаї, одвідують селянські хати, цікавляться, де і хто з селян був, буває і є, взагалі, стежать за кожним кроком селянина. Досить тому або іншому селянинові не сподобатися поліцаєві, як його брали на облік і примушували періодично мельдуватися (відмічатися) на постерунку»[1].

Тяжкий економічний гніт, безправ'я, пряме пограбування населення окупантами та приклад трудящих Країни Рад запалювали і піднімали жителів містечка на боротьбу за визволення з-під гніту буржуазної Польщі, за возз'єднання в єдиній Українській соціалістичній державі.

Цю боротьбу очолювали комуністи. Дубнівський повітовий комітет КПЗУ 10 лютого 1926 року прийняв рішення створити Демидівський райком КПЗУ, який би поширював свою діяльність на частину Княгининської, Теслугівської і Боремельської гмін[2]. Однак через сильний терор поліції, арешти комуністам Демидівки не вдалося створити міцної організації в ті роки. В одній з кореспонденцій в газеті «Сель-Роб» 14 липня 1929 року писалося: «Поліція в Демидівці не дає змоги місцевим товаришам проводити будь-яку культурно-освітню чи політичну працю. Нам, демидівцям, не слід звертати уваги на ці перешкоди, а більше свідомо боротися за соціальне і національне визволення».

В 30-х роках тут виник осередок КПЗУ, який було підпорядковано Боремельському райкому КПЗУ. Діяли осередки КСМЗУ, «Сельробу» і МОДРу[3]. На території самої Демидівки неодноразово відбувалися засідання райкому партії, поблизу містечка весною 1934 року проходила районна конференція КПЗУ. З квітня 1934 року й до грудня 1935 року Боремельський РК КПЗУ очолювали комуністи з Демидівки та Лішні — Василь Піддубний, Мартин Стасюк, Федон Березюк. До складу Демидівського осередку КПЗУ входили Максим Березюк (секретар), Павло Пекарський, Василь Піддубний та інші.

Комуністи Демидівського осередку КПЗУ проводили агітаційно-масову роботу серед селян, робітників, солдатів, молоді, розповсюджували комуністичну та прогресивну пресу, зокрема газету «Сила», яка пропагувала комуністичні ідеї. Про розмах агітаційно-масової роботи свідчить те, що в одного з членів Демидівського осередку КПЗУ під час обшуку 26 лютого 1935 року було знайдено 90 комуністичних листівок. Отримані від Луцького ОК КПЗУ, вони призначались для розповсюдження серед селян і солдатів. Осередок вів роботу й щодо організації ярмаркових страйків тощо[4].

В 1939 році здійснилось споконвічне прагнення трудящих Демидівки — возз'єднання з усім українським народом. Тут відбувся багатолюдний мітинг, учасники якого гаряче дякували радянському народові і його армії за визволення. Було ліквідовано економічну залежність селян від місцевих експлуататорів. Панська земля і майно стали надбанням народу.

З піднесенням і радістю мешканці села взяли участь у виборах представників до Народних Зборів Західної України, які вперше за всю історію проходили на основі загального, рівного й прямого виборчого права при таємному голосуванні.

---

[1] АІІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 2, спр. 26, арк. 81.

[2] Там же, оп. 1, спр. 263, арк. 15—16.

[3] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 9, спр. 1948, арк. 148; Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 126, арк. 83, 85; Г. Сизоненко. «Сельроб» у боротьбі за возз'єднання. Львів, 1971, стор. 137.

[4] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 52, арк. 295; спр. 126, арк. 83—86, 94.

Своїм посланцем до Народних Зборів Західної України демидівці обрали колишнього наймита, активного борця проти окупантів Т. Л. Євгенюка.

З утворенням районів у Ровенській області Демидівка стала районним центром й віднесена до категорії сіл. Розгорнулося культурне й господарське будівництво. Відкрили 7-річну школу, вперше відбулася районна вчительська конференція, почалося регулярне демонстрування кінокартин у клубі.

Населення готувалося до виборів у місцеві Ради депутатів трудящих. Активну участь у цьому взяла молодь. Виборці виявили їй довір'я, висунули кандидатами в депутати місцевих Рад 109 юнаків та дівчат району. До Демидівської районної Ради обрали 18-річну Пашу Харчук[1].

Значну роль у культурно-масовій роботі відігравали клуб, районна бібліотека. Сюди йшли всі — і молодь, і дорослі. Вчителі дістали можливість підвищувати свою кваліфікацію без відриву від виробництва у Ровенському вчительському інституті.

Комуністи, комсомольці і бідняки розгорнули підготовку до створення колгоспу. У Демидівці колгосп ім. Т. Г. Шевченка було засновано вже наприкінці 1940 року[2]. Чималу допомогу в обробітку землі колгоспам і окремим господарствам подавала МТС.

Дальші соціалістичні перетворення перервав розбійницький напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. Демидівку гітлерівські війська окупували 24 червня 1941 року. Вони разом з українськими буржуазними націоналістами чинили страшні розправи над мирними жителями. Знищувалися цілі сім'ї. Їх жертвами стали, зокрема, голова сільської Ради О. Я. Шипковський, п'ять братів Чечелюків, чотири брати Тарасюків та багато інших активістів. Тільки в одній з могил Надзвичайна комісія по викриттю актів злочинів німецько-фашистських загарбників 3 квітня 1945 року виявила останки понад 600 жертв[3].

Гітлерівські загарбники за період окупації розстріляли в Демидівці близько тисячі чоловік, спалили 120 житлових будинків, розграбували та вивезли до Німеччини різних цінностей майже на 2 млн. крб., хліба й продуктів на 15 млн. крб. Окупанти відправили до Німеччини на каторжні роботи близько 2 тис. чоловік[4].

17 березня 1944 року Демидівку визволили частини 1-го Українського фронту. В боях за неї загинуло понад сто воїнів — росіян, українців, білорусів, казахів, киргизів та представників інших народів Радянського Союзу.

Жителі Демидівки з перших днів визволення допомагали рідній Радянській владі остаточно розгромити ненависного ворога. Чоловіки призовного віку вступили до лав Червоної Армії. 148 з них відзначилися в боях за свободу й незалежність нашої Вітчизни. Груди їх прикрашають ордени й медалі Союзу РСР.

Ще неподалік гриміли бої, а жителі Демидівки й сіл району взялися заліковувати рани, завдані війною. Відновили діяльність партійні та радянські органи — Демидівська районна Рада депутатів трудящих, сільська Рада, районний комітет КП(б)У. Розгорнулася відбудова сільського господарства, підготовка до весняної сівби, боротьба з безпритульністю й бездоглядністю дітей. Дітям-сиротам і напівсиротам виділялася щомісячна грошова допомога. Велася політико-виховна робота серед трудящих. 10 квітня 1944 року почалося навчання дітей шкільного віку[5].

Вже у вересні 1944 року в Демидівці відкрилися районний клуб, бібліотека. Вживалося заходів до відновлення колгоспу, який розпочав свою діяльність в 1945 році. Колгосп міцнів, збільшувались врожаї. 1947 року, готуючись гідно зустріти 30-роковини Великої Жовтневої соціалістичної революції, колгосп зібрав зернових по 17 цнт з га, в т. ч. проса по 26 цнт з га; картоплі та овочів — по 180 цнт.

---

[1] Газ. «Червоний прапор», 22, 28 листопада 1940 р.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 42, арк. 1—2.
[3] Там же, ф. Р-506, оп. 1, спр. 15, арк. 1, 5, 8.
[4] Там же, ф. Р-204, оп. 5, спр. 17, арк. 75.
[5] Там же, ф. Р-506, оп. 1, спр. 2, арк. 2, 3.

Він достроково, 1 серпня, повністю виконав хлібоздачу державі і видав на трудодні лише авансом по 3,5 кг хліба.

На кінець четвертої п'ятирічки колгосп став багатогалузевим господарством, у зміцненні якого чималу роль відіграв його голова — один з перших орденоносців Ровенщини комуніст З. Г. Якимчук.

Багато зробили для відродження району в післявоєнний період І. В. Вальчун — учасник комуністичного підпілля 20—30-х років, К. Г. Шинкар — комісар партизанського загону ім. Б. Хмельницького, що діяв у роки Великої Вітчизняної війни на півночі області, та ряд інших.

Особливу роль у господарському, культурному й громадському житті відігравали жінки, серед них завідуюча ощадкасою А. К. Грабовська, завідуюча райвідділом охорони здоров'я Бородавка, зав. сектором обліку РК КП(б)У В. Баранова та ін. Н. Т. Євгенюк трудящі обрали депутатом обласної Ради депутатів трудящих, 9 жінок стали депутатами районної Ради депутатів трудящих, 77 жінок — депутатами сільських Рад.

Значне місце у розвитку колгоспів Демидівки і району посідала Демидівська МТС. Вона допомагала не тільки колгоспам, але й дрібним одноосібним господарствам. Держава постачала МТС трактори та іншу сільськогосподарську техніку. При МТС діяли курси механізаторів, де щороку навчалося по кілька десятків чоловік. Лише 1949 року було підготовлено 31 механізатора[1]. Колектив МТС до 30-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції виконав річний план обсягу робіт на 125 проц., зекономивши при цьому 1300 кг пального[2].

Велику допомогу подавали трудящі східних областей України. Демидівські делегації не раз виїздили до Полтавської та інших областей республіки вивчати досвід кращих колгоспів. Така своєрідна школа обміну досвідом давала хороші наслідки. На кінець п'ятирічки колгосп перевиконав свій план з усіх видів робіт. За доблесну працю понад 20 передовиків було нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу.

Першого липня 1950 року колгоспи сіл Демидівки, Дублян та Лішні об'єдналися в один, який з 1959 року дістав назву «Україна». Колгосп Демидівки та колгоспи сіл району демонстрували свої успіхи на першій районній сільськогосподарській виставці, що відкрилася 17 вересня 1950 року. Колгоспники познайомили відвідувачів з досягненнями, здобутими за роки вільного життя. Трудівники Демидівки добилися чималих успіхів не лише в сільському господарстві. Тут уже працювало на той час вісім промислових підприємств, серед них найбільші — промкомбінат, лісозавод, харчокомбінат, маслозавод. Колективи всіх підприємств достроково виконали завдання четвертої п'ятирічки.

Багато було зроблено і в галузі народної освіти, охорони здоров'я, культурно-побутовому обслуговуванні населення. Понад 2 тис. жителів ліквідували свою неписьменність і малописьменність. Всі діти шкільного віку навчались у середній школі. Розгорнула роботу бібліотека, фонд якої перевищив 9500 примірників книжок. Клуб з драматичним, хоровим, спортивним гуртками та кінозалом став одним з центрів виховання і залучення молоді до громадського життя.

Дедалі поліпшувалось медичне обслуговування населення. В селі працювали лікарня на 60 ліжок, амбулаторія, санепідстанція, зуболікарський кабінет, жіноча та дитяча консультації, аптека.

Трудівники Демидівки гідно відзначили знаменну дату в історії українського народу, свято дружби з братнім російським народом — 300-річчя возз'єднання України з Росією. Серед робітників, службовців, колгоспників, інтелігенції на честь цього свята розгорнувся патріотичний рух за дострокове виконання виробничих завдань. Соціалістичні зобов'язання всі колективи виконали достроково.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-507, оп. 1, спр. 16, арк. 16.
[2] Газ. «Радянське життя» (Демидівка), 7 листопада 1948 р.

На плантації цукрових буряків колгоспу «Україна», смт Демидівка. 1970 р.

В усіх клубах, бібліотеках, хатах-читальнях було підготовлено книжкові виставки, присвячені ювілеєві, відбувалися бібліографічні огляди творів, організовувались читацькі конференції та літературні вечори[1]. В Демидівському районному будинку культури влаштували урочистий вечір. 30 червня відбулося районне свято пісні й танцю. На багатолюдному мітингу виступив зведений районний хор у складі 675 чоловік. На свято прибуло 27 художніх самодіяльних колективів з сіл району, лунали українські й російські пісні.

Нових успіхів в усіх галузях життя досягли трудівники села в наступні п'ятирічки. У 1954 році Демидівській сільраді було підпорядковано населені пункти Дубляни й Лішню.

Наприкінці 1962 року Демидівський район розформовано, а Демидівка ввійшла до складу Млинівського району.

Невпізнанно змінилася колгоспна Демидівка. Гордістю демидівців став колгосп «Україна». Він має в довічному користуванні 3232 га землі, у т. ч. 2541 га сільськогосподарських угідь, з них 2276 га орної землі.

На великих площах вирощуються зернові й технічні культури, серед яких переважають цукрові буряки. Це багатогалузеве господарство, один з кращих колгоспів Млинівського району та області. Він має 30 тракторів, 25 комбайнів, 18 вантажних автомашин та іншу техніку. В господарстві широко використовується електроенергія, яка надходить від Добротворської ДРЕС. Електрика міцно увійшла в господарство й побут колгоспників. Хлібороби Демидівки з року в рік підвищують урожайність колгоспних полів. За останній рік восьмої п'ятирічки вони зібрали зернових по 30,4 цнт з га, картоплі — по 153 цнт, овочів — по 161 цнт, буряків — по 351 цнт. На 100 га сільськогосподарських угідь виробили по 710 цнт молока і 153 цнт м'яса.

За восьму п'ятирічку чистий прибуток колгоспу збільшився з 384,7 тис. крб. до 639,1 тис. крб. Загальні грошові доходи піднялися з 965,2 тис. крб. до 1673 тис. крб. Водночас зростають і колгоспні неподільні фонди. У 1970 році вони становили 2648 тис. крб. Фонд оплати праці зріс за п'ятиріччя більш як у два рази. Оплата людино-дня лише в грошовому обчисленні перевищила чотири карбованці.

1965 року колгосп «Україна» був представлений на ВДНГ. 1966 року господарство удостоєно перехідного Червоного прапора Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС. За успішне виконання зобов'язань, взятих на честь 50-річчя Великого Жовтня, колгосп був нагороджений пам'ятним Червоним прапором ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, Президії Верховної Ради СРСР і ВЦРПС. У 1968 році господарство нагородили дипломом першого ступеня ВДНГ. У 1970 році його удостоєно перехідного Червоного прапора Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС.

Партія і уряд нагородили також велику групу колгоспників орденами й медалями Союзу РСР, серед них доярку, делегата XXIV з'їзду КП України О. П. Кон-

[3] Газ. «Радянське життя» (Демидівка), 7 січня 1954 р.

дратюк — орденом Трудового Червоного Прапора, голову колгоспу, який очолює його правління понад десять років, Б. П. Лотоцького — орденом Леніна. Всього було нагороджено понад 30 чоловік. Крім того, до знаменної дати 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 80 передовиків колгоспного виробництва удостоєні Ленінської ювілейної медалі.

Завдяки високим прибуткам колгоспу стало можливим систематично розширювати матеріально-технічну базу, поліпшувати житлові умови його трудівників. Лише за роки восьмої п'ятирічки на фермах колгоспу споруджено понад два десятки тваринницьких приміщень, гараж на 26 автомашин. Багато зроблено для поліпшення умов праці й життя. Споруджено будинок тваринника, приміщення колгоспної їдальні, гуртожитку. Зведено сім двоповерхових житлових будинків для колгоспників. Вже майже всі колгоспники перейшли в нові оселі з усіма комунальними вигодами.

Колгосп «Україна» є колективним членом обласного відділення радянсько-болгарської дружби, підтримує тісні зв'язки з трудовим кооперативним землеробським господарством (ТКЗГ) села Мокреш Відінського округу Народної Республіки Болгарії. Хлібороби «України» діляться досвідом з болгарськими друзями, обмінюються делегаціями. У березні 1971 року доярка колгоспу «Україна» комсомолка Р. С. Березюк побувала в Болгарії, вивчала досвід роботи своїх болгарських подруг. Повернувшись додому, вона розповіла про бачене товаришам по роботі.

Крім колгоспу, в Демидівці є кілька підприємств. Серед них — відділення «Сільгосптехніки», «Міжколгоспбуд», експлуатаційна дільниця, плодоовочевий консервний та промисловий комбінати, інкубаторно-птахівнича станція, цегельний завод, пекарня, заготівельний пункт; працюють відділення Держбанку, районний державний архів та ін. За роки восьмої п'ятирічки в селищі побудовано нові корпуси плодоовочеконсервного, банно-прального комбінатів та «Сільгосптехніки». На всіх підприємствах колективи робітників і службовців до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, ставши на трудову вахту, досягли успіхів у виконанні виробничих завдань. Три бригади промислового комбінату — комсомольсько-молодіжна бригада полірувальниць (бригадир член КПРС Л. С. Василевська), пресувальників (бригадир В. А. Ніколаєв), фанерувальників (бригадир А. Я. Березюк) — достроково виконали річні завдання й були удостоєні звання бригад комуністичної праці.

Серед колективу відділення «Сільгосптехніки» 73 працівники стали ударниками комуністичної праці. Це комуністи — токар М. В. Тарасюк, слюсар Л. В. Березюк, шофер М. А. Березюк та ін. Їх імена — на районній Дошці пошани.

Почесне місце в змаганні здобув і колектив плодоовочевого консервного комбінату. Молодіжна зміна депутата селищної і районної Рад депутатів трудящих комсомолки Л. Т. Синицької завоювала звання бригади ім. XXIV з'їзду КПРС. Л. Синицьку удостоєно ювілейної медалі й грамоти обкому профспілки працівників легкої промисловості. Всього в Демидівці Ленінською ювілейною медаллю нагороджено понад 200 чоловік.

Під керівництвом партійних організацій колективи промислових підприємств, колгоспу «Україна» успішно завершили свої п'ятирічні завдання й гідно зустріли XXIV з'їзд КПРС. Окремі підприємства подвоїли і потроїли випуск продукції. Основні фонди промкомбінату зросли з 158 тис. крб. на початку п'ятирічки до 221 тис. крб. на кінець 1970 року, валова продукція подвоїлась. Плодоконсервний комбінат за п'ятиріччя випуск валової продукції потроїв.

Натхнені рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудівники Демидівки успішно виконують план дев'ятої п'ятирічки. Запорукою його дострокового виконання є підсумки за 1971 рік. Колгосп «Україна» урожай зернових збільшив на чотири центнери на гектарі, а підприємства — відділення «Сільгосптехніки», плодоовочевий консервний комбінат, промкомбінат та інші — план першого року дев'ятої п'ятирічки виконали за 10—11 місяців.

Ініціаторами виконання плану дев'ятої п'ятирічки за чотири роки стали хлібороби колгоспу «Україна». Їх почин підтримали господарства не тільки району, а й області.

Трудівники селища живуть повноцінним громадсько-політичним життям, яке скеровують комуністи. Первинних партійних організацій тут 12, в них на обліку 359 членів партії. На виробництві комуністи є прикладом у роботі, вони — зачинателі прогресивних методів праці. На всіх підприємствах та в установах діють 15 первинних комсомольських організацій, які об'єднують понад 1100 юнаків та дівчат.

Демидівська селищна Рада налічує 56 депутатів. Це — кращі виробничники. Вони приділяють постійну увагу створенню належного порядку на території селища, роботі промислових підприємств, колгоспу та установ, розвитку медичного обслуговування населення, дбають про культурно-освітні й спортивно-масові справи.

За післявоєнні роки житловий фонд селища зріс більш як у два рази і становить майже 12 тис. кв. метрів. Прокладено нові вулиці — Калініна, Комсомольську, Кооперативну. Довжина тротуарів — 4,3 км, діє водопровід. Більшість родин користується газом, має телевізори. Демидівський автовокзал відправляє автобуси у різні кінці області.

Друковане слово стало потребою кожної родини. Немає сім'ї, де б не було книжок, газет, журналів. На 1000 чоловік тут припадає 1360 примірників газет і журналів.

Добре налагоджено в селищі медичне обслуговування. Лікарня на 120 ліжок озміщена в новому приміщенні, має лікувальні кабінети й обладнана необхідною апаратурою. Про здоров'я мешканців піклуються кваліфіковані медичні працівники. Є в селищі амбулаторія, два медпункти, жіноча й дитяча консультації, аптека. Малята виховуються у двох дитячих яслах-садках.

Значних досягнень добилися трудівники Демидівки в галузі освіти й культури. Старі люди, як тяжкий сон згадують минулі часи, коли вони та їх діти не знали грамоти, лишалися поза школою. В селищі працює середня школа, яка міститься в новому типовому приміщенні, зведеному на кошти держави. У 1971/72 навчальному році в ній навчалося майже 800 учнів. Закінчили середню або неповну середню школу за роки Радянської влади близько 2400 чоловік. В школі добре поставлено виховну роботу. В 1970 році учні з Демидівки стали переможцями республіканської експедиції «В країну знань», оголошеної ЦК ЛКСМУ та Міністерством освіти УРСР. Вона присвячувалася 100-річчю з дня народження В. І. Леніна.

Вихованці Демидівської школи підтримують тісні зв'язки з школярами Відінської школи № 8 Народної Республіки Болгарії. В кімнаті інтернаціональної дружби зберігаються листи, поздоровчі адреси, книги, галстуки та інші сувеніри, надіслані болгарськими друзями.

В Демидівці діє вечірня школа. В заочній середній школі здобувають середню освіту 1200 юнаків та дівчат. Багато її випускників успішно вступили до середніх спеціальних та вищих навчальних закладів країни, стали фахівцями промисловості або сільського господарства.

Добрі умови створено піонерам для розвитку і виявлення їх здібностей. В Демидівському будинку піонерів працюють гуртки: авіамодельний, «умілі руки», випалювання по дереву, столярний та ряд інших. Юні демидівці здобувають музичну освіту в музичній школі.

Центр смт Демидівки. 1972 р.

Є в Демидівці сільське професійно-технічне училище, яке готує трактористів. Для учнів побудовані нові гуртожитки, їдальня, навчальний корпус. Тут навчається 540 чоловік.

За роки Радянської влади в селищі виріс значний загін інтелігенції, це переважно місцеві жителі. В навчальних закладах селища працюють 105 учителів з вищою та середньою спеціальною освітою. 25 чоловік з вищою та середньою спеціальною освітою трудяться в колгоспі «Україна». Серед них —заслужений зоотехнік УРСР О. П. Булка.

За польської окупації в селищі не було культосвітніх закладів. Нині в Демидівці є селищна бібліотека, бібліотеки в середній школі, професійно-технічному училищі, лікарні, на підприємствах і в колгоспі. Книжковий фонд їх перевищує 80 тис. примірників. У селищній бібліотеці систематично проводяться читацькі конференції та виставки. Зокрема, читацькі конференції і виставки присвячувались 100-річчю з дня народження В. І. Леніна та відкриттю XXIV з'їзду КПРС. Велику виховну культосвітню роботу розгорнуто в численних гуртках самодіяльності. В селищному будинку культури є десять гуртків, в яких бере участь близько 200 чоловік. Будинок культури міститься в новому приміщенні, він розрахований на 500 місць. Є в Демидівці і кінотеатр, в якому можна побачити художні, хронікальні й дитячі кінофільми.

В селищі добре організовано політичне навчання. При партійних та комсомольських організаціях працює 20 семінарів, шкіл та гуртків політичної освіти, в яких навчається понад 300 чоловік. В ідейному загартуванні комуністів, комсомольців та безпартійних активістів значну роботу провадить методична рада кабінету політичної освіти, що діє тут на громадських засадах.

Трудящі Демидівки свято шанують світлу пам'ять про тих, хто вказав їм шлях до нового життя, хто віддав своє життя за свободу й незалежність нашої країни. 1952 року в селищі споруджено пам'ятники творцеві Радянської держави В. І. Леніну та засновникові наукового комунізму К. Марксу. 1956 року встановлено пам'ятник воїнам, які полягли, визволяючи Демидівку від фашистів, а 1968 — обеліск односельцям, що загинули від рук фашистів та їх прислужників. Біля пам'ятників завжди свіжі квіти. Тут допризовники дають клятву міцно тримати зброю в руках, надійно оберігати завоювання Великого Жовтня. Юні піонери обіцяють бути завжди напоготові й свято берегти та продовжувати традиції своїх старших товаришів-комуністів.

З великим почуттям любові до своєї Радянської Батьківщини жителі Демидівки зустрічали 50-річчя утворення Союзу РСР. Колгоспники, колективи підприємств достроково виконали свої виробничі плани другого року дев'ятої п'ятирічки. Першими в змаганні йшли комуністи й комсомольці.

У травні 1972 року в Демидівці розпочався районний фестиваль самодіяльного мистецтва, присвячений знаменній даті. На сцені будинку культури, в клубах виступали художні колективи селища й сіл району. Кілька днів гастролював тут Кишинівський республіканський драматичний театр ім. А. П. Чехова з Молдавії.

Трудівники Демидівки докладають усіх зусиль, щоб достроково виконати накреслення партії на дев'яту п'ятирічку.

М. О. ГАРМАТЮК, В. О. ЛЯЩУК, Д. О. МИХАЙЛОВ

ЯРОСЛА́ВИЧІ

Ярославичі — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Тишиці, за 30 км від районного центру. До залізничної станції Луцьк — 34 км. Дворів — 258, населення — 767 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Боремець, Велика Городниця, Межиріччя, Підлісці, Яловичі.

Територія сучасного села та його околиць була заселена землеробсько-скотарськими племенами в епоху міді-бронзи, про що свідчать виявлені поблизу Межиріччя поховання доби міді, а біля Ярославичів — поселення доби бронзи та давньоруське городище.

Часом заснування Ярославичів вважається XII ст. Село було літньою резиденцією луцького удільного князя Ярослава Ізяславича[1]. Під час нападу монголо-татар на Луцьк Ярославичі були зруйновані. Після 1340 року село разом з іншими населеними пунктами краю перебувало в складі Литовського великого князівства, а з часу Люблінської унії — під владою Речі Посполитої. Литовські князі й польські королі часто передавали його то одному, то іншому феодалу. Жителі села займалися землеробством, скотарством, рибальством. Важливу роль відігравали бджільництво, збирання грибів, виготовлення місцевої продукції для своїх власних потреб та на місцеві базари. У другій половині XVI ст. Ярославичі залишалися невеличким поселенням. У 1577 році польські власті брали податок з 15 димів і 4 городників. Залежність від феодала тяжко відбивалась на становищі селян. Їхні землі оброблялися погано і невчасно, адже селяни із запізненням сіяли й збирали хліб на своїх полях, бо доводилося насамперед виконувати всі роботи в господарстві феодала. Терпіли селяни не тільки від «своїх», а й від «чужих» феодалів. Магнати, середня й дрібна шляхта, представники церковної ієрархії вели постійну боротьбу за землю й селян, нападали на село з своїми загонами. Так, у 1563 році слуги й селяни княгині Є. К. Яловицької напали на Ярославичі й пограбували селян[2].

Селяни не мирилися з класовим гнобленням. У липні 1564 року архімандрит Жидичинського монастиря скаржився на ярославицьких селян, що вони переорали межі і, як свої лани, засівають монастирські та панські землі, рубають панський ліс, а панів і економів б'ють. 31 серпня 1583 року луцький єпіскоп вдруге скаржився на селян, які напали на Жидичинський монастир[3]. У 1595 році сільська біднота взяла участь у селянсько-козацькому повстанні під проводом Северина Наливайка, який проходив селом під час походу на Луцьк. Селяни багато терпіли ще й через часті недороди, пограбування й тортури, яких вони зазнавали від феодалів. Тому класова боротьба в середині XVII ст. все загострювалася. Особливо великого розмаху набули виступи трудящих Ярославичів у серпні 1648 року під час визвольної війни українського народу проти польсько-шляхетського панування.

В червні 1649 року київський староста Адам Кисіль з жахом повідомляв з Ярославичів про повстання селян на Волині[4]. У квітні 1652 року луцький єпіскоп та інші представники духовенства скаржилися на селян, які в районі Ярославичів вбили шляхтича Я. Кониського, побили багатьох ченців і ксьондзів.

Під час визвольної війни поблизу села часто відбувалися бої між селянсько-козацькими загонами та польськими військами[5].

У другій половині XVII ст. село було розкидане на горбках вздовж річки. Над населеним пунктом височів старовинний замок, який в 1671 році був ще добре укріплений, мав ворота, башту. Визиск селян посилився. Крім установлених днів панщини, селяни відбували гужову повинність, виходили на зажинки, заорки, закоси, обкоси, пряли й здавали прядиво на панський двір, ремонтували замок, забезпечували його паливом.

У червні 1706 року, під час Північної війни, Ярославичі на деякий час зайняли шведські війська. Вони пограбували жителів села, забрали останню худобу, продовольство.

---

[1] Луцьк. (Нарис історії міста). Луцьк, 1959, стор. 6.

[2] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 1001.

[3] Архив Юго-Западной России, ч. 1, т. 1, стор. 164.

[4] Там же, ч. 3, т. 4, стор. 278, 279, 728—731.

[5] Історія селянства Української РСР, т. 1, стор. 144.

Протягом XVII і XVIII ст. Ярославичі не раз зазнавали руйнувань. Рятуючись від іноземних загарбників та розправи шляхти, жителі села тікали на Січ, ховалися по лісах, переселялися на інші місця. Чимало людей вимирало від голоду й епідемій. З 1629 по 1775 рік кількість дворів скоротилася з 103 до 86[1].

З 1795 року Ярославичі перебували в складі Дубнівського повіту Волинської губернії. Під час Вітчизняної війни 1812 року проти французьких загарбників у селі перебували військові частини 3-ї російської армії під командуванням О. П. Тормасова, полки бузьких козаків. Населення всіляко підтримувало їх у боротьбі проти французьких завойовників — давало продовольство, коней, фураж.

На початку XIX ст. Ярославичі належали Жидичинському монастирю. В середині XIX ст. село було продане з публічних торгів по частинах. У 1847 році поміщик Баньковський купив 37 чоловік і 344 десятини землі, а через десять років його син докупив ще 120 чоловік. Інвентарна реформа 1847—1848 рр. закріпила за селянами 516 десятин землі. Жили вони у надзвичайно тяжких умовах. Селянам доводилося виконувати різні натуральні повинності, відробляти панщину, яка часом тривала 5 днів на тиждень. Навіть діти мусили працювати на панів, збираючи в лісі гриби, ягоди. Якщо кріпак з якихось причин не виходив на панщину, економ бив його канчуками, прив'язував до кінського хвоста, примовляючи: «От я тобі зараз кров розігрію»[2]. Більшість селян Ярославичів не мала робочої худоби, реманенту; частина їх займалася ремісництвом.

Не поліпшила економічне становище селян і реформа 1861 року. Селянам виділили гірші землі, та й за ті доводилось сплачувати великий викуп. За 353 десятини землі селяни повинні були сплатити 18 527 крб. На нужді селян наживалися багатії, прибираючи до своїх рук їхні наділи. Серед місцевих куркулів виділявся волосний старшина Шлихта, який за час своєї служби, зловживаючи владою, нажив великі багатства.

З 1866 року Ярославичі стали центром волості. Тут була поштова станція. У 80-х роках в селі налічувалось 86 дворів, де проживало 714 чоловік. У пореформений час розорення селян посилюється, зростають злидні. Шукаючи виходу з тяжкого становища, селяни-бідняки звернулися до царя по допомогу. У відповідь на прохання цар звелів побудувати в Ярославичах церкву і пожертвував у новий храм ікону[3].

Село занепадало. Внаслідок злиднів, голоду, пожеж, хвороб його населення за 10 років зменшилось на 173 чоловіка й становило в 1896 році 541 чоловік[4].

На початку революції 1905—1907 рр. серед селян Ярославичів поширювались чутки про переділ поміщицьких земель[5]. Восени 1905 року селяни зажадали від поміщика Калмикова передати їм в орендне користування 300 десятин землі на доступних умовах. Але поміщик відхилив цю вимогу.

Революційне піднесення в країні в 1910—1914 рр. мало вплив і на жителів Ярославичів. Селянин, помічник волосного писаря А. Я. Фещук вів серед односельців революційну агітацію, виступав проти царизму й церкви. За це його заарештували і влітку 1915 року заслали до Ачинська Єнісейської губернії[6].

Не тільки злидні, а й темрява і забобони гнітили селян. Тільки 1876 року відкрили однокласну початкову школу, до якої записалося 63 учні, відвідували ж її переважно діти заможних селян. На утримання школи держава відпускала 256 крб. Цього було замало, тому сільська громада додавала ще 481 крб. на рік[7].

---

[1] A. F. Husching. Magazin für die neue Historic und Geografie, стор. 333.

[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 562, арк. 37—38.

[3] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 1004.

[4] Житомирський облдержархів, ф. 159, оп. 1, спр. 410, арк. 44—47.

[5] М. Н. Лещенко. Селянський рух на Правобережній Україні в період революції 1905—1907 рр., стор. 96.

[6] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1660, оп. 1, спр. 446, арк. 40.

[7] Памятная книжка дирекции народных училищ Волынской губернии на 1912 г., стор. 211.

Весною 1881 року в селі Чекні (нині Межиріччя) перебувала Леся Українка, куди вона приїздила разом з матір'ю й сестрою. Тут майбутня українська поетеса слухала веснянки у виконанні сільської молоді. «Леся,— згадує її сестра Ольга Кривенюк,— ... пам'ятала ті чекнянські веснянки все своє життя»[1]. В дні святкування 100-річного ювілею з дня народження Лесі Українки в Ярославичах на будинку культури встановлено меморіальну дошку.

Ще в гіршому економічному становищі опинились Ярославичі в першу світову війну. Мобілізація до армії забрала половину працездатного чоловічого населення. Доводилось виконувати й окопні роботи. В сільському господарстві основною стала жіноча праця. Коли в 1915 році наблизився фронт, селяни за безцінь почали продавати свою худобу. Збільшився потік біженців. У вересні 1915 року село захопили австро-німецькі війська. Визволили його від ворога на початку червня 1916 року частини 8-ї російської армії під час Луцького прориву Південно-Західного фронту.

Війна поглибила класові суперечності на селі. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції посилились селянські виступи. На загальних зборах селян було прийнято рішення про розподіл землі поміщика між селянами.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в селі посилився вплив більшовиків. Учитель Цицюра й селянин А. Я. Фещук, які підтримували зв'язок з луцькими більшовиками, розповідали односельцям про революційні події у Петрограді, про вождя революції В. І. Леніна, про перші декрети Радянської влади — про мир і про землю[2]. Радянську владу в Ярославичах було проголошено в січні 1918 року.

Здійснення соціалістичних перетворень у селі зірвала австро-німецька окупація в 1918 році. В березні окупанти заарештували активіста селянина-бідняка А. М. Безп'ятка й кинули до луцької тюрми, звідки він вийшов лише у грудні 1918 року. Проти інтервентів розгорталася партизанська боротьба, в якій активну участь брали й трудящі Ярославичів.

Після краху німецької окупації село захопили петлюрівські війська.

В кінці 1918 року в селі виник партизанський загін, очолений А. М. Безп'ятком, який розгорнув боротьбу проти петлюрівців.

Улітку 1919 року Ярославичі окупували польські війська. Вони перебували в селі до липня 1920 року, коли під час визвольного походу Першої Кінної на західноукраїнські землі в Ярославичах було відновлено Радянську владу. Тут був створений волревком. При ньому діяла комуністична партійна організація[3]. Селяни розгорнули боротьбу проти куркульства, дбали про забезпечення армії фуражем і продовольством. У селі швидко зібрали врожай на конфіскованих поміщицьких землях. Селяни переконувались, що Радянська влада — це їх рідна влада, яка захищає інтереси трудящих мас, дбає про їх щастя.

В серпні 1920 року війська буржуазно-поміщицької Польщі почали новий наступ. За Ризьким мирним договором Ярославичі відійшли до Польщі. Трудящим довелося пережити майже двадцятирічний період тяжкого соціального й національного гноблення. Польські власті поселили в Ярославичах 9 осадників і передали їм понад 150 га землі. Намагаючись ополячити українське населення, окупанти забороняли в установах розмовляти українською мовою, у школах навчання велося лише польською мовою, не дозволяли співати українських пісень.

Та трудящі не припиняли боротьби проти гнобителів. З лютого 1926 року в Ярославичах діяв комуністичний осередок, який підпорядковувався Підлозецькому райкому КПЗУ[4].

Уряд Пілсудського, вдаючись до масових репресій проти комуністів, намагався розгромити революційний рух. Однак комуністи продовжували боротьбу.

---

[1] Спогади про Лесю Українку. К., 1963, стор. 69.
[2] Газ. «Зоря», 15 червня 1968 р.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-649, оп. 1, спр. 1, арк. 7.
[4] За волю народну, стор. 56.

З літа 1928 року підпільну комуністичну організацію в селі очолював В. А. Оверчук[1].

На терор проти трудящих мас, який посилився в роки світової економічної кризи, комуністи Ярославичів відповіли новим піднесенням антифашистської боротьби, дальшим згуртуванням усіх прогресивних сил, викриттям реакційних дій польської буржуазно-поміщицької влади і українських буржуазних націоналістів. Під впливом агітації комуністів селяни Ярославичів на своїх зборах 10 вересня 1929 року прийняли резолюцію протесту проти закриття культурно-освітніх товариств «Просвіта» в Дубнівському, Ровенському повітах і Ковелі, які на той час використовувались комуністами. Селяни гнівно засуджували напад націоналістів на загальних зборах товариства «Просвіта» у Львові на селянсько-робітничих делегатів, викривали поліцейські репресії на західноукраїнських землях, закликали до зміцнення антифашистського фронту[2].

27 вересня 1929 року в Ярославичах відбулась конференція «Сельроб-єдності», в якій взяв участь 31 член партії і співчуваючі з сіл Ярославицької гміни. На конференції обрали районний комітет, при якому були створені жіноча й молодіжна секції[3]. В селі велася революційна пропаганда. За антиурядову пропаганду 9 червня 1930 року поліція заарештувала 7 чоловік[4].

1 травня 1932 року відбулася демонстрація трудящих Ярославицької гміни, в якій взяли участь і жителі Ярославичів. Її організаторами стали сільські члени КПЗУ. Заздалегідь перед святом було виготовлено кілька транспарантів з гаслами: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», «Хай живе комуна!», «Геть фашистський уряд!», «Хай живе Ленін!». В день свята на шляху від села Великих Риканів до села Ставрова пройшла демонстрація за участю комуністів, комсомольців, революційно настроєних селян. Демонстранти співали «Інтернаціонал», «Шалійте, шалійте, скажені кати», проголошували гасла: «Хай живе КПЗУ!», «Хай живе ленінізм!», «Хай живе комсомол!».Польська влада жорстоко розправилась з учасниками демонстрації, віддавши багатьох людей до суду[5].

У квітні 1933 року представник ЦК КПЗУ провів термінову нараду комуністів Ровенського округу, на якій був також представник з Ярославичів. На нараді відзначалася активна діяльність райкому КПЗУ у Ярославичах (створеного у 1933 році), якому підпорядковувались партійні осередки в 11 селах. Незважаючи на переслідування поліції, лави комуністів поповнювалися. Разом із співчуваючими вони розповсюджували нелегальну літературу, організовували страйки, демонстрації. Одна з листівок, яку читали в Ярославичах Першого травня 1935 року, закликала і школярів боротися за українську школу, стати на захист СРСР, викривала терор у школі[6]. Активними підпільниками того часу були брати з Ярославичів — Нечипір і Ярослав Мусійовичі Поліщуки. Революційна діяльність Поліщуків почалася в 20-і роки. Братів не раз заарештовували, кидали до в'язниці. Але ніяка сила не могла зламати їх. В середині 30-х років Ярослав Поліщук очолював Ярославицький підпільний райком КПЗУ, а брат його був редактором підпільної газети «Червона Волинь» (орган Луцького окружкому КПЗУ), перший номер якої вийшов у грудні 1934 року. У 1937 році Н. М. Поліщука було засуджено до смертної кари. Під тиском вимог трудящих мас її замінили довічним ув'язненням, а Я. М. Поліщука кинули до в'язниці на 11 років[7]. Патріоти вийшли з дрогобицької тюрми у вересневі дні 1939 року. Брати Поліщуки загинули в роки Великої Вітчизняної війни в боротьбі проти фашистів та їх пособників — українських буржуазних націоналістів.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 52, арк. 3.
[2] За волю народну, стор. 78.
[3] Газ. «Сель-Роб», 10 листопада 1929 р.
[4] Газ. «Сель-Роб», 6 липня 1930 р.
[5] За волю народну, стор. 149—150.
[6] Ровенський облдержархів, ф. 32, оп. 28, спр. 85, арк. 154.
[7] Ровенський облпартархів, ф. 4149, оп. 1, спр. 88, арк. 16, 34, 35.

На території Ярославицької гміни вели революційну роботу члени Волинського окружкому КПЗУ Х. Непомняща, Я. Солов'ян, член Ярославицького райкому КПЗУ Х. Бондарчук, учасник революційного руху А. О. Сенюк[1].

Вірними помічниками ярославицьких комуністів були комсомольці. 1934 року в Ярославичах створили комітет комсомолу на чолі з О. А. Кучеров'юк-Оверчук та райком Міжнародної організації допомоги борцям революції. До складу райкому МОДРу ввійшли Катерина Оверчук, Єфімія Лящук, Теодора Мазепа, Мотрона Мамчур, Надія Лящук[2].

Напередодні визволення Червоною Армією Західної України в 1939 році в Ярославичах налічувалось 315 дворів. З 867 га землі 392 га належали поміщикам, осадникам і церкві, решта 475 га — селянам. Переважало малоземелля. 28 селянських дворів зовсім не мали землі[3].

17 вересня 1939 року назавжди залишився світлим днем у пам'яті селян Ярославичів. Як тільки жителі села довідались про вступ на західноукраїнську землю частин Червоної Армії, вони створили загін Червоної гвардії. Організатором його став ревком на чолі з колишнім політв'язнем комуністом Я. Солов'яном[4]. Першим головою Ярославицької сільської Ради став один з активних діячів, колишній член КПЗУ С. Д. Мазепа. Органи Радянської влади здійснили передачу селянам поміщицької та церковної землі. 1940 року в селі виник один з перших в області колгосп ім. Леніна.

15 грудня 1940 року відбулися вибори до місцевих Рад депутатів трудящих. По Ярославицькому виборчому округу депутатом обласної Ради трудящих жителі села обрали начальника управління місцевої паливної промисловості Г. Л. Зубрія[5].

З перших днів Радянської влади в Ярославичах почала працювати семирічна школа. Учні були забезпечені новими підручниками, навчальним приладдям. До школи пішло майже 200 дітей, а в селах, підпорядкованих сільраді,— близько 600 учнів. Багатьом дітям шкільного віку подали безплатну допомогу одягом, взуттям, підручниками.

Незабаром почали працювати клуб, бібліотека. В клубі демонструвались кінофільми. Фонд бібліотеки поповнювався новими книжками, як централізовано, так і за рахунок дарунків від громадськості та учнів шкіл східних областей республіки.

Мирна праця трудящих Ярославичів була перервана нападом гітлерівської Німеччини на СРСР. 26 червня 1941 року гітлерівці окупували село. За час свого «господарювання» вони заподіяли Ярославичам величезної шкоди: зруйнували всі ферми колгоспу, спалили 87 господарств, школу з її майном, вбили 31 жителя, 23 чоловіка вивезли на каторжні роботи до Німеччини[6].

12 лютого 1944 року війська 1-го Українського фронту визволили Ярославичі. З перших днів визволення жителі села призовного віку пішли до Червоної Армії. На фронтах Великої Вітчизняної війни в боях проти фашистських загарбників загинуло 113 чоловік, 114 — нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу. В центрі села 1967 року на честь загиблих воїнів-земляків споруджено обеліск з викарбуваними на плиті їхніми іменами.

Коли вигнали окупантів, у Ярославичах залишалося 256 дворів[7]. Багато з них були напівзруйновані. Держава допомогла селянам: з тих господарств, які найбільш потерпіли від німецько-фашистської окупації, були зняті податки, інвалідам Великої

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 52, арк. 328.
[2] Там же, спр. 169, арк. 68—72.
[3] Там же, ф. Р-635, оп. 1, спр. 72, арк. 2—17, 24—25, 32.
[4] Заграва волі. З історії Комуністичної партії Західної України. Львів, 1970, стор. 264.
[5] Газ. «Червоний прапор», 14 листопада 1940 р.
[6] Ровенський облдержархів. ф. Р-279, оп. 1, спр. 1, арк. 6; ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 93.
[7] Там же, ф. Р-480, оп. 1, спр. 3, арк. 34.

Пам'ятник односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни, с. Ярославичі. 1970 р.

Вітчизняної війни, сім'ям загиблих і військовослужбовців надавався кредит для спорудження будинків[1].

Влітку 1944 року в Ярославичах запрацювали млин, кузня, майстерня ремонту сільськогосподарських знарядь, відкрилося поштове відділення. Сусідня Малинська МТС подавала допомогу хліборобам Ярославичів технікою. Завдяки цьому трудівники села вже в 1945 році виконали плани посіву й збору врожаю, вчасно здали державі хлібопоставки. Чималу роль в організації сільськогосподарських робіт відіграла земельна громада.

Робота земельної громади, знайомство селян з досвідом ведення народного господарства в східних областях УРСР сприяли їх переходу на кооперативне господарювання. У жовтні 1948 року більшість жителів села об' єдналась у колгосп, який назвали іменем В. І. Леніна.

Чимало було зроблено в селі і для піднесення культури трудящих. У 1944 році відкрили початкову школу, де навчалось 140 учнів, почала працювати школа ліквідації неписьменності.

В селі працювали хата-читальня, у клубі розгорнули роботу гуртки художньої самодіяльності. Відкрили фельдшерсько-акушерський пункт.

1948 року за підсумками соціалістичного змагання на честь 31-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції трудящі Ярославицької сільської Ради вийшли переможцями в районі[2], за що сільраду обком партії і облвиконком відзначили перехідним Червоним прапором.

Важливою подією в житті колгоспу й села було урочисте вручення в 1952 році хліборобам села Державного акту на вічне користування землею. Після вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС у колгоспі за рахунок внесення в грунт органічних і мінеральних добрив, раціонального використання сільськогосподарської техніки, запровадження передових методів праці підвищилася економічна ефективність сільськогосподарського виробництва.

Протягом 1955—1959 рр. колгосп Ярославичів об'єднався з колгоспами сіл Яловичів, Великої Городниці та Боремця. Рік у рік зростав і набирав сили об'єднаний колгосп «Шляхом Леніна». Основна роль у зміцненні колгоспу, піднесенні матеріального добробуту й культури трудівників села належить партійній організації, яка щороку зростає за рахунок кращих колгоспників та інтелігенції села. З 1955 по 1972 рік вона зросла з 6 до 70 членів партії. На найбільш відповідальних ділянках колгоспного виробництва, як правило, працюють комуністи.

Добре допомагають комуністам комсомольці, організація яких створена водночас з колгоспом. Вона невпинно зростає: якщо в 1948 році налічувалось 3 комсомольці, то в 1972 вже було 95, з них 83 працюють у сільськогосподарському виробництві.

Виконуючи рішення партії і уряду, трудівники села в 1960 році досягли нових виробничих показників. Урожайність зернових порівняно з 1959 роком зросла з 18,4 цнт до 26,4 цнт з га, цукрових буряків — з 289 до 355 цнт з га. За роки восьмої п'ятирічки урожайність зернових зросла ще на 2,5 цнт з га, цукрових буряків — на

[1] Газ. «Радянська правда» (Острожець), 9 грудня 1945 р.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-480, оп. 1, спр. 47, арк. 143.

142 цнт і становила 413 цнт. Подвоїлось поголів'я великої рогатої худоби. Неподільний фонд збільшився з 1566 тис. крб. до 2287 тис. крб. Трудівники села гідно відзначили 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Вони достроково виконали соціалістичні зобов'язання і план продажу державі зерна, м'яса, молока, овочів.

Ще кращих показників досягли колгоспники у першому році дев'ятої п'ятирічки. Урожай зернових з га досяг 35 цнт, картоплі було зібрано по 137 цнт, на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 551 цнт молока, по 117 цнт м'яса. Грошові надходження перевищили 2300 тис. карбованців.

Колгосп «Шляхом Леніна» — високомеханізоване господарство, має 67 тракторів, 18 зернових, 5 силосних і 14 бурякокомбайнів, 33 автомашини. В його користуванні 5175 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 4287 га орної землі. Вирощують тут зернові, цукрові буряки, овочі. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Господарство високорентабельне. В 1971 році — порівняно з попереднім — рентабельність зросла з 21 до 30,1 проц. Ярославицький колгосп у 1968 році був учасником ВДНГ.

За успіхи, досягнуті в розвитку сільськогосподарського виробництва, багато передовиків колгоспу нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу. Серед них ордена Леніна удостоєно колишнього голову колгоспу В. Ю. Кольченка, бригадира рільничої бригади М. А. Мельничука, телятницю Н. П. Матусевич, ордена Трудового Червоного Прапора — бригадира Ф. С. Данилюка, ланкову О. П. Жигалюк, доярку В. І. Теребейник, голову сільради Г. І. Булу, агронома Т. А. Верчука. 142 жителі відзначені Ленінською ювілейною медаллю. В 1967—1969 рр. рішенням загальних зборів колгоспників 10 передовиків сільськогосподарського виробництва удостоєні почесного звання ветерана колгоспної праці. Це — П. В. Бащук, І. Ф. Вальчук, Й. І. Драбек, О. П. Панько, В. І. Петраковський, А. Г. Прибиш, М. І. Схаб, Ф. І. Теребунь, Й. Т. Щотина, Я. Р. Шут.

Зростання всіх галузей колгоспного виробництва сприяло збільшенню грошових прибутків колгоспу і його членів. Завдяки цим успіхам стало можливим ще з 1967 року запровадити гарантійну щомісячну оплату праці.

Виробничі успіхи позначилися й на добробуті колгоспного села. До 50-річчя Великого Жовтня здійснено забудову села за єдиним генеральним планом. Зведено будинок культури на 450 місць з кімнатами для бібліотеки, гуртків художньої самодіяльності, двоповерховий гуртожиток, побуткомбінат, клуб в селі Яловичах. У парку, закладеному на ознаменування півстолітнього ювілею Радянської влади, урочисто відкрито пам'ятник В. І. Леніну. За допомогою держави й колгоспу жителі села звели 132 житлові будинки[1]. Старим хатам з маленькими віконцями і солом'яною стріхою настав кінець. Тепер село прикрашають світлі будинки, криті залізом або шифером. Прокладено водопровід, шосе. 165 сімей колгоспників користується балонним газом. В особистій власності хліборобів 10 автомашин, 76 мотоциклів, 13 мопедів, 213 телевізорів.

Докорінні зміни сталися і в галузі охорони здоров'я, народної освіти, культури. В Ярославичах працює середня школа, нове приміщення якої споруджено до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. В ній є фізичний, хімічний, біологічний кабінети, лекційний і спортивний зали, їдальня. Школа дала путівку в життя понад 100 учням. Частина з них лишилася працювати в рідному колгоспі, стала передовиками виробництва. 28 випускників навчаються в середніх спеціальних і вищих навчальних закладах.

Багато уваги приділяється вихованню підростаючого покоління на революційних, бойових і трудових традиціях нашого народу. Восьмого липня 1967 року на площі біля школи відбувся урочистий мітинг, де були присутні колишні члени КПЗУ, районні партійні і радянські працівники, колгоспники, учні, сільська інтелігенція. На мітингу школі було присвоєно ім'я мужніх членів КПЗУ братів По-

[1] Газ. «Червоний прапор», 9 лютого 1971 р.

ліщуків, які навчалися тут, і встановлено меморіальну дошку з іменами патріотів. Під звуки «Інтернаціоналу» ветерани підпільного комуністичного руху на західноукраїнських землях часів буржуазно-поміщицької Польщі вручили школі червоний прапор. Учні дали клятву шанувати пам'ять про революціонерів, брати приклад з життя патріотів старшого покоління.

У вільний від роботи час жителі села збираються в колгоспному будинку культури, де можна послухати цікаву лекцію, зустрітися з новаторами виробництва, послухати артистів. При будинку культури працює 12 гуртків художньої самодіяльності. Частими гостями села є артисти Ровенського обласного музично-драматичного театру ім. М. Островського, тут виступали колективи театрів Ворошиловграда, Бреста, Єревана, капела бандуристів з Полтави.

Звичним для села стали кіно, радіо, електрика, книга, газета. Кожний колгоспний двір у Ярославичах одержує по кілька примірників газет та журналів. Чимало хліборобів мають особисті бібліотеки. Фонди сільської і шкільної бібліотек налічують понад 22 тис. книжок політичної, сільськогосподарської та художньої літератури. Багато колгоспників — читачі бібліотеки. В селі збільшується кількість спеціалістів з середньою і вищою освітою. Сільська інтелігенція представлена вчителями, працівниками клубу, бібліотек, медпункту, агрономами, зоотехніками.

Значну виховну роботу в селі проводить місцева первинна організація товариства «Знання».

Вільна праця, заможне життя трудівників колгоспного села викликали до життя нові звичаї, обряди, риси нового, комуністичного. Стало традицією в парку біля пам'ятника Леніну влаштовувати урочистий прийом жовтенят у піонери; тут юні ленінці дають клятву на вірність справі великого вождя революції. З любов'ю доглядаються парк, могили бійців Радянської Армії, що загинули, визволяючи село від фашистів. Звідси після урочистого мітингу допризовники вирушають в армію. Святково проходить реєстрація новонароджених і шлюбу молодожонів, святкування Дня Перемоги, весни, посвята молоді в колгоспники. Урочисто, з пошаною проводжають односельці ветеранів праці на пенсію.

Важливу роль у житті Ярославичів відіграє сільська Рада. В її складі 39 депутатів — кращих виробничників, громадських активістів. Серед них 17 комуністів. У комісіях сільської Ради є актив, який допомагає вирішувати питання, пов'язані з життям сучасного села. Їм допомагають громадські організації — жіноча рада, групи народного контролю та інші.

Новими трудовими успіхами зустріли хлібороби села XXIV з'їзд КПРС, рішення якого відкривають перед трудящими нові величні перспективи комуністичного будівництва. За перспективним планом дев'ятої п'ятирічки у Ярославичах передбачено здійснити забудову й упорядкування села. Буде споруджено два відгодівельні комплекси на 1000 голів великої рогатої худоби, торговий комплекс, а також ремонтну майстерню, прокладено шосейну дорогу довжиною 10 км. Урожайність зернових має зрости до 40 цнт, картоплі до 180—200 цнт, цукрових буряків до 450 цнт з га. Буде вироблено на кожні 100 га сільськогосподарських угідь по 700 цнт молока і по 150 цнт м'яса.

Трудящі Ярославичів разом з усім радянським народом активно борються за виконання плану дев'ятої п'ятирічки, за дальше піднесення матеріального й культурного рівня жителів села.

В. О. ГОНЧАРОВ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД МЛИНІВСЬКОГО РАЙОНУ

БЕРЕГИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Ікви, за 5 км від районного центру, за 33 км від залізничної станції Дубно. Через село проходить шосейний шлях. Дворів — 201, населення — 626 чоловік. Сільраді підпорядковане село Перевередів.

В Берегах міститься центральна садиба колгоспу «Зоря». За господарством закріплено 1887 га землі, у т. ч. 1373 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. У 1971 році вирощено по 36,5 цнт зернових, по 511 цнт цукрових буряків та по 238 цнт картоплі з га. 47 колгоспників за трудові успіхи відзначені Ленінською ювілейною медаллю, п'ять колгоспників удостоєні орденів і медалей Союзу РСР.

Є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. На обліку в парторганізації, яка існує з 1950 року, 32 комуністи. Комсомольська, що діє з 1947 року, об'єднує 18 членів ВЛКСМ.

В історичних актах село вперше згадується в 1577 році. В роки першої російської революції в селі розповсюджувались революційні прокламації.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. 1934 року за польської окупації молодь села взяла участь у ярмарковому страйку в Млинові. Влітку 1935 року в Перевередеві відбувся аграрний страйк, організований місцевою підпільною організацією КПЗУ.

В роки Великої Вітчизняної війни на фронтах проти фашистів билося 39 жителів села, з них нагороджено 21. Захищаючи Батьківщину, загинуло 18 чоловік.

Біля будинку культури встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

БОКІ́ЙМА — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км від районного центру. Через село проходить шосейний шлях. Дворів — 419, населення — 1401 чоловік. Сільраді підпорядковане село Козирщина.

На території Бокійми міститься центральна садиба колгоспу «40-річчя Жовтня». За господарством закріплено 3218 га землі, у т. ч. 2323 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво; є 9 зарибнених ставків. У 1971 році зібрано по 41 цнт зернових з га, вироблено по 137 цнт м'яса та 655 цнт молока на 100 га угідь. З допоміжних підприємств є цегельний завод. Село на 70 проц. перебудоване, прокладена дорога з твердим покриттям. У 1970 році колгоспу вручено перехідний Червоний прапор Міністерства сільського господарства УРСР і Республіканського комітету профспілок робітників і службовців сільського господарства і заготівель. За трудові успіхи орденами й медалями Радянського Союзу нагороджено 16 колгоспників, у т. ч. комбайнер Б. Т. Мартинюк та доярка Г. П. Камінська — орденом Леніна, К. І. Леус удостоєна високого звання Героя Соціалістичної Праці та нагороджена орденом Жовтневої Революції, 108 колгоспників відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють середня школа (понад 300 учнів, 27 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією. За успіхи в розвитку художньої самодіяльності клуб відзначено грамотою республіканського оргкомітету фестивалю, присвяченого 100-річчю з дня народження В. І. Леніна.

Партійна організація налічує 44 комуністи, комсомольська — 180 членів ВЛКСМ. Парторганізація створена в 1947, комсомольська — в 1940 році.

Перша письмова згадка про село належить до 1545 року. Жителі села брали участь у боротьбі проти польської шляхти в 1648 році.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Селяни поділили між собою поміщицьку землю і майно. В 1919 році ревком сформував для боротьби з петлюрівцями партизанський загін.

За польської окупації в селах Бокіймі і Козирщині виникли підпільні комуністичні осередки. В 30-х роках створюється комсомольська організація, секретарем якої був О. Рудий. 14 квітня 1935 року вибухнув страйк робітників лісопильні у Козирщині. Ним керував підпільний райком КПЗУ. В лісі відбувалися мітинги робітників і селян. Страйк був потоплений у крові, комуніста В. Веремчука та Ф. Ковальчука поліція вбила, 7 чоловік поранила, 12 заарештувала. На фронтах Великої Вітчизняної війни билося 86 жителів села, з них нагороджено 75 чоловік. Односельцям, які загинули, захищаючи Батьківщину, споруджено обеліск. В Козирщині відкрито обеліск на місці страйку 1935 року.

БОРЕМЕ́ЛЬ— село, центр сільської Ради, розташоване за 37 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Сенкевичівка. Через село проходить автошлях, протікає річка Стир. Дворів — 374, населення — 1083 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Набережне, Новий Тік, Смиків, Шибин.

В селі розміщена центральна садиба спецгоспу «Перше травня». За господарством закріп-

Мітинг трудящих Млинівського району в с. Козирщині, присвячений відкриттю обеліска на честь загиблих страйкарів 1935 р. Фото 1940 р.

лено 3757 га землі, у т. ч. 2660 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. У господарстві споруджено спецкомплекс для виробництва свинини. Всі виробничі процеси механізовані. 1971 року тут вироблено по 208 цнт м'яса, у т. ч. 168 цнт свинини на 100 га угідь. Працює цех Демидівського плодоконсервного комбінату, є чотири майстерні побутового обслуговування. 11 колгоспників села за трудові досягнення відзначені урядовими нагородами, у т. ч. А. С. Мусійчук — орденом Жовтневої Революції, 87 працівників нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Є середня школа, в якій навчається близько 400 дітей і працюють 34 вчителі, клуб, бібліотека, амбулаторія, аптека, відділення зв'язку, телеграф, телефонна мережа, стадіон.

На обліку в парторганізації, яка існує з 1948 року, 29 комуністів, в комсомольській, що заснована 1941 року,— 150 членів ВЛКСМ.

Вперше Боремель згадується в 1366 році. У 1908 та 1914 році в селі відбулися селянські заворушення проти місцевих поміщиків.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Під час польської окупації революційну роботу вели осередки КПЗУ та КСМЗУ.

В роки Вітчизняної війни фашисти знищили 9 радянських громадян. На їх могилі споруджено обеліск. На фронтах війни проти фашистів билися 66 жителів села. Обеліском увічнено пам'ять 17 односельців, які загинули в боях з гітлерівцями. За бойові заслуги 52 жителі села нагороджено орденами і медалями СРСР.

Поблизу села виявлено залишки поселень доби бронзи та давньоруського часу.

ВЕРБЕ́НЬ — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Стиру, за 38 км від районного центру і за 22 км від залізничної станції Сенкевичівка. Дворів — 470, населення — 1532 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Товпижин.

У Вербені міститься центральна садиба колгоспу «Зоря комунізму». За господарством закріплено 4106 га землі, у т. ч. 2391 га орної. Розвинуте зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є млин, пилорама, цегельний завод, печі для випалювання вапна. 113 колгоспників відзначені урядовими нагородами, з них 107— Ленінською ювілейною медаллю.

Село має восьмирічну школу, де 14 учителів навчають 118 учнів, клуб на 300 місць, бібліотеку, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Комуністів у селі 27 (парторганізація існує з 1952 року), комсомольців —127 (організація діє з 1940 року).

Вербень вперше згадується в історичних актах 1563 року. В червні 1903 року селяни вчинили опір місцевій владі при спробі відібрати худобу і майно за недоїмки.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти окупантів билося 83 жителі села, з них 55 чоловік нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу. В боротьбі за Батьківщину полягло 28 жителів села. На їх честь встановлено обеліск.

В околицях села виявлено давньоруський курганний могильник.

ВІ́ЙНИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Ікви, за 15 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 268, населення — 864 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Баболоки.

У Війниці міститься центральна садиба колгоспу ім. Леніна. За колгоспом закріплено 2090 га землі, з них 1514 га орної. Основними галузями виробництва є рільництво зерно-технічного напряму та м'ясо-молочне тваринництво. Вирощують також овочі та хміль. 1969 року колгосп нагороджений перехідним Червоним прапором Міністерства сільського господарства СРСР та ВЦРПС. 11 колгоспників нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу, серед них колишній голова колгоспу І. В. Вальчун — орденами Леніна і Жовтневої Революції, зоотехнік З. О. Гутник — орденом Жовтневої Революції, 69 колгоспників відзначені ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа на 350 учнів, в якій працюють 14 вчителів, клуб, бібліотека, народний музей, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація, яка створена 1950 року, налічує 56 комуністів, комсомольська, що заснована 1940 року, об'єднує 140 членів ВЛКСМ.

Війниця відома з 1545 року. Радянську владу в селі проголошено в січні 1918 року.

В роки тимчасової польської окупації у Війниці підпільно працювали осередки КПЗУ та КСМЗУ. Коли в 1937 році місцеві власті заарештували членів Комуністичної партії, І. Вальчун, О. Корженівський, І. Лихочвор, брати П. та С. Краєвські втекли з в'язниці і перебралися згодом до Іспанії, де воювали в складі інтернаціональної бригади ім. Домбровського.

Під час окупації фашисти розстріляли 13 чоловік. У боях за визволення Радянської Вітчизни від окупантів брали участь 76 жителів села, з них 45 загинули на фронтах. На їх честь встановлено пам'ятник.

На околицях села виявлено залишки поселень доби бронзи та давньоруських часів.

ВЛАДИСЛА́ВІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 11 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 109, населення — 369 чоловік. Сільраді підпорядковані села Гончариха, Іванівка, Косареве, Новоселівка, Олександрівка, Улянівка.

У Владиславівці розміщена центральна садиба колгоспу ім. Жданова. Господарство обробляє 3911 га землі, у т. ч. 3050 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво та птахівництво. В 1971 році на 100 га зернових вироблено по 43,2 тис. штук яєць та по 34 цнт пташиного м'яса. В селі відкрито 2 побутові майстерні. 87 колгоспників за трудові успіхи відзначені орденами і медалями Союзу РСР, з них 83— Ленінською ювілейною медаллю.

Є початкова школа, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 28 комуністів і 83 комсомольці. Парторганізація створена 1954, комсомольська — 1940 року.

Засноване село в 60-х роках XIX століття.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

В роки окупації фашисти вбили 20 та вивезли на каторжні роботи до Німеччини 46 чоловік. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 17 жителів села, загинуло 3 жителі. За бойові подвиги нагороджено 14 чоловік.

ВОВКОВИ́Ї — село, центр сільської Ради, віддалене на 34 км від районного центру, має шосейний зв'язок з Млиновом. Дворів — 612, населення — 1943 чоловіка.

За місцевим колгоспом ім. Кузнецова закріплено 3328 га землі, у т. ч. 2337 га орної. Розвинуте зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. Діють пивоварний і цегельний заводи, 2 побутові майстерні. 96 колгоспників за трудові успіхи відзначені орденами і медалями Союзу РСР, 86 з них — Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є середня школа, в якій навчається 473 дітей і працює 41 вчитель. 386 випускників школи здобули вищу та середню спеціальну освіту. Є клуб на 250 місць, бібліотека (завідуюча бібліотекою М. М. Додик — заслужений працівник культури УРСР), лікарня на 25 ліжок, аптека, ветеринарна дільниця, будинок механізатора, відділення зв'язку, ощадна каса. Комуністів у селі 46, комсомольців — 229. Партійна організація виникла у 1948, комсомольська — у 1939 році.

Перша згадка про село датується 1545 роком. Поблизу Вовковиїв в 1651 році відбулася битва селянсько-козацького війська з шляхетськими загонами. Ще тоді в селі насипано курган на могилі полеглих в бою козаків. У першій половині XIX ст. селяни неодноразово виступали проти поміщиків, тричі кріпаки підпалювали панські будівлі.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час громадянської війни жителі села під керівництвом Дубнівського ревкому брали участь у боротьбі проти петлюрівців. Населення допомагало продовольством, фуражем частинам Першої Кінної армії, яка проходила через село з боями в 1920 році. У 1935 році тут за часів польської окупації діяли осередок КПЗУ, комсомольська та модрівська організації.

Житель села П. М. Солоневський був депутатом Народних Зборів Західної України.

В роки тимчасової окупації фашисти розстріляли 27 чоловік. На фронті воювало проти окупантів 136 чоловік, з них загинуло 64. На їх честь в центрі села споруджено обеліск.

В селі народився і провів юнацькі роки член більшовицької партії з 1913 року, військовий і державний діяч В. І. Зоф (1889—1940).

ВО́ВНИЧІ — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Ікви, за 23 км від районного центру. Має автобусне сполучення з райцентром. Дворів — 248, населення — 728 чоловік. Сільраді підпорядковані села Красне та Рудливе.

За колгоспом ім. 17 Вересня закріплено 3782 га землі, у т. ч. 2797 га орної. Колгоспники вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте також тваринництво. За восьму п'ятирічку тут збудовано понад 30 приміщень культурно-побутового та господарського призначення. 17 трудівників за виробничі успіхи нагороджені орденами і медалями, серед них орденом Леніна ланкова О. М. Шклярук, 70 колгоспників відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

В. І. Зоф — радянський військовий і державний діяч.

В селі є восьмирічна школа, в якій 14 учителів навчають 211 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

На обліку комуністів 38, комсомольців — 60 чоловік.

Партійна організація існує з 1951, комсомольська — з 1947 року.

Вперше Вовничі згадуються в документах за 1629 рік.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На території нинішньої сільради частини Першої Кінної армії у 1920 році вели бої з польськими інтервентами. За часів польської окупації з 1931 року тут діяли осередок КПЗУ, комсомольська та модрівська організації. У квітні 1936 року жителі села брали участь у страйку сільськогосподарських робітників у Козирщині.

За тимчасової німецької окупації фашисти та їх прислужники закатували 51 жителя села. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 106 жителів села, з них 38 нагороджені орденами і медалями Союзу РСР. 69 чоловік полягли, захищаючи Батьківщину.

На братській могилі воїнів, які загинули, визволяючи село, відкрито обеліск.

Поблизу Красного виявлено давньоруський курганний могильник.

ДОБРЯ́ТИН — село, центр сільської Ради, розкинулось на березі Ікви, за 9 км від районного центру, за 37 км від залізничної станції Дубно. Через село проходить автошлях. Дворів — 223, населення — 685 чоловік. Сільраді підпорядковані села Новина-Добрятинська, Остріїв, Травневе.

В Добрятині міститься центральна садиба колгоспу «Жовтневий». За господарством закріплено 3441 га землі, у т. ч. 2518 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Вісім трудівників села за трудові успіхи нагороджені орденами і медалями Союзу РСР, 67 — відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. На обліку в парторганізації, яка існує з 1950 ро-

ку, 32 комуністи, в комсомольській організації, що заснована 1940 року,— 93 члени ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село датується 1545 роком. В січні 1918 року в селі проголошено владу Рад. В 1919 році виник загін самооборони, який у вересні вів бій з польськими окупантами. За цю збройну боротьбу 22 жителів окупанти заарештували й кинули до луцької в'язниці. В 20—30 рр. в селах Острієві та Задах (тепер Травневе) діяли підпільні осередки КПЗУ.

Жителька села Л. С. Черепушко була депутатом Народних Зборів Західної України, голосувала за возз'єднання Західної України з Радянською Україною. Вона стала першим головою сільради.

В роки тимчасової окупації фашисти вивезли на примусові роботи до Німеччини 64 юнаки і дівчини. Понад 70 жителів села билися проти фашистів на фронтах війни, з них 40 нагороджені орденами і медалями. 33 чоловіка загинули в боях за незалежність Батьківщини. Їх пам'ять вшановано обеліском.

Над річкою Іквою виявлено давньоруське городище.

ДОВГОШИЇ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру, за 27 км від залізничної станції Олика. Через село проходить автошлях. Дворів — 475, населення — 1675 чоловік.

Тут розміщена центральна садиба колгоспу «Шлях до комунізму». За господарством закріплено 2063 га землі, у т. ч. 1548 га орної. Вирощують зернові, технічні і городні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. У 1971 році вирощено по 425 цнт цукрових буряків, вироблено по 121 цнт м'яса та по 787 цнт молока на 100 га угідь. В селі працює комбінат побутового обслуговування. 1967 року колгосп нагороджено перехідним Червоним прапором Ради Міністрів УРСР та Укрпрофради, а в 1970 році Ленінською ювілейною почесною грамотою ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР та Укрпрофради. 16 колгоспників відзначені орденами і медалями, серед них бригадир Ф. П. Богданець — орденом Леніна, 66 чоловік удостоєні Ленінської ювілейної медалі.

В селі є середня школа на 400 учнів, у ній працюють 30 учителів, будинок культури на 450 місць, бібліотека, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією, амбулаторія, аптека.

Комуністів у селі 43, комсомольців — 122. Партійна і комсомольська організації створені 1948 року.

Село відоме з 1433 року. На початку 1918 року в селі проголошено Радянську владу. В 1922 році населення відмовилось визнавати окупаційну польську владу, відбулася сутичка з поліцією. В 1925 році створюється осередок КПЗУ, організатором його став П. В. Чайка (вбитий польською поліцією у 1938 році). В 1932 році відбувся ярмарковий страйк в Олиці, в якому брали участь 50 чоловік з Довгошиїв. В 30-х роках тут діяв Метельно-Довгошиївський райком КПЗУ, секретарем якого був І. У. Теслюк. З початку 30-х років розгорнув роботу осередок КСМЗУ. Комуністи й комсомольці в 1936 році організували першотравневу демонстрацію з червоними прапорами. Активні учасники її були заарештовані.

За тимчасової окупації фашисти вивезли на каторжні роботи до Німеччини понад 70 чоловік. На фронтах війни проти фашистів билися 183 жителі села, з них нагороджено 60 чоловік. Загинуло 98 односельців. На їх честь встановлено обеліск Слави.

ЗОЛОЧІВКА — село, центр сільської Ради, віддалене на 40 км від районного центру і на 26 км від залізничної станції Сенкевичівка. Через село проходить автошлях. Дворів — 267, населення — 878 чоловік. Сільраді підпорядковане село Ниви-Золочівські.

В Золочівці розміщена центральна садиба колгоспу ім. Калініна. За господарством закріплено 2745 га землі, у т. ч. 2459 га орної. Вирощують зернові й технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. У 1968 та 1969 роках колгосп був учасником ВДНГ. Три колгоспники одержали урядові нагороди. У дні святкування 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 54 чоловіка відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (150 учнів), у якій працюють 12 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Парторганізація, що існує з 1952 року, об'єднує 21 комуніста, комсомольська, заснована в 1948 році, налічує 51 члена ВЛКСМ.

Вперше село згадується в 1545 році. В січні 1918 року в селі проголошено владу Рад, жителі розподілили поміщицьку землю. В роки громадянської війни до лав Першої Кінної армії вступили 15 жителів села. За польської окупації на початку 1933 року створюється комітет КПЗУ, секретарем якого був С. К. Прусак. Під керівництвом комуністів селяни брали участь у страйку в селі Козирщині. Діяли комсомольська та модрівська організації. За революційну діяльність комуністи С. К. Прусак та І. І. Охрімчук польськими властями були засуджені на 10 років ув'язнення.

За тимчасової окупації фашисти спалили 186 будинків, вивезли на каторжні роботи до Німеччини 68 чоловік, розстріляли 25 сільських активістів. 40 мешканців села нагороджені бойовими орденами й медалями Радянського Союзу, 41 чоловік загинув на фронтах війни. На вшанування їх пам'яті споруджено обеліск.

ІЛЬПИБОКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 31 км від районного центру. Дворів — 167, населення — 536 чоловік. Сільраді підпорядковане село Калинівка.

В Ільпибоках розміщено центральну садибу колгоспу «8 Березня». За господарством закріплено 1314 га землі, у т. ч. 1023 га орної. Розвинуте зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво.

Діють початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 17 комуністів і 11 комсомольців. Парторганізація існує з 1955, комсомольська — з 1941 року.

Вперше село згадується у 1629 році.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів бився 41 житель села, 13 з них нагороджено орденами й медалями. На увічнення пам'яті загиблих від ворогів споруджено обеліск.

КНЯГИ́НИНЕ — село, центр сільської Ради, лежить за 24 км від районного центру. Селом протікає річка Рача. Дворів — 219, населення — 695 чоловік. Сільраді підпорядковані села Вишневе, Охматків, Перекалі.

В Княгининому розміщена центральна садиба колгоспу «Ленінський шлях». За господарством закріплено 3711 га землі, у т. ч. 2645 га орної. Осушено близько 400 га заболочених земель. Вирощують зернові, овочеві, фруктові культури, цукрові буряки, хміль; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Відкрито 2 побутові майстерні. 21 колгоспника за трудові успіхи нагороджено орденами й медалями, серед них депутат Верховної Ради СРСР, ланкова А. Ф. Гладчук удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці та ордена Жовтневої Революції. 109 колгоспників відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Є середня школа, в якій навчається близько 300 дітей і працюють 19 учителів, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією.

Комуністів у селі 33, комсомольців — 107. Парторганізація існує з 1952, комсомольська — з 1948 року.

Вперше село згадується у 1545 році. В січні 1918 року тут проголошено владу Рад. Під час польської окупації в Княгининому був підпільний райком КПЗУ, а в Перекалях та Вишневому — осередки МОДРу й комсомолу.

В роки Великої Вітчизняної війни 78 жителів села воювали проти фашистів, з них 31 нагороджений бойовими орденами й медалями Радянського Союзу, 47 полягли в боях за Батьківщину. На братській могилі воїнів-визволителів споруджено обеліск. Пам'ять односельців, які загинули на фронтах та від рук українських буржуазних націоналістів, вшанована обеліском Слави.

КОРАБЛИ́ЩЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 21 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 186, населення — 532 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Радів.

В селі міститься центральна садиба колгоспу ім. Кірова. За господарством закріплено 1906 га землі, у т. ч. 1357 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За трудові успіхи 38 колгоспників села нагороджені орденами і медалями, з них 34 нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, а також клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, профілакторій.

В селі працюють 24 комуністи і 37 комсомольців. Партійна організація існує з 1951, комсомольська — з 1940 року.

Заступник голови Президії Верховної Ради УРСР С. А. Ковпак вручає ланковій колгоспу «Ленінський шлях» с. Княгининого А. Ф. Гладчук орден Леніна і Золоту Зірку Героя Соціалістичної Праці. 1966 р.

Село відоме з 1629 року. В січні 1918 року в Кораблищі проголошено Радянську владу. За польської окупації місцевими комуністами та комсомольцями розповсюджувалась нелегальна комуністична література, а в дні вшанування пам'яті В. І. Леніна, К. Лібкнехта та Р. Люксембург вивішувались червоні транспаранти.

Фашисти вивезли до Німеччини 74 чоловіка, вбили 5 мирних громадян. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 84 жителі села, з них загинуло 50 чоловік. Їх пам'ять вшанована обеліском Слави.

КОРИ́ТО — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Путилівки, за 17 км від районного центру. Дворів — 190, населення — 613 чоловік. Сільраді підпорядковане село Терешів.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу ім. Щорса. За господарством закріплено 1975 га землі, у т. ч. 1515 га орної. Розвинуте зернобурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. Сім колгоспників за виробничі успіхи нагороджені орденами і медалями, 54 — відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа (понад 200 учнів, 12 учителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Комуністів на обліку в парторганізації 22, комсомольців — 48 чоловік. Партійна організація виникла у 1954 році, комсомольська — існує з 1948 року.

Перша письмова згадка про село належить до 1629 року. В січні 1918 року в селі проголошено владу Рад. За польської окупації в 1936 році жителі села на масовому мітингу ухвалили резолюцію з вимогою негайного звільнення політичних в'язнів.

В роки Великої Вітчизняної війни понад 40 жителів села зі зброєю в руках захищали радянську землю від ворога, 25 з них нагороджені орденами та медалями. Фашисти вивезли на ка-

торгу до Німеччини 33 жителів села, закатували 31 чоловіка.

На увічнення пам'яті односельців, які загинули в боротьбі з фашистськими загарбниками та від рук оунівців, споруджено обеліск.

МА́ЛЕВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Стиру, за 47 км від районного центру. Селом проходить автошлях. Дворів — 178, населення — 567 чоловік. Сільраді підпорядковані села Берестечко, Більче, Пашева.

В Малевому міститься центральна садиба колгоспу ім. І. Франка. Господарство обробляє 3171 га землі, у т. ч. 2368 га орної. Напрям — зерно-буряковий, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельний завод. Вісім колгоспників за трудові успіхи удостоєні орденів і медалей, 67 — відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається близько 200 учнів, працюють 15 учителів, будинок культури, бібліотека, дільнична лікарня на 30 ліжок, аптека, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією.

Комуністів у селі 40, комсомольців — 56 чоловік. Партійна організація діє з 1953, комсомольська — з 1949 року.

Вперше Малеве згадується в 1545 році. В січні 1918 року в селі проголошено Радянську владу. За польської окупації 1928 року в селах Малевому та Більчому поліція заарештувала 8 селян, обвинувачених у створенні комуністичного осередку. В 30-х роках підпільні партійні організації виникли в селах Берестечку та Більчому, а в селі Малевому — комсомольська організація.

В селі Більчому народився український поет В. Л. Поліщук (1897—1942), який першим в українській радянській літературі створив образ В. І. Леніна (поема «Ленін»).

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билися 28 жителів села. В 1969 році воїнам Радянської Армії та односельцям, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, споруджено обеліск.

МА́ЛИН — село, центр сільської Ради, віддалене на 34 км від районного центру, на 23 км від залізничної станції Гнідава. Селом проходить автошлях. Дворів — 176, населення — 540 чоловік. Сільраді підпорядковане село Підгай.

В Малині розташована центральна садиба колгоспу «Маяк». За господарством закріплено 1642 га землі, з них 1228 га орної. Вирощують зернові, овочеві культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. У 1971 році вирощено по 40 цнт зернових з га, 358 цнт цукрових буряків, 257 цнт картоплі, вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь по 159 цнт м'яса, 583 цнт молока. 11 колгоспників за виробничі успіхи нагороджено орденами й медалями, 29 чоловік відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють у селі восьмирічна школа (близько 150 учнів, 12 учителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією.

Комуністів у селі 20, комсомольців — 48. Парторганізація існує з 1948, комсомольська — з 1952 року.

Вперше село згадується в 1545 році.

В січні 1918 року в селі проголошено владу Рад. В травні 1919 року багато трудящих села вступили до партизанських загонів і билися проти петлюрівців. За польської окупації в селі діяв Піддубецький райком КПЗУ, до складу якого входив і житель Малина М. Ф. Радзивіл. Над ним поліція вчинила звірячу розправу, в результаті чого він залишився калікою на все життя. 1929 року в селі діяла організація «Сельробу», пізніше — комітет КПЗУ та комсомольська організація.

У вересні 1939 року в Малині ще до приходу Червоної Армії створений ревком проголосив на території гміни Радянську владу.

За тимчасової окупації фашисти зігнали населення Малина і сусідніх сіл до церкви та школи, де спалили живцем понад 800 чоловік, у т. ч. 123 дітей, зруйнували 243 будинки, клуб, дві школи, ремонтні майстерні. Націоналістичні банди закатували 44 жителів села. У травні 1959 року в Малині відбувся громадянський похорон останків загиблих. На похорони з'їхалися понад 25 тис. жителів району і сусідніх сіл Волинської області. На могилі встановлено пам'ятник. Споруджено також обеліск на честь односельців, які загинули на фронтах в боротьбі проти фашистів. 35 жителів села за ратні подвиги нагороджені орденами й медалями.

МАЛІ́ ДОРОГОСТА́Ї — село, центр сільської Ради, лежить за 7 км від районного центру, за 31 км від залізничної станції Дубно. Селом проходить автошлях. Дворів — 213, населення — 686 чоловік. Сільраді підпорядковані села Брищі, Любанівка, Мантин, Маслянка, Стоморги.

За місцевим колгоспом ім. Шевченка закріплено 3491 га землі, у т. ч. 2475 га орної. Допоміжні підприємства — пилорама, столярний цех, піч для випалювання вапна, два зарибнені стави. Вісім колгоспників за трудові досягнення відзначені орденами і медалями, у т. ч. бригадир М. Я. Черепушко нагороджений орденом Жовтневої Революції, 67 колгоспників — Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа, де 17 учителів навчають 200 учнів, клуб, бібліотека, дільнична лікарня на 25 ліжок, аптека, відділення зв'язку.

Комуністів у селі 36, комсомольців 66 чоловік. Партійна організація діє з 1952, комсомольська — з 1947 року.

Відкриття пам'ятника жертвам фашизму у с. Малині. 1964 р.

Перша письмова згадка про Малі Дорогостаї належить до 1545 року. В січні 1918 року в селі проголошено владу Рад.

27 чоловік за бойові заслуги в боротьбі з фашистами нагороджені орденами й медалями, понад 40 чоловік загинули на фронтах.

В селі живе Г. А. Будько — ветеран колгоспної праці, пенсіонерка, орденоносець, учасниця ВДНГ 1955, 1960 і 1968 років, депутат Народних Зборів Західної України.

Встановлено пам'ятник В. І. Леніну. На вшанування пам'яті односельців, які загинули в роки Вітчизняної війни, споруджено обеліск.

МАЛЬО́ВАНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км від районного центру. Дворів — 149, населення — 422 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Долина.

Місцевий колгосп «Перемога» обробляє 1199 га землі, з них 992 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, хміль, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 25 колгоспників за трудові успіхи відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа (90 учнів, 10 учителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 14 комуністів і 33 комсомольці. Парторганізація існує з 1951, комсомольська — з 1949 року.

Село засноване в другій половині XVIII ст. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. На початку серпня 1920 року його жителі разом з частинами Першої Кінної армії взяли участь у бою проти військ панської Польщі.

На боротьбу проти фашистів піднялося все багатонаціональне населення Мальованого. Жителі села перебували в лавах Червоної Армії, партизанських загонів, польської дивізії ім. Костюшка, Чехословацькому корпусі.

В центрі села встановлено пам'ятник В. І. Леніну та обеліск односельцям, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

НОВОСІ́ЛКИ — село, центр сільської Ради, віддалене на 35 км від районного центру. Дворів — 207, населення — 675 чоловік. Сільраді підпорядковані села Заболотинці та Заболоття.

В Новосілках розміщена центральна садиба колгоспу «Більшовик». За господарством закріплено 2032 га землі, у т. ч. 1478 га орної. Розвинуте зерно-бурякосійне землеробство та м'ясомолочне тваринництво. В 1970 році вироблено на 100 га угідь по 121 цнт м'яса, 552 цнт молока. Вісім колгоспників за виробничі успіхи відзначені орденами й медалями, 65 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа (150 учнів, 10 учителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Комуністів у селі 21 (організація діє з 1947 року), комсомольців — 44 (організація існує з 1940 року).

Перша згадка про село належить до 1570 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За польської окупації, на початку 1925 року, виник підпільний партійний осередок. Наступного року організація була розкрита, а її члени засуджені на різні строки ув'язнення. В 1934 році населення взяло участь у загальній боротьбі селян Волині проти поміщицьких шарварків, бойкотувало сплату податків, виганяло поліцію та екзекуторів. З 1937 року в селі відновили діяльність підпільна організація КПЗУ, комсомольський та модрівський осередки.

Пам'ятник комсомолці М. Панасюк, закатованій бандитами-оунівцями, с. Новосілки. 1970 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни 112 жителів боролися проти фашистів, 48 з них нагороджені орденами й медалями, 116 загинули на фронтах та в боротьбі з націоналістичними бандами. В числі жертв була комсомолка, заступник голови сільської Ради М. С. Панасюк. За відвагу і мужність в боротьбі з ворогами її посмертно нагороджено орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня. В Новосілках їй споруджено пам'ятник. Пам'ять односельців, які загинули, захищаючи Батьківщину, вшанована обеліском.

На околиці села виявлено два давньоруські курганні могильники.

НОВОУКРАЇ́НКА (до 1963 року — Ледухівка) — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км від районного центру, за 32 км від залізничної станції Гнідава. Селом проходить автошлях. Дворів — 164, населення — 455 чоловік. Сільраді підпорядковані села Зоряне, Надчиці, Свищів.

На території Новоукраїнки міститься центральна садиба колгоспу «Прогрес». За господарством закріплено 3027 га землі, у т. ч. 2314 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є млин та пилорама.

82 колгоспники за трудові успіхи нагороджені орденами й медалями, у т. ч. ланкова Є. Р. Котуха удостоєна ордена Леніна, 78 — відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють середня школа (27 учителів навчають 272 учні), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі є 31 комуніст, 98 комсомольців. Партійна організація існує з 1950 року, комсомольська — з 1940 року.

Новоукраїнка заснована на початку XX століття.

В січні 1918 року в селі проголошено владу Рад. За польської окупації, в 30-х роках, у селах Надчиці та Свищеві діяли підпільні осередки КПЗУ та КСМЗУ. В першотравневій демонстрації 1935 року взяло участь близько 300 жителів навколишніх сіл. Поліція провела масові арешти. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 14 жителів села, вони нагороджені орденами і медалями. За тимчасової німецької окупації фашисти майже повністю зруйнували село Свищів, населення якого допомагало загонам партизанського з'єднання С. А. Ковпака.

ОСТРОЖЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради (до 1959 року — районний центр), лежить на березі річки Тишиці, за 26 км від районного центру. Селом проходить автошлях. Дворів — 837, населення — 2594 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Залав'я, Зборів та Радянське.

В Острожці розміщена центральна садиба колгоспу «Заповіт Ілліча». В його користуванні 4812 га землі, з них 3650 га орної. Основними галузями є рільництво (зернове й бурякосійне) та м'ясо-молочне тваринництво. Працюють ремонтна майстерня, дві пилорами та три млини. Колгосп — мільйонер. За восьму п'ятирічку в селі споруджено близько 30 культурно-побутових та господарських приміщень, прокладено каналізацію, водопровід, тепломагістраль, 6 км шосейної дороги. В селі діють два цегельні заводи, мебельний цех, хлібопекарня, відділення «Сільгосптехніки», павільйон побутового обслуговування, плодоовочевий консервний завод, який був учасником ВДНГ в 1963, 1964, 1967 роках. Завод удостоєний диплому на честь 50-річчя Радянської влади. За трудові успіхи 27 колгоспників відзначені орденами й медалями, у т. ч. орденом Жовтневої Революції П. Ю. Комар, 8 чоловік — орденом Трудового Червоного Прапора; 114 — нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють середня школа (582 учні, 50 учителів), будинок культури, бібліотека, районна лікарня на 200 ліжок, тубдиспансер на 100 ліжок, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією.

В селі налічується 166 комуністів і 225 комсомольців. Партійна та комсомольська організації створені в 1940 році.

Острожець вперше згадується в документах 1528 року. Під час визвольної війни українського народу в 1648 році повстале населення розгромило маєток феодала.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Загін місцевих селян в 1919 році виступив проти польських інтервентів, а з приходом Першої Кінної армії влився до її частин. За окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею тут в 30-х роках виник осередок КПЗУ. В кінці 1937 року польський суд засудив 39 підпільників на різні строки ув'язнення.

Ще до приходу Червоної Армії у вересні 1939 року колишні члени КПЗУ обрали ревком на чолі з І. Г. Левчуком, який проголосив на території гміни Радянську владу.

В роки німецької окупації фашисти та їх найманці спалили в Острожці всі державні установи, 40 житлових будинків, убили 530 радянських громадян, 24 чоловіка вивезли на каторжні роботи.

В лавах Червоної Армії на фронтах Великої Вітчизняної війни перебувало 153 жителі села. З них нагороджено орденами і медалями 90 чоловік. Воїнам, які загинули під час визволення села, споруджено пам'ятник.

Поблизу села виявлено курганний могильник доби бронзи та давньоруське городище.

ПЕ́ВЖА — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Путилівки, за 40 км від районного центру. Дворів — 137, населення — 514 чоловік. Сільраді підпорядковане село Бакорин.

За місцевим колгоспом ім. Ватутіна закріплено 1739 га землі, з них 1233 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є млин та пилорама. Сім трудівників полів нагороджені орденами та медалями, 45 — відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі працюють восьмирічна школа, в якій 10 учителів навчають 150 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Комуністів у селі 19, комсомольців — 25. Партійна організація існує з 1955, комсомольська — з 1940 року.

Перша письмова згадка про Певжу датується 1545 роком.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В 30-х роках, за польської окупації, виникла підпільна організація КПЗУ. В роки німецької окупації від рук фашистів та їх прислужників загинуло 15 чоловік, 25 чоловік молоді вивезли на примусові роботи до Німеччини. На фронтах проти фашистів бився 51 житель села, з них нагороджено 21 чоловіка, а 30 жителів загинули на фронтах війни. На увічнення пам'яті загиблих встановлено обеліск.

ПЕРЕМИ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км від районного центру. Дворів — 125, населення — 372 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Лукарівка, Мошків.

В Перемилівці розміщена центральна садиба колгоспу ім. Енгельса. Господарство обробляє 2703 га землі, у т. ч. 1926 га орної. Розвинуте зерно-бурякосійне рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. 51 колгоспник за трудові успіхи нагороджений орденами й медалями, з них 47 — відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа (близько 200 учнів, 12 учителів), клуб, бібліотека, амбулаторія, аптека, відділення зв'язку.

В селі налічується 42 комуністи і 28 комсомольців. Партійна організація існує з 1955, комсомольська — з 1946 року.

Село відоме з XV ст. Навесні 1649 року селяни Перемилівки та Мошкова разом з селянсько-козацькими загонами громили панські маєтки.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 45 жителів села. Односельцям, які загинули в боротьбі проти ворогів, споруджено пам'ятник-обеліск.

ПІДБРУ́СИНЬ — село, центр сільської Ради, віддалене на 41 км від районного центру. Селом проходить автошлях. Дворів — 230, населення — 723 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Буди, Осталець, Яблунівка.

У Підбрусині розташована бригада колгоспу «Ленінська «Искра». Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є чотири печі для випалювання вапна. Працює кравецька майстерня.

Є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В партійній організації, яка існує з 1957 року, на обліку 34 комуністи, комсомольська, що заснована в 1953 році, об'єднує 17 членів ВЛКСМ.

В січні 1918 року тут проголошено Радянську владу.

В роки Вітчизняної війни загинуло 39 жителів села. На вшанування їх пам'яті в селах Підбрусині та Яблунівці встановлено обеліски.

ПІДГА́ЙЦІ — село, центр сільської Ради, лежить за 9 км від районного центру, за 20 км від залізничної станції Дубно. Поблизу села протікає річка Іква, проходить автошлях. Дворів — 198, населення — 649 чоловік. Сільраді підпорядковані села Коблин, Озліїв та Ужинець.

На території Підгайців міститься центральна садиба колгоспу «Правда». За господарством закріплено 3924 га землі, у т. ч. 2698 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки. З 1970 року колгосп спеціалізується на виробництві яловичини. 15 колгоспників за виробничі успіхи нагороджені орденами і медалями, у т. ч. вівчар Л. Т. Шевчук — орденом Леніна, агроном В. Я. Михащук — орденом Жовтневої Революції. 59 чоловік відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа, в якій 14 учителів навчають 135 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі працюють 33 комуністи і 41 комсомолець. Парторганізація створена 1956, комсомольська — 1940 року.

Перша письмова згадка про село датується 1570 роком. В січні 1918 року в селі проголошено Радянську владу. В селі Ужинці 1920 року стояв штаб Першої Кінної армії, зупинявся С. М. Будьонний. Тоді багато жителів села влилося до лав кіннотників.

За німецької окупації фашисти та українські буржуазні націоналісти вбили секретаря комсомольської організації Петра Ващука, голову сільради Івана Ільчука, сім'ю Харитини Семенюк, спалили багато будинків. Близько 60 дворів разом з жителями були знищені у вогні.

В Підгайцях встановлено пам'ятник В. І. Леніну. На честь 16 односельців, загиблих в боротьбі з німецькими загарбниками та від рук оунівських бандитів, споруджено обеліск.

Поблизу Коблина виявлено залишки стоянки кам'яного віку.

ПІТУШКІ́В — село, центр сільської Ради, віддалене на 49 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 232, населення — 824 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Річище й Тушебин.

В селі міститься центральна садиба колгоспу «Дружба». За господарством закріплено 2384 га землі, у т. ч. 1728 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 75 колгоспників за виробничі успіхи удостоєні орденів і медалей, у т. ч. ланкова М. С. Пархомей та агроном К. С. Мельничук — ордена Леніна, 65 чоловік відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

У восьмирічній школі 12 учителів навчають близько 200 учнів. Є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. В селі працюють 24 комуністи і 50 комсомольців. Партійна організація існує з 1955, комсомольська — з 1949 року.

Перша документальна згадка про село датується 1577 роком. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Влітку 1920 року через село проходили частини Першої Кінної армії, яким жителі допомагали транспортом, продуктами харчування та фуражем.

За тимчасової окупації фашисти зруйнували 17 будинків, вивезли на примусові роботи до Німеччини 35 чоловік. В боротьбі за владу Рад на фронті та від рук оунівців загинуло 40 жителів села. На їх честь споруджено обеліск.

На території села Тушебина виявлено поселення II тис. до н. ери.

ПО́СНИКІВ — село, центр сільської Ради, лежить на березі Путилівки, за 45 км від районного центру і за 32 км від залізничної станції Олика. За селом проходить автошлях. Дворів — 268, населення — 894 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Богушівка.

В Посникові розміщена центральна садиба колгоспу ім. Пархоменка. За ним закріплено 1969 га землі, з них 1601 га орної. Розвинуте зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. 43 хлібороби нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа, в якій 15 вчителів навчають 165 учнів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Комуністів у селі налічується 21, комсомольців — 65. Партійна організація створена 1954, комсомольська — 1940 року.

Вперше село згадується в письмових джерелах 1577 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. У 1924 році, за польської окупації, тут виникла підпільна організація КПЗУ на чолі з Г. К. Ковальчуком, який згодом був секретарем Волинського окружкому КПЗУ. Пі-

зніше польський буржуазний суд засудив його до 6 років тюремного ув'язнення.

В перші дні Великої Вітчизняної війни фашисти спалили майже все село, вивезли 16 чоловік на каторжні роботи до Німеччини. Оунівці вбили депутата Народних Зборів Західної України М. Т. Черняка. На фронтах проти фашистів билося 35 жителів села, з них нагороджено 28 чоловік. В селі споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули, визволяючи село, та обеліск односельцям, полеглим на фронтах війни і від рук українських буржуазних націоналістів.

На околиці села виявлено давньоруське городище.

ПУГАЧІ́ВКА — село, центр сільської Ради, лежить за 7 км від районного центру. Дворів — 458, населення — 1419 чоловік. Сільраді підпорядковані села Московщина і Новини.

В Пугачівці міститься центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва. За ним закріплено 4577 га землі, у т. ч. 3474 га орної. Вирощують зернові культури та цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, птахівництво. Є цегельний завод. 102 колгоспники нагороджені орденами і медалями, серед них бригадир Л. Л. Вишня — орденом Леніна, 87 — відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

В Пугачівці є восьмирічна школа, в якій працюють 18 учителів і навчаються 188 учнів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією. За успіхи в розвитку художньої самодіяльності колгосп відзначений грамотою республіканського оргкомітету фестивалю, присвяченого 100-річчю з дня народження В. І. Леніна.

Працюють у селі 35 комуністів і 98 комсомольців. Партійна організація існує з 1948, комсомольська — з 1940 року.

Пугачівка вперше згадується в описі Луцького замку за 1545 рік. Жителі села під керівництвом місцевих ватажків В. Лісовця та В. Мазура у 1648 році брали участь в поході загонів Максима Кривоноса на Дубно.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В роки німецької окупації від рук фашистів та націоналістів загинули сільські активісти Т. У. Пасічник, М. М. Балас, Н. З. Кондратюк та ін. 69 чоловік відправлено на каторжні роботи до Німеччини. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 95 жителів села.

В центрі Пугачівки встановлено пам'ятник В. І. Леніну та обеліск односельцям, які загинули в боротьбі з фашистами та оунівцями.

Після визволення у 1944 році в селі Новинах тимчасово перебували всі районні організації та установи. Тут відкрито народний краєзнавчий музей.

РОГІ́ЗНЕ — село, центр сільської Ради, віддалене на 32 км від районного центру. Селом проходить автошлях. Дворів — 312, населення — 1070 чоловік. Сільраді підпорядковане село Глибока Долина.

Колгосп ім. Горького обробляє 1629 га землі, у т. ч. 1230 га орної. Тут розвинуте зерно-бурякосійне землеробство та м'ясо-молочне тваринництво. В 1971 році вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь 138 цнт м'яса, 671 цнт молока, вирощено по 32,8 цнт зернових, 415 цнт цукрових буряків, 192 цнт картоплі. 57 колгоспників за виробничі досягнення нагороджені орденами і медалями, у т. ч. бригадир Г. А. Ваницька — орденом Леніна, 49 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю.

Є в селі початкова школа, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Парторганізація, що існує з 1948 року, налічує 20 комуністів, комсомольська, створена 1940 року, об'єднує 44 члени ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про Рогізне належить до 1545 року. В 1904 році сталося селянське заворушення проти поміщика. В травні 1913 року селяни самовільно рубали поміщицький ліс.

В січні 1918 року в селі проголошено владу Рад. У 30-х роках місцева підпільна організація КПЗУ вела тут революційну роботу.

Під час Великої Вітчизняної війни через село проходили загони з'єднання С. А. Ковпака, яким населення допомагало продовольством. 69 жителів села билися проти фашистів на фронтах війни. Пам'ять односельців, які загинули на фронтах та від оунівських бандитів, увічнена обеліском.

РУ́ДКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 28 км від районного центру. Дворів — 217, населення — 690 чоловік.

За місцевим колгоспом «Червоний промінь» закріплено 1850 га землі, з них 1475 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 43 колгоспники відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа, в якій 15 учителів навчають 170 учнів. Діють клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі працюють 19 комуністів і 59 комсомольців. Парторганізація діє з 1952, комсомольська — створена 1940 року.

Найдавніша письмова згадка про село належить до 1545 року. В 80-х роках XIX ст. відкрито школу грамоти. В 1906 і 1908 роках селяни виступали проти поміщика, випасали худобу на його землях. Їх виступом керували О. І. Ковальчук та С. П. Драневський, яких після придушення заворушення власті засудили.

Восени 1917 року селяни поділили поміщицький хліб, худобу, інвентар. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В 1920 році на території теперішньої сільради відбувалися бої частин Першої Кінної армії з польськими окупантами. Населення села допомагало червоним кіннотникам фуражем, продовольством, транспортом. За польської окупації тут діяла підпільна організація КПЗУ.

За тимчасової окупації фашисти вбили 15 та вивезли до Німеччини на каторгу понад 50 чоловік. В боротьбі проти фашистів та оунівців загинуло 40 жителів села. На вшанування їх пам'яті біля школи встановлено обеліск.

В околицях Рудки виявлено поселення і майстерню крем'яних виробів доби міді-бронзи.

СМОРДВА́ — село, центр сільської Ради, лежить за 11 км від районного центру. Дворів — 433, населення — 1659 чоловік. Сільраді підпорядковане село Клин.

У Смордві розміщена центральна садиба колгоспу «Світанок». Господарство обробляє 3094 га землі, у т. ч. 2264 орної. Розвинуте зерно-бурякосійне рільництво, хмелярство, м'ясо-молочне тваринництво. Колгосп має водоймище площею 15 га. Понад сто колгоспників нагороджені орденами й медалями, у т. ч. свинарка Н. Г. Чулиба — орденом Жовтневої Революції, 93 — відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Діти навчаються у середній школі (понад 300 учнів, 30 учителів), є будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі працюють 39 комуністів і 140 комсомольців. Партійна організація існує з 1947, комсомольська — з 1946 року.

Перша письмова згадка про село належить до 1545 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За польської окупації в 1929 році в панському маєтку відбувся страйк сільськогосподарських робітників. 1930 року на мітингу жителі вимагали землі без викупу, шкіл рідною мовою, звільнення політв'язнів. Мітинг закінчився співом революційних пісень, маніфестацією. 1930 року створено підпільну організацію КПЗУ на чолі з Ф. П. Мельничуком, а в 1931 — комсомольську. 1935 року комуністи й комсомольці та співчуваючі взяли участь у страйку в Козирщині, а 1937 року провели маївку. Польські власті заарештували 43 підпільники і засудили на різні строки ув'язнення.

За тимчасової окупації фашисти вивезли на каторжні роботи 150 чоловік молоді, вбили 44 жителі. За бойові заслуги у Великій Вітчизняній війні 52 жителі села нагороджені орденами й медалями, 62 чоловіка загинули на фронті. На околиці Смордви на увічнення пам'яті воїнів, які визволяли село, та односельців, полеглих у боях за Батьківщину, встановлено обеліск.

На території села є архітектурні пам'ятки — кам'яна церква, споруджена в 1787 році, та палац в стилі ренесанс.

СТА́ВРІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Стиру, за 21 км від районного центру і за 28 км від залізничної станції Гнідава. Дворів — 140, населення — 441 чоловік. Сільраді підпорядковані села Велике, Загатинці, Підлозці, Топілля.

В Ставрові міститься бригада колгоспу «Комуніст». Вона має зерно-буряковий напрям з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Понад 70 колгоспників відзначені орденами і медалями, у т. ч. ланковий М. Х. Обломський — орденом Леніна, 64 — удостоєні Ленінської ювілейної медалі.

У восьмирічній школі 10 учителів навчають понад 100 учнів, є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі працюють 31 комуніст і 30 комсомольців. Партійна організація існує з 1954, комсомольська — з 1948 року.

Вперше село згадується в актах 1545 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Восени 1920 року село окупувала буржуазно-поміщицька Польща. 1926 року в Ставрові діяв осередок КПЗУ. 1932 року тут відбулася велика першотравнева демонстрація. У 30-х роках під керівництвом Ставрівського комітету КПЗУ працювали комсомольська та модрівська організації. 1937 року в селі було створено райком КПЗУ.

За тимчасової окупації фашисти пограбували колгосп, населення, вбили 15 жителів, вивезли на німецьку каторгу 20 чоловік молоді. На фронті загинув 31 чоловік.

В Ставрові народився А. О. Сенюк — учасник революційного руху 30-х років, засуджений буржуазним судом до 8 років ув'язнення (нині пенсіонер).

За селом Великим виявлено курганний могильник часів Київської Русі.

ТОРГО́ВИЦЯ — село, центр сільської Ради, лежить при впадінні Ікви в Стир, за 18 км від районного центру. Зв'язане автошляхами з Млиновим, Острожцем, Демидівкою. Дворів — 128, населення — 417 чоловік. Сільраді підпорядковані села Заваллля, Лихачівка, Нове.

За місцевим колгоспом ім. Суворова закріплено 2229 га землі, у т. ч. 1520 га орної. Напрям господарства — зерно-буряковий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. 47 колгоспників нагороджені орденами і медалями Союзу РСР, у т. ч. свинарка С. І. Цихоцька — орденом Леніна, 43 — Ленінською ювілейною медаллю.

В селі працюють середня школа (189 учнів, 21 учитель), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку з автоматичною телефонною станцією.

Комуністів у селі 32 (організація існує з 1951), комсомольців — 98 (організація діє з 1940 року).

Перша письмова згадка про Торговицю належить до 1446 року. Під час визвольної війни у 1648 році козаки та місцеві селяни розгромили навколишні маєтки феодалів.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. З 1926 року, за польської окупації, в Лихачівці вів підпільну роботу осередок КПЗУ. 1929 року в Торговиці відбувся масовий мітинг селян, на якому присутні вимагали поділу поміщицької землі. В сутичці з поліцією було поранено кілька чоловік. Висловлюючи своє обурення діями поліції, селяни провели демонстрацію проти буржуазно-поміщицького уряду. З 1934 року в селі діяв комітет КПЗУ.

Німецькі фашисти разом з бандами націоналістичних найманців вбили понад 40 жителів села. На фронті загинуло 45 жителів села. На честь односельців, які загинули на фронтах війни та від рук українських буржуазних націоналістів, споруджено обеліски.

На околиці Торговиці знайдено житло та скарб X—XII ст., що складався з срібних жіночих прикрас та двох грошових гривень новгородського типу.

УЇ́ЗДЦІ — село, сентр сільської Ради, віддалене на 36 км від районного центру. Зв'язане шосейним шляхом з Млиновом, Ровно і Луцьком. Дво-

рів — 210, населення — 642 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Борбин та Ставище.

Місцевий колгосп ім. Дзержинського обробляє 2567 га землі, у т. ч. 1947 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. В 1953 році буряківник М. М. Герба нагороджена орденом Леніна. 48 колгоспників відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (близько 150 учнів, 13 учителів), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В парторганізації, що існує з 1953 року, на обліку 25 комуністів, комсомольська організація заснована 1940 року, об'єднує 77 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село належить до 1545 року. Влітку 1648 року жителі села разом з козаками громили маєтки феодалів. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. 1922 року жителі сіл Уїздців та Борбина в складі партизанських загонів боролися проти польських окупантів.

Фашистські окупанти спалили частину жителів Уїздців і Малина в Малинській церкві. Понад 60 чоловік вивезли на каторжні роботи до Німеччини. На фронті та від рук оунівців загинуло 83 жителі села. На увічнення їх пам'яті в селі споруджено обеліск.

ХОРУПА́НЬ — село, центр сільської Ради, лежить за 7 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Дубно. Територією сільради протікає річка Іква. Дворів — 360, населення — 1200 чоловік. Сільраді підпорядковані села Аршичин, Головчиці, М'ятин.

В Хорупані розміщена центральна садиба колгоспу «Вітчизна». За ним закріплено 5411 га землі, у т. ч. 3374 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З 1970 року господарство спеціалізується на виробництві яловичини. За трудові успіхи 136 колгоспників нагороджені орденами і медалями, з них телятниця Л. А. Андрієнко — орденом Леніна, 121 чоловіка — Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа (200 учнів, 16 учителів), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Комуністів у селі 31, комсомольців — 70. Парторганізація існує з 1952, комсомольська — 1939 року.

Перша письмова згадка про село належить до 1566 року. В роки першої світової війни тут разом з групою чехів на бік російських військ перейшов відомий письменник Ярослав Гашек.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

1934 року, за польської окупації, в селі створено осередок КПЗУ та комсомольську організацію, розповсюджувалася нелегальна комуністична література, вшановувалася пам'ять В. І. Леніна, К. Лібкнехта та Р. Люксембург.

За тимчасової окупації фашисти зруйнували колгосп, спалили 30 будинків, вивезли 35 юнаків та дівчат на примусові роботи до Німеччини. 36 жителів села нагороджені орденами й медалями за бойові заслуги в роки Великої Вітчизняної війни, 57 чоловік загинуло на фронті. Їх пам'ять вшанована обеліском.

Поблизу села Аршичина виявлено залишки поселення доби бронзи і селища часів Київської Русі.

ХРІ́ННИКИ — село, центр сільської Ради, розкинулось на березі Стиру, за 32 км від районного центру і за 25 км від залізничної станції Сенкевичівка. Зв'язане шосейним шляхом з обласним центром. Дворів — 225, населення — 733 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Вичавки, Лисин, Лопавше.

В Хрінниках розміщена центральна садиба колгоспу «Червоний партизан». За ним закріплено 3800 га землі, у т. ч. 2607 га орної. Виробничий напрям — зерно-бурякове рільництво, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Осушено й освоєно 398 га заболочених земель.

1960 року в селі споруджено міжрайонну гідроелектростанцію, створено водосховище. За виробничі успіхи 71 колгоспник відзначений орденами і медалями Союзу РСР, з них ланкова Г. У. Ковальчук — орденом Жовтневої Революції. Вона була делегатом XXIV з'їзду КП України.

Працюють восьмирічна школа (близько 200 учнів, 14 учителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі 22 комуністи і 72 комсомольці. Парторганізація заснована 1954, комсомольська — 1940 року.

Перша згадка про село датується 1545 роком.

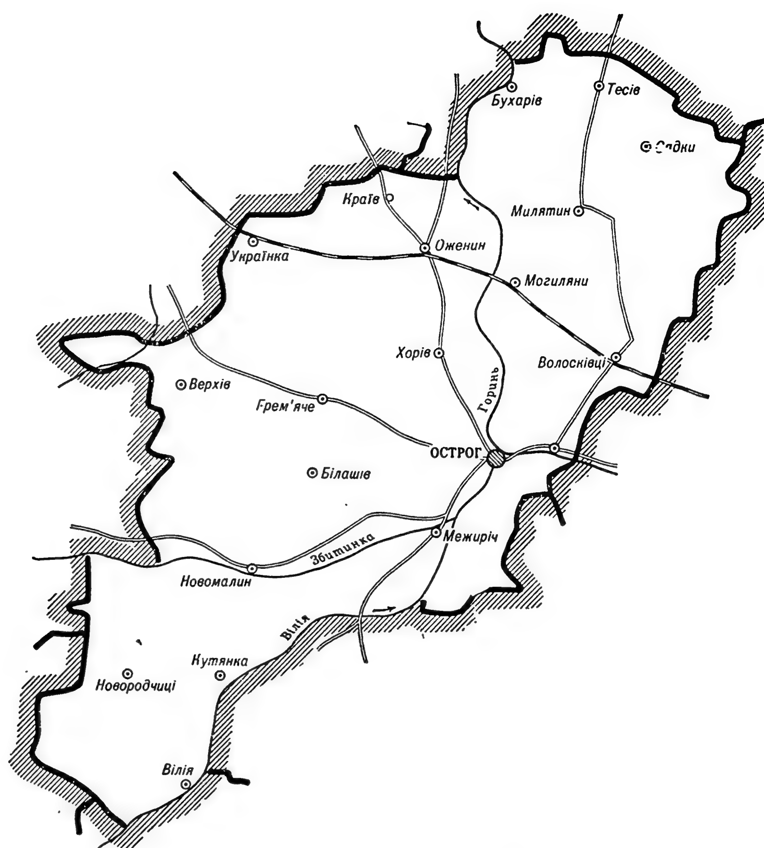
Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

1933 року в селі виникли групи співчуваючих КПЗУ, а з 1935 року — місцевий комітет КПЗУ та комсомольська організація.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів бився 41 житель села. Односельцям, які загинули в боротьбі з гітлерівцями та від рук українських буржуазних націоналістів, споруджено обеліск.

У Вичавках виявлено залишки поселення доби бронзи та курганний могильник давньоруських часів.

ОСТРОЗЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 704 кв. км. Населення — 49,1 тис. чоловік, у т. ч. сільського — 38,3 тис. (78,3 проц.). Середня густота населення — 71 чоловік на 1 кв. км. Міській, 18 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковані 63 населені пункти району. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах працюють 83 первинні партійні, 93 комсомольські і 122 профспілкові організації. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За 22 колгоспами закріплено 43 941 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 32 763 га орної землі. Осушено 8484 га заболочених земель. В районі є 10 промислових підприємств, 5 будівельних організацій. Населення обслуговують 49 медичних закладів. У 46 загальноосвітніх школах, у т. ч. 9 середніх, 20 восьмирічних, 17 початкових навчається 8200 учнів, працює 763 вчителі. Крім того, є музична школа, професійно-технічне училище. Культурно-освітню роботу ведуть 6 будинків культури, 38 клубів, 44 бібліотеки. Діють 38 кіноустановок. У районі 12 пам'ятників В. І. Леніну, 29 пам'ятників й обелісків Слави воїнам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни та в боротьбі проти банд українських буржуазних націоналістів.

ОСТРÓГ

Острог — місто районного підпорядкування, розташоване вздовж мальовничих берегів річки Вілії (притоки Горині), на межі Малого Полісся і лісостепової смуги, за 14 км від станції Острог, за 46 км від Ровно. Населення — 10,8 тис. чоловік.

Острог багатий на історико-археологічні пам'ятки, які свідчать, що на його території люди жили з давніх-давен. На околиці міста виявлено два поховання доби ранньої бронзи[1], знайдено скарб римських монет I—II ст. н. е. На Замковій горі збереглося городище XI ст.— залишки давньоруського міста Острога, вперше

[1] І. К. Свєшніков. Підсумки досліджень культур бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля. Львів, 1958, стор. 13.

згаданого в Іпатіївському літопису під 1100 роком, коли його передали князю Давиду Ігоревичу[1].

Існує припущення, що назва міста походить від місця розташування — місто знаходиться на високому березі річки Вілії, де пагорби утворюють гострий ріг,— звідси місцева народна назва «Остріг». Ймовірно, що назва міста походить від слова «острог», яке у слов'ян означало укріплення, місце, огороджене частоколом.

У другій половині XII ст. Острог входив до Володимиро-Волинського, з 1199 року — до Галицько-Волинського князівства. Пізніше назва Острог зникає з історичної хроніки.

Згадки про Острог з'являються знову в XIV ст. У другій половині століття Острог загарбало Литовське князівство. 1341 року князь Данило Острозький — перший з відомих Острозьких, і перемишльський староста Дмитро Детько під час боротьби проти польського короля Казимира III Великого завдали його військам поразки в Галичині. Син Данила — Федір Острозький, староста луцький, збільшував свої володіння. 1386 року литовський князь і король польський Владислав II Ягайло підтвердив право Федора на Острог і дав йому міста Корець, Заслав з багатьма селами, а Вітовт у 1396 році ще більше збільшив його володіння.

У 1410 році Ф. Острозький очолював загін, який взяв участь у битві під Грюнвальдом проти Тевтонського ордену. З 1422 року його загони протягом восьми років (з перервами) билися на боці гуситів проти німецьких лицарів і папської курії.

Після Люблінської унії місто ввійшло до складу шляхетської Польщі.

В XV—XVI ст. Острог лежав на зручних торгових шляхах із Львова, Молдавії, Балкан, Польщі, Литви, Білорусії, Росії. Тому в місті розвивалася торгівля. Князі Острозькі мали привілей на проведення ярмарків і торгів, які відбувалися в місті тричі на рік. Купці з Волині торгували тут худобою; з Коломиї й Дрогобича— сіллю і воском, з Криму і Туреччини — тканинами і прянощами. У торгівлі зі Сходом активну участь брали греки, які жили на одній з вулиць міста. Місто було одним із найважливіших військових укріплень на Волині в боротьбі проти татарських і турецьких завойовників. У 1578 році татари під час чергової спроби здобути замок, зазнали поразки.

У другій половині XVI ст. Острог був одним із значних міст України. В 1577 році в ньому працювало 138 ремісників[2]. Кількість їх поступово зростала (у 1635 році досягла 552 чоловіка). Ремісники об'єднувалися в цехи — ковальський, різницький, теслярський, кравецький, кушнірський, римарський, гончарський, золотарський та ін. Жителі міста займались також землеробством. 1620 року в місті налічувалось 6 тис. жителів, у 1629 році 1655 димів (господарств) сплачували князю податки[3]. Населення міста складалось із різних соціальних верств. Верхівку становили бояри, духівництво, купецтво. Вони жили в Старому місті. Міщани, ремісники, а також козаки, що несли сторожову службу, заселяли Застав'я, Нове місто. Трудяще населення Острога і його передмість (Бельмаж, Межиріч) сплачувало значні податки та виконувало різні повинності на користь феодальної держави, володарів замку і церкви.

Острог був значним центром науки, освіти та культури. В 70-х роках XVI ст. в місті відкрилася греко-слов'янська школа (її ще називають академією), заснована на кошти князя К. (В.) К. Острозького (1526—1608). В ній викладали слов'янську,

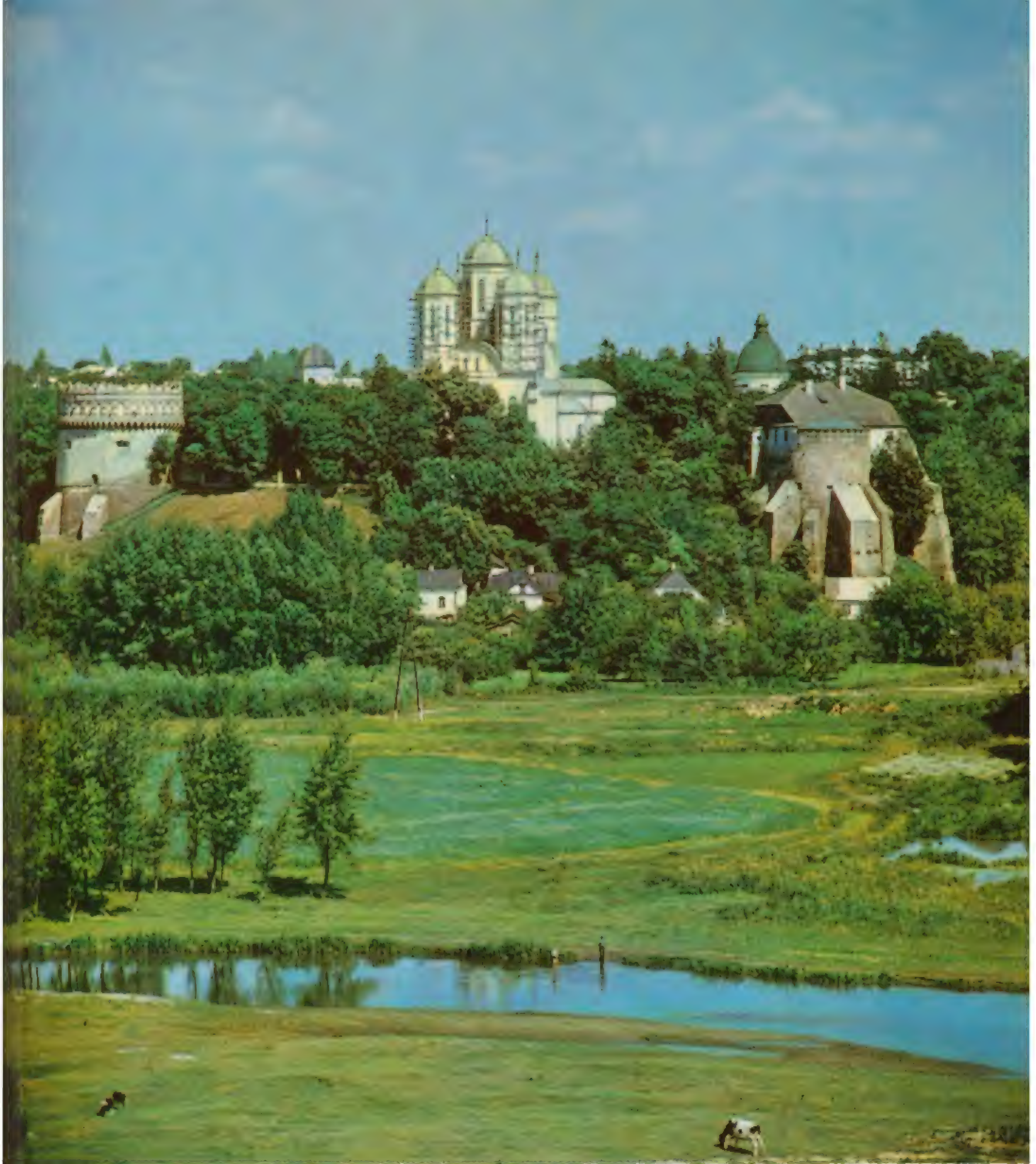
Місто Острог у XVI ст. (За Г. Н. Логвином. 1959 р.).

[1] Полное собрание русских летописей, т. 2. Ипатьевская летопись, стор. 249.

[2] Źródła dziejowe, t. 19, стор. 64.

[3] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 131.

Острозький замок. 1972 р.

Бєлгородська вулиця в м. Сарнах. 1972 р.

Музей-заповідник «Козацькі могили». Червоноармійський райо 1972 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

грецьку і латинську мови і т. зв. вільні науки — граматику, арифметику, риторику, логіку та ін. Першим ректором школи був письменник і громадський діяч Г. Д. Смотрицький. З Острозької школи вийшло чимало відомих діячів свого часу. Вихованцями її були вчений і письменник М. Г. Смотрицький, гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний та ін. Школа мала вплив на згодом відкриті братські школи у Володимирі-Волинському, Львові і Луцьку.

Наприкінці 1577 року І. Федоров заснував на кошти К. (В.) К. Острозького друкарню. За три роки він здійснив величезну роботу у виготовленні друкарського устаткування і шрифту, у виданні таких книг, як «Буквар» (1578 р.), «Новий завіт з Псалтирем» (1580 р.), «Острозька біблія» (1581 р.), листівка — т. зв. «Хронологія» у віршах Андрія Римші (1581 р.), виконані на високому рівні друкарського мистецтва того часу. Один примірник «Букваря» (азбуки) острозького видання зберігається в королівській бібліотеці в Копенгагені[1], другий — в крайовій бібліотеці міста Готи НДР[2]. «Острозька біблія» — перше повне видання біблії у перекладі церковнослов'янською мовою в її східнослов'янському, точніше староукраїнському варіанті. В книзі вміщено передмову К. (В.) К. Острозького, другу віршовану передмову Г. Д. Смотрицького й післямову І. Федорова. «Острозька біблія» відіграла важливу роль у боротьбі проти наступу католицької церкви на православ'я. 1587 року в друкарні було видруковано памфлет Г. Д. Смотрицького «Ключ царства небесного».

При дворі князя К. (В.) К. Острозького в молоді роки певний час перебував видатний український письменник-полеміст І. Вишенський. Наприкінці XVI ст. він жив на Афонській горі, де був тоді центр православного чернецтва на Сході. Звідти йшли на Україну його пристрасні послання. З творів І. Вишенського в Острозі надруковано «Посланіє до князя Острозького та всіх православних».

Книгодрукування в місті не припинялось і після від'їзду І. Федорова до Львова. В Острозі, а потім у Дермані займався книгодрукуванням Дем'ян Наливайко. 1603 року в Острозі працювали три книгодрукарі — Іван, Тишко і Федір[3]. За короткий час друкарня видала понад 20 творів видатних учених того часу. Діяльність Острозької друкарні сприяла розвитку культури на Україні, культурним зв'язкам російського, українського й білоруського народів.

Близько 1580 року в місті засновано мануфактуру, яка виробляла папір. Вона існувала до 30-х років XVII ст. У багатьох острозьких виданнях використано папір цієї майстерні з філігранями (гербами) князів Острозьких.

В Острозі склався антиуніатський літературно-науковий гурток, до якого входили передові діячі української культури того часу: Герасим Смотрицький, Кирило Лукаріс, Дем'ян Наливайко, Никифор Грек. Кирило Лукаріс, за походженням грек, одинадцять років прожив в Італії, де вивчав науки у Венеціанському і Падуанському університетах, а в 1594—1598 рр. був ректором Острозької школи. У гуртку склали відому «Граматику словенського язика», видруковану у Вільні 1586 року. В додатку до неї вміщено переклад частини діалектики Й. Спангенберга, де викладено ряд положень з формальної логіки. Це був перший у Східній Європі друкований підручник граматики й логіки.

Перша сторінка «Букваря», надрукованого І. Федоровим в м. Острозі. 1578 р.

[1] Труды Государственной библиотеки СССР им. В. И. Ленина, т. 3. М., 1959, стор. 193, 194.
[2] Журн. «Україна», 1968, № 9, стор. 9.
[3] Острозький краєзнавчий музей. Інвентар розподілу володінь міста між Олександром і Янушем Острозькими 1603 року.

Місто було резиденцією українських магнатів Острозьких до 1620 року. Князям належали великі маєтності на Волині, Київщині, Поділлі і Галичині, вони обіймали високі урядові посади у феодальній Литві і шляхетській Польщі. Маєтки князя К. (В.) К. Острозького давали 1200 тис. злотих прибутку на рік. Класові інтереси магнатів Острозьких збігалися з інтересами польських землевласників, тому вони вороже ставилися до антифеодальних рухів. К. (В.) К. Острозький брав безпосередню участь у придушенні селянсько-козацького повстання 1591—1593 рр. під проводом К. Косинського.

Коли К. Косинський вступив на чолі повстанців на Волинь і зупинився під містечком П'яткою, поблизу Чуднова, які були власністю К. (В.) К. Острозького, магнат негайно зібрав військо з своїх маєтків і покликав на допомогу шляхту і магнатів інших воєводств, зокрема старосту черкаського, канівського і любецького О. Вишневецького, а також стягнув військові загони з Галичини і виписав кілька сот найманої піхоти з Угорщини. 1593 року повстанці зазнали поразки[1].

Незадоволені утисками князів Острозьких, трудящі Острога брали участь у селянсько-козацькому повстанні 1594—1596 рр., вступали до загонів С. Наливайка.

Напередодні повстання С. Наливайко служив сотником надвірної хоругви у князя К. (В.) К. Острозького. 1594 року він очолив селянсько-козацьке повстання на Брацлавщині, яке незабаром перекинулося на Волинь та Київщину. Найбільшого розмаху боротьба проти феодального гноблення досягла на Волині в 1595—1596 рр., коли повстанці здобули Луцьк та інші населені пункти Волині.

Військо С. Наливайка не раз захоплювало Острог. У середині січня 1596 року, коли С. Наливайко вступив у місто після походу на Білорусію, до нього приєдналися загони, що діяли на території Ровенського Полісся. Згодом повстанці знову повернулись до Острога. Місто деякий час було центром антифеодальної боротьби. В ньому перебували кілька тисяч повстанців, очолюваних С. Наливайком та його бойовими побратимами О. Гуменецьким, Ф. Гедройтом та Д. Наливайком[2].

Про народного героя складено багато дум, про нього не раз згадував Т. Г. Шевченко у своїх творах, писали декабрист К. Ф. Рилєєв, український радянський письменник Іван Ле. Про подвиги С. Наливайка розповідають матеріали Острозького краєзнавчого музею, його ім'ям названо одну з вулиць міста.

Населення міста брало активну участь у визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Наприкінці липня 1648 року в Острозі вибухнуло повстання міської бідноти, а в середині серпня сюди прибуло численне селянсько-козацьке військо. Повстанці розправлялись з багачами, вбивали панів, руйнували костьоли. Я. Вишневецький двічі пробував взяти Острог, але марно[3]. Водночас у районі Острога діяли повстанські загони під керівництвом Михайла Тиші, які сприяли переможному походові військ Хмельницького під Львів і Замостя. У грудні 1648 року, перебуваючи в Острозі, Богдан Хмельницький видав універсал, в якому вимагав від шляхтичів припинити утиски місцевого українського населення. За Зборівською угодою Острог залишився під владою Польщі.

Проте повстанські загони продовжували діяти. Наприкінці лютого 1650 року Острогом оволодів загін повстанців чисельністю 500 чоловік[4]. Пізніше, захопивши міста Корець, Остропіль та Ізяслав, повстанці вимагали ліквідації Зборівського договору. Острозькі міщани спільно з хорівськими селянами розгромили всі маєтки кременецького підкоморія Єловицького в сусідніх селах Плоскому, Стадниках, Оженині[5]. Внаслідок тривалих воєнних дій Острог і навколишні села в ці роки були спустошені.

---

[1] К. Гуслистий. Нариси з історії України, вип. 3. К., 1941, стор. 54—56.

[2] Д. І. Мишко. Северин Наливайко. К., 1962, стор. 50, 52—53.

[3] Документи Богдана Хмельницького, стор. 68.

[4] Записки Історично-філологічного відділу Української Академії наук, кн. 17. К., 1928, стор. 24—25.

[5] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 4, стор. 122—124.

Після Переяславської ради об'єднані російські й українські війська під проводом Богдана Хмельницького і А. В. Бутурліна восени 1654 року, під час походу на західноукраїнські землі, на деякий час визволили Острог, Межиріч та інші населені пункти.

За Андрусівським перемир'ям місто знову опинилось під владою шляхетської Польщі. Польські феодали посилили наступ на українське населення. Багатіючи за рахунок грабежу жителів, вони не дбали про розвиток міст. Острог як культурний і господарський центр став занепадати.

Міщани, які користувалися правом самоврядування, платили чинш й утримували гайдуків. За інвентарем 1708 року, селяни передмість Острога повинні були «щотижня взимку і влітку виконувати панщину, а також заорки на озимину і ярину, закоски, обкоски, толоку у жнива», «давати по одній курці або 10 грошів, десятину з поля і сіножатей, десятий сніп і всяке зерно на утримання панського двору», відвозити до замку по дві підводи дров[1].

Боротьба трудящих проти гнобителів тривала. Острожани підтримали повстання селян і козаків під проводом Семена Палія. 1703 року польська шляхта на сеймику вимагала покарання війта села Межиріча Корецького Григорія Косовича й одного з острозьких міщан за зв'язки з Палієм[2]. 1712 року польський коронний гетьман Синявський, маючи точні відомості про дії загонів повстанців, наказував полковнику Острозької ординації вжити заходів до знищення їх у Волинському воєводстві. Проте жителі Острога не припиняли боротьби проти королівських урядовців і польської шляхти, брали участь у гайдамацькому русі і Коліївщині.

Після возз'єднання Правобережжя з Росією Острог став повітовим містом Ізяславського, з 1795 року — Волинського намісництва, а з 1797 — Волинської губернії. 1798 року в ньому було 53 кам'яні і 714 дерев'яних будинків, 4098 мешканців[3].

Під час Вітчизняної війни, у вересні 1812 року, в місті містилася головна квартира штабу російської армії під командуванням П. В. Чичагова. Місцеве населення допомагало армії засобами транспорту, фуражем, продовольством.

Історія міста пов'язана певною мірою з декабристами. Після придушення повстання Чернігівського полку його новим місцем розташування став Острог. Тут 1 серпня 1826 року відбулося публічне покарання — переломлення шпаг над декабристами — офіцерами В. М. Соловйовим, І. І. Сухиновим, О. Є. Мозалевським, А. А. Бистрицьким. 28 серпня з Острога на суд у Васильків була відправлена група учасників повстання[4].

1846 року під час подорожі по Волині за дорученням Київської археографічної комісії Острог відвідав Т. Г. Шевченко. Про цю поїздку він згадував у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали». Великий Кобзар цікавився життям козаків, записував народні пісні, малював пам'ятки старовини.

У першій половині XIX ст. кріпосницький гніт ще більше посилився. Селяни передмість Острога не раз зверталися до судових установ із скаргами на сваволя посесорів, економів і управителів поміщика Й. Іллінського. 1836 року селянин з передмістя Бельмажа Яків Рудик через жорстокість економа намагався покінчити життя самогубством[5]. У місцевих народних переказах і піснях яскраво відображена тяжка доля селян. У пісні «Про Олексія» розповідається про кріпака-втікача, який, рятуючись від панщини, 24 роки блукав по світу, «мов земля зчорнівши».

Скасування кріпацтва у 1861 році ліквідувало особисту залежність селян від поміщиків. Сталися помітні зміни в економічному і культурному житті міста. Буржуазні реформи 60—70-х років сприяли розвитку капіталістичних форм господарства. Якщо у 1861 році в місті було лише 6 невеликих шкіряних підприємств (гар-

---

[1] Rocznik Wołyński, t. 7. Równe, 1938, стор. 181—225.
[2] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 2. К., 1868, стор. 519.
[3] ЦДІА СРСР, ф. 1350, оп. 312, спр. 71, арк. 1.
[4] Восстание декабристов. Материалы, т. 6. М.—Л., 1929, стор. 349.
[5] Ровенський облдержархів, ф. 22, оп. 4, спр. 526а, арк. 12, 114.

Д. З. Мануїльський — випускник Острозької гімназії. 1903 р.

барень), у 1875 році — 14 шкіряних, миловарний, 2 черепичні, пивоварний і спиртовий заводи[1], то у 1895 році діяли 22 фабрики і заводи, у т. ч. 10 шкіряних, 3 миловарні, 2 свічкові, 2 цегельні, 4 маслоробні, налічувалося 608 ремісників, з них 351 майстер. Найбільше було шевців і кравців. З покоління у покоління передавалося мистецтво виробляти шкіру — просту, баранячу, гамбурзьку і єлецьку.

Місто поступово зростало. Якщо у 1861 році тут мешкало 8926 чоловік, то у 1896 році — 11 758, серед них 526 дворян, 49 духовного звання, 318 купців, 342 військові, 9555 міщан, 879 селян.

З піднесенням робітничого руху в Росії революційні ідеї почали поширюватися і на Волинь. 1900 року в Острозькій чоловічій гімназії виник соціал-демократичний гурток, активну участь в роботі якого брав учень гімназії Д. З. Мануїльський, пізніше відомий радянський партійний і державний діяч. Гуртківці знайомилися з марксистською літературою, розповсюджували антиурядові листівки. У вересні 1904 року в казармах 126-го Рильського полку з'явилися революційні листівки Ровенської групи РСДРП під назвою «До солдатів»[2]. Листівка починалася словами: «Гримлять гармати на Далекому Сході, рікою ллється солдатська кров». Далі йшлося про те, що не японці знищують Росію, а цар із своїми міністрами. Закінчувалася прокламація закликами: «Геть царя! Геть війну! Хай живе народна республіка! Хай живе соціалізм!»[3].

Революційні події 1905 року знайшли відгук і серед острозьких робітників. У травні 1905 року страйкували робітники шкіряних заводів. Вони вимагали скорочення робочого дня, збільшення заробітної плати[4]. У жовтні не працювали робітники кравецьких та інших майстерень. 20 листопада солдати 6-ї і 8-ї батарей 32-ї артилерійської бригади, відмовившись виконувати наказ командира, вийшли на мітинг з революційними гаслами[5]. У грудні відбулися виступи робітників і селян в інших населених пунктах повіту. 28 листопада припинили заняття гімназисти, вони вимагали скликання Установчих зборів. Страйковий комітет гімназії добився дозволу організовувати учнівські гуртки, припинення обшуків на квартирах гімназистів. Заняття в гімназії відновилися лише 10 січня 1906 року.

В роки столипінської реакції настав спад революційного руху. Власті розправилися з усіма, хто брав участь у виступах проти самодержавства. Острозька тюрма була переповнена. В період нового революційного піднесення класова боротьба активізувалася. У серпні 1911 року члени профспілки кравецьких майстерень вимагали скорочення робочого дня, робітники відмовлялися працювати після 8-ї години вечора. Поліція провела обшуки, арешти робітників майстерень, порушила клопотання перед міністром внутрішніх справ про адміністративне вислання кількох членів профспілки. В 1914 році робітники паркетної фабрики (діяла з 1909 р.), припинивши роботу, вимагали поліпшення умов праці і підвищення зарплати.

У 1910 році кількість населення досягла 19 433 чоловіка. Місто займало 1860 десятин землі, було в ньому дві площі, 1050 будинків, з них 168 кам'яних. Вулиці освітлювалися 250 гасовими ліхтарями. Щороку відбувалося 11 ярмарків.

У місті працювали медичні заклади — 2 лікарні на 52 ліжка, 9 аптечних магазинів і аптек. Проте медичне обслуговування не задовольняло потреб населення.

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 55, спр. 446, арк. 51—52.
[2] Там же, ф. 1335, оп. 1, спр. 152, арк. 2.
[3] АІІП ЦК КП України, ф. 57, оп. 1, спр. 40, арк. 62.
[4] 1905 год на Украине, т. 1, стор. 126.
[5] Житомирський облдержархів, ф. 314, оп. 1, спр. 1491, арк. 12.

Одне лікарняне ліжко припадало на 328 чоловік, одна аптека — на 4261, один лікар — на 2435 чоловік[1].

Недоступною для трудящих була освіта. Хоч в Острозі налічувалося кілька навчальних закладів, проте вчилися в них діти заможних. 1835 року в місті відкрили дворянське училище. 1850 року його відвідувало 100 учнів, тут працювало 6 учителів[2]. Через вісім років училище реорганізували в прогімназію, а в 90-х роках — у класичну чоловічу гімназію. 1865 року графиня Блудова, заснувавши духовне братство, відкрила при ньому початкову школу і підготовче жіноче училище, яке згодом стало працювати за гімназичним курсом.

З 1867 до 1894 року в Острозі діяв будинок селянських вихованців (навчальний заклад-пансіонат) для підготовки дрібних урядовців. Пансіонат утримувався за рахунок оподаткування місцевого населення. Кожна волость могла надіслати сюди 1—2 юнаків після успішного закінчення початкового училища. У пансіонаті навчалось 50 селянських дітей. Але такий навчальний заклад викликав невдоволення консервативної частини дворянства, і будинок селянських вихованців було закрито.

У 1906—1907 рр. в гімназії існував аматорський музично-драматичний гурток. Учні ставили п'єси «Наталка Полтавка» І. П. Котляревського, «Шельменко-денщик» Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. В роки столипінської реакції дирекція гімназії заборонила українські вистави і концерти. В 1907—1914 рр. у цій гімназії вчився О. І. Антонов (1896—1962) — майбутній радянський військовий діяч, генерал армії, учасник громадянської війни. В роки Великої Вітчизняної війни він був начальником штабу Південного, Північно-Кавказького і Закавказького фронтів, заступником і начальником Генерального штабу Збройних Сил СРСР.

Напередодні першої світової війни в місті діяли двокласне міське, чотири початкові училища, класична чоловіча гімназія, жіноче училище[3].

Під час першої світової війни Острог опинився у прифронтовій смузі. Щоб придушити революційний рух, царські власті вдалися до масових чисток від «неблагонадійних елементів», арештів. Підтримуючи імперіалістичну війну, вони влаштували в Острозі вірнопідданську маніфестацію гарнізону, щоб піднести патріотичний дух, наступальний порив солдатів[4]. У частинах гарнізону більшовики виступали проти війни, закликали перетворити війну імперіалістичну на війну громадянську.

Коли стало відомо про перемогу Лютневої буржуазно-демократичної революції у Петрограді, на промислових підприємствах, у військових частинах Острога відбулися багатолюдні мітинги. У частинах гарнізону утворилася Рада солдатських депутатів, у місті — Рада робітничих депутатів.

Солдатські депутати організовували збори, мітинги, розповсюджували газети, листівки, літературу, вели агітацію по селах, збирали кошти на придбання літератури для сільських читалень. Одним з активних членів повітової Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів, створеної у травні 1917 року, був А. Н. Горбунов з 226-го запасного піхотного полку, більшовик, родом з села Дейцево Сокольського району Івановської області.

У 1917 році трудящі Острога вперше легально святкували 1 Травня. На чолі з більшовиками демонстранти з червоними прапорами та першотравневими лозунгами рушили на площу нового міста. Тут відбувся багатолюдний мітинг трудящих міста і навколишніх сіл. Мітинг пройшов під лозунгами: «1 Травня — міжнародне свято трудящих», «8-годинний робочий день». У липні солдати 226-го запасного полку відмовилися вирушити на фронт[5].

---

[1] Города России в 1910 году, стор. 564, 565.

[2] Военно-статистическое обозрение Российской империи, т. 10, ч. 3. Волынская губерния, стор. 125.

[3] Памятная книжка народных училищ Волынской губернии на 1912 г., стор. 164—167.

[4] В. П. Голованъ, Т. І. Михайлюта. Боротьба більшовиків Ровенщини за владу Рад, стор. 8.

[5] Бойова і трудова слава Ровенщини, стор. 12.

Я. А. Мацута — голова першого Острозького повітового ревкому. 1919 р.

Після липневих подій 1917 року в Петрограді в Острозькій Раді робітничих, селянських і солдатських депутатів посилилася боротьба між більшовиками і меншовиками. Більшовицьку фракцію очолював один із офіцерів гарнізону Іванов. До її складу входили більшовики брати — Леон і Борис Барги, учитель Єзроха (пізніше його розстріляли петлюрівці), швець Шумбарський, Лихачов, Лісовський. Розгорнулась активна боротьба за маси.

Коли перемогла Велика Жовтнева соціалістична революція, більшовики Острога посилили боротьбу за встановлення влади Рад і втілення в життя ленінських декретів про мир і землю. Їм активно допомагали революційно настроєні солдати. 17 січня 1918 року повітовий комісар доповідав губернському комісару про те, що «у деяких волостях почався похід проти волосних земських управ. У переважній більшості агітаторами є солдати, які прибули з фронту по демобілізації. Боротися з цим явищем нема ніякої змоги. Не допомагає ні виїзд агітаторів, ні виїзд членів повітової земської управи»[1].

Революційним заходам більшовиків протидіяли представники буржуазно-націоналістичної Центральної ради, які спиралися на багатих міщан і домовласників. Після розгрому частин Центральної ради, які розташовувалися в Острозькому замку, в січні 1918 року в місті було проголошено Радянську владу.

Однак у лютому 1918 року Острог окупували австро-німецькі війська. Почалися арешти робітників і селян, яких звинувачували в революційних виступах проти поміщиків, в організації боротьби за встановлення Радянської влади. 1 травня 1918 року в місті відбувся мітинг, під час якого Л. Я. Детинко з балкона готелю закликав боротися за відновлення Радянської влади.

У грудні 1918 року після вигнання австро-німецьких військ владу в Острозі захопили петлюрівці. Контрреволюційна Директорія видала наказ про мобілізацію чоловіків у петлюрівську армію. Незважаючи на погрози військових властей, селяни п'яти волостей Острозького повіту не з'явилися на призовні пункти.

Боротьбу проти Директорії очолили більшовики. До складу підпільної більшовицької організації, яка утворилася ще перед скликанням II з'їзду КП(б)У, входили брати Б. Я. і Л. Я. Детинко, О. Г. Шевчук, Андрощук, Правдивий, А. Г. Романюк, Смирнов, Я. А. Мацута[2]. 1 травня 1919 року полк Червоного козацтва і частини 1-ї Української радянської дивізії вступили у місто. Населення радо вітало своїх визволителів, допомагало Червоній Армії одягом і продовольством. 25 травня 1919 року в Острозі почав діяти повітовий ревком, який очолював Я. А. Мацута, в минулому сільський учитель, матрос Чорноморського флоту. Ревком налагоджував життя населення, здійснив ряд соціально-культурних заходів. У місті почала виходити повітова газета «Вісті».

Велику допомогу в зміцненні Радянської влади в Острозі подавав губревком. З допомогою його представника М. Кручинського у червні 1919 року було проведено перереєстрацію членів партії, створено партійний комітет[3]. Тоді ж організували комсомольський осередок. У місті проводилися мітинги робітників, селян, червоноармійців на підтримку Радянської влади, здійснено загальне озброєння робітників, налагоджено взаємодію місцевих органів влади з діючими частинами Червоної Армії[4]. Червоноармійці допомагали населенню боротися з ворожими агентами, провокаторами, мародерами, сільським земельним комітетам у розподілі помі-

---

[1] Житомирський облдержархів, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 9, арк. 25.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-469, оп. 1, спр. 1, арк. 1—2.
[3] Там же, арк. 12.
[4] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 2, оп. 1, спр. 59, арк. 101.

щицьких земель між бідняками. В селах повіту почали створюватися комітети бідноти.

7 серпня 1919 року відділ народної освіти повітового ревкому дав розпорядження розпочати 10 вересня навчання в усіх школах міста, а в повіті — з 1 жовтня. Відділ підкреслював необхідність провести до початку навчання перевірку знань учнів, а також ремонт приміщень. На освітні цілі планувалось виділити 400 тис. карбованців.

Але радянське будівництво було перерване наступом військ буржуазно-поміщицької Польщі. Частина комуністів і комсомольців Острога і повіту відступила з частинами Червоної Армії, інші залишилися для підпільної роботи. 50 комсомольців разом з комуністом М. В. Лисаком пішли у партизанський загін[1]. 14 серпня 1919 року польські загарбники захопили Острог.

Влітку 1920 року Перша Кінна армія вступила на Ровенщину. 2 липня 1920 року почалися бої за Острог. 11-а дивізія Першої Кінної армії атакувала ворога в районі села Вільбівного. У наступ перейшли і підрозділи 65-го кавалерійського полку, частини 14-ї дивізії. Зав'язався жорстокий бій за Острог. 3 липня 1920 року Острог було визволено[2].

17 липня створено повітовий ревком, який зразу ж приступив до встановлення порядку в місті, налагодження економічного життя. У здійсненні цих заходів йому подавали допомогу червоноармійці 45-ї стрілецької дивізії. Незабаром в місті відкрилися курси радянського будівництва.

Радянські органи влади створювалися і в селах повіту. Представники їх, делегати повітової безпартійної робітничо-селянської конференції, яка відбулася в Острозі 25 липня, дякували Червоній Армії за визволення, обіцяли їй всіляку підтримку. В цей період в повіті було створено 14 волосних ревкомів і 235 комнезамів[3]. У серпні відбувся з'їзд волосних ревкомів.

Були створені повітові партійний і комсомольський комітети. 27 серпня 1920 року в одній з відозв до робітників і селян повітовий комітет КСМУ закликав молодь вступати до лав Червоної Армії, боротись проти польських загарбників і Врангеля. 4 вересня вийшла комсомольська газета «Листок червоної молоді», одна із заміток якої присвячувалась комсомольцям, котрі загинули від рук польських загарбників.

Та через несприятливу воєнну обстановку Червоній Армії довелося залишити Волинь. У другій половині вересня 1920 року значну частину земель Волині, у т. ч. Острог, знову окупували війська буржуазно-поміщицької Польщі.

Трудяще населення опинилося в скрутному становищі. В місті панувала розруха. Промисловість, торгівля занепали. У 1921 році діяли лише 2 тартаки, 4 млини, 4 миловарні, 6 гарбарень[4].

Трудящі не припиняли боротьби за своє визволення. Як вказувалось у рапорті штабу 6-ї польської армії за квітень 1921 року, «в деяких місцевостях, як Кременець, який має контакт з Острогом, Ровно, явно починають вибухати повстання проти польських властей». Неспроможні ліквідувати розруху, польські власті посилили наступ на економічне становище населення шляхом зменшення заробітної плати, звільнення з роботи, насамперед українців. До 1926 року, незважаючи на те, що в місті мешкало (за даними 1921 року) 2614 українців, 2012 поляків, у всіх школах було запроваджено викладання польською мовою. Хоч навчання в початкових школах було обов'язковим, проте через нестатки відвідували їх не всі діти. Через високу плату недоступними для них були семінарія і гімназія.

1927 року в Острозі створено відділення масової легальної революційної організації Західної України «Сельробу». Одним із його засновників був І. Р. Талащук[5].

---

[1] ЦДАЖР УРСР, ф. 1738, оп. 1, спр. 108, арк. 242.
[2] Газ. «Голос красноармейца», 8 липня 1920 р.
[3] АІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 337, арк. 8.
[4] Ровенський облдержархів, ф. 239, оп. 1, спр. 1, арк. 226.
[5] Там же, ф. 33, оп. 1, спр. 37, арк. 5.

Члени «Сельробу» вели боротьбу проти реакційних заходів пілсудчиків, популяризували досягнення Радянського Союзу, розповсюджували революційну літературу. Активну агітаційно-масову роботу проводили також профспілки. Діяльність місцевої організації «Сельробу», профспілок скеровували, перебуваючи в підпіллі, комуністи. З 10 грудня 1930 року профспілки оголосили загальноміський страйк, в якому взяли участь робітники пекарень, кравецьких майстерень та інших підприємств, всього близько 300 чоловік. Було обрано страйковий комітет з п'яти чоловік. Страйкарі вимагали 8-годинного робочого дня, підвищення заробітної плати. Через 6 днів підприємці змушені були задовольнити вимоги робітників. 7 травня 1931 року політв'язні острозької тюрми, оголосивши голодовку, висунули політичні вимоги, категорично протестували проти знущань над ними[1].

На початку 1932 року був створений підпільний райком КПЗУ. До його складу ввійшли пекар І. Потеруха, селянин Є. М. Кулиба (нині пенсіонер колгоспу «Маяк», село Кургани), Г. І. Кушнірук (пізніше голова колгоспу в селі Плоскій), робітник кравецьких майстерень І. І. Ніколайчук (нині пенсіонер). У цей час партійні осередки діяли також в селах повіту — Курганах, Плоскій, Краєві, Волосківцях. 1 травня відбулася демонстрація. Почалася вона з похорон члена КПЗУ М. Штромберга, який після дворічного перебування в тюрмі, побоїв захворів на туберкульоз і помер. З похорон революційно настроєні робітники попрямували вулицею Татарською (тепер Дзержинського) на Монастирок (передмістя Острога). Над колоною майоріли червоні прапори. Відбувся короткий мітинг. Поліція, що підоспіла, напала на демонстрантів поблизу Курганів.

У наступні роки, з посиленням реакції, значну частину членів КПЗУ заарештували і посадили до тюрми або виселили далі від радянсько-польського кордону. Але боротьба за права й свободу, за возз'єднання з Радянською Україною не припинялася. В жовтні 1936 року знову застрайкували робітники кравецьких майстерень. Вони вимагали 8-годинного робочого дня, підвищення заробітної плати[2].

17 вересня 1939 року трудящі Острога радісно зустрічали своїх визволителів — воїнів Червоної Армії. Наступного дня у місті було створено тимчасове управління. З самого початку воно взялося налагоджувати роботу комунального господарства, лікувальних, культурно-освітніх закладів, торгівлі й постачання. Було здійснено націоналізацію приватних підприємств, великих житлових будинків, реконструкцію деяких промислових підприємств, ліквідовано безробіття, відкрито міську лікарню з безплатним обслуговуванням. 27 вересня в Острозі вийшов перший номер газети «Нове життя» — органу тимчасового управління. 22 жовтня 1939 року відбулися вибори депутатів до Народних Зборів Західної України. Обрали колишнього члена КПЗУ І. І. Ніколайчука, вчителя Острозької школи Ф. Ю. Гудова.

Було відкрито середню, чотири семирічні і початкові школи, педагогічне училище (створене замість учительської семінарії, яка з 1936 року називалась ліцеєм).

Після утворення у грудні 1939 року Ровенської області Острог став районним центром. Комсомольці міста були активними учасниками перебудови життя на соціалістичних засадах. Вони розповідали про життя молоді в східних областях Радянської України, організовували школи ліквідації неписьменності й малописьменності, проводили масово-політичну роботу серед населення. В лютому 1940 року в Острозі відкрито клуб і районну та міську бібліотеки, музей, якому передано експонати та історичні цінності колишніх поміщицьких маєтків[3].

Будівництво нового життя 22 червня 1941 року перервав напад на Країну Рад фашистської Німеччини. Мужньо захищали місто воїни Червоної Армії, воно кілька разів переходило з рук у руки. Обороняючи місто від загарбників, бійці проявляли зразки хоробрості і героїзму, багато з них полягли на полі бою, деяким з допомогою

---

[1] Журн. «Західна Україна», 1931, № 7—8, стор. 114.
[2] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 9, спр. 3233, арк. 1, 2.
[3] Радянська Ровенщина, стор. 42—43.

Зустріч підполковника запасу М. А. Пестерєва з жительками м. Острога К. М. та Л. О. Мізернюками. 1971 р.

місцевих жителів вдалося врятуватися. Так, командир взводу Р. П. Ковригін, прикривши під час бою своїм тілом командира, узбека за національністю, Хайрутдинова, був тяжко поранений у ногу. Вилікувавшись, він вступив до партизанського загону і продовжував боротися з фашистами. Свій бойовий шлях Р. П. Ковригін закінчив у Берліні.

В той грізний час захищав Острог і начальник штабу окремого розвідувального батальйону 109-ї мотострілецької дивізії М. А. Пестерєв. Після загибелі командира батальйону майора Юлборисова він прийняв на себе командування. Незважаючи на кілька поранень, М. А. Пестерєв командував боєм до повної втрати сил. Після бою його знайшли жительки Острога Л. О. Мізернюк і К. М. Мізернюк. Протягом кількох днів вони приносили пораненому їжу. Згодом йому вдалося перейти лінію фронту, повернутись у Червону Армію.

В боях за Острог брали участь Н. Д. Ковальчук — житель міста Ліди Білоруської РСР, О. Д. Макаров — з міста Бариш Ульяновської області.Поранених, їх врятували і вивели з оточення жителі Острога[1].

З липня 1941 року Острог окупували гітлерівські війська. Незважаючи на жорстокий окупаційний режим, трудящі міста й навколишніх сіл подавали всіляку допомогу пораненим бійцям, переховували тих, хто потрапив в оточення. Житель міста О. С. Коберник організував і очолив комітет допомоги військовополоненим, який дбав про збір одягу, білизни, продуктів харчування для поранених і військовополонених.

Підпілля в Острозі розгорнуло діяльність наприкінці 1941 року. Його очолював комітет з дев'яти осіб, яким керував В. А. Томашевський[2]. До комітету входили також К. М. Дмитрук, Г. М. Томашевський, М. А. Томашевський (Громов), В. П. Лавров, П. Д. Ляшук, І. Х. Головня, Т. Д. Гунько-Томашевська, Н. Г. Пирова. Активна діяльність членів комітету сприяла зростанню рядів підпільників в Острозі і навколишніх селах. На кінець 1942 року в організації налічувалося 40 чоловік. Підпільники розповсюджували листівки, повідомлення Радінформбюро, які одержували від партизанів[3]. Жителі міста, залізничники станцій Острог і Могиляни не раз читали полум'яні заклики перешкоджати вивезенню молоді до Німеччини, відправляти її до партизанів, організовувати на транспорті диверсії і саботаж.

Острозькі підпільники здійснили кілька диверсій на території міста і району. Група В. П. Лаврова вчинила напад на маслозавод в Острозі, підпільники С. С. Шевцов, Г. Т. Мельничук і І. Ф. Незамаєв — на маслопункт у селі Слобідці, де зруйнували устаткування. Разом з партизанами підпільники знищували окупантів та їх посібників — українських буржуазних націоналістів, пускали під укіс ворожі ешелони з живою силою і бойовою технікою. Встановивши зв'язок з підпільною організацією Плужнянського району Хмельницької області, острозькі підпільники спільно здійснили збройні напади на районний центр Плужне і Клембовський цукрозавод. 1943 року кількість підпільників зростала. Членами організації стали подружжя Нелінцевих — хірург Михайло Юхимович і стоматолог Ганна Єреміївна, юнаки Г. Томашевський і О. Лавров. Розвідувальні матеріали про становище в Острозі, які передали Б. С. Самійленко, П. Д. Ляшук та С. С. Шевцов, допомогли

[1] Газ. «Зоря комунізму» (Острог), 27 червня 1972 р.

[2] Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 1, стор. 324.

[3] АІІП ЦК КП України, ф. 96, оп. 1, спр. 1, арк. 31—33, 149.

партизанському загону ім. Т. Г. Шевченка 13 січня 1944 року оволодіти східною частиною Острога — Новим містом, а наступного дня у взаємодії з диверсійним загоном О. І. Петрова, партизанськими загонами К. Т. Шакуна і В. Божевського — Старим містом. Під час цих операцій партизани захопили багаті трофеї — велику кількість зброї, автомашини, мотоцикли. Відійшовши до своїх баз, партизани продовжували боротьбу з фашистами. Коли до Острога підійшли воїни 866-го стрілецького полку 287-ї стрілецької дивізії 24-го корпусу 13-ї армії 1-го Українського фронту, партизани з'єдналися з ними і взяли участь у боях. 27 січня 1944 року місто було визволене[1]. 186 радянських воїнів віддали своє життя, визволяючи місто від німецько-фашистських загарбників. Трудящі Острога свято бережуть пам'ять про своїх визволителів. Вона увічнена пам'ятником на братському кладовищі, де поховані герої.

673 жителі Острога брали участь у боях на фронтах Великої Вітчизняної війни. В центрі міста височить обеліск на честь полеглих на фронтах. 272 жителі міста нагороджені бойовими орденами й медалями Союзу РСР. Високої нагороди — орденів Слави 2-го і 1-го ступенів удостоєно М. О. Митьолкіна, В. С. Голошумова.

У 25-у річницю визволення Острога від німецько-фашистських загарбників колишнім начальнику політвідділу 287-ї стрілецької дивізії В. Л. Якуніну (нині пенсіонер, житель міста Славути), командиру 2-го батальйону 866-го стрілецького полку М. Г. Федотову і командиру взводу цього ж полку А. Д. Провізіону (проживає в місті Сумах) постановою виконкому міської Ради присвоєно звання почесних громадян міста.

Німецько-фашистські окупанти завдали місту великих втрат і руйнувань. Гітлерівці розстріляли 6400 мирних громадян, вивезли на каторгу до Німеччини 257 юнаків і дівчат. Було спалено й підірвано значну частину промислових підприємств і культурно-освітніх закладів, майже повністю зруйновано центр міста. Якщо в 1939 році в місті проживало 14 846 чоловік, то на час визволення налічувалося лише 4494[2].

З перших днів визволення Острога від гітлерівських окупантів була відновлена діяльність радянських і партійних органів. Під керівництвом комуністів, незважаючи на опір націоналістичних банд, трудящі взялися до відбудови народного господарства. Насамперед відбудували електростанцію і міський водогін, створили промислову артіль «Перше травня», де виготовлялися бочки, колеса до возів, смола. Пустили невеликий сироварний завод. Млини, пекарні та інші дрібні підприємства об'єднали в районний харчокомбінат. У 1944 році були створені промартілі ім. Жовтневої революції, 1 Травня. Через кілька місяців у шевському, кравецькому, бляхарському, гончарному цехах цих артілей налічувалося близько 100 робітників. Було налагоджено постачання населення промисловими і продовольчими товарами — відкрито п'ять магазинів державної торгівлі.

Держава подбала про організацію медичного обслуговування. В місті почала діяти лікарня. В 1950 році в ній вже працювало 35 чоловік, у т. ч. 9 лікарів.

Населення міста одержало допомогу від держави грішми і лісоматеріалами для ремонту жител[3]. Міська Рада організовувала загальноміські суботники і недільники для ремонту будинків, впорядкування вулиць і площ. Були посаджені декоративні дерева на вулицях, у 1948 році закладено парк ім. 30-річчя ВЛКСМ.

У березні 1944 року відновили роботу середня й семирічна школи, спецшкола, дитячий будинок, клуб, дві бібліотеки. 1 вересня почалося навчання в педагогічному училищі за скороченою дворічною програмою. 1945 року створено школу фабрично-заводського навчання. З 1947 року почали працювати середня й семирічна вечірні

---

[1] Г. В. Кузовков. Партизанський рух на Україні в період Великої Вітчизняної війни. К., 1951, стор. 26.

[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-454, оп. 2, спр. 3, арк. 21.

[3] Ровенський облпартархів, ф. 13, оп. 1, спр. 43, арк. 61, 64.

школи. В середній вечірній школі вчилася не лише міська молодь, а й та, що мешкала у навколишніх селах.

Радянська влада подавала велику допомогу навчальним закладам для якнайшвидшої нормалізації роботи. Виділялись відповідні кошти для ремонту приміщень, закупки шкільного інвентаря й обладнання, прибували кваліфіковані кадри.

Люті вороги трудящого народу — українські буржуазні націоналісти — чинили шалений опір соціалістичним перетворенням. Вони вели ворожу пропаганду, вбивали з-за рогу партійно-радянських активістів, тероризували населення. Від рук мерзенних запроданців загинули працівник райуповмінзагу, активний учасник підпільної боротьби під час польської окупації М. А. Петрук, інструктор райкому комсомолу В. Козаков.

Трудящі міста, ведучи боротьбу з оунівськими бандами, активно будували нове життя. Розширювались промислові артілі, зростало виробництво продукції. До 1950 року господарство міста було відбудовано.

22 серпня 1948 року індивідуальні господарства з передмістя Бельмажа об'єдналися в сільськогосподарську артіль «Зоря». Головою її обрали місцевого жителя — комуніста В. С. Кузіна. Наприкінці місяця мешканці вулиці Дзержинського, які мали землю, організували колгосп ім. Т. Г. Шевченка.

Коли почався масовий колгоспний рух у районі, виникла гостра потреба в спеціалістах сільського господарства, на базі школи ФЗН створили сільськогосподарську школу з однорічною програмою. Випускники її працювали у молодих колгоспних господарствах зоотехніками, ветфельдшерами, бухгалтерами.

50—60-і роки були періодом дальшого всебічного розвитку Острога. Швидко зростала промисловість. У серпні 1954 року створено автопідприємство, в якому налічувалося 4 автобуси, 20 вантажних автомашин, працювали 123 робітники і службовці. 1958 року став до ладу хлібозавод потужністю понад 20 тонн хліба на добу. Промартіль «Перше травня» 1960 року реорганізували у меблеву фабрику. До 1970 року число робітників і службовців фабрики потроїлось, а виробництво продукції зросло у 10 разів. У зв'язку з розширенням господарського і культурного будівництва, зростанням попиту на будівельні матеріали 1960 року пущено цегельний завод промкомбінату, 1966 року — цегельний завод «Міжколгоспбуду».

Зросли виробничі потужності підприємств, зокрема меблевої фабрики, автопідприємства, масло-сироварного заводу, харчового й промислового комбінатів, лісгоспзагу. Якщо у 1965 році всі підприємства міста виробили промислової продукції на 4881 тис. крб., то в 1970 році — на 8972 тис. Збільшення випуску промислової продукції досягнуто не тільки за рахунок росту виробничих потужностей, але й завдяки значному підвищенню продуктивності праці на основі розширення механізації і вдосконалення технології виробничих процесів. Достроково, до 7 листопада 1970 року, підприємства виконали виробничий план восьмої п'ятирічки. Радянський уряд високо оцінив вклад робітничих колективів у здійснення завдань восьмої п'ятирічки. 18 кращих робітників відзначені урядовими нагородами. Ордена Леніна удостоєний столяр меблевої фабрики П. О. Марченко, ордена Трудового Червоного Прапора — монтер електромережі Острозького району А. І. Кротюк, шофер автопідприємства В. П. Турчинський. 812 трудівників міста нагороджено медалями «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». 22 жителі занесено до районної Ленінської Книги трудової слави.

Натхнені рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудящі міста розгорнули соціалістичне змагання за дострокове виконання завдань дев'ятої п'ятирічки. На підприємствах знайшла палку підтримку ініціатива колективів Ровенського льонокомбінату та Костопільського ордена Леніна домобудівного комбінату про підвищення ефективності промислового виробництва й продуктивності праці. У промкомбінаті та на інших підприємствах збільшується число послідовників шліфувальника Кіровського заводу в Ленінграді Лебедєва, який виступив ініціатором змагання за виконання п'ятиденного завдання протягом чотирьох днів. 96 робітників міста виконали вироб-

ниче завдання першого року дев'ятої п'ятирічки за 9—10 місяців. В колективах відбулося урочисте вшанування ударників першого року п'ятирічки. Колектив автопідприємства здобув першість у змаганні серед автопідприємств області і третє місце в республіці.

У 1971 році в місті став до ладу пивоварний завод потужністю 1 млн. декалітрів за рік, у 1972 році — асфальтовий завод, розпочалося спорудження заводу дренажних труб, приміщення для санітарно-епідеміологічної станції.

В післявоєнні роки широко велося житлове будівництво, багато зроблено для поліпшення побутових умов населення, впорядкування міста. Було споруджено 926 комунальних та індивідуальних житлових будинків, у т. ч. за 8-му п'ятирічку — 158 будинків. Свої житлові умови поліпшили 1100 сімей. 860 квартир газифіковано. На північно-західній околиці міста виросла нова вулиця, названа ім'ям Юрія Гагаріна. Вона забудована дво- і триповерховими будинками з усіма комунальними вигодами. По вулицях міста курсують автобуси. Заасфальтовано вулиці Леніна, Ревкомівську, Дзержинського, Мануїльського, прокладено об'їзну дорогу для вантажного транспорту, забруковано кілька інших вулиць. У 1968 році стало до ладу нове приміщення комбінату побутового обслуговування, у 1971 році — відкрито майстерню ремонту санітарно-прибиральної техніки. Працює міська АТС. У 1971 році розпочало роботу ще одне відділення зв'язку.

Восени 1967 року центр міста прикрасила велика споруда адміністративного будинку, в якому розміщені райком партії, райвиконком, райком комсомолу та інші установи. Перед будинком — добре впорядкована площа. 6,5 га займає міський парк, названий Ювілейним на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. У 1970 році став до ладу триповерховий адміністративний будинок меблевої фабрики, де розміщено також робітничу їдальню, у наступному році — будинок управління сільського господарства райвиконкому. 1973 року завершено будівництво восьмирічної школи.

В роки дев'ятої п'ятирічки буде споруджено 294 квартири і 152 індивідуальні будинки. Далі вестимуться роботи по благоустрою. Буде забруковано 15 км доріг, реконструйовано вуличне освітлення.

Зросла торговельна мережа. Якщо у 1966 році у місті працювало 23 продовольчі і промтоварні магазини, які продали товарів на 4684 тис. крб., то у 1970 році вже було 28 магазинів, а товарооборот досяг 9787 тис. крб. У 1971—1972 рр. стали до ладу триповерховий ресторан райспоживспілки «Острог» з магазином кулінарії, ресторан-кафе комбінату громадського харчування «Вілія», універмаг.

Поліпшилося медичне обслуговування населення міста. У місті є поліклініка, дві аптеки, пологовий будинок, жіноча й дитяча консультації, швидка медична допомога. На околиці Острога виросло нове лікарняне містечко. Трудящих обслуговують 50 лікарів і 170 середніх медпрацівників.

Дбають у місті про розвиток фізкультури і спорту. Тут є 29 спортивних майданчиків; 690 чоловік стали спортсменами-розрядниками.

Глибокі зміни відбулися в галузі освіти і культури. 1972 року в Острозі налічувалося три середні й одна восьмирічна школи, три спецшколи, музична школа, навчально-виробничий комбінат побутового обслуговування, вечірня й заочна середні школи робітничої молоді, спортивна, в яких навчалося 3790 дітей. У школах працює 300 учителів, переважно з вищою освітою. Серед них заслужені вчителі УРСР, батько й син О. С. і В. О. Коберники, директор середньої школи № 1 В. С. Кондратенко — кавалер

У центрі Острога. 1970 р.

ордена Леніна, делегат XXIV з'їзду КПРС. Місто дало країні 12 докторів і кандидатів наук, серед них М. Є. Путов — доктор технічних наук, М. П. Ковальський — кандидат історичних наук, О. С. Зарічнюк — кандидат хімічних наук, М. С. Бившук — кандидат медичних наук.

Є у місті три бібліотеки для дорослих і дітей, кілька профспілкових бібліотек, в яких налічується 96 тис. примірників книжок. Багато сімей мають власні бібліотеки. На кожну тисячу мешканців припадає півтори тисячі примірників газет і журналів.

В Острозі діють районний будинок культури, споруджений в 1958 році, кінотеатр «Зірка», кілька профспілкових клубів. У 1959 році театральному колективу будинку культури присвоєно почесне звання народного самодіяльного театру. Великим успіхом користуються у виконанні острозьких аматорів п'єси українських класиків І. П. Котляревського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, М. Л. Кропивницького, радянських письменників О. Є. Корнійчука, В. М. Собка та інших.

Під час підготовки до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, 50-річчя встановлення Радянської влади на Україні, до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна в місті були проведені фестивалі художньої самодіяльності, в яких взяли участь колективи промислових підприємств, медичних, культурно-освітніх закладів і шкіл — близько 700 чоловік, кінофестивалі. Оркестр народних інструментів районного будинку культури на заключному огляді республіканського фестивалю відзначено бронзовою медаллю.

З великим успіхом пройшов у 1967 році тиждень дружби народів СРСР, присвячений 50-річчю Радянської влади. Острог відвідали посланці трьох братніх республік — Азербайджану, Білорусії та Естонії. Гості побували в школі-інтернаті, музеї, зустрілися в будинку культури з жителями міста. Приїзд посланців трьох республік перетворився у справжнє свято дружби народів.

Як свято братерства пройшли виступи Рязанського російського хору, Кишинівського російського драматичного театру, що відбулися в будинку культури напередодні 50-річчя утворення Союзу РСР.

В цей час на автопідприємстві, де поряд з українцями працюють росіяни, білоруси, грузини, представники інших народів нашої країни, відбувся вечір на тему «У нас одна Вітчизна-мати, а ми її вірні сини», в колективах інших підприємств прочитані лекції з циклу «Ленін — натхненник і організатор утворення СРСР», «Дружба народів СРСР — могутня сила розвитку радянського суспільства», «Торжество ленінської національної політики на Україні», в кінотеатрі проведено кінофестиваль.

Підприємства та установи міста підтримують економічні та культурні зв'язки з багатьма підприємствами та установами Радянського Союзу, зарубіжних країн. З багатьох братніх республік Острог одержує машини та устаткування, промислові та культурно-побутові товари. Обладнання для пивоварного заводу надійшло з Ленінграда, для меблевої фабрики — з Білорусії, автомашини для автопідприємства — з Москви, Ульяновська, побутові товари, зокрема холодильники, телевізори — з Риги, Мінська і заводів Молдавії. На колгоспних ланах району працюють потужні трактори Волгоградського й Мінського заводів. Три підприємства і дві школи міста є колективними членами Товариства радянсько-болгарської дружби. Учні середньої школи-інтернату ім. Я. Мацути листуються з учнями гімназії ім. Д. Благоєва міста Відіна Народної Республіки Болгарії.

Працює у місті краєзнавчий музей. У ньому зберігаються рукописи і стародруки XVI—XVII ст., є бібліотека з книжковим фондом 7250 одиниць, документи про реставраційні роботи замкових укріплень, які проводилися в 1912—1914 рр. під керівництвом академіка архітектури П. П. Покришкіна й архітектора-інженера В. Г. Леонтовича, роботи народного художника СРСР В. І. Касіяна, народних художників УРСР О. Л. Кульчицької, А. І. Монастирського, збереглися цікаві матеріали, які розповідають про діяльність видатних діячів культури, які жили, працювали або перебу-

вали в Острозі, зокрема про письменника-полеміста Г. Д. Смотрицького, великого українського поета Т. Г. Шевченка, видатного українського радянського вченого-філолога, сходознавця, письменника А. Ю. Кримського, українського радянського літературознавця П. К. Волинського та ін. Експонати радянського періоду показують велич соціалістичних перетворень в Острозі та в районі.

Міститься музей у відремонтованому замку, збудованому Данилом Острозьким у XIV ст. Це триповерхова споруда, що стоїть на урвищі гори Замкової, яка колись була оточена муром. В'їхати до замку можна було лише через міст і кам'яну браму. Великі його льохи призначались для в'язнів. І зараз у мурі є дерев'яні балки із залізними гаками, де страчували приречених. У трьох поверхах замку містилися житлові кімнати.

На Замковій горі, обіч краєзнавчого музею, збереглися Богоявленська церква — архітектурна пам'ятка XV ст., Кругла, або Нова, башта (XVI ст.). У місті збереглися також Татарська башта (XVI ст.), Луцька башта (брама) XVI ст. Радянський уряд охороняє історико-архітектурні пам'ятки, асигнує відповідні кошти на їх ремонт. Реставровано Луцьку браму; проводяться реставраційні роботи Богоявленської церкви, в ній буде відкрито музей атеїзму.

Великою подією в культурному житті міста стало відкриття 1964 року пам'ятника Т. Г. Шевченку. Біля підніжжя його покладено землю з могили Великого Кобзаря. Пам'ятник поставлений у парку, поблизу того місця, де в XVI ст. була друкарня І. Федорова. 1970 року споруджено пам'ятник на могилі будьонівських кіннотників, які полягли в бою у липні 1920 року.

Багатогранне життя трудящих скеровують партійні організації. В місті налічується 44 первинні партійні організації, в них — 980 комуністів. Надійними помічниками комуністів є 1,5-тисячний загін комсомольців, які об'єднані в 33 первинних комсомольських організаціях. 50 чоловік, у т. ч. 27 членів КПРС, обрано депутатами до міської Ради. Через постійно діючі комісії міська Рада здійснює в трудових колективах організаторську й виховну роботу, контролює виконання підприємствами державних планів, дбає про благоустрій міста, охорону здоров'я, розвиток освіти і культури.

Змістовне, цікаве життя міста і всього району знаходить своє відображення на сторінках районної газети «Зоря комунізму».

З кожним роком росте й молодіє старовинне місто Острог. Трудову славу і шану здобувають його жителі, вільні господарі своєї долі. В центрі міста височить пам'ятник засновникові Комуністичної партії і Радянської держави В. І. Леніну. Біля підніжжя пам'ятника ніколи не в'януть квіти, бо завжди житимуть любов і вдячність трудящих давнього, але по-новому юного міста до свого вождя і вчителя.

Г. Р. РАВЧУК, І. О. ТКАЧ

ВІ́ЛІЯ

Вілія — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Вілії, за 23 км від районного центру. Дворів — 294, населення — 1039 чоловік.

В письмових джерелах Вілія вперше згадується 1430 року[1]. В 1474 році власники села за 50 кіп грошей чеської монети віддали в заставу князям Острозьким свій маєток Вілію[2] з усім, що до нього належало, обумовивши при цьому, що люди маєтку виконуватимуть усі повинності, які на них накладатимуть чи вимагатимуть князі. Вілію оточували багаті ліси з бобровими гонами, полями, луками і сіножатями.

На початку XVII ст. село здавалося в оренду. Орендарі вели безперервну боротьбу між собою. Скарги шляхтичів-орендарів один на одного свідчать про те,

[1] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 7. Warszawa, 1886, стор. 264.

[2] В акті записано «Велю, Веля».

що вони визискували і грабували селян Вілії як тільки могли — виганяли їх на панщину, накладали податки, брали ковбасу, сало, масло, поросят, курей, яйця та інші продукти, примушували виконувати різні роботи: ловити рибу, возити на продаж дрова і будівельний ліс.

У XVIII ст. село належало різним поміщикам. Після возз'єднання Правобережної України з Росією Вілія відійшла до Росії і з 1795 року перебувала в складі Волинського намісництва, а з 1797 — Волинської губернії як село Острозького повіту.

До скасування кріпосного права селяни виконували панщину. Кожен чоловік з пішого господарства повинен був відпрацювати у рік на поміщика 98 днів, що оцінювалось 15 крб. 22 коп. сріблом, з тяглового — 196 днів. Крім цього, селяни відробляли поміщику за користування сінокосом, за додатковий наділ землі, випас худоби, збирання хмизу в панському лісі тощо.

В 1861 році у Вілії налічувалося 99 селянських дворів, з них городників — 4, піших — 53, тяглових — 32. Всього мешкало 423 чоловіка. У користуванні селян було 365 десятин орної, 194 десятини сінокосної і 54 десятини присадибної землі. За реформою селянам виділили ще 125 десятин орної і 115 десятин сінокосної землі. За всю землю вони повинні були сплатити в банк 5593 крб. 72 коп. викупу. До 1905 року з селян стягнули вдвічі більше визначеної суми. Крім цього, вони сплачували 1799 крб. 40 коп. податку на рік[1].

Скасування кріпацтва значно пожвавило промислове виробництво. Розширився винокурний завод, водяні млини. Зубожілі селяни в пошуках засобів існування стали займатися кустарним промислом. Гончарні вироби вони возили на ярмарки до Острога, Ровно, Луцька, Кременця, вимінювали на хліб, крупу та інші продукти. Частина селян йшла на лісорозробки, займалася виробництвом смоли, випалюванням вугілля, наймалася на винокурний завод. Зростало населення. 1897 року у Вілії мешкало 1218 чоловік[2], а в 1909 році було 214 дворів з населенням 1310 чоловік[3].

У 80-х роках XIX ст. в селі відкрили першу школу — церковнопарафіяльну. Та через бідність до неї ходило мало дітей, а ще менше закінчувало.

На початку XX ст. кращі землі навколо села купив Г. Є. Рейн. У 1908 році йому належало 3579 десятин землі. На селянський двір припадало в середньому по 4 десятини орної землі. Але й ця земля в зв'язку з розшаруванням селян після реформи 1861 року розподілялась нерівномірно. Близько 60 проц. господарств були бідняцькими, з наділом 1—3 десятини землі, з них половина не мала ніякої худоби[4].

Багато селян Вілії наймалося до поміщика чи куркулів. Косили хліб за 20-у копу. Влітку поміщик наймав селян за 50 коп. у день, взимку — за 20 коп. Проте платив лише 40 або 15 коп. За помел зерна власники млинів брали 12-у, а то й 8-у мірку. За випас однієї корови чи коня селянин платив поміщикові 6 крб. за сезон.

Не краще жилося тим, хто працював на підприємствах. Робітник винокурного заводу чи млина заробляв 40—50 копійок за день, а жінки-робітниці — ще менше. За доставку спирту з Вілії до Ровно платили 3 коп. за відро.

Злиденне становище трудящих села змушувало їх підніматися на боротьбу. Під впливом революційних подій в країні в 1905 році вілійські селяни стали вимагати збільшення оплати за наймом чоловікам до 1 крб., жінкам — 75 коп. за день роботи. У зв'язку з посиленням селянських заворушень в Острозькому повіті влітку цього року сюди на прохання повітового справника направлено ескадрон драгунів з Кременця.

Однак вілійці не припиняли боротьби. Робітники винокурного заводу вимагали збільшити заробітну плату до 1,5 крб. чоловікові і 1 крб. жінці за день роботи, а за доставку спирту — до 20 коп. за відро. Підприємець не погоджувався, тому в

---

[1] Житомирський облдержархів, ф. 115, оп. 1, спр. 1952, арк. 1—32.

[2] Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей..., стор. 18.

[3] Список населенных мест Волынской губернии, стор. 59.

[4] Сельскохозяйственная хроника Волынской губернии. Февраль 1915 года, стор. 11.

грудні 1905 року вілійські робітники застрайкували[1]. Власникам заводу і млина довелося збільшити заробітну плату.

Надільна земля селян знаходилась далеко від села, у більшості господарств роздрібнювалася на 10—15 окремих ділянок, які межували з землею поміщика. Поміщик забороняв селянам гнати на випас худобу, вивозити гній через його поле. Селяни скаржились, що черезсмужжя змучило їх до краю, позбавляло куска хліба й останньої худобини. У 1906—1907 рр. вони зверталися до повітової землевпорядної комісії з проханням відвести для них землю ближче до села, в одному місці. Але комісія не зважала на селянські просьби — вони суперечили інтересам поміщика. Характерно, що заяву вілійського сільського сходу від 26 березня 1907 року з 150 присутніх, які мали право голосу, змогли підписати лише 23, за решту 127 неписьменних підписався волосний писар[2].

Деякі селяни, не маючи засобів до існування, зверталися до повітової землевпорядної комісії посприяти їм через сільський банк придбати землю з удільних володінь. Селянин І. Т. Демчук, володіючи лише однією десятиною землі, не маючи своєї худоби, 2 квітня 1908 року звернувся з заявою допомогти йому купити дві десятини землі, на що він міг виділити лише 20 крб.[3]. Але оскільки ціна однієї десятини на півдні губернії, до якої належала Вілія, в той час становила понад 400 крб., прагнення безземельних селян купити землю залишалося мрією. Селяни Ф. Т. Ревюк, У. М. Остапчук (сім'ї яких складалися з восьми чоловік і мали землі по 2—3 десятини), а також ще кілька сімей просили дозволу Острозької землевпорядної комісії відправити ходаків у Тобольську губернію, куди раніше виїхали переселенці з Вілії. Але їм відмовили. Селянам пояснили, що вільні землі були ще в районах Амуру й Акмолінська. Та коли селяни погодилися виїхати туди або в Хабаровський підрайон Приморської області, їм запропонували зробити це на власні кошти.

29 вересня 1904 року в сім'ї робітника винокурного заводу О. І. Островського народилася четверта дитина — син Микола, в майбутньому письменник-комуніст. Тяжким, повним тривог і злиднів було життя сім'ї Островських. В 10—11-річному віці ходили на поденну роботу в поміщицьке господарство сестри М. Островського. Коли Миколі сповнилося шість років, він став навчатися у вілійській початковій школі, яку закінчив з похвальною грамотою. Хоч і було бажання вчитися далі, але нестатки в сім'ї змусили дев'ятирічного хлопця стати підпасичем. 1914 року сім'я Островських переїхала з Вілії до Шепетівки.

З 1916 по 1918 рік у селі вчителювала Н. М. Ужвій—нині народна артистка СРСР, лауреат Державних премій 1946, 1949, 1951 років, голова Українського театрального товариства.

Після повалення самодержавства вілійці плекали надію на одержання жаданої землі, але залишились на місці поміщик, власники млинів і заводів.

З великою радістю зустріли бідняки Вілії звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Ленінський декрет про землю був здійсненням віковічних мрій селян. У січні 1918 року тут проголошено Радянську владу. Під керівництвом острозьких комуністів населення брало активну участь у боротьбі проти німецьких військ, які окупували село наступного місяця, гетьманців. Селянин О. С. Остапчук, повернувшись додому з армії після поранення, зв'язався з більшовиками Острога Я. А. Мацутою, Я. П. Очеретнюком та з іншими борцями за Радянську владу і разом з ними організовував боротьбу проти контрреволюційної Директорії, яка захопила владу у грудні того ж року. У травні 1919 року після визволення Острозького повіту частинами Червоної Армії в селі відновлено Радянську владу. Під керівництвом Острозького повітового ревкому селяни приступили до розподілу землі.

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 422, оп. 855, спр. 89, арк. 43; Революция 1905—1907 гг. в России, ч. 3, кн. 1, стор. 18—20.

[2] Ровенський облдержархів, ф. 545, оп. 1, спр. 1036, арк. 6, 7; спр. 1245, арк. 1—5.

[3] Там же, спр. 1144, арк. 1—2.

Проте в середині серпня село захопили війська буржуазно-поміщицької Польщі. Селяни чинили опір новим окупантам, які відновлювали старі порядки, примушували повернути землю поміщикам, переслідували борців за Радянську владу. Жителі Вілії та навколишніх сіл вступали до партизанських загонів, боролися із загарбниками[1].

В липні 1920 року село визволили частини Першої Кінної армії. Серед тих, хто боровся в цей час із загарбниками, були й вілійці: М. О. Островський, селяни-бідняки П. Л. Цимбалюк, Я. П. Корнійчук та інші.

Восени 1920 року, після окупації села військами буржуазно-поміщицької Польщі, Вілія ввійшла до складу Острозького повіту Волинського воєводства. По річці Вілії пройшов кордон між Польщею і Радянською Україною. Частина села на схід від річки Вілії відійшла до Країни Рад.

Польські власті встановили в селі стражницю (заставу). Запанувало поліцейське свавілля. Коли з настанням темряви жовніри (солдати) ловили когось на вулиці або на сінокосі без спеціальної перепустки, то били до непритомності або надівали на руки кайдани і кидали на ніч у холодну. Тих, хто чинив опір, під конвоєм відправляли за 13 км до Новомалина або за 30 км до Дедиркалів. До найближчого базару за 15 км у Шумську прямим шляхом дозволялось їздити лише багатим полякам і тим українцям, які переходили до католицизму, бідному населенню на той же базар доводилося робити об'їзд за 30—40 кілометрів.

Земля знову стала власністю поміщика. Селяни заробляли лише на злиденний прожиток, бо в середньому за день роботи у поміщика платили 70—80 грошів (коробка сірників коштувала 10 грошів).

Незважаючи на переважну більшість українського населення (90 проц. у 1921 році), школа стала утраквістичною. Відвідували її діти заможних селян, в середньому одна дитина з п'яти. Українську мову викладали двічі на тиждень. Підручники українською мовою коштували в десять разів дорожче за польські і фактично були недоступні для дітей бідняків. Селянина називали «бидлом», «хлопом».

Селяни звертали свої погляди на Схід, де жили їх брати — трудящі Радянської України. Їх мрії здійснилися 17 вересня 1939 року. З великою радістю зустріли вілійці своїх визволителів — воїнів Червоної Армії. Незабаром в селі було створено селянський комітет з семи чоловік.

На підставі декларацій, прийнятих Народними Зборами Західної України, зокрема декларації про конфіскацію поміщицьких, монастирських земель і земель великих державних урядовців, селянський комітет розпочав розподіл поміщицької, церковної і костьольної землі. Земля передавалась селянам безплатно. До 1 липня 1940 року 136 безземельних і малоземельних господарств одержали 313,5 га поміщицької, 53,4 га церковної і 10 га костьольної землі. 230 га поміщицького лісу відійшло в розпорядження держави[2].

Наприкінці 1939 року в селі відкрили 4-річну початкову школу, викладання в якій проводилося українською мовою. До села почали надходити газети й журнали, раніше недоступні селянам. Тоді ж у Вілії створено комсомольську організацію. Її очолив І. П. Бондарчук. А в грудні 1940 року його обрали головою сільської Ради[3].

В червні того року село відвідали мати і сестра Миколи Островського. На сільському мітингу мати письменника О. Й. Островська розповіла про його життєвий шлях, подарувала землякам два примірники книги «Як гартувалася сталь».

Незабаром на радянську землю віроломно напали німецько-фашистські загарбники. 26 червня 1941 року ворог захопив село[4]. Частина вілійців пішла на фронт. Комсомольці Вілії та сусіднього села Теремного, які з різних причин залишилися

[1] Під прапором Жовтня. Документи і матеріали. Львів, 1957, стор. 194.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 75, арк. 1—24.
[3] Фонди музею М. О. Островського у селі Вілії.
[4] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 94.

В музеї М. О. Островського, с. Вілія. 1970 р.

на окупованій ворогом території, підпільно збиралися, обговорювали питання боротьби з ворогом, підтримували серед молоді віру в перемогу над фашизмом.

Чорним часом був період окупації. Лише в 1942 році фашисти забрали в селі 244 голови великої рогатої худоби, 11 коней, 20 свиней. Грабували село і їх поплічники — українські буржуазні націоналісти. Влітку 1943 року німецька районна управа в Острозі планувала вивезти з Вілії на примусові роботи до Німеччини 161 чоловіка. Та встигли вони вивезти лише 17 чоловік, серед них сестру І. П. Бондарчука Анастасію (загинула у фашистському концтаборі). Другу його сестру Євдокію і брата Пантелеймона замордували оунівські бандити.

Тікаючи від переслідувань і загрози вивезення на каторгу до Німеччини, трудящі Вілії та навколишніх сіл пробиралися до партизанів в урочище Городисько, яке знаходиться за 5 км на південний захід від Вілії, на стику Ровенської, Тернопільської і Хмельницької областей. Тут розміщувалась частина партизанського з'єднання, яким командував А. З. Одуха. Сюди пробрався і 26-річний І. П. Бондарчук. Він став командиром кулеметного взводу, секретарем комсомольської організації загону, в якій налічувалось 72 члени ВЛКСМ. Загін підтримував постійний зв'язок з підпільниками Острога і Ровно. Роль зв'язкових виконувала сім'я вчителя В. М. Струменського. 1943 року підлі прихвосні фашистів — українські буржуазні націоналісти — замордували В. М. Струменського та його дружину, які протягом 18 років вчителювали у селі Теремному, жорстоко замучили батьків, двох дочок і дворічну онуку.

25 липня 1943 року, повертаючись з розвідки, І. П. Бондарчук помітив, що партизанський табір оточено озброєною групою поліцаїв, і негайно повідомив про це командира. Розпочався жорстокий бій з ворогом, сили якого переважали у 5—6 разів. Три дні точилися бої. Атаки поліцаїв було відбито. Але багато партизанів загинуло. Поліг смертю хоробрих і славний комсорг загону. Його поховали в могилі разом з секретарем партійної організації Дроздовим, командиром взводу Мурлыкіним, лікарем-ленінградцем Земсковим[1]. Нині урочище Городисько називають Горою партизанської слави. На місці розташування загону споруджено пам'ятник партизанам, які загинули в період Великої Вітчизняної війни. Останньої неділі липня кожного року збираються тут трудящі всього району для вшанування пам'яті полеглих.

182 вілійці боролися проти фашистів на фронтах Великої Вітчизняної війни. 67 з них віддали своє життя в боях з ворогами. Визволяючи Латвійську РСР, загинув С. С. Бондарчук, Кенігсберг — С. Д. Стасюк. На честь полеглих воїнів, які віддали своє життя за Батьківщину, вілійці спорудили в центрі села обеліск Слави. 114 мешканців Вілії нагороджено бойовими орденами й медалями, серед них орденом Слави 3-го ступеня О. М. Зарічного, орденом Червоної Зірки — Й. О. Мельниченка.

Визволення прийшло 5 лютого 1944 року. Вілія, як і тисячі інших сіл України, змучена, спалена та нескорена взялась за побудову нового життя. До війни в селі було 340 дворів. Під час окупації фашисти двічі палили село. Останній раз, коли гітлерівці під тиском Червоної Армії панічно відступали, вони підпалили село з усіх боків. Згоріло 270 будинків. Ризикуючи життям, жителі села Наталія Інзерська та інші погасили облитий бензином будинок, в якому народився і жив Микола Островський.

[1] АІІП ЦК КП України, ф. 96, оп. 1, спр. 1, арк. 356, 414.

З перших днів після визволення населення приступило до відбудови свого села. Під керівництвом сільської Ради було відновлено землеволодіння, встановлене Радянською владою в липні 1940 року. 95,5 га землі, відрізаної в господарствах, що мали землю понад визначену норму, було поділено між 32 безземельними і малоземельними селянами[1]. Сільська Рада організовувала допомогу безкінним дворам в обробітку одержаної землі. Подавалась допомога сім'ям фронтовиків, а також селянам, будинки і господарські будівлі яких спалили окупанти. Завдяки допомозі Радянської влади село поступово відбудовувалося, піднімалося з руїн.

У вересні 1944 року відновила роботу початкова школа. Її відвідували всі 135 дітей шкільного віку. Згодом відкрили хату-читальню, бібліотеку. Депутати сільської Ради, вчителі роз'яснювали селянам завдання першого післявоєнного п'ятирічного плану відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр., проводили підготовку до виборів у Верховну Раду СРСР та місцеві Ради депутатів трудящих. У лютому 1946 року понад 99 проц. усіх виборців села віддали свої голоси за блок комуністів і безпартійних.

За ініціативою Й. К. Зарічного, К. П. Попович, Ф. П. Шевчука в 1949 році створено сільськогосподарську артіль. Назвали її іменем Миколи Островського. Спочатку в колгоспі об'єдналося 82 господарства, усуспільнено тяглову силу, реманент і землю.

Важливу роль у розвитку колективного господарства відіграли комуністи й комсомольці села. Комсомольська організація відновила свою діяльність 1946 року. В березні 1951 року створено партійну групу. Перші відкриті партійні збори розглянули питання про готовність колгоспу до весняної сівби.

Поступово зростав вплив первинної партійної організації на життя села, міцнів авторитет комуністів, поповнювалися їх ряди. 1961 року в партійній організації Вілії налічувалося 10 членів і 7 кандидатів у члени КПРС. Під керівництвом партійної організації пожвавлювалася робота комсомольців і всієї молоді села. На заклик партії комсомольці Євген Мельниченко, Павло Попович, Микола Стратюк виїхали в Донбас на будівництво шахт.

У 1954 році на річці Вілії споруджено електростанцію. Понад 10 років користувалися жителі Вілії та навколишніх сіл її енергією. А в 1966 році було збудовано 9 км високовольтної лінії, яка дала можливість одержати більш дешеву електроенергію від Добротворської ДРЕС.

Наприкінці 1951 року до артілі ім. М. Островського приєднався колгосп ім. Б. Хмельницького (хутори Братенич і Закоти). А в 1958 році до колгоспу ім. Островського влилися колгоспи «Комуніст» (село Новородчиці), ім. Дзержинського (село Іллявшівка), ім. Жданова (село Кутянка), «Заповіт Ілліча» (село Болотківці). У 1961 році колгосп ім. Островського поділився на три — «Комуніст» з центром у Новородчицях, «Заповіт Ілліча» — у Кутянці та «Батьківщина Островського». До колгоспу «Батьківщина Островського» входило населення Вілії, Братенича і Закотів (останні згодом злилися з Вілією). Колгоспу було передано 5 тракторів, 3 комбайни, молотарку, локомобіль, 3 вантажні автомашини та різний реманент.

У 1965 році колгосп придбав ще два трактори. Зростала врожайність сільськогосподарських культур. На громадських фермах налічувалося вже 458 голів великої рогатої худоби. В 1970 році вироблено на кожні 100 га сільськогосподарських угідь 256 цнт молока, 56 цнт м'яса. За перевиконання соціалістичних зобов'язань 40 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Виконуючи рішення XXIV з'їзду КПРС, ще кращих виробничих показників добився колгосп у першому році дев'ятої п'ятирічки. Було значно перевершено планові показники врожайності зернових культур і цукрових буряків, план продажу державі молока і м'яса. Грошові прибутки зросли у 2 рази порівняно з 1966 роком. У 1971 році одержано 296,6 тис. крб. грошового прибутку.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 104, арк. 2—3.

Магазин у с. Вілії. 1970 р.

Вілійський дитячий садок. 1972 р.

Тепер у колгоспі, за яким закріплено 2255 га усієї землі, у т. ч. 1026 орної, 681 га сіножатей і пасовиськ, 220 га лісів, є 770 голів великої рогатої худоби, з них 210 корів; 435 свиней, 450 овець. Велика рогата худоба утримується в типовому чотирирядному корівнику. Є свиноферма, вівцеферма, пасіка.

Використовується 11 вантажних автомашин, 11 тракторів, 4 зернові комбайни, сівалки, тракторні косарки, складні зерноочисні машини, зерносушарка, картоплесаджалки, культиватори, лафетні жатки, 34 електродвигуни. Завершується будівництво типової капітальної ремонтної майстерні та автогаража.

За високі виробничі досягнення в 1971 році ланкову другої рільничої бригади Л. С. Гуцевич нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора, бригадира рільничої бригади В. О. Остапчука — орденом «Знак Пошани».

Вілійці шанують трудівників колгоспу, які своєю самовідданою працею піднімали громадське господарство, дбали про його зростання. Сім'ї доярки депутата сільської Ради П. М. Макосієнко присвоєно почесне звання сім'ї трудової слави, колгоспникам Д. С. Поповичу, П. Л. Цибульському, М. П. Ліщенко, А. К. Міньковському, Є. Ю. Ковальчук, Г. О. Борисюк, Т. Д. Ліщенко — звання ветерана колгоспної праці.

Докорінно змінилися за роки Радянської влади матеріальний і культурний рівень вілійців. Багато з них переселилось у просторі, багатокімнатні будинки. За післявоєнний час у селі збудовано 197 житлових будинків, у т. ч. двоповерховий будинок для вчителів, кінотеатр на 200 місць, торговельний комплекс (промтоварний, господарчий і продуктовий магазини, чайна з сучасним обладнанням). Завершується будівництво двоповерхових будинків для комбінату побутового обслуговування з готелем, адміністративного (правління колгоспу, сільської Ради і пошти). Село електрифіковане й радіофіковане. Близько 300 жителів мають радіоприймачі, понад 70 — телевізори. Найближчим часом розпочнеться газифікація села.

В селі збудовано нову восьмирічну школу, де навчається 156 учнів, працює 14 учителів. Багато вілійців здобули вищу й середню освіту, працюють вчителями, інженерами, служать у лавах Радянської Армії. Діти дошкільного віку виховуються у дитячому садку.

Працює сільська бібліотека, яка має понад 15 тис. книжок. Її послугами користується 788 читачів. Жителі села щороку передплачують близько 1,5 тис. газет і журналів.

Мешканці села свято шанують пам'ять про борців за нове щасливе життя, зокрема про Миколу Островського. В будинку, де народився і жив письменник, 1954 року відкрито літературно-меморіальний музей, на подвір'ї встановлено бронзовий бюст земляка. В музеї є багато книг Миколи Островського в перекладі 30 мовами світу, а також експонатів, які розповідають про життя трудівників колгоспу «Бать-

ківщина Островського». Музей відвідали тисячі трудящих з різних кінців Радянського Союзу — Москви, Ленінграда, Львова, Красноярська та інших міст.

У життя й побут селян входять нові обряди. Вже стали традицією комсомольські весілля. Урочисто проходять проводи молоді до армії. Трудівники колгоспу, сільська інтелігенція, друзі допризовників збираються у клубі. Секретарі партійної і комсомольської організацій, голови колгоспу і сільської Ради, вчителі, ветерани праці відмічають успіхи допризовників у виробництві, вручають їм подарунки, наказують вірно служити своєму народові, берегти мирну працю радянських людей, пам'ятати, що вони — земляки письменника-комуніста М. О. Островського. У відповідь юнаки запевняють односельців, що вони виправдають їх довір'я, гідно неститимуть звання корчагінців.

День народження Миколи Островського (29 вересня) став традиційним днем прийому до лав ВЛКСМ, вручення квитків комсомольцям не лише свого села і району, а й сусідніх Хмельницької і Тернопільської областей. Кожного року в цей день біля пам'ятника письменникові проводиться збір піонерської дружини ім. І. Бондарчука Вілійської восьмирічної школи.

Молодь села бере активну участь у художній самодіяльності, виступає не лише у себе вдома, а й в навколишніх селах, на районних і обласних оглядах. Хор сільського клубу в своєму репертуарі має і часто виконує пісню про Миколу Островського.

1952 року на республіканській олімпіаді в Києві комсомольсько-молодіжний ансамбль Вілії за високу виконавську майстерність дістав відмінну оцінку. На республіканській олімпіаді 1956 року цей ансамбль посів третє місце.

Здобутки вілійців завойовані в наполегливій праці під керівництвом партійної організації, до якої 1972 року входило 25 комуністів. Значно зросла й комсомольська організація села, в якій об'єднано 37 членів ВЛКСМ.

Багатогранною стала діяльність сільської Ради, яка через своїх 37 депутатів, широкий актив, що складається з членів жіночої ради, народного контролю, товариського суду, добровільної народної дружини та інших громадських організацій, вникає в усі сторони життя села.

Окрилені історичними рішеннями XXIV з'їзду КПРС, вілійці, як усі радянські люди, впевнено йдуть до комунізму.

М. О. ГЕТЬМАН-КРАВЧЕНКО

ОЖÉНИН

Оженин — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км від районного центру. Тут міститься залізнична станція Острог. За два кілометри від Оженина протікає річка Горинь. Дворів — 714, населення — 3437 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бродів, Країв, Стадники.

Оженин — старовинне українське село. Вперше вóно згадується в документах першої половини XVI ст. 1534 року князь А. Заславський відписав князеві К. І. Острозькому частину своїх маєтків в Оженині і у Верхові «з людьми і полями і сіножатями, з лісами і борами, і дібровами, і озерами, і данинами грошовими і медовими, і куничними, і з бобровими гонами і з ловами звіриними і пташиними, і з млинами, і з ставами, і з усіма пожитками»[1].

На той час Оженин входив до складу Литовського великого князівства. Пізніше за Люблінською унією він підпав під владу Польщі. Посилився соціальний і національний гніт.

Важке становище селян погіршували спустошливі напади татар, а також феодальні міжусобиці. 1583 року власник Оженина М. Заславський заклав маєток Я. Комницькому, але в цьому ж році відібрав його. Справа дійшла до судового роз-

[1] Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. 3. Lwów, стор. 472—473.

гляду. Через те, що Заславський не підкорився рішенню суду, проти нього на захист інтересів Я. Комницького рушила повітова шляхта разом з луцьким намісником. М. Заславський зустрів їх пострілами. В цю справу втрутився польський король. 20 червня 1583 року він зобов'язав кременецького, володимирського й луцького старост організувати ополчення із шляхти всього Волинського воєводства і силою зброї повернути Оженин Я. Комницькому[1]. Тоді М. Заславський продав Оженин разом з селом Стадниками К. Римінському.

В цей час Оженин був порівняно невеликим — у ньому налічувалося 51 дим та понад 300 жителів.

Жителі села брали активну участь у визвольній війні українського народу 1648—1654 рр., вступали до повстанських загонів, які розправлялися з шляхтою. 13 квітня 1649 року кременецький підкоморій скаржився на те, що селяни села Хорева й міщани напали на його володіння, у т. ч. й на Оженин. Вони знищили архів, майно. Селянське ж майно не потерпіло.

Селяни не припиняли боротьби і після визвольної війни. Вони нападали на поміщицькі маєтки, рубали ліс, знищували панські посіви.

З розвитком товарно-грошових відносин посилювався феодальний гніт. Водночас зростало національно-релігійне гноблення. Польські власті разом з католицьким духовенством намагалися покатоличити місцеве населення. 1728 року власник села Ф. Єловицький примушував місцеве українське населення відвідувати уніатську церкву[2].

Після возз'єднання Волині з Росією Оженин увійшов до Хорівської волості Острозького повіту Ізяславської, а згодом Волинської губернії. 1798 року в ньому налічувалося 63 двори, 451 житель[3]. Селяни продовжували жити в злиднях і безправ'ї. Вони скаржились до суду на сваволю панських управителів, посесорів і економів. У лютому 1840 року економ М. Дідковський тримав за непокірність закутого в колоду селянина-кріпака Т. Прокопчука на холоді в одній сорочці, бив його канчуком, палицею, кулаками й ногами, погрожував убити або заслати в Сибір. Внаслідок жорстоких тортур Т. Прокопчук помер. Кріпаки, побиті економом, залишилися каліками. Коли ж справа дійшла до суду, судова процедура тривала майже три роки. Лише 22 грудня 1842 року Волинська палата кримінального суду надіслала Волинському губернському правлінню документ, в якому рекомендувалось позбавити М. Дідковського волі на два тижні, чим фактично виправдала бузувіра[4].

Не поліпшила економічного становища селян Оженина й реформа 1861 року. Викупні платежі важким тягарем лягли на плечі зубожілих селян. У 1865 році 513 десятин кращої землі належали поміщику, а 128 селянським господарствам — лише 235 га орної землі. Низького врожаю, який збирав селянин на своїй невеличкій ділянці, не завжди вистачало для того, щоб прогодувати сім'ю. Селяни змушені були найматися до куркулів — за 60 коп. в день з конем, за 30 коп.— без тягла. По 20 коп. у день платили жінкам. У пошуках заробітку селяни йшли на підприємства, які в той час створювалися на Волині, на будівництво залізниці Київ—Брест, що прокладалася через Оженин. Важке матеріальне становище погіршувалось численними податками. Селянам доводилося сплачувати подушне, державний, земельний податки, земські та страхові збори.

У 1873 році в селі спорудили залізничну станцію. Через неї вивозили лісоматеріал, пшеницю, цукор, в Оженин прибували сіль, залізо, сталь, тютюн, вугілля, знаряддя землеробства.

Трудящі не мирились зі своїм злиденним становищем, політичним та національним безправ'ям. Під час революційних подій 1905 року робітники станції Оженин

---

[1] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 743, 744.

[2] M. Orłowicz. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu, стор. 256.

[3] ЦДІА СРСР, ф. 1350, оп. 312, спр. 71, арк. 6.

[4] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 44, спр. 676, арк. 127.

підтримали Жовтневий всеросійський політичний страйк. Революційними настроями були охоплені й селяни Оженина, в якому налічувалося тоді 132 двори і 674 жителі.

З 1884 року в селі працювала церковнопарафіяльна школа. На утримання вчителя селяни збирали щороку до 100 крб. У школі навчалось 25—30 дітей.

Перша світова війна завдала великого лиха жителям Оженина. Більше половини працездатних чоловіків було мобілізовано на фронт. І саме в цей час, у березні 1915 року, власті вирішили перевести селян на відрубні й хуторські ділянки[1]. Селянки категорично відмовились, не пустили землеміра на поле, мотивуючи тим, що треба почекати повернення чоловіків з фронту. Призвідцями виступу були Ілля Драбенюк, Мирон Ярмолюк, Артем Кондратишин, Опанас Дмитрук.

Лютнева буржуазно-демократична революція вселила в серця трудящих надію на близьке звільнення від соціального гніту. Однак Тимчасовий уряд не хотів вирішити земельне питання. Земля, як і раніше, залишалася в руках поміщиків.

Трудящі Оженина з радістю зустріли звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. У січні 1918 року тут проголошено Радянську владу. Під впливом революційно настроєних солдатів, що поверталися залізницею через станцію Оженин додому, у селі був створений ревком. Очолив його селянин-бідняк Н. Г. Горбатюк. Ревком приступив до розподілу поміщицької землі.

Однак окупація села у лютому 1918 року австро-німецькими військами перервала будівництво нового життя. Разом з окупантами повернулася на Україну Центральна рада, яку незабаром замінили гетьманатом. У грудні 1918 року владу захопила Директорія. У травні 1919 року петлюрівців громила в районі Оженина 1-а Українська радянська дивізія. В серпні 1919 року село захопили польські загарбники.

2 липня 1920 року між частинами Першої Кінної армії й польськими окупантами відбувся бій за залізничний міст біля села Бродова, недалеко від Оженина. Надвечір воїни 2-ї бригади 6-ї кавалерійської дивізії непомітно підійшли до позицій польських кіннотників, що розташовувалися на березі Горині, і несподіваною атакою відкинули їх. На плечах ворога вони форсували річку і, захопивши станцію Оженин, відрізали польському бронепоїзду шлях до відступу на Ровно.[2]

Але у другій половині вересня 1920 року Оженин захопили війська буржуазно-поміщицької Польщі. Село підпорядкували Хорівській гміні Острозького повіту Волинського воєводства. За даними 1921 року, в селі налічувалося 155 житлових будинків, 865 жителів, у т. ч. 796 українців[3].

Як і на всіх західноукраїнських землях, трудящі Оженина зазнавали важкого соціального гніту. Польські власті обкладали селян чисельними податками. Більшість селянських господарств Оженина були малоземельними. Ціни ж на сільськогосподарські продукти були низькими.

Соціальний гніт доповнювався політичним безправ'ям і національним гнобленням. Одержати кваліфіковану роботу українець міг, лише прийнявши католицьку віру. Українців повсюдно звільняли з роботи. Навесні 1921 року залізничну лінію Радзивилів—Здолбунів — Оженин передали з Львівської до Радомської дирекції залізниць. Незабаром з 40 сімей українців, члени яких працювали на станції Оженин, на роботі залишилося 5 сімей.

У 1937 році станцію Оженин було перейменовано на станцію Острог. З 1923 року почалося будівництво шосейної дороги Оженин—Острог, яка стала до ладу 1928 року. Тоді ж рушив перший автобус, Але користувалися ним лише заможні, бо проїзд коштував дорого. Цього року в селі запрацювали пошта й телеграф.

В умовах окупації село не зростало. До 1936 року кількість населення зменшилася на 33 чоловіка. Польські власті не турбувалися про розвиток освіти. У 1925/26 навчальному році була одна початкова школа, до якої записалося 111 дітей[4].

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1262, оп. 1, спр. 220, арк. 38, 54.
[2] С. М. Буденный. Пройденный путь, кн. 2, стор. 182.
[3] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. 9, стор. 46.
[4] Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925/26, стор. 304.

Становище в селі ускладнювалось його близькістю до польсько-радянського кордону. Тут розквартировувались військові частини, солдати яких поводили себе як завойовники — знущалися з населення, грабували.

У 1924 році селянина Василя Дулевича, який відмовився зняти шапку, польський поручик 19-го уланського полку жорстоко побив. Поставивши на постій у його хаті шість солдатів, поручик наказав: «Беріть, що треба. Якщо будуть чинити опір, бийте хамів». Окупанти вигнали з хати господаря, його жінку та дітей. Селянина П. В. Шевчука вони побили мало не до смерті за спробу затримати польського солдата, який намагався викрасти речі господаря і навіть хотів підпалити хату. Вахмістр, якому поскаржився Шевчук, заявив: «Ми вас всіх перестріляємо, якщо не будете мати поваги до польської армії»[1].

Цього року в Оженині, як і в інших селах Острозького повіту, побувала каральна експедиція з 40 поліцейських та уланів. Експедиція розшукувала таємний склад зброї. Оточивши село, солдати нікого з нього не випускали, а багатьох затриманих побили.

З кожним роком серед трудящих села зростало незадоволення, активізувалася їх боротьба за соціальне й національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною. Цією боротьбою керувала Оженинська революційно-повстанська організація на чолі з місцевим селянином К. М. Дмитруком. Діяли також партизанські загони. Під впливом агітації членів підпільної організації жителі саботували розпорядження польських властей. У 1924 році більшість членів Оженинської революційно-повстанської організації перейшла польсько-радянський кордон. У Радянському Союзі К. М. Дмитрук закінчив інститут, став інженером-будівельником, а коли Західна Україна возз'єдналася з Радянською, повернувся на Ровенщину (нині — пенсіонер, проживає в Ровно).

Революційно-повстанська організація, що продовжувала діяти під керівництвом О. А. Кушніра, використовувала кожну легальну можливість. Так, члени її виступали на зборах, які проходили в селі з 23 березня по 15 квітня 1930 року у зв'язку з виборами до сейму. Промовці таврували фашизм, засуджували підготовку війни проти СРСР[2]. У липні 1931 року в Оженині відбулася нарада районного комітету «Сельроб-єдності»[3].

Глибокі соціальні перетворення, докорінне поліпшення життя трудящих села сталися лише після 17 вересня 1939 року, коли на західноукраїнські землі, виконуючи історичну місію, прийшли воїни Червоної Армії. Негайно в селі було утворено сільський комітет. Його очолив безземельний селянин І. Ф. Сорочинський.

В жовтні 1939 року трудящі Оженина обрали до Народних Зборів Західної України свого депутата — колишню селянку-наймичку з села Стадників У. В. Єфимчук-Дячук. Виступаючи на Народних Зборах у Львові, а пізніше на позачерговій сесії Верховної Ради СРСР, вона розповіла народним обранцям про важке злиденне життя поліщуків за часів окупації краю буржуазно-поміщицькою Польщею, просила Верховну Раду СРСР возз'єднати територію Західної України з Радянською Україною в складі Радянського Союзу навічно.

Перетворюючи в життя рішення Народних Зборів Західної України, Оженинський сільський комітет приступив до розподілу поміщицької землі. 332 гектари було роздано безземельним і малоземельним. Землю одержали 182 двори[4]. На 5 грудня 1940 року 182 селянські господарства мали в своєму користуванні 525 га землі, у т. ч. 419 га орної.

На підставі нового адміністративно-територіального поділу, проведеного у січні 1940 року, в Оженині створено сільську Раду. Сільський комітет здав їй свої повно-

---

[1] Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і возз'єднання з Радянською Україною, ч. 1, стор. 46.

[2] Газ. «Сель-Роб», 18 травня 1930 р.

[3] Газ. «Сель-Роб», 19 липня 1931 р.

[4] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 74, арк. 14; спр. 76, арк. 12.

важення. В грудні 1940 року відбулися вибори до місцевих Рад. Цього року утворилася комсомольська організація.

У лютому наступного року 20 господарств села об'єдналися в колгосп, який назвали ім. Ворошилова. Одними з перших до нього вступили колишній панський наймит К. С. Полулях, бідняк Г. І. Савич та ін. 4 квітня хлібороби вперше вийшли засівати спільну ниву. Ця подія стала великим святом. Над підводами майорів червоний прапор. Лунали пісні. На допомогу колгоспникам прийшли трактори Оженинської МТС, створеної минулого року в колишньому поміщицькому маєтку. МТС мала 9 тракторів, автомашину, 20 тракторних плугів, 4 сівалки, 4 жатки, 7 молотарок тощо.

Наслідуючи приклад Паші Ангеліної, кілька оженинських дівчат, у т. ч. Олімпіада Савич, Євгенія Войтович, успішно закінчили курси трактористів і працювали механізаторами.

Сталися зміни і в культурному житті села. Невдовзі після возз'єднання відкрилася семирічна школа з рідною мовою викладання. У сільському клубі, який розмістили в одному з приміщень колишнього панського маєтку, почали працювати гуртки художньої самодіяльності.

Але підступний напад фашистської Німеччини перервав будівництво нового життя. Наприкінці червня 1941 року в районі Оженина радянські воїни вели запеклі бої з фашистами. 3 липня 1941 року німецькі війська окупували Оженин[1]. Гітлерівці вбивали радянських людей, грабували населення. Вони забрали 196 корів, 12 коней, 34 свині, птицю. Окупанти жорстоко карали за найменшу непокору, намагалися розпалити ворожнечу між місцевими українцями й поляками.

Населення чинило опір окупантам. Жителі села йшли в партизани, вливалися до загонів з'єднання А. З. Одухи, яке діяло поблизу Оженина й Теремного. На початку 1942 року в Оженині виникла підпільна патріотична група, яка ввійшла до складу Острозької підпільної організації. Наприкінці року група вже налічувала 40 чоловік. Очолював її заступник голови Острозького підпільного комітету К. М. Дмитрук. Він мав конкретне завдання — вести спостереження за рухом поїздів через станцію Острог. Для безпеки і кращого спостереження за пересуванням окупантів К. М. Дмитрук влаштувався на залізничній станції Острог села Оженина. Згодом до підпільної роботи він залучив техніка В. Г. Бузюна, який жив на станції і міг спостерігати за рухом поїздів уночі. Таким чином, спостереження велося цілодобово. Розвідувальні дані передавалися в Острозький підпільний комітет, а потім — партизанському з'єднанню А. З. Одухи.

Через зв'язкових оженинська група одержувала від партизанських загонів листівки, зведення Радянського інформбюро, відозви до населення саботувати відправку людей на каторжні роботи до Німеччини, до залізничників — здійснювати саботаж і диверсії. Члени групи розклеювали їх по селу, клали в підводи, що прибували на станцію з зерном.

В липні 1943 року К. М. Дмитрук разом з В. Г. Бузюном з активною допомогою односельця М. Шведа зібрали розвідувальні дані про розташування вогневих точок на залізничній лінії, стан охорони залізничного мосту через річку Горинь, що поблизу села Бродова. Після відповідної підготовки диверсійна група загону спеціального призначення Д. М. Медведєва підірвала міст. Протягом двох тижнів рух ворожих поїздів на важливій залізничній магістралі Здолбунів — Шепетівка було перервано[2].

У січні 1944 року війська 1-го Українського фронту (командуючий генерал армії М. Ф. Ватутін), розгортаючи Луцько-Ровенську наступальну операцію проти фашистських військ, розпочали бої на підступах до Оженина. 28 січня 1944 року 870-й стрілецький полк 287-ї стрілецької дивізії обійшов село, де знаходився вузол

---

[1] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, стор. 420.

[2] Острозький краєзнавчий музей. Спогади К. М. Дмитрука, стор. 36.

опору противника, з півдня через ліс. Залишивши в районі Оженина один стрілецький батальйон для прикриття дій головних сил з тилу, командир полку підполковник А. Г. Писарєв двома батальйонами почав розвивати наступ вздовж залізниці на Здолбунів. Гарнізон ворога в Оженині силою до двох піхотних батальйонів, щоб уникнути загрози оточення, спішно залишив село[1]. 5 лютого 1944 року Оженин був визволений від німецько-фашистських загарбників[2].

Населення радо вітало визволителів. 85 жителів пішли до Червоної Армії, щоб своєю безпосередньою участю внести вклад у розгром гітлерівців. 46 оженинців загинули в боях за Батьківщину.

Трудящі села з ентузіазмом взялися за відбудову зруйнованого господарства. Відновила діяльність сільська Рада. Насамперед вона розподілила між селянами 150 га поміщицької землі, яку під час окупації відібрали гітлерівські загарбники. Члени земельної комісії спрямували свої зусилля на вчасне виконання весняно-польових робіт.

Почала ремонтувати приміщення і техніку Оженинська МТС. У 1944 році на її відбудову держава відпустила 40 тис. крб. МТС уклала договори з селянськими господарствами — родинами червоноармійців, інвалідів Великої Вітчизняної війни та бідняцькими господарствами на виконання тракторних робіт.

Оженинська сільська Рада виступила ініціатором соціалістичного змагання за збирання врожаю протягом шести днів, за вчасний обмолот і виконання хлібозаготівель. Взявши шефство над шахтою ім. 1 Травня в Донбасі, сільрада вирішила надіслати шахтарям продукти. За прикладом Оженинської сільради, всі сільради району передали колективу підшефної шахти значну кількість продуктів. Шахтарі в своєму листі селянам Острозького району дали слово достроково виконати виробничий план, видобути понад план 200 тонн вугілля і надіслати його в район[3].

Поступово налагоджувалося мирне життя. В 1945 році держава виділила лісоматеріал для будівництва хат родинам військовослужбовців, демобілізованим. МТС допомагала селянським господарствам в обробітку грунту, сівбі і збиранні. У 1946 році селяни Оженина достроково, до 10 вересня, виконали державний план хлібоздачі, здавши державі 20 тонн зерна понад план.

Незабаром після визволення розпочалося навчання в семирічній школі. На ремонт школи держава асигнувала у 1946 році 31 тис. крб. Всі діти шкільного віку були охоплені навчанням. Працювали школи ліквідації неписьменності і малописьменності серед дорослих.

Наприкінці 1945 року відновили свою роботу клуб і бібліотека. Сільрада асигнувала на їх утримання близько 12 тис. крб. У клубі й бібліотеці широко проводилась агітмасова робота у зв'язку з виборами до Верховної Ради СРСР та УРСР. Населення вивчало Конституції СРСР та УРСР, положення про вибори. Агітатори — демобілізовані воїни — розповідали трудящим про Радянську Вітчизну, про бойові подвиги воїнів на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Будівництву радянського життя всіляко перешкоджали банди оунівців. Залишені в навколишніх лісах, вони терором намагалися залякати місцеве населення. Від їх кривавих рук загинули сім'ї голови сільради Т. С. Дивака, селянина С. В. Королюка та ін. Але це не злякало трударів Оженина, вони активно допомагали радянським органам знешкоджувати бандитів.

1946 року створені партійна і комсомольська організації в МТС, наступного року — комсомольські організації на залізничній станції, у конторі «Заготзерна», школі. Комуністи й комсомольці виступали ініціаторами відновлення артілі, переконували селян у перевагах колективного господарювання. 1948 року делегація оженинських селян побувала в колгоспах Полтавської області. Повернувшись додому,

[1] И. М. Белкин. 13-я армия в Луцко-Ровенской операции 1944 г., стор. 91.
[2] Сообщения Советского информбюро, т. 6, стор. 59.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-204, оп. 2, спр. 15, арк. 57.

селяни розповіли про виробничі досягнення колгоспів Полтавщини, про життя колгоспників. Наприкінці року 12 селянських господарств подали заяви про вступ до колгоспу[1], а 29 березня 1949 року колгосп ім. Ворошилова було відновлено. Наступного року до нього приєдналися артілі ім. Енгельса хутора Високого, ім. Свердлова села Бродова. У 1951 році створено колгоспну партійну організацію. У вересні 1957 року колгосп назвали ім'ям Богдана Хмельницького, а з об'єднанням його у 1959 році з артіллю «Дружба» села Краєва він дістав назву «Червона зірка». 1961 року колгосп став дослідно-показовим господарством Острозького району.

Колгосп «Червона зірка», одне з передових господарств району, відзначається високою культурою землеробства й тваринництва. Особливо великих успіхів добилися тут в роки восьмої п'ятирічки. В 1970 році було одержано в середньому з гектара по 28,2 цнт зернових, по 406 цнт цукрових буряків. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 437 цнт молока, 102,4 цнт м'яса.

Ще вищих показників добився колгосп у першому році дев'ятої п'ятирічки. Середній урожай зернових з гектара становив 35,8 цнт. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 122 цнт м'яса, 479 цнт молока. Це найвищі показники в районі. Окремі доярки досягли рекордних надоїв молока, зокрема А. М. Якименко надоїла від кожної фуражної корови по 4600 кг. В цілому в колгоспі надоєно від кожної фуражної корови по 3027 кг молока. У 1972 році на колгоспних фермах утримувалося 577 корів, 882 свині, 395 овець, 4030 штук птиці. Ферми механізовані й автоматизовані — встановлені автонапувалки, транспортери, електродоїльні апарати тощо.

Зріс машинно-тракторний парк колгоспу. В 1971 році колгосп мав 36 тракторів, 8 зернових комбайнів, 26 автомашин, багато інших сільськогосподарських машин.

Оженинці обмінюються своїм досвідом з трудівниками колгоспу ім. А. Міцкевича Московського району Гродненської області Білоруської РСР. 1971 року вони побували у своїх білоруських друзів, познайомилися з методами приготування кормів для худоби, зокрема, з застосуванням мікроелементів, карбаміду, з системою госпрозрахунку по лімітних чекових книжках.

Водночас розвивалася промисловість. У селі працюють відділення райоб'єднання «Сільгосптехніки», залізнична станція, хлібоприймальний пункт. У роки восьмої п'ятирічки в селі стали до ладу нові потужні підприємства — Острозький плодоконсервний завод (1967 р.), Острозький цукровий завод (1968 р.), хлібозавод.

Острозький цукровий завод — плід братерських зусиль трудящих багатьох радянських республік. На його будівництві пліч-о-пліч з українцями трудились росіяни, грузини, білоруси та представники інших національностей. Бригада з братньої Грузії здійснювала наладку контрольно-вимірювальних приладів та автоматичних пристроїв.

Потужність цукрового заводу — 30 тис. цнт переробки буряків на добу. Під час сезону цукроваріння на заводі працює 1200 чоловік, у ремонтний період — 700—800.

Плодоконсервний завод має цехи — консервний, безалкогольних напоїв і консервно-засолочний. Тут виготовляють овочеві консерви, кленовий, яблучно-горобиновий соки. Потужність заводу — 6 млн. умовних банок консервів на рік. У 1971 році проектна потужність підприємства була значно перевищена — завод дав 7 млн. банок консервів. На заводі працює 340—380 чоловік, в осінньо-зимовий сезон — до 580 чоловік. За високі виробничі показники завод тричі нагороджений дипломом 1-го ступеня ВДНГ, дипломом 3-го ступеня Виставки передового досвіду в народному господарстві УРСР.

Урядовими нагородами відзначено 165 трудівників села, у т. ч. голову колгоспу Ф. П. Євчука — орденом Леніна, бригадира колгоспу А. О. Ільчука — орденом Жовтневої Революції, голову Оженинської сільської Ради В. Д. Коваленка — орденом Трудового Червоного Прапора, 153 чоловіка — Ленінською ювілейною медаллю.

---

[1] Газ. «Червоний прапор», 11 грудня 1948 р.

Промислове й житлове будівництво, поліпшення благоустрою повністю змінили зовнішній вигляд села. В післявоєнний час в Оженині збудовано 525 будинків, у т. ч. 246 будинків зведено в роки восьмої п'ятирічки. Поблизу цукрового заводу виросло робітниче селище, де є свої магазини, поштове відділення, ощадкаса, банно-пральний комбінат, клуб на 400 місць, будуються побуткомбінат, амбулаторія. Завод спорудив кілька 3—4-поверхових житлових будинків. Майже всі сім'ї колгоспників і робітників переселилися в світлі, просторі будинки на дві-три кімнати з кухнею, криті шифером або залізом, обставлені хорошими меблями. Держава й колгосп систематично допомагають жителям села кредитами та будівельними матеріалами. Лише в 1966 році було виділено для індивідуального будівництва 213 куб. м лісоматеріалу, 47 тис. штук цегли, 73 тонни цементу, 9,4 тис. крб. позики. В 312 квартирах встановлено газобалонні установки. З 1964 року село одержує електроенергію з Добротворської ДРЕС. До послуг трудящих два відділення зв'язку, перукарня, майстерні побутового обслуговування.

Зросла торговельна мережа. В селі працюють промтоварний, продуктовий, книжковий магазини, їдальня, чайна. Збільшується товарооборот торговельної мережі, що свідчить про зростання добробуту населення. Якщо в 1970 році загальний обсяг товарообороту по Оженинському ССТ становив 1770 тис. крб., то в 1971—1940 тис. крб. Тільки протягом 1971 року в магазинах ССТ продано 176 телевізорів, 60 радіоприймачів, 33 холодильники, 18 мотоциклів, 580 годинників різних марок, 194 пральні машини, 5 піаніно. До возз'єднання більшість мешканців села були вічними боржниками пана і держави, а тепер 1617 чоловік є вкладниками сільської ощадкаси.

Медичну допомогу населенню подають сільський фельдшерський і заводський медичні пункти.

За післявоєнні роки великі зміни сталися в галузі освіти й культури. Всі діти робітників, колгоспників та службовців навчаються. У селі, де ще тридцять років тому майже половина населення не знала грамоти, нині близько 750 дітей трудящих навчаються у середній (збудована 1968 року) і восьмирічній школах. Світло знань передають учням 54 вчителі, 32 з них мають вищу або незакінчену вищу освіту. Тільки в 1971 році середня школа видала атестати 46 випускникам. У вищих навчальних закладах 1972 року навчалося 49 чоловік, у середніх спеціальних навчальних закладах — 73.

До 1939 року в селі не було жодної людини з вищою освітою. За роки Радянської влади вищу освіту здобули 42 жителі, які тепер працюють в різних містах і селах Батьківщини. Серед них Г. Ф. Марискевич — кандидат історичних наук.

Вогнищем культурно-масової роботи в Оженині є сільський клуб, де працюють драматичний, хоровий, танцювальний гуртки, жіночий ансамбль. Користується успіхом сільська агіткультбригада. Самодіяльні митці часто виступають з концертами, виставами, а бібліотека проводить читацькі конференції, літературні вечори, дитячі ранки та здійснює інші заходи. Протягом 1971 року вона видала своїм читачам більш як 27 тис. книжок.

Готуючись до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, бібліотека посилила роботу, пропагуючи твори вождя й літературу про нього, використовувала різноманітні форми й методи роботи, зокрема бібліографічні огляди, бесіди, усні журнали. Ленінські читання супроводжувалися демонструванням діа- і кінофільмів.

Новобудови в с. Оженині. 1972 р.

Нове життя породило нові обряди і звичаї. В кімнаті щастя відбувається урочиста реєстрація шлюбів та новонароджених за новими обрядами. Проводяться зорини, обжинки, вшанування ветеранів праці, відзначення дня повноліття, початку трудової діяльності, трудові й сімейні ювілеї, проводи юнаків на службу до Радянської Армії.

У селі проводиться також спортивно-оздоровча робота. Є 18 першорозрядників. До послуг спортсменів — футбольне поле, три волейбольні, два баскетбольні та інші майданчики.

Рік у рік зростають лави комуністів і комсомольців. Нині в 7 первинних партійних і 7 комсомольських організаціях налічується 260 комуністів і 600 комсомольців. З 70 депутатів сільської Ради 32 комуністи. Народні обранці показують приклад праці на всіх ділянках громадської діяльності.

Напередодні всенародного свята— 50-річчя утворення Союзу РСР— в трудових колективах Оженина панувало трудове і політичне піднесення. На честь знаменної дати трудящі брали підвищені зобов'язання. З честю дотримали даного слова тваринники колгоспу, серед них доярки-комсомолки Галина Антипіна, Ольга Поймай, свинарки О. Т. Гамзарук, Г. І. Онищук, робітники плодоконсервного заводу. За досягнення найкращих показників у соціалістичному змаганні на честь 50-річчя утворення Союзу РСР колектив плодоконсервного заводу нагороджено Ювілейною Почесною грамотою ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради.

1964 року в центрі села встановлено пам'ятник засновнику Комуністичної партії і Радянської держави В. І. Леніну. Біля нього завжди людно. Вдячні за щасливе, радісне життя, сюди приходять з квітами учні в дні прийому до піонерів і комсомолу, в дні революційних свят. Неподалік стоїть обеліск-пам'ятник, споруджений на кошти колгоспу жителям села, які віддали своє життя за свободу і незалежність Батьківщини, в боротьбі з фашизмом у роки Великої Вітчизняної війни. Земляки полеглих, не шкодуючи сил, працюють над втіленням у життя накреслень XXIV з'їзду КПРС, докладають усіх зусиль, щоб достроково виконати план дев'ятої п'ятирічки.

О. О. СЛИВА

ХО́РІВ

Хорів — село, центр сільської Ради, розташоване на пагорбах, за 2 км від річки Горині, за 7,5 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Острог. Дворів — 876, населення — 1618 чоловік. Сільраді підпорядковані села Бродівське та Розваж.

Територія, де виникло село, була заселена ще до нашої ери. Про це свідчать виявлені три поселення доби міді, ранньої і пізньої бронзи. Знайдено також римські монети II ст. В селі збереглися залишки давньоруського курганного могильника.

Назва села, можливо, походить від старослов'янського імені Хорів або від місця розташування села на горбах (горув), яке пізніше трансформувалось у «Хорів».

У письмових джерелах відомості про Хорів уперше трапляються з середини XVI ст. В документі від 8 грудня 1564 року вказується про пожежу в Хореві[1]. Згодом село стало власністю князя Я. Острозького. У 1617 році під час нападу татар були спустошені й зруйновані маєтки князя в Острозькій волості, в т. ч. село Хорів. Татари спалили панський двір, корчму і 15 селянських хат, забрали худобу[2]. 1629 року в Хореві налічувалося 98 димів[3].

[1] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 765.

[2] Архив Юго-Западной России, ч. 6, т. 1, стор. 382.

[3] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 37.

Селяни-кріпаки Хорева брали участь у визвольній війні українського народу проти шляхетської Польщі 1648—1654 рр. 13 квітня 1649 року вони разом з острозькими міщанами на чолі з Любком Коновалом розгромили маєтки пана Єловицького в селах Плоскому, Стадниках й Оженині, знищили там усі документи, в яких стверджувались феодальні повинності селян[1]. А 5 жовтня 1654 року на хорівських полях селянсько-козацькі загони розгромили полк шляхетського війська.

Під час Північної війни 1700—1721 рр. в Хореві взимку 1706—1707 рр. перебували частини російської армії під командуванням Б. П. Шереметєва, які прийшли на підтримку польського короля Августа II проти шведського ставленика С. Лещинського.

Тяжко жилося кріпакам Хорева в ті часи. В 1708 році з 55 кріпацьких господарств двоє коней мав лише один господар, по одному коню — 28 господарств, у 20 господарств не було ні коня, ні вола. 7 господарств, які користувалися пlivволокою[2], відробляли власним тяглом незалежно від пори року по три дні панщини на тиждень, платили по 20 грошів дрібного чиншу, 5 злотих пофурщини, здавали обноку: 2 восьмухи вівса, півгуски або 15 грошів, 2 курки або 20 грошів, каплуна або 15 грошів. 18 чвертьволочних господарств відробляли щотижня по 2 дні панщини, платили дрібного чиншу по 10 грошів, пофурщини — 2 злоті і 15 грошів, здавали 1,5 восьмухи вівса, чверть гуски або 4,5 гроша. 25 господарств зовсім не мали поля, проте змушені були відробляти по одному дню панщини, здавали панському двору 1 курку або 10 грошів.

Крім цього, всі кріпаки відробляли по одному дню заорки, оборки, закоски, обкоски, зажинки, обжинки, а в жнива, крім звичайних трьох днів панщини на тиждень, працювали четвертий за двірським хлібом (толока). Окремо селяни платили десятину від бджіл, а як було менше десяти вуликів, то по 15 грошів від вулика. Уся громада повинна була здати у двір відгодовану корову-ялівку або 20 злотих, одну свиню або 20 злотих, відбувала шарварки, чистила від мулу річку, лагодила дороги та охороняла по черзі двір шляхтича. Економи й орендарі часто збільшували повинності, а селяни були беззахисними перед панською сваволею.

В 1753 році власник села Я. Сангушко подарував село разом з половиною Острога та іншими селами великому коронному канцлерові Я.-Н. Малаховському[3]. Малаховський з особливою запопадливістю насаджував уніатство і з цією метою збудував у 1781 році кам'яну церкву.

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Хорів відійшов до Острозького повіту Волинської губернії. Власник села виїхав за кордон, а свої маєтки, у т. ч. село Хорів, продав магнату Чацькому. Та зважаючи на те, що Чацький не склав присяги на вірність Росії, уряд Катерини II конфіскував його маєтки і віддав їх генералу Ферзену.

1798 року в селі налічувалося 140 дворів, мешкало 844 чоловіка, у т. ч. 796 кріпаків[4]. Важкі умови життя уповільнювали зростання населення. З 1811 до 1830 року число жителів села збільшилося на 54 чоловіка. Вмирали переважно молодими. З 369 душ, що вмерли за 20 років початку XVIII ст., шістдесятирічного віку досягли лише 54 чоловіка. Вік хорівських селян, як і всіх кріпаків, вкорочували тяжкі матеріальні умови життя, відсутність елементарної медичної допомоги, непосильна праця, знущання орендарів та двірських прислужників. Від побоїв економів померли 12 квітня 1845 року А. І. Мудрик[5], 14 квітня 1860 року — 18-літня дівчина Є. П. В'юникова[6]. Хоч розслідування першої справи велося протягом дев'яти років, а другої

---

[1] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 4, стор. 122—124.

[2] Пlivволоки — приблизно 10 га.

[3] S. Kardaszewicz. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Warszawa — Kraków, 1913, стор. 270.

[4] ЦДІА СРСР, ф. 1350, оп. 312, спр. 71, арк. 5.

[5] Ровенський облдержархів, ф. 22, оп. 1, спр. 135, арк. 16—34; оп. 4, спр. 533, арк. 8—23.

[6] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 68, спр. 452, арк. 10.

майже два роки, в обох випадках злочинці лишились непокараними, а смерть селян визнана наслідком «волі божої».

1802 року село перейшло до графів Іллінських. Для збільшення прибутків вони організували промислову переробку сільськогосподарської продукції, збудували гуральню, сприяли розвитку кустарних промислів.

За реформою 1861 року, землю, яка перебувала в користуванні селян, передали за викуп 72 селянським дворам по 12 десятин на двір. Значна частина селян, зокрема городників, лишилася безземельною. 520 десятин землі маєтку, які 1873 року у графа Й. А. Іллінського купила казна, здавалися окремими масивами в оренду на 12 років[1].

Хорів у 1866 році став волосним центром[2]. Тут відкрили поштове відділення, 1896 року створили земську лікарню на 10 ліжок, де працював один лікар.

Однокласну церковнопарафіяльну школу в Хореві заснували лише 1884 року. Через два роки в ній навчалось 20 хлопчиків, хоч у селі мешкало 667 чоловік. У 1909 році школу відвідувало 70 хлопчиків і 24 дівчинки, проте лише 5 учнів змогли закінчити три класи. Вчили дітей 2 вчителі, які не мали педагогічної освіти. Основним навчальним предметом був «закон божий». За весь час існування села з хорівських громадян лише один здобув вищу освіту і став лікарем.

У першу світову війну багато хорівців пішло на фронт. Коли фронт наблизився до міста Дубна, в Хореві розташувалися військові частини Південно-Західного фронту.

Лютнева буржуазно-демократична революція породила в селян надію на закінчення війни, соціальні зміни. До Хорева почали приїжджати агітатори від різних партій, проводили мітинги. Проте селяни симпатизували більшовикам, які захищали інтереси трудящих, розкривали антинародну суть політики Центральної ради, Тимчасового уряду.

Велика Жовтнева соціалістична революція внесла глибокі зміни в життя села. У січні 1918 року було проголошено Радянську владу. Але революційні перетворення перервав напад австро-німецьких військ у лютому 1918 року. Трудящі села чинили активний опір іноземним окупантам та їх пособникам з буржуазно-націоналістичного табору. У грудні 1918 року Хорів захопили частини петлюрівської Директорії.

В травні 1919 року після визволення села частинами 1-ї Української радянської дивізії від петлюрівців, тут відновлено Радянську владу. Новостворений волосний ревком взявся розподіляти панські землі між безземельними та малоземельними селянами. Однак у середині серпня 1919 року Хорів зайняли війська буржуазно-поміщицької Польщі.

Червона Армія вигнала польських інтервентів на початку липня 1920 року. Знову, майже три місяці, в селі існувала Радянська влада. Відновив свою роботу волосний ревком, який очолив селянин із села Коростова (нині село Українка) В. П. Купрунов[3]. Були створені комітет бідноти на чолі з С. І. Онищуком, волосна паливна комісія, яка займалась розподілом палива, культосвітній гурток. Активно діяв волосний військкомат — організовував боротьбу з бандитизмом, здійснював охорону громадських об'єктів. Хорівський військовий комісар писав, «що після річного гніту польської шляхти населення з особливою повагою ставиться до свого... комісара і в разі непорозумінь просить у нього захисту»[4]. У серпні 1920 року в Хореві утворився осередок комуністичної молоді в складі 30 чоловік. Вони вели агітаційну роботу серед селян, розповсюджували радянську пресу. 6 вересня 1920 року з Острозького відділу політосвіти надійшло в село 45 примірників газет «Комуніст», «Беднота», «Більшовик», «Селянська правда», «Красный кавалерист», «Красная Армия».

---

[1] Список землевладельцев и арендаторов Волынской губернии, во владении коих находится не менее 50 десятин земли. Житомир, 1913, стор. 213.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 305, спр. 82, арк. 53.

[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-339, оп. 1, спр. 5, арк. 10.

[4] Там же, ф. Р-635, оп. 1, спр. 76, арк. 9.

Наприкінці вересня 1920 року село захопили війська буржуазно-поміщицької Польщі. Адміністративно Хорів як волосний центр входив до складу Острозького повіту Волинського воєводства. За переписом 1921 року, в селі жило 997 українців, 162 поляки, 15 євреїв.

Польські власті встановили на окупованих землях жорстокий воєнно-поліцейський режим, переслідували революційно настроєних селян. 318 га кращої державної землі, якою протягом довгих років користувалися селяни, було відібрано у них і передано осадникам. 23 осадницькі двори одержали по 15—20 га, а колишній офіцер Яніцький — 45 га землі. Землею були наділені, за винятком членів комітету бідноти, також безземельні і малоземельні господарства — по 1—2 га. Ті, хто одержав ці наділи, мусили сплачувати в банк великий чинш — по 20 злотих з гектара. Всі селяни обкладалися різними податками — державним, земельним, місцевим, на оборону та ін. Малоземелля (переважна більшість господарств мала лише по 2—3 га), високі податки приводили до розорення, пролетаризації селян.

У селі часто спалахували епідемії інфекційних хвороб. Один фельдшер не міг забезпечити жителів медичною допомогою. Хворі частіше зверталися до знахарок, бо за лікування, наприклад, в Острозькій лікарні, вимагали 4 злоті за добу, тоді як за день роботи на прополці буряків платили лише 80 грошів.

Недоступною для селян була освіта. Незважаючи на переважну більшість українського населення, в хорівській школі запровадили викладання польською мовою. Багато дітей шкільного віку не вчилося. За всі роки окупації ніхто не зміг вступити до гімназії, лише одному вдалося закінчити вчительську семінарію.

Злиденне життя хорівських селян змушувало їх шукати заробітку за океаном. У 20-х роках виїхав до Канади селянин-бідняк П. Торчинський,залишивши дома дружину і малолітніх дітей. Там він і помер. Діти після смерті матері лишилися сиротами. В 1928 році нова група хорівських селян виїхала до Канади. Наступного року туди виїхало ще шість сімей, згодом сім чоловік подалися до Сполучених Штатів Америки.

Селяни не мирилися з окупантами та їх режимом. Вони виступали проти ненависних порядків буржуазно-поміщицької Польщі. Боротьбою керували комуністи. В 20-х роках у Хореві діяв партійний осередок, який очолював Т. С. Буян. Комуністи підтримували тісний зв'язок з підпільними комуністичними організаціями Ровно, Здолбунова, Острога, з повстанцями сіл Могилян, Черняхова, Милятина, більшість яких заявила про свою приналежність до КПЗУ.

У 1924 році арештовано і після жорстоких побоїв засуджено на тривалі строки ув'язнення хорівських селян М. Тишкуна, І. Перепелицю, К. Зеленюка і Н. Гостроголового[1]. М. Тишкун провів за ґратами 10 років. Єдиною причиною арешту була підозра поліції, що ці селяни брали участь у підпалі поміщицького двору в сусідньому селі Стадниках. Намагаючись придушити будь-який протест селян, поліція арештувала «підозрілих», вдаючись до грубих провокацій.

Того року п'ять юнаків української і польської національності сіл Хорева, Вільбівного і Бадівки вчинили збройний напад на хутір куркуля Г. Остроголова. Зважаючи на винятковий стан, введений тоді у зв'язку з частими нападами на поміщицькі маєтки, і для залякування населення суд на вимогу куркуля засудив запідозрених у нападі, серед них хорівців Т. Т. Андрійчука і В. О. Саранчука, до розстрілу. Вирок виконали в Острозі. Польська жандармерія не дозволила родичам страчених забрати їх і поховати в рідних селах.

Особливо гострі конфлікти виникали в селі під час т. зв. комасації (ліквідації черезсмужжя), яку польська влада проводила в інтересах заможної верхівки селян, для створення більш надійної соціальної опори на селі.

17 вересня 1939 року Червона Армія визволила Хорів від польських окупантів. Через кілька днів на загальних зборах громадян було обрано волосний комітет. Для

[1] За волю народну, стор. 36.

охорони громадського порядку і конфіскованого поміщицького майна комітет створив селянську дружину.

У жовтні хорівці обрали депутатом до Народних Зборів Західної України селянина з села Бродівського І. П. Гребенюка, щойно звільненого з тюрми, де він просидів за революційну діяльність дев'ять років. І. П. Гребенюк став одним з активних організаторів Радянської влади в Хореві. В грудні 1940 року відбулися вибори до сільської Ради[1]. Її головою став С. Т. Соколюк.

Трудящі села приступили до втілення в життя заходів Радянської влади. В 1940 році землеволодіння осадників було ліквідовано, а землю поділено серед селян. 114 родин незаможників і наймитів одержали 358,2 га землі, худобу і реманент[2]. Цього року 16 селянських господарств об'єдналися в колгоспі ім. Кірова, його очолив місцевий селянин М. П. Андреєв. Було створено комсомольську організацію, до якої вступило 12 юнаків та дівчат; відкрито клуб, сільську бібліотеку, обладнано приміщення для семирічної школи. За парти сіли всі діти шкільного віку. Діти дістали можливість вчитися рідною мовою. Понад 20 чоловік молоді пішли вчитися до міста Острога — в середній педагогічній школі.

Але щасливе, радісне життя хорівців перервав віроломний напад німецько-фашистських загарбників на СРСР. 1 липня 1941 року село захопили гітлерівські війська. Окупанти стали запроваджувати т. зв. новий порядок. Насамперед вони розстріляли чотири родини. Потім почалися арешти, грабежі. До 1 січня 1943 року фашисти відібрали в селян 191 корову, 29 свиней, 3 коней[3].

Як братів зустрічали жителі Хорева 27 січня 1944 року своїх визволителів — воїнів 868-го Червонопрапорного стрілецького полку 13-ї армії[4]. Багато жителів села негайно влилося до лав Червоної Армії, щоб своєю особистою участю прискорити розгром ворога. 56 хорівців полягло смертю хоробрих на фронтах Великої Вітчизняної війни. 28 чоловік удостоєно бойових нагород.

Важко доводилося відроджувати сільське господарство — не вистачало реманенту, тягла, добрив. Під керівництвом радянських і партійних органів було взято на облік наявний реманент, коней, організовано супряги, подано допомогу в обробітку землі сім'ям червоноармійців, загиблих на фронтах. Вже навесні 1944 року селяни засіяли 801 га ярими культурами, 25 га цукровими буряками, посадили 126 га картоплі. До серпня 1944 року відновили роботу 2 млини, державний хмільник, хмелесушарка.

Було налагоджено медичну допомогу. В селі відкрили медпункт. Працювати в ньому приїхала з Харківської області фельдшер М. С. Кудінова (працює в селі й досі).

Незабаром після визволення відкрилися семирічна школа, клуб.

Відбудові господарства всіляко перешкоджали банди українських буржуазних націоналістів. Вони залякували радянських людей, вбивали їх. Від рук оунівських бандитів загинули понад 30 чоловік, зокрема К. Колодяжний, В. П. Фрідріх, В. В. Позіховська, Л. Ю. Буян, І. П. Гребенюк, С. Т. Соколюк. Але ніщо не могло залякати радянських людей, вони допомагали органам Радянської влади виявляти та знешкоджувати бандитів.

У жовтні 1948 року відновився Хорівський колгосп ім. Кірова. Спочатку в артілі було 47 господарств, по-

На околиці с. Хорева. 1972 р.

[1] Радянська Ровенщина, стор. 65, 73.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 76, арк. 1.
[3] Острозький краєзнавчий музей.
[4] И. М. Белкин. 13-я армия в Луцко-Ровенской операции 1944 г., стор. 90.

ступово кількість їх зростала. Через два роки до колгоспу приєдналась артіль ім. Ватутіна села Бродівського. Колгоспу передали 2710 га землі (з них 1858 га орної), 401 га сіножатей і пасовищ, 33 га саду, 7 га хмільника.

Об'єднання сприяло економічному зміцненню артільного господарства. Якщо в 1951 році неподільні фонди його становили 201 940 крб. (за нинішнім масштабом цін), то в 1968 році — 928 тис. карбованців.

Зросла технічна оснащеність господарства. 1970 року колгосп мав 21 трактор, 8 комбайнів, у т. ч. 6 зернових, 12 автомашин. Збільшилося поголів'я громадської худоби, зросла її продуктивність. У 1970 році на колгоспних фермах налічувалося 1330 голів великої рогатої худоби, 860 свиней. Громадська худоба утримується в хороших приміщеннях. Лише в 1960—1970 рр. споруджено два типові цегляні корівники на 400 голів, два телятники, дві конюшні, вівчарник, відгодівельний комплекс, кормоцех. У 1970 році колгосп одержав на 100 га сільськогосподарських угідь 78 цнт м'яса, 427 цнт молока.

Зросла врожайність сільськогосподарських культур. Якщо в 1958 році одержано в середньому по 16,8 цнт зернових з гектара, то в 1970 році — по 30,6 цнт, у т. ч. 28,9 цнт пшениці, 45 цнт ячменю з гектара. В 1970 році колгоспники одержали високий урожай цукрових буряків — по 406 цнт з га на площі 330 га . Це дало можливість контрактаційний план продажу цукросировини державі виконати на 138 проц. Від 289 841 крб. у 1960 році (в теперішньому обчисленні) до 1 321 774 крб. у 1970 році зросли неподільні фонди колгоспу.

В селі є багато передовиків колгоспного виробництва. Високої нагороди — ордена Леніна — удостоєні колишній голова колгоспу, нині голова сільради М. М. Гордійчук, доярка М. Д. Баришнюк, бригадир тракторної бригади А. А. Фабрицький. Орденом Жовтневої Революції нагороджено завідуючого фермою великої рогатої худоби Л. Х. Строголова.

Великих успіхів добивається механізована ланка І. П. Новака. В 1952 році він уперше сів за кермо трактора. Відтоді з року в рік успішно виконує взяті соціалістичні зобов'язання. Ланкового двічі нагороджено значком відмінника соціалістичного змагання УРСР, значком знатного механізатора УРСР, двома медалями ВДНГ. У 1969 році йому присвоєно звання заслуженого працівника сільського господарства УРСР, а в 1970 році нагороджено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна». 1971 року І. П. Новака удостоєно високого звання Героя Соціалістичної Праці. Орденом Трудового Червоного Прапора нагороджено голову колгоспу П. А. Савчука. У 1972 році бригадира колгоспу А. П. Журика, комбайнера В. М. Кушнірука відзначено орденом Леніна.

Кращі трудівники колгоспу ім. Кірова користуються заслуженим авторитетом далеко за межами села. Хорівські колгоспниці О. С. Хомич та М. П. Ярощук обиралися депутатами Верховної Ради УРСР у 1955 і 1963 рр. У 1966 році М. П. Ярощук нагороджено орденом «Знак Пошани». Делегатом XX з'їзду КП України обиралася Г. К. Козиренко. Ланкова Л. Г. Корній була делегатом XXIV з'їзду КП України. 81 трудівника села відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

Виконуючи рішення XXIV з'їзду КПРС, добре попрацювали колгоспники в першому році дев'ятої п'ятирічки. Вирощено на кожному гектарі 30,1 цнт зернових, 369,5 цнт цукрових буряків, одержано на 100 га сільськогосподарських угідь 105 цнт м'яса, 433 цнт молока. Вартість людино-дня становила 3,74 крб. Ще вищими показниками завершили кол-

На зерноочисному майданчику, с. Хорів. 1970 р.

госпники 1972 рік. Одержано з кожного гектара 33,9 цнт зернових, 457 цнт цукрових буряків, на 100 га сільськогосподарських угідь — 150 цнт м'яса, 475 цнт молока.

І. П. Новак — Герой Соціалістичної Праці. 1972 р.

За післявоєнний період у селі побудовано 266 житлових будинків, у т. ч. 35 будинків за роки восьмої п'ятирічки. 75 сімей колгоспників користуються газобалонними установками. Село повністю електрифіковано. В особистому користуванні трудящих 41 мотоцикл, 159 телевізорів, 217 радіоприймачів, 170 велосипедів, 400 пральних машин. Побутові потреби трудящих задовольняють кравецька і швейна майстерні, для яких у 1963 році збудовано нове приміщення. До послуг жителів сільський магазин. Товарообіг їх за 1970 рік становив майже 200 тис. крб. В селі прокладено 5 км дороги з твердим покриттям, збудовано медичний комплекс, де міститься медпункт, пологовий будинок, профілакторій, працює 5 осіб з середньою медичною освітою.

З року в рік поліпшується соціальне забезпечення трудівників села. Лише в 1971 році виплачено 83 390 крб. пенсій.

Великі зміни сталися за роки Радянської влади в культурному житті Хорева. Якщо за часів буржуазної Польщі діти трудящих фактично були позбавлені можливості вчитися, то нині в сільській середній школі вчиться 360 учнів, працює 28 учителів. 1958 року відкрито вечірню, 1961 — заочну школи. У середній школі обладнані хімічний, фізичний, біологічний та історичний кабінети, актовий і фізкультурний зали, столярна й слюсарна майстерні, є бібліотека, кіноустановка, два телевізори, пришкільні дослідні ділянки, сад.

У 1957 році 20 випускників Хорівської середньої школи разом з керівником класу вчителькою Н. Т. Мовчан виїжджали в Донбас на будівництво шахти «Ровенська-комсомольська». Після закінчення будівництва частина учнів і вчителька залишились працювати на шахті. Багато випускників школи стали інженерами, медиками, вчителями, вченими, серед них доктор медичних наук О. А. Ярош, кандидати геологічних наук В. О. Кушнерук, А. В. Пізнюр та ін. Приїжджаючи в село, вони знайомлять сільську молодь з своєю роботою, заохочують її до знань. При сільському клубі створено музейний куток історії села. Тут експонуються фотокопії документів, археологічні знахідки, книжки, газети, фото з історії села, колгоспу. В музеї зберігаються листи членів сільськогосподарської артілі села Пьольо провінції Чагендо повіту Манпхо Корейської Народно-Демократичної Республіки, з якими певний час листувалися колгоспники Хорева. 1955 року в газеті «Корейсько-Радянська дружба», яку видає Корейське товариство культурного зв'язку з Радянським Союзом, було вміщено розповідь про трудові діла й досягнення колгоспників артілі ім. Кірова. Кореспонденцію прочитали члени щойно створеного колгоспу села Пьольо. Незабаром вони написали на Україну листа, просили хорівських колгоспників поділитися досвідом вирощування високих урожаїв кукурудзи, цукрових буряків, догляду за худобою, досвідом керівництва великим громадським господарством. Хорівські колгоспники писали колективні та індивідуальні листи-відповіді, в яких розкривали свої виробничі надбання.

Значну культосвітню роботу проводить клуб. Протягом кількох років він незмінно завойовує першість у районі. 1966 року йому присвоєно звання клубу відмінної роботи. При клубі працюють драматичний гурток з 16 чоловік, хоровий з 40 чоловік, є духовий оркестр, в якому бере участь 18 чоловік. Хоровий ансамбль брав участь у заключному обласному концерті художньої самодіяльності, присвяченому 50-річчю Радянської влади.

Працює в селі бібліотека, в якій налічується 13 750 книжок. Мешканці села в 1972 році передплачували 2418 примірників газет і журналів.

Жителі села активно відвідують лекції, які читають члени організації товариства «Знання» — місцеві вчителі, колгоспні агрономи, інженерно-технічні працівники. Молодь займається фізкультурою і спортом на двох спортивних майданчиках, колгоспному стадіоні. В селі підготовлено 92 спортсмени-розрядники.

Велику роль у мобілізації трудящих на виконання накреслень XXIV з'їзду КПРС відіграють дві партійні організації. Вони об'єднують 35 комуністів. Під їх безпосереднім керівництвом працюють дві комсомольські організації, в яких налічується 100 членів ВЛКСМ.

Разом з партійними, комсомольськими та іншими громадськими організаціями велику роботу проводить Хорівська сільська Рада, дбаючи про піднесення економіки, розвиток охорони здоров'я, освіти й культури. Значну частину бюджету сільська Рада виділяє на освіту, культурно-побутові потреби. У 1971 році, зокрема, на культурно-масову роботу витрачено 19 299 крб. Виконком сільської Ради депутатів трудящих заслуховує на своїх засіданнях питання про роботу побутових майстерень, сільських клубів і бібліотек.

Ще кращим стане село в недалекому майбутньому. В роки дев'ятої п'ятирічки передбачено спорудження будинку культури на 400 місць, адміністративного приміщення сільської Ради, торговельного комплексу, вальцьового млина.

В центрі Хорева стоїть пам'ятник В. І. Леніну, відкритий 1960 року. До пам'ятника приходять трудящі села з почуттям глибокої вдячності Комуністичній партії за щасливе, радісне життя.

О. П. ФРІДРІХ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ОСТРОЗЬКОГО РАЙОНУ

БІЛАШІ́В — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру і за 22 км від залізничної станції Острог. Дворів — 152, населення — 519 чоловік. Сільраді підпорядковані села Велике Дерев'янче, Галівка, Мале Дерев'янче, Радужне, Точевики.

Колгосп ім. Паризької комуни обробляє 2373 га землі, з них 1515 га орної. Господарство — багатогалузеве. Основний напрям — виробництво зерна, цукрових буряків та продуктів тваринництва. Допоміжні підприємства — каменоломня, цегельний завод, піч для випалювання вапна. За виробничі успіхи 64 колгоспники нагороджено урядовими орденами і медалями, у т. ч. 60 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю. Бригадира колгоспу А. Ю. Назарука відзначено орденом Трудового Червоного Прапора.

У восьмирічній школі навчається 192 учні, працюють 18 вчителів. Є будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Вперше Білашів згадується в акті-купчій від 24 червня 1466 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

У Великій Вітчизняній війні брали участь 63 чоловіка, 41 з них нагороджено орденами й медалями, 18 загинуло в боротьбі проти гітлерівців.

Партійна організація (створена в 1950 році) налічує 33 комуністи, комсомольська (заснована в 1947 році) — 28 членів ВЛКСМ.

Споруджено пам'ятник В. І. Леніну та обеліск односельцям, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

БУ́ХАРІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Горині, за 22 км від районного центру, за 11 км від залізничної станції Могиляни. Дворів — 128, населення — 432 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Завозів, Михалківці, Підсимонів.

Місцевий колгосп «Іскра» обробляє 2783 га землі, в т. ч. 1851 га орної. За восьму п'ятирічку в колгоспі осушено 967 га боліт, на яких вирощують високі врожаї зернових та цукрових буряків, створено культурне пасовище. Доярка М. Ю. Сидорчук, неодноразова учасниця ВДНГ, удостоєна срібної медалі виставки.

За виробничі успіхи 69 колгоспників відзначено урядовими орденами і медалями, з них 65 — Ленінською ювілейною медаллю. Бригадира І. А. Мельничука удостоєно ордена Жовтневої Революції.

Є початкова школа, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 29 комуністів і 42 комсомольці. Партійну організацію створено 1950, комсомольську — 1945 року.

Перші письмові згадки про Бухарів належать до 1570 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни боролися проти ворога 30 жителів, з них 14 загинуло смертю хоробрих, 19 нагороджено орденами й медалями. На честь загиблих встановлено обеліск. В центрі села споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

ВЕ́РХІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Івачкове. Дворів — 283, населення — 660 чоловік. Сільраді підпорядковані села Завидів, Лебеді, Плоске, Шлях.

У селі розміщена центральна садиба колгоспу ім. Енгельса. За господарством закріплено 1770 га землі, в т. ч. 1223 га орної. Напрям господарства — вирощування зернових, цукрових буряків, овочів та виробництво тваринницької продукції. За успішне виконання завдань восьмої п'ятирічки 3 колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР, 47 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, в якій навчається 129 учнів і працюють 12 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 22 комуністи і 18 комсомольців. Партійна і комсомольська організації засновані в 1952 році.

Вперше село згадується в описі Луцького замку 1545 року.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни боролися проти фашистів 140 чоловік, 32 з них загинуло, 94 нагороджено орденами й медалями. Загиблим односельцям встановлено обеліск.

На околиці села виявлено два поховання в кам'яних гробницях епохи міді, а біля села Лебедів — поселення VI—II ст. до нашої ери.

ВІЛЬБІ́ВНЕ — село, центр сільської Ради, розкинулось на березі річки Горині, за 4 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Могиляни. Через село проходить автошлях. Дворів — 560, населення — 1928 чоловік. Сільраді підпорядковане село Бадівка.

За місцевим колгоспом ім. XXII з'їзду КПРС закріплено 2236 га землі, з них 911 га орної. Розвинуте рільництво і м'ясо-молочне тваринництво.

За трудові досягнення 44 колгоспники відзначено орденами і медалями, у т. ч. 41 — Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа (350 учнів, 24 вчителі), клуб, бібліотека, дитячі ясла, відділення зв'язку.

В селі працюють 24 комуністи і 30 комсомольців. Партійна і комсомольська організації створені в 1951 році.

Перша історична згадка про село, яке тоді називалося Вельбойно, належить до 1577 року. В 1651 році село було повністю зруйноване польсько-шляхетськими військами за участь населення у визвольній війні 1648—1654 рр.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Багато жителів села в 1920 році поповнили частини Першої Кінної армії.

За буржуазно-поміщицької Польщі тут діяла підпільна революційна група, яка розповсюджувала нелегальні комуністичні видання. Німецько-фашистські окупанти майже повністю зруйнували село, вціліло лише 60 хат.

В боротьбі з фашистами брали участь 290 чоловік, 67 з них загинули, 213 нагороджено орденами й медалями. Односельцям, які загинули в боротьбі з гітлерівцями, встановлено пам'ятник-обеліск.

Поблизу села виявлено кілька поселень доби бронзи.

ВОЛО́СКІВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Могиляни. Біля села проходить автошлях. Дворів — 198, населення — 637 чоловік. Сільраді підпорядковані села Кургани, Мощаниця.

У Волосківцях міститься бригада колгоспу «Маяк» (центральна садиба в с. Курганах). Вона вирощує зернові, цукрові буряки; розвинуте тут м'ясо-молочне тваринництво. За виробничі успіхи завідуючу тваринницькою фермою М. О. Федорчук нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. 39 колгоспників відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

Село має початкову школу, клуб, бібліотеку, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням.

На всіх ділянках виробництва і культури трудиться 29 комуністів і 25 комсомольців.

Вперше в історичних документах Волосківці згадуються в 1577 році.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року. Під час польської окупації у Волосківцях та Курганах діяли підпільні організації КПЗУ.

На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 65 чоловік, з них 18 загинули, 37 нагороджені орденами й медалями. У центрі села стоїть обеліск односельцям, полеглим у боротьбі з фашистами. Поблизу Курганів виявлено поселення IX — VII ст. до нашої ери.

ГРЕМ'Я́ЧЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру, з яким має залізничний і автомобільний зв'язок. Дворів — 204, населення — 692 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Грозів і Михайлівка.

На території Грем'ячого міститься центральна садиба колгоспу «Мир». На обліку 2812 га землі, в т. ч. 1943 га орної. Господарство має цегельний завод, млин. Вирощують зернові, цукрові буряки, овочі, розвинуте тваринництво. Колгосп спеціалізується на виробництві продуктів птахівництва. 1971 року стала до ладу автоматизована птахофабрика на 12 тис. штук птиці. За виробничі успіхи 66 чоловік нагороджено Ленінською ювілейною медаллю, 4 колгоспники — іншими урядовими нагородами, у т. ч. голову колгоспу В. М. Сучика та ланкову Н. О. Іщук — орденом Трудового Червоного Прапора.

Працюють восьмирічна школа (149 учнів, 15 учителів), бібліотека, кінотеатр, дитячі ясла, фельдшерсько-акушерський пункт.

В партійній організації (створена в 1958 році) на обліку 36 комуністів, у комсомольській (існує з 1948 року) — 34 члени ВЛКСМ.

В історичних документах село згадується в 1577 році. 1617 року його знищили татари.

В січні 1918 року в Грем'ячому встановлено Радянську владу. Під час фашистської окупації понад 70 жителів села були вивезені на примусові роботи до Німеччини. 1943 року гітлерівці спалили село і знищили понад 170 чоловік.

На фронтах Великої Вітчизняної війни боролися проти ворога 44 односельці, з них 12 загинуло, 29 нагороджено орденами й медалями. На честь загиблих воїнів споруджено обеліск.

КУТЯ́НКА (до 1946 року — Ляхів) — село центр сільської Ради, знаходиться за 22 км від районного центру, за 36 км від залізничної станції Острог. Через село протікають річки Вілія і Кутянка. Дворів — 204, населення — 730 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Батьківці, Болотківці, Данилівка, Ілляшівка та Хинівка.

У Кутянці розміщена центральна садиба колгоспу «Заповіт Ілліча». Є 4162 га землі, в т. ч. 1991 га орної. Виробничий напрям господарства — рільництво і тваринництво. Колгосп має свій цегельний завод, піч для випалювання вапна, каменеломню. 30 колгоспників за виробничі успіхи нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

У середній школі навчається 220 учнів, працюють 22 учителі. Є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, автоматична телефонна станція.

В селі працюють 19 комуністів і 23 комсомольці. Партійна і комсомольська організації створені в 1948 році.

Село відоме з XVI століття.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни фашисти вивезли на каторгу 179 юнаків і дівчат. За допомогу населення партизанським з'єднанням А. З. Одухи і С. А. Ковпака гітлерівці спалили село. На фронтах війни боролося проти ворога 69 чоловік, з них 6 загинуло, 41 нагороджено за бойові успіхи.

На околиці села досліджено поховання доби міді.

МЕЖИ́РІЧ — село, центр сільської Ради, розташоване при злитті рік Вілії і Збитинки, за 4 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Острог. Через село проходить автошлях. Дворів — 493, населення — 1735 чоловік. Сільраді підпорядковані села Прикордонне і Слобідка.

Місцевий колгосп «Жовтень» обробляє 3207 га землі, з них 1443 га орної. За 1966—1970 роки осушено 340 га заболочених земель. Вирощують зернові, цукрові буряки, розвинуте хмелярство, овочівництво та м'ясо-молочне тваринництво. Члени колгоспу неодноразово були учасниками ВДНГ. Колишній голова колгоспу П. І. Облапенко нагороджений орденом Леніна. За виробничі успіхи 73 трудівники відзначені Ленінською ювілейною медаллю, 4 колгоспники — іншими урядовими нагородами.

У Межиріцькій восьмирічній школі навчається 290 учнів, працюють 24 вчителі. До послуг жителів — фельдшерсько-акушерський пункт, клуб, бібліотека, відділення зв'язку.

На обліку 25 комуністів (партійна організація заснована в 1951 році) і 38 комсомольців (організація існує з 1950 року).

В історичних документах Межиріч вперше згадується у 1396 році. Поблизу нього 1578 року були розгромлені полчища татар, про що свідчить напис на стіні Троїцької церкви. Тут існував монастир-фортеця, залишки якого й оборонні вежі збереглися до цього часу. У роки визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. Межиріч був одним із центрів активних дій повстанців.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

Під час фашистської окупації село зазнало великих руйнувань. В боях з німецькими окупантами билися 232 жителі, з них 60 загинуло смертю хоробрих, 158 відзначено урядовими нагородами. На честь загиблих встановлено пам'ятник-обеліск.

З архітектурних пам'яток у селі є Троїцька церква та Заславська мурована брама, збудовані в XV столітті.

Поблизу села виявлено поселення доби пізньої бронзи та давньоруське городище.

МИ́ЛЯТИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Могиляни. Через село проходить автошлях. Дворів — 303, населення — 1015 чоловік. Сільраді підпорядковані села Баранівка, Заруддя, Мар'янівка, Морозиха, Почапки.

Земельні угіддя колгоспу ім. Калініна становлять 2145 га, в т. ч. 1673 га орної. Вирощують зернові та цукрові буряки, виробляють продукцію тваринництва. В колгоспі споруджено комплекс виробництва яєць і птиці на промисловій основі. З допоміжних підприємств є млин. На території села діє цегельний завод райпромкомбінату. За самовіддану працю 46 колгоспників відзначено Ленінською ювілейною медаллю, 4 чоловіка — іншими урядовими нагородами, у т. ч. механізатора Д. Р. Петришина — орденом Трудового Червоного Прапора.

Село має восьмирічну школу (120 учнів, 14 учителів), клуб, бібліотеку, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням, відділення зв'язку.

В селі працюють 27 комуністів і 17 комсомольців.

Перша письмова згадка про поселення належить до 1563 року. В 1905—1907 рр. жителі Милятина виступили проти поміщиків, але царське самодержавство жорстко розправилося з селянами.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

У районі сіл Милятин — Черняхів — Мощаниця в 20-х роках (за окупації буржуазно-поміщицькою Польщею) діяв повстанський загін, в якому налічувалося до 100 чоловік.

В роки фашистської окупації через село проходили загони з'єднань А. З. Одухи і С. А. Ковпака. Жителі допомагали їм продовольством та одягом.

Пам'ятка архітектури XV ст. Троїцька церква в с. Межирічі. 1970 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 195 чоловік, загинуло 6, нагороджено 131 чоловіка. На честь загиблих споруджено обеліск.

У Милятині проживає учасник революційних подій 1917 року в Петрограді С. П. Маландюк, що проходив тоді службу на крейсері «Аврора».

Збереглася архітектурна пам'ятка — дерев'яна церква XVIII століття.

На околицях села виявлено два поселення доби міді-бронзи, досліджено могильники VII ст. до н. е. та зарубинецької культури, на якому розкопано 4 поховання.

МОГИЛЯ́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру. Залізнична станція. Поблизу протікає річка Горинь. Дворів — 362, населення — 1162 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Черняхів.

Місцевий колгосп ім. 17 Вересня обробляє 1939 га землі, в т. ч. 1072 га орної. Напрям — вирощування зернових, цукрових буряків, овочів, виробництво продуктів тваринництва. Учасниця ВДНГ ланкова колгоспу М. А. Радієвська нагороджена срібною медаллю. Працівниця ферми Г. А. Жогло була делегатом 3-го Всесоюзного з'їзду колгоспників. За трудові успіхи 50 чоловік відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

З культурних закладів у селі є середня школа, в якій навчається 455 учнів і працює 35 вчителів, будинок культури. Відкрито фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 20 комуністів і 15 комсомольців. Партійна і комсомольська організації засновані в 1950 році.

Перша згадка про село належить до 1577 року. В 1905 році селяни спалили поміщицький маєток. В січні 1918 року встановлено Радянську владу. Під час громадянської війни багато могилянців влилося до Першої Кінної армії, яка в липні 1920 року визволила село від польських інтервентів. Восени 1924 року, за польської окупації, на станції відбувся запеклий бій партизанів з поліцією. Протягом ряду років тут діяв підпільний осередок КПЗУ.

На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 315 чоловік, з них 39 загинуло в боях,

187 нагороджено орденами й медалями. На честь загиблих встановлено обеліск. В центрі села споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

На околицях села виявлені сліди поселення доби міді-бронзи, досліджено могильники VII ст. до н. е. та зарубинецької культури, на якому розкопано 4 поховання.

НОВОМА́ЛИН — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Збитинки, за 12 км від районного центру, за 26 км від залізничної станції Острог. Дворів — 324, населення — 1117 чоловік. Сільраді підпорядковане село Лючин.

Колгосп «Авангард» використовує 2472 га землі, в т. ч. 1212 га орної. Провідними культурами є зернові і цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. На території села — садиба лісництва і лісопильний цех. Біля Новомалина розкинувся зарибнений став. За трудові успіхи 51 колгоспника відзначено урядовими нагородами, у т. ч. Д. А. Олійника — орденом Трудового Червоного Прапора.

Працюють восьмирічна школа (186 учнів, 13 учителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

На обліку 22 комуністи і 20 комсомольців. Партійна і комсомольська організації створені в 1950 році.

Село, яке раніше називалося Глух (Глухні), засноване в XIV ст. В 1905 році відбувся страйк сільськогосподарських робітників Новомалина і навколишніх сіл, які працювали в маєтку місцевого поміщика. Страйкарі вимагали збільшити плату за польові роботи і повернути селянам Новомалина 42 десятини сіножаті, яку захопив поміщик. Викликані з Луцька драгуни придушили страйк.

Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

Під час громадянської війни та іноземної інтервенції багато новомалинців перебували в лавах Червоної Армії. В роки Великої Вітчизняної війни в боях з фашистами брали участь 199 чоловік, з них 34 загинули, 125 нагороджені орденами й медалями.

На околицях села виявлено могильник доби міді.

НОВОРО́ДЧИЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру, за 39 км від залізничної станції Острог. Дворів — 152, населення — 512 чоловік. Сільраді підпорядковані села Посива і Теремне.

Місцевий колгосп «Комуніст» обробляє 2198 га землі, в т. ч. 1142 га орної. Тут вирощують зернові, цукрові буряки, овочі, виробляють продукти тваринництва. Колгоспники були неодноразовими учасниками ВДНГ. У 1968 році ланкова Г. М. Филимончук нагороджена бронзовою медаллю виставки. 36 чоловік відзначено Ленінською ювілейною медаллю, 4 колгоспники — іншими урядовими нагородами.

В селі відкрито будинок культури, є восьмирічна школа (137 учнів, 11 учителів), бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Тут працюють 34 комуністи і 29 комсомольців. Партійна організація заснована в 1955, комсомольська — в 1948 році.

Село відоме з 1470 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В жовтні 1939 року посланець села С. Т. Тоненчук разом з іншими депутатами Народних Зборів Західної України голосував за встановлення Радянської влади на західноукраїнських землях.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів воювали 38 жителів, з них 17 загинуло, 21 нагороджено орденами й медалями.

СА́ДКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 21 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Могиляни. Дворів — 160, населення — 575 чоловік. Сільраді підпорядковані села Кураж та Сіянці.

В Садках працює рільнича бригада колгоспу ім. Ватутіна (центральна садиба в с. Сіянцях). Вона вирощує зернові, цукрові буряки та займається тваринництвом. Бригадир тракторної бригади Ф. Г. Марисюк був делегатом 3-го Всесоюзного з'їзду колгоспників, він нагороджений орденом Леніна. За виробничі успіхи 56 чоловік відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

Є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На обліку в партійній організації 14 комуністів, у комсомольській — 19 членів ВЛКСМ. Комсомольська організація створена в 1940 році.

Перша письмова згадка про поселення належить до 1562 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з ворогом 54 жителі, з них 19 загинули в боях, 35 відзначено урядовими нагородами.

Поблизу села Куража виявлені залишки давньоруського городища XI—XII ст. У селі Сіянцях є архітектурна пам'ятка — дерев'яна церква, збудована в 1747 році.

ТЕ́СІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Могиляни. Через село проходить автошлях. Дворів — 236, населення — 714 чоловік. Сільраді підпорядковане село Хрінів.

На території Тесова міститься центральна садиба колгоспу ім. 30-річчя ВЛКСМ. За господарством закріплено 2301 га землі, в т. ч. 1820 га орної. Напрям господарства — зерно-буряковий з м'ясо-молочним тваринництвом. У 1970 році дві рільничі бригади були представлені на ВДНГ.

За трудові успіхи 40 чоловік відзначено Ленінською ювілейною медаллю, 3 колгоспники — іншими урядовими нагородами, у т. ч. доярку Г. У. Гордійчук — орденом Трудового Червоного Прапора.

В селі є восьмирічна школа (в ній навчається 173 учні, працюють 13 учителів), клуб, бібліотека, відділення зв'язку, фельдшерсько-акушерський пункт.

Працюють 33 комуністи і 16 комсомольців. Партійна і комсомольська організації виникли в 1940 році.

Перша письмова згадка про село належить до 1568 року. В період визвольної війни 1648—1654 рр. багато селян Тесова і Хрінова добровільно пішли в селянсько-козацьке військо. 1905 року в Тесові мали місце селянські заворушення

Вони були придушені, а його організатори Я. Джус та В. Панчук ув'язнені.

Радянська влада встановлена в січні 1918 року.

Під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею в районі Тесова 1924 року діяв партизанський загін, який розгромив панський маєток.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з гітлерівцями 74 жителі, з них 18 загинуло, 49 відзначені урядовими нагородами. Загиблим у бою з фашистами встановлено обеліск. В центрі села споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

УКРАЇ́НКА (до 1959 року — Коростова) — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Івачкове. Дворів — 178, населення — 702 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Бубнівка, Вишеньки, Гай, Дубини.

В Українці міститься центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва. За колгоспом закріплено 1936 га землі, в т. ч. 1350 га орної. Напрям господарства — вирощування зернових та цукрових буряків, виробництво продуктів тваринництва. Протягом 1967—1970 рр. колгосп був учасником ВДНГ. Доярка М. О. Назарчук — делегат 3-го Всесоюзного з'їзду колгоспників. За виробничі успіхи 53 чоловіка нагороджено Ленінською ювілейною медаллю, 4 колгоспники — іншими урядовими нагородами, у т. ч. доярку Т. О. Українець — орденом Трудового Червоного Прапора.

У восьмирічній школі навчається 241 учень, працюють 18 учителів. До послуг жителів села — бібліотека, будинок культури, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

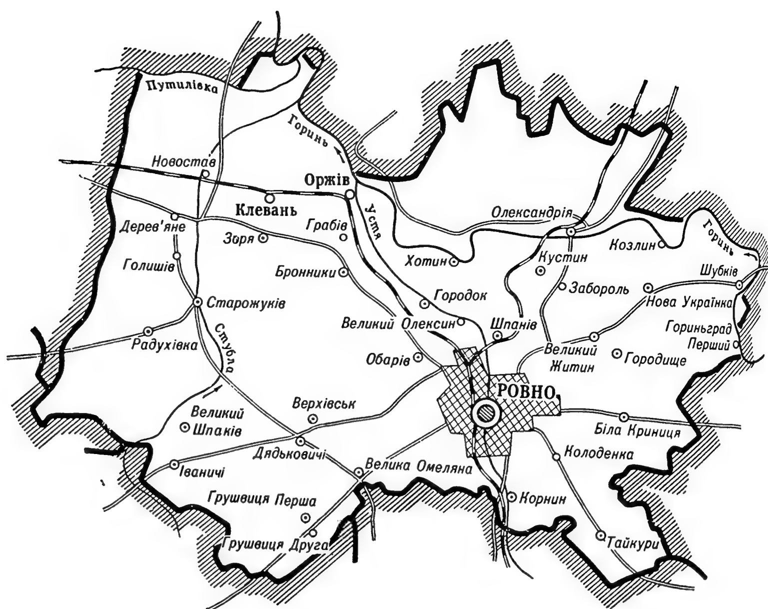
У селі працюють 34 комуністи, 38 комсомольців.

Перша письмова згадка про село належить до 1545 року.

У січні 1918 року встановлена Радянська влада. Через село в 1920 році з боями проходили червоні кіннотники, до їх загонів влилася значна кількість жителів села.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з окупантами 79 чоловік, з них 7 загинули в боях, 52 нагороджено орденами й медалями СРСР. На честь загиблих встановлено обеліск.

РОВЕНСЬКИЙ РАЙОН

Площа району—1216 кв. км. Населення — 84,1 тис. чоловік, з них сільського 73 тис. Середня густота населення—69 чол. на кв. км. 2 селищним і 24 сільським Радам підпорядковано 101 населений пункт району. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах працюють 96 первинних партійних, 124 комсомольські, 153 профспілкові організації. Напрям економіки району — сільськогосподарський. Сільськогосподарських угідь в районі — 77 214 га, з них 61 822 га орної землі. Осушено 6336 га землі. Колгоспів — 18, радгоспів — 7. Промисловість представляють 14 підприємств, 3 будівельні організації, об'єднання «Сільгосптехніки». Населення обслуговують 88 медичних закладів. У 76 загальноосвітніх школах, у т. ч. 14 середніх, 31 восьмирічній, 31 початковій навчаються 13 279 учнів, трудяться 1053 вчителі. Є профтехучилище. Мережу культосвітніх закладів складають 8 будинків культури, 70 клубів, 71 бібліотека, 75 кіноустановок. Споруджено 24 пам'ятники В. І. Леніну, у 52 населених пунктах — пам'ятники й обеліски Слави воїнам-визволителям і односельцям, які загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни та від рук оунівських бандитів.

ГОРОДОК

Городок — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного і обласного центру. Біля Городка протікає річка Устя. Дворів — 702. Населення — 2545 чоловік. Сільраді підпорядковані села Бегень, Караєвичі, Карпилівка, Метків, Михайлівка, Понебель, Рубче.

У Городку міститься заповідник природи — Вишнева гора, що має значення для дослідження рослинності краю.

Землі, де розкинулося село, були освоєні людиною вже в давні часи, про що свідчать виявлені на території сільради 25 різноманітних археологічних пам'яток, в т. ч. 7 поселень доби пізнього палеоліту, 1 — неоліту, 2 — бронзи (одне з майстернею крем'яних знарядь), могильників: доби міді — 2, VI—II ст. до н. е.— 2. Знайдено два скарби римських монет II ст. н. е., два скарби срібних речей X—XII ст.

Відомі також давньоруські пам'ятки — городище, 4 поселення та два курганні могильники[1].

Перша письмова згадка про Городок належить до 9 липня 1463 року. Згідно з актом про поділ майна між синами князя В. Збаразького Городок з селами й присілками Караєвичами, Обаровим, Тинним став володінням князя Солтана[2]. Після смерті Солтана Городком з 1475 року володів його брат. Тоді тут був замок, побудований на острові. В кінці XV ст. Городок переходив від одного власника до іншого, а 1516 року княгиня А. Гольшанська подарувала Городок разом з маєтками Києво-Печерській лаврі. В селі було засновано православний монастир, як філіал лаври. З початку XVI ст. Городок став резиденцією єпископів, митрополитів і архімандритів. Жителям доводилося платити великі податки на користь монастиря.

З 1569 року село входило до складу Луцького повіту Волинського воєводства Польщі. Населення Городка терпіло від нападів на монастир католиків та уніатів. Так, під час одного з наїздів прихильника унії луцького єпископа К. Терлецького було пограбовано селян, а також вилучено багато цінностей монастиря.

На початку XVII ст. Городок був уже порівняно великим селом. 1629 року тут зареєстровано 123 дими[3] з населенням понад 700 чоловік. У першій половині XVII ст. відбувався інтенсивний процес покріпачення селянства. Численні повинності, податки важким тягарем лягли на них; на той час панщина становила 2—3 дні на тиждень. Крім того, населення Городка терпіло і від частих нападів кримських татар, від міжусобиць, які точились між монастирем і сусідніми феодалами. В 1634 році архімандрит лаври П. Могила звернувся до Луцького гродського суду з заявою, в якій писав, що пани Чапличі в Городку загарбали церковні землі. У цьому ж році на селян Городка, що вийшли косити монастирське сіно, напали слуги Чапличів, внаслідок чого було багато жертв[4].

Боротьба між монастирем та шляхтичами за право володіння Городком тривала десятки років. У 1664 році монастир уклав угоду на передачу в оренду городоцьких маєтків київському підчашому Яну Сущанському з тим, що останній сплачуватиме з Городка лаврі щорічно по 820 злотих і по 40 корців зерна.

В другій половині XVII — на початку XVIII ст. Городок кілька разів переходив від одних власників до інших. 1730 року ним заволодів уніатський митрополит А. Шептицький, при якому в 1740 році було збудовано церкву, а в 1772 році—дерев'яну дзвіницю-ворота, які збереглись до наших днів.

У 1794 році монастир у Городку було ліквідовано, а його маєтності Катерина II подарувала емігранту з Угорщини графу В. Естергазі. В 1798 році у селі було 133 двори і мешкало 896 жителів[5].

Поміщик посилював гніт, збільшував панщину. Становище селян Городка було важким ще й тому, що їх садиби, городи були на горбах з малородючими грунтами. Навіть вносячи достатню кількість добрив, вони отримували низькі врожаї. Селянам Городка не вистачало хліба із зібраного ними врожаю. Особливо скрутно жителям Городка доводилося взимку, коли виникала потреба опалювати житла. Лісу було дуже мало, отже, паливо селяни купували в навколишніх маєтках або палили солому, якої також завжди не вистачало. Не було вдосталь будівельного матеріалу, тому зводили переважно глинобитні хати.

Не поліпшилось економічне становище селян Городка й після реформи 1861 року. За даними 10-го перепису, в селі налічувався 81 двір, з них тяглових було 76, городни-

---

[1] Археологія Української РСР, т. 1, стор. 59—60; Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, вип. 4, стор. 44—50, 120—123.

[2] Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. 1, стор. 54—55.

[3] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 33.

[4] T. Stecki. Z boru i stepu. Kraków, 1888, стор. 76.

[5] ЦДІА СРСР, ф. 1350, оп. 312, спр. 72, арк. 5; Ровенський облдержархів, ф. 639, оп. 2, спр. 1, арк. 25.

ків — 5. Селян у Городку налічувалося 301[1]. За землю селяни мали платити поміщику щорічно по 862 крб. протягом 49 років. На кожен селянський двір припадало по 9 десятин орної землі й десятина сінокосної. Викупна ціна землі набагато перевищувала ринкову. Поміщик Естергазі виявився особливо жорстоким при здійсненні реформи— з своїх колишніх кріпаків він намагався стягнути якнайбільше грошей. Навіть Ровенський мировий суд зробив висновок, що за такі ж по якості землі у сусідніх селах селяни платили вдвоє менше.

Поміщик залишив за собою кращі землі, а селянам виділив земельні наділи на горбах, де грунти були неврожайні. Естергазі порушував правила проведення земельної реформи. Наприклад, у селянську присадибну землю було включено сінокоси, поштову дорогу тощо.

Згідно з уставною грамотою селяни не мали права ловити рибу у ставу та річці, полювати, збирати лісові ягоди, гриби тощо. У лісі заборонялось пасти селянську худобу. Не дозволялося різати в ставку тростину, бо це «продукт води», яка належить панові. Ніхто, крім поміщика, не мав права на території Городка займатися винокурінням, виробленням пива і медоварінням, а також держати корчми. Поміщику належав весь доход і від млина. Тих селян, які не дотримувалися уставної грамоти, жорстоко карали. Так, проти жителя села Тимофія Пилипчука було порушено судову справу лише за те, що він вирубав кілька жердин у панському лісі[2].

У пореформений період Городок поступово зростав. З 1866 року він став волосним центром, де проживало 973 чоловіка. 1899 року тут налічувалося 120 хат, в яких мешкало 1065 чоловік.

В роки першої російської революції 1905—1907 рр. збирались селяни Городка, щоб слухати читання нелегальної літератури. Жителі Городка, особливо селянин П. І. Федорчук, висловлювали думки не платити податків, не йти в царську армію, забирати землю в багатіїв[3].

З 1867 року в Городку працювала початкова школа, а роком пізніше — парафіяльна, на базі якої 1873 року заснували сільське однокласне початкове народне училище. Більшу частину витрат на його утримання — 289 крб. 50 коп. перекладено на плечі громади. У 1896/97 навчальному році школу відвідували 39 хлопчиків і 9 дівчаток. Навчали дітей учителька, піп і дячок[4]. У вересні 1898 року в селі відкрилося двокласне народне училище.

Численні знахідки давніх часів на території села привертали увагу вчених. В 1896 році археолог і етнограф М. Ф. Біляшівський створив тут музей, який мав відділи: природознавства, географічний, антропологічний, археологічний, етнографічний. При музеї відкрили бібліотеку, де зберігалися рукописи й старовинні книжки. Було в музеї багато предметів, знайдених під час розкопок на території села. Частина експонатів з Городоцького музею зберігається нині в Ровенському краєзнавчому музеї.

Великі страждання народним масам принесла перша світова війна. У червні 1915 року, коли наблизився фронт, через Городок рушили біженці. Серед біженців і місцевих жителів спалахнула епідемія холери. В Городку захворіло 39 жителів, з них 10 померло.

Жителі Городка, розташованого поблизу міста Ровно, одними з перших на Ровенщині дізнались про повалення влади Тимчасового уряду і про проголошення Радянської влади в Петрограді. Населення радо вітало звістку про перемогу Великого Жовтня. В школі відбувся мітинг жителів села, сюди також прийшли солдати полку, дислокованого в цей час у Городку. Були зачитані ленінські декрети. Військовий оркестр виконав «Інтернаціонал».

---

[1] Житомирський облдержархів, ф. 115, оп. 1, спр. 2210, арк. 23, 29.

[2] Ровенський облдержархів, ф. 366, оп. 1, спр. 26, арк. 11.

[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1335, оп. 1, спр. 1332, арк. 13—15.

[4] Памятная книжка Киевского учебного округа на 1896—1897 учебный год, ч. 3, Волынская губерния. К., 1896, стор. 95.

На початку січня 1918 року за допомогою бійців Ровенського червоногвардійського загону в Городку було встановлено Радянську владу. Ревкомівці націоналізували панський маєток, конфіскували сільськогосподарський інвентар. 27—30 січня 1918 року представники ревкому брали участь у роботі Ровенського повітового з'їзду Рад. Нове життя було перерване в другій половині лютого 1918 року, коли вдерлись австро-німецькі війська. Вони зажадали від селян повернення поміщикові конфіскованого майна, здачі для потреб німецької армії зерна, худоби, заборонили відзначати річницю Лютневої революції.

Наприкінці 1918 року австро-німецьких інтервентів і представників гетьманської влади змінили петлюрівці.

В кінці травня 1919 року жителі села з радістю зустрічали бійців Новгород-Сіверської бригади 1-ї Української дивізії. В селі було відновлено Радянську владу. Почав працювати комітет бідноти. Він узяв на облік хліб у всіх господарствах і підрахував потреби в ньому для прохарчування населення. Було взято на облік також близько 400 пудів хмелю в колишній панській економії. Члени комітету бідноти встановили зв'язки з робітниками Ровенського пивоварного заводу і з дозволу колегії повітового земельного відділу Ровенського ревкому передали їм хміль.

На базі колишнього поміщицького господарства 11 червня 1919 року в Городку було організовано одне з перших у повіті радянське господарство, за яким закріпили 20 десятин землі. Господарство мало хмільник, сад, город. Повітовий ревком у Ровно підтримував діяльність Городоцького радянського господарства. 15 червня 1919 року він виділив йому понад 4 тис. карбованців[1].

Комітет бідноти створив у селі сільськогосподарську школу. На адресу комбіду з Ровно надходили республіканські газети[2]. Комбідівці знайомили населення з становищем на фронтах, з відозвами Радянського уряду та з рішеннями Комуністичної партії України. На початку липня 1919 року вони ознайомили трудящих з відозвою Київського губкому КП(б)У до селян-бідняків Волині і Подолії з закликом стати на боротьбу проти Денікіна. Незабаром в селі було оголошено загальну мобілізацію. До лав Червоної Армії пішла значна частина чоловічого населення.

В середині серпня 1919 року Городок окупували польські інтервенти. Вони заарештували багатьох активістів, прихильників Радянської влади, вивезли з Городка хліб нового врожаю. Населення не корилося окупантам. Частина селян пішла до партизанських загонів, які діяли в районі Ровно. У липні 1920 року кавалеристи 2-ї бригади Першої Кінної армії визволили Городок. Тут знову встановлюється Радянська влада. Створили комітет незаможних селян, який захищав інтереси трудового селянства, проводив у життя закони Радянської влади. 15—17 серпня 1920 року члени комнезаму взяли участь у роботі Ровенського повітового з'їзду ревкомів і комітетів незаможних селян. Однак Радянська влада в селі проіснувала недовго. Городок у вересні 1920 року загарбала буржуазно-поміщицька Польща.

У скрутному становищі опинилися трудящі. В селі, де проживало 1460 чоловік, крім млина і молочарні, не було підприємств. Сільська біднота вимушена була найматись до куркулів або до місцевого поміщика. 1921 року в його маєтку працювало понад 130 наймитів. У пошуках засобів існування жителі села займались кустарними промислами: столярством, кошикарством, шевством. Свої вироби вони продавали на базарах Ровно.

Хоч у селі було два лікарі, селяни далеко не завжди могли звертатися до них через високу плату за послуги. Лише за пораду хворому доводилося платити лікареві 5 злотих, за укол — 3 злотих. Відвідування хворого, враховуючи час на дорогу, не могло тривати довше як 50 хвилин, після чого кожні наступні півгодини оплачувались вдень — 2 злотих, вночі — 4 злотих. Працювала в Городку одна змішана початкова школа, в ній викладало 6 учителів польською і українською мовами.

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-466, оп. 1, спр. 6, арк. 72.
[2] Там же. спр. 31, арк. 18.

П. І. Чабан — депутат Верховної Ради УРСР першого скликання, голова Городоцької сільради. 1940 р.

Тяжкі умови праці, злидні, голод, національне гноблення викликали незадоволення трудящих, і вони піднімалися на активну боротьбу за соціальне й національне визволення, за возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР. Боротьбу цю очолили комуністи, які проводили значну роботу серед жителів Городка. З 1925 року тут існувала організація КПЗУ, а з 1927 року — «Сельробу». Активними діячами цих організацій були І. С. Майструк, В. Г. Дикий. Зростаюча активність селян, їх боротьба проти фашистської диктатури Пілсудського змусили начальника відділу безпеки звернутись до вищестоящих органів з проханням збільшити кількість поліцейських[1].

Свободу й щастя трудящим Городка принесла Червона Армія у вересні 1939 року. В селі почалось будівництво нового життя. Велику допомогу в цьому подали робітники сусіднього Шпанівського цукрового заводу, які з перших днів визволення проводили роз'яснювальну роботу серед жителів Городка, допомогли організувати селянський комітет[2]. Багато трудящих села, зокрема колишні безробітні, почали працювати на цьому заводі.

У жовтні селяни одностайно обрали свою землячку, колишню наймичку, О. І. Головатюк депутатом Народних Зборів Західної України.

Повнокровним, щасливим життям зажив Городок. Переконавшись у перевагах колективного господарювання, селяни Городка на початку 1940 року об'єднались у колгосп. В артілі тоді було 164 га землі[3]. Головою обрали колишнього наймита В. А. Ткача. Діяльну роботу в селі розгорнув виконком Городоцької сільської Ради, який очолив селянин П. І. Чабан, згодом депутат Верховної Ради Української РСР.

Налагоджувалося медичне обслуговування жителів, відкрилася амбулаторія[4]. Почав працювати 1940 року туберкульозний санаторій.

378 дітей шкільного віку сіли за парти семирічної школи. Їх навчали 12 учителів. У школі було створено піонерську дружину.

Комсомольці залучили до навчання неписьменних та малописьменних селян. У селі відкрилися хата-читальня та бібліотека, книжковий фонд якої поповнювався за рахунок подарунків, надісланих з бібліотек східних областей України. Сільські трудівники все ширше залучались до культурно-освітньої роботи. Для населення влаштовувались концерти учасників художньої самодіяльності, тематичні вечори, читались лекції, демонструвались радянські кінофільми.

Але мирне життя перервав віроломний напад німецько-фашистських загарбників на нашу Батьківщину. Жителі Городка з перших днів Великої Вітчизняної війни допомагали лікувати поранених радянських бійців, евакуйовувати народне добро. Увірвавшись до Городка наприкінці червня 1941 року, фашисти вчинили дику розправу над пораненими. Вони грабували населення, виганяли на каторгу людей, закатували першого голову сільської Ради П. І. Чабана. Та гітлерівцям не вдалося перетворити радянських людей, які пізнали щастя вільного життя, на своїх рабів. Трудящі села в роки тимчасової окупації вели самовіддану боротьбу проти загарбників у партизанських загонах та в підпіллі.

Медична сестра туберкульозного санаторію Ф. Вронська-Качмарська, незважаючи на небезпеку, лікувала поранених бійців і командирів Червоної Армії, перетворила приміщення санаторію на госпіталь. З кінця 1941 року вона жила у Ровно, тут її квартира стала місцем перебування партизанських зв'язкових. Мужня

[1] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 9, спр. 709, арк. 1.
[2] В. Варецький. Соціалістичні перетворення у західних областях УРСР, стор. 111.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-189, оп. 1, спр. 1, арк. 10.
[4] Там же, ф. Р-7, оп. 1, спр. 5, арк. 17.

патріотка допомагала переправляти до партизанських загонів військовополонених, медикаменти. Після визволення Ровно добровільно вступила медсестрою у Військо Польське, брала участь у боях проти фашистів. Зараз Ф. Вронська-Качмарська живе у м. Клодську (ПНР).

Ф. Вронська-Качмарська — учасниця антифашистського підпілля. 1945 р.

В Городоцькій лікарні працював активний член підпільної комуністичної організації, випускник Ленінградської військово-медичної академії лікар Л. Галенкін. Він тривалий час здійснював розвідувальну роботу за дорученням радянських підпільників і партизанів. У кінці 1943 року Л. Галенкін був схоплений українськими буржуазними націоналістами, які намагалися умовити підпільника працювати на фашистів, але радянський патріот з обуренням відкинув ці пропозиції. Після жорстоких катувань націоналісти втопили Л. Галенкіна в річці Горині[1]. В 1942 році націоналістичні бандити по-звірячому закатували комсомолку Н. І. Майструк.

Ровенська підпільна комуністична організація створила в Городку маяк, який існував з 1942 по 1944 рік. Тут переховували радянських військовополонених, які переправлялися з Ровно у партизанські загони, зберігали зброю, вибухівку тощо[2]. До партизанського загону Д. М. Медведєва через цей маяк надходили важливі розвідувальні дані, зібрані підпільниками Ровно, в т. ч. й відомості радянського розвідника М. І. Кузнецова. Активну участь у партизанському русі брали жителі Городка, зокрема Г. І. Близнюк та А. Ф. Чорномаз.

Партизани й підпільники використовували для своїх цілей Вишневу гору. В крутих ярах її були партизанські схованки, де зберігали зброю, радянські листівки, газети, зведення Радінформбюро, подавали медичну допомогу пораненим народним месникам та переховували втікачів з фашистських концтаборів[3].

На початку лютого 1944 року Городок було визволено від німецько-фашистських загарбників воїнами 340-го гвардійського стрілецького полку (командир В. А. Бережний), 121-ї гвардійської стрілецької дивізії під командуванням генерал-майора Л. Д. Червонія.

З перших днів визволення Городка до лав Червоної Армії влилося 296 жителів села, які героїчно билися з окупантами на фронтах Великої Вітчизняної війни. Всі вони нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу. В боях з німецько-фашистськими загарбниками відзначився Д. П. Майструк. Його нагороджено орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня, двома орденами Червоної Зірки та кількома медалями. У жорстокому двобої з ворогом 76 жителів Городка віддали своє життя за свободу і незалежність нашої Вітчизни.

Відразу ж після визволення від німецько-фашистських загарбників відновила свою роботу Городоцька сільська Рада депутатів трудящих. Селяни почали відбудовувати зруйноване війною господарство. Трудящі Городка брали активну участь у зборі продуктів та коштів для фронту. Вони докладали всіх зусиль, щоб вчасно і якісно підготуватись до весняної посівної кампанії. Відповідну техніку надала Шпанівська МТС, яка відновила свою роботу влітку 1944 року. Держава допомогла посівним матеріалом та реманентом. Для потреб безкінних господарств на польових роботах було організовано близько 100 супряг[4].

В жовтні 1948 року було відновлено колгосп. Односельці знову обрали його головою В. А. Ткача. Дуже важко було колгоспникам господарювати у перші після-

[1] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 84, арк. 26
[2] Радянська Ровенщина, стор. 132.
[3] Газ. «Червоний прапор», 24 лютого 1961 р.
[4] Газ. «Червоний прапор», 5 березня 1948 р.

воєнні роки. У 1949 році в артілі було лише 28 голів великої рогатої худоби. Вартість основних засобів виробництва становила 20,8 тис. крб., неподільні фонди — 20,3 тис. крб. Урожайність цукрових буряків у ці часи становила 101 цнт з гектара[1].

1949 року було створено колгоспну партійну організацію, яка з перших днів свого існування розгорнула активну боротьбу за дальше піднесення економіки й культури села.

Комсомольська організація, яка відновила свою роботу, взяла шефство над школою. У червні 1946 року сумлінно працювали комсомольці на недільнику, ремонтуючи школу. Вони полагодили в приміщенні двері та всі шкільні меблі, а також завезли на зиму 45 куб. м дров. Комсомольці відремонтували клуб, хату-читальню, організували гурток, де вивчали Конституцію СРСР.

Радянська держава приділяла велику увагу охороні здоров'я трудящих. З 1948 року в Городку діяла медична амбулаторія, де допомогу трудящим подавали лікар, п'ять працівників з середньою спеціальною освітою[2]. Відновив роботу обласний санаторій для туберкульозних хворих на 50 місць.

У Городку відкрилася семирічна школа, на базі якої 1949 року створили середню. Тоді її відвідували 475 учнів[3]. Їх навчали 20 учителів, серед них Ю.А. Захаржевський, вихідець з городоцьких селян-бідняків. В роки польської окупації він не міг працювати в своєму рідному селі, його звільняли з роботи, переводили з села в село. А за Радянської влади за сумлінне навчання і виховання підростаючого покоління Ю. А. Захаржевський в числі перших вчителів області був нагороджений орденом Леніна. 1951 року йому було присвоєно почесне звання заслуженого вчителя УРСР.

В 1955—1957 рр. колгоспи Городка і навколишніх сіл об'єдналися в один — «Україна». Центральна садиба господарства містилась у Городку. З 1963 року, після приєднання до нього частини колгоспу «Ленінським шляхом», колгосп став називатись ім. XXII з'їзду КПРС.

Об'єднання артілей позитивно позначилось на розвитку економіки господарства. Зросла технічна оснащеність колгоспу, підвищились урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тваринництва. Колгосп ім. XXII з'їзду КПРС — багатогалузеве господарство. У колгоспі 4530 га землі, з них 3216 га орної. На колгоспних полях працюють 38 тракторів, 18 комбайнів, 24 вантажні автомашини та багато іншої техніки.

Невпинно зростало виробництво продуктів рільництва і тваринництва. Врожайність зернових 1971 року становила 32 цнт з га, м'яса вироблено по 115 цнт на 100 га сільськогосподарських угідь, цукрових буряків вирощено по 312 цнт з га. Колгосп успішно завершив восьму п'ятирічку, виконавши плани продажу державі сільськогосподарської продукції в середньому на 115—120 процентів.

З 1962 по 1972 рік у господарстві побудовано 5 типових тваринницьких приміщень, три пташники, будинок тваринника, ремонтну майстерню машинно-тракторного парку тощо.

В усі галузі колгоспного виробництва широко впроваджується комплексна механізація. Це значно полегшує й працю тваринників. У приміщеннях, де на відгодівлі близько двох тисяч голів великої рогатої худоби, механізовано роздачу кормів, водонапування та прибирання гною. Значний вклад у здійснення механізації трудомістких робіт на полях і фермах вносять колгоспні раціоналізатори. В. Г. Шиматович удосконалив райборінки і за його прикладом в усіх колгоспах району внесено зміну в конструкцію райборінок, що значно поліпшує якість обробітку грунту під час посівів цукрових буряків. М. Т. Багнюк удосконалив транспортер картоплекомбайна.

За високі показники в розвитку колгоспного виробництва 32 трудівники колгоспу одержали урядові нагороди. Орденом Трудового Червоного Прапора нагоро-

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-189, оп. 3, спр. 59, арк. 26.
[2] Там же, ф. Р-7, оп. 3, спр. 16, арк. 21—22.
[3] Там же, ф. Р-2, оп. 4. спр. 152, арк. 44.

джено ланкових В. У. Ткач, П. П. Ключник, Т. А. Ткачук. Очолювані ними ланки в 1955—1961 рр. вирощували врожаї цукрових буряків по 480—560 цнт з га. Праця 87 колгоспників відзначена медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». В 1968 році колгосп ім. XXII з'їзду КПРС був учасником ВДНГ, його відзначено дипломом 3-го ступеня.

Нових трудових успіхів домоглися колгоспники у 9-й п'ятирічці. 1972 року вони зібрали зернових по 32 цнт з га, цукрових буряків по 328 цнт з гектара.

Колгоспна партійна організація налічує в своєму складі 86 комуністів. Переважна більшість комуністів колгоспу працює безпосередньо в сфері матеріального виробництва: трактористами, комбайнерами, тваринниками. Під керівництвом партійної організації працює комсомольська організація, яка об'єднує у своїх рядах 76 чоловік.

Активно допомагає партійній організації та правлінню колгоспу багатотиражна газета «Шлях до комунізму», яка видається з 1963 року.

Велику роботу у справі дальшого піднесення сільськогосподарського виробництва та культури здійснює сільська Рада, до складу якої обрано 88 депутатів, серед них 40 жінок.

В селі працюють дільнична лікарня, пологовий будинок. У старовинному парку на площі п'ять га розмістились корпуси обласного протитуберкульозного диспансеру на 150 ліжок. Для цілодобового перебування хворих в парку в літній час є два павільйони. У диспансері трудяться три лікарі, 25 працівників середнього та 36 молодшого медичного персоналу.

Жителі Городка мають всі можливості здобувати освіту. Понад 750 дітей колгоспників закінчили Городоцьку середню школу, з них 113 здобули вищу освіту. Серед 45 вчителів школи — 14 її колишніх випускників. Учні в літній період подають значну допомогу колгоспові в догляді за посівами цукрових буряків, збиранні овочів та проведенні інших сільськогосподарських робіт.

Справжнім центром культурного життя трудящих Городка став будинок культури. Тут працюють оркестр народних інструментів, хоровий, драматичний та інші гуртки художньої самодіяльності, в яких бере участь близько 200 жителів Городка — механізаторів, тваринників, робітників. Гордістю села є колгоспний хор, який успішно виступає близько 25 років. В 1951—1952 рр. він посідав друге місце серед сільських колективів художньої самодіяльності України.

В будинку культури відбуваються вечори трудової і бойової слави, зустрічі трьох поколінь, комсомольські весілля, проводи юнаків до лав Радянської Армії. Сільські аматори систематично влаштовують виставки прикладного та образотворчого мистецтва. Живопис, різьба по дереву, килими, фотографії, твори дитячої технічної творчості — все це широко представлено на виставках. Особливо цікаві роботи вишивальниці В. Л. Головатої, самодіяльної ткалі Г. М. Яковчук та ін. Понад 1700 жителів є читачами сільської бібліотеки, у фондах якої понад 8 тис. книг.

Багато уваги приділяється у Городку розвитку спорту. В селі збудовано стадіон, працюють секції: волейбольна, футбольна, баскетбольна. В 1970 році підготовлено 167 спортсменів-розрядників. Протягом десяти років (1958—1968 рр.) колгоспні футболісти утримували першість серед сільських спортсменів області.

Держава постійно піклується про тих колгоспників, які пішли на заслужений відпочинок. Вони одержують пенсії. Лише за 1970 рік пенсій колгоспникам Городка було виплачено на суму близько 84 тис. карбованців.

За роки Радянської влади невпізнанно змінилось село. У післявоєнні роки виросли тут три нові вулиці, понад 300 сімей відсвяткували новосілля. Протягом 1965—1971 рр. в селі газифіковано 187 квартир колгоспників.

Молодіє, розквітає стародавній Городок. Його історія свідчить, що тільки за Радянської влади трудящі змогли досягти великих успіхів у економічному й культурному житті та вийти на світлий шлях творення свого щасливого майбутнього.

Г. В. БУХАЛО, М. В. ВИСКОРКО

ГРУ́ШВИЦЯ ПЕ́РША

Грушвиця Перша — село, центр сільської Ради, розташоване на автошляху Київ—Львів. Відстань до районного центру — 18 км. Дворів — 472, населення — 1380 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Грушвиця Друга, Дібрівка, Мартинівка, Омелянщина.

Територію села було заселено у давні часи. Про це свідчать археологічні знахідки. Поблизу Грушвиці Першої знайдено крем'яні знаряддя праці доби бронзи, збереглися залишки давньоруського городища.

Грушвиця вперше згадується в історичних документах XVI ст. Згідно з поборовими реєстрами Луцького повіту 1577 року, Грушвиця була власністю кількох панів. На той час село входило до складу Волинського воєводства Польщі. В 70-х роках XVI ст. частину кріпаків Грушвиці приписали до села Білова, частину — до села Муравиці.

Розмір панщини в основному становив три дні на тиждень. Феодали часто здавали свої землі орендарям, які в гонитві за прибутками посилювали експлуатацію селян.

В 1584 році Грушвиця стає власністю С. Пацової. Поміщиця, спираючись на Литовський статут 1588 року, за всякі уявні провини жорстоко судила селян, обмежувала в заняттях ремеслом і торгівлею. Жителі села в 1594—1596 рр. брали участь у повстанні під проводом Северина Наливайка.

В роки визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького у Грушвиці зупинялися окремі загони Максима Кривоноса, Івана Богуна. В селі створили із селян повстанський загін, який успішно діяв в районі Ровно—Клевані. Грушвицькі повстанці зруйнували панський маєток у сусідньому селі Омеляні.

Коли селянсько-козацькі війська у грудні 1648 року залишили Ровенщину, на території Луцького повіту посилились репресії проти повсталих селян. Руйнування селянських господарств орендарями, грабування селян польським військом, дії каральних загонів позначились на економічному стані села. Якщо 1629 року тут було 203 дими, то в 1649 їх стало 185, а в 1676 — 102.

У 1793 році Грушвиця разом з іншими волинськими землями ввійшла до складу Російської держави. У той час селяни вели дрібне натуральне господарство. Основними знаряддями обробітку землі були дерев'яні сохи, борони. Щорічні мізерні врожаї ніяк не забезпечували селянських родин, а тому вони були змушені з ранку до вечора працювати на поміщицьких землях.

1851 року Грушвиця після смерті поміщика М. Яловицького була розподілена між різними кредиторами[1]. Відтоді і до реформи 1861 року жителі села були кріпаками кількох поміщиків, яким належало від 15 до 60 дворів, 80—90 десятин землі. Напередодні реформи 1861 року в Грушвиці проживало 589 чоловік[2].

Довго очікувана реформа не принесла бажаних наслідків. Як свідчать викупні акти, землі налічувалось 4533 десятини. Селяни змогли викупити лише 1450 десятин, за які було нараховано 17 тис. крб. викупу. В 1865 році 225 селянських господарств мали в своєму розпорядженні 528 десятин землі, а 6 поміщиків — 1175[3].

У 80-х роках XIX ст. в селі оселилися чехи-переселенці. 1872 року тут проживало чеського населення значно більше, ніж у будь-якому тодішньому селі Ровенського повіту. Вони належали до заможної верхівки, бо користувалися всіма пільгами згідно з указом царського уряду про ставлення до іноземних громадян[4]. Тоді ж створюється й німецьке поселення — колонія за 1,5 км на північ від села. Навколо Грушвиці почали виникати невеликі села Дібрівка, Мартинівка, Омелянщина.

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 290, спр. 92, арк. 129.
[2] ЦДІА СРСР, ф. 733, оп. 70, спр. 139, арк. 580.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 44, спр. 676, арк. 5, 6.
[4] Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, т. 7, стор. 309.

Під час першої російської революції 1905—1907 рр. у селі спалахували заворушення сільськогосподарських робітників панських економій. Вони вимагали розподілу землі, підвищення зарплати. Відбувалися виступи селян, які відмовлялися сплачувати поміщикам гроші за землю. Агітаційну роботу серед селян проводив їхній земляк О. Бобуцинський. Йому активно допомагали односельці О. Т. Баранчук і К. Лецкалюк. Вони розповсюджували серед селян листівки, нелегальну літературу.

1913 року у селі діяла церковнопарафіяльна школа та відкрилася школа для дітей колоністів на 35 учнів[1]. Ці дві школи охоплювали невелику кількість дітей села, у якому тоді жило 2072 чоловіка[2].

В роки першої світової війни Грушвиця опинилася в прифронтовій смузі, через що її жителі зазнавали багато злигоднів. У 1915 році вони навіть приготувалися евакуюватись у глиб Росії, бо наступали австро-угорські та німецькі війська.

Селяни радо зустріли звістку про повалення в 1917 році самодержавства, а невдовзі — буржуазного Тимчасового уряду. Вони вітали Велику Жовтневу соціалістичну революцію, яка поклала край гнобленню. У революційних подіях 1917 року, що відбувалися в Петрограді, брали участь їх земляки Н. О. Кисіль, Г. С. Смаглюк, А. П. Філіпчук — тодішні солдати Волинського полку.

В січні 1918 року в Грушвиці було встановлено Радянську владу. Сільський комітет взяв на облік власність поміщика і розподілив його майно між селянами. 27—30 січня представники сільської бідноти взяли участь в роботі селянського з'їзду Ровенського повіту, який проголосив Радянську владу в повіті.

Але вже в другій половині лютого 1918 року село було окуповано австро-німецькими загарбниками. З цього часу в селі розпоряджався ставленик окупантів сільський староста. Під загрозою штрафу до 3 тис. крб., або трьох місяців ув'язнення він вимагав негайного повернення всього майна, яке раніше належало поміщикові. В грудні село опинилось під владою буржуазно-націоналістичної Директорії.

На початку червня 1919 року, завдяки допомозі бійців Новгород-Сіверської бригади 1-ї Української радянської дивізії, в Грушвиці було відновлено Радянську владу. Створили ревком і комітет бідноти. Населення в цей час переживало значні матеріальні труднощі, тому органи Радянської влади піклувались про забезпечення трудящих всім необхідним. Вживали заходів щодо ліквідації захворювань на висипний тиф, віспу, цингу, які лютували в повіті. В серпні 1919 року село окупували польські інтервенти.

У липні 1920 року Грушвицю визволила 6-а кавалерійська дивізія Першої Кінної армії. Почалася націоналізація маєтків і земель поміщиків, створили ревком, комітет незаможних селян, які багато зробили для зміцнення Радянської влади в селі, підтримували бідняцькі господарства, конфісковували землі і майно багатіїв-поміщиків. Частина врожаю, зібраного на їх землях і в садах, була роздана біднякам, решта здана державі. 26 серпня 1920 року продовольчий загін Дядьковицької волості здав для потреб Першої Кінної армії 258 пудів вівса з села Грушвиці.

Та недовго проіснувала Радянська влада у Грушвиці. У вересні 1920 року село загарбала буржуазно-поміщицька Польща. Але трудящі не мирилися з гнобленням, всіляко боролися проти ненависного режиму. Грушвиця здобула славу «червоного села», «більшовицького гнізда». Уже в 1923 році тут було створено осередок КПЗУ, до якого входило 9 комуністів[3]. Хоч важкі були умови нелегального існування, але самовіддана революційна боротьба не припинялася. Використовуючи різні масові організації — профспілки, різні кооперативи, «Сельроб», легальні видання «Сила», «Світло», «Вікна» та нелегальну періодику «Червона Волинь», «Досвітні вогні», комуністи переконливо викривали антинародну суть буржуазного уряду.

[1] Памятная книжка дирекции народных училищ Волынской губернии на 1914 г., стор. 156.

[2] Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей..., стор. 20.

[3] АІІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 263, арк. 15—16.

Завдяки активним діям членів КПЗУ в селі систематично відзначалися революційні свята, зокрема Першотравень. У 1927 році багато жителів зібралося в приміщенні «Просвіти», прикрашеному червоним прапором і транспарантом з написом «З святом Першого травня вас, товариші!». Тут голосно читалися статті з газет «Наше життя», «Воля народу», а на закінчення відбувся виступ членів аматорського гуртка.

У 1930 році до підпільної організації входили Р. А. Дмитришин (секретар), М. М. Володько, А. М. Удодов, М. П. Климчук, О. Л. Риков та інші. Комуністи в 1931 році знову запросили на святкування Першотравня багато людей. В читальні «Просвіти» урочисті збори відкрив короткою промовою найстаріший віком серед присутніх Ф. П. Дячук. Привітавши всіх зі святом, він висловив упевненість у тому, що недалеко вже той час, коли трудящі відзначатимуть першотравневі свята без будь-яких утисків, вільно. Потім всі слухали статтю про Першотравень із тижневика «Селянська правда», читали «Маніфест Комуністичної партії».

На початку 30-х років у селі створюється підпільна комсомольська організація. Комсомольці проводили серед населення революційну агітацію, згуртовували бідняцьку молодь, розповсюджували партійну літературу. В 1936 році польській охранці вдалося натрапити на слід організації. Почалися арешти. Був ув'язнений і Ф. П. Кравчук. На допитах у казематах ровенської дефензиви його жорстоко катували. Він був засуджений до 6 років позбавлення волі. Після нього, в 1937—1938 рр., організацію очолювала Г. Кисіль[1]. Активними комсомольцями були А. М. Денищук, Є. Т. Козійчук, О. З. Сметанюк та інші, які незважаючи на утиски, продовжували справу своїх попередників.

В ніч з 20 на 21 січня 1937 року на вулицях Грушвиці були розкидані листівки Луцького окружкому КПЗУ до 13 роковин з дня смерті В. І. Леніна і 18 роковин злодійського вбивства К. Лібкнехта і Р. Люксембург, а також вивішені транспаранти[2].

Трудящі продовжували боротьбу за свої права. В травні 1937 року в піщаному кар'єрі неподалік села відбулася маївка, в ній взяло участь близько 40 чоловік[3]. У селі успішно працювала в 1936—1938 рр. організація МОДРу, члени якої збирали кошти для республіканців Іспанії, на допомогу політв'язням та їх сім'ям.

Члени КПЗУ разом з комсомольцями розповсюджували нелегальну літературу. Намагаючись перешкодити зростанню революційних сил, поліція часто вдавалася до арештів і обшуків. У 1936—1938 рр. до судової відповідальності притягалися комуністи й комсомольці В. Козик, В. Копаниця, Л. І. Мовчанець, О. З. Сметанюк. 1938 року на 5 років було ув'язнено комсомолку Є. Козійчук. А всього з 1932 по 1938 рік за приналежність до КПЗУ, комсомолу і МОДРу Західної України в Грушвиці були засуджені на строк від 5 до 10 років 34 чоловіка[4].

Українську мову власті заборонили. В селі працювала семирічна з польською мовою викладання школа, яку мали змогу відвідувати лише діти багатіїв і заможних селян.

Вересневі дні 1939 року принесли трудящим західноукраїнських земель давно омріяну волю! Нове життя завирувало в селі. Були створені органи Радянської влади, конфісковані і роздані селянам всі поміщицькі землі. Повернулися з в'язниць Ф. П. Кравчук, Є. Козійчук та інші борці за народну справу. Першим головою виконкому сільської Ради депутатів трудящих став колишній активний член КПЗУ Л. М. Володько. Ф. П. Кравчука обрали заступником голови виконкому Ровенської райради. Депутатом Народних Зборів Західної України жителі села обрали Р. А. Дмитришина.

Весною 1940 року в селі організували колгосп ім. 17 Вересня, в який об'єдналося 160 бідняцьких господарств. Після його створення сесія Грушвицької сільської

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 247, арк. 19.
[2] Там же, спр. 676, арк. 1—16.
[3] Там же, оп. 1, спр. 200, арк. 9.
[4] Там же, спр. 255, арк. 18—20: спр. 272, арк. 10.

Ради депутатів трудящих ухвалила обмежити землекористування куркульських сімей, а їх землі площею 550 га передати артільному господарству. Тоді в ньому було 750 га орної землі, 100 плугів, 82 борони. Головою правління грушвицькі селяни обрали бідняка М. П. Климчука. Незабаром колгосп став одним із передових у районі. Сюди приїжджали делегації одноосібників з інших сіл, щоб на власні очі переконатися в перевазі колгоспного виробництва. У село переїхала молода трактористка з Ружинської МТС Житомирської області Т. Кравчук, яка була в 1940 році учасницею Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві. Вона передавала свій досвід місцевим механізаторам. Господарство міцніло з кожним днем, кількість членів колгоспу невпинно зростала.

Ф. П. Кравчук — керівник підпільної антифашистської організації, с. Грушвиця Перша. 1940 р.

В селі після возз'єднання відкрилася середня школа, де вчилися всі без винятку діти. У школі створили комсомольську та піонерську організації. Запрацював сільський клуб з гуртками художньої самодіяльності. Почалися заняття на курсах ліквідації малописьменності і неписьменності.

Активну участь у будівництві нового життя брала комсомольська організація, створена в кінці 1939 року. Секретарем її був А. М. Денищук. На фермах і токах діяли комсомольські пости охорони громадського майна. Члени ВЛКСМ проводили велику агітаційно-масову роботу серед селян-одноосібників, були активістами гуртків художньої самодіяльності і різних фізкультурно-спортивних секцій.

На всю широчінь у селі завирувало культурно-освітнє життя. Драмгуртківці поставили п'єсу О. Корнійчука «Платон Кречет». Шкільний хор і струнний оркестр здобули першість на обласній учнівській олімпіаді, яка відбулася навесні 1941 року. В селі урочисто відзначалися радянські свята й знаменні дати, які стали для людей символом нового щасливого життя.

Але мирну творчу працю порушив віроломний напад на Радянський Союз фашистських загарбників. 28 червня 1941 року вони окупували і Грушвицю.

В кінці 1941 року Ф. П. Кравчук налагодив зв'язки з підпільною організацією Т. Ф. Новака у Ровно, а невдовзі у Грушвиці створив підпільну комсомольську організацію, куди увійшло 12 чоловік[1], серед них односельці комсомольці М. П. Вакулюк, А. Д. та О. Д. Володько, Г. П. Дмитришина, Л. І. Мовчанець, А. А. та В. А. Серветник та інші.

Мужні підпільники сміливо піднімали населення на боротьбу з ворогом, сумлінно виконували всі доручення підпільного центру, багато виявляли і власної ініціативи. Вони здійснювали різні диверсійні акти, збирали зброю та відомості розвідувального характеру. Було знищено устаткування на маслоробному підприємстві у Грушвиці, спалені скирти, щоб хліб не потрапив ворогам[2], патріоти розгромили маслопункти в селі Басовому Куті. На одному з хуторів села Тинного було створено спостережний пункт за військовим аеродромом. Одержані відомості негайно передавалися Т. Ф. Новаку, в загін Д. М. Медведєва, а звідси — на Велику землю.

В лютому 1942 року фашистські окупанти видали т. зв. земельний закон, за яким вводилась рабська праця у «общинних господарствах». ЦК КП(б)У в своєму зверненні до населення викрив грабіжницький характер цього «закону», а грушвицькі комсомольці-підпільники широко розповсюдили звернення серед односельців. Селяни відмовлялися сплачувати податки, здавати сільськогосподарську продукцію, виганяли худобу в ліси.

---

[1] Д. М. Медведєв. Сильні духом, стор. 210, 331.
[2] Т. Новак. Пароль знают немногие. М., 1966, стор. 192—195.

Влітку 1943 року молоді підпільники спільно зі своїми ровесниками із сусіднього села Дядьковичів під керівництвом одного з організаторів комуністичного підпілля в м. Ровно П. М. Мирющенка влаштували втечу 120 юнаків і дівчат, яких мали вислати на каторжні роботи до Німеччини[1].

Молодіжна підпільна організація багато зробила для викриття зрадницьких дій українських буржуазних націоналістів. Ф. П. Кравчук разом з активним членом Ровенського підпілля М. Поцелуєвим склали список 23 запроданців-націоналістів, які підлягали розстрілу. Першим справедливої кари зазнав запеклий націоналіст на прізвисько «Хмара», один з керівників бандерівської «служби безпеки», шпигун, провокатор і кат[2]. Така ж доля спіткала й інших бандитів.

Коли почали виникати різні націоналістичні кубла, група Т. Ф. Новака вирішила відрядити туди своїх людей, які мали інформувати про те, що відбувалося у ворожому середовищі. Разом з іншими підпільниками це нелегке завдання успішно виконував і Ф. П. Кравчук[3].

Німецькі окупанти вдалися до каральних заходів. Частину Грушвиці кати повністю знищили, було вбито багато ні в чому не винних людей. Загинув у нерівній сутичці з фашистами комсомолець А. Серветник. За селом було встановлено посилений нагляд, а тому підпільний центр дав вказівку комсомольцям негайно приєднатися до партизанського загону Д. М. Медведєва.

Радянські війська переможно просувалися на захід. Змучені люди чекали на своїх визволителів. Активізували свою діяльність і грушвицькі підпільники. Та оунівці натрапили на слід патріотів. У вересні 1943 року вони раптово напали на село. Було схоплено 8 членів підпільної організації. Їх по-звірячому катували цілу ніч. Ф. П. Кравчуку викололи очі, вісім разів прокололи багнетом груди[4]. Разом з ним цієї ночі героїчно загинули М. Вакулюк, В., М. і Г. Володьки, Л. Мовчанець та інші патріоти[5].

У лютому 1944 року село визволили від фашистської неволі воїни 8-ї кавалерійської дивізії під командуванням полковника П. О. Хрустальова. Зразу ж відновила роботу сільська Рада, яку очолив П. Яковлєв. Тим, хто потребував, було подано матеріальну допомогу. Земельні комісії наділяли землю селянам, забезпечували їх посівним матеріалом і сільськогосподарським інвентарем, допомагали проводити польові роботи.

Населення Грушвиці охоче здійснювало і підтримувало всі заходи Радянської влади. Хоч важко доводилося у післявоєнні часи,жителі села зібрали у фонд Червоної Армії 1814 цнт зерна і 1065 цнт картоплі. Поступово життя входило в нормальне русло. Та з цим не могли примиритися українські буржуазні націоналісти. Вони всіляко намагалися тероризувати населення, вбивали сільських активістів. У 1944 році від їхніх бандитських рук загинули комсомольці Г. П. Дмитришина, Є. Т. Козійчук, І. Ярмолюк та інші односельці. Всього у селі оунівці знищили понад 100 жителів. Органи Радянської влади за активною допомогою місцевого населення з часом повністю ліквідували бандитів.

З кожним днем розгорталося будівництво нового життя. Село впорядковувалося: ремонтувалися дороги, старі оселі, зводилися нові будинки, насаджувалися на вулицях дерева. На сесіях виконкому сільської Ради, на зборах активу обговорювалися і вирішувалися всі актуальні питання післявоєнної відбудови народного господарства — здача державі сільськогосподарських продуктів, агітаційно-масова й організаторська робота депутатів по десятихатках тощо.

Партійно-радянський актив приділяв багато уваги колективізації селянських господарств. В 1949 році на території Грушвицької сільської Ради було створено

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 84, арк. 9.
[2] Д. М. Медведєв. Сильні духом, стор. 330—332.
[3] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 6, арк. 8.
[4] Д. М. Медведєв. Сильні духом, стор. 332.
[5] Газ. «Червоний прапор», 30 березня 1965 р.

два колгоспи — ім. 17 Вересня (згодом — ім. Леніна) в Грушвиці Першій та ім. Енгельса в Грушвиці Другій. Спочатку це були економічно слабкі господарства. Досить сказати, що в колгоспі ім. 17 Вересня налічувалося всього 40 працездатних. В їх розпорядженні було 28 коней, 2 сінокосарки, 2 жатки-самоскиди. Та завдяки натхненній праці членів артілі, великій організаторській роботі депутатів і активістів господарство міцніло, успішно розвивалося.

На сесіях виконкому і засіданнях правління колгоспу вирішувалися питання трудової дисципліни, підготовки до посівних кампаній і жнив, розвитку тваринництва, вивезення мінеральних добрив на поля. Плідно працювала в цей час депутатська сільськогосподарська комісія, яка контролювала виконання всіх робіт[1].

У травні 1951 року в селі створили первинну партійну організацію, що складалася з трьох чоловік[2], секретарем її обрали П. С. Вовченка. Активними помічниками партійної організації були члени ВЛКСМ, які трудилися на всіх ділянках колгоспного виробництва.

Зростали досягнення колгоспу ім. Леніна у виробництві сільськогосподарської продукції. Уже в 1952 році з кожного га зібрали по 12,3 цнт зерна, підвищилися надої молока[2].

В 1958 році колгоспи об'єдналися. Новостворене господарство назвали «Нове життя». Воно мало у своєму розпорядженні 4534 га землі, в т. ч. 3562 га орної, 59 га сіножатей, 45 га садів і 285 га лісів. З кожним роком колгосп ставав багатшим, зміцнювався економічно. Споруджувалися нові тваринницькі приміщення, різні майстерні, гаражі, громадські будівлі. Колгоспники поліпшували свої житлові умови, велося велике індивідуальне будівництво. В 1958—1959 рр. село було повністю радіофіковане й електрифіковане.

З 1960 року почала виходити два рази на місяць багатотиражна газета «Нове життя».

Завдяки великій роботі партійної і комсомольської організацій, правління колгоспу, виконкому сільської Ради депутатів трудящих колгосп «Нове життя» став багатогалузевим господарством. Він має дві молочнотоварні ферми, дві свино- та вівцеферми. В 1968—1970 рр. тут споруджено новий гараж, ремонтну майстерню, два чотирирядні корівники, кормоцех, зерносклад. Особливо зміцнилося господарство за роки восьмої п'ятирічки. На кінець 1970 року колгоспне стадо нараховувало 2042 голови великої рогатої худоби, 1242 свиней, 800 овець. У колгоспі працювало 78 тракторів різних марок у 15-сильному обчисленні, 19 комбайнів, 24 автомашини та інша техніка.

План восьмої п'ятирічки трудівники колгоспу виконали по всіх показниках. За п'ять років державі продано 3732 тонни зерна, майже 70 тис. тонн цукрових буряків, перевиконані плани продажу м'яса і молока. У 1970 році на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 303 цнт молока і по 74,5 цнт м'яса, надоєно в середньому на корову по 2063 кг молока. А доярки Ф. Н. Ярига й Г. Я. Козійчук надоїли на одну фуражну корову відповідно по 3302 і 3267 кг молока. Сумлінна праця передовиків сільського господарства відзначена урядовими нагородами. Орденом «Знак Пошани» нагороджені трактористи Г. М. Гузлай, І. В. Демко, ланкова Н. Я. Крайняк, яка з своєю ланкою виростила по 450 цнт цукрових буряків на кожному гектарі.

Ставши на трудову вахту, присвячену 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, хлібороби добилися нових успіхів у розвитку сільськогосподарського виробництва, за що 88 трудівників були нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

З кожним роком кращає життя мешканців села. Тільки за восьму п'ятирічку в селі збудовано 56 житлових будинків загальною площею 2240 кв. метрів, а за весь післявоєнний період — 302 будинки, газифіковано 120 будинків. У селі є майстерня

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-357, оп. 1, спр. 37, арк. 1—10.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 2304, оп. 1, спр. 1, арк. 6, 7.

Пам'ятник комсомольцям, загиблим від рук буржуазно-націоналістичних бандитів, с. Грушвиця Перша. 1972 р.

побутового обслуговування населення, сільмаг, лазня, 4 продовольчі магазини, відділення зв'язку. Медичну допомогу населенню подають 3 фельдшерсько-акушерські пункти, де працює 7 спеціалістів з середньою спеціальною освітою.

В 1970 році почала працювати нова двоповерхова середня школа[1]. Вона має 14 класних кімнат, актовий зал, дві навчальні майстерні, спортзал, їдальню. Школа повністю перейшла на кабінетну систему навчання. В ній здобувають знання понад 300 учнів. Дітей навчає 30 висококваліфікованих учителів. У школі відкрито музейну кімнату комсомольської слави, де зібрано багато матеріалів з історії Грушвицького підпілля, а також комсомольських організацій. 96 дітей колгоспників здобувають освіту стаціонарно й заочно у різних вузах, 24 оволодівають професіями у середніх спеціальних навчальних закладах. За роки Радянської влади в Грушвиці Першій виріс великий загін інтелігенції — учителі, медики, агрономи, зоотехніки, інженери. Більша частина їх — вихідці з рідного села, діти колгоспних трударів.

Жителі Грушвиці Першої беруть активну участь у гуртках художньої самодіяльності — хоровому, драматичному, художнього читання. Самодіяльні актори, а їх понад 70 чоловік, часто виступають з концертами, влаштовують тематичні вечори не лише в рідному селі, а й у сусідніх селах.

Корисну роботу серед населення ведуть працівники двох бібліотек — сільської і шкільної, книжковий фонд яких становить понад 12 тис. примірників. У бібліотеках часто відбуваються читацькі конференції.

Традиційними стали зустрічі з читачами на тваринницьких фермах, в бурякосіючих ланках, у рільничих і тракторній бригадах. З ними на місцях були проведені бесіди «За високі надої молока», «Цукрові буряки — наше багатство» тощо.

Партійна організація села об'єднує 64 комуністи. Вони очолюють найвідповідальніші ділянки виробництва, показують приклад у праці. Це тракторист М. І. Стецюк, бригадир М. Ф. Мацко, свинарки Г. П. Маринчик, В. Ф. Кравчук та інші. Активними помічниками у вирішенні всіх питань є учасники воєн, ветерани праці І. В. Демко, В. А. та К. Т. Серветник, М. І. Чопяк. У 1969 році колгоспний столяр Л. О. Антонюк був делегатом республіканського з'їзду колгоспників.

У селі трудяться 82 члени ВЛКСМ: 46 — у колгоспній, 36 — в учнівській організаціях.

Партійна і комсомольська організації приділяють велику увагу політичному навчанню комуністів і комсомольців. В колгоспі працюють політшколи, де вивчають економічну теорію та історію КПРС, теоретичні семінари, комсомольський політгурток. Їх відвідують 95 слухачів.

Про соціально-культурне будівництво, поліпшення добробуту трудівників весь час дбає виконком сільської Ради, до якої обрано 35 депутатів. Працюють 4 депутатські комісії, 4 вуличні комітети. Вони постійно піклуються про якнайповніше забезпечення всіх запитів колгоспників, дбають про благоустрій села, його забудову. В 1970 році, наприклад, на розвиток культури було асигновано 10 900 крб., на охорону здоров'я — 7350 карбованців.

Великий виховний вплив на колгоспників і молодь мали подорожі по рідній

[1] Газ. «Слово правди» (Ровно), 17 червня 1970 р.

країні. Тільки 1970 року відбулися екскурсії у фортецю-герой Брест, у Київський філіал центрального музею В. І. Леніна, до Канева на могилу Т. Г. Шевченка.

Багато робиться в селі для військово-патріотичного виховання молоді — вечори бойової слави, дні допризовника, зустрічі з учасниками воєн і ветеранами праці, відбуваються зльоти й поїздки комсомольців і молоді по місцях революційної, бойової і трудової слави.

В селі є дві футбольні — колгоспна і шкільна, баскетбольна і волейбольна команди.

Жителі Грушвиці Першої свято шанують пам'ять тих, хто віддав своє життя в боротьбі за їх свободу й незалежність. У 1964 році піонерській дружині середньої школи присвоєно ім'я Ф. П. Кравчука. 27 червня 1965 року в селі урочисто відкрили обеліск комсомольцям-підпільникам, де на мармуровій плиті золотом викарбувано 16 імен відважних синів і дочок[1].

На обеліску висічені слова:

Вони впали в борні за життя,
Їх безсмертя вічністю буде.
Подвиг їхній — у наших серцях,
Вклоніться їм, люди!

І схиляють свої голови вдячні односельці. І пломеніють, немов вічний вогонь, живі квіти. Традиційним стало проводити тут урочисті піонерські лінійки, збори дружини й загонів, прийоми до піонерів і жовтенят, вручення новому поповненню комсомольських квитків ветеранами партії і Ленінського комсомолу.

Розквітає село під сонцем Радянської влади, заможно й щасливо живуть люди. Нова дев'ята п'ятирічка стане значним кроком на шляху дальшого поступу.

К. А. БІЛОШИЦЬКА, П. І. ДОМАЩУК, І. Г. ПАЩУК

КЛЕ́ВАНЬ

Клевань — селище міського типу (з 1940 року), розташоване за 20 км від обласного і районного центру м. Ровно. До селища входять Клевань Перша і Клевань Друга. Через Клевань Першу проходить автошлях Київ—Брест, а Клевань Другу — залізниця Ровно—Ковель. Населення — 8700 чоловік.

На території селища виявлено поселення доби бронзи та давньоруське городище.

В додатку до «Повести временных лет» згадується населений пункт Коливань під 1113 роком. На думку деяких істориків, вона тотожна з містечком Клевань[2].

В другій половині XIV ст., коли Волинь було захоплено Литвою, Клевань потрапила до володінь князя Гедиміна. З 1458 року Клевань належала князю М. Чарторийському[3]. Для захисту своїх володінь князь 1475 року почав будувати тут кам'яний замок, оточений ровом з водою, який 1495 року добудував його син.

Економічному і культурному розвиткові Клевані сприяли як природні умови, так і географічне положення. Вона знаходилася на торгових шляхах, які йшли з Києва на Луцьк, Краків.

В ті часи населення Клевані торгувало хлібом, медом, худобою, ремісничими виробами. Часто бували тут іноземні купці[4]. Про це свідчать знайдені на території Клевані польські, литовські та чеські монети XIV—XV століть.

Після Люблінської унії Клевань входила до Луцького повіту Волинського воєводства Польщі[5].

---

[1] Газ. «Червоний прапор», 30 червня 1965 р.

[2] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 490.

[3] Белоруссия в эпоху феодализма, т. 1, стор. 112.

[4] Исторические записки института истории СССР АН СССР, вип. 40, М., 1952, стор. 223—224.

[5] Архив Юго-Западной России, ч. 2, т. 1, стор. 12.

Католицька експансія після унії значно посилилася. Чарторийські, як і інші магнати, щоб зберегти свою владу й право на експлуатацію селян та міського населення, зреклися православ'я і прийняли католицтво. В 1610 році Ю. Чарторийський побудував у Клевані дерев'яний костьол, який 1630 року було перебудовано на кам'яний. Тоді ж було реставровано замок у Клевані й разом з костьолом передано колегії єзуїтів. Цей замок з двома високими баштами-бійницями і брамою-в'їздом зберігся й донині.

Населення Клевані складалося з ремісників, купців, шляхти і замкової челяді. 1629 року тут було 306 димів, з них: 247 будинків міських жителів, 23 хати замкової челяді — кухарів, пекарів, мулярів, рибалок, мисливців, візників, ткачів, слюсарів[1].

Тяжкий соціальний і національний гніт, який терпіли жителі Клевані, був причиною того, що населення брало участь у селянсько-козацькому повстанні під проводом С. Наливайка, визвольній війні 1648—1654 рр. У серпні 1648 року повстанці вигнали шляхту з містечка[2]. Через 4 роки Клевань було спалено татарами, залишився лише замок. Поступово містечко відроджувалося, 1654 року воно одержало магдебурзьке право. Ремісники об'єдналися в ткацький і пекарський цехи. Тут двічі на рік проводились ярмарки.

Магнати Чарторийські нещадно визискували 234 селянські родини, кожна з яких змушена була відробляти 128 днів панщини. Крім того, селяни сплачували магнатам за осілість 8 злотих, подорожні — 2—4 злоті, бджолину десятину, давали пряжу (від 5 до 20 пасм) з свого волокна, або замість кожного пасма — один гріш, а ткачі виготовляли феодалу півсотки (50 аршин) полотна, сплачували чинш від 6 до 12 злотих та відробляли літні дні й шарварки[3].

Коли відбулося возз'єднання Правобережної України з Росією, Клевань увійшла до складу Ровенського повіту Волинської губернії. В 1798 році в містечку налічувалося 229 дворів з населенням 790 чоловік.

В першій половині XIX ст. Клевань була невеликим торговим містечком. Населення займалося ремеслом, торгувало хлібом, худобою. Працювали цегельня і вапняний завод[4]. В цей час тут налічувалося 1711 селянських господарств, які обробляли 4994 десятини землі, а тим часом Чарторийські мали 9701 десятину[5].

В 1860 році Чарторийські продали Клевань з усіма маєтками удільному відомству. У замку певний час містилося управління маєтками, які належали царській родині.

Серед жителів містечка панувала неписьменність. Школа, яку 1817 року відкрив у своєму замку К. Чарторийський, обслуговувала дітей заможних батьків. Було ще двокласне парафіяльне училище, у якому 1820 року навчалось всього 20 хлопчиків і 4 дівчинки.

Влітку 1834 року з Луцька у Клевань було переведено гімназію. З 1834 по 1839 рік цей навчальний заклад закінчило всього 46 учнів — дітей дворян та духівництва. У 1839 році гімназію було переведено в Ровно.

Скасування кріпосного права не поліпшило економічного становища трудового населення Клевані. Мізерні наділи й великий викуп призводили до нових злиднів. Хоч з 1866 року Клевань стала волосним центром, вона залишалася незначним містечком. Великого горя завдавали часті епідемії, пожежі. Так, пожежа у 1871 році знищила 150 будинків з 256. Тоді ж згоріло 40 чоловік.

---

[1] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 45.

[2] Є. Яцкевич. Визвольні походи Богдана Хмельницького на західні землі України. Львів, 1954, стор. 16.

[3] В. А. Маркина. Магнатское поместье Правобережной Украины второй половины XVIII в., стор. 41—47, 111—145.

[4] А. Братчиков. Материалы для исследования Волынской губернии в статистическом, этнографическом, сельскохозяйственном и других отношениях, вып. 2, стор. 241.

[5] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 44, спр. 676, арк. 18—19.

Чимале значення для розвитку Клевані мало прокладення залізничної колії Київ — Брест у 1873 році. Тоді починає розвиватися ще Клевань Друга, де поселяються робітники, службовці, які працювали на залізниці. Сприяло розвитку Клевані Другої і прокладення у 1882 році залізниці Степань—Клевань[1].

Залишки замку в смт. Клевані. 1972 р.

Спорудження шосейної дороги і залізниці зумовило збільшення кількості населення Клевані. Коли в 1889 році в містечку проживало 3226 чоловік, то у 1897 році вже 4230 чоловік[2]. Пожвавлюється економічний розвиток Клевані. З 1913 року починають діяти невелика металообробна майстерня, водяний млин. Далі розвивалася торгівля, щомісячно відбувались ярмарки. Але про освіту трудящих ніхто не дбав. У Клевані працювала тільки початкова школа, заснована 1867 року[3]. А 1877 року до Клеванського замку було переведено духовне училище з села Дермані.

Трудящі Клевані боролися проти експлуатації та гноблення. Ця боротьба посилилася під час першої російської революції 1905—1907 рр. В Клевані розповсюджувалися листівки РСДРП «До всіх селян»[4], звернення Ровенської групи РСДРП «Готуйся!».

Жителі Клевані радо сприйняли повідомлення про перемогу Великого Жовтня. В січні 1918 року в Клевані було встановлено Радянську владу. Ревком розпочав розподіл поміщицької землі, виділяв потерпілим від війни ліс на будівлі тощо. Але вже 19 лютого 1918 року містечко окупували австро-німецькі інтервенти, після втечі яких його захопили війська Директорії.

Наприкінці травня 1919 року Клевань було визволено від ворогів Радянської влади бійцями Новгород-Сіверської бригади на чолі з Т. В. Черняком. У червні 1919 року створюється Клеванський волосний ревком, до складу якого входили Г. Одерако, Д. Ковальчук та ін. Ревком багато зробив для нормалізації життя населення, відбудови зруйнованого господарства та організації комітетів бідноти[5].

Але обставини склались так, що радянські війська вимушені були у серпні 1919 року залишити Ровенщину. Польські окупанти чинили жорстоку розправу над місцевими жителями, які підтримували Червону Армію.

В липні 1920 року 6-а кавалерійська дивізія Першої Кінної армії визволила Клевань від окупантів[6]. Населення радо зустрічало визволителів, допомагало їм продовольством і фуражем.

Восени 1920 року Клевань знову захопила буржуазно-поміщицька Польща. Трудящі терпіли подвійний гніт — соціальний і національний. Дуже повільно розвивалася економіка. В 30-х роках тут було 4 тартаки, гарбарня, цегельний завод, кравецька майстерня, два млини. В 1934 році побудовано ще один маленький цегельний завод. Власники нещадно знищували навколишні ліси, переробляючи ділову деревину на тартаку та вивозили лісоматеріал у Польщу й за кордон, що давало їм великі прибутки. В 1939 році в Клевані відкрили невелику кустарну майстерню, яка виготовляла запасні частини для сільськогосподарських машин.

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 534, спр. 280, арк. 88.
[2] Весь Юго-Западный край, стор. 869, 870.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 817, спр. 14, арк. 144—145.
[4] Там же, ф. 1600, оп. 1, спр. 95, арк. 1—15.
[5] Ровенський облдержархів, ф. Р-466, оп. 1, спр. 20, арк. 7.
[6] С. М. Буденный. Пройденный путь, кн. 2, стор. 194.

Робітники підприємств Клевані працювали у важких умовах по 10—15 годин на день і за свою працю одержували мізерну плату. Майже всі роботи виконувалися вручну. Жителі Клевані згадують, що на лісопильному заводі, спорудженому в 1934 році, робітники не мали місця, де можна було б обігрітися й поїсти. Взимку грілися і їли біля заводського димаря. Великого гноблення зазнавали селяни. 1934 року в містечку налічувалося 386 селянських господарств.

Трудящі не мирились з тяжким становищем. Вони боролися за своє соціальне й національне визволення, за возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР. У червні 1927 року відбувся страйк на Клеванському тартаку, 47 робітників вимагали підвищення заробітної плати на 15 проц., сплати за надурочну роботу[1]. Боротьбу трудящих очолював осередок КПЗУ, який був організований у Клевані 1931 року.

У 1931 році комуністи Клевані в селах Грабові і Дерев'яному створили осередки організації «Сельроб-єдність», а у вересні в Клевані відбулася районна конференція «Сельроб-єдності», на якій було обрано районний комітет організації. У січні 1932 року в Клевані проходила нарада місцевих організацій «Сельробу», на якій були представники з села Дерев'яного. Її учасники зібрали гроші для допомоги політичним в'язням[2]. 1 серпня 1932 року комуністи організували демонстрацію протесту проти підготовки міжнародним імперіалізмом війни проти Радянського Союзу. Так було відзначено Міжнародний день боротьби за мир, проти війни. Того дня в Клевані та селі Грабові поліція заарештувала 22 учасники демонстрації[3].

Велике значення для розгортання боротьби проти польських загарбників мало створення у червні 1934 року Клеванського райкому КПЗУ, який очолив І. Р. Тимощук — мешканець сусіднього села Дерев'яного. Під керівництвом райкому КПЗУ активно працював райком комсомолу на чолі з Р. Оксимчуком.

Клеванський райком КПЗУ мав широкі зв'язки з трудящими містечка і сіл Голишева, Грабова, Новосілків, Новоставу, де були комуністичні комірки, а також постійний зв'язок з Волинським окружкомом і ЦК КПЗУ через члена окружкому О. Гуца[4].

Під керівництвом комуністів і комсомольців у лютому 1935 року в Клевані були проведені мітинги, вивішені транспаранти, лозунги, розповсюджені листівки із закликом вшанувати пам'ять В. І. Леніна, Карла Лібкнехта та Рози Люксембург.

У квітні 1935 року відбувся страйк робітників, які працювали на заготівлі лісу. Активну участь в його організації взяли члени КПЗУ М. Гунько, О. Гуц, П. Самсонюк, І. Тимощук, член Волинського окружкому партії Х. Непомняща.

Виконуючи рішення VII конгресу Комінтерну, комуністи Клевані спрямовували зусилля на те, щоб створити єдиний фронт проти фашистської агресії і небезпеки імперіалістичної війни. Вони організовували мітинги, демонстрації. У Клевані в школах були розкидані листівки з протестом проти примусової полонізації.

Польська поліція жорстоко розправлялася з борцями проти соціального гніту. У квітні 1935 року було заарештовано більшу частину членів Клеванського райкому КПЗУ. Але ні тортури, ні в'язниці не лякали революціонерів. 1937 року клеванці широко відзначили Першотравень. 21 квітня в Клеванському лісі зібралося на першотравневу маївку багато жителів Клевані. Тут виступали члени КПЗУ, які закликали трудящих до боротьби проти буржуазії, розповсюджували листівки[5].

18 вересня 1939 року жителі Клевані радісно зустрічали радянських воїнів-визволителів. Було створено тимчасовий волосний комітет. Трудящі Клевані почали нове життя. На лісозаводі був створений робітничий комітет, він здійснював кон-

[1] Ровенський облдержархів, ф. 30, оп. 8, спр. 1286, арк. 141.
[2] Газ. «Сель-Роб», 7 червня, 27 вересня 1931 р., 7 лютого 1932 р.
[3] За волю народну, стор. 122.
[4] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 125, арк. 36—43.
[5] Газ. «Червоний прапор», 1 травня 1957 р.

троль над виробництвом та до націоналізації підприємства розв'язував різні соціально-побутові справи. На підприємствах запровадили 8-годинний робочий день, були створені профспілкові організації.

У жовтні 1939 року відбулися вибори до Народних Зборів Західної України. Від Клеванської гміни депутатом обрали колишнього члена КПЗУ О. Гуца, а по Клеванському округу Ровенського повіту — колишнього члена КПЗУ І. Тимощука[1]. У січні 1940 року Клевань стала районним центром[2]. Запрацювала селищна Рада депутатів трудящих. Першим головою селищної Ради став С. Старцев.

Селяни отримали безплатно в трудове користування землю. Лише за Радянської влади трудящі дістали реальну можливість здобувати освіту та користуватися культурно-освітніми закладами. Було відкрито масову бібліотеку, клуб, школи з українською мовою викладання.

До 1939 року в Клевані не було стаціонарних лікувальних закладів. Лише за Радянської влади трудівники стали одержувати кваліфіковану безплатну медичну допомогу в лікарні на 25 ліжок, амбулаторії, у дитячій та жіночій консультаціях. Відкрилися пологовий будинок, 3 медичні пункти, дитячі ясла.

Але соціалістичні перетворення перервала війна. 3 липня 1941 року Клевань окупували німецько-фашистські загарбники. Гітлерівці жорстоко розправлялися з жителями селища. Другого дня після загарбання Клевані кати зігнали на базарну площу близько 200 чоловік і розстріляли їх з кулеметів. Всього у Клевані було знищено 2 тис. радянських військовополонених і мирних жителів та вивезено до Німеччини 24 чоловіка[3]. Школи не працювали. В приміщенні восьмирічної школи № 4 окупанти створили табір для військовополонених.

На початку 1942 року в Клевані виникла підпільна організація, керована О. Р. Гуцем. Патріоти проводили агітаційно-масову роботу серед населення, зривали поставку гітлерівцям сільськогосподарських продуктів, добували розвідувальні дані тощо. У боротьбі з підпіллям гітлерівцям допомагали українські буржуазні націоналісти, які захопили О. Гуца і закатували його в селі Деражному[4]. Але підпільники продовжували діяти.

31 січня 1944 року після запеклих боїв була визволена Клевань Друга, а 1 лютого — Клевань Перша[5]. В складі 8-ї гвардійської кавалерійської дивізії визволяли Клевань герої-добровольці з Тувинського ескадрону (командир гвардії капітан Кечил-оол). Разом з ними село визволяли партизани з'єднання В. А. Бегми[6].

210 клеванців — учасників Великої Вітчизняної війни, в т. ч. 17 партизанів, нагороджені орденами і медалями. Після визволення Клевані від німецько-фашистських загарбників трудящі взялися за відбудову зруйнованого господарства. Були відновлені партійні і радянські органи. У квітні 1944 року почали діяти Клеванський райком партії, райком комсомолу, первинні партійні організації. В 1944 році в Клевані відновлено профспілкові організації. Першими поновили роботу профспілкові організації на деревообробному заводі. З 1945 року почала виходити районна газета «Більшовицьке слово».

Відбудовувались заклади охорони здоров'я. В 1944 році знову почали діяти лікарня з стаціонаром на 25 ліжок, поліклініка з відділенням у Клевані Другій. Працювали госпіталь для інвалідів Великої Вітчизняної війни протитуберкульозного профілю, а з 1946 року — дитячий протитуберкульозний санаторій на 50 ліжок, дві аптеки. Було відновлено роботу шкіл, клубу, масової бібліотеки для дорослих, відкрито дитячу бібліотеку.

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 543, арк. 3, 38; газ. «Червона зірка», 24 жовтня 1939 р.

[2] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 6, спр. 2, арк. 43—44.

[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 50; ф. Р-534, оп. 1, спр. 4, арк. 98.

[4] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 69, арк. 12—13, спр. 543, арк. 3—38.

[5] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 50.

[6] Ровенський облпартархів, ф. 4054, оп. 1, спр. 7, арк. 2—12, 31—35.

Значна робота велася серед жінок. Створювалися жіночі ради на підприємствах, скликалися активи жінок та відбувалися семінари голів жіночих рад. Працювали гуртки ліквідації неписьменності. Досвідчені лектори знайомили молодь з історією комсомолу, висвітлювали питання міжнародного становища та завдання відбудови і розвитку народного господарства.

Партійні організації і селищна Рада депутатів трудящих подавали допомогу селянам навколишніх сіл, особливо під час колективізації сільського господарства. Велася широка роз'яснювальна робота. Організовували екскурсії до колгоспів східних районів. Клеванські селяни побували в хліборобів Полтавської області. На районній нараді передовиків сільського господарства в Клевані 16 грудня 1948 року учасники екскурсії В. Мусієвич і А. Ситко розповіли про переваги колгоспного життя[1]. Створювалися робітничі бригади, щоб допомогти в ремонті сільськогосподарського інвентаря.

Налагоджувалась робота на підприємствах. Першим почав працювати деревообробний завод Клеванського ліспромкомбінату. У його відродженні активну участь взяли старі кадрові робітники заводу Ф. Ф. Карасик, А. Є. Загоруйко, брати Василь і Володимир Шеруда, Г. О. Наулик, В. Серветник, Л. В. Станіславський. Завод випускав деталі стандартних будинків, різні пиломатеріали, потрібні для спорудження житлових будинків промислових центрів країни. Тут побудовано сушилки, деревообробний цех, оновлено обладнання, удосконалено механізацію виробничих процесів.

Продукція заводу йшла на відбудову Здолбунівського цементного, Квасилівського чавуноливарного, Ровенського пивоварного заводів. Разом з Костопільським домобудівним комбінатом завод забезпечував деталями будівництво висотних будинків у Москві та Палацу науки і культури у Варшаві. Робітники заводу В. Ф. Кузьма, І. Кокошко, О. Білевич та багато інших взяли безпосередню участь у будівництві висотних споруд у Москві.

В середині 1944 року в Клевані організовано лісгосп, який забезпечував будівельними матеріалами будови Ковельської залізниці.

У 1947 році з руїн повстає другий лісозавод, який спеціалізувався на випуску пиломатеріалів. На околиці Клевані на базі колишньої приватної смолоскипидарної печі того року було організовано промартіль «Коопхім», яку згодом перетворили на хімкомбінат, де виготовляли фарби, скипидар, оліфу та іншу продукцію.

Починаючи з 1955 року, в Клевані почав діяти харчокомбінат. Він об'єднував млин, цехи — ковбасний, безалкогольних напоїв, переробки овочів і фруктів. Завдяки механізації окремих процесів стало можливим підвищити продуктивність праці і збільшити випуск продукції. У 1956 році створено навчально-виробничий комбінат глухонімих, де виготовлялись тумбочки, буфети, дивани-кушетки.

Лісопильний завод, переданий 1958 року в безпосереднє підпорядкування Оржівському ДОКу, значно розширився. Тут побудували новий деревообробний цех з паровим опаленням і побутовими приміщеннями для робітників, механізували трудомісткі роботи. В 1969 році завод став самостійним підприємством, на якому працювали багато передовиків. Бригади комуністичної праці В. А. Винничука, Л. Панькова, І. Кокошка, В. Кузьми та багато інших виконували свої виробничі завдання на 115—130 проц. З робітників-верстатників виросли такі чудові майстри, передовики виробництва, комуністи П. А. Максимов, В. А. Кобляков, А. Е. Загоруйко та інші.

В соціалістичному змаганні на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна колектив Клеванського ДОКу посів друге місце серед підприємств Ровенського об'єднання. Передовики ДОКу столяр В. Ф. Кузьма, верстатниця Л. І. Захарчук ще на початку 1970 року виконали п'ятирічний план і стали працювати в рахунок 1971 року. Підприємство успішно виконало восьмий п'ятирічний план. За п'ятиріч-

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 68, оп. 1, спр. 56, арк. 62—63.

ку побудовано паркетний цех, сушарню та восьмиквартирний будинок для робітників. З лютого 1972 року Клеванський ДОК перетворено в Клеванський філіал головного підприємства Ровенського виробничого об'єднання меблево-деревообробної промисловості. До 1974 року тут буде побудовано новий лісопильний цех, розширено сушильні камери та механізовано транспортні роботи, а також споруджено побутові приміщення і 16-квартирний будинок для робітників.

У цеху промкомбінату, смт Клевань. 1970 р.

У червні 1960 року на базі Клеванського лісгоспу створено лісгоспзаг. Валова продукція його з кожним роком зростає. За восьму п'ятирічку збудовано столярний цех, гуртожиток, їдальню і два восьмиквартирних будинки. П'ятирічний план по випуску валової продукції виконано на 107 проц., і понад план реалізовано продукції на 225 тис. карбованців.

У 1961 році Клевань перестала бути районним центром і увійшла до складу Ровенського району.

З метою кращого обслуговування трудящих в Клевані збудували хлібозавод, який з 1961 року забезпечує своєю продукцією населення Клевані й навколишніх сіл. Почав працювати комбінат побутового обслуговування. 1963 року побудовано галантерейний цех промкомбінату. У 1968 році він випустив продукції більш як на 1 млн. крб., у 1970 році — до 3 млн. крб. В 1970 році промкомбінат випустив понад 45 видів різної продукції. За восьму п'ятирічку побудовано ще бондарний цех, розпочато будівництво столярного. Зведено восьмиквартирний будинок для робітників.

На території Клевані працюють «Міжколгоспбуд», Клеванське відділення «Сільгосптехніки» та ПМК-100.

У 1970 році ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна» в Клевані нагороджено 236 чоловік.

Під керівництвом парторганізації трудящі Клевані успішно завершили перший рік дев'ятої п'ятирічки. Перевиконали плани 1971 року промкомбінат, харчокомбінат, Клеванський філіал головного підприємства Ровенського виробничого об'єднання меблево-деревообробної промисловості, побутовий комбінат, підприємства громадського харчування, комбінат комунальних підприємств, «Міжколгоспбуд», лісгоспзаг та ін. За цей час збільшилася кількість робітників на підприємствах Клевані. 1970 року в селищі працювали 1863 робітники, а в 1971—1972 рр.— 3329 чоловік.

В селищі побудовано квартири з житловою площею в 6410 кв. метрів. А всього за післявоєнний період споруджено 613 будинків із загальною площею 21 455 кв. метрів. За восьму п'ятирічку на території селища прокладено 1500 кв. метрів тротуарів та газифіковано 540 квартир.

Розширюється мережа закладів охорони здоров'я. В 1956 році створено медпункти при Клеванському училищі механізації сільського господарства та при відділенні «Сільгосптехніки». В 1963 році побудовано ще один корпус у госпіталі інвалідів Вітчизняної війни і організовано обласну дитячу протитуберкульозну клініку, яка має 200 ліжок. Значно розширена Клеванська лікарня. В 1969 році вона вже мала 100 ліжок. Побудовано нову лікарню на 125 ліжок. Зараз у Клевані працює 35 лікарів, понад 260 середніх медичних працівників. Клеванська селищна

Робітники промкомбінату В. Б. Луць, З. А. Воднюк, А. В. Костюк, удостоєні звання «Майстер — золоті руки». 1970 р.

Рада депутатів трудящих, профспілкові організації підприємств і установ дбають про здоров'я трудящих, надають їм путівки в санаторії й будинки відпочинку. Лише в 1969 році 46 клеванців лікувалися в санаторіях, 54 чоловіка відпочивали в будинках відпочинку та 21 чоловік — по туристських путівках. У 1970 році на охорону здоров'я трудящих у Клевані витрачено 181 тис. крб., на пенсії — понад 63 тис. карбованців.

Клеванська селищна Рада депутатів трудящих постійно дбає про розвиток освіти й культури.

Усі діти шкільного віку навчаються рідною мовою у двох середніх школах, санаторній середній школі, восьмирічній, двох допоміжних школах-інтернатах. У 1971/72 навчальному році в школах Клевані здобували освіту 2926 учнів і працювали 249 учителів, з них 15 відмінників народної освіти. При школах побудовані типові майстерні, обладнані верстатами для обробки дерева та металу, швейні майстерні. Є школа робітничої молоді.

В селищі з 1953 року працює сільське професійно-технічне училище, яке готує трактористів, комбайнерів широкого профілю, електромонтерів, шоферів. В училищі навчається понад 700 чоловік. З 1953 по 1972 рік тут випущено близько 12 тис. механізаторів.

За період з 1944 по 1970 рік здобули восьмирічну освіту 2488 чоловік, середню освіту — 2560 чоловік, вищу освіту — 674 чоловіка.

В Клевані є будинок піонерів, музична дитяча студія, два дитячі садки й ясла. Діють дві масові бібліотеки для дорослих з книжковим фондом понад 40 тис. примірників, дитяча бібліотека, яка має близько 22 тис. книг. Крім того, є 12 профспілкових бібліотек на підприємствах і в школах.

Активно працює будинок культури, де організовано гуртки художньої самодіяльності, в яких бере участь понад 200 чол. Є духовий оркестр, хор учителів. Гуртківці взяли активну участь у республіканському фестивалі, присвяченому 100-річчю з дня народження В. І. Леніна. Жіночий вокальний ансамбль Клеванського будинку культури нагороджено срібною медаллю, а агіткультбригаду — бронзовою.

В будинку культури щорічно відбуваються виставки робіт народних умільців. 1969 року там було представлено 195 експонатів, серед них вишивані рушники таких майстрів вишивання, як С. В. Холмик — учасниці районних і обласної виставок, а також роботи М. К. Калиниченко та М. Т. Косарєвої.

Працюють три кінотеатри, 6 робітничих клубів, 17 ленінських кімнат, 10 червоних кутків. Клеванці люблять спорт. На території селища є 3 стадіони, 19 волейбольних, 6 баскетбольних, 2 легкоатлетичні майданчики, футбольне поле. Низові колективи фізкультури створено на всіх підприємствах. З 1966 року працює дитячо-юнацька спортивна школа, яка сприяє широкому впровадженню фізичної культури і спорту в побут школярів. Школа має секції: велосипедну, баскетбольну, фехтування та легкої атлетики.

Клеванська селищна Рада депутатів трудящих дбає про благоустрій і добрі побутові умови. Ці питання систематично обговорюються на сесіях селищної Ради депутатів трудящих. 1971 року витрачено на охорону здоров'я 462 294 крб., на культурно-масову роботу — 57 839 крб., на освіту — 1 007 600 карбованців.

Заслужений самодіяльний ансамбль танцю УРСР «Полісянка» Ровенського міського будинку культури. 1972 р.

У Володимирецькому народному історико-краєзнавчому музеї. 1972 р.

Ансамбль сопілкарів Ровенського льонокомбінату. 1972 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

У 23 партійних організаціях Клевані налічується 529 комуністів. Парторганізації мобілізують трудящих на успішне виконання і перевиконання плану дев'ятої п'ятирічки, приділяють увагу питанням соціалістичного змагання, піднесенню культури і добробуту трудящих, питанням благоустрою селища, справі комуністичного виховання. 98 лекторів несуть наукові і політичні знання в маси. Працює 10 шкіл основ марксизму-ленінізму, 10 теоретичних семінарів, 5 політшкіл і 5 шкіл з історії КПРС.

22 комсомольські організації селища об'єднують 1245 юнаків та дівчат. Міцно ввійшли в життя клеванців нові звичаї і обряди. По-новому відзначаються шлюби, народження та інші важливі події в житті людини. Широко побутують такі обряди, як вшанування ветеранів праці, урочисті проводи в армію, вручення 16-річним паспортів, посвячення в робітники, комсомольські весілля, зустрічі з передовиками виробництва, вшанування пам'яті загиблих воїнів, урочисте відзначення історичних і знаменних дат тощо.

Клевань — сучасне красиве селище, в якому буяє повнокровне життя. Разом з усім радянським народом населення Клевані вносить свій вклад у побудову комуністичного суспільства в нашій країні.

В. І. ВИШНЯКОВА

ОЛЕКСАНДРІЯ

Олександрія — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного і обласного центру, залізнична станція. Через село проходить шосейна дорога Ровно—Сарни. Дворів — 639, населення — 2031 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Волошки, Коптовичі, Нова Любомирка, Пухова, Свяття, Три Копці.

Найдавніші сліди перебування людини в околицях Олександрії належать до епохи ранньої бронзи. На території самого села трапляються знахідки римських монет II століття.

Перша письмова згадка про Олександрію, як про Першки, Першкову, Першків Міст, припадає на кінець XV століття[1].

В 1569 році, згідно з рішенням Люблінського сейму, Першки в числі інших населених пунктів Волині відійшли до Польщі і належали до Луцького повіту Волинського воєводства. 1603 року Олександр Острозький перейменував Першки на Олександрію[2].

В 1629 році Олександрія згадується вже як місто, що входило до Ровенської волості Волинського воєводства. У місті тоді налічувалось 357 димів[3] і понад 2 тис. населення. Селяни виконували 4—5-денну панщину у фільварку феодала, платили грошові й натуральні чинші та податки. Погіршували важке становище жителів Олександрії часті напади татар. Під час їх нападу 1640 року Олександрію було дуже зруйновано[4].

Доведені до розпачу, поневолені селяни й міщани Олександрії не раз повставали проти експлуататорів. Під час визвольної війни українського народу (1648—1654 рр.) вони разом з жителями навколишніх сіл утворили повстанський загін, який успішно діяв у районі Олександрії[5].

---

[1] J. Dunin-Karwicki. Wędrówka od źródeł do ujścia Horynia. Kraków, стор. 119.
[2] T. I. Stecki. Z boru i stepu, стор. 19; J. Dunin-Karwicki. Wędrówka od źródeł do ujścia Horynia, стор. 119.
[3] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 44.
[4] T. I. Stecki. Z boru i stepu, стор. 22.
[5] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 4, стор. 396, 537—538.

Переходи і постої польських жовнірів, спустошливі напади татар, голод, епідемії — все це призвело до зменшення кількості населення. В 1650 році в Олександрії було 286 димів, у 1651 — 70, а у 1653 — всього 8.

За умовами Андрусівського перемир'я 1667 року Олександрія залишилась у складі Польщі. Власники міста феодали Конецпольські посилили соціальний гніт. Зростав наступ католицької реакції на українське населення. 1672 року тут було засновано католицьку парафію. Особливо тяжко жилося селянам, коли Олександрією володів магнат Станіслав Любомирський, якому 1763 року належало 31 місто і 753 села.

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Олександрію включено до Волинського намісництва. З 1797 року вона містечко Ровенського повіту Волинської губернії.

В 1810 році місцевий поміщик вирішив збудувати на річці Горині шлюзи, щоб зробити її більш судноплавною. В Олександрії побудували однокамерний дерев'яний шлюз, підйомний міст і греблю. Через два роки цей шлюз придбав уряд. Але іригаційні споруди погано доглядали, і вже 1857 року за наказом міністра шляхів і комунікацій шлюз було знищено.

Жорстокий соціальний гніт доповнювався релігійними утисками. В 1838 році селянин Кислюк хотів заподіяти собі смерть після того, як його жорстоко побив і закував у кайдани за непокору місцевий католицький ксьондз.

У 1861 році Олександрія була волосним центром. Місцеві селяни після скасування кріпосного права повинні були протягом 49 років вносити по 725 крб. за 613 десятин землі. На кожен піший двір припадало по 16 десятин землі, на тягловий — по 13 десятин. В результаті реформи краща земля залишилась у поміщика та церкви. Поміщицька економія мала понад 3,5 тис. га орної землі і майже 5,5 тис. га лісу. Вся земля, за винятком 700 га, що перебували в особистому користуванні князівської родини, здавалась в оренду польським колоністам, які селилися на хуторах навколо Олександрії. Особливо посилився приплив польських та німецьких колоністів у 60-і роки. Біля містечка заснували Олександрійську колонію, де було 12 дворів і 50 чоловік населення, а на початок 70-х років тут налічувалося вже 22 двори і 112 жителів[1].

В другій половині XIX ст. в Олександрії працювали шкіряний, маслоробний та винокурний заводи, папірня. Діяла річкова пристань, звідки щороку вирушало понад 100 плотів та суден, що перевозили товари. Були розвинуті й ремесла. Серед ремісників найбільш численними вважалися групи шевців, кравців, бондарів, ковалів, пічників, штукатурів і мулярів.

Розвитку містечка дещо сприяли базари, які відбувалися двічі на місяць, та 5 невеликих ярмарків, де торгували ремісничими виробами, продуктами сільськогосподарського виробництва. В містечку налічувалося 60 торговельних лавок.

Але становище селян і міщан лишалось важким. Мізерного врожаю, який збирав селянин на своїй злиденній ниві, часто не вистачало для того, щоб прогодувати сім'ю. Селяни йшли у кабалу до куркулів, де працювали за низьку плату. За день роботи влітку селянин з кіньми отримував від 25 до 50 коп., піший — 17,5 до 30 коп., жінки — до 20 коп., а тим часом чверть жита (8 пудів 34 фунти) коштувала 8 крб.[2]. Частині жителів доводилося найматися на підприємства, решта працювала на будівництві залізниці, яку прокладали в 90-х роках з Ровно. У цей час в Олександрії було споруджено залізничну станцію та залізничний міст через річку Горинь.

З прокладенням залізниці і спорудженням залізничної станції пожвавилось життя в містечку. 1900 року тут було 273 будинки, проживало 1496 жителів. На цей час збудували чотири водяні млини, сукновальню, тартак.

---

[1] Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, т. 7, стор. 307.

[2] А. Братчиков. Материалы для исследования Волынской губернии в статистическом, этнографическом, сельскохозяйственном и других отношениях, вып. 3, стор. 20, 29.

Становище трудящих не поліпшувалось. Селяни терпіли від малоземелля. Землі концентрувалися в руках великих землевласників. Якщо 1872 року поміщику Любомирському належало в Олександрії 7267 десятин землі[1], то 1900 року у нього було 8060 десятин землі, в т. ч. 4945 десятин лісу.

До середини XIX ст. в Олександрії не існувало жодного навчального закладу. Майже все населення було неписьменним. У 1864 році тут працювала парафіяльна школа, в якій налічувалось всього 12 учнів. Їх навчав місцевий священик[2].

Населення було по суті позбавлене медичного обслуговування. Мало чим могли допомогти йому фельдшер та аптекарський помічник[3]. Та й плата за лікування була дуже високою.

Ще погіршало становище жителів Олександрії під час першої світової війни. 60 проц. чоловіків віком від 21 до 45 років були мобілізовані. Для потреб армії реквізували більш половини коней і возів, що поставило у скрутне становище селянські господарства. Влітку 1915 року в районі Олександрії вели бої проти австро-німецьких військ частини Оренбурзької козачої дивізії 8-ї російської армії, якою командував генерал О. О. Брусилов.

У січні 1918 року в Олександрії було проголошено Радянську владу. Делегати трудящих містечка брали участь у першому повітовому з'їзді Рад. Але вже у другій половині лютого Олександрію окупували кайзерівські війська, а на початку 1919 року владу тут захопили петлюрівці. Окупанти жорстоко розправлялися з борцями за Радянську владу, силою забирали в селян зерно, худобу, прирікаючи їх на голод. Жителі містечка саботували заходи ворога, ховали сільськогосподарські продукти і реманент. У травні 1919 року в зв'язку з наступом польських інтервентів на станції Олександрія зав'язались бої[4]. Частини Новгород-Сіверської бригади 1-ї Української радянської дивізії визволили Олександрію від ворога і відновили тут Радянську владу[5]. В червні 1919 року почав діяти ревком і комітет бідноти. У серпні того ж року Олександрію знову окупували війська буржуазно-поміщицької Польщі.

На початку липня 1920 року в районі Олександрії вели бої з польськими інтервентами бійці 12-ї та Першої Кінної армій. Містечко знов було визволене від ворога[6]. Відновив роботу ревком, який розподіляв між трудящими поміщицьку землю й сільськогосподарський реманент. Розгорталось будівництво нового радянського життя. Але це тривало недовго, восени 1920 року Олександрія, як і інші села і міста Західної України, була загарбана буржуазно-поміщицькою Польщею. Настали тяжкі роки іноземного поневолення.

У складі буржуазно-поміщицької Польщі Олександрія була містечком Кустинської гміни Ровенського повіту Волинського воєводства. Згідно з переписом населення 1921 року, в Олександрії було 376 будинків, 2376 жителів.

Життя трудового населення з кожним роком ставало дедалі важчим. Соціальне гноблення доповнювалося національним гнітом. Українців не брали на роботу, всіляких обмежень зазнавала українська культура. У містечку жорстоко розправлялися з непокірними польські поліцаї.

Селяни не мали достатньої кількості землі, їх мізерні наділи (1—2, а інколи 3—4 га) не давали змоги забезпечити власні родини хлібом, тоді як поміщик мав 9124 десятини.

Переважна більшість мешканців містечка, позбавлена землі, вимушена була займатися кустарними промислами. Серед них були теслярі, кравці, кошикарі,

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 32, оп. 6, спр. 203, арк. 1.

[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 815, спр. 493, арк. 20—21.

[3] Весь Юго-Западный край, стор. 864.

[4] В. А. Антонов-Овсеенко. Записки о гражданской войне, т. 4. М.—Л., 1933, стор. 281.

[5] В. С. Васильчиков. Начдив Щорс. М., 1957, стор. 74.

[6] С. М. Буденный. Пройденный путь, т. 2, стор. 199.

ковалі, пекарі, слюсарі, муляри, бляхарі, майстер по виробництву возів. Інша частина працювала на сукновальні, тартаку поміщика Любомирського, на трьох водяних млинах. Частина жителів займалася дрібною торгівлею. Двічі на місяць у містечку відбувалися ярмарки.

Населення Олександрії не мало кваліфікованої медичної допомоги. Тут працювали 2 фельдшери та акушерка. Лікування й медикаменти коштували дуже дорого.

На території Олександрії існували три невеликі початкові школи. В одну з них записали 172 дитини шкільного віку, їх навчали 4 вчителі. У цю школу приймали лише дітей поляків і навчання велося виключно польською мовою. У другій початковій школі для дітей українців навчання здійснювалося польською та українською мовами. Існувала ще єврейська приватна школа.

Клубу та бібліотеки тут не було. Однак селяни збиралися потай і читали літературу про життя трудящих Української РСР. Незважаючи на поліцейські рогатки, революційна література проникала в Олександрію.

Соціальному та національному гнобленню жителі Олександрії чинили дедалі більший опір. У містечку діяли члени організації «Сельроб». Вони брали участь у роботі повітової конференції «Сельробу», яка відбулась 8 листопада 1927 року. Жителя Олександрії Гервасія Скрипнюка було обрано членом окружкому «Сельробу». 1928 року в Олександрії налічувалося 9 членів партії. Про зростаючий вплив організації свідчило й те, що на виборах до сейму в 1928 році за кандидатів «Сельроб-єдності» в гміні було віддано 558 голосів. Все ширшого розмаху набували мітинги й демонстрації, присвячені революційним святам. Напередодні 1 Травня 1934 року в містечку розповсюджувалися листівки із закликом до загального масового страйку робітників усіх національностей[1].

Боротьба за соціальне й національне визволення не припинялась до вересня 1939 року, коли Країна Рад подала руку братерської допомоги трудящим Західної України. Історичні хвилюючі події відтворює допис у ровенську газету «Червона зірка», який було надіслано з Олександрії: «20 літ неволі панської минуло... Іде Червона Селянсько-Робітнича Армія... Наше містечко, як мурашник, заворушилося... Втікають панські недобитки... Через місто проїхати не можемо. Сила-силенна народу зустрічає нас. Могутнє «ура!» на честь Червоної Армії стрясає тихий чудовий осінній вечір. Танк ледве, ледве виглядає з-під квітів. Матері високо підносять своїх малесеньких діточок аби своїх бійців побачили»[2].

Владу взяли у свої руки робітники й селяни. Створили тимчасовий комітет, міліцію. Було прийнято ряд резолюцій про наведення належного порядку в містечку, про роботу місцевої інтелігенції в школах. Під керівництвом тимчасових органів влади селяни приступили до засіву колишніх поміщицьких земель і до збору врожаю. Розгорнулася підготовка до виборів у Народні Збори Західної України. Депутатом Народних Зборів Західної України жителі обрали О. М. Морозик[3].

8 грудня 1939 року в Олександрії було створене тимчасове волосне управління, а на початку 1940 року вона стала селом, де розмістився центр Олександрійського району. В Олександрії конфіскували землю в поміщиків, польських осадників і передали її трудящим селянам. Були націоналізовані підприємства, стали до ладу млини, залізнична станція. Після запровадження 8-годинного робочого дня, підвищення заробітної плати життя трудящих стало кращим. Відкрилися в Олександрії майстерні побутового обслуговування, промтоварні й продуктові магазини.

В кінці квітня 1941 року в Олександрії створили колгосп ім. Т. Г. Шевченка, в користуванні якого було 161 га землі[4]. Заснували державний бобровий заповідник, до складу якого входила частина Олександрійського лісництва.

---

[1] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 2а, спр. 439, арк. 13—15.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-233, оп. 1, спр. 2, арк. 63—64.
[3] Там же, ф. Р-189, оп. 1, спр. 9, арк. 30.
[4] Там же, спр. 1, арк. 12.

Значні зміни сталися і в культурному житті. Тут відкрили неповні середні школи, де навчалося близько 600 учнів[1]. Неписьменні відвідували гуртки лікнепу.

Розпочали роботу будинок культури, районна бібліотека. Багато було зроблено і в галузі охорони здоров'я. В перші дні Радянської влади відкрили лікарню, аптеку. Медична допомога й лікування стали безплатними.

Однак творчу працю трудящих перервав напад фашистської Німеччини на СРСР. 1 липня 1941 року в Олександрію вдерлися гітлерівські війська. Смерть і страждання принесли загарбники мирному українському селу. Разом із поліцаями вони вдень і вночі нишпорили по дворах, переслідуючи патріотів. Партизан-розвідник М. Я. Гнидюк став свідком жахливого злочину гітлерівських катів, які по-звірячому вбили 22 вересня 1942 року в Святському лісі під Олександрією понад 900 мирних людей[2]. Всього за період окупації гітлерівці знищили в районі Олександрії понад тисячу чоловік, серед них чимало місцевих жителів.

Жорстокість та віроломство загарбників не мали меж. Коли внаслідок знущань фашистів жителі почали тікати в навколишні ліси, гітлерівський чиновник видав наказ, у якому обіцяв залишити мирне населення в спокої. Але не встигли старики, жінки й діти повернутись до своїх домівок, як на них зробили напад фашистські солдати. Кати вивезли до лісу і розстріляли 85 чоловік. 42 чоловіка, переважно молодь, були вивезені до Німеччини на каторжні роботи[3].

Та не корилися фашистським загарбникам жителі Олександрії. Багато з них брало участь у партизанських загонах і з'єднаннях. У районі Олександрії діяли бійці партизанського загону Д. М. Медведєва. Одним із славних епізодів цієї боротьби став розгром радянськими партизанами гітлерівської комендатури в Олександрії, здійснений 25 травня 1943 року. При цьому було знищено 18 ворогів[4].

31 січня 1944 року частини 1-го Українського фронту визволили Олександрію від фашистських загарбників. У цих боях відзначились бійці 340-го гвардійського стрілецького полку 121-ї гвардійської стрілецької дивізії[5].

Перед Олександрією знову відкрився шлях до мирного соціалістичного розвитку. Але починати його доводилось у надзвичайно важких умовах: зруйновано лісопильний завод, маслозавод, електростанцію. Кількість населення набагато зменшилась.

Найважливішим своїм обов'язком трудящі вважали подання допомоги Червоній Армії. Населення вносило у фонд оборони і на танкову колону «Ровенщина» продовольство й власні заощадження. В боротьбі проти фашистів на фронтах війни загинуло 55 жителів села.

В перші дні після визволення почали працювати окремі підприємства, які виробляли товари широкого вжитку. 1946 року вони об'єднались у райхарчопромкомбінат. Відновили роботу середні школи. 12 учителів допомагали ліквідовувати неписьменність й малописьменність серед дорослого населення. У колишніх поміщицьких будинках розмістились бібліотека, відкрили кінотеатр.

Приділялась належна увага розвитку сільського господарства. Заборольську МТС перевели з Кустина до Олександрії, де вона була розміщена в колишній садибі поміщика[6]. МТС допомагала вести сільськогосподарські роботи родинам фронтовиків, бідняцько-середняцьким господарствам.

Активну участь брали жителі села у спорудженні дороги Олександрія—Костопіль, розпочатому ще в 1940 році. Прокладення дороги було оголошено всенародною справою. Селяни виходили на трасу з власним тяглом і возами, трудилися у вихідні дні. Такий же ентузіазм вони виявили і на відбудові мостів та залізничного господарства.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-2, оп. 2, спр. 62, арк. 19.
[2] Газ. «Червоний прапор», 7 січня 1945 р.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 2.
[4] Там же.
[5] Архів МО СРСР, ф. 4848, оп. 1, 1572, спр. 1, арк. 25.
[6] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 116, арк. 1—11.

В 1944—1945 рр. першу продукцію дали промисловий і харчовий комбінати, відкрилося відділення зв'язку. Почав працювати відділ комунального господарства. Поблизу хутора Черепашника стало до ладу торфопідприємство.

Досягненню перших здобутків у відбудовній роботі сприяла активна діяльність територіальної партійної організації, створеної в Олександрії 1947 року.

Але на перешкоді в побудові нового життя стояли оунівські бандити. Їх жертвою став І. Є. Зищук, житель сусіднього села Забороль. Його дочка Анастасія оселилася в Олександрії. Тут вона вступила до лав Комуністичної партії, стала працівником райкому комсомолу. З групами радянсько-партійного активу вона відвідувала найвіддаленіші села району, несла селянам полум'яне слово партії, готувала молодь до вступу у лави комсомолу[1].

1948 року в селі створено колгосп ім. Т. Г. Шевченка. Він засіяв перші 90 га озимини. Господарство обслуговувала Заборольська МТС, яка щодалі поповнювалась новою технікою. Лише в 1950 році вона одержала від держави 11 тракторів, 8 локомобілів, 10 п'ятикорпусних плугів, 2 автомашини, устаткування для електростанції. У колгоспі почали вирощувати льон. Водночас продовжували сіяти цукрові буряки, розвивали тваринництво.

Чотири сільгоспартілі, створені на території Олександрійської сільради, 1950 року об'єдналися в одне велике господарство. 1963 року хлібороби присвоїли своєму колгоспу ім'я Олеко Дундича. З роками господарство зміцнювалось, зразки праці показували передовики сільськогосподарського виробництва.

Виховна й організаторська робота комуністів, самовідданість трудівників допомогли перетворити колгосп на розвинуте багатогалузеве господарство. Нині воно спеціалізується на виробництві молока. В 1971 році на сто га сільськогосподарських угідь вироблено по 751,3 цнт молока, а від кожної корови надоєно по 3146 кг. За роки восьмої п'ятирічки у колгоспі побудовано три корівники, свинарники, ремонтну майстерню, гараж тощо. В усіх тваринницьких приміщеннях обладнано автонапування худоби, механізовано прибирання гною, а також роздачу кормів і доїння корів.

Колгоспні здобутки — це результат невтомної праці трудівників села. Заслуженою пошаною в колгоспі користувалась Г. Й. Козел. 1967 року вона одержала від кожної з закріплених за нею корів по 4300 кг молока. Її відзначено орденом Трудового Червоного Прапора та медаллю ВДНГ. Трудовим шляхом матері впевнено йдуть і її дочки: Марія надоїла від кожної корови по 3746, а Галина — по 4076 кг молока[2].

Відомі на весь район доярки колгоспу Л. П. Бичкова та М. М. Дзиковська. Перша з них нагороджена орденом Леніна, а друга — орденом Жовтневої Революції. Знають і шанують у колгоспі партгрупорга молочно-товарної ферми Р. К. Блакитну, делегата III Всесоюзного з'їзду колгоспників. Її відзначено орденом Трудового Червоного Прапора.

Вручення перехідного вимпелу переможцю змагання — доярці колгоспу ім. О. Дундича О. Синьковій. 1971 р.

Незважаючи на похилий вік, не знає спокою ветеран колгоспного виробництва І. О. Бровкін. Вже не перший десяток років він беззмінно очолює тракторну бригаду, і щороку механізатори добиваються високих показників.

За успіхи, досягнуті у розвитку колгоспного виробництва, група передовиків — 15 колгоспників та колгосп у цілому — 1968 року були учасниками ВДНГ. 93 жителі села нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

[1] Газ. «Слово правди», 4 березня 1970 р.
[2] Газ. «Слово правди», 16 січня 1970 р.

Завдяки зусиллям хліборобів дедалі міцніє економіка колгоспу. На 1 січня 1972 року неподільні фонди колгоспу становили 1283 тис. крб. Тільки за восьму п'ятирічку в Олександрії споруджено 49 нових житлових будинків, медпункт, продовольчий магазин, майстерню побутового обслуговування, газобалонний склад та ін. У боротьбі за достаток хліборобам допомагає потужна техніка. Там, де колись панували кінний плуг і серп, нині працює 18 тракторів, 9 комбайнів, 13 автомашин.

На території сільради є торфопідприємство, яке виготовляє паливний торф й торфомінеральні добрива. З 1961 року в Олександрії діє район електромереж. Підприємство обслуговує всі електрогосподарства Ровенського, а також частини Дубнівського, Костопільського, Млинівського районів. 19 колгоспів, три радгоспи, чимало промислових підприємств та понад 11 тис. приватних абонентів, 122 трансформаторні підстанції і до тисячі кілометрів ліній електропередач — ось зона діяльності району електромереж. На правах цеху до нього входять Олександрійські майстерні енергоуправління сільського господарства.

В селі також розміщено Олександрійський цех Клеванського харчокомбінату, який постачає сировину для винзаводів, зокрема фруктово-ягідні соки, та виготовляє кондитерські вироби. У 1968 році в селі споруджено потужний вальцьовий млин із сучасним обладнанням.

Для задоволення побутових потреб населення в селі відкрито десять торговельних точок, збудовано хлібопекарню. До послуг трудящих є великий асортимент промислових та продовольчих товарів. Все ширший попит серед трудівників села знаходять такі товари, як легкові автомобілі, меблі й мотоцикли, холодильники й телевізори.

В Олександрії працюють 73 комуністи. Перед трудівниками полів і ферм, промислових підприємств, установ і організацій постійно виступає близько 150 пропагандистів, лекторів, агітаторів і політінформаторів. У селі працює 11 шкіл і семінарів, в яких навчається близько 200 слухачів. Є кабінет політичної освіти на громадських засадах.

Про дальший розвиток промислового й сільськогосподарського виробництва, поліпшення побутового й соціально-культурного обслуговування населення постійно дбає сільська Рада депутатів трудящих. З року в рік збільшуються видатки по сільській Раді на соціально-культурні потреби. У 1960 році вони складали майже 40 тис. крб., в 1972 році — понад 66 тис. До громадської роботи сільська Рада широко залучає своїх активістів. Працюють чотири постійні комісії, що об'єднують 50 депутатів. В січні 1970 року члени комісії сільського господарства всебічно вивчили стан підготовки колгоспної техніки до весняно-польових робіт. Голова правління і бригадири рільничих бригад звітували про це на засіданні виконкому.

Важливим напрямом діяльності сільради є виконання державних планів заготівель сільськогосподарської продукції. Зусилля депутатів, що працюють в тісному контакті з активом села, дають вагомі наслідки. Щороку успішно виконуються плани заготівлі сільськогосподарських продуктів. За успішне виконання соціалістичних зобов'язань в 1970 році Олександрійську сільраду удостоєно перехідного Червоного прапора виконкому обласної Ради депутатів трудящих і президії облпрофради.

З кожним роком поліпшуються житлові умови сільських трудівників. За післявоєнний період в Олександрії споруджено 259 нових будинків, 105 сімей користуються газовими установками. В селі працюють дві майстерні пошиття одягу, шевська майстерня, пункти хімчистки і ремонту телевізорів та радіоприймачів. Обладнано також 4 тис. погонних метрів тротуарів, заасфальтовано центральну вулицю села.

Удосконалюється система медичного обслуговування населення. В селі відкрито лікарню на 100 ліжок, зростає кількість медичних працівників з вищою і середньою спеціальною освітою. Із 123 членів колективу лікарні 50 чоловік удостоєні звання ударника комуністичної праці.

Учасник громадянської і Великої Вітчизняної воєн, генерал-майор В. Г. Шпагін та Герой Радянського Союзу, колишній командир партизанської бригади В. А. Квітинський серед учнів Олександрійської середньої школи. 1967 р.

Розвивається в селі народна освіта. Всі діти відвідують середню школу. Серед її випускників є інженери й лікарі, агрономи, офіцери Радянської Армії, працівники різних галузей народного господарства й культури. Чимало випускників школи трудиться в місцевому колгоспі, на промислових підприємствах області. При школі відкрито музей бойової слави, в якому обладнані стенди про героя громадянської війни Олеко Дундича, учасників Великої Вітчизняної війни — односельців і тих, хто визволяв Олександрію від німецько-фашистських загарбників. Зібрані також матеріали про партизанський і підпільний рух на Ровенщині у роки Великої Вітчизняної війни, про Героя Радянського Союзу М. І. Кузнецова. Оформлено кілька стендів про передовиків сільського господарства і промисловості села. До 100-річчя з дня народження В. І. Леніна в школі обладнана також кімната-музей Ілліча.

До послуг трудящих будинок культури з двома залами — для демонстрування кінофільмів і для гурткової роботи. Тут працюють гуртки художньої самодіяльності — драматичний, танцювальний, хоровий, вокальний, а також естрадний і духовий оркестри. 15 березня 1972 року сільські митці брали участь у фестивалі самодіяльного мистецтва, присвяченого 50-річчю утворення Союзу РСР. У сільській бібліотеці є близько 20 тис. книжок. При читальному залі створено ленінську кімнату. В селі немає жодної сім'ї, яка б не одержувала періодичних видань. Жителі передплачували 1972 року 2238 примірників газет і журналів.

Місцевість, в якій знаходиться Олександрія, дуже мальовнича. Громадськість села постійно дбає про збереження і умноження багатства й краси навколишньої природи. У місцевому лісництві, зокрема, закладено дендропарк на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. А учні середньої школи посадили на вулицях і в садах рідного села 2450 декоративних та плодоягідних дерев.

Широкі плеса Горині з чудовими пляжами, запашні луки й густі ліси — все це створює прекрасні умови для оздоровлення трудящих, особливо дітей шкільного віку. В найкращих місцях навколо села збудовані піонерські табори, де влітку відпочивають тисячі дітей.

Росте й розквітає Олександрія під зорею Радянської влади, підвищується добробут, зростає культурний та освітній рівень її жителів. За все це трудівники села вдячні Радянській владі і рідній Комуністичній партії.

Г. В. БУХАЛО, О. О́. ФЕДРИЦЬКИЙ

О́РЖІВ

Оржів — селище міського типу (з 1959 року), розташоване біля впадіння річки Усті в Горинь, за 20 км від обласного і районного центру на залізниці Київ—Ковель. Населення — 2400 чоловік.

Найдавніші сліди перебування людей на території селища належать до кінця мезоліту та епохи неоліту. Тут виявлено два поселення тих часів[1].

За народними переказами, селище склалося з трьох поселень: Оржева, Мшакова та Дубини. Назву населеного пункту народний переказ виводить від слова

[1] Археологічні пам'ятки Української РСР, стор. 277, 278.

горжів, тобто «горе жити», тому що поселення було розташоване на шляху татарських наскоків на Волинь. Воно виникло на початку XVI ст.[1]. 1629 року в Оржеві налічувалось 80 димів[2] і проживало близько 400 чоловік. Село входило до Клеванської волості Луцького повіту Волинського воєводства і належало князю Чарторийському.

В 1648 році під час народно-визвольної війни українського народу населення Оржева й сусідніх сіл брало участь у боротьбі проти місцевих панів[3]. Залишившись після «Вічного миру» 1686 року у складі Польщі, село входило до Клеванського ключа князів Чарторийських. В 1775 році тут налічувалося 87 димів. У другій половині XVIII ст. в Оржеві був створений фільварок, що викликало посилення кріпосницького гніту. Селяни Оржева скаржилися, що через важку працю та утиски «ані здоров'я, ані худоби у них не буде»[4].

Після возз'єднання Західної Волині з Росією Оржів увійшов до складу Ровенського повіту Волинської губернії. Селяни, як і раніше, відбували багато повинностей, вони були зовсім безправні. Про їх становище, рівень закріпачення свідчить той факт, що всі жителі маєтку без винятку не мали права одружуватися без дозволу князя[5].

Напередодні скасування кріпосного права Оржів у складі маєтку, розташованого в Клеванській волості Ровенського повіту, перейшов у володіння князя О. Чарторийського. В маєтку Оржів 1860 року налічувалося 309 душ селян[6]. Станом на 1865 рік в середньому на одну селянську душу припадало 2,9 десятини наділу[7]. Малоземелля, низька родючість селянських грунтів призводили до аграрного перенаселення і поступової пролетаризації значної кількості жителів Оржева.

Здавна місцеве населення займалося хліборобством, рибальством, полюванням. Згодом, завдяки наявності великих лісосировинних ресурсів та вільних робочих рук, тут виникає промислова переробка деревини. Не маючи змоги проіснувати на своїх невеликих клаптиках землі, селяни наймалися на деревообробне підприємство — «Товариство технічної розробки лісових виробів», яке було засноване в Оржеві на початку 90-х років XIX століття.

Відтоді економічний розвиток населеного пункту тісно пов'язаний з розвитком промислової переробки деревини, виникненням різних підприємств подібного профілю. В 1882 році через Оржівський лісовий масив було прокладено грунтову дорогу на село Степань[8]. 1883 року «Товариство технічної розробки лісових виробів» побудувало до Оржівського лісопильного заводу з станції Клевань під'їзну колію довжиною 2,5 версти. 1902 року розпочалося спорудження нової окремої колії для безпосереднього сполучення Оржева зі станцією Клевань[9].

На початку XX ст. Оржівське деревообробне підприємство, до складу якого входили лісопильний завод, фанерна й паркетна фабрики, виробляло високоякісний паркет, різану та клеєну фанеру, дошки з дерев дубових та хвойних порід. В 1899 році на паркетній фабриці працювало 189 робітників[10]. Розвиток промислових підприємств сприяв зростанню чисельності населення Оржева. В ці часи тут проживало 1354 чоловіка[11].

---

[1] Zródła dziejowe, t. 19, стор. 48.

[2] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 46.

[3] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 4, стор. 175—176.

[4] В. А. Маркина. Крестьяне Правобережной Украины. Конец XVII—60-е годы XVIII ст. К., 1971, стор. 66.

[5] Ровенський облдержархів, ф. 384, оп. 6, спр. 2, арк. 390—420.

[6] Там же, оп. 5, спр. 432, арк. 4, 9.

[7] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 44, спр. 676, арк. 18.

[8] Там же, ф. 493, оп. 34, спр. 134, арк. 2.

[9] Там же, арк. 8.

[10] Там же, ф. 575, оп. 1, спр. 1, арк. 8, 9, 75.

[11] Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей..., стор. 25.

Важкими були умови праці робітників оржівських деревообробних підприємств. Власники, використовуючи малокваліфіковану дешеву робочу силу вчорашнього селянина, який і після найму на підприємство не поривав остаточно своїх зв'язків із землею, мало турбувалися про механізацію виробництва. Фабричний інспектор у своєму звіті 30 вересня 1899 року відзначав, що приміщення, де працюють робітники, тісні й темні, а в «технічних засобах відсталість»[1].

Революція 1905 року мала вплив на розгортання революційного руху в Оржеві. На деревообробних підприємствах створюється профспілкова організація, засновником якої був майстер І. М. Єжемковський. 1905 року він очолив організований виступ робітників і селян за розподіл поміщицьких земель, який, проте, закінчився невдачею. В цей час у селі розповсюджувалась листівка РСДРП «До всіх селян», надрукована в м. Ровно[2].

Страйкова боротьба трудящих Оржева тривала і в наступні роки. 1909 року відбувся великий страйк робітників деревообробних підприємств. Активну участь в його організації брали жителі села Л. Ємець, К. та С. Кондрачуки, Т. Одерака. 26 червня 1912 року в страйку на Оржівському лісопильному заводі взяло участь 60 робітників. Велась агітація за проведення нового страйку серед робітників деревообробних підприємств і в 1913 році[3].

Зростало населення Оржева. 1913 року тут проживало 1578 чоловік,[4] але він залишався глухим селом: невеликі убогі хатки, незамощені вузькі вулички. В Оржеві працював фельдшерсько-перев'язочний пункт, який обслуговував один фельдшер. За лікарською допомогою треба було їхати до волосного центру у Клевань.

Переважна більшість жителів села лишалася малописьменною і неписьменною. Дітям селян і робітників шлях до гімназії був закритий. Вони могли здобувати освіту тільки у двокласній церковнопарафіяльній школі, на утримання якої 1917 року сільська община спроможна була асигнувати лише 100 карбованців[5].

Перша світова війна ще більше погіршила становище трудового населення Оржева. 1915 року в зв'язку з воєнними діями, деревообробні підприємства були закриті і 633 чоловіка лишилися без роботи[6].

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції поклала край експлуатації та політичному безправ'ю. Трудящі Оржева вітали її перемогу. У січні 1918 року в селі було встановлено Радянську владу. Проте у другій половині лютого Оржів окупували австро-німецькі війська, яких в грудні змінили війська петлюрівської Директорії.

На початку червня 1919 року Оржів було визволено 1-ю Українською радянською дивізією. В селі відновили Радянську владу. До складу ревкому входили жителі села І. Данилюк, А. Качан, Є. Колосюк, А. Шерколі[7]. Робітники встановили контроль на підприємствах.

В липні—серпні 1919 року в Оржеві було утворено комітет бідноти, в роботі якого активну участь брали жителі села Т. Лодзицький та Ю. Соломон[8]. Комбід разом з ревкомом вели широку роз'яснювальну роботу, займалися організацією закупки продуктів, виділяли необхідну кількість підвід і озброєних людей для супроводження транспорту з продовольством, розподіляли продукти між жителями.

В серпні 1919 року Оржів окупували польські інтервенти, яких у липні 1920 року вигнали частини Першої Кінної армії. Радянська влада проіснувала в Оржеві до другої половини вересня.

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 575, оп. 1, спр. 1, арк. 75.
[2] Там же, ф. 1600, оп. 1, спр. 95, арк. 1—4.
[3] Там же, ф. 442, оп. 861, спр. 259, арк. 118; ф. 1600, оп. 1, спр. 443, арк. 7.
[4] Весь Юго-Западный край, стор. 873.
[5] Доклады Ровенской земской управы VI очередному земскому собранию, стор. 50.
[6] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 575, оп. 9, спр. 73, арк. 109.
[7] Ровенський облдержархів, ф. Р-3, оп. 19, спр. 45, арк. 38.
[8] Там же, ф. Р-470, оп. 1, спр. 8, арк. 10.

Коли Оржів був загарбаний буржуазно-поміщицькою Польщею, він став селом Ровенського повіту Волинського воєводства. Знову відновилися капіталістичні порядки. Робітники одержували від 80 грошів до 2 злотих щоденно, але і цей злиденний заробіток виплачувався нерегулярно. Адміністрація підприємств користувалася будь-якою нагодою, в т. ч. коливанням попиту на продукцію, щоб затримувати зарплату робітникам.

Директор фанерного заводу на неодноразові заяви і скарги робітників про низьку зарплату та нерегулярність її виплати цинічно радив робітникам вішатись[1], а директор Оржівського деревообробного підприємства фірми «Розвуй» одного разу на прохання робітників виплатити зароблені ними гроші почав загрожувати їм зброєю[2]. Подібне ставлення викликало глибоке обурення трудящих, підіймало їх на боротьбу з гнобителями.

В 1923 році на оржівських деревообробних підприємствах організували відділення професійної спілки робітників деревообробної промисловості. На установчих зборах по створенню профспілкової організації 11 лютого було вироблено ряд вимог перед адміністрацією підприємств. Йшлося про необхідність упорядкування робочого дня, створення належних умов на робочих місцях, забезпечення робітників паливом. Організація працювала під впливом КПЗУ. Комуністи надавали економічній боротьбі трудящих політичного спрямування, пов'язували її з боротьбою проти національного гноблення, за возз'єднання з Радянською Україною.

Перший страйк спалахнув 14 липня 1923 року і продовжувався 3 дні. Страйкували майже всі допоміжні робітники, переважно жінки, які вимагали надбавки заробітної плати на 70 проц. Після переговорів адміністрація погодилася виплатити робітникам частину заборгованості.

В страйку, який вибухнув 27 вересня 1924 року, брало участь 200 робітників тартака і фанерного заводу. Разом з українцями страйкували і польські робітники. Страйкарі вимагали підвищення зарплати на 50 проц. і виплати їм адміністрацією підприємства всього попереднього заробітку[3].

У червні 1925 року страйкували майже 400 постійних робітників[4]. З економічних причин виник страйк і в квітні 1928 року. Не працювало 200 робітників, які наполягали, щоб їм видали заборговану протягом кількох місяців зарплату[5]. Адміністрація підприємств вимушена була задовольнити їх вимоги.

Боротьбу трудящих очолювали комуністи. 1925 року в Оржеві засновано осередок КПЗУ, яким керував Є. Колосюк. До його складу входили І. Кравчук, Г. Одерака. Комуністи поширювали свою діяльність і на сусідні села Грабів, Суськ, але найбільше вони працювали серед робітників оржівських деревообробних підприємств. Знайомили їх з марксистською літературою, проводили збори, залучали молодь до лав комсомолу. В 1925 році серед жителів Оржева розповсюджувалися листівки КПЗУ. В них роз'яснювалося значення боротьби за возз'єднання волинських земель з Радянською Україною[6].

За революційну діяльність комуністи зазнавали переслідувань від властей. У квітні 1925 року поліція вдалася до арештів в Оржеві. Ровенський окружний суд звинуватив Г. Одераку в тому, що він проводив збори комуністичного осередку, а також брав участь у підпільній повітовій конференції КПЗУ в Ровно, де разом з Є. Колосюком був обраний членом повітового комітету КПЗУ. Водночас з Г. Одеракою засудили на два роки ув'язнення за приналежність до КПЗУ Р. Качана, активного діяча партії «Сельроб»[7].

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 30, оп. 20, спр. 3, арк. 9—10.
[2] Там же, оп. 18, спр. 853, арк. 30.
[3] За волю народну, стор. 31.
[4] Волинський облдержархів, ф. 1, оп. 2, спр. 568, арк. 73.
[5] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 2, спр. 17, арк. 305.
[6] Там же, оп. 1, спр. 9, арк. 2—4,6.
[7] Там же, ф. 30, оп. 3, спр. 1435, арк. 95.

З 1928 року в Оржеві та селах Грабові і Суську діяла організація «Сельроб» на чолі з Г. Одеракою, який повернувся з ув'язнення. Він брав участь у роботі конгресу «Сельробу» у Львові в травні 1928 року, а також був на партійній конференції у м. Олиці Луцького повіту в червні того ж року. Оржівська організація «Сельроб» налічувала тоді 8 чоловік, 2 з них — К. Бойко та Р. Качан — входили до складу окружкому партії.

Трудящі, керовані комуністами, і в наступні роки не припиняли визвольної боротьби. 1937 року застрайкували 300 робітників фанерної фабрики. Вони вимагали збільшення заробітної плати і стали до роботи тільки тоді, як адміністрація погодилася на їх вимоги. В грудні того ж року серед робітників деревообробних підприємств розповсюджувалася відозва Луцького окружного комітету КПЗУ. Трудящих закликали до боротьби проти жахливого визиску і неволі, за людські умови праці, за демократію.

Під час польської окупації українське населення Оржева зазнавало не тільки соціального й політичного гніту, але обмежувались і його національні права. Зокрема, було скасоване навчання українською мовою, у початковій школі навчали тільки польською мовою. Через матеріальні нестатки школу відвідувала лише незначна кількість дітей.

Визволення від двадцятилітнього соціально-політичного й національного гноблення прийшло 1939 року. Червона Армія 18 вересня поклала край окупації Оржева буржуазно-поміщицькою Польщею. Почали здійснюватися перші соціалістичні перетворення. Відновилася робота на деревообробних підприємствах, які було реорганізовано в фанерний завод № 19[1].

На чолі робітничого колективу стала партійна організація, створили комсомольську організацію. За ініціативою комсомольців був заснований хоровий та військово-фізкультурний гуртки, виходила газета «Стахановець»[2]. Об'єднується у комсомольську організацію і передова сільська молодь. Першу сільську комсомольську організацію очолив Н. Одерака.

В лютому 1940 року в Оржеві почала діяти сільська Рада, головою якої став П. Калюш. Село увійшло до складу Клеванського району. В здійсненні перших соціалістичних перетворень активну участь брали О. Головій, Л. Ємець, М. Кужіль. З метою ліквідації неписьменності та створення сприятливих умов для навчання в селі у 1940/41 навчальному році відкрили неповну середню школу з рідною мовою викладання. За парти сіли й дорослі.

Мирне соціалістичне будівництво було перервано в червні 1941 року німецько-фашистською навалою. В липні Оржів окупували фашистські загарбники[3]. Селян примушували віддавати значну частину продуктів свого господарства на користь окупаційних властей, за невиконання грабіжницьких поставок сплачувати великий штраф[4].

Оржівський ліс став надійним сховищем для партизанів і підпільників. Тут у 1943 році був створений партизанський «маяк» — пункт зв'язку загону Д. М. Медведєва з підпільним центром у Ровно. На «маяку» постійно перебувала група партизанів, які зустрічали зв'язкових-підпільників, приймали від них розвідувальні дані, щоб передати останні в загін. На випадок порушень каналів зв'язку в Оржівському лісі був створений тайник — своєрідна поштова скринька, яка використовувалась для обміну інформацією між загонами і Ровенським підпільним центром. Саме з оржівського «маяка» партизанські провідники М. Трихлєбова в листопаді 1943 року переправили в табір загону Д. М. Медведєва ровенських та здолбунівських підпільників, яким загрожував арешт[5]. З партизанської застави в Оржівському

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1; спр. 32, арк. 4; спр. 127, арк. 12.
[2] Газ. «Червоний прапор», 17 червня 1940 р.
[3] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, стор. 419.
[4] Радянська Ровенщина, 1962, стор. 88.
[5] Т. Ф. Новак. Пароль знают немногие, стор. 376, 428.

лісі виходили на виконання бойових завдань підривники, щоб пускати під укіс ворожі ешелони, підривати мости, порушувати лінії зв'язку тощо. На «маяку» в листопаді 1943 року зустрівся керівник підпільної організації в м. Ровно Т. Ф. Новак з партизанами загону «Переможці»[1].

В Оржеві підпільники розповсюджували антифашистські листівки. Намагаючись придушити партизанський рух, фашисти жорстоко розправлялись з населенням. Кати розстріляли 48 жителів села[2]. По-варварському замордували гітлерівці директора школи П. Н. Столярчука.

31 січня 1944 року Оржів було визволено від фашистської окупації[3] частинами 121-ї гвардійської стрілецької дивізії. Жителі села взяли участь у розгромі гітлерівської Німеччини. 45 односельців за доблесть, виявлену у боях проти фашизму, нагороджені орденами й медалями СРСР.

Фашисти заподіяли Оржеву великих матеріальних збитків. Вони повністю зруйнували деревообробні підприємства, вивели з ладу 13 постійно діючих сушильних камер, машинний відділ, вивезли цінні частини із ріжучих рам[4]. Окупанти знищили повністю 75 і частково 250 селянських господарств.

З приходом Червоної Армії почався новий етап в історії Оржева. В листопаді 1944 року запрацювала Рада, яка насамперед подбала про допомогу Червоній Армії. Переважна більшість жителів села активно включилась у відбудовчі роботи. Вони заготовляли й вивозили ліс для прифронтових залізниць і Донбасу. Крім того, 40 мешканців брали участь в оборонно-будівельних роботах[5]. Трудящі села передплачували державну позику, збирали кошти на танкову колону «Ровенщина» та подарунки для радянських бійців.

В квітні 1945 року з 417 селянських дворів Оржева та прилеглих хуторів, що входили до Оржівської сільради, було створено 4 земельні громади[6]. Проводилась широка масово-роз'яснювальна робота серед селян щодо організації колгоспу.

У відповідь на звернення ЦК КП(б)У та Раднаркому УРСР «До селян західних областей України» хлібороби Оржева зобов'язалися вчасно провести весняно-посівну кампанію 1945 року. Організовано розраховувались селяни з державою по обов'язкових поставках зерна.

Було відбудовано деревообробне підприємство (з 1944 року — комбінат), колектив якого виконав замовлення для військових частин, а річну виробничу програму завершив достроково 15 грудня, виконавши її на 150 процентів[7]. Велика заслуга в цьому партійної організації, відновленої цього року.

Творчій діяльності трудящих села намагалися перешкодити люті вороги українського народу — буржуазні націоналісти. В січні 1945 року оунівські бандити зруйнували деревообробний комбінат, а директора та його сім'ю по-звірячому закатували.

Поряд з невідкладними господарсько-відбудовними роботами в Оржеві здійснили заходи соціально-культурного значення. В селі відкрили школу для неписьменних та малописьменних, хату-читальню.

У зв'язку з виборами до Верховної Ради СРСР в 1946 році на відбудованому деревообробному комбінаті організовуються гуртки вивчення Конституції та положення про вибори.

Відбудову зруйнованого господарства очолили комуністи. Створюється партійна та комсомольська організації на деревообробному комбінаті, відновила роботу профспілкова організація. В 1948 році на комбінаті налічувалось 4 члени і 3 канди-

---

[1] Т. Ф. Новак. Поєдинок, кн. 2, стор. 254—255.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 1, спр. 3, арк. 180.
[3] И. М. Белкин. 13 армия в Луцко-Ровенской операции. 1944, стор. 107.
[4] Газ. «Більшовицьке слово», 1 серпня 1946 р.
[5] Ровенський облпартархів, ф. 68, оп. 1, спр. 2, арк. 66.
[6] Там же, спр. 11, арк. 67.
[7] Там же, спр. 10, арк. 3, спр. 15, арк. 18.

Засідання місцевкому профспілки Оржівського деревообробного комбінату. 1972 р.

дати в члени КП(б)У, 43 комсомольці та 187 членів профспілки[1]. На території села створюється і діє також територіальна сільська парторганізація. Щоб допомогти сільраді в здійсненні сільськогосподарських кампаній, виконанні хлібоздачі, комуністи закріплювались за певними ділянками роботи, створювались бригади з профспілкового та комсомольського активу.

Парторганізація деревообробного комбінату допомогла створити колгосп у підшефному селі Рогачеві. 1949 року сюди на постійну роботу було направлено двох членів партії та 5 комсомольців, які своєю працею виправдали виявлене їм довір'я[2].

Наполеглива організаторська й масово-політична робота дала хороші наслідки. В 1948 році хлібороби Оржева достроково розрахувались з державою по хлібозаготівлях і здобули першість у районі. Були також виконані зобов'язання вивезти до 31-ї річниці Радянської Армії 600 куб. м лісоматеріалу понад план. За зразкову роботу на лісозаготівлях рішенням виконкому обласної Ради депутатів трудящих село Оржів було занесено на обласну Дошку пошани[3]. Цього ж року видав першу продукцію деревообробний комбінат.

1949 року в селі створюється колгосп «Шлях до комунізму», в якому об'єдналося 58 дворів[4]. В 1955 році його перейменовано на «Зоря комунізму». В 1959 році Оржів віднесено до категорії селищ міського типу.

За післявоєнні роки великі зміни сталися і на деревообробному комбінаті. Він перетворився на сучасне механізоване підприємство. Якщо в 1946 році на комбінаті працювали 231 чоловік, то в 1972 році — 1283 чоловіка. Колектив зріс не тільки кількісно, але й підвищилась майстерність його працівників, поліпшились показники в роботі. За 1946—1967 рр. обсяг виробництва зріс більш як у 28 разів, а за 1968—1970 рр. збільшився ще на 18 проц. Семирічний план колектив комбінату виконав достроково, давши народному господарству понадпланової продукції на 1335 тис. карбованців[5].

Достроково 2 листопада 1970 року було виконано і план восьмої п'ятирічки. Тільки за ювілейний рік було реалізовано надпланової продукції на 43,3 тис. крб.

Якщо 1954 року всі процеси виробництва, за винятком розвантажування сировини, здійснювались вручну[6], то в 1970 році рівень механізації основних і допоміжних робіт становив 80 проц. На комбінаті реконструйовано фанерний цех, в результаті чого загальна виробнича площа зросла в 3 рази. Повністю замінено застаріле обладнання новим, сучасним. Це забезпечило в 1967 році перехід на прогресивну технологію виготовлення клеєної фанери. Поліпшилася якість фанери, а її випуск збільшився майже на 62 проценти.

Вагомий внесок у реконструкцію підприємства вносять раціоналізатори й винахідники. Протягом п'ятирічки в раціоналізаторській роботі брало участь 340 працівників комбінату. За 1966—1970 рр. від 165 впроваджених пропозицій одержано понад 140 тис. крб. річної економії. Завдяки проведеній реконструкції, впровадженню передової технології тільки за 1966—1970 рр. продуктивність праці на комбінаті зросла на 21,4 процента.

---

[1] Ровенський облпартархів, ф. 1302, оп. 1, спр. 1, арк. 22, 26.
[2] Там же,арк. 92.
[3] Газ. «Більшовицьке слово», 10 березня, 17 липня 1949 р.
[4] Ровенський облпартархів, ф. 68, оп. 1, спр. 67, арк. 38, 86, 89.
[5] Там же, ф. 1302, оп. 1, спр. 24, арк. 12.
[6] Промисловість Радянської України за 40 років (1917—1957). К. 1957, стор. 223.

Відрадні перспективи розвитку комбінату в майбутньому. Передбачається, що до 1975 року обсяг виробництва зросте в 2,4 раза. Триватиме реконструкція фанерного цеху, що дасть змогу збільшити його виробничу потужність. В 1973 році комбінат буде виробляти щорічно 10 млн. кв. м деревноволокнистих плит і зможе раціонально використовувати протягом року 105 тис. куб. м відходів деревини. До кінця 1975 року буде збудовано цех гнутоклеєних блоків та цех обробки деревностружкових плит.

На підприємстві виросло чимало передовиків виробництва. 92 чоловіка своєю сумлінною працею, активною участю в громадському житті вибороли почесне звання ударників комуністичної праці. А до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 59 кращих виробничників комбінату нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

З 1944 року на виробництві працюють слюсар В. М. Кривчук, клеїльник А. А. Олійник. Вони пам'ятають страхітливі картини зруйнованого окупантами підприємства і внесли чимало праці в його відбудову і нинішній розвиток. Старший майстер цеху ширвжитку А. Ф. Лісовський зарекомендував себе як здібний організатор виробництва та вихователь колективу. Цех, яким він керує, систематично виконує виробничі завдання на 120—130 проц., неодноразово нагороджувався перехідним Червоним прапором за перемогу в соціалістичному змаганні.

В громадському житті, на виробництві активно працюють 77 комуністів та 204 комсомольці, об'єднані в дві партійні та три первинні комсомольські організації.

Партійна організація комбінату багато уваги приділяє мобілізації колективу на успішне виконання виробничої програми, повне використання всіх резервів виробництва. Важливою турботою комуністів є виконання робіт, пов'язаних з реконструкцією та розширенням підприємства.

Профспілкова організація деревообробного комбінату об'єднує 752 члени профспілки. Заводський комітет організовує бригадне та індивідуальне змагання трудящих. Щомісячно підводяться підсумки роботи цехів та бригад, переможцям вручаються перехідні Червоні прапори та вимпели.

Напередодні 100-річчя з дня народження В. І. Леніна завком регулярно розглядав підсумки ленінської трудової вахти. На честь переможця змагання — зміни фанерного цеху — був піднятий прапор трудової слави, колективу вручено перехідний Червоний прапор.

Значну роботу проводить постійно діюча виробнича нарада, в якій беруть участь 35 працівників комбінату. Тільки за 1970 рік її учасники внесли 30 пропозицій, що стосуються поліпшення роботи підприємства, кращої організації праці.

Змінюються не тільки люди та умови їх життя, а й зовнішній вигляд населеного пункту. Росте й молодіє Оржів. Старі споруди поступаються місцем новим будівлям. За післявоєнний період в селищі зведено 256 будинків площею 17 820 кв. м, а за 1966—1970 рр.— 112 будинків площею 8960 кв. м. Лише трудящі деревообробного комбінату одержали в 1970 році 2185 кв. м впорядкованої житлової площі з центральним опаленням і водопостачанням. Тепер селище повністю електрифіковано. За допомогою телефонної мережі Оржів, його підприємства, установи і організації зв'язані з Ровно та іншими населеними пунктами країни.

На території Оржева розташовані дільнична лікарня на 25 ліжок, пологовий бу-

Нові житлові будинки в смт Оржеві. 1972 р.

Пам'ятник поблизу смт Оржева на честь радянських воїнів, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни. 1972 р.

динок та аптека. Діти робітників ДОКу виховуються в дитячому комбінаті.

За 1951—1970 рр. сталися значні зміни і в культурному житті жителів Оржева. З числа місцевих жителів виросла інтелігенція. У 1972 році в Оржеві працювали 51 чоловік з вищою, 356 чоловік з середньою освітою. Це інженерно-технічні працівники деревообробного комбінату, лікарі, вчителі тощо. Тільки на деревообробному комбінаті з вищою освітою працює 25 чоловік, 96 працівників мають середню освіту.

Держава виділяє значні кошти на задоволення соціально-культурних запитів трудящих Оржева. Лише в 1971 році було витрачено 107 839 крб., в т. ч. на освіту — 68 394 крб., охорону здоров'я — 35 816 карбованців.

Діти жителів селища здобувають освіту в середній школі. 1970 року в ній навчалося 553 учні. Крім того, тут створено консультаційну групу районної заочної школи, яку відвідують 34 чоловіка. За 1944—1970 рр. в Оржівській школі 985 чоловік здобули неповну середню та 248 чоловік середню освіту. 18 випускників школи навчаються в інститутах, 26 — в технікумах, 6 — в професійно-технічних училищах.

В селищі працюють три бібліотеки із загальним книжковим фондом понад 11 тис. примірників. Тільки послугами селищної бібліотеки, що має 8 тис. примірників, постійно користуються понад 900 чоловік.

Своє дозвілля трудящі деревообробного комбінату проводять у клубі. Фанерний цех має свою ленінську кімнату. При клубі є стаціонарна кіноустановка, а ленінська кімната забезпечена вузькоплівковою кіноапаратурою, за допомогою якої для глядачів щотижня демонструються науково-популярні та документальні фільми. Систематично працюють гуртки художньої самодіяльності, в них беруть участь 68 працівників комбінату. А для дітей трудящих при клубі створено дитячу музичну студію по класу баяна, яку відвідують 20 хлопчиків та дівчаток.

Під керівництвом селищної Ради здійснюється планомірне впорядкування села: будуються нові та реконструюються старі шляхи, ремонтується житловий фонд, впроваджено вуличне електроосвітлення. Ще красивішим стане Оржів у майбутньому. За 1970—1975 рр. передбачається звести багато споруд. Побудують багатоквартирний житловий будинок для трудівників деревообробного комбінату, гуртожиток. Буде завершено будівництво дитячого садка на 140 місць, споруджено нове приміщення школи, розширено дільничну лікарню.

Зміни, що відбуваються в житті Оржева та побуті його населення, наочно демонструють важливу соціально-економічну закономірність побудови комунізму— поступове стирання істотних відмінностей між містом і селом. Розвиток виробництва, культури й підвищення добробуту населення відкривають нові сторінки в історії Оржева.

В. А. СТОРЧАК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД РОВЕНСЬКОГО РАЙОНУ

БІ́ЛА КРИНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 378, населення — 1120 чоловік. Сільраді підпорядковані села Антопіль та Глинки.

За радгоспом «Ровенський», центральна садиба якого міститься в Білій Криниці, закріплено 5181 га землі, в т. ч. 3926 га орної. Господарство вирощує насіння зернових культур та картоплі, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За високі виробничі показники радгосп у 1967 році відзначений дипломом 2-го ступеня ВДНГ. 85 чоловік мають урядові нагороди, в т. ч. 65 Ленінську ювілейну медаль.

В селі—восьмирічна школа, в якій навчається 211 учнів, працюють 15 вчителів, серед яких заслужена вчителька УРСР Л. П. Корендович. Є клуб, бібліотека.

Партійна організація (існує з 1951 року) налічує 31 комуніста, комсомольська (створена 1940 року) — 32 члени ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про Білу Криницю датується 1570 роком. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В роки громадянської війни на території села точилися жорстокі бої Червоної Армії з петлюрівцями, німецькими та польськими інтервентами.

На початку Великої Вітчизняної війни окупанти перетворили Білу Криницю на руїни й пограбували її, а над жителями села Глинок вчинили розправу — розстріляли близько 300 чоловік. На фронтах з фашистами билися 42 жителі села, 28 з них загинули. 14 воїнів за бойову доблесть відзначені урядовими нагородами.

В селі встановлено обеліск односельцям, які загинули у боротьбі з фашистськими загарбниками.

БРОННИ́КИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Клевань. Через село проходить автошлях. Дворів — 287, населення — 969 чоловік. Сільраді підпорядковані села Білівські Хутори та Рогачів.

У Бронниках розміщена центральна садиба колгоспу ім. Котовського. Господарство обробляє 2828 га землі, в т. ч. 1993 га орної. Напрям — м'ясо-молочне тваринництво, вирощують також цукрові буряки. Працює цегельний завод облспоживспілки, млин. За трудові успіхи 46 колгоспників відзначено урядовими нагородами, в т. ч. 40 — Ленінською ювілейною медаллю.

У восьмирічній школі навчається 190 учнів, працюють 14 вчителів. Є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, автоматична телефонна станція.

Партійна організація (створена 1951 року) налічує 21 комуніста, комсомольська (існує з 1940 року) — 48 членів ВЛКСМ.

Вперше Бронники згадуються в акті від 1545 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі на початку 30-х років у Бронниках активно працював осередок КПЗУ, а під його керівництвом організація «Сельроб-єдності». У селах розповсюджувались листівки, нелегальна література, в дні революційних свят вивішувались транспаранти, червоні прапори.

В 1939 році депутати Народних Зборів Західної України М. Є. Сімпольський та І. С. Конощук за наказом жителів села голосували за воз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билося 64 жителі села, 34 з них загинули. Орденами й медалями нагороджені 30 воїнів.

Поблизу села виявлені залишки поселення й курганний могильник доби ранньої бронзи.

ВЕЛИ́КА ОМЕЛЯНА́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Омелянці, за 11 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 283, населення — 1147 чоловік. Сільраді підпорядковане село Мала Омеляна.

Місцевий колгосп ім. Горького обробляє 2344 га землі, в т. ч. 1956 га орної. Розвинуте зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. Є млин, олійниця, цегельня, пилорама. Прокладено водопровід. 54 чоловіка нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють середня школа (284 учні, 21 вчитель), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, ясла, відділення зв'язку.

Партійна організація (створена 1952 року) налічує 37 комуністів, комсомольська (існує з 1940 року) — 82 члени ВЛКСМ.

Вперше Велика Омеляна згадується в опису Луцького замку за 1545 рік. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Група селян у 1920 році добровільно вступила до лав Першої Кінної армії.

Під час Вітчизняної війни 84 жителі села билися з ворогом на фронтах, смертю хоробрих загинуло 56 воїнів. 28 чоловік нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу.

Пам'ять радянських воїнів, полеглих у боях за визволення села, увічнена обеліском.

ВЕЛИ́КИЙ ЖИ́ТИН — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вужі, за 10 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 362, населення — 1247 чоловік. Сільраді підпорядковані села Бармаки та Малий Житин.

У Великому Житині міститься колгосп «Зірка», земельні угіддя якого становлять 3801 га землі, з них 2800 га орної. Господарство спеціалізується на виробництві свинини. 17 трудівників відзначені урядовими нагородами. Бригадири М. Т. Пасічник та О. Д. Нерубацький удостоєні ордена Леніна. 60 чоловік відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють початкова школа (68 учнів, 3 вчителі), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі трудяться 25 комуністів, 31 комсомолець. Партійна організація існує з 1951, комсомольська — з 1940 року.

Найдавніша згадка про Великий Житин датується 1596 роком у зв'язку з перебуванням тут загонів Г. Лободи, які брали участь у повстанні під проводом С. Наливайка. В 1648 році селяни Великого Житина й Бармаків покозачилися, розгромили панські маєтки в селах Городищі та Кустині, чинили порубки в панських лісах. У лютому 1905 року робітники цукрового заводу виступили з вимогою поліпшити матеріальне становище. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі 1923 року 34 дні продовжувався страйк робітників цукрового заводу. У 1927 році підприємець, не витримавши конкуренції, закрив завод, не розрахувавшись з робітниками. Це стало причиною сутички трудящих з поліцією.

Під час фашистської окупації жителі села подавали всіляку підтримку партизанам загону Д. М. Медведєва, 58 чоловік воювали на фронті. 27 нагороджено орденами й медалями за бойові заслуги. 31 воїн загинув.

В селі споруджено обеліск на честь односельців, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

ВЕЛИ́КИЙ ШПА́КІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стублі, за 20 км від районного центру. Дворів — 97, населення — 291 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гуменники, Заріцьк, Малий Шпаків, Підгірці, Плоска.

Місцевий колгосп «Україна» обробляє 6739 га землі, в т. ч. 4800 га орної. Виробничий напрям — зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є кам'яний кар'єр, цегельний завод, млин. 87 трудівників відзначені орденами і медалями, в т. ч. 75 — Ленінською ювілейною медаллю. Голова колгоспу О. Я. Гуровський нагороджений орденом Леніна.

У Великому Шпакові працюють клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. У Малому Шпакові є авторемонтний завод.

Партійна організація налічує 15 комуністів, комсомольська—31 члена ВЛКСМ. Партійна і комсомольська організації існують у селі з 1950 року.

Село відоме з початку XVII ст. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. 1920 року в Заріцьку був створений загін із 150 чоловік. Він поповнив лави Першої Кінної армії і брав участь у боях з польськими інтервентами. На фронтах Великої Вітчизняної війни бився 31 чоловік, 14 з них загинули. 17 воїнів нагороджено за бойові заслуги орденами і медалями.

ВЕРХІ́ВСЬК — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стубелці, за 14 км від районного центру. Через село проходить автошлях. Дворів — 178, населення — 540 чоловік. Сільраді підпорядковані села Кривичі, Макотерти, Пересопниця, Ясининичі.

За місцевим радгоспом «Маяк» закріплено 4357 га землі, з них 3148 га орної. Господарство спеціалізується на виробництві молока, м'яса та вирощуванні овочів. Допоміжні підприємства — пилорама, цегельний завод. 76 трудівників радгоспу відзначені орденами й медалями за успіхи в розвитку сільського господарства.

Є восьмирічна школа (166 учнів, 13 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

У Верхівську — 30 комуністів та 49 членів ВЛКСМ. Партійна організація почала працювати 1949 року, комсомольська — 1940 року.

Перша письмова згадка про село належить до 1629 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі у 20—30-х роках тут розповсюджувалась нелегальна література, відзначались революційні свята.

Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах воювали 58 чоловік, 23 загинули. На честь односельців, полеглих на фронтах Великої Вітчизняної війни, спорудили обеліск. 35 воїнів відзначені урядовими нагородами.

Поселення Пересопниця одне з найдавніших на Україні. В літопису 1149 року воно згадується як резиденція удільних князів. Наприкінці XV ст. у Пересопниці засновано монастир, відомий в історії тим, що 1561 року тут було завершено створення визначної пам'ятки староукраїнської мови — «Пересопницького євангелія».

ГОРОДИ́ЩЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру. Дворів — 488, населення — 1589 чоловік.

Тут розміщено відділок радгоспу «Ровенський». Господарство спеціалізується на виробництві насіння зернових культур і картоплі. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є середня школа (447 учнів, 40 вчителів), клуб, дві бібліотеки, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В Городищі трудяться 14 комуністів і 93 комсомольці. Партійна і комсомольська організації діють з 1947 року.

Перша письмова згадка про Городище належить до 1545 року. Багато жителів села працювало на Велико-Житинському цукровому заводі. Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти ворогів билися 58 жителів села, 19 з них загинули. Урядовими нагородами за бойову доблесть відзначені 39 воїнів.

Біля Городища виявлено могильник I—II ст. нашої ери.

ДЯ́ДЬКОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру. Зв'язане з ним шосейною дорогою. Дворів —496, населення — 1563 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Милостів.

В Дядьковичах розміщена центральна садиба колгоспу «Комуніст». За господарством закріплено 3217 га землі, з них 2452 га орної. Колгосп спеціалізується на виробництві яєць. Збудовано комплексно-механізовану птахоферму на 30 тис. штук птиці. Тут розташована садиба Ровенського районного «Міжколгоспбуду». 66 чоловік за

трудові успіхи відзначено урядовими нагородами, в т. ч. Ленінською ювілейною медаллю 52.

В селі працює середня школа (320 учнів, 40 вчителів). Є клуб, 3 бібліотеки, районна лікарня на 150 ліжок, аптека, відділення зв'язку, ветеринарна дільниця, телефонна станція.

Партійна організація (створена 1949 року) налічує 47 комуністів, комсомольська (існує з 1940 року) — 129 членів ВЛКСМ.

Письмові джерела свідчать, що село існує з XV ст. В 1648 році тут виник повстанський загін, який разом з козаками громив панські маєтки. Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни у селі Милостові 1941 року було створено підпільний Ровенський райком комсомолу, секретарем якого став М. Д. Лебедюк. На фронтах з ворогом билися 79 жителів села, 51 з них загинув. Урядовими нагородами відзначені 28 чоловік.

В селі проживають Герой Соціалістичної Праці М. П. Таланіна, депутати Народних Зборів Західної України М. П. Кухар та Р. П. Антонюк.

Встановлено пам'ятник-обеліск на честь загиблих на фронтах Великої Вітчизняної війни та обеліск на честь комсомольців, які загинули від рук фашистів та українських буржуазних націоналістів.

Біля села виявлено два поселення доби бронзи.

ЖО́БРИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Клевань. Село омивають річки Горинь, Путилівка і Стубла. Дворів — 245, населення — 912 чоловік. Сільраді підпорядковані села Круги, Мочулки, Руда-Красна, Углище.

В Жобрині міститься центральна садиба колгоспу ім. Енгельса. Господарство обробляє 3254 га землі, в т. ч. 1421 га орної. Колгоспники вирощують цукрові буряки, зернові культури, розвивають тваринництво. Допоміжні підприємства — млин і пилорама. 63 чоловіка за доблесну працю нагороджено орденами та медалями, в т. ч. Ленінською ювілейною медаллю 52 чоловіка.

У восьмирічній школі села навчається 226 учнів, працюють 14 вчителів. Є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі трудяться 31 комуніст, 26 комсомольців. Партійна організація існує з 1954, комсомольська — з 1940 року.

Перша письмова згадка про Жобрин належить до 1577 року. Під час першої світової війни село стало ареною боїв між російськими та австрійськими військами. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билися 47 чоловік, 24 з них загинули. За бойову доблесть урядовими нагородами відзначені 23 воїни.

ЗОРЯ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру, за 3 км від залізничної станції Клевань. Дворів — 369, населення — 1391 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Грабів, Дерев'яне, Костянтинів, Новостав, Олишва, Сморжів.

Місцевий колгосп «Зоря комунізму» обробляє 5765 га землі, в т. ч. 3772 га орної. Господарство — багатогалузеве. Спеціалізується на виробництві свинини та яєць. З допоміжних підприємств є заводи овочеконсервний, склотарний, цегельний, лісопильний. Колгосп нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. В 1967 році йому було вручено пам'ятний Червоний прапор ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС та диплом 1-го ступеня ВДНГ. Очолює господарство В. А. Плютинський, Герой Соціалістичної Праці, депутат Верховної Ради УРСР 7 та 8 скликань, делегат XXIV з'їзду КПРС. Самовіддано трудяться в колгоспі ланкові Г. Т. Євтушок і О. Н. Малашкевич, які удостоєні ордена Леніна, телятниця Г. І. Соловей, нагороджена орденом Жовтневої Революції, заслужений агроном УРСР М. С. Портной, кращий тваринник Ровенщини Г. Д. Єпік. Ланкова колгоспу О. П. Ковалець була делегатом XXII з'їзду КПРС. Понад 200 колгоспників відзначені орденами й медалями Радянського Союзу.

Діти вчаться в початковій школі. Є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. Самодіяльний народний хор колгоспу за участь у фестивалі, присвяченому 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, нагороджено золотою медаллю.

Партійна організація (існує з 1949 року) налічує 110 комуністів, комсомольська (створена 1949 року) — 148 членів ВЛКСМ.

Село засноване в 1950 році на місці хуторів. Воно будується за єдиним генеральним планом.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися 49 односельців, 26 — загинули, 23 чоловіка відзначено орденами й медалями. Полеглим у боротьбі з фашистськими загарбниками встановлено обеліск.

За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі у 20—30-х рр. в селах Грабові та Дерев'яному активно діяли підпільні осередки КПЗУ та КСМЗУ.

На околицях Зорі виявлено залишки поселення епохи бронзи, в Грабові — залишки городища та курганний могильник часів Київської Русі.

ІВА́НИЧІ (до 1946 року — Яневичі) — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру. Поблизу села протікає річка Стубла. Дворів — 149, населення — 441 чоловік. Сільраді підпорядковані села Дворовичі та Переділи.

У Іваничах міститься рільнича бригада і тваринницька ферма колгоспу «Україна», центральна садиба якого в селі Великому Шпакові. Вирощують зернові культури, цукрові буряки.

У восьмирічній школі навчається 147 учнів, працюють 13 вчителів. Є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація (створена 1951 року) налічує 10 комуністів, комсомольська (існує з 1940 року) — 26 членів ВЛКСМ.

Письмові джерела свідчать про існування села в 1577 році. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В Іваничах 1919 року було створено партизанський загін, який поблизу

села витримав бій з польськими інтервентами. Частина молоді села 1920 року влилася в Першу Кінну армію і разом з кіннотниками боролася за встановлення Радянської влади на Ровенщині. Під час Великої Вітчизняної війни 44 жителі села були учасниками бойових дій на фронтах. 17 чоловік загинуло. Урядовими нагородами відзначені 27 воїнів.

На братській могилі воїнів, які прийняли тут бій в перші дні війни, встановлено пам'ятник.

КО́РНИН — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Усті, за 9 км від районного центру. Дворів — 270, населення — 895 чоловік. Сільраді підпорядковані села Загороща, Квасилів Перший, Квасилів Другий, Колоденка.

За місцевим колгоспом «Перемога» закріплено 4198 га землі, в т. ч. 2876 га орної. Осушено 500 га заболочених земель, які використовуються для вирощування городини. Основний напрям господарства — зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. Допоміжні підприємства — дві пилорами і столярна майстерня. Колгосп з 1950 року очолює Герой Соціалістичної Праці, кавалер ордена Жовтневої Революції Т. Ф. Бойко. За самовіддану працю 65 колгоспників нагороджені орденами і медалями, в т. ч. орденом Леніна: С. Ф. Кресач, Л. І. Кушнірук, С. Ф. Поліщук, Н. Я. Ушлова. Шість колгоспниць — О. І. Голуб, М. М. Годлевська, Є. К. Гордійчук, М. К. Доценко, К. П. Пастущик та Х. М. Совко удостоєні високого звання Героя Соціалістичної Праці. Орденом Жовтневої Революції відзначено комбайнера М. Ф. Борисова та свинарку Є. К. Гордійчук. До 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 77 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа та вечірня середня школи (352 учні, 20 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В селі трудяться 51 комуніст та 63 члени ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1951, комсомольську — 1948 року.

Перша письмова згадка про село Корнин належить до 1545 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В 1920 році через село проходили з боями частини Першої Кінної армії, яким жителі села допомагали транспортом, фуражем та продовольством. Селяни брали участь у страйку робітників заводу сільськогосподарських машин у Квасилові, який відбувся 1921 року.

За фашистської окупації в Корнині діяла група підпільників. У післявоєнні роки від рук українських буржуазних націоналістів загинуло 47 сільських активістів, у т. ч. перший голова колгоспу Г. Г. Сиротинський.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 58 чоловік, 17 з них загинули. Урядовими нагородами за бойову доблесть відзначені 41 чоловік.

Споруджено пам'ятник-обеліск односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Поблизу села Загорощі виявлено поселення доби бронзи, на його околицях та між селами Корнином та Колоденкою — городище та 4 курганні могильники часів Київської Русі.

Колгоспники с. Корнина, премійовані мотоциклами. 1957 р.

КУ́СТИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру. Дворів — 330, населення — 1057 чоловік. Сільраді підпорядковані села Решуцьк та Сергіївка.

У Кустині міститься центральна садиба колгоспу ім. Ватутіна. Земельних угідь — 1836 га, з них 1189 га орної землі. Господарство спеціалізується на виробництві молока. Доярка С. І. Случук удостоєна ордена Леніна. 36 колгоспників відзначено урядовими нагородами, в т. ч. 29 — Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (198 учнів, 17 вчителів), клуб, бібліотека, відділення зв'язку.

У селі — 23 комуністи, 36 комсомольців. Партійну організацію створено 1950 року, комсомольську — 1940 року.

Найдавніша згадка про Кустин належить до 1577 року. Влітку 1917 року кустинські селяни захопили панську землю. Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

Поблизу села 1920 року відбувалися бої частин Першої Кінної армії з польськими інтервентами. Учасниками Великої Вітчизняної війни є 63 жителі села, 41 з них поліг смертю хоробрих, 22 воїни нагороджені орденами і медалями.

В дні святкування 50-річчя Великого Жовтня споруджено обеліск односельцям, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

В селі живе депутат Народних Зборів Західної України П. М. Василевська.

На околицях села Сергіївки виявлені залишки поселення доби бронзи.

НО́ВА УКРАЇ́НКА (до 1960 року — Осада Креховецька) — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Любомирка. Через село проходить автошлях. Дворів — 167, населення — 546 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Боянівка, Збороль, Козлин, Радиславка, Ремель.

У Новій Україні розміщений колгосп «Більшовик», за яким закріплено 4086 га землі, в т. ч. 2445 га орної. Господарство виробляє яловичину. З підсобних підприємств є вапняний завод, цех прогумованого шиферу, млин, пилорама. За трудові успіхи 84 чоловіка відзначено урядовими нагородами, в т. ч. 76 — Ленінською ювілейною медаллю.

Є початкова школа, клуб, бібліотека, дільнична лікарня на 50 ліжок, аптека.

В селі працюють 15 комуністів і 49 членів ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1952, комсомольську — 1947 року.

Нова Українка заснована в 1925 році.

Поблизу села в нерівному бою з фашистами загинув партизан-розвідник Герой Радянського Союзу М. Т. Приходько. На місці загибелі йому споруджено пам'ятник. На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 26 чоловік, з них загинули 8. За бойову доблесть урядовими нагородами відзначені 18 воїнів.

В 1943 році гітлерівці спалили село Ремель і розстріляли 615 його жителів.

Поблизу села Забороля виявлені грунтові та курганне поховання II тис. до н. е. Поруч Козлина збереглися залишки городища часів Київської Русі, знайдено скарб срібних речей того часу.

ОБА́РІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км від районного центру, за 3 км від залізничної станції Обарів. Дворів — 491, населення — 1693 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Ставки.

В Обарові міститься радгосп «Здобуток Жовтня», який обробляє 3017 га земель, з них 2301 га орної. Виробничий напрям — овочево-молочний. Допоміжні підприємства — пилорама, цегельний завод, млин. У 1968 році радгосп був учасником ВДНГ, де його відзначено медаллю 3-го ступеня. 66 чоловік відзначено урядовими нагородами, в т. ч. 52 — Ленінською ювілейною медаллю.

В селі працюють восьмирічна школа (242 учні, 16 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація (створена 1952 року) налічує 43 комуністи, комсомольська (існує з 1951 року) — 35 членів ВЛКСМ.

Обарів виник у XV ст. З 1515 до 1712 року він належав Києво-Печерському монастирю. Радянську владу встановлено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом бився 91 житель села, з них смертю хоробрих полягли 54. За бойові заслуги 47 чоловік нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу.

В Обарові встановлено пам'ятники загиблим радянським воїнам і сільським активістам. Як архітектурну пам'ятку під державну охорону взято дерев'яну церкву, побудовану 1781 року.

Поблизу села виявлені поселення доби бронзи, а також поселення та курганний могильник часів Київської Русі.

РА́ДУХІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Клевань. Через село проходить автошлях. Дворів — 175, населення — 613 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Іскра, Новостав-Дальній, Сухівці.

В Радухівці розміщена рільнича бригада колгоспу «Іскра» (центральна садиба в селі Іскрі). Хлібороби вирощують зернові культури і цукрові буряки; розвивається тваринництво. 90 колгоспників нагороджені орденами і медалями, в т. ч. 70 — відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

Молотарки Заборольської МТС, виготовлені на Харківському заводі «Серп і молот». 1950 р.

Працюють початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

У селі — 31 комуніст, 29 членів ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1950, комсомольську — 1940 року.

Радухівка вперше згадується 1545 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В районі села 1920 року частини Першої Кінної армії вели бої з польськими окупантами. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі у 1935—1938 рр. в Сухівцях діяли підпільні комітети КПЗУ та КСМЗУ. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти ворога 82 жителі села, з них загинули 37. Урядовими нагородами за бойову доблесть відзначені 45 воїнів.

Встановлено пам'ятник-обеліск односельцям, які полягли в боях за Батьківщину.

СТАРОЖУ́КІВ — село, центр сільської Ради, розкинулося на річці Стублі, за 31 км від районного центру, за 11 км від залізничної станції Клевань. Дворів — 206, населення — 652 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Білів, Голишів, Диків, Застав'я.

У Старожукові містяться бригада й тваринницька ферма колгоспу ім. Мічуріна (центральна садиба в селі Голишеві). Обробляють 2533 га землі, в т. ч. 1744 га орної. Господарство розвиває тваринництво, вирощує цукрові буряки, городні культури. Є млин, пилорама. 10 колгоспників нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу, 62 — Ленінською ювілейною медаллю.

Жителів села обслуговують клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, дитячі ясла, відділення зв'язку, телефонна станція. Є будинок механізатора. Середня школа працює в сусідньому селі Білові.

Партійна організація (створена 1950 року) налічує 16 комуністів, комсомольська (існує з 1940 року) — 42 члени ВЛКСМ.

Село відоме з 1570 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі 1936 року в Голишеві діяв осередок КСМЗУ. На фронтах

Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 30 жителів села, 16 з них загинули смертю хоробрих. Урядовими нагородами за бойову доблесть відзначені 14 воїнів.

Поблизу сіл Білова, Дикова, Старожукова виявлено поселення: доби неоліту, доби бронзи, а також 3 давньоруські курганні могильники. Городище на околиці Білова є залишками міста Пересопниці, яке дуже часто згадується у літописах поміж 1149 та 1233 роками.

ТАЙКУ́РИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Здолбунів. Дворів — 340, населення — 881 чоловік. Сільраді підпорядковане село Порозове.

У Тайкурах міститься центральна садиба колгоспу ім. Кірова. Господарство обробляє 2575 га землі, в т. ч. 1996 га орної. Вирощують цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. В колгоспі є млин, пилорама, кар'єр добування каменю.

44 трудівники відзначено урядовими нагородами, в т. ч. 37 — Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа, в якій навчається 180 учнів, працюють 16 вчителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, будинок механізатора.

Партійна організація (існує з 1950 року) налічує 39 комуністів, комсомольська (створена 1940 року) — 59 членів ВЛКСМ.

Найдавніша згадка про Тайкури датується 1570 роком. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. 1920 року через село проходили частини Першої Кінної армії. На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом бився 61 чоловік, 17 з них загинули. Урядовими нагородами за бойову доблесть відзначені 44 учасники війни.

Пам'ять полеглих на фронтах односельців вшанована обеліском Слави. Зберігся пам'ятник архітектури — костьол в готичному стилі, збудований у 1710 році.

ХОТИ́Н — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Горині, за 11 км від районного центру. Дворів — 170, населення — 576 чоловік. Сільраді підпорядковані села Савичі та Ходоси.

В Хотині міститься відділення бурякорадгоспу «Шпанівський», центральна садиба якого в Шпанові.

Є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація (створена 1953 року) налічує 16 комуністів, комсомольська (існує з 1940 року) — 14 членів ВЛКСМ.

Село відоме з 1577 року. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В липні 1920 року село було ареною боїв частин Першої Кінної армії з польськими інтервентами. В Хотині та Савичах 1921 року чинили опір польським окупаційним властям партизанські загони.

В період окупації фашисти пограбували колгосп і жителів села, вбили першого голову колгоспу Т. М. Ільчука. На фронтах Великої Вітчизняної війни з ворогом билися 32 чоловіка, з них полягли 21. Урядовими нагородами за бойову доблесть відзначені 11 чоловік.

Біля села знайдено скарб римських монет перших сторіч н. е. та давньоруське городище.

ШПА́НІВ — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Усті, за 6 км від районного центру. Дворів — 675, населення — 2061 чоловік. Сільраді підпорядковані села Великий Олексин, Зозів, Малий Олексин.

У селі розміщені спиртовий завод та центральна садиба бурякорадгоспу Шпанівського цукрокомбінату (міститься у селі Великому Олексині). Урядовими нагородами відзначено 24 працівники радгоспу, в т. ч. тракторист А. І. Ревуцький удостоєний ордена Леніна. Колишній ланковій А. А. Васильчук (нині пенсіонерка) присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Слюсаря заводу С. Н. Павлюка нагороджено орденом Леніна. 50 чоловік відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (391 учень, 27 вчителів), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, заводська лікарська амбулаторія.

Партійна організація (створена 1946 року) налічує 18 комуністів, комсомольська (існує з 1940 року) — 85 членів ВЛКСМ.

Перша письмова згадка про село належить до 1569 року.

На початку 1918 року в Шпанові була встановлена Радянська влада. За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі на цукровому заводі 1925 року відбувся страйк. У 30-х роках у Великому Олексині діяв осередок КПЗУ.

За тимчасової німецько-фашистської окупації село зазнало великих руйнувань. Під час Великої Вітчизняної війни в селі діяли підпільні антифашистські групи. Багато жителів села допомагали партизанам загону Д. М. Медведєва і самі брали участь у партизанському русі. 1944 року в Шпанові перебував польський штаб партизанського руху, створений у травні при командуванні 1-ї Польської армії в СРСР. На фронтах з ворогом билися 107 жителів, 49 з них загинули. За бойову доблесть орденами й медалями нагороджено 58 воїнів.

На подвір'ї цукрового комбінату встановлений пам'ятник В. І. Леніну.

В Шпанові і сусідніх селах виявлено залишки 16 поселень доби неоліту і три могильники доби бронзи.

ШУ́БКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Горині, за 22 км від районного центру. Дворів — 616, населення — 1897 чоловік. Сільраді підпорядковані села Гориньград Перший, Гориньград Другий, Котів, Рисв'янка.

У Шубкові міститься центральна садиба обласної державної сільськогосподарської дослідної станції. За господарством закріплено 4388 га землі, в т. ч. 3016 га орної. Розвинуте насінництво зернових культур та картоплі. У 1967 році станція нагороджена дипломом 2-го ступеня ВДНГ. 118 працівників станції мають урядові нагороди, в т. ч. бригадир Д. А. Прокоп'юк і трак-

Бригадир комплексної бригади Ровенської обласної сільськогосподарської дослідної станції, делегат XXIII з'їзду КПРС Д. А. Прокоп'юк серед механізаторів, с. Рисв'янка. 1966 р.

торист Й. О. Опольський нагороджені орденом Леніна, головний інженер-механік Г. А. Євсюков — орденом Жовтневої Революції, 81 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю.

В селі працює середня школа (500 учнів, 34 вчителі). Є будинок культури, три бібліотеки, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

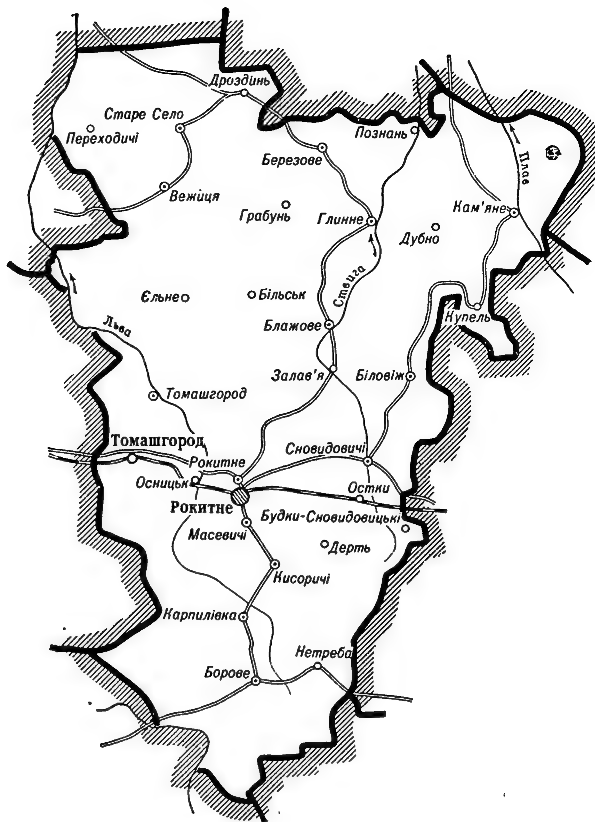
Партійна організація (існує з 1949 року) налічує 64 комуністи, комсомольська (створена 1939 року) — 121 члена ВЛКСМ.

Письмові джерела свідчать, що Шубків існує з 1577 року. Радянську владу встановлено в січні 1918 року. В жовтні 1939 року депутатом Народних Зборів Західної України була Г. Г. Жеромська.

В таборі для військовополонених, влаштованому в селі німецько-фашистськими загарбниками, було спалено живими 550 радянських громадян. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з фашистами 156 чоловік, 19 з них загинули. За бойову доблесть 137 воїнів нагороджено орденами і медалями.

В Шубкові встановлено пам'ятник В. І. Леніну та обеліск на честь односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

РОКИТНІВСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 2356 кв. км. Населення — 47 601 чоловік, у т. ч. сільського 40 тис. (84,03 проц.). Середня густота населення — 20 чол. на кв. км. Двом селищним та 14 сільським Радам підпорядковано 40 населених пунктів. В районі 69 партійних, 107 комсомольських, 103 профспілкові організації. Основний напрям економіки — сільськогосподарський. Всього сільськогосподарських угідь 38 033 га, з них 12 329 га орної землі. Осушено 14 904 га. В районі 5 радгоспів і 9 колгоспів. Промисловість представлена 14 підприємствами, 3 будівельними організаціями, об'єднанням «Сільгосптехніки». В районі є 45 медичних закладів. У 41 загальноосвітній школі (у т. ч. 10 середніх, 20 восьмирічних, 11 початкових) навчається 10 937 учнів, працює 618 учителів. Є музична школа, медучилище та профтехучилище. Мережу культосвітніх закладів складають 11 будинків культури, 26 клубів, 40 бібліотек, 32 кіноустановки. У селах встановлено 3 пам'ятники В. І. Леніну та 12 пам'ятників і обелісків Слави воїнам-визволителям і односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

РОКИТНЕ

Рокитне (до 1922 року — Охотникове) — селище міського типу, центр району. Розташоване в північно-східній частині області, за 133 км від обласного центру. Залізнична станція — Рокитне-Волинське. Через селище протікає річка Рокитянка. Населення — 5,2 тис. чоловік.

Виникнення селища припадає на час промислового пожвавлення 80-х років XIX ст. Перша назва його походить від прізвища власника землі, в якого 1888 року бельгійські капіталісти купили невелику ділянку сипучих пісків, придатних для скловаріння, і відкрили тут примітивну гуту. Вже в 1896 році розпочато будівництво склозаводу. В жовтні наступного року укладено договір про поставку

посуду головному управлінню державної винної монополії. Одночасно домовилися з землевласником про розширення території для будівництва заводу та використання лісу для потреб цього підприємства. 1898 року завод став до ладу, працювало на ньому 270 робітників[1]. Володіла ним бельгійська компанія. Поблизу підприємства звели одноповерхові бараки, де жили робітники з сім'ями, та будинки для інженерно-технічних працівників. На час пуску заводу в Охотниковому налічувалося 1453 мешканці. Тут були заводська лікарня, в якій працював один лікар, поштово-телеграфна контора та школа, де навчалося 48 дітей. Поштовхом до швидкого розвитку селища стало прокладення залізниці Київ—Ковель. Лінія пройшла через селище, і тут спорудили залізничну станцію Рокитне. Охотникове входило до Кисорицької волості Овруцького повіту Волинської губернії.

В бараках не було елементарних комунальних вигод. Робітники жили скупчено, в антисанітарних умовах. Заробітки були низькими, та й з них адміністрація вираховувала численні штрафи. Навіть зароблені гроші не легко було отримати — замість них давали квитанції на одержання товарів у заводській крамниці. Товари ці, здебільшого, не відзначалися високою якістю. Прибутки компанії зростали й тому, що робітників примушували працювати понад встановлений час.

Напередодні першої російської революції на робітників Охотникового поширювався вплив більшовиків. Вчитель приватної школи Г. К. Котковський, що був зв'язаний з Сарненською соціал-демократичною групою, проводив агітаційну роботу. Він розповсюджував заборонену літературу, організовував мітинги, закликаючи робітників і селян до революційних виступів, до повалення самодержавства і встановлення республіканського правління[2].

Більшовицькі ідеї знаходили в Охотниковому багатьох прихильників. Передові робітники залучали до революційного руху широке коло трудящих. Протестуючи проти примусової роботи в святкові й недільні дні, робітники заводу 29 травня 1905 року оголосили страйк. Налякана організованістю і розмахом страйку адміністрація заводу 30 травня задовольнила вимоги робітників[3]. Під час Жовтневого всеросійського політичного страйку вони збирали кошти до фонду допомоги страйкуючим. Саме тоді в Охотниковому створено соціал-демократичну групу[4].

Робітники склозаводу в грудні 1905 року знову застрайкували, вимагаючи виплати заробітної плати не квитанціями, а грішми, а також поліпшення умов праці. Вони солідаризувалися із страйкарями Сарненського залізничного вузла, представник яких прибув на станцію Рокитне. Він просив місцевих робітників вивести з ладу телеграф, залізничний міст і колії. Однак здійснити це не вдалося, бо провокатор попередив поліцію. 18 грудня, коли Г. К. Котковський проводив збори селян, роз'яснюючи їм більшовицькі лозунги щодо аграрного питання, поліція заарештувала його і ще двох робітників. 20 грудня робітники розігнали охорону і звільнили з-під арешту своїх товаришів. Тоді управитель викликав на допомогу поліцію з Овруча. Страйк придушили, а Г. К. Котковського засудили на два роки тюремного ув'язнення[5].

Однак репресії не залякали трудящих. Коли власники посилювали утиски, робітники знову відмовлялися від роботи. Великий страйк відбувся на склозаводі в листопаді 1907 року. В квітні 1911 року, виступивши проти стягнення адміністрацією штрафів за продукцію, що виготовлялася з низькоякісної сировини, робітники добилися задоволення своїх вимог.

На початку першої світової війни чимало робітників з Охотникового забрали до армії. На заводі чоловіків замінювали жінки й підлітки. Через станцію Рокитне щоденно на фронт проходили військові ешелони. Збільшилися економічні труднощі,

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 575, оп. 1, спр. 73, арк. 3—4.
[2] Там же, ф. 318, оп. 1, спр. 809, арк. 2.
[3] Революция 1905—1907 гг. на Украине, т. 2, ч. 1, стор. 302—303.
[4] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 318, оп. 1, спр. 809, арк. 2, 5.
[5] Там же, арк. 2—6.

зросли ціни на продукти харчування. 1915 року припинив роботу склозавод[1], що призвело робітничі родини до крайніх злиднів. З фронту поверталися поранені, а з прифронтових районів прибували біженці. В 1917 році в Охотниковому під впливом революційно настроєних солдатів відбувалися антивоєнні мітинги, на яких лунали заклики покінчити з війною, встановити владу робітників і селян.

В січні 1918 року в селищі встановлено Радянську владу. Та невдовзі його окупували австро-німецькі загарбники. Разом з ними повернулися і колишні власники. Спираючись на багнети окупантів, націоналісти жорстоко розправлялися з усіма, хто виступав проти гнобителів. Після краху австро-німецької окупації селище захопили петлюрівці, які знущалися з населення і грабували не гірше окупантів.

День визволення наближався. Частини 21-го Волинського українського радянського полку та 2-а бригада під командуванням Чекотовського з 17-ї дивізії, що наступала в середині лютого 1919 року в напрямі Коростеня, визволили Охотникове та Олевськ[2]. У вересні 1919 року селище окупували польські інтервенти, а в липні наступного року війська 12-ї армії вигнали їх[3]. Цю операцію здійснили блискавично. Командир 173-ї бригади Червоної Армії угорський інтернаціоналіст Лайош Гавро в своєму щоденнику писав: «На світанку, після рекогносцировки, вдарили в стик польської і петлюрівської дивізій. О п'ятій ранку ми вже були на другому боці Уборті. Успіх повний. Трофеїв захопили багато — 16 гармат, 36 кулеметів. І всі новенькі, англійської марки. Поляки відступили до Рокитного. Наказав виділити з усіх бригад кіннотників. Вийшло близько 700 чоловік. Дав завдання зайняти Рокитне. Ох, і хвацькі ж хлопці! Не тільки Рокитне зайняли, а посунули далі на Сарни». В селищі була відновлена Радянська влада. Однак уже у вересні його знову захопили польські війська. За Ризьким мирним договором Охотникове відійшло до Польщі.

За переписом 1921 року, в селищі налічувалося 40 будинків, де проживало 245 чоловік[4]. 1922 року селище перейменоване на Рокитне, а залізнична станція стала називатися Рокитне-Волинське. Була створена Рокитнівська гміна, яка входила до Сарненського повіту Поліського воєводства.

Незважаючи на те, що існував генеральний план забудови, селище було непоказним і убогим. У центрі — дерев'яна церква, присадкуватий трактир, кілька дрібних крамничок на базарній площі, аптека, а навкруги розкидані низькі одноповерхові будиночки. Лише одна брукована вулиця. Вночі селище тонуло в пітьмі. Тільки деякі заможні родини користувалися електрикою від електростанції, збудованої на початку 30-х років на склозаводі. Житла робітників і селян освітлювалися гасовими лампами або навіть лучиною.

В Рокитному діяло 12 підприємств. Найбільшими були склозавод (ним тоді володіла фірма «Вітрум») і тартак, на якому в 1927 році працювало 35 чоловік. Кількість робітників склозаводу змінювалася залежно від економічних підйомів та спадів. На інших підприємствах (цегельні, млини, смолокурні, олійниці тощо) працювало по 1—3 чоловіка.

За часів польської окупації місцеві корисні копалини — рожеві, рожево-сірі граніти, торф — не розроблялися, а ліси по-хижацькому вирубувалися.

Навіть на найбільшому підприємстві — склозаводі — основною була ручна праця. Обидві скловарні печі (для маси, що йде на виготовлення віконного скла й пляшок) завантажувалися вручну. Всього на рік завод виробляв 300 тис. кг пляшок і віконного скла[5]. Власники заводу не дбали про належні умови праці. На заводі не було вентиляції, техніки безпеки. Робочий день тривав 14—16 годин.

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 575, оп. 1, спр. 73, арк. 106—118.
[2] Л. С. Степанов. Безсмертя батьків, стор. 132.
[3] Венгерские интернационалисты в Октябрьской революции и гражданской войне в СССР. М., 1968, стор. 363.
[4] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. 9, стор. 64.
[5] M. Orłowicz. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu, стор. 187.

Становище робітників на інших підприємствах було таким же. Соціальний гніт доповнювався національним. За розпорядженням волинського воєводи 1921 року, українська і білоруська мови заборонялися в навчальних закладах та установах. У Рокитнівській школі навчання проводилося виключно польською мовою[1].

З самого початку окупації відбувалися виступи робітничого класу Західної України проти національного гніту та капіталістичної експлуатації. Першотравневі мітинги і демонстрації 1923 року проходили під комуністичними лозунгами. Під впливом цих виступів робітники Рокитнівського склозаводу 1 червня висунули перед адміністрацією вимоги про підвищення заробітної плати на 18 проц. Хоч адміністрація й викликала поліцію, робітники не здавалися. Тільки з 8 червня почали приступати до роботи, після часткового задоволення їх вимог. Проте дирекція шукала приводу для невиплати підвищеної заробітної плати, і з 1 липня завод став на ремонт. Понад 200 робітників залишилось без роботи[2]. Великий страйк на цьому ж заводі почався 7 листопада 1923 року. Страйкарі вимагали дальшого підвищення заробітної плати. Страйк закінчився перемогою робітників. У березні 1924 року робітники тартака також добилися підвищення заробітної плати.

Керував виступами робітників Рокитнівський осередок КПЗБ, створений у селищі в 1923 році. Спочатку він входив у Дубровицьку партійну організацію[3]. Партійний осередок швидко зростав за рахунок передових робітників. 1927 року він уже входив до складу Сарненського райкому КПЗБ як підрайком, а наприкінці року був реорганізований у Рокитнівський райком КПЗБ.

Відразу після окупації Західної України і Західної Білорусії розпочався широкий рух селян, який набрав форми збройної партизанської боротьби. Селяни палили поміщицькі маєтки, громили поліцейські постерунки та адміністративні установи. У 1923—1924 рр. партизанські загони діяли в лісах навколо Рокитного. Винятковою боєздатністю серед них відзначався загін К. П. Орловського (за радянських часів голова колгоспу «Світанок» Білоруської РСР, Герой Радянського Союзу, Герой Соціалістичної Праці)[4].

У жовтні 1924 року до Рокитнівської гміни прибув загін білоруських партизанів з Пінського повіту під командуванням комуніста С. О. Ваупшасова (нині Герой Радянського Союзу). Об'єднуючи свої сили, загони Орловського і Ваупшасова вели бойові операції проти військових частин і поліцейських загонів у Рокитнівській, Клесівській, Дубровицькій, Висоцькій та інших гмінах Сарненського повіту.

Проте цей рух не мав єдиного керівництва, був відірваний від робітничого руху. Внаслідок жорстоких пацифікацій, партизанський рух у 1925 році пішов на спад. Партизани почали діяти невеликими групами[5].

Однак революційна боротьба українських трудящих проти окупаційного режиму розвивалася. Вона злилася з революційним потоком інтернаціональної боротьби польських трудящих проти польського фашизму та імперіалізму, на захист Радянського Союзу, за возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Рокитнівський райком КПЗБ велику увагу приділяв ідеологічній роботі, особливо вихованню інтернаціоналізму. З квітня 1927 по серпень 1928 року комуністи Рокитного організували сім революційних виступів (маївки, мітинги, демонстрації), на яких трудящі виступали проти фашистської влади Пілсудського. На відзначення Міжнародного дня боротьби проти війни в ніч на 12 серпня 1928 року в Рокитному було вивішено транспаранти, на яких полум'яніли слова: «Геть диктатуру Пілсудського!», «Хай живе СРСР!», «Хай живе Радянська Польща!». Тоді ж було розкидано листівки з такими ж закликами та розповсюджено брошури на польській

[1] Ровенський облдержархів, ф. 15, оп. 1, спр. 36, арк. 5.
[2] Там же, ф. 33, оп. 2, спр. 1, арк. 21—22.
[3] Брестський облдержархів, ф. 1, оп. 10, спр. 686, арк. 19.
[4] І. П. Заболотний. Нескорена Волинь, стор. 74—75.
[5] З історії західноукраїнських земель, вип. 2, стор. 224.

мові, видані КПП, КПЗУ та КПЗБ. Рокитнівський райком КПЗБ налагодив випуск брошур, газет і листівок, серед них — «Жовтневий маніфест Радянської влади».

Трудящі Рокитного, керовані комуністами, уважно стежили за революційними подіями і громадським життям у Західній Україні. Значну політичну роботу вели комуністи, готуючись до відзначення революційних свят, зокрема 12-ї річниці Великого Жовтня.

Під час світової економічної кризи робітникам доводилося боротися за збереження тих завоювань, які здобули вони в попередні роки. В листопаді 1929 року застрайкували робітники тартака. Через скорочення виробництва майже половина робітників склозаводу опинилася за ворітьми без будь-яких засобів до існування. Уже на початку 30-х років робітничий рух почав набирати політичного характеру, ставав більш згуртованим. У квітні 1930 і в листопаді 1931 року робітники склозаводу страйкували з приводу незаконного звільнення з роботи своїх товаришів. На боротьбу проти капіталу і фашистської диктатури ставали все ширші маси трудящих. Великий страйк робітників тартака відбувся в 1934 році. Робітники склозаводу виступили на підтримку рішень антифашистського конгресу прогресивних діячів культури, який відбувся у Львові в травні 1936 року. Масові страйки проходили в Рокитному і в наступному році. Лише за офіційними даними, того року в Рокитному налічувалося понад 240 безробітних[1].

В згуртуванні мас трудящих на боротьбу проти зростаючої фашизації, підготовки війни, капіталістичного гніту істотною підпорою комуністів Рокитного була комсомольська організація, створена в липні 1936 року[2]. Наступного року в ній уже налічувалося 40 чоловік. Комсомольці мали свою бібліотеку з фондом понад 200 книг. Серед населення великий попит здобула література, яка змальовувала успіхи соціалістичного будівництва в Радянському Союзі, життя і революційну діяльність визначних більшовиків. Члени комсомольської організації розповсюджували політичну літературу, вели виховну роботу на підприємствах і в установах селища. Мали вони вплив і на селян навколишніх сіл.

Політика польського фашистського уряду, що була антинародною і антирадянською, у вересні 1939 року привела країну до краху. Після визволення Червоною Армією Західної України і Західної Білорусії та возз'єднання їх з Радянським Союзом було проведено розмежування районів і областей між УРСР і БРСР. 1940 року створено Рокитнівський район Ровенської області. Тут почали працювати райком КП(б)У, райвиконком, селищна Рада депутатів трудящих.

Одними з перших заходів Радянської влади в Рокитному були націоналізація підприємств і запровадження 8-годинного робочого дня, ліквідація безробіття і матеріальне забезпечення трудящих. На площі понад 77 тис. га поміщицьких і казенних земель та лісів 1939 року створено Рокитнівський лісгосп. На його базі пізніше почали розвиватися хімлісгосп, що виробляв смолу і скипидар, а також лісозаготівельні організації. Відразу ж почалася реконструкція склозаводу, було встановлено напівавтомати, які значно полегшували працю робітників. Завдяки цьому продуктивність праці зросла майже вдвоє. В 1940 році при склозаводі відкрито торфорозробку. Використання торфу дало можливість зекономити близько 80 проц. лісу. Річний план 1940 року завод завершив успішно — він посів друге місце в соціалістичному змаганні склоробних підприємств України[3].

Тоді ж у Рокитному відкрито лікарню на 25 ліжок. Для дітей робітників склозаводу відкрили дитячий садок.

Значні зміни сталися на ниві народної освіти. В селищі почала працювати українська середня школа. При ній створено бібліотеку, де були книги російською, українською, білоруською, польською мовами. Під керівництвом культармійців

---

[1] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 1, спр. 3945, арк. 3.
[2] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 976, арк. 63.
[3] Газ. «Червоний прапор», 10 січня 1941 р.

навчалися дорослі, бо понад 70 проц. мешканців Рокитного були неписьменними. На підприємствах, в установах і школі створювалися хорові, танцювальні, драматичні, музичні та інші гуртки. Відкрилися масові бібліотеки, кінотеатр, в хатах заговорило радіо.

Мешканці Рокитного на кожному кроці відчували радість вільної праці, ті блага, що їх несе трудовому люду соціалізм. Та скоро радість затьмарилася підступним нападом німецьких фашистів на СРСР. 15 липня 1941 року загарбники вдерлися в селище[1].

Запровадження «нового порядку» фашисти почали з масового винищення радянських людей. На ринковій площі селища вони розстріляли 411 чоловік, серед них радянських активістів Петрова, Бобильова, Свинарського, Арасимовича та інших. У Рокитному німецько-фашистські окупанти влаштували концентраційний табір, кінотеатр перетворили на стайню, в шкільному приміщенні розташувалася жандармерія.

Радянські патріоти зі зброєю в руках громили лютого ворога — німецько-фашистських загарбників. Багато мешканців Рокитного пішло в партизанські загони з'єднань А. П. Бринського, С. А. Ковпака, О. М. Сабурова, О. Ф. Федорова, В. А. Бегми. Навесні 1943 року за рішенням Ровенського підпільного обкому партії в Рокитнівському районі створено партизанський загін ім. Дзержинського. Очолив його лісоруб І. І. Галицький. Комісаром загону став учитель Г. С. Коваленко, начальником штабу — його колишній учень І. Г. Шинкар. Базувався загін у селі Купелі. Крім українців, у загоні було багато росіян, поляків, євреїв. Спочатку в ньому налічувалося 40 партизанів, а вже восени кількість їх досягла 200. Активними бійцями були жителі Рокитного Д. Г. Торгонський, Ф. Д. Скалига, Б. Б. Шварцблат, Ц. М. Кек та інші. В травні 1943 року створено Рокитнівський підпільний райком КП(б)У (секретар Г. С. Коваленко), а в серпні — підпільний райком комсомолу, який очолили Б. Перельмут (під псевдонімом Яніна Журко) та А. Г. Гречко[2].

Підпільні райком партії та райком комсомолу об'єднали всіх патріотів на боротьбу з німецькими окупантами та їх прислужниками — українськими буржуазними націоналістами. Надійним помічником в цій справі була газета «Більшовицька правда», яку випускав Рокитнівський райком КП(б)У з 21 листопада 1943 року.

За завданням Рокитнівського підпільного райкому КП(б)У на хуторах Діброві та Бересті створено підпільну комсомольську організацію. Секретарем її була 22-річна Р. Я. Жулковська. Членами — К. Я., Ф. Я. та С. К. Жулковські, Я. В. Огена, Ц. С. Тушинська. Вони тримали тісний зв'язок з партизанськими загонами ім. Дзержинського та ім. Котовського, а також із з'єднанням польських партизанів, яким командував Роберт Сатановський. 1943 року українські буржуазні націоналісти напали на слід організації і по-звірячому замучили всіх її учасників[3].

Комсомольці Рокитнівського району постачали партизанам медикаменти, продукти харчування, вели пропагандистську роботу серед населення. На бойовому рахунку комсомольців — два знищені ворожі поїзди, вісім мостів, 20 км пошкодженого телефонного кабеля, два виведені з ладу маслозаводи і продовольчий склад[4].

Радянські партизани були справжніми господарями краю. Вони ні на мить не давали спокою фашистам — влаштовували диверсії на залізницях, підривали військові склади, розбивали поліцейські гарнізони. 4 грудня 1943 року партизани з'єднання генерал-майора В. А. Бегми розпочали наступ на селище Рокитне. В цьому бою брали також участь з'єднання В. М. Таратути, Л. В. Іванова та загін ім. Дзержинського. Кілька партизанських загонів блокували сусідню станцію Томашгород, а потім повели наступ на Рокитне. Наступ партизанів викликав серед гітлерівців паніку. Наступного дня вони викликали з фронту, який проходив поблизу, близько

[1] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, стор. 420.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 44, арк. 11; спр. 48, арк. 30, 56.
[3] Там же, спр. 48, арк. 33, 34.
[4] Шляхами комсомольської слави, стор. 314.

тисячі солдатів і офіцерів та один бронепоїзд. Крім з'єднань ровенських партизанів, у районі Рокитного діяли партизанські загони із з'єднань Героїв Радянського Союзу В. М. Яремчука, О. М. Сабурова та друге з'єднання молдавських партизанських загонів під командуванням Я. П. Шкрябача.

В ніч на 3 січня 1944 року партизанський загін ім. Дзержинського напав на німецько-фашистський гарнізон Рокитного. Після шестигодинного бою вся північна частина селища була очищена від фашистів. В бою знищено багато гітлерівців, зірвано близько двох км колії, виведено з ладу залізничні стрілки. Станція і дорога не працювали три доби. Партизани тримали під контролем залізницю Рокитне — Сарни. Під їхнім натиском та ударами Червоної Армії 4 січня 1944 року гітлерівці відступили, і Рокитне зайняли партизани загону ім. Дзержинського. 6 січня до Рокитного ввійшли війська 143-ї стрілецької дивізії (командир генерал-майор М. М. Заїкін) 13-ї армії 1-го Українського фронту.

Німецько-фашистські загарбники та їх спільники — українські буржуазні націоналісти — завдали Рокитному великих збитків. Вони закатували 1365 радянських громадян. На каторжні роботи до Німеччини вивезли 333 чоловіка[1]. Внаслідок окупації зруйновано приміщення вокзалу, 15-гектарний парк, водонапірну башту, басейн, багато магазинів, 47 індивідуальних будинків.

Вже 7 січня 1944 року відбулися збори комуністів і комсомольців району, які визначили основне завдання всіх організацій і органів влади: найближчим часом відновити обслуговування трудящих, організувати інформацію всього населення про становище на фронтах, закликати і підняти трудящих на дійову допомогу фронту, на відбудову зруйнованого окупантами народного господарства і, в першу чергу, ввести в дію залізничну станцію, електростанцію, склозавод, полагодити житла.

Незважаючи на труднощі воєнного часу, мешканці Рокитного зібрали до фонду допомоги фронту багато хліба, картоплі, м'яса та інших продуктів. Колишні партизани включились у мирну працю — пішли на відбудову склозаводу і залізниці, в партійні та радянські органи. Через 10 днів після визволення була підготовлена до пуску одна з дільниць склозаводу. Його директор (командир партизанського загону ім. Дзержинського І. І. Галицький) доповідав райкому партії, що завод дав перші сотні квадратних метрів віконного скла. Скрізь закипіла робота, і протягом двох тижнів життя селища майже ввійшло в нормальне русло. На липень 1944 року в Рокитному і районі вже стали до ладу склозавод, торфопідприємство, лісгосп, ліспромгосп, хімлісгосп, цегельні заводи, маслозавод, три млини, 2 пекарні, промкомбінат[2]. Було відкрито лікарню на 35 ліжок. З усіх кінців Радянського Союзу у визволені райони надходило все необхідне для відбудови. До Рокитного прибули електроустаткування, трактори та інші сільськогосподарські машини. У квітні 1946 року колективи підприємств селища, відповідаючи на заклик робітників Дніпровської гідроелектростанції ім. В. І. Леніна, стали на стахановську вахту. Вони зобов'язалися до Дня Перемоги виконати план другого кварталу[3] і з честю це здійснили.

З року в рік зростав обсяг промислового виробництва. П'ятирічний план 1951—1955 рр. трудящими Рокитного було виконано за 4 роки і 8 місяців. Значних успіхів добилися робітники склозаводу. В 1950 році на підприємстві вперше запроваджено дві машини для механічного виробництва пляшок. А на кінець п'ятирічки їх вже діяло п'ять. Значно було механізовано і допоміжні роботи.

Колектив склозаводу завжди підтримував цінні починання трудящих країни. Він

Комбінат побутових послуг у смт Рокитному. 1970 р.

[1] Ровенський облдержархів, ф. 328, оп. 1, спр. 94, арк. 103.
[2] Ровенський облпартархів, ф. 67, оп. 1, спр. 8, арк. 27.
[3] Газ. «Червоний прапор», 13 квітня 1946 р.

же першим у районі почав змагання за комуністичне ставлення до праці. 1959 року звання колективу комуністичної праці завоювала зміна ім. XXII з'їзду КПРС. Тепер на заводі його носять шість дільниць і чотири бригади, 316 працівників удостоєні звання ударника комуністичної праці.

Обговорення питання про участь комсомольців в освоєнні поліської цілини на засіданні Рокитнівського райкому ЛКСМУ. 1958 р.

Заходи, проведені на заводі щодо механізації трудомістких процесів, впровадження нової техніки і передової технології, розширення енергетичної бази дали можливість збільшити виробничу потужність підприємства, зробити його більш рентабельним, перспективним. На кінець восьмої п'ятирічки потужність заводу становила 50 млн. пляшок на рік.

Істотні зміни відбулися й на інших підприємствах. 1959 року хімлісгосп об'єднано з ліспромгоспом. Коли на Україні було проведено реорганізацію лісового господарства, на базі Рокитнівського ліспромгоспу створено два лісгоспзаги — Рокитнівський та Остківський.

На кінець восьмої п'ятирічки Рокитнівський лісгоспзаг перетворився на велике сучасне підприємство, де працює 1079 чоловік. За ним закріплено 84,3 тис. га лісу, він має 27 тракторів різних марок, 40 автомашин, 12 автонавантажувачів, 3 мотовози і багато інших машин та механізмів. Лісгоспзаг має свою вузькоколійку довжиною 69 км. Як і всюди, тут широко розгорнуто соціалістичне змагання, завжди в творчому пошуку раціоналізатори.

Районне об'єднання «Сільгосптехніки» повністю забезпечує капітальний ремонт тракторів та інших сільськогосподарських машин усіх господарств району. Воно має механізований загін, в розпорядженні якого 44 різні трактори, бригаду, що механізує окремі трудомісткі процеси на тваринницьких фермах колгоспів. До 1966 року в селищі працював філіал Сарненської меблевої фабрики, а потім його перетворили на самостійне підприємство — Рокитнівський деревообробний комбінат. У Рокитному розміщено автоколону і три будівельні організації: пересувну механізовану колону, «Міжколгоспбуд» та рембуддільницю.

Крім цих підприємств, у Рокитному є районний харчокомбінат. За час свого існування (з 1952 року) він перетворився на потужне сучасне механізоване підприємство, яке випускає великий асортимент продовольчих товарів.

Під час восьмої п'ятирічки стала до ладу лукомеліоративна станція. Завдяки осушенню нею 15 тис. га заболочених земель господарства району стали збирати вдвоє більше зерна, в півтора раза — льону та овочів. Розроблено перспективний план меліоративних робіт у Рокитнівському районі на 1971—1985 рр., за яким ЛМС має осушити 34,2 тис. га земель та поліпшити близько 12 тис. гектарів.

За успішне виконання завдань восьмого п'ятирічного плану 21 мешканця Рокитного відзначено урядовими нагородами. Серед них старший електротехнік районного вузла зв'язку В. І. Суханов, нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

Початок дев'ятої п'ятирічки для Рокитного ознаменувався пуском каменедробарного заводу. Його виробнича потужність — 400 тис. кубометрів щебеню, 150 тис. куб. метрів бутового каменю. Підприємство оснащено сучасною технікою, виробничі процеси повністю механізовано. Одночасно з виробничими приміщеннями побудовано чотири будинки для робітників цього заводу.

Заняття в Рокитнівському медучилищі. 1969 р.

На Рокитнівському каменедробарному заводі. 1970 р.

Ритмічно працює колектив залізничної станції Рокитне-Волинське. З різних кінців країни сюди йдуть ешелони з товарами народного споживання, сировиною для підприємств, паливом, мінеральними добривами, різноманітним устаткуванням та сільськогосподарськими машинами. А з станції відправляється ділова деревина, дрова, щебінь, бутовий камінь, пляшки, вулики, сільськогосподарська продукція.

Працівники промислових підприємств Рокитного успішно виконали соціалістичні зобов'язання, взяті на честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна. Восьмий п'ятирічний план вони завершили 1 жовтня 1970 року. Медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна» нагороджено 324 чоловіка.

Постійно збільшується обсяг будівельних робіт. Тільки за восьму п'ятирічку в Рокитному споруджено двоповерхове приміщення середньої школи на 520 учнів, адміністративний будинок, районну лікарню, готель на 64 місця, два комбінати побутового обслуговування, два гуртожитки, універмаг, два магазини, 102 багатоквартирні житлові будинки. Індивідуальні забудовники звели 155 добротних будинків. Пущено першу чергу водогону, газифіковано понад 500 квартир, заасфальтовано вулиці Леніна, Шевченка, Радянську, Пролетарську, Кірова, Шкільну, Куйбишева, прокладено понад 17 тис. кв. метрів плиткових тротуарів та 6,5 км бруківки.

За роки Радянської влади селище докорінно змінилося. На його вулицях виросли багатоповерхові будинки, які потопають у зелені. Вулиці заасфальтовані, обсаджені декоративними деревами, обладнані електричними ліхтарями. У Рокитному розбито кілька скверів, багато клумб, квітники прикрашають подвір'я підприємств і організацій. Тепер на вулиці не зустрінеш людини в личаках і свиті (вони давно стали музейними експонатами). Але сталися зміни не тільки зовнішні. Сучасні поліщуки освічені, здебільшого мають високу виробничу кваліфікацію, вони — повноправні господарі Батьківщини й власної долі.

На дев'яту п'ятирічку заплановано спорудити в Рокитному асфальтовий завод, п'ять багатоквартирних будинків, дитячий комбінат на 140 місць.

Мережа закладів охорони здоров'я в Рокитному складається з лікарні на 300 ліжок, пологового будинку, дитячої та жіночої консультацій, клінічної та бактеріологічної лабораторій, пункту швидкої допомоги, тубдиспансера, стоматологічної поліклініки та санепідстанції. Їх обслуговує великий загін медиків — 48 лікарів та 271 чоловік середнього медичного персоналу.

Значних успіхів досягнуто у культурному будівництві. В середній школі тепер навчається понад тисячу учнів і працює 66 вчителів. За післявоєнний час

середню освіту здобуло 774 чоловіка. Працює вечірня школа робітничої молоді, в якій навчається 169 чоловік, заочна середня школа з контингентом 813 учнів. Є профтехучилище. З 1961 року в Рокитному діє медичне училище, в якому навчається 280 чоловік, працюють 24 викладачі.

За післявоєнні роки в селищі відкрито будинок культури із залом на 450 місць, широкоекранний кінотеатр на 350 місць, 7 бібліотек з книжковим фондом 100,7 тис. примірників.

У 32 первинних партійних організаціях підприємств і установ налічується 572 комуністи. В райцентрі є 27 комсомольських організацій, що об'єднують 1510 членів ВЛКСМ. Велику роботу проводять члени товариства «Знання». Трудящі селища підвищують свій ідейно-політичний рівень у численних політшколах і політгуртках. У Рокитному працюють районна школа партійно-господарського активу, три теоретичні семінари тощо. В цих ланках політосвіти навчається близько 600 чоловік.

Повнокровним заможним життям живуть трудящі. Не забувають вони тих, хто за їх щасливий сьогоднішній день віддав своє життя. До 20-річчя перемоги над гітлерівською Німеччиною в Рокитному в урочистій обстановці було відкрито обеліск загиблим воїнам та партизанам.

На уроці в Рокитнівській музичній школі. 1970 р.

Натхнені історичними рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудящі Рокитного докладають всіх зусиль, щоб добитися ще більших успіхів у розвитку народного господарства і культури та зробити свій внесок у справу побудови комунізму в нашій країні.

Г. С. КОВАЛЕНКО

СНОВИДОВИЧІ

Сновидовичі — село, центр сільської Ради. Розташовані на річці Ствизі (басейн Прип'яті), за 14 км від районного центру, за 4 км від залізничної станції Остки. Дворів — 278, населення — 1226 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Будки-Сновидовицькі та Остки.

Село вперше згадується в опису Овруцького замку 1545 року як власність магнатів Немиричів[1]. Про життя мешканців Сновидовичів можна судити на підставі загального становища селянства Волині в другій половині XVI — першій половині XVII ст. Саме в цей час тут інтенсивно розгорнулося фільваркове господарство, яке спричинялося до часткового обезземелення селян, запровадження високої відробіткової ренти, збільшення ренти продуктової і грошової. У 80-х роках XVI ст. в Овруцькому повіті, до якого входили Сновидовичі, панщина становила три-чотири дні на тиждень[2].

Магнати Немиричі були соцініанами. Соцініани — представники раціоналістичного напряму серед протестантів-антитринітаріїв, послідовники релігійного вчення Фауста Соціна. Найбільшого поширення це вчення набуло в другій половині XVI — на початку XVII ст. На Україні соцініанство відбивало протест верхівки місцевих феодалів проти засилля тут польської шляхти. Загони надвірних козаків Немиричів нападали на маєтки шляхтичів-католиків, на кармелітський монастир

[1] Архив Юго-Западной России, ч. 4, т. 1, стор. 48.
[2] І. Д. Бойко. Селянство України в другій половині XVI — першій половині XVII ст., стор. 143, 327.

у Олевську. Ця боротьба точилася десятиліттями, від неї терпіло насамперед населення, бо його грабували й шляхетські загони, і надвірні козаки. В березні 1683 року поблизу Сновидовичів сталася велика сутичка. 300 надвірних козаків Немиричів розбили тут загін одного з польських магнатів. Переслідуючи противника, вони стріляли в Олевському костьолі в тих, хто шукав там порятунку[1].

На початку XVIII ст. на Волині та Західному Поділлі виник гайдамацький рух проти феодально-кріпосницького ладу і національно-релігійного гніту польської шляхти, який протягом 30, 50, 60-х років на Правобережній Україні не раз переростав у великі народні повстання. В середині XVIII ст. в Овруцькому повіті діяли гайдамацькі загони. 1750 року поблизу Сновидовичів перебував загін Івана Подоляки[2].

Після возз'єднання Волині з Росією селяни не зазнавали вже релігійних утисків, але ненависна панщина лишилась. Мешканці Сновидовичів стали державними селянами. Вони перебували на «господарському становищі», тобто держава передавала їх поміщикам-посесорам в орендну експлуатацію. При цьому посесор одержував не тільки «дарову працю», а й поліцейсько-вотчинне право над селянами. Їхні повинності складалися з панщини, чиншу та натуральних данин. Згідно з інвентарем 1802 року, селяни Сновидовичів, відбуваючи регулярну панщину (2—3 дні на тиждень), шарварки, заорки, обробки, закоски і обкоски, повинні були ще вартувати в економії, 2—3 рази полоти пшеницю, просо і городи, полоти, вибирати, мочити, м'яти й очищати коноплі та льон, мазати і чистити в економії будівлі, копати грядки, садити, полоти, поливати й збирати капусту, картоплю, буряки, розкидати гній.

Натуральна данина полягала в поборах з селян на користь посесора певної кількості хліба, худоби, птиці, яєць, меду та інших продуктів чи виробів селянського господарства. Грошові збори з селян були також надзвичайно різноманітні: чинш з двору або земельного наділу, спеціальний збір з великої та дрібної худоби, плата за звільнення від косіння сіна, за право ловити рибу, за користування тим чи іншим угіддям тощо. Формально повинності селян реєструвалися в люстраціях чи інвентарях, які стверджувалися губернськими казенними палатами, а також підкріплювалися орендними контрактами. Але насправді орендарі збільшували число днів панщини, запроваджували урочну систему, розширяли за рахунок селянських наділів панську орну землю[3].

За люстрацією 1858 року, до Сновидовицького маєтку входили села Будки, Довговоля, Дерть, Залав'я, Камениця. Усієї землі в маєтку було близько 38 тис. десятин, в т. ч. орної — 2722 десятини, решта — сіножаті, пасовиська. Тяглових дворів налічувалося 134, напівтяглових — 13, городників — 3, бобилів — 9. Чоловіків у маєтку було 629, жінок — 638. Крім них, тут проживало 57 однодворців, 54 вільні селяни.

Мешканці Сновидовичів, як і всі державні селяни, що перебували на «господарському становищі», з 1839 до 1859 року поступово були переведені на оброк. Про важке матеріальне становище сновидовицьких селян свідчить той факт, що 1860 року вони мали 3852 крб. недоїмки. Земля була розподілена дуже нерівномірно: 97 дворів мали по одній ділянці, 57 — по 0,5 ділянки і два двори — лише городи.

Землі були малопридатні для хліборобства, тому в Сновидовичах переважало тваринництво. 1860 року в селян налічувалося 460 голів робочої худоби, 352 голови іншої великої та 668 голів дрібної худоби. Селяни йшли на лісозаготівлі, а також підробляли, перевозячи лісоматеріали.

У Сновидовицькому маєтку працював завод переробки болотної руди — невелике підприємство, було чотири млини. Ці підприємства і шинки орендували купці.

---

[1] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 2, стор. 25—27.
[2] Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст., стор. 14.
[3] І. О. Гуржій. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст., стор. 100—101.

Після ліквідації кріпосного права основні принципи реформи 1861 року були поширені також на державних селян. Указом від 16 серпня 1863 року їх переведено в розряд селян-власників і обкладено викупними платежами строком на 49 років. Мешканці Сновидовичів з 1875 року перейшли на викуп землі, що була в їх користуванні. Всього викупу підлягало 6706 десятин[1]. Їх поділили на 95 ділянок[2]. В середньому земельний наділ на ревізьку душу становив 5,5 десятини. Щорічно селяни мали вносити 566 крб. викупних платежів. У викупному акті було вказано, що селяни можуть безплатно користуватися лісом, який ріс на їхніх наділах, причому обумовлювалося, що ліс з урочищ Нового Двора, Черчихи, Діброви, Берестя, Жеребчі, Броду, Камениці (450 га) селяни повинні зрізати, вивезти і продати на користь держави до 1876 року. При поділі земель служителі місцевої церкви захопили кілька десятин присадибної землі. З приводу цього сновидовицький селянський сход в листопаді 1874 року висловив протест.

Сновидовичі пореформеного періоду — глухе, забите село, віддалене від губернського міста Житомира на 200 верст, від повітового центру і пошти (Овруч) — на 110 верст. Найближча залізнична станція Сарни була за 85 верст. Наприкінці XIX ст. у Сновидовичах проживало 989 чоловік[3].

Позитивно вплинуло на розвиток села прокладення в 1902 році залізниці, яка проходила поблизу Сновидовичів (лінія Ковель—Сарни—Олевськ).

Вісті про першу російську революцію 1905—1907 рр. дійшли і до Сновидовичів. Селяни гаряче обговорювали події революції, прислухалися до агітаторів, зокрема, схвально сприймали вони антиурядові бесіди, які проводив у лютому 1906 року мешканець села Я. Г. Тит[4].

Столипінська аграрна реформа негативно позначилася на розвитку села. До 1906 року в Сновидовичах у 210 дворах мешкало 1315 чоловік. Внаслідок реформи в селі залишилося всього 15 дворів. Селяни, вийшовши з общини, розселилися по хуторах, яких виникло кілька десятків (Будки, Остки, Волочок, Язвинець, М'ядне, Селище, Пічки, Нива, Ставок та ін.). Якщо в окремих господарів-куркулів зосередилися кращі земельні масиви (близько 100 га), то основна маса сновидовицьких хуторян ледве зводила кінці з кінцями. Куркулі, закабалюючи бідноту, скуповували наділи, безземельні ж селяни були змушені йти у найми до тих же куркулів, поміщиків або поповнювати лави пролетарів.

В Сновидовичах у 1902 році відкрито однокласне сільське училище. Казна витрачала на його утримання 480 крб. на рік, громада — 119 крб. Навчалося в училищі 56 хлопчиків, дівчатка його не відвідували. Навчали школярів один учитель і священик.

Перша світова війна 1914—1918 рр. зумовила загальний занепад господарства. Не вистачало робочих рук. Увесь тягар господарювання ліг на плечі жінок. Боротьба більшовиків за негайне укладення миру і конфіскацію поміщицької землі, про яку розповідали солдати, що поверталися з фронтів, знайшла широкий відгук у сновидовицької бідноти. Селяни сподівалися на поліпшення життя після перемоги Лютневої революції. Але Тимчасовий уряд не поспішав з вирішенням пекучих проблем. Тому разом з усіма селянами Овруцького повіту мешканці Сновидовичів 1917 року вирубували панські й державні ліси, пасли худобу на поміщицьких й казенних луках, захоплювали панські землі, розбирали ліс, заготовлений для Південно-Західної залізниці[5].

Перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції селяни Сновидовичів сприйняли як втілення своєї споконвічної мрії. Багато мешканців села влилося

---

[1] Житомирський облдержархів, ф. 115, оп. 1, спр. 3098, арк. 10.
[2] В ділянці було приблизно 10 десятин.
[3] Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей..., стор. 27.
[4] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1599, оп. 1, спр. 338, арк. 17, 18.
[5] Крестьянское движение в 1917 году. М.—Л., 1927, стор. 176, 291, 292.

в лави Червоної Армії та партизанські загони і з зброєю захищало завоювання трудящих.

Наприкінці 1918 року село захопили петлюрівці. Та за кілька місяців жителі Сновидовичів радісно зустрічали воїнів 3-ї прикордонної дивізії, що під час наступу з Олевська на захід на початку червня 1919 року визволили село. Проте через два місяці Сновидовичі окупували війська буржуазно-поміщицької Польщі. В ході наступу Червоної Армії 9 липня 1920 року частини 58-ї дивізії 12-ї армії вибили їх із Сновидовичів. У селі розташувалися частини 173-ї стрілецької бригади під командуванням Лайоша Гавро[1].

Але восени 1920 року за допомогою імперіалістичної Антанти Польща знову окупувала Західну Україну, й Сновидовичі ввійшли до складу Сарненського повіту Поліського воєводства. Загарбники жорстоко розправилися з тими, хто активно підтримував Радянську владу. Сновидовичі як прикордонне село були поставлені в надзвичайно важкі умови. Прикордонна охорона і поліція не дозволяли селянам ходити пізно ввечері й вночі, прискіпливо перевіряли кожну нову в селі людину.

Якщо становище селян в буржуазно-поміщицькій Польщі було взагалі важким (навіть в офіційній пресі траплялися висловлювання про те, що селяни живуть як за часів середньовіччя), то на окупованих західноукраїнських землях воно ще ускладнювалося національним гнобленням. Жителі Сновидовичів терпіли не тільки від малоземелля, податкового тягаря, а й через штучне заниження цін на продукти їхньої праці, а тим часом промислові товари коштували дуже дорого. Переважна більшість селян не могла не тільки сплатити податки, а й прожити з свого господарства, тому йшла працювати за наймом. Мешканці села влаштовувалися на млинах, лісопилках та наймитували в куркулів, осадників і поміщиків. З 1922 року, коли почалося будівництво вузькоколійки від станції Остки, працювали на цьому будівництві. Через чотири роки цю лінію підвели до села Війткевичів. Частина сновидовицьких селян трудилася на п'яти цегельнях в Остках. Хвиля страйків проти антиробітничих законів, яка завдяки діяльності комуністів в 1934 році прокотилася по всій Волині, захопила і робітників Остківських цегелень[2].

1929 року в Сновидовичах налічувалося 213 господарств, 800 мешканців. З середини 20-х років у селі працювала початкова школа. До неї було записано 50 дітей, яких навчав один учитель в одній кімнаті[3]. Викладання провадилося польською мовою. Школа обслуговувала й навколишні хутори, а з 1934 року — всю Сновидовицьку парафію, до якої входили села Будки-Сновидовицькі, Дерть, Залав'я, Остки, де проживало 3752 чоловіка.

Незважаючи на важкі матеріальні умови, переслідування української культури з боку місцевих польських властей, в селі розвивалася усна народна творчість. В 1939 році фольклористи записали в Сновидовичах своєрідний обряд весілля[4].

Мешканці Сновидовичів одними з найперших зустрічали Червону Армію 17 вересня 1939 року, адже за 3 км від села проходив радянсько-польський кордон. З хлібом-сіллю вийшли трудящі до своїх визволителів. Того ж дня було створено селянський комітет — орган народної влади. Населення допомагало налагодити залізничний зв'язок між станціями Сновидовичі, що за 11 км від села, й Остки. Вже через тиждень цією залізничною лінією пішли вантажі з СРСР для Західної України. Мешканці Сновидовичів та навколишніх сіл обрали депутатом Народних Зборів Західної України селянина І. М. Гришківця. Вже 1939 року 31 бідняцький двір одержав 100 га землі, конфіскованої в поміщиків та церкви.

В селі відкрили початкову школу з рідною мовою навчання. В 1939/40 навчаль-

---

[1] Венгерские интернационалисты в Октябрьской революции и гражданской войне в СССР, стор. 363.

[2] М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр. К., 1959, стор. 178.

[3] Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925/26, стор. 280.

[4] Rocznik Wołyński, t. 8. Równe, 1939, стор. 287, 295, 299, 302.

ному році при школі працювало два підготовчі класи, в яких навчалося 83 дітей, у 1—3 класах було 173 учні. В школі працювало п'ять вчителів[1].

В січні 1940 року створена Сновидовицька сільська Рада, яку очолив бідняк О. І. Федорович. Селяни активно підтримували всі заходи Радянської влади. Під час підготовки до виборів у Верховну Раду СРСР та Верховну Раду УРСР, що відбулися 24 березня 1940 року, селяни вивчали Конституцію СРСР та радянський виборчий закон. У грудні 1940 року мешканці Сновидовичів обрали депутатом до Ровенської обласної Ради депутатів трудящих біднячку Є. Г. Федорович.

Навесні 1941 року в Сновидовичах організовано перше колективне господарство, в якому об'єдналися 44 двори. Земельна площа колгоспу становила 233 га, в т. ч. 46 га орної землі[2]. Головою колгоспу обрали Є. Д. Лопугу. Мешканці Сновидовичів були забезпечені безплатною медичною допомогою — в селі відкрили фельдшерсько-акушерський пункт.

З великою енергією і радістю включилася у будівництво нового життя сільська молодь. У березні 1940 року вона створила комсомольську організацію. Багато дорослих навчалося в гуртках ліквідації неписьменності та малописьменності. Селяни проводили своє дозвілля в клубі. Тут був зал на 200 місць, в якому демонструвалися радянські кінофільми, виступали лектори, організовувалися вечори художньої самодіяльності.

Все це духовно збагачувало мешканців поліського села, міцніло чуття єдиної родини, зростали трудові звершення. Однак недовго довелося тоді будувати радянське життя. Вже 15 липня 1941 року Сновидовичі окупували німецько-фашистські загарбники. Окупанти пограбували колгосп, спалили школу, понад 200 житлових будинків, по-звірячому розправлялися з військовополоненими. Криваву розправу над мешканцями села чинили буржуазні націоналісти — бандерівці, поліцаї, які допомагали фашистам грабувати селян, примусово вивозили молодь у рабство до Німеччини.

Жителі Сновидовичів піднялися на боротьбу проти німецько-фашистських загарбників та бандерівських бандитів. До загону народних месників улітку 1942 року пішов О. І. Федорович із сином Юхимом та двоюрідним братом Іваном. У партизанах були брати І. Г. та К. Г. Малишеви, Д. Д. Федорович, В. Самосюк, А. Склізман, І. Близнюк, Л. Заруцький, І. Бутмарчук, Д. М. Кухновець, І. Манчак, Д. Манчак, Д. Т. Лех, І. Д. Федорович, А. Кек, П. Наливайко, Б. Цибульський, Б. Рудницький та десятки ін.[3]. Партизанам допомагали черговий по станції Остки В. Г. Алексєєв, залізничник Я. А. Цюра, його син Григорій. Сновидовичі були одним з осередків партизанського краю, де постійно діяли загони народних месників.

Партизанський загін «За Батьківщину», яким командував І. П. Федоров, під час рейду по північних районах Ровенської області 4 грудня 1942 року розгромив ворожий гарнізон на станції Остки. Партизани спалили приміщення жандармерії, залізничної станції, зруйнували залізничні споруди, знищили вузли зв'язку. Під час Карпатського рейду через Сновидовичі пройшло партизанське з'єднання С. А. Ковпака. А 15 листопада 1943 року це ж з'єднання, в якому було чимало мешканців села, розгромило ворожі ешелони на станції Сновидовичі[4]. Пишаються односельці мужністю О. І. Федоровича, який був постійним провідником партизанів, а також брав участь у бойових операціях. Він допоміг партизанам весною 1943 року підірвати залізничний міст біля хутора Черчихи. Навіки збережуть селяни пам'ять і про подвиг партизана загону Д. М. Медведєва іспанця Антоніо Рато Бланко, учасника боїв за Мадрід. Він у липні 1942 року на станції Остки кинувся з гранатою в руках на один з вагонів військового ешелону, щоб знищити варту і дати змогу партизанам підірвати ешелон. Славний син іспанського народу комуніст Антоніо

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-2, оп. 2, спр. 39, арк. 41—42.
[2] Там же, ф. Р-635, оп. 1, спр. 78, арк. 18.
[3] Газ. «Шлях до комунізму», 24 червня 1959 р.
[4] СССР в Великой Отечественной войне, стор. 485.

Антоніо Рато Бланко — учасник партизанського руху на Ровенщині. Фото 1938 р.

Рато Бланко загинув смертю героя, пронизаний ворожими кулями[1]. Посмертно його нагороджено орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня.

Самовіддано боролася з окупантами сільська молодь. У Сновидовичах виникла підпільна комсомольська організація, до якої входили Є. Ф. Арпашов, О. Д. Стасюк, В. Тит, Н. Гук та ін. Організацію очолила М. П. Стасюк. Комсомольці Сновидовичів виконували доручення Рокитнівського підпільного райкому комсомолу. Через партизанів Мечислава Очепу та Броніслава Цибульського вони були зв'язані з загоном ім. Дзержинського, а також виконували доручення партизанів-розвідників з'єднання О. М. Сабурова[2]. Вдаючи з себе торговців продуктами, комсомолки на станції Остки стежили за рухом військових ешелонів, розповсюджували газети, листівки, розповідали населенню про перемоги Червоної Армії, агітували солдатів німецького гарнізону. Разом з партизанськими розвідниками молоді підпільники брали участь у диверсіях. Завдяки спільним зусиллям комсомольців-підпільників із Сновидовичів та навколишніх хуторів народні месники під керівництвом підривника Ф. Д. Скалиги навесні 1943 року зірвали залізничний міст біля с. Кам'янки, кілька разів мінували дорогу Олевськ—Глушкевичі, на якій у 1943 році чотири рази підривалися колони німецьких військ з технікою.

Воїни 635-го Червонопрапорного ордена Суворова 3-го ступеня стрілецького полку 143-ї Конотопсько-Коростенської Червонопрапорної ордена Суворова 2-го ступеня стрілецької дивізії, що входила до складу 13-ї армії 1-го Українського фронту, 3 січня 1944 року визволили Сновидовичі. Мешканці села і сьогодні підтримують постійний зв'язок із старшиною запасу, колишнім комсоргом 635-го полку І. М. Фесенком (нині працює залізничником Конотопського відділку Південно-Західної залізниці), колишнім командиром полку генерал-майором Г. С. Синченком, який працює в Донецькій області.

Важко довелося відбудовувати зруйноване господарство. Знову став виконувати свої обов'язки голова сільради партизан О. І. Федорович. При сільраді було створено земельну, фінансову, заготівельну та інші комісії, а також санпост, який повинен був вчасно виявляти випадки епідемічних захворювань. Щоб успішно провести першу післявоєнну посівну кампанію, земельна комісія організувала супряги. А коли настали жнива, селянам вже допомагала новостворена МТС. В кінці лютого 1944 року розпочалися заняття в школі. Вчителі та культармійці навчали грамоти неписьменних і малописьменних.

Українські буржуазні націоналісти всіляко намагалися перешкодити будівництву нового життя в селі, залякати селян і з цією метою палили їх хати, хліб, ламали сільськогосподарські машини. В липні 1944 року вони по-звірячому вбили голову сільради О. І. Федоровича та його дружину, а також секретаря комсомольської організації М. П. Стасюк, комсомолку-листоношу В. Стасюк. Але мешканці села дали гідну відсіч недолюдкам. У Сновидовичах була створена група самооборони, яка почала діяти в листопаді 1945 року[3].

Активно працювала у цей період Сновидовицька комсомольська організація. Комсомольці та молодь проводили агітацію під час підготовки до виборів у місцеві Ради, які відбулися 21 грудня 1947 року. В Сновидовичах усі виборці проголосували до 2 години дня. Незважаючи на залякування й агітацію українських буржуазних націоналістів, вони одностайно віддали голоси за кандидатів блоку

[1] Газ. «Шлях до комунізму», 7 листопада 1966 р.
[2] Газ. «Червоний прапор», 17 травня 1968 р.
[3] Ровенський облпартархів, ф. 67, оп. 1, спр. 21, арк. 79.

комуністів і безпартійних, продемонструвавши згуртованість навколо Комуністичної партії та Радянського уряду. Немало потрудилися комсомольці, налагоджуючи роботу культосвітніх закладів. 1948 року в Сновидовичах відкрито клуб та бібліотеку.

Значною подією в житті хліборобів Сновидовичів було відновлення колгоспу в жовтні 1947 року. А вже в листопаді обласна газета «Червоний прапор» писала, що колгоспники з допомогою МТС, яка надіслала трактора, переорали межі й посіяли на громадському полі озимину.

Трудящі селяни, підтримані Радянською державою, яка допомагала селу високосортним насінням, добривами, сільськогосподарським інвентарем, підносили сільське господарство і добивалися непоганих успіхів. У серпні 1948 року за дострокове виконання державного плану хлібозаготівель село Сновидовичі занесено на обласну Дошку пошани[1].

Вже через рік в артілі працювало 170 колгоспників. За колгоспом було закріплено 608 га землі, в т. ч. 156 га орної[2]. Він мав 67 голів великої рогатої худоби. Неподільний фонд становив понад 57 тис. крб. Перші підсумки переконували в перевагах колективного господарювання. Рік у рік колгосп зміцнювався, поліпшувалася організація праці, зростали прибутки. Колгосп придбав два культиватори, сівалку, дві соломорізки, три молотарки. Було збудовано три корівники, свинарник, зерносховище. 1950 року артіль вже мала 170 голів великої рогатої худоби. Економічне піднесення колгоспу прискорилося після об'єднання артілей, яке відбулося в листопаді 1950 року. Дрібні колгоспи, що розміщувалися в селах Сновидовицької та Остківської сільських Рад, створили одне велике господарство «Світанок». Центральна садиба його розташувалася в Сновидовичах. Тоді ж об'єднано ці сільські Ради в одну — Сновидовицьку. На її території мешкало 1683 чоловіка[3]. В об'єднаному колгоспі було 405 дворів (1271 чол.). За колгоспом було закріплено 6189 га землі, в т. ч. 904 га орної. 1951 року територіальну партійну організацію перетворено на колгоспну.

Комуністи і комсомольці очолили боротьбу колгоспників за дальший розвиток сільського господарства. Протягом 50-х років артіль перетворилася на багатогалузеве господарство з розвинутим виробництвом зерна, картоплі й продуктів тваринництва. На полях колгоспу почали сіяти пшеницю, площі під основною технічною культурою Полісся — льоном — довели до 90 га. Придбавши техніку МТС, колгосп зміг провести осушувальні роботи на 150 га заболочених земель.

Рішення березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС і XXIII з'їзду КПРС сприяли дальшому піднесенню сільськогосподарського виробництва. Сталий план продажу сільськогосподарської продукції, підвищення закупівельних цін спричинилися до зростання доходів артілі. Завдяки цьому колгоспники розширили машинно-тракторний парк. Якщо у 1957 році тут було дві автомашини, три трактори, то 1965 року колгосп вже мав 12 тракторів, 13 автомашин, два зернові і один силосний комбайни, 11 сівалок, 9 культиваторів. 1959 року електрифіковано ферми колгоспу.

60-і роки були періодом наполегливої боротьби за розвиток усіх галузей колгоспного виробництва. Вирішальним фактором у цій справі стала всебічна механізація виробничих процесів не тільки в полі, а й на фермах, токах, у млині та допоміжних підприємствах.

На кінець восьмої п'ятирічки колгосп мав добре обладнані майстерні: механічну, столярну, автотракторний гараж, механічну кузню, в яких використовувалися газозварка й електрозварка, 15 різних моторів. Споруджено 14 мурованих типових тваринницьких приміщень. Колгоспні лани розкинулися на 6500 га, які

[1] Газ. «Червоний прапор», 14 серпня 1948 р.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-189, оп. 3, спр. 19, арк. 71, 75, 80.
[3] Там же, ф. Р-635, оп. 1, спр. 351, арк. 5.

майже повністю обробляють машини. Тепер колгосп має 16 тракторів, 6 різних комбайнів, 5 льоноагрегатів, 17 автомашин, багато різних сільськогосподарських знарядь. В колгоспі працюють 40 механізаторів, вони йдуть в авангарді боротьби за піднесення сільськогосподарського виробництва.

Трудівники всіх ділянок колгоспного виробництва з особливим піднесенням працювали в рік 100-літнього ювілею В. І. Леніна. За самовіддану працю ордена Трудового Червоного Прапора удостоєні голова колгоспу А. Д. Доля, телятниця Г. Г. Кухновець, ордена «Знак Пошани» — комбайнер Ф. О. Левченко. Багато колгоспників відзначено медалями, зокрема, медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна» — 75 чоловік.

Протягом дев'ятої п'ятирічки в колгоспі створені комплексні механізовані ланки для вирощування картоплі, льону. Заплановано добитися підвищення врожайності зернових на 4 цнт з га, льону — на 2 цнт, картоплі — на 22 цнт з га. За це п'ятиріччя колгосп «Світанок» стане постачальником племінного свинопоголів'я для усіх господарств Рокитнівського району.

Вже 1971 року добилися значних успіхів — ланки Г. Д. Стасюк та Є. Д. Стадник одержали по 7,3—7,5 цнт льоноволокна з кожного гектара закріплених за ними площ. Значно перевиконали соціалістичні зобов'язання члени комсомольсько-молодіжного колективу колгоспного автотракторного парку, тваринники, які доглядають 1619 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 350 дійних корів. Завдяки підвищенню продуктивності тваринництва 1971 року колгосп продав державі 91 цнт м'яса і 200 цнт молока понад план. Немала заслуга в цьому зоотехніка колгоспу Т. С. Печериці, яка добилася найвищого в районі приросту молодняка. За успішне виконання завдань восьмої п'ятирічки Т. С. Печериця нагороджена орденом Леніна. Її обирали делегатом III Всесоюзного з'їзду колгоспників.

Частина жителів Сновидовичів працює на Остківському заводі вогнетривкої цегли. Це одне з найбільших підприємств такого типу на Поліссі. Тут також виробляють черепицю, кахлі, облицювальну плитку. Колектив підприємства в 1971 році реалізував понадпланової продукції на 3 тис. карбованців.

Березовий гай поблизу с. Сновидовичів. 1972 р.

Мешканці села працюють також в Остківському лісгоспзазі. Господарство добре забезпечене найновішими технічними засобами і механізмами. Тут 32 автомашини, 26 тракторів, з них більшість трелювальних, 2 паровози, 3 тепловози, механізми для обробки деревини.

Сільська Рада і правління колгоспу дбають про поліпшення побутового обслуговування населення. 1970 року на кошти колгоспу споруджено першу чергу водогону, газифіковано понад 40 квартир. У селі прокладено 930 кв. метрів тротуарів, шосейну дорогу до с. Біловежа. В Сновидовичах є пошта, телеграф, телефон, перукарня, лазня, побуткомбінат. Працюють продуктовий та промтоварний магазини, пекарня. Протягом дев'ятої п'ятирічки стане до ладу кравецька майстерня.

Нині Сновидовичі добре сплановане село, яке має центральну забруковану вулицю. Забудована вона добротними просторими будинками з світлицями та кухнями. Покриті будинки бляхою, черепицею, шифером. В селі є гарний парк, стадіон. У центрі височить пам'ятник В. І. Леніну.

Жителі села користуються послугами медпрацівників трьох медпунктів, профілакторію, пологового бу-

динку та розташованого в Остках протитуберкульозного диспансеру. Є аптека. Заплановано протягом дев'ятої п'ятирічки спорудити типові фельдшерсько-акушерські пункти в Сновидовичах та Будках-Сновидовицьких.

Не менших успіхів досягнуто за післявоєнний час і в культурному будівництві. Сновидовицька школа до 1957 року була семирічною, а 1960 відбувся перший випуск десятикласників. Тепер в ній навчається понад 400 учнів, працюють 29 учителів. У приміщенні школи — 13 класних кімнат, хімічний, фізичний, біологічний, історії та суспільствознавства кабінети, спортивний зал, піонерська кімната, метало- та деревообробна майстерні, радіовузол. 1970 року збудовано приміщення для автокласу. При школі є інтернат, їдальня. Книжковий фонд шкільної бібліотеки — понад 4 тис. примірників. Учні охоче відвідують гуртки художньої самодіяльності: співочий, духових інструментів, струнний, художнього читання, драматичний, а також технічний, кінодемонстраторів, авіамодельний.

Педагогічний колектив разом з комсомольською організацією виховують в учнів любов до землі, повагу до праці хлібороба, прагнуть допомогти учням правильно обрати життєвий шлях. З цією метою проводяться тематичні вечори, зокрема «В світі — сотні професій, одна з них — твоя». Маючи достатню підготовку до практичної діяльності в сільському господарстві, випускники школи одночасно з атестатом одержують посвідчення тракториста або шофера. Понад 280 випускників Сновидовицької середньої школи вже закінчили вузи й технікуми.

Центром культурного життя села є будинок культури, відкритий 1970 року. До кожного радянського свята колективи художньої самодіяльності готують спеціальні програми. Особливою популярністю користуються пісні ровенських поетів і композиторів про бойові звитяги партизанів, героїчну працю трудівників Ровенщини, «Поліська пісня про Леніна». На початку лютого 1972 року працівники будинку культури спільно з громадськістю села провели фестиваль, присвячений 50-річчю утворення СРСР. Колона святково прибраних мешканців Сновидовичів рушила до пам'ятника В. І. Леніну, де урочисто поклала вінки. Кращі виробничники підняли прапор фестивалю. Після урочистого мітингу в будинку культури відбувся великий концерт.

Сільська бібліотека має понад 6 тис. книг. Кожна родина в Сновидовичах передплачує газети та журнали. Як і скрізь, в селі є різні громадські організації, первинні організації товариства «Знання» і спортивного товариства «Колос».

Своїм добробутом і щастям, про яке мріяли колись поліщуки, трудівники Сновидовичів щиро завдячують Радянській владі.

Г. В. БУХАЛО, І. І. ШАНЮК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНОЇ ТА СІЛЬСЬКИХ РАД РОКИТНІВСЬКОГО РАЙОНУ

БЕРЕ́ЗОВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 52 км від районного центру і залізничної станції Рокитне-Волинське. Дворів — 431, населення — 1959 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Грабунь і Заболоття.

В Березовому міститься центральна садиба радгоспу «Березівський». Він обробляє 12 400 га землі, в т. ч. 625 га орної. Виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво та льонарство.

За трудові досягнення 3 робітники радгоспу відзначено урядовими нагородами, Ленінською ювілейною медаллю нагороджено 19 чоловік.

У селі є середня школа, в якій навчається 642 учні і працює 27 вчителів, бібліотека, будинок культури, дільнична лікарня на 75 ліжок з хірургічним відділенням, амбулаторія з рентген-кабінетом, аптека.

Серед мешканців Березового 34 комуністи, 144 комсомольці. Партійна організація створена в 1948 році, комсомольська — в 1940.

Перша письмова згадка про село належить до середини XVI століття.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В 1943 році за наказом обласного штабу партизанського руху в Березовому навчався бойовий резерв для поповнення лав Червоної Армії та партизанських загонів.

На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 100 мешканців села, 54 з них відзначено бойовими орденами й медалями. 46 односельців полягли смертю хоробрих.

БІЛОВІ́Ж — село, центр сільської Ради. Лежить по обидва береги річки Красної, за 28 км від районного центру, за 16 км від залізничної станції Остки. Дворів — 289, населення — 1187 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Купель, Мушні.

Радгосп «Біловізький» обробляє 6513 га землі, в т. ч. 474 га орної. Осушено 250 га. До 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 17 робітників нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є середня школа, де 29 вчителів навчають 426 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. До послуг трудящих відділення зв'язку. За післявоєнний період тут зведено 256 житлових будинків.

В селі працюють 20 членів КПРС та 113 членів ВЛКСМ. Партійна організація створена в 1950 році, комсомольська — 1940.

Радянська влада проголошена в січні 1918 року.

Під час німецько-фашистської окупації, у 1942 році, в селах Біловежі, Купелі, Мушнях діяли антифашистські організації, члени яких пізніше влились у партизанське з'єднання під командуванням Р. Сатановського, а також комсомольські підпільні групи. Партизани пустили під укіс 5 німецьких ешелонів і бронепоїзд. У лавах Червоної Армії боронили Вітчизну 137 мешканців села, з них 44 нагороджені орденами й медалями, загинуло 68 односельців.

БЛА́ЖОВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване на лівому березі річки Ствиги, за 25 км від районного центру і залізничної станції Рокитне-Волинське. Через село проходить автошлях. Дворів — 269, населення — 1351 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Більск і Залав'я.

В селі міститься центральна садиба колгоспу «Україна». За господарством закріплено 6615 га землі, в т. ч. 749 га орної. Осушено 1500 га. Провідними культурами є льон, картопля, цукрові буряки. Розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму. Допоміжні підприємства — лісопилка й столярна майстерня. Ланковій М. Д. Мисюкевич присвоєне звання Героя Соціалістичної Праці. Ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна» нагороджено 45 чоловік.

Тут є восьмирічна школа, де навчається 320 учнів і працює 17 учителів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

На обліку в партійній організації 19 комуністів, у комсомольській — 94 члени ВЛКСМ. Партійна організація створена 1951 року.

Блажове засноване в середині XVII століття.

Озеро Тухове, Рокитнівський район. 1970 р.

Радянська влада проголошена в січні 1918 року. Багато жителів села зі зброєю в руках захищали завоювання Великого Жовтня в лавах Першої Кінної армії. Під час Великої Вітчизняної війни 80 мешканців села боролися проти фашистів на фронтах, чимало — в партизанських загонах. На полі бою полягло 39 чоловік, 42 односельців відзначено бойовими орденами й медалями.

У Блажовому встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

БОРОВЕ́ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 23 км від районного центру і залізничної станції Рокитне-Волинське. Через село проходить автошлях. Дворів — 530, населення — 2029 чол. Сільраді підпорядковане село Нетреба.

В Боровому розміщена центральна садиба колгоспу ім. Дзержинського. Господарство — тваринницького напряму, обробляє 3882 га землі, з них 972 га орної, 37 га саду. Колгосп має пилораму та столярну майстерню. 96 колгоспників відзначено урядовими нагородами, в т. ч. 81 — медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

В Боровому є середня школа, де 28 вчителів навчають 495 учнів, та початкова школа, бібліотека, будинок культури, дільнична лікарня, аптека. За післявоєнний період у селі споруджено 550 житлових будинків.

В селі працюють 50 членів КПРС та 223 члени ВЛКСМ. Партійну організацію створено 1949 року.

Перша письмова згадка про Борове належить до 1545 року. В 1648 році селяни виступали проти шляхти.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

За тимчасової німецько-фашистської окупації за допомогу партизанським загонам Д. М. Медведєва, С. А. Ковпака та іншим гітлерівці закатували 386 жителів села, спалили майже всі хати.

На фронтах Великої Вітчизняної війни боролися 64 мешканці села, 28 з них нагороджено орденами й медалями. 36 чоловік полягли на полі бою.

ВЕ́ЖИЦЯ (давня назва — Вежа) — село, центр сільської Ради. Розташована за 78 км від районного центру. Дворів — 233, населення — 1024 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Переходичі.

У Вежиці розміщений відділок радгоспу «Старосільський».

В селі є восьмирічна школа, в якій 12 учителів навчають 136 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В партійній організації 10 комуністів, у комсомольській — 62 члени ВЛКСМ.

Виникло село в середині XV ст. У 1654 році селяни громили панські маєтки.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни мешканці Вежиці та Переходичів подавали всіляку допомогу партизанському з'єднанню С. А. Ковпака, 68 чоловік пішли в діючу армію. За мужність, виявлену на фронтах та в партизанах, 30 жителів села нагороджено орденами й медалями, 38— загинуло, захищаючи Батьківщину.

ГЛИ́ННЕ — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі річки Ствиги, за 42 км від районного центру. Дворів — 334, населення — 1777 чоловік. Сільраді підпорядковані села Дубно, Настахівське, Познань та Хміль.

У Глинному розміщений відділок радгоспу «Березівський», пекарня, ковбасний та безалкогольних напоїв цехи сільського споживчого товариства.

В селі є восьмирічна школа, в якій навчається 625 учнів і працює 28 учителів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт і пологовий будинок. До послуг трудящих відділення зв'язку. За післявоєнні роки зведено понад 350 будинків. Лише за восьму п'ятирічку збудовано приміщення школи, пологового будинку, магазину та будинку тваринника.

На обліку 29 членів КПРС та 101 член ВЛКСМ. Партійна організація існує з 1952 року, комсомольська — з 1953.

Перша письмова згадка про село належить до 1499 року. Населення брало активну участь у визвольній війні 1648—1654 рр. під проводом Б. Хмельницького.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Мешканці Глинного активно боролися проти німецько-фашистських загарбників. 1943 року вони організували загін самооборони, який брав участь у бойових операціях разом з партизанами. В лавах Червоної Армії боронили Батьківщину 98 односельців. За бойові заслуги 48 жителів села нагороджені орденами і медалями СРСР. Смертю хоробрих полягло 50 чоловік.

КА́М'ЯНЕ (до 1946 року — Війткевичі) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 56 км від районного центру. Дворів — 401, населення — 1562 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Будки-Кам'янські та Обсіч.

У селі міститься центральна садиба радгоспу «Кам'янський», що має в своєму розпорядженні 8747 га землі, в т. ч. 459 га орної. Господарство — м'ясо-молочного напряму. Тут же розміщений деревообробний цех радгоспу, 18 робітників радгоспу відзначено медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». В селі також працює цех Остківського лісгоспзагу, що виготовляє хвойне борошно.

У Кам'яному є середня школа з інтернатом (учнів 517, учителів 28), клуб, бібліотека, дільнична лікарня. За післявоєнні роки тут звели понад 650 будинків. У користуванні селян є газові плити, телевізори, мотоцикли.

В партійній організації, заснованій 1951 року, на обліку 40 членів КПРС, у комсомольській — 248 юнаків і дівчат.

Про існування села відомо з кінця XV століття.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Під час німецько-фашистської окупації в селі активно діяли молоді підпільники, тут проходило

партизанське з'єднання С. А. Ковпака. Гітлерівці вбили перших голову колгоспу Ю. В. Колядича та голову сільради А. О. Денисівця, розстріляли 84 жінки з дітьми за те, що вони своїх близьких переховували від фашистської каторги. За активну допомогу партизанам у 1942 році гітлерівці спалили село. 90 односельців боролися з фашистами на фронтах Великої Вітчизняної війни, 52 з них нагороджено орденами й медалями, 38 чоловік полягло смертю хоробрих.

Поблизу Кам'яного виявлено залишки поселення доби мезоліту.

КАРПИ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 16 км від районного центру і залізничної станції Рокитне-Волинське. Біля села протікає річка Льва. Дворів — 543, населення — 2284 чоловіка.

На території села розміщена центральна садиба колгоспу ім. Б. Хмельницького. За ним закріплено 6291 га землі, в т. ч. 1045 га орної. Осушено 2334 га. У господарстві вирощують льон, картоплю, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Є допоміжне деревообробне підприємство.

59 колгоспників нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є восьмирічна школа, в якій 25 учителів навчають 467 учнів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. До послуг жителів відділення зв'язку. За післявоєнні роки в Карпилівці зведено близько 400 житлових будинків. Лише за восьму п'ятирічку колгосп збудував вісім капітальних виробничих приміщень.

В Карпилівці працюють 50 комуністів і 176 комсомольців. Партійна організація створена в 1954 році, комсомольська — в 1950.

Перша письмова згадка про село належить до 1629 року. Реформа 1861 року викликала обурення селян. Вони послали двох ходаків до царя із скаргою, але в дорозі їх заарештували. На втихомирення селян був посланий каральний загін, який жорстоко розправився з ними.

Радянська влада проголошена в січні 1918 року.

За польської окупації, під час виборів до сейму 1929 року, в селі відбулись антиурядові виступи.

В роки Великої Вітчизняної війни населення подавало всіляку допомогу партизанам. Поблизу Карпилівки була база загону Д. М. Медведєва. 43 односельці боронили Вітчизну в лавах Червоної Армії. За бойові заслуги 13 жителів села нагороджено орденами й медалями СРСР. У 1967 році споруджено обеліск 30 односельцям, які загинули в роки війни. Встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

КИСО́РИЧІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 10 км від районного центру і залізничної станції Рокитне-Волинське, з яким з'єднано автошляхом. Дворів — 397, населення — 1502 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Дерть і Олександрівка.

В Кисоричах розміщена центральна садиба колгоспу «40 років Жовтня». За господарством закріплено 5503 га землі, в т. ч. 1081 га орної, 21 га саду, 7 га хмелю. Осушено 900 га. Допоміжні підприємства — деревообробне та переробки сільськогосподарської продукції. 101 колгоспник має урядові нагороди, в т. ч. 91— медаль «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

В селі є восьмирічна школа, де навчаються 328 дітей, працюють 24 вчителі, будинок культури, бібліотека. До послуг жителів відділення зв'язку. За післявоєнні роки споруджено 654 житлові будинки.

В партійній організації (створена 1951 року) на обліку 38 членів КПРС, у комсомольській — 158 членів ВЛКСМ.

З середини XIX ст. село було волосним центром.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

За польської окупації у Кисоричах було кілька дрібних деревообробних підприємств, а також млин. У 20—30-х роках робітники, що працювали там, не раз страйкували. 23 серпня 1937 року робітники каменоломні Кисорицької гміни залишили роботу, вимагаючи поліпшення економічних умов.

На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 79 односельців, за бойові заслуги 29 з них нагороджено орденами й медалями, 50 мешканців загинули. Полеглим встановлено обеліск.

Мешканець села С. В. Павлюк був депутатом Народних Зборів Західної України.

МАСЕ́ВИЧІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 4 км від районного центру і залізничної станції Рокитне-Волинське, з яким з'єднані автошляхом. Дворів — 390, населення — 1619 чоловік. Сільраді підпорядковане село Буда.

В Масевичах розміщена центральна садиба колгоспу «Більшовик». За господарством закріплено 4575 га землі, в т. ч. 848 га орної. Осушено 1013 га. Є допоміжне деревообробне підприємство. 12 колгоспників удостоєні урядових нагород, в т. ч. А. М. Крупенко — ордена Жовтневої Революції, голова колгоспу М. О. Морозов — ордена Леніна, медалі «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна» — 50 чоловік.

У селі є восьмирічна школа (246 учнів, 15 учителів), бібліотека, будинок культури, фельдшерсько-акушерський пункт. До послуг трудящих побуткомбінат, відділення зв'язку. За післявоєнні роки зведено близько 400 житлових будинків. Встановлено памятник В. І. Леніну.

В Масевичах працюють 21 комуніст і 92 комсомольці.

В історичних джерелах село вперше згадується 1503 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни населення подавало допомогу партизанам, 24 чоловіка воювали на фронтах, з них 12 нагороджено орденами й медалями. 1958 року встановлено обеліск 12 односельцям, які загинули на полі бою.

РОКИ́ТНЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 2 км від районного центру і залізничної станції Рокитне-Волинське, з яким з'єднане автошляхом. Дворів — 909, населення — 3955 чол. Сільраді підпорядковані села Лісове, Осницьк, Старики.

На території Рокитного розміщена центральна садиба колгоспу «Ленінським шляхом». За ним закріплено 7934 га землі, в т. ч. 1135 га орної, 25 га саду. Осушено 740 га. Основний виробничий напрям — птахівництво. Колгосп має деревообробне підприємство, завод вітамінного трав'яного борошна. 87 колгоспників відзначені Ленінською ювілейною медаллю. За виконання завдань 8-ї п'ятирічки О. П. Вознюка нагороджено орденом Жовтневої Революції.

У Рокитному є середня школа (учнів 891, учителів 59), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, профілакторій, аптека, відділення зв'язку, універмаг. Кожна друга сім'я має телевізор. За післявоєнні роки зведено 550 житлових будинків.

На обліку 45 членів КПРС та 231 член ВЛКСМ. Партійна і комсомольська організації створені 1948 року.

У письмових джерелах село вперше згадується 1545 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

Під час Великої Вітчизняної війни поблизу села діяв партизанський загін ім. Дзержинського. 196 односельців боронили Батьківщину в лавах Червоної Армії. За бойові заслуги 97 чоловік нагороджено орденами й медалями. На фронтах і в боротьбі проти українських буржуазних націоналістів загинуло 99 мешканців села, їм встановлено обеліск.

Поблизу Рокитного виявлено залишки трьох давньоруських курганних могильників.

СТАРЕ́ СЕЛО́ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 72 км від районного центру. Дворів — 394, населення — 1774 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Дроздинь.

У Старому Селі розміщена центральна садиба радгоспу «Старосільський». Господарство обробляє 14 230 га землі, з них 558 га орної. Радгосп — тваринницький, м'ясо-молочного напряму. 2 робітники радгоспу відзначені урядовими нагородами.

В селі є середня школа з інтернатом, в якій навчається 430 учнів і працює 22 вчителі, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

В партійній організації, що існує з 1948 року, на обліку 44 комуністи. Комсомольців — 104.

Збереглися дані про те, що 1866 року в Старому Селі був 41 будинок, воно належало до Мозирського повіту.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

За тимчасової німецько-фашистської окупації поблизу Старого Села діяв польський партизанський загін ім. Т. Костюшка. Восени 1942 року гітлерівці, оточивши Старе Село, загнали в церкву та інші приміщення жінок, стариків, дітей, почали розстрілювати їх. Убитих і живих кидали у вогонь. Тоді кати знищили 685 чол., спалили село. На фронтах Великої Вітчизняної війни воювало 90 односельців, з них 39 загинуло. Їм встановлено обеліск. 51 житель Старого Села нагороджений орденами й медалями.

ТОМА́ШГО́РОД — селище міського типу, центр селищної Ради. Розташований за 12 км від районного центру. Залізнична станція. Через селище проходить автошлях. Дворів — 410, населення — 2400 чоловік.

На території селищної Ради розташовані Томашгородський щебеневий завод Білоруської залізниці, Клесівське кар'єроуправління Львівського тресту «Нерудпром», Янівський гранітний кар'єр «Укрміжколгоспбуду».

У середній школі навчається 279 учнів. Тут працює 22 вчителі, серед них заслужена вчителька УРСР Л. Д. Клименко. Є будинок культури, бібліотека, амбулаторія, аптека, відділення зв'язку, комбінат побутового обслуговування.

В селищі працюють 75 членів КПРС та 296 членів ВЛКСМ.

Томашгород виник у 900-х роках у зв'язку з будівництвом залізниці Київ — Ковель.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. За польської окупації 1937 року на каменоломнях, що належали інженерно-будівельному товариству в Томашгороді, відбувся страйк. Тут діяв осередок КПЗУ.

В роки Великої Вітчизняної війни на фронтах воювало 36 мешканців Томашгорода. Поблизу селища діяв партизанський загін під командуванням Героя Радянського Союзу В. М. Яремчука, проходили з'єднання С. А. Ковпака, О. М. Сабурова, О. Ф. Федорова, загін Д. М. Медведєва. В ніч на 4 грудня 1942 року партизанський загін І. П. Федорова «За Батьківщину» зруйнував залізничну станцію, висадив у повітря два залізничні мости. За бойові заслуги нагороджено 36 мешканців селища.

ТОМА́ШГО́РОД (до 1946 року — Сехи) —село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі річки Льви, за 21 км від районного центру, за 8 км від залізничної станції Томашгород. З'єднане з Рокитним автошляхом. Дворів — 367, населення — 1579 чоловік. Сільраді підпорядковане село Єльне.

В Томашгороді розташована центральна садиба радгоспу «Томашгородський», який обробляє 9940 га землі, в т. ч. 393 га орної. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 2 робітники радгоспу мають урядові нагороди.

У селі є восьмирічна школа (389 учнів, 22 вчителі), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. За післявоєнні роки зведено 314 житлових будинків.

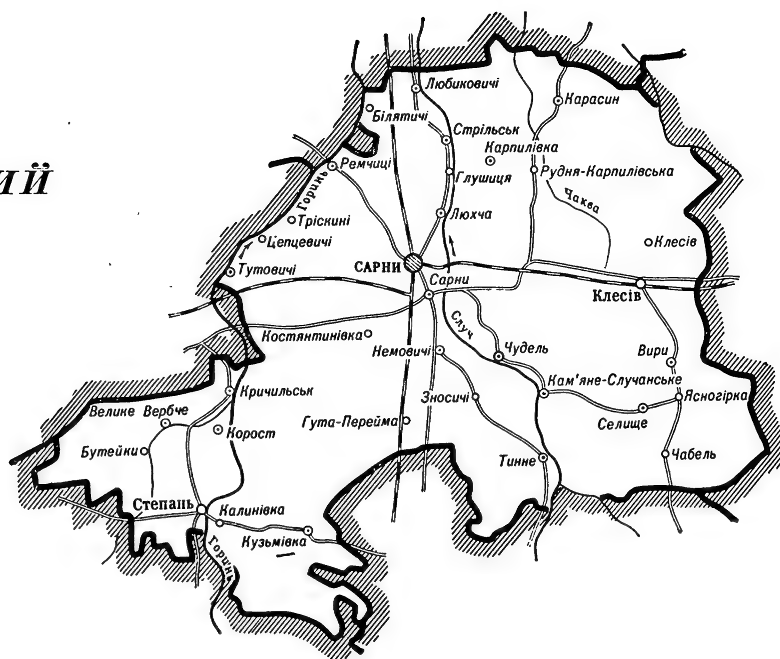
В партійній організації, створеній 1948 року, на обліку 41 член КПРС, у комсомольській — 106 членів ВЛКСМ.

Томашгород згадується в писемних документах 1778 року як містечко.

В січні 1918 року проголошено Радянську владу.

Під час Великої Вітчизняної війни в лавах Червоної Армії воювало 15 односельців, за бойові заслуги 7 жителів села нагороджені орденами й медалями.

САРНЕНСЬКИЙ РАЙОН

Площа району — 2000 кв. км. Населення — 89,2 тис. чоловік, у т. ч. сільського — 65,5 тис. (72,9 проц.). Середня густота населення — 44,7 чоловіка на 1 кв. км. Міській, 2 селищним і 18 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковані 66 населених пунктів району. На підприємствах, у радгоспах, колгоспах, установах працюють 122 первинні партійні, 168 комсомольських і 198 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За 15 колгоспами, 2 радгоспами, науково-дослідною станцією освоєння боліт закріплено 67 232 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 27 699 га орної землі. Осушено 41 933 га заболочених земель. В районі є 37 підприємств, 8 будівельних організацій. Населення обслуговують 85 медичних закладів. У 70 загальноосвітніх школах, у т. ч. 16 середніх, 34 восьмирічних (з них 3 школи-інтернати), 20 початкових навчається 20 000 учнів, працює 1290 вчителів. Крім того, є 2 музичні школи з філіалом у селищі міського типу Степані, 2 профтехучилища. Культурно-освітню роботу ведуть 11 будинків культури, 55 клубів, 66 бібліотек. Діють 57 кіноустановок. У районі 5 пам'ятників В. І. Леніну, 18 пам'ятників та обелісків Слави воїнам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни і в боротьбі проти банд українських буржуазних націоналістів.

СА́РНИ

арни — місто районного підпорядкування, залізничний вузол. Розташовані в межиріччі Случі й Горині, на перетині двох залізничних магістралей Ровно—Лунінець і Київ—Ковель, за 87 км від Ровно. Населення — 16,6 тис. чоловік.

Найдавніші сліди перебування людей на території міста датуються II тис. до н. е. На околиці Сарн виявлено поселення доби бронзи[1].

Місто виникло наприкінці XIX ст. Цьому сприяло будівництво залізниць в Росії після скасування кріпацтва. В 1885 році, коли стала до ладу залізниця

[1] Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве, 1899, т. 1, стор. 37.

Ровно—Лунінець, за 5 км від села Сарн (нині центр сільради), було побудовано невелику станцію, що одержала назву цього села.

Поблизу станції швидко зростало поселення, яке теж назвали Сарнами. Першими житловими приміщеннями були дерев'яні бараки для робітників. 1897 року в селищі вже налічувалось 2146 жителів[1].

1902 року через поселення пролягла друга залізниця — Київ—Сарни—Ковель. Тут спорудили паровозне депо, вагонну дільницю, кілька майстерень. Відтоді Сарни — важливий залізничний вузол Західного Полісся[2].

Велику групу залізничників становили такі категорії, як стрілочники, зчіплювачі вагонів, складачі поїздів. Вони працювали безперервно 24 години, міняючись через добу. Зважаючи на часті аварії, що траплялися на залізничному транспорті, міністерство шляхів сполучення 1891 року заборонило робітникам цих служб працювати по 24 години. Проте фактично лише через кілька років запровадили 12-годинний робочий день[3]. Праця дуже виснажувала робітників. Всі ремонтні операції виконувалися вручну — ломом, кувалдою, лопатою.

Мізерними були заробітки залізничників. Робітники першої категорії одержували 9 крб. на місяць, другої — 6, третьої — 3 крб. Через високі норми виробітку робітники часто не виконували їх, тому таких залізничників часом переводили у нижчу категорію. Особливо дошкуляли штрафи. Машиніста за перевитрату вугілля штрафували по 24 коп. за пуд, тоді як ціна палива становила 19 коп. за пуд.

Усе це викликало невдоволення робітників, піднімало їх на боротьбу проти гнобителів. Важливу роль у підвищенні політичної свідомості пролетаріату відіграла Сарненська група РСДРП, що виникла у 1904 році. Підтримуючи зв'язок з більшовиками Пінська, Житомира, Києва, Москви, сарненські більшовики проводили велику агітаційно-пропагандистську роботу серед залізничників.

Активну участь у революційному русі робітники станції Сарни взяли в роки першої російської революції 1905—1907 рр. 4 березня 1905 року, відгукнувшись на заклик місцевої групи РСДРП підтримати революційну боротьбу петербурзького пролетаріату, застрайкували робітники залізничних майстерень. Щоб придушити страйк, ровенський повітовий справник збільшив чисельність поліції на станції.

Проте робітники продовжували боротьбу. 12 жовтня припинився рух поїздів на дільницях Сарни—Ровно, Сарни—Ковель, Сарни—Дубровиця. Залізничники, включившись у Жовтневий всеросійський політичний страйк, вимагали від царського уряду скасування смертної кари, надання трудящим демократичних прав, запровадження 8-годинного робочого дня. З новою силою спалахнула боротьба у грудні 1905 року. Довідавшись про збройний виступ московського пролетаріату, Сарненська соціал-демократична група видала листівку, в якій закликала робітників відновити боротьбу з царизмом. 12 грудня 1905 року застрайкували робітники паровозного депо, якими керував страйковий комітет на чолі з В. Василевським[4]. О 10 год. 40 хв. за сигнальним гудком вони вийшли з майстерень, погасили топки в паровозах, розібрали поворотний круг. До робітників депо приєднались працівники інших служб станції. 5 днів Сарненський залізничний вузол перебував під контролем страйкового комітету. Міністр шляхів сполучення з тривогою доповідав царю, що рух поїздів на дільниці Сарни—Київ перервано. Коли адміністрація станції спробувала пропустити поїзд з військовою охороною, залізничники розібрали колію, зіпсували телеграфний і телефонний зв'язок. До міста прибула рота солдатів. Машиністів під конвоєм супроводжували на роботу, але вони відмовлялися водити паровози. «Куля і багнет повинні бути в повному ходу — і не соромитись наслідків,— наказував 13 грудня в телеграмі з Києва полковник Яблонський комен-

[1] Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей..., стор. 27.

[2] Западное Полесье УССР. К., 1956, стор. 156—157.

[3] Історія робітничого класу Української РСР, т. 1. К., 1967, стор. 143.

[4] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 318, оп. 1, спр. 2025, арк. 3—4.

данту станції Сарни,— стріляти, хто тільки з'явиться з агентів на колії. Якщо з депо майстри не випускають паровозів, відкривати стрільбу і знищувати їх»[1].

Для придушення страйку з Києва було викликано ще роту солдатів з кавалерією. Зосередивши в Сарнах великі військові сили і вживши жорстоких заходів, царські сатрапи придушили виступ робітників. 17 грудня почалися арешти. 16 найактивніших робітників, членів страйкового комітету, було кинуто до в'язниці, багатьох звільнено з роботи[2].

Однак сарненські більшовики не припинили підпільної діяльності. Підтримуючи тісний зв'язок з київськими більшовиками, вони розповсюджували ленінські газети «Пролетарий», «Социал-демократ», що нелегально переправлялися з-за кордону[3].

На початку XX ст. Сарни швидко зростали. У 1911 році площа міста становила близько 200 десятин, жило в ньому понад 4 тис. чоловік (2600 — у 1909 році), діяли два лісопильні й винокурний заводи, два млини, поштово-телеграфна контора, залізничні підприємства. Тільки в ремонтних майстернях депо працювало 307 робітників[4].

1909 року в місті відкрили лікарню для залізничників на два ліжка, амбулаторію. Працювали в них лікар і два фельдшери. За весь 1911 рік в амбулаторії побувало лише 189 чоловік, допомогу під час пологів одержали 7 жінок[5].

У 1902 році відкрили двокласне залізничне училище, наступного року — двокласне сільське училище, в якому працювало 7 вчителів, вчилося 353 учні — 210 хлопчиків і 143 дівчинки[5].

Під час першої світової війни Сарни були важливим прифронтовим пунктом. Тут розміщувались військові частини, госпіталі, склади з продовольством і зброєю. Становище населення значно погіршало. Не вистачало продовольства, поширювались епідемічні захворювання. 1917 року тут зареєстровано понад 230 випадків тифу й холери. Становище ускладнювалось тим, що, починаючи з 1915 року, після евакуації амбулаторії, у місті не лишилося цивільних лікувальних закладів. Міську лікарню перетворили у військовий госпіталь.

Наявність у місті значних військових частин, в яких активно діяли підпільні більшовицькі групи, сприяла піднесенню класової свідомості робітників, прискорювала розвиток робітничого руху. Під впливом більшовиків влітку 1915 року страйкували залізничники, вимагаючи від уряду припинення війни, забезпечення робітників роботою, а їх сімей — хлібом. Страйки відбулися і в наступні роки. В січні 1917 року сарненські робітники виступали під лозунгами: «Геть імперіалістичну війну!», «Геть царя та його уряд!». 19—20 січня 1917 року солдати 223-го Одоєвського полку Південно-Західного фронту, перебуваючи в Сарнах на відпочинку, відмовилися вийти на передові позиції[6].

На станції Сарни у жовтні 1916 року побував Ярослав Гашек, відомий чеський письменник, автор безсмертних «Пригод бравого вояки Швейка».

Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 року викликала серед трудящих Сарн політичне піднесення. Щодня відбувалися мітинги. Був створений залізничний комітет на чолі з робітником-більшовиком В. Каляєвим. Комітет здійснював контроль на основних ділянках залізниці і навіть контролював дії адміністрації, а під час корніловського заколоту бойкотував усі її розпорядження. В цей час Сарненська організація РСДРП налічувала 30 членів партії. Починаючи з липня 1917 року, посилюється зв'язок сарненських більшовиків з Центральним Комітетом РСДРП(б). Місцеві більшовики передплачували політичну літературу, зокрема газети «Правда», «Окопная правда».

---

[1] Революция 1905—1907 гг. в России, ч. 3, кн. 1, стор. 266.
[2] Революція 1905—1907 років на Україні. Збірник документів і матеріалів, стор. 358.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 318, оп. 1, спр. 1208, арк. 1209.
[4] Журн. «Врачебно-санитарная хроника Волынской губернии», 1912, № 1, стор. 14.
[5] Памятная книжка дирекции народных училищ Волынской губернии на 1912 г., стор. 102.
[6] Нариси історії Комуністичної партії України, стор. 147.

У липні 1917 року на станції Сарни утворилася Рада робітничих і солдатських депутатів[1], до якої, крім більшовиків, увійшли меншовики й есери. Більшовики розгорнули велику пропагандистську роботу в масах, викривали зрадницьку політику меншовиків і есерів. Під впливом цієї агітації солдати висловлювалися проти імперіалістичної війни.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції підняла широкі маси трудящих на боротьбу за встановлення Радянської влади. Солідаризуючись з пітерськими робітниками, залізничники разом з революційними солдатами військових частин, що дислокувалися в місті, 2 (15) листопада 1917 року не пропустили ешелони Уральсько-козачої дивізії, які направлялися через Сарни в центр Росії для придушення революції. Козаків, затриманих за 3—4 км від станції і обеззброєних, було відправлено через Клесів на Олевськ. Завдяки сарненському заслону ешелони дивізії не дійшли до революційного Петрограда[2].

Сарненська група РСДРП(б) на своєму засіданні від 4(17) листопада висловилась за підтримку Радянського уряду. В резолюції, надісланій ЦК РСДРП(б), зазначалось, що група виступає за повну підтримку Ради Народних Комісарів і вітає боротьбу з капіталістами та їх прибічниками. Про це заявили також збори представників військових частин, які відбулися 6 (19) листопада.

Сарненська організація РСДРП(б) разом з більшовиками 2-го Заамурського залізничного батальйону і 1-го гвардійського етапного батальйону та інших військових частин, розташованих у місті, 9 (22) листопада 1917 року провела мітинг, у якому взяло участь понад тисячу чоловік. Мітинг пройшов під лозунгами: «Вся влада Радам!», «Геть зрадників революції!»[3]. 12 (25) листопада 1917 року в місті створено революційний комітет на чолі з Г. Кувалдіним, колишнім унтер-офіцером царської армії, полум'яним більшовиком, активним борцем за встановлення Радянської влади в Сарнах. Ревком підтримували 2-й Заамурський залізничний і 1-й гвардійський етапний батальйони в кількості 1500 чоловік[4]. Того ж дня ревком проголосив Радянську владу в Сарнах і заявив про повну підтримку Радянського уряду, а Рада робітничих і солдатських депутатів ухвалила роззброїти контрреволюційних офіцерів. Начальником гарнізону станції було призначено Г. Кувалдіна[5], головою Ради робітничих і солдатських депутатів — Овсянникова.

Сарненські більшовики вели рішучу боротьбу з меншовиками та есерами, що засіли в Раді, і добились того, що до середини листопада 1917 року Рада стала більшовицькою.

Місцева більшовицька організація продовжувала підтримувати зв'язки з ЦК РСДРП(б), одержуючи звідти керівні настанови. 6 грудня 1917 року секретаріат ЦК в листі до сарненських більшовиків наголошував на необхідності посилення боротьби проти Центральної ради[6].

Однак, маючи чисельну перевагу, війська Центральної ради в грудні 1917 року повалили Радянську владу в Сарнах. Голову Ради робітничих і солдатських депутатів Овсянникова було вбито. Більшовики на чолі з Г. Кувалдіним, М. Короленком і М. Князевим пішли в підпілля.

8 січня 1918 року в Сарнах відновлено Радянську владу[7], але в лютому 1918 року місто окупували австро-німецькі війська.

Трудящі міста активно боролися з окупантами. Для керівництва революційними виступами робітників у Сарнах був створений підпільний комітет, до

---

[1] ЦДВІА СРСР, ф. 2067, оп. 1, спр. 2967, арк. 116.
[2] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 70, оп. 3, спр. 784, арк. 2—3.
[3] Там же, ф. 17, оп. 1, спр. 258, арк. 4.
[4] ЦДВІА СРСР, ф. 2158, оп. 5, спр. 7, арк. 11.
[5] Більшовики України в боротьбі за встановлення Радянської влади. Жовтень 1917 р.— січень 1918 р. Документи. К., 1957, стор. 75—77.
[6] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 1, спр. 82, арк. 119.
[7] Борьба трудящихся Волыни за власть Советов, стор. 110.

Дубровицький повстанський полк на станції Сарни. 1919 р.

складу якого ввійшли робітники-залізничники Х. К. Сулима, Г. Антипов, П. Конончук, М. Надольний. Комітет провів 1 травня 1918 року мітинг і демонстрацію протесту робітників проти німецьких окупантів.

15 липня 1918 року сарненські залізничники виступили одними з ініціаторів Всеукраїнського страйку залізничників, який тривав більше місяця. Залізничники України на довгий час затримали вивезення до Німеччини хліба і промислової сировини. Страйкарі вимагали звільнення залізничників — політичних в'язнів, підвищення заробітної плати та виплати її за минулі місяці, запровадження 8-годинного робочого дня. Був створений страйковий комітет, до якого входили робітники залізничного вузла Г. Антипов, О. Оборевич, М. Афанасьєв, М. Заболотний, О. Садовський, а після їх арешту 18 липня — Х. К. Сулима, П. Кононочук, А. Бортко, М. Семенов і Комаров.

Революціонізуюче значення для трудящих Сарн мало Дубровицьке повстання. 24 листопада 1918 року повстанські загони з Дубровиці підійшли до Сарн. Наступного дня вони захопили вокзал, служби станції і місто. У Сарнах відновилась Радянська влада. З підпілля вийшли більшовики. Машиніста Ф. Рокку призначили комісаром залізничного вузла.

Та тільки-но революційні війська залишили Сарни і відійшли в напрямку Ровно, в місто вдерлися гайдамаки. 7 лютого 1919 року їх вибили з міста радянські військові частини[1]. У Сарнах знову відновилася Радянська влада. З величезним піднесенням жителі відсвяткували першу річницю Червоної Армії. Відбулися мітинг і демонстрація трудящих.

Становище трудящих міста в цей час було надзвичайно тяжким, лютували епідемії тифу, дизентерії, кору Тому вже через кілька днів після визволення ревком, обговоривши питання про поліпшення умов життя трудящих і санітарного стану міста, вжив заходів до боротьби з епідеміями. Було відкрито інфекційне відділення, встановлено санітарний контроль за водопостачанням, налагоджено торгівлю, знижено ціни на продукти тощо[2].

5 березня 1919 року після тяжких кровопролитних боїв радянські війська відступили під натиском петлюрівців. Але Червона Армія не припинила боротьби проти петлюрівців. У районі Сарн наступові ворога чинила героїчний опір 3-я прикордонна дивізія Західного фронту. 5 червня 1919 року червоні війська визволили місто, завдавши ворогові значних втрат. Населення радісно зустріло Червону Армію[3]. Трудящі міста і навколишніх сіл добровільно вступали до лав Червоної Армії, створювали партизанські загони.

8 червня 1919 року відбулося засідання представників Червоної Армії і трудящих міста, на якому був організований революційний комітет на чолі з більшови-

---

[1] ЦДАЖР СРСР, ф. 1235, оп. 94, спр. 113, арк. 189.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-468, оп. 1, спр. 1, арк. 1—28.
[3] Борьба трудящихся Волыни за власть Советов, стор. 224.

ком І. С. Мигаєм. Засідання зобов'язало новостворений ревком організувати відділи: продовольчий, фінансовий, народної освіти, житлореквізиційний і міліцію, прийняти від міської управи всі справи, облікувати продукти, мануфактуру та інші товари, запровадити контроль над діяльністю місцевих кооперативів, споживчих товариств тощо[1]. Проте здійсненню цих та інших заходів Радянської влади перешкодили війська буржуазно-поміщицької Польщі, захопивши Сарни 14 серпня 1919 року.

На початку липня 1920 року дивізії 12-ї армії: 58-а під командуванням П. Ю. Княгницького, 7-а під командуванням А. Голікова та 25-а Чапаєвська, якою після поранення комдива І. С. Кутякова командував Б. Таль, визволили Сарни. 18 липня тут розташувався штаб 25-ї дивізії[2]. Польські інтервенти, залишаючи місто, знищили залізничний міст і переправи через річку Случ.

Відновив свою діяльність ревком, був створений повітовий військовий комісаріат. Комуністи й комсомольці разом з профспілками організували масові суботники. Незабаром відбувся суботник на залізничній станції, у ньому взяло участь 120 чоловік. Під час суботників населення міста працювало на розчищенні й ремонті залізниці, шосейних шляхів, допомагало сім'ям полеглих червоноармійців обробляти поля, сіяти зернові, освоювало вільні землі. Створювалися хати-читальні, культстоли. Розгорталася культмасова робота.

Обстановка на фронтах лишалася складною. У другій половині вересня 1920 року війська буржуазно-поміщицької Польщі знову захопили Сарни. Було відновлено старі порядки, відібрано в робітників і селян усе, що їм дала Радянська влада.

В лютому 1921 року Сарни стали повітовим містом Поліського воєводства[3]. За даними на листопад цього року, в ньому мешкало 5931 чоловік. У місті панували голод, безробіття. Польська буржуазія виявилася неспроможною подолати господарську розруху. Зруйноване 1919 року депо не було повністю відбудоване до кінця окупації. Діяли лише невеликі кустарні підприємства. В 1927 році тут на двох гарбарнях працювало 5 робітників, на 4 млинах — 13, на електростанції — 6 робітників. Згодом виникло кілька дрібних лісопильних, кравецьких підприємств, шевські майстерні. Робочий день тривав 10—14 годин на добу. Охорони праці і техніки безпеки на підприємствах не було, покалічених без жалю звільняли з роботи. За лікування доводилося дорого платити. Лікарняна каса обслуговувала лише службовців, з заробітної плати яких щомісячно вираховували певну суму грошей. На залізниці українців і росіян заміняли поляками. Лише згодом українцям дозволили працювати тут, але на другорядній, низькооплачуваній роботі. До штатного реєстру їх не зараховували, тому вони не мали права на оплачувану відпустку та на інші види забезпечення. Поселення українців в місті обмежувалось.

За даними на 1930 рік, у місті мешкало 5930 чоловік, з них 20 проц. поляків. Проте викладання в школах велося лише польською мовою. 1931 року в місті працювала семирічна школа, в якій навчалося 572 учні[4]. В Сарнах також була гімназія, навчання в якій коштувало дуже дорого. Видатки на культурні витрати були мізерними. У 1931 році вони становили 575 злотих, або 0,4 проц. місцевого бюджету.

Тяжко жилося прогресивній інтелігенції. Відомий західноукраїнський поет К. А. Ткач, який жив недалеко від Сарн у селі Катеринівці, писав 1933 року: «Безробіття довело мою сім'ю до того, що минулої зими ще мали чим латати стару одежу і взуття, а на майбутню і того не передбачається... Напівголодне, а в багатьох ви-

---

[1] До історії боротьби трудящих за встановлення Радянської влади на Ровенщині в 1917—1920 роках, стор. 49—50.

[2] Н. М. Хлебников, П. С. Евлампиев, Я. А. Володихин. Легендарная Чапаевская. М., 1970, стор. 272—273.

[3] В листопаді 1930 року Сарненський повіт передано до Волинського воєводства.

[4] Ровенський облдержархів, ф. 357, оп. 2, спр. 82, арк. 10—11.

падках голодне існування пролетаризованих сімей є очевидним фактом... Кожен пролетарський письменник і навіть кореспондент взятий польською владою на облік»[1].

Трудящі не мирилися з окупаційним режимом. Боротьбу проти існуючого ладу очолювали комуністи. 1923 року в Сарнах був створений підпільний осередок КПЗБ. Комуністи виховували трудящих на ленінських ідеях, в дусі пролетарського інтернаціоналізму, викривали антинародну політику буржуазної польської влади, організовували страйки, мітинги, розповсюджували листівки, керували боротьбою селян за землю, проти поміщиків, куркулів, осадників. Активно діяли члени КПЗБ, мешканці міста Іван Цуприк, Сергій Рачек, Андрій Бортник, Михайло Левін та інші.

У січні 1925 року, в річницю смерті В. І. Леніна, в Сарнах розповсюджувалося звернення ЦК КСМЗБ. 70 таких листівок, надрукованих польською, російською і білоруською мовами, знайшла поліція на вулицях міста. В іншій листівці, виданій ЦК КПЗБ, було вміщено промову посла польського сейму від комуністичної фракції Круліковського, в якій викривалась хижацька політика осадництва на Західній Україні та Західній Білорусії[2]. 1927 року в місті розповсюджувалась листівка з відозвою пінських окружних комітетів КПЗБ і КСМЗБ, яка закликала робітників і селян організовувати в кожному місті, містечку, селі демонстрації, мітинги, масовки, протестувати проти капіталу, війни, терору.

1927 року створено Сарненський райком КПЗБ, до якого входило 8 підрайкомів, зокрема Дубровицький, Клесівський, Рокитнівський та ін. Був підрайком і в Сарнах. У семи осередках міста об'єднувалося 25 комуністів, 23 співчуваючі і 25 комсомольців. Сарненський райком охоплював своїм впливом близько 45 міських і сільських підпільних партійних організацій, в яких налічувалося 120 комуністів. 1928 року райком розгромила поліція. Та невдовзі з допомогою Пінського окружкому КПЗБ він відновив роботу[3].

Водночас у Сарнах діяла комсомольська організація, яку очолював син бідного селянина-українця М. І. Балик. 1930 року М. І. Балика було прийнято до комуністичної партії. За завданням райкому КПЗБ він створив партійний осередок у 3-му батальйоні кулеметників польського піхотного полку, що стояв тоді у Сарнах. Незабаром у цьому полку була створена партійна організація КПЗБ. Сарненський райком КПЗБ у 1929 році на відзначення 12-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції організував у місті 10-денний політичний страйк, а в Дубровиці, Клесові, Рокитному та в інших населених пунктах — мітинги і демонстрації. Узагальнюючи досвід діяльності партійних організацій щодо керівництва революційними виступами трудящих проти окупаційного режиму, райком випустив листівку «Підсумки листопадової кампанії», яка розповсюджувалась у селах повіту[4]. Широко поширювалася також листівка райкому КПЗБ про проведення днів пам'яті В. І. Леніна, К. Лібкнехта і Р. Люксембург.

Під впливом комуністів перебувала легальна повітова організація «Сельроб-єдність», яка розпочала свою діяльність у Сарнах 1928 року. Завдяки підтримці сельробівців, комуністам удалося прийти до керівництва в товариствах «Просвіти», кооперативах. Через ці легальні організації комуністична партія посилювала свій вплив на маси, керувала революційними виступами трудящих. У 1930—1931 рр. товариства «Просвіти» були розгромлені в Сарнах, а також в багатьох селах повіту. Проте Центральний Комітет «Сельроб-єдності» у Львові, маючи адреси членів організації, продовжував надсилати їм газети «Сила», «Сель-Роб» та інші[5].

В роки світової економічної кризи 1929—1933 рр. у місті посилився революційний рух. Вимоги робітників під час страйків набували ще більшого політичного

[1] За волю народну, стор. 112—115.
[2] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 735, арк. 3, 5.
[3] Брестський облдержархів, ф. 93, оп. 1, спр. 710, арк. 2; спр. 1112, арк. 59.
[4] Там же, спр. 1112, арк. 41—68.
[5] За волю народну, стор. 94—95.

змісту. Для боротьби з трудящими місцеві власті вжили ряд заходів — у жовтні 1932 року збільшили кількість поліцаїв у місті.

На початку 30-х років на Сарненський повіт поширила свій вплив КПЗУ. Підпільними партійними організаціями почав керувати Ковельський окружний комітет КПЗУ. В повіті діяло 5 осередків КПЗУ та 2 осередки КСМЗУ[1].

Активність трудящих міста зростала. Лише в 1934 році відбулося 3 страйки, в яких взяло участь 132 чоловіка. В 1935—1936 рр. розгорнувся антифашистський рух. Страйкували будівельники, залізничники, шевці, пекарі[2]. В ході страйкової боротьби робітники добилися часткових поступок з боку підприємців.

У вересні 1939 року Радянський Союз подав дружню руку допомоги західноукраїнським трудящим.

За день до вступу Червоної Армії підпільники, переважно молодь міста, організували загін червоногвардійців, який слідкував за порядком, поведінкою й діями ворожих елементів. 20 вересня населення міста радісно, з хлібом і сіллю, з букетами квітів зустрічало воїнів-визволителів. На вулицях і площах відбувалися хвилюючі зустрічі. Місцевий поет Г. Лясковець писав:

Прийшов час визволення —
Радіє країна.
Вирвалася з ярма шляхти
Західна Вкраїна[3].

Почалося нове життя. Під керівництвом тимчасового управління, створеного зразу ж після визволення, налагоджувалася робота підприємств, культурно-освітніх закладів. Виникали партійні, комсомольські, профспілкові та інші громадські організації. 22 жовтня 1939 року відбулися вибори депутатів до Народних Зборів Західної України. Депутат від Сарн робітник електростанції Л. С. Максимов, виступаючи на Народних Зборах у Львові, сказав: «Я, як депутат, обраний робітниками, висловлюю волю робочого народу й голосую за те, щоб приєднати Західну Україну до квітучої Радянської України... Ми голосуємо за те, щоб банки і велика промисловість перейшли до рук робітників, а землі поміщицькі були віддані селянам»[4].

Відповідно до адміністративно-територіального поділу, проведеного в грудні 1939 року, місто стало районним центром Ровенської області, в ньому створено міську Раду, підпорядковану Сарненському райвиконкому. Тимчасове управління передало свої повноваження міській Раді. Радянські органи конфіскували у поміщиків, осадників і монастирів землю, тяглову силу, худобу, націоналізували великі промислові підприємства. В грудні 1940 року відбулися вибори до міської і сільських Рад депутатів трудящих. Серед 41 депутата міської Ради налічувалося 5 жінок. Виконком міськради очолив Х. С. Ненюк.

Радянська держава подала різноманітну допомогу трудящим міста для швидкого налагодження роботи промисловості, розвитку сільського господарства, освіти й культури. Протягом кількох днів за участю частин Червоної Армії було відремонтовано мости, колії, налагоджено рух поїздів. За направленням ЦК КП(б)У сюди приїхали спеціалісти — інженери, агрономи, вчителі. На щойно створені Сарненський і Здолбунівський відділки Ковельської залізниці прибуло на роботу 1500 залізничників. В 1940 році тільки за одну декаду серпня машиністи депо перевезли понад план 32 555 тонн вантажів і завоювали першість у змаганні на Ковельській залізниці.

Розпочали роботу промислові й будівельні організації. У січні 1940 року створено деревообробну артіль ім. Першого травня, де працювали 166 робітників.

[1] Боротьба трудящих Волині за возз'єднання з Радянською Україною, ч. 2, стор. 85, 123.
[2] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 9, спр. 2571, арк. 17.
[3] Радянська Ровенщина, 1940, стор. 43.
[4] Газ. «Вільна Україна», 28 жовтня 1939 р.

Меблевий цех механізував обробку деревини. Налагоджувалася торгівля; у магазини надійшли товари із східних областей СРСР.

Наділивши селян землею, роздавши конфіскованy худобу й реманент, місцеві органи Радянської влади подбали про те, щоб селяни могли вчасно обробити й засіяти своє поле. Для подання допомоги бідняцько-селянським господарствам Сарненського району держава виділила 28 125 крб. кредиту[1].

Відновила роботу Сарненська лікарня. Щоб поліпшити медичне обслуговування, в Сарни було надіслано лікарів із східних областей України. Лікування стало безплатним. Відкрилися 2 аптеки, магазин санітарії і гігієни, спеціальні кіоски, міжрайонна аптечна база. У травні 1941 року створено консультацію матері й дитини.

У жовтні 1939 року відкрилися школи. Навчання в них проводилося рідною мовою за програмою радянських шкіл. Було організовано школи ліквідації неписьменності й малописьменності, хати-читальні, відкрито будинок піонерів, клуб, районну бібліотеку. З січня 1940 року почала виходити районна газета «Червоний шлях».

До лютого 1941 року в місті було ліквідовано безробіття.

Створювалися спортивні організації. Місцеві організації товариства «Локомотив» об'єднували 12 добровільних спортивних колективів, «Спартак» — 120 спортсменів промартілей[2]. У липні 1940 року відбувся велопробіг Сарни—Доротичі, в якому взяли участь і жінки[3].

Радянські і партійні органи розробляли плани дальшого розвитку міста. Передбачалися будівництво нових підприємств, шкіл, автомобільної дороги на Ровно, організація колгоспів, відкриття міжрайонного фельдшерсько-акушерського пункту, курсів для підготовки фельдшерів і фармацевтів.

Та щасливе, творче життя трудящих перервав підступний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. Місто зазнало бомбардувань, великих жертв у перші дні війни. Для боротьби з пожежами, а також для знешкодження німецьких парашутистів-диверсантів на залізничному вузлі було створено комсомольську групу. Багато трудящих міста влилося до лав Червоної Армії. Сотні юнаків і дівчат зверталися в райком комсомолу та військкомат з проханням послати їх на фронт.

6 липня 1941 року гітлерівські окупанти вдерлись у місто. З перших днів окупації фашисти почали планомірно винищувати радянських людей. На міській площі, біля костьолу, гітлерівці влаштували гетто для єврейського населення, куди 25—28 серпня 1941 року зігнали понад 13 тис. чоловік — жінок, дітей, стариків. Протягом трьох днів люди в таборі залишалися без їжі й води. Потім їх групами по 150—200 чоловік виводили до лісу і там розстрілювали. Всього за період окупації фашисти розстріляли у Сарнах 13 711 мирних жителів міста і сіл району, відправили з району на роботи в Німеччину 1500 юнаків і дівчат, вивезли 4646 голів великої рогатої худоби[4]. Кращі будинки міста, школи, будинок піонерів окупанти перетворили на свої установи й казарми. Школи закрили. Для підтримання своєї влади в Сарнах та на території гебітскомісаріату окупанти утримували в місті великі військові сили, поліцію, жандармерію. Їм активно допомагали українські буржуазні націоналісти.

Але трудящі міста, як і весь український народ, піднялися на велику визвольну боротьбу проти фашистських поневолювачів, вступали до партизанських загонів, які діяли на території району. Про диверсії партизанів у районі Сарн вже 1941 року змушені були писати націоналістичні газети[5]. В наступні роки в районі міста діяли партизанські з'єднання С. А. Ковпака, О. М. Сабурова, В. А. Бегми, А. П. Бринського, загін Д. М. Медведєва та інші.

---

[1] Радянська Ровенщина, стор. 70.

[2] Газ. «Червоний шлях», 28 травня 1941 р.

[3] Газ. «Червоний шлях», 23 липня 1940 р.

[4] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 117.

[5] Л. Є. Кизя. Народні месники, стор. 59.

Виходячи з рішення ЦК КП(б)У про дальше розгортання всенародної боротьби в тилу ворога, Український штаб партизанського руху доручив партизанському з'єднанню С. А. Ковпака вивести з ладу Сарненський залізничний вузол. Командування з'єднання розробило операцію «Сарненський хрест». У грудні 1942 року під час здійснення цієї операції партизанські диверсійні групи, керовані І. І. Бережним, В. Г. Подолякою, М. Ф. Незамаєвим, А. К. Цимбалом, П. М. Голубом, висадили в повітря 5 залізничних мостів, припинивши на 15 діб рух поїздів через станцію Сарни. І надалі гітлерівці не спромоглися налагодити роботу залізничного вузла й використовували його не на повну потужність. Для боротьби з партизанами і на відбудову знищених мостів гітлерівському командуванню довелося кинути більше двох дивізій, які направлялися під Сталінград для допомоги угрупованню німецько-фашистських військ, оточеному Червоною Армією[1].

М. К. Фідаров — керівник Сарненської підпільної антифашистської організації. Фото 1940 р.

Наприкінці 1942 року підривна група загону Д. М. Медведєва пустила під укіс поїзд, що віз німецьких офіцерів з Сталінградського фронту на відпочинок. Багато фашистів загинуло. В цій операції брали участь заступник Д. М. Медведєва С. Т. Стехов, інженер Маликов, іспанець Хозе Гросе та інші[2].

Для посилення партійного керівництва антифашистським рухом і подання практичної допомоги партизанам та підпільникам за Сарненським районом був закріплений секретар підпільного обкому КП(б)У О. С. Повторенко. 21 липня 1943 року створено Сарненський підпільний райком КП(б)У, секретарем якого став Юрков, комісар партизанського загону ім. Котовського. В цей період почала друкуватися газета «Червоний шлях» — орган Сарненського підпільного райкому і партизанського загону ім. Котовського. Наступного місяця створено Сарненський підпільний райком ЛКСМУ на чолі з Павлом Талахом[3]. Підпільні райкоми КП(б)У і ЛКСМУ провели велику роботу, спрямовану на розгортання партизанського руху, активізацію бойової діяльності місцевих партизанських загонів, піднімали населення на боротьбу проти німецько-фашистських загарбників. Сарненський райком партії розповсюдив у районі 62 примірники обласної підпільної газети «Червоний прапор», 12 тис. партизанських листівок, 800 газет з Великої землі[4].

В липні 1943 року обласний штаб партизанського руху розробив заходи виведення з ладу Сарненського залізничного вузла. В результаті посилення бойових дій партизанів майже припинився рух поїздів на дільниці Ковель—Сарни. У звіті технічного відділу Українського штабу партизанського руху вказувалось, що під безперервними ударами ряду партизанських загонів і з'єднань залізниця від Сарн до Коростеня фактично була паралізована з травня по жовтень 1943 року. Найкоротший шлях з Німеччини до Орловсько-Курської дуги, через Ковель—Сарни—Київ, швидко втратив для фашистів значення, бо пропускна спроможність його різко занепала[5].

Незважаючи на складні умови, зокрема велику кількість розташованих у місті німецьких військ і поліції, з 1942 року у місті Сарнах активно діяла розгалужена підпільна організація, до якої входили В. О. Лисаківський, І. Наумець, Борис і Марія Морозовики, І. Гуреєв, О. Новицька, В. Зелінський, Євген, Борис

[1] СССР в Великой Отечественной войне, стор. 324.
[2] Д. М. Медведєв. Сильні духом, стор. 112—115.
[3] Ровенський облпартархів, ф. 2668, оп. 1, спр. 4, арк. 18.
[4] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 73, арк. 54—55.
[5] АІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 6, спр. 1, арк. 97—98.

і Іван Могилки, М. Петровський та інші радянські патріоти. Керував організацією М. К. Фідаров. За допомогою лісника М. Петровського він зв'язався з лісником К. Ю. Довгером, через якого підтримував потім зв'язок з загоном Д. М. Медведєва. В лютому 1943 року підпільники пустили назустріч один одному два резервні паровози, що призвело до аварії німецького військового состава, в березні було знищено 5 ешелонів з живою силою і технікою противника, в квітні — 7[1].

Сарненські залізничники затримували німецькі військові поїзди, призначені для фронту, затягували ремонт паровозів і вагонів. Не раз паровози, виїхавши з депо, вже через годину виходили з ладу. Підпільники висадили в повітря клуб залізничників, у якому перебували фашисти зі своїми прихвоснями, систематично надсилали в обком партії дані про пересування німецьких військ через станцію. Повідомлення негайно передавалися по радіо в Москву[2]. Члени підпільної організації збирали серед населення й передавали в ліс партизанам медикаменти, одяг, взуття, продукти.

Українські буржуазні націоналісти, вислужуючись перед своїми хазяями, докладали всіх зусиль, щоб знешкодити підпілля. Вони замордували В. О. Лисаківського та членів його сім'ї. Такою ж була доля підпільника І. Наумця, його дружини й доньки. Від рук фашистів загинули керівник підпілля М. К. Фідаров, Є. І. Могилко[3].

Активні дії партизанів і підпільників непокоїли німецьких загарбників. Улітку 1943 року вони змушені були збільшити свій гарнізон у Сарнах до 3 тис. чоловік. Окупанти посилили терор, почастішали каральні експедиції в навколишні села, для боротьби з партизанами й цивільним населенням використовувалась навіть авіація.

Та наближався кінець фашистської сваволі. Зі сходу нестримним потоком наступала Червона Армія. 11 січня 1944 року воїни 143-ї і 397-ї стрілецьких дивізій штурмом оволоділи Сарнами, захопивши великі трофеї, у т. ч. 30 гармат, 90 кулеметів, 80 вантажних автомашин, 300 коней, 200 підвід з вантажем, склад гвинтівок тощо[4].

Відступаючи, окупанти знищили залізничний вузол, пограбували й зруйнували всі школи та культурно-освітні заклади, багато житлових будинків. Великих руйнувань зазнало місто від повітряних нальотів фашистів після їх відступу. Протягом трьох місяців станцію бомбила ворожа авіація. Проте населення швидко усувало пошкодження, і через Сарни щоденно проходило 24—26 поїздів.

Відновили свою роботу партійні, комсомольські та радянські органи. Першим секретарем райкому партії було обрано А. С. Хоменка, головою райвиконкому — А. Я. Радченка. В березні створено перші партійні організації. Разом з трудящим населенням комуністи провели велику роботу, спрямовану на відбудову та розвиток господарства міста, організацію допомоги фронту. До червня 1944 року мешканці міста й району внесли у фонд Червоної Армії 358 тонн хліба, 634 тонни картоплі, 197 тис. літрів молока, на будівництво танкової колони — 394 тис. карбованців.

Багато жителів міста негайно влилося до лав Червоної Армії, щоб безпосередньою участю в боях прискорити розгром ненависного ворога. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з гітлерівцями 273 мешканці Сарн. 115 чоловік удостоєно бойових нагород. Орденами Слави 3-го ступеня, двома орденами Червоної Зірки, орденом Червоного Прапора, кількома медалями нагороджено верстатника меблевої фабрики Г. Т. Баранова-Орла. З бойовими нагородами повернулися додому його брати — Іван і Трохим. Ордени Слави 3-го ступеня, Вітчизняної війни 2-го ступеня, Червоної Зірки та медалі має голова планової комісії райвиконкому Р. Ю. Лейсмар, а механік лісгоспзагу, колишній танкіст танкової бригади Чехословацького корпусу, яким командував Л. Свобода, Д. П. Єгоров — ордени Вітчизняної війни

[1] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 87, арк. 3, 4.
[2] Д. М. Медведєв. Сильні духом, стор. 150—151.
[3] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 87, арк. 30—31.
[4] Сообщения Советского информбюро, т. 6, стор. 20.

1-го і 2-го ступенів, Червоного Прапора, Червоної Зірки, кілька медалей, три чехословацькі ордени і медалі. Підпільник періоду польської окупації М. І. Балик, мобілізований до армії на початку війни, брав участь у бою під Курськом, пізніше продовжував громити ворога у складі 1-ї Польської дивізії ім. Тадеуша Костюшка. За бойові заслуги його відзначено орденом Червоної Зірки, кількома медалями, а також польськими урядовими нагородами[1].

Сарненці виявляли героїзм також на трудовому фронті. Машиніста Соболєва за відмінне водіння поїздів у прифронтових умовах нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора[2].

Незабаром після визволення в Сарни прибуло 120 комсомольців із східних областей УРСР, більшість яких залишилася працювати на транспорті. У лютому 1944 року відновив свою роботу райком комсомолу.

Завдяки допомозі держави, братніх радянських народів трудящі міста швидкими темпами відбудували депо, вокзал, міську електростанцію, спорудили залізничну електростанцію, кілька пристанційних приміщень, перехідний міст через колії. Відновили роботу промкомбінат і харчокомбінат. 20 січня 1944 року створено ліспромгосп, а через десять днів — хімлісгосп при ньому. В господарстві було зайнято понад 800 робітників. У червні почав працювати районний м'ясокомбінат.

Пам'ятник радянським воїнам-визволителям м. Сарн від фашистских загарбників. 1972 р.

Меблі промкомбінату користувалися попитом не лише на місці, а й за межами області, продукцію райхарчокомбінату відправляли в Крим, Воркуту та інші райони країни. Незабаром у Сарнах збудували маслозавод, а на околиці міста розташувалася МТС, яка переїхала з села Любиковичів.

Запрацювали майстерні побутового призначення, лазні, перукарні, відкрилося 50 різних магазинів, поштове відділення.

Незабаром після визволення почали працювати в пристосованих приміщеннях лікарня на 50 ліжок, аптека, середня школа, сільське професійно-технічне училище, два кінотеатри. В 1949 році сарненці завершили відбудову будинку колишньої гімназії, зруйнованого в роки війни. Тут розмістилася середня школа. В ній працювало 24 вчителі, вчилося 525 дітей. 1945 року в місті відкрито районну і дитячу бібліотеки, в 1948 — бібліотеку і клуб залізничників.

З великим піднесенням пройшли вибори до місцевих Рад депутатів трудящих. У 1947 році під час виборів до Верховної Ради Української РСР трудящі міста обрали своїм депутатом активного борця за Радянську владу, учасника боротьби проти польських і німецьких окупантів Т. С. Мичака.

Місто поступово набувало промислового характеру. Було розширено існуючі, створено і збудовано ряд нових підприємств. 1954 року організовано автопарк. 5 автобусів курсували на двох лініях. Зараз сарненське автопідприємство має 90 автобусів, які перевозять пасажирів до Ровно, Костополя, Березного, Рокитного, Володимирця, Дубровиці.

1957 року в місті створено Ровенську машинно-екскаваторну станцію тресту «Укрмехгідробуд». З 1968 року вона називається пересувною механізованою колоною

[1] Після Великої Вітчизняної війни М. І. Балик закінчив Артилерійську академію ім. Ф.Е. Дзержинського в Москві і Вищу школу офіцерів у Торуні. Нині — пенсіонер, проживає у Польщі.

[2] Є. Артеменко, В. Лівенцев. Славний шлях комсомолу Ровенщини. Ровно, 1958, стор. 53.

тресту «Поліссяводбуд» (ПМК-66). Колона здійснює будівництво гідромеліоративних споруд та каналів у Рокитнівському, Березнівському, Костопільському, Володимирецькому, Дубровицькому, Зарічненському і Сарненському районах. До 1972 року колективом колони осушено 125 тис. га заболочених земель, у т. ч. 41,1 тис. га в Сарненському районі.

З 1969 року в Сарнах діють ПМК-208 (будівельна організація) і ПМК-81. До 1972 року меліораторами ПМК-81 осушено закритим дренажем 81 тис. га землі, в т. ч. 19 тис. га у Сарненському районі.

На Сарненському ремонтно-механічному заводі «Мостобуд-1», створеному 1963 року, виготовляють та ремонтують конструкції, різні деталі для залізничних мостів. Нині тут працює 350 робітників. Продукцію заводу відправляють в РРФСР, Прибалтику, Середню Азію. Ремонтно-механічний завод Укрводремтресту, що став до ладу 1960 року, виготовляє й ремонтує техніку для осушування боліт.

532 робітники працюють нині на меблевій фабриці, створеній 1964 року на базі промкомбінату. Оснащення і матеріали фабрика одержує з Дніпропетровська, Одеси, міст Російської Федерації, меблі реалізуються на Україні, в Таджицькій РСР.

Значно збільшив випуск продукції овочесушильний цех Сарненського хлібокомбінату, пущений 1960 року.

В червні 1960 року на базі ліспромгоспу було утворено комплексне господарство — лісгоспзаг, оснащене новітньою технікою, яка надходить з різних міст країни, зокрема з Горьковського, Уральського, Московського автозаводів, Харківського, Мінського і Онезького тракторних, Львівського автобусного заводів, Дрогобицького заводу автомобільних кранів, Білобаєвського заводу деревообробних верстатів (Башкирська АРСР) та ін. У 1969 році тут було пущено цех хвойновітамінного борошна. За перше півріччя 1972 року виготовлено 175 тонн цього борошна. У лісгоспзазі трудиться 850 робітників.

Потужним підприємством стало Сарненське райоб'єднання «Сільгосптехніки». На січень 1972 року воно мало 56 автомобілів, 42 трактори, 4 екскаватори, 3 навантажувачі. Є тут ремонтна й вагова майстерні, перемотувальний і ливарний цехи, механізований загін.

Діють у Сарнах також інші підприємства. На 39 підприємствах промисловості, транспорту, зв'язку, будівництва й торгівлі міста трудиться близько 9 тис. чоловік.

Чудовими успіхами відзначили трудівники Сарн XXIV з'їзд КПРС. 14 жовтня 1970 року всі промислові підприємства міста виконали план восьмої п'ятирічки. За перевиконання виробничих завдань 53 жителі міста удостоєні урядових нагород. Серед них орденом Леніна нагороджено доярку науково-дослідної станції освоєння боліт Н. І. Власик і машиніста ПМК-66 А. П. Зіглевського, орденом Жовтневої Революції — директора Сарненського лісгоспзагу Г. С. Доценка, вагаря станції Сарни П. І. Барибіна, орденом Трудового Червоного Прапора — 16 чоловік.

15 тис. кв. м житла, або 500 квартир, збудовано в місті за роки восьмої п'ятирічки, зведено банно-пральний комбінат, автовокзал, хлібозавод, фабрику хімчистки, приміщення бази для ПМК-81, ПМК-208 та облспоживспілки, газифіковано 2573 квартири, забруковано і відремонтовано кілька вулиць, а головну магістраль міста — проспект Леніна — заасфальтовано, прокладено 9,3 тис. кв. м тротуарів. Впорядковано кілька скверів, озеленено більшість вулиць міста і приміські райони. За післявоєнний час територія міста розширилась від 362 до 975 га.

Рік у рік зростає купівельна спроможність населення. У 1970 році товаро-

Дощувальна установка на ділянках Сарненської науково-дослідної станції. 1972 р.

обіг міста досяг 3318 тис. карбованців.

Трудящі міста, натхнені рішеннями XXIV з'їзду КПРС, самовіддано трудяться над виконанням дев'ятої п'ятирічки. Близько 3,5 тис. трудівників достроково виконали завдання першого року п'ятирічки. Всі підприємства міста завершили виробничий план 1971 року до 25 грудня. Першість у соціалістичному змаганні завоювали ремонтно-механічний завод Укрводремтресту, ПМК-66 тресту «Поліссяводбуд», залізнична станція. Добрих успіхів добилася науково-дослідна станція освоєння боліт, колектив якої займається дослідженням ефективності використання осушених і освоєних земель, розвитком травосіяння. Станція здійснює не лише дослідну роботу, її співробітники вирощують польові культури, розводять велику рогату худобу.

Нові житлові будинки у м. Сарнах. 1972 р.

В 1971 році здано в експлуатацію 3742 кв. м житлової площі, завершено спорудження мосту через річку Случ. Тепер у місті будується завод збірного залізобетону потужністю 50 тис. куб. м, комбікормовий завод, приміщення для промбази ПМК-2 «Облміжколгоспбуду».

Значно зросла за післявоєнний час мережа закладів охорони здоров'я. Медичне обслуговування населення міста здійснюють дві лікарні, дві поліклініки, родильний будинок, жіноча й дитяча консультації, стоматологічна поліклініка, дві станції швидкої допомоги, 10 здоровпунктів, протитуберкульозний диспансер. Є санітарно-епідеміологічна станція, 4 аптеки. В місті працюють 63 лікарі і 256 чоловік середнього медичного персоналу, серед них заслужений лікар республіки Є. М. Грищук, лікарі М. Г. Бурхович, Н. М. Скрипниченко, нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора.

Нині Сарни — важливий культурний центр Полісся. Тут працюють три середні, одна восьмирічна школи, три школи-інтернати, дві вечірні середні школи робітничої молоді. 1972 року в усіх загальноосвітніх школах навчалося 3307 учнів, працювало 268 учителів, у т. ч. заслужена вчителька республіки К. А. Авраменко. Школи розміщені в хороших приміщеннях, а середні школи № 4 і № 5—у нових, збудованих у 1953—1967 роках.

За роки Радянської влади середні школи міста закінчило 4912 чоловік. Випускники працюють у різних галузях народного господарства країни, з них інженерами — 160, вчителями — 150, медичними працівниками — понад 60 чоловік. Серед колишніх вихованців сарненських шкіл — кандидат технічних наук, викладач Львівського політехнічного інституту П. І. Огородников.

У місті розташовані два сільські професійно-технічні училища, де готують шоферів, трактористів, комбайнерів та інших спеціалістів для сільського господарства.

З 1957 року в місті працює музична школа. В 1971/72 навчальному році в ній налічувалося 257 учнів. Окремі викладачі музичної школи відомі в області як самодіяльні композитори. У жовтні 1969 року за рішенням обласного об'єднання композиторів та обласного відділення музично-хорового товариства УРСР в Сарнах створено секцію творчої молоді.

Культосвітню роботу серед населення міста проводять районний будинок культури, зведений 1958 року, 3 кінотеатри, 2 клуби, міська, районна, дві дитячі та 9 відомчих бібліотек, фонди яких налічують 167 тис. примірників книжок. Вихо-

В дитячому комбінаті, м. Сарни. 1962 р.

дить районна газета «Будівник комунізму». 37 777 примірників газет і журналів передплачували жителі міста в 1972 році. Діє 10 первинних організацій товариства «Знання», 9 колективів художньої самодіяльності, в яких беруть участь 725 чоловік. Гуртки художньої самодіяльності районного будинку культури неодноразово виступали у Києві, в містах братньої Білорусії — Пінську, Лунінці, Століні, в Бєлгороді (РРФСР), а також в містах і селах області.

Танцювальний колектив та оркестр народних інструментів будинку культури на обласному фестивалі 1967 року здобули звання лауреата, одержали грамоти обкому профспілки та обласного управління культури. Звання лауреата і срібної медалі удостоєно танцювальний колектив будинку культури на республіканському огляді-конкурсі, присвяченому 100-річчю з дня народження В. І. Леніна.

На сцені будинку культури часто виступають провідні художні колективи республіки. Трудящі познайомилися з виконавським мистецтвом Державної заслуженої академічної капели УРСР «Думка», Державної заслуженої капели УРСР «Трембіта», Державної заслуженої капели бандуристів УРСР, ансамблів пісні і танцю та драматичних театрів братніх республік, зокрема РРФСР, Білоруської РСР.

Своє дозвілля трудящі проводять у міському парку, на стадіоні. У місті є два футбольні поля, 35 спортивних майданчиків.

Тісні зв'язки підтримують сарненці з трудовими колективами Лунінецького району сусідньої Білорусії, а також Відінського округу братньої Болгарії. У місті проводяться декади дружби українського і білоруського народів, під час яких відбуваються тематичні вечори, читацькі конференції, концерти художньої самодіяльності, демонструються білоруські фільми. У 1968—1969 рр. в Сарнах гостювали болгарські друзі. Вони відвідали науково-дослідну станцію освоєння боліт, ремонтно-механічні заводи. Профспілкові активісти на чолі з головою Відінської окружної ради професійних спілок Борисом Томашевим ознайомилися з роботою профспілкових організацій міста.

Діяльність промислових підприємств, закладів охорони здоров'я, освіти й культури, громадських організацій спрямовують партійні і комсомольські організації, міська Рада. У 65 партійних організаціях міста об'єднано 1760 комуністів. У місті налічується 2817 комсомольців. На XXIV з'їзді КП України сарненських комуністів представляли електрозварниця Р. Г. Кочина, секретар райкому КП України А. В. Єршов.

У складі міської Ради діють комісії: планово-бюджетна, побутово-комунальна, охорони здоров'я і соціального забезпечення, соціалістичної законності й охорони правопорядку; квартальні комітети, жіноча рада. В 23 квартальних комітетах налічується 160 активістів. Вони допомагають озеленювати місто, стежать за дотриманням санітарного порядку, законів і правил соціалістичного співжиття, здійснюють підготовку до свят тощо. Жіноча рада, виявивши жінок — учасниць Великої Вітчизняної війни, інвалідів війни, сім'ї загиблих військовослужбовців, багатодітних і одиноких матерів, систематично піклується про них, допомагає їм розв'язувати різні побутові проблеми. Напередодні ленінського ювілею жіноча рада організувала міську виставку творів народно-прикладного й образотворчого мистецтва, в якій взяло участь 250 жінок. Восени кожного року жіноча рада влаш-

товує виставку квітів. Активістки ради висаджують і доглядають квіти біля пам'ятника В. І. Леніну, дотримують порядку на військових кладовищах — біля мармурових плит і пам'ятника воїнам, полеглим за визволення міста від німецько-фашистських загарбників, біля могили поета К. А. Ткача, замордованого у 1943 році оунівцями.

В Сарнах народився М. О. Ольшанський (1908 р.) — дійсний член ВАСГНІЛ, колишній міністр сільського господарства СРСР, лауреат Державних премій (1941, 1951 рр.), кавалер ордена Леніна.

З кожним роком зростає бюджет міської Ради. Порівняно з 1966 роком він у 1971 році зріс: на потреби благоустрою — на 150 тис. крб., охорони здоров'я— на 8 тис. крб., розвитку освіти — на 60 тис. крб. Велику роботу провели депутати міської Ради в дні підготовки і проведення Всесоюзного суботника у квітні 1972 року. 7 тис. робітників та службовців — учасників суботника — виробили того дня промислової продукції на 33 тис. крб., відробили на впорядкуванні міста 49 тис. годин.

Вступивши в друге півстоліття славної історії Радянського Союзу, жителі Сарн невтомно працюють над втіленням у життя великих накреслень XXIV з'їзду КПРС. Свої зусилля й енергію вони спрямовують на всебічний розвиток виробництва, на підвищення його ефективності, щоб вирішити основне завдання дев'ятої п'ятирічки — забезпечити зростання матеріального і культурного рівня трудящих.

Н. А. БАЄВА

КЛЕ́СІВ

Клесів — селище міського типу (з 1940 року), центр селищної Ради. Розташований за 109 км від Ровно, за 25 км від райцентру. Залізнична станція на лінії Сарни—Коростень. Населення — 3600 чоловік. Селищній Раді підпорядковані села Клесів і Пугач.

Територія Клесова здавна заселялася людьми. Про це свідчить поселення доби бронзи, виявлене археологами поблизу селища.

Місцевість навколо Клесова багата на ліси та на гірські магматичні породи — рожево-сірі та сірі граніти, зручні для розробки[1].

Клесів заснований на початку XX ст., коли була споруджена залізниця Київ—Сарни—Ковель. 1902 року за кілька кілометрів від села Клесова збудовано залізничну станцію, яка дістала однойменну назву. Згодом біля станції виросло невелике селище, яке теж стало називатися Клесовим. У 1909 році в ньому налічувалося 15 будинків, 120 жителів. У цей період навколо селища розгорнулись розробки лісів і гранітів. Водночас управління Поліських залізниць збудувало лісопильний завод[2].

Видобуток граніту на кар'єрах поступово збільшувався, зростав обсяг лісозаготівельних робіт. Власники кар'єрів організували виготовлення пам'ятників. Проте нові підприємства не засновувалися. 1909 року було відкрито однокласне училище, яке відвідували 65 учнів.

Важким лихоліттям для жителів Клесова стала перша світова війна. Багатьох жителів мобілізували до царської армії. Майже припинилися роботи на кар'єрах.

У 1915 році клесівські залізничники взяли участь у страйку, який організувала Сарненська група РСДРП. Страйкарі вимагали припинення війни, забезпечення трудящих роботою, а їх сімей — хлібом.

---

[1] О. М. Маринич. Українське Полісся. К., 1962, стор. 125.
[2] Памятная книжка Волынской губернии на 1913 год, стор. 333.

Після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції політична діяльність клесівських робітників значно активізувалася. За прикладом робітників трудящі селища розгорнули революційну боротьбу.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції викликала піднесення серед трудящих Клесова, спрямувала їх на боротьбу за встановлення влади Рад. Перебуваючи під впливом Сарненської групи РСДРП, клесівські робітники боролися проти Центральної ради, саботували її розпорядження. У січні 1918 року, коли радянські війська визволили селище від військ Центральної ради, було проголошено Радянську владу. Однак у лютому цього року Клесів окупували австро-німецькі загарбники.

Населення не мирилося з окупантами та їх прислужниками. У липні 1918 року робітники станції взяли участь у Всеукраїнському страйку залізничників, який тривав понад місяць і був грізним протестом проти німецьких окупантів та їх пособників. Страйкарі вимагали звільнення всіх залізничників, заарештованих за політичні переконання, підвищення оплати праці, виплати заробітку за попередні місяці, запровадження 8-годинного робочого дня.

8 грудня 1918 року за допомогою дубровицьких повстанців у Клесові було відновлено Радянську владу. Проте наприкінці місяця селище опинилося в руках петлюрівської Директорії.

Місцеве населення продовжувало боротьбу за владу Рад. На допомогу йому прийшла Червона Армія. 7 лютого 1919 року 21-й Волинський український радянський полк разом з 2-м Поліським комуністичним повстанським полком і полками 17-ї дивізії визволили Клесів від петлюрівців. Щойно створений ревком вжив заходів, спрямованих на поліпшення умов життя трудящих, налагодження торгівлі, боротьбу з епідеміями тифу, кору та інших хвороб. Але будівництву нового життя знову перешкодили петлюрівці. В першій половині березня 1919 року вони захопили Клесів.

Трудящі чинили опір петлюрівцям. В районі Клесова вели бої з польськими інтервентами і петлюрівцями 44-а стрілецька дивізія 12-ї армії і 3-я прикордонна дивізія Західного фронту[1]. 3—5 червня 1919 року радянські війська очистили Клесів від військ Директорії[2]. Відновив свою діяльність ревком. Під його керівництвом населення взялося відбудовувати зруйноване війною господарство. На підприємствах почали встановлювати робітничий контроль, утворилося споживче товариство Ровенської кооперативної спілки, яке постачало населення промисловими товарами.

В середині серпня 1919 року Червоній Армії, що вела оборонні бої з польськими загарбниками, довелося відійти. Запеклі бої біля Клесова розгорнулися влітку 1920 року. 8 липня 174-а бригада 58-ї дивізії вийшла на лінію Тухово—Клесів[3]. Визволене селище знову стало радянським. Проте у першій половині вересня 1920 року під тиском переважаючих сил ворога частини Червоної Армії змушені були залишити Клесів. За Ризьким мирним договором 1921 року селище відійшло до Польщі. Клесів став центром гміни Сарненського повіту Поліського воєводства.

Під час польської окупації селище майже не розвивалося. Буржуазія Польщі цікавилася лише клесівськими кам'яними кар'єрами, які були одними з найбільших у країні й належали Верхньосілезькому концерну. Тут існувало кілька фірм, які видобували й обробляли граніт. Клесівські граніти використовувалися на будовах Польщі, а також експортувались у Румунію. 1927 року в Клесові діяли 6 невеликих цегелень, де налічувалося 17 чоловік, дві смолярні, кілька тартаків, у т. ч. паровий, на яких працювало 24 робітники[4]. Кам'яні кар'єри були погано технічно оснащені. Молот, долото, шпунт, ручна лебідка — такими знаряддями

[1] ЦДАРА, ф. 7657, оп. 1, спр. 164, арк. 274.
[2] Бойова і трудова слава Ровенщини, стор. 18.
[3] ЦДАРА, ф. 197, оп. 3, спр. 85, арк. 3—4; спр. 613, арк. 3.
[4] Брестський облдержархів, ф. 65, оп. 1, спр. 460, арк. 48—49.

користувалися робітники. Робочий день тривав 10—14 годин на добу. Ніякої охорони праці й техніки безпеки не було, травмованих звільняли з роботи.

Українське населення терпіло не лише від соціального гніту, а й політичного та національного безправ'я. Українська культура переслідувалась. У 1925 році в Клесові діяла лише одна початкова школа з польською мовою викладання, яка розміщувалась у невеличкій класній кімнаті. На одного вчителя припадало 73 учні[1].

Члени комуністичного осередку Клесова. 1935 р.

Трудящі не мирилися з таким становищем. У 1923 році за дорученням Пінського окружкому Комуністичної партії Західної Білорусії дубровицькі комуністи створили ряд партійних осередків, у т. ч. в Клесові, які згодом об'єдналися в Дубровицьку районну організацію КПЗБ. Клесівський партійний осередок очолив робітник М. К. Бабій. 20 комуністів під його керівництвом вели підпільну роботу і в навколишніх селах, організовували політичні кампанії — шкільну, антиподаткову, антивоєнну, за звільнення політв'язнів, за поліпшення умов праці, керували страйками робітників на підприємствах. 22 квітня 1925 року на каменоломнях фірми Файнштейна 70 робітників, припинивши роботу, зажадали підвищення заробітної плати на 15 проц. Наступного дня адміністрація фірми задовольнила вимоги страйкарів[2]. З 16 по 19 травня 1927 року на фірмі «Скала» страйкувало 23 робітники, а з 6 по 10 липня — 49 робітників.

На початку 1926 року, зважаючи на зростання чисельності членів партії, в Клесові створено підпільний підрайком КПЗБ на чолі з секретарем М. К. Бабієм. До нього входило 6 осередків, в яких налічувалося 24 члени партії і 10 співчуваючих[3]. У 1928 році поліція розгромила підрайком, а його членів заарештувала. Наступного року в Клесові утворився райком КПЗБ[4]. У листопаді 1930 року, коли Сарненський повіт передали з Поліського до Волинського воєводства, Клесівський райком увійшов до складу КПЗУ.

Крім названих, на території Клесова існував ще т. з. автономний осередок, створений 26 липня 1931 року. Члени цього осередку в разі провалу райкому мали б прийняти на себе його обов'язки[5]. Діяв також райком КСМ, якому, крім клесівських, підпорядковувались осередки інших населених пунктів.

Клесівські комуністи проводили агітаційну роботу серед робітників каменоломень, селян навколишніх сіл, розповсюджували літературу, яку привозили представники Пінського окружкому КПЗБ. 1 травня 1931 року в Клесові було розповсюджено багато політичної літератури, вивішено два червоні прапори, проведено маївку. У серпні цього року під час обшуків на каменоломнях, проведених у зв'язку з арештом Андрія Дудка, Павла Кідрака і Павла Кирилюка, знайдено велику кількість нелегальної літератури — відозв ЦК КПЗБ і ЦК КСМЗБ, виданих білоруською і польською мовами.

Водночас комуністи продовжували керувати страйками. Широкого розмаху набула страйкова боротьба, що виникла внаслідок зростання злиднів у роки економічної кризи. В липні 1929 року страйкували робітники гранітного кар'єру,

---

[1] Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925/26, стор. 279.
[2] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 2, спр. 18, арк. 65.
[3] Брестський облдержархів, ф. 93, оп. 1, спр. 710, арк. 2; спр. 1112, арк. 60, 63.
[4] Волинський облдержархів, ф. 1, оп. 2, спр. 3188, арк. 1—6.
[5] За волю народну, стор. 89.

в лютому й березні 1930 року — 365 робітників каменоломень. У липні цього року робітники фірми «Скала», припинивши роботу, вимагали виплати заробітку за 4 попередні місяці. Через три дні, коли заборгованість була ліквідована, страйкарі стали до праці. У вересні з таких же причин страйкували 197 робітників каменоломень фірми «Клесівський граніт»[1].

Для придушення революційних виступів правляча фашистська кліка Пілсудського влітку 1930 року розпочала криваву розправу над народними масами, т. зв. пацифікацію (умиротворення). У серпні 1931 року зазнали розгрому Клесівський райком КПЗУ та його осередки. Було заарештовано майже весь склад райкомів КПЗУ і КСМЗУ. Для боротьби з революційним рухом польський уряд запровадив військово-польові суди.

Шукаючи виходу з економічної кризи (1929—1933 рр.), під час якої знизився рівень виробництва, катастрофічно зростало безробіття, польський уряд збільшував податки, зменшував заробітну плату робітників. 7 лютого 1931 року газета «Пшегльонд волинські» писала, що внаслідок довготривалого припинення робіт на каменоломнях у Клесові зареєстровано 844 безробітні, з яких 533 одержують допомогу з фонду безробіття, решта 311 чоловік, які не мають права на допомогу, знаходяться в крайній нужді[2]. На початку грудня 1931 року адміністрації фірм «Клесівський граніт», де працювало 400 робітників, і «Пугач» (370 робітників) через брак замовлень припинили роботу[3].

В серпні 1935 року на каменоломнях Пешевського протягом 10 днів страйкувало 25 каменярів[4], у жовтні страйкували 50 робітників фірми «Пугач», у липні наступного року — робітники фірми «Товариство будівельне Заверця». Страйкарі вимагали підвищення заробітної плати. Особливо широкого розмаху набула страйкова боротьба у 1938 році. Підвищення заробітної плати вимагали 110 каменярів фірми «Пугач», 89 — фірми «Стрибо», ліквідації заборгованості, регулярної виплати заробітку — 210 страйкарів каменоломні фірми Надратовського, 850 робітників фірми «Клесівський граніт». Лише після задоволення вимог робітники стали до роботи[5]. Адміністрації фірми «Стрибо» довелося і наступного року задовольнити вимогу 170 страйкарів — виплатити робітникам понад 8 тис. злотих заборгованості[6].

У березні 1939 року припинили роботу 40 робітників, присланих з фонду праці на роботу до клесівських каменоломень «Камінне» у Вирах. З'явившись у бюро правління, вони поставили вимогу поліпшити умови праці і побуту або відправити їх на кошти фірми до місця проживання. Адміністрація змушена була видати робітникам проїзні квитки.

Один з безробітних гірник М. Олебінський, який у березні цього року разом з 20 іншими робітниками приїхав працювати до каменоломень у Вирах, писав: «Після одного дня роботи заробив відрядно після 8 годин інтенсивної роботи 1,25 злотого без відрахування коштів на соціальне страхування. Потім нас розміщено в бараку фірми. На ліжках не було ні сінників, ні соломи, тільки самі залізні пружини. Я помітив, що на нинішніх умовах платні не можна прожити. Тому разом з товаришами вирішили заробити тільки на поворотну подорож і якнайшвидше повернутись додому. Пригадую, що більшість із нас продала або велосипеди, або козу — єдину годувальницю родини, або також брали позичку у знайомих, лише б тільки здобути цим шляхом кошти для подорожі до Клесова і Вир. Товариші, які зі мною приїхали, є безробітні, не мають жодного нерухомого майна»[7].

---

[1] Брестський облдержархів, ф. 2065, оп. 1, спр. 78, арк. 84, 146, 166, 193.
[2] За волю народну, стор. 83.
[3] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 566, арк. 25—26.
[4] Боротьба трудящих Волині за воз'єднання з Радянською Україною, ч. 2, стор. 247.
[5] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 2, спр. 74, арк. 300; спр. 83, арк. 171; ф. 448, оп. 1, спр. 1, арк. 151, 286, 323.
[6] За волю народну, стор. 253.
[7] Там же, стор. 246—247.

У вересні 1939 року Червона Армія визволила Західну Україну від іноземного поневолення. У Клесові було створено волосний комітет. Очолив його М. К. Бабій. Комітет вживав заходів для очищення Клесова від ворожих елементів, встановлення революційного порядку, займався підготовкою і проведенням виборів до Народних Зборів. Трудящі Клесова одностайно висунули своїм депутатом до Народних Зборів Західної України М. К. Бабія.

Клесівський волосний комітет провів у життя рішення Народних Зборів Західної України щодо встановлення Радянської влади, націоналізації великої промисловості, конфіскації поміщицьких земель і передачі їх найбіднішому селянству.

На підставі нового адміністративно-територіального поділу у січні 1940 року Клесів став районним центром Ровенської області. Було створено селищну Раду, а в селах — сільські Ради. Волосний і селянські комітети перестали існувати. У грудні 1940 року відбулися вибори до селищної Ради депутатів трудящих. Організаційно оформилися первинні партійні організації.

Під керівництвом партійних і радянських органів розпочалося будівництво нового життя.

На промислових підприємствах Клесова розгорталося соціалістичне змагання за успішне виконання народногосподарських планів, ширився стахановський рух. На початку 1941 року колектив Клесівського заводу вогнетривкої цегли № 6 завоював почесне звання стахановського заводу. Одним з ініціаторів стахановського руху в області виступила Є. Хіноцька, яка виконувала виробничі норми на 400 і більше процентів[1]. Трудящі селяни об'єднувалися в колективні господарства. 1941 року в Клесівському районі організувалося 10 колгоспів, у т. ч. один в сусідньому селі Клесові[2].

Було налагоджено медичне обслуговування. На початку 1940 року в селищі відкрили лікарню, фельдшерсько-акушерський пункт.

З перших днів встановлення Радянської влади в Клесові широко розгорнулося культурне будівництво. За шкільні парти сіли також дорослі. В райцентрі були створені школи ліквідації неписьменності та малописьменності. В 1940 році тільки на Клесівському цегельному заводі в такій школі навчалося 130 чоловік[3].

Незабаром після визволення в селищі відкрили семирічну школу. Наступного року школа стала восьмирічною, з часом планувалося зробити її середньою. В школі навчалося 350 учнів. Для забезпечення навчального процесу були прислані вчителі із східних областей України.

У селищі почали працювати районний будинок культури і бібліотека.

Зростала політична активність трудящих Клесова. Напередодні виборів до Верховної Ради СРСР та Верховної Ради УРСР, які відбулися у березні 1940 року, населення вивчало Конституції СРСР, УРСР і Положення про вибори. В агітпункті районного будинку культури, де містилась дільнична виборча комісія, перед трудящими виступали лектори.

Бурхливий процес соціалістичних перетворень на західноукраїнських землях був перерваний у 1941 році підступним нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз. Партійна організація Клесівського району вжила заходів для евакуації цінного устаткування каменоломень. 9 липня 1941 року Клесів окупували німецькі війська. Гітлерівці почали арештовувати тих, хто співчував Радянській владі. За участю українських буржуазних націоналістів вони влаштовували облави, розстрілювали комуністів, комсомольців, радянських активістів у Клесові і в селах району.

Багато лиха завдали німецько-фашистські загарбники народному господарству Клесова. Каменоломні були занедбані, устаткування знищене, майно пограбоване. 62 чоловіка окупанти вивезли в Німеччину, 94 закатували[4]. Кращі будинки селища,

---

[1] Газ. «Червоний прапор», 10 січня 1941 р.
[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 52, арк. 6, 9.
[3] Газ. «Червоний прапор», 2 жовтня 1940 р.
[4] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 57.

зокрема школу, будинок піонерів, окупанти забрали під свої установи. Освіта не передбачалася фашистським «новим порядком».

Трудящі Клесова не корились гітлерівським поневолювачам. Народну боротьбу очолили підпільні партійні, комсомольські організації, які були створені під керівництвом ЦК КП(б)У та обкому партії. Партійне підпілля в Клесівському районі розгорнуло діяльність в липні 1941 року. Організатором його став перший секретар Клесівського райкому партії В. О. Сонін (видавав себе за робітника кам'яних кар'єрів)[1].

У вересні 1941 року гестапо з допомогою українських буржуазних націоналістів напало на слід Клесівського підпілля й арештувало В. О. Соніна та кількох підпільників. Після страшних катувань їх розстріляли. Частина підпільників, якій вдалося уникнути арешту, влилася в партизанський загін Д. М. Медведєва.

В Клесівських лісах діяли партизанський загін ім. Шевченка, створений у Дубровицькому районі, розвідувальна група, очолювана В. В. Кочетковим, групи радянських патріотів[2].

Восени 1942 року група партизанів загону Д. М. Медведєва одержала завдання підірвати залізничну станцію Вири, депо, електростанцію, зруйнувати вузьколійку, що йшла від Вирівських кар'єрів до Клесова. З кар'єру окупанти вивозили граніт для будівництва воєнних об'єктів. Замінувавши міст, розташований за 2 км від Вир, партизани пробрались на станцію, зчепили всі паровози і пустили цей состав без машиніста на великій швидкості. Коли міст разом з паровозами полетів у воду, залунали вибухи на електростанції, депо, водокачці[3].

1942 року в районі селища діяли партизанські загони з'єднань С. А. Ковпака, О. М. Сабурова та ін. 24 листопада 1942 року 8-й батальйон партизанського з'єднання, яким командував О. М. Сабуров, знищив у 16-годинному бою 320 гітлерівців, танк, бронемашину, літак, захопив трофеї[4].

Партизанські загони, що діяли в клесівських лісах, мали постійний зв'язок з радянським тилом, одержували звідти боєприпаси, зброю, друковану продукцію та інші засоби, потрібні для підпільної роботи. Допомога з Великої землі піднімала бойовий дух підпільників, партизанів, усіх трудящих, що перебували на тимчасово окупованій території. Селяни навколишніх сіл приходили в партизанські загони, поповнюючи лави народних месників.

Починаючи з весни 1943 року, на території Клесова і району діяли також польські розвідники і партизанські загони. Партизани створили у Клесові розгалужену мережу агентурної розвідки.

Польські патріоти розповсюджували серед населення Клесівського району, а також інших районів області листівки, надруковані в партизанській друкарні. Про діяльність одного із загонів найкраще розповідає щоденник бойових дій: «*17 квітня 1943 р.* Вдень пущено під укіс ешелон противника між станціями Клесів і Томашгород. Знищено понад 20 гітлерівців, паровоз і чотири вагони. Відзначилися бійці Дросик Франц, Станський Тадеуш і Маньковський Роман. *19 квітня.* Із засідки між станціями Клесів і Томашгород знищили 4 німецькі солдати. *23 травня.* Група польського загону під командуванням Шаденя на залізничній дільниці Клесів—Томашгород пустила під укіс військовий ешелон з технікою противника. Знищено 1 паровоз, 11 вагонів, кілька вагонів пошкоджено. Дільниця не працювала 3 години. *24 червня.* Група польського загону під командуванням Ослонського на залізничній дільниці Клесів—Томашгород пустила під укіс військовий ешелон з боєприпасами. Знищено 1 паровоз, 1 вагон, кілька вагонів пошкоджено. Відзначилися Проповицький, Гайдемський»[5].

---

[1] В. Бегма, Л. Кизя. Шляхи нескорених, стор. 60.
[2] Д. М. Медведєв. Сильні духом, стор. 48, 69.
[3] М. Гнидюк. Про що дзвеніли рейки, стор. 7—11.
[4] СССР в Великой Отечественной войне, стор. 318.
[5] АІІП ЦК КП України, ф. 62, оп. 62, спр. 1025, арк. 5.

Улітку 1943 року народні месники очистили від ворога територію Клесівського району[1]. Вона стала партизанською зоною. Однак у селищі і на залізничній станції Клесів ще лютували окупанти. Здійснюючи бойові операції, партизани допомогли Червоній Армії розгромити німецькі війська біля Клесова. 7 січня 1944 року селище визволили воїни 143-ї стрілецької дивізії 13-ї армії під командуванням полковника М. М. Заїкіна[2].

298 жителів Клесова билися з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни, з них 109 загинуло. Із зброєю в руках захищали Москву, Ленінград, форсували Дніпро жителі Клесова А. С. Котик, Д. І. Онопрійчук; бив фашистів під Вітебськом, Бєлостоком, Кенігсбергом і Варшавою І. І. Богомил, визволяв Білорусію, Литву, Чехословаччину Д. С. Блощиневич. С. П. Грицкевич завершив війну на Ельбі. Подібний бойовий шлях пройшли Б. С. Боярчук, С. Н. Дубовець, О. Б. Коташ, Я. Й. Котляр та інші.

З перших днів визволення селища від фашистської окупації відновили роботу радянські й партійні органи. Під керівництвом комуністів і комсомольців трудящі почали відбудовувати своє селище. Розчищались завали, впорядковувалися вулиці, ремонтувалися будинки. В трьох суботниках благоустрою взяло участь близько 900 чоловік. Водночас жителі збирали кошти для Червоної Армії. На будівництво танкової колони «Ровенщина» клесівці внесли 105 728 крб. грішми, 18 кг золота і срібла, передплатили воєнну державну позику на суму 302 355 крб.[3], зібрали багато подарунків для поранених бійців і офіцерів.

Держава допомагала трудящим селища кредитами, будівельними матеріалами, надсилала спеціалістів для роботи в усіх галузях виробництва й культури. В 1944 році були створені коліснобричечна, взуттєва, шорна, годинникова, швейна майстерні райпромкомбінату. Відновилося добування гранітів.

Клесівські родовища граніту (Ждилівське, Пугач, Кривка, Заріччя, Промисловий) розташовані в сприятливих геолого-економічних умовах і мають значні запаси будівельного каменю. В усіх родовищах, за винятком Ждилівського, добувають високоякісний щебінь рожево-сірого тонкозернистого аплітграніту, дуже міцного, з незначною водовбирністю. Незабаром після визволення на Ждилівському родовищі на базі кар'єрів було створено каменедробарний завод «Промтресту». 1944 року він випускав щомісяця 200—250 кв. м облицювальних плит, 23 тис. куб. м щебеню, 500 куб. м буту. Цього року став до ладу завод будівельних матеріалів.

До 1948 року трудящі селища відбудували залізничну станцію, завод вогнетривкої цегли. Відновили роботу майстерні побутового обслуговування, лазня, їдальні, продовольчі й промтоварні магазини, лікарня та аптека.

Партійні й радянські організації райцентру брали активну участь в організації колгоспів у селах району. Незважаючи на опір куркулів, терористичні акти банд українських буржуазних націоналістів, в 1950 році було завершено колективізацію сільського господарства.

В роки відбудови народного господарства розвивалася культура. Незабаром після визволення в селищі запрацювала школа, де в 1—5 класах вчилося 140 дітей. На роботу в школу прислали 8 учителів із східних областей України. Було відкрито будинок культури, районну бібліотеку. З 1945 року почала виходити районна газета «Зірка».

В 50—60-х роках у Клесові виросли нові потужні підприємства нерудних матеріалів, реконструйовано діючі. В 1954 році почав працювати кар'єр Львівської залізниці, тоді ж було створено пересувну механізовану колону — ПМК-177 «Поліссяводбуду», яка осушує болота. 1959 року[4] Клесівський лісгосп реорганізу-

---

[1] А. И. Залесский. В партизанских краях и зонах. М., 1962, стор. 69.
[2] Сообщения Советского информбюро, т. 6, стор. 12.
[3] Ровенський облпартархів, ф. 85, оп. 1, спр. 4, арк. 17.
[4] Цього року Клесівський район був ліквідований. Територія його включена до Сарненського і Рокитнівського районів.

У клесівських кар'єрах. 1972 р.

вали в лісгоспзаг. У 1964 році кар'єр Львівської залізниці перетворили на каменедробарний завод. 1969 року в Клесові пущено ще одне підприємство — каменедробарний завод «Облміжколгоспбуду». Діють автобаза, цех Сарненської меблевої фабрики, комбінат побутового обслуговування.

В спорудженні й оснащенні клесівських каменедробарних заводів є значна частка праці робітників підприємств братніх республік Радянського Союзу. Каменедробарки, мостові крани, екскаватори, транспортери, електромотори надійшли сюди з Москви, Ленінграда, Орєхово-Зуєва, Крюкова, Воронежа, Жданова, Курська, Куйбишева, масляні насоси й електрообладнання — з Казахстану й Татарської АРСР. Потрібне обладнання й матеріали надсилали також підприємства Грузії, Молдавії, Білорусії, прибалтійських республік, багатьох міст України.

Клесівські підприємства нерудних матеріалів дають народному господарству сотні тисяч кубометрів бутового каменю, щебеню, облицювальних виробів щороку. Тільки на каменедробарному заводі «Промтресту» видобувається в середньому 250 тис. куб. м щебеню, 18 тис. кв. м облицювальних виробів на рік.

Продукцію клесівських каменедробарних заводів використовують для спорудження великих мостів через такі ріки, як Амур, Даугава, Волга, в Архангельській області, Калінінграді. Щебінь вивозять до Москви, Києва, прибалтійських республік, Білорусії, він використовується для виготовлення збірного залізобетону. Клесівським гранітом облицьовані мости й набережні, станції метрополітену, вокзали ряду міст країни. З поліського граніту виготовлено пам'ятники І. В. Курчатову, обеліск «Космос» у Москві, пам'ятник В. С. Стефанику у Львові. На відзначення XXIV з'їзду КПРС клесівські каменотеси підготували гранітні плити для будівництва підземного переходу на площі Перемоги в Ленінграді.

Великих виробничих успіхів досягли промислові підприємства в роки восьмої п'ятирічки. 1970 року усі каменедробарні заводи виробили 511,6 тис. куб. м щебеню, 19 тис. куб. м буту, 8 тис. кв. м облицювальних матеріалів. Усі підприємства селища достроково, у жовтні 1970 року, завершили план восьмої п'ятирічки, дали понад план продукції на 772 тис. крб. За трудові досягнення 164 трудівники селища нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

З кожним роком розширюється житлове й промислове будівництво, поліпшується благоустрій селища. За післявоєнний час споруджено 12 двоповерхових багатоквартирних і 450 одноповерхових будинків. Лише в роки восьмої п'ятирічки збудовано 16-квартирний будинок за рахунок коштів промислових підприємств, восьми- і шістнадцятиквартирний будинки — на каменедробарному заводі «Промтресту», 3-квартирний — у лісгоспзазі. Крім того, на каменедробарному заводі «Промтресту» зведено дробильний цех, клуб, контору і 2 побутові приміщення, реконструйовано каменотесний і механічний цехи, збудовано вантажну площадку і майстерню для лісгоспзагу, трансформаторну підстанцію для ПМК-177, матеріальний склад для торфобрикетного заводу. За роки п'ятирічки газифіковано 364 квартири жителів селища, прокладено 500 кв. м тротуарів, заасфальтовано 6 тис. кв. м вулиць, збудовано 17 км шляхів з твердим покриттям.

Хорошими виробничими показниками завершили перший рік дев'ятої п'ятирічки промислові підприємства. Значно перевиконали плани каменедробарні заводи, ПМК-177, лісгоспзаг. У 1971 році колективом працівників ПМК-177 здано колгоспам 1917 га осушених земель.

В роки дев'ятої п'ятирічки буде розширено і реконструйовано каменедробарний завод «Промтресту». 1972 року став до ладу цех хвойновітамінного борошна. Буде збудовано торфобрикетний завод, торговий центр, два 18-квартирні житлові будинки, кінотеатр, дитячий садок. Клесів стане ще більш впорядкованим. Жителі селища завершать будівництво водопроводу, заасфальтують вулиці Шевченка, Леніна, Шкільну. Вже у 1971 році було заасфальтовано 2862 кв. м центральної вулиці, 1,6 тис. кв. м тротуарів. У будівництві доріг активну участь беруть промислові підприємства. Каменедробарний завод «Промтресту» завіз у селище 100 куб. м щебеню, виділив автотранспорт для перевозу будівельних матеріалів, каток для укатки асфальту. Каменедробарний завод Львівської залізниці заасфальтував своїми силами 900 кв. м вулиць.

За післявоєнний час значно розширилась торговельна мережа. Нині в селищі працюють 27 магазинів, 8 підприємств громадського харчування.

Про охорону здоров'я дбають 4 лікарі і 29 чоловік середнього медперсоналу, які працюють у дільничній лікарні на 50 ліжок, фельдшерсько-акушерському і 3 здоровпунктах. При лікарні діють пологове відділення, стоматологічний і рентгенологічний кабінети.

Значних успіхів досягнуто в розвитку освіти й культури. В Клесові є середня, дві восьмирічні і початкова школи, де навчається 1342 учні, філіал Сарненської заочної середньої школи для дорослих. З 1964 року працює філіал Сарненської музичної семирічної школи. В усіх школах працює 85 учителів, переважна частина яких з вищою освітою. 140 дітей дошкільного віку виховуються у двох яслах-садках.

Культмасову роботу серед трудящих селища проводять селищний будинок культури, зведений 1957 року, чотири клуби промислових підприємств на 250 місць кожен, профспілкові бібліотеки. В будинку культури і клубах встановлено кіноустановки. Є в Клесові 2 селищні бібліотеки, в яких налічується 28 тис. книжок. Крім того, населення читає періодичну літературу. У 1972 році передплачено 4800 примірників газет і 3384 примірники журналів.

У 1957—1958 рр. в Клесові споруджено пам'ятники В. І. Леніну, партизану-розвіднику М. І. Кузнецову.

Багатогранне життя трудящих Клесова скеровують партійні і комсомольські організації, селищна Рада депутатів трудящих. Кількість комуністів і комсомольців значно зросла. Нині в 19 первинних партійних організаціях об'єднано 229 комуністів, у 18 комсомольських — 580 членів ВЛКСМ. Кращих виробничників, працівників різних закладів обирають трудящі до селищної Ради. Серед 71 депутата Клесівської селищної Ради 49 робітників, 22 службовці. З кожним роком зростає бюджет Ради. 1971 року на благоустрій селища було витрачено 22 935 крб., на освіту — 68 545, на культмасову роботу — 11 866 крб. В цілому бюджет Ради на 1972 рік становив 133 615 карбованців.

В обстановці великого трудового і політичного піднесення відзначили трудящі Клесова всенародне свято — 50-річчя утворення Союзу РСР. Заклик Комуністичної партії ознаменувати славний ювілей країни новими трудовими досягненнями знайшов широкий відгук у селищі. Виконуючи зобов'язання, взяті на честь знаменного свята, робітники багатьох бригад, змін, цехів вже у вересні — жовтні 1972 року завершили план другого року дев'ятої п'ятирічки. Трудові успіхи клесівців — вклад у дострокове виконання накреслень XXIV з'їзду КПРС.

О. С. МАСНИЙ

КРИЧИ́ЛЬСЬК

Кричильськ — село, центр сільської Ради, розташоване понад річкою Горинню, за 30 км від райцентру, за 16 км від залізничної станції Антонівка. Дворів — 695, населення — 2985 чоловік. Сільраді підпорядковані села Убереж, Угли.

Територія сучасного села була заселена вже в часи Київської Русі. Поблизу Кричильська виявлено давньоруське городище[1].

Перша письмова згадка про Кричильськ датується 1562 роком. Тоді село перебувало у складі Литовського князівства. Тут був замок, в якому переховувались місцеві жителі під час нападів татар[2]. Після Люблінської унії Кричильськ перебував у складі Степанської волості Луцького повіту Волинського воєводства Речі Посполитої. Згідно з податковими реєстрами 1583 року в ньому налічувалося 50 димів, а в 1629 році — 127 димів[3].

У XVI — першій половині XVII ст. Кричильськ належав князям Острозьким. В селі знаходився один з дев'яти фільварків Степанського ключа. Селяни-кріпаки займалися землеробством, розводили свиней і птицю. Щороку вони здавали князеві данину — баранів, ялівок, гусей, каплунів. Селяни не тільки сплачували натуральні і грошові повинності, але й працювали на феодала по 2—5 днів щотижня, іноді кожного дня після полудня або «коли накажуть». Тяглові піддані платили по 1 злотому «порохове» та сторожове, давали по 2 курки, 1 гусці.

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Кричильськ перебував у складі Волинського намісництва, а з 1797 року — Волинської губернії Російської імперії.

Селом, навколишніми лісами, полями, луками володіли поміщики. Вони торгували і землею, і людьми, передавали їх з рук у руки. У березні 1808 року частину Кричильська купив граф С. Ворцель. За участь С. Ворцеля у польському повстанні 1831 року царські власті конфіскували його маєток[4], який деякий час здавався в оренду, а потім був проданий іншому поміщику.

За даними 1845 року, в Кричильську діяла суконна мануфактура, на якій працювала частина кріпаків. Інші кріпаки орендували землю за третій сніп, працювали на лісорозробках, сплавляли ліс по річках. 1850 року в селі сталося заворушення селян, викликане запровадженням інвентарних правил.

Реформа 1861 року не принесла селянам очікуваних змін. З введенням у дію уставної грамоти 1154 десятини поміщицької землі підлягали розподілу між селянами. В середньому на ревізьку душу припадало трохи більше 3 десятин землі.

Поступово кращі землі опинилися в руках заможних селян. З кожним роком зростала кількість пролетаризованих господарств. Мізерні наділи, коли підростали діти, доводилося ділити на кілька частин і сплачувати за них податки. Селяни не мали чим обробляти свою землю — у переважної більшості не було коней.

Внаслідок реформи селяни втратили право на паливо й будівельний матеріал, які вони раніше діставали з лісу. Лише раз на тиждень і за відповідну плату вони могли отримати з панського лісу трохи гілля або хмизу. 13 травня 1861 року поміщицький наглядач тяжко побив Михайла Линя за те, що той узяв без дозволу кілька жердин.

Тяжкі умови життя сприяли поширенню захворювань, епідемій. За статистичними даними, 1895 року в Кричильську народилося 123 дитини, вмерло 153. У серпні—вересні наступного року від холери вмерло 97 чоловік[5].

---

[1] О. Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР, стор. 79.

[2] ЦДІА СРСР, ф. 159, оп. 1, спр. 248, арк. 1—2.

[3] О. Баранович. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст., стор. 33.

[4] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 815, спр. 508, арк. 3.

[5] Житомирський облдержархів, ф. 159, оп. 1, спр. 248, арк. 10—11.

За всеросійським переписом 1897 року, в Кричильську проживало 1489 чоловік. Дві третини селян були бідняками, мало не половина з них — безкінними. Не маючи змоги сплатити надмірні платежі і податки та звести кінці з кінцями, безземельні і малоземельні селяни потрапляли в кабалу до поміщика і куркулів, ставали об'єктом подвійної експлуатації. Тільки прямих податків селяни платили 2 крб. 23 коп. в середньому з кожної десятини. Були ще т. зв. посередні податки — на сіль, сірники, гас та ін. Знесилені визиском, селяни йшли працювати на винокурний завод (збудований 1851 року), річкову пристань, лісорозробки, сплав лісу.

Яскравими фарбами змалював життя бідняків цього краю відомий російський письменник О. І. Купрін, який у 90-х роках XIX ст. бував у Кричильську. В дореволюційні часи на весь Кричильськ чоботи були лише у попа та в шинкаря, вони давали їх за гроші напрокат під час весілля і хрестин[1].

Основна маса населення залишалася неписьменною. З 1860 року тут діяла початкова школа, яку 1877 року місцеві власті закрили. Лише 1890 року в селі було відкрито церковнопарафіяльну школу, де вчилося 30 дітей.

Важким лихом для трудящих була перша світова війна. Вона забрала у дітей батьків, позбавила багатьох селян найелементарніших засобів для існування. У 1916—1917 рр. у селі розташовувались російські війська 5-го кавалерійського корпусу. Від революційно настроєних солдатів селяни дізнавалися про події в Росії, боротьбу трудящих проти самодержавства. Радісно зустріли трудящі села звістку про Лютневу революцію. Повалення влади царя вселило в серця селян надію на звільнення від гніту поміщиків.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції селяни Кричильська почали ділити між собою поміщицьку землю, рубати ліс[2].

У січні 1918 року в Кричильську проголошено Радянську владу. Органом її в селі був ревком, який очолював бідняк І. Ф. Левчун. Ревком керував боротьбою з контрреволюційними елементами, організовував господарське та культурне життя. Але наприкінці лютого Кричильськ окупували австро-німецькі війська. У грудні 1918 року після відходу окупаційних військ владу захопила Директорія. У червні 1919 року частини 12-ї армії вигнали петлюрівців з села. Зібравшись з цього приводу на багатолюдний мітинг, селяни щиро дякували червоноармійцям за своє визволення. Негайно відновив свою діяльність ревком, утворився комітет бідноти. Ревком разом з комбідом організували збір коштів у фонд Червоної Армії. Місцеве населення здало 120 голів худоби, багато картоплі та іншого продовольства, кілька тонн фуражу.

Проте будівництво радянського життя перервали польські загарбники, які в серпні 1919 року захопили село. На початку липня 1920 року Кричильськ визволили частини 173-ї бригади 12-ї армії[3]. Між червоноармійцями і трудящими села встановилася міцна дружба. Селяни допомагали бійцям хлібом, підводами. Частина сільської молоді пішла добровольцями до лав Червоної Армії.

Влада Рад проіснувала в селі до вересня 1920 року — Кричильськ знову захопили польські окупанти. Після 1921 року, коли територія Західної України відійшла до панської Польщі, Кричильськ перебував у складі Степанської гміни Костопільського повіту Волинського воєводства. За даними на 30 вересня 1921 року, в селі було 323 будинки, 1909 жителів.

За часів буржуазно-поміщицької Польщі трудящі Кричильська зазнавали жорстокого соціального та національного гноблення.

На селян накладалося багато податків. З 1 га землі чи лук вони платили 6,5 злотого, за вола чи корову — 2 проц. їхньої вартості, за теля — 10 злотих, за свиню — від 6 до 8 злотих. Крім цього, їм доводилося платити за користування мостом, доро-

---

[1] Газ. «Червоний прапор», 10 лютого 1961 р.
[2] Борьба трудящихся Волыни за власть Советов, стор. 83—84.
[3] ЦДАРА, ф. 197, оп. 1, спр. 44, арк. 31.

гою, навіть за димарі. За несплату податків у них примусово відбирали домашні речі, худобу. Зубожілі селяни протестували проти податкової політики, конфіскації майна за несплату податків. 30 грудня 1924 року збирач податків Степанської гміни у рапорті гмінній управі писав про категоричну відмову селян Кричильська внести податки. «Селяни,— писав він,— з насмішкою й образою звертаються до нас, мовлячи: «годі вам панувати». Перед цим у кількох господарствах було конфісковано майно для «залякування», зокрема у Тимофія Бахна відібрали вола і продали на торзі[1].

В той час, коли переважна більшість селянських господарств Кричильська мала в середньому по 1,5—2 га землі, польські власті оселили в Кричильську осадників. Вони одержали по 30—40 га землі, допомогу насінням, будівельними матеріалами.

Навіть 3—4 га кричильської заболоченої чи піщаної землі не могли прогодувати селянську родину. Голод і злидні гнали сільську бідноту у Сарни, Костопіль, Ровно, де вона сподівалась знайти роботу. Проте і в містах життя було не кращим, там панувало безробіття.

Жорстокий економічний гніт тісно переплітався з політикою національного гноблення, яку проводив польський уряд. У Кричильську була лише одна початкова школа. Незважаючи на те, що в ній навчалося 55 дітей українців і 4 поляки, викладання велося польською мовою, для української мови відводилась одна година на тиждень. У 1927 році на утримання школи було витрачено 318 злотих, війт одержав 3702 злоті, збирач податків за чотири місяці — 1200 злотих.

Як і всі трудящі західноукраїнських земель, жителі Кричильська виступали за возз'єднання з Радянською Україною, вели боротьбу за поліпшення свого становища. Напередодні 1 травня 1925 року тут відбувся загальносільський страйк. Наймити, протестуючи проти низької плати, поганих життєвих умов, відмовились працювати на поміщицьких полях. Не вийшли в поле і селяни, яких обурювала висока плата за користування панськими пасовищами. За кожну голову худоби треба було платити 80 злотих. Хто мав дві голови худоби, мусив одну продати. Для придушення страйку прибув загін поліції з містечка Степані. Почалися арешти. Багатьох затриманих було відправлено в кайданах до тюрми в Ровно[2]. Д. М. Харечка, І. К. Красовського пізніше відправили з ровенської тюрми до концтабору «Береза Картузька».

Але трудящі села не припиняли боротьби з поневолювачами. Вісті з Радянської України запалювали селян на боротьбу за соціальне і національне визволення.

У Кричильську розповсюджувалася комуністична література, листівки КПП, КПЗУ, КПЗБ. Значна частина селян у березні 1928 року бойкотувала вибори до сенату і сейму. У виборчому окрузі № 182, до якого належав і Кричильськ, із загальної кількості осіб, які мали право голосу, 41 проц. не голосував. 1 травня 1936 року на високому дереві було вивішено червоний стяг.

17 вересня 1939 року частини Червоної Армії визволили Кричильськ. Негайно був створений сільський комітет, який очолив селянин В. З. Пентило. 22 жовтня відбулися вибори до Народних Зборів Західної України. На підставі декларацій, прийнятих Народними Зборами, сільський комітет конфіскував 1200 га поміщицької та церковної землі і безплатно передав її селянам. Комісія розподілила серед бідняків також худобу і майно багатіїв.

Згідно з новим адміністративно-територіальним поділом, проведеним у січні 1940 року, в Кричильську організувалася сільська Рада. Сільський комітет здав їй свої повноваження. А в грудні 1940 року трудящі села під час виборів до місцевих Рад таємним голосуванням обрали депутатів до сільської Ради. Вперше до органу влади було обрано жінок. У січні 1941 року Кричильськ увійшов до Степанського району.

---

[1] За волю народну, стор. 37—38.
[2] Там же, стор. 48.

У квітні 1941 року в селі створено колгосп[1], головою якого селяни обрали С. Д. Наливайка. Було усуспільнено землю, 8 корів, 4 пари коней, 10 пар волів, реманент. Незабаром організувався ще один колгосп — ім. 8 Березня, який очолив колишній бідняк Н. М. Бородавка. Держава допомогла молодим громадським господарствам обробити землю — з Степанської МТС прийшов трактор. Безкорівним колгоспникам і бідняцьким селянським господарствам для купівлі великої рогатої худоби надано позику з виділених державою для Степанського району 20 250 крб. кредиту[2].

Було відкрито медпункт у селянській хаті. Медичну допомогу безплатно подавав фельдшер.

З перших кроків своєї діяльності Радянська влада дбала про розвиток освіти трудящих. Вже 1 жовтня 1939 року в Кричильську відкрили початкову школу з українською мовою викладання. В ній вчилося 178 дітей. Запрацювали хата-читальня, школа ліквідації неписьменності для дорослих.

Будівництво нового вільного життя перервав напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. 27 червня 1941 року Кричильськ окупували гітлерівські війська. Загарбники, встановивши «новий порядок», закрили школу, хату-читальню, пограбували колгосп і майно жителів села. Вони вивезли з села на роботу до Німеччини 30 юнаків і дівчат.

Та люди не корились ворогам. Селяни відмовлялись працювати в організованому окупантами господарстві («лігеншафт»), ховали від них зерно, худобу, молоко та інші продукти, допомагали переховуватися тим, кого переслідували фашисти. 16 жителів вступили до партизанських загонів, серед них А. Ф. Мануїльчик, М. О. Шабак, П. А. Банацький та ін. Коли 12 січня 1944 року Кричильськ визволили частини 181-ї стрілецької дивізії 13-ї армії, 50 його жителів пішли громити ворога на фронт. 41 чоловік загинув у боях з гітлерівськими загарбниками.

Для прискорення розгрому ненависного ворога жителі Кричильська здали у фонд Червоної Армії близько 1 тис. цнт хліба, понад 500 цнт м'яса, 30 тис. крб. грішми. Було налагоджено допомогу сім'ям червоноармійців, полеглих у боях із ворогом, пораненим, що повернулися з фронтів. Держава виділила їм кошти для спорудження будинків, забезпечила насінням, паливом тощо.

1944 року відновила роботу початкова школа, в ній працювало 8 учителів. Наступного року школу перетворили у семирічну, відкрили бібліотеку, клуб, в якому стали працювати гуртки художньої самодіяльності, агіткультбригада, проводилися лекції, бесіди, демонструвалися кінофільми.

З перших днів визволення Кричильська від гітлерівських загарбників трудящі взялися відбудовувати село. Цьому всіляко перешкоджали банди українських буржуазних націоналістів. Наслідуючи в своїх чорних діях фашистів, оунівці спалили в селі 60 хат, по-звірячому вбили 50 чоловік. Жертвами націоналістичного терору стали сім'ї активістів, колишніх партизанів П. А. Банацького, М. О. Шабака, секретар першого в селі комсомольського осередку Гаврило Бородавка, комсомолки Ніна Сергієнко і Поліна Висоцька[3], надіслані на роботу до села Ровенським обкомом ЛКСМУ.

Проти підлих дій оунівців виступило місцеве населення. В селі була створена група охорони громадського порядку, яка відіграла велику роль у ліквідації озброєних націоналістичних банд. У боротьбі з ними росла політична свідомість селян. В 1946 році на честь Великого Жовтня селяни Кричильська зобов'язалися додатково здати державі 240 пудів хліба, а фактично здали його 270 пудів[4]. Понад план було здано також 30 тонн картоплі.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-635, оп. 1, спр. 78, арк. 39.
[2] Радянська Ровенщина, стор. 70.
[3] Л. Кравцов. Комсомольці села Кричильськ. Ровно, 1958, стор. 12.
[4] Газ. «Червоний прапор», 12 листопада 1946 р.

Весною 1947 року на допомогу поки що неколективізованим селянам Степанська МТС надіслала трактор. Його використали на підготовці грунту під ярі культури. Цього року в селі було створено комсомольську організацію.

В листопаді 1947 року трудівники села відновили створені перед війною колгоспи. Спочатку в них об'єднувалось 36 бідняцьких і середняцьких господарств. Залученням селян до колгоспів повсякденно займалися активісти — депутати сільради, комсомольці. На кінець 1948 року в артілях уже налічувалося 300 господарств.

30 грудня 1949 року в селі створено партійну організацію. Комуністи, комсомольці, депутати сільської Ради докладали багато зусиль для організаційно-господарського зміцнення колгоспів, збільшення врожайності полів, розвитку громадського тваринництва. В селі було організовано масове агротехнічне навчання колгоспників, проводилися контрактація молодняка великої рогатої худоби для поповнення громадських ферм, будівництво колгоспних приміщень. Невдовзі члени артілей власними силами спорудили корівник, конюшню, телятник, свинарник, вівчарник. Жителі села виходили на недільники осушення боліт.

1950 року кричильські колгоспи об'єдналися в одне господарство. Збільшення прибутків, особливо за рахунок підвищення врожайності льону-довгунця, дозволило колгоспу виділити кошти на розширення капітального будівництва. Крім нових тваринницьких приміщень, колгосп збудував свою електростанцію, забрукував дорогу в центрі села.

З року в рік поліпшувалася культура землеробства. Орний клин збільшувався за рахунок осушення боліт. У 1955 році колгосп мав у своєму користуванні 1950 га орної землі, 1151 га пасовищ і сіножатей, 252 га лісу, 45 га молодого саду. Невтомна праця трудівників, застосування механізмів і досягнень науки забезпечили ріст врожайності. Якщо в 1948 році жита збирали 6—7 цнт з га, то в 1963 році — 14 цнт, а пшениці — по 22 цнт в середньому з гектара.

Зростала оплата праці. 1950 року на трудодень було видано по 3 кг зерна. Сім'ї колгоспників С. Д. Наливайка, У. Т. Бородавки одержали на вироблені трудодні по 15—20 цнт зерна, багато картоплі, по 1,5—2 тис. крб. грішми.

Золотим дном стали для колгоспу колись заболочені землі. З підприємств країни у 1965 році сюди прийшла потужна меліоративна техніка. Лише цього року було осушено 450 га боліт, а всього за роки восьмої п'ятирічки — до 1 тис. га. На освоєння боліт витрачено 0,5 млн. крб. державних коштів. Крім цього, на меліоративні роботи використовується щорічно понад 100 тис. крб. з колгоспного рахунку. Ефективність меліорації велика. На колишніх заболочених землях кричильські колгоспники вирощують по 250 цнт картоплі, 500 цнт зеленої маси кукурудзи з га. Це в 1,5 раза більше, ніж на звичайних землях. 1965 року ланка У. Т. Бородавки першою в колгоспі одержала по 4 цнт насіння льону-довгунця і 7 цнт волокна з кожного гектара. Їй випала велика честь бути делегатом XXIII з'їзду КП України. У 1970 році на 100 га сільськогосподарських угідь колгосп виробив по 252 цнт молока, 72 цнт м'яса, одержав з кожного гектара усієї площі по 21,6 цнт озимої пшениці, по 132 цнт овочевих культур, по 5,2 цнт льоноволокна. На 1 червня 1970 року в господарстві налічувалося 1893 голови великої рогатої худоби, 413 свиней. Неподільний фонд колгоспу становив 1967 тис. крб., прибуток — 670 тис. крб. За роки восьмої п'ятирічки колгосп збудував 5 тваринницьких приміщень, зерносховище на 300 тонн зерна, будинок механізаторів та інші споруди.

З дрібного, економічно слабкого колгосп виріс у велике сучасне господарство. Нині він має 28 тракторів, 14 комбайнів, 19 вантажних автомашин, багато інших машин. Трактори і екскаватори надійшли сюди з Харкова, комбайни — з Ростова-на-Дону, меліоративна техніка — з міст Білорусії. Тісні контакти підтримує село з колгоспом ім. Жданова Бєлгородського району Бєлгородської області РРФСР. Коли кричильські колгоспники відчували нестачу фуражу для худоби, російські друзі надіслали їм кілька вагонів високоякісних кормів, насіння люцерни і конюшини, допомогли закласти зелений конвейєр. 1972 року в Кричильську побувала

делегація російських колгоспників. Вони привезли українським друзям по змаганню кращі випробувані сорти зернових і кормових культур, обмінялись досвідом. Напередодні 50-річчя утворення Союзу РСР з Кричильська в колгосп ім. Жданова виїхала бригада колгоспників, яка по-братньому допомогла росіянам в збиранні хліба, копанні цукрових буряків.

Тривалий час колгосп обслуговувала власна електростанція. 1965 року село підключили до електромережі Добротворської ДРЕС. Струм живить 42 колгоспні електромотори.

За доблесну працю багато колгоспників відзначено орденами і медалями. Колишнього голову колгоспу І. Г. Дзюбенка, ланкову Ю. В. Корзун, бригадира тракторної бригади І. М. Велесика нагороджено орденом Леніна, тракториста І. Б. Дудара, ланкову О. Н. Банацьку — орденом Трудового Червоного Прапора, колгоспницю М. Л. Кику — орденом «Знак Пошани».

Відрадними є здобутки кричильських колгоспників у першому році дев'ятої п'ятирічки. 1971 року вони одержали в середньому по 17,9 цнт зернових з гектара, а пшениці — по 22 цнт, картоплі — 179 цнт, по 5,5 цнт льоноволокна. Збудовано зразкове сучасне картоплесховище, хмелесушарню, гараж для машинно-тракторного парку, будинок спеціаліста сільського господарства. В наступні роки п'ятирічки в селі будуть збудовані нові типові приміщення середньої школи, ясел-садка.

Нових рубежів досягли кричильські колгоспники в змаганні на честь 50-річчя утворення Союзу РСР. В складних погодних умовах 1972 року вони виростили по 5 цнт льоноволокна, по 156 цнт картоплі. Річні плани виробництва і продажу державі продуктів тваринництва колгосп виконав за 9 місяців.

Змінило село свій зовнішній вигляд. За післявоєнні роки збудовано 550 житлових будинків на 3—4 кімнати, у т. ч. 64 — в роки восьмої п'ятирічки. 87 будинків газифіковано. В селі з'явилася ще одна вулиця, названа Новою. Село зв'язане автобусним сполученням з районним і обласним центрами. Збудовано телефонну станцію на 150 номерів, лазню, побутовий комбінат, в якому розмістились шевська, кравецька, годинникова майстерні, перукарня. Село повністю електрифіковано й радіофіковано. Ветерани праці звільнені від плати за користування електросвітлом і радіоточкою. Колгосп безкоштовно обробляє їм присадибні ділянки, завозить паливо.

В селі працює 8 торговельних точок, у т. ч. універмаг, магазин продуктових і господарських товарів. З кожним роком зростає купівельна спроможність жителів Кричильська. Через торговельні установи вони придбали 653 велосипеди, 102 мотоцикли, 2 легкові автомашини, 750 радіоприймачів, 170 телевізорів.

Великих успіхів досягнуто в розвитку освіти і культури. 1953 року Кричильська семирічна школа стала середньою. В 1971/72 навчальному році в школі навчалося 825 учнів, працювало 42 вчителі.

За післявоєнні роки восьмирічну освіту здобули 1030 дітей колгоспників, середню — 472. Багато з них стали висококваліфікованими спеціалістами. Характерним прикладом в цьому є сім'я Левчуків. Два їх сини закінчили інститути і працюють вчителями, дочка — інженером. Син колгоспника С. М. Банацький — архітектор. Батько колгоспника П. Ф. Бородавки, шукаючи кращої долі, виїхав за океан. А його онуки навчаються: Степан — у Київському медичному інституті, Микола — в політехнічному. В 1950 році колгосп не мав жодного спеціаліста, а в 1972 році тут працювало 3 агрономи, 2 зоотехніки, економіст-плановик. Є в селі три фельдшери, які обслуговують населення в двох медпунктах і пологовому відділенні. 130 малят виховується в колгоспному дитсадку.

1956 року в Кричильську споруджено будинок культури на 450 місць. В окремих кімнатах працюють гуртки художньої самодіяльності. Щодня демонструються кінофільми. Є в селі три бібліотеки, книжковий фонд яких становить 15 тис. примірників, кількість читачів — понад 2 тис. Сільські трудівники передплачують 1592 примірники газет і 650 журналів.

Крім коштів, які відпускає з свого бюджету сільська Рада, 34 тис. крб. витрачає щороку колгосп на задоволення культурних і побутових запитів населення.

Значно зросла кількість комуністів і комсомольців села. Нині в трьох первинних партійних організаціях налічується 96 комуністів. 112 членів ВЛКСМ об'єднано в трьох комсомольських організаціях. Всі вони трудяться на вирішальних ділянках колгоспного виробництва, освіти й культури. 114 трудівників села підвищують свій теоретичний рівень у двох політичних школах і семінарі з економічних знань.

Багатогранну роботу проводить сільська Рада. До її складу входить 43 депутати, у т. ч. 36 колгоспників. Серед депутатів — 20 жінок, які працюють переважно в сільському господарстві. З кожним роком зростає її бюджет. У 1970 році він становив 23 713 крб., у 1972 — 25 881 крб. У 1970 році лише на культмасову роботу витрачено 6207 карбованців.

Дбають у селі про розвиток фізкультури і спорту. 1950 року в селі побудовано колгоспний стадіон, наступного року створено футбольну команду. Вона є володарем кількох районних кубків, в 1969 році завоювала приз області, брала участь в зональних змаганнях на першість України серед сільських футбольних команд. У волейбольних іграх бере участь понад 100 юнаків і дівчат. Молодь захоплюється тенісом, баскетболом, легкою атлетикою, лижним і стрілецьким спортом.

Кожен, хто приїздить в Кричильськ, зупиняється біля обеліска першим комсомольцям, які стали жертвами українських буржуазних націоналістів. Народ береже пам'ять про тих, хто разом з П. Висоцькою і Н. Сергієнко боровся за нове життя. Іменем безстрашного народного месника П. Банацького названий один з піонерських загонів середньої школи.

Чудові мелодії в селі не стихають ніколи. Створюють їх самі учасники художньої самодіяльності. Задушевні вірші про радість нового життя пише вчитель Л. З. Куліш. Їх кладе на музику самодіяльний композитор, колишній фронтовик, один з активних учасників соціалістичних перетворень Я. М. Лисий.

У вихідні дні, а також після роботи трудящі відпочивають у парку, закладеному на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Знаходиться він на пагорбку. Звідси любо глянути на нові хати колгоспників, що потопають в зелені. За селом розкинувся великий колгоспний сад. Його буйне цвітіння є символом квітучого життя, яке принесла людям старовинного Кричильська Радянська влада.

М. Д. РОМАН

СТЕ́ПАНЬ

Степань — селище міського типу (з 1960 року), центр селищної Ради, розташоване на лівому березі Горині, за 19 км від залізничної станції Малинськ, за 49 км від районного центру. Населення — 4200 чоловік. Селищній Раді підпорядковані села Грушівка, Двірець, Калинівка, Мельниця, Погулянка, Труди.

На території селища виявлено залишки міста Степані, яке згадується як центр князівства в Іпатіївському літопису під 1292 роком[1]. У 1326 році Степань потрапила в залежність від литовських князів. Литовський князь Федір, син Любарта, 1387 року повністю прибрав до своїх рук князівство, а князя Семена позбавив будь-яких прав.

З кінця XV ст. Степань належала князям Острозьким, які збудували тут замок[2]. 1499 року великий князь литовський Олександр надав містечку привілей

[1] О. О. Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР, стор. 79.

[2] Энциклопедический словарь в издании Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона, т. 31. СПб., 1901, стор. 597.

на проведення ярмарків. Після Люблінської унії 1569 року воно потрапило під владу шляхетської Польщі. У 1577 році до Степанського замку належало 27 сіл.

За даними податкового реєстру, 1583 року в містечку налічувалося 428 будинків. Половину жителів становили халупники (95), городники (95), комірники (19), підсусідки (3). Крім землеробства, жителі займалися ремеслом і торгівлею. Тут проживало 25 ремісників і 17 торговців худобою. Було в цей час 3 рудні[1]. У 1568 році в Степанському лісі працював поташний завод[2].

Для утримання трудящих в покорі князі Острозькі використовували православну церкву. За К.(В.)К. Острозького в 1572 році поблизу Степані засновано монастир, який незабаром став власником кількох сіл та озер.

Наприкінці XVI ст. селяни віддавали феодалові з одного лану близько 12 пудів зерна, по 2—3 відра меду та відбували панщину по 2 дні на тиждень.

1596 року в Степані побував разом з загоном повстанців Северин Наливайко[3].

У 1599 році князь К.(В.)К. Острозький передав монастирю село Мидськ разом з млином, ставом, медовою даниною та всіма угіддями. Нові землі одержав монастир і в 1601—1603 рр., а в 1621 році його власністю стало село Білі Береги. 1627 року 12 підданих села Монастирської Волоки, заснованого у 1601 році, відробляли на користь монастиря 2 дні на тиждень, платили чиншу по 42 литовські гроші, давали по барану на рік та по одній курці[4]. З 1620 року Степань стала власністю князів Заславських.

Брестська церковна унія, що насправді означала підкорення православної церкви католицькій, була вороже зустрінута степанцями. 1629 року, коли монастир став уніатським, сюди поспішив митрополит-уніат Рутський. Але населення Степані не пустило духовного владику та його слуг у містечко[5].

Виступ трудящих мас проти Рутського був виявом протесту проти насадження уніатства, посилення соціального й національного гніту. Князі Заславські — католики й великі магнати, налякані цим заворушенням, щоб пом'якшити ситуацію, змушені були піти на окремі поступки — зменшити відробітки селян на користь монастиря та чинш.

Степань першої половини XVII ст. — значний населений пункт Волині. 1629 року в ньому налічувалося 636 димів. У містечку розвивалося ремесло, існувало кілька цехів.

Експлуатація населення невпинно зростала. За даними 1638 року, селяни працювали на монастир влітку по 6, узимку — по 5 днів на тиждень. Вони мусили виконувати заорки, закоски, зажинки, обжинки, платити податки. Починали роботу зі сходом, закінчували — після заходу сонця.

Населення Степані брало участь у народно-визвольній війні під проводом Богдана Хмельницького, вступало до селянсько-козацьких загонів. Монастир намагався утримати населення від боротьби з польською шляхтою. Ченці посилено поширювали чутки про гріховність участі степанців у визвольній війні. 1648 року під Степанню відбулася битва повстанського війська з переважаючими силами С. Чарнецького. 1649 року селянсько-козацькі війська оволоділи Степанню. Козацькі війська побували у містечку також у 1657 році[6].

Наступного року козаки знову оволоділи Степанню і пробули в ній до 1659 року. За Андрусівським перемир'ям 1667 року Степань відійшла до шляхетської Польщі.

---

[1] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 11. Warszawa, 1890, стор. 327.
[2] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 578.
[3] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 1, стор. 77.
[4] Газ. «Волынские губернские ведомости», 1855, № 37, стор. 1138, 1142.
[5] Правда про унію. Документи і матеріали. Львів, 1968, стор. 44—47.
[6] І. Крип'якевич. Богдан Хмельницький, стор. 520—521.

Прогресивні польські діячі Станіслав і Микола Ворцелі. Початок XIX ст.

Після укладення Бахчисарайського миру 1681 року містечко почало потроху відбудовуватися. 17 травня 1682 року воно дістало дозвіл на проведення 2 ярмарків, де жителі продавали хліб, мед, різні шевські, ткацькі, кушнірські вироби[1]. У 1684 році містечко платило королю у рік 500 злотих.

Під час Північної війни 1700—1721 рр. Степань 1705 року захопили шведські загарбники. Тут деякий час перебував Карл XII зі своїм штабом. Проїздом через Волинь у березні 1711 року в Степані жив протягом двох днів Петро І.

В першій половині XVIII ст. в містечку діяли три церкви і костьол. Я. Сангушко для зміцнення своєї влади перетворив уніатські церкви у значних землевласників. Миколаївській церкві він подарував три озера для рибальства, а священику дозволив у будь-якій кількості молоти зерно в степанських млинах. Преображенська церква дістала в урочищі Малушків 212 десятин орної землі й сінокосу разом з лісною дачею. На Троїцьку церкву 1749 року князь записав землі в урочищі Вербчанських Бродах разом з сіножатями та лісною дачею[2] (Троїцька церква збереглася досі). Степанський ключ у грудні 1753 року Я. Сангушко подарував князю Ю. Любомирському з обов'язковою вимогою спорядити на випадок війни 65 кінних солдатів. У цей час замок ще непогано зберігався — мав 4 башти, вали.

В 1775 році Степань, в якій налічувалося 520 будинків, потрапила до рук Ю. Потоцького, а через кілька років дісталася графам Ворцелям. 1780 року містечко одержало королівський привілей на проведення чотирьох ярмарків на рік — двох двотижневих і двох чотиритижневих. Але містечко поступово занепадало, стало нагадувати собою село.

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Степань стала волосним центром Ровенського повіту Волинської губернії.

Степань — батьківщина відомого діяча польського визвольного руху, соціаліста-утопіста С.-Г. Ворцеля. Він та його брат Микола брали активну участь у боротьбі проти царату. М.-Я. Ворцель був посередником між Південним товариством декабристів та Польським демократичним товариством. Після повстання декабристів у грудні 1825 року серед заарештованих царським урядом осіб опинився і М.-Я. Ворцель[3]. У 1830—1831 рр. С.-Г. Ворцель взяв участь у польському повстанні, внаслідок чого 1832 року його Степанський маєток царський уряд конфіскував на користь казни[4]. Було закрите парафіяльне училище, яке працювало з 1807 року. В цей час у містечку існувала лікарня.

За переписом 1845 року, в Степані налічувалося 834 ревізькі душі. В користуванні громади було 3629 десятин землі, з них 260— присадибної, 2021 — орної. Крім неосілих, усі господарства, незалежно від кількості членів сім'ї, наділялися присадибною землею по 1946 сажнів, орною — по 6 десятин і по 4 десятини сінокосу. Городники користувалися лише присадибною землею. Тяглові селяни відбували панщину по два дні на тиждень з кожного двору, а напівтяглові — по 2 чоловічі й по 2 жіночі дні. На городників й неосілих панщина не поширювалася.

Селяни проявляли незадоволення тяжкими повинностями. У 1848 році воно вилилося у відкритий виступ. Біля будинку, де жили предводитель дворянства і земський справник, зібралося 200 селян, які стали вимагати збільшення наділів. Заворушення придушили з допомогою війська. П'ятьох активних учасників —

---

[1] Архив Юго-Западной России, ч. 5, т. 1. К., 1869, стор. 165, 167.

[2] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2 стор. 584.

[3] Rocznik Wołyński, t. 2, стор. 155.

[4] ЦДІА СРСР, ф. 384, оп. 15, спр. 225, арк. 1.

Микиту Немирка, Микиту Матюшу, Семена Немирка, Андрія Абрамовича, Степана Ілючка — заарештували і відправили до Ровно[1].

Цього року Степанський маєток, до якого входили містечко Степань, села Корост, Зульня, Станіславівка, Золотолин, Кричильськ, Мале Вербче, казна повернула родині Ворцелів[2]. Наступного року власник маєтку перевів 300 сімей степанців на поземельний оброк. Вони мусили платити разом 260 крб. сріблом на рік, зжати і скласти 600 кіп хліба, давати 300 косарів і необхідну кількість робочих рук для збирання сіна, потрібну кількість плотогонів, одного поромника, рибалок, 6 душ чоловічої і жіночої статі у найми, утримувати нічних сторожів при графській економії.

За реформою 1861 року селяни мали викупити землю, закріплену за ними інвентарними правилами 1847 року. Викупна вартість землі набагато перевищувала існуючі в той час ціни на землю. Обтяжені непосильними викупними платежами, селяни розорювалися, часто кидали свої господарства, віддаючи землю за борги, і йшли на заробітки.

1868 року Степанський маєток купили купець Бліох і промисловець Рау. Зібравши сход, вони запропонували селянам викупити землю. Степанці відмовилися а деякі з них, зокрема Микита Мурза, Кіндрат Благочинний, Юхим Курдій навіть вигукували, що земля скоро буде власністю трудового народу і нема потреби даремно витрачати гроші[3].

1872 року в містечку налічувалося 1746 жителів, 629 дворів, з них 227 власних і 402 — на чиншовому праві. Діяли 2 водяні млини, броварня, паром на річці[4]. Жителі містечка виконували державні і громадські повинності, платили податки з нерухомого майна, чинш.

Значна кількість землі належала православним церквам — 102 десятини орної і 30 десятин сінокосу.

Наприкінці XIX ст. в містечку розвивалася промисловість, воно стало значним пунктом торгівлі лісоматеріалами. Цьому сприяло будівництво залізничної лінії, яке розпочалося 1882 року,— від станції Клевань до дач товариства розробок лісних продуктів Південно-Західної залізниці[5]. В містечку працювали три водяні млини, два заводи — лісопильний та виробництва смоли, паркетні фабрики, що належали церковним братствам, майстерня механічної обробки деревини. Особливо славився степанський паркет. На підприємствах було зайнято 139 робітників.

Розвиток промисловості зумовив зростання населення. 1890 року в Степані налічувалося 512 будинків, 3384 жителі, а вже на початку XX ст. кількість жителів зросла до 5689 чоловік. У містечку залишалася одна і та ж лікарня на 12 ліжок, де працював один лікар. У 1913 році було відкрито однокласне сільське училище.

Під час першої російської революції 1905—1907 рр. в Степані відбулося кілька сходок, розповсюджувалися антиурядові листівки. Робітники лісопильного заводу вимагали підвищення заробітної плати. Виступ придушила поліція.

В роки першої світової війни Степань перебувала у смузі фронту. Мобілізація на фронт чоловіків, реквізиції худоби і продуктів обумовили погіршання обробітку землі, низькі врожаї сільськогосподарських культур. Населення зазнавало злиднів. Під час підготовки російськими

Жінки Степані у святковому вбранні. 1910 р.

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 451, спр. 108, арк. 21—23, 76.
[2] Ровенський облдержархів, ф. 384, оп. 5, спр. 856, арк. 5.
[3] Газ. «Волынские губернские ведомости», 1885, № 17, стор. 124.
[4] Календарь Юго-Западного края на 1873 г., стор. 433—434.
[5] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 534, спр. 280, арк. 88.

Селянин-бідняк продає коня на ярмарку у Степані. 30-і роки XX ст.

військами прориву на Південно-Західному фронті з червня по серпень 1916 року в районі Степані розташовувався 30-й армійський корпус[1].

Населення жадало миру. Воно сподівалося на закінчення війни після Лютневої революції. Але Тимчасовий уряд продовжував війну.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в січні 1918 року в Степані, як і в інших населених пунктах Волині, було проголошено Радянську владу. Однак у лютому містечко окупували австро-німецькі війська. Після Листопадової революції у Німеччині, коли окупаційні війська залишили містечко, владу в селі захопила Директорія.

У лютому 1919 року 21-й Волинський український радянський полк разом з 2-м Поліським комуністичним повстанським полком і полками 17-ї дивізії визволили Степань від петлюрівців. Проте 3 березня петлюрівці разом з польськими загарбниками захопили містечко.

У червні 1919 року частини Червоної Армії вигнали петлюрівців з містечка. Було відновлено Радянську владу — створено волосний ревком, комітет бідноти. У Степанську волость надсилалися радянські газети. 25 червня тут одержали 255 примірників газет, у т. ч. «Більшовик», «Красная Армия». На початку серпня 1919 року Степань захопили польські загарбники. Та через кілька днів жителі містечка разом з батальйоном червоноармійців вигнали окупантів. Тікаючи, вони спалили міст через ріку Горинь[2]. Відновив свою діяльність ревком. Його очолив Ножовник. Членом ревкому і головою земельної комісії став місцевий житель Т. Ю. Ширко, який, будучи солдатом царської армії, брав участь у революційних сходках. Але наприкінці серпня 1919 року Степань знову захопили польські війська.

10 липня 1920 року радянські частини 12-ї армії з боями вступили у Степань[3]. Місцеві жителі допомагали червоноармійцям — вказували переправи, передавали цінні відомості про місцеперебування противника. У вересні 1920 року містечко окупували польські загарбники.

За Ризьким мирним договором 1921 року містечко підпало під владу буржуазно-поміщицької Польщі. Польські власті запровадили на захоплених землях жорстокий військово-поліцейський режим. Було кинуто за грати учасників боротьби за Радянську владу, всіх, хто висловлював незадоволення політикою польського буржуазного уряду. Тяжке повоєнне економічне становище трудящих — розруха, голод, холод, хвороби — погіршувалося великою кількістю податків. Українське населення терпіло ще й національний гніт. Польський буржуазний уряд послідовно здійснював політику полонізації. Українців поступово звільняли з адміністративних установ і культосвітніх закладів. Незважаючи на те, що в Степані (за даними 1921 року) проживали переважно українці, навчання в семикласній школі велося лише польською мовою.

У липні 1925 року сейм прийняв закон про парцеляцію й осадництво, на підставі якого підлягали викупу землі колишніх династій, казенні, занедбані поміщицькі господарства. Земля нарізалася ділянками по 26 га і продавалася селянам. Малоземельні й безземельні не мали за що купити землю. Обтяжені податками, недоїмками і боргами, вони втрачали навіть свою. Більшість парцел купили куркулі. Частину землі одержали 12 осадників і 10 поліцаїв. Доведені до тяжких

[1] А. Брусилов. Мои воспоминания, стор. 185.
[2] До історії боротьби трудящих за встановлення Радянської влади на Ровенщині в 1917—1920 роках, стор. 70.
[3] ЦДАРА, ф. 1183, оп. 3, спр. 350, арк. 206.

злиднів, бідні селяни просили виділити їм хоч невеличкі ділянки землі. Проте на їх прохання місцеві власті не звертали уваги. Не дозволяв уряд освоювати заболочені землі, чагарники — степанські багна вважалися «оборонним бастіоном» проти Радянської країни. В пошуках заробітку, засобів існування чимало селян емігрувало за океан.

Буржуазний уряд Польщі тримав населення у темряві й безправ'ї. У 1931 році 820 дітей шкільного віку не вчилося[1]. Посилюючи політику полонізації, місцеві власті зараховували до польської національності різними облудними методами українців.

Політика соціального і національного гніту, яку проводив польський буржуазний уряд, викликала незадоволення трудящих мас Степані. Особливо значного розмаху революційний рух набрав у 1938 році. Влітку та восени тут відбулися масові антифашистські мітинги і демонстрації, на яких селяни висловлювали свій рішучий протест проти антинародної політики польського уряду, проти фашизму і війни, виступали за мир і демократію, вимагали праці й хліба[2].

Зазнаючи тяжкого гніту і знущань, трудящі містечка ніколи не втрачали надії на своє визволення, на возз'єднання з Радянською Україною. Мрії степанців про возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною здійснились у вересні 1939 року. За день до приходу Червоної Армії понад 20 патріотів, у т. ч. М. Дячук, П. Кромф, Г. Багній, роззброїли охорону моста й захопили поліцейську дільницю, де зберігалася зброя. Зразу ж після визволення у Степані було створено волосний комітет. 22 жовтня 1939 року жителі обрали депутатом до Народних Зборів Західної України уродженця Степані селянина-бідняка П. Т. Волошина. Разом з членами волосного комітету, активістами він втілював у життя прийняті Народними Зборами декрети. Було розподілено серед бідняцьких господарств 300 га землі, конфіскованої у поміщиків та осадників.

Незабаром після визволення в містечку відкрили лікарню. Розпочалося навчання в школах, у гуртках лікнепу.

У січні 1940 року Степань стала районним центром.

Радянська держава допомагала населенню швидше відбудувати господарство, надсилала трактори для обробітку землі, виділяла відповідні кошти. Для подання допомоги безкорівним колгоспникам і бідняцьким селянським господарствам Степанського району в листопаді 1940 року було виділено 20 тис. крб. кредиту[3].

Будівництво нового радянського життя перервав підступний напад на Радянську країну фашистської Німеччини. 17 липня 1941 року німецькі загарбники окупували Степань.

Населення не мирилося з гітлерівським «новим порядком», бойкотувало розпорядження окупаційних властей, йшло в ліси, до партизанів. Для подання практичної допомоги підпільній і партизанській боротьбі Ровенський підпільний обком партії закріпив за Степанським районом Л. Є. Кизю. У липні 1943 року було створено степанські районні підпільні партійний і комсомольський райкоми[4].

Влітку цього року командування партизанським з'єднанням № 1 доручило партизанам С. Санкову, М. Орлову, С. Коваленку, В. Алякіну пробратися на територію Степанського району для встановлення зв'язку з озброєними польськими загонами, які діяли в навколишніх лісах. Після розвідки району на базі польських озброєних груп було створено партизанський загін «Смерть фашизму». Очолив його С. Санков. Рядовий боєць-кулеметник проявив себе талановитим командиром. Партизани загону підтримували постійний зв'язок з жителями Степані, допомагали їм переправляти в ліс жінок, дітей, яким загрожувала небезпека, знищували гітлерівців і націоналістичних запроданців.

---

[1] Журн. «Західна Україна», 1932, № 1, стор. 48.
[2] Р. Оксенюк. Нариси історії Волині, стор. 258.
[3] Радянська Ровенщина, стор. 70.
[4] Ровенський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 44, арк. 11; спр. 48, арк. 56.

14 січня 1944 року воїни 181-ї стрілецької дивізії й партизани загону «За Батьківщину» визволили Степань від загарбників. В боях за селище загинуло близько 100 мужніх синів Вітчизни. В братській могилі поховані росіянин Ф. О. Аналимов, українець А. Я. Джусенко, білорус А. М. Циванчик, татарин Р. Мутагіров та інші представники народів нашої багатонаціональної країни. Вдячні степанці свято бережуть пам'ять про них. На братській могилі, що в центрі селища, завжди повно квітів. Щороку 9 травня комсомольці і позаспілкова молодь влаштовують факельні походи до братської могили.

238 жителів селища билися з гітлерівськими фашистами на фронтах Великої Вітчизняної війни, 120 чоловік загинули у боротьбі з ворогами.

Руїни і згарища залишили після себе окупанти. Вони спалили лікарню, аптеку, вивели з ладу електростанцію, пекарню, зруйнували багато житлових будинків.

Зразу ж після визволення населення Степані приступило до відбудови зруйнованого господарства. Відновили роботу райвиконком і райком партії. Вони скерували діяльність усіх районних організацій на якнайшвидше налагодження мирного життя. Наприкінці року жителі селища відбудували електростанцію, пекарню. Відкрилися магазини, лікарня.

Відроджувалося сільське господарство. Радянські органи влади повернули селянам одержану перед війною землю. Створена 1944 року Степанська МТС допомогла селянам, насамперед сім'ям червоноармійців, інвалідів Вітчизняної війни, вдовам, виорати й засіяти свою землю. Тим, хто дуже потребував, виділили посівний матеріал. Було вжито заходів до вчасного збирання врожаю.

1948 року в Степані організувалося два колгоспи— ім. Леніна та «Перше травня». В них об'єдналося 900 сімей. Держава допомогла колгоспам технікою. Сюди надійшли з РРФСР, Білорусії сільськогосподарські машини, мінеральні добрива, високоякісне насіння, породиста худоба. В цей період з Російської та Білоруської республік було одержано насіння льону, з Прибалтики — кращі сорти картоплі. Значні площі, майже 80 проц., орали в ці роки трактори. Все це дозволило піднести врожайність зернових культур, продуктивність громадського тваринництва.

Першого року після визволення відкрилися середня школа, клуб, бібліотека.

У грудні 1962 року Степанський район ліквідовано. Степань як селище міського типу підпорядкували Сарненському району.

В 50—60-х роках степанські колгоспи успішно розвивали усі галузі сільського господарства, збільшували виробництво льоноволокна. 1956 року обидва господарства об'єдналися в одне — ім. Леніна. Наступного року до колгоспу ім. Леніна приєдналися колгоспи сіл Калинівки, Грушівки, Дворця, Мельниці, Погулянки, Трудів.

Колгосп економічно міцнів, з року в рік добивався все кращих виробничих показників. Значну роль в організаційно-господарському зміцненні господарства відіграли колгоспні партійна і комсомольська організації, створені у 1951 році. Нині в колгоспі налічується 65 комуністів і 26 комсомольців, які працюють на найважливіших ділянках виробництва.

У 1970 році колгосп користувався 6291 га землі, у т. ч. 2465 га орної, 1557 га сіножатей, 62 га садів, мав 28 тракторів, 10 зернових комбайнів, 20 автомашин, 70 електродвигунів, багато іншої техніки. На колгоспних фермах налічувалося 2003 голови великої рогатої худоби, у т. ч. 706 корів; 1165 свиней, 2240 овець, понад тисячу штук птиці.

Трудівники колгоспу успішно виконали восьмий п'ятирічний план виробництва й продажу всіх видів сільськогосподарської продукції. У 1970 році колгоспники виростили в середньому по 16,5 цнт зернових з гектара, виробили на 100 га сільськогосподарських угідь по 70,8 цнт м'яса і 198 цнт молока. У другій рільничій бригаді, якою керує делегат III Всесоюзного з'їзду колгоспників С. І. Швайка, добилися ще вищих урожаїв зернових та картоплі.

Новою, економічно вигідною культурою є в колгоспі суниці. Під ними зайнято 12 га. Ланка Н. Т. Гумен вирощує на кожному гектарі по 120—130 цнт суниць сортів Карлова 100, Київська рання. Для зберігання ягід і фруктів взимку колгосп збудував плодосховище.

Зростання прибутків дало можливість підвищити оплату праці колгоспників, розширити обсяг будівництва громадських і культурно-побутових приміщень. У 1970 році колгосп видав на людино-день по 3,22 крб. грішми, витратив на культурно-побутові цілі 50 тис. карбованців.

Ще кращих успіхів добиваються колгоспники в роки дев'ятої п'ятирічки. В 1971, першому році п'ятирічки, тут одержано в середньому з гектара по 20,1 цнт зернових, по 161,8 цнт картоплі, 7,6 цнт льоноволокна, вироблено на кожні 100 га сільськогосподарських угідь по 231,5 цнт молока.

За самовіддану працю 285 кращих колгоспників відзначено урядовими нагородами, у т. ч. 273 чоловіка — Ленінською ювілейною медаллю.

Успішно завершили план восьмої п'ятирічки промислові підприємства — харчокомбінат (створений 1956 року), відділення «Сільгосптехніки», комбінат побутового обслуговування, цегельний завод, «Міжколгоспбуд». Харчокомбінат має цехи — кондитерський, плодопереробний, безалкогольних напоїв, хлібопекарню. Соки, виготовлені в Степані, відправляються підприємствам харчової промисловості багатьох міст України.

За роки Радянської влади селище змінило свій зовнішній вид. Воно помітно зросло. Селищна Рада систематично дбає про благоустрій, поліпшення житлових і побутових умов населення. Вже в 1949—1952 рр. з ініціативи депутатів селищної Ради було відремонтовано майже половину житлових приміщень, під час суботників озеленено вулиці Леніна, Шевченка, Жовтневу, впорядковано сквер, завершено електрифікацію. Для забезпечення жителів будівельним матеріалом у 1958 році відкрито цегельний завод потужністю 2 млн. штук цегли. Вже цього й наступного року з хуторів змогли переселитися у селище 52 сім'ї. Обсяг житлового будівництва зростав. За післявоєнні роки збудовано 310 житлових будинків. Лише в 1971 році споруджено 21 житловий будинок. У 273 квартирах встановлено газобалони. В 1962 році селище підключено до електромережі Добротворської ДРЕС.

Селище має автобусне сполучення з Ровно, Сарнами, Костополем, рядом сусідніх сіл. Кілька разів на день курсує пасажирський літак між Степанню і Ровно.

Зросла торговельна мережа селища. Нині тут є 9 торговельних точок, у т. ч. універмаг, їдальня, буфет. Лише в 1971 році мешканці Степані купили 4 легкові автомобілі, 37 мотоциклів, 249 телевізорів, 39 холодильників, 59 пральних машин.

Збудовано аптеку, лікарню на 125 ліжок. Лікарня має терапевтичне, хірургічне, дитяче, інфекційне та поліклінічне відділення, в яких працюють 11 лікарів, 60 чоловік з середньою медичною освітою. Є в селищі 2 медпункти. Лише в 1971 році на охорону здоров'я витрачено 259 тис. карбованців.

У грудні 1964 року відкрито будинок відпочинку на 210 чоловік. Сюди приїжджають відпочивати трудящі з 12 областей України. До їх послуг водна станція, бібліотека, великий читальний зал, літній кінотеатр, різні приміщення для масових ігор. На базі будинку відпочинку незабаром буде створено республіканський санаторій. Тут лікуватимуть хворих на ревматизм, радикуліт. У 1972 році розпочато будівництво грязелікарні. Поблизу її виявлено джерела мінеральної води типу «Миргородської».

Великі зміни сталися в галузі освіти й культури. У селищі є середня й восьмирічна школи, де навчається 1500 учнів. При середній школі працюють вечірня та заочна школи. В усіх школах трудиться 77 вчителів. За післявоєнний період середню і восьмирічну школи закінчило понад 3 тис. чоловік. Багато випускників степанських шкіл вступає до вищих та середніх спеціальних навчальних закладів. У 1972 році в інститутах і технікумах вчилося 100 жителів селища.

Кінотеатр «Мрія» у смт Степані. 1972 р.

500 вихованців степанських шкіл стали спеціалістами різних галузей народного господарства. 4 чоловіка здобули вчений ступінь, серед них О. К. Кудря — доктор хімічних наук, С. П. Пінчук — доктор філологічних наук, І. О. Тивончук — кандидат економічних наук, М. С. Гумен — кандидат математичних наук.

Культосвітню роботу серед населення проводить будинок культури на 400 місць. Його збудували у 1960 році. Тут працюють гуртки художньої самодіяльності, відбуваються вистави, концерти, створено факультет історії рідного краю. На сцені будинку культури виступають артисти з Москви, Ленінграда, Києва, Львова, Ровно та інших міст нашої країни. У 1970 році збудували кінотеатр на 400 місць.

Є в селищі масові бібліотеки для дорослих і дітей, дві шкільні. В усіх бібліотеках налічується понад 80 тис. примірників книжок. Жителі селища передплачують періодичну літературу. В 1972 році вони передплачували 4780 примірників газет і журналів.

У Степані працюють на громадських засадах дві первинні організації товариства «Знання», кабінет політичної освіти, з 1962 року — народний музей.

Діяльність усіх ланок виробничого, громадського і культурного життя скеровують партійні організації селища. Число комуністів і комсомольців з кожним роком зростає. Нині в 13 первинних партійних організаціях об'єднано 245 чоловік, в 10 комсомольських — 466 членів ВЛКСМ. Кращих комуністів і комсомольців, безпартійних трудівників жителі селища обирають до селищної Ради. Серед 86 депутатів селищної Ради 38 комуністів.

Комуністи й комсомольці є застрільниками впровадження нових радянських обрядів. Урочисто проходять вечори, на яких кращим людям присвоюють почесне звання ветерана колгоспної праці.

За новими обрядами відбувається в селищі реєстрація шлюбів, новонароджених. Міцно ввійшли в побут такі нові свята, як колгоспні обжинки, свята зими, літа, днів мужності. Першого дня навчання в школі дітям розповідають про тих, хто, не шкодуючи свого життя, боровся за краще майбутнє народу. До школи цього ж дня приходять комуністи, учасники Великої Вітчизняної війни. Після уроків діти разом з гостями крокують до братської могили, до пам'ятника полеглим у роки Вітчизняної війни, де відбувається мітинг. Учні дають клятву на вірність Батьківщині.

Невпинно, могутньо іде вперед наша соціалістична Вітчизна, і з кожним роком невпізнанно змінюється селище. Завдяки постійній турботі Комуністичної партії і Радянського уряду Степань перетворюється в чарівний куточок оновленого поліського краю.

В. К. ЧЕРГЕЙКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД САРНЕНСЬКОГО РАЙОНУ

ВЕЛИ́КЕ ВЕ́РБЧЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 65 км від районного центру і за 15 км від залізничної станції Антонівка. Поблизу протікає річка Мельниця. Через село проходить автошлях. Дворів — 482, населення — 2335 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бутейки і Вирка.

У Великому Вербчому міститься центральна садиба колгоспу «Перше травня». Господарство обробляє 5598 га землі, в т. ч. 1952 га орної. Осушено 3027 га заболочених земель. Вирощуються зернові й технічні культури. Розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму. В 1970 році колгосп був учасником Виставки передового досвіду в народному господарстві Української РСР. Колгосп нагороджений Ленінською ювілейною почесною грамотою ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС. 163 трудівники відзначено урядовими нагородами, у т. ч. 147 чоловік — ювілейною медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна». Голова колгоспу І. Л. Зіненко нагороджений орденом Леніна. Він був делегатом XXIV з'їзду КП України.

Є середня школа, в якій 40 вчителів навчають 669 учнів. Працюють будинок культури, бібліотека, амбулаторія, фельдшерсько-акушерський пункт.

У колгоспі — 79 комуністів і 156 комсомольців. Партійна організація існує з 1951, комсомольська створена 1940 року.

Перша письмова згадка про село належить до 1577 року.

Радянська влада проголошена наприкінці 1917 року. Під час Великої Вітчизняної війни жителі подавали допомогу партизанському загону Д. М. Медведєва. На фронтах проти фашистів воювало 160 односельців. За виявлений героїзм і мужність 77 чоловік нагороджено орденами й медалями СРСР. 83 жителі села загинули в боротьбі з окупантами та оунівськими бандами. На честь загиблих споруджено обеліск.

Населення підтримує дружні зв'язки з трудівниками кооперативу ім. Димитрова с. Капітановці Відінського округу Народної Республіки Болгарії.

Село славиться народними умільцями — майстрами вишивки.

ВИРИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 32 км від районного центру та 10 км від залізничної станції Клесів. Має автобусне сполучення з райцентром. Дворів — 509, населення — 2072 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Олексіївка та Федорівка.

У Вирах розміщене відділення радгоспу «Федорівський». Виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво. Вирощують також льон, картоплю. Працює кравецька майстерня, є хлібопекарня. На околиці села розташовані каменедробарний завод, комбінат залізобетонних виробів і конструкцій, Ровенський асфальто-бетонний завод. Колективу каменедробарного заводу у 1970 році вручено перехідний Червоний прапор Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради.

Восьмирічну школу відвідують 452 учні, працюють 24 вчителі. Є 2 клуби, 2 бібліотеки, 2 фельдшерсько-акушерські пункти.

Партійна організація, створена в 1946 році, має 49 комуністів, комсомольська, що виникла в 1940 році, об'єднує 23 члени ВЛКСМ.

Село відоме з XVI ст. Радянську владу проголошено в листопаді 1917 року. Під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею неодноразово страйкували робітники каменеломень. Діяв осередок КПЗБ.

В роки Великої Вітчизняної війни місцеве населення допомагало народним месникам партизанського загону Д. М. Медведєва. На фронтах воювало 116 жителів села, з них 56 загинули смертю хоробрих, нагороджено 60 чоловік. На могилі учасника партизанського руху розвідника К. Ю. Довгера встановлено пам'ятник.

КАМ'ЯНЕ́-СЛУЧА́НСЬКЕ (до 1962 року — Кам'яне) — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Случі, за 27 км від районного центру й залізничної станції Сарни. Через село проходить автошлях. Дворів — 298, населення — 1220 чоловік.

Тут працює рільнича бригада колгоспу ім. 50-річчя Жовтня (центральна садиба розташована в селі Тинному). Вирощують льон, картоплю, зернові.

У восьмирічній школі 14 вчителів навчають 241 учня, відкрито клуб, бібліотеку, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна і комсомольська організації об'єднують 18 комуністів і 26 членів ВЛКСМ. Партійна організація існує з 1950, комсомольська створена в 1939 році.

Вперше в письмових джерелах село згадується 1545 року. В кінці 1917 року встановлена Радянська влада. В 1918—1919 рр. тут діяв партизанський загін на чолі з Л. О. Величком.

Під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею був запроваджений особливо жорстокий режим у зв'язку з тим, що через село проходила лінія польських прикордонних укріплень. Підпільну роботу вела організація КПЗБ.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти гітлерівців билися 76 жителів, з них 41 загинув, 30 нагороджено за бойові заслуги.

КАРА́СИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 36 км від районного центру і за 21 км від залізничної станції Страшеве. Дворів — 236, населення — 942 чоловіка.

На території села розміщена бригада колгоспу ім. Кірова (центральна садиба в с. Любиковичах). Спеціалізація господарства — тваринництво м'ясо-молочного напряму.

Восьмирічну школу відвідують 230 учнів, їх навчають 13 учителів. Є клуб, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна і комсомольська організації об'єднують 15 комуністів і 45 комсомольців. Партійна організація існує з 1946, комсомольська — з 1947 року.

Перша письмова згадка про село належить до першої половини XVII ст. В кінці 1917 року проголошено Радянську владу. В 30-х роках, за панської Польщі, діяв осередок КПЗУ.

В роки Великої Вітчизняної війни в Карасині діяла підпільна організація. Багато жителів влилось у партизанські загони, зокрема з'єднання О. М. Сабурова. На фронтах воювало 70 жителів. У боротьбі проти гітлерівців і буржуазних націоналістів загинуло 64 чоловіка.

КАРПИ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км від районного центру і за 17 км від залізничної станції Страшеве. Дворів — 435, населення — 2305 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Рудня-Карпилівська й Страшеве.

На території Карпилівки розміщена центральна садиба колгоспу «Червона зірка». Господарство має 4020 га землі, в т. ч. 780 га орної. Осушено 1015 га заболочених земель. Вирощуються зернові й технічні культури. Розвинуте тваринництво. За досягнуті трудові успіхи 75 колгоспників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В селі є середня школа (686 учнів, 34 вчителі), будинок культури, клуб, дві бібліотеки, фельдшерсько-акушерський пункт, амбулаторія, аптека.

На обліку в партійній організації 28 комуністів, у комсомольській — 94 члени ВЛКСМ. Організації створені в 1949 році.

Карпилівка відома з XVII ст. В кінці 1917 року встановлена Радянська влада. 1920 року через село проходили радянські частини 12-ї армії.

Під час Великої Вітчизняної війни в боях з фашистами брали участь 172 жителі, з них 97 загинуло смертю хоробрих, 75 нагороджено орденами й медалями.

КО́РОСТ (до 1753 року — Кураш) — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Горині, за 70 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Антонівка. Дворів — 342, населення — 1819 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мале Вербче та Одринки.

В Корості міститься центральна садиба колгоспу ім. Шевченка. Господарство обробляє 4239 га землі, в т. ч. 1304 га орної.

Вирощують льон, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Колгосп неодноразово завойовував перехідний Червоний прапор обкому КП України та облвиконкому, в 1968 році добився першості у всесоюзному змаганні і був нагороджений перехідним Червоним прапором Міністерства сільського господарства СРСР та ЦК профспілки робітників і службовців сільського господарства та заготівель. На честь 50-річчя Великого Жовтня колгоспу вручено пам'ятний Червоний прапор ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР та Укрпрофради. За успішне будівництво соціально-культурних закладів колгосп нагороджено ювілейною медаллю Т. Г. Шевченка. За трудові досягнення 17 колгоспників удостоєно орденів і медалей, в т. ч. голову колгоспу Г. К. Мірошниченка — орденів Леніна та Жовтневої Революції. 153 колгоспники відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

О. І. Купрін — російський письменник. Кінець XIX ст.

Восьмирічну школу відвідують 470 учнів, їх навчають 23 вчителі. До послуг трудящих будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, амбулаторія, пологовий будинок на 8 ліжок, аптека.

Є партійна і комсомольська організації, які об'єднують 33 комуністи і 60 членів ВЛКСМ. Партійна організація існує з 1952, комсомольська створена в 1940 році.

Перша згадка про село належить до 1520 року. Населення брало участь у визвольній війні під проводом Богдана Хмельницького. В квітні 1903 року відбулися сутички селян з поліцією.

Радянську владу проголошено в кінці 1917 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися з гітлерівцями 106 жителів, з них 74 загинуло смертю хоробрих, 32 відзначено орденами і медалями. На честь загиблих споруджено обеліск. Через село в 1943 році проходило партизанське з'єднання С. А. Ковпака.

В селі проживають заслужений агроном УРСР С. О. Каменчук та заслужений зоотехнік УРСР В. В. Головацький.

Поблизу села виявлено курганний могильник часів Київської Русі.

КУ́ЗЬМІВКА (до 1946 року — Казимирівка) — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Зульні, за 35 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Малинськ. Дворів — 198, населення — 761 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Волоша, Підгірник, Яблунька.

На території Кузьмівки міститься центральна садиба колгоспу ім. Кузнецова. Господарство обробляє 5435 га землі, в т. ч. орної 1261 га. Вирощують зернові й технічні культури. Розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму. За високі виробничі показники 64 чоловіка нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа (295 учнів і 20 вчителів), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням, відділення зв'язку, ветеринарна дільниця.

Партійна організація, що заснована в 1953 році, має 27 комуністів, комсомольська, яка виникла в 1949 році, об'єднує 38 членів ВЛКСМ.

Кузьмівка під назвою місто Казимирів згадується в 1629 році. В селі 1898 року жив відомий російський письменник О. І. Купрін. Радянську владу встановлено в листопаді 1917 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти ворога 99 жителів, з них 39 загинуло в боротьбі з гітлерівцями і українськими буржуазними націоналістами, серед них депутат Народних Зборів Західної України Х. Я. Нарольська. Нагороджено орденами й медалями 73 чоловіка. В 1943 році село було майже повністю спалене фашистами. Пам'ять загиблих односельців вшанована обеліском.

ЛЮБИКО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Случі, за 19 км від районного центру і за 2,5 км від залізничної зупинки «103-й кілометр». Дворів — 418, населення — 1456 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Білятичі, Мар'янівка.

В Любиковичах міститься центральна садиба колгоспу ім. Кірова. Господарство користується 6125 га землі, в т. ч. 1561 га орної. Основний напрям — м'ясо-молочне тваринництво. Вирощують зернові й технічні культури. За будівництво соціально-культурних закладів колгосп нагороджено ювілейною медаллю Т. Г. Шевченка. Ланкова К. А. Свиридон нагороджена орденом Леніна. 146 трудівників відзначені урядовими нагородами, у т. ч. 142 — Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (296 учнів, 17 вчителів), будинок культури, бібліотека, лікарня на 22 ліжка, аптека.

На обліку в партійній організації 30 комуністів, у комсомольській — 56 членів ВЛКСМ. Партійна організація існує з 1949, комсомольська — з 1945 року.

У письмових джерелах село вперше згадується 1580 року. В 1864 році відбулася сутичка селян з військовою частиною під час проведення земельної реформи.

Радянську владу проголошено в кінці 1917 року. В 1918—1919 рр. жителі села брали участь у Дубровицькому збройному повстанні.

Під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею революційну роботу проводив осередок КПЗУ.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти ворога билися 78 жителів, з них 36 загинуло смертю хоробрих, 42 відзначено урядовими нагородами. На честь загиблих встановлено обеліск.

ЛЮХЧА́ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Случі, за 5 км від районного центру і залізничної станції Сарни. Дворів — 496, населення — 2384 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Глушиця, Глушицьке, Обірки.

В селі міститься центральна садиба колгоспу ім. Калініна. Господарство обробляє 4802 га землі, в т. ч. 1458 га орної. Тут вирощують картоплю, а також льон. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. 84 колгоспники відзначено Ленінською ювілейною медаллю. Ланкова О. Р. Жабчик нагороджена орденом Леніна.

Тут працюють середня та початкова школи (533 учні, 40 вчителів), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Комуністів у селі — 27, комсомольців — 78. Партійна організація заснована в 1948, комсомольська — в 1946 році.

Перша згадка про село належить до 1577 року. В грудні 1905 року жителі брали участь у страйку залізничників на станції Сарни.

Радянську владу встановлено у грудні 1917 року. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти гітлерівців 193 жителі, з них 103 загинуло, 90 нагороджено орденами й медалями. На честь загиблих споруджено обеліск.

К. А. Ткач — поет-революціонер. 30-і роки XX ст.

НЕМО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Немовичі. Дворів — 803, населення — 2871 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гута-Перейма, Катеринівка.

На території Немовичів розміщена центральна садиба колгоспу «Радянська Україна». За господарством закріплено 4686 га землі, в т. ч. 1621 га орної. Осушено 1857 га заболочених земель. Колгосп спеціалізується на виробництві продукції м'ясо-молочного тваринництва та птахівництва. З допоміжних підприємств є млин, пилорама, завод для виготовлення сінного борошна, деревообробний цех колгоспної будівельної бригади. 130 трудівників колгоспу за самовіддану працю нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є середня школа (576 учнів, 34 вчителі), клуб, бібліотека, 2 фельдшерсько-акушерські пункти.

У 1970 році Немовицька сільська Рада та правління колгоспу відзначені грамотами оргкомітету республіканського фестивалю, присвяченого 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, а хоровий колектив села завоював срібну медаль.

На обліку в партійній організації, що заснована 1947 року, перебуває 60 комуністів, комсомольській (створена 1940 року) — 96 членів ВЛКСМ.

Перша згадка про село належить до 1577 року. Селяни брали участь у визвольній війні під проводом Богдана Хмельницького. 1859 року в селі відбулося селянське повстання. В листопаді 1917 року була проголошена Радянська влада.

В 30-х роках, за буржуазно-поміщицької Польщі, діяв осередок КПЗБ.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти фашистів 119 жителів, з них 60 загинули смертю хоробрих. За бойову доблесть 50 воїнів відзначено урядовими нагородами.

В селі Катеринівці жив поет, активний член КПЗБ К. А. Ткач. У 1939 році він був депутатом Народних Зборів Західної України, пізніше працював головою Немовицької волосної, а згодом і сільської Ради депутатів трудящих. У вересні 1943 року закатований українськими буржуазними націоналістами.

РЕ́МЧИЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км від районного центру і залізничної станції Сарни. Дворів — 414, населення — 1619 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Копище, Маслопуща, Тріскині, Яринівка.

В селі розміщена центральна садиба радгоспу ім. Дзержинського. Господарство обробляє 5515 га землі, в т. ч. 1996 га орної. Радгосп спеціалізується на виробництві м'ясо-молочної продукції. 53 працівники нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Середню школу відвідують 314 учнів, їх навчають 20 вчителів. До послуг населення є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Партійна організація, яка заснована в 1951 році, налічує 27 комуністів, комсомольська виникла в 1940 році, об'єднує 55 членів ВЛКСМ.

Перша згадка про село належить до 1577 року. Радянська влада проголошена в кінці 1917 року.

Під час Великої Вітчизняної війни проти гітлерівців билися 112 жителів, з них 58 загинуло. За бойову доблесть урядовими нагородами відзначено 54 воїни. На честь односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та від рук українських буржуазних націоналістів, у селі встановлено обеліск.

СА́РНИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 3 км від районного центру і за 4 км від залізничної станції Сарни. Дворів — 604, населення — 2255 чоловік. Сільраді підпоряковані населені пункти Доротичі, Костянтинівка та Орлівка.

В Сарнах розташована центральна садиба колгоспу ім. Ватутіна. Є 4041 га землі, в т. ч. 1235 га орної. Вирощуються льон, картопля, зернові культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, відкрито млин. 9 трудівників колгоспу нагороджено орденами й медалями СРСР. 72 колгоспники відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа, в якій 23 вчителі навчають 354 учні, кінотеатр, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. Хор колгоспу ім. Ватутіна — лауреат республіканського і всесоюзного оглядів-конкурсів, удостоєний найменування народного. На республіканському фестивалі, присвяченому 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, він завоював золоту медаль, а колгосп відзначено великою медаллю.

На різних ділянках виробництва і культури трудяться 32 комуністи і 37 комсомольців. Партійна організація виникла в 1947, комсомольська — в 1940 році.

В письмових джерелах село згадується з 1570 року. В період визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького жителі Сарн покозачились і громили панські маєтки. В 1905 році населення брало участь у страйку залізничників на станції Сарни. В кінці 1917 року проголошено Радянську владу. В 30-х роках, під час окупації села буржуазно-поміщицькою Польщею, тут діяли члени Сарненської організації КПЗБ.

106 чоловік брали участь у партизанському русі і на фронтах Великої Вітчизняної війни. 35 жителів села загинуло в боротьбі з ворогами. За бойову доблесть 51 чоловіка відзначено орденами й медалями.

В селі Костянтинівці живе майстер домотканих килимів, лауреат республіканської виставки образотворчого мистецтва в 1967 році М. М. Савчук.

СЕ́ЛИЩЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 45 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Клесів. Дворів — 351, населення — 1313 чоловік. Сільраді підпорядковані села Чабель і Ясногірка.

В селі розміщена центральна садиба радгоспу «Федорівський». За господарством закріплено 6621 га землі, в т. ч. 973 га орної. Осушено 700 га заболочених земель. Відкрито хлібопекарню.

Працюють восьмирічна школа, в якій 17 вчителів навчають 280 учнів, клуб, бібліотека, амбулаторія, аптека.

Партійна організація налічує 38 комуністів, комсомольська — 62 члени ВЛКСМ. Партійна організація створена в 1946, комсомольська — в 1940 році.

Перша згадка про село належить до XVI ст. В листопаді 1917 року проголошена Радянська влада.

За польської окупації з 1923 року тут діяло 5 осередків КПЗБ та КСМЗБ.

Під час Великої Вітчизняної війни активно діяла підпільна комсомольська організація. На фронтах воювали 158 жителів. З них 46 загинуло в боях, 112 чоловік відзначено орденами й медалями.

СТРІЛЬСЬК — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Случі, за 12 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Стрільськ. Дворів — 550, населення — 2498 чоловік. Сільраді підпорядкований населений пункт Маслопуща.

У Стрільську міститься центральна садиба колгоспу «Дружба». Господарство обробляє 5549 га землі, в т. ч. 1126 га орної. Колгоспники вирощують льон та виробляють продукти тваринництва. 133 чоловіка нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

Є середня школа, в якій 31 вчитель навчає 552 учні. До послуг населення бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням.

Працюють 56 комуністів і 95 комсомольців. Партійна і комсомольська організації створені в 1948 році.

Перша згадка про село належить до 1577 року. В кінці 1917 року встановлена Радянська влада. В 1919 році під станцією Стрільськ точилися бої частин Червоної Армії з петлюрівцями.

140 жителів села брали активну участь у боях з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни. Загинуло 98 чоловік, за бойові заслуги 42 воїни нагороджено орденами й медалями.

ТИ́ННЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Случі, за 30 км від районного центру і 25 км від залізничної станції Немови-

Річка Случ. Березнівський район. 1970 р.

Краєвид
поблизу с. Тучина
Гощанського району,
1972 р.

Будинок відпочинку
в смт Степані
Сарненського району,
1972 р.

чі. Дворів — 733, населення — 3485 чоловік. Сільраді підпорядкований населений пункт Зносичі.

На території Тинного міститься центральна садиба колгоспу ім. 50-річчя Жовтня. Господарство обробляє 11 637 га землі, в т. ч. 3154 га орної. Осушено 3032 га заболочених земель. Колгосп спеціалізується на виробництві свинини. Вирощують льон, картоплю, зернові культури. З допоміжних підприємств є цегельний завод, 2 пилорами, 3 млини, олійниця, крупорушка, 2 столярно-теслярські майстерні, 3 пункти переробки молока, 4 пункти переробки льону. За досягнуті успіхи 17 працівників колгоспу відзначено орденами й медалями СРСР. Ланкова Р. Г. Коток та доярка М. М. Бакунець нагороджені орденом Леніна. Один з перших голів колгоспу С. В. Осокор (нині пенсіонер) та заслужений механізатор УРСР О. Д. Занозовський — Герої Соціалістичної Праці. 208 колгоспників відзначено Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна й середня школи, в яких 55 вчителів навчають 937 учнів. Є дільнична лікарня на 35 ліжок, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, аптека, 2 бібліотеки, клуб. Споруджується будинок культури.

На обліку в партійній організації (виникла в 1951 році) перебуває 43 комуністи, в комсомольській (створена в 1940 році) — 96 членів ВЛКСМ.

В письмових джерелах село вперше згадується 1649 року. Під час визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького тут діяли селянські повстанські загони. В листопаді 1917 року була встановлена Радянська влада. Влітку 1919 року через село з боями пройшли частини Червоної Армії.

Під час Великої Вітчизняної війни на фронтах проти фашистів билися 108 жителів, з них 67 загинули смертю хоробрих. За бойові заслуги 41 чоловік відзначено урядовими нагородами. На честь загиблих воїнів споруджено обеліск.

Уродженець села А. З. Омельковець став кандидатом філологічних наук.

ТУТО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Горині, за 24 км від районного центру і за 8 км від залізничної станції Тутовичі. Дворів — 242, населення — 1052 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Висове, Довге, Цепцевичі, Чемерне.

На території Тутовичів міститься центральна садиба колгоспу «Шлях до комунізму». Колгосп обробляє 5195 га землі, в т. ч. 1560 га орної. Осушено 1835 га заболочених земель. У господарстві вирощують льон, картоплю, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За досягнуті успіхи 229 трудівників нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

У восьмирічній школі 12 вчителів навчають 245 учнів. До послуг жителів будинок культури, бібліотека, дільнична лікарня на 35 ліжок та амбулаторія, аптека.

Працюють 38 комуністів і 48 комсомольців. Партійна організація створена в 1949, комсомольська — в 1950 році.

Виступ хору колгоспу ім. Ватутіна в Києві біля пам'ятника В. І. Леніну. 1967 р.

Село відоме з 1577 року. Населення брало участь у визвольній війні під проводом Богдана Хмельницького. В листопаді 1917 року проголошено Радянську владу.

В роки Великої Вітчизняної війни діяла підпільна організація. Проти гітлерівців билися 73 жителі. На фронтах та від рук українських буржуазних націоналістів загинуло 45 чоловік. За бойові заслуги 14 воїнів відзначено орденами і медалями.

ЧУДЕ́ЛЬ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Случі, за 16 км від районного центру. Дворів — 531, населення — 2691 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дубняки і Зарів'я.

На території Чуделі розміщена центральна садиба колгоспу «Нове життя». В господарстві 3962 га землі, в т. ч. 1054 га орної. 164 колгоспники нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

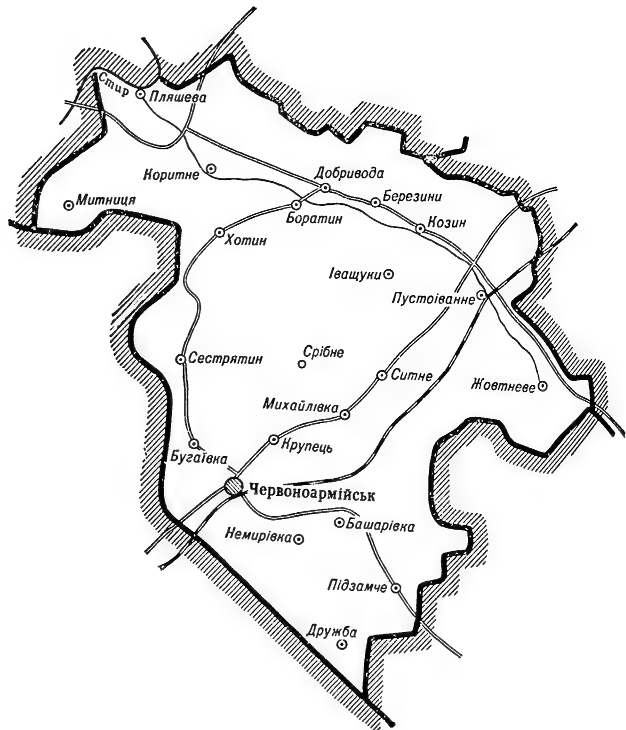
Працює середня школа, в якій 41 вчитель навчає 760 учнів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

На обліку в партійній організації перебуває 41 комуніст, в комсомольській — 55 членів ВЛКСМ. Партійна організація створена в 1953, комсомольська — в 1947 році.

Село відоме з 1577 року. В листопаді 1917 року проголошено Радянську владу. За панування буржуазно-поміщицької Польщі з 1928 року в селі діяв комітет КПЗУ.

В роки Великої Вітчизняної війни населення подавало допомогу партизанам. Фашисти майже повністю спалили село. На примусові роботи до Німеччини вивезли 120, знищили 123 чоловіка. На фронтах воювали 119 жителів. У боях проти фашистів та від рук українських буржуазних націоналістів загинуло 95 чоловік. За бойові заслуги відзначено орденами й медалями 61 воїна. На честь загиблих односельців у селі встановлено обеліск.

ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИЙ РАЙОН

Площа району—0,74 тис. кв. км. Населення — 41,5 тис. чоловік, у т. ч. сільського — 36 100 (87 проц.). Середня густота населення — 56 чоловік на кв. км. Міській та 20 сільським Радам депутатів трудящих підпорядковані 72 населені пункти. На підприємствах, у радгоспах, установах працюють 63 первинні партійні, 88 комсомольських, 107 профспілкових організацій. В економіці провідне місце належить сільськогосподарському виробництву. За радгоспом і 19 колгоспами закріплено 51 236 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 44 604 га орної землі. Осушено 1954 га заболочених земель. В районі 9 промислових підприємств, 3 будівельні організації, районне об'єднання та відділення «Сільгосптехніки». Населення обслуговують 51 медичний заклад. У 47 загальноосвітніх школах, у т. ч. 9 середніх, 19 восьмирічних, 19 початкових, навчається 7947 учнів, працює 502 вчителі. Є музична школа, профтехучилище. Мережу культосвітніх закладів складають 7 будинків культури, 47 клубів, 47 бібліотек, 50 кіноустановок. У районі 9 пам'ятників В. І. Леніну, 20 пам'ятників та обелісків Слави воїнам-визволителям та односельцям, які загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни та від рук українських буржуазних націоналістів.

ЧЕРВОНОАРМІ́ЙСЬК

Червоноармійськ (до грудня 1939 року — Радзивилів)—місто районного підпорядкування (з 1940 року), центр міської Ради, розташоване на березі річки Слонівки, що впадає в Стир, за 107 км на захід від Ровно. Залізнична станція. Дворів — 790, населення — 5,4 тис. чоловік.

Уперше в письмових документах Радзивилів згадується в 1564 році, як маєток магната М. Радзівілла[1]. В XV—XVII ст. тут велася жвава торгівля, що підтверджується польськими, чеськими, німецькими монетами XV—XVII ст., знайденими на території містечка та його околицях.

[1] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 3, стор. 165.

Топографія середньовічного Радзивилова не була складною. В центрі розміщався князівський палац. Далі йшли склади товарів, митниця, митні комори, корчма, крамниці. На околиці — убогі хатинки селян. За проїзд через містечко службові люди магната брали мито грішми або товарами.

Після Люблінської унії Радзивилів відійшов до Польщі і перебував у складі Кременецького повіту Волинського воєводства[1]. Володарі містечка часто віддавали його в оренду шляхтичам, а це погіршувало і без того важке становище трудящих.

Основна маса населення Радзивилова займалася землеробством, решта — торгівлею й ремеслами. Високі мита й плата за користування або відкриття складу, інші феодальні обмеження гальмували розвиток торгівлі й ремісництва. Все це погіршувало економічний стан населення й загострювало класові суперечності. Звістка про перемогу селянсько-козацького війська під проводом Богдана Хмельницького над шляхтою під Жовтими Водами швидко рознеслася по всій Україні, про це стало відомо і в Радзивилові. Тут утворився повстанський загін, який очолили представники міської бідноти[2].

Під час походу на Львів у Радзивилові зупинялися загони селянсько-козацького війська під проводом Б. Хмельницького[3]. В районі Радзивилова вони стояли в 1649 і 1651 році.

Внаслідок довготривалої війни землі Кременецького повіту були дуже спустошені. Потерпів і Радзивилів. Значно зменшилось його населення. Багато жителів пішло у військо Б. Хмельницького, частина виїхала до Львова, частина загинула під час воєнних дій. У другій половині XVII ст. Радзивилів зазнавав татарських набігів. Особливо населення містечка потерпіло у 1676 році. На початку XVIII ст. у Радзивилові побували солдати Карла XII, які також завдали населенню тяжких збитків.

У 1734 році, коли на Правобережній Україні почалося велике повстання гайдамаків, загони Верлана успішно громили панів і в районі Кременець—Радзивилів—Броди.

1775 року в Радзивилові налічувалось 146 будинків. Тут проживала, крім українців, незначна частина поляків та євреїв. Населення містечка займалося землеробством, ремісництвом, торгівлею. Ремісники об'єднувались у цехи.

У 1783 році польський король надав радзивилівським міщанам привілеї на організацію ярмарків[4]. Це певною мірою пожвавило економічне життя містечка.

У XVIII ст. в Радзивилові побували український мандрівник В. Г. Григорович-Барський, український філософ Г. С. Сковорода. 1775 року дідич містечка К. Мачинський заснував друкарню для видання книжок релігійного змісту[5].

Коли відбулось возз'єднання Західної Волині з Росією, Радзивилів став прикордонним містечком Кременецького повіту Волинського намісництва, а з грудня 1796 року — Волинської губернії. У 1798 році тут з'являється невеликий шкіряний завод, діяла митниця для збирання мит і огляду експортних та імпортних товарів[6]. Завдяки цьому поліпшується транспортний зв'язок містечка з центральними районами країни. У 1828 році з Радзивилова до Москви почали ходити диліжанси.

У першій половині XIX ст. Радзивилів розвивався повільно. Місцеві власті не турбувалися про благоустрій і санітарний стан його. Брудні, маленькі, криві вулиці, низенькі хати під солом'яними стріхами й лише кілька кам'яних будин-

---

[1] Л. Крушинский. Исторический очерк Волыни. Житомир, 1867, стор. 93.
[2] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 4, стор. 182.
[3] Жерела до історії України—Руси, т. 6. Львів, 1913, стор. 132—133.
[4] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 4, стор. 264.
[5] С. Руссов. Волынские записки. СПб., 1809, стор. 126.
[6] А. М. Щекатов. Словарь географический Российского государства, ч. 5. М., 1801, стор. 6.

ків—такий загальний вигляд Радзивилова. Не було й медичного обслуговування населення. Все це призводило до частих захворювань. У 1831 році населення містечка різко скоротилося: від холери померло 637 чоловіків і 364 жінки[1].

Розклад феодально-кріпосницького ладу й розвиток капіталістичних відносин у країні позначався і на Радзивилові. З'являється вільнонаймана праця. У 1842 році до Радзивилівського маєтку поміщиці було приписано 750 кріпаків і 92 чоловіка вільних людей. Вільні люди працювали на місцевих мануфактурах, виїжджали на заробітки до Австрії, Луцька, Бреста.

Становище радзивилівських кріпаків не стало легшим після здійснення в 1847—1848 рр. інвентарної реформи. Інвентарні правила зумовлювали досить високу норму експлуатації. Тяглові селяни зобов'язані були відробляти в панському маєтку 3 дні панщини з тяглом і один день жіночий, напівтяглові або піші—відробляли 2 дні піші і один жіночий. Інвентарні правила завжди порушувались поміщицею, яка примушувала відбувати панщину й бобилів[2]. Трудівники Радзивилова зазнавали жорстокої експлуатації. Про це повідомляв і один з поліцейських чиновників у рапорті на ім'я губернатора від 1854 року. Він писав, що селяни-кріпаки маєтку в Радзивилові були такі знесилені непомірною працею, що не мали змоги й часу працювати в своєму господарстві. У більшості з них загинула худоба[3]. З 241 селянського господарства тяглових залишилося всього 14, піших було 143, решта — господарства городників.

Економічне становище селян мало змінилося і після скасування кріпацтва. Значна частина селянських господарств не мала коней, терпіла через безземелля й малоземелля. А тим часом князь Урусов у Радзивилові та в навколишніх селах володів 3938 десятинами сільськогосподарських угідь, з них 1355 десятинами орної землі, мав 150 коней, 132 голови великої рогатої худоби.

Поряд з сільським господарством у Радзивилові розвивалась промисловість. Тут діяло 8 мануфактур—шкіряна, 2 цегельні, 3 свічкові, вапняна, гнутої меблі. Пізніше виникли ще пивоварня та швейні майстерні[4]. Всі промислові підприємства були дрібні, напівкустарні, на них працювало кілька десятків чоловік.

Розвиток капіталістичних відносин у місті впливав на становище робітників. У 1861 році ремісників у Радзивилові було 430, понад 20 професій, а через 20 років зменшилось до 110[5]. Частина їх потрапила в кабалу до багатих хазяїв і перетворилася в найманих робітників. Частина розорилась, не витримавши конкуренції.

З 1866 року Радзивилів став волосним центром[6].

З розвитком товарного виробництва й капіталістичних відносин Радзивилів перетворився на значний торговельний центр Волинської губернії. З міста Бродів через Радзивилів на Одесу щороку вирушало 60 транспортів з вантажем. У 60-х роках через місцеву таможню щороку вивозилось за кордон і доставлялося з-за кордону товарів на суму до 4 млн. крб. Головними пунктами збуту товарів були Львів, Броди, Дрогобич, Житомир, Кременець, Дубно, Радзивилів. Кожний тиждень тут відбувалися базари, 6 разів на рік ярмарки[7]. В 1870 році Радзивилів став містом, у ньому налічувалось понад 160 магазинів та ларків. Проживало 7400 чоловік. Коли в 1873 році вздовж старого гужового тракту проклали залізницю Здолбунів—Радзивилів, торгівля в місті ще більше пожвавилась.

У гонитві за прибутками «хазяї» міста не дбали про його упорядкування і благоустрій. Це призводило до неодноразових пожеж. У 1882 році згоріло 300 будинків, через п'ять років — ще кілька десятків будинків і винокурний завод.

---

1 ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 788, спр. 46, арк. 3.
2 Там же, оп. 74, спр. 122, арк. 1—13.
3 Там же, оп. 453, спр. 107, арк. 1—4.
4 Военно-статистическое обозрение Российской империи, т. 10, ч. 1, стор. 9—10.
5 ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 49, спр. 49, арк. 50—58.
6 Там же, ф. 442, оп. 365, спр. 82, арк. 50.
7 «Волынские губернские ведомости», 1873, № 5, стор. 54—58.

Місто Радзивилів на початку XX ст.

В другій половині XIX — початку XX ст. через Радзивилів на Україну потрапляла з-за кордону різна прогресивна, революційна література. 1862 року Радзивилівська митниця доставила у III відділ відібрані у ад'юнкт-професора Київського університету Романовича-Славатинського під час його повернення з-за кордону такі твори: «За пять лет» Іскандера (Герцена) і Огарьова, «Полярную звезду», оповідання О. І. Герцена[1].

Через Радзивилів переправлялась у країну марксистська література. В березні 1893 року завдяки сприянню дружини І. Я. Франка Ольги Федорівни через австро-російський кордон переправили транспорт нелегальної літератури, серед якої були праці: «Маніфест Комуністичної партії» К. Маркса і Ф. Енгельса, «Розвиток соціалізму від утопії до науки» Ф. Енгельса, «Злиденність філософії» К. Маркса, «Російський робітник у революційному русі», «Про завдання соціалістів у боротьбі з голодом в Росії» Г. В. Плеханова та інші твори[2]. У березні 1902 року на станції Радзивилів заарештували агента «Искры», в якого жандарми вилучили багато літератури, у т. ч. праці В. І. Леніна «Що робити?», «Початок демонстрації» (42 примірники), відбиток «Искры» № 13 (30 примірників)[3]. 6(19) лютого 1903 року соціал-демократ І. Б. Басовський зі Львова в листі до В. І. Леніна повідомляв, що затримано на станції Радзивилів агента «Искры» Рузова (А. Г. Орлова), транспорт марксистської літератури та місцевих жителів, які переправляли цей транспорт. 26 вересня 1904 року на станції затримано привезений з Австро-Угорщини транспорт марксистської літератури, де було 12 примірників брошури В. І. Леніна «До сільської бідноти»[4]. У червні 1905 року знов виявили транспорт марксистської літератури[5], 22 липня 1909 року через місто перевезено нелегальну літературу, серед якої було 4094 примірники більшовицької газети «Пролетарий»[6].

Трудящі маси Радзивилова брали участь у першій російській революції. У вересні 1905 року застрайкували робітники кравецьких і шапкових майстерень. Страйкуючі вимагали скорочення робочого дня до 10 годин, виплати підприємцями грошей за час страйку, культурного ставлення підприємців до робітників[7]. 15 жовтня 1905 року застрайкували залізничники депо і станції Радзивилів. Припинився рух поїздів між Росією та Австро-Угорщиною. Для придушення страйку, крім гарнізону Радзивилова — 12-го Донського козацького полку, були викликані ще дві роти солдатів з Острога.

В листопаді 1905 року у районі Радзивилова на Броди перейшли кордон окремі активні учасники збройного повстання київських саперів, яке очолював підпоручик Б. П. Жаданівський[8].

1910 року у Радзивилові проживало 14 619 чоловік. Налічувалось 845 будинків, у т. ч. 42 кам'яні, було 20 вулиць, з них шість забрукованих. Розвиток про-

---

[1] «Літературна газета», 21 квітня 1955 р.
[2] М. Волянюк, В. Маланчук. Поширення марксистсько-ленінських ідей на Західній Україні, стор. 41—42.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 274, оп. 117, спр. 622, арк. 266.
[4] Журн. «Науково-інформаційний бюлетень», 1960, № 2/40, стор. 69, 80.
[5] 1905 год на Украине, т. 1, стор. 156.
[6] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1335, оп. 1, спр. 985, арк. 124.
[7] 1905 год на Украине, т. 1, стор. 202.
[8] Журн. «Блокнот агітатора» (Ровно), 1960, № 18, стор. 25.

дуктивних сил на Волині сприяв класовому розшаруванню населення міста. Тут зростала кількість робітників.

У Радзивилові на той час діяли заводи: лісопильний, миловарний, свічковий; фабрики: перламутрових гудзиків, дві меблеві, тютюнова, водяний млин. На цих підприємствах працювало близько 350 чоловік[1]. Радзивилівська фабрика гнутих меблів з букового дерева на Римській міжнародній промисловій виставці 1911 року за свої вироби була удостоєна золотої медалі.

Значну роль у житті міста відігравала торгівля. В 1911 році через Радзивилівську таможню вивезено товарів на суму 6,2 млн. крб. і ввезено майже на 5 млн. крб. Головні предмети експорту: хліб, худоба, шкіра, лісовий матеріал, шерсть; імпорту — машини, мануфактура, фарби, сільськогосподарські знаряддя праці[2].

В кінці XIX — на початку XX ст. в місті виникло кілька навчальних закладів. 1873 року в Радзивилові відкрили однокласне народне училище, яке в 1902 році перетворено на міську школу. Тут працювало й вечірнє відділення для дорослих. Навчання було платне, отже недоступне для більшості дітей трудящих. У місті працювали також початкове училище, жіноче училище та приватна прогімназія. З інших культурно-освітніх закладів у місті існувала публічна бібліотека[3], а з початку XX ст.— кінематограф.

Близькість кордону позначалась на житті міста, тут завжди перебували війська. Напередодні першої світової війни у Радзивилові розташувалися частини 18-ї Волинської прикордонної бригади і 12-го Донського козацького полку. В роки війни місто перебувало в прифронтовій смузі. Більша частина населення змушена була евакуюватися в глиб країни. 11 серпня 1914 року австрійські війська захопили Радзивилів. Але через два тижні, під час наступу російських військ на Галичину, він знову став російським. Тоді у Радзивилові побував відомий російський авіатор П. М. Нестеров[4]. В 1915 році місто вдруге окупували австрійські війська. Визволене воно було в 1916 році.

Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 року активізувала політичне життя в Радзивилові. 1 травня 1917 року на станції Радзивилів відбувся антивоєнний мітинг солдатів і населення. Солдати 32-го армійського корпусу в своїх виступах засудили антинародну політику Тимчасового уряду, який продовжував грабіжницьку війну. На дільниці фронту між Радзивиловим і Бродами в цей час проходили антивоєнні солдатські мітинги, братання з солдатами австрійської армії[5].

Під впливом революційних подій влітку 1917 року у військових частинах, що стояли в Радзивилові, створювались більшовицькі військово-революційні комітети. Виник ВРК на чолі з членом більшовицької партії з 1903 року М. М. Коковихіним при 48-му окремому польовому важкому артилерійському дивізіоні. У листі на адресу ЦК більшовики дивізіону повідомляли, що їх військова організація РСДРП(б) налічувала 35 членів[6]. У Радзивилові діяв з 11 листопада 1917 року ревком 32-го армійського корпусу на чолі з М. І. Чигиринським. Комітет містився в будинку бібліотеки гарнізонних зборів.

Звістку про перемогу соціалістичної революції в Петрограді й Москві радо зустріли в Радзивилові. Відбувся великий мітинг солдатів і місцевого населення на підтримку Радянської влади[7]. Військові частини 32-го корпусу, розташовані в Радзивилові, схвалили ленінський Декрет про мир і звернення Радянського

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 575, оп. 1, спр. 73, арк. 106—118.
[2] Весь Юго-Западный край, стор. 782—783.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 549, спр. 43, арк. 55—58.
[4] Е. Ф. Бурче. Петр Николаевич Нестеров. 1887—1914. М., 1955, стор. 166, 169.
[5] ЦДВІА, ф. 2106, оп. 1, спр. 3, арк. 225.
[6] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 1, спр. 362, арк. 2—3.
[7] ЦДВІА, ф. 2242, оп. 1, спр. 430, арк. 1189.

уряду до всіх солдатів революційної армії і матросів революційного флоту, підписане головою Раднаркому В. І. Леніним і верховним головнокомандуючим М. В. Криленком. «У 32-му корпусі,— відзначалось у повідомленні штабу 11-ї армії 18 листопада,— внаслідок телеграми Леніна та Криленка деякі частини прийняли резолюції з вимогою перемир'я і негайного укладення миру[1]». Кілька представників 32-го корпусу брали участь у роботі Всеукраїнського з'їзду Рад в грудні 1917 року[2]. В січні 1918 року в Радзивилові почала діяти Рада робітничих і солдатських депутатів. Вона закликала населення й солдатів підтримати Радянський уряд, вступати до революційних загонів. Революційні солдати одразу ж відгукнулися на заклик Радянського уряду стати на захист влади Рад і утримувати лінію фронту до укладення перемир'я з Німеччиною. Такий загін скоро був створений у Радзивилові, до якого записалося 1720 добровольців 105-ї дивізії 11-ї армії[3].

18 лютого 1918 року австро-німецькі війська окупували Радзивилів. У липні могутньою хвилею прокотився по Волині Всеукраїнський страйк залізничників. Під впливом здолбунівських залізничників страйк оголосили й працівники станції Радзивилів.

Революційні події в країні, комуністична агітація серед окупаційних військ сприяли зростанню революційних настроїв, що виливались у формі масових виступів. На початку листопада 1918 року відбулися заворушення серед австрійських солдатів на станції Радзивилів[4]. Після вигнання окупантів в кінці року владу захопили петлюрівці.

Навесні 1919 року проти петлюрівських націоналістичних частин на лінії Радзивилів—Крупець діяв партизанський загін з місцевих жителів, яким керував член Дубнівського підпільного ревкому, козинський селянин І. Дубинецький. Наприкінці травня в районі Радзивилова почалися бої радянських військ проти петлюрівців. Революційно настроєні жителі, щоб перешкодити жовтоблакитникам вивезти за кордон 24 ешелони зброї, продовольства, підірвали залізницю на дільниці Радзивилів—Броди. На початку червня війська 1-ї Української радянської дивізії вийшли на колишній російсько-австрійський кордон. Радзивилів визволили частини Таращанської бригади при підтримці бронепоїзда «Лібкнехт»[5].

У визволеному місті зразу ж почав діяти ревком (голова В. Добровольський)[6]. Придушення виступів ворожих елементів, організація нового життя, допомога трудящим, що потерпіли за час війни,— все це перші заходи ревкому. 27 червня 1919 року представники Радзивилова взяли участь у роботі з'їзду волосних виконкомів Кременецького повіту. Та не забували трудящі й про підступні дії польської буржуазії, яка намагалася військовою силою загарбати місто й відновити свою владу. Вони готувалися захищати владу Рад.

Влітку 1919 року в районі Радзивилова почали наступ польські війська. Таращанці, підтримані населенням, мужньо відбивали атаки ворога[7]. Від артилерійського вогню польських військ Радзивилів дуже потерпів. Значна частина населення залишила місто. Молодь майже вся пішла на фронт, щоб разом з червоноармійцями захищати рідну землю. Республіканська газета «Вісті» від 28 червня 1919 року писала, що у відповідь на наступ польських окупантів населення Радзивилова рішуче взялося до зброї. «Ми будемо бити ворога скрізь,— заявляють повстанці,— де накаже Радянський уряд».

---

[1] ЦДВІА, ф. 2148, оп. 1, спр. 11, арк. 301.
[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 1, оп. 1, спр. 4, арк. 11, 32.
[3] П. Голуб. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов, стор. 247.
[4] Борьба трудящихся Волыни за власть Советов, стор. 158.
[5] Товарищ комиссар. М., 1963, стор. 94.
[6] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 1796, арк. 4.
[7] Гражданская война на Украине, т. 2, стор. 137, 160.

Польські війська, підтримані петлюрівцями, 12 серпня 1919 року окупували місто. Та трудящі не скорилися загарбникам. Разом з жителями навколишніх сіл вони створили партизанський загін у кількості 200 чоловік, який продовжував боротьбу проти окупантів.

Радянську владу у Радзивилові було відновлено в 1920 році. Важкі бої Червоної Армії за Радзивилів відбувалися в другій половині липня. В оперативному зведенні штабу Першої Кінної армії від 26 липня 1920 року повідомлялось: «Після запеклих боїв нашими доблесними військами взято м. Радзивилів, причому захоплено більше 2000 полонених, 100 кулеметів, бронепоїзд та інші трофеї»[1]. У боях за Радзивилів відзначилась окрема бригада Першої Кінної армії під командуванням М. В. Ракитіна[2]. Радянський уряд нагородив бригаду за це Червоним прапором ВЦВК. Як своїх визволителів зустрічали жителі міста будьонівців, бійців і командирів 12-ї армії. 17 серпня в місті організовано ревком, який очолили місцеві жителі О. Герасимчук та І. Бойков[3].

10 вересня 1920 року польські загарбники знову захопили Радзивилів. За переписом 1921 року, тут проживало 4240 чоловік. Зменшення населення порівняно з 1910 роком пояснюється тим, що за роки війни значна частина жителів залишила свої домівки, евакуювалася на Схід, частина пішла до Червоної Армії, відійшла на територію Радянської України.

Радзивилів 20—30-х років — невелике занедбане місто, де діяли дрібні підприємства — 4 млини, чинбарня, 3 маслоробні. Польська влада почала провадити політику полонізації місцевого населення. З весни 1921 року масово звільняли робітників-українців на станціях Радзивилів, Здолбунів, Ровно. Українців приймали на кращу роботу лише в тому разі, якщо вони погоджувалися прийняти католицьку віру. У паспорті мало зазначатися: «римокатолицьке віросповідання». У Радзивилові було поселено 60 осадників. Їм та місцевому костьолу влада передала майже 1500 га землі. Селяни в більшості залишалися малоземельними або зовсім без землі. Рідна українська мова заборонялася. В усіх державних установах примушували розмовляти лише польською мовою. В місті не було жодного українського навчального закладу. Школи в Радзивилові та в навколишніх селах служили для ополячування й окатоличення населення.

Вкрай незадовільною була й медична справа. На всю гміну працювали тільки 3 лікарі, фельдшер, 3 акушерки, які мали приватну практику. Лише в середині 30-х років у Радзивилові відкрито державну лікарню на 50 ліжок. Але її послугами могли користуватися заможні люди, бо за перебування в лікарні треба було платити 5 злотих за добу, лише за огляд хворого лікар брав злотий. Населення хворіло на дизентерію, тиф, туберкульоз, віспу, рожу та інші хвороби. Польські власті не дбали й про благоустрій Радзивилова.

Жителі міста не корилися загарбникам. Визвольну боротьбу очолювали комуністи. В 1924 році в Радзивилові виник комуністичний осередок. У 1925—1926 рр. в районі Радзивилова діяв невеликий партизанський загін під керівництвом жителя села Підзамчого Євтуха Вознюка[4]. На початку 30-х років у Радзивилові та в навколишніх селах працювали члени КПЗУ Д. Й. Андріюк, Ф. Л. Додь, А. Л. Лень, Й. Т. Крам, У. Д. Матвійчук, В. Тишков та ін. Зв'язок між п'ятірками КПЗУ здійснював член КПЗУ житель села Гаїв-Лев'ятинських С. Пасічник. На початку 1933 року до Радзивилова прибув відомий західноукраїнський революційний письменник П. Козланюк. Він проживав тут понад рік у свого родича К. Білинського-Почаєвця— повітового керівника МОДРу на Волині[5].

---

[1] ЦДАРА, ф. 245, оп. 2, спр. 234, арк. 28.
[2] Н. Ракитин. Записки конармейца. М., 1961, стор. 113—116.
[3] ЦДАРА, ф. 27 809, оп. 1, спр. 1, арк. 15.
[4] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 9, спр. 135, арк. 8.
[5] Революційна діяльність західноукраїнських пролетарських письменників. Львів, 1959, стор. 74—76, 152.

Письменник вів революційну пропаганду, розповсюджував комуністичні листівки. Зокрема, коли відзначалось міжнародне свято молоді, в місті поширювались написані П. Козланюком і його товаришами плакати з гаслами: «Хай живе комсомол!», «Хай живе 3 вересня — свято міжнародного юнацтва!», «Хай живе Радянська Україна!»[1].

На початку 1933 року був створений Радзивилівський райком комсомолу. Секретарем його став Ф. Л. Додь[2].

Значних успіхів добились комуністи міста в профспілковому русі. Під впливом їх агітації в 1935 році застрайкувало понад 70 робітників млинів. Страйкуючі вимагали 25 проц. надбавки заробітної плати, восьмигодинного робочого дня й оплачуваних відпусток. З липня страйк поширився на два тартаки й крупорушку. Всього страйкувало 120 робітників[3]. 10 листопада 1936 року близько ста робітників млинів знову застрайкували, вимагаючи поліпшення умов праці. Очолювали страйк члени профспілки робітників харчової промисловості. Власники млинів звернулися по допомогу до місцевої влади. Прибула поліція заарештувала робітників-активістів. Незабаром їх засудили до різних строків ув'язнення. Профспілку розпустили[4].

Під керівництвом комуністів у Радзивилові збирали кошти для іспанських республіканців.

Активним пропагандистом революційної поезії у місті був селянин Д. Г. Суханов. Він писав вірші, друкувався у революційному журналі «Вікна». Разом з С. Тудором, Я. Галаном, П. Козланюком, О. Гаврилюком та іншими письменниками Д. Г. Суханов ще у 1929 році підписав декларацію літературної організації «Горно».

Як тільки населення міста довідалося, що йде визволителька Червона Армія, почалася підготовка до урочистої зустрічі. При в'їзді до Радзивилова було споруджено арку, уквітчану червоним прапором, зеленню, квітами, снопами жита й пшениці. У відповідь на ворожі дії українських буржуазних націоналістів революційно настроєна молодь організувала тоді ревком на чолі з Д. Г. Сухановим[5]. Ревком узяв владу до своїх рук, почав наводити порядок. 19 вересня 1939 року після полудня трудящі урочисто зустрічали червоних бійців 45-ї Волинської дивізії. У Радзивилові виник волосний комітет. Він запровадив робітничий контроль на підприємствах, розподілив землі поміщика і 63 осадників серед безземельних і малоземельних селян, подбав про налагодження нормальних умов життя. В ті дні до Радзивилова надходили вантажі з ящиками мила, сірників, тютюну, цистерни гасу, література українською мовою. Прибули лікарі з медикаментами, щоб подати необхідну медичну допомогу населенню.

22 жовтня 1939 року у Радзивилові проходили вибори депутатів до Народних Зборів Західної України. Було обрано колишнього члена КПЗУ Ф. Л. Додя[6].

У грудні 1939 року під час здійснення адміністративно-територіального поділу за бажанням трудящих мас Радзивилів було перейменовано на Червоноармійськ, який з січня 1940 року став центром Червоноармійського району. 26 лютого в Червоноармійську створено міську Раду[7], розгорнули роботу райком партії і райком комсомолу.

Перед трудящими міста відкрились великі можливості для економічного, політичного й культурного розвитку. Невдовзі були реконструйовані шкірзавод, 5 млинів. У червні запрацювало відділення Державного банку СРСР. У радян-

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 795, арк. 12.
[2] Там же, спр. 119, арк. 43—45.
[3] Там же, ф. 38, оп. 2, спр. 5, арк. 8.
[4] Волинський облдержархів, ф. 46, оп. 9, спр. 3231, арк. 1,4.
[5] Газ. «Прапор перемоги» (Червоноармійськ), 22 жовтня 1968 р.
[6] М. М. Кравець. Вони боролись за возз'єднання. Львів, 1968, стор. 68.
[7] Ровенський облпартархів, ф. 400, оп. 6, спр. 2, арк. 44.

ських установах почали працювати місцеві жителі. В місті відкрили середню школу, школу робітничої та сільської молоді. Незабаром почав працювати будинок культури. Художню самодіяльність міста було відзначено на першій обласній олімпіаді самодіяльних митців. Розгортала роботу масова бібліотека.

Вибори до місцевих Рад депутатів трудящих 15 грудня 1940 року ще більше згуртували трудящі маси навколо Комуністичної партії і Радянського уряду.

Новими трудовими успіхами зустріли 1941 рік трудящі Червоноармійська. 18 червня в місті на профспілкових зборах робітників та службовців було вирішено працювати ще краще, щоб вчасно виконати всі державні плани[1]. Всі робітники й службовці одностайно передплатили позику.

Віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз порушив мирну працю нашого народу. 27 червня місто окупували фашистські війська. За допомогою українських та польських буржуазних націоналістів гітлерівці запровадили в місті «новий порядок». За час окупації вони знищили 3,5 тис. міського населення. Фашистські загарбники завдали народному господарству великих збитків, зруйнували багато будинків.

Та не корились жителі міста ворогам. Вони відмовлялися їхати на каторжні роботи до Німеччини, саботували розпорядження окупантів, подавали допомогу радянським військовополоненим. Жителька міста Н. О. Чукіна-Камінська, працюючи медсестрою в лікарні, врятувала життя 7 пораненим радянським воїнам, а кількох офіцерів і солдатів переправила за лінію фронту. За свій подвиг вона нагороджена орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня.

19 березня 1944 року радянські бійці 13-ї армії під командуванням генерал-лейтенанта М. П. Пухова підійшли до Червоноармійська. 20-а мотострілецька Червонопрапорна, ордена Суворова бригада та бійці 2-ї гвардійської кавалерійської дивізії під командуванням генерала Х. Д. Мамсурова 20 березня 1944 року визволила Червоноармійськ і залізничну станцію Радзивилів. Та бої у районі Червоноармійськ — Броди тривали до 11 квітня. Під Червоноармійськом багато наших воїнів здійснили безсмертні подвиги. Гвардійці батареї комуніста капітана П. Г. Стрижака знищили 18 ворожих танків. Хоробрі воїни посмертно нагороджені орденами, а їх командиру П. Г. Стрижаку присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Його ім'ям названо кінотеатр та середню школу № 2, а в селі Бугаївці — колгосп. Могила П. Г. Стрижака — у сквері Героїв. Тут поховано також Героїв Радянського Союзу — льотчиків лейтенанта А. В. Демехіна і старшого лейтенанта М. Д. Маркелова, тут же могила Героя Радянського Союзу гвардії старшого лейтенанта О. І. Волковенка.

З перших днів визволення від німецько-фашистських загарбників у Червоноармійську широко розгорнулись відбудовні роботи. За рік напруженої праці в місті відновили роботу промкомбінат, шкірзавод, лісопильний завод, два млини[2], відбудовано 393 будинки[3].

Комуністи й комсомольці міста були на всіх важливих ділянках народного господарства. Вони вивчали економіку виробництва, очолювали соціалістичне змагання, вели систематичну політико-масову роботу серед робітників і одноосібних селян. Для підготовки місцевих кадрів почала працювати вечірня партійна школа, яку відвідував партійно-радянський та комсомольський актив.

Відбудовчим роботам перешкоджали банди українських буржуазних націоналістів. Для боротьби проти оунівців з ініціативи райкому партії влітку 1944 року було створено винищувальний батальйон.

---

[1] Газ. «Соціалістичний шлях» (Червоноармійськ), 20 червня 1941 р.
[2] В пламени сражений. Боевой путь 13-й армии, стор. 208.
[3] Радянська Ровенщина, стор. 210.

До громадського життя залучалися жінки. 1 липня 1945 року в Червоноармійську відбулися перші районні збори жінок-делегаток, які закликали трудівниць міста і району до відбудови народного господарства[1].

Трудящі міста схвально зустріли «Закон про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр.». За роки четвертої п'ятирічки на комунально-житлове будівництво, благоустрій та впорядкування Червоноармійська було витрачено понад півтора мільйона крб. За цей час побудовано 15 житлових будинків, електростанцію, відбудовано лікарню, середню школу, кінотеатр, лазню, будинок культури.

У грудні 1948 року в Червоноармійську відбулися збори ініціативної групи селян-одноосібників, де обговорювалось питання переходу на колективну форму господарювання. В колгосп об'єдналися перші 62 одноосібні господарства, які усуспільнили 240 га орної землі та сінокосу[2]. На осінь 1950 року всі одноосібники вступили до артілі. Значну допомогу в налагодженні народного господарства подала Червоноармійська МТС. В соціалістичному змаганні МТС області вона вийшла на перше місце у виконанні весняно-польових робіт. Їй вручено перехідний Червоний прапор обласного управління сільського господарства і обкому профспілки робітників МТС та земельних органів.

Багато досягнуто в розвитку культури й освіти. Крім загальноосвітньої школи, в місті почали діяти дві вечірні школи. В 1948 році неписьменність серед дорослого населення було ліквідовано.

У Червоноармійську щороку збільшувалася кількість учасників художньої самодіяльності, зростала творча майстерність артистів з народу. Щороку у місті відбувалися районні олімпіади художньої самодіяльності. При будинку культури працювали хоровий, музичний та драматичний гуртки, агіткультбригада. З листопада 1950 року розпочала роботу міська організація добровільного спортивного товариства «Колгоспник».

Для економічного й культурного розвитку міста у післявоєнний період багато енергії і сил доклала міська Рада депутатів трудящих. 1950 року до її складу входило 35 депутатів — робітники, службовці, господарники, в т. ч. 24 члени КПРС, 2 комсомольці. За національним складом в ній було 26 українців, 6 росіян, 2 євреї, азербайджанець. Серед депутатів було 11 жінок[3].

Успішна відбудова господарства в роки четвертої п'ятирічки дала можливість трудівникам Червоноармійська широко розгорнути боротьбу за нові досягнення. Готуючись гідно відзначити 300-річчя возз'єднання України з Росією, хлібороби колгоспу ім. Ілліча достроково виконали взяті зобов'язання, і в 1954 році колгосп вже був представлений на Всесоюзній сільськогосподарській виставці. Широко розгортались і будівельні роботи. На кінець п'ятої п'ятирічки в місті було збудовано овочесушильний завод, нове приміщення райпромкомбінату, 25 багатоквартирних будинків. 240 будинків спорудили індивідуальні забудовники. Молодь розбила новий парк на околиці Червоноармійська, з ініціативи жителів було очищено русло річки і споруджено ставок.

Хвилю небувалого патріотичного піднесення в трудівників Червоноармійська викликала підготовка до відзначення 50-річчя Великого Жовтня. Робітники підприємств райцентру брали на

В лабораторії насінницької інспекції, м. Червоноармійськ. 1970 р.

[1] Газ. «Більшовицька зброя» (Червоноармійськ), 5 липня 1945 р.
[2] Газ. «Більшовицька зброя», 1 січня, 25 квітня 1949 р.
[3] Ровенський облпартархів, ф. 91, оп. 1, спр. 129, арк. 96, 97.

честь ювілею підвищені зобов'язання і успішно виконали плани перших двох років восьмої п'ятирічки. Робітники овочесушильно-консервного комбінату випустили валової продукції у три рази більше, ніж передбачалось за планом і зекономили десятки тисяч крб. Добре потрудились і меблевики. Продуктивність праці на підприємстві зросла на 17,8 проц. Раціоналізатори-меблевики внесли ряд цінних пропозицій, щорічний економічний ефект від впровадження яких становив 2,5 тис. крб. Робітники райоб'єднання «Сільгосптехніки» виконали план з механізації робіт більш як на 160 проц., а з механізації тваринницьких ферм — на 171 процент.

Новими трудовими успіхами зустріли трудящі міста 100-річчя з дня народження В. І. Леніна.

Завдання восьмої п'ятирічки перевиконали колективи овочесушильно-консервного комбінату, хлібо- і харчокомбінатів, меблевої фабрики, промкомбінату, маслозаводу, фурнітурного заводу, «Сільгосптехніки», автопідприємства, «Міжколгоспбуду», птахофабрики.

Успішно завершили восьму п'ятирічку і трудівники сільського господарства, їх самовіддана праця була високо оцінена. За одержання в 1970 році високих урожаїв та збільшення виробництва зернових культур району присуджено перехідний Червоний прапор ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР[1].

Натхнені рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудівники Червоноармійська з новим трудовим піднесенням взялися до виконання завдань дев'ятої п'ятирічки. За трудові успіхи у восьмій п'ятирічці та першому році дев'ятої п'ятирічки понад 300 чоловік удостоєні орденів і медалей Союзу РСР і медалі «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

Широко розгорнувши соціалістичне змагання на честь 50-річчя утворення Союзу РСР, трудівники міста взяли на себе підвищені зобов'язання щодо дострокового виконання завдань другого року п'ятирічки. В ході цього змагання народилось багато нового. Одне з них — підтримка почину трудящих міста Ровно, які виступили ініціаторами 15 ударних тижнів на честь союзних республік. 24 липня в місті розпочалася естафета. Перший трудовий тиждень був присвячений Російській Радянській Федеративній Соціалістичній Республіці. Пліч-о-пліч тут працювали робітники багатьох національностей — українці, росіяни, білоруси, латиші та ін. За цей тиждень вони виробили валової продукції на суму 73 тис. крб., або на 13 тис. крб. більше проти плану.

З 31 липня по 6 серпня трудящі міста несли трудову вахту, присвячену Українській РСР. Підприємства міста знову перевиконали свої виробничі плани. Так, колектив райхарчокомбінату випустив валової продукції на суму 22,2 тис. крб., що становить 129 проц. плану. Овочесушильно-консервний комбінат виконав плани випуску валової продукції на 135 проц. Робітники швейної фабрики «Маяк», фурнітурного заводу, райшляхвідділу, автоколони, комбінату хлібопродуктів, «Між-

В цеху фурнітурного заводу, м. Червоноармійськ. 1970 р.

[1] Газ. «Прапор перемоги» (Ровно), 30 березня 1971 р.

колгоспбуду» теж виконали свої завдання з перевищенням. З 7 по 13 серпня трудящі міста несли трудову вахту на честь Білоруської РСР.

Важливе місце в економічному розвитку міста посідає комунальне господарство. Цьому питанню приділяється багато уваги. Згідно з генеральним планом перебудови, впорядкування й благоустрою місто поділене на мікрорайони з прямими широкими вулицями. Тут розгорнулося інтенсивне будівництво. Споруджено торговий центр, комбікормовий і асфальтовий заводи, будуються палац культури на 600 місць, будинок побуту, автоматична телефонна станція (АТС). За роки Радянської влади освітлено всі вулиці міста, побудовано доріг з твердим покриттям (бруківка) 55 тис. кв. м, заасфальтовано 27 тис. кв. метрів тротуарів. У 1970 році вже було газифіковано і забезпечено водою 937 квартир. В місті є 2 парки і 4 сквери загальною площею 81 тис. кв. метрів.

На околиці Червоноармійська учні створили зелену зону. Недалеко від автошляху Київ—Львів руками комсомольців закладено пам'ятні посадки на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна та 50-річчя утворення СРСР. У міському парку відпочинку ім. Т. Г. Шевченка встановлено пам'ятник великому Кобзареві. 1971 року на будівництво нових шляхів, тротуарів, озеленення та освітлення Червоноармійська витрачено 160 тис. карбованців.

За післявоєнні роки поліпшилося медичне обслуговування населення. В місті є лікарня на 175 ліжок, стоматологічна поліклініка, міжрайонний протитубдиспансер, санепідстанція, станція швидкої допомоги. На комбінаті хлібопродуктів і при профтехучилищі відкрилися медпункти. В місті працює 206 лікарів і середніх медичних працівників. Є дитячі ясла та дитсадок. На охорону здоров'я трудящих щороку асигнується близько 300 тис. карбованців.

Чималих успіхів досягнуто в розвитку народної освіти. У Червоноармійську є 2 середні школи (в них 1250 учнів), школа робітничої молоді, заочна середня школа, професійно-технічне училище, дитяча музична школа. Багато сил і енергії віддає комуністичному вихованню учнів дружний колектив учителів, серед них — заслужений учитель УРСР М. К. Горлач. Зосереджується увага на вихованні дітей на революційних і трудових традиціях. Перед учнями часто виступають старі більшовики, ударники комуністичної праці, почесні громадяни міста, колишні воїни Радянської Армії, які відзначились, визволяючи місто від фашистських окупантів. В середній школі № 2 є клуб інтернаціональної дружби. Члени його листуються з учнями Болгарії, Польщі, НДР.

Популярністю серед молоді користується професійно-технічне училище будівельників, відкрите в 1964 році. В перші роки існування тут навчалось 250 чоловік, у 1970 році — близько 700. В училищі є все для того, щоб озброїти учнів основами технічних знань.

У місті діють будинок культури, будинок піонерів, 10 червоних кутків. Тут працюють гуртки художньої самодіяльності — хоровий, танцювальний, естрадний, вокальний, художнього читання, проводяться тематичні вечори, усні журнали. Для естетичного виховання трудящих мас, пропаганди музичної культури серед населення в Червоноармійську було створено районне відділення музично-хорового товариства, а на промислових підприємствах, в культурно-освітніх закладах — первинні організації.

Працюють дві бібліотеки, книжковий фонд яких становить понад 60 тис. примірників. Їх послугами користуються близько 4,5 тис. чоловік. Крім того, бібліотеки є у всіх школах та на підприємствах. Працівники бібліотек проводять серед населення змістовну виховну роботу. Вони оформлюють постійно діючі стенди й тематичні полиці.

Для трудящих міста влаштовують кінолекторії, вечори запитань і відповідей, читацькі конференції. Лекційну пропаганду в місті ведуть понад 60 чле-

нів первинних організацій товариства «Знання». Перед населенням часто виступають лектори з обкому КП України, з обласної організації товариства «Знання». При райкомі партії працюють клуб політінформаторів та міська школа лекторів-атеїстів. Головна увага у виступах лекторів приділяється пропаганді ленінської теоретичної спадщини, темі дружби народів СРСР, міжнародного комуністичного руху, пропаганді науково-технічного прогресу та економічних знань. Для підвищення ідейно-теоретичних знань комуністів, комсомольців та широкого активу в місті працюють 4 проблемно-тематичні семінари, 15 шкіл основ марксизму-ленінізму, 7 шкіл вивчення історії КПРС, 13 комсомольських політгуртків.

Багато уваги приділяється впровадженню й розвитку нової обрядності та святам. Урочисто відзначають передовиків виробництва, переможців у соцзмаганні. Їх фото можна побачити на Дошці пошани, а їх імена внесено до Книги трудової слави. Відбувається посвята молоді в робітники. Щороку 4 грудня в будинку культури відзначають повноліття, вручають паспорти тощо.

Молодь міста поважає спорт. У місті є стадіон. Працюють спортивні товариства «Трудові резерви», «Авангард», «Колос», які об'єднують кілька сот юнаків та дівчат. У районі діють 58 фізкультурних колективів, у яких понад 3500 фізкультурників. З 1969 року в Червоноармійську працює дитяча спортивна школа, де навчається понад 170 чоловік.

Свято 50-річчя Союзу РСР трудящі міста зустріли у повсякденній боротьбі за дальший розвиток господарства, культури й поліпшення побуту населення. На вулиці Ворошилова виріс новий житловий масив. Збудовано лікувальний корпус районної лікарні. На вулицях Леніна, Ворошилова, Комуністичній та Козланюка встановлено лампи денного світла, вулиці вкриваються асфальтом, впорядковано нові вулиці — Чапаєва, Лесі Українки, Піонерську, Комсомольську та Ніколаєвої-Терешкової.

Під керівництвом партійних організацій і радянських органів Червоноармійськ перетворився в місто-сад, місто високої соціалістичної культури.

О. П. МОЛЧАНОВ

КО́ЗИН

Козин — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Пляшівки, за 24 км від районного центру. До залізничної станції Рудня-Почаївська 6 км. Дворів — 483, населення — 1810 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Гранівка, Дубини, Савчуки.

Перші відомості про Козин належать до першої половини XVI ст. У 1538 році Козин грамотою польського короля був переданий у власність панам Гриньковичам з правом влаштовувати тут щорічний ярмарок.

Жителі Козина й сіл Гранівки, Дубинів, Савчуків протягом трьох століть були кріпаками польських панів[1]. Пани та управителі нещадно експлуатували їх, за найменшу провину жорстоко розправлялися. Більшість населення відбувала панщину, і тільки незначна частина займалась ремеслом, торгівлею, випалюванням цегли, вапна. У 1583 році в Козині, який уже став містечком, налічувалось 10 ремісників.

В першій половині XVII ст. кріпосницький гніт посилився, зросла панщина. Переважна частина жителів Козина перебувала в злиднях і ще до початку визвольної війни 1648—1654 рр. піднімалась на збройну боротьбу проти шляхти. Населення Козина радо зустрічало селянсько-козацькі війська

---

[1] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 1080—1082.

під проводом Б. Хмельницького, які в грудні 1648 року поверталися з-під Львова на Київ. В районі Козина діяв повстанський загін з місцевого населення, очолюваний Федором Клекотовським[1]. Шляхті вдалося схопити ватажка загону і в травні 1649 року стратити.

У 1651 році через Козин, рухаючись на Берестечко, проходило повстанське військо[2]. Щоб не мати у себе в тилу ворожий Козинський замок з гарнізоном, гетьман наказав полковнику І. Богуну взяти його. Козацький загін, підтриманий місцевим населенням, оволодів замком, розгромив його гарнізон. Після цього майже все чоловіче населення містечка, озброївшись за рахунок козинського замкового арсеналу, пішло в загони повстанців.

Після битви під Берестечком козацькі полки, відступаючи, йшли через Козин. Разом з ними пішло багато козинських селян. Тоді полковник І. Богун довершив руйнування панської фортеці і рушив з боями на південь і схід. Переслідуючи козацькі війська, польська армія зупинилась табором під Козином. Незабаром Козином оволодів загін Я. Вишневецького. «Вогнем і мечем» розправлявся жорстокий магнат з повстанцями. Посеред містечка було поставлено дубову колоду, на якій рубали голови городянам. Після нападу карателів у Козині залишилось лише чотири сім'ї, містечко було зруйноване.

Розорені війною і пограбовані селяни терпіли багато і від стихійних лих. У 1651 році на півдні Волині стався страшенний голод. Люди їли жолуді, шишки, кору з дерев, кропиву тощо.

Відроджувався Козин повільно. В 1659 році тут налічувалось 30 господарств[3]. Експлуатація селян з кожним роком посилювалась. В Козинському маєтку тяглові селяни в 1668 році відробляли 5 днів панщини, а ті, що не мали тягла,— 2 дні на тиждень. Крім цього, селянин платив чиншу (грошової ренти) 2 злоті, 8 корців вівса, п'ятеро гусей, а також повинен був переробити корець проса на пшоно або гречку на крупу. Щоб одержати більше прибутку, пан здавав в оренду корчми, ставки, землю, фільварки. Орендарі, намагаючись нажитися, збільшували повинності. 1790 року польський король дозволив влаштовувати в Козині щорічно чотиритижневий ярмарок. Козин знову стає містечком.

З 1795 року, коли завершилось возз'єднання Правобережної України з Росією, Козин увійшов до складу Дубнівського повіту Волинської губернії.

На початку XIX ст. тут відкрили джерело з мінеральною водою, яка користувалась популярністю серед населення. Біля джерела були встановлені ванни, де хворі приймали процедури. Та це не сподобалося поміщику, на землі якого виявили джерело. За його наказом ванни були знищені, а джерело закрите[4].

З розвитком капіталістичних відносин у Козині будуються підприємства харчової промисловості. 1837 року в маєтку графа споруджується винокурний завод, а незабаром млин. У 1860 році в Козині було 166 дворів і 1552 жителі.

Реформа 1861 року зберегла за паном 1970 десятин кращої землі, 3495 десятин лісу[5]. Селяни ж одержали мізерні наділи, до того ж неродючої землі. Посилився процес розшарування селян і роздрібнення селянських господарств. Ті, хто найбільше терпів від безземелля й малоземелля, займалися різними промислами, йшли заробляти на підприємства, виїжджали в інші місця. З 1866 року Козин стає волосним центром Дубнівського повіту Волинської губернії[6]. Місцеві власті зовсім не дбали про благоустрій містечка. Вулиці були забруднені, захаращені різним мотлохом. Це призводило

[1] Архив Юго-Западной России, ч. 3, 4, стор. 181.
[2] Biblioteka Warszawzka, t. CLXXXVII. Warszawa, 1887, стор. 38—39.
[3] А. И. Баранович. Магнатское хозяйство на юге Волыни в XVIII в., стор. 17.
[4] Житомирський облдержархів, ф. 159, оп. 1, спр. 348, арк. 2.
[5] И. Поляков. Крупное землевладение на Волыни, стор. 50.
[6] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 305, спр. 82, арк. 57.

до неодноразових пожеж. У 1875 році мешканців спіткало тяжке лихо: 12 травня виникла пожежа, яка майже повністю знищила містечко. Жителі, які потерпіли від пожежі, допомоги від властей не одержали, більша частина розореного населення покинула Козин.

З кінця XIX ст. Козин все більше забудовується. Тут щомісяця, крім січня, відбувалися ярмарки, на яких торгували переважно худобою, гончарними виробами, чобітьми, кожухами. Відкриваються 6 крамниць, 4 млини, 2 спиртові заводи, мануфактурний магазин, аптечний магазин, споживче й кредитне товариства. 1913 року в Козині вже проживало 1398 чоловік населення.

Революційні події 1905 року знайшли відгук і в Козині. Під час літнього ярмарку в містечку сталося заворушення сільської бідноти й ремісників. У сутичці з поліцією були жертви.

В 1866 році в Козині відкрили однокласну парафіяльну школу. В ній навчалося близько 70 хлопчиків з 44 сіл чотирьох волостей. Це аж ніяк не забезпечувало потреб населення. Основна частина його залишалася неписьменною. Зате в Козині здавна діяли церква, синагога та кілька шинків.

В роки першої світової війни становище селян значно погіршало. Селянські господарства занепали, скоротились посівні площі, поголів'я худоби. На території Козина точилися бої між російською і австро-угорською арміями. Австрійські війська артилерійським вогнем знищили багато житлових будинків, зруйнували спиртовий завод. Більшість населення Козина і навколишніх сіл евакуювалася до східних губерній Росії.

У березні 1917 року до Козина надійшла звістка про повалення царя. Однак у містечку все залишилось по-старому. У волосній Раді селянських депутатів закріпилися багатії.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції у Росії знайшла палку підтримку трудящих Козина. В січні 1918 року в містечку була встановлена Радянська влада.

Однак здійснити соціалістичні перетворення не вдалося. В лютому 1918 року містечко окупували війська німецьких імперіалістів.

Жителі Козина піднялися на боротьбу з окупантами. В районі містечка діяв партизанський загін, до якого йшли місцеві жителі. Після вигнання німецьких інтервентів на деякий час Козин захопили загони контрреволюційної Директорії. Але й вони скоро були вигнані партизанами.

На початку квітня 1919 року до Козина увірвався загін польських військ, який відновив буржуазно-поміщицькі порядки. У відповідь на це населення знову піднялося на боротьбу. В кінці травня партизанський загін з місцевого населення, який очолив колишній матрос Балтійського флоту, член Дубнівського повітового ревкому І. Дубинецький, оточив маєток графа Тарнавського, арештував графа та його адміністрацію.

На початку червня 1919 року завдяки успішним діям Таращанської бригади та партизанів проти польських інтервентів і петлюрівців у Козині була відновлена Радянська влада. Почав працювати ревком. Головою його став місцевий житель Г. М. Трубка[1].

Для захисту завоювань Великого Жовтня Козинський ревком з трудящих волості створив бойовий загін, командиром якого призначили представника повітового ревкому І. Дубинецького. Створені загони з селян Козина і навколишніх сіл ревкомом були направлені на лінію фронту Броди—Берестечко, де вони билися разом з підрозділами Таращанської бригади проти польських окупантів та петлюрівців протягом червня—липня 1919 року. На фронті проти польських військ у районі Берестечка діяли значні повстанські загони бійців, озброєні кулеметами й гарматами.

[1] Ровенський облдержархів, ф. 33, оп. 1, спр. 1107, арк. 36—49.

У другій половині серпня 1919 року Козин захопили війська буржуазно-поміщицької Польщі. Жорстоко розправились польські карателі з борцями за Радянську владу. Голову ревкому Г. Трубку засудили на 10 років тюрми.

В липні 1920 року армії буржуазно-поміщицької Польщі поспішно відступили під ударами Першої Кінної армії. 21 липня Козин визволила 14-а кавалерійська дивізія під командуванням О. Я. Пархоменка[1]. Відновили роботу органи Радянської влади, почав діяти ревком. Була створена комсомольська організація.

У вересні 1920 року Козин був загарбаний буржуазно-поміщицькою Польщею. З цього часу трудящі Козина ще довгі роки терпіли буржуазно-поміщицький гніт. Жалюгідну картину являв собою Козин тих часів. Містечко було невпорядковане, розкидане. З 525 його сімей 439 ледве животіли. Багато з них не мали землі зовсім, в інших були лише присадибні ділянки. Більшість господарств не мала худоби, один робочий кінь припадав на 4 га орної землі. Промислових підприємств не було, крім невеликого млина. Шукаючи засобів до життя, частина жителів йшла на заробітки, займалась ремеслом, дрібною торгівлею. Трудящим містечка доводилось нести чималий тягар різних податків, поборів, відробітків. Найпоширенішою формою визиску були відробітки, а також складна й непосильна система податків. Крім земельного, селяни платили шляховий податок, на утримання церкви, номерний (на віз) та інші.

Польський уряд провадив полонізацію українського населення. З цією метою в Козині був побудований костьол, хоч фактично відвідувати його не було кому, бо в містечку проживало лише 27 католиків. Навчання в школі здійснювалося польською мовою.

Буржуазний уряд Польщі майже не приділяв уваги охороні здоров'я трудящих. Для лікування жителів, що мешкали в Козині, був лише один приватний фельдшер з ветеринарною освітою. Лікування було дорогим: за пораду хворому в домі фельдшера потрібно було платити в день 5, а вночі — 8 злотих, в домі хворого відповідно — 8—12 злотих, за свідоцтво про стан здоров'я або про смерть — 5 злотих[2]. А тим часом у Козині постійними були тиф та інші хвороби. Щоб покласти хворого до лікарні, чи зробити бодай невелику операцію, людину доводилося везти до міста й платити за це великі гроші.

Напередодні другої світової війни в Козині налічувалося 202 безземельні сім'ї, 139 сімей мали землі від 0,25 до 2 га. Куркулям і осадникам належало до 20 гектарів кожному. Крім того, багатії були власниками невеличкого млина та маслозаводу.

У вересні 1939 року жителі Козина радо зустрічали своїх визволителів — бійців і командирів Червоної Армії. У Козині почали діяти органи Радянської влади. Були націоналізовані млин, маслозавод, панська і церковна земля поділені серед безземельних селян, ліквідовано осадництво.

В грудні 1939 року Козин став районним центром, його було віднесено до категорії сіл. Радянська влада швидко налагодила роботу шкіл, культурно-освітніх закладів, медичне обслуговування населення, кооперативну й державну торгівлю. 1939 року в Козині створюються партійна і комсомольська організації.

Уже в перший рік після возз'єднання за ініціативою партійної і комсомольської організацій та органів влади розпочалося упорядкування й озеленення села. Під час першого суботника в жовтні 1939 року в центрі села молодь заклала сквер, впорядкувала парк, який перетворили на місце відпочинку трудящих, тут молодь побудувала літній кінотеатр. Суботники відбувалися

---

[1] И. В. Тюленев. Советская кавалерия в боях за Родину, стор. 200.
[2] За волю народну, стор. 198, 199.

також на будівництві траси Київ—Львів. З початку 1941 року почалася під-готовка до створення колгоспу. Дальшим соціалістичним перетворенням перешкодив напад німецьких фашистів.

З перших днів Великої Вітчизняної війни Козин, як прифронтове село, опинився в смузі жорстоких боїв. 24 червня Козин захопили фашисти[1]. Окупанти зруйнували понад 50 проц. житлового фонду, знищили бібліотеки, школу перетворили на казарму гарнізону, розграбували магазини. Та найстрашнішим злочином гітлерівців було знищення радянських людей. Уже в кінці 1941 року вони розстріляли в Козині 30 чоловік, з яких 13 були комсомольцями. В травні—жовтні 1942 року в трьох кілометрах від Козина поблизу села Гранівки фашисти розстріляли 2400 мирних радянських громадян. Крім того, в районі ще було розстріляно 1288 чоловік. Частину малих дітей кати кинули до ями живими[2]. З Козина на каторжні роботи до Німеччини вивезли 49 чоловік, а всього з Козинського району було відправлено до Німеччини 983 чоловіка[3].

19 березня 1944 року Козин визволили бійці 172-ї стрілецької дивізії Червоної Армії.

У перші дні після визволення відновили роботу органи Радянської влади. Почали працювати Козинський РК КП(б)У, першим секретарем якого був П. П. Харченко, і райком ЛКСМУ, який очолив колишній політрук стрілецького взводу партизанського з'єднання О. Ф. Федорова П. К. Мусієнко (нині відповідальний працівник апарату ЦК КП України).

До Червоної Армії вступило 319 жителів села і брали участь у боях проти фашистської Німеччини та імперіалістичної Японії. З них 218 нагороджені орденами і медалями, 101 загинули. Жителі Козина, допомагаючи фронту, зібрали у фонд оборони Країни Рад 60 тонн зерна та інших продуктів, провели передплату державної позики. Навесні 1944 року, коли Козин ще перебував у прифронтовій смузі, було відкрито райпромкомбінат, швейну майстерню для ремонту обмундирування бійцям Червоної Армії, майстерню для ремонту сільгоспінвентаря[4]. Виникла промислова артіль, при якій працювали цехи: швейний, взуттєвий, шорний. Вони обслуговували населення всього району. Почалася відбудова житлового фонду села, громадських та господарських приміщень. Держава допомагала населенню Козина будівельними матеріалами, кредитами для відродження зруйнованого господарства.

В 1946 році почала працювати машинно-тракторна станція, яка обслуговувала господарства району технікою і забезпечувала успішне виконання планів посіву зернових і збирання врожаю сільськогосподарських культур. У 1947 році Козинський промкомбінат механізував ряд цехів і значно збільшив асортимент товарів широкого вжитку.

Активізувалося громадсько-політичне життя, була створена жіноча рада. При райкомі КП(б)У почала діяти група лекторів і доповідачів у складі 20 чоловік.

Багато було зроблено за роки четвертої п'ятирічки. В 1948 році на базі семирічної школи створено середню школу. Почав працювати будинок культури на 300 місць, споруджений силами комсомольців і молоді. Цього ж року селянські господарства об'єдналися в колгосп ім. Андрєєва. Першим головою правління його став С. Д. Поченюк.

Великий допомогу колгоспові в його організаційному й економічному розвитку подавала МТС, яка стала базою підготовки механізаторів для господар-

---

[1] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, стор. 419.

[2] Ровенський облдержархів, ф. Р-534, оп. 1, спр. 3, арк. 58; Ровенський облпартархів, ф. 4054, оп. 1, спр. 37, арк. 5, 18.

[3] Там же, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 62.

[4] Ровенський облпартархів, ф. 53, оп. 1, спр. 22, арк. 1—3.

ства району. В 1950 році МТС мала 21 трактор, 2 комбайни, 17 молотарок та іншу техніку.

Успішно розвивався колгосп ім. Андрєєва. Вже за перший рік господарювання колгоспники провели вчасно всі польові роботи, виконали плани заготівель сільськогосподарської продукції. Добре розвивалось громадське тваринництво, в колгоспі за рік створили 4 ферми. Колгосп першим у районі достроково виконав план поставки державі хліба, заготівлі картоплі, молока, м'яса. За перевиконання колгоспами плану району було присуджено перехідний Червоний прапор обкому партії і облвиконкому. На кінець п'ятирічки врожай зернових в колгоспі у порівнянні з довоєнними роками збільшився в 1,5—2 рази. Колгосп мав 14 тваринницьких і виробничих приміщень. Здійснювалась механізація на фермах. За досягнуті успіхи в сільськогосподарському виробництві колгосп був представлений у 1951 році на обласній сільськогосподарській виставці.

В 1951 році колгоспи сіл Козина, Гранівки, Дубин і Савчуків об'єдналися в один, який став називатися «Ленінським шляхом».

В Козині і селах району за прикладом Паші Ангеліної розгорнувся патріотичний рух за створення жіночих тракторних бригад. Одна з таких бригад Козинської МТС, яку очолила Галина Кутя, в 1950 році виконала план робіт на 139 процентів.

Значних успіхів за п'ятиріччя досяг і районний промкомбінат. У 1950 році він виконав річний план на 180 процентів.

Трудящі Козина під керівництвом районної партійної організації і за активною участю комсомолу багато зробили за четверту п'ятирічку і в налагодженні та розвитку освіти, культури, охорони здоров'я. В Козині і селах району було відремонтовано й почали працювати 27 шкіл, 10 клубів, 16 хат-читалень, бібліотеки. Почала виходити районна газета «Ленінська зірка». Для навчання партійно-господарського активу діяли гуртки вивчення історії партії.

Значна увага приділялася підготовці кадрів. У Козині і селах району працювало 42 гуртки агрозооветнавчання, в яких підвищували кваліфікацію 520 колгоспників. При МТС діяли курси підготовки трактористів.

1959 року Козинський район було ліквідовано. Козин ввійшов до складу Червоноармійського району як центр сільської Ради.

За роки семирічки і восьмої п'ятирічки трудящі Козина примножили свої господарські й культурні успіхи. За семирічку неподільні фонди колгоспу досягли майже 800 тис. крб., тобто зросли у 2,5 раза, а за восьму п'ятирічку порівняно з 1959 роком зросли у 5,8 раза і досягли 1779 тис. крб. Виконуючи соціалістичні зобов'язання, взяті на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, колгоспники перевиконали виробничі плани по збору врожаю і продуктивності тваринництва, спорудили три приміщення птахоферми, корівник, механічні майстерні, клуб.

Зріс машинно-тракторний парк колгоспу. В 1972 році на полях працювало 42 трактори, 9 комбайнів, 32 вантажні автомашини та багато іншої сільськогосподарської техніки. В розпорядженні господарства є 3886 га землі, з них 2734 га орної, 64 га сіножатей, 333 га пасовищ, 27 га садів, хмелю 9 га. Коли дала струм Добротворська ДРЕС, Козин одержав дешеву електроенергію, що дозволило електрифікувати і механізувати трудомісткі процеси в колгоспі. Посів і збирання зернових культур механізовані на 97 проц., цукрових буряків — на 80 проц., картоплі —

Сівба цукрових буряків у колгоспі «Ленінським шляхом», с. Козин. 1970 р.

На птахофермі колгоспу «Ленінським шляхом», с. Козин. 1970 р.

на 70 проц., здійснюються роботи, пов'язані з комплексною механізацією тваринницьких ферм і птахоферми.

В 1970 році середній урожай зернових у колгоспі становив 34 цнт, цукрових буряків — 473 цнт, картоплі — 140 цнт з га. На кожні 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 787 цнт молока і по 118 цнт м'яса. На одну фуражну корову надоєно 3501 кг молока.

Партія і Радянський уряд високо оцінили працю хліборобів колгоспу, в 1970 році їм вручили перехідний Червоний прапор Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС.

За роки колективного господарювання в колгоспі виросли новатори виробництва, які множать його багатство. Багато трудівників за досягнуті високі показники у виробництві відзначені високими урядовими нагородами. Орденом Трудового Червоного Прапора нагороджено 4 кращих виробничників, 4 — орденом «Знак Пошани». Завідуюча тваринницькою фермою А. Г. Плевако була делегатом XXIV з'їзду КПРС, вона однією з перших в області нагороджена орденом Жовтневої Революції.

Натхнені рішеннями XXIV з'їзду КПРС, тваринники колгоспу успішно виконують виробничі плани. На тваринницькій фермі в 1971 році в середньому на фуражну корову надоїли по 4344 кг молока, а доярки М. Г. Загайна, Л. П. Іщук надоїли на фуражну корову більш як по п'ять тис. кг молока.

За результатами виконання соціалістичних зобов'язань, взятих на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, було нагороджено Ленінською ювілейною медаллю 105 колгоспників, робітників і службовців підприємств, господарств і організацій.

Село змінило свій вигляд. За 1965—1970 роки зведено 89 житлових будинків. Відкрито дитячий садок і ясла, майстерні індивідуального пошиття одягу, шевську, для ремонту годинників, перукарню, лазню. Працюють млин, пилорамний цех побуткомбінату, ветлікарня.

Незрівнянно поліпшилось медичне обслуговування населення. Нині в Козині є дільнична лікарня на 50 ліжок, пологовий будинок, поліклініка, стоматологічна поліклініка, рентген-кабінет, тублікарня, аптека.

Корінні зрушення сталися і в галузі народної освіти. До 1939 року в селі майже 80 проц. населення було неписьменним[1]. В радянському Козині повністю ліквідовано неписьменність. В середній школі навчається 690 учнів та 62 в заочній школі. Їх навчають 46 викладачів.

Козинську середню школу закінчили 1223 чоловіка, майже 200 чоловік з них здобули вищу освіту. Серед них кандидатами наук стали В. В. Павлюк, С. Я. Скляр, В. М. Васинюк, В. О. Борисюк, доктором біологічних наук — В. Г. Поліщук.

Значну культосвітню роботу ведуть бібліотека (книжковий фонд її перевищує 30 тис. примірників) та будинок культури, в численних гуртках якого бере участь 130 чоловік.

За роки Радянської влади докорінно змінився соціальний склад населення села. У 1972 році тут проживало 428 сімей колгоспників, робітників та службовців.

З розвитком промислового й сільськогосподарського виробництва в селі працюють спеціалісти: агрономи, зоотехніки, інженери, механіки, шофери, комбайнери, трактористи, електрозварники та інші.

Діяльність населення Козина організовують і спрямовують первинні партійні організації: територіальна, колгоспна, відділення «Сільгосптехніки», відділення

[1] Газ. «Червоний прапор», 20 серпня 1961 р.

зв'язку, сільського споживчого товариства, середньої школи, в яких на обліку 107 комуністів. Першими помічниками комуністів є комсомольці, яких є понад 350 чоловік.

Громадяни Козина беруть активну участь в роботі органів влади. Депутатами сільської Ради обрано 43 кращих виробничників, чотири обрані депутатами районної Ради депутатів трудящих. Обранці народу працюють з численним активом, здійснюючи на практиці вказівки В. І. Леніна про те, що для нас важливо залучити до управління державою якнайбільше трудящих.

Мешканці села, вшановуючи пам'ять засновника Радянської держави В. І. Леніна, встановили йому пам'ятник. Вони не забувають і своїх земляків, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни в боротьбі проти фашистів та від рук націоналістичних банд, і спорудили на їх честь обеліск. Біля пам'ятника Леніну й обеліска завжди свіжі квіти.

Трудівники Козина гідно готувалися до 50-річчя утворення Союзу РСР. Включившись у соціалістичне змагання, вони виконали виробничий план 1972 року за вісім місяців: зібрали зернових по 36 цнт з га, виробили на 100 га сільськогосподарських угідь по 736 цнт молока, 106 цнт м'яса. Хлібороби змагаються за дострокове виконання плану дев'ятої п'ятирічки.

Працівниками культосвітніх закладів проведено літературні вечори на тему «Вітчизно, горді ми тобою, трудом і подвигом твоїм» та усний журнал «Між вільними — вільна, між рівними — рівна», «Хліб — наше багатство», відбулися зустрічі молоді з ветеранами праці і учасниками Великої Вітчизняної війни.

Жителі Козина примножують трудові успіхи і вносять свою частку в загальну справу побудови комунізму в нашій країні.

С. І. ПАВЛЮК

КРУПЕ́ЦЬ

Крупець — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру. Дворів — 380, населення — 1306 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Баранне, Гайки, Гнильче, Заміщина, Срібне.

Перша письмова згадка про село належить до 1545 року[1]. Протягом століть Крупець був власністю литовських, польських магнатів, а пізніше — російських дворян.

Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр., коли польсько-шляхетські війська зазнали поразки під Пилявцями, відступаючі жовніри пограбували село, а багатьох його жителів побили[2]. Після «Вічного миру» 1686 року Крупець залишився під владою шляхетської Польщі. Жителі його терпіли жорстокий економічний і соціальний гніт. Голод та епідемії спричинялися до великої смертності. Лише в 1772 році чума забрала в могилу половину населення[3]. З воз'єднанням Волині з Росією Крупець увійшов до Волинського намісництва, а пізніше — Волинської губернії.

З 1845 року Крупець став володінням міністерства державних маєтностей, і селяни вже на становищі державних відробляли повинність 100 днів на рік. За указом від 16 серпня 1863 року всі державні селяни були переведені в розряд селян-власників і обкладені викупними платежами строком на 49 років. Серед крупецьких селянських господарств виділялося не більше 6—8, які мали робочу худобу і могли обробляти землю. Решта господарств, здебільшого малоземельні і безтяглі, розоря-

---

[1] Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, т. 4, отд. 2, стор. 118.

[2] Архив Юго-Западной России, ч. 3, т. 4, стор. 215—216.

[3] Житомирський облдержархів, ф. 159, оп. 1, спр. 378, арк. 4.

лися. Земельні наділи не оброблялися протягом багатьох років. Великі земельні площі засмічувалися бур'янами, селяни часто голодували. Село занепадало.

Крупець лежав у прикордонній смузі між Росією і Австро-Угорщиною. Тут був митний пост другої лінії. Крім цього, в Крупці діяла поштова станція[1]. Крупець лишався невеликим селом. 1884 року в ньому налічувалося 490 чоловік, у т. ч. селян — 473 чоловіка, дворян і духовенства — 6, міщан — 7, іноземних підданих і колоністів — 4. Дворів було 85[2]. Після російсько-турецької війни 1877—1878 рр. чимало солдатів, які повернулися з війни, поселилися в Крупці. Прикордонне положення села сприяло розвитку в ньому торгівлі. Щороку влітку тут відбувався великий ярмарок, на який приїздили жителі з обох боків кордону. Тут торгували, головним чином, великою рогатою худобою. Селяни жили в злиднях й терпіли тягар поміщицького гніту. Вони були позбавлені будь-якої медичної допомоги. Однокласне народне училище міністерства освіти тут відкрили 1 серпня 1879 року[3], воно проіснувало до 1 серпня 1916 року. Дві третини коштів на утримання училища мало сплачувати місцеве населення. У 1888 році у ньому навчалося з Крупця і навколишніх сіл 68, а закінчило училище всього 3 учні[4].

Перша світова війна важким тягарем лягла на плечі жителів прикордонного села. В зв'язку з воєнними діями 1915—1916 рр. майже все населення було евакуйоване на схід від лінії фронту. Воєнні податки, військові дії, евакуація вкрай розорили й без того зубожілих селян.

Лютнева буржуазно-демократична революція майже не змінила економічного становища селян. Влада залишилася в руках багатіїв.

В Крупці і навколишніх селах на той час було багато російських солдатів, серед них чимало революційно настроєних. За їх участю в жовтні 1917 року в Крупці відбувся антивоєнний мітинг. Революційні солдати закликали населення й солдатів 32-го армійського корпусу боротися за мир, засуджували імперіалістичну війну. На мітингу виступав і житель села М. І. Олійник, який підтримав попередніх промовців від солдатів.

В селі розгорнулася боротьба за владу Рад. На початку січня 1918 року Крупець стає радянським. В середині лютого село захопили німецькі загарбники, закликані буржуазно-націоналістичною Центральною радою.

Весною 1918 року в Крупці лютували каральні т. зв. гайдамацькі загони. Проти гетьманців і німецьких окупантів діяв партизанський загін, створений з жителів волості, керував ним член повітового ревкому І. Дубинецький.

В грудні 1918 року Крупець захопили війська контрреволюційної Директорії.

На початку червня 1919 року Крупець був визволений бійцями Таращанської бригади. Тут почав працювати революційний комітет на чолі з головою М. Т. Гранатовичем.

Та вже 13 серпня 1919 року село захопили польські війська. Трудящі не мирились з окупацією, вони створили загін повстанців, який налічував понад 300 чоловік. Командував загоном Г. Д. Юсюк. Повстанці вели вперту боротьбу проти польських інтервентів. Коли в липні 1920 року Червона Армія наблизилася до Волині, бійці загону розгорнули бої на лінії Крупець—Радзивилів—Берестечко. З 22 по 26 липня 1920 року запеклі бої точилися в околицях Крупця. У книзі «Пройденный путь» С. М. Будьонний згадує, що 34-й кавалерійський полк під командуванням К. А. Трунова увірвався в село Ситне, захопив міст через річку Ситенку і погнав велику групу ворожої піхоти до села Крупця[5]. В цьому ж бою кінармійці завдали великих втрат ворогові: взяли в полон понад 1000 солдатів і офіцерів, захопили

---

[1] Н. Тарановский. Топографическо-статистические материалы Юго-Западного края (Киевская, Подольская и Волынская губернии), стор. 177.
[2] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 550, спр. 43, арк. 88—94.
[3] Там же, ф. 707, оп. 225, спр. 52, арк. 1.
[4] Памятная книжка народных училищ Волынской губернии на 1909—1910 гг., стор. 241.
[5] С. М. Буденный. Пройденный путь, кн. 2, стор. 228.

25 гармат, 103 кулемети, численний обоз з боєприпасами й продовольством. Перед наступом на Броди в другій половині липня 1920 року в селі перебував польовий штаб Першої Кінної армії на чолі з С. М. Будьонним і К. Є. Ворошиловим. На багатолюдному мітингу 29 липня, присвяченому визволенню села від польських окупантів, селяни дякували доблесній Червоній Армії та Комуністичній партії за братерську допомогу, висловлювали тверду рішимість боротися за зміцнення Радянської влади на західноукраїнських землях.

В середині вересня 1920 року село знову захопили війська буржуазно-поміщицької Польщі. У селян відібрали землю, яку вони одержали від Радянської влади, хліб. Почався голод. Населення харчувалося хлібом з березовою корою та іншими домішками[1]. Кращі землі, відібрані в селян, польський уряд роздавав осадникам[2], які верховодили в селі. Крупець став центром гміни. Тут розмістилося поліцейське відділення (постерунок). Жителів села штрафували з усякого приводу: за працю під час державних свят, за несвоєчасну реєстрацію собаки, за гноївку на подвір'ї та інше.

Селян розорювали численні податки, зокрема державний, гмінний, комунальний, шляховий, будівельне страхування та ін. За невчасну сплату податків судовиконавці забирали корів, свиней, хатні речі. Селян довели до такого зубожіння, що вони, використовуючи навіть сірник, ділили його на кілька частин.

Посилювалося розшарування серед селянства. Польський уряд насаджував т. зв. шляхту загродову, до якої входили й українські куркулі. Це була надійна його опора в пригнобленні трудящих Західної України.

В той час, коли селяни жили в злиднях, багатіли польські пани, осадники, куркулі. Їм належали два заводи для випалювання вапна, чотири цегельні. Кращі землі, ліси, торгівля — все, що давало прибуток, було в руках багатіїв. Куркуль С. С. Степанюк мав великий лан землі, 100 пнів пасіки. Через дорогу від нього жив рідний брат Дмитро, якого обсіли злидні і борги. Куркуль не пошкодував його. За борги забрав у брата майно і довів його до голодної смерті.

В перші роки окупації села буржуазною Польщею діти зовсім не навчалися. Лише у вересні 1923 року відкрилася загальна початкова школа. Навчання тут велося польською мовою. Більшість дітей шкільного віку змушена була йти у найми. На кінець червня 1927 року в Крупецькій початковій школі навчався 101 учень. Діти селян до середніх і вищих навчальних закладів не могли вступити.

Лікувальних закладів, медичного обслуговування населення у Крупці не було. В 1925 році 853 мешканці Крупця і жителів восьми інших сіл Крупецької гміни обслуговував лише один лікар. Серед населення лютували хвороби, епідемії, була висока смертність. Улітку 1932 року, наприклад, лише в Крупці вмерло від дизентерії понад 50 чоловік.

Край соціальному й національному гнобленню настав у вересні 1939 року, коли Червона Армія здійснила свій визвольний похід на західноукраїнські землі. В Крупці створюється сільська Рада депутатів трудящих. Першим її головою став Г. Д. Юсюк. Почалося будівництво нового життя на селі. Поміщицьку й церковну землю, худобу і наявний у маєтку запас зерна розподілили між бідняками, а млин та інші підприємства націоналізували. 1940 року в Крупці виникає один з перших в області колгосп. Головою правління обрали місцевого жителя В. Т. Орищина. Цього ж року в селі Срібному створюється колгосп ім. Кірова, а в селі Баранному — «Шлях до комунізму».

Швидко змінювалося й культурне обличчя села. В жовтні 1939 року в Крупці почала працювати неповна середня школа, в ній навчалося близько 300 учнів, всі діти шкільного віку. До села прибули перші радянські вчителі. Навчання велось уперше за всю історію села рідною мовою. Для дорослих відкрилися клуб, бібліо-

---

[1] За волю народну, стор. 13.
[2] Газ. «Червоний прапор» (Ровно), 16 лютого 1940 р.

тека, школи та гуртки ліквідації неписьменності та малописьменності. Лікнеп у 1941 році відвідувало 196 слухачів, з них 186 жінок. Молодь і дорослі прагнули до знань.

З 1940 року в Крупці почала діяти комсомольська організація.

Але нове щасливе життя трудящих Крупця перервав напад німецьких фашистів на нашу країну. Почалась Велика Вітчизняна війна. 28 червня 1941 року до села вдерлися німецькі фашисти. Розподілену Радянською владою серед селян поміщицьку землю відібрали, а в колишньому маєтку створили т. зв. державне господарство, в якому примушували селян працювати без будь-якої оплати. Фашисти грабували в селян хліб, молоко, м'ясо. Внаслідок такого свавілля 1942 року почався голод. Щоб хоч трохи одягнутись та прохарчуватись, селянин був змушений шити верхній і нижній одяг з домотканого селянського полотна, потай від фашистів молоти на жорнах зерно. Становище було нестерпним. На опір селян, які не давали окупантам продовольства, відмовлялися їхати на каторжні роботи до Німеччини, німецькі фашисти та їх прислужники-націоналісти відповідали терором і репресіями. 28 серпня та 7 вересня 1943 року кати спалили хутір Гаї, багато будинків Крупця. Близько 200 сімей лишилося без даху над головою. Фашисти за масовий опір і відмову здавати продовольство вбили 28 мирних жителів села, зачинили й спалили в сараї 70-річних Г. О. Гулійчука, М. І. Малегуру та сліпу бабусю Т. Л. Плічук. 16 грудня 1943 року окупанти підірвали колишній панський палац та церкву, висадили в повітря двоповерхове приміщення школи, будівництво якого почали напередодні війни. На каторжні роботи до Німеччини вивезли з села 18 хлопців і дівчат[1]. Чимало горя в роки німецької окупації зазнали селяни і від пособників окупантів — українських буржуазних націоналістів. Бандити закатували жителів села Г. М. Кощука, О. М. Пачковську та інших.

19 березня 1944 року радянські воїни визволили Крупець від фашистського рабства. Жителі його допомагали Червоній Армії: копали окопи, були провідниками, постачали армії та госпіталям зерно, м'ясо, молоко, здавали гроші на будівництво танкової колони, доглядали поранених бійців. Показуючи дорогу на Башарівку, разом з екіпажем радянських танкістів підірвався на міні житель Крупця Д. І. Мамчур. Населення допомагало зі зброєю в руках громити ненависних ворогів. Близько 500 чоловіків із сіл Баранного, Крупця та Срібного вступили в ряди Червоної Армії. 53 жителі Крупця полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни. Вічним сном сплять у братській могилі на кладовищі села росіяни, українці, грузини, татари, білоруси та представники інших національностей нашої країни — солдати Червоної Армії-визволительки. Понад 80 місцевих жителів — учасників Великої Вітчизняної війни — нагороджено орденами й медалями.

Після визволення Крупець справляв гнітюче враження. Руїни, попіл, згарища й димарі спалених хат траплялися на кожному кроці[2]. Повсюди були розбиті дороги, запущені землі.

Трудівники села самовіддано працювали на відбудові народного господарства. Вчителі та батьки весною 1945 року відбудували школу, всі діти шкільного віку почали навчатися[3].

Важкими були перші роки відбудови. Багато роботи випало жінкам, дідам, підліткам. До того ж, мирній праці заважали недобитки українських буржуазних націоналістів.

9 травня 1945 року радісна звістка про перемогу швидко долинула до села. В Крупці відбувся багатолюдний мітинг. Люди поспішали до центру села, плакали з радощів. Почуття радості перепліталось з пекучим болем в серці: в багатьох сім'ях війна вирвала батька, сина, брата чи нареченого.

---

[1] Ровенський облдержархів, ф. Р-328, оп. 1, спр. 94, арк. 53.
[2] Газ. «Червоний прапор», 17 січня 1947 р.
[3] Газ. «Червоний прапор», 8 квітня 1945 р.

Відбудова села протягом четвертої п'ятирічки здійснювалась трудящими під керівництвом партійної організації, яка оформилась у Крупці влітку 1947 року[1]. До кінця п'ятирічки силами жителів та завдяки всебічній допомозі держави грошима, будівельним матеріалом, технікою в селі звели близько 100 хат і господарських будівель, школу, амбулаторію, спорудили два мости, відремонтували 10 км шляху. Запрацювала громадська кузня. Селяни трудилися громадою, допомагаючи родинам загиблих воїнів Радянської Армії. Громадські роботи на користь всього села підготували умови для відновлення колгоспу.

Водночас партійна організація проводила підготовку до виборів у місцеві органи влади. В селі працював колектив агітаторів. За 1949 рік комуністи прочитали 128 доповідей та бесід з різних питань внутрішньої і зовнішньої політики Комуністичної партії і Радянського уряду. Після проведеної роботи на кінець грудня до колгоспу вступили всі одноосібники. Колективізацію села було завершено[2].

За наступні п'ятиріччя сталися докорінні зміни в економіці села, його благоустрої, зросли добробут, культура, змінилися й самі люди, їх погляди на суспільне життя.

У 1951 році відбулося об'єднання колгоспів сіл Крупця й Баранного в один, а на початку 1959 року до нього приєднався й колгосп села Срібного. Новостворене господарство з центральною садибою в селі Крупці стали називати «Комуніст». Напрям його зерно-тваринницький. Колгосп складається з чотирьох бригад, за якими закріплено 5119 га земельних угідь, у т. ч. 2931 га орної землі, 62 га саду. Основними сільськогосподарськими культурами є цукрові буряки, пшениця, картопля. Важливе місце в сільськогосподарському виробництві належить розвитку тваринництва, зокрема, великої рогатої худоби й свинарству.

Керуючись рішеннями партії і уряду про розвиток сільського господарства, колгоспники розширили посівну площу під цукрові буряки, запровадили комплексну механізацію у вирощуванні цукрових буряків та інших просапних культур, посадили 28 га саду; 36 га непридатних під посів земель засадили лісом. Завершено механізацію трудомістких робіт на тваринницьких фермах. Вжиті заходи та трудовий ентузіазм хліборобів скоро дали позитивні наслідки. Грошові прибутки колгоспу зросли з 37 566 крб. у 1958 році до 1640 тис. крб. у 1968 році. Зернових зібрано в середньому по 24,2 цнт з га, а в бригаді І. С. Мельничука з площі 180 га — по 27,2 цнт. Добрих успіхів досягли і буряківники. На площі 408 га вони зібрали по 578,8 цнт цукрових буряків з одного га. Найбільше відзначилася ланкова Є. П. Оришин. На площі 45 га її ланка виростила по 659,4 цнт цукрових буряків.

Наполегливо працювала комсомольсько-молодіжна ферма. Доярка Є. Г. Перетятько надоїла в 1968 році від кожної фуражної корови по 3154 кг молока, а доярка Н. У. Панасюк — 3078 кг. Не відстають від них й інші доярки-комсомолки. На 100 га земельних угідь колгосп виробив по 462 цнт молока і по 102,2 цнт м'яса. Зростає поголів'я худоби. В 1969 році в колгоспі було понад 2200 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 680 корів; 1300 голів свиней. Для утримання поголів'я колгосп за восьму п'ятирічку збудував два типові корівники на 200 голів кожний, свинарник на 400 голів, дві кормокухні. Трудомісткі роботи на тваринницьких фермах механізовано: автонапування, роздача кормів, доїння.

Колгосп «Комуніст» — високомеханізоване господарство, має 40 тракторів у 15-сильному обчисленні, 16 автомашин, 8 зернових і 3 бурякозбиральні комбайни. Механізатори добиваються високих виробничих показників. Бригада механізатора комуніста І. М. Бохонка виборює звання колективу комуністичної праці. За восьму п'ятирічку виробництво на один трактор тут зросло майже в 2 рази, зекономлено 54 тис. кг пального, член КПРС комбайнер С. В. Гулійчук з 238 га намолотив 528 тонн зерна і посів у змаганні третє місце в районі.

[1] Ровенський облпартархів, ф. 630, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 7.
[2] Газ. «Червоний прапор», 30 грудня 1949 р.

Швидкими темпами розвивалось у колгоспі птахівництво. В 1969 році колгосп «Комуніст» реорганізовано на птахорадгосп «Червоноармійський». За ним закріплено 4970 га земельних угідь, у т. ч. 2977 га орної.

У 1972 році колектив радгоспу досяг значних трудових успіхів у всесоюзному соціалістичному змаганні на відзнаку 50-річчя утворення Союзу РСР, за що його нагороджено Ювілейним Почесним знаком ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС. Шість працівників радгоспу нагороджені орденами і медалями, з них орденом Трудового Червоного Прапора — О. М. Загоруйко, О. Г. Ковальчук, Н. О. Цвей.

Крім птахорадгоспу, в селі є й промислові підприємства. Працюють два заводи будівельних матеріалів, споруджені на місці колишніх куркульських цегелень і вапнярок. Вони випускають щороку 7 млн. штук цегли. Це в 14 разів більше, ніж до 1939 року. Вапна випалюється понад 13 тис. тонн на рік, або в 100 разів більше, ніж до возз'єднання. Промисловість у селі порівняно з 1939 роком зросла в 10 разів. З 1964 року в Крупці працює млин, який обслуговує жителів і навколишніх сіл. Потужність його 10 тонн питльованого борошна на добу.

Керуючись рішеннями XXIV з'їзду КПРС, трудівники Крупця досягли нових виробничих успіхів. У першому році дев'ятої п'ятирічки колектив птахофабрики здав державі 2200 тис. штук яєць і 41 тис. штук птиці, зібрав по 35,1 цнт зерна з га проти 360 тис. штук яєць, 17 тис. штук птиці і 31,1 цнт зернових у 1970 році.

Достроково із значним перевищенням річного плану виконали свої завдання колективи заводу будівельних матеріалів та млина. За 1971 рік у селі збудовано двоповерхове приміщення сільської Ради, прокладено дорогу до села Баранного, озеленено вулиці, спортмайданчик, стадіон.

Невпізнанним став Крупець. Зникли колишні старенькі хатинки з солом'яними стріхами. За післявоєнні роки зведено 244 житлові будинки, що становить 66 проц. всього житлового фонду села. Земляну долівку змінила підлога, жителі користуються газом.

Радянська влада зробила багато, щоб поліпшити життя селянина, змінила його побут. Віджила своє сорочка з домотканого полотна, населення одягається по-сучасному. Колишню незграбну скриню замінила шафа. З'явилися в хатах телевізори, радіоли, холодильники, телефони тощо.

Всі села Крупецької сільської Ради електрифіковано. У власному користуванні мешканців сіл є понад 1000 мотоциклів і велосипедів, близько 500 радіол, понад 160 телевізорів.

В селі працює поштове відділення.

Великі зрушення сталися в галузі народної освіти. Семирічна школа з 1959 року перетворилася на восьмирічну. Вона працює в новозбудованому типовому приміщенні. У школі навчається понад 300 учнів. Таку ж школу відкрили в сусідньому селі Срібному. Будівництво обох шкіл велося на кошти колгоспів. В цих школах викладають 34 вчителі.

За роки Радянської влади восьмирічну і середню освіту здобули близько 800 чоловік. Сільська молодь у вузах і технікумах оволодіває професіями лікаря, вчителя, агронома, інженера тощо. Вже здобули вищу освіту 104 вихідці з населених пунктів Крупецької сільської Ради. Звичайним явищем стала загальна середня освіта.

Поряд з матеріальним добробутом трудівників значно зросла їх культура. В Крупецькому будинку культури працюють драматичний, вокальний, спортивний гуртки. Тут у пошані художня самодіяльність.

Вручення пенсії колгоспнику М. І. Сербенюку, с. Крупець. 1971 р.

Нею захоплюється понад 500 чоловік. Популярністю користуються вечори запитань і відповідей, диспути, усні журнали, вечори молоді, лекції, які читають члени первинної організації товариства «Знання». Значна кількість лекцій і тематичних вечорів була присвячена знаменній даті в житті нашого народу — 100-річчю з дня народження В. І. Леніна. Клуб став популяризатором нових радянських обрядів. Урочисто відбуваються реєстрація шлюбів, новонароджених, проводи призовників до лав Радянської Армії тощо. Тут демонструються кінофільми, влаштовуються кінофестивалі.

Більшість трудівників села є читачами бібліотек. Лише в сільській бібліотеці налічується понад 11 тис. книжок. Майже в кожній квартирі є своя бібліотека. Жителі передплачують 2160 газет і журналів. На 1000 чоловік населення припадає 1117 примірників газет і журналів.

Для підвищення політичних і економічних знань серед трудівників села створено розгалужену мережу політнавчання з питань економіки виробництва, наукового комунізму, історії КПРС, історії комсомолу. В них навчається понад 150 чоловік господарського й громадського активу села.

Авангардну роль у житті села й птахорадгоспу відіграє партійна організація, створена в 1947 році. Тоді в ній було 4 чоловіка. У 1972 році в селі налічувалося 88 комуністів. Переважна більшість їх працює в сфері матеріального виробництва.

Під керівництвом партійної організації виросли і змужніли передовики сільськогосподарського виробництва. Це ланкова С. У. Мокра, яка за високі врожаї картоплі нагороджена орденом Леніна, ланкова Є. П. Оришин удостоєна ордена «Знак Пошани», 64 трудівники села нагороджені Ленінською ювілейною медаллю.

В селі перебуває на обліку понад 100 комсомольців. Вони працюють у сфері матеріального виробництва — тваринниками, рільниками, трактористами, шоферами. Багато уваги комсомольська організація приділяє культурному життю села, дозвіллю молоді, спорту тощо.

Йдучи назустріч 50-річчю утворення Союзу РСР, жителі села за рішенням сільської Ради впорядкували й озеленили село, брали участь у створенні зеленої зони навколо районного центру Червоноармійська.

Змінився Крупець за роки Радянської влади, зріс культурний рівень населення, підвищився матеріальний добробут. Нові перспективи перед ним відкриває дев'ята п'ятирічка. Колектив птахофабрики в 1975 році здаватиме державі яєць і птиці в 10 разів більше, ніж у 1970 році, завод будівельних матеріалів має значно збільшити випуск продукції.

Трудящі докладають всіх зусиль, щоб добитися ще кращих наслідків на шляху будівництва нового життя.

К. П. КІНДРАТ, О. С. ОЛІЙНИК

ПЛЯШЕВА́

Пляшева — село, центр сільської Ради. Розташована на березі річки Пляшівки, за 60 км від Червоноармійська. Дворів — 94, населення — 770 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Острів, Солонів.

Перша письмова згадка про Пляшеву датується 1545 роком[1]. В ті часи селяни платили феодальну грошову й натуральну ренту, відбували панщину по 3—4 дні на тиждень, а також виконували різні додаткові роботи: ремонтували й споруджували будівлі, лагодили шляхи тощо.

Жителі Пляшевої терпіли і від частих феодальних міжусобиць. Весною 1564 року на село напала челядь сусіднього феодала, яка спустошила його та

---

[1] Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов. т. 4, отд. 2, стор. 116.

побила багатьох селян. Після Люблінської унії Пляшева входила до складу Берестечківської волості Луцького повіту Волинського воєводства.

Доведені до відчаю визисками, злиденним життям та сваволею панів, селяни Пляшевої не раз піднімалися на боротьбу. Влітку 1568 року вони рубали ліс, який належав каштелянці М. Козинській, і побили її слуг[1].

Населення Пляшевої терпіло і від неодноразових грабіжницьких наскоків татар. У 1577—1578 рр. татари «велике спустошення вчинили, самих людей в неволю і маєтності їх побрали, доми, гумна і іншую всякую маєтность їх попалили»[2].

В кінці XVI — на початку XVII ст. пляшівські селяни гнули спини на князя О. Пронського. Тоді в селі налічувалася всього 21 хата, а жителів мешкало понад сто чоловік. У Берестецькій волості Луцького повіту Пляшева була одним з найбідніших сіл.

Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. у Пляшевій 1651 року перебували загони війська Богдана Хмельницького. Поблизу села відбулася одна з найбільших битв між селянсько-козацькими військами і військами шляхетської Польщі, відома в історії як битва під Берестечком. В ній взяло участь і населення Пляшевої.

Селянсько-козацьке військо та загони кримських татар займали позицію в низинній місцевості. Позаду їх були болотисті береги річки Пляшівки і сéла Пляшева та Острів. 150-тисячне військо польського короля Яна Казимира зайняло позиції на південний схід від містечка Берестечка.

Спочатку в битві, яка почалася 18 червня, успіх мали козаки[3], але 20 червня у розпал бою кримський хан Іслам-Гірей III, домовившись наперед з королем, не тільки зрадив Хмельницького, а й захопив його в полон.

Десять днів, оточене з трьох боків королівськими військами (з четвертого була річка Пляшівка) в міцно укріпленому таборі, селянсько-козацьке військо на чолі з полковниками Ф. Джалалієм, І. Богуном відбивало атаки ворога, завдаючи йому відчутних ударів. Використавши обоз та частину артилерії, козаки спішно збудували переправи через болото і вийшли з оточення.

Героїзм козаків і селян в цій битві засвідчують не тільки українські історичні джерела. Польський історик Л. Кубаля відзначає відчайдушну оборону 800 козаків на одному з острівців. Очевидець битви француз П'єр Шевальє розповідає про битву й загибель 300 козаків на іншому острівці[4].

За свідченням письмових польських джерел, поблизу Пляшевої в останній день битви — 30 червня 1651 року загинуло до 10 тис. козаків і повстанців.

Битва під Берестечком знайшла своє відображення в народних піснях, легендах, переказах, думах. Український народ оспівував мужність і героїзм козаків. Була поширена пісня «Висипали козаченьки...», яка починалася словами:

Висипали козаченьки з високої гори,
Попереду козак Хмельницький на воронім коні,
Ступай, коню, дорогою широко ногами,
Недалеко Берестечко і орда за нами.
Стережися, пане Яне, як Жовтої Води:
Йде на тебе сорок тисяч хорошої вроди[5].

Під час цих боїв польська шляхта майже повністю спалила Пляшеву. Відбудовувалося село поступово. На початку другої половини XVII ст. тут

[1] Н. И. Теодорович. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2, стор. 1067.
[2] Кременецький земський суд. Описи актових книг, вип. 1, кн. 1—2, стор. 69.
[3] Документы об освободительной войне украинского народа 1648—1654 гг., стор. 528.
[4] П. Шевальє. Історія війни козаків проти Польщі. К., 1960, стор. 132—133.
[5] Народні думи, пісні, балади. К., 1970, стор. 166.

налічувалося менше 30 димів. Крім майже щоденної панщини, шляхта вимагала виконувати різні повинності, відробітки, платню грошима й натурою. Крім того, шляхта часто грабувала село. Так, 1680 року на Пляшеву вчинив наїзд сусідній воєвода і пограбував у селян худобу й майно[1]. Справу про ці збитки розглядав луцький суд. У цьому ж році жителі чотирьох навколишніх сіл скаржилися на посесора, який вимагав грошей. У одного селянина він забрав пасіку на 100 вуликів[2].

Сваволя шляхти, соціальний і національний гніт викликали протест селян.

1734 року в Берестечківській волості, до складу якої входила й Пляшева, діяли гайдамаки, яких підтримувало місцеве населення. Виступи гайдамаків та селян так налякали панів, що останні просили допомоги у властей.

З 1795 року Пляшева ввійшла до Дубнівського повіту Волинської губернії Росії. Селяни залишилися кріпаками, соціальний гніт не зменшився, не припинялася їх боротьба проти експлуататорів.

Минали роки, але пам'ять про героїчну битву під Пляшевою-Берестечком жила в народі. Поле битви часто відвідували селяни з різних кінців країни, представники прогресивної інтелігенції, історики, письменники. Вони віддавали шану героям. За народними переказами, вклонитися козакам і повстанцям, що полягли тут за волю, 1846 року приїздив сюди Т. Г. Шевченко. Він присвятив цій історичній події ліричний вірш «Ой чого ти почорніло», йдеться про поле. Поет з глибоким співчуттям оспівує трагічні події минулих часів.

Почорніло я од крові
За вольную волю...
Мене славні запорожці
Своїм трупом вкрили.
Та ще мене гайворони
Укрили з півночі...
Клюють очі козацькії,
А трупу не хочуть.
Почорніло я, зелене,
Та за вашу волю...[3]

Не позбулися селяни лихої долі й після реформи 1861 року. Найкращі пляшівські землі залишалися поміщицькою власністю. Селянам дісталися малородючі піщані та глинисті ділянки, які в низинах навесні часто затоплялися водою. Під час складання уставної грамоти і викупної угоди поміщик прирізав собі значну частину садибної і польової землі, яка раніше належала селянам. Згідно із законом 1863 року селянам передали 451 десятину здебільшого непридатної до обробітку землі. За викупним актом лише тяглі господарства одержали 307 десятин 720 кв. сажнів землі, яку треба було викупити. Навіть після зниження платежів на 20 проц. пляшевці мусили протягом 49 років сплатити 6665 крб.[4]. За переписом населення 1897 року, в Пляшевій налічувалося вже 500 чоловік, тобто за 12 років воно збільшилося на 128 чоловік. Кількість землі лишалася незмінною. Тому багато селян змушені були шукати побічних заробітків. Вони йшли на будівництво шосейної дороги Дубно—Берестечко, на підприємства в міста тощо.

Чимало біди зазнавали жителі села і від різних стихійних лих. Навесні 1885 року в Пляшевій спалахнула велика пожежа, згоріло 18 дворів[5]. На той час у селі налічувалося 44 двори, в яких проживало 373 чоловіка. Пожежі

[1] Архив Юго-Западной России, ч. 6, т. 1, приложение, стор. 133, 134.
[2] А. И. Баранович. Магнатское хозяйство на юге Волыни в XVIII в., стор. 32—33.
[3] Т. Шевченко. Кобзар. К., 1963, стор. 457.
[4] Житомирський облдержархів, ф. 115, оп. 1, спр. 679, арк. 1—14.
[5] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 442, оп. 538, спр. 4, арк. 122.

виникали і в наступні роки. Лише за дві пожежі (1888 і 1904 рр.) вогонь знищив 34 двори, тобто 3/4 села, селяни розорились, але допомоги погорільцям ніхто не подав. Знедолені йшли в міста, поповнюючи лави безробітних.

На початку XX ст. стали прокладати шосейну дорогу від Дубна до Берестечка. Під час дорожніх робіт на місцях, де 1651 року точилися бої козаків і селян проти шляхти, було викопано багато людських кісток, козацьку зброю — кремневі рушниці, пістолі, ядра тощо. Було вирішено зібрати всі знайдені реліквії бойової слави та вшанувати память загиблих козаків і повстанців. Серед населення почався збір пожертвувань на будівництво храму-пам'ятника «Козацькі могили». Першими відгукнулися трудящі селяни. За кілька місяців вони зібрали 291 крб. 40 копійок. На острівці Журавлисі за проектом студента Петербурзької Академії мистецтв В. М. Максимова, під керівництвом архітектора В. Г. Леонтовича було споруджено храм-мавзолей[1]. На територію Журавлихи з сусіднього села Острова перевезли дерев'яну церкву (Михайлівську), пам'ятку українського водчества, збудовану 1650 року. За народними переказами, в ній напередодні битви побував гетьман Богдан Хмельницький. Спорудження пам'ятника-музею «Козацькі могили» завершено 1914 року.

1914 року Пляшева залишалася невеликим селом. Під час першої світової війни австро-німецькі війська спалили село, пограбували храм-пам'ятник.

В буремні роки Жовтневої революції і громадянської війни трудящі Пляшевої активно боролися за владу Рад. Вже з весни 1917 року в селах повіту, у т. ч. і в Пляшевій, почастішали виступи селян. Вони самовільно рубали ліс[2], захоплювали поміщицькі землі, випасали худобу на панських луках. В село приносили полум'яні слова більшовицької правди революційно настроєні солдати та матроси, що прибували сюди з Петрограда. На початку січня 1918 року в селі встановлено Радянську владу. Селяни почали ділити поміщицьку землю. Та вже в лютому Пляшеву захопили австро-німецькі війська. В березні 1919 року до села вдерлися польські інтервенти. На початку серпня 1920 року його визволили частини 14-ї кавалерійської дивізії[3] під командуванням героя громадянської війни О. Я. Пархоменка. Наприкінці серпня село знову окупували війська буржуазно-поміщицької Польщі. З 1921 року Пляшева перебувала в складі Дубнівського повіту Волинського воєводства.

За переписом 1921 року, в селі налічувалося 96 дворів і 639 жителів. Щоб тримати українське населення в покорі, польські власті переселили до Пляшевої кілька десятків сімей осадників. Їм виділили 193 га кращих земель[4], а більшості українського населення села залишилося всього 300 га. Осадники, куркулі забирали в селян за несплачені борги останнє збіжжя з крихітного поля. Врожаї збирали низькі — не більше 6—7 цнт з гектара.

Селян виснажували й численні штрафи. Брали штраф за те, що на возі не було таблички з прізвищем власника, що собака вибігла на вулицю або корова потрапила на обочину шосе тощо. Селяни мусили платити за в'їзд до міста, за переїзд через міст, за постій на базарі, за право забивати худобу.

Економічному й політичному безправ'ю селян відповідав і низький культурний рівень. У селі не було людини з вищою чи середньою освітою. Для початкової школи не знайшлося приміщення, і її розмістили у двох невеличких приватних будинках. Навчання велося польською мовою. Понад третина дітей українців школи не відвідувала. Не було жодного культосвітнього закладу.

Тяжкі умови життя кликали трудящих села до революційної боротьби проти окупаційного режиму. Щороку під час роковин боїв козаків з шляхтою під Бере-

[1] Ровенський краєзнавчий музей. Фонди, інв. № 81, арк. 21.
[2] Крестьянское движение в 1917 году. М.—Л., 1927, стор. 176, 292, 342.
[3] С. М. Буденный. Пройденный путь, кн. 2, стор. 267, 282.
[4] Rocznik Wołyński, t. 3. Równe, 1934, стор. 539.

стечком на «Козацькі могили» звідусіль сходилося багато трудового українського населення, щоб вшанувати світлу пам'ять героїв, які віддали своє життя за визволення рідного краю. Сюди приходили члени Берестечківського комітету КПЗУ і вели роз'яснювальну роботу серед місцевих жителів. Польські власті боялися цих маніфестацій. Тому 18 червня 1935 року волинський воєвода у своєму розпорядженні заборонив будь-які збори громад й походи до «Козацьких могил». На тих, хто не виконував цих розпоряджень, накладався штраф до 1000 злотих або ув'язнювали на 6 тижнів[1]. Напередодні дня вшанування пам'яті загиблих до Пляшевої прибували польські жандарми для підтримання «порядку». Представники польської влади разом з українськими буржуазними націоналістами й церковниками завжди виступали проти боротьби селян за своє національне й соціальне визволення, поширювали наклепи на Радянський Союз і успіхи соціалістичного будівництва в УРСР. Прогресивна газета «Сила» 1930 року писала про нестерпне становище в селах Пляшевій і Острові: «В селах іде великий натиск на свідомих селян, які стають в обороні Радянської України. Проти свідомих селян виступає піп Барищук і зрадник А. Камінський. Селяни плюють просто в лице панові Камінському, який завзявся разом з попом мобілізувати наших селян проти Радянської України». Газета повідомляла про марні намагання цього запроданця «...закликати селян до антирадянщини, але селяни висловились за Радянську Україну»[2].

Про розмах революційної агітації серед селян проти окупаційного режиму свідчать і донесення поліції. Лише за 11 місяців 1935 року було виявлено в селах Дубнівського повіту, до якого входила й Пляшева, 525 відозв, плакатів і транспарантів, розповсюджених комуністами. Щоб придушити революційні настрої серед населення, поліція за цей рік заарештувала 54 члени КПЗУ[3]. Та ніякі репресії не могли спинити прагнення трудящих до возз'єднання з Радянською Україною.

19 вересня 1939 року трудящі Пляшевої хлібом-сіллю зустрічали Червону Армію, яка вступила на західноукраїнські землі, щоб взяти під захист її населення. В Пляшевій між селянами було розподілено осадницькі й церковні землі. З радістю вітали трудящі Пляшевої рішення Народних Зборів Західної України про возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. На початку 1940 року Пляшева стала центром однойменної сільської Ради у складі Козинського району. В грудні цього ж року відбулися вибори до Пляшівської сільської Ради. Першим головою сільради обрали місцевого жителя С. С. Бігунського.

Навесні 1940 року в Пляшевій виникла ініціативна група для організації колгоспу. Незабаром дрібні селянські господарства об'єдналися в сільськогосподарську артіль. Першим головою її правління став селянин-бідняк К. О. Невинний. Соціалістичне будівництво на селі було в центрі уваги його трудівників. Комсомольці стали організаторами всіх починань. Комсомольський осередок, створений в 1939 році, на той час налічував 8 юнаків та дівчат. Керував осередком М. А. Орлов. З ініціативи комсомольців розпочали роботу клуб, хата-читальня. Всі діти навчалися в школі рідною мовою. Другом і порадником хлібороба стала книга, газета. В клубі запрацювали гуртки художньої самодіяльності.

Напад фашистської Німеччини на Радянський Союз зірвав мирні плани жителів села. З перших днів Великої Вітчизняної війни Пляшева стала місцем жорстоких боїв. Бійці і командири 8-го механізованого корпусу під командуванням генерал-лейтенанта Д. І. Рябишева кілька днів стримували шалені

---

[1] Музей-заповідник «Козацькі могили», фонди, спр. 21, арк. 5.
[2] Газ. «Сила», 19 червня, 6 липня 1930 р.
[3] Боротьба трудящих Волині за возз'єднання з Радянською Україною, ч. 2, стор. 259—260.

атаки гітлерівців[1]. В кінці червня 1941 року Пляшеву захопили окупанти. В роки тимчасової окупації від рук фашистських загарбників та їх найманців — українських буржуазних націоналістів — загинули активісти члени комсомольського підпілля М. А. Орлов, Б. Х. Пилипей, Ф. Р. Борисюк та ін.[2]. Частину сільської молоді вивезли на каторжні роботи до Німеччини. Та фашисти не змогли вбити у трудящих села дух свободи, прагнення до визволення.

19 березня 1944 року 112-а стрілецька дивізія під командуванням генерал-майора О. В. Гладкова визволила Пляшеву від німецько-фашистських окупантів. Цей день став великим святом для трудящих села. До лав Червоної Армії вступило 212 жителів села, з них 107 нагороджені орденами і медалями, 105 полягли смертю хоробрих.

У складних умовах населення Пляшевої з допомогою районних партійних і радянських органів приступило до відбудови зруйнованого господарства. З перших днів після визволення села відновила роботу сільська Рада. Водночас трудящі подавали допомогу Червоній Армії. Вони внесли до фонду оборони десятки тонн зерна, картоплі, овочів, зібрали на танкову колону «Ровенщина» понад 30 тис. карбованців.

Відгукнувшись на заклик ленінградців виконати четверту п'ятирічку за 4 роки, селяни Пляшевої 1947 року першими в Козинському районі достроково завершили план лісозаготівель[3].

У жовтні 1948 року в Пляшевій відновлено колгосп «Перемога». Першим головою правління обрали Б. В. Дмитрука. Спочатку до колгоспу вступило 41 господарство. В перші післявоєнні роки колгосп переживав труднощі. Землі в його розпорядженні було 210 га, у т. ч. 140 га орної. Не вистачало тягла. З реманенту було 14 плугів, 10 культиваторів, 2 віялки, 1 косарка-самоскидка, 6 молотарок. Під урожай 1949 року засіяли всього 81 га озимих. Перший урожай видався ще низьким — по 8,8 цнт зернових з га. Колгоспне тваринництво лише починало розвиватися.

Чималих успіхів колгосп досяг за роки наступної п'ятирічки. Від держави надходили через МТС нова техніка, сортове насіння. В село прибули спеціалісти сільського господарства — агрономи, механізатори. Незабаром врожаї зернових з га зросли у півтора-два рази. Успішно розвивалося тваринництво, колгосп уже мав три ферми. Міцніло господарство, зростали його прибутки, що дозволяло розгорнути капітальне будівництво.

В перші післявоєнні роки вчителі й активісти села багато зробили для підвищення освітнього рівня населення. Актив села — депутати сільради, комсомольці, вчителі завершили роботу щодо ліквідації неписьменності й малописьменності серед дорослих. Розгорнули роботу бібліотека, клуб. Початкову школу перетворено на семирічку.

В березні 1952 року в Пляшевій створюється кандидатська група, очолена членом партії І. М. Павликовим[4]. Перші комуністи О. Т. Козаков, О. С. Бігунський та інші створили міцне ядро парторганізації.

З великим піднесенням зустріли трудівники Пляшевої свято дружби українського й російського народів — 300-річчя возз'єднання України з Росією. В селі відбулися урочисті збори, відкрилася виставка книг, з нагоди цієї знаменної події у клубі відбувся вечір. Музей «Козацькі могили» в ці дні відвідали тисячі трудящих з різних областей України. На честь 300-річчя возз'єднання України з Росією у 1954 році колгоспу було присвоєно ім'я Богдана Хмельницького.

[1] Н. К. Попель. В тяжкую пору, стор. 66, 193.
[2] Газ. «Прапор перемоги», 29 квітня 1969 р.
[3] Газ. «Червоний прапор», 2 березня 1947 р.
[4] Ровенський облпартархів, ф. 2463, оп. 1, спр. 1, арк. 9.

На цей час колгосп об'єднався з сусіднім господарством «Зоря комунізму» села Острова. Новоутворене господарство рік у рік міцніло, підвищувалася врожайність сільськогосподарських культур, збільшувалася продуктивність громадського тваринництва. У 1955 році, порівняно з 1954 роком, збір зерна в колгоспі збільшився на 10 проц., неподільний фонд — на 38 проц. В 1961 році колгосп за підвищення врожайності зернових і продуктивності тваринництва одержав перехідний Червоний прапор райкому партії та райвиконкому.

Роки семирічки та восьмої п'ятирічки були роками дальшого економічного й культурного зростання Пляшевої. Вже до 1965 року польові роботи було повністю механізовано. Застосування агротехніки, натхненна праця хліборобів дали хороші наслідки — підвищилися врожайність усіх культур та продуктивність тваринництва. На 100 га сільгоспугідь вироблено м'яса 74,5 цнт і молока 309 цнт, швидко збільшувалося поголів'я худоби. На колгоспних фермах додатково споруджено шість нових тваринницьких приміщень. На 1965 рік грошові надходження від усіх галузей господарства становили 576 тис. карбованців.

В наступні роки господарські успіхи стали ще відчутнішими. Змагаючись за гідну зустріч 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, трудівники Пляшевої 1970 року зібрали по 30,1 цнт зернових, 118,6 цнт картоплі, 406 цнт цукрових буряків з га. На кожні 100 га сільськогосподарських угідь виробили 577 цнт молока і 106 цнт м'яса. На кінець восьмої п'ятирічки в колгоспі споруджено комплекс виробництва пташиного м'яса. Грошові надходження від усіх галузей господарства за п'ятирічку становили 3685 тис. крб. Колгосп став мільйонером. На території тваринницького містечка з'явилося ще п'ять приміщень, запроваджено механізоване доїння. Зведено кормоцех, склади для збереження зерна й отрутохімікатів, цегельний та вапняковий заводи. Машинний парк поповнився новою технікою. Він має 34 трактори, 16 комбайнів, 25 автомашин, 86 електромоторів.

За роки Радянської влади невпізнанно змінилося село. Його трудівники пишаються плодами своєї праці. Понад 60 проц. хліборобів побудували або перебудували свої хати. Всі вони споруджені за типовими проектами на 3—4—5 кімнат, криті шифером, бляхою й черепицею. В Пляшевій з'явилися дві нові вулиці.

Розгорталося будівництво. Забруковано й обсаджено фруктовими деревами 3,5 км шляхів. Біля нової середньої школи посаджено сад, а біля клубу закладено парк, у центрі якого височить пам'ятник 113 односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизняної війни.

У село прийшов достаток. У кожній оселі сяє лампочка Ілліча, є радіо, світяться голубі екрани телевізорів. Про зростання культурних запитів свідчить той факт, що лише за 1968—1972 рр. колгоспники Пляшівської сільради придбали в торговельній мережі понад 110 телевізорів, 100 мотоциклів і мопедів, багато радіоприймачів, пральних машин тощо.

Пляшева має автобусний зв'язок з районним центром Червоноармійськом, Дубном та навколишніми селами.

Хлібороби Пляшевої користуються оплачуваними відпустками, а 426 ветеранів колгоспної праці та інвалідів мають пенсію. Колгосп за свої кошти посилає трудівників у будинки відпо-

Одна з нових вулиць Пляшевої. 1972 р.

чинку, на лікування в найкращі здравниці країни. За восьму п'ятирічку чимало колгоспників лікувалися у 8 санаторіях.

У новому селі виросли й нові люди. Це справжні громадські діячі, невтомні будівники комуністичного суспільства. 15 років працювала свинаркою Н. Т. Шишко. За високі показники у роботі і за перевиконання взятих соціалістичних зобов'язань вона нагороджена орденами Леніна та «Знак Пошани». Нині Н. Т. Шишко завідує фермою.

Серед передовиків колгоспного виробництва — дояр П. Ф. Сидорук, доярки М. Н. Ткачук і Н. Ф. Шишко, які по надоях молока від кожної закріпленої корови вже перевищили чотиритисячний рубіж. По 800—900 грамів добового приросту кожної тварини добилися телятниці К. К. Бойко та В. Я. Featured Вознюк, 238 тис. штук яєць здав державі пташник І. А. Кравчук. Добрі наслідки на відгодівлі свиней мають свинарки М. Г. Маник, А. І. Гринчук та інші. Свинарка Г. І. Ходорчук одержала в 1971 році по 25 ділових поросят від кожної свиноматки. Серед механізаторів перед ведуть шофер І. Г. Юхимчук, комбайнер В. А. Хміль, трактористи І. Р. Жежера, М. С. Косов, М. Т. Музика, В. О. Юхимчук.

Трудівники села новими успіхами в праці відзначили ювілей великого вождя трудящих В. І. Леніна. На честь знаменної дати 60 кращих хліборобів, учителів, медичних працівників удостоєні Ленінської ювілейної медалі.

Кращим виробничникам односельці виявляють своє довір'я, обираючи їх до сільської Ради депутатів трудящих. Народні посланці в органи влади — справжні громадські діячі, які всі свої знання й сили віддають на благо рідній Вітчизні. Вчителька М. Г. Підласа вже вчетверте обирається депутатом сільської і районної Рад депутатів трудящих. Пляшівська сільрада налічує в своєму складі 35 депутатів.

Про зростання добробуту й культури Пляшевої і сіл сільради свідчить багато. Нині жителі села мають необхідну медичну допомогу в своїй амбулаторії, є тут і аптека. Малят доглядають в дитсадку. Продовольчий та промисловий магазини забезпечують населення необхідними товарами і продуктами. У Пляшевій є середня школа. Багато сільської молоді вчиться у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах. Понад 100 чоловік одержали дипломи лікаря, агронома, зоотехніка, інженера, педагога.

Росте сільська сім'я спеціалістів. Тут працює понад 30 фахівців сільськогосподарського виробництва.

Пляшева, колись глухе село, де майже всі жителі не знали грамоти, за роки Радянської влади стала осередком високої культури. У 1972 році її населення одержувало 825 примірників газет і журналів. Книжковий фонд трьох бібліотек сільради налічує майже 10 тис. примірників з різних галузей знань. В бібліотеці завжди людно. В ній працює агітпункт, читаються лекції, тут відбуваються виставки книг тощо.

Члени товариства «Знання» до 50-річчя СРСР читали лекції «Утворення СРСР — торжество ленінської національної політики», «Дружба народів — джерело сили й могутності багатонаціональної держави», «СРСР — країна великого братерства народів» та інші.

Хліборобам села є де провести своє дозвілля. У клубах працюють різні гуртки, демонструються кінофільми, влаштовуються концерти. Тут виступають артисти Ровенського музично-драматичного театру ім. М. Островського, колективи з Червоноармійська та інших міст.

Здобутки трудівників села, заможне й радісне життя — наслідки їх самовідданої праці під керівництвом парторганізації, яка налічує 36 членів і кандидатів у члени КПРС. Комуністи завжди ініціатори усіх трудових починань. В селі добре працює комсомольська організація, що об'єднує понад 100 юнаків та дівчат.

1971 року на освіту, культуру й охорону здоров'я було асигновано близько 52 тис. карбованців.

Пошаною трудівників Пляшевої користується відомий музей-заповідник «Козацькі могили», з яким тісно пов'язана історія села. Держава щороку асигнує кошти на утримання музею, ремонт і реставрацію пам'яток архітектури середини XVII — початку XX ст. та двоповерхового будинку, в якому розміщена експозиція музею. Провадяться розкопки на місці битви, де знайдено численні речі, якими користувалися козаки — мушкети, кулі, монети, люльки, ножі. У саркофазі Георгієвської церкви зберігаються зібрані під Берестечком останки козаків Богдана Хмельницького, які полягли смертю хоробрих у суворому двобої біля острова Журавлихи буремного літа 1651 року. У республіканському видавництві «Мистецтво» 1968 року вийшов у світ багатоілюстрований буклет про «Козацькі могили».

Нащадки свято шанують пам'ять загиблих героїв. З кожним роком збільшується потік відвідувачів до музею народної слави. Сюди приїздять численні екскурсанти з різних кінців Радянського Союзу, Чехословаччини, Польщі, Франції, Канади, США та інших країн. В музеї зібрано експонати не лише про битву 1651 року. Тут зберігаються речі, які розповідають про історію трудового народу України від давніх часів до наших днів. Серед численних експонатів привертає увагу робота скульптора М. Р. Кіппіса «У неволі». Її автор зобразив кріпака з колодою на шиї. Значне місце відведено показові боротьби українського народу за соціальне і національне визволення, за встановлення Радянської влади.

До піввікового ювілею Союзу РСР відкрито нову експозицію. Документи її розповідають про історію Пляшевої та колгоспу ім. Б. Хмельницького, про дружбу радянських народів-братів. Тут можна побачити фотографії, бойові нагороди, особисті речі жителів села — учасників Великої Вітчизняної війни, активних учасників соціалістичних перетворень. В музеї експонуються картини та скульптури українських радянських скульпторів і художників, які відтворюють життя і діяльність радянських людей.

Красивішає Пляшева, заможно живуть її трудівники. Виконуючи накреслення XXIV з'їзду КПРС, хлібороби села успішно виконали взяті соціалістичні зобов'язання на честь 50-річчя утворення Союзу РСР. У 1972 році вони зібрали з кожного га по 649 цнт цукрових буряків. На кожні 100 га угідь вироблено по 655 цнт молока. Удвічі збільшено виробництво м'яса і яєць. Комуністи села виховують трудівників на високих принципах морального кодексу будівника комунізму. Нащадки безсмертних героїв минулого самовідданою працею наближають прекрасне завтра, ім'я якому — комунізм.

В. М. МАНАЄНКОВ, А. Д. ЧЕРНІЄНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКОГО РАЙОНУ

БАША́РІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Червоноармійськ. Через село протікає річка Слонівка. Дворів — 142, населення — 485 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Перенятин, Приски, Старики.

У Башарівці розміщена центральна садиба колгоспу «Ленінська «Искра». За господарством закріплено 3130 га землі, у т. ч. 2697 га орної. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим тваринництвом. З допоміжних господарств є млин і лісопильня. За трудові успіхи 91 трудівник відзначений орденами й медалями Союзу РСР, серед них телятниця Г. Я. Крук — орденом Леніна, 81 чоловік — Ленінською ювілейною медаллю. Зоотехнік колгоспу Л. К. Гладун була делегатом XXIV з'їзду КП України.

Є в Башарівці восьмирічна школа, де 16 вчителів навчають 200 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. В селі працюють 26 комуністів та 21 комсомолець (парторганізація існує з 1955, комсомольська — з 1953 року).

Вперше село згадується за 1570 рік.

Радянську владу в селі проголошено в січні 1918 року. За польської окупації в Башарівці діяли осередки КПЗУ і КСМЗУ. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 35 жителів села, всі вони нагороджені.

Жителям села, загиблим в боротьбі проти ворогів, споруджено обеліск.

Засновнику Радянської держави В. І. Леніну в центрі села встановлено пам'ятник. В Башарівці народився український радянський письменник М. П. Ледянко.

БЕРЕЗИНИ́ — село, центр сільської Ради, лежить за 32 км від районного центру і за 9 км від залізничної станції Рудня-Почаївська. Дворів — 131, населення — 438 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Курсики, Радихівщина.

В Березинах міститься центральна садиба колгоспу ім. 8 Березня. За господарством закріплено 1931 га землі, у т. ч. 1405 га орної. Працює цех сувенірів. За вирощування високих урожаїв хмелю бригадира П. Г. Курсика нагороджено орденом Леніна. 59 колгоспників відзначені орденами і медалями Союзу РСР, з них 54 — Ленінською ювілейною медаллю. За допомогою латвійських друзів з колгоспу «Адажи» в господарстві з'явилися нові галузі: хутрове звірівництво, рибництво, споруджується консервний завод. У свою чергу колгосп ім. 8 Березня постачає латвійцям насіння ячменю сорту Карлеберг 2, однорічних і багаторічних трав.

Працюють початкова школа, бібліотека, будинок культури, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

На обліку в парторганізації, що діє з 1953 року, є 28 комуністів. Комсомольців є 83, організація існує з 1951 року.

Село засноване в першій половині XIX ст. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Місцеві жителі допомагали червоним кіннотникам у 1919 і 1920 рр. вибити польських інтервентів з села.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів воювало 65 жителів села, з них 16 нагороджені орденами й медалями СРСР. На честь односельців, які загинули, захищаючи Батьківщину, встановлено обеліск.

БОРА́ТИН — село, центр сільської Ради, віддалене на 42 км від районного центру і на 20 км від залізничної станції Рудня-Почаївська. Селом проходить шосейний шлях. Дворів — 189, населення — 673 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Гоноратка, Довгалівка, Требіжі.

В Боратині міститься центральна садиба колгоспу «Авангард». За господарством закріплено 3755 га землі, у т. ч. 2633 га орної. 98 колгоспників за трудові успіхи відзначені урядовими нагородами, у т. ч. голова колгоспу Я. Д. Захаров удостоєний ордена Жовтневої Революції, 79 чоловік — Ленінської ювілейної медалі.

В селі є восьмирічна школа, в якій 13 учителів навчають 145 учнів, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працює 26 комуністів (парторганізація існує з 1954 року). Комсомольців на обліку 42 (організація діє з 1940 року).

Перша письмова згадка про село датована 1561 роком. Боратинці в 1648 році брали участь у боротьбі проти польської шляхти. Радянську владу в селі проголошено в січні 1918 року. На території нинішньої сільради точилися запеклі бої частини Першої Кінної армії при підтримці місцевої бідноти проти польських військ.

Проти фашистів на фронтах Великої Вітчизняної війни билося 160 жителів села, з них 39 загинуло, на їх честь встановлено пам'ятник.

БУГАЇ́ВКА — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Слонівки, за 2 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Червоноармійськ. Дворів — 261, населення — 906 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Балки, Лев'ятин, Опарипси.

У Бугаївці розташована бригада колгоспу ім. Стрижака. Колгосп обробляє 4148 га землі, у т. ч. 1909 га орної. Спеціалізується на виробництві яловичини. За трудові успіхи 40 колгоспників удостоєні орденів і медалей Союзу РСР, з них 37 — Ленінської ювілейної медалі.

Є восьмирічна школа в Опарипсах, в якій 16 учителів навчають 135 учнів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація, яка об'єднує 19 комуністів, існує з 1945 року. Комсомольців на обліку 18, організація діє з 1940 року.

Перша письмова згадка про село датована 1705 роком.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. В 1919—20 рр. через село проходили Тара-

щанська бригада і Перша Кінна армія, яким жителі всіляко допомагали.

Проти фашистів на фронтах Великої Вітчизняної війни билися 98 жителів села, з них 57 нагороджені орденами і медалями, 41 загинув. У бою за визволення Опарипсів 19 березня 1944 року загинув Герой Радянського Союзу П. Г. Стрижак.

Герой Радянського Союзу П. Г. Стрижак. 1943 р.

ДОБРИ́ВОДА — село, центр сільської Ради, віддалене на 40 км від районного центру і на 15 км від залізничної станції Рудня-Почаївська. Селом проходить автошлях, протікає річка Пляшівка. Дворів — 132, населення — 382 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Підвисоке, Станіслави, Теслугів.

У Добриводі розміщена виробнича бригада колгоспу ім. Петровського. Вирощуються зернові, технічні культури, зокрема цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. В 1971 році на 100 га угідь вироблено по 125,4 цнт м'яса, 563 цнт молока, вирощено по 47,3 цнт зернових та по 430 цнт цукрових буряків. З допоміжних підприємств є млин, лісопильня, цегельний завод, майстерня для ремонту техніки.

Колгосп-мільйонер неодноразово був представлений на ВДНГ, в 1968 році відзначений Головним комітетом виставки дипломом 3-го ступеня, а в 1971 — дипломом 1-го ступеня. За трудові успіхи 106 жителів нагороджені орденами й медалями, у т. ч. зоотехнік В. М. Томашевська та доярка Г. О. Тупиця — орденом Леніна, а голова колгоспу Г. Л. Смоляр — орденом Жовтневої Революції, 93 чоловіка удостоєні Ленінської ювілейної медалі.

Є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку.

Партійна організація, що створена в 1948 році, об'єднує 7 комуністів. Комсомольська — діє з 1940 року і об'єднує 27 членів ВЛКСМ.

Вперше село під назвою Добрая Вода в письмових джерелах згадується у 1463 році. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Під час громадянської війни через село проходили частини Першої Кінної армії, яким допомагало місцеве населення.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билися 125 жителів села, з них нагороджено 76. В 1969 році споруджено обеліск на честь односельців, які загинули, захищаючи Батьківщину.

ДРУ́ЖБА (до 1960 року — Дранча) — село, центр сільської Ради, міститься за 12 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Червоноармійськ. Дворів — 328, населення — 1199 чоловік. Сільраді підпорядковані села Малі Гайки і Новоукраїнське.

На території села Дружби розташована центральна садиба колгоспу «Комунар». За господарством закріплено 2292 га землі, у т. ч. 1673 га орної. Вирощуються цукрові буряки, зернові. Колгосп спеціалізується на виробництві яловичини. У 1971 році вироблено по 157 цнт м'яса на 100 га угідь. З допоміжних господарств є млин, пилорама, столярна майстерня. В 1969 році колгосп був учасником ВДНГ. За доблесну працю 79 колгоспників відзначені орденами й медалями, серед них орденом Леніна — бригадир М. В. Швець, 64 — Ленінською ювілейною медаллю.

Є восьмирічна школа (навчається 276 учнів, працює 21 вчитель), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, відділення зв'язку, ощадкаса.

Партійна і комсомольська організації (створені в 1950 році) об'єднують 26 комуністів і 59 комсомольців.

Перша письмова згадка про село датована 1545 роком. Радянську владу в селі проголошено в січні 1918 року. В роки Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 136 жителів села, з них 85 нагороджені, 59 чоловік загинуло. На їх честь встановлено обеліск. У центрі села споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

ЖОВТНЕ́ВЕ (до 1963 року — Пляшова) — село, центр сільської Ради, віддалене на 30 км від районного центру, на 5 км від залізничної станції Рудня-Почаївська. Селом протікає річка Пляшівка. Дворів — 258, населення — 811 чоловік.

За колгоспом «1 Травня» закріплено 2497 га землі, у т. ч. 1424 га орної. В господарстві вирощують технічні й зернові культури. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму.

В селі є восьмирічна школа (150 учнів, учителів 12), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація, що існує з 1952 року, налічує 29 комуністів. Комсомольців на обліку 25, організація діє з 1946 року.

Село відоме з другої половини XVI століття. Радянську владу проголошено в січні 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 127 жителів села, з них 67 нагороджено орденами й медалями СРСР, 60 загинули в боях. На їх честь встановлено пам'ятник.

ІВАЩУКИ́ — село, центр сільської Ради, віддалене на 33 км від районного центру, на 11 км від залізничної станції Рудня-Почаївська. Дворів — 134, населення — 534 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Білогорівка, Бригадирівка та Зарічне.

В Іващуках розташована центральна садиба колгоспу «Маяк». За господарством закріплено 3863 га землі, у т. ч. 2727 га орної. Вирощують зернові культури, цукрові буряки, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Колгосп спеціалізується на виробництві свинини. В 1971 році тут вироблено на 100 га угідь по 204 цнт м'яса, 863 цнт молока, 43 кг вовни. Колгосп-мільйонер з року в рік добивається високих виробничих успіхів, за що в 1968, 1969 та 1970 рр. був представлений на ВДНГ, у 1966—1970 рр. йому присуджувався перехідний Червоний прапор Ра-

Тваринницьке містечко колгоспу «Маяк», с. Іващуки. 1972 р.

ди Міністрів СРСР та ВЦРПС, вручена Ленінська ювілейна почесна грамота ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС. У 1971 році колгоспу вручено перехідний Червоний прапор Міністерства сільського господарства СРСР і ЦК профспілки працівників сільського господарства і заготівель. У 1972 році він нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. На ознаменування 50-річчя утворення Союзу РСР колгосп нагороджено Ювілейним Почесним знаком ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС. 122 колгоспники за доблесну працю відзначені орденами й медалями, у т. ч. голова колгоспу І. П. Бацмай, головний агроном П. Є. Стеха, керуюча відділенням № 4 Є. Ф. Дубинецька, свинарка М. Р. Бадаліс — орденом Леніна, 88 колгоспників відзначені Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа, в якій 15 учителів навчають 145 учнів, бібліотека, будинок культури, фельдшерсько-акушерський пункт.

В селі працюють 33 комуністи і 35 комсомольців. Парторганізація існує з 1948, комсомольська — з 1940 року.

Іващуки виникли в середині XIX ст. В січні 1918 року в селі проголошено Радянську владу. Влітку 1920 року тут точилися бої Першої Кінної армії проти польських військ.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 220 жителів села, з них 115 нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу, 105 загинули. На їх честь споруджено обеліск. 1969 року в селі побувала делегація з Відінського округу Народної Республіки Болгарії. З болгарами підтримуються дружні зв'язки.

КОРИ́ТНЕ — село, центр сільської Ради, лежить за 43 км від районного центру і за 21 км від залізничної станції Рудня-Почаївська. Селом протікає річка Пляшівка. Дворів —192, населення — 752 чоловіка. Сільраді підпоряковане село Пляшівка.

В Коритному розташована центральна садиба колгоспу «Нове життя». Господарство обробляє 2463 га землі, у т. ч. 1434 га орної. Осушено й освоєно 350 га заболочених земель. За виробничі успіхи 61 колгоспник нагороджений орденами й медалями Союзу РСР, з них 52 — Ленінською ювілейною медаллю.

Є початкова школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Працюють 29 комуністів (організація діє з 1951), 48 комсомольців (організація існує з 1940 року).

У письмових джерелах село вперше згадується за 1545 рік. Населення його брало участь у визвольній війні 1648—1654 рр. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Влітку 1920 року на території села точилися бої між червоними кіннотниками та польськими військами.

В боях проти фашистів в роки Великої Вітчизняної війни брало участь 112 жителів села, з них 65 нагороджено орденами й медалями СРСР. Загинуло 47 чоловік, на їх честь встановлено обеліск.

В селі досліджено поховання епохи бронзи.

МИ́ТНИЦЯ — село, центр сільської Ради, віддалене на 56 км від районного центру, на 35 км від залізничної станції Рудня-Почаївська. Дворів — 107, населення — 415 чоловік. Сільраді підпорядковані села Нова Митниця та Рідків.

У Митниці розміщена садиба колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС. За господарством закріплено 3093 га землі, у т. ч. 2282 га орної. З 1971 року розпочато спорудження комплексу виробництва свинини на кілька тисяч голів худоби. До 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 82 колгоспники відзначені Ленінською ювілейною медаллю. Сім колгоспників удостоєні орденів і медалей, у т. ч. доярка Г. В. Гузь — ордена Жовтневої Революції.

Працюють восьмирічна школа, в якій 12 вчителів навчають 100 учнів, є клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Партійна організація, яка існує з 1955 року, об'єднує 13 комуністів. На обліку в комсомольській організації (діє з 1951 року) є 12 членів ВЛКСМ.

З кінця XVIII ст. до першої світової війни на південній околиці Митниці проходив кордон з Австро-Угорщиною, тут була митниця. Під впливом революційно настроєних солдатів селяни на початку 1918 року проголосили владу Рад, розподілили поміщицьку та церковну землі і майно. В роки громадянської війни з жителів села був створений збройний загін, яким командував О. Данилюк. Під керівництвом Дубнівського повітового ревкому він виступав проти петлюрівців та польських інтервентів. Згодом частина повстанців влилася до лав Червоної Армії. 1934 року за польської окупації в селі виникла підпільна організація КПЗУ, а в 1935 році — КСМЗУ.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 77 жителів села, з них 50 нагороджені, загинуло 39 чоловік.

МИХА́ЙЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Червоноармійськ. Селом проходить автошлях. Дворів — 216, населення — 731 чоловік. Сільраді підпорядковане село Засув.

За колгоспом «Радянська Україна» закріплено 1545 га землі, у т. ч. 1240 га орної. У 1971 році вирощено по 33,9 цнт зернових, по 450 цнт цукрових буряків і по 181,3 цнт картоплі; вироблено по 131,3 цнт м'яса та по 478 цнт молока на 100 га сільськогосподарських угідь. 48 колгоспників за трудові успіхи нагороджені орденами і медалями, з них 37 — удостоєні Ленінської ювілейної медалі.

В селі є восьмирічна школа (130 учнів, 16 вчителів), клуб, бібліотека. Працюють фельдшерсько-акушерський пункт, ветеринарна дільниця.

Партійна організація, що виникла в 1949 році, налічує 35 комуністів. На обліку 40 комсомольців, організація виникла 1939 року.

Вперше село згадується в письмових документах за 1785 рік. Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Під час громадянської війни багато жителів села перебували у повстанських загонах, що діяли в районі, та в лавах Червоної Армії.

В роки німецької окупації фашисти й буржуазні націоналісти замордували 31 жителя села, вивезли на примусові роботи 79 чоловік, пограбували громадське господарство, спалили обласну школу для глухонімих дітей та 13 житлових будинків.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів бився 71 житель села, з них нагороджено 21, загинуло 20 чоловік.

НЕМИ́РІВКА (до 1946 року — Курдуля) — село, центр сільської Ради, розташоване за 4 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Червоноармійськ. Селом проходить автошлях. Дворів — 239, населення — 804 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Батьків та Гаї-Лев'ятинські.

В Немирівці розміщена бригада колгоспу «Заповіт Ілліча». За колгоспом закріплено 2966 га землі, у т. ч. 2040 га орної. Основні галузі виробництва — зерно-бурякове рільництво та м'ясомолочне тваринництво. Є млин, піч для випалювання вапна, цегельний завод, 57 колгоспників села мають урядові нагороди, свинарка У. І. Пасічник нагороджена орденом Леніна, 51 — відзначений Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа (175 учнів, 18 вчителів), клуб, бібліотека.

В селі працюють 23 комуністи і 24 комсомольці. Партійна організація існує з 1956, комсомольська — з 1952 року.

В січні 1918 року в селі проголошено владу Рад.

Влітку 1920 року в районі села відбувалися жорстокі бої частин Першої Кінної армії проти польських окупантів.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билося 118 жителів села, з них 80 нагороджені орденами й медалями Союзу РСР. 19 чоловік загинули, захищаючи Батьківщину. Пам'ять полеглих односельців вшанована обеліском.

У селі Гаї-Лев'ятинські виявлено залишки поселення доби мезоліту.

ПІДЗА́МЧЕ — село, центр сільської Ради, лежить за 14 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Червоноармійськ. Селом проходить автошлях. Дворів — 206, населення — 707 чоловік. Сільраді підпорядковані села Адамівка, Копані, Круки, Підлипки й Стоянівка.

В Підзамчому розміщена центральна садиба колгоспу ім. 17 Вересня. За колгоспом закріплено 4455 га землі, у т. ч. 3589 га орної. Розвинуте зерно-бурякове рільництво та м'ясо-молочне тваринництво. В 1971 році вирощено по 33,9 цнт зернових, по 396 цнт цукрових буряків та 146,8 цнт картоплі з га, на 100 га угідь вироблено по 115 цнт м'яса, 557 цнт молока. Колгосп — мільйонер. 112 колгоспників нагороджено орденами й медалями Союзу РСР, з них голова колгоспу А. І. Черевко — орденом Леніна, доярка О. С. Герзун — орденом Жовтневої Революції, 108 — Ленінською ювілейною медаллю.

Є середня школа (понад 350 учнів, 22 вчителі), будинок культури, бібліотека, амбулаторія. За післявоєнні роки школу закінчило 413 учнів, 157 випускників здобули вищу й середню спеціальну освіту.

Партійна організація, створена 1948 року, налічує 21 комуніста, комсомольська, що виникла 1939 року,— 20 комсомольців.

В письмових документах Підзамче вперше згадується в 1735 році.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Влітку 1920 року частина жителів села у лавах Першої Кінної армії брала участь в боях проти польських військ. За польської окупації у 1923 році тут виникла й кілька років діяла підпільна комуністична організація. Створений під її керівництвом повстанський загін протягом трьох років вів боротьбу з польськими окупантами. В 1934 році виникла підпільна організація КПЗУ, а з 1932 — КСМЗУ.

За тимчасової окупації фашисти та їх прислужники вбили 32 мирних жителів, у т. ч. голову колгоспу А. П. Залізняка, вивезли на каторжні роботи до Німеччини 89 чоловік, спалили майже все село. На фронтах Великої Вітчизняної війни 145 жителів села билися проти гітлерівців, з них 83 нагороджені орденами і медалями.

У Підзамчому встановлено пам'ятники: В. І. Леніну, а також Герою Радянського Союзу М. О. Четвертному, який загинув, визволяючи село навесні 1944 року, та обеліск на честь полеглих у боротьбі з фашистами й оунівцями.

В селі Стоянівці знайдено скарб римських монет перших сторіч н. ери.

ПУСТОІВА́ННЕ — село, центр сільської Ради, віддалене на 27 км від районного центру. В селі — залізнична станція Рудня-Почаївська. Селом протікає річка Пляшівка, проходить автошлях. Дворів — 173, населення — 518 чоловік.

Герой Радянського Союзу М. О. Четвертной. 1943 р.

Сільраді підпорядковані села Гай, Гусари, Іванівка та Рудня.

В Пустоіванному розміщено центральну садибу колгоспу ім. Суворова. За господарством закріплено 3017 га землі, у т. ч. 2174 га орної. Колгосп спеціалізується на виробництві яловичини. У 1971 році вироблено по 110 цнт м'яса, по 458 цнт молока на 100 га угідь. Є млин. Сто трудівників села за трудові успіхи нагороджені орденами і медалями Союзу РСР, у т. ч. 90 — удостоєні Ленінської ювілейної медалі.

Є середня школа (280 учнів, 22 вчителі), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Комуністів у селі працює 24 (організація виникла 1948 року), комсомольців — 32 (організація діє з 1940 року).

Уперше село згадується в письмових джерелах за 1545 рік.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Влітку 1920 року через село проходили частини Першої Кінної армії. За панування буржуазно-поміщицької Польщі на початку 1936 року в селі виникла підпільна організація КПЗУ.

Проти фашистів на фронтах Великої Вітчизняної війни билося 109 жителів села, 77 з них нагороджені, загинуло 52 чоловіка.

СЕСТРЯ́ТИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Червоноармійськ. З райцентром зв'язане автошляхом. Селом протікає річка Слонівка. Дворів — 230, населення — 796 чоловік. Сільраді підпорядковане село Безодня.

За місцевим колгоспом «Комсомолець» закріплено 2067 га землі, у т. ч. 906 га орної та 650 га сіножатей і пасовищ. 1971 року в колгоспі вирощено по 461 цнт цукрових буряків, вироблено по 402 цнт молока та по 103 цнт м'яса на 100 га угідь. 43 трудівники села за трудові досягнення відзначені урядовими нагородами, з них 37 — вручені Ленінські ювілейні медалі.

У селі є восьмирічна школа (понад 150 учнів, 15 вчителів), клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, дитячі ясла.

Комуністів у селі працює 30 (організація існує з 1948 року), комсомольців — 46 (організація діє з 1939 року).

Село вперше згадується в опису Луцького замку 1545 року.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Група жителів села пішла до лав Першої Кінної армії і брала участь у боях з польськими інтервентами.

Проти фашистів на фронтах Вітчизняної війни билося 119 жителів села, з них 51 нагороджено орденами й медалями, 92 жителі загинули на фронтах та в боротьбі з українськими буржуазними націоналістами.

СИ́ТНЕ — село, центр сільської Ради, віддалене на 13 км від районного центру та на 15 км від залізничної станції Червоноармійськ. Селом проходить автошлях, протікає річка Ситенка. Дворів — 188, населення — 597 чоловік. Сільраді підпорядковані села Гайки-Ситенські, Карпилівка, Коти, Табачуки.

За місцевим колгоспом «Побєда» закріплено 3877 га землі, у т. ч. 2897 га орної. Господарство має два млини, пилораму, столярну майстерню. 79 трудівників відзначені урядовими нагородами, з них 72 — Ленінською ювілейною медаллю.

У Ситному є восьмирічна школа (300 учнів, 20 вчителів), будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Парторганізація діє з 1947, комсомольська — з 1946 року. Комуністів є 44, комсомольців — 17.

Село відоме з 1583 року.

В січні 1918 року в селі проголошено владу Рад. Влітку 1920 року тут відбувалися запеклі бої частин Першої Кінної армії проти польських інтервентів.

Проти фашистів бився на фронтах Великої Вітчизняної війни 151 житель села, з них 62 нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу, 36 загинули в боях. Їх пам'ять вшанована обеліском Слави.

ХО́ТИН — село, центр, сільської Ради, розташоване за 43 км від районного центру та за 24 км від залізничної станції Рудня-Почаївська. Має автобусний зв'язок з Червоноармійськом. Дворів — 392, населення — 1225 чоловік. Сільраді підпорядковані села Веселе, Полуничне.

В Хотині розміщена центральна садиба колгоспу «Мир». За господарством закріплено 2615 га землі, з них 1499 га орних. Напрям — зерно-бурякове рільництво з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. У 1971 році вироблено по 125 цнт м'яса та по 475 цнт молока на 100 га сільськогосподарських угідь. За восьму п'ятирічку збудовано цегельний завод. За трудові успіхи 77 колгоспників відзначені урядовими нагородами, з них 71 — Ленінською ювілейною медаллю.

Працюють восьмирічна школа (280 учнів, 19 вчителів), будинок культури на 320 місць, бібліотека, лікарська амбулаторія, пологовий будинок, аптека, відділення зв'язку.

В селі 29 комуністів і 57 комсомольців. Парторганізація діє з 1955, комсомольська — 1939 року.

Перша згадка про село датована 1570 роком.

Радянську владу проголошено в січні 1918 року. Жителі села організували збройний загін, який улітку 1920 року разом з червоними кіннотниками громив польських інтервентів.

За тимчасової окупації німецькі фашисти разом з українськими буржуазними націоналістами вбили 80 жителів, майже повністю спалили село. На фронтах Вітчизняної війни проти фашистів билося 133 жителі села, з них 78 нагороджені орденами й медалями Союзу РСР. Загинуло на фронтах та від рук оунівців 45 чоловік. Пам'ять про них вшанована обеліском Слави.

Поблизу села виявлено поселення доби бронзи і X—VI ст. до н. е. та давньоруське городище.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Б

---

* Прізвища, позначені зірочкою, в посиланнях подано російською або іноземними мовами.

 40 2-360

В

Г

Д

Е

Є

Ж

З

І

Й

К

Л

М

Н

О

Т

У

Ф

Х

Я

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Б

В

Г

Д

Е

Є

Ж

З

І

Й

К

Н

О

П

Р

С

Т

У

Ф

Х

Ц

Ч

Ш

Щ

Ю

Я

У виявленні й доборі документів, краєзнавчого матеріалу, використаних у нарисах і довідках тому «Ровенська область», подавали допомогу: Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Архів Інституту історії партії ЦК КП України, Центральний державний історичний архів СРСР, Центральний державний архів Радянської Армії, Архів Міністерства оборони СРСР, Центральний державний воєнно-історичний архів СРСР, Центральний державний історичний архів УРСР у Києві, Центральний державний історичний архів УРСР у Львові, Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР, Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва БРСР, Центральний державний архів кінофотофонодокументів УРСР, Радіотелеграфне агентство України, Житомирський, Ровенський, Брестський обласні державні архіви, Ровенський обласний партійний архів, філіал Брестського державного обласного архіву у Пінську, Ровенський обласний краєзнавчий музей, Острозький та Дубнівський краєзнавчі музеї, Ровенська обласна наукова бібліотека, Державна історична бібліотека УРСР, Центральна наукова бібліотека АН УРСР, Львівська наукова бібліотека АН УРСР.

Цінні зауваження, пропозиції і побажання в процесі підготовки тому подали: відділ історії міст і сіл Інституту історії АН УРСР, історики Інституту суспільних наук АН УРСР та Львівського ордена Леніна державного університету ім. І. Франка.

У збиранні та опрацюванні матеріалів авторам і редколегії тому активно допомагали працівники організацій і установ: Інституту історії партії ЦК КП України — В. О. Замлинський; Ровенського обласного партійного архіву — Т. І. Михайлюта; Ровенського обласного державного архіву — В. Т. Годлевська, Г. В. Сербіна; Ровенського педагогічного інституту ім. Д. З. Мануїльського — В. П. Головань, В. В. Павлюк; Ровенського обласного управління культури — М. М. Піщаний; Ровенського обласного краєзнавчого музею — В. Я. Сидоренко; Ровенського обласного статистичного управління — Л. С. Сташук.

Значну роботу по підготовці тому здійснила науково-редакційна група при обласній редколегії: Є. В. Бекетова, Г. В. Бухало, Т. Д. Кириленко, В. М. Княгницька, М. М. Лазарчук, А. Т. Сендик, Н. Г. Скворцова, В. О. Тищенко.

У виготовленні ілюстрацій до тому взяли участь: В. Д. Бак, О. Г. Дроздов, К. П. Закалюк, П. Д. Здоровило, К. І. Полянський, І. І. Ткач, В. Ф. Філоненко.

В доборі матеріалів по окремих містах, селах і районах активну участь брали:

м. Ровно: Е. Е. Антоненко, В. В. Шпло;

Березнівський район: С. К. Музичук, П. К. Панасюк, М. В. Пастушок, М. С. Сіренко;

Володимирецький район: В. Д. Бадовський, М. М. Березюк, М. М. Калайдіна, С. Г. Скрипник, І. О. Щава, Ф. І. Юсин;

Гощанський район: І. Н. Гольонко, В. О. Дем'янюк, Р. І. Журомський, М. Н. Миронченко, Н. В. Невірковець, В. К. Шпичко, Г. П. Усик;

Дубнівський район: В. В. Закалюжний, С. А. Магазинер, М. Б. Мартинюк, І. В. Мельничук, Д. С. Шевчук;

Дубровицький район: Б. Л. Діденко, В. П. Попенко, Н. С. Скороходова;

Зарічненський район: Ю. О. Бридун, З. С. Булачок, А. Ф. Корнійчук, Р. О. Плігін, О. С. Польохін;

Здолбунівський район: Р. І. Клекоцький, О. І. Леонов, М. І. Чуйко, М. В. Ящук;

Корецький район: В. А. Жук, Р. М. Карпець, А. П. Лісничий, В. О. Радковський;

Костопільський район: К. К. Афанасьєва, О. Д. Бойко, А. Я. Кравцова, М. О. Кузьменко, Ф. С. Омельченко, Л. Л. Сасинюк, І. Л. Сацюк;

Млинівський район: Н. Ф. Гуменюк, В. Д. Кармазін, В. І. Павлюк, М. М. Пастух, В. І. Яковчук, В. О. Ярмолюк;

Острозький район: Г. Ф. Деркач, В. І. Леонов, А. К. Супрун, І. О. Ткач;

Ровенський район: В. К. Мулик, А. М. Пархоменко;

Рокитнівський район: О. М. Василенко, А. І. Прищепа, Т. І. Прищепа, О. М. Семьошкін;

Сарненський район: В. К. Затолюк, Ф. П. Кравченя, А. Г. Лисаківська, І. О. Мостицький, М. К. Пінчук, Г. П. Третяк, Т. П. Ульянич;

Червоноармійський район: Л. В. Дробот, М. А. Дейнека, А. О. Копцюх, І. О. Крам, П. Я. Лотоцький, О. С. Олійник, М. М. Хабло.

Матеріали з археології до нарисів і довідок опрацювали кандидат історичних наук, старший викладач Львівського державного університету ім. І. Франка М. А. Пелещишин, заступник директора по науковій частині Ровенського обласного краєзнавчого музею Ю. М. Нікольченко та старший науковий співробітник Інституту археології АН УРСР Є. В. Махно.

Науково-методичне керівництво підготовкою тому здійснювали наукові співробітники відділу історії міст і сіл Інституту історії АН УРСР: А. А. Кондрацький, М. О. Курносов, О. П. Лола, Д. І. Мишко, Л. В. Олійник, науковий співробітник Ради по вивченню продуктивних сил УРСР при Президії АН УРСР Г. К. Макаренко.

ЗМІСТ

ИСТОРИЯ ГОРОДОВ И СЕЛ УССР

Ровенская область

(На украинском языке)

Зав. редакцією «Історії міст і сіл УРСР» *В. М. Кулаковський*

Редактори: *О. П. Вержбицька*, *І. Г. Дурнєв*, *В. Х. Косян* (керівник редакційної групи), *Н. П. Кот*, *М. Д. Семенчук*
Молодший редактор *Т. К. Артьомова*
Літературний редактор *П. П. Сіпачов*
Бібліограф *О. П. Шовківська*
Художній редактор *Ю. С. Яхніс*
Технічний редактор *Є. М. Соколов*
Редагування карт: *Є. В. Мержвінський*
Коректори: *В. О. Вечеря*, *Г. Д. Лазаренко*, *В. М. Мельниченко*, *В. М. Юдіна*
Оправа та титульна сторінка художника *В. І Юрчишина*

В томі вміщено 250 фотоілюстрацій, 20 карт, 12 кольорових вклейок (37 ілюстрацій). Том здано до набору 30.X 1972 р., підписано до друку 22. I 1973 р. БФ 03834. Тираж 15 000. Формат $84\times108^{1}/_{16}$, фіз. друк. арк. 41,0+1,5 арк. вклейок. Умовн. друк. арк. 72,0, обліково-видавничих арк. 77,12. Замовлення № 2-360. Ціна в оправі 4 крб. 60 коп.

Набрано і надруковано Харківською книжковою фабрикою ім. М. В. Фрунзе республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Державного комітету Ради Міністрів УРСР у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі. Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.